94

Ex Libris Ill.mi Card.lis Peretti

M . TVLLII

C I C E R O N I S

O P E R V M

T O M V S . N O N V S

Continens

De Philoſophia Volumen Secundum,

&

In ipſum Aldi Mannuccij commentarium.

AD . ILL.MVM ET . EXC.MVM D.

D . A N N A M . D V C E M . I O I O S A E
PAREM . FRANCIAE . EQVITEM . ORDINIS . REGII
CONSILIARIVM . A . SECRETIS . CHR.MI REGIS . FRANCORVM
ET . GVBERNATOREM . PROVINCIAE . NORMANDIAE

C V M . P R I V I L E G I I S
E T I I S . CIↃ IↃ X X C I I I
Apud Aldum.

AD·ILL.MVM ET.EXC.MVM

D.

D. ANNAM

DVCEM·IOIOSAE

PAREM·FRANCIAE

EQVITEM.ORDINIS.REGII

CONSILIARIVM.A.SECRETIS

CHR.MI REGIS·FRANCORVM

ET.GVBERNATOREM

PROVINCIAE.NORMANDIAE

SI, laudari a laudato uiro, praeclarum eſſe, dixit Hector apud Naeuium, ueterem Poetam: maxime probari maxime probato Regi, maximae felicitatis loco duci debere, nemo eſt, qui dubitare poſſit, aut debeat, ANNA, Dux Illuſtriſſime. Reges a Deo eſſe, eoſque, qui rerum potiuntur, Diuinae legis cuſtodes in Terris eſſe poſitos, fatentur omnes. Neque in dubium reuocari id poteſt, quod tot iam aetatum ſaeculis communi conſenſu ſancitum eſt. Ea primum opinio, hominibus inſita, ueritate nixa, radices altiores egit. Cum

enim uiderent, Regum facta nil aliud ſpectare, quam ut humanitatem inter homines ſeruarent, propriumq. hoc Dei eſſe ſcirent; Reges, alteros a Deo iure exiſtimarunt. Quod ſi fas credere: quanto eſt aequius, admirari eos Reges, qui inter alios Reges, tamquam Luna inter minores ſtellas, maxime lucent? HENRICVM igitur, Galliae, & Poloniae Regem, eum eſſe, qui omnium animos ſibi deuinxerit, quis iam non nouit? Conſecutus id eſt Regia humanitate, & plane Regia facilitate. Idem autem, qui bonis omnibus placet, uoluit Te praecipue ſibi placere. quo fit, ut Tu bonis omnibus item placeas. Maximum certe Regis iudicium in omnibus ſuis actionibus apparet. Sed in Te amando, ornandoq. nemo umquam optimum Regem ſatis pro dignitate laudare poteſt. Neque ego fore ſpero, ut quidquam laudis ex meo praeconio ipſi accedat; qui uires meas tanto oneri impares eſſe fatear. uolui tamen publice exſtare animi mei uoluntatem de ſummo Rege: ut, ſi ingenium minime probetur, improbari non poſſit iudicium, immo ſummopere probari debeat. Sis Tu igitur (ut iudicij laudem non adſperner, ſed uel maxime eam perſequar) alter mihi a Rege colendus, qui alter a Rege, quiq. intimus Regi es. Cumq. omnes Tuae actiones Reges imitentur, & Regium quiddam ſapiant, non improber ego, ſi Te Regi, in Philoſophicorum Ciceronis librorum editione, adiunxi. Hanc uero maxime partem ex Ciceronis ſcriptis HENRICO Regi conuenire, facile iudicaui: qui ſcriptum legerim, optime cum hominibus actum iri, cum Reges philoſopharentur. Quid eſt autem Philoſophia, niſi ſapientiae amor? Quid uero ſapientia Henrico Regi antiquius? Primum igitur uolumen Henrico Regi, Alterum Tibi inſcriptum, a me exit. Non potui ego, nec debui animos tam arcte copulatos diſiungere. Volui ad poſterorum memoriam hanc coniunctionem tranſire. Volui quoque ad Regis iudicium de Te, meum de Vtroque iudicium adiungere. Id certe aſſequar, ut, dum Te minus, quam par eſt, laudo, ipſe maximam mihi laudem ab omnibus & deberi, & haberi ſentiam. quid ni? Non ne Tu omni laude dignior es? qui omnia Tua dicta, factaq. ad unam laudem ſemper direxeris; neque quidquam umquam Tibi antiquius fuerit, quam laude digna agere, eoq. hominum animos Tibi conciliare. quos iamdiu & bene agendo, & bene merendo Tibi deuinxiſti. Non in obſcuro eſt tua gloria. non latet. late patet, & ad omnes gentes permanauit. Italiaq. ipſa Te proxime ſuſpexit, cum Tu eam, ea Te, maiore forſan deſiderio, uiſeret. Haec certe Reſp. Te cum uideret, & amplecteretur, Regem ipſum uidere, & amplecti eſt opinata. Regiae enim Tuae Animi dotes eae ſunt, quae Regi maxime conueniant: neque quiſquam Regium quidquam in Te deſiderat,

qui

qui Regia omnia contineas. Et Regi igitur ipſi, & Tibi maxime gratulor, ob iſtam animi coniunctionem, ex qua tot bona quotidie manare, & Gallia ſentit, ſuo maximo bono, & nos, ſuaui quadam inuidia, uidemus. Faxit Deus opt. max. ut Regem, & Te ad multos annos poſſimus uidere bene ualentes. Faxit idem, ut haec, quaecumque ſunt, ab optima mea mente profecta, neque Regi, neque Tibi diſpliceant. Quod ſi conſequar; maximum meorum laborum fructum conſecutum me putabo, cum Regi me, & ei, qui Regi tam proximus eſt, me non diſplicuiſſe ſenſero. Et ſane Regium erit, animum amplecti meum, eiq. fauere, qui tantopere immortalitati laudum Veſtrarum fauere cupit; & forſan erit, cum id praeſtare poſſit; accedente praecipue Regio, & plane Regio plauſu.

Venetiis, Pr. Kal. Sext. CIƆ IƆ X X C I I I

Ill.mae, atque Exc.mae D. T.

Addictiſſimus,

Aldus Mannuccius P. F. A. N.

INDEX LIBRORVM

Qui hoc Volumine continentur.

De natura deorum	*Lib.*	I.	1
		II.	31
		III.	69
De diuinatione	*Lib.*	I.	93
		II.	123
De Fato	*Liber.*		155
De Legibus	*Lib.*	I.	171
		II.	187
		III.	205
De Vniuerſitate, ex Timaeo Platonis	*Liber.*		219
Arati uerſus, conuerſi.			229
Quincti Ciceronis De petitione conſulatus	*Liber.*		249

IN
M·TVLLII·CICERONIS
DE·NATVRA·DEORVM
AD·M·IVNIVM·BRVTVM
LIBRVM·I·
Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

De difficultate, neceſſitate, & utilitate diſputationis de dijs in primis agit Cicero; rationem etiam reddens, cur de philoſophia ſcribat, & Academicam diſciplinam ſectetur. Deinde introducit Velleium Epicureum, recenſentem, quid alij de dijs ſenſerint, & quid ipſe exiſtimet: cuius deliramenta mox Cotta Academicus acri iudicio examinans, & conuellens, oſtendit Epicurum uerbis reliquiſſe deos, re uera ſuſtuliſſe.

CICERO

CVM multae res in philoſophia nequaquā ſatis adhuc explicatae ſunt, tum perdifficilis, Brute, quod tu minime ignoras, et pobſcura quaeſtio eſt de natura deorum: quae & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria: de qua tam uariae ſunt doctiſſimorum hominum, tamq. diſcrepantes ſentētiae, ut magno argumento eſſe debeat, cauſsam, ideſt principium philoſophiae, eſſe inſcientiam, prudenterq. Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq. indignum ſapientis grauitate, atque conſtantia, quam aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quaeſtione, plerique, quod maxime ueriſimile eſt, & quò omnes duce natura uehimur, deos eſse dixerunt; dubitare ſe, Protagoras: nullos eſſe omnino, Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti, ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorum, & de locis, atque ſedibus, & actione uitae multa dicuntur: deq. his ſumma philoſophorum diſsenſione certatur. quod uero maxime rem, cauſſamq. continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & adminiſtratione rerum uacent; an contra ab his & a principio omnia facta, & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur: in primis magna diſsenſio eſt: eaq. niſi dijudicatur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atque in maximarum rerum ignoratione uerſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. quorum ſi vera ſententia eſt, quae poteſt eſſe pietas? quae ſanctitas? quae religio? haec enim omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animaduertuntur ab ijs, & ſi eſt aliquid a dijs immortalibus hominum generi tributum. ſin autem dij neque poſſunt nos iuuare, nec uolunt; nec curant omnino, nec, quid agamus, animad-

uertunt; nec eſt, quod ab his ad hominum uitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in ſpecie autem fictae ſimulationis, ſicut reliquae uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbatio uitae ſequitur, & magna confuſio. atque haud ſcio, an, pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, &, una excellentiſſima virtus, iuſtitia tollatur. Sunt autem alij philoſophi, et hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant: neque uero id ſolum, ſed etiam ab ijſdem uitae hominum conſuli, & prouideri. nam & fruges, & reliqua, quae terra pariat, & tempeſtates, ac temporum varietates, caeliq. mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubeſcant, a dijs immortalibus tribui generi humano putant, multaque, quae dicẽtur in his libris, colligunt: quae talia ſunt, ut ea ipſa dij immortales ad uſum hominum fabricati paene uideantur. Contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad ueri inueſtigandi cupiditatem. res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. quorum opiniones cum tam uariae ſint, tamq. inter ſe diſſidentes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut plus una uera ſit. qua quidem in cauſſa & beneuolos obiurgatores placare, et inuidos uituperatores confutare poſſumus; ut alteros reprehendiſſe paeniteat, alteri ſe didiciſſe gaudeant. nam, qui admonent, amice docendi ſunt; qui inimice inſectantur, repellendi. multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos; complures breui tempore edidimus, uariumq. ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium exſtitiſſet, partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium.

EXPLANATIO

CVM *multae res* § Exordium ex natura, hoc eſt eſſentia deorum, de qua in his libris diſputatur: facit autem attẽtos lectores, ex rei difficultate, obſcuritate, & utilitate. EXPLICATAE § enarratae. QVAESTIO § propoſitio, quae in dubitationem adducta eſt. PVLCHERRIMA § honeſtiſſima, & glorioſiſſima. MODERANDAM § temperandam. DE *qua tam uariae* § obſcuritatis argumentum ſunt ſententiae philoſophorum diſſentientes. DISCREPANTES § diſſonae. ARGVMENTO § demonſtratione. PRVDENTER § caute. QVID *eſt enim temeritate fortius?* § Aut hic, Fortius, in malam partem eſt accipiendum, quaſi uiolentius; qua ſignificatione hanc uocem alibi non memini me legiſſe: aut pro, Fortius, reponẽdum Foedius; quod affirmare ſine libris antiquis non audeo. Haec Paullus pater. Alii, FORTIVS, § ideſt obſtinatius. nonnulli ſi quidem praeſumptae opinioni ſic inhaereſcunt, ut non facile auelli poſſint. Horum temeritatem alibi notãs Cicero, dicit: Sed neſcio quomodo pleriq. errare malunt, eamq. ſententiam, quam adamauerunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia quid conſtantiſſime dicatur exquirere. TEMERARIVM, § inconſultum, fatuum. CONSTANTIA, § iudicio firmo, non fluctuante. SENTIRE, § affirmare. EXPLORATE § exquiſite. PLERIQVE, § magna pars hominum. VERISIMILE § probabile. QVO § ad quam opinionem. DVBITARE § ambigere. DIAGORAS *Melius*, § ex Melo inſula, una Cycladum, & urbe eiuſdem nominis. THEODORVS § praeterea Euhemerus Aegiata, & Callimachus. Euſebius lib. 14. cap. 6. de praeparat. Euangel. Et Critias Athenienſis, tyrannus. Sextus Empiricus lib. III. Pyrrh. hypot. cap. 24. Item Prodicus Chius. idem aduerſus Mathem. CYRENAICVS § ex Cyrene opido Africae. NAM *& de figuris* § Capita controuerſiae. QVOD *uero maxime &c.* § Receptam lectionem non improbo: neque enim eſt, cur debeam. Sed, ut medici non eos ſolum, qui aegrotant, ſed eos etiam, qui ſatis commode habent, interdum curant, ut, ad naturae beneficium addito artis adiumento, quam optimam ualetudinem, & ſpeciem conſequantur: ſic nos non ea modo, quae, errorum tenebris inuoluta, minus perſpicua ſunt, ſed ſi quid etiam eiuſmodi eſt, quod lectorem omnino nõ fugiat, quanto magis poſſumus correctione illuſtramus: ut hoc in loco, dixi me receptam lectionem non improbare: tamen ad diſtinguendas ſententiae partes quiddam ualet, ſi ita legas: Quod uero maxime rem, cauſſamq. continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione, & adminiſtratione rerum uacent, an contra ab his & a principio omnia facta, & conſtituta ſint &c. Haec Paullus pater. MOLIANTVR § meditentur, curent. VACENT § immunes ſint. IN *primis magna diſſenſio eſt:* § Amplificatio difficultatis ex principali parte diſputationis, quae eſt de prouidentia, & ex eius explicatione maxime neceſſaria. DIIVDICATVR § definitur. ERRORE § tenebris, & caligine uitae. PHILOSOPHI, § Epicureos innuit: quorum deliramenta nata ſunt in hortis uenereis, cum nihil appetant praeter otium, & turpiſſimam uoluptatem, ad quam etiam caeli numen detrahere laborarunt. ITA § ea condicione. PERMANARE § defluere. QVID *eſt* § quae cauſſa eſt. IN *ſpecie autem, &c.* § ſenſus eſt: ut reliquae uirtutes non poſſunt ſimulari, ſic nec pietas: quoniam, ut alibi dicit Cicero, nihil ſimulatum poteſt eſſe diuturnum: & ita omnia ficta celeriter, tamquam floſculi decidunt. PERTVRBATIO § actionum, & officiorum, quibus humana uita decoratur. CONFVSIO. § iuris, & iniuriae, ut nullus ordo remaneat, ſi fundamentum uel maximum reip. religio tollatur e medio. FIDES § firmitas dictorum, conuentorumque. SOCIETAS § coniunctio, comitas, amicitia mutua, beneficiorum officiorumq. uiciſſitudo. EXCELLENTISSIMA § praeclariſſima: eſt enim iuſtitia communis uirtus, cuique tribuens quod illi debetur, itaque cum Deum honorat, pietas appellatur; cum hominibus proſpicit, officium; cum uita defunctos nõ fraudat, fides. SVNT *autem alij philoſophi*, § Saniorum philoſophorum ſententia de prouidentia dei. MAGNI § docti. NOBILES, § celebres, & clari. MENTE, § conſilio. RATIONE § prouidentia. CENSEANT § putẽt,

iudicent,

Iudicent, ſtatuant. TEMPESTATES, ʒ dimenſa temporum ſpatia. PVBESCANT, ʒ uigeant, fructusq. ferant. CARNEADES, ʒ Cyrenaicus, nouorum Academicorum acerrimus. Idem Cic. de legibus: Perturbatricem autem omnium rerum Academicam hanc ab Arceſila, & Carneade recentem exoremus, ut ſileat. VT *excitaret* ʒ Controuerſiae certamen in dogmatibus homines non ſecordes excitat ad inueſtigandi ueri cupiditatẽ. NON *ſecordes* ʒ cordatos, prudentes. RES *enim nulla eſt*, ʒ Collatio ſpeciei cum genere augens difficultatem. ALTERVM *profecto* ʒ Diſſidentium opinionum, vel nulla, vel non plus vna poteſt eſſe uera. QVA *quidem in cauſſa* ʒ Finis diſputationis cum aduerſariis, ut rei veritate, & euidentia conuicti, vel placatiores fiant, vel explodantur. OBIVRGATORES ʒ contra ius urgentes. REPELLENDI. ʒ confutandi. MVLTVM *autem* ʒ Apologia librorum ſuorum de philoſophia, praeſertim Academica. FLVXISSE ʒ emanaſſe. STVDIVM ʒ uoluntas. EXSTITISSET; ʒ emerſiſſet.

C I C E R O

MVLTIS etiam ſenſi mirabile uideri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quae lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet; deſertaeq. diſciplinae, & iam pridem relictae patrocinium nec opinatum a nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito coepimus philoſophari; nec mediocrem a primo tempore aetatis in eo ſtudio operam, curamq. conſumpſimus: &, cum minime uidebamur, tum maxime philoſophabamur. quod et orationes declarant, refertae philoſophorum ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, a quibus inſtituti ſumus. &, ſi omnia philoſophiae praecepta referuntur ad uitam; arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea praeſtitiße, quae ratio, & doctrina praeſcripſerit. Sin autem quis requirit, quae cauſſa nos impulerit, ut haec tam ſero litteris mãdaremus, nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. Nam, cũ otio langueremus, & is eſſet reip. ſtatus, ut eam unius conſilio, atque cura gubernari neceße eſſet: primum ipſius reip. cauſſa philoſophiam noſtris hominib. explicandam putaui, magni exiſtimans intereße ad decus, & laudem ciuitatis, res tam graues, tamq. praeclaras Latinis etiam litteris contineri. eoq. me minus inſtituti mei paenitet, quod facile ſentio, quam multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim. complures enim, Graecis inſtitutionibus eruditi, ea, quae didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant; quod illa, quae a Graecis accepiſſent, Latine dici poſſe diffiderent. quo in genere tantum profeciſſe uidemur, ut a Graecis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata eſt etiam, ut me ad haec conferrem, animi aegritudo, fortunae magna, & graui commota iniuria: cuius ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugißem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, quam ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. omnes autem eius partes, atque omnia membra tum facillime noſcũtur, cum totae quaeſtiones ſcribendo explicantur. eſt enim admirabilis quaedam continuatio, ſeriesq. rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptae, colligataeq. uideãtur. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus; curioſius id faciunt, quam neceſſe eſt. non enim tam auctoritatis in diſputando, quam rationis momenta quaerenda ſunt. quin etiam obeſt plerumque ijs, qui diſcere uolunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum uident. Nec uero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex ijs quaereretur, quare ita eßet, reſpondere ſolitos, Ipſe dixit. ipſe autem, erat Pythagoras. tantum opinio praeiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos; his quattuor Academicis libris ſatis reſponſum uidetur. Nec uero deſertarum, relictarumq. rerum patrocinium ſuſcepimus. non enim hominum interitu ſententiae quoque occidunt, ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut haec in philoſophia ratio, contra omnia differendi, nullamq. rem aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram uiguit aetatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Graecia intelligo. quod non Academiae uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam, ſi, ſingulas diſciplinas percipere, magnum eſt; quanto maius, omnes? quod facere ijs neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſſa, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere. cuius rei tantae, tamq. difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor, ſecutum eſſe praemefero.

E X P L A N A T I O

NOCTEM ʒ ambiguitatem, & ignorantiam: quoniam ſtatuit nihil certo ſciri poſſe. INSTITVTI ʒ eruditi. REFERVNTVR ʒ reducuntur. SIN *autem* ʒ Expoſitio cauſſae, cur tam ſero ediderit, & ἀφορμὴ quidem fuit uacatio a publicis muneribus, finalis uero reipu. cura, & ſalus. PRAESCRIPSERIT. ʒ praefinierit. VNIVS ʒ Caeſaris. REIP. *caußa* ʒ communi vtilitate. NOSTRIS ʒ Romanis, & Latinis. MAGNI ʒ multum: cum eſſent cognitione digniſſima. CONTINERI. ʒ comprehendi. INSTITVTI ʒ incepti. INSTITVTIONIBVS ʒ diſciplinis. COMMVNICARE ʒ conferre. QVO *in genere* ʒ ſcribendi philoſophica Latinis uocibus. TANTVM *profeciſſe* ʒ locupletando egeſtatem Romani ſermonis. Vnde Lucanus, Romani maximus auctor Tullius eloquij. HORTATA *eſt etiam* ʒ προκαταρκτικὸν αἴτιον, leuatio aegritudinis animi,

propter caſum reip. AEGRITVDO, ʒ maeror obortus ex interitu patriae libertatis. LEVATIONEM ʒ curationem. AD *hanc* ʒ philoſophicam, & litterariam. OMNES *autem* ʒ ſcribendo, plurimum in cauſſae cuiuſque cognitione proficitur. TOTAE ʒ integrae. quoniam res inuicem connexae ſunt, & ſe viciſſim declarant. QVI *autem requirunt,* ʒ Reſpondet curioſae quaerentibus in quaque re auctoritates. CVRIOSIVS ʒ maiori cura. MOMENTA ʒ uires. QVIN *etiam* ʒ in diſcendo, & diſputando non tam auctoritas, quam rationis momenta ſpectanda ſunt. AVCTORITAS ʒ aeſtimatio de dignitate & ſapientia. RATVM ʒ exploratum, certum. QVOD *de Pythagoreis* ʒ Pythagoreorum, αὐτὸς ἔφα QVARE *ita eſſet,* ʒ quae eſſet ratio huius affirmationis. PRAEIVDICATA ʒ ante conſtituta de excellentia doctoris. Praeiudicium, ſiue antecepta opinio impedit ueram cauſſae cognitionem, atque dijudicationem. QVI *autem mirantur,* ʒ Altera pars Apologiae de Academica diſciplina. DISCIPLINAM ʒ modum philoſophandi, in quo perſonae aeſtimatio non obſit iudicijs. NEC *uero* ʒ Eos refellit, qui rationem Academicam derelictam, & obſoletam aſſeuerabant. VT *haec in philoſophia* ʒ Ab auctoritate Socrates, & qui ab eo ſunt, hoc vſque ad extremum tenuerunt, nihil vt affirmarent. RATIO, ʒ modus, & via diſputandi. A SOCRATE, ʒ qui dixit ſe unum tantum ſcire, quod nihil ſciret. REPETITA ʒ in uſum reuocata. VIGVIT ʒ celebrata eſt, & culta. ORBAM ʒ priuatam cultoribus. TARDITATE ʒ hebetudine ingenij. NAM, *ſi ſingulas* ʒ Ex parte totius collatio, ſiue aeſtimatio. PROPOSITVM ʒ decretum. CVIVS *rei tantae* ʒ Modeſta extenuatio auctoris. FACVLTATEM ʒ poſſibilitatem.

C I C E R O

NEc tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ij nihil habeant, quod ſequantur. dictum eſt hac de re alio loco diligentius: ſed, quia nimis indociles quidam, tardiq. ſunt, admonendi uidentur ſaepius. Non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur; ſed ij, qui omnibus ueris falſa quaedã adiuncta eße dicamus, tanta ſimilitudine, ut in ijs nulla inſit certa iudicandi, & aſſentiendi nota. ex quo exſiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quae quãquam non perciperentur, tamen, quia uiſum haberent quendam inſignem, & illuſtrem, his ſapientis uita regeretur. Sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quae ſit earum uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, ſi aut cõſenſerint omnes; aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum ſit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

Pro deum, popularium omnium, omnium adoleſcentium
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:
non leuiſſima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia;
Ab amico amante argentum accipere meretrix non uult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animaduertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, caerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijsq. ſollemnibus, quid de ipſis auſpicijs, quibus nos praeſumus, exiſtimandum ſit. haec enim omnia ad hanc de dijs immortalibus quaeſtionem referenda ſunt. profecto eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta dißenſio. quod cum ſaepe alias, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate ſane, & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam, cum ferijs Latinis ad eum, ipſius rogatu, accerſituq. ueniſſem; offendi eum ſedentem in exhedra, & cum C. Velleio ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebãt. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreßus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Graecis compararetur. Tum, ut me Cotta uidit, Peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereße. Atqui mihi quoque uideor, inquam, ueniße, ut dicis, opportune. tres enim trium diſciplinarum principes conueniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiae, earum quidem, quae in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad Balbum miſſus eſt, uera loquitur: nihil eſt, quod Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere uidentur, uerbis diſcrepare. quo de libro, uelim ſcire, Balbe, quid ſentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum, hominem in primis acutum, non uidiße; intereße plurimum inter Stoicos; qui honeſta a commodis, non nomine, ſed genere toto diſiungerent; & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent commodis; ut ea inter ſe magnitudine, & quaſi gradibus, non genere, differrent. haec enim eſt non uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. Verum haec alias: nunc, quod coepimus; ſi uidetur. Mihi uero, inquit Cotta, uidetur. ſed, ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quae res agatur; De natura agebamus deorum: quae cum mihi uideretur perobſcura; ut ſemper uideri ſolet; Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quae coeperas. Repetam uero. Quamquam non mihi, ſed tibi hic uenit adiutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone, nihil ſcire, didiciſtis. Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu autem, nolo, exiſtimes me adiutorem huic ueniſse, ſed adiutorem huic ueniße, ſed auditorem, & quidem aequum, libero iudicio, nulla eiuſmodi adſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit certa quaedam tuenda ſententia. Tum Velleius, Fidenter ſane, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quam ne dubitare aliqua de re uideretur; tamquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundijs deſcendißet; audite, inquit, non commenticias, futilesq. ſententias, non opificem, aedificatoremq. mundi Platonis de Timaeo deum; nec anũ

fatidi-

fatidicam Stoicorum προνοιαν, *quam Latine licet pro uidentiam dicere; neque uero mundum ipſum animo, & ſenſibus praeditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum; portenta, & miracula non differentium philoſophorum, ſed ſomniantium. quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui a deo, atque aedificari mundum facit? quae molitio? quae ferramenta? qui uectes? quae machinae? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem oboedire, & parere uoluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortae illae quinque formae, ex quibus reliquae formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendoſq. ſenſus? longum eſt iter ad omnia. quae talia ſunt, ut optata magis, quam inuenta, uideantur.*

EXPLANATIO

NEC *tamen* } ἐπανόρθωσις, haec tamen ſecta Academica non plane relinquit homines in dubio. ALIO *loco* } in Academicis. INDOCILES } inepti ad doctrinam. NON *enim ſumus ij* } Declaratio ſuae ſectae, quae non certitudinem adimit rebus, ſed ſumma contentione laborat in diſcernendis ueris a falſis, &, quamuis certi nihil pronunciat, ſpeciem tamen veri ſequitur. NVLLA *certa nota* } nullum certum ſignum. VISVM } adſpectum. INSIGNEM } notabilem. ILLVSTREM } clarum, euidentem. SED *iam* } Propoſitio libri primi complectentis congeriem opinionum philoſophicarum de natura deorum. INVIDIA } eorum, qui Academicam philoſophandi rationem tamquam arogantem calumniantur: cum non quaerat, quid ſentiant auctores, ſed quid in cauſſa ſentiendum ſit. IN *medio* } in communi iudicio. ITAQVE } Exclamatio, quae & exſuſcitat animos ad attentionem, & diſputationis uſum oſtendit. STATIVS } ideſt Caecilius cognomento Statius. Fuit Comoediarum poeta inclytus. Idem Cic. in Catone maiore: Vt ait Statius noſter in Synephebis. Synephebi nomen comoediae, Latine Compubeſcentes. DEVM } deorum. FIDEM: } auxilium. CAPITALIA, } pernicioſa, & poena capitis punienda. SOLLEMNIBVS, } ſumptuoſis. AVSPICIIS } diuinationibus ex auium inſpectione. QVOD *cum ſaepe* } Occaſio diſputationis. REFERENDA } reducenda. FERIIS *Latinis* } Pridie Kalendas Apriles. ET *cum C. Velleio* } Velleius tuetur perſonam Epicuri, Balbus Stoici, Cotta Academici. IN *exhedra* } porticus erant, in quibus diſputabant philoſophi, rhetores, ac reliqui, qui ſtudijs delectabantur. Vitruuius. PRIMAS } hoc eſt nomen ſummae eruditionis. IN *Stoicis* } ſcilicet diſciplinis. TRIVM *diſciplinarum* } quatuor igitur philoſophorum diſciplinae, Academica, Stoica, Peripatetica, Epicurea: quibus honor ſolis fuit. VACARET } uacuus eſſet. ANTIOCHO *enim Stoici* } λογομαχία Stoicorum cum Peripateticis. RE *concinere* } in dogmate, in ſententijs concordare. VERBIS } appellationibus ipſarum rerum. GENERE *toto* } Vt aliud ſit honeſtum, aliud utile. Commune genus honeſti, & utilis eſt bonum ſecundum Peripateticos. Recte enim dicitur, ſeu uirtus eſt bonum, ſcilicet morale. Et uita, ſanitas &c. eſt bonum, ſcilicet utile. At Stoici uitam, ſanitatem, & cetera commoda negant recte dici bona, ſed ſolam uirtutem bonam uocant. COMMISCERENT } ut honeſtum omne ſit utile, & contra: nihil ſit utile, niſi idem ſit honeſtum. MAGNITVDINE } ut aliud ſit honeſtum magis, uel minus, &c. GRADIBVS, } diſcriminibus: quoniam Peripatetici ſupremum gradum dabant uirtuti, ſecundum bonis corporis, tertium bonis externis. Stoici autem nihil appellabant bonum praeter ipſum honeſtum, id eſt ipſam uirtutem: cetera uero aeſtimabilia nominabant. NIHIL *ſcire*, } nihil affirmare. TVM *Velleius* } Confidentia Epicuri ex matre inſcitia, & futilis oratio de alijs recenſens delirantium philoſophorum ſomnia. EX *deorum concilio*, } Ex ſublimi aere, ſiue caelo, in quo quaſi in aula conueniunt, & concilium ineunt aſtra. quaſi dii, & mundi partes. ET *ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet* } Epicurus intermundia appellauit ſpatia mundi, uidelicet aerem tenuem ſublimi proximum, atque craſſum illum nobis proximum. Eſt ergo ſenſus, Velleius fidenter locutus eſt, tamquam modo adueniens de caelo, ubi deorum eſt concilium, ac proinde pertranſiens vtrumque aerem deſcenderit in terram ad oſtendendum hominibus, quae ipſe optime nouerit de diuina natura. AVDITE, *inquit &c.* } Attentio. FVTILES } labiles, inconſtantes. PLATONIS *Timaeo* } is eſt dialogus, in quo Plato inducit Timaeum Locrenſem diſputantem cum Socrate de origine mundi, atque eius auctore deo optimo maximo. ANVM *fatidicam* } fatorum decreta exponentem. Prouidentia anus fatidica ſecundum Stoicos. ARDENTEM } ignitum. QVIBVS *enim oculis* } Platonem ſugillat, ut euertat fundamentum ſententiae de condito mundo a deo. QVAE *molitio?* } aedificatio. ILLAE *quinque formae* } Ficinus ex Timaeo Platonis appellat quinque rerum genera, cuiuſmodi ſunt: eſſentia, idem, alterum ſtatus, motus, unde formae reliquae, id eſt, conceptus animae formantur.

CICERO

SED *illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mūdum introduxerit, ſed etiam manu paene factum, is eum dixerit fore ſempiternum. hunc cenſes primis, ut dicitur labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet aeternum eſſe poſſe? quae eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cuius principium aliquod ſit, nihil ſit extremum?* πρόνοια *uero ſi ueſtra eſt, Lucili; eadem requiro, quae paullo ante, miniſtros, machinas, omnem totius orbis deſignationem, atque apparatum: ſin alia eſt; cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum. ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi aedificatores repente exſtiterint, innumerabilia ante ſaecula dormierint. non enim, ſi mundus nullus erat, ſaecula non erant. ſaecula nunc dico, non ea, quae dierum noctiumq.*

numero

numero annuis curſibus conficiuntur: nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſse: ſed fuit quaedam ab infinito tempore aeternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur; ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eßet. iſto igitur tam immenſo ſpatio, quaero, Balbe, cur πρόνοια *ueſtra ceſſauerit. laborem ne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus; cum omnes naturae numini diuino, caelum, ignes, terrae, maria, parerent. Quid autem erat, quod concupiſceret deus mundum ſignis, & luminibus, tamquam aedilis, ornare? ſi, ut deus ipſe melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris, tamquam in gurguſtio, habitauerat. Poſt autem, uarietate ne eum delectari putamus, qua caelum & terras exornatas uidemus? quae iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quae ſi eſſet, non ea tam diu carere potuiſſet. An haec, ut fere dicitis, hominum cauſsa a deo conſtituta ſunt? ſapientum ne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. an ſtultorum? at, primum, cauſſa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde, quid eſt aſſecutus; cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maxime quod ſtulti ſunt? miſerius enim ſtultitia quid poſsumus dicere? deinde, quod ita multa ſunt incommoda in uita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec uitare uenientia poſſint, nec ferre praeſentia. Qui uero mundum ipſum animantem, ſapientemq. eſse dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere poſset: de quo dicam paullo poſt. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundum eſse uelint, quod ea forma nullam neget eſſe pulchiorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quae uero uita attribuitur iſti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit: in qua, non uideo, ubinam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere. quodq. in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profecto, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terrae maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus; quod pars earum appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue, pruinaque, longinquo ſolis abſceſsu. quae, ſi mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. Atque haec quidem ueſtra, Lucili, qualia uero ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum.*

EXPLANATIO

PALMARIS ʒ ſententia digna palma, ſiue uictoria. Eſt autem Epicuri locutio ironica. SEMPITERNVM ʒ
Plato mundum credidit certo tempore coepiſſe quidem, ſed ſempiternum fore dixit. VT *dicitur* ʒ Vt eſt
in prouerbio. PHYSIOLOGIAM, ʒ Poſt hanc uocem ſequebatur, id eſt, naturae rationem: quod induximus,
uidentes gloſſam eſſe, ab aliquo adiectam, qui Phyſiologiam interpretaretur. Haec Paullus pater. QVI *quid-*
quam ʒ Epicuri argumentatio contra perpetuitatem mundi, quidquid ortum eſt, non eſt aeternum ſed iterum
aliquando interit, Mundus eſt ortus ſecundum Platonem, Igitur non eſt aeternus. COAGMENTATIO ʒ Com
poſitio. Πρόνοια *uero* ʒ Refutatio Prouidentiae Stoicorum. DESIGNATIONEM ʒ modulum. SIN *alia* ʒ al-
terius naturae. EXSTITERINT ʒ apparuerint ad aedificandum mundum. INNVMERABILIA *ſaecula* ʒ Fi
nem, ſiue terminum, qui continet tempus, ſiue motum uitae cuiuſlibet rei uiuae, antiqui dixerunt eſſe ſaeculũ
illius rei. Et ſecundum hunc modum caelum finiens, & continens totum tempus perpetuum dicitur ſaeculũ
ſaeculorum. Hinc Ariſtoteles, de Caelo agens libro primo, inquit, Vita illic eſt ſemper permanens, perpetua ſe-
cundum perpetuitatem ſaeculi ſaeculorum, quod non habet finem. A Graecis αἰών dicitur, hoc eſt ſemper exſi-
ſtens. SED *fuit* ʒ Aperit mentem ſuam de ſaeculis, atque temporibus. CIRCVMSCRIPTIO ʒ menſuratio, cõ
prehenſio. ISTO *igitur tam* ʒ Epicuri argumentum contra Stoicam prouidentiam, Si eſt prouidentia, non
eſt otioſa, ſed ante mundum conditum fuit, otioſa, Igitur non eſt prouidentia. CESSAVERIT ʒ otioſa fuerit.
NEC *erat ullus* ʒ ſcilicet, labor. OMNES *naturae* ʒ omnes uires ſeminariae. CAELVM ʒ ſublimis aer, ambiẽs
omnia. QVID *autem erat* ʒ de conſilio, ſeu cauſſa finali condendi mundi a Deo. MVNDVM ʒ uniuerſam
naturam. SIGNIS, ʒ quibuſdam impreſſionibus quaſi characteribus ut eſt uia lactea, ET *luminibus* ʒ aſtris
lucentibus, ceu lumina. TAMQVAM *aedilis* ʒ Ita apud Romanos uocabatur is, qui templa ornabat, & ſpecta
cula. GVRGVSTIO ʒ habitatione anguſta: ita Pompeius expoſuit. FERE ʒ quaſi omnes. idem in Catone: Me
mini in illum ſermonem incidere, qui ferme erat in ore. BENEMERETVR: ʒ confert beneficia ʒ in eos, qui in-
digni ſunt. COMMODORVM ʒ uirtutum, quae bona ſunt ſapientum. FERRE ʒ aequo animo tolerare. QVI
uero ʒ deridet eos, qui mundo animam dederunt. INTELLIGENTES ʒ quod intelligerent. DE *quo* ʒ nempe
de forma apta animae recipiendae. HACTENVS ʒ in hac ſaltem parte. TARDITATEM ʒ hebetudinem. ET
rotundum eſſe uelint ʒ Mundi figura rotunda impugnatur. CYLINDRI, ʒ is habet rotunditatem in longitu
dine, ut eſt columna. QVADRATI, ʒ Quadratum quattuor habet latera, & aequales angulos quattuor. CO
NI ʒ Conus rotunditatem habet faſtigiatam, ſine lateribus, quales ſunt fructus arboris pinus. PYRAMI-
DIS, ʒ Pyramis eſt moles quadrangularis, in acutum aſſurgens. CONTORQVEATVR ʒ rotetur, cõuoluatur.
IN *qua non uideo* ʒ Ita arguit Velleius, Motus, ſiue conuerſio celerrima impedit collectionem. Deus conuerti-
tur inaeſtimanda celeritate ſecundum Platonem. Igitur nulla eſt conſtans, & beata uita. MENS *conſtans* ʒ tran
quilla, ſedata, ſecura, immobilis. INSISTERE. ʒ quieſcere. SIGNIFICETVR ʒ imprimatur quaſi ſignis aut
characteribus; ut paullo ſupra dictum eſt. TERRA *enim* ʒ abſurda, ex dato inconuenienti. INCVLTAS ʒ de-
ſertas.

ſertas. Appvlsv ʒ acceſſu. Qvalia ʒ cuius naturae. Ab *ultimo ſuperiorum* ʒ ab ultimo elementorum; quae paullo ſupra enumerauit hoc ordine, Caelum, ignes, terrae, maria. quare dicit, ſe primo de aqua quaeſiturum, quam Thales Mileſius, cum de ea quaeſiuiſſet, dixit eſſe initium rerum. Homerus etiam Oceanum uocat deorum, atque hominum patrem.

CICERO

Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quaeſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum; Deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu, & mente; cur aquae adiunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt, natiuos eſſe deos, longis interuallis orientes, occidentesque, eoque innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum, niſi ſempiternum, intelligere qui poſſumus? Poſt Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq. gigni, eſſeq. immenſum, & infinitum, & ſemper in motu. quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum praeſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem, & modum mentis infinitae ui, ac ratione deſignari, & confici uoluit. in quo non uidit, neque motum ſenſui coniunctum & cõtinentem in infinito ullum eſſe poſſe, neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde, ſi mẽtem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit; erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo. quod quoniam non placet; aperta ſimplexq. mens, nulla re adiuncta, quae ſentire poſſit, fugere intelligentiae noſtrae uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmaeo, qui ſoli, et lunae, reliquiſq. ſideribus, animoq. praeterea diuinitatem dedit, non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui cenſuit animum eße per naturam rerum omnem intentum, et commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorum diſcerpi, & dilacerari deum; &, cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quo modo porro deus iſte, ſi nihil eßet, niſi animus, aut infixus, aut infuſus eßet in mundo? Tum Xenophanes, qui, mente adiuncta, omne praeterea, quod eſſet infinitum, deum uoluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut ceteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque coniunctum eſſe poteſt. Nam Parmenides commenticium quidam coronae ſimilitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit caelum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multaq. eiuſdem monſtra, quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatẽ, ceteraq. generis eiuſdem ad deum reuocat: quae uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq. de ſideribus. quae reprehenſa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem, multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quattuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas et naſci, & exſtingui perſpicuum eſt, et ſenſu omni carere. Nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualesue ſint, quidquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. Quid Democritus? qui tum imagines, earumq. circuitus in deorum numero refert; tum illam naturam, quae imagines fundat, ac mittat; tum ſcientiam, intelligentiamq. noſtram; non ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum; non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid aer? quo Diogenes Apolloniates utitur deo; quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei?

EXPLANATIO

Sine *ſenſu* ʒ ſine natura ſenſibili. Cvr *aquae adiunxit,* ʒ quaſi dicat, Thales, in eo, quod deum aquae ad-
iunxit, uidetur ſentire, deum eſſe non poſſe ſine corpore ſenſibili. quare diſſolubilem deum introducit, nõ
autem ſempiternum. Sed *nos* ʒ ſcilicet Epicurei. nam horum ſectam tuetur Velleius. Qvi ʒ quo modo. In-
finitvm ʒ incomprehenſum. Qvasi *aut aer* ʒ Ex Epicureorum ſententia, qui ex omnibus formis huma-
nam tamquam pulcherrimam attribuũt deo. Velleius negat aerem, cum nullam habeat formã, eſſe poſſe deũ,
ut opinatus eſt Anaximenes. Conseqvatvr ʒ quoniam omnia orta conſequenter occidere cognoſcimus.
Disciplinam ʒ de deo, cuiuſmodi ſit. Omnivm *rerum* ʒ uniuerſae naturae. Descriptionem, *& mo-
dum* ʒ ambitum, & menſuram. Mentis *infinitae ui* ʒ efficacia intellectus omnia comprehendentis. Ac *ra-
tione* ʒ & diſcurſu. In *quo non uidit* ʒ In qua ſententia de diuina mente, non perſpexit. Neqve *motum ſen-
ſui coniunctum* ʒ diſcurſum illum non eſſe de re ſenſibili. Et *continentem* ʒ deſcriptionem, & modum. In
infinito ʒ in mente, quam infinitam eſſe dicit. Neqve *ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret* ʒ
Neque inquit, animaduertit, id omnino non poſſe eſſe ſenſibile, quo anima non ſentiret, ſi pulſaretur. Quod pe-
rinde eſt, ac ſi dicat Velleius, Non poteſt igitur aliquo modo Anaxagoras ponere, mentem ſimplicem, nulla re
adiuncta, quae ſentire poſſit. Qvod ʒ quae conſequentia a nobis facta. Qvoniam *non placet;* ʒ Anaxago-
rae ſcilicet. Qvae *ſentire poſſit,* ʒ ut uult ipſe Anaxagoras. Notionem ʒ quae ſenſibus innititur. Cro-
toniates *Alcmaeo,* ʒ Pythagoricus fuit e Crotone clara quondam Calabriae urbe, ſita ad mare. eodem la-
pſu cum Thalete ſimpliciſſimam mentem ſpeculatur in miſtis. Pythagoras ʒ hic Samius fuit, ut alibi.

Per

PER *omnem naturam* } per omnes res,ortui,atque caſui obnoxias. INTENTVM } incluſum,immiſtum. NOSTRI } humani. INFVSVS } immiſtus,cum animus nullum habeat corpus. XENOPHANES } Colophonius fuit. De eodem Cicero in Lucullo ita ſcribit: Xenophanes, unum omnia,neque id eſſe mutabile,& id eſſe deum neque natum uſquam, & ſempiternum conglobata figura. REPREHENDITVR *ut ceteri*, } qui mentem, quam ſpeculabantur in miſtis,dixerunt eſſe poſſe ſine corpore. DE *infinitate* } de ui mentis incomprehenſae, & abſtractae a ſenſibilibus. VEHEMENTIVS, } quia in infinitate nihil eſt ſentiens,neque coniunctum eſſe poteſt, quemadmodum paullo ſuperius dictum eſt,cum de Anaxagorae ſententia ageretur. PARMENIDES } Italus fuit,ex Elea,urbe Lucaniae. COMMENTICIVM } confictum, ut potius de re arti ſubiecta, quam de diuino opificio locutus uideatur. STEPHANEM } Stephane Graece montis uerticem ſignificat. Stephanos uero coronam. CONTINENTEM *orbem*, } ſupremum ambitum,quem alii mentem infinitam dixere. ARDORE *lucis* } ſubaudi,praeditum,uel ornatum,quem ardorem efficaciam & uim mentis infinitae nominauit Anaxagoras. QVEM } ſupremum orbem,lucis ardore ornatum. EMPEDOCLES } Hic quattuor elementa conſtituit rerum principia,quae etiamſi diuina appellet,non iccirco tamen ſunt deus ipſe. IN *quo* } In qua Parmenidis ſententia de deo. MVLTAQ. *eiuſdem monſtra* } hoc eſt,ſunt etiam alia multa eiuſdem Parmenidis inepte deo attributa. IN *alio* } in Alcmaeone,qui ſideribus diuinitatem dedit. IN *hoc* } Parmenide reprehendendo. EMPEDOCLES } Hic Agragantinus fuit,de quo Lucretius,

quorum
Agragantinus cum primis Empedocles eſt,
Inſula quem triquetris terrarum geſſit in oris. &c.

LABITVR } in errorem. QVATTVOR *naturas* } quattuor elementa,ex quibus conſtant quaecumque oriuntur,& intereunt. PROTAGORAS, Abderites. QVOD *liqueat* } quod clarum,& certum ſit. QVIDQVAM *ſuſpicari*. } nec minimam ſuſpicionem habere: Verebatur impius Athenienſium cicutam. DEMOCRITVS? } Abderites fuit, ut alibi non ſemel dictum eſt. Hic parum ſibi ipſi conſtans,nunc aſtra, eorumque orbes refert in deorum numerum: nunc quandam uim,quae in corporea natura, motui ſcilicet obnoxia,perficiat aſtra, atque naturali lege dirigat illa ad actiones ſuas: nunc uero hominum notionem, & intelligentiam, diuinam eſſe dicit. DIOGENES *Apolloniates* } ex Apollonia urbe Illyrica,quae nunc Valloria dicitur. SENSVM } iudicium, & cognitionem ſenſitiuam,quae eſt per corpus naturale. FORMAM *dei?* } Deo dignam.

C I C E R O

IAM de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timaeo, patrem huius mũdi nominari, negat, poſſe; in legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deum uult eſſe, ut Graeci dicunt, ἀσώματον *id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt. careat enim ſenſu, neceſſe eſt, careat prudentia, careat uoluptate: quae omnia una cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timaeo dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & caelum, & aſtra, & terram, et animos, & eos, quos maiorũ inſtitutis accepimus: quae & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnantia. Atque etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem fere peccat: facit enim in ijs, quae a Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formam dei quaeri non oportere, eundemq. & ſolem, & animum deum dicere, & modo unum, tum autem plures deos. quae ſunt ijſdem in erratis fere, quibus ea, quae de Platone dicimus. Atque etiam Antiſthenes in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturã deorum. Nec multo ſecus Speuſippus, Platonẽ auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq. animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoque in tertio de philoſophia libro multa turbat, a magiſtro Platone uno diſſentiens. modo enim menti tribuit omnẽ diuinitatem; modo mundum ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium praeficit mundo; eiq. eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur. tum caeli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens, caelum mundi eſſe partem; quem alio loco ipſe deſignarit deum. quo modo autem caeli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta cõſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam caelum deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porro modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quo modo, ſemper ſe mouens, eſſe quietus, & beatus poteſt? Nec uero eius cõdiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur. deos enim octo eſſe dicit; quinque eos, qui in ſtellis uagi nominantur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quae infixa caelo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum ſolem adiungit, octauamq. lunã. qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt. Ex eadem Platonis ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referſit libros. & tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis diuinitatẽ tribuit, ſenſuq. deum priuat, & eius formam mutabilem eſſe uult: eodemq. libro rurſus terram, & caelum refert in deos. Nec uero Theophraſti inconſtantia ferenda eſt: modo enim mẽti diuinum tribuit principatum, modo caelo, tum autem ſignis, ſideribusq. caeleſtibus. Nec audiendus eius auditor Strato, is, qui phyſicus appellatur; qui omnem uim diuinam in natura ſitam eſſe cẽſet, quae cauſſas gignendi, augendi, minuendi ue habeat, ſed careat omni ſenſu, & figura.*

EXPLANATIO

INCONSTANTIA ʒ uarietate, fluctuatione. NOMINARI ʒ Platonis uerba haec ſunt: Opificem quidem, & patrem mundi inuenire difficile, & cum iam inueneris praedicare, ac eloqui uulgo impoſſibile eſt. INQVIRI ʒ diligenter, & curioſe inueſtigari. SINE *corpore ullo* ʒ Aut hoc uidetur abundare, aut illud, Vt Graeci dicunt ἀσώματον. alioqui eſſet, ut ego quidem ſentio, inepta ſatis, minimeq. neceſſaria interpretatio. INTELLIGI *non poteſt* ʒ ita paullo ſupra contra Anaxagoram: Aperta, ſimplexq. mens, nulla re adiuncta, quae ſentire poſſit, fugere intelligentiae noſtrae uim & notionem uidetur. CAREAT *uoluptate:* ʒ ſuſpectum eſt mihi uerbum Voluptate, & eo magis, quod paullo poſt non nominatur in deo uoluptas, & tantum ſenſus & prudentia, quamquam hic, praeter ſenſum, & prudentiam, tertium aliquid requiri, ex eo liquet, quia ſequitur, Quae omnia. nam de duobus, Omnia, non dicitur. ET *aſtra*, ʒ Platonis uerba haec ſunt: Itaque omnibus his de cauſſis opifex deus mundum beatum deum effecit: aſtra etiam erroris expertia, quae diuina animalia ſunt: terram autem altricem noſtram eſſe uoluit, necnon primam antiquiſſimamq. deorum omniũ, qui intra caelum geniti ſunt: ceterorum uero, qui daemones appellantur, & cognoſcere, & enunciare ortum maius eſt opus, quam ferre noſtrum ualeat ingenium. Priſcis itaque uiris hac in re credendum eſt, qui dijs geniti, ut ipſi dicebant, parentes ſuos optime nouerunt. REPVGNANTIA. ʒ contraria. nam mortalibus diuinitatem attribuit, & tamen uult deum eſſe poſſe ſine corpore. FACIT ʒ inducit. IN *ÿs quae a Socrate dicta retulit*, ʒ nempe in libris quattuor, qui inſcribuntur, De dictis, & factis a Socrate memoratu dignis. ET *ſolem, & animum deum dicere* ʒ ſunt, qui uocem Graecam, ἥλιος, quae ſolem ſignificat, ex hebraea, El, quae deum deſignat, factam eſſe dicant; ſed ij Deum creatorem in creaturam transformare, uidentur. ERRATIS ʒ lapſibus, & falſis opinionibus quales Platonicae ſunt. ANTISTHENES ʒ hic Athenienſis fuit. POPVLARES ʒ populorum inſtitutis conſecratos. EAMQ. *animalem*, ʒ uim omnia regentem, cum dicat eſſe animalem, hoc eſt, ſentire poſſe. EVELLERE ʒ exſtirpare. Ex *animis* ʒ quos Epicurei ſenſibili corpore circumdãt: cum nequeant perſuaderi animam ſiue corpore ſenſibili poſſe conſtare, & ſentire. IN *tertio de philoſophia libro* ʒ Ariſtoteli deus eſt νοῦς θεῖος τῶν ἁπάντων προγενέστατος, mens diuina omnium antiquiſſima, hanc uocat etiam primum mouens, ſeu cauſſam ſiue principium primum, a quo omnia procedant, & in quo unice acquiſcendum ſit. In lib. de mundo aſſeuerat deum omnia creauiſſe, eademq. etiamnum gubernare, & ſeruare, nec per miniſtros inſtar magni Perſarum regis mundum adminiſtrare, ſed uirtute ſua praeſentem rebus cunctis adeſſe. VNO ʒ una re: in ceteris enim dicebat idem, quod Plato. MENTI ʒ ambitu ſuo intelligenti, & complectenti. QVENDAM *alium praeficit mundo* ʒ hoc eſt, Ariſtoteles praeter omnem diuinitatem, quam (ut Plato uult) ipſa mens ambitu ſuo complectitur, alium quoque deum eſſe cenſuit. quem etiam mundo praefecit. Ad huius rei intelligentiam prodeſſe poterunt, quae in Tuſc. I. ſic leguntur: Ariſtotelesq́, longe omnibus (Platonem ſemper excipio) praeſtans & ingenio, & diligentia, cum quattuor illa genera principiorum eſſet complexus, e quibus omnia orirentur, quinctam quandam naturam cenſet eſſe, e qua ſit mens. cogitare enim, & prouidere, & diſcere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminiſſe; amare, odiſſe; cupere, timere; angi, laetari; haec, & ſimilia eorum, in horum quattuor generum nullo ineſſe putat: quinctum genus adhibet uacans nomine; & ſicipſum animum ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, quaſi quandam continuatam motionem, & perennem. EAS *partes* ʒ eam prouinciam, & curam. REPLICATIONE ʒ reuolutione. ARDOREM ʒ ignem. CAELVM ʒ quo omnia complexus eſt. MVNDI *eſſe partem;* ʒ ſiquidem eo complexu omnia unum ſunt. quod eſt maximum illud antiquorum chaos. DESIGNAVERIT ʒ deſcripſerit eſſe deum. DIVINVS *ille ſenſus* ʒ deus ille rector mundani motus, cui Ariſtoteles adiecit corpoream naturam, in qua exercet ſenſus. TANTA ʒ tam magna. hoc ideo dicit, quoniam Epicurei diuinam hanc naturam opinabantur otioſam, quietam, & feriatam. VBI ʒ in quo loco. SENSV *priuat* ʒ quia in corpore exercentur ſenſus, & ea omnia, quae paullo ſupra relata ſunt ex Tuſc. I. XENOCRATES ʒ fuit Chalcedonius, & ipſe Platonis diſcipulus. IN *hoc genere* ʒ opinandi de natura deorum. NEC *prudentior* ʒ in ſenſibli corpori prudentiam exerceri paullo ſupra dixit Velleius: prudentia igitur caruiſſe uidetur Xenocrates, qui dijs, quos octo eſſe cenſebat, non adiunxerit ſenſibilem naturam, in qua beati eſſe poſſent, & intelligi beati cum in ſenſuum uoluptate Epicurei ſtatuant ſummum bonum. QVINQVE *eos, qui in ſtellis uagis* ʒ Saturno, Ioue, Marte, Venere, Mercurio. REFERSIT ʒ repleuit. TVM ʒ modo, interdum. SENSVQ. ʒ ſenſibili natura corporea. FORMAM ʒ ſpeciem, effigiem, imaginem. MVTABILEM ʒ uariabilem. puerile eſt, inquit, dicere uariabilem, quem conſtituas abſque natura corporea, in qua ſpectari & ſenſu cognoſci poſſit uariabilis. IN *deos* ʒ in numerum deorum. qua in re etiam inconſtantiae argui poteſt. INCONSTANTIA ʒ leuitas, fluctuatio. SIGNIS ʒ Imaginibus ſtellarum in caelo notatis, atque Zodiaco, quem Latine ſigniferum dicimus. STRATO ʒ Is Lampſacenus fuit, & phyſicus, ideo dictus, quoniã prae ceteris uerſatus eſt in ſpeculatione naturae ſenſibilis. QVI *omnem uim diuinam in natura* ʒ Strato credidit deum non eſſe eſſentiam ſecretam a creaturis, ſed concretam, ſeu infuſam, toti naturae uim, qua omnia agitentur. In hac opinione multi fuere philoſophi, ut Pythagoras, cuius ſententiam ſic exprimit Virgil. in VI. Aeneid.

totamq. infuſa per artus
Mens agitat molem & magno ſe corpore miſcet.

Putarunt enim deum eſſe animam mundi, & mundum, omnesq. eius partes eſſe corpus, & membra dei. SED

*careat omni ſenſu*ʒac ſi dicat, Ideo non audiendus eſt ſtrato, quia cum neget in deo ſenſum, neceſſe eſt ut neget prudentiam, neget & uoluptatem, quae omnia una cum deorum notione comprehendimus.

CICERO

ZENO autem (ut iam ad ueſtros, Balbe, ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet, eamq. uim obtinere recta imperantem, prohibentemq. contraria. quam legem quo modo efficiat animantem, intelligere non poſſumus: deum autem animantem certe uolumus eſſe. atque hic idem alio loco aethera deum dicit: ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui numquã nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis. Alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinam, eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumq. mutationibus. cum uero Heſiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas, perceptasq. cognitiones deorum: neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Veſtam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero; ſed rebus inanimatis, atque mutis per quandam ſignificationem haec docet tributa nomina. Cuius diſcipuli Ariſtonis non minus magno in errore ſententia eſt; qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat; neque in dijs ſenſum eſſe dicat; dubitetq. omnino, deus animans, nec ne ſit. Cleanthes autem, qui Zenonem audiuit una cum eo, quem proxime nominaui, tum ipſum mundũ deum dicit eſſe; tũ totius naturae menti, atque animo hoc nomen tribuit; tum ultimum, & altiſſimum, atque undique circumfuſum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui aether nominetur, certiſſimum deum iudicat. Idem, quaſi delirans, in ijs libris, quos ſcripſit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, & ſpeciem deorum; tum diuinitatem omnem tribuit aſtris; tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione, tamquam in ueſtigio, uolumus reponere, nuſquam prorſus appareat. At Perſeus, eiuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad uitae cultum eſſet inuenta; ipſaſq. res utiles, & ſalutares deorum eße uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta eſſe deorum, ſed ipſa diuina. quo quid abſurdius, quam aut res ſordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines, iam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus eßet futurus in luctu? Iam uero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum uaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare poſſimus: cum mens noſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere. ait enim, uim diuinam in ratione eſſe poſitam, & uniuerſae naturae animo, atque mente: ipſumq. mundum deum dicit eße, & eius animi fuſionem uniuerſam: tum eius ipſius principatum, qui in mente & ratione uerſetur, communemq. rerum naturam uniuerſa, atque omnia continẽtem, tum fatalem umbram, & neceſſitatem rerum futurarum: ignem praeterea, & eum, quem antea dixi, aethera: tum ea, quae natura fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, ſolem, lunam, ſidera, uniuerſitatemq. rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem eßent conſecuti. Idemq. diſputat, aethera eße eum, quem homines Iouem appellarent; quiq. aer per maria manaret, eum eße Neptunum: terrã, eam, quae Ceres diceretur. ſimiliq. ratione proſequitur uocabula reliquorum deorum. idemq. etiam legis perpetuae, & aeternae uim, quae quaſi dux uitae, & magiſtra officiorum ſit, Iouem dicit eße: eandemq. fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem. quorum nihil tale eſt, ut in eo uis diuina ineſse uideatur. Et haec quidem in primo libro de natura deorum: in ſecundo autem uult Orphei, Muſaei, Heſiodi, Homeriq. fabellas accommodare ad ea. quae ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiã ueterrimi poetae, qui haec ne ſuſpicati quidẽ ſint, Stoici fuiſse uideantur. quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Mineru a, partum Iouis, ortumq. uirginis ad phyſiologiam traducens, diſiungit a fabula.

EXPLANATIO

ZENO ʒ fuit Cyprius, ex urbe Citio, unde Citieus princeps Stoicorum. hic quoque effectum pro cauſa habuit, ignorans alium deum praeter rationis humanae qualecumque lumen & dictamen facienda, & non facienda demonſtrans. NATVRALEM *legem diuinam &c.* ʒ Cenſet Zeno naturalem legem eſſe diuinam uim corporea natura comprehenſam, & in eadem imperantem recta, & prohibentem contraria, ipſamq. naturam, hoc eſt eſſentiam corpoream appellat legem. Sed quamuis Zeno diuinam uim induit natura corporea, non perinde ſequitur, ut induat eam corpore ſenſibili ſiue pulſabili: quod tamen illi tribuendum cenſent Epicurei. non enim cognoſcunt uim diuinam niſi ſenſibili corpori adiunctam, ut in ipſo exaudire poſſit ſenſibilium preces. cum ſimilia ſimilibus congrediantur. AETHERA ʒ ardentem aerem. SI *intelligi poteſt* ʒ deridet opinionem Zenonis, ac ſi dicat, non poſſe intelligi deum illum qualemcumque ſtatuat, niſi ſentiat, & ſenſibilis ſit: quia eiuſmodi deus nihil ſentiens non concipitur in animo, cum ad deum preces effundimus, optantes ab eo aliquid, aut uouentes promittimus ei aliquid: fruſtra enim deprecaremur non exaudientem. RATIONEM ʒ uerſatilem ſcientiam diffuſam per ſi-

bi con-

bi conuenientem naturam,a qua perfecte detinetur,& in ea moderatur omnia; imperando ſcilicet recta,& prohibendo contraria. Vt autem eam rationem putat eſſe diuinam,ita & affectam putat qualitatibus naturalibus. Vt *diuinam, eſse affectam putat* ʒ Vi diuina eſſe affectam putat,& apertius eſſet,&,ut puto, uerius, nec inſigni tamen mutatione. Haec Paullus pater. Astris *hoc idem tribuit* ʒ nempe qualitates naturales motui obnoxias,quas alibi tribuit etiam rationi. Theogoniam, *id eſt originem deorum* ʒ Hic quoque gloſſa fuit: nam illud,Id eſt originem deorum,quis nõ uidet adſcriptum fuiſſe, ut Theogoniae ſignificatio oſtenderetur? qua ratione adducti deleuimus,eo libentius, quod quibuſdam in antiquis libris expoſitio illa non eſt. Haec Paullus pater. Vsitatas, *perceptas cognitiones.* ʒ Rectius,quod repoſui,Inſitas, perceptaſq. cognitiones. nam & in Maffei libro ita legitur: & infra etiam,Inſitas,dixit, deorum cognitiones habemus. Et alibi non ſemel. Atque etiam Lucretius,Vnde (inquit libro 5.) Inſita notities eſt Vtilitatis. Haec Paullus pater. Tollit *inſitas,perceptasq. cognitiones deorum:* remouet omnia, quae ſenſibilem nobis cognitionem deorum exhibere poſſint,cum ſenſibiles deos non recenſeat in numero deorum. Per *quandam ſignificationem*, ʒ informationem. Aristonis ʒ Is fuit Ceius,ſiue Cius,a Cea inſula prope Euboeam,& a Zenone perſuaſus, poſſe per naturam uniuerſam inſeri,& tolli rebus inſenſibilibus animantes deos,non ſolum abſtulit ea,per quae illos ſentire poſſemus,ſed ea quoque,per quae intelligere: cenſuit enim deos proprie eſſe ſine forma, & ſenſu: omninoq. dubitauit,an deus animans habeat eſſentiam. Devs *animans* ʒ cuius eſt inſenſibile pulſando animare. Cleanthes ʒ Is fuit ex Aſſo,Troadis urbe,& Zenonis ſucceſſor in ſchola,& diſciplina Stoica. Cvm *eo* ʒ cum Ariſtone. Tvm ʒ modo,interdum,aliquando. Arguitur Cleanthis inconſtantia. Is enim mundum appellat deum. alibi diuinum nomen animo tribuit,atque menti,ſempiternae ſcilicet naturae, quae ambit omnia. alibi uero extremum ipſum omnia cingentem circulum,atque complexum ardorem, Ignitum ſcilicet aerem,qui etiam aether dicitur,certiſſimum deum eſſe iudicat. Idem etiam diſſerens contra uoluptatem, fingit deorum ſpeciem quandam. Praeterea diuinitatem omnem attribuit aſtris. Demum nihil ratione cenſet diuinius. In hoc autem Anaxagoras delirare uidetur,inquit Velleius,quod ubique ſtatuit deum, qui tamen nuſquam apparere poſſit. Epiphonema eſt,commonefaciens Lectorem de horrenda, & miſeranda caligine mentium humanarum. In *animi notione*, ʒ in mente. Tamqvam *in ueſtigio* ʒ in ambiente circulo. Reponere, ʒ collocare,ut certam & ueram dei notionem habeamus. At *Perſeus*, ʒ Perſeus Citieus popularis Zenonis auditor fuit. Hic quoque effectus dei bonos pro ipſo deo poſuit. Cvltvm, ʒ ornatum, & utilitatem. Absvrdivs ʒ ineptius,inconuenientius,rationi non conſonans. Sordidas ʒ abiectas. Deformes, ʒ turpes. Homines *iam morte deletos* ʒ Errores de morte deorum & hominum poſt mortem in deos relatione ſaniores priſci refutarunt. Epimenides pie inquit:

> Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσε, καὶ τὸν ταφόν ὦ ἄνα σεῖο
> Κρῆτες ἐτεκτήνανο, σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Cretenſes ſemper mẽdaces,quia ſepulcrum, o rex, tuum,Cretenſes fabricarunt,tu uero non es morti obnoxius, ſed ſemper uiuis. In *deos* ʒ in deorum numerum. Cvltvs ʒ conueniens ueneratio. In *luctu?* ʒ nam mortuorum cultui nil magis conuenit,quam lacrymae. Chrysippvs ʒ Is fuit Solenſis. Somniorvm ʒ uanarum opinionum de natura deorum: talem enim illis tribuit naturam,quae,ceu ſomniantium uiſa,nullam habeat realem ſubſiſtentiam,& firmitatem. Vaferrimvs *interpres* ʒ enarrator acerrimus, ac uerſatilis. Magnam *turbam* ʒ Varro ſupra triginta millia commenticiorum numinum meminit. Ignotorvm *deorũ* ʒ infimi,& obſcuri generis. Coniectvra ʒ ratiocinatione,collatione ueſtigiorum,quae de illis dijs nobis obtulit Chryſippus. Informare ʒ a deformitate ad formam traducere. Cvm ʒ etiamſi. Vim *diuinam* ʒ ſupremam uim. In *ratione* ʒ recta ſcilicet,ad bonum tendente. Esse *poſitam* ʒ eſſe inſitam. Et *uniuerſo naturae animo* ʒ & in animo diffuſo per uniuerſam naturae molem. Atqve *mente* ʒ & intelligentia, ſupremo ſcilicet circulo,cetera iam dicta ambiente. Ipsvmq. *mundum* ʒ ipſamq. uniuerſam naturam animatam. Et *eius animi fuſionem uniuerſam* ʒ & ipſum animum fuſum per uniuerſam naturam. Tvm ʒ aliquando, inquit,congregat. Eivs *ipſius* ʒ animi,ſcilicet. Principatvm ʒ uim. Qvi *in mente,& ratione uerſetur,* ʒ qui animus in ſupremo ambitu principatum gerat, & ad bonum ratione quadam dirigat. Continentem ʒ quaſi glutino,& conſtantia quadam. Tvm ʒ aliquando etiam congregat. Fatalem *umbram & neceſſitatem,&c.* ʒ Ita nominare uidetur Chryſippus irrationalem motum. Qvem *antea dixi, aethera:* ʒ Supremum ambitum,ex quo & igne fit aether,de quo ſupra dictum eſt. Natvra ʒ ſponte, naturali motu fluerent. Atqve *manerent,* ʒ conſtanter perſeuerarent,ut Terra. Vniversitatem *rerum* ʒ caelumq. Omnia *continerentur* ʒ omnis mundus comprehenderetur. Idemq. *diſputat* ʒ ſcilicet,Chryſippus diſputando aſſerit. Manaret ʒ ſublaberetur. Similiq. *ratione* ʒ pari modo. Persequitvr ʒ ſubaudi declarare, interpretari. Officiorvm ʒ honeſtarum actionum. Eandemq. ʒ uim legis perpetuae, & aeternae, quae,&c. Veterrimi ʒ antiquiſſimi. Svspicati ʒ leuiter opinati. Stoici *fuiſse uideantur* ʒ E ſtomacho dicit hoc Velleius. Diogenes *Babylonius* ʒ Hic Diogenes Stoicus e Seleucia fuit,attamen propter uicinitatem Babylonius dictus eſt. Ortvm *Iouis,partumq. uirginis* ʒ Dicunt fabulae, Vulcanum ſecuri caput Iouis diſſecuiſſe,indeq. exſilijſſe puellam armatam,quae Mineruа inuentrix artium dicitur. Fabula indicat,Iouem,qui diuinus eſt animus,inferioribus proſpiciens, ſapientiam in ſe abditam habere, quae de potentia ad actum deduci nullo modo poſſit,ſine inſtrumentis congruis: iccirco Vulcania ſecuri,nimirum recta ratione quaſi Lucina de tenebris ad lucem deducta eſt. Physiologiam ʒ naturalium rerum ſermonem. Disivngit *a fabula* ʒ oſtendens non eſſe fabulam,ſed naturae opus.

CICERO

*E*XPOSVI *fere non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia. nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quae poetarum uocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos; feceruntq. ut eorum bella, pugnas, proelia, uulnera uideremus, odia praeterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querellas, lamẽtationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq. ex immortali procreatos. Cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq. in eodem genere dementiam; tum etiam uulgi opiniones, quae in maxima inconſtantia, ueritatis ignoratione, uerſantur. Ea, qui conſideret, quam inconſulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus haec quaeſtio eſt, habere debeat. ſolus enim uidit, primum, eſſe deos; quod in omnium animis eorum notionẽ impreſſiſſet ipſa natura: quae eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, ſine doctrina, anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quaeri, nec diſputari poſſit. cuius rationis uim, atque utilitatem ex illo caeleſti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. Quod igitur fundamentum huius quaeſtionis eſt, id praeclare iactum uidetis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta; maneatq. ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autẽ omnium natura conſentit, id uerum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos, confitendum eſt. quod quoniam fere conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſiue anticipationem, ut ante dixi, ſiue praenotionem deorum. ſunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellauit, quã antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemur. quae enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos aeternos, & beatos haberemus. quod ſi ita eſt; uere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro; quod aeternum, beatũq. ſit, id nec habere ipſum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neque gratia teneri; quod, quae talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. Si nihil aliud quaereremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur; ſatis erat dictum. nam & praeſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & aeterna eſſet, & beatiſſima: habet enim uenerationem iuſtam, quidquid excellit: & metus omnis aui, atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, a beata, immortaliq. natura & iram, & gratiã ſegregari; quibus remotis, nullos a ſuperis impendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. nam a natura habemus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. quae enim alia forma occurrit umquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? ſed, ne omnia reuocẽtur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam, cum, praeſtantiſſimam naturam, uel quia beata eſt, uel quia ſempiterna, conuenire uideatur, eandem eſſe pulcherrimã; quae compoſitio membrorum, quae conformatio lineamentorum, quae figura, quae ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? uos quidem, Lucili, ſoletis, (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq. diuinam, quam ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, uerum etiam ad uenuſtatem apta, deſcribere. quod ſi omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt, quae pulcherrima ſit omnium. quoniamq. deos beatiſſimos eſſe cõſtat; beatus autem eſſe ſine uirtute nemo poteſt, nec uirtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendũ eſt. nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus; nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem.*

EXPLANATIO

FERE ⁏ quaſi omnia. ABSVRDIORA ⁏ irrationabiliora. POETARVM *uocibus* ⁏ Poetarum figmẽnta, & argumenta de deorum moribus, & actionibus flagitioſis cõtumelioſa eſt aduerſus deum, & pernicioſa moribus humanis. SVAVITATE ⁏ iucunditate numerorum, & cantibus. PORTENTA ⁏ ſuperſtitiones. quas quaſi uelaturam ſapientiae commenti ſunt Magi. MAGORVM ⁏ Qui in phyſicis eſſent, ſapientes, Magos appellabant Perſae, apud quos ea ſapientia adeo inualuit, ut & regum legibus imperitaret, & nomen ipſum, cum ſapientia etiam nationes quandoque tranſire potuerit, & remanere. Sunt, qui Magos, quaſi Magnos dici arbitrentur, ob magnitudinem admirabilium, quae ab eiuſmodi peritis patrantur. IN *eo genere* ⁏ opinandi. VVLGI ⁏ imperitae multitudinis. INCONSTANTIA ⁏ fluctuatione opinionum. EA *qui conſideret* ⁏ Epicurus, reiectis aliorum opinionibus, ſuam ſolius commendat. INCONSVLTE ⁏ abſque conſilio, imprudenter. TEMERE ⁏ irrationabiliter. EORVM *ipſorum* ⁏ ſcilicet deorum. HABERE *debeat* ⁏ habere tenetur. SOLVS *enim uidit* ⁏ Epicuri affirmatio de dijs, ex naturalibus notitiis, in mentibus hominum. ANTICIPATIONEM ⁏ praenotionem. de qua Laertius in Epicuro, Simul atque homo nominatur, continuo per anticipationem forma etiam illius intelligitur, praecedentibus ac ducibus ſenſib. neque enim profecto quaereremus, quod inquirimus, niſi prius illud nouiſſemus. INFORMATIONEM, ⁏ effigiationem. CAELESTI ⁏ diuino, ueriſſimo. FVNDAMENTVM ⁏ principium. AD *unum* ⁏ uſque ad unum. INTELLIGI *neceſſe eſt*, ⁏ Confirmatio ex

cauſſa efficiente, hoc eſt, ex communi hominum iudicio, atque conſenſu. INSITAS § infixas. INNATAS §
connaturales. FERE *conſtat* § quaſi firmum eſt, & conuenit. REBVS § opinionibus, & ſententiis. EO *uerbo* §
tali appellatione. VT *deos beatos* § Qualis ſit deus ſecundum Epicurum, nempe aeternus, & beatus. QVOD
aeternum § Hanc Epicuri ſententiam Lucretius proſecutus eſt:

> Omnis enim per ſe diuum natura neceſſe eſt
> Immortali aeuo ſumma cum pace fruatur,
> Semota a noſtris rebus, ſeiunctaq. longe.
> Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
> Ipſa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri,
> Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

I D *nec habere* § Ita argumentatur Epicurus, Beatum eſt quod nihil habet negotij, Deus eſt beatus, Igitur nihil
agit. NEGOTII § laboris, atque moleſtiae. GRATIA *teneri* § beneficentia occupari. TALIA § gratioſa, &
iracunda. PIE *coleremus*, § religioſe, pure, uere, & fideliter ueneraremur. SVPERSTITIONE § uana religio-
ne. SATIS *erat dictum.* § ad perſuadendum diuinae naturae cultum. NAM *&* *praeſtans* § Epicurus cul-
tum dei relinquit, metum aufert. PIETATE § puritate animi & corporis. IVSTAM § debitam. IMPENDE-
RE § imminere, ac futuros eſſe. OPINIONEM § quam habemus de ui, & natura deorum. AC *de forma* § ſpe-
cies dei nulla niſi humana ſecundum Epicurum, quia omnes gentes ſic iudicant, quia nulla eſt alia pulchrior,
quia nulla alia ratione, & uirtute praedicta eſt. INQVIRIT *formam* § In deo effigiem inquirit, & qualitatem
uitae, quid in mente agat, quam frequens illius actio. REVOCENTVR § reducantur. PRIMAS *notiones* §
praenotiones. COMPOSITIO § complextio. CONFORMATIO *lineamentorum* § conuenientia ductuum
linearum ad conformandum. Metaphora a pictoribus ſumpta, quorum imagines ſuperficiem habent planam,
nihilq. eminens, atque expreſſum. FIGVRA § terminatio ductuum linearum. SPECIES § forma ſpectabi-
lis. POTEST *eſſe pulchrior?* § Interrogatiue profertur: quaſi dicat, nulla. ARTIFICIVM § ſollertiam. EF-
FINGITIS § deſcribitis, pingitis. FABRICAMQVE § opificium, elaborationem. VSVM, § utilitatem. VENV
STATEM § decorem. ANIMANS *eſt* § ſenſibilem materiam pulſat, & uiuificat. PROFECTO *eſt* § ſubaudi
praeditus. SINE *uirtute* § ſine animo bene affecto. SINE *ratione* § qua officiorum magiſtra bene afficitur ani
mus, & eadem duce uerſatur in actionibus uirtuoſis. NEC *tamen ea ſpecies &c.* § Correctio. ſenſus eſt, Deo-
rum ſpeciem eſſe in proxima potentia ad humanam, quae corpore conſtat, & ſanguine: ac ſi dicat, ſicuti nume-
rus a proxime ſequenti numero deficit, in figuris uero corpora cubo; atque ut mathematicum corpus deficit a
phyſico; ita & deorum ſpecies ad humana: ſed in proxima eſt potentia.

C I C E R O

*H*AEC *quamquam & inuenta ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab Epicuro, quam ut quiuis ea poſſit agnoſcere: tamen, fretus intelligentia ueſtra, diſſero breuius, quam cauſſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractarat, ut manu, docet eam eſſe uim, & naturam deorum, ut primum nõ ſenſu, ſed mente cernatur, nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quae ille propter firmitatem* στερέμνια *appellat, ſed imaginibus ſimilitudine, & trãſitione perceptis; cum infinita ſimillimarum imaginũ ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exſiſtat, & ad deos affluat, cum maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq. noſtram intelligentiam, capere, quae ſit & beata natura, & aeterna. ſumma vero vis infinitatis, & magna, ac diligenti cõtemplatione digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant. hanc* ἰσονομίαν *appellat Epicurus, id eſt aequabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur: ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: &, ſi, quae interimant, innumerabilia ſunt, etiam ea, quae conſeruent, infinita eſſe debere. Et quaerere a nobis, Balbe, ſoletis, quae uita deorum ſit, quaeq. ab ijs degatur aetas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluẽtius excogitari poteſt. nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus: nulla opera molitur: ſua ſapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum, fore ſe ſemper tum in maximis, tum in aeternis uoluptatibus. hunc deum rite beatum dixerimus, ueſtrum uero laborioſiſſimum. ſiue enim ipſe mundus deus eſt: quid poteſt eſſe minus quietum, quam, nullo puncto temporis intermiſſo, uerſari circum axem caeli admirabili celeritate? niſi quietum autem, nihil beatum eſt. ſiue in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum uiciſſitudines, ordineſq. conſeruet, terras & maria contemplans, hominum commoda, uitasq. tueatur: nae ille eſt implicatus moleſtis negotiis, & operoſis. nos autem beatum uitam in animi ſecuritate, & in omnium uacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum eſſe mundum, nihil opus fuiſſe fabrica, eamq. rem ei eſſe tam facilem, quam uos negatis effici ſine diuina poſſe ſollertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non uidetis: ut tragici poetae, cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non deſideratis, ſi immenſam, & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam ſe inijciens animus, & intendens, ita late, longeq. peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quae, interiecto inani, cohaereſcunt tamen inter ſe, & aliae alias apprehendẽ*

tes

tes continuantur: ex quo efficiuntur hae rerum formae, atque figurae: quas uos effici poſſe ſine follibus, & incudibus non putatis: itaque impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotij deum? hinc uobis exſtitit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην *dicitis: ut, quidquid accidat, id ex aeterna ueritate, cauſſarumq. continuatione fluxiſſe dicatis. quanti autem philoſophia aeſtimanda eſt, cui, tamquam aniculis, & ijs quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur?*

EXPLANATIO

BREVIS, *quam cauſsa deſiderat.* ʒ ne ſcilicet caſtigatis auribus ueſtris abuti uidear. FRETVS ʒ confiſus. DISSERO ʒ enarro. CAVSSA ʒ negotium. PENITVS ʒ omnino, & intrinſecus. NON *modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractat, ut manu doceat.* ʒ Huius loci correctionem ſenſus ipſe uidetur oſtendere: tollet enim omne mendum, ſi quis ita legat, Non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractarat, ut manu, docet &c. Haec Paullus pater. SIC *tractarat* ʒ explicauerat quaſi manu. EAM ʒ cuiuſmodi proprietatibus praeditam. VIM ʒ animum. NATVRAM ʒ eſſentiam corpoream. VT *primum non* ʒ Deus Epicuri non ſenſu, ſed mente cernitur. NON *ſenſu* ʒ animo ſcilicet pulſante naturam corpoream & ſenſibilem. SED *mente* ʒ intelligentia: ſimilia enim ſimilibus congrediuntur. NEC *ſoliditate,* ʒ cum ipſa deorum imago ſit corpus ſimplex. nō enim habet ſoliditatem pulſabilem. Corpus quidem figura eſt, quae trinam habet dimenſionem: At ſolidum nihil eſt, quod terrae ſit expers, & tangi non poſſit. hinc Graeci corpus, quod ſolidum eſt, Stereon, & Sterennion uocant, a firmitate, quae terrae proprietas eſt. NEC *ad numerum,* ʒ non enim eadem ſemper manet, cū nihil habeat ſolidi. SED *imaginibus* ʒ Alibi Cicero quaſi paraphraſi quadam uſus dicet, Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe in ea ullam ſoliditatem: neque eandem ad numerum permanere, eamq. eſſe uiſionem ut ſimilitudine, & tranſitione cernatur, neque deficiat umquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio. ex eoq. fieri, ut in hoc intenta mens noſtra beatam illam naturam, & ſempiternam putet. DEINDE *cum infinita* ʒ Beatam & aeternam deorum naturam ex affluxu & intuitu iucundo, & perenni atomorum aeſtimat. EXSISTAT, *& ad eos affluat.* ʒ Legendum puto, A deo affluat, ſententia ita poſtulante: de quo dubitandum eo minus eſt, quod infra, Cum, inquit, ex ipſo imagines ſemper affluant. Et Lucretius noſtram coniecturam libro IV. plane confirmat. Haec Paullus pater. CVM *maximis uoluptatibus* ʒ Repete, quod ſupra dictum eſt, Docet Epicurus. INFINITATIS ʒ mentis, ſiue intelligentiae, cuius circulus incomprehenſus eſt. INTELLIGI ʒ cōprehendi. EAM *eſse naturam* ʒ In infirmitate eſt ἰσονομία, id eſt aequabilitas, ſeu aequilibritas, hinc duo elicit Epicurus, Ergo tot ſunt dij immortales, quot mortales, Ergo tot res ſunt conſeruantes, quot ſunt interimentes. VT *omnia omnibus, &c.* ʒ ad hoc, ut per eam indiuidua omnia ſuis correſpondentibus indiuiduis copulentur, & fiant ſpecificae naturae. RESPONDEANT ʒ tamquam ex altera librae parte appenſa. Haec dicuntur a Graecis Antiſtropha. Virgil.

Contra elata mari reſpondet Cnoſia tellus.

Ex *hac* ʒ aequilibritate. QVAE *conſeruent* ʒ hinc illa quorundam Medicorum regula, ſi quod eſt in terris uenenum, aliquod etiam reperiri certum remedium, quod inueſtigare aequum ſit: ut numquam deſperare liceat de diuina largitione. ET *quaerere a nobis.* ʒ Poſtquam Velleius egit de forma deorum, differit breuiter de modo uiuendi. QVAE ʒ qualis aetas uiuatur. NIHIL *enim agit* ʒ Vita dei Epicurei otioſa, & uoluptaria. NVLLA *opera molitur* ʒ non uerſatur in aliqua actione. Metaphora a molitoribus ducta, quae & uerſatili orbium caeleſtium motui reſpondet. EXPLORATVM ʒ compertum. VESTRVM ʒ quem uos Stoici opificem mundi, & rectorem, principem ue facitis. SIVE *enim* ʒ ita argumentantur. Si deus eſt mundus ipſe non eſt beatus, ſed multis negotijs implicitus: ſin uero mundi gubernator eſt, ſimiliter laborioſus eſt. CIRCVM *axem caeli* ʒ Axis, proprie lignum eſt quadrangulum in medio, utriuſque capitibus teretibus umbilicos rotarum circumuerſabilium pertranſiens, & coniungens, curribus neceſſarium inſtrumentuum. Metaphorice uniuerſam rerum naturam hic deſignat, caeleſtibus circuitionibus mediam, quorum ſubit uiciſſitudines, adeo, ut inſtar Lunae perpetui increſcens, & decreſcens tranſeat circuitione quadam de iuuentute in ſenectutem, & rurſus de ſenectute in iuuentutem. VICISSITVDINES, ʒ alternationes. ORDINESQ. ʒ ſubalternationes. NAE *ille* ʒ certe ille deus, quem opinati ſunt Stoici opificem mundi, & rectorem. OPEROSIS. ʒ laborioſis. NOS *autem* ʒ Beatitudo Epicuro in ἀπραξίᾳ ſita eſt. IN *animi ſecuritate* ʒ in animi arce, in ſupremo ambitu. ubi in tranquillitate uacat ab omnibus muneribus libertatem nactus. DOCVIT *nos* ʒ Epicureos. IDEM, *qui cetera* ʒ idem ſcilicet Epicurus, qui docuit cetera iā a nobis dicta, de forma dei. NATVRA *effectum* ʒ Mundus naturaliter exſiſtit Epicuro abſque adminiculo dei, ſiue excluſo deo. NIHIL *opus fuiſſe fabrica* ʒ & per conſequens non eguiſſe fabrilibus inſtrumentis, neque arte fabrili. EAMQ. *rem* ʒ idq. opificium mundanū, quod uos Stoici negatis poſſe effici ſine diuina ſollertia, hoc eſt, prouidentia, acumine, ratione, & arte. TAM *facilem* ʒ adeo facilem. VT *effectum ſit* ʒ ipſa uis naturalis. QVOD ʒ mundanum opificium. SINE *aliqua mente* ʒ ſine particulari prouidentia. NON *uidetis* ʒ Senſus eſt, Neſciunt Stoici opinari mundanum opificium niſi in aliquo particulari ambitu caeleſti, ubi omnia habent primum pacata, & ſecundis uentis nauigant; ſed, cum deinde ueluti in argumento tragico, omnia turbantur, & aduerſis fluctibus obruuntur; tunc fidem atque auxilium implorant ſupremi domicilij. Ita Homerus in rei obſcurae difficultate uerſans numinuocaniat, repetitq. uota: Hoc loco Muſae Iouis filiae inuoco, Muſae domicilium caeleſte incolentes. Vos

enim

Nos incognitum habemus, qui reges, duceſq. fuerint
enim deae eſtis, uos adfuiſtis, uos omnia meminiſtis. illius claſſis, quae ad Troiam nauigauit: Ego recenſere non poſſem, niſi uos deae autē edoceretis. INTERMI-
NATAM ⁊ infinitam, ſupremam. PEREGRINATVR ⁊ uagatur, & diſcurrit. ORAM *ultimi* ⁊ ſuperficiem am-
bitus extremi. INSISTERE ⁊ quieſcere. IN *hac igitur immenſitate, & c.* ⁊ In hoc ſupremo ambitu naturae
corporeae, quae tripliciter menſuratur, nempe latitudine, longitudine, atque altitudine, Atomi, inquit, uoli-
tant, & ſuo concurſu, cohaerentiaq. omnia efficiunt. VOLITAT ⁊ quaſi auis in aere. INFINITA *uis* ⁊ uni-
uerſa uis. INNVMERABILIVM *atomorum* ⁊ aereorum corporum, quae numerari non poſſunt. Sunt ato-
ni corpora aerea, quae lucente Sole uidentur ſurſum & deorſum continue coagitari, ita, ut propter inconſtan-
tiam, atque immenſam multitudinem numerari non poſſint. QVAE ⁊ ſcilicet atomi. INTERIECTO *ina-*
ni ⁊ interiecto caelorum ſupremo ambitu, qui etiam aer dicitur a Stoicis. COHAERESCVNT *tamen, & con-*
tinuantur ⁊ hoc eſt, quamquam atomi ex diſcretis corporibus aeris ſint, cohaereſcunt tamen per naturam,
quae eſt omnium gluten; & continuantur per ſupremum aerem. SINE *follibus, & incudibus* ⁊ ſine Vulca-
nicis inſtrumentis. CVRIOSVM, ⁊ ſagacem. NEGOTII ⁊ laboris, & uigilantiae. AETERNA *ueritate* ⁊ fi-
da, ac certa conſtitutione. QVANTI ⁊ quanto pretio digna. Vellicat Velleius philoſophiam Stoicam.

C I C E R O

SEQVITVR μαντικὴ ueſtra, quae Latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi uos audire uellemus, ut haruſpices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis eſſent colendi. his terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem uindicati nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quaerere; & pie, ſancteq. colimus naturam excellentem, atque praeſtantem. Sed, elatus ſtudio, uereor, ne longior fuerim. erat autem difficile, rem tantam, tamq. praeclaram, inchoatam relinquere. quamquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quam audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſane ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quam quare falſum: idq. cum ſaepe, tum, cum te audirem, paullo ante contigit. Roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaße reſpondeam. quaeras, putem ne talem eſſe, qualis modo a te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed, ante quam aggrediar ad ea, quae a te diſputata ſunt; de te ipſo, dicam, quid ſentiam. Saepe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecū Epicureos e Graecia compararet; ſed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, etſi uereor laudare praeſentem, iudico tamen, de re obſcura, atque difficili a te dictum eſſe dilucide, neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quā ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphaeū appellare Epicureorum ſolebat, cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo, ut facilius iudicarem, quam illa bene refellerentur; cum a principe Epicureorum accepiſſem, quemadmodum dicerentur. nō igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed, qđ in illo mihi uſu ſaepe uenit, idem modo, cum te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem, tantum ingenium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tā ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nūc ipſe aliquid afferam melius. ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit, citius, quā quid ſit, dixerim. Roges me, quid, aut qualis ſit deus: auctore utar Simonide: de quo cum quaeſiuiſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſſa ſibi unum diem poſtulauit: cum idem ex eo poſtridie quaereret, biduum petiuit: cum ſaepius duplicaret numerum dierum; admiransq. Hiero quaereret, cur ita faceret; quia, quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed Simonidem arbitror, (nō enim poeta ſolum ſuauis, uerum etiam ceteroqui doctus, ſapiensq. traditur) quia multa uenirent in mē tem acuta, atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet uerissimum, deſperaſſe omnem ueritatem.

E X P L A N A T I O

HARVSPICES ⁊ uictimarum inſpectores.
IMBVEREMVR *ſuperſtitione,* ⁊ impleremur timore inani. ARIOLAS ⁊ ſingulorum fata enunciantes. VATES ⁊ fata rei-
AVGVRES ⁊ auium garritum obſeruantes. HIS *terroribus* ⁊ Epilogus Epicuri orationis
pub. enunciantes. CONIECTORES ⁊ ſomniorum interpretes. SED *elatus* ⁊ Excuſatio de uerboſitate.
de dijs. LIBERTATEM ⁊ ſecuritatem animi. VINDICATI ⁊ poſiti. QVAM *audiendi* ⁊ modeſte de ſe loquens, alio-
STVDIO ⁊ uoluntate & cura explicandi res tam praeclaras. TVM *Cotta* ⁊ Inducit Cicero Cottam Academicum refellentem
rum animos Velleius demeretur, & captat. illudq. tenet, nihil ut pronunciet. NI
Epicuri opiniones de forma, deq. mentis agitatione, ac de uita deorum: ad illud reſpondet, quod Velleius dixerat, Habendam ſibi magis fuiſſe ratio
SI *aliquid dixiſſes* ⁊ propoſuiſſes. QVAM *quare falſum:* ⁊ Id enim Academicum eſt, omnia reuocare in dubium.
nem audiendi, quam dicendi. TOGA
SAEPE *enim* ⁊ Encomium Vellei, monens, amicis honeſta eſſe tribuenda, & comiter reſpondendum. cum ſententiis copioſa,
TIS ⁊ nobilibus Romanis. IVDICO *tamen* ⁊ Obſcura, & difficilia oratione dilucida, quod non facile cognoſci
tum uerbis ornata explicanda ſunt. DE *re obſcura,* ⁊ de ui & proprietate numinis, PHILO *noſter* ⁊ Academicus phi-
tur. DILVCIDE ⁊ clare, aperte. VESTRI. ⁊ Epicurei, philoſophi Graeci. Coryphaeus Graece dicitur, Latine is, qui tenet uerticem, & ſummi
loſophus. CORYPHAEVM ⁊ principem.
tatem,

tatem, quae Κορυφὴ appellatur. Hic Zeno Sidonius fuit, & Epicuri ſectator. AVCTORE ʒ ſuaſore. QVEMADMODVM *dicerentur*. ʒ dicendi modum. DISTINCTE, ʒ ordinate. GRAVITER, ʒ ſententioſe. IN *illo* ʒ Zenone Epicureo. VT *moleſte ferrem* ʒ Modeſta diſſenſio ab amico, cuius ingenium quidem laudat, ſed ſententiam reprehendit. SIMONIDE: ʒ Caius fuit, & poeta lyricus, qui quo diutius de deo cogitauit, eo minus, quid eſſet, inuenit. Eſt uero impotentis animi in inueſtigatione ueri, cum ſeſe aliqua dubia offerunt, ueritatem omnem deſperare. HIERO ʒ Syracuſanorum rex. DELIBERANDI ʒ conſultandi. SVAVIS ʒ iucundus, & dulcis, cum eſſet poeta Melicus.

C I C E R O

EPICVRVS uero tuus (nam cum illo malo diſſerere, quam tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed etiam mediocri prudentia? Quaeritur primum in ea quaeſtione, quae eſt de natura deorum, ſint ne dij, nec ne ſint. difficile eſt negare: credo, ſi in concione quaeratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimũ. itaque ego ipſe pontifex, qui caerimonias, religionesq. publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi, non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem plane uelim. multa enim occurrunt, quae conturbent, ut interdum nulli eſſe uideantur. ſed uide, quam tecum agam liberaliter. quae cõmunia ſunt uobis cum ceteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus fere, mihiq. ipſi in primis, deos eſſe: itaque non pugno: rationem tamen eam, quae a te affertur, non ſatis firmam puto. Quod enim omnium gentium, generumq. hominibus ita uideretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. quod cum leue per ſe, tum etiam falſum eſt. Primum enim unde notae tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit. quid? Diagoras, Atheos qui dictus eſt, poſteaq. Theodorus, non ne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximua, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet; De dijs neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere; Athenienſium iuſſu urbe, atque agro eſt exterminatus; libriq. eius in concione combuſti. ex quo equidem exiſtimo, tardiores ad hanc ſententiam profitẽdam multos eſſe factos, quippe cum poenam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis, quid de impijs, periurisq. dicemns?

-Tubulus ſi Lucius umquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam periurus, aut tam impius fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod uultis, confirmandum, quam uidetur. ſed, quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore; ad ueſtra propria uenire malo. Concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, uita. haec enim ſcire deſidero. abuteris ad omnia atomorũ regno, & licentia. hinc, quodcumque in ſolum uenit, ut dicitur, effingis, atque efficis. quae primum nullae ſunt: nihil enim eſt, quod uacet corpore: corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduum poteſt. haec ego nunc phyſicorum oracla fundo: uera, an falſa, neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora, quam ueſtra. iſta enim flagitia Democriti, ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula quaedam leuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata, curuata quaedam, & quaſi adunca; ex his effectum eſſe caelum, atque terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito; hanc tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc aetatem perduxiſti. priusq. te quis de omni uitae ſtatu, quam de iſta auctoritate, deiecerit, ante enim iudicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quã iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit, aut haec flagitia animo cõcipere, aut ſuſceptae philoſophiae nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitae beatae, ueritatemq. deſeram. iſta igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi plane otio langueat: ſed ubi eſt ueritas? in mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis tẽporum punctis alijs naſcentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpuſculis, tam praeclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meae, qua tecum paullo ante uti coeperam, plura complector.

E X P L A N A T I O

EPICVRVS *uero* ʒ Confutatio Epicuri, cuius ſententia de dijs ἀφιλόσοφος eſt, & impudens. MEDIOCRI ʒ uulgari. DIFFICILE ʒ periculoſum. CONCIONE ʒ coetu populari. CONSESSV, ʒ coetu ſapientum. ITAQVE *ego ipſe* ʒ Prima pars orationis Cottae de dijs, Quod ſint. CAERIMONIAS, ʒ diuinum cultum. SANCTISSIME ʒ integerrime. OPINIONE ʒ ambiguo iudicio. VERITATEM ʒ certitudinem. OCCVRRVNT ʒ in mentem ueniunt. CONTVRBENT ʒ confundant, & cogant dubitare. LIBERALITER. ʒ ingenue, ac benigne. NON *pugno*: ʒ non contradico. QVOD *enim* ʒ Infirmatio argumenti Epicuri de dijs. Quod omnes gentes iudicant, eſt uerum, Omnes gentes iudicant eſſe deos, Igitur &c. Cotta uero negat minorem, allatis contrariis exemplis. GENERVM ʒ condicionum, & qualitatum. ARGVMENTVM ʒ indicium. LEVE ʒ futile. IMMANITATE ʒ feritate, ac morum prauitate. NVLLA *ſuſpicio* ʒ nec minima opinio. ATHEOS ʒ ſine deo. ABDERITES ʒ ex Abdera opido Thraciae. Protagoras ob dubitationem de diis damnatus. SOPHISTES ʒ ſapiens in arte dicendi. HABEO *dicere* ʒ conuenit dicere, cum non liqueat, ſitq. ambiguum. CONCIONE ʒ publico coetu. PROFITENDAM ʒ palam aſſerendam. DVBITATIO ʒ ambiguitas, qua Protago-

ras

ras laborauit. Qvid *de ſacrilegis* } Scelerati ipſo facto declarant nullum eſſe deum, qui uindicet. Si *Tubu-*
lus } In 2. de Fin. Cic. ſic ſcribit, An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui cum praetor inter Sicarios exercuiſ-
ſet, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scaeuola tribunus pleb. ferret ad plebem
uellent ne de ea re quaeri. quo plebiſcito decreta eſt a ſenatu conſuli quaeſtio Cn. Scipioni. profectus in exſu-
lium Tubulus ſtatim, nec reſpondere auſus eſt. erat enim res aperta. Lvpvs, *& Carbo* } Mali fuerunt ciues,
& impij. Satyricus poeta dicit,

Secuit Lucilius urbem
Te Lupe, te Muci, & genuinum fregit in illis.

Neptvni *filius* } immanis & ferus, ab omni humanitate alienos, tamquam e mari genitos Neptuni filios di-
xit antiquitas ſicuti Terrae filios, qui ignotis parentibus nati fuiſſent. Explorata } certa. Ad *ueſtra pro-*
pria } ad peculiares Epicureorum rationes, quibus probant eſſe deos. Doce *me igitur* } Secunda pars, unde,
ubi, & quales ſint. Vnde *ſint* } ex qua ſubſtantia conſtent. Regno } poteſtate, & efficacia. Qvodcvmqve
& c. } Prouerbium. id eſt, neque quid dicas, neque quid agas attendis. ſed quiduis ex atomis fing[illegible] ſicut figulus
ex ſuo luto. Hinc } ex his atomis. Qvae } atomi. Primvm *nullae* } Confutatio atomorum ex loci c[illegible]cū-
ſtantia. Omnia loca ſunt completa corporibus, nec natura admittitur uacuum aut inane, Atomus non eſt cor-
pus, Igitur Atomus nihil eſt. Nihil *eſt enim* } ratio, cur nulli ſint atomi. Qvod *uacet.* } uacuum ſit. Obsi-
detvr } occupatur. Inane } uacuum. Physicorvm } naturae ſenſibilis interpretum. Oracvla }
ſententias arcanas, atque obſcuras. Flagitia } errata flagris digna. Esse *corpuſcula* } Deſcriptio atomo-
rum. Levcippi, } Leucippus, inquit Laertius, Eleates fuit, ſiue, ſecundum quoſdam, Abderites, uel ut al[illegible] Mi-
leſius. Levia, } polita. Qvasi *adunca* } inſtar ferrei hami recurua. Cogente } coniungente. Stat[illegible] }
condicione. Avctoritate } ſententia. Qvid *enim mereas,* } quid uelles lucrari: acſi dicat: Omne prae
mium quamquam maximum renueres pro dogmate Epicureo retinendo. Rationem } formulam. Sed
ubi eſt ueritas? } Vtrumque, inquit Cotta, falſiſſimum eſt & eſſe mundos innumerabiles, & ex atomis omnia
gigni. primum enim ſi ſubinde & celeritate incredibili naſcerentur mundi, & occiderent, impediretur omnis
collectio, & diſſiparentur naturae partes, Deinde ſi ex atomis generarentur omnia, ſequeretur ipſas eſſe aeter-
nas, Deum uero & alia omnia ex illis facta, mortalia. Moderante } temperante.

CICERO

Concedam *igitur, ex indiuiduis conſtare omnia: quid ad rem? deorum enim natura quaeritur. ſint ſane ex atomis: non igitur aeterni. quod enim ex atomis ſit, id natum aliquando ſit. ſi natum, nulli dij ante quam nati. &, ſi ortus eſt deorum; interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paullo ante de Platonis mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum, & aeternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis. ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hoc perſaepe facitis, ut, cum aliquid non ueri ſimile dicatis, & effugere reprehenſionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter reſiſtere. uelut Epicurus, cum uideret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quod eſſet earum motus certus, & neceſſarius; inuenit quo modo neceſſitatem effugeret: quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorſum feratur, declinare paullulum. hoc dicere turpius eſt, quam illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos. a quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non, poneretur, alterutrum uerum eſſe: pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus, alterutrum fieret neceſſariū: totum hoc, aut etiam, aut non, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat Arceſilas Zenonem, cum ipſe omnia falſa diceret, quae ſenſibus uiderentur; Zeno autem non nulla uiſa eſſe falſa, non omnia. timuit Epicurus, ne, ſi unum uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerum: omnes ſenſus ueri nuncios dixit eſſe: nihil horum, niſi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. Idem facit in natura deorum: dum indiuiduorum corporum concretionem fugit, ne interitus & diſſipatio cōſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tamquam corpus, nec ſanguinem, ſed tamquam ſanguinem. mirabile uidetur, quod non rideat haruſpex, cum haruſpicem uiderit: hoc mirabilius, quod uos inter uos riſum tenere poſſitis. non eſt corpus, ſed quaſi corpus. hoc intelligerem quale eſſet, ſi id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum: ne tu quidem, Vellei: ſed non uis fateri: iſta enim a uobis quaſi dictata redduntur: quae Epicurus oſcitans alucinatus eſt, cum quidem gloriaretur, ut uidemus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. quod & non praedicanti tamē facile quidē crederē, ſicut mali aedificij domino, glorianti ſe architectum non habuiſſe. nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum, dij immortales: & ſunt qui putant audiuiſſe, ipſe non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum: ibi enim adoleſcens habitabat cum patre, & fratribus, quod in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. ſed, cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor; ludi magiſter fuit. ſed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid umquā didiciſſe uideatur. in Nauſiphane Democriteo tenetur: quem cum a ſe non neget auditum, uexat tamen omnibus contumelijs. atqui, ſi haec Democritea non audiſſet, quid audierat? quid eſt in phyſicis Epicuri*

non a Democrito? nam, etſi quaedam commutauit, ut quod paullo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq. mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia fere, quibus naturae ratio continetur. Nunc iſtuc, quaſi corpus, & quaſi ſanguinem, quid intelligis? ego enim ſcire te iſta melius, quam me, non fateor ſolum, ſed etiam facile patior. cum quidem ſemel dicta ſunt; quid eſt, quod Velleius intelligere poſſit, Cotta non poſſit? itaque, corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo.

EXPLANATIO

QVOD *autem ex atomis*] aſſerit Cotta deos ex atomis compoſitos non poſſe eſſe immortales. IN *dumeta correpitis*] Ad locutiones intortas callide confugitis, quaſi ſerpentes, qui ſimul repũt ad dumeta, cum ab aliquo timent. Elegans eſt Metaphora. VT *cum aliquid*] Satius eſt conuictum ſe fateri, quam in eo, quod defendere non potes, impudenter, & pertinaciter perſeuerare. SATIVS] melius, & honeſtius. SVOPTE *pondere*] naturali grauitate. NIL *fore in noſtra poteſtate*] Idem Cicero agens de fato dicit: Epicurus declinatione atomica uitari neceſſitatem fati putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cum declinat atomus. Hanc rationem induxit, ne, ſi ſemper atomus grauitate feratur naturali, & neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur. QVOD *Democritum fugerat*] Democritus ignorauerat. Democritus, auctor atomorum, maluit (ut alibit dicit Cicero) omnia fieri ex neceſſitate, quam corporibus indiuiduis naturales motus auellere. Vnde Lucretius:

Sed ne res ipſa receſſum
Inteſtinum habeat cunctis in rebus agendis,
Et deuicta quaſi cogatur ferre, patique,
Id facit exiguum clinamen principiorum.

AIT *atomum cum*] Epicurus errorem errore cumulat, & excuſat, cum declinare uult neceſſitatem fatalem. Argumentum hoc eſt: Ex atomis omnia efficiuntur, Atomorum motus eſt certus, & neceſſarius, Igitur omnia ſunt neceſſitate ineuitabili. Reſponſio Epicuri ad minorem, Atomi non deorſum feruntur directo, ſed paullulum declinant, Qua quidem declinatione neceſſitas eliditur. DIRECTO] ad lineam rectam, & pares angulos. TVRPIVS] uituperabilius. QVOD *uult*] eſſe ſcilicet quendam animi motum uoluntarium, & liberũ. TRADITVM *ſit,*] in primis conſtitutum. AVT *etiam, aut non*] aut affirmatio, aut negatio. IN *omnibus disiunctionibus*] Diſiunctiua propoſitio eſt: Quodlibet eſt, aut non eſt, eaq. neceſſaria eſt, alioqui ſequetur implicatio contradictionis. Hanc regulam certitudinis Epicurus ſuſtulit, ut neceſſitatem Stoicam elideret. ALTERVTRVM] e duobus alterum. TOTVM *hoc*] enunciatum. aut affirmatiue, aut negatiue. OBTVSIVS] hebetius, & craſſius. OMNIA *falſa*] nullum eſſe uerum iudicium in ſenſibus. VISA] quae oculis ſeſe offerũt. OMNES *ſenſus ueri*] Hyperbole eſt. cum enim ſenſus imbecilli ſint, & hebetes, facile eis imponitur, ut falſa ꝓ ueris arripiant. CONCRETIONEM] coagmentationem. NEGAT *eſſe corpus*] ἄτοπα Epicuri. DISSIPATIO] diſſolutio. MIRABILE *uidetur*] Miror inquit uos poſſe inter uos riſum tenere, cum tam abſurda dicatis, ut de haruſpicibus dici poteſt, qui uaniſſima quaeque dicunt interpretando exta. HOC *mirabilius*] maiore admiratione dignum. QVALE] cuius naturae, ac proprietatis. FINGERETVR] formaretur. FICTIBVS] teſtaceis, & e creta effigiatis. DICTATA] praeſcripta. REDDVNTVR] recitantur. QVAE *Epicurus*] Notatur Epicurus, quod non ſolum balbutit de natura rerum, ſed ſuperbe etiam gloriatur ſe praeceptore nullo egere; nihil ſcilicet tam metuens, quam nequid umquam didiciſſe uideatur: ſed nihil in theatrum producit, niſi inſcitiam cum magna pertinacia coniunctam. OSCITANS] negligens, ignarus, obtuſus. ALVCINATVS *eſt*] a ueritatis luce aberrans enunciauit, praeſcripſit. QVOD *& non praedicanti tam facile quidem credam, ſicut.*] Tam, & Sicut, particulae non ſunt ſibi inuicem reſpondentes: itaque, & locutione magis uſitata, & ſenſu aliquanto aptiore, legetur: Quod & non praedicanti tamen facile quidem crederem, ſicut mali aedificii, &c. Quam lectionem habet Maffei liber ſcriptus: eamq. ſecutus ſum in noſtro libro. Haec Paullus pater. PRAEDICANTI] uulganti, & iactanti. Ex *Academia,*] ex doctrina Platonica. Ex *Lyceo,*] ex Ariſtotelica doctrina. Academia Platonicum fuit gymnaſium, Lyceum uero Ariſtotelicum: ſicut & Paecile Stoicum, Cynoſarges Cynicum. SVNT *qui putent*] ut Demetrius Magneſius, auctore Laertio. CREDO *plus nemini*] Magis, inquit, credo Epicuro neganti ſe magiſtrum habuiſſe nullum. SAMI] Samus inſula eſt, quam Athenienſes Pericle, ac Sophocle ducibus uaſtarunt, coloniamq. deduxerunt, bis mille colonis eo miſſis, in quibus dicit Strabo Neocles Epicuri pater, ludi magiſter, quem hic, & in urbe Teo educatum ferunt. IN *eam*] Samum. AGRIPETA] nouus colonus, qui agrum petit. LVDI] litterarij ſcilicet. nam auctore Pediano Aſconio, omnem Scholam appellant ludum, quapropter aliquo adiuncto diſtinguitur. IN *Nauſiphane*] Nauſiphanis Teij, dicit Laertius, Epicurum auditorem fuiſſe tradunt. DEMOCRITEO.] Democriti ſectatore. CAPITVR] conuincitur. VEXAT] lacerat, conuicijsq. proſcindit. ATQVI] certe. HAEC *Democritea*] haec Democriti placita. QVID *eſt in phyſicis*] Secta Epicuri a Democrito eſt. NON *a Democrito?*] ſubaudi accepta. NATVRAE *ratio*] ſcientia de rerum natura. NVNC *iſtuc*] Vrget Epicurum reiteratione,

CICERO

NEc *tu me celas, ut Pythagoras ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte, tamquam Heraclitus: ſed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, ſpecies ut quaedam ſit deorum, quae nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitq. pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus, & candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quaedam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. Fac id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas eſſe formas deorum: primum, quod ita ſit informatum, anticipatumq. mentibus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque eſſe pulcherrima debeat; nec eſſe humanam ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit. primum igitur quidque conſideremus quale ſit. arripere enim mihi uidemini, quaſi ueſtro iure, rem nullo modo probabilem. Quis tam caecus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapiẽtum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a uitae prauitate conuerterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quae uenerantes deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem haec eadem poetae, pictores, opifices. erat autem non facile, agentes aliquid, & molientes deos in aliarum formarum imitatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quod homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice non uides, quam blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq. belluam, quae non ſui generis bellua maxime delectetur? quod ni ita eſſet; cur non geſtiret taurus equae contrectatione, equus uaccae? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuae? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura praeſcripſit, ut nihil pulchrius, quam hominem, putaret, eam eſſe cauſſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in belluis, non ſuo quaſque generi plurimum tributuras fuiſſe? at mehercle ego, (dicam enim, ut ſentio) quamuis amem ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me, quam ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuraq. quaeritur. quod ſi fingere nobis, & iungere formas uelimus; qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens, belluis adiunctis humano corpori, nolis eſſe? difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturae, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe: & quidem formica formicae: ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cum eſſem, e gregibus epheborum uix ſinguli reperiebantur. uideo, quid arriſeris: ſed ita tamen res ſe habet, deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiã uitia ſaepe iucunda ſunt. naeuus in articulo pueri delectat Alcaeum. at eſt corporis macula naeuus: illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius, collegae, & familiaris noſtri, pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt eius:*

Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubito a laeua Roſcius exoritur:
Pace mihi liceat, caeleſtes, dicere ueſtra:
Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.

huic pulchrior deo? at erat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum, & uenuſtum illi uidebatur.

EXPLANATIO

NEc *tu me celas ut Pythagoras &c.* } Comparatione exaggerat errorem Epicuri. Alienos } ſcilicet
a diſciplina ſua. Nec *conſulto* } de induſtria, dedita opera. Heraclitus } fuit Epheſius, & Scoti-
nos, ideſt tenebroſus, & obſcurus cognominatus eſt, quoniam nimis obſcure de natura rerum diſputauit, &
ſcripſit. de quo Lucretius:

Heraclitus init quorum dux proelia primus,
Clarus obſcuram linguam.

Inter *nos liceat* } ſubaudi, dicere. Pugnare *te,* } te contendere. Species *ut quaedam* } impugnat ſpe-
ciem deorum ab Epicuro deſcriptam. Concreti, } coagmentati, ſiue corporei. Solidi, } corporei terre-
ſtris. Expressi, } exſtantis. Eminentis, } extuberantis. Pura, } ſimplex. Levis } expolita. Per-
lucida. } reſplendens, atque diaphana. Venere *Coa*: } Nobiliſſimus pictor Apelles Cous popularibus
ſuis pinxit Venerem e mari exeuntem, quae ob id Anadyomene dicta eſt. Plinius dicit, Venerem exeuntem e
mari Diuus Auguſtus dicauit in delubro patris Caeſaris, quae Anadyomene uocatur. Vnde Ouidius:

Vt Venus artificis laus eſt, & gloria Coi,
Aequoreo madidas, quae premit imbre comas.

Fusus, } extenſus per lineamenta. Candore } albedine ſplendida. Non *res,* } uerum corpus, & ſangui-
nem. Fac *id,* } Conceſſio. Cedo } dic, effare quae fila, & ductus ſint harum imaginum, quas deo attribui-
tis. Adumbratorum } habentium umbram corporis. Primum, *quod ita ſit* } Repetit rationes Epicu-
ri tres, quibus formam humanam deo adſtruit. Anticipatumq. } praecognitum, animo ante comprehen-
ſum. Occurrat } animo repraeſentetur. Primum *igitur* } Cotta Epicureos, tamquam de re maxima te-

mere & imprudenter loquentes notat, refutans per contritam interpretationem figmentum de humana deorum forma. ARRIPERE, *quaſi ueſtro iure,* } aſſumere, proprio ueſtro iudicio; etiamſi nulla conſtet ratio. CAECVS } ignarus, hebes, obtuſus. SPECIES } formas. COLLATAS } per ſimilitudinem quandam tranſlatas. AVT *conſilio* } prudentia. CVLTVM } uenerationem. SVPERSTITIONE } obiectu metus. MOLIENTES } mouentes. ACCESSIT *etiam* } Alia interpretatio ex communi hominum opinione, & inſita quadam ui animantium, ut ſe ſuaq. maxime admirentur. PHYSICE } ſenſibilium corporum interpres. CONCILIATRIX } mediatrix. eſt enim natura commune ſubiectura & medium, in quo conueniunt, cohaereſcunt, conciliantur q. oppoſita. SIT *lena* } Methaphora, id eſt, ſimilis lenae, illicientis ad ſui amorem. GESTIRET } geſtu corporis laetaretur. PRAESCRIPSIT } dictauit, ordinauit, praecepit. PLVRIMVM } quaſi principatum formae. AT *mehercle* } Exemplum. ILLE *taurus* } fabulae dicunt Iouem conuerſum in candidum taurum cornibus recuruis, atque innoxijs, e Phoenicia in Cretam inſulam aſportaſſe Europam Agenoris filiam. SPECIE } forma. QVOD *ſi fingere* } Antheſis. INVEHENS } inſidens natantibus piſcibus humano corpori pubetenus adnexis. QVOTVS *enim quiſque* } quaſi dicat, pauci formoſi ſunt. QVID *arriſeris* } cur mihi riſeris: Intelligo cauſſam tui riſus, inquit Cotta; quoniam memini Epheborum. CONCEDENTIBVS *philoſophis antiquis* } Ariſt. lib. II. Polit. cap. 8. Idem Cicero in Tuſc. diſp. Mihi quidem haec in Graecorum gymnaſijs conſuetudo uidetur, in quibus iſti liberi, & conceſſi, ſunt amores. ETIAM *uitia* } Vitia etiam iucunda nobis eſſe ſolent in his, quos impenſe amamus, id quod exempla Alcei, & Catuli declarant. IN *articulo* } in innctura. ALCAEVM } Is fuit Lesbius, & poeta Lyricus. NAEVVS: } uerrucae inſtar, in qua poſſunt creſcere pili. LVMEN } nitor, & ſplendor. COLLEGAE } ſocij in magiſtratu. FAMILIARIS } amici. MVNICIPEM *tuum* } ex eodem municipio. Lanuuinus fuit hic Velleius. Lanuuium nunc uulgo dicitur Ciuitas Lauini, inter Longam Albam, & Neptunium opidum ſita. ILLVD } tetraſtichum, quod ſequitur in praeconia Roſcij. EIVS } Q. Catuli. HVIC *pulchrior deo?* Concinnior erit ſententia, ſi legatur; Hui, pulchrior deo? Haec Paullus pater. PERVERSISSIMIS *oculis* } deprauatiſſimis, & enormiter diſtortis. SALSVM, } delectabile. VENVSTVM } gratioſum, atque decorum.

CICERO

REDEO ad deos. ecquos ſi non tam Strabones, at paetulos eſſe arbitramur? ecquos naeuum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones; quae ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id uobis. num etiam eſt una omnium facies? nam, ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorẽ neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus deus. ſi una omnium facies eſt: florere in caelo Academiam neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum, & deum differt: nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio. Quid, ſi etiam, Vellei, falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis, de deo cogitantibus, ſpeciem, niſi hominis, occurrere: tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit, ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq. uoluerunt: neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, aetate, atque ueſtitu. at non Aegyptij, nec Syri, nec fere cuncta barbaries. firmiores enim uideas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdam, quam apud nos de ſanctiſſimis templis, & ſimulacris deorum, etenim fana multa exſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata uidemus a noſtris: at uero ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto: quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Aegyptiorum bouem, nõ ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quam tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu numquam ne in ſomnijs quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis: & quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Hammonis Iouis. nõ pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq. naturae, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit, Iouem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, caeſios oculos Mineruae, caeruleos eſſe Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atque ueſtito, leuiter apparet claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus. Age, & his uocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur. at, primum, quot hominum linguae, tot nomina deorum. non enim, ut tu Velleius, quocumque ueneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. deinde, nominum non magnus numerus ne in pontificijs quidem noſtris, deorum autem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quam bellum erat, Vellei, confiteri, potius neſcire, quod neſcires, quam iſta effutientem nauſeare, atque ipſum tibi diſplicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto non putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut caelum deum? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia? haec ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes. ſapienter id quidem. etſi hoc loco non populũ metuis, ſed ipſos deos. noui ego Epicureos omnia ſigilla numerantes. quamquam uideo non nullis uideri, Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. itaque in illis ſelectis eius, breuibuſq. ſententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, *haec, ut opinor, prima ſententia eſt: Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.*

EXPLANATIO

REDEO *ad deos* ȝ Exagitat formam humanam deorum. ECQVOS ȝ interrogatiue ponitur, & ſignificat,
quot putamus eſſe ſtrabones, & paetos? Strabones dicuntur, qui oculos habent retortos: Paeti uero,
qui leniter deflexos ad laſciuiam. Vnde oculi Veneris paeti dicuntur. SILOS, ȝ Sili appellantur, qui naſum
habent ſurſum uerſum, atque repandum. inde galeae ob ſimilitudinem Silae dictae. FLACCOS, ȝ Flacci di-
cuntur, qui aures habent grandiores, & languidas. Aures inquit, Plinius, homini tantum immobiles, ab his
Flaccorum cognomina. FRONTONES, *capitones*; ȝ A magnitudine frontis, frõtones & capitones capitis dicun
tur. EMENDATA ȝ ſine menda, & deprauatione. DETVR ȝ concedatur eſſe omnia emendata. VNA ȝ ea-
dem, & ſimilis, citra diſcrimen. FLORERE ȝ uigere, locum habere. ACADEMIAM ȝ id eſt confuſionem quã-
dam, & ambiguitatem propter deorum formae ſimilitudinem, qualis ambiguitas eſt in Academico dogmate,
in quo ueritas ipſa latet. Vnde Horatius:

Atque inter Siluas Academi quaerere uerum.

COGNITIO ȝ notitia. PERCEPTIO ȝ certa ſcientia ueritatis. QVID, *ſi etiam* ȝ Alia refutatio opinionis de
ſpecie humana deorum ex contrarijs exemplis Aegyptiorum, &c. SI *occurrit* ȝ ſeruat Academicum morem, ni
hil affimans. EA *facie* ȝ adſpectu, imagine. FICTORES ȝ opifices figurarum. ORNATV ȝ cultu corporis.
AT *non* ȝ oſtendit Cotta non omnes gentes, & nationes putaſſe deos habere humanam formam. FIRMIO-
RES ȝ ſtabiliores. A NOSTRIS ȝ Hoc maxime dicit propter C. Verrem, quem ideo ſacrilegum uocat Iuuen.
& idem Cicero in Verrinis, templa expilata ponit, & aſportata ſimulacra numinum. APIM *illum* ȝ Collatio
ſpeciei deorum apud alias, atque alias gentes. SANCTVM ȝ uenerabilem. ILLAM *noſtram ſoſpitam*, ȝ Iuno-
nem, quae Soſpita cognominabatur, templumq. habebat apud Lanuuium. PELLE *caprina* ȝ Hic erat cultus,
& ueſtitus Soſpitae Iunonis. ROMANA ȝ quae Romae colitur. HAMMONIS ȝ arenarij, in effigie arietis.
NON *pudet* ȝ Veritatis teſtimonium non ab hominum opinione, ſed recto iudicio cum rei natura congruente,
petendum. PHYSICVM, *id eſt*, ȝ Etymologia. TESTIMONIVM ȝ confirmationem. IMBERBVM, ȝ Sic ſcri
pſi in libro noſtro; cum antea legeretur, Imberbem. ſecutus in hoc tum Cariſij auctoritatem. ALCAMENES: ȝ
fuit Athenienſis. AT *primum* ȝ Diuerſitas nominum deorum, praeſefert etiam diſſimilitudinem formae.
PONTIFICIIS ȝ ſacras pontificum caerimonias continentibus. NOSTRIS, ȝ id dicit, quoniam pontifex maxi-
mus erat Cotta. QVID *attinet*, ȝ ad tollendam ſcilicet ambiguitatem. QVAM *bellum* ȝ ſatius eſt ignoran-
tiam confiteri ſuam, quam temere de rebus non intellectis dimicare. ISTA ȝ tam indecora & abſurda. NAV-
SEARE, ȝ euomere. MEI *ſimilem* ȝ meae concionis, formae, & qualitatis. QVID *ergo?* ȝ acſi dicat, cũ deus
non habeat humanam formam, licebit ne ſolem, aut lunam deum appellare? quo dato, erit etiam beatus, &
ſapiens: beatitudo enim, & ſapientia diuinae naturae tribuendae ſunt. Verum, quomodo deus fruetur uolu
ptatibus, & ſapientia, niſi habeat humanam formam? eſt enim ſol, aut luna, corpus mutilum, truncum, ac
ſine membris, & ſenſibus. HAEC *ueſtra ſunt* ȝ eiuſmodi, inquit, ſunt Epicureorum placita, quae ſibi ipſis
non conſtant. HVMANO *uiſu*, ȝ humani corporis forma conſtat deus. TALI *aliquo* ȝ corpore ſcilicet trun-
co. QVOD *tibi perſuaſum eſt* ȝ ut deo tribueres. SAPIENTER *id quidem* ȝ ſubaudi facis. Hoc *loco* ȝ in hac
diſputatione inter amicos, a quibus tibi nihil timendum eſt. NON *populum metuis* ȝ hoc eſt offenſionem po
puli, a quo timere poſſes. SED *deos ipſos* ȝ de quibus uideris bene ſentire. SIGILLA *numerantes*. ȝ Senſu, ut
opinor, meliore, clariore quidem certe, legeretur, Sigilla uenerantes. Haec Paullus pater. *Sigilla*: numi-
num, ſcilicet ſigna uel parua. OFFENSIONEM *Athenienſium* ȝ ſcilicet uiolando iura, Deos non exiſtimans,
quos ciuitas colit. RE ȝ opinione & ſententia. SELECTIS ȝ egregijs, & eximijs. Κυρίασ δόξασ, ȝ id eſt ratas,
firmaſq. opiniones. Κυρόω Graece, ſancio Latine. Κυρος ſanctio. inde Κύριος dicitur ratus, & ſanctus. Idem
Cicero agens de Fin. bonorum, & malorum dicit: Quis ueſtrum non edidicit Epicuri cyrias doxas, id eſt ma
ximae ratas, quia grauiſſime ſint ad beate uiuendum breuiter enunciatae ſententiae. QVOD *beatum* ȝ Falſa
definitio beati. NEGOTIVM ȝ labor.

CICERO

IN hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia plane loquendi fecerit, feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim, utrum aliquid dicat iſte beatum, & immortale, an, ſi quod ſit beatum, id eſſe immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue locutum eſſe, ſed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quam paullo ante te. ille uero deos eße putat: nec quemquam uidi, qui magis ea, quae timenda eße negaret, timeret, mortem dico, & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes eße perterritas. tot milia latrocinantur, morte propoſita. alij omnia, quae poſsunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed, quoniam non audes (iam enim cum ipſo Epicuro loquar negare eſse deos; quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunã, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum naturam ponere? Numquam uidi, inquis, animam rationis, conſilijq. participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis numquidnam, aut lunae, aut quinque errantinm ſiderum ſimile uidiſti? ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. huius hanc illſturationẽ eiuſdem incenſa radijs menſtruo ſpatio luna cõplet. quinque autem ſtellae eundem orbem tenentes, aliae propius

pius a terris, aliae remotius, ab ijſdem principijs, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. numquid tale, Epicure, uidiſti? ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellae: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attingimus, aut uidimus. Quid? deum ipſum num ne uidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quae aut hiſtoria nobis, aut noua ratio affert. ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant. quae ſunt tantae animi anguſtiae; ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec umquã egreſsus ex inſula, in qua lepuſculos, uulpeculasq. ſaepe uidiſſes, non crederes leones, & pantheras eſſe, cum tibi, quales eſsent, diceretur? ſi uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem, Vellei, non ueſtro more, ſed dialecticorum, quae funditus gens ueſtra non nouit, argumenti ſententiam concluſiſti: beatos eſse deos ſumpſiſti. concedimus. Beatum autem ſine uirtute neminem eſse poſse, id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem ſine ratione conſtare nõ poſse, conueniat id quoque neceſse eſt.

EXPLANATIO

DVBIVM *eſt enim*, ʒ Haec ratio exiſtimantium Epicurum male ſenſiſſe de dijs quoniam conſulto ambiguam de illis ſententiam protulerit. HIC ʒ in hac ſententia. METRODORVM ʒ ipſius Epicuri ſodalem. QVAE *timenda eſse negaret* ʒ Prouidentiam dei tollit Epicurus, ut timorem dei ex animis hominum deleat. MEDIOCRES *homines* ʒ mediocri cognitione ſubnixi. MOVENTVR ʒ terrentur. PROPOSITA ʒ conſtituta illis in poenam, ſi capiantur. COMPILANT ʒ ſpoliant. CREDO ʒ quaſi dicat nec morte, nec religione tenentur. NVMQVAM *uidi*, ʒ Id ſolum eſt aliquid, quod uidetur, & attingitur, Deus non alia ſpecie uideri non poteſt, niſi humana: Igitur ſi deus eſt, non niſi humana forma uiſibili praeditus eſt. Reſpondetur, maior per ſe falſa eſt. Tum contrarijs exemplis ſtellarum refutatur. ORBIS ʒ circuli, qui Zodiacus Graece dicitur. VLTIMIS ʒ extremis a cancro ad Capricornum. DEFINIENS ʒ diſterminans. HVIVS ʒ Solis. LVSTRATIONEM ʒ circuitum. EIVSDEM ʒ Solis. COMPLET. ʒ perficit. QVINQVE *ſtellae* ʒ Saturnus, Iupiter, Mars, Venus, Mercurius. IISDEM *principijs* ʒ quibus Sol, & Luna. DISPARIBVS ʒ diuerſis, atque differentibus. NVMNE ʒ quaſi dicat, non uidiſti. HISTORIA ʒ enarratio rerum priſcarum. NOVA *ratio* ʒ noua ars, & mathematica in primis. MEDITERRANEI ʒ in media terra incolentes, procul uidelicet a mari. TANTAE *animi* ʒ Reprehenditur anguſtia animi nihil credentis, niſi quod uidet. SERIPHI ʒ Seriphus parua eſt inſula in mari Aegeo damnata quondam ſceleſtorum exſulijs. NON *ueſtro more* ʒ Epicureorum ſcilicet. SED *dialecticorum* ʒ Epicuri totam dialecticam, tamquam inutilem & uanam repudiarunt. QVAE *funditus gens ueſtra non nouit* ʒ Puto legendum eſſe, Quem: ut ſubaudiatur, morem: & deinde, Argumentis ſententiam, non, Argumenti ſententiam. Haec Paullus pater. SVMPSISTI. ʒ enunciaſti ut certum quoddam, & concedendum. SINE *ratione* ʒ ſine praeſcripto rationis, ponentis quandam mediocritatem rebus. CONVENIAT ʒ conſtet inter nos.

CICERO

ADIVNGIS, *nec rationem eſſe niſi in hominis figura. quem tibi hoc daturum putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumpſiſſes tuo iure. nam a beatis ad uirtutem, a uirtute ad rationem uideo te veniſſe gradibus: a ratione ad humanam figuram quo modo accedis? praecipitare iſtud quidẽ eſt, non deſcendere. Nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quam homines deorum. quaeres, quid interſit. ſi enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic uideo. ſed hoc dico, non ab hominibus formae figuram perueniſſe ad deos. dij enim ſemper fuerunt, & nati numquam ſunt, ſiquidem aeterni ſunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quam homines, ea qua erant forma dij immortales. non ergo illorum humana forma, ſed noſtra diuina dicenda eſt. Verum hoc quidem, ut uoletis: illud quaero, quae fuerit tanta fortuna. nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe uultis. ſed tamen quis iſte tantus caſus, unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorum decidiſſe de caelo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles exſtitiſſe? uellem diceretis: deorũ cognationem agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quaerenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem, quam falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe Romano tantam ſcientiam, uſque a Thalete Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet cõſiderantes quae ſit utilitus, quaeq. opportunitas in homine mẽbrorum, ut iudicetis mẽbris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaque nulla ars imitari ſollertiam naturae poteſt. habebit igitur linguam deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quaeq. procreationis cauſſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quam interiora. cor, pulmonos, iecur, ceteraque, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem haec eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. Iſtis ne fidentes ſomnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq. dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit?*

ſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, & Attico: ſed, cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiae, etiam ſoletis queri? Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albucium? nam Phraedro nihil elegantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem uexarit Phaedoni Socratico turpiſſime male dixerit; Metrodori, ſodalis ſui, fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uoluminibus conciderit; in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus; Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceterosq. figebat maledictis, ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiae, Latino uerbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat, Chryſippum numquam, niſi Cheſippum, uocabat. tu ipſe paullo ante, cum tamquam ſenatum philoſophorum citares, ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. quorum ſi nemo uerum uidit de natura deorum; uerendum eſt, ne nulla ſit omnino. nam iſta, quae uos dicitis, ſunt tota commenticia, uix digna lucubratione anicularum. non enim ſentitis, quam multa uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraueritis, ut concedamus eandem eſſe hominũ, & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quae adhibetur homini; ingreſſus, curſus, accubatio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo, & oratio.

EXPLANATIO

GRADATIM } per gradus propoſitionum, & enunciationum. Tranſlatio a ſcalarum gradibus, quibus
adſcẽditur ſucceſſiue, atque deſcenditur. ISTVC } ad hanc enunciationem uidelicet, quod ratio nõ eſt, niſi
in hominis figura. PERVENIRE? } per acerualem ratiocinationem, quam Graeci Soritem appellant. SVM-
PSISSES } poſuiſſes primum, ut inde concluderes quod uolebas. TVO *iure* } arbitrio tuo. GRADI-
BVS } per gradus enunciationum. QVO *modo accedis*? } ac ſi dicat, talis tranſitus omnino eſt ab-
ſurdus. PRAECEPITARE } cadere in praeceps, & non per gradus deſcendere. QVID *interſit*. }
quae ſit differentia inter haec, quae ſequuntur reciproca & recurrentia, ideſt illos eſſe ſimiles nobis, aut
nos illis. SED *hoc dico*, } Reſpondet Cotta, quid interſit. DII *enim ſemper fuerunt* } Argumentum ex tem
poris circumſtantia. AETERNI } quoniam aeternum id dicitur, quod nec principium habuit, nec fine aliquã-
do terminabitur. SED *noſtra diuina* } In hanc ſententiam Cicero in Tuſc. diſp. Fingebat, inquit, haec Home-
rus, & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. VERVM *hoc quidem* } concedatur, inquit, uo-
bis hoc, quod maluit Epicurus: deos eſſe hominum ſimiles. FORTVNA } fortunatus concurſus, atomorum
ſcilicet. RATIONE } conſilio diuino, & ſollerti iudicio. VNDE *tam felix* } Argumentum ab attributo quo
dam atomorum. Concurſus atomorum eſt fortuitus, ſimilitudo formae hominum, & deorum non eſt fortui-
ta. Igitur non eſt ex atomorum concurſu. quod tamen contra principium, & cauſſam rerum omnium Epicu
rus ſtatuit. SEMINA *deorum* } conceſſio. PVTAMVS, } Poſſumus ne inquit, exiſtimare diuinum ſemen im
pleſſe terram, & homines effinxiſſe. COGNATIONEM } Naturam, quam homines haberent communem cũ
dijs. CASV, } fortuna, & non ſemine deorum. CONVINCERE. } refellere. ETENIM *enumeraſti* } Argu-
mentum ab auctoritate, Philoſophi magni nominis ſine humana facie deum deſcribunt. SCIENTIAM, } co-
gnitionem. DELIRARE } aberrare. DECREVERVNT? } iudicauerunt, & ſtatuerunt. NEC *hoc quidem*
uos } Argumentum ab inutili, nihil opus eſt deo membris humanis. OPPORTVNITAS } neceſſaria utili-
tas. IMITARI } imitando aſſequi. SOLLERTIAM } acumen, & exquiſitam artem. EXTERNA } exſtantia,
& apparentia. COR, *pulmones, iecur, ceteraque, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis?* } Corrigo,
Cor, pulmones, iecur, cetera; quae, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? Vt a praecedentibus tenui di-
ſtinctionis nota ſeiũgantur, & ad uerbum Habebit, referantur. Haec Paullus pater. *Venuſtatis?*: dele-
ctationis, gratiae, atque pulchritudinis. FIDENTES *iſtis ſomnijs* } deliris opinionibus, ſomniorum inſtar. HER
MACHVS } Is fuit Mityleneus. AVSA *ſit?* } ac ſi dicat, Indignum profecto eſt, eouſq. proceſſiſſe delirantium
impudentiam, ut & meretricula auſa fuerit aduerſus Theophraſtum, hominem in ſapientia, & eloquentia tã-
tum, qui (ut inquit Plinius) nomen diuinum inde inuenerit. SCITO } erudito. ATTICO: } eleganti, nitido,
EPICVRI *hortus* } ſectatores Epicuri, cuius ſchola hortenſis uocabatur. LICENTIAE, } libertatis temera-
riae. ETIAM *ſoletis quaeri?* } ſoletis indignari, ſiquis uobis contradixerit? id quod ſolebat Phaedro, ut paul
lo infra. ZENO } Zenonis conuicia in Socratem. Fuit philoſophus Epicureus, de Finibus. LITIGABAT } li-
tes diſputando exercebat. ALBVCIVM? } de hoc in Bruto, T. Albucius paene Graecus. fuit autem Athenis
adoleſcens, perfectus Epicureus euaſerat, minime aptum ad dicendum egnus. PHAEDRO } philoſophus Epi-
cureus, de Finibus. STOMACHABATVR } indignabatur. CVM *Epicurus uexarit*, } etiam ſi Epicurus taxa
uerit. PHAEDONI *Socratico* } Elienſis fuit, & ſeruus, forma, & ingenio liberali: quem, a Cebete emptum, So-
crates, & Plato in philoſophiae diſciplinis habuerunt: eiuſq. nomini Plato librum illum diuinum de immor-
animae dedit. TVRPISSIME } obſceniſſime. TOTIS } integris. TAM *male acceperit.* } tam contu
tractarit. TVM *erant* } tum uiuebant. FIGEBAT } impetebat, uulnerabat. PARENTEM } aucto
s philoſophiae, quae eſt de uita, & moribus. SCVRRAM } ridiculum aſſentatorem. TAMQVAM *ſe-*
philoſophorum } hoc eſt, coetum philoſophorum, qui eſt tamquam ſenatus. NAM *iſta, quae uos dici*
ſira extenuatio Epicuri diſciplinae. COMMENTICIA } conficta. NON *ſentitis* } non cognoſcitis. OM
ultus, } Argumentum ab adiacentibus, poſita figura hominis ſequuntur cetera accidentia homini con-
entia. *Cultus*: ornatus, atque ueſtitus. CVRATIO } uictus, remedia, & cetera id genus.

CI-

CICERO

*N*A m, *quod & mares deos, & feminas eſſe dicitis: quid ſequatur, uidetis. equidem mirari ſatis nō poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. ſed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus, immortaliſq. ſit. quid autem obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt, (utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis uerba ſunt) uerum ea, quaecumque eſt, cur aut in ſolem illū, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem aeternam, figura, membriſq. corporis uacuam, cadere non poteſt? Nihil aliud dicis, niſi, numquam uidi ſolem, aut mundum beatum. Quid? mundum, praeter hunc, umquam ne uidiſti? negabis. cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia, auſus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio non docebit, cum praeſtantiſſima natura quaeratur, eaq. beata, & aeterna, quae ſola in diuina natura ſunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, ſic animi praeſtantia uinci; atque, ut animi, item corporis? cur igitur, cum ceteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quam figura. an quidquam tam puerile dici poteſt, (ut eundem locum diutius urgeam) quam ſi ea genera belluarum, quae in rubro mari, India ue gignantur, nulla eße dicamus? atqui ne curioſiſſimi quidē homines exquirendo audire tam multa poßunt, quam ſunt multa, quae terra, mari, paludib. fluminibus exſiſtunt, quae negemus eſſe, quia numquam uidimus. Ipſa uero quam nihil ad rem pertinet, quae uos delectat maxime, ſimilitudo? quid? canis non ne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,*

Simia quam ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?

at mores in utroque diſpares. elephanto belluarum nulla prudentior. at figura quae uaſtior? de beſtijs loquor. quid? inter ipſos homines non ne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? etenim, ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumēti; attende, quo ſerpat. tu enim ſumebas, niſi in hominis figura rationem ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri; niſi in eo, qui natus ſit; niſi in eo, qui adoleuerit; niſi in eo, qui didicerit; niſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo; poſtremo, niſi in homine, atque mortali. quod ſi in omnibus his rebus obſiſtis; quid eſt, quod te una forma conturbet? his enim omnibus, quae propoſui, adiunctis, in homine rationem eſſe, & mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. Niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſuperuacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. quam moleſtum eſt, uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant. tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manib. pedibus, feminibus, cruribus. ſi, ut immortalis ſit; quid haec ad uitā mēbra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: haec enim ſunt domicilia uitae. oris quidem habitus ad uitae firmitatem nihil pertinet. At eos uituperabas, qui ex operibus, magnificis, atque praeclaris, cum ipſum mundum, cum eius membra, caelum, terras, maria; cumq. horum inſignia ſolem, lunā, ſtellaſq. uidiſſent, dumq. temporum mutationes, maturitates, uiciſſitudineſq. cognouiſſent; ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eße, praeſtantemq. naturam, quae haec feciſſet, moueret, regeret, gubernaret. qui etiam ſi aberrāt a coniectura, uideo tamen quid ſequantur.

EXPLANATIO

Qv i d *ſequatur*, } nempe coitus, & procreatio. Princeps } auctor Epicurus. Si *non ſit bipes?* } cuiuſmodi eſt humana forma. Dvrvm } quod offendit aures Romanorum. Vsv } conſuetudine loquendi. Qvaecvmq. *eſt*, } cuiuſcumq. qualitatis ſit. Qvid? *mundum*, } Argumentum a pari, ut mundum beatum non uidiſti, ſic ne innumerabiles mundos uidiſti, neque igitur peccas innumerabiles mundos adſtruendo, ac ſi beatitatem mundo attribuas. Ratio *docuit* } ſubaudi, inquiens. Ratio *non docebit* } Hoc, inquit, magis eſt rationi congruum, ut a diuina natura uincamur, non ſolum rationis praeſtantia, ſed etiam corpore. Cvr *igitur* } ex negatione principalis partis, uirtute ſumus dijs inferiores, igitur forma non ſumus pares. An *quidquam* } Puerile, inquit, eſt non putare aliquid eſſe, quod non uideris. An *quidquam* } Abſurdum eſt, ea, quae non uidetis, omnia negare. Ipsa *uero* } Differentia inter ſimilitudinem, & mores. Vrgeam } ſtimulem, uexem. & taxando uellicem. Cvriosissimi } diligentiſſimi. Ad *rem* } ſubaudi quam uultis confirmandam, nempe ſimilitudine corporis oſtendi naturae, ac morum ſimilitudinem. Vastior? } membroſior. Simillimis *formis* } quales ſunt geminorum figurae. Et *moribus* } ſcilicet ſimillimis, diſpar effigies corporis. Genvs *hoc argumenti;* } gradationem talem, qua es uſus ad id probandum, quod intendebas. Qvo *ſerpat.* } ad quem finem tendat. Svmebas, } enunciabas tamquam uerum, & cōcedēdum. Omnibvs *his* } quae alius poteſt ſumere, & maxime de corpore mortali, & homine. Obsistis } repugnans, quoniam in deum talia non cadunt. Vna *forma* } hominis ſcilicet. Considerare, } prudenter penſiculare. Sed *quaſi ſortiri* } Notatur iterum imprudentia, & inconſtantia Epicuri. *Sortiri:* ſorte uenari. Non *modo* } Repetitio argumenti ab inutili. Svpervacanevm *ſit*, } ſuperfluum ſit. Vsvm } utilitatē aliquam. Obstare. } nocere. Speciem, } figuram. Vsvm } actum ipſum utendi. Redvndat, } ſuperfluit. Feminibvs, } membris genitalibus. Domicilia *uitae.* } in quibus uita inhabitat, unde uitalia membra appellantur. Oris *quidem habitus* } id eſt, figura. At *eos uituperabas* } Confert argumentum ex

effectis dei cum Epicuri praenotionibus. INSIGNIA ʒ ſplendores, ornamenta. MATVRITATES, ʒ complementa. VICISSITVDINESQ. ʒ alternationes. SVSPICATI ʒ quadam opinione cognoſcentes. NATVRAM, ʒ uim generationi inſitam. REGERET ʒ conſilio. GVBERNARET ʒ reipſa. QVID *ſequantur.* ʒ quid uellent aſſequi, nempe in rebus creatis, & ratum ordinem ſeruantibus, eſſe creatorem, & rectorem.

CICERO

TV quod opus tandem magnum, & egregium habes, quod effectum diuina mente uideatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habeo, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. & barbati quidē Iouis, galeatae Mineruae. nū igitur tales putas? quanto melius haec uulgus imperitorum: qui non membra ſolum hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum: dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen: & ſi, actiones quae ſint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipſi, qui irridentur, Aegyptij nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt. ibes maximam uim ſerpentium conficiūt, cum ſint aues excelſae, cruribus rigidis, corneo, proceroq. roſtro: auertunt peſtem ab Aegypto, cum uolucres angues, ex uaſtitate Libyae uento Africo inuectas, interficiunt, atque conſumunt. ex quo fit, ut illae nec morſu uiuae noceant, nec odore mortuae. poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de feliū dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen, belluas a barbaris propter beneficium conſecratas, ueſtrorum deorum non modo beneficium nullum exſtare, ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. Profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiā cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commouerit, uereamur, ne beatus eße non poſſit. haec oratio non modo deos ſpoliat motu, & actione diuina, ſed etiam homines inertes efficit; ſi quidem agens aliquid ne Deus quidem eſſe beatus poteſt. Verum ſit ſane, ut uultis, deus effigies hominis, et imago: quod eius eſt domicilium? quae ſedes? qui locus? quae deinde actio uitae? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis, oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem ijs etiam naturis, quae ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ſuperior aeri, ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenae ſunt aliae, partim aquatiles, aliae quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quaedam etiam, quae igne naſci putētur, appareātq. in ardentibus fornacibus ſaepe uolitantes. Quaero igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde, quae caußa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturae accommodatum: deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur; poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo aeternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire nō poteſt. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamq. eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine, et tranſitione cernatur, neque deficiat umquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq. fieri, ut in haec intenta mēs noſtra beatam illam naturam, & ſempiternam putet. Hoc per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nā, ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrū de hippocētauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem conformationem animi ceteri philoſophi motū inanem uocant: uos autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis.

EXPLANATIO

INFORMATIONEM ʒ effigiationem, ſiue figurā. NVM *igitur tales putas?* ʒ ac ſi dicat, Vaniſſima eſt haec informatio. nam Iuppiter non eſt barbatus, & Minerua non eſt galeata, ut pictores, & fictores effinxerunt. QVANTO *melius haec* ʒ De utilitatibus, ſiue actionibus dei. VSVM ʒ actum utendi. FVSCINAM ʒ telum eſt piſcatorium, cuius diminutiuum Fuſcinula. Eſt & Fuſcina tridens Neptuni. CONSECRAVERVNT. ʒ ſacrā, atque diuinam eſſe decreuerunt. VIM ʒ multitudinem. CONFICIVNT, ʒ enecant. RIGIDIS ʒ aſperis, ac duris. AVERTVNT ʒ expellunt. VOLVCRES ʒ alatos. VASTITATE ʒ amplo deſerto. CONSVMVNT. ʒ deuorant. ILLAE ʒ angues. ODORE ʒ fetore, quo aer inficitur, gignitq. morbos. ICHNEVMON ʒ inquit Plinius, maxime naſcitur Aegypto, qui patentes crocodili dormientis fauces ingreſſus, ut telum aliquod immiſſum erodit. Diodorus, Ichneumon oua crocodilorum conterit, quodq. dictu mirabile eſt, nec oua comedens, neque ulla ſua utilitate, ſed natura duce, ad neceſſariam quandam commoditatem mortalium. NEGOTII. ʒ laboris, & curae. PROFECTO *Epicurus* ʒ Inertia deorum refellitur. DELICATI, ʒ molles, ignaui, deſides. CESSATIONE ʒ otio, & quiete. CESSANT ʒ uacui ſunt litterarijs curis, & feriati. FERIATVM ʒ otioſum, nihil molientem. TORPERE, ʒ languere, otioq. marceſcere. INERTES ʒ ignauos. VERVM *ſit ſane* ʒ Conceſſio. Eſto, inquit, deum habere humanam effigiem. Videamus ubi habitet, quid agat, quibus uoluptatibus abundet: qualis iſta ſit effigies, ut merito poſſit dici aeternus, & beatus, quae duo in diuina natura relucere in primis decreuit Epicurus. NAM *locus* ʒ ſedis dei inquiſitio. FRVATVR, ʒ delectetur proprijs bonis, & nihil ei deſit, quod ad beatitudinem pertinet. INVNDET ʒ tegat, & alluat. SVPERIOR *aeri,* ʒ Antiqui libri &, Superius

aer,& ſupremum aer habent.ego rectius legi putarem, Superiorem aer:ut ſubaudiatur,locum teneat:uel, ſuperior aeri:ut inſequens membrum ſpectet: quod in noſtro libro repoſui. Haec Paullus pater. ALTISSIMA *ora* ʒ ſummum caeli ſpatium. ANCIPITES ʒ dubiae,& amphibiae,quoniam & in terra degunt,& aqua. QVAERO *igitur* ʒ cumulus quaeſtionum. QVAE *cauſſa* ʒ qui appetitus. NATVRAE *accommodatum;* ʒ aptum cõſeruationi, & augmento naturae. QVOMODO *beatus* ʒ quibus medijs beatitudinem aſſequatur. QVIDQVID *horum* ʒ beatitudinis,ac aeternitatis. ATTIGERIS ʒ ut attribuas deo,quaſi indigenti. VLCVS *eſt* ʒ id eſt haerebit,uel offendet.argui enim poterit deum eſſe quiddam corruptibile,& continue defluens,ueluti ulcus. ITA *male* ʒ Male inſtituta oratio non reperit exitum. EXITVM ʒ concluſionem certam,& neceſſariam: cum aſſumptae propoſitiones irrationabiles fuerint. SIC *enim dicebas,* ʒ Repetit quadam paraphraſi Epicuream rationem de beatitudine,& aeternitate diuinae naturae. HOC *per ipſos deos,* ʒ Deridet Cotta eiuſmodi Epicureorum ineptias,dicitq. ſe nullo modo perſpicere, quid ſibi uelint haec deliramenta. QVALE ʒ cuius proprietatis. AD *cogitationem* ʒ Animis finguntur, nec re ipſa ſunt. CONFORMATIONEM ʒ effigiationem. MOTVM *inanem* ʒ cogitationem uanam,& caſſam.quoniam re uera nulla eſt.

CICERO

VT igitur,Ti. Gracchum cum uideor concionantem in Capitolio uidere,de M. Octauio deferentem ſitellam,tum eum motum animi dico eſſe inanẽ; tu autem & Gracchi,& Octauij imagines remanere, quae,in Capitolium cum peruenerint, tum ad animũ meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi, ex quo eſſe beati atque aeterni intelligantur.fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi: ſpecies dumtaxat obijcitur quaedam.num etiam cur beata ſit,cur aeterna? quae autem iſtae imagines ueſtrae,aut unde? a Democrito omnino haec licentia. ſed & ille reprehenſus a multis eſt; nec uos exitum reperitis; totaq. res uacillat,& claudicat.nam,quid eſt,quod minus probari poſſit,quam omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numae,Pythagorae,Platonis,nec ex forma,qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? & quorum imagines? Orpheũ poetam docet Ariſtoteles numquam fuiße: & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiuſdam fuiſſe Cercopis. at Orpheus,id eſt imago eius, ut uos uultis,in animum meum ſaepe incurrit. quid, quod eiuſdem hominis in meum aliae,aliae in tuum? quid,quod earum rerum, quae numquam omnino fuerunt,neque eſſe potuerunt,ut Scyllae,ut Chimerae? quid,quod hominum,locorum,urbium earum, quas numquam uidimus? quid,quod, ſimul ac mihi collibitum eſt, praeſto eſt imago? quid, quod etiam ad dormientem ueniunt inuocatae? tota res, Vellei, nugatoria eſt: uos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis: tanta eſt impunitas garriendi. at,quam licenter? fluentium frequenter tranſitio fit uiſionum, ut e multis una uideatur.puderet me dicere,non intelligere,ſi uos ipſi intelligeretis,qui iſta defenditis. quo modo enim probas,continenter imagines ferri? aut, ſi continenter,quo modo aeternae? Innumerabilitas,inquis,ſuppeditat atomorum. num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? Confugis ad aequilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, quoniam ſit natura mortalis, immortalem ẽt eße oportere. iſto modo, quoniam homines mortales ſunt,ſint aliqui immortales: &, quoniam naſcuntur in terra,naſcantur & in aqua: &, quia ſunt quae interimant,ſint quae conſeruent. ſint ſane: ſed ea conſeruent, quae ſunt: deos iſtos eſſe non ſentio. Omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quae etiam ſi eſſent,quae nulla ſunt; pellere ſe ipſa & agitari inter ſe concurſu fortaße poſſent; formare,figurare,colorare,animare non poſſent. nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato.Sine uirtute certe nullo modo.uirtus autem actuoſa,& deus ueſter nihil agẽs: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quae ergo uita? ſuppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu.quorum tandem bonorum? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouiſtis, niſi profectam a corpore, & redeuntem ad corpus,animi uoluptatem.nõ arbitror te,Vellei,ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum,quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſeiunctum a delicatis, & obſcenis uoluptatibus: quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum, & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetae quidem nectar, ambroſiam epulis comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. tu autem,Epicure,quid facies? neque enim, unde habeat iſta deus tuus, uideo, nec quo modo utatur.locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendum eſt,quam deorum, quod pluribus generibus fruitur uoluptatum.

EXPLANATIO

VT *igitur* ʒ Ponit exemplum eiuſmodi imaginationis, quae uana dicitur, ab Epicureis autem cenſebatur uera. CONCIONANTEM ʒ habentem orationem ad populum. MOTVM *animi* ʒ Motus inanis, id eſt, imaginatio. DEFERENTEM *ſitellam* ʒ colligentem ſuffragia, & uota de M. Octauio collega ſuo, cui tribuniciam dignitatem abrogauit. Eſt autem Sitella uaſculum ore anguſto, ſed uentre latiori, in quod demittebantur ſuffragia eligendorum,& abrogandorum magiſtratuum. EVM *motum* ʒ eiuſmodi imaginationem,

ginatione[illegible], ac uiſum. INANEM } uanum imaginarium nulla ueritate ſubnixum. REMANERE, } ſupereſſe. IN *Capitolium* } in quo uidetur concionari Gracchus. REFERANTVR: } reducantur. HOC *idem* } ſimile dicis eſſe de diuinis imaginibus. CREBRA *facie* } frequenti intuitu. PELLANTVR } pulſentur, & moueātur. EX *quo* } propter quem crebrum pulſum. FAC *imagines eſſe,* } imaginum deorum, quas Epicurus ſomniat obuerſari animis, refutatio. DVMTAXAT } ſolum, inquit, uidetur ſimulacrum, cuius uis id non efficit, quod ſuſpicamini. NVM } an ſcilicet obijcitur, & apparet, cur ſit beata, & aeterna eiuſmodi imago? quaſi dicat, imaginationis apparitio non arguit beatitudinem, nec aeternitatem imaginis, quoniam uana eſt. QVAE } cuius qualitatis. VNDE } e quibus principijs: nam ſunt imagines multorum, qui numquam fuerunt, ut Orphei. HAEC *licentia* } Temeraria libertas quodcumque libeat fingendi, ubi ueritatis eſſe debeat indagatio. EXITVM } finem. TOTAQ. *res* } tota cauſſa de ui deorum. NAM *quid eſt,* } rationem affert huius claudicationis. PROBARI } commendari tamquam ueriſimile. INCIDERE } incurrere. NEC *ex forma, qua illi fuerunt?* } Ridiculum eſt, inquit, dicere in me incidere Homeri imaginem, quae non reſpondeat formae Homeri: nam, ſi Homeri forma diuerſa eſt ab ipſa imagine: quo modo haec ipſa imago erit Homeri? PRAESTO *eſt* } praeſens eſt, cum mihi placuerit. INCVLCATIS: } imprimitis. CONTINENTER } continuate citra ceſſationem. INNVMERABILITAS, *inquis, &c.* } Haec erat ratio Epicureorum, quare eſſent aeternae imagines. SVPPEDITAT } abundat. EADEM *iſta* } nemper quod imagines continenter ferantur, & atomorum innumerabilium ſuppeditatio. VT *ſint omnia ſempiterna?* } quaſi dicat non, & uos nihil affertis quod hoc concludat, & probet. CONFVGIS *ad aequilibritatem* } infirmatio ἰσονομίας Epicuri. SI *placet,* } modeſte corrigit Velleium, qui Iſonomiam interpretatus fuerat aequabilem tributionem. ISTO *modo* } qui ſequitur, Quoniam homines &c. DEOS *iſtos* } ab Epicureis confictos. EX *indiuiduis corporibus* } quae Epicurus appellat atomos. QVAE } indiuidua corpora. NVLLO *igitur modo* } Concludit, dei immortalitatem ex motu imaginū, & atomorum, probari non poſſe. VIDEAMVS *nunc de beato.* } hoc eſt, an deus Epicureorum eſſe poſſit beatus. Negat deum Epicuri eſſe beatum, ducto argumento ex definitione. Virtus eſt actuoſa, Deus Epicuri nihil agit. Igitur uirtute non eſt praeditus, & per conſequens, nec beatus. ACTVOSA, } in actione conſiſtit. QVAE *ergo uita?* } Vita deorum uoluptaria confutatur. Quaerit Cotta, qualem uitam degat Epicureorum deus: ut, poſtquam ademit illi immortalitatem, & beatitudinem, tandem adimat etiam delectationem. SVPPEDITATIO } redundantia. NVLLAM *enim noniſtis, niſi &c.* } Voluptas Epicuri. QVOD *ſit ſeiunctum* } Nullum bonum nouit Epicurus ſeiunctum a uoluptatibus obſcenis. DELICATIS } ſuauibus, delectantibus guſtum, & tactum. OBSCENIS } turpibus, tamquam communibus homini cum beſtijs. PERSEQVITVR } enumerat. PERFVNDAS } irriges. AT *poetae quidem* } ſenſus eſt, Melius quidem poetae, quam uos. hi enim conuiuijs deorum commenti ſunt nectar ambroſiam, &, aut Heben, aut Ganymedem, qui pocula miniſtraret.

C I C E R O

AT has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum) ſenſibus adhibetur. Quouſque ludis? nam Philo noſter ferre non poterat, aſpernari Epicureos molles, & delicatas uoluptate: ſumma enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri ſententias ijs ipſis uerbis, quibus erāt ſcripta: Metrodori uero, qui eſt Epicuri collega ſapiētiae, multa impudentiora recitabat. accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quod dubitet omnia, quae ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſaepius. Annuere te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi negares. Neque nunc reprehendo, quod ad uoluptatem omnia referantur: alia eſt ea quaeſtio: ſed doceo, deos ueſtros eſſe uoluptatis expertes: ita ueſtro iudicio ne beatos quidem. At dolore uacant. ſatin eſt id ad illam abundantem bonis uitam beatiſſimam? Cogitant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni aeternitate, niſi, mihi pulchre eſt, &, ego beatus ſum, cogitantem. nec tamen uideo, quo modo uideatur iſte deus beatus, cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agiteturq. incurſione atomorū ſempiterna, cumq. ex ipſo imagines ſemper affluant. ita nec beatus eſt ueſter deus, nec aeternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scaeuolam, pontifices maximos, te audire dicas, non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerſes, ſed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. Quid eſt enim, cur deos ab hominbibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? At eſt eorum eximia quaedam, praeſtansq. natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam allicere ſapientem. An quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quae ſua uoluptate laetans, nihil nec acturа ſit umquam, neque agat, neque egerit? Quae porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, cum homini nulla cum deo ſit communitas? ſanctitas autem eſt ſcientia colendorū deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, quod eos ueneremur propter admirationem eius naturae, in qua egregium nihil uidemus?

EXPLANATIO

DVCIS ʒ opinaris. TITILLATIO ʒ commotio quaedam, & ueluti pruritus ſenſui iucundus. LVDIS? ʒ iocaris atque derides. NOSTER ʒ Academicus. MOLLES ʒ libidinoſas. COLLEGA ʒ eiuſdem diſciplinae, & alter Epicurus. VENTRE *metiri* ʒ ex his, quae ſpectant ad guſtum, & tactum, iudicare. ANNVERE ʒ nutu affirmare. AD *uoluptatem* ʒ tamquam ad ultimum finem. REFERANTVR: ʒ reducantur. ALIA *eſt ea quaeſtio* ʒ pertinet enim ad actuoſam philoſophiam, & fines bonorum atq. malorum. AT *dolore uacant*. ʒ Maximam illam uoluptatem cenſent Epicurei, quae percipitur omni dolore detracto: ſed uacuitas doloris non ſufficit ad beatam uitam. SATIN *eſt &c.* ʒ non ſatis eſt, inquit indolentia ad efficiendam uitam beatiſſimam. COGITANT *inquiunt* ʒ Beatitudo imaginaria.. COMPREHENDE ʒ concipe, & imaginare, ita eſſe, ut dicitis, non tamen beatus eſſe poteſt cum pulſetur, ut uos uultis in atomico curſu ſempiterno. PVLCHRE ʒ bene, atq. iucunde. AT *etiam de ſanctitate*, ʒ De cultu deorum. quoniam uerbis quidem aſſerit, ſed re tollit Epicurus. ADVERSVS *deos* ʒ erga numerum colendum. AT *quo modo* ʒ quaſi dicat, Verba ſunt religioſiſſimo uiro digna. QVID *eſt enim*, ʒ Qui prouidentiam dei negat, cultum eius tollit. NON *eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem* ʒ nimirum cum dixerit Epicurus, in deo nec gratiam eſſe nec iram. VT *Xerſes*, ʒ In II. de legibus inquit Cicero, Nec ſequor Magos Perſarum, quibus auctoribus Xerſes inflammaſſe templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia, & libera, quorumq. hic mundus omnis templum eſſet, & domus. HOMINES *non colant*. ʒ Hominibus non conſulant, magis probarem. erat enim haec Epicuri ſententia, deos hominibus non conſulere. quod Cotta refellit, cum hoc loco, tum in fine libri, cum inquit: Dij, nulla re egentes, & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. Item lib. II. Primum docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum mundum ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Et, Si, inquit, omnibus hominibus deos conſulere cenſemus. Et lib. III. Primum, deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde, conſulant ne dij rebus humanis. Et, Vitae hominum conſuli a dijs, & prouideri. Et alibi in eandem ſententiam ſaepiſſime. Quae quia tam manifeſta in re minus uidentur eſſe neceſſaria, praetermittam. Haec Paullus pater. AT *eſt eorum eximia* ʒ Nihil eſt eximium, & ueneratione dignum in deo otioſo, & uoluptario Epicuri. EST *enim pietas*, ʒ pietatis definitio. COMMVNITAS? ʒ communicatio munerum, & beneficiorum nos obligans, ut ex iuſtitia deo tribuamus, quod illi debeatur.

CICERO

NAM ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem uim deorum. niſi forte Diagoram, aut Theodorũ, qui omnino deos eße negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe, ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eße deos, nec non eſſe. horum enim ſententiae omniũ non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum; ſed etiam religionem, quae deorum cultu pie continetur. Quid? ij, qui dixerunt, totam de dijs immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reip. cauſſa, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; non ne omnem religionem funditus ſuſtulerũt? Quid? Prodicus Chius, qui ea, quae prodeßent hominum uitae, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniße, eosq. eße ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq. ſoleamus; non ne expertes ſunt religionum omnium? quae ratio maxime tractata ab Euhemero eſt: quem noſter & interpretatus, & ſecutus eſt praeter ceteros Ennius. ab Euhemero autem, & mortes, & ſepulturae demonſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaße religionem uidetur, an penitus totam ſuſtuliße? Omitto Eleuſinam ſanctam illam, & auguſtam,

Vbi initiantur gentes orarum ultimae:

praeterea Samothraciam, eaque, quae Lemni nocturno aditu occulta coluntur, ſilueſtribus ſaepibus denſa. quibus explicatis, ad rationemq. reuocatis; rerũ magis natura cognoſcitur, quam deorum. Mihi quidem etiam Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate praeditas ineße uniuerſitati rerum: tum principia, mentesque, quae ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit; tum animantes imagines, quae uel prodeſſe nobis ſolent, uel nocere: tum ingentes quaſdam imagines, tantaſque, ut uniuerſum mundũ complectãtur extrinſecus. Quae quidem omnia ſunt patria Democriti, quam Democrito, digniora. quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opẽ, & gratiam ſuſtulit. cum enim optimam & praeſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam: tollit id, quod maxime propriũ eſt optimae, praeſtantiſſimaeq. naturae. q̄d enim eſt melius, aut quid praeſtantius bonitate, & baneficentia? qua cum carere deum uultis; neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminẽ diligi uultis. ita fit, ut non modo homines a dijs, ſed ipſi dij inter ſe ab alijs alij negligantur. Quanto Stoici melius, qui a uobis reprehendũtur. cenſent autem ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. nihil eſt enim uirtute amabilius: quam qui adeptus erit ubicunque gentium, a nobis diligetur.

EXPLANATIO

SVPERSTITIONE, } uano timore deorum. OMNEM *uim deorum.* } omnem deorum impetum, & iram punitricem. NISI *forte &c.* } Senſus eſt: Nulli dubium eſſe poteſt, Epicureos liberaſſe mortales a ſuperſtitione, non minus quam Diagoram, Protagoram, & alios, qui omnem religionem funditus ſuſtulerunt. QVID? *ij, qui dixerunt* } Ficta quorundam opinio de deo. REIP. *cauſſa,* } pro cōi utilitate rerum publicarū, quae citra religionem ſiue bonam, & firmam opinionem de dijs, bene regi non poſſunt. PRODICVS *Chius,* } Alij uidentur legiſſe in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic haeremus, cum ſuperius auctorem huius ſententiae fuiſſe Perſeum appareat. niſi ſi uelis legere, Perſeus Citieus, non Prodicus Cius, litteris haud ita diſſimilibus, ut correctio temeraria uideri poſſit. Perſeum autem, Zenonis auditorem, fuiſſe Citieum, Sudas, & Laertius in Zenone teſtatur. Haec Paullus pater. QVID? *Prodicus:* Commoda uitae pro dijs habita. QVID? *qui aut fortes,* } ἀποθέωσις, id eſt, conſecratio, ſeu relatio hominum praeclarorum in deos. QVAE *ratio* } qui modus perueniendi ad deos per uirtutes, & principatus. TRACTATA *eſt* } monumentis ſcilicet litterarum. AB *Euhemero* } Lactantius Firmianus lib. I. de falſa religio. ita ſcribit, Antiquus auctor Euhemerus, qui fuit e ciuitate Meſſana, res geſtas Iouis, & ceterorum, qui dij putantur, collegit, hiſtoriamq. cōtexuit. hanc interpretatus eſt Ennius, & ſecutus. INTERPRETATVS *eſt* } in Latinum uertit. nempe ſacram Euhemeri hiſtoriam. ELEVSINAM *ſanctam* } Cererem religioſam, quae uti communis omnium mater apud Eleuſinem Atticae urbem ſacris inuiolabilibus colebatur. Cereris autem nomine terram intelligebant. AVGVSTAM } illuſtrem, praeclaram, maieſtate praeditam. VBI } apud quam Cererem in eius templo. INITIANTVR } inſtruuntur ſacris Cerealibus. GENTES *orarum ultimae* } gentes, quae ab extremis, ac per hoc remotiſſimis regionibus, ibi conueniunt in templo: de quo Strabo agens de Attica regione ſic inquit: Eleuſis urbs, ubi Eleuſinae Cereris templum exſtat, & myſticum fanum, turbae theatralis capaciſſimum. SAMOTHRACIAM, *eamque, quae Lemni &c.* } Samothracia & Lemnos inſulae ſunt maris Aegei uerſus Thraciam. NOCTVRNO *aditu occulta coluntur,* } Videtur cautum occultari quod turpiter foedeq. commiſſum ſit. Honeſtū enim, & ſanctum non pudet euulgari. AD *rationemq. reuocatis* } id eſt prudenter examinatis. RERVM } terreſtrium ſcilicet. in quibus homo principem locum obtinet. ac ſi dicat ex ijs ſacris magis cognoſci naturam hominum, quam deorum. MIHI *quidem etiam* } Democriti delirium de dijs exploditur. NATVRAE } ambigere. PRINCIPIA } ſemina rerum. MENTESQVE, } intelligentias. ANIMANTES *imagines* } formas pulſantes ſenſus terreſtrium. TANTAS } tam magnas. PATRIA *Democritis* } Abdero ſcilicet urbe Thraciae, cuius aer craſſus erat. Delirationis Abderitarum meminit Lucianus. Vnde Iuuenalis:

Abderitanae pectora plebis habes.

DEMOCRITO } philoſophica doctrina, quam profitebatur Democritus. COMPREHENDERE } imaginari, & ueras eſſe credere. RELIGIONE } debita ueneratione. EPICVRVS *uero &c.* } Epicurus adimens deo eſſentiales proprietates, gratiam, bonitatem &c. deum ipſum de medio tollit. OPEM } ſubſidium. GRATIAM } promptam, ac benignam uoluntatem promerendi. CARVM } amabilem, pretioſum. QVANTO *Stoici melius.* } Antitheſis Stoicae ſectae, quae ob uirtutem diligendos, & uenerandos conſentit deos. *Melius*: uerius, eruditus. CENSENT } opinantur. AMICOS. } beneuolos, atque beneficos. AMABILIVS } pretioſius, aptius, & dignius amari.

CICERO

VOs autem quid mali datis, cum imbecillitatem gratificationem, & beueuolentiam ponitis? ut enim omittam uim, & naturam deorum; ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos, & benignos fuiſse. nulla eſt caritas naturalis inter bonos? carum ipſum uerbum eſt amoris: ex quo amicitiae nomen eſt doctum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit iſta amicitia, ſed mercatura quaedā utilitatum ſuarum. prata, & arua, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quod fructus ex eis capiuntur. hominum caritas, & amicitia gratuita eſt: quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. quod ni ita ſit, quid ueneramur, quid praecamur deos? cur ſacris pōtifices, cur auſpicijs augures praesūt? quid optamus a dijs immortalibus? quid uouemus? At etiam Epicuri liber eſt de ſanctitate. ludimur ab homine nō tā faceto, quam ad ſcribendi licentiā libero. quae enim poteſt eſse ſanctitas, ſi dij humana nō curant? quae autem animās natura, nihil curans? uerius eſt igitur illud nimirum, quod familiaris omnium noſtrum Poſidonius diſſeruit in libro quincto de natura deorū, nullos eſſe deos Epicuro uideri: quaeq. is de dijs immortalibus dixerit, inuidiae deteſtādae gratia dixiſſe. neque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculis ſimilem deum fingere, lineamentis dumtaxat extremis, non habitu ſolido: membris hominis praeditum omnibus uſu membrorum ne minimo quidem: exſilē quendam, at que perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quae natura primum nulla eſſe poteſt: idq. uidēs Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos: deinde, ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; ualeat: quid enim dicam, propitius ſit? eſse enim propitius poteſt nemini: quoniam, ut dicitis omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

EXPLA-

EXPLANATIO

QVID *mali datis*, ʒ quantum mali afferunt ratiocinationes ueſtrae? IMBECILLITATEM ʒ impotentiam. GRATIFICATIONEM ʒ collationem beneficiorum. PONITIS? ʒ confunditis: nimirum aeſtimantes gratificationem, & beneuolentiam eſſe imbecillitatis indicium. VIM, *& naturam deorum* ʒ naturalem proprietatem diuini numinis. BENEFICOS ʒ auxiliatores. BENIGNOS ʒ beneuolos. CARITAS ʒ dilectio. NATVRALIS ʒ naturae inſita. CARVM *ipſum* ʒ Explicat Cotta uim, & ſignificationem caritatis. Carum, inquit, dicitur pretioſum, & dignum amore, à quo amicitia dicta, quae eſt beneuolentia mutua, non latens. QVAM *ſi ad* ʒ amicitia non eſt propriarum utilitatum mercatura. DVCTVM: ʒ deriuatum. MERCATVRA ʒ negotiatio, & ars lucrandi. GRATVITA ʒ nullum exigens praemium extrinſecum. CONSVLVNT ʒ prouident. SACRIS ʒ ſacrorum caerimonijs. QVID *uouemus?* ʒ ac ſi dicat, Fruſtra haec omnia fiunt, ſi dij humana non curant, nec hominibus conſulunt. DE *ſanctitate* ʒ de caerimonijs, ſiue ſcientia honorandi diuinam naturam. Confutat ſanctitatem Epicuri fictam euincens per quem ἐπιλογισμὸν Epicuro nullum eſſe deum, quantumuis uerbis eum iactet plauſibilibus. LVDIMVR ʒ deridemur, inquit Cotta, ab Epicuro, qui aliter ſcripſit, & aliter ſenſit. NON *tam faceto* ʒ non tam iocoſo. INVIDIAE *deteſtandae gratia* ʒ ut odium deteſtandum repelleret: quoniam Athenienſes puniebant impios. NEQ. *enim* ʒ ratio, quare ſic eſſet de Epicuro ſentiendum, quoniam, cum eſſet philoſophus, ſciebat eiuſmodi naturam neque corpus non reperiri. NON *habitu ſolido* ʒ citra internam ſoliditatem, ac ſi eſſet imago ſtuppea. EXSILEM ʒ tenuem. PERLVCIDVM ʒ tranſmittentem lumen, nihil habentem denſi. Haec dicuntur a Graecis Diaphana, a uerbo φαίνω, ſiue φαίνομαι, id eſt luceo, & appareo. inde Phaenomena, de quibus ſcripſit Aratus: & διὰ Graece, quod Per Latine ſignificat. QVAE *natura* ʒ quae naturalis qualitas deorum. RE ʒ opinione, ac ſententia. TENEATVR ʒ occupetur. VALEAT: ʒ recedat a nobis. QVID *enim dicam, &c.* ʒ quaſi dicat, fruſtra id dixerim. PROPITIVS ʒ fautor. QVONIAM, *ut dicitis omnis &c.* ʒ nam, ſi gratia, & caritas in deo eſſent, imbecillitas quoque ineſſet, uti Epicuri deliramenta interpretantur.

IN M. TVLLII. CICERONIS DE. NATVRA. DEORVM AD. M. IVNIVM. BRVTVM LIBRVM. II.

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

Balbus ex Stoicorum diſciplina diſſerit deos eſſe, mundumq. ab ijs regi, & humanam gentem praecipue curari ac diligi: interim de Aſtronomia deq. planetarum motibus, & effectibus luculente tractans, deniq. de animantium complurium natura, & de fabrica partium corporis humani. Horum autem omnium cognitio, ut ſumme neceſſaria, ita & gratiſſima eſſe debet omnibus ſtudioſis.

CICERO

QVAE cum Cotta dixiſſet, tum Velleius, Nae ego, inquit, incautus, qui cum Academicu, & eodem rhetore congredi conatus ſum. nam neque indeſertum Academicũ pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem quamuis eloquentem. neq. enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſententiarũ, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem, Cotta, utraque re ualuiſti: corona tibi, & iudices defuerunt. ſed ad iſta alias: nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat. eſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cottae, de dijs immortalibus habere non errantem, & uagam, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem, certamq. ſententiam. nam contra Epicurum ſatis ſuperq. dictum eſt. ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus praeſertim de rebus, quid non ſentirem, quam quid ſentirem, poſſe dicere? quod ſi haberem aliquid, quod liqueret; tamen te audire uiciſſim uellem, cum ipſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quam breuiſſime potero. etenim, conuictis Epicuri errorib. longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidunt noſtri totam iſtam de dijs immortalibus quaeſtionem in partes quattuor. primum, docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quae priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia maiora ſunt, puto in aliud eſſe tempus differẽda. Minime uero, inquit Cotta. nam & otioſi ſumus; & ijs de rebus agimus, quae ſunt etiam negotijs anteponendae. Tum Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars. quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamq. perſpicuum, cum caelum ſuſpeximus, caeleſtiaq. contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen praeſtantiſſimae mentis, quo haec regantur? quod ni ita eſſet; qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius,

Adſpice hoc ſublime candens, quem uocant omnes Iouem. *illum uero et Iouem, & dominatorem rerũ, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,*

-patrem diuumq. hominumq.

& praeſentem, ac praepotentem deum. quod qui dubitat, haud ſane intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nul

lus

lus ſit, dubitare poſſit. quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum, comprehenſumq. animis haberemus; non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum ſaeculis, aetatibusq. hominum inueterare potuiſſet. etenim uidemus ceteras opiniones fictas, atque uanas diuturnitate extabuiße. quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimaerat putat? quae ue anus tam excors inueniri poteſt, quae illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? opinionum enim commenta delet dies, naturae iudicia confirmat. itaque et in noſtro populo, & in ceteris deorũ cultus, religionumq. ſanctitates exſiſtunt in dies maiores, atque meliores: idq. euenit non temere, nec caſu, ſed quod & praeſentiam ſaepe diui ſuam declarant: ut & apud Regillum bello Latino, cum A. Poſtuimus dictator cum Octauio Mamilio Tuſculano proelio dimicaret, in noſtra acie Caſtor, & Pollux ex equis pugnare uiſi ſunt: et recentiore memoria, ijdem Tyndaridae Perſen uictum nunciauerunt. P. enim Vatienus, auus huius adoleſcentis, cum e praefectura Reatina Romam uenienti noctu duo iuuenes cũ equis albis dixißent, regem Perſen illo die captum, ſenatui nunciauit: et primo, quaſi temere de rep. locutus eßet, in carcerem coniectus eſt; poſt, a Paullo litteris allatis, cum idem dies conſtitißet, & agro a ſenatu, & uacatione donatus eſt.

EXPLANATIO

QVAE *cum Cotta dixiſſet,* } Continuatio libri praeſentis & ſuperioris continens commendationem orationis a Cotta habitae. INCAVTVS } improuidus. ACADEMICO, } ex conſequenti ambiguo omnia in dubium reuocantem. RHETORE } eloquentiae formulis inſtructo. CONGREDI } diſputare. INDISERTVM } eloquentiae expertem. ISTA } Academica, lubrica. NEQVE *enim flumine* } Flumen inanium uerborum nihil mouet, ſed oportet cum bonitate ſententiarum orationis ubertatem coniungere. FLVMINE: } abundanti copia, Metaphora. CONTVRBOR } non commoueor, aut terreor. INANIVM } ſine ſententijs. SICCITAS. } ariditas quaedam. Sententiae, inquit, ſine decenti ornatu me non mouent. CORONA } coetus auditorum, circumſtans populus, ut fiebat in cauſſis iudiciarijs. COMMODVM } opportunum. TVM *Balbus Eundem* } Modeſta concertatio περὶ προτωλογίας, id eſt, de primis partibus agendi. EST *enim & philoſophi* } Decet philoſophum ueritatis indagatorem. Argumentum a condicione perſonae. ET *pontificis* } qui ſumme curare debet, ne ualidiſſima reip. fundamenta labefactentur. ET *Cottae* } philoſophi, pontificis, & praeterea ciuis grauis, qui de deo bene ſentire, ac loqui debet. ERRANTEM, } fluctuantem. VAGAM, } incertam. NOSTRI } Stoici. AVEO } deſidero, exopto. TALIBVS *de rebus* } de natura deorũ. QVID *non ſentirem* } quod mihi uideretur falſum. LIQVERET; } clarum eſſet. VICISSIM } ex altera parte. GERAM *tibi morem,* } obſequar ſtudio tuo. Balbi docilitas. AGAM } tractabo. OMNINO } propoſitio quadripartita. QVAESTIONEM } diſputationem. DOCENT *eſſe deos* } probant eſſe diuinam naturam. QVALES *ſint* } deorum naturales proprietates. ADMINISTRARI } gubernari. CONSVLERE } prouidere, curam habere. DVO, *quae priora ſunt* } hoc eſt eſſentiam, & qualitates. MAIORA } difficiliora ad probandum. IN *aliud tempus* } diſputationi magis commodum. NAM *& otioſi ſumus* } nimirum a defenſionum laboribus, ſenatorijsq. muneribus. Feriis Latinis haec acta ſunt, & otium erat, atque uacatio a publicis muneribus. alludere tamen uidetur Cicero ad Caeſarem, qui negotia ciuium, & imperii in ſe unum tranſcripſerat. AGIMVS, } diſputamus. TVM *Lucilius,* } Prima pars quaeſtionis habens perſpicuam aſſeuerationem, quod ſit deus, cuius prima demonſtratio ſumitur a caeli contemplatione, quod eſt ſpeculum illuſtre, & euidens naturae dei aeternae & omnipotentis. ALIQVOD *numen praeſtantiſſimae mentis,* } Numen, quaſi nutus mentis uidetur dici. Nutus uero propriae eſt ſignum, quod motione capitis fit ad aliquod affirmandum, aut negandum. Erit igitur numen praeſtantiſſimae mentis, diuina uis, quae dum arbitrio, ſiue uoluntate ſua moderatur omnia, moderatione ipſa tamquam certiſſimo nutu oſtendit, ſiue notionem affert ſe omnibus moderatis rebus praeſtare. QVI } quo modo. ASSENSV } comprobatione. ADSPICE *hoc* } ſubaudi, numen. SVBLIME *candens* } Caelum candore fulgens lucidum, purum: ueluti ſunt res candidae. Senarius eſt integer. nam duae uoces, Adſpice hoc, pertinent ad praecedentem uerſum. QVEM *Iouem* } Relatiuum iungitur ſequenti nomini, ut Salluſtianum illud: Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur. NVTV } arbitrio. PRAESENTEM } ꝓpitium, beneficium, & ſtatim fauens. PRAEPOTENTEM } maximarum uirium. AN *nullus ſit,* } an non ſit. QVID *enim eſt hoc illo euidentius?* } nulla eſt, inquit, cauſſa, cur eſſe ſolem ſit res euidentior, quam eſſe numẽ praeſtantiſſimae mentis, quo mundana omnia regantur. NON *tam ſtabilis* } Secunda demonſtratio, quod deus ſit, ſumpta a communi conſenſu, & inueterato. INVETERARE } perſeuerare. EXTABVISSE } corruptas eſſe. EXCORS } inſcia. PORTENTA } monſtra. OPINIONVM } Opinionum commenta dies delet, ſed ueritatem tempus confirmat. COMMENTA } fictiones. DIES, } tempus. NATVRAE *iudicia* } quae natura homini ſuggerit, CVLTVS } ueneratio. SANCTITATES } caerimoniae. SED *quod & praeſentiam* } Tertia demonſtratio, quod deus ſit, ſumpta a praeſentia dei multis rebus declarata. APVD *Regillum* } ſubaudi lacum. hic eſt uia Praeneſtina, & nunc uulgo dicitur Palus Griphi. NOSTRA *acie* } Romano exercitu. RECENTIORE *memoria.* } uiciniore tempore. QVASI *temere* } inconſulte. A *Paullo* } conſule, uidelicet Paullo Aemilio, qui Perſen cepit. CVM *idem dies conſtitiſſet,* } Eodem die, quem Vacienus dixiſſet, factũ id eſſe, liqueret. VACATIONE } immunitate, ne aliquod onus pro rep. ſubiret. Vide Val. Max. in I. Exemplorum.

CICERO

ATQVE etiam, cum ad fluuium Sacram Crotoniatas Locri maximo proelio deuiciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiae, memoriae proditum eſt. ſaepe Faunorum uoces exauditae, ſaepe uiſae formae deorum, quemuis aut non hebetem, aut impium, deos praeſentes eſſe, confiteri coegerunt. praedictiones uero, & praeſenſiones rerum futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quae ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, praedici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. quod ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipſae quidem fabulae adſciuißent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti, numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam iuſſit, ut biberent, quoniam eße nollent. qui riſus, claße deuicta, multas ipſi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega eius Iunius eodem bello non ne tempeſtate claſſem amiſit, cum auſpicijs non paruiſſet? itaque P. Claudius a populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conſciuit. C. Flaminium Coelius, religione neglecta, cecidiſſe apud Traſimenum ſcribit, cum magno reip. uulnere. quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperijs remp. amplificatã, qui religionibus paruiſſent. &, ſi conferre uolumus noſtra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur religione, id eſt cultu deorum multo ſuperiores. An Attij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineae terminauit, contemnendus eſt? crederem, niſi eius augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed, negligentia nobilitatis, auguriorum diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. itaque maximae reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam ſe ipſos dijs immortalibus, capite uelato, uerbis certis pro rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex haruſpicum reſponſis commemorare poßum, quibus ea confirmentur, quae dubia nemini debent eße. atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum, & haruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo cos. res ipſa probauit. quos cum Ti. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus, cum comitia nihilo minus peregiſſet, remq. illam in religionem populo ueniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. ſenatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. haruſpices intro ducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus ira, Ita ne uero? ego non iuſtus, qui & conſul rogaui, & augur, & auſpicato? an uos Tuſci, ac barbari auſpiciorum populi R. ius tenetis, & interpretes eſse comitiorum poteſtis? itaque tũ illos exire iuſſit. poſt autem e prouincia litteras ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eße uitio ſibi tabernaculum captũ fuiſſe haruſpectionis, quod, cum pomerium poſtea intraſset habendi ſenatus cauſsa, in redeundo, cum idem pomerium tranſiret, auſpicari eſſe oblitus: itaque uitio creatos eſse conſules. augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicauerunt.

EXPLANATIO

SAGRA } fluuius eſt Lucaniae, in cuius ripa, ut auctor eſt Strabo, Caſtoris, & Pollucis arae ſitae ſunt: ad quas decem Locrorum millia una cum Rheginis, aduerſus Crotoniatas, numero centum, & triginta millia, Marte collato, uictores fuerunt. OLYMPIA } locus, & regio Peloponneſi, ubi fuit olim Olympiorum celebritas. FAVNORVM } Fauni ruſtice ſunt numina. HEBETEM } obtuſi ingenij. IMPIVM } praue de deo ſentientem. PRAESENTES } fautores. PORTENDI, } ſignificari. MOPSVM, *Tireſiã, &c.* } Omnes hi augures fuerũt: Mopſus Argiuorũ Rex, Tireſias Thebanus, Chalcas Graecus, Helenus Troianus, Priami regis filius. ADSCIVISSENT, } recepiſſent, & nominaſſent augures. SI *res omnino repudiarent* } ſi uere exſtitiſſent augures. DOMESTICIS *exemplis* } ex Romana hiſtoria de poena contẽptae religionis, & auſpiciorum, ad uim, & praeſentiam dei teſtificandam. MOVEBIT? } hoc eſt, coget credere. PVLLI } galli gallinacei. ESSE *nollent.* } nollent comedere. QVI *riſus* } iocus in contemptum auſpiciorum. COLLEGA } ſocius in conſulatu. CONSCIVIT } intulit. COELIVS } Antipater, ciuis Romanus, qui Annales ſcripſit. QVORVM *exitio* } morte calamitoſa. CONFERRE } comparare. EXTERNIS, } alienigenis. LITVVS } Cicero in I. de Diuin. Clariſſimum eſt, inquit, inſigne auguratus. id eſt curuum, & a ſummo inflexum bacillum. INVESTIGANDAM *ſuem* } requirẽdam ſuem a puero amiſſam. TERMINAVIT } menſus eſt ad certum ſpatium. NEGLIGENTIA *nobilitatis* } non enim curabant Romani addiſcere, ſed potius contemnebant auguriorum diſciplinam, in qua cum excellerent Etruſci, ſenatus, ut alibi inquit Cicero, decreuit ut de principum filijs, ſex ſingulis Etruriae populis in diſciplinam traderentur. NVLLIS *auſpicijs* } nullo captato auſpicio. NVLLA *perennia.* } ita dicebantur auguria, quae conſul, aut praetor amnem tranſmiſſurus captabat. Cicero in II. de Diuin. Itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, &c. NVLLI *uiri uocantur* } nimirum ad conſultandum. nam ut in I. de Diuin. inquit Cicero, augures ſingulis quibuſq. nonis conuenire ſolebant. Vocabantur etiam augures a magiſtratibus, cum noui aliquid accidiſſet, ut ex illorum conſilio, & ſententia id agerent, quod e rep. uideretur. IN *procinctu* } in expeditione ad pugnam.

pugnam. At *uero apud* } Opponit maiorum religionem ſui ſaeculi negligentiae. Etruscorum, *& haruſpicum* } Lego, Etruſcorum haruſpicum. de Duinatione lib. I. Probavit } commendauit, confirmauit. P. Scipione, } Exemplum Gracchi, qui errorem ſuum tandem confeſſus eſt, quod uidelicet neglectis auſpicijs conſules creaſſet. Consul *iterum* } in ſecundo conſulatu. Crearet } deſignaret. Primus *rogatorum.* } hoc eſt, ille, qui in electione conſulum primus rogabatur ſententiam. Vt *eos retulit* } ut eos nominauit conſules deſignandos. Comitia *peregiſset* } in comitijs proſequeretur ad deſignationem nouorum conſulum. Rem *illam* } caſum primi rogatoris. In *religionem* } in metum uiolatae religionis. Retulit. } poſuit in conſultationem ſenatus, ut cenſeret quid agendum foret. Quos *adſoleret* } nimirum ad augures, & haruſpices, more maiorum. Iustum } legitimum. Auspicato ? } captatis auſpicijs. Barbari } moribus inhumanis, feris. Ius } legitimum ritum. Interpretes } enarratores. Comitiorum } conuentuum. E provincia } Sardinia. ita enim Cicero libro Epiſtolarum tertio ad Atticum ſcribit: Habet profecto quoddam Sardinia appoſitum ad recordationem praeteritae memoriae. nam, ut ille Gracchus augur, poſteaquam in iſtam prouinciam uenit, recordatus eſt, quid ſibi in campo Martio accidiſſet. Ad *collegium* } ad augurum coetum. Libros } augurales. Vitio *ſibi tabernaculum captum fuiſſe haruſpectionis*, } Haruſpectionis tabernaculum uocat, quod auſpicandi cauſſa coeperat Gracchus. Foeda autem macula locus hic in omnibus antea impreſſis libris deformatus fuerat: cum imperiti homines ex antiqua uoce, Haruſpectionis feciſſent, In hortos Scipionis. quibus ex uerbis cum idonea ſententia nulla elici poſſet; cumq. neque Cicero ipſe in libris de diuinatione, ubi bis hanc hiſtoriam narrat, neque ceteri, qui eandem litteris prodiderunt, ullam Scipionis hortorum mentionem faciant: ſubeſſe mendum, facile equidem intelligebam; neque tamen prius manus admouere auſus ſum, quam in uetuſtis libris hoc, quod nunc repoſui, perſpicue ſcriptum animaduerti. Tueamur igitur antiquitatem, licet obſcura rerum cognitio ſit. ne, dum blandimur inſcitiae noſtrae, longius a ueritate diſcedamus. Plutarchi quidem locus, in uita Marcelli, cur nonnullis uideatur Scipionis hortos potius, quam, Haruſpectionem ſignificare, cauſſam non uideo: ego ſequor, ut dixi, ueteres libros: & antiqua uerba, licet rara, nec ad intelligendum aperta, libenter tamen conſeruo. Quamquam hic quidem Haruſpectio quid ſignificet, ſatis conſtat. Neque mutare dicitur, qui libros impreſſos ad antiquorũ exemplũ corrigit, ſed qui diſcedit ab antiquis. Itaque non ego, ut quidam dixit, huius correctionis auctor, ſed reſtitutor. nihil enim ex ingenio repoſui. Contra uero temere fecerunt, qui, coniecturam ſecuti, legere maluerunt, In hortos Scipionis: aut, cur id fecerint, teſtes antiquos libros, uel hiſtoriam aliquam proferant. Haec Paullus pater. *Vitio ſibi captum fuiſſe:* perperam ſe elegiſſe, non ſeruato auſpirandi ritu. Pomerium } locus eſt intra agrum effatum, per totius urbis circuitum, penes muros, regionibus certis determinatus, qui facit finẽ urbani auſpicij. Ita pomerium definiernnt augures pop. Rom. qui libros de Auſpicijs ſcripſerunt. Vide Gellium. Habendi *ſenatus* } conuocandi ad conſultationem. Auspicari } auſpicia captare. Vitio } perperam, & non rite. Ad *ſenatum* } ſubaudi, retulerunt. Senatus, } ſubaudi, iuſſit. Vt *abdicarent* } renunciarent conſulatui, Figulus (auctore Valerio max.) e Gallia, Scipio e Corſica redierunt Romam, & ſe conſulatu abdicauerunt.

C I C E R O

Quae quaerimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atque haud ſcio, an omnium praeſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quam haerere in rep. religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas: quid haruſpicum ars, non ne diuina? haec innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri, deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorum autẽ interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eueniunt, quae praedicta ſunt. ne aegri quidem quia non omnes conualeſcunt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur a dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt; non deorum natura, ſed hominum coniectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentiũ ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quattuor de cauſſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quae orta eſſet ex praeſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quae percipiũtur caeli temperatione, fecunditate terrarum, aliarumq. cõmoditatum complurium copia: tertiam, quae terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, uaſtitate, peſtilentia, terrae motibus, & ſaepe fremitibus, lapideisq. imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum praeter naturam hominum, pecudumq. portentis, tum facibus uiſis caeleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Graeci cometas, noſtri crinitas uocant: quae nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum praenũciae; tum ſole geminato, quod, ut e patre audiui, Tuditano, & Aquillio cos. euenerat: quo quidem anno P. Africanus, ſol alter, exſtinctus eſt: quibus exterriti homines uim quandam eſſe caeleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt: quartam cauſſam eſſe, eãq. uel maximam, aequabilitatem motus, conuerſionẽ caeli, ſolis, lunae, ſiderumq. omnium dictionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerũ adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe fortuita. Vt ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit; cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſſa fieri iudicare; ſed eſſe aliquem intelligat, qui praeſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantisq. uiciſ

ſitudinibus

ſitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil umquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit; ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturae motus gubernari.

EXPLANATIO

PEccatvm ʒ erratum, quod nullus animaduerterat praeter ipſum Gracchum. Celari ʒ diſſimulari.
Haerere *in rep. religionem* ʒ id labem, ſeu ſcrupulum conſcientiae perpeti. Avctoritas: ʒ dignitas.
Ex *eodem genere* ʒ diuinationis, & praeſagitionis. At *fortaſſe* ʒ Tacitae obiectioni occurrens Balbus, docet
exemplo medicinae, omnium earum artium, quae coniectura continentur, eandem eſſe uim, & naturam, ut eſ-
ſe non deſinant artes, etiamſi aliquando fallantur. Qvorvm *enim interpretes* ʒ Argumentum ex correlatis.
At *fortaſſe* ʒ Occupatio de dubio praedictionum euentu, qui belle a deo in hominum coniecturam reijcitur.
Deorvm *natura* ʒ deorum naturali qualitate. Coniectvra ʒ ratiocinatione. Constat: ʒ conuenit.
Insculptvm, ʒ impreſſum. Qvales *ſint,* ʒ qualis naturae ſint. Varivm *eſt:* ʒ ſupple, iudicium. Variae,
inquit, ſunt hominum ſententiae. De ʒ ex. Informatas ʒ impreſſas. Cleanthes *quidem* ʒ Quáttuor ar
gumenta Cleanthis, quibus deum eſſe probat. Ex effectibus eius, ſiue rebus creatis ducta. Manant enim ex hoc
immoto principio: poſito effectu neceſſe eſt cauſſam propriam eſſe, uel fuiſſe. Praeſenſio eſt effectus dei, ergo
deum eſſe coarguit. Secundum, beneficia dei quotidie percipimus, Igitur deum eſſe neceſſe eſt. Tertium, Ful-
mina & alia ſigna, potentiam, & iram dati praenunciant, Igitur deum eſſe neceſſe eſt. Quartum, Ab ordine per-
petuoq. motu corporum caeleſtium, quae ſine omni dubitatione dei opus eſt. Praesensione ʒ praenotio-
ne. Temperatione, ʒ modificatione caloris, & frigoris. Vastitate ʒ deſolatione regionum, corruptio
ne frugum. Pestilentia ʒ contagioſo morbo, quem Graeci Epidemiam uocant. Fremitibvs ʒ ſtridori-
bus terrae. Hiatibvs ʒ ſciſſuris. Portentis ʒ natis. Qvae *nuper bello Octauiano* ʒ quod fuit inter O-
ctauium conſulem, & Cinnam. Vide Appianum lib. I. bellorum ciuilium Plinius agens de cometis, dicit, terrifi
cum magna ex parte ſidus, atq. non leuiter piatū, ut ciuili motu Octauio cōſule. Aeqvabilitatem ʒ unifor
mitatem. Distinctionem, *ueritatem, pulchritudinem, ordinem:* ʒ Ex ijs, quae ſequuntur, manifeſtum eſt,
Varietatem, potius hic eſſe legēdum, quam, ut antea, Vtilitatem, Vt illa ratio omittatur, quod de utilitate, qua
homines adducti deos agnoſcunt, non in quarta cauſſa, ſed in ſecunda mentionem facit. quam lectionem, ut
meliorem, in noſtris libris ſecutus ſum. Haec Paullus pater. Distinctionem, ʒ collocationem, & ſeparatio-
nem. Fortvita ʒ caſu effecta, ut Epicurei opinabantur. Vt *ſiquis* ʒ Simile. Gymnasivm ʒ locum, in
quo adoleſcentes aliqua arte exercentur, & diſciplina. Rationem ʒ progreſſum. Modvm, ʒ diſpoſitionē.
Disciplinam ʒ normam, legem. Sine *cauſſa* ʒ ſine primo agente. Statvat ʒ pro certo, ac firmo iudi-
cet. Aliqva *mente* ʒ aliqua prouidente intelligentia.

CICERO

CHrysippvs *quidem, quamquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res caeleſtes, omnesq. eae, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt: eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. id autem quid potius dixerim, quam deum? etenim, ſi dij non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe praeſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe, quam ſe, putet, deſipientis arrogantiae eſt. ergo eſt aliquid melius: eſt igitur profecto deus. An uero, ſi domum magnam, pulchramq. uideris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non uideas, muribus illam, & muſtelis aedificatam putes: tantum uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq. rerum caeleſtium, tantam uim, & magnitudinem maris, atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non ne plane deſipere uideare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circumfundat aer, ut ob eam ipſam cauſſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter caeli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quod in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint. & tamen ex ipſa hominum ſollertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam, exiſtimare debemus. unde enim hăc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem, ſi quis quaerat, unde habemus; apparet, quod aliud a terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem ſpiritu ducimus. Illud autem, quod uincit haec omnia, rationem dico, &, ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil praeſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quidquam melius poteſt. &, ſi ratione, & ſapientia nihil eſt melius; neceſſe eſt haec ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. Quid uero tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quae a me dicuntur, comprobare? poſſet ne uno tempore florere, deinde uiciſſim horrere terra? aut, tot rebus ipſis ſe immutātibus, ſolis acceſſus, diſceſſusq. ſolſtitijs, brumisq. cognoſci? aut aeſtus ma*

ritimi, fretorumq, anguſtiae ortu, aut obitu lunae commoueri? aut una totius caeli conuerſione curſus aſtrorum diſpares conuerſari? haec ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poßent, niſi ea uno diuino, & continuato ſpiritu continerentur.

EXPLANATIO

CHRYSIPPVS ʒ Argumentum Chryſippi ex collatione effectorum: cuius opera excellunt, melior eſt, Dei opera excellunt opera hominis, igitur Deus eſt melior, aut ſuperior homine. ACERRIMO ʒ acutiſſimo, & perſpicaciſſimo. SI *enim* ʒ haec eſt Chryſippi ratio probantis eſſe deum. MENS, ʒ intelligentia. RATIO, ʒ diſcurſus, & inueſtigatio. VIS, ʒ robur, & efficacia. POTESTAS ʒ poſſibilitas. ATQVI ʒ certe. QVID *potius dixerim,* ʒ quaſi dicat eiuſmodi cauſſa effectrix non meretur nomen niſi diuinum. ETENIM, *ſi dij* ʒ Ratio collationis. ARROGANTIAE ʒ ſuperbiae, quae ſibi temere aſſumit principatum. AN *uero ſi* ʒ Aliud ſimile ad agnoſcendum naturae dominum. MVSTELIS ʒ longioribus maribus, qui uulgo Donnole appellantur. Domos inhabitant, ut mures, quas tamen acerrime perſequuntur, atque interimunt, His recte comparantur homines, qui ſimiliter inhabitant mundum ab ipſis non conditum & ſe inuicem perſequuntur. PLANE *deſipere* ʒ omnino delirare. AN *ne* ʒ Comparatio ſuperiorum, & inferiorum, quae huc ſpectat, ur originem mentis humanae ex deo eſſe confirmet, eiuſq. eſſentiam probet. SVPERA ʒ ſublimia. CRASSISSIMVS ʒ denſiſſimus. OB *eam ipſam cauſſam* ʒ propter aeris craſſitiem. HEBETIORA ʒ craſſiora, obtuſiora, pigriora. PLENIOREM ʒ denſiorem. SOLLERTIA ʒ acumine ingenij. ACRIOREM, ʒ acutiorem, fortiorem ſubtiliorem. VNDE *enim hanc homo arripuit?* ʒ quaſi dicat, ab illa diuina haec accepta eſt, ut apud Xenophontem in cōmentarijs aſſerit Socrates. TERRENAM *uiſcerum ſoliditatem* ʒ duritiē carnis, neruorū, cartilaginis, & oſſium, quae proficiſcitur a natura terrea. ANIMVM *denique illum ſpirabilem* ʒ Videtur legendum, Spiritabilem, ſi Seruij auctoritatem ſequimur: qui, cum interpretaretur illud Virgilij lib. III. Aeneid.

atque hoc caeli ſpirabile lumen:

ſubiunxit haec: Vitale, quod ſpiramus. Cicero uero, in lib. de Nat. Deorum: Spirituale lumen. Eodemq. modo infra legendum, Animabili, ſpiritabiliq. natura. SPIRITV *ducimus.* ʒ halitu attrahimus: uidelicet ad refrigerandum cor uitali calore incenſum. nam ſine aere nec ſpirare poſſumus, nec uiuere. VNDE *ſuſtulimus?* ʒ quaſi dicat, a mundo ſuſtulimus, a quo etiam cetera. AN *cetera mundus* ʒ ex conſequenti probat mundum habere rationem undiq. perfectam. QVOD *plurimi eſt* ʒ quod excellentiſſimum eſt. ATQVI ʒ certe. MELIVS *eſt* ʒ Mens ſeu ratio eſt caeleſtis & diuina, ideoq. dei munus, non mundi, nec facienda confuſio dei opificis, & mundi opificij. QVID *uero* ʒ conſentiens rerum in natura cognatio euincit, Deum unum eſſe. CONSENTIENS ʒ concors. CONSPIRANS ʒ conueniens. CONTINVATA ʒ perſeuerans, COGNATIO ʒ naturalis communicatio. HORRERE ʒ ſqualeſcere, ob hiemalem glaciem. Solſtitijs acceſſibus ad caeli uertices. Solſtitia ſunt in Capricorno, & Cancro. BRVMIS ʒ hiemalibus diſceſſibus ab imo ad ſummum per obliquitatem ſigniferi. AESTVS *maritimi* ʒ acceſſus & receſſus maris. qui aeſtum ſiue feruorem quendam imitari uidentur. ANGVSTIAS ʒ compreſſiones. OBITV ʒ occaſu. DISPARES ʒ diſſimiles.

CICERO

ATQVE *haec cum uberius diſputantur, & fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno ſolebat, breuius, anguſtiusq. concluduntur, tum apertiora ſunt ad reprehendendum. nam, ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris uitia diluuntur, anguſtia autem concluſae orationis non facile ſe ipſa tutatur. haec enim, quae dilatantur a nobis, Zeno ſic premebat. Quod ratione utitur, id melius eſt, quam id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. ſimiliter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum; ſimiliter, beatum; ſimiliter, aeternum. omnia enim haec meliora ſunt, quam ea, quae ſunt his carentia. nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur eſſe mundum deum. Idemq. hoc modo. Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. mundi autem partes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem, & urget anguſtius. Nihil, inquit, quod animi, quodq. rationis eſt expers; id generare ex ſe poteſt animantem, compotemq. rationis. mundus autem generat animantes, compotesq. rationis: animans eſt igitur mundus, composq. rationis. Idemq. ſimilitudine, ut ſaepe ſolet, rationem concluſit hoc modo. Si ex oliua modulate canentes tibiae naſcerentur; non dubitares, quin ineſſet in oliua tibicinis quaedam ſcientia. quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. cur igitur mundus non animans, ſapiensq. iudicetur, cum ex ſe procreet animantes, atque ſapientes? Sed, quoniam coepi ſecus agere, atque initio dixeram; negaram enim hanc primam partem egere oratione, quod eßet omnibus perſpicuum, deos eße: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo. Sic enim res ſe habet, ut omnia, quae alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine qua neque ali poſſunt, neque creſcere. nam omne, quod eſt calidum, & igneum, cietur, & agitur motu ſuo: quod autem alitur, & creſcit, motu quodam utitur certo, & aequabili: qui quam diu remanet in nobis, tam diu ſenſus, & uita remanet: refrigerato autem, & exſtincto calore, occidimus ipſi, & exſtinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta uis inſit caloris in omni corpore. negat enim ullum eſſe cibum tam*

grauem,

grauem, quin is die, & nocte concoquatur. cuius etiã in reliquijs ineſt calor, ijs, quas natura reſpuerit. Iam uero, uenae, & arteriae micare non deſinunt quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq. ſaepe eſt, cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem, per omnem mundum pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato.

EXPLANATIO

VBERIVS } copioſius. FVSIVS, } explicatius. CALVMNIAM: } cauillationem, nam in dubium omnia reuocant Academici. APERTIORA } magis patentia, atq. apta reprehenſioni, & calumniae. FLVMINE } abundantia, profuſione. VITIA } errata. DILVVNTVR } purgantur. ANGVSTIA *autem concluſae* } oratione copioſa, uelut flumine facilius diluuntur reprehenſoris uitia, quam breui, & anguſta. CONCLVSAE: } compreſſae, atq. aridae orationis. TVTATVR } defendit, quoniam obſcura eſt. SIC *premebat.* } preſſo orationis genere ita concludebat ut ſequitur, Quod ratione utitur eſt optimum, Mundus eſt optimus, Igitur mundus ratione eſt praeditus. EFFICI } concludi. OMNIA *enim haec* } nempe mundum eſſe ſapientem, beatum, & aeternum. EFFICITVR *&c.* } concluditur, inquit, mundum eſſe deum omnia ſcilicet producentem, & conſeruantem. IDEMQ. *hoc modo* } Idem Zeno hoc modo proſequitur ad probandum mundum ſentire. NIHIL, *quod animi* } Ex definitione generationis. Generare enim eſt ſpeciem ſui ſimilem producere, Mundus producit animantes, & ratione praeditos, Igitur mundus eſt animans, &c. VRGET } comprimit. COMPOTEMQ. } & participem. MODVLATE } numeroſe, & concinne. INESSET *in oliua* } innata eſſet oliuae. FIDICVLAS } paruas chordas, & neruos SECVS *agere, atq.* } aliter agere, quam. ORATIONE } explicatione aliqua. OMNIA, *quae &c.* } Vi caloris inſiti res omnes aluntur, & creſcunt. ALANTVR } habeant animam altricem. CRESCANT, } augeantur, uegetentur. VIM } efficaciam. AGITVR } impellitur. MOTV *ſuo* } proprio motu. CERTO, } conuenienti. ET *aequabili:* } & moderato. IN *omni corpore* } in quolibet naturali corpore. GRAVEM } terreſtrem, durum, difficilis concoctionis. IN *reliquijs ijs, &c.* } in excrementis. MICARE } dilatatione, & compreſſione moueri, ſiue pulſum habere. PALPITARET } leuiter & frequenter moueretur interno pulſu. SIVE *terra editum.* } ut plantae. EAM *caloris naturam.* } id naturale corpus, in quo eſt calor. VIM *in ſe habere uitalem,* } continere effectricem cauſſam uitae. PERTINENTEM } ſibi conuenientem. PER *omnem mundum* } ratione uniuerſae naturae corporeae, per quam ſingula mundana habent eſſe, ſiue naturam corpoream. Ab uniuerſo enim defluit uirtus ad particulare. CERNEMVS } clare, aperteq. cognoſcemus. TOTO *genere igneo, &c.* } uniuerſa natura ignea contracta ad ſingularia quaedam mundana. TRANAT } quaſi natando tranſit. reſpicit ad terram, de qua primo exemplificat. quod elementum infra aquam cenſetur, & omnium infimum.

CICERO

OMNES igitur partes mundi tangam, quae maximo calore fultae ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti foſſione

- terram fumare calentem:

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus; quod magna uis terrae cauernis contineatur caloris, eaq. hieme ſit denſior, ob eamq. cauſſam calorem inſitum in terris contineat artius. Longa eſt oratio, multaeq. rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quae terra concipiat, ſemina, quaeq. ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquae etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquae declarat effuſio; quae neque conglaciaret frigoribus, neque niue, pruinaq. concreſceret, niſi eadem ſe, admiſto calore liquefacta, & dilapſa, diffunderet. itaque & aquilonibus, reliquiſq. frigoribus adiectis dureſcit humor; & idem uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. Atque etiam maria agitata uentis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. nec enim ille externus, & aduenticius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu, atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe uero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidem calore admiſtus eſt. ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. earum enim quaſi uapor quidam aer habẽdus. is autem exſiſtit motu eius caloris, qui aquis continetur. quam ſimilitudinem cernere poſſumus in ijs aquis, quae efferueſcunt ſubditis ignibus. Iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt, & ceteris naturis omnibus ſalutarem impertit, & uitalem calorem. Ex quo concluditur, cum omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili, pariq. natura in tanta diuturnitate ſeruari; eoq. magis, quod intelligi debet, calidũ illud, atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi uis, & cauſſa gignendi: a quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. Natura eſt igitur, quae contineat mundum omnem, eumq. tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu, atque ratione. omnem enim naturam neceſſe eſt, quae non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut

in omni

in homine mentem, in bellua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, & earum rerum, quae gignun uur e terra, radicibus ineſse principatus putatur. principatum autem id dico, quod Graeci ἡγεμονικὸν uocant, quo nihil in quo que genere nec poteſt, nec debet eſse praeſtantius. itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturae principatus, eſse omnium optimum, omniumq. rerum poteſtate dominatuq. digniſſimum.

EXPLANATIO

FVLTAE ʒ ſuſtentatae. CONFLICTV ʒ percuſſione. TRITV ʒ colliſu. ELICI ʒ educi. IVGIBVS ʒ indeficientibus. EAQ. *hieme* ʒ Cauſſa coloris in puteis hiberno tempore, quod uidelicet calor ab externo frigore cohibitus interius per antipariſtaſim intenditur. DENSIOR ʒ ſpiſſior. OB *eamq. cauſſam* ʒ quia ſit in hieme denſior. INSITVM ʒ innatum. ARTIVS. ʒ preſſius, tenacius. CONCIPIAT ʒ comprehendat quaſi uẽtre. STIRPIBVS ʒ plantis, quae exſtirpari poſſint. INFIXA ʒ inhaerentia. TEMPERATIONE ʒ modificatione. IPSE *liquor* ʒ ipſe fluxus, qui citra calorem aquis ineſſe non poſſet. CONGLACIARET ʒ in glaciem uerteretur. CONCRESCERET ʒ denſeſceret, & duritiem pruinae contraheret. LIQVEFACTA ʒ fuſionem ex igne adepta. DIFFVNDERET ʒ fluxu dilataret. DVRESCIT *humor* ʒ denſatur, & concreſcit aqua. VICISSIM ʒ ex oppoſito, cum oppoſita mutatione caeli. TABESCIT ʒ diffluit reſolutione quadam, quaſi tabes, cum reſoluitur caro. NEC *enim* ʒ Docet maris aeſtum natiuum eſſe, ac proprium ipſius maris. & non aduẽticium. RESPIRATIONE ʒ exhalatione, QVASI *uapor* ʒ humida, ſcilicet, & calida exhalatio, ſiue fumoſitas. EXSISTIT ʒ fit. RELIQVA *quarta pars mundi*, ʒ igneum ſcilicet elementum. Hic aduertere licet, mundum proprie dici uniuerſam naturam, per quam ſingula elementa habent eſſe naturale. Simplicem hanc naturam, ſiue quinctum quoddam genus praeter elementa, Xenocrates Octonario numero deorum propoſito, nobis modo quodam ſuo inſinuauit. De eadem plurima inferius dicentur. IMPERTIT, ʒ communicat. VITALEM ʒ in quo uita conſiſtit. SVSTINEANTVR ʒ foueantur, conſeruentur in uita. Ex *quo* ʒ Vis caloris per omnes naturae partes diffuſa, uitalẽ uim illis impertit, id quod exemplis declaratur. MVNDVM *ipſum* ʒ ipſam uniuerſam naturam. SIMILI, *pariq. natura* ʒ hoc eſt, proprietate, quae ſimiliter, & aeque ſit feruida. ITA ʒ tali condicione, ad hunc finem. CONTINEAT ʒ conglutinet. MVNDVM *omnem* ʒ quattuor mundi partes. OMNEM *naturam, quae non ſolitaria ſit &c.* ʒ hoc eſt, Quamcumq. naturam non nudam qualitatibus, neque ſimplicem. In omni creatura compoſita, ſiue connexa una aliqua pars eminet, & excellit. PRINCIPATVM ʒ praeſtantiorem uim. TOTIVS *naturae* ʒ uniuerſalis, & communis. OPTIMVM ʒ praeſtantiſſimi dotibus praeditum.

CICERO

VIDEMVS *autem in partibus mundi, (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. in ea parte igitur, in qua mundi eſt principatus, haec ineſſe neceſse eſt, & acriora quidem, atque maiora. Quocirca ſapiẽtem eſse mundum neceſſe eſt, naturamq. eam, quae res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoq. deum eſse mundum, omnemq. uim mundi diuina natuta contineri. Atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq. multo, ob easq. cauſsas aptior ad ſenſus cõmouendos, quam hic noſter calor, quo haec, quae nota nobis ſunt, retinentur, & uigẽt. Abſurdum eſt igitur dicere, cum homnes, beſtiaeq. hoc calore teueantnr, & propterea moueantur, & ſentiant, mundum eſse ſine ſenſu, qui integro, & puro, & libero, eodemq. acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur; praeſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. nam quid poteſt eſse mundo ualentius, quod pellat, atque moueat calorẽ eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem, quaſi quẽdam deum philoſophorum: cui duos placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum; eſse autem diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur, quam quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motũ in ſolis animis eſse ponit, ab hiſq. principium motus eſse ductnm putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur; is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animantem eſse mnndum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſse intelligentiam, quod certe eſt mundus melior, quam ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quae non ſit minor, quam noſmet ipſi ſumus: ſic mũdum uniuerſum pluris eſse neceſse eſt, quam partem aliquam uniuerſi. quod ſi ita eſt; ſapienr ſit mundus, neceſse eſt. nam, ni ita eſset; hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſse, quam mundum omnem, oporteret. atque etiam, ſi a primis inchoatisq. nuturis; ad ultimas perfectasq. uolumus procedere; ad deorũ naturã perueniamus, neceſse eſt. Primo enim animaduertimus a natura ſuſtineri ea, quae gignuntur e terra; quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo, atque augendo tueretur. beſtiis autem ſenſum, & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſsum ad res ſalutares, a peſtiferis receſsum: homini hoc amplius, quod addidit rationom, qua regeretur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum contineretur.*

EXPLA-

EXPLANATIO

VIDEMVS *autem* } Ex natura partium ad totum, partibus mundi ineſt ſenſus, & ratio, ut animantibus, & homini. Igitur & mundo. HAEC *ineſſe* } ſenſum ſcilicet, rationem, ſapientiam, & uirtutem. ACRIORA } praeſtantiora. NATVRAMQ. *eam* } uniuerſam. QVAE *res omnes* } ſingulas. COMPLEXA } coniuncta, ac unita DEVM *eſſe mundum* } hoc eſt, uniuerſam naturam. OMNEMQ. *uim mundi* } ſingulas omnes mundi uires. DIVINA *natura* } Vniuerſa ſcilicet, quae & mundus, & deus dicitur. CONTINERI } conglutinari. MVNDI *feruor ille*, } feruor ille in uniuerſa natura, quae mundus dicitur. PVRIOR, } ſubaudi, eſt, RETINENTVR } ſeruantur in diuturnitate, ut paullo ſupra dictum eſt. ET *uigent* } & augeſcunt. HOC *calore* } in quo, ut paullo ſupra dictum eſt, ineſt procreandi uis & cauſſa gignendi TENEANTVR, } conſeruentur. PELLAT } pulſu tangat. ILLE } mundus, ſiue uniuerſa natura. AVDIAMVS *Platonem* } Confirmat rationem ſuam auctoritate Platonis. Vide in eius dialogo, qui Phaedrus inſcribitur. CVI *duos* } Duplex Platoni motus, alius proprius, alius externus. SVVM, } proprium, ſiue intrinſecum. EXTERNVM } alienum, atque accidentale. HVNC *autem motum* } ſpontaneum. AB *hisq.* } animis mouentibus corpora continuata, & perenni motione, quam Entelechiam Ariſtoteles nominauit, ut habetur Tuſc. I. MOTVS *omnis* } motus uniuerſae naturae. MELIOR praeſtantior. QVAM *ulla natura* } quam aliqua alia res naturalis, quae eſt pars uniuerſae naturae. HOMINEM, *qui eſt* } Totum eſt melius qualibet ſua parte. Mundus eſt totus, Homo pars, Igitur, cum homo ſit rationis particeps, multo magis ratione praeditus eſt mundus. A *primis* } imperfectis: ut mineralia, & uegetabilia. AD *deorum naturam* } ultimam ſcilicet, & perfectam. PRIMO *enim* } Gradus naturarum quattuor. Primus ſtirpium, ſiue plantarum. Secundus beſtiarum. Tertius hominis. Quartus dei, qui eo recenſetur, ut dei natura omnium optima, perfectiſſima, & ſapientiſſima declaretur. SVSTINERI } tamquam ab eſſentia, quae ſubeſt. NATVRA } eadem, quae ἰσονομία. ALENDO } nutriendo. AVGENDO } creſcendo. TVERETVR } conſeruaret. SENSVM } animam ſentientem. MOTVM } animam loco mouentem motu libero. APPETITV } naturali cupiditate. TVM *remitterentur tum continerentur* } modo decreſcerent, modo creſcerent, ita dictante ratione.

CICERO

QVARTVS autem gradus, & altiſſimus, eorũ, qui natura boni, ſapientesq. gignũtur: quibus a principio innaſcitur ratio recta, conſtansq., quae ſupra hominem putãda eſt, deoq. tribuenda, id eſt mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam, atq. abſolutam ineſſe rationem. neq. enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum, atq. perfectum. ut enim in uite, ut in pecude, niſi quae uis obſtitit, uidemus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum peruenire; atq. ut pictura, & fabrica, ceteraeq. artes habent quendam abſoluti operis effectũ: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolui aliquid, ac perfici. etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiãtur, poſſunt obſiſtere: uniuerſam autẽ naturam nulla res poteſt impedire: propterea quod omnes naturas ipſa cohibet, et cõtinet. quocirca neceſſe eſt eſſe illum quartum, et altiſſimum gradum, quo nulla uis poſſit accedere. is autem gradus eſt, in quo rerum omniũ natura ponitur: quae quoniam talis eſt, ut praeſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire; neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. quid autem eſt inſcitius, quam aut eã naturam, quae omnes res ſit complexa, non optimam dici, aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis, & conſilij compotem; poſtremo ſapientem? qui enim aliter poteſt eſſe optima? neq. enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quã deterrima: nec uero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamẽ a principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius, quam humana condicio. homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in aeterno praeteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, numquam profecto ſapientiam conſequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt; & ſapiens a principio mundus, & deus habendus eſt, neque enim eſt quidquam in aliud, praeter mundũ, cui nihil abſit, quodq. undiq. aptum, atq. perfectum, expletumq. ſit omnibus ſuis numeris, & partibus. ſcite enim Chryſippus ut clypei cauſſa inuolucrum, uaginã autem gladij; ſic, praeter mundum, cetera omnia aliorum cauſſa eſse generata, ut eas fruges, atq. fructus, quos terra gignit, animantium cauſſa, animantes autem hominum, ut equum uehendi cauſſa, arandi bouem, uenandi, & cuſtodiendi canem: ipſe autem homo ortus eſt ad mũdum cõtemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed quaedam particula perfecti. ſed mundus quoniam omnia complexus eſt; nec eſt quidquã, quod non inſit in eo, perfectus undiq. eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? eſt mente, et ratione melius; ergo haec mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudines adiungens, omnia in perfectis, et maturis docet eſſe meliora; ut in equo, quã in equulo; in cane, quam in catulo; in uiro, quam in puero: iam quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo, atq. abſoluto eſſe debere. eſt autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi eſt propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine uirtus: quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo uirtus ſapiens igitur eſt, & propterea deus.

EXPLANATIO

QVARTVS ʒ *autem gradus,* ʒ Egit primo de calore in natura terrena, deinde in natura aquae, tertio in natura aerea, quarto de calore in uniuerſa natura, in qua ſit procreandi uis. Nunc dicit hunc quartum gradum pertinere ad eos, qui natura boni ſapientisq. gignuntur. QVI *natura boni* ʒ Ariſtoteles in ultimo Moralium dicit. Aliqui boni fiunt natura, aliqui doctrina. Natura ut conſtat in noſtra poteſtate non eſt, ſed innaſcitur his hominibus, per cauſſam quandam diuinam, qui uere ſunt fortunati: haec philoſophus. Pindarus uero, Boni, inquit, uiri, & ſapientes diuino munere generantur, complures homines comparatis uirtutibus nituntur ad gloriam. Sed, quod ſine deo ſit, ſiletur prudentius, quam praedicetur naturale, quodcumq. optimum. A *principio* ʒ ab infimo gradu. Balbus quattuor hoc ordine mundi partes recenſet, terram, aquas, aerem, atque ignem, per quas ueluti per gradus anima adſcēdat, atque deſcendat. & paullo inferius pro aere nominat conſilium, ac mentem, & pro aquis rationem, & ſenſum. praeterea animam in ſublimi aethere poſitam tamquam deum agnoſcit, atque ſapientem, quam in infimo gradu augeſcere quidem dicit, nec tamen loco moueri. Quae omnia notatu maxime digna ſunt. ideo dicta, ut oſtendamus, cur principium pro infimo gradu ſit expoſitum. prius tamen uidendum, quid ſit recta ratio: idq. ſimilitudine quadam. Sit uniuerſi anima quaſi ratis, ſiue nauis in mari fluxu, & refluxu diſcurrens, & hunc diſcurſum ratiocinationem dicamus. Eam certe duobus oppoſitis motib. fieri palam eſt. Motus igitur ille, qui animam ipſam ab infimo gradu ad ſupremum ducit, recte rationis nomine hic a Cicerone appellatur, & e contra obliquus, qui eam a ſupremo deducit ad infimum gradũ. Cum autem ordo motuum conſequatur, atque a natura, ita comparatum ſit, ut ab imperfectis, infimis ue gradibus, ubiq. tendat ad perfectionem, tamquam ad intentũ finem; profecto ipſo rectae rationis motu ducti principium expoſuimus infimum mundi gradum, a quo incipimus erigi: pertinet enim hic ſermo ad eos, qui boni, ſapientesq. gignuntur. SVPRA *hominem putanda eſt,* ʒ hoc eſt, poſſe erigere illum ſupra inchoatam naturam ſuam. DEOQ. *tribuenda, id eſt mundo* ʒ Eadem eſſentia, quae in ſublimi aethere deus in undis, ſeu aquis mundus appellatur, & ratio inter utrumque aerem craſſum ſcilicet & ſubtilem, quamquam confunditur, & nos paullo ſuperius facilioris exempli gratia in aquis ratiocinantem induximus. IN *ulla inſtitutione* ʒ in aliqua ordinatione, quaecumq. illa ſit. EXTREMVM ʒ ultimum. QVAE *uis* ʒ aliqua uiolentia, & contrarius conatus. SVO *quodam itinere* ʒ proprio quodam progreſſu. FABRICA, ʒ ars fabrilis. EFFECTVM ʒ finem. IN *omni natura,* ʒ uniuerſa natura, id eſt mundo, & cauſſa communi. CETERIS *naturis* ʒ particularibus. MVLTA *externa* ʒ multa aduenticia impedimenta. OMNES *naturas* ʒ partiales coercet. NVLLA *uis* ʒ nullus contrarius impetus. SAPIENTEM, ʒ ſumma perfectione praeditum. NON *primum animantem eſſe,* ʒ conſtat optima natura, quattuor gradibus, quos paullo ſupra terram aquas, aerem, & terram nominauit: nunc uero ratio pro aquis, & conſilium pro aere ponitur. quod maxime notandum uidetur. QVI *enim* ʒ Quomodo, inquit, poſſet eſſe optima, niſi quattuor gradus obtineret? SI *ſtirpium ſimilis ſit,* ʒ Quamuis, inquit, natura, ſiue mũdus, ſiue anima, augeſcat ueluti ſtirpes, aut acquiſiuerit localem motum ueluti beſtiae, hoc eſt particeps fuerit obliqui motus; non ob id putanda eſt potius optima, quam abiectiſſima. Et ſi particeps ſit rationis, hoc eſt utroque motu impellatur, nec ſit tamen a principio ſapiens, hoc eſt, niſi particeps fuerit infimi gradus, atq. ſupremi; non ob id putanda eſt condicio illius non potius deterior, quam condicio hominis. HOMO *enim ſapiens fieri poteſt:* ʒ nimirum, qui, etſi deficit a quarto gradu, ad ipſum tamen ratione recta duce peruenire poteſt, & ſapiens fieri; cum aer, in quo ratiocinatur, ſit particula aetheris. Comparatio hominis, & dei, qua ſapientia dei aeterna explanatur. QVOD *quoniam abſurdum eſt;* ʒ mundum ſcilicet deteriorem eſſe homine. NEQ. *enim eſt* ʒ Mundus perfectus, & omnibus numeris, atq. partibus ſuis expletus. CVI *nihil abſit* ʒ cui nihil deſit ad ſuam perfectionem. OMNIBVS *ſuis numeris* ʒ omnibus ſuis gradibus, quos quattuor enumerauit paullo ſupra, & ueluti partes mundi appellauit, nempe terram, aquas, aerem, & ignem. SCITE *enim* ʒ laudat Chryſippi dictum ſapiens, omnes res in mundo generari ad hominis uſus, hominem autem ad dei contemplationem, & cultum. INVOLVCRVM, ʒ tegmen, quo inuoluitur, ut nitidus conſeruetur. CONTEMPLANDVM ʒ conſiderandum. ET *imitandum* ʒ omnibus ſcilicet numeris explendo ſe ipſum. SED *quaedam particula perfecti* ʒ nimirum conſtitutus in tertio gradu, qui eſt altiſſimo gradui proximus. homo enim uiuit in aere, uti in regione propria: aer uero particula perfecti dicitur, hoc eſt aetheris: nihil enim aliud eſt aether, quam ardens aer. ita tamen ardens, ut non conſumat, ac diſſipet; ſed tamquam ſalutaris omnia conſeruet, alat, augeat, ſuſtineat, ſenſuq. afficiat. OMNIA *complexus eſt* ʒ omnes partes ſuas. QVID *igitur ei deeſſe, &c.* ʒ quaſi dicat, nihil profecto. habet enim omnes ſuas partes, ac ſe ipſo contentus beatam agit uitam. MENTE, ʒ conſilio, ſcilicet. nam paullo ſupra Balbus meminit de natura primum animante, deinde rationis compote, atque conſilii, poſtremo uero ſapiente: ubi quattuor ueluti gradus, per quos natura adſcēdat, & deſcendat, poſuiſſe pſpicuum eſt. RATIONE ʒ recta ſcilicet, de qua nonnulla ſuperius dicta ſunt. BENE *igitur* ʒ prudenter igitur. MATVRIS ʒ idem, quod perfectis. Trãſlatio eſt a fructibus, qui, cum ita perfecti ſunt, ut guſtui ſint ſuaues, maturi dicuntur. Ita & puella, matura uiro dicitur, quae ad eam aetatem peruenit, ultra quam deficeret a perfectione ſua nubili. EQVVLO; ʒ equino pullo. VIRTVTE ʒ perfectione omnium potentiarum. MVNDI *eſt propria* ʒ cum ſit quoddam perfectum ex omnibus ſuis potentijs. NEC *uero hominis* ʒ Argumentum ex minori. In hominis natura imperfecta exſiſtit uirtus, igitur multo magis in deo. QVANTO *igitur in mundo facilius?* ʒ quaſi dicat, longe igitur probabilius eſt dicere, in mundo eſſe uirtutem, quam in homine, quoniam mũdus ſapiens eſt a principio; homo autem ſapiens fieri poteſt. ET *propterea deus.* ʒ id eſt, natura diuina praeditus eſt. Sapientis nomen, inquit Plato, ſoli deo conuenit.

CICE-

C I C E R O

ATQVE, hac mundi diuinitate perſpecta, tribuēda eſt ſideribus eadem diuinitas: quae ex mobiliſſima, puriſſimaq. aetheris parte gignuntur, neque ulla praeterea ſunt admiſta natura, totaq. ſunt calida, atq. perlucida; ut ea quoque rectiſſime & animātia eße, et ſentire, atque intelligere dicātur. Atque ea quidem tota eße ignea, duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, et oculorum. nam ſolis candor illuſtrior, quam ullus ignis, quippe qui immenſo mūdo tam longe, lateq. colluceat: & is eius tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiam ſaepe comburat. quorum neutrum faceret, niſi eßet igneus. ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, Oceaniq. alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. atque hic noſter ignis, quem uſus uitae requirit, confector eſt, & conſumptor omnium; idemq. quocumque inuaſit, cuncta diſturbat, ac diſſipat. contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia conſeruat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq. afficit. negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit; cum is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quaeque genere pubeſcant. Quare, cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium: ſolem quoque animantem eße oportet, & quidem reliqua aſtra, quae oriantur in ardore caeleſti, qui aether, uel caelum nominatur. Cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur, in ea parte, quae ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem aetherium locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, et ſemper agitatur, & uiget; neceße eſt, quod animal in eo gignatur, idem & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. quare, cum in aethere aſtra gignantur; conſentaneum eſt, in ijs ſenſum ineſſe, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eße ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolāt eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quam illorum, qui utantur craſſo caelo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, intereße aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, praeſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quae & aetheriam mundi partem incolant, & marinis, terreniſq. humoribus longo interuallo extenuatis alantur. Senſum autem aſtrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum, atque conſtantia. nihil eſt enim, quod ratione, & numero moueri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem ſiderum, & in omni aeternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunam, quae amica uarietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ariſtoteles non laudandus in eo, quod omnia, quae mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia: quae autem natura mouerentur, haec aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumferretur. Nec uero dici poteſt, ui quadam maiore fieri, ut contra naturam aſtra moueantur. quae enim poteſt maior eße? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit uoluntarius. quae qui uideat, non indocte ſolum, uerum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. nec ſane multum intereſt, utrum id neget, an eos omni ꝓcuratione, atque actione priuet. mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, uix eū ſanae mentis exiſtimem.

E X P L A N A T I O

HAC *mundi diuinitate* ʒ hac natura aetheria, igni ſcilicet, atq. aeri admixta. TRIBVENDA *eſt ſideribus eadem diuinitas* ʒ eadem natura aetheria. Sidera de Stoicorum ſententia ſunt animantia, & ignea, Oceaniq. & terrae uaporibus aluntur. Aetheris parte. Materia caeli, & ſtellarum eſt aetheria. NEQ. *ulla praeterea ſunt admiſta natura* ʒ quae ſcilicet mobiliſſimam & puriſſimam aetheris partem poſſet impedire, & inertem facere. VT *quia quoque &c.* ʒ ut ea ſidera quemadmodum etiam mundus dicantur participare de anima altrice, item de ſenſitiua, & intellectiua iuxta tres gradus naturales ſuperius enumeratos. EA *eſſe tota ignea* ʒ In uniuerſa natura ſiderum praedominari qualitatem igneam. Aſtra eſſe ignea duplex probatio. CANDOR ʒ ſplendor. ET *is* ʒ & talis. QVORVM *neutrum* ʒ illuſtrare ſcilicet, & comburere. OCEANI *humoribus*, ʒ nempe purioribus, lucidis, & defaecatis. ideo apud Oceanum poetae finxere ſympoſia Iouis, ceterorumq. deorum. VSVS ʒ utilitas. CONFECTOR ʒ corruptor. CONSVMPTOR ʒ uorator. INVASIT, ʒ penetrauit. CONTRA *ille* ʒ Duplex ignis, elementaris, & uitalis, qui eſt uidelicet calor uiuificans in animantibus & ſole. CORPOREVS ʒ naturali corpore cognatus. VTRI ʒ cui ex duobus. IS *quoque* ʒ nempe Sol. FLOREANT ʒ quaſi fructus producturi. PVBESCANT ʒ accedant ad productionem fructuum. SIMILIS *ſit*, ʒ eandem habeat uim. CVM *igitur aliorum* ʒ Quo pars mundi eſt nobilior, eo meliora gignit animantia, Caelum, ſiue aether eſt nobiliſſima pars mundi, Igitur gignit nobiliſſima animantia, uidelicet aſtra. ABSVRDVM ʒ tamquam rationi rectae non concinens. APTISSIMA ʒ quoniam ignea qualitas uitam affert. TENVISSIMVS ʒ ſubtiliſſimus, ac per hoc mobiliſſimus. AGITATVR ʒ ſurſum, atq. deorſum impellitur. ET *uiget* ʒ & in augmento eſt. ACERRIMO ʒ acutiſſimo. IN *deorum numero aſtra eſſe ducenda.* ʒ Exiſtimandum eſt, inquit, aſtra habere naturam diuinam. ACVTIORA *ingenia*, ʒ Regio, quae puro, & tenui aere circumfunditur, acutiora gignit ingenia, quam quae caelo utitur craſſo, atq. concreto. multum igitur refert, quo

loco natus ſis. PVRVS, ʒ tenuis, lucidus, defacatus. CRASSO *caelo* ʒ Craſſo aere. Caelum pro aere, & e contra ſaepius poſitum animaduertimus. CONCRETO. ʒ condenſato. CIBO ʒ Cibus aliquid confert ad mentis aciem. MENTIS *aciem* ʒ ingenij acumen, quod ex calore prouenit ORDO ʒ certa diſpoſitio. ET *conſtantia.* ʒ & eodem in ordine perſeuerantia. RATIONE, ʒ ordinato motu. ET *numero* ʒ & certa ordinis conſtantia. SINE *conſilio:* ʒ ſine mente. NIHIL *temerarium* ʒ nihil rationi rectae oppoſitum, ex quo uarietas & caſus a ſupremo gradu ad infimum. IN *omni aeternitate* ʒ in uniuerſa mente. NEQ. *naturam.* ʒ Natura agit ſine deliberatione & iudicio, ex quo obiectio naſcitur. Nullum ἄλογον agit certo modo, natura eſt ἄλογος, & agit ſine ratione. Igitur natura non agit certo modo. NATVRAM: ʒ quae ſcilicet in omni aeternitate eſt uniuerſa. SIGNIFICAT ʒ influendo adauget uarietatem, quoniam, inquit, ſiderea natura plena eſt rationis rectae, ſimplex eſt, nullam in ſe habens temeritatem. NEQ. *fortunam* ʒ ſubaudi imprimit. Senſus eſt ex conſtanti motu ſiderum recta ratione facto arguitur nullam illis ineſſe temeritatem, quoniam induceret uarietatem. VT *ipſa &c.* ʒ Cum nihil, inquit, poſſit accidere ſideribus, in quorum ſubſtantia praedominatur qualitas aetheria, & proinde diuina, ſequitur ut ipſa moueantur ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac diuinitate, quare rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire & intelligere dicantur. NEC *uero* ʒ In eo inquit laudandus Ariſtoteles, quod triplicem propoſuit motum, naturalem, innaturalem, & uoluntarium. RESTAT *igitur,* ʒ ſupereſt igitur. ACTIONE *priuet.* ʒ ut priuabat Epicurus. NEC *ſane* ʒ Epilogus primae partis, continens aſſeuerationem, Eſſe deos, cum refutatione ἀπρονοησίας Epicuri.

C I C E R O

RESTAT, *ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus; in quo nihil eſt difficilius, quam a conſuetudine oculorum aciem menis abducere. ea difficultas induxit & uulgo imperitos, et ſimiles philoſophos imperitorum, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſsent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas, confutata a Cotta, non deſiderat orationem meam. ſed, cum, talem eſse deũ, certa notione animi praeſentiamus, primum ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit praeſtantius, ad hanc praeſenſionem, notionemq. noſtram nihil uideo, quod potius accomodem, quam ut primũ hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſse, & deum iudicem. Hic, quam uolet, Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad iocãdum: minimeq. reſpicens patriam, & dicat ſe nõ poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, numquam me mouebit. placet enim illi eſse deos; quia neceſse ſit ſtantem aliquam eſse naturam, quia nihil ſit melius. mũdo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatq. ſenſum, et rationem, & mentem, id ſit melius, quam id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mundum eſse compotem. qua ratione, deum eſse mundũ, concluditur. Sed haec paullo poſt facilius cognoſcentur ex ijs rebus ipſis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli quaeſo praeteferre, uos plane expertes eſſe doctrinae. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quam ſphaeram, uideri. Nouum etiam oculorũ iudicium habetis. ſed ſint iſta pulchriora, dumtaxat adſpectu: quod mihi tamẽ ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quae ſola omnes alias figuras complexa continet, quaeq. nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis põt, nihil inciſum angulis, nihil amfractib. nihil eminẽs, nihil lacunoſũ? cũq. duae formae praeſtantes ſint, ex ſolidis globus (, ſic. n. σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος Graece dicitur: his duab. formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimae, a medioq. tantum abſit extremum, quantum idẽ a ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius. Sed, ſi haec non uidetis, quia numquam eruditum illũ puluerem attigiſtis: an ne hoc phyſici quidem intelligere potuiſtis, hanc aequalitatem motus, conſtantiamq. ordinum in alia figura non potuiſſe ſeruari? itaq. nihil poteſt eſſe indoctius, quam quod a uobis affirmari ſolet. nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit alia figura: innumerabilesq. mundos, alios aliarum eſſe formarũ. quae, ſi, bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certe non diceret. ſed, dum palato, quid ſit optimum, iudicat; caeli palatum, ut ait Ennius, non ſuſpexit. nã, cum duo ſint genera ſiderum, quorum alterum ſpatijs immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum umquam curſus ſui ueſtigium inflectat: alterum autem continuas conuerſiones duas ijſdem ſpatijs, curſibusq. conficiat: ex utraq. re & mundi uolubilitas, quae niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur; primusq. ſol, qui aſtrorum obtinet principatum; ita mouetur, ut, cum terras larga luce compleuerit, eaſdẽ modo his, modo illis partibus opacet. ipſa enim umbra terrae ſoli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt aequabilitas, quae diurnorum. eiuſdemq. ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris, & caloris modum temperant. circuitus enim ſolis orbium* V *diebus &* LX *&* CCC, *quarta fere diei parte addita, conuerſionem cõficiũt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptẽtriones, tum ad meridiem, aeſtatẽ, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adiunctum eſt, alterum aeſtati. ita ex quattuor tẽporum mutationibus, omnium, quae terra, mariq. gignuntur, initia, cauſſaeq. ducuntur.*

EXPLANATIO

RESTAT } ſecunda pars, Qualis ſit deus, quam orditur ab attentione, ſeu difficultate. IN *quo* } in cuius rei conſideratione. A *conſuetudine oculorum* } ab eo, quod conſueuimus cernere. ACIEM *mentis* } acumen intellectus. ABDVCERE } remouere, atq. de dijs ſtatuere, ut recta ratio expoſcit, & non ſenſus. EA *difficultas* } abducendi mentem ab uſu oculorum. IMPERITOS, } quorum ſenſus obliquus eſt. ET *ſimiles* } eodem iudicio ſenſuum utentes ad aliquid ſtatuendum, & decernendum. CONSTITVTIS } ſuppoſitis. LEVITAS } inſana, & futilis aſſertio. SED, *cum talem* } Repetit priores hypotheſes, & ad praeſentem quaeſtionem accommodat. CONFVTATA *a Cotta,* } ut in ſuperiore uolumine diſputatum eſt. PRAESENTIAMVS } praenoſcamus ſenſu. ACCOMMODEM, } addam. HIC } in hac parte QVAM *uolet* } quantum uolet. MINIMEQ. *reſpiciens patriam* } homo locutionis incultae, quãquã Athenis natus, ubi erat emporiũ eruditionis & eloquẽtiae. QVALIS } cuius cõdicionis. IPSE *probat* } aſſerit tãquã uerũ, & cõi cõſenſu cõfirmatã: nimirũ deos eſſe. MVNDO *aũt* } Repetit argumẽta Zenonis. Ex *ijs* } ex effectis, quae cauſſam oſtẽdũt efficiẽtem. NOLI *praeteferre* } noli tuis uerbis patefacere. VOS } Epicureos, quorum ſectator erat Velleius. CONVM *tibi* } De figura mundi ſphaerica contra Velleium apologia. QVAM *ſphaeram,* } globoſam figuram, & rotundam. NOVVM } alienum ab alijs, & inauditum. QVAE *ſola omnes* } A multitudine, ſeu dignitate figura perfectiſſima, capaciſſima, & agillima eſt optima. Figura ſphaerica eſt talis; Igitur eſt optima. NIHIL *aſperitatis* } nam leue neceſſe eſt eſſe cum eius circumferentia, aeque diſtat a centro. AMFRACTIBVS } curuitatibus. Vnde Amfractus dicuntur ſiluarum, & fluminum flexus, & ambages. Lacunoſum cauum deſcendens, & lacunas faciens. Ex *ſolidis,* } trina dimenſione comprehenſis. Ex *planis* } duas dimenſiones habentibus. EXTREMVM } circumferentia. IDEM } ipſum medium. A *ſummo* } ab extremo. APTIVS } perfectius. SI *haec non uidetis* } nunc dicta, quae in duabus praeſtantibus formis uideri poſſunt. ERVDITVM *illum puluerem* } in quo ſcilicet eruditi Geometrae deſcriptiones, & rationes ſuas faciunt. Perſtringitur autem ἀπαιδευσία Epicuri, hoc eſt inſcitia Mathematum. PHYSICI } naturae interpretes, quae eſt principium motus, & quietis AEQVALITATEM *motus,* } temperamentum motus. CONSTANTIAMQ. } & perſeuerantiam. BIS *bina, quid eſſent.* } Bina, numerum ſignificat, non qualitatem: itaque ſic opinor rectius, Bis bina quot eſſent, una littera immutata: ſiquidem Quit, pro Quid, ueteres ſcribebant: quae deinde multorum errorum cauſſa fuit, deſcribentibus libros hominibus imperitis. Antiquus liber Iulij Galli, Bis binaq. eſſent. Haec Paullus pater. SI *bis bina quot eſſent*: ſi uim numerorum, figurarum, & corporum mathematicorum didiciſſet. CAELI *palatum* } caeli ſuperficiem interiorẽ. NAM, *cum duo ſint* } Caelum, caeleſtiaq. corpora rotunda eſſe probat, per motum, ac faciles conuerſiones. COMMEANS } cum ipſo caelo tendens, tamquam illi infixum. ALTERVM } ſeptem planetas intellige. hoc eſt errantes. CONTINVAS *conuerſiones duas* } unam, ab occaſu ad ortum per ſigniferum circulum Zodiacum a Graecis dictum, & alteram ab ortu in occaſum. IISDEM *ſpatijs* } per eiuſdem ſigniferi latitudinem. Ex *utraq. re,* } ex duplici, & continua conuerſione. VOLVBILITAS } conuerſio. GLOBOSA } rotunda. SOL, *qui* } Sol princeps, & moderator reliquorum hominum gratas uices diei, & noctis; item aeſtatis, & hiemis efficit. MOVETVR } per Zodiacum, a Capricorno ad Cancrum. LVCE *compleuerit* } illuſtrauerit. OPACET. } obſcuret ex interpoſitione terrae. OFFICIENS } obſtans. SPATIORVM } interuallorum. AEQVALITAS } temperatura. MODICI } ſeruantes modum, mediocritatem, temperamentum. TEMPERANT. } diſponunt. CIRCVITVS *enim ſolis orbium v. defectibus.* } Nos ex antiquo libro, Diebus, pro, Defectibus, repoſuimus. Haec Paullus pater. ORBIVM } circulorum, id eſt dierum & noctium. QVARTA *fere diei parte* } ſex horis. EA *duo tempora* } id eſt uer, & autumnum. SENESCENTI } languidae, deficienti. ADIVNCTVM } proximum, ſcilicet uer. ALTERVM *aeſtati* } ſcilicet autumnus. DVCVNTVR } originantur.

CICERO

IAM, ſolis annuos curſus ſpatijs menſtruis luna cõſequitur: cuius tenuiſſimum lumẽ facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſsus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. neque ſolum eius ſpecies, ac forma mutatur tum creſcẽdo, tum defectibus in initia recurrẽdo, ſed etiam regio, quae tum eſt aquilonaris, tum auſtralis. In lunae quoque curſu eſt & brumae quaedam, & ſolſtitij ſimilitudo: multaq. ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcantq., & pubeſcant; maturitatemq. aſſequantur, quae oriuntur e terra. Maxime uero admirabiles ſunt motus earum quinque ſtellarum, quae falſo uocãtur errãtes. nihil enim erat, quod in omni aeternitate conſeruat progreſſus, & regreſsus, reliquos motus conſtantes, et ratos. quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tũ occultãtur, tũ rurſus aperiuntur: tũ abeunt, tũ recedũt. tũ antecedũt, tũ ſubſequũtur, tũ celerius mouẽtur, tũ tardius: tũ oĩno ne mouẽtur quidẽ, ſed ad quodda tp̃s inſiſtũt. quarũ ex diſparibus motionibus magnum annũ mathematici nominauerunt. qui tum efficitur, cum ſolis, & lunae, & quinque errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta conuerſio. quae quam longa ſit, magna quaeſtio eſt: eſſe uero certã, & definitã, neceſſe eſt. Nã ea, quae Saturni ſtella dicitur, φαίνωνq. a Graecis nominatur; quae a terra abeſt plurimũ, XXX fere annis curſum cõficit. in quo curſu multa mirabiliter efficiẽs tũ antecedẽdo, tũ retardãdo, tũ ueſpertinis tp̃ib. deliteſcẽdo, tũ matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſem-

piternis ſaeculotum aetatibus, quin eadem ijſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc, propius a terra, Iouis ſtella fertur, quae φαέθων *dicitur: eaq. eũdẽ* XII. *ſignorum orbem annis* XII. *cõficit; eaſdemq., quas Saturni ſtella, efficit in curſu uarietates. Huic autem proximũ inferiorem orbem tenet* πύροεις, *quae ſtella Martis appellatur; eaq.* IV. *&* XX. *menſibus,* VI, *ut opinor, diebus minus eundem luſtrat orbem, quem duae ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurij eſt: ea* στίλβων *appellatur a Graecis: quae anno fere uertente ſigniferum luſtrat orbem, neq. a ſole longius umquam unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terraeq. proxima, ſtella Veneris: quae* φώσφορος *Graece, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur ſolem; cum ſubſequitur autem, Heſperos. ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrãs ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellae ſuperiores: neq. umquã ab ſole duorum ſignorum interuallo longius diſcedit, tum antecedens, tũ ſubſequens. Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam, tam uarijs curſibus, in omni aeternitate cõuenientiam temporum, non poſſum intelligere, ſine mente, ratione, conſilio. quae cum in ſideribus ineſſe uideamus; non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere.*

EXPLANATIO

LVNA] Luna menſis ſpatio ſemel conficit ſuum curſum, quem ſol in anno integro abſoluit. Quo autem propior eſt ſoli, eo minus lucis in eo cernimus; &, quo longius ab eo recedit, eo plenius eius lumen nobis apparet. SPATIIS] interuallis. TENVISSIMVM] minimum. DEFECTIBVS] decretionibus. IN *initia*] ad coniunctionem. nam ad ſolem iterum rediens quo accedit propius, eo magis lumine deminuitur, donec tandem ſolem aſſequens, & cum eo coniuncta, nullam partem ſui luminis nobis obuertit, quod tempus uocatur Nouiluniũ. REGIO] Aliter Lunae lumen apparet Septemtrionalibus, aliter Meridionalibus populis, quod ea tantum pars eius lumine completur, quae ſoli obuerſa eſt, & in humanos oculos incurrit. Cum igitur Luna a coniunctione ſolis recedit, uertit arcus cornua a ſole uerſus orientem, & contra, accedens ad coniunctionem uertit cornua ad occaſum. BRVMAE *quaedam*,] id eſt ſolſtitij hiberni & aeſtiui quaedam imago exſiſtit in Lunae curſu, habet enim perinde ut ſol puncta maximae ſublimitatis, ſiue exaltationis, & humilitatis, quae uocantur ἀπογειόν καὶ περιγειόν. MANANT, *& fluunt*] Effectiones Lunae inſignes ſunt in hac inferiori natura, aere, aquis, terra, plantis, & animantium corporibus. Excitat enim, auget, alit, & minuit humores. ALANTVR,] nutriantur, uegetentur, & creſcant. MATVRITATEM] ultimam perfectionem. FALSO] perperam, quoniam reuera lapſu certo, ſpatioq. feruntur. Vocantur autem errantes reſpectu ſiderum fixarum, quae caelo inhaerent. CONSTANTES, *& ratos*] perſeuerantes, & firmos. AD *quoddam tempus*] Planetae praeſertim ſuperiores interdum ſic curſum ſuum inhibent, ut dies aliquot tamquam immoti ſubſiſtere uideantur, & tunc dicuntur στηρίζοντες, ſtationales. MAGNVM *annum*] annus magnus, uidelicet communis omnium planetarum periodus, & in eum ſtatum, quem ab initio mundi habuerunt reſtitutio, auctore Platone. Macrobius enarrans ſomnium Scipionis, magnum annum, mundanum annum uocat. SATVRNI *ſtella*] φαίνων καὶ κρόνος. QVAM] quantum. QVAESTIO] diſputatio. NAM *ea*] probat neceſſitatem, & certitudinem huius definitae conuerſionis. φαίνων,] ideſt, faciens, & praebens lumen, & φαίνωμαι Graece luceo, & appareo Latine. φαέθων] ſplendidus. & accenſus. componitur enim a luce, & uro. πυρόεις,] igneae, & ardentis naturae. LVSTRAV] circumdat. στίλβων] id eſt, radians, & micans. VERTENTE] currente. ANTEVERTENS] praeueniens. CONVENIENTIAM] concordiam.

CICERO

NEC *uero eae ſtellae, quae inerrantes uocantur, non ſignificant eandem mentem, atq. prudentiam; quarum eſt quotidiana, conueniens, conſtansq. conuerſio: nec habent aetherios curſus, neque caelo inhaerentes, ut pleriq. dicunt phyſicae rationis ignari. non eſt enim aetheris ea natura, ut ui ſua ſtellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlucens, & aequabili calore ſuffuſus aether, non ſatis aptus ad ſtellas cõtinendas uidetur. habent igitur ſuam ſphaeram ſtellae inerrantes ab aetheria coniunctione ſecretam, & liberam. earum autem perennes curſus, atq. perpetui, cum admirabili, incredibiliq. conſtantia, declarant in his uim, & mentem eſſe diuinam: ut, haec ipſa qui non ſentiat deorum uim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur. Nulla igitur in caelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas ineſt: contraq. omnis ordo, ueritas, ratio, conſtantia. quaeq. his uacant, ea mentita, & falſa, plenaq. erroris eunt circum terras, infra lunam; quae omnium ultima eſt, in terriſq. uerſatur. Caeleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq. conſtantiam, ex qua conſeruatio, & ſalus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. haud ergo, ut opinor, errauero, ſi a principe inueſtigandae ueritatis huius diſputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat ignem eſſe artificioſum, ad gignendum progredientem uia: cenſet enim artis maxime proprium eſſe, creare, & gignere; quodq. in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. atq. hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt: quod habet quaſi uiam quamdam, & ſectam, quam ſequatur. Ipſius uero mundi, qui omnia complexu ſuo coercet, & continet, natura non artificioſa ſolum, ſed plane artifex, ab eodem Zenone dicitur conſultrix, & prouida utilitatum, opportunitatumq. omniũ. atq. ut cete-*

rae

rae ſuis ſeminibus quaeque gignuntur, augeſcunt, continentur: ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios, conatusq. et appetitiones, quas ὁρμὰς Graeci uocant; & his conſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmet ipſi, qui animis mouemur, & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cum ſit, ob eamq. cauſſam prouidentia appellari recte poſſit: (Graece enim πρόνοια dicitur) haec potiſſimum prouidet, & in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quam aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem, ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus.

EXPLANATIO

NEc *uero* ʒ Eandem diuinitatem Balbus attribuit ſtellis caelo affixis. INERRANTES ʒ ſtabiles, & fixae. NEC *habent* ʒ Negant Stoici ſtellas aetheri, ſiue caelo affixas eſſe, quod animantes eas eſſe opinantur, & motu uoluntario ferri. ATHERIOS ʒ in athere. CAELO *inhaerentes*, ʒ caelo infixae. EA ʒ eiuſmodi. VI ʒ robore, ac impetu. CONTORQVEAT ʒ ſimul rapiat, & circumducat. TENVIS ʒ ſubtilis. PERLVCENS ʒ tranſparens. AEQVABILI ʒ temperato. SECRETAM, ʒ ſeparatam. LIBERAM. ʒ expeditam. PERENNES ʒ indeficientes. VIM ʒ impetum. DIVINAM ʒ ſupremam. SENSVRVS ʒ cogniturus. FORTVNA ʒ improuiſus caſus: quaſi praeter naturae ordinem eueniat. TEMERITAS ʒ imprudentia, irrationalitas. ERRATIO, ʒ inconſtantia, & uariatio. VANITAS ʒ mendacium, falſitas. ORDO, ʒ Fortunae contra ponitur, ſicut & ueritas uanitati. HIS *uacant* ʒ non habent haec, ſcilicet ordinem, ueritatem, rationem, conſtantiam: quae quidem ad quattuor mundi partes referuntur. EVNT ʒ a ſupremo gradu declinantes. A *principe* ʒ a Zenone, Stoicae familiae duce. IGNEM *eſſe artificioſum*, ʒ Ignem eſſe ſubſtantiam, ingenio, & peritia praeditam. PROGREDIENTEM *uia* ʒ ratione ductam ad gignendum. CREARE ʒ eſſe in motu generationis. GIGNERE ʒ perficere generationem. MAGISTRVM ʒ artificem. HAC *ratione* ʒ pari uia. OMNIS *natura* ʒ omnes res creantes, & gignentes. SECTAM ʒ diſtinctam, & propriam diſciplinam regulam traditionem ratione rectam. QVAM *ſequuntur* ʒ quaſi ducem. MVNDI, ʒ eſſentiae, ſubſtantiae. SEQVATVR ʒ imitetur. COMPLEXVM ʒ conglutinatione, contractione. COERCET ʒ conſtringit. NATVRA ʒ complexio. CONSVLTRIX ʒ periti conſilij. PROVIDA ʒ curatrix, in actione uerſans. CETERAE ʒ naturae ſcilicet particularium. SVIS ʒ propriis. CONTINENTVR ʒ conſtringuntur quaſi glutino. NATVRA ʒ complexio. VOLVNTARIOS ʒ expeditos, liberos ab omni neceſſitate, & perturbatione, quam affert obliquus motus, de quo ſupra dictum eſt. CONATVS ʒ impetus. ὁρμὰς ʒ ὁρμάω Graece, impetum facio, & conatum Latine dicitur, & ὁρμὴ appetitio. ET *his* ʒ appetitionibus. CONSENTANEAS ʒ conformes. NOSMET *ipſi*, ʒ neceſſitatis regulae ſuppoſiti. EST *occupata* ʒ uerſatur, & detinetur. QVAM *aptiſſimus* ʒ ualde idoneus, per illam formã, quae pulcherrima eſt, & perfectiſſima. AD *permanendum*, ʒ ad perſeuerandum. NVLLA *re egeat*; ʒ nullatenus obnoxius ſit neceſſitatis regulae, unde contrahitur deformitas.

CICERO

DICTVM *eſt de uniuerſo mundo: dictum eſt etiã de ſideribus: ut iam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quae agant, molientium cum labore operoſo, ac moleſto. non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur, nec ijs eſcis, aut potionibus ueſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec ijs corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. quae uerens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma praediti, puriſſimaq. in regione caeli collocati, ita feruntur, moderanturq. curſus, ut ad omnia conſeruanda, & tuẽda conſenſiſſe uideantur. Multae autem aliae naturae deorum, ex magnis beneficijs eorum, non ſine cauſſa & a Graeciae ſapientibus, & a maioribus noſtris conſtitutae, nominataeq. ſunt, quidquid enim magnã utilitatem generi afferret humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. itaque tũ illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, uinũ autem Liberum: ex quo illud Terentij,*

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime a M. Aemilio Scauro: ante autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris, a M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiae? Libertatis? Victoriae? quarum omnium rerum quia uis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet; ipſa res deorum nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinae Veneris uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum, neque naturalium: quamquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſaepe pulſant. Vtilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui utilitates quaſq. gignebãt. atque his quidem nominibus, quae paullo ante dicta ſunt, quae uis ſit in quoque, declaratur, deo. ſuſcepit autem uita hominum, conſuetudoq. communis, ut beneficijs excellentes uiros in caelum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Caſtor, & Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſancteq. Liberum cum Cerere, & Libera conſecrauerunt: quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt. ſed, quod ex nobis natos liberos appellamus, iccirco Cerere nati nominati ſunt, Liber, & Libera: quod in Libero ſeruant, in Libera non item. hinc etiam Romulus; quem quidam eundem eſ-

ſe

ſe Quirinum putant. quorum cum remanerent animi, atque aeternitate fruerẽtur, dij rite ſunt habiti, cum & optimi eſſent, & aeterni. Alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt. atque hic locus a Zenone tractatus, poſt a Cleanthe, & Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt. nam uetus haec opinio Graeciam oppleuit, exectum Celum a filio Saturno, uinctum autem Saturnũ ipſum a filio Ioue. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. caeleſtem enim altiſſimam, aethereamq. naturam, id eſt igneam, quae per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quae coniunctione alterius egeret ad procreandum.

CICERO

DICTVM *eſt* } ἐπιλογισμὸς, oſtendens quo ſpectarint: hactenus expoſita de mundo & ſideribus, huc uidelicet, ut dei opera conſpicerentur. NEC *ceſſantium* } non otioſorum. CVM *labore* } Confutatio commenti Epicuri de moleſtia dei, quam ex labore percipiat. Quia membra non habeat defatigationi obnoxia. OPEROSO } difficili. NON *enim* } deſcribit qualitatem corporum ſiderum, quae deos uocat. ACRES } tenues. CONCRETOS } craſſos. CASVS, *& ictus* } non, inquit, timent cadere, aut offendi. VERENS } reformidans. MONOGRAMMI } lineamenta dumtaxat habẽtes. μόνος enim Graece ſolus Latine, & γραμμεὶ linea: inde μονόγραμμοι dicti. COMMENTVS *eſt* } finxit. PVLCHERRIMA } ſplendidiſſima. PVRISSIMA } tenuiſſima, mundiſſima. REGIONE } parte mundi, quae caelum eſt. FERVNTVR } mouentur. MODERANTVR } temperant. CONSENSISSE } conueniſſe. MVLTAE *aliae* } Hactenus de qualitate caeleſtium deorum ſiue ſiderum. nunc agit de qualitate hominum, qui magnitudine beneficiorum dij ſunt crediti. nam, quod ope diuina ad uſum hominum comparatum eſſet, id diuino nomine honeſtabant. CONSTITVTAE } propoſitae. QVIDQVID *enim* } Dei nomine appellantur homines, & res, quae bonitate, & ui maiore excellunt. BONITATE } benignitate, ac liberalitate. NATVM } productum. CERERE, *& libero* } pane, & uino, quibus potiſſimum aluntur homines. panis praecipuus ex frumento fit. Tradunt id in Sicilia primum inuentum, & ſemina tum a Cerere, quae, cum ea inuentione homines maximis curis liberaſſet, ob id Libera dicta ſit. hinc Ceres pro pane ponitur. Simili ratione inuentorem uini Liberum nominarunt, atque eodem nomine uinum intelligunt. Sublato igitur praecipuo alimento friget, torpeſcit, nõ commouetur libido, quae Veneris nomine ſignificatur. eo quod ad omnia ueniat, ut paullo inferius exponet Cicero. TVM *autem* } Ponit aliam ſpeciem conſtitutorum deorum. VIS *ineſt maior* } qualitas omnibus antecellens ineſt. Vt FIDES } quae eſt ueritas dictorum; ac fundamentum iuſtitiae. MENS } intelligendi uis. DEDICATAS } conſecratas. VIRTVTIS, *Honoris*, } Ante erat delubrum Virtutis, deinde Honoris: ut oſtenderetur, non patere aditus ad ueros honores, niſi per Virtutem, cuius praemium Honor habetur, & eſt. OPIS ? } auxilij. SALVTIS ? } conſeruationis in proprio ſtatu. CONCORDIAE ? } conuenientiae, conſenſus, & amicitiae. LIBERTATIS ? } liberae condicionis. Libertatis atrium in Auentino fuit exſtructum ab Aſinio Pollione. VICTORIAE ? } adeptionis rei concupitae, & maxime in bello, cuius finis Victoria eſt. Militaris enim apparatus omnis eo tendit. VIS } poteſtas. REGI } gubernari, & conſeruari. QVO *ex genere* } ex ſimili natura. Dei nomen per abominandum abuſum ad res uitioſas tranſlatum. CVPIDINIS } amoris. VOLVPTATIS } ſenſibilis delectationis. LVBENTINAE *Veneris* } Lubentina uocata eſt Venus, quia libenter uolens prompta, & facilis ueniat ad omnia. VOCABVLA, } appellationes. VITIOSARVM } culpabilium. NEQVE *naturalium :* } rerum, quas natura recta ratione inſtituta non appetit. PVLSANT } impellunt, ſtimulant, excitant, mouent. QVAEVIS } quae poteſtas. SVSCEPIT *autem* } Ponit nunc Heroes, atq. Semideos. Vſus obtinuit, ut uiri benemeriti conſecrati ſint. FAMA } honore nominis. VOLVNTATE } grato ſtudio. HERCVLES } qui monſtra domuit. AESCVLAPIVS } qui corporibus medendis inſudauit. HVNC *dico Liberum* } Iouis filium ex Semele, quem Bacchum dicunt. Vide Ouid. AVGVSTE } magnifice. SANCTE } religioſe. LIBERVM *cum Cerere, & Libera* } id eſt Solem cum terra & Luna. Macrobius agens de ſole & luna ita refert: Virgilius ſcribit Liberum patrem Solem eſſe, & Cererem Lunã, qui pariter fertilitatibus glebae, & maturandis frugibus, uel nocturno temperamento, uel diurno calore moderantur. Alij autem, qui Cererem terram eſſe uolunt, ſolem, & lunam, quia e terra oriri uideantur, Liberum, & Liberam dicunt. QVOD *quale ſit* } hoc eſt Liberorum diuerſitas. Ex *myſterijs* } ex religioſis caerimoniis. NON *tranſit ad feminas* } Vt inde natas appellent Liberas uiros. Ex *myſterijs* } In ſacris Libero tribuebatur Viticeus thyrſus pro ſceptro, & corona. Ouid. lib. IIII. Metamorph.

Ipſe racemiferis frontem circumdatus uuis
Pampineis agitat uelatam frondibus haſtam.

QVIRINVM } haſta inſignitum. hoc eſt, regem belligerum. Olim apud Romanos, haſta, quam illi Quirim appellabant, reges ſuos inſigniebant, & Quirini nomine. Erat enim illis tunc id, quod poſterioribus temporibus Sceptrum, & Corona. Eadem ratione Etruſci, quibus Coris haſta erat, Coritos uocabant reges ſuos. Ouid. in Faſtis,

Adde, quod haſta Quiris priſcis eſt dicta Sabinis:
Belliger a telo uenit ad aſtra deus.

SVNT *habiti* } relati ſunt in caelum, in deorum concilium, ubi ſoluti curis deorum uitam degunt. CVM *& optimi eſſent, et aeterni* } Ac ſi dicat Cicero, Perperam Quirinum appellant Romulum iam in deorum concilium relatum, ubi nulla ineſt neceſſitas, ſed in omni perfectione, & aeternitate, ſolutus curis. At ſimili errore laborarent,

borarent, qui in caelum tollerent Liberum illum, qui pro ſole habitus eſt. ALIA *quoque ex ratione* } Et alios inquit, deos habuimus fabuloſa ratione inductos. RATIONE *phyſica* } perſcrutante motum & quietem, SVPPEDITAVERVNT } ſubminiſtrauerunt. SVPERSTITIONE } uano timore. HIC *locus* } hoc argumentum de diis fictis. NAM *uetus haec opinio* } Repetit Balbus uulgatas fabulas, ut deinde remoueat omnem impietatem, quam poeticus ſenſus induxerat deos detrahendo ad humanam ſpeciem. EXSECTVM } caſtratum teſtibus, ſeu genitalibus priuatum. VINCTVM } colligatum. NON *inelegans* } ad mundi decorum ſpectans. IMPIAS } nefarias, & flagitioſas: quoniam filius patrem exſecat, & uincit, quod eſt cõtra pietatem, quae debetur parentibus. CAELESTEM *enim* } Rationem huius commenti aperit Balbus. PER *ſe* } ſine alterius commiſtione. EA *parte corporis* } genitalibus membris.

C I C E R O

SATVRNVM autem eum eſſe uoluerũt, qui curſum, & conuerſionem ſpatiorum, ac temporum contineret: qui deus Graece id ipſum nomẽ hẽt. κρόνος enim dicitur: qui eſt idẽ χρόνος. Saturnus autem eſt appellatus, quod ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit aetas temporum ſpatia, annisq. praeteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem a Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum uinculis alligaret. Sed ipſe Iuppiter, quem, cõuerſis caſibus, appellamus a iuuando Iouem, a poetis pater diuum hominumq. dicitur, a maioribus autẽ noſtris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id eſt beneficentiſſimus, quam maximus; quia maius eſt, certeq. gratius, prodeſſe omnibus, quam opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens:

Adſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

planiusq. alio loco idem:

Cui, quod ĩ me eſt, exſecrabor hoc, quo lucet quidquid eſt. hunc ẽt augures noſtri cum dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim, caelo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa praeclare, ſic hoc breuiter,

Vides ſublime fuſum, immoderatum aethera;
Qui tenero terram circumuectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto diuum: hunc perhibeto Iouẽ.

Aer autem, ut Stoici diſputant, interiectus inter mare & caelum, Iunonis nomine conſecratur: quae eſt ſoror, & coniux Iouis: quod & ſimilitudo eſt aetheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effeminarunt autem eũ, Iunoniq. tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius. Sed Iunonem a iuuãdo credo nominatã. Aqua reſtabat et terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diuiſa. datũ eſt igitur Neptuno alterum, Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq. productum, ut Portunus a portu, ſic Neptunus a nando, paullũ primis litteris immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata eſt; qui Dis, ut apud Graecos πλούτων, quia & recidant oĩa in terras, & oriantur e terris. is rapuit Proſerpinam, quod Graecorum nomen eſt. ea. n. eſt, quae περσεφόνη Graece nominatur: quam frugum ſemen eſſe uolunt; abſconditamq. quaeri a matre fingunt. Mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tamquam geres: caſuq. prima littera itidem immutata, ut a Graecis. nam ab illis quoque δημήτηρ, quaſi γημήτηρ, nominata eſt. Iam, qui magna uerteret, Mauors; Minerua autem, quae uel minueret, uel minaretur. Cumq. in omnibus rebus uim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt: quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones peruiae, Iani, foresq. in liminibus profanarum aedium, ianuae nominantur. Nã Veſtae nomen a Graecis. ea eſt enim, quae ab illis ἑςία dicitur. uis autem eius ad aras, et focos pertinet. itaque in ea dea, quae eſt rerũ cuſtos intimarum, omnis et precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec lõge abſunt ab hac ui dij penates, ſiue a penu ducto nomine, (eſt enim omne, quo ueſcuntur homines, penus) ſiue ab eo, qnod penitus inſident, ex quo etiã penetrales a poetis uocantur.

E X P L A N A T I O

IMMODERATOS } intemperatos, & contra naturam temporis, quod a temperie nomen habere uidetur. In aequinoctijs maxima quidem temperies percipitur. tunc enim ſol medium tenet locum inter adſcẽſum, & deſcenſum. At, cum adſcendit, aut deſcendit; magnis aeſtibus, aut frigoribus laedit quaecumque prioribus temporibus exorta ſunt. CONVERSIS, *moderatis* } Caſibus. Metaphora eſt elegans a Grammaticis ſumpta, illud innuens, Naturam, cum per decliuem, & obliquum motum Saturno tributum, uarios ſubijſſet caſus, inſtar nominis, quod a Grammaticis uariatis caſibus inflexum uariat, & modum ſignificandi, erectam fuiſſe per oppoſitum motum Ioui tributum: unde pater diuum & hominum dictus eſt, & optimus maximus. Ambos uero motus Cicero caſus nuncupare uidetur ea ratione, qua ad exceſſum tendere poſſunt, qualem exemplificauimus de adſcenſu, & deſcenſu ſolis. Hinc Euripides ſublime fuſum immoderatum aethera appellat: ſublime inquã, candens, quẽ inuocãt oẽs Iouẽ, ut paullo inferius inqt Ennius. GRATIVS, } acceptius, iucundius. PRODESSE *hominib.* } ex quo optimus dicitur. OPES *magnas habere* } ex quo dicitur maximus. ENNIVS } in Thyeſte. Feſtus. NVNCVPAT } appellat, ut in principio huius libri dictũ eſt. QVEM *inuocãt oẽs Iouẽ* } Vocãt, magis placet. Supra in principio huiuſce libri, & lib. III. PLANIVS } euidentius. IDEM } ſcilicet Ennius in tragoedia. EXSECRABOR } maledicam. HOC } ſublime candens &c. nimirum ignem in ſublimi aere omnia colluſtrantem. FVSVM } ſparſum. IMMODERATVM } in exceſſu dominantem. TENERO *circumuectu* } ambitu mollis, ac circumfluxibilis aquae. quaſi brachio. TERRAM *amplectitur* } quaſi amatam fouens, calido, & humido. hinc Oceanum deorum patrem quidam finxere. AER *autem &c.* } Ratio phyſica,

phyſica, cur Iunoni aer tribuatur. SIMILITVDO *eſt aetheris* ȝ In aere ſublimi, qui caeli nomine ſaepius nominatur, reſidens ignis aetherem conſtituit. proxime ſuccedit duplex aer, unus tenuis, & ualde purus, quem commiſtum igni Iunonem nominant, alter uero craſſus, quem iunctum igni Neptunum uocant. De utroque aere paullo ſuperius Balbus ita meminit: Licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quã illorum, qui utuntur craſſo caelo, atque concreto. Cum igitur caelum aeris nomine cenſeatur, nihilq. aliud ſit Iuppiter, ſiue aether, quam ignis aeri ſublimi commiſtus, ſequitur, ut Iuno ſit aetheris ſimilitudo, quae ex igni, & tenui aere conflatur a Stoicis. EFFEMINARVNT ȝ nomine femineo nuncuparunt. MOLLIVS, ȝ lenius, propter tenuitatem. VT *eſſent tria regna* ȝ De aere locutus eſt: reſtabat aqua, & terra, quae tria elementa poetae, inquit, nuncuparunt regna. DATVM *eſt igitur Neptuno* ȝ In praecedenti libro Velleius, cum recenſeret, quidnam de natura deorum ſentiret Chryſippus Stoicus, de eo ita dixit, Idem diſputat aethera eſſe eum, quem homines Iouem appellarent; quiq. aer per maria manaret, eum eſſe Neptunum. Quibus ex uerbis dicendum uidetur, ut, quemadmodum Iouis ſoror Iuno eſt ignis, atq. aer ſubtili proximus; ita & eiuſdem frater Neptunus ſit ignis, atq. aer ille craſſus, aquis proximus, & ſe aliquando immergens. PORTVNVS ȝ Apud Hyginum ita legitur: Ino cum Melicerte filio ſuo in mare ſe praecipitauit: quam Liber Leucotheam uoluit appellari, nos matrem Matutam dicimus: Melicertem autem Palaemonem, quem nos Portunum dicimus. PAVLLVM *primis litteris immutatis* ȝ Augmento enim, & acceſſu litterarum quraundam ad principium nominis Portuni fit Neptunus, quaſi natans Portunus. ideo dixit, Nomenq. productum. TERRENA *uis* ȝ quae Geres, & Ceres dicitur. ATQVE *natura* ȝ uis ſeminaria, quae Proſerpina dicitur Cereris filia. DITI *patri dedicata eſt* ȝ hoc eſt, Refertur ad Ditem patrem. Eſt autem Dijs Latinis, idem, quod Graecis Pluton, quibus nominibus diuitiarum deus intelligitur. Is *rapuit Proſerpinam,* ȝ Haerebat antea lector hoc in loco, deprauatione uerborum implicatus. nunc ex Maffei libro correctione adhibita, nemo tam tardus eſt, qui, uel curſim legens, ſenſum non percipiat. Haec Paullus pater, FRVGVM ȝ ſtirpium, in quibus anima eſt, illas uegetans quidem, & creſcere faciens, ſed non de loco ad locum mouens, CASVQ. *prima littera itidem immutata.* ȝ Cum Terra a gerendis, ſiue producendis ſeminibus diceretur Geres, caſu effectum eſſe ait ut, G, littera eius nominis prima itidem immutata, hoc eſt figurae dumtaxat alterationem paſſa, & conuerſa in litteram C, caſum, ut opinor denotantem, diceretur Ceres. Quidam fabulantur Cererem a Neptuno compreſſam ob pudorem nigram ueſtem induiſſe, & omnem penitus lucem fugiſſe, atq. in tenebris latitantem, ob iram omnes terrae fructus corrupiſſe peſteq. paſſim homines, & animalia omnia confeciſſe, donec Parcis a Ioue miſſis iram deponere precantibus placata eſt. Quidam uero haec referunt ad iram, quam concepit cum cognouiſſet Proſerpinam filiam in Sicilia flores colligentem raptam a Plutone, & curru delatam ad inferos. De ui caſus proxime agit, ubi de Mauorte & minuente Minerua, quae quaſi alter Mars haſtata fingitur, & belligera. unde non mirum eſt Balbum paullo ſupra improbaſſe eos, qui Romulum in caelo exſiſtentem Quirinum, hoc eſt haſtatum, nominent. γημήτηρ ȝ id eſt terra mater. MAGNA *uerteret* ȝ ruere faceret rerum omnium naturam, quae paullo ſupra talis deſcribitur, ut omnibus praeſit. de hac praeſtantiſſima natura in hanc ſententiam ita inquit Lactantius libro de diuino praemio: Cum caput orbis ceciderit, & ῥῦμη eſſe coeperit, quod ſibyllae fore aiunt, quis dubitet ueniſſe iam finem rebus humanis, orbiq. terrarum? VERTERET, ȝ ui deijceret ad ſolitudinem CVMQ. *in omnibus rebus* ȝ in rerum omnium natura. PRIMA *&* *extrema* ȝ introitus, & exitus rerum naturalium. habet enim unaquaque res naturalis ortũ, & interitum. PRINCIPEM ȝ omnibus praeſtantem naturam. AB *eundo* ȝ ut ipſa natura, ſiue Genius, dicatur Ianus, quaſi Vianus: hoc eſt, libere tranſiens inter prima, & extrema. TRANSITIONES *peruiae* ȝ uiae liberum tranſitum habentes, hoc eſt introitum, atque exitũ. IANI *dicuntur* ȝ quaſi ad Ianũ pertinentes: hinc bifrons, aut biceps fingitur Ianus, ueluti, qui utrimque ſpeculetur prima, & extrema. PROFANARVM ȝ non ſacrarum. NAM *Veſta* ȝ Poſtquam egit de Principe Iano, hoc eſt ui naturae libere eunte, nimirum fluente, & refluente: ſequitur de eadem naturali, hoc eſt de ui ſtante, quae Veſta dicitur, & Terra. Sed eius uis, inquit Balbus, ad aras, & focos pertinet. De Veſta ita inquit Ouid. in Faſt.

Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt uigil ignis utrique
  Significant ſedem, terra, focuſq. ſuam.
Terra pilae ſimilis, nullo fulcimine nixa,
  Aere ſubiecto tam graue pendet onus.
Stat ui terra ſua ui ſtando Veſta uocatur,
  Cauſſaq. par graui nominis eſſe poteſt.
At focus a flammis, & quod fouet omnia dictus
  Qui tamen in primis aedibus ante fuit.
Hinc quoq. ueſtibulum dici reor, unde precamur, &c.

Sunt, qui aedes Veſtalium uirginum, quae ignem perpetuo nutriebant, ſacras minime fuiſſe coniectent, quod, cum ob id tantum ſacrarentur aedes, ut ibi populi conuentus promiſcuus haberetur, non decuerit, ut populus conueniret ubi eſſent Veſtales, de quarum uirginitate cautum erat. PREÇATIO ȝ directio precum. EXTREMA *eſt* ȝ quoniam poetis diuinam naturam deducentibus ad humanam formam Terra ultima eſt inter quattuor gradus rerum naturalium. PENITVS ȝ intrinſecus. PENETRALES ȝ quaſi loca intima, & extrema inſidentes.

CICERO

IAM Apollinis nomen eſt Graecum; quem ſolem eſſe uolunt: Dianam autem, & lunam eandem eſſe putant; cum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, uel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet; luna a lucendo nominata ſit. eadem eſt enim Lucina: itaque, ut apud Graecos Dianã, eamq. Luciferam, ſic apud noſtros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quae eadem Diana omniuaga dicitur, non a uenando, ſed, quod in ſeptem numeratur tãquam uagãtibus, Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autem ad partus, quod ij matureſcunt aut ſeptem non numquam, aut plerumque nouem lunae curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, menſes nominantur. concinneq., ut multa, Timaeus; qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianae Epheſiae tẽplum deflagrauiſſe: adiunxit, minime id eſſe mirandum: quod Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe uoluiſſet, abfuiſſet domo. Quae autem dea ad res omnes ueniret, Venerẽ noſtri nominauerunt: atque ex ea potius uenuſtas, quam Venus ex uenuſtate. Videtis ne igitur, ut a phyſicis rebus, bene, atque utiliter inuentis, tractatio ſit ad commẽticios, & fictos deos? quae res genuit falſas opiniones, erroresq. turbulẽtos, & ſuperſtitiones paene aniles. et formae enim nobis deorum, & aetates, & ueſtitus, ornatusq. noti ſunt: genera praeterea, coniugia, cognationes, omniaq. traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanae. nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus.n. deorum cupiditates, aegritudines, iracundias; nec uero, ut fabulae ferunt, bellis, proelijsq. caruerunt; nec ſolũ, ut apud Homerũ, cũ duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderẽt; ſed etiã, ut cũ Titanis, ut cũ gygantibus, ſua propria bella geſſerunt. haec & dicũtur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummaeq. leuitatis. ſed tamen, his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiuſque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi, qui, qualesq. ſunt, quoq. eos nomine conſuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemq. caſtiſſimus, atque ſanctiſſimusq., pleniſſimusq. pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur. non enim philoſophi ſolum, uerum etiam maiores noſtri ſuperſtitionẽ a religione ſeparauerunt. nam, qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati. quod nomen poſtea latius patuit. qui autem omnia, quae ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tamquam relegerent, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut elagentes ex eligendo, tamquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. his enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem, quae in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, et religioſo, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe.

EXPLANATIO

TANTVS § tam magnus. IN *ſeptem* § in numero ſeptem planetarum. MATVRESCVNT § perficiuntur. QVI § curſus lunae. MENSA § terminata. TIMAEVS § hiſtoricus fuit Taurominitanus. eſt autem Tauròminium litorale opidum Siciliae. DIANAE *Epheſiae* § Epheſus urbs eſt Ioniae clara templo Dianae, quod auctore Strabone Heroſtratus quidam incendit, ut tam inſigni facinore nomen ſibi compararet: quod ei non ſucceſſit. nam, ut ſcribit Euſtathius, diras inſtituerunt Epheſij in illum, qui Heroſtratum nominaſſet, ut perpetua caligine tegeretur nomen illius. AD *res omnes* § ad procreationem rerum omnium. Venus Graeci ἀφροδίτις dicitur, hoc eſt ſpuma, & Ditis hoc eſt uis genitalis, in formam ſpumae commutata. Ferunt enim Saturnum Caeli patris genitalia abſcidiſſe: ex quibus in mare proiectis, & in formam ſpumae exagitatione maris cõmutatis orta ſit Venus. VENVSTAS § gratia formae. VIDETIS *ne igitur* § Poeticus ſenſus, inquit Balbus, ſuperſtitiones mundo induxit. FRACTA *ratio ſit* § diuerterint homines. ERRORES § motus uarios. ANILES § deliris uetulis conuenientibus. FORMAE § figurae nobis ſimiles, quae naturae diuinae non conueniunt. pari ratione dicendum eſt de natalibus, cognatione, affectibus. ORNATVS § uarii cultus formarum. PERTVRBATIS § ualde turbatis, cõmotis. AEGRITVDINES § maerores. APVD *Homerum* § Iliade V. Iuno, Minerua, Neptunus, Vulcanus, & Mercurius, Graecis, Venus uero, & Apollo, Diana, Mars &c. Troianis opitulãtur. CONTRARIOS § hoſtiles, Graecum ſcilicet, & Barbarum. ut in Iliade fingit Homerus. PROPRIA § peculiaria. STVLTISSIME § imprudentiſſime. FVTILITATIS § inconſtantiae. SED *tamen* § Concluſio ſecundae partis. PERTINENS § tranſiens. QVI § cuius ſubſtantiae. QVALES § cuius efficaciae. CONSVETVDO § recta ratione introducta. CVLTVS § caerimoniae. CVLTVS *autem deorum* § Cultus deorum qui optimus. CASTISSIMVS § puriſſimus. SANCTISSIMVS § religioſus. INTEGRA § tota perfecta. MAIORES *noſtri* § priſci Romani. PRECABANTVR, *& immolabant* § orationes, & ſacrificia dirigebant. PATVIT *latius* § nam altero ſenſu ſuperſtitioſus dicitur, qui uana religione tenetur. DILIGENTER § diſcrete, & pie. RELEGERENT, § hóc eſt oppoſito ſenſu legerent impia, & impura, quae de dijs poetae tradunt. EX *relegendo*, § Sunt qui a relegando religioſum dici, uelint, quippe, qui per ſanctitatem ſe releget, ac ſeparet ab aliis: ſunt etiam, qui a religando, quoniam pietatis uinculo religetur deo. Sed Ciceronis iudicio ſtãdum uidetur, in his maxime, quae ad linguae Latinae cultum, & uocabulorum etymologiam pertinent.

CICERO

PRoximum eſt,ut doceam, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. magnus ſane locus,& a ueſtris,Cotta,uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt.nam uobis, Vellei,minus notum eſt,quēadmodum quidque dicatur. ueſtra enim ſolum legitis,ueſtra amatis: ceteros,cauſſa incognita, condemnatis.uelut a te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν *a Stoicis induci,id eſt prouidētiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi,quaſi quandam deam ſingularem,quae mundum omnem gubernet, & regat. ſed id praeciſe dicitur.ut, ſi quis dicat Athenienſium remp. conſilio regi,deſit illud, Ariopagi:ſic,cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeße arbitrator,deorum. plene autem, & perfecte ſic dici exiſtimato,prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio,in irridendis nobis nolitote cōſumere.& mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem.non decet:non datum eſt: non poteſtis.nec uero hoc in te unum conuenit,moribus domeſticis,ac noſtrorum hominum urbanitate limatum; ſed cum in reliquos ueſtros,tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine litteris, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo,ſine auctoritate,ſine lepore. Dico igitur,prouidentia deorum mundum,& omnes mūdi partes & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari. Eamq. diſputationem tres in partes noſtri fere diuidunt. quarum pars prima eſt,quae ducitur ab ea ratione, quae docet eſſe deos:quo conceſſo confitendum eſt eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem, quae docet omnes res ſubiectas eſſe naturae ſentienti, ab eaq. omnia pulcherrime geri:quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principijs eam eſſe generatam. Tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum caeleſtium, atque terreſtrium. Primum igitur, aut negandum eſt deos eſſe; quod & Democritus,ſimulacra, & Epicurus, imagines inducens,quodam pacto negat: aut, qui deos eſſe concedant,ijs fatendum eſt,eos aliquid agere, idq. p̄clarum. nihil eſt autem praeclarius mundi adminiſtratione: deorum igitur conſilio adminiſtratur mundus. quod ſi aliter eſt; aliquid profecto ſit, neceße eſt, melius,& maiore ui praeditum,quam deos,quale id cūque eſt, ſiue inanima natura, ſiue neceſſitas ui magna incitata, haec pulcherrima opera efficiens, quae uidemus. non eſt igitur natura deorum praepotens, neque excellens; ſiquidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati,uel naturae, qua caelum,maria, terraeq. regantur. nihil autem eſt praeſtantius deo: ab eo igitur neceſſe eſt mundum regi. nulli igitur eſt naturae oboediens, aut ſubiectus deus: omnem ergo regit ipſe naturam.etenim,ſi concedimus, intelligentes eſſe deos; concedimus etiam, prouidentes, & rerum quidem maximarum.ergo utrum ignorant, quae res maximae ſint,quoq. hae modo tractandae, & tuendae; an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant, et gerant? at et ignoratio rerum aliena naturae deorum eſt;& ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id,quod uolumus, deorum prouidentia mundū adminiſtrari. atqui neceſſe eſt,cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt,animantes eße,nec ſolum animantes,ſed etiam rationis compotes,inter ſeq.quaſi ciuili conciliatione, & ſocietate coniunctos, unum mundum,ut communem remp. atque urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quae in genere humano, ratio,eadem ueritas utrobique ſit, eadēq. lex: quae eſt recti praeceptio,prauiq. depulſio. ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem a dijs ad homines perueniſſe: ob eamq. caußam maiorum inſtitutis mens,fides,uirtus,concordia,conſecratae,& publice dedicatae ſunt.quae,qui conuenit,penes deos,negare; cum eorum auguſta,& ſancta ſimulacra ueneremur? quod ſi ineſt in hominum genere mens, fides,uirtus, concordia: unde haec in terras, niſi a ſuperis, defluere potuerunt? cumq. ſit in nobis conſilium, ratio,prudentia; neceſſe eſt deos haec ipſa habere maiora,nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius,nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio,& prouidentia adminiſtrari.*

EXPLANATIO

DEORVM *prouidentia mundum adminiſtrari:* ʒ Haec eſt tertia pars eorum, quae Balbus diſputanda propoſuit. MAGNVS *locus,* ʒ ampla quaeſtio. A *ueſtris,* ʒ Academicis. VEXATVS: ʒ in ambiguum reuocatus. VOBIS ʒ Epicureis. QVIDQVE ʒ quaecumque res propoſita. VESTRA *enim* ʒ Notatur Epicuri φιλαυτία, id eſt amor ſui ipſius,nihil niſi quod ipſe ſentit,aut dicit rectum putans, & alios cauſſa incognita condemnans. CAVSSA *incognita* ʒ non intellecta re propoſita,& diſputata. HESTERNO *die* ʒ primo ſcilicet libro de natura deorum. ANVM *fatidicam* ʒ uetulam praeſagam. ID *eſt prouidentiam.* ʒ Interpretatio Graeci uerbi πρόνοιαν, Ciceroni ſine cauſſa,ut opinor,attributa. GVBERNET, ʒ actu. REGAT. ʒ conſilio. PRAECISE ʒ imperfecte. AREOPAGI ʒ curiae Athenienſis, & ſenatus Areopagus erat locus eminēs e regione ad arcem Athenarum,ubi publicae curae gerebantur. Inde Areopagitae ſenatores dicti. Nomen ductum eſt a Marte, & pago,quaſi uicus Martis. SALEM *iſtum* ʒ facetam deciſionem. Inſulſitas Epicuri, ad iocandum non minus inepti,quam ad differendum. Conſumere ſalem in irridendis alijs,eſt ſalſe reprehendere,aut inſectari. Plinius agens de ſale,dicit: Omnis uitae lepos,& ſumma hilaritas,laborumq. requies non alio magis uocabulo conſtat. NATIO ʒ familia,ſecta. NON *decet* ʒ non conuenit cuiquam. NON *datum eſt:* ʒ ſcilicet a nobis. NON *poteſtis.* ʒ uos,inquit,ignari,rudes,& ſale carentes non poteſtis facete deridere Stoicos. HOC ʒ nimirum, ut derideas nos. MORIBVS *domeſticis,* ʒ patrijs tuis moribus.erat enim Lanuuinus. NOSTRORVM *hominum* ʒ Romanorum.

manorum. LIMATVM } eruditum, expolitum. CVM } partim. PEPERIT } auctor fuit iſtius dogmatis. notatur Epicuri inſcitia. SINE *arte* } Dialectices ignarum. SINE *litteris* } Grammatices ignarum. INSVLTANTEM } deridentem. SINE *acumine* } hebetis ingenij. SINE *auctoritate* } abſque ratione aliqua id comprobante. SINE *lepore* } ſine gratia, & concinnitate. DICO *igitur* } Aſſeueratio de Prouidentia. CONSTITVTAS } poſitas. TRES *in partes* } Diuiſio diſputationis de Prouidentia. PVLCHERRIME } honeſtiſſime. CONSTITVTO } poſito, & confirmato. ANIMANTIBVS *principijs* } habentibus animam. SIMVLACRA } ſimilitudines quaſdam ueluti umbras. IMAGINES } lineares figuras. QVODAM *pacto* } aliquo modo. AVT, *qui deos* } Complexio, ſiue dilemma certum eſt, dei conſilio mundum gubernari. nam, ſi eſt deus, certe aliquid praeclare agit, cum autem mundi adminiſtratione nulla actio ſit praeclarior, omnino deus mundum adminiſtrat. Si uero non eſt, aliquid deo dignus, & potentius ſit neceſſe eſt, cum autem nihil ſit praeſtantius deo, ſequitur, deum regere mundum, nec regi ab alio. PRAECLARVM. } ualde euidens eſt. SI *aliter eſt:* } hoc eſt, niſi deorum conſilio adminiſtretur. SIVE *neceſſitas* } Ita uocant Stoici irrationales motus. VI *magna* } ui diuina: nam mundum deum uocant Stoici. NEQVE *excellens* } id profecto ſequitur, ſi deorum natura pareat neceſſitati, quod quidem abſurdum, ac deforme eſſet. ETENIM } a cognitione, & omnipotentia deorum, probat mundum adminiſtrari prouidentia. Argumentum, aut deus adminiſtrat mundũ, aut per ignorantiam, & imbecillitatem non poteſt, ſed ignorantia, & imbecillitas in deum non cadit, igitur gubernat mundum. ATQVI *neceſſe eſt* } Probat in dijs eſſe eximiam rationem, & excellentiſſimam prudentiam, cum ab ipſis ad homines defluxerint ratio, & prudentia. Argumentum. Mentis officia ſunt intelligere, prouidere, & actiones maximas, & optimas gubernare, in deo eſt mens ſine ratio, & quidem maior, quam in ullo homine. Igitur dei conſilio, & prouidentia gubernatur mundus maximus, & optimus.

CICERO

POSTREMO, *cum ſatis docuerimus hos eſſe deos, quorum inſignem uim, & illuſtrem faciem uideremus, ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes, & caelum, & mundum ipſum, & earum rerum uim, quae ineßent in omni mundo cum magno uſu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente, atque prouidentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictũ eſt. Sequitur, ut doceam, oĩa ſubiecta eße naturae, eaq. ab ea pulcherrime regi. ſed, quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi poſſit. Namque alij naturam cẽſent eſſe uim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alij autem, uim participem rationis, atque ordinis, tamquam uia progredientem, declarantemque, quid cuiuſque rei caußa efficiat, quid ſequatur, cuius ſollertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando: ſeminis enim uim eße tantam, ut id, quamquam ſit perexiguum, tamen, ſi inciderit in concipientem, comprehẽdẽtemq. naturam, nactumq. ſit materiam, qua ali, augeriq. poſſit, ita fingat, & efficiat in ſuo quidque genere, partim ut tantummodo ꝑ ſtirpes alãtur ſuas, partim ut moueri ẽt, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere. Sunt autem, qui omnia naturae nomine appellent, ut Epicurus; qui ita diuidit, omnium, quae ſint, naturã eſſe, corpora, & inane, quaeq. his accidant. ſed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrariq. mundum, nõ ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliqd eiuſmodi nulla cohaerẽdi natura, ſed ut arborẽ, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quaedam ſimilitudo. quod ſi ea, quae a terra ſtirpibus continentur, arte naturae uiuunt, & uigent: profecto ipſa terra eadem ui continetur, & arte naturae, quippe quae grauidata ſeminibus omnia pariat, & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat, & augeat; ipſaq. alatur uiciſſim a ſuperis, externisq. naturis. eiuſdemq. exſpirationibus aer alitur, & aether, & omnia ſidera. ita, ſi terra natura tenetur, & uiget; eadem ratio reliquo mundo eſt. ſtirpes enim terrae inhaerent: animantes autem a ſpiratione aeris ſuſtinẽtur: ipſeq. aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat: nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. quin etiã mouetur nobiſcum: quacumque enim imus, quacumque mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere. quaeq. in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quae a medio in ſuperum, quaeq. conuerſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamq. naturam. &, cum quattuor ſint genera corporum, uiciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aer, ex aere aether: deinde retrorſum uiciſſim ex aethere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima. ſic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroq. commeantibus, mundi partium coniunctio continetur, quae aut ſempiterna ſit, neceße eſt, hoc eodem ornatu, quem uidemus; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, & immenſum paene tempus. quorũ utrumuis ut ſit; ſequitur, natura mundum adminiſtrari. quae enim claſſium nauigatio, aut quae inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quae natura efficit, conferamus) quae procreatio uitis, aut arboris, quae porro animantis figura, confirmatioq. membrorum tantam naturae ſollertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum eſt. etenim, qui reliquas naturas omnes, earumq. ſemina contineat, qui põt ipſe non natura adminiſtrari? ut, ſi quis dẽtes, et pubertatẽ natura dicat exſiſtere, ipſum aũt hominem, cui ea exſiſtant, non conſtare natura; non intelligat ea, quae efferant aliquid ex ſeſe, perfectiorem habere naturam, quam ea, quae ex ijs efferantur.*

EXPLANATIO

POSTREMO } a collatione munerum probat omnia regi diuina mente, & prouidentia. Argumentum, Cuius ui praeſentia, & inſignia commoda omni e parte conſpiciuntur, & ſentiuntur, ab eo adminiſtrari mũdum neceſſe eſt, ſed ui Dei ubique commoditates infinitae proficiſci conſpiciũtur, & ſentiuntur, Igitur a Deo adminiſtrari mundum neceſſe eſt. SEQVITVR } Secunda pars diſputationis de Prouidentia. NAMQVE *alij* } Quorundam ſententias de natura Balbus proponit: & quid de ea ſenſerint Stoici ultimo loco aperit, ſimul oſtendens, quid ſit, mundum natura conſtare & adminiſtrari. QVID *ſequatur* } hoc eſt, ad quem finem tendat. CONSEQVI } attingere, perfecte imitari. NATVRAM *concipientem* } aptam conceptibus. MATERIAM } ſubiectum. QVA *ali, augeriq. poſſit* } quaſi ignis lignea materia diſpoſita ad combuſtionem. ITA *fingat* } ſic formet. HIS } corporibus, & inani. NATVRA *conſtare,* } Natura conſtare, & adminiſtrari mundum eſt ordine certo regi. NVLLA *cohaerendi natura* } quod inquit, conſtet nullo tamen certo ordine cohaereat terrae, ut gleba, aut fragmentum lapidis. SED *ut arborem, &c.* } Intelligimus inquit naturam eſſe uim conſtantem ordine & artificio. ARTIS } uiae, rationis. ARTE *naturae,* } Stirpes arte, id eſt ui ordinata naturae ſuae uiuunt, & uigent. GRAVIDATA } terrae natura. AER *nobiſcum uidet* } Proſopopoeia Stoica, & confuſio cauſſarum. QVASI *locum* } receptaculum. QVAEQVE } quaecumque res. IN *medium locum mundi* } ad centrum mundi feruntur, quod eſt terra. A MEDIO *in ſuperum* } a centro, ad ſuperiorem ambitum, hoc eſt ad caelum. EFFICIVNT } conſtituunt, componunt, integrant, informant ordine quodam & arte naturali. CONTINENTEM } quaſi glutino. VNAM } unicam, praeſtantiſſimam. natura enim omnibus praeeſt elementis. CORPORVM } quae elementa mundi dicuntur, ex quibus omnia gignuntur. VICISSITVDINE } una cum mutatione eorum corporum per uices facta. CONTINVATA *eſt.* } habuit partium coniunctionem, & cohaerentiam. QVAE } continuatio, ſiue coniunctio. VT *ſit* } quamuis ſit. NATVRA } uniuerſa ſcilicet, quae & mundus dicitur. MVNDVM } partes mundi: ut paullo inferius ſe ipſum declarat Balbus. IPSE *mundus* } cuius forma nobiliſſima eſt. AVT *igitur* } Ex partium enumeratione concludit, Omnes mũdi partes a natura reguntur, Igitur & mundus. ETENIM } ratio, quare ſentiendum ita ſit. QVI *poteſt* } quomodo poteſt. VT *ſi quis* } ſimilitudine probat abſurdum eſſe ſi aliter putetur, & aeſtimetur. PVBERTATEM } primam lanuginem, quae ab anno quarto decimo pullulat. EFFERANT *aliquid ex ſeſe,* } creent, & gignant aliquid ex ſeſe. Argumentum ex collatione cauſſae, & effectuum. Cauſſa eſt perfectior effectu, Mundus eſt cauſſa ſiue ſeminator, & parens omnium rerum, Igitur eſt perfectior rebus effectis.

CICERO

OMNIVM *autem rerum, quae natura adminiſtrãtur, ſeminator, & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator, & altor eſt mundus: omniaq. ſicut membra, & partes ſuas, nutricatur, & continet. quod ſi mũdi partes natura admiſtrãtur; neceſſe ẽ mũdum ipſum natura adminiſtrari: cuius quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. ex ijs enim naturis, quae erãt, quod effici potuit optimũ, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo umquã docebit: &, ſi quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutae ſunt, ut neque ad uſum melioris potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita ſint, an ſtatu, quo cohaerere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuinaq. prouidentia. Si ergo meliora ſunt ea, quae natura, quam illa, quae arte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. qui igitur conuenit, ſignum, aut tabulam pictam cum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: cumq. procul curſum nauigij uideris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moueatur: aut, cum ſolarium uel deſcriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scythiam, aut in Britaniam ſphaeram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulae conuerſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in caelo ſingulis diebus & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphaera ſit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: & Archimedem arbitrantur plus ualuiſſe in imitandis ſphaerae conuerſionibus, quam naturam in efficiendis, praeſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quam haec ſimulata, ſollertius. Atque ille apud Attium paſtor, qui nauem numquam ante uidiſſet, ut procul diuinum, & nouum uehiculum argonautarum e monte conſpexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:*

- tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu, & ſpiritu:
Prae ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: reflat:
Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, uel globoſos turbines
Exſiſtere ictos undis concurſantibus,
Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet;
Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad caelum uomit.

dubitat primo, quae ſit ea natura, quã cernit ignotã: idemq. iuuenibus uiſis, auditoq. nautico cantu, ſic:

Sicut

Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
Delphini - *item alia multa.*
- Siluani melo
Conſimilem ad aures cantum,& auditum refert.
Ergo,ut hic primo adſpectu inanimũ quiddã, ſenſuq. uacuum ſe putat cernere; poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id,de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari:ſic philoſophi debuerunt,ſi forte eos primus adſpectus mundi conturbauerat,poſtea, cum uidiſſent motus eius finitos,& aequabiles, omniaq. ratis ordinibus moderata, immutabiliq. conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac caeleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tamquam architectum tanti operis, tantiq. muneris.

EXPLANATIO

SEMINATOR ʒ ſemina terrae mandans, ſeminalem enim uim habet in ſe mundus. SATOR ʒ plantator: Vnde Horatius in I. Carm. inquit,

Nullam Vare prius ſacra uite ſeueris arborem.

PARENS ʒ generator. VT *ita dicam*, ʒ innuit mundum translatione quadam dici, ſeminatorem, ſatorem, parentem, educatorem, & altorem. MVNDVS: ʒ quem Stoici dicunt uniuerſam naturam, atque deum. NV- TRICATVR ʒ fouet nutricis more. Ex *ijs naturis* ʒ mundi partibus, ſiue principijs naturae inſitis, & per eam exiſtentibus. EFFECTVM *eſt* ʒ ui efficiente, quae ſuperiorem obtinet gradum in quattuor partibus mũ- di. ET, *ſi quis* ʒ Totum hoc mundi opificium ſic eſt fabrefactum, nihil ut corrigi, atque deſiderari poſſit. Eo *ſtatu* ʒ ea condicione. SENSV *moderante* ʒ cui innituntur diuinae rationis, ſeu artis correctores. SI *er- go meliora ſunt* ʒ Argumentum aliud ex collatione naturae & artis: Ars nihil agit ſine ratione, naturae opera ſunt meliora quam artis. Igitur natura non agit abſque ratione. ARTE ʒ iſtorũ ſcilicet diuinae arti detrahen- tium. QVI *igitur conuenit*, ʒ quomodo conuenit, Abſurdum eſt, inquit, creaturis artem tribuere, & creato- rem rationis, & artis expertem putare. SOLARIVM ʒ horologium. VEL *deſcriptum* ʒ gnomone ſcilicet ad umbram ſolarium radiorum monſtrante horas. Ex *aqua* ʒ lapſu ſuo ex uaſe forato, quod Clepſydra dicitur, tempus, atq. horas diſtinguente, per lineas uas ipſum ambientes. Plinius ait, Princeps Romanis ſolarium ho rologium ſtatuiſſe ad aedem Quirini Papirius Curſor traditur. Scipio Naſica primus aqua diuiſit horas aeque noctium, ac dierum, idq. horologium ſub tecto dicauit. CONTEMPLARE, ʒ ſenſus eſt: Aut qui conuenit, cum Romani contemplabantur ſolarium, uel deſcriptum, aut ex aqua, intelligere horas arte declarari, non ca ſu; mundum autem &c. ac ſi dicat abſurdum eſt, & irrationabile. QVOD *ſi in Scythiam, aut in Britanniam* ʒ Scythas, & Britannos quaſi toto orbe ſeparatos, pro rudibus nationibus, & ceuferis poſuit. His exemplis de- claratur ratione mundum regi cum talia ſint eius opera, ut ſine ratione fieri non poſſint. IN *quinque ſtellis errantibus* ʒ quae Soli, ac Lunae reliquae ſunt de errantium numero. IN *illa barbarie* ʒ In illis nationibus ab omni prorſus arte remotis, & incultis. ARCHIMEDEM *in imitandis ſphaerae conuerſionibus* ʒ Hic ueluti deus terrenus mechanico artificio ſphaeram fecit aeriam, ut Lactantius; ſiue uitream, de qua Claudianus in his uerſibus:

Iuppiter in paruo cum cerneret aethera uitro,
Riſit, & ad ſuperos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progreſſa potentia curae?
Iam meus in fragili luditur orbe labor.
Iura poli, rerumque fidem, legeſque deorum
Ecce Syracuſius tranſtulit arte ſenex.
Incluſus uarijs famulatur ſpiritus aſtris,
Et uiuum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus ſignifer annum,
Et ſimulata nouo Cynthia menſe redit.
Iamq ſuum uoluens audax induſtria mundum
Gaudet, & humana ſidera mente regit.

MVLTIS partibus ʒ pluribus rationibus. SIMVLATA ʒ ad ſimilitudinem facta. SOLLERTIVS ʒ ſtudioſius, ar- te ſolito maiore. ATQVE *ille apud Attium paſtor* ʒ Exemplo poetico ex Argonauticis Attij poetae tragici oſtendit Balbus admirationem peperiſſe naturae perſcrutationem. VEHICVLVM ʒ Argo nauim illam cele- brem, Palladis arte compactam, & elaboratam, quam Valerius Flaccus fatidicam ratem appellauit. De ea ita Apollonius in IV. Argonauticorum: Illico clamauit humana uoce cauae nauis uocale lignum, quod in me- dia carina e fago Dodonidae Pallas aptauit. Sic Argo clamauit ſub tenebris &c. Sunt, qui Argi nomine cae- lum ſtellarum luce diſtinctum intelligant, ita uocatum a candore, & uelocitate. SONITV, *& ſpiritu* ʒ Qui pro, Spiritu, Legere malunt, Strepitu, non animaduertunt uerſum claudicare. Hunc autem uerſum & alios con- ſequentes omnes ſenarios recitat Priſcianus in lib. de comicis metris. Haec Paullus pater. VERTICES ʒ un- das in ſe reductas. RVIT ʒ Ita Virgil. Et ſpumas ſalis aere ruebant. NIMBVM ʒ caliginoſam, & grauidam aquis nubem ſeparatam, & turbine inuolutam. TRITON ʒ maris numen, tubicen Neptuni. FVSCINA ʒ tri- dente, ac Neptunio ſceptro. SICVT *inciti, atque alacres roſtris perfremunt* ʒ Metire uerſum pedibus: ui- tium deprehendes: quod mutatione parua tolletur, ſi pro, Sicut inciti, Leges, Sicuti citi, uel, Vt inciti. Haec Paullus pater. CITI, *atque alacres Delphini* ʒ Velociſſimum omnium animalium, inquit Plinius, non ſolum

mari-

marinorum eſt delphinus, ſed ocior uolucre, acrior telo, cum fame concitati fugientem in uada ima perſecut
piſcem diutius ſpiritum continuere, ut arcu emiſſi ad reſpirandum emicant, tantaq. ui exſiliunt, ut plerumq.
uela nauium tranſuolent. MELO ʒ ſuaui cantilena, qua utitur Siluanus ſiluarum & paſtorũ numen, Eius nulla
eſt mentio apud Graecos, niſi apud Pelaſgos, qui in Italiam antiquitus migrarunt, ut lib. IIX. teſtatur Virgi-
lius in his:

> Siluano fama eſt ueteres ſacraſſe Pelaſgos
> Aruorum, pecoriq. deo lucumque, diemque:
> Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

ERGO, *ut hic* ʒ Accommodatio exempli ad philoſophos. RATIS *ordinibus* ʒ certa lege prouidentia. IN-
TELLIGERE *ineſſe* ʒ Ex contemplatione mundi Deus cognoſcendus.

C I C E R O

NVNC autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas caeleſtium rerum, atque terreſtrium. Principio enim terra, ſita in media parte mundi, circũfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq. natura, cui nomen eſt aer, Graecum illud quidem, ſed receptum iam tamen uſu a noſtris: tritum eſt enim pro Latino. hunc rurſus amplectitur immenſus aether, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbũ, dicaturq. tam Aether latine, quam dicitur Aer: etſi interpretatur Pacuuius,

Hoc, quod memoro, noſtri caelum, Graij perbibent aethera.

quaſi uero non Graius hoc dicat. at Latine loquitur. ſi quidem nos non quaſi Graece loquẽtem audiamus. docet idem alio loco,

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus: Ex aethere igitur innumerabiles flammae ſiderum exſiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior, atque amplior, quã terra uniuerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. atque hi tãti ignes, tamq. multi non modo nihil nocent terris, rebusq. terreſtribus, ſed ita proſunt, ut, ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit a tantis ardoribus, moderatione, & temperatione ſublata. Hic ego non miror eſſe quemquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quaedã ſolida, atque indiuidua, ui et grauitate ferri, mundumq. effici ornatiſſimum, et pulcherrimũ ex eorum corporum concurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe; non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & uiginti formae litterarum uel aureae, uel quales libet, aliquo conijciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennij, ut deinceps legi poſſint, effici: quod, neſcio, an ne in uno quidem uerſu poſſit tantum ualere fortuna. iſti autẽ quemadmodum aſſeuerant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Graeci uocãt, non ſenſu praeditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto tẽporis alios naſci, alios interire? quod ſi mundũ efficere poteſt concurſus atomorũ; cur porticũ, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt, quae ſunt minus operoſa, & multo quidẽ faciliora. certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem caeli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe uideantur. praeclare ergo Ariſtoteles, Si eſſent, inquit, qui ſub terra ſemper habitauiſſent, bonis, & illuſtribus domicilijs, quae eſſent ornata ſignis, atque picturis, inſtructaq. rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui beati putãtur; nec tamẽ exiſſent umquam ſupra terram, accepiſſent autem fama, & auditione, eſſe quoddam numen, et uim deorum; deinde, aliquo tempore, patefactis terrae faucibus, ex illis abditis ſedibus euadere in haec loca, quae nos incolimus, atque exire potuiſſent; cum repente terram, et maria, caelumq. uidiſſent; nubium magnitudinem, uentorumq. uim cognouiſſent; adſpexiſſentq. ſolem, eiuſq. tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiã cognouiſſent; quod is diem efficeret, toto caelo luce diffuſa; cum autem terras nox opacaſſet, tum caelum totum cernerent aſtris diſtinctum, & ornatum, lunaeq. luminum uarietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorũq. omniũ ortus, & occaſus, atque in omni aeternitate ratos, immutabilesq. curſus: haec cum uiderent, profecto et eſſe deos, & haec tanta opera deorum eſſe arbitrarentur.

E X P L A N A T I O

NVNC *autem* ʒ notat Balbus hebetudinem eorum, qui animo non aduertant excellentiam rerum caele-
ſtium, quam oculis cernunt. NE *ſuſpicari* ʒ ne leuiter quidem cogitare. PRINCIPIO *enim* ʒ Ordo, &
continuatio mundo ſecundum partes. MVNDI ʒ uniuerſae naturae. IMMENSVS *aether* ʒ ſublimis, & incõ-
prehenſus aer, ſiue caelum, proxime ambiens ignẽ, atque conſtituens aetherem illum ſublimem, quem inuo-
cant omnes Iouem. Ex *altiſſimis ignibus* ʒ Ignis unus eſt, in ſublimi tamen aere Iuppiter in aere craſſo Nep-
tunus, in aere intermedio puro, ac lucido Iuno. Cum igitur inquit, ex altiſſimis ignibus conſtare immenſum
aethera, unicum eſſe ignem concludit, ſed ipſa pluralitate communicabilem innuit. Hinc eſt, quod paullo
ſupra dixit Iunonem Iouis ſororem, & coniugem, eſſe ſimilitudinem aetheris, nempe Iouis, & cum eo ipſo
aethere ſummam habere coniunctionem. NOSTRI ʒ Romani ſcilicet, quorum ſermone utebatur ipſe Pa-
cuuius, Graecarum rerũ interpres. DE *iſto* ʒ caelo. Haec erant uerba Pacuuij oſtendentis Aethera dici Cae-
lum Latine. QVORVM *ſol eſt princeps* ʒ Plinius de planetis, Quorum medius, inquit, ſol fertur ampliſſima
magnitudine, ac poteſtate, nec temporum modo, terrarumque, ſed ſiderum etiam ipſorum, caeliq. rector.

MVL-

MVLTIS *partibus maior,* ʒ longe maior. IMMENSIS. ʒ Stellae fixae innumerabiles quidem ſunt, ſed dimenſionem tamen habent, ſiue magnitudinem certam. ſic dicimus etiam terram, aerem, mare immenſum. TEMPERATIONE *ſublata* ʒ Sic condita aſtra ſunt, ut alia calefaciant, alia humectent, ut Sol, & Luna, quorum alter alterius ardorem ſic mitigat, & temperat, ut rebus naſcentibus conueniat, & proſit. HIC *ego non* ʒ Refutatio atomorum Epicuri, ex quarum concurſu fortuito ſomniat mundos innumerabiles effici. In hac parte, inquit, mirari par eſt eorum hebetudinem, qui dixerunt haec eſſe fortuita, & atomorum concurſu temerario effecta: quo nihil obtuſius excogitari poſſet. FORMAE *litterarum* ʒ Argumentum a ſimili. CVR *porticum* ʒ Argumentum a minori parte. Ex atomis ne domus quidem effici poteſt, nedum mundus. QVI *locus eſt proximus* ʒ hoc eſt, iunctus parti ſecundae, de qua diſſeritur: omnia ſcilicet ſubiecta eſſe naturae ſentienti. ſic enim paullo ſupra, diuidendo propoſuit. Tertius eſt locus, qui ducitur ex admiratione rerũ caeleſtium, atque terreſtrium. Connectit ergo Balbus has partes citra tranſitionem aliquam, & diſtinctionem. PRAECLARE *Ariſtoteles,* ʒ Exemplum ex Ariſtotele de hominibus ſub terra habitantibus. INSTRVCTA ʒ abundante, culta, honeſtata.

C I C E R O

*A*TQVE *haec quidem ille. nos autem tenebras cogitemus tantas, quantae quondam, eruptione Aetnaeorum ignium, finitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret: cum autem tertio die ſol illuxiſset, tum ut reuixiſſe ſibi uiderẽtur. quod ſi hoc idem ex aeternis tenebris contingeret, ut ſubito lucem adſpiceremus; quaenam ſpecies caeli uideretur? ſed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum aſſueſcunt animi: neq. admirãtur, neq. requirũt rõnes earũ rerũ, quas ſemp̄ uidẽt: ꝓinde quaſi nouitas nos magis, quã magnitudo rerum, dẽat ad exquirendas cauſſas excitare. quis enim hunc hominem dixerit, qui, cum tam certos caeli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamq. omnia inter ſe connexa, & apta uiderit, neget in his ullam ineſse rationem, eaq. caſu fieri dicat, quae quanto conſilio gerantur, nullo conſilio aſse qui poſſumus? An, cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut ſphaeram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cum autem impetum caeli admirabili cum celeritate moueri, uertiq. uideamus, conſtantiſſime conficientem uiciſſitudines anniuerſarias, cum ſumma ſalute, & conſeruatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiant, ſed etiam excellenti quadam, diuinaq. ratione? Licet enim iam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus conſtitutas. Ac principio terra uniuerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida, & globoſa, & undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, ueſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili uarietate diſtinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum ueſtitus uiridiſſimos, ſpeluncarum cõcauas altitudines, ſaxorum aſperitates, impudentium montium altitudines, immenſitatesq. camporum. Adde etiam recõditas auri, argentiq. uenas, infinitamq. uim marmoris. Quae uero, & quam uaria genera beſtiarum, uel cicurum, uel ferarum? qui uolucrum lapſus, atque cãtus? qui pecudum paſtus? quae uita ſilueſtrium? quid iam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terrae conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate uaſtari; quorumq. operibus agri, inſulae, litoraq. collucẽt, diſtincta tectis, & urbibus. quae ſi, ut animis, ſic oculis uidere poſſemus; nemo, cunctam intuens terram, diuina ratione dubitaret. At uero quanta maris eſt pulchritudo? quae ſpecies uniuerſi? quae multitudo, & uarietas inſularum? quae amoenitates orarum, et litorum? quot genera, quamq. diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium, & innatantium belluarum, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhaerentium? ipſum autem mare ſic terram appetens litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. Ex inde mari finitimus aer, die, & nocte diſtinguitur: isq. tum fuſus, & extenuatus in ſublime fertur: tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq. colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uẽtos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq. & uolatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit, & ſuſtentat animantes.*

E X P L A N A T I O

NOS *autem tenebras* ʒ Aliud exemplum de tenebris circa Aetnam ex eruptione fumi, fauillaeque, quo lucis caeleſtis uſuram nobis commendat. QVAENAM ʒ quaſi dicat, Valde admirabilis uideretur. SED *aſſiduitate* ʒ Res aliquandiu deſideratae magis, quam aſſiduae praeceptae delectant. QVIS *hominem dixerit,* ʒ quaſi dicat, Hic non eſt appellandus homo rationali ſcilicet diſcurſu praeditus; ſed potius irrationale, & brutum animal. ASTRORVM *ordines* ʒ Argumentum ab ordine aſtrorum. In omni uero ordine tria ſunt: cauſſa efficiens, forma, & finis. Cum igitur ordine regatur mundus, neceſſe eſt Deum eſſe. NVLLO *conſilio* ʒ quoniam arcana diuini conſilij mens humana non attingit. AN, *cum machinatione* ʒ Ex minori, Parua opera fiunt ratione, Igitur multo magis caelum ordine gubernatur. LICET *enim iam* ʒ Demonſtratio ordinis per omnes mundi partes, ex quibus abunde diuina elucet prouidentia. AC *principio terra* ʒ Exponit ſitus elementorum, ut inde ordinantis oſtendatur ſapientia. IN *media mundi ſede* ʒ in medio caelo. Caelum enim eſt mundi ſedes, atque omnium ambitus. Terrae deſcriptio a ſitu, figura, ornatu, uſu, & incolarum induſtria.

NVTI-

Nvtibvs *ſuis* ꝫ proprijs inclinationibus, naturali ſcilicet pondere. Conglobata ꝫ rotundata, compreſ- ſionibus ſuis. At *uero* ꝫ tranſit ad ſecundum elementum mundi. Maris deſcriptio a forma, inſulis, litoribus, belluarum uarietate, & figura. Ad *ſaxa* ꝫ ſunt quaedam aquatilia ὀστρακόδερμα, ἢ ὄστρεα dicta, id eſt, dura, & ſilicea teſta intecta, quae adhaerent ſaxis. Terram *appetens* ꝫ Aqua cum terra ſic coniungitur, ut una ſphaera, ſiue globus ex utriſque factus eſſe uideatur. Conflata ꝫ confuſa. Metaphora ſumpta a flatu, & fornacibus fuſorijs. Exin *mari* ꝫ Aeris utilitates, ex quo generantur nubes. Die, *& nocte* ꝫ Alius eſt diur- nus, alius nocturnus, caliginoſus, humidus &c. Fvsvs ꝫ igneo calore rarefactus. In *ſublime* ꝫ ad caelum. Hvmoremq. *colligens* ꝫ nimirum ſubtiliores aquae partes, ſalſedine prorſus carentes, atque ita fecundan- dae terrae idoneas. Svstinet ꝫ adiuuans eas concretione ſua & craſſitie. Plinius agens de motu terrae, dicit: Neque umquam intumeſcunt terrae, niſi ſopito mari, caeloq. adeo tranquillo, ut uolatus auium non pendeant ſubtracto omni ſpiritu, qui uehit. Spiritv *ductus* ꝫ ſpiratione hauſtus. Quattuor eſſe elementa conſtat, inquit Plinius, igneum ſummo, inde tot ſtellarum illos collucentium oculos: proximum ſpiritus, quem Grae- ci, noſtriq. eodem uocabulo aera appellant. Vitalem hunc, ac per cuncta rerum meabilem, atque confertum:

CICERO

Restat *ultimus, & a domicilijs noſtris altiſſimus, omnia cingens, & coercens caeli complexus, qui idem aether uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneae formae curſus ordinatos definiunt. e quibus ſol, cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam uoluitur; isq. oriens, & occidens, diem, noctemq. conficit; & modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo contrarias facit: quarum interuallo tum quaſi triſtitia quadam contrahit terram, tum uiciſſim laetificat, ut cum caelo hilarata uideatur. Luna autem, quae eſt, ut oſtendunt mathematici, maior, quam dimidia pars terrae, ijſdem ſpatijs uagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediēs, & eam lucem, quam a ſole accepit, mittit in terras, & uarias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubiecta, atque oppoſita ſoli, radios eius, & lumen obſcurat; tum ipſa incidens in umbram terrae, cum eſt e regione ſolis, interpoſitu, interiectuq. terrae repente deficit: ijſdemq. ſpatijs eae ſtellae, quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq. modo oriuntur, et occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſaepe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar, inquit, carminibus Arati, eis, quae a te admodum adoleſcentulo conuerſa, ita me delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex ijs memoria teneam. ergo, ut oculis aſſidue uidemus ſine ulla mutatione, aut uarietate,*

Cetera labuntur celeri caeleſtia motu,
Cum caeloq. ſimul noctesq. diesq. feruntur.

quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturae conſtantiam uidere cupientis.

Extremusq. adeo duplici de cardine uertex.
Dicitur eſſe polus. -
Hunc circum ἄρκτοι *duae uertuntur:*

numquam occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynoſura uocatur,
Altera dicitur eſſe Helice. -

cuius quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus.

Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare Triones.
paribusq. ſtellis, ſimiliter diſtinctis, eundem caeli uerticem luſtrat parua Cynoſura.
Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte uidetur.
Haec uero parua eſt: ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.

& quo ſit earum ſtellarum admirabilior adſpectus,

Has inter, uelut rapido cum gurgite flumen,
Torru' Draco ſerpit ſubter, ſupraq. reuoluens
Seſe, conficiensq. ſinus e corpore flexos.

eius cum totius eſt praeclara ſpecies, tum in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibusq. oculis duo feruida lumina flagrant.
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti ceruice reflexum
Obtutum in cauda maioris figere dicas.

& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hic paullum ſeſe ſubitoq. recondit,
Ortus ubi atque obitus partem admiſcētur in unam.

id autem caput,

Attingens defeſſa uelut maerentis imago,
Vertitur. - *quam quidem Graeci*
Engonaſin uocitant, genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona,

atque haec quidem a tergo. propter caput autem

Anguitenens:
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον *nomine Graij.*
Hic preſſo duplici palmarum continet Anguem,
Eius & ipſe manet religatus corpore toto:
Namque uirum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusq. Nepai.

ſeptemtriones autem ſequitur

Arctophylax, uulgo qui dicitur eſſe Bootes:
Quod quaſi temone adiunctam prae ſe quatit Arctū.

dein quae ſequuntur.

Huic autem ſubter praecordia fixa uidetur
Stella micans radijs Arcturus nomine claro:

cui ſubiecta fertur,

Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.

atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus diuina ſollertia appareat.

EXPLANATIO

RESTAT *ultimus* } Caeli,ſiue aetheris deſcriptio ab ambitu,& ſtellarum multitudine, & pulchritudine. CAELI *complexus* } caeleſtis ambitus. E *quibus ſol* } Solis deſcriptio a magnitudine,& utilitatibus,quae ſunt: diſtinctio diei, & noctis,uiciſſitudo aeſtatis,& hiemis triſtitia,& laetitia terrae, hoc eſt animantium, & rerum naſcentium. BINAS *in* } Sol bis in annos ſingulos digreditur,atque recedit ab aequatore ſemel ad Boream,& ſemel ad Auſtrum,& toties ad eundem reuertitur. AB *extremo* } ſcilicet termino, ſeu meta,quae eſt in utroque tropico cancri,& Capricorni. hoc enim eſt extremum iter ſolis. CONTRARIAS } quoniam adſcendit,& deſcendit, dum ſingulis menſibus luſtrat ſignum unum. QVASI *triſtitia* } contractione.tranſlatio ab animis,qui triſtitia contrahuntur, & diffunduntur laetitia. VICISSIM } ex oppoſito. LVNA *autem* } lunae deſcriptio a magnitudine,motu,lucis mutatione,& obſcuratione. MATHEMATICI } Arithmetici Geometrae,& Aſtronomi. IISDEM *ſpatijs* } eodem ſignifero circulo duodecim ſpatijs, ſiue partibus diuiſo, quem totum ſingulis menſibus luſtrat, nunc adſcendens,nunc deſcendens curſu uago. SVBIECTA, *atque* } Luna ſubiecta, & oppoſita ſoli eclypſim ſolis efficit. TVM } aliquando interdum. INTERPOSITV } Luna incurrente in terrae umbram fit eclypſis Lunae. QVAS *uagas* } Planetarum motus nunc incitatur,id eſt,celerior eſt,nũc retardatur, interdum etiam reſiſtunt,id eſt uidentur tamquam immoti ſubſiſtere,& uocantur ſtationales. SEQVITVR *ſtellarum* } Deſcriptio ſtellarum fixarum. NOTARVM *figurarum* } Nomina ſtellarum, primo ex notarum figurarum ſimilitudine.Secundo ab artificibus Aſtronomiae.Tertio ab animantibus, & rebus alijs alludentibus ad naturam,& uim,quam habent ſtellae in haec inferiora. DVPLICI *cardine* } ſeptemtrionali,& auſtrino. ἄρκτοι *duae* } urſae duae ἄρκτος Graece, urſus,& urſa Latine. CYNOSVRA } proprie interpretatur cauda canis,& eſt urſa minor. Draconis caudae implicita. Eadem Phoenix dicta eſt a Thalete Phoenice, qui primus eam obſeruauit.Vnde & reliqui Phoenices ea fidentes diligenter nauigare exiſtimantur.HELICE } maior urſa,ita dicta a uerbo ἑλίσσω, id eſt,uoluo,& circumflecto. Nam,ut plauſtrum circa polum,qui Boreas dicitur, uerſari uideatur hoc ſignum,ut plures dixerunt,numquam occidit. NOSTRI } id eſt,Latini. TRIONES, } ſunt qui triones,quaſi terriones.id eſt, boues dici uelint. Terriones, inquit Varro, boues appellantur etiamnum a bubulcis. IN *alto* } in mari. PRIOR *illa* } Helice HAEC } Cynoſura. BREVI *orbe* } id eſt,circulo, qui polo propinquior eſt. HAS *inter* } Draco iuxſta axem tortuoſo, & fluxuoſo corpore ſerpere uidetur. VELVT *rapido cum gurgite flumen, &c.* } Virgil.in Georg.

Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis,
Circum perq. duas in morem fluminis arctos,
Arctos Oceani metuentes aequore tingi.

SINVS *flexos* } replicationes. HIC } in eo loco. ENGONASIN } Engonaſis a flexo genu Herculis,nomen inuenit,qui dextro genu nixus draconem premit. ὀφιοῦχον } ὄφις Graece,Latine Serpens dicitur, & ἔχω habeo, & teneo.Ophiuchus igitur dicitur habens,& tenens ſerpentem. NEPAI } id eſt, Nepae.Nepa, inquit Pompeius, Afrorum ſidus,quod cancer appellatum,uel, ut quidam uolunt, Scorpius.Plautus: Dabo me ad parietem, & imitabor Nepam. ARCTOPHILAX } urſae cuſtos. BOOTES } bubulcus,& arator. TEMONE *adiunctam* } coniugatam ad plauſtrum. Temo,inquit Varro,dictus eſt a tenendo.is enim continet iugum, & plauſtrum. SVBTER *praecordia* } ſubter pectus,& uentrem. ARCTVRVS } Vrſae cauda. Manilius, Arcturumq. rapit medio ſub pectore ſecum. VIRGO } Haec dicitur eſſe iuſtitia. Iuſtitiae autem octonarium dedicant numerum.

CICERO

ET natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti.
Subiectus medio eſt cancer,pedibusq. tenetur.
Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam.
Auriga
Sub laeua Geminorum obductus parte feretur:
Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra laeuum humerum claro obtinet. -
tum quae ſequuntur.
Verum haec eſt magno,atque illuſtri praedita ſigno.
Contra Haedi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
cuius ſub pedibus
Corniger eſt ualido connexus corpore Taurus.
eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.
Has Graeci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:
a pluendo: ὕειν *enim, eſt Pluere.noſtri imperite Suculas:quaſi a ſuibus eſſent,nõ ab imbribus,nominatae.*
minorem autem ſeptemtrionem Cepheus paſſis palmis a tergo ſubſequitur.
Namque ipſum ad tergum Cynoſurae uertitur Arcti.
hunc antecedit
Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
Andromeda,aufugiens adſpectum maeſta parentis.
Huic Equus ille,iubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput aluo: ſtellaq. iungens
Vna,tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus haeret.
quem propter
Piſces, quorum alter paullum praelabitur ante,
Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
Ad pedes Andromedae Perſeus deſcribitur.
Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter laeuum genu
Vergilias tenui cum luce uidebis.

Inde Fides leuiter poſita,& connexa uidetur.
Inde eſt ales auis lato ſub tegmine caeli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra,totuſq. deinceps Aquarius.
Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.
hinc autem adſpicitur,
Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte,
Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat,
deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
Curriculum numquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit,& ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.quam longe ſerpentem & manantem
- Adſpicies, proceraq. uincla uidebis,
Quae retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quae Centaurus
Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis,
Hinc dextram porgẽs,quadrupes qua uaſta tenetur,
Tendit,& illuſtrem truculentus caedit ad aram.
Hic ſeſe infernis e partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
In medioq. ſinu fulgens cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Coruus
Roſtro tundit:& hic Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante Canem,graio Procyon qui nomine fertur.

EXPLANATIO

SVB *caput Arcti* ʒ uidelicet Cynoſurae, ſiue Vrſulae. AVRIGA ʒ Heniochus a Graecis dicitur. OBDVCTVS ʒ opertus,quoniam pedes ſerpentini non apparent in curru latentes propter deformitatem. CONNEXVS ʒ compactus. IMPERITE ʒ indocte. MINOREM ʒ Cynoſuram. CEPHEVS ʒ Phonicis filius fuit. Cicero in ultima Tuſc. Nec uero Atlas ſuſtinere caelũ,nec Prometheus affixus caucaſo,nec ſtellatus Cepheus cum uxore,genero,filiaq. traderetur,niſi caeleſtium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulae traduxiſſet. ANDROMEDA, ʒ Cephei filia,quae Perſeum ſecuta eſt,& Palladis beneficio aſtris adnumerata. PARENTIS ʒ id eſt,Caſſiopeae. EQVVS *ille* ʒ Pegaſus alatus. ALVO ʒ umbilico.Hyginus agens de Pegaſo, dicit: In umbilico nouiſſimam habet ſtellam,quae Andromeda uocatur,ſed maxime lucet, quae capiti proxima apparet. IVNGENS ʒ connectens alas Pegaſi poſita in iunctura utriuſque naturae,alitis ſcilicet,& quadrupedis. VNA *tenet duplices* ʒ Stella ſupra caput Andromedae ſic connectere illam cum pegaſo uidetur,quaſi unum ſimulacrum. VERGILIAS ʒ ita dictae ſunt ſeptem ſtellae in tauri tergo,quoniam earum ortus uir denunciat. Graece Pleiades a nauigando,quoniam earum ortu primum ſit tuta nauigatio: πλέω autem Graece, nauigo Latine. TVM *gelidum* ʒ Capricornus frigore geluque terram claudit, ut otioſa quaſi uires colligat. SEMIFERO ʒ nam prior pars eſt hirci,poſterior piſcis. VESTIVIT *lumine* ʒ cum ſol eſt in capricornu,bruma eſt. FERVIDVS *ille canis* ʒ Sirius ſtella in ore canis maioris urendi,& ſiccandi uim habet. σειρᾶν enim eſt urere. PROCERAQ. *uincla* ʒ A cauda piſcis forma uinculorum inſtar exit. ANTE *Canem,* ʒ Ita Cicero Procyonem interpretatus eſt. Canicula a quibuſdam dicitur,hoc eſt minor canis.

CICERO

HAEC omnis deſcriptio ſiderũ,atque hic tantus caeli ornatus,ex corporibus huc,& illuc,caſu, & temere concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano uideri poteſt? aut uero alia quae natura,mentis, & rationis expers, haec efficere potuit, quae, non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi,qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt? Nec uero haec ſolum admirabilia, ſed nihil maius, quam quod ita ſtabilis eſt mundus,atque ita cohaeret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. omnes enim partes eius undique medium locum capeſſentes, nituntur aequabiliter:maxime corpora autem inter ſe iuncta permanẽt, eum quodam quaſi uinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quae per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur,& ad medium rapit,& conuertit extrema. Quocirca, ſi mundus globoſus eſt; ob eamq. cauſſam omnes eius partes,undique aequales, ipſae per ſe, atque inter ſe continẽtur: contingere idẽ terrae neceſſe eſt, ut, omnibns eius partibus in medium uergentibus,(id autem medium infimũ in ſphaera eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis, et ponderum. Eademq. ratione mare,cum ſupra terram ſit,medium tamen terrae locum expetens, conglobatur undique aequaliter. neque redundat umquam, neque effunditur. Hic autem continens aer fertur, ille quidem leuitate ſublimi, ſed tamen in oẽs partes ſe ipſe fundit.ita que & mari continuatus, & iunctus eſt, & natura fertur ad caelum;cuius tenuitate,& calore temperatus,uitalem, & ſalutarem ſpiritum praebet animantibus. Quem complexa ſumma pars caeli, quae aether dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem,& nulla admiſtione concretum, & cum aeris extremitate coniungitur.In aethere autem aſtra uoluuntur:quae ſe & nixu ſuo conglobata continent, & forma ipſa, figuraq. ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixiße uideor, minime noceri poteſt. ſunt autem ſtellae natura flammeae: quocirca terrae, maris,aquarũ,uaporibus aluntur ijs,qui a ſole ex

le ex

le ex agris tepefactis, & ex aquis excitatur: quibus altae, renouataeq. ſtellae, atque omnis aether, refundunt eadem, & rurſum trahunt in idem, nihil ut fere intereat, aut admodum paullulum, quod aſtrorũ ignis, & aetheris flamma conſumat. ex quo euenturum noſtri putant id, de quo Panaetium addubitare dicebatur, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum humore conſumpto neque terra ali poſſet, neque remearet aer, cuius ortus, aqua omni exhauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil, praeter ignem: a quo rurſum animante, ac deo renouatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.

EXPLANATIO

HAEC *omnis* § Epiphonematica concluſio euincens ſidera a deo & condita eſſe, & ab eodem conſtantiſſime regi. NEC *uero* § Amplificatio a ſtabilitate mundi. COHAERET § continuatam partium cohaerentiam, ſiue coniunctionem habet. AD *permanendum* § ad perſeuerandum. APTIVS § conuenientius. MEDIVM *locum* § hoc eſt, terram. NITVNTVR § cohaerent. eſt enim natura omnium nixus, omnium nexus, omnium uinculum, omnium gluten. CORPORA § partes mundi. AD *medium* § ad ſe ipſam, quae facta eſt medium, ſiue centrum caeli. RAPIT, *& conuertit* § magna ſua ui. eſt enim natura ueluti magnes, omnes ſuas partes ad ſe trahens. EXTREMA § partes ſuas, quarum eſt centrum. Porro ipſa natura uidetur comparanda non tam optimo magneti, & excellentiſſimo glutino, quam etiam hydrargiro analogia quadam: cum enim hydrargirum ita omnibus metallis ineſſe dicatur, ueluti omnium materia prima, tametſi omnia ſpecie differant inter ſe; pari ratione Stoici uniuerſam naturam arbitrantur omnibus ſuis partibus ineſſe ueluti animam. QVOCIRCA *ſi mundus* § Contiguitas corporum, ſiue partium mundi. INTERRVMPAT § interiectu ſuo impediat. CONTENTIO § nixus, conatus. SVPRA *terram ſit,* § Mare quidam putarunt terram mediam ita circumdare, ut imae, ſupremaeq. partes promineant, ſed terram cum aqua mutuo complexu coniunctam unum globum efficere notius eſt, & uerius. LOCVM *expetens* § id eſt, terram ambiens, & interlabens. CVIVS *tenuitate* § Vſus aeris, uidelicet praebere ſpiritum ſalutarem animantibus. NIXV *ſuo* § naturali ſua proprietate. SVA *momenta ſuſtentant* § ſuos motus continuant. AQVARVM *uaporibus* § Vaporis natura eſt humida, & calida, quemadmodum exhalationis calida & ſicca. Ariſt. I. Meteo. REMEARET § in aquã conuerti. Ex aqua aerem oriri putant Stoici. exhauſta itaque aqua oriri non poteſt, nec in aquã iterum conuerti. ORTVS § renouatio. AQVA *omni* § tam maris, quam fluminum. RELINQVI § ſupereſſe in ambitu mundi. NIHIL § nullum elementorum. A *quo animante* § a quo igne, una cum anima. AC *deo* § ac proinde deo, quia una cum anima operatur, quae quidem anima deus eſt, uti ſentiunt Stoici.

CICERO

NOLO in ſtellarũ rõne multus uobis uideri, maximeq. earum, quae errare dicuntur: quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut, cũ ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illuſtret, & temperet, infraq. Martem duae Soli oboediant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce cõpleat, ab eoq. Luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatesq. gignendi. quae copulatio rerum, et quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturae quem non mouet, hũc horum nihil umquam reputauiſſe certo ſcio. Age, ut a caeleſtibus rebus ad terreſtres ueniamus, quid eſt in his, in quo non naturae ratio intelligentis appareat? Principio, eorum, quae gignuntur e terra, ſtirpes, & ſtabilitatem dant ijs, quae ſuſtinent; & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quae radicibus continentur; obducunturq. libro, aut cortice trũci, quo ſint a frigoribus, & a caloribus tutiores. Iam uero uites ſic clauiculis adminicula, tamquam manibus, apprehendunt, atque ita ſe erigunt, ut animantes. quin etiam a caulibus, braſſicisque, ſi prope ſati ſint, ut a peſtiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. Animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis, ut in ſuo quoque genere permaneant? quarum aliae corijs tectae ſunt, aliae uillis ueſtitae, aliae ſpinis hirſutae: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large, & copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparauit. enumerare poſſum, ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumq. quae ſit in figuris animantium, & quam ſollers, ſubtilisq. deſcriptio partium, quamq. admirabilis fabrica membrorum. omnia enim, quae quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit, nihil ad uitam retinendam non neceſſarium. Dedit autem eadem natura belluis & ſenſum, & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. Iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia uolando, alia nando; cibumq. partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum. alia ſugunt, alia carpunt, alia uorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quae autẽ altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiam data elephantis, quia, propter magnitudinem corporis, difficiles aditus habebant ad paſtum. At quibus beſtijs erat is cibus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam machinatio quaedam, atque ſollertia: ut in araneolis, aliae quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhaeſerit, conficiant; aliae autem ut ex inopinato obſeruant, &, ſi quid incidit, arripiunt, idq. conſumunt. Pinna uero, (ſic enim Grae-

ce dicitur) duabus grandibus patula conchis , cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque, cum piſciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita a ſquilla pinna morſu comprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quaeritur. in quo admirandum eſt, congreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturae ipſae congregatae ſint.

EXPLANATIO

CONCENTVS ≀ conſonantia. VT *cum ſumma* ≀ Planetarum uires, & effectiones conſentientes, & conuenientes rebus naſcentibus. DVAE *oboediant* ≀ Venus, & Mercurius Soli ita aſſiſtũt, ut modo ad eum accedant tamquam mandata accepturi, aut miniſtraturi recedant tamquam uiae pericula exploraturi. Sicq. omni tempore regi ſuum obſequium praeſtant in politia caeleſti. AGE *ut a caeleſtibus* ≀ Tranſitio a caeleſtibus ad terreſtria. INTELLIGENTIS ≀ prouidentis. GIGNVNTVR *e terra* ≀ res terra naſcentes. IAM *uero uites* ≀ Vitis natura admirabilis, & pertinax odium inter ipſam & braſſicam. CLAVICVLIS ≀ capreolis. ADMINICVLA ≀ ſuſtentamenta. A *caulibus, braſſicisque,* ≀ Braſſicae nomen Caules complectitur. ideo uidetur legendum A Lauris, ex Plinio lib. XVII. cap. 24. Haec Paullus pater. Vel a ſpecie ad genus Cicero tranſijt: ut uitibus non modo caulos, uerum & braſſicas odio eſſe demonſtraret. ANIMANTIVM ≀ Genera animantium uaria, item paſtus, & membrorum, partiumq. conformatio. OMNIA *enim quae* ≀ Notanda in animantium deſcriptione. Primo ordo partium, & fabricatio admirabilis. Secundo ſitus, ſiue collocatio. Tertio officium, ſiue uſus. Quarto ſenſus, & appetitus. IAM *uero alia* ≀ Modi uarij paſtionis animantium. MANVS ≀ id eſt, proboſcis, qua tamquam manu res apprehendit, & attrahit. PINNA ≀ Genus conchae marinae. SQVILLA ≀ piſciculi genus.

CICERO

EST etiam admiratio nonnulla in beſtijs aquatilibus ijs, quae gignuntur in terra; ueluti crocodili, fluuiatilesq. teſtudines, quaedamq. ſerpentes ortae extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquã perſequuntur. Quin etiam anatum oua gallinis ſaepe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut a matribus; deinde eas relinquunt, a quibus excluſi, fotiq. ſunt, & effugiunt, cum primum aquam, quaſi naturalem domum, uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. Legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam, quae Platalea nominetur, eam ſibi cibum quaerere aduolãtẽ ad eas aues, quae ſe in mari mergerẽt: quae cum emerſiſſẽt, piſcemq. cepiſſent, uſque eo premere earum capita mordicus, dũ illae captum amittetent: id quod ipſa inuaderet, eademq. haec auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eaſq., cum ſtomachi calore concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quae ſunt eſculenta. Ranae autem marinae dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moueri prope aquã; ad quas, quaſi ad eſcam, piſces cum acceſſerint, confici a ranis, atque conſumi. Miluo eſt quoddam bellũ naturale cum coruo: ergo alter alterius, ubicumque nactus eſt, oua frangit. Illud uero ab Ariſtotele animaduerſum, a quo pleraque, quis poteſt non mirari? grues, cum, loca calidiora petentes, maria tranſmittunt, trianguli formam efficere. eius autem ſummo angulo aer ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tamquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tamquam a puppi uẽtis adiuuatur; haeq. in terga praeuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non põt; quia nõ habet, ubi nitatur; reuolat, ut ipſe quoque quieſcat. in eius locum ſuccedit ex ijs, quae acquieuerunt: eaq. uiciſſitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiae, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant. Atque illa mirabilia. quid ea, quae nuper, id eſt paucis ante ſaeculis, medicorum ingenijs reperta ſunt? uomitione canis purgare aluos ibes Aegyptiae curant. auditum eſt, pantheras, quae in barbaria uenenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cum eſſent uſae, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum eſſent confixae uenenatis ſagittis, herbam quaerere, quae Dictamus uocaretur: quam cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt e corpore. ceruaeq. paullo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quae Seſelis dicitur. Iam illa cernimus, ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quaeque defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliae fuga ſe, aliae occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiae, torpore torpedines. multae etiam inſectantes odoris intolerabili foeditate depellunt. Vt uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt a prouidentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumq. rerum, quae altae aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur. quae quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq. ſemen incluſum eſt in intima parte earum bacarum, quae ex quaque ſtirpe funduntur: ijſdemq. ſeminibus & homines affatim ueſcuntur, & terrae eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur.

EXPLANATIO

SIMVL *ac niti* ≀ quamprimum congredi. AQVAM *perſequuntur* ≀ in aquam deſcendunt. GRVES ≀ Gruum hiſtoria. Primo profectio ad loca calida. Secundo induſtria in uolatu, in quo λάμβδα Graecum expri-

exprimunt. Tertio praeuolantium uiciſſitudo. Loca *calidiora,* ȝ ut Aegyptum, & adiacentes regiones, in quibus hiemant. Mvlta *eiuſmodi* ȝ Praeciſio. Qvid *ea, quae* ȝ Medicamenta ab animalibus reperta. Vomitione *canis purgare aluos ibes Aegyptiae curant.* ȝ Varie legitur in libris ſcriptis: nam pro, Purgare, &, Purgante, &, Purgantes, &, Purgant, reperitur; & pro, Canis, Canes: ut fortaſſe ita corrigendum ſit, mutatione non inſigni: Vomitione canes purgantur: aluo ſe ibes Aegyptiae curant. cuius rei hiſtoriam ex Plinio, & Plutarcho licet cognoſcere. Haec Paullus pater. Iam *illa cernimus* ȝ Arma animantium naturalia. Torpore ȝ ſtupore. Nouit torpedo uim ſuam, inquit Plinius, ipſa non torpens, merſaq. in limo ſe occultat, piſces, qui ſecuri natantes obtorpuere, corripiens. Vt *uero perpetuus* ȝ Propagatio ſpecierum.

C I C E R O

Qvid loquar, quanta ratio in beſtijs ad perpetuã conſeruationẽ earum generis appareat? nam, primũ, aliae mares, aliae feminae ſunt: quod ꝑpetuitatis cauſſa machinata natura eſt. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimae, & in mari, & in femina commiſcendorum corporum mirae libidines. cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, eoq. ſaeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in ijs animantibus, quae lacte aluntur, omnis fere cibus natũ lacteſcere incipit; eaque, quae paullo ante nata ſũt, ſine magiſtro, duce natura mammas appetũt, earumq. ubertate ſaturantur. Atque, ut intelligamus nihil horum eſſe fortuitum, & haec omnia eße prouidae, ſollertisq. naturae: quae multiplices fetus procreant, ut ſues, ut canes, his mammarum data eſt multtiudo, quas eaſdem paucas habent eae beſtiae, quae pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor beſtiarum ſit in educandis, cuſtodiendisq. ijs, quae procreauerint, uſque ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere? etſi piſces, ut aiunt, ona cum genuerunt, relinquunt. facile enim illa aqua & ſuſtinentur, & fetum fundunt. teſtudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere oua, deinde diſcedere. ita & naſcuntur, & educantnr ipſa per ſeſe. Iam gallinae, auesq. reliquae & quietum requirunt ad pariẽdum locum; & cubilia ſibi, nidosq. conſtruunt; eosq. quam poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut quamfacillime oua ſeruentur. ex quibus pullos tum excluſerint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore laedantur; &, ſi eſt calor, a ſole ſe opponant. cum autem pulli pinnulis uti poſſunt; tum uolatus eorum matres proſequuntur, reliqua cura liberantur. Accedit etiã ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſeruationem, & ſalutem, hominum etiam ſollertia, & diligentia. nam multae et pecudes, et ſtirpes ſunt, quae ſine procuratione hominũ ſaluae eße non poßunt. magnae etiã opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam aliae alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat; &, cum tota aeſtate obrutam, oppletamq. tenuit, tum recedit, mollitosque, & oblimatos agros ad ſerendũ relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannis quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omnium fluminum maximus, non aqua ſolum agros laetificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit. magnam enim uim ſeminum ſecum frumenti, & ſimilium dicitur deportare. Multaq. alia in alijs locis commemorabilia proferre poſſum, multos fertiles agros alios aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturae, quod tam multa ad ueſcẽdum, tam uaria, tamq. iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & copia. Quam tempeſtiuos autem dedit, quam ſalutares non modo hominum, ſed etiã pecudum generi, ijs denique oĩbus, quae oriuntur e terra, uẽtos eteſias? quorũ flatu nimij temperãtur calores: ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Multa praetereunda ſunt; & tamen multa dicuntur, enumerari enim non poſſunt fluminũ opportunitates, aeſtus maritimi, multum accedentes, & recedentes, montes ueſtiti, atque ſilueſtres, ſalinae ab ora maritima remotiſſimae, medicamentorum ſalutarium pleniſſimae terrae, artes denique innumerabiles ad uictũ, & ad uitam neceſſariae. Iam dici noctisq. uiciſſitudo conſeruat animãtes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente, conſilioq. diuino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſeruationemq. admirabiliter adminiſtrari.

E X P L A N A T I O

Cvm *autem* ȝ Modus generationis, & nutritionis animalium. In *locis* ȝ in uterinis cellulis. Ariſtoteles in hiſtoria animalium, pars uuluae, inquit, interior, loci, & uterus. unde fratres uterinos appellamus, oſtium uero matrix dicitur. Qvid *dicam, quantus* ȝ Amor erga ſobolem. Etsi *piſces* ȝ Exempla deſertionis ſobolis, in piſcibus, teſtudine, & Crocodilo. Iam *gallinae* ȝ cura animantium, & partu, & nutritione ſobolis ſuae. Magnae *etiam* ȝ Stirpes ȝ ueluti ſunt uites, quae annuam putationem requirunt, & curam agricolarum. Mesopotamia ȝ ita dicta, quod media ſit inter duo flumina, Euphratem ſcilicet, & Tigrin. F‹cunditas ſingularis, & miranda ex fluminum irrigatione. Sed *illa quanta* ȝ Elementorum uarietas atque copia. Tempestivos ȝ opportunos, commodos, neceſſarios. Ventos *eteſias?* ȝ Hi ſunt annui, & ſtati, ab ἔτος, quod annum ſignificat, ab Aquilone ſpirantes exoriente canicula, & leni ſuo flatu mirifice ardorem aeſtatis mitigantes. Mvlta *praetereunda ſunt* ȝ Praeteritio. Sic *undique* ȝ Epilogus tertiae partis de diuina cura, & gubernatione mundi.

CICE-

CICERO

SIN *quaereret quiſpiam, cuiuſnam cauſſa tantarum rerum molitio facta ſit, arborum ne, & herbarum, quae quamquam ſine ſenſu ſunt, tamen a natura ſuſtinentur? at id quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? uihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium cauſſa tantum laboraſſe. quorum igitur cauſſa quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium, quae ratione utuntur. hi ſunt dij, & homines: quibus profecto nihil eſt melius. ratio eſt enim, quae praeſtat omnibus. itaque fit credibile, deorum, & hominum cauſſa factum eſſe mundum, quaeq. in eo ſint omnia. faciliusq. intelligetur, a dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omnisq. humanae naturae figura, atque perfectio. Nam, cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, ſpiritu; ad haec omnia percipienda os eſt aptiſſimum; quod, adiunctis naribus, ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini uocantur: quae confectio etiam a lingua adiuuari uidetur. Linguam autem ad radices eius haerens excipit ſtomachus: quo primum illabuntur ea, quae accepta ſunt ore. is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. atque is agitatione, & motibus linguae cum depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. ipſius autem partes eae, quae ſunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quae autem ſupra, contrahuntur. Sed, cum aſpera arteria (ſic enim a medicis appellatur) oſtium habeat adiunctum linguae radicibus, paullo ſupra, quam ad linguam ſtomachus annectitur; eaq. ad pulmones uſque pertineat, excipiatq. animam eam, quae ducta ſit ſpiritu, eandemq. a pulmonibus reſpiret, & reddat: tegitur quaſi quodã operculo. quod ob eam cauſſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed, cum alui natura, ſubiecta ſtomacho, cibi, & potionis ſit receptaculũ; pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in aluo multa ſunt mirabiliter effecta: quae conſtant fere e neruis. eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetque, & continet ſiue illud aridum eſt, ſiue humidum, quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile poſſit: eaq. tum adſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & praeterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur. In pulmonibus autem ineſt raritas quaedã, & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahũt adſpirantes, tum ſpiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, et aluo ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad iecur per quaſdam in medio inteſtino uſque ad portas iecoris (ſic enim appellant) ductas, & directas uias, quae pertinent ad iecur, eiq. adhaerent. atque inde aliae pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a iecore dilapſus. ab eo cibo cum eſt ſecreta bilis: ijq. humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem uertunt, ad eaſdemq. portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiae pertinent: per quas lapſus cibus ex hoc ipſo loco in eam uenam, quae caua appellatur, confunditur, perq. eã ad cor confectus iam, coctusq. perlabitur: a corde autem in totum corpus diſtribuitur per uenas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes.*

EXPLANATIO

SIN *quaeret quiſpiam* ʒ Quartae quaeſtionis explicatio de cauſſa finali adminiſtrationis mundi, quae eſt ſalus hominis. NIHILO *probabilius* ʒ aeque abſonum eſt, inquit, mundum eſſe effectum beſtiarum cauſſa. RATIO *eſt enim* ʒ Confirmatio, Deus omnia condidit propter naturam praeſtantiſſimam. Nulla natura eſt praeſtantior homine. Igitur nullius cauſſa niſi hominis omnia Deus condidit & ſeruat. NAM, *cum tribus* ʒ Anatome ſeu deſcriptio partium hominis, quas tripliciter diuidit, ut aliae cibo inſeruiant, aliae potioni, quaedam etiam ſpiritui, quamquam nonnullae ex his communiter omnibus famulantur, ut os &c. SPIRITV ʒ aere. ADIVNCTIS *naribus* ʒ foraminibus narium. SPIRITV *augetur* ʒ aere ingrediente impletur. MOLLITVR *cibus.* ʒ Satis aptus elicitur ſenſus: mihi tamen magis placeret, Molitur; a uerbo, Molo molis, unde Molares dentes. atq. etiam in hoc uerbo Maffei liber, l, conſonantem non geminat. Haec Paullus pater. *Molitur*: teritur, ut mola triticum. ACVTI ʒ priores quattuor ob id inciſorij, & diuiſores dicti. CONFICIVNT ʒ commiſcent. GENVINI ʒ quoniam a genis dependent. dicuntur & maxillares. STOMACHVS ʒ Eſt anguſtus canalis a uoce σόμα, os, & ἄγχος, anguſtia, deuehens cibum in uentriculum. STOMACHVS ʒ Stomachus, inquit Celſus, qui inteſtinorũ principiũ eſt cũ uentriculo cõmittitur: uentriculus aũt receptaculum cibi eſt. TONSILLAS ʒ ſunt tonſillae in homine, quae in ſuibus glandulae. IPSIVS ʒ ſcilicet ſtomachi. ASPERA *arteria* ʒ ita dicitur ſemita ſpiritus, quae carne conſtat, & cartilagine, uulgo canna pulmonis. PAVLLO *ſupra* ʒ quoniam arteria eſt ante ſtomachum. QVAE *ducta ſit ſpiritu* ʒ quae anima hauſta ſit ſpiratione, ſiue attracta ſit cum ipſo aere, cum quo ſpirabilis eſt. TEGITVR *quaſi quodam operculo* ʒ Arteria, inquit, philoſophus cibo infeſtatur: attamen natura molita eſt ad hoc minorem linguam, quae arteriam operiret. SED *cum alui* ʒ Alui, ſiue uentriculi deſcriptio a ſitu, officio, & uſu: nam recipit cibum, & potum, eumq. concoquit, & alterat. EST *multiplex* ʒ multas habet plicas. IN *pulmonibus autem* ʒ Pulmonis deſcriptio, a ſubſtantia, & officio. ADSPIRANTES ʒ ſpiritum emittentes. cũ enim ſe conſtringunt pulmones, ſpiritum exprimunt more follium. DVCATVR ʒ hauriatur. Ex *inteſtinis* ʒ Ex uentriculo cibus

mittitur

mittitur in inteſtina, ubi fit ſecretio, & id quidem quod purius, & liquidius eſt a medio inteſtino, quod meſenterion uocant per uenam portam in epar inuehitur, lutulentum uero ad inferiora pellitur. MEDIO ȝ quod eſt inter aluum, & imas partes. ATQVE *inde aliae* ȝ ſcilicet uiae, uel uenae, quae uehunt cibum. RELIQVA *ſe* ȝ Quarta pars in ſanguinem mutatur. DISTRIBVITVR ȝ ſunt enim uenae, ceu riui, per quos ſanguis de corde, quaſi aqua de fonte, uenit in omnes partes corporis.

CICERO

QVEMADMODVM autem reliquiae cibi depellãtur, tum adſtringentib. ſe inteſtinis, tum relaxãtibus, haud ſane difficile dictu eſt, ſed tamen praetereundum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturae. Nã quae ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eaq. pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adiunctus eſt, in quem ſanguis a iecore per uenam illam cauam influit, eoq. modo ex his partibus, & ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. utraeque autem crebrae, multaeq. toto corpore intextae uim quandam incredibilem artificioſi operis, diuiniq. teſtantur. Quid dicam de oſſibus? quae ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde neruos, a quibus artus continentur; eorumq. implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut uenae, & arteriae a corde tractae, & profectae, in corpus omne ducuntur. Ad hanc prouidentiam naturae tam diligentem, tamq. ſollertem adiungi multa poſſunt, e quib. intelligatur, quantae res hominibus a deo, quamq. eximiae tributae ſint: qui primum eos, humo excitatos, celſos, & erectos cõſtituit, ut deorũ cognitionem, caelum intuentes, capere poſſent. ſunt enim e terra homines, non ut incolae, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque caeleſtiũ: quarũ ſpectaculum ad nullum aliud genus animantũ pertinet. Senſus autẽ, interpretes ac nuncij rerũ, in capite, tamquã in arce, mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. nam oculi, tamquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent; ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. Et aures, cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur, recte in altis corporum partibus collocatae ſunt. Itemq. nares, eo quod omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt; & quod cibi, & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſſa uicinitatem oris ſecutae ſunt. Iam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore aequabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnesq. nimios & frigoris, & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atque, ut in aedificijs architecti auertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quae profluẽtia neceſſario taetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit a ſenſibus. Quis uero opifex, praeter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſollertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quae primum oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſaepſit: quas primũ perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. ſed lubricos oculos fecit, & mobiles; ut & declinarent, ſi quid noceret; & adſpectum, quo uellent, facile conuerterent. aciesq. ipſa, qua cernimus, quae pupilla uocatur, ita parua eſt, ut ea, quae nocere poſſint, facile uitet. palpebraeq. quae ſunt tegumenta oculorum, molliſſimae tactu, ne laederent aciem, aptiſſime factae, & ad claudendas pupillas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idq. prouidit ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate. munitaeq. ſunt palpebrae tamquam uallo pilorum: quibus &, apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur, & ſomno conniuentibus; cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tamquam inuoluti quieſcerent. Latent praeterea utiliter, & excelſis undique partibus ſaepiuntur. primum enim ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorem, a capite, & fronte defluentem, repellũt. genae deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectae, leuiterq. eminentes.

EXPLANATIO

NAM, *qui ſpiritu* ȝ Pulmo inſpirat aerem, eumq. praeparatum ad cor tranſmittit ad calorem eius mitigandum, ſimulq. fumoſum aerem emittit, ne cor ſuffocetur. COAGITATIONE *pulmonum* ȝ hi quaſi binae alae continue circa cor, ubi uitalis calor ineſt, coagitãtur, ſua dilatatione attrahendo, & conſtrictione exprimendo ipſum aerem. VENTRICVLVM *cordis* ȝ ſcilicet ſiniſtrum, cuius officium eſt, excipere aerem ex pulmone allatum. ALTER ȝ ſcilicet dexter. QVI ȝ nerui. QVAE *primum* ȝ figura hominis ad agnoſcendum deum, & res ſuperas accommodata. INTVENTES ȝ Rerum optimarum, inquit Plato, cognitionem nobis oculi attulerunt. nam haec, quae de mundo diſputantur, numquam inuenta eſſent, ſi neque ſidera, neque ſol, neque caelum ſuſpici potuiſſent. cognitio uero diei, ac noctis ab oculis orta, effecit, ut dinumeratione quadam menſium, annorumq. ambitus metiremur, tempus cognoſceremus, uniuerſae naturae ordinem ſcrutaremur: quib. rebus philoſophiam adepti ſumus, quo bono nihil umquam maius mortalium generi datum eſt deorum munere, neque dabitur. Aſſerendum eſt ob hanc potiſſimum rationem, deum oculos genuiſſe, ut mentis circuitus, qui in caelo peraguntur intuiti, in uſum redigamus noſtrae mentis, cogitationesq. noſtras ad illorum temperãtiam reuocemus. CIBI, *& potionis* ȝ quoniam odores habent, quorum nares interpretes ſunt. ATQVE, *ut in aedificijs* ȝ Simile, quo dei ſollertia in opificio corporis humani declaratur. PRIMVM *oculos* ȝ Deſcriptio oculorum.

lorum. A c i e s ꝫ ita dicitur cuiuſq. rei acumen. unde Acies oculi, Acies ingenij. S o m n o *conniuentibus*, ꝫ oculis.

C I C E R O

*N*Asvs *ita locatus eſt, ut, quaſi murus, oculis interiectus eſſe uideatur. Auditus autem ſemper patet. eius enim ſenſu etiam dormientes egemus. a quo cum ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex, & directum pateret. prouiſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordib. aurium, tamquam in uiſco, inhaereſceret. Extra autem eminent, quae appellantur aures, & tegēdi cauſſa factae, tutandiq. ſenſus; & ne adiectae uoces laberentur, atque errarent, prius quam ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros, & quaſi corneolos habent introitus, multisq. cum flexibus; quod his naturis relatus amplificatur ſonus. quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu; & ex tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quae ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit peruadere: humoremq. ſemper habent ad puluerem, multaq. alia repellenda non inutilem. Guſtatus praeclare ſaeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. omnisq. ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. Primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, caelatisq. formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant. atque etiam alia maiora. nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt; iratum, propitium; laetantem, dolentem; fortem, ignauum; audacem, timidumq. cognoſcunt. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſumq. iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq. cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuſcum, leue, aſperum, graue, acutum, flexibile, durum, quae hominum ſolum auribus iudicantur: Nariumq. item, & guſtandi pariter, & tangendi magna iudicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam, quā uellem, artes repertae ſunt. perſpicuum eſt enim, quo compoſitionem unguentorum, quo ciborum condiciones, quo corporum lenocinia proceſſerint. Iam uero animum ipſum, mentemq. hominis, rationem conſilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta eße perſpicit, is his ipſis rebus mihi uidetur carere. de quo dum diſputarem, tuam mihi dari uelim, Cotta, eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idq. ratione, cōcludimus: ſingulasque res definimus, circumſcripteq. complectimur: ex quo, ſcientia, intelligitur, quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla praeſtantior. Quanta uero illa ſunt, quae uos Academici infirmatis, & tollitis; quod & ſenſibus, & animo ea, quae extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitae, partim ad oblectationem neceſſarias.*

E X P L A N A T I O

AVditvs *autem* ꝫ Deſcriptio auditus, primo a continuo uſu, ſecundo a cauſſa adiuuante, hoc eſt a partib.
quae praeparant auditum, ut ſunt amfractus, & aures. Corneolos ꝫ tortuoſos, inſtar cornuum, ut reſo
nantia fiat. Natvris ꝫ qualitatibus naturalibus. uidelicet duritie, & tortuoſitate cornea. In *fidibus* ꝫ exem.
plum fidium in teſtudine reſonantium. Omnisq. *ſenſus hominum* ꝫ Amplificatio per collationem ſenſuum
in hominibus, ac beſtijs. Omnisq. *ſenſus hominum* ꝫ & communis ſenſus, qui eſt in homine, & reflectit co-
gnitionem ſuam ſuper ſenſus, adeo ut homo ſentiat ſe ſentire. Venvstatem ꝫ elegantem membrorum cō-
poſitionem. Cognoscvnt ꝫ ex ſignis harum affectionum, in facie, uultuq. apparentibus. Distinctio, ꝫ
ordinata collocatio. Vngventorvm, ꝫ quorum uarietate nares oblectantur. Vnguenta, inquit Plinius, illi-
co exſpirant, ac ſuis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut tranſeuntem feminam odor inuitet,
etiam aliud agentem. Terrarum omnium Aegyptus accomodatiſſima unguentis, ab ea Campania eſt proxima
copia roſae. Lenocinia ꝫ expolitiones. Iam *uero animum* ꝫ Mentis actiones admirandae, ut intelligentia,
ſiue ſimplicium cognitio, numeratio, compoſitio, & diuiſio, ratiocinatio, definitio, iudicium, ſcientia. His *ipſis
rebus* ꝫ ratione ſcilicet, conſilio, & prudentia. Qvo *tu illa modo diceres?* ꝫ Eleganter, inquit, diceres, & niti-
do uerborum fluxu. Cvm *primis* ꝫ cum praecedentibus. Efficiatvr ꝫ concludatur. Ratione ꝫ ſyl-
logiſmo. Circvmscripte ꝫ determinate. Infirmatis ꝫ dicitis eſſe infirma, & debilia. Tollvnt ꝫ
negant, remouent, eripiunt, euertunt. Ea, *quae extra ſunt* ꝫ obiecta ſenſuum, & intelligibilia, quae omnia ſunt
extrinſeca. Collatis, *& comparatis* ꝫ ratione ſcilicet, & communi ſenſu, admotis, & ſimul poſitis, ueluti
ad aequilibrium. Artes *quoque* ꝫ Ars ex uniuerſali experientia extruitur, cum uidelicet res paene innumera
biles eodem modo eueniunt ijſdem ſignis antegreſſis.

CICE-

CICERO

Iam uero domina rerum, ut uos ſoletis dicere, eloquendi uis quã eſt praeclara, quamq. diuina? quae primum efficit, ut ea, quae ignoramus, diſcere, & ea, quae ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur; hac perſuademus; hac conſolamur afflictos; hac deducimus perterritos a timore; hac geſtientes comprimimus; hac cupiditates, iracundiaſq. reſtinguimus. haec nos iuris, legũ, urbium ſocietate deuinxit: haec a uita immani, et fera ſegregauit. Ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quãta opera machinata natura ſit. primum.n. a pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium a mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quae ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, chordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos reſonant in cantibus. Quam uero aptas, quamq. multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq. porrectio, propter molles commiſſuras, & artus nullo in motu laborat. itaque ad pingẽdum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt admotione digitorum. Atque haec oblectationis, illa neceſſitatis: cultus dico agrorum, exſtructionesq. tectorum, tegumenta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq. fabricam aeris, & ferri. ex quo intelligitur, ad inuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poßemus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. Iam uero operibus hominum, ideſt manibus, cibi etiam uarietas inuenitur, & copia. nam & agri multa ferunt manu quaeſita, quae uel ſtatim conſumantur, uel mandentur condita ue tuſtati: et praeterea ueſcimur beſtijs & terrenis, & aquatilibus, et uolatilibus, partim capiẽdo, partim alẽdo. Efficimus ẽt domitu noſtro quadrupedũ uectiones: quorũ celeritas, atque uis nobis ipſis affert uim, et celeritatẽ. nos onera quibuſdã beſtijs, nos iuga imponimus: nos elephantorũ acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terrae cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos aeris, argenti, auri uenas, penitus abditas, inuenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq. materia, & culta, et ſilueſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad aedificandum, ut tectis ſaepti frigora, caloresq. pellamus. magnos uero uſus affert ad nauigia facienda: quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad uitã copiae: quaſq. res uiolentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſq. maritimis rebus fruimur, atque utimur.

EXPLANATIO

Iam *uero domina* ʒ Eloquentiae dignitas, & effectus. Societate ʒ communicatione, participatione. Ad *uſum orationis* ʒ ut apte uti poſſimus oratione. Primvm *enim* ʒ Sermonis formandi organa. A *mente* ʒ Sermo eſt interpres mentis, eius ſenſa exprimens. Pressos ʒ reſtrictos. Plectri ʒ inſtrumenti, quo canore fides in muſicis tanguntur, a uerbo πλήττω, quod Latine ſignificat percutio, & uerbero. Nostri ʒ Stoicae ſectae philoſophi. dicebant Stoici linguam in ore humano eſſe ueluti plectrum, dentes ueluti chordas, cauum oris teſtudinem, & narium meatus teſtudinis cornua. Cornibvs *ijs, qui &c.* ʒ more priſco ponitur Cornus maſculini generis & declinationis quartae, ut Viſus, & Senſus. Adſtipulatur Lucanus, qui ſic cecinit: Cornus tibi cura ſiniſtri: item Plinius his uerbis, Dentes mobiles confirmat ceruini cornus cinis. Ad *neruos* ʒ ad chordas, ex neruoſis inteſtinis factas. In *cantibus* ʒ dum homo canit. Qvam *uero aptas* ʒ Manus fabricatio miranda, & utilitas ingens. Manv *quaeſita* ʒ opera, & labore manus comparata. Condita ʒ repoſita, & ſeruata, ut penus fiant ad uſum annuum. Condus dicitur, qui fructus annuis recondit, & Promus, qui profert eos, cum uſus exigit. Alendo ʒ nutriendo, inde Altilia dicta, quae domi, aut ruri alimentis fouemus. Efficimvs *quadrupedum uectiones* ʒ id eſt utimur opera quadrupedum ad uehendum. Onera *quibuſdam beſtijs* ʒ ut equis, mulis, aſinis. Ivga *imponimus* ʒ ut bobus. Elephantorvm *acutiſſimis ſenſibus* ʒ Elephas, inquit Plinius, maximum animal, & proximum humanis ſenſibus, quippe intellectus illis ſermonis patrij, & in primis oboedientia, officiorumq. quae didicere memoria, amoris, & gloriae, uoluptas, & probitas, prudentia, aequitas, religio quoque ſiderum, Soliſque, & Lunae ueneratio. Regem adorant, genua ſubmittunt, coronas porrigunt. Sagacitate *canum* ʒ olfactu canum. eo enim ſenſu plurimum pollent canes. Sagire autem eſt acute ſentire. Qvasqve *res uiolentiſſimas* ʒ Dominatus maris, & uentorum eſt in homine.

CICERO

Terrenorvm *item commodorum omnis eſt in homine dominatus.. nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturã efficere conamur Quid uero? hominum ratio non in caelum uſque pene*

trauit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſus q. cognouimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lūnae cognitae, praedictaeq. in omne poſterum tempus, quae, quantae, quando futurae ſint. quae contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquaeq. uirtutes: ex quibus uita beata exſiſtit, & par, & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quae nihil ad bene uiuendum pertinet, , cedens caeleſtibus. Quibus rebus expoſitis, docuiſſe uideor, hominis natura quāto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumq. membrorum, nec ingenij, mentis q. uim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quae ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominū cauſſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mundus deorum hominumq. cauſſa factus eſt: quaeq. in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inuenta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque. ſoli enim ratione utentes, iure, ac lege uiuūt. Vt igitur, Athenas, & Lacedaemonem, Athenienſium, Lacedaemoniorumq. cauſſa, putandum eſt, conditas eſſe; omniaque, quae ſint in his urbibus, eorum populorum recte eſſe dicuntur: ſic, quaecumque ſunt in omni mundo, deorum, atque hominum putanda ſunt. Iam uero circuitus ſolis, & lunae, reliquorumq. ſiderum quamquam etiam ad mundi cohaerentiam pertinent, tamē & ſpectaculū hominibus praebent, nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationē ſollertiamq. praeſtantior. eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum, & uarietates, mutationesq. cognouimus. quae ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum cauſſa facta eſſe iudicanda ſunt.

EXPLANATIO

TERRENORVM *item* } Dominatus terrenorum commodorum. NOSTRIS *manibus* } uti inſtrumentis aptis ad efficiendum quoſcumque motus. IN *rerum natura* } in partibus mundi. ALTERAM *naturam* } alterum motum, qui in re naturali magis conducat homini, ut in inſitionibus arborum, aquae ductibus &c. QVID *uero hominum ratio* } Rationis humanae opera, & effectiones. QVAE *contuens animus,* } Finis conſiderationis mirandorum Dei operum eſt eius cognitio, & cultus. PIETAS } debitus cultus. RELIQVAE *uirtutes* } prudentia, fortitudo, & temperantia. NISI *immortalitate* } In hanc ſententiam Ariſtoteles dixit hominem eſſe natum ad actiones, & contemplationes, quaſi quendam mortalem deum. QVIBVS *rebus expoſitis* } Concluſio oſtendens quorſum haec de fabricatione hominis pertineant, ut uidelicet quanta bona homini a Deo tributa ſint demonſtrent. RESTAT, *ut doceam,* } Haec eſt ultima pars quadripartitae diſputationis, in qua concluditur omnia mundi huius bona homini eſſe data. HOMINVM *cauſſa* } Ariſt. lib. I. Polit. cap. 5. Οἰητέον, τάτε φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν. PRINCIPIO } Confirmatio a cauſa finali conditi mundi. EST *enim* } Mundi definitio cauſſalis. IVRE, } ordinatione aliqua ciuilitatis. VT *igitur* } ſimile declarans cauſſam finalem fabricati mundi. IAM *uero* } Diſtributio, qua, quod de toto mundo dixit, de ſingulis eius partibus uerum eſſe comprobat. NVLLA *inſatiabilior ſpecies* } nulla, inquit, res ſpectaculo dum inſpicitur, minus ſatiat homines, quam circuitus Solis, & Lunae, reliquorumq. ſiderum.

CICERO

TERRA uero, feta frugibus, & uario leguminum genere, quae maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominum cauſſa gignere uidetur? Quid de uitibus, oliuetisq. dicam? quarum uberrimi laetiſſimiq. fructus nihil omnino ad beſtias pertinent. neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtiue demetendi, percipiendiq. fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq. omnium rerum hominum eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorum cauſſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt ſic ea, quae diximus, ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec, ſi quae beſtiae furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque cauſſa ea nata eſſe dicemus. neque enim homines murum, aut formicarum cauſſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. itaque beſtiae furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam, & libere. hominum igitur cauſſa eas rerum copias comparatas, fatendum eſt. Niſi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq. iucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, et adſpectus dubitationē affert, quin hominibus ſolis ea natura donauerit. tantumq. abeſt, ut haec beſtiarum etiam cauſſa parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideamus. Quid enim oues dliud afferunt, niſi ut earum uillis confectis, atque contextis homines ueſtiantur? quae quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullū fructum edere ex ſe ſine cultu hominum, & curatione potuiſſent. Canum uero tam fida cuſtodia, tāq. amans dominorum adulatio, tantumq. odium in externos, & tam incredibilis ad inueſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando quin ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos? Quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant, non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natae ad iugum: tum uires humerorum, et latitudines ad aratra extrahenda. quibus cum terrae ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetae loquuntur, uis numquam ulla afferebatur.

Ferrea tum uero proles exorta repente eſt,
Auſaq. funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu uictum, domitumq. iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum uiſceribus ueſci ſcelus haberetur. Longum eſt mu-

lorum

eorum perſequi utilitates, & aſinorum: quae certe ad hominum uſum paratae ſunt. Sus uero quid habet praeter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eße Chryſippus. qua pecude, quod erat ad ueſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fecundius.

EXPLANATIO

TERRA *uero* ʒ de commodis, quae caeleſtia afferunt, deſcendit ad ea, quae homines percipiunt ex terra, & terreſtribus. NIHIL *omnino* ʒ Argumentum ex cauſſa finali ductum, Omnia commoda in mundo ſunt condita propter uſum, beſtiae non poſſunt uti. Igitur propter beſtias non ſunt nata. NEC, *ſi quae beſtiae* ʒ Occurrit obiectioni, quae talis eſt, Beſtiae commodis in mundo conditis fruuntur, Igitur non ſolius hominis cauſſa ſunt parata. Reſpondet. Beſtiae quidem fruuntur his, ſed furtim principaliter uero homo. MVRVM ʒ pro, Murium, contra analogiam, ut docet Cariſius lib. I. his uerbis: Murum. Cicero de nat. de. lib. II. Nec enim homines murum, aut formicarum, cauſſa frumentum condunt. Vbi Plinius, dubij ſermonis lib. VI. Pro, Murium, inquit; quoniam, non ut Fures Furum, & Augurum, & Celerum dicimus, ita Murum cenſere debemus. quaecumque enim R. littera nominatiuo ſingulari ſunt terminata, oportet ea genitiuo plurali Vm, non, Ium, recipere debere. itaque Trogum de animalibus lib. x. Parium numerorum, & Imparium, non recte dixiſſe; ſed Parum, & Imparum. LIBERE. ʒ nemine prohibente. NISI *forte* ʒ Ironia. TANTVMQ. *abeſt* ʒ Inuerſio, qua non ſolum detrahit rerum uſum beſtijs, ſed ipſas etiam hominum uſibus ſubijcit. CANVM *uero* ʒ Canum uſus. QVID *de bobus* ʒ boum utilitas AVREO *genere* ʒ ideſt, optimo Aureum genus, inquit Plato, dicitur non ex auro conſtitutum, ſed boni, atque prudentes aureum genus eſſe dicuntur. VIS *numquam ulla afferebatur.* ʒ Columella, agens de boue, dicit, Tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quam ciuem. hoc etiam Plinius repetijt. QVID *habet* ʒ ad quid aliud prodeſt homini. PRAETER *eſcam?* ʒ praeter quam ad cibum. PRO *ſale* ʒ uice ſalis. Idem lib. V. de Fin. Varro de re ruſt. lib. II. cap. 4. Plinius agens de ſuibus, Animal hoc brutum maxime, animamq. ei pro ſale datam, non illepide exiſtimabatur.

CICERO

QVID multitudinem, ſuauitatemq. piſcium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum πρόνοια noſtra Epicurea fuiſſe uideatur. atque hae ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atque ſollertia. quamquam aues quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſſa eſſe natas putemus. Iam uero immanes, & feras belluas nanciſcimur uenando, ut & ueſcamur ijs, & exerceamur in uenando ad ſimilitudinem bellicae diſciplinae; & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis; multaq. ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu, & periclitatione percepimus. Totam licet animis, tamquam oculis, luſtrare terram, mariaq. omnia cernere, & ſpatia frugifera, atque immenſa camporum, ueſtitusq. denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec uero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quae ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero, quod uterque ueſtrum fortaße arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quam praedictionem rerum futurarum; mihi uidetur uel maxime confirmare, deorum prouidentia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto diuinatio, quae multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt haruſpices: multa augures prouident: multa oraculis declarantur, multa uaticinationibus, multa ſomnijs, multa portentis: quibus cognitis, multae ſaepe res hominum ſententia, atque utilitate partae, multa etiam pericula depulſa ſunt. Haec igitur ſiue uis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec ab alio alicui, quam a dijs immortalibus, data. quae ſi ſingula uos forte non mouent, uniuerſa certe inter ſe connexa, atque coniuncta mouere debebunt. Nec uero uniuerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis a dijs immortalibus conſuli, & prouideri ſolet. licet enim contrahere uniuerſitatem generis humaui, eamq. gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos. nam, ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacumque in ora, ac parte terrarum ab huiuſce terrae, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſſas, quas ante diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. ſin autem his conſulunt, qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terrae uocamus: etiam illis cõſulunt, qui partes eius inſulae tenent, Europam, Aſiã, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab uniuerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duilium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum; poſt hos Paullum, Gracchum. Catonem, patrum ue memoria Scipionem, Laelium: multoſq. praeterea & noſtra ciuitas, & Graecia tulit ſingulares uiros: quorum neminem, niſi iuuante deo, talẽ fuiſſe credendum eſt. quae ratio poetas, maximeq. Homerum impulit, ut principibus heroũ, Vlyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos diſcriminum, & periculorum comites adiungeret.

EXPLANATIO

Πρόνοια *noſtra* ʒ prouidentia a noſtris Stoicis inducta. Epicvrea *fuiſſe* ʒ indulſiſſe hominum uolupta-
ti. Et *alites*, *&* *oſcines* ʒ & uolatu, & cantu augurium facientes. Vt *&* *ueſcamur ijs*, ʒ Ariſt. lib. I. Polit.
cap. 8. τῶν Αγρίων εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τάγε πλεῖςα τῆς τροφῆς, καὶ ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν. &c. Et *exerceamur in ue*
nando ʒ Plato in lib. VII. de legibus, Sol, inquit, quadrupedum uenatio illa reſtat optima, quae equis, canibus,
corporisq. uiribus agitur. nam quibuſcumq. fortitudo cordi eſt, hi quadrupedes omnes curſu uulneribus, te-
lisq. manu propria uenando uincere debent. Bellicae *diſciplinae* ʒ Etiam Xenoph. I. παιδ. ait pueros ue
nando exercitatos fuiſſe apud Perſas, ut hoc uelut ſimulacro ad militiae operas aſſuefierent. Condocefa-
ctis ʒ inſtructis. Vt *elephantis*. ʒ ſunt enim dociles in primis elephanti, & ad humanos ſenſus proxime ac-
cedunt. Intimis ʒ profundis. Cotta, ʒ ſcilicet arripiet ad reprehendendũ, tamquam ſectator Carneadis.
Velleivs ʒ arripiet, tãquam Epicuri ſectator. Qvam *praedictionem* ʒ Diuinatio magnũ argumentũ prouidẽ
tiae erga homines. Sive *uis*, ʒ ſiue concitatio animi, quae ad oracula pertinet. Sive *ars*, ʒ quae ad haruſpi
cinam, & augurium. Sive *natura*, ʒ quae ad ſomnia. Qvae *ſi ſingula* ʒ Et quae non proſunt ſingula, mul-
ta iuuant. Nec *uero uñi*, *uerſo* ʒ Accommodatio prouidentiae dei ad ſingulos homines, Deus uniuerſum ge-
nus humanum amat, Igitur ſingulis hominibus fauet. Valet conſequẽtia a genere ad ſpeciem, uel a toto ad par-
tes. Rhodvm: ʒ haec eſt inſularum clariſſima, & ſoli dicata. Corvncanivm; ʒ hic ob inſignes animi
dotes primus e plebe ad pontificatum euectus eſt. Dvilivm ʒ C. Duilius proelio nauali primus Carthaginiẽ
ſes uicit ad Milas litorale opidum Siciliae: & primus Romanorum ducum naualis uictoriae triumphum ad-
eptus eſt. Metellvm, ʒ Caecilius Metellus pontifex maximus, cum templum Veſtae arderet, ex incendio
ſacra rapuit. Lvtativm; ʒ C. Lutatius, uictis ad Aegates inſulas Poenis, primo bello Punico finem impo-
ſuit. Qvae *ratio* ʒ Teſtimonium poetarum de prouidentia dei conſulentis heroibus.

CICERO

Praeterea ipſorum deorum ſaepe praeſentiae, quales ſupra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & ſingulis hominibus cõſuli. quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quae tum dormientibus, tum uigilantibus protenduntur. Multa praeterea oſtentis, multa extis admonemur, multisq. rebus alijs: quas diuturnus uſus ita notauit, ut artem diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino umquam fuit. Nec uero ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus, aut uinetis cuiuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid e uitae commodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuiſum deo, aut neglectum a deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris proſperae ſemper omnes res: ſi quidem ſatis a noſtris, & a principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus uirtutis, & copijs. Haec mihi fere in mentem ueniebant, quae dicenda putarem de natura deorum. tu autem, Cotta, ſi me audias, eandem cauſſam agas: teq. & principem ciuem putes, & pontificem eſſe cogites; &, quoniam in utrãque partem uobis licet diſputare, hanc potius ſumas; eamq. facultatem differendi, quam tibi, a rhetoricis exercitationibus acceptam, amplificauit Academia, huc potius conferas. mala enim, & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulate.

EXPLANATIO

Praeterea ʒ Aliud teſtimonium praeſentiae dei in ciuitatibus, & ſingulis hominibus. Qvod *quidem* ʒ
Teſtimonium praeſentiae dei ex diuinatione. Aliqvo *afflatu* ʒ aliqua inſpiratione, & gratia. Nec *ue-*
ro ʒ obiectioni, quae talis eſt, At multis hominibus haec commoda praecipiuntur, reſpondit Balbus, Haec
exempla non odium dei, nec iniuriam denotant. Magna *dij curant* ʒ quae ſcilicet a fortuna non pendent.
ut ſunt animi. Magnis *uiris* ʒ uirtute praeditis. A *noſtris*, ʒ a Stoicis. Copiis, ʒ affluentibus opibus.
Haec *mihi fere* ʒ Epilogus libri. Tv *autem*, ʒ Praeparatio ad ſequentem librum, in quo Cotta haec eadem
diſputaturus eſt. Principem *ciuem*, *&* *pontificem* ʒ quem in primis decet religionem, ueluti reip. ſolidiſ-
ſimum fundamentum, a maioribus acceptam tueri. Facvltatem ʒ uim. Amplificavit ʒ adauxit, &
magnificauit. Hvc ʒ ad hanc partem, nimirum ad religionem tuendam. Mala *enim*, ʒ Odioſa eſt ſapien-
tia, conuiciari deo, ſiue ioco id fiat, ſiue ſerio. Sed de eo bene ſentiendum pie, & conſtanter.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
DE. NATVRA. DEORVM
AD. M. IVNIVM. BRVTVM
LIBRVM. III.
Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

Quae Balbus Stoicus praecedenti libro aſſeuerauit de dijs, eorumq. prouidentia in mundo, & ſingulis partibus, eadem per ſingula capita repetens Cotta Academicus, rationibus contrarijs infirmat: & de omnibus probabiliter diſſerens, Lectori integram iudicandi poteſtatem relinquit, ſimulq. credendi, nihil eſſe tam firmum, quin poſſit probabiliter impugnari.

CICERO

QVae cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, Sero, inquit, mihi, Balbe, praecipis, quid defendam. ego enim, te diſputante, quid contra dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellẽdi tui cauſſa, quam ea, quae minus intelligebã, requirendi. cũ autem ſuo cuique iudicio ſit utendum; difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, Neſcis, inquit, quãta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus. iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. praebebo igitur me tibi uiciſſim attentũ contra Stoicos auditorem. ſpero enim te, ut ſoles, bene paratũ uenire. Tum Cotta, Si mehercule, inquit, Vellei. neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare. tãtummodo negare deos eſſe non audet, ne quid inuidiae ſubeat, aut criminis. cũ uero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membriſq. humanis eſſe praeditos, ſed eorum membrorũ uſum nullum habere: ludere uidetur, ſatisq. putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturam, & aeternam. A Balbo autem, animaduertiſti, credo, quã multa dicta ſint, quamque, etiam ſi minus uera, tamen apta inter ſe, & cohaerentia. itaque cogito, ut dixi, non tam refellere eius orationem, quam ea, quae minus intellexi, requirere. quare, Balbe, tibi permitto, reſpõdere ne mihi malis de ſingulis rebus quaerenti ex te ea, quae parum accepi, an uniuerſam audire orationem meam. Tum Balbus, Ego uero, ſi quid explanari tibi uoles, reſpondere malo; ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſſa, quam refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad ſingula, quae requires, ſtatim reſpondebo; uel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, Optime, inquit. quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. ſed ante quam de re, pauca de me. Non enim mediocriter moueor auctoritate tua, Balbe, orationeq. ea, quae me in perorando cohortabatur, ut meminißem, me & Cottam eſſe, & pontificem. quod eo, credo, ualebat, ut opiniones, quas a maioribus accepimus de dijs immortalibus, ſacra, caerimonias, religionesq. defenderem. ego uero eas defendam, ſemperq. defendi: nec me ex ea opinione, quam a maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius umquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. ſed, cum de religione agitur, Ti. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scaeuolam, pontifices

maximos,

maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor; habeoq. C. Laelium augurem, eundem ſapientem; quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum. cumq. omnis populi R. religio in ſacra, & in auſpicia diuiſa ſit; tertium adiunctum ſit, ſi quid praedictionis cauſſa ex portentis, et monſtris Sibyllae interpretes, auſpices ue monuerunt: harum ego religionum nullam umquam contemnendam putaui; mihiq. ita perſuaſi, Romulum auſpicijs, Numam ſacris conſtitutis fundamenta iecisſe noſtrae ciuitatis: quae numquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eße potuiſſet.

EXPLANATIO

QVAE *cum Balbus dixiſſet* } Cottae Academici reſponſio ad Balbi adhortationem. SVO } libero. Libera quidem ſunt iudicia in rebus dubijs, ſed tamen ad unam certam ueram ueritatis normam dirigenda. HIC id eſt, poſtquam ita locutus eſſet Cotta. Diſſimilitudo dogmatis Epicuri, & Stoicorum de Deo: Epicurus ſibi ipſi pugnantia dicit, dum deos quidem non negat, ſed rationem omnem illis adimit; Balbus uero apta dicit, & cohaerentia. SI *mehercule, inquit, Vellei.* } Aut in uerbis mendum eſt, aut quippiam deſideratur. quod ſi ita corrigas, Sane hercule, inquit, Vellei; non erit, quo lector offendatur. ſubaudietur enim, paratus uenio: & optime cum ſequentibus congruet ſententia. Haec Paullus pater. APTA } connexa, QVARE, *Balbe,* } Deliberatio de modo diſputationis. IPSA *ducit oratio* } propoſita diſputatio quadripartita. PAVCA *de me* } De perſona, ſiue officio Cottae pontificis, quod eſt conſtanter tueri religionem maiorum. NOBILI } celebri, & omnium iudicio celebrata: de ea ſic ſcribit in Bruto, Oratione Laelij de collegijs nihil dulcius, in qua de religione diſſeruit. CVMQ. *omnis populi Rom. religio* } Diuiſio religionis in ſacra auſpicia, & praedictionem, ex portentis, & monſtris. SIBYLLAE } Sibyllinorum carminum. SACRIS *conſtitutis* } placatione deorum iacta fundamenta ciuitatis Romae.

CICERO

HABES, *Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. a te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis, maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, Quam igitur a me rationem, inquit, Cotta deſideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit diuiſio tua: primum, ut uelles docere, deos eſſe: deinde, quales eſſent: tum, ab his mundum regi: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. haec, ſi recte memini, partitio fuit. Rectiſſime, inquit Balbus: ſed exſpecto, quid requiras. Tum Cotta, Primũ quidque uideamus, inquit. etſi id eſt primum, quod inter omnes, niſi admodum impios, conuenit, mihi quidem ex animo exuri non poteſt, eſſe deos. id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt, eße deos auctoritate maiorum, cur ita ſit, nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur ea me uelis diſcere? Tum Cotta, Quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil umquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim: rudem me diſcipulum, & integrum accipe, et ea, quae requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perſpicuum in iſtam partẽ, ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eßet conſpicuum, & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animaduerti, Cotta, ſaepe cum in foro diceres, quam plurimis poſſes argumentis onerare iudicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſſa. atque hoc idem & philoſophi faciunt, & ego, ut potui, feci. tu autem, qui id quaeris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno aßequi poſſim. Tum Cotta, Quam ſimile, iſtud ſit, inquit, tu uideris. nam ego neque in cauſſis, ſi quid eſt euidens, de quo inter oẽs conueniat, argumentari ſoleo, perſpicuitas enim argumentatione eleuatur: nec, ſi id facerem in cauſſis forenſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur contuereris autem altero oculo, cauſſa non eßet; cum idem obtutus eſſet amborum, & cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluiſſet. ſed, quia non confidebas, tam eße id perſpicuum, quam tu uelis; propterea multis argumentis, deos eße, docere uoluiſti. mihi enim unum ſatis erat, ita nobis maiores noſtros tradidiße. ſed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationem meã cum tua ratione contendere. Affers haec omnia argumenta, cur dij ſint: remq. mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriae non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit, cum caelum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere, eße aliquod numen, quo haec regantur. ex hoc illud etiam,*

Adſpice hoc ſublime candens, quem uocant omnes
Iouem.

quaſi uero quiſquam noſtrum, iſtum potius, quam Capitolinum, Iouem appellet; aut hoc perſpicuum ſit, conſtetq. inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius, multiq. praeterea ne animantes quidem eſſe concedant. Graue etiam argumentum tibi uidebatur, quod opinio de dijs immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſceret. placet igitur, tantas res opinione ſtultorum iudicari, uobis praeſertim, qui illos inſanos eße dicatis? At enim praeſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorum apud Sagram proelio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt homines, homine natos; & quos Homerus, qui recens ab illorum aetate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedaemone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam

Vatieno

Vatieno ueniſſe exiſtimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius, homini ruſtico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tamquam ueſtigium ungulae Caſtoris equi credis eſſe? non ne mauis illud credere, quod probari poteſt, animos praeclarorum hominum, quales iſti Tyndaridae fuerunt, diuinos eſſe, & aeternos, quam eos, qui ſemel cremati eßent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut, ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas, oportet, quo modo; nec fabellas aniles proferas. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellae uidentur? nō ne ab A. Poſtumio aedē Caſtori & Polluci in foro dedicatam, non ne S. C. de Vatieno uides? nam de Sagra, Graecorum etiam eſt uulgare prouerbium: qui, quae affirmant, certiora eſſe dicunt, quam illa, quae apud Sagram. his igitur auctoribus non ne debes moueri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem a te rationes requiro.

EXPLANATIO

PHILOSOPHO } ſapientiae amatore. ETIAM *nulla ratione* } Vetuſtae religionis tanta eſt uis, ut ſola auctoritate nos frangat: quod tamen non de omni religione, ſed de pia & ſancta debet intelligi. ET *ille* } Repetitio capitum diſputationis. PRIMVM *quidque* } id quodcumque eſt in propoſita diſputatione primum. Ordo diſputationis ſequentis. ADMODVM *impios* } quale Diagoras, & Theodorus, deum penitus negantes. MIHI *quidem* } Aſſeueratio diſerta Cottae de dijs. TVM *Cotta* } Diſſimulatio cum extenuatione ſui. EGO *ne?* } Modeſte perſtringit uerboſitatem Balbi de re aperta. QVIA *te* } Excuſatio Balbi ab exemplo Cottae in re ſimili a philoſophorum exemplo. TV *autem* } Simile, quod tamen eleuat Cotta, ſuum proferens exemplum PERSPICVITAS *enim* } Res per ſe perſpicua & minime dubia argumentando eleuatur, id eſt minuitur, & dubia fit. NEC *ſi id* } Alia refutatio ex circumſtantia rei. alia cauſſa aliae orationis habitum deſiderat. SVBTILITATE *ſermonis* } qui ſcilicet neceſſaria tantum admittit, ſuperflua contemnens. CVR *contuereris* } Alia refutatio ſimilitudinis Balbi, ab ordinatione naturae. CAVSSA *non eſſet* } nullam haberes cauſſam. CVM *idem obtutus eſſet amborum* } quia non maiore opera contuereris ambobus oculis, quam altero. RERVM *natura* } uis, quae in natura uniuerſa operatur. AB *animo* } a cerebro, cui inſidet animus. Cerebrum Plato uoluit eſſe animi ſedem: inde duo caui nerui ad oculos tendunt, qui optici dicuntur a Graecis, ut non ſolum phyſici docent, uerum etiam medici, qui iſta aperta, & patefacta uiderunt. SED *quia* } Cauſſa uerboſitatis Balbi, uidelicet rei ſiue cauſſae infirmitas. languida enim cauſſa uerbis fulcienda, & ornanda eſt. AVCTORITATES } ſententias. PATERE *igitur* } Semota auctoritate rationibus pugnandum eſt in philoſophia, id quod Stoici faciunt, & Academici hoc loco. οἱ γὰρ λόγοι καταπαλαιουσι λόγους, ſecundum Euripidem ratio rationem euertit. CONTENDERE } certare. PRIMVM *fuit* } Repetit Cotta primum Balbi argumentum ex caeli contuitu, ut illud impugnet. QVASI *uero* } Refutatio ex ambiguitate uocabuli Iouis. GRAVE *etiam* } Secundum argumentum ex opinione communi. PLACET *igitur* } Refutatio, Sapiens nihil ex opinione multitudinis imperitae iudicare debet. AT *enim* } Tertium argumentum a praeſentia deorum. QVOS *igitur* } Refutatio commenti de apparitione deorum. Primo a condicione Tyndaridarum, quia homines ſint, non dij. Secundo ab auctoritate Homeri, qui illos ſepultos eſſe aſſerit. Tertio ab imprudentia, quod homini ruſtico potius, quam ſapienti apparuerunt. Quarto ab animorum natura & proprietate, quod diuini ſint, poſt mortem corporis non equitent, aut pugnent. Quincto a uanitate, quod fabulae haec ſint aniles. TYNDARIDAS } Tyndari filios ex Laeda. CANTERIIS } equis caſtratis. CALONIBVS } ſeruis militaribus. TVM *Lucilius* } Lucilius opponit auctoritates, quibus fidem faciat ſermoni de apparitione deorum. PROVERBIVM: } in incredulos natum eſt prouerbium, Αληθέσερα τῶν ἐπὶ σάγρα.

CICERO

SEQVVNTVR, *quae futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſaepe autem ne utile eſt quidem ſcire, quid futurum ſit. miſerum eſt enim, nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen commune, ſolatium; praeſertim cum uos iidem fato fieri dicatis omnia; quod autē ſemper ex omni aeternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? Vnde porro iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo; nec poſſum Attij Nauij, quem commemorabas lituum contemnere: ſed, qui iſta intellecta ſunt, a philoſophis debeo diſcere; praeſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) ſaepe falluntur: quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quae unde oriatur, non intelligo? Tu autem etiam Deciorū deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quae fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidißent? conſilium illud imperatorum fuit, quod Graeci* ςρατήγημα *appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriae conſulerent, uitae non parcerent. rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtes immittentem, perſequeretur: id quod euenit. Nam Fauni uocem equidem numquam audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. & ſi, Faunus omnino quid ſcit, neſcio. Non igitur adhuc, quantum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos quidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quattuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex praeſenſione rerum futurarum:*

alter

alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus: tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia: quartus ex aſtrorum ordine, caeliq. conſtantia. de praeſenſione diximus. de perturbationibus caeleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eße multos, qui ea metuant, & a dijs immortalibus fieri exiſtiment. ſed non id quaeritur; ſint ne aliqui, qui deos eſſe putent; dij utrum ſint, nec ne ſint, quaeritur. Nam reliquae cauſſae, quas Cleanthes affert; quarum una eſt de commodorum, quae capimus, copia, altera de temporum ordine, caeliq. conſtantia; tum tractabuntur a nobis, cum de prouidentia deorum diſputabimus; de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt. eodemq. illa etiam differemus: quod Chryſippum dicere aiebas, quoniã eßet aliquid in rerũ natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius: quaeq. in domo pulchra cum pulchritudine mũdi comparabas; & cum totius mundi cõuenientiam, conſenſumq. afferebas; Zenoniſq. breues, & acutulas cõcluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq. tempore illa omnia, quae a te phyſice dicta ſunt de ui ignea, deq. eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quaerentur: omniaque, quae a te nudius dicta ſunt, cum docere uelles deos eße, quare & mundus uniuerſus, & Sol, & Luna, & ſtellae ſenſum, ac mentem haberent, in idẽ tempus reſeruabo. a te autem illud etiam atque etiam quaeram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eße. Tũ Balbus, Equidẽ attuliſſe rationes mihi uideor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eße uideare, et ego me ad reſpondendum compararim, repente auertas orationem, nec des reſpondendi locũ. itaque maxime res tacitae praeterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quaeſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac quaeſtione, quae paene nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confuſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quaeritur.

EXPLANATIO

SEQVVNTVR, *quae futura ſunt* ʒ Cotta, omiſſis Faunorum uocibus, de quibus meminerat Balbus, tranſit ad rerum futurarum praedictiones, & praeſenſiones, ex quibus Stoici arguunt deos eſſe, eaſq. omnes (cum ipſi Stoici uelint prouiſa declinari non poſſe) inutiles eas eſſe affirmat, ſed tamen conficta eſſe, & commenticia, quaecumque de diuinatione traduntur. SAEPE *autem* ʒ Futura ſcire ſaepe plus obeſt, quam prodeſt. MISERVM *eſt* ʒ αἰτιολογία, quia praeſcientia futuri mali angit animum, & ſpe omni priuat. COMMVNE *ſolatium* ʒ Fatum eſt commune ſolatium, quia neceſſariò ferendum eſſe denunciat, quidquid cuique euenit. QVOD *autem* ʒ Definitio fati Stoica. VNDE *porro* ʒ Diuinationis extenuatio ab auctoribus eius. NOTAVIT? ʒ ſic obſeruauit. SED *qui* ʒ ſed quomodo. ISTI ʒ haruſpices, & augures. AT *medici* ʒ Diſſimilitudo medicinae a diuinatione: illa rationibus nititur manifeſtis, haec uero ἄλογος eſt, id eſt rationis expers. TV *autem* ʒ Extenuatio deuotionum, quae placandi dei cauſſa fiunt. ϛρατήγημα ʒ dolus militaris. Hiſtoria P. Decij exſtat lib. IIX. Decad. I. apud Liuium. NAM *Fauni uoces* ʒ Reſpondet Cotta ad id, quod praetermiſerat de Fauni uocibus, ne memoriae lapſu id feciſſe uideretur, ſed potius quia nullius eſſent momenti. Dicit igitur, Balbum, non rationibus, ſed rumoribus pugnare; dum, ex Fauni uocibus, quas non audierit, ipſe nititur oſtendere deos eſſe. Faunus a Fando hoc eſt uaticinando nomen inuenit. Vxor eius fuit Fatua, unde Fatuus qui inconſiderate loquitur. RELIQVIS ʒ ut motu terrae, ac tempeſtatis maris. NAM *Cleanthes* ʒ Repetitio quattuor argumentorum Cleanthis de Deo cognoſcendo. SED *non id* ʒ Reuocat diſputationem ad principalem quaeſtionem, utrum ſit deus aliquis, per reiectionem. TVM *Balbus* ʒ Reprehenſio inconſtantis diſputationis, & ſophiſtices in Cotta.

CICERO

OPTIME, inquit, Cotta. itaque, quoniam quattuor in partes totam quaeſtionem diuiſiſti, de primaq. diximus, conſideremus ſecundam. quae mihi talis uidetur fuiſſe, ut, cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe. a conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil praeſtantius eßet, non dubitabas quin mundus eſſet deus; quod nihil in rerum natura melius eſſet; modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cetera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed, cum mundo negas quidquam eſse melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſsentior; ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aßentior; ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius; nullo modo prorſus aßentior: non quod difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tu uis, poſſum mente comprehendere. Nihil eſt mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe noſtra: num igitur iccirco in urbe eße rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num iccirco exiſtimas formicam anteponendam eſse huic pulcherrimae urbi, quod in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum totum illa uetus Zenonis breuis, &, ut tibi uidebatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. Quod ratione utitur, melius eſt, quam id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. Hoc ſi placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris concludere. Quod litteratum eſt, id eſt melius, quam quod non eſt litteratum. nihil autem mundo melius: litteratus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni

ni

ni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Saepe dixi, nihil fieri ſine deo, nec ullam uim eſſe naturae, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. concedam, non modo animantem, & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam, & tibicinem: quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius. nihil eſt enim eo pulchrius, nihil ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motuq. conſtantius. quod ſi mundus uniuerſus non eſt deus, ne ſtellae quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te curſus aequabiles, aeterniq. delectabant: nec mehercule iniuria: ſunt enim admirabili, incredibiliq. conſtantia. ſed nõ omnia, Balbe, quae curſus certos, & conſtantes habent, ea deo potius, quam naturae, tribuenda ſunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani feruore illis in locis,

Europam, Libyamq. rapax ubi diuidit unda?

quid? aeſtus maritimi uel Hiſpanienſes, uel Britannici, eorumq. certis temporibus uel acceſſus, uel receſſus ſine deo fieri non ne poſſunt? uide, quaeſo, ſi omnis motus, omniaque, quae certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina dicimus; ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit; quarum reuerſione, & motu quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod uos cum facere non poteſtis; tamquam in aram, confugitis ad deum.

EXPLANATIO

ITAQVE, *quoniam* } Tranſitio ad ſecundam partem diſputationis, quales ſint dij. in qua propoſitio eſt, Stoicus cum demonſtrare uult, qualis ſit deus, nullum eſſe deum oſtendit. A *conſuetudine* } Ratio prima, quia mundum dicit eſſe deum, quod perinde eſt, ac ſi diceret, deum plane non eſſe. MELIVS *eſſet* } melius eſſe cognoſceremus. SAPIENTIVS; } maiori ſapientia praeditum. ID, *quod tu uis*, } id, quod tu concludis, ſcilicet mundum eſſe deum. COMPREHENDERE } concludere. non enim ſequitur, ut, quod in genere ſuo optimum eſt, habeat rationem, cogitationem, & mentem. quod exemplo urbis Romae probatur. NE *in terris* } Simile, quo declaratur falſitas argumenti Stoici, quod erat: Quod melius eſt, ratione utitur, Mundus eſt optimus, Igitur, &c. AVT *quoniam* } Non ſemper, quod ſenſum habet, anteponendum eſt illi, quod eo caret. NON *ſit*, } non ſit in urbe ratio, cogitatio, mens. MENS } prouidentia: quoniam praeparat in aeſtate res tolerandae hiemi neceſſarias. unde Horatius,

friguſque, famem
Formica tandem quidam expauere magiſtra:
Paruula nam exemplo eſt magni formica laboris.

QVID *tibi concedatur* } Ac ſi dicat, conceditur mundum eſſe quid pulchrius, & ad utilitates noſtras aptius, ſed non iccirco ſapientius, id quod urbis Romae exemplo probatum eſt; At ſi etiam ſapientius, non iccirco melius ac praeſtantius, id quod exemplo formicae perſpicuum eſt. HOC *ſi placet*, } Colligit abſurda ex dato inconueniente ſecutura. EFFICIES } concludes. SAEPE *dixi* } Refutatio argumenti de procreatione ſimilium ſupra lib. II. VIM *naturae* } effectricem cauſſam, in ſemine. CONCEDAM } Deridet Cotta eiuſmodi commentum Stoicorum. PATER *iſte Stoicorum* } Zeno ſcilicet Stoicae ſectae princeps. QVOD *ſi mundus* } Argumentum a toto ad partes. SED *non omnia* } Conſtantia non deo ſoli competit, ſed etiam rebus conditis. CHALCIDICO. } Chalcis eſt opidum ad fretum Euboicum, quod certas habet mutationes. FERVORE } aeſtu, ebullitione. IN *illis locis, Europam, &c.* } in freto Gaditano, per quod influit, refluitq. Oceanus, & Europam a Libya diſterminat. SINE *deo* } id eſt, ſine ordine naturali. VIDE *quaeſo*, } Abſurdum. NE *tertianas quidem febres*, } Muretus legendum putat, Ne tertianas quoque febres, aut, Ne tertianas item febres. id quod ſententia requirere uidetur. Haec Paullus pater. TAMQVAM *ad aram* } Tranſlatio ab his, qui omni auxilio deſtituti ad aram confugiunt. Vnde illud Virgil. Haec ara tuebitur omnes.

CICERO

ET Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus, & callidus. uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur. callidos autem, quorum, tamquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, ſi aliquid eſt, inquit, quod homo efficere non poſſit; qui id effecit, melior eſt homine. homo autem haec, quae in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is praeſtat homini. homini autem praeſtare quis poſſit, niſi deus? eſt igitur deus. Haec omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. quid enim ſit melius, quid praeſtabilius, quid inter naturam, & rationem interſit, non diſtinguitur. Idemque, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius; id autem putare quemquam hominem, nihil homine melius, ſummae arrogantiae cenſet eſſe. Sit ſane arrogantis, pluris ſe putare, quam mundum. at illud non modo non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere ſe habere ſenſum, & rationem, & orationem, haec eadem & caniculam non habere. Et, ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis, inquit, aedificatam eſſe, non muribus. ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus. Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum aedificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatũ putarẽ. At.n. quaerit apud Xenophõtẽ Socrates, unde animã arripuerimus, ſi nulla fuerit in mũdo. Et ego quaero, unde numeros, unde orationẽ, unde cantus. niſi uero loqui Solem cum Luna putamus,

mus, cum propius acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. naturae iſta ſunt, Balbe, naturae non artificioſe ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale ſit, iam uidebimus; ſed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus ſuis: itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia, conſenſuq. naturae, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. illud non probabā; quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno diuino ſpiritu contineretur. illa uero cohaeret, & permanet naturae uiribus, non deorum: eſtq. in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Graeci uocant: ſed ea, quo ſua ſponte maior eſt, eo minus diuina ratione fieri exiſtimanda eſt. Illa autem, quae Carneades afferebat, quemadmodum diſsoluitis? ſi nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternū: corpus autē immortale nullum eſſe, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, diſtrahiq. non poſſit: cumq. omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt quaſi ferendi & patiendi, neceſſitatem. et ſi omne animal mortale eſt; nullum eſt immortale. et ſi omne animal ſecari ac diuidi poteſt; nullum eſt eorum indiuiduum, nullum aeternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam; & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet; item nihil argenteum, nihil aeneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti, & aeris: ſimiliter igitur, ſi omnia, quae ſunt, e quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at, ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit. etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat. nam & terrenum omne diuiditur: & humor ita molis eſt, ut facile comprimi, collidiq. poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq. cedens eſt maxime, & diſſipabilis. praeterea omnia haec tum intereunt, tū in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere aether, cumq. eadem uiciſſim retro commeant. quod ſi ea intereunt, ex quibus conſtat omne animal: nullum eſt animal ſempiternum.

EXPLANATIO

CONCALLVIT.ʒ quaſi callum fecit, & habitum longa experientia ſolidatum. IS *igitur ſi* ʒ Repetitio argumenti, a comparatione effectuum dei, & hominis. IDEMQVE, ʒ Refutatio argumenti. Arrogantiae eſt putare homine nihil eſſe melius. Igitur deum eſſe confitendum eſt. SIT *ſane* ʒ Reſponſio per conceſſionem Rhetoricam. SENSVM, *& rationem, & orationem, haec eadem & caniculam non habere.* ʒ Antiqui libri alij habent, Senſum, & rationem, haec eadem & caniculam non habere: alij, Senſum, & rationem, & orationem, haec eadem orionem, & caniculam non habere. Haec Paullus pater. ETSI *domus* ʒ Repetitio argumenti a ſimili, ſiue minori. Domus aedificatur propter dominum. Igitur multo magis mundus propter deum. ITA *prorſus* ʒ Confutatio, negans mundum a Deo conditum, ſed a natura. NATVRAE *ſunt* ʒ Opera aut effectiones naturae. NON *artificioſe ambulantis* ʒ non quae rationis particeps ſit, SVIS ʒ Cognatis, conuenientibus, quibus appetit, & ſemper declinat ad nouam formam. συμπάθειαν ʒ Plinius agens de gemmis, dicit: Id quoque, quod totis his uoluminibus docere, & mandare conati ſumus, de diſcordia rerum, concordiaque, quā antipathiam, & ſimpathiam appellauere Graeci, non aliter clarius intelligi poteſt. SED *ea, quo* ʒ Argumentum, quo quid ſua ſponte eſt maius, eo minus fit ratione diuina. Natura ſua ſponte eſt maxima Igitur non regitur diuinitus. ILLA *autem* ʒ ſcilicet argumenta. SI *nullum corpus &c.* ʒ Haec ſunt Carneadis Academici argumenta, quibus, contra Stoicos, qui mundum animantem dicebant eſſe deum, probat, omne corpus eſſe mortale, & nullum animal eſſe ſempiternum. PATIBILEM ʒ aptam pati. VIM *externam* ʒ extrinſecum nocumentum. VT *enim* ʒ ſimilitudine cerae, & metallorum, probat omne corpus eſſe mutabile. Ex *quibus omnia conſtant,* ʒ compoſita ſunt. CONCRETVM ʒ coagmentatum.

CICERO

ET, ut haec omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neque natum umquam ſit, & ſemper ſit futurum. omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipere, & non accipere contraria. ſi igitur uoluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt: omne igitur animal, confitendum eſt, eſſe mortale. Praeterea, ſi quid eſt, quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. ſin autem, quod animal eſt, id illa neceſſe eſt, ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe aeternum: & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt aeternum. Praeterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. appetuntur autem, quae ſecundum naturam ſunt; declinantur contraria: & omne animal appetit quaedam, & fugit a quibuſdam. quod autem refugit, id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturam, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt, ex quibus effici, cogiq. poſſit, nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat. etenim ea ipſa, quae ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cetera, cum amplificata ſunt, interimunt: nec ullum animal eſt ſine ſenſu: nullum igitur animal eſt aeternum. etenim aut ſim-

plex

plex eſt natura animãtis, ut uel terrena ſit, uel ignea, uel animalis, uel humida; quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quã rum ſuum quaeque locum habeat, quo naturae ui efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia mediũ. haec ad quoddam tempus cohaerere poſſunt, ſemper autẽ nullo modo poſſunt. neceſſe eſt enim, ſuum quaeque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal eſt ſempiternum. Sed omnia ueſtri, Balbe, ſolent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem: itaque & animantes, cum calor defecerit, tum interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo, calore exſtincto, corpora intereant: non intereant, humore, aut ſpiritu amiſſo, praeſertim cum intereant etiam nimio calore. quã obrem id quidem commune eſt de calido: uerumtamẽ uideamus exitum. Ita uultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo, praeter ignem: qui magis, quam praeter animam? unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur. Quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne, atque anima temperatum. quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura; quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu.

EXPLANATIO

SED *omnia ueſtri*]} Refutatio commenti Stoici, quod omnis uis ſit ignis, hoc eſt, quod calore omnia uiuant, ſumpta ex partibus ijs, quae interitum afferunt. HERACLITVM]} Fuit Epheſius, cognomento Scotinos, id eſt obſcurus, & tenebroſus, quoniam nimis obſcure de rerum natura diſſeruit. OMNEM *uim*]} potentiam rerũ omnium effectricem. VIGERE]} creſcere. ITA *uultis opinor*]} Haec, ut puto, eſt ueſtra ſententia. NIHIL *eſſe animale*,]} id eſt, ex igne, tamquam ex actu primo omnem mundi motum proficiſci. Nam animus Zenoni Stoico ignis uidetur, & ignis Stoicorum animalis eſt, quod πνεῦμα θερμὸν uocant. QVI]} quomodo inquit Cotta magis eſt animal ignis, quam anima, hoc eſt ſpirabilis natura. VNDE]} ex qua ſpirabili natura. Ex *quo*]} quia, & inde. EFFICIT]} cauſſa eſt. QVOD *ſi ignis*]} Abſurdum colligit per Soriten. Si ignis eſt animal, ſentit, ſi ſentit habet uoluptatem, & dolorem, ſi dolorem habet, aliquando interit. Igitur ſi ignis animal eſt, aliquando interbit.

CICERO

RVRSVS eadem dici poſſunt. quidquid eſt enim quod ſenſum habeat, id, neceſſe eſt, ſentiat & uoluptatem, & dolorem; ad quem autem dolor ueniat, ad eundem etiam interitum uenire. ita fit, ut ne ignẽ quidem efficere poſſitis aeternum. quid enim? non eiſdem uobis placet, omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem Solem, Lunã, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq. cauſſam Cleanthes affert, cur ſe Sol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq. brumali, ne longius diſcedat a cibo. hoc totum quale ſit, mox: nunc autem concludatur illud, quod interire poſſit, id aeternum non eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. Qualem autem deum intelligere nos poſſumus, nulla uirtute praeditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quae conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt; quid huic opus eſt delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam iuſtitia, quae ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas, & communitas, ut uos dicitis, iuſtitiam procreauit. Temperantia autem conſtat ex praetermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in caelo eſt, eſt etiam uoluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorũ deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla praeditum deum intelligere qui poſſumus? Nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quae dicũtur a Stoicis. ſunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri uenerantur. omne fere genus beſtiarum Aegyptij conſecrauerunt. iam uero, in Graecia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quae fuit Ino, & eius Palaemonem filiũ cuncta Graecia, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, alios q. complures: quos, quaſi nouos, & adſcripticios ciues, in caelum receptos putant. Haec igitur indocti. quid uos philoſophi? qui meliora? omitto illa. ſunt praeclara. ſit ſane deus ipſe mundus. hoc credo illud eſſe,

– Sublime candens, quem uocant omnes Iouem.

quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſane multi uidentur. ſingulas enim ſtellas numeras deos; eaſq. aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut aram, ut coronam.

EXPLANATIO

PASTV *indigere* ʒ Reijcit commentum de paſtu ignis,& aſtrorum ad ſuum locum. SE *ſol referat* ʒ regrediatur a cancro ſcilicet ad Capricornum,& e contra a Capricorno ad cancrum. ILLVD *quod interiore*. ʒ Quod interit,non eſt aeternum,ignis interit niſi alatur,igitur ignis non eſt aeternus. QVALEM *autem* ʒ Deus an uirtute praeditus. PRVDENTIAM *ne* ʒ Argumenta in partem negantem ex ſpeciebus uirtutis praecipuis. Primum ex definitione prudentiae,Prudentia eſt ſcientia,& delectus bonorum, & malorum,Deo non eſt opus delectu tali,quia nihil mali eſt ei, Igitur in Deo non eſt prudentia. QVID *autem ratione?* ʒ Secundum argumentum,intelligentiae uſus eſt,ut apertis obſcura aſſequantur,Deo nihil eſt obſcurum.Igitur intelligentia Deo non ineſt. ASSEQVAMVR. ʒ intelligamus. NAM *iuſtitia* ʒ Tertium argumentum ex iuſtitiae humanae definitione. COMMVNITAS ʒ ciuilis conuerſatio, quae eatenus progreditur,quatenus iuſtitia. TEMPERANTIA ʒ Quartum argumentum,uoluptas corporis non habet locum in caelo,temperatio moderatur uoluptatibus corporis,Igitur Deus in caelo habitans,non eſt temperans. NEC *uero uulgi* ʒ Commenticia numina gentium reijcit. SVNT *enim illa* ʒ ſubaudi, Quae Stoici dicunt de qualitate numinum, quibusq. innituntur. IMPERITORVM ʒ ab imperita multitudine pendentia. ALABANDVM ʒ Hic auctore Stephano Callirhoes filius fuit,ab equeſtri uictoria id nomen adeptus.Ala enim Caribus equum ſignificat,&,Banda,uictoriam.inde Alabanda dicta ciuitas Cariae. TENEM ʒ Hic Cycni filius fuit,qui uita functus inter deos relatus eſt.Idem Cicero contra C. Verrem,Tenem ipſum,qui apud Tenedios ſanctiſſimus deus habetur,qui urbem illam,dicitur condidiſſe,e cuius nomine Tenedos nominatur. LEVCOTHEAM ʒ Ino prius uocabatur Cadmi,& Harmoniae filia,quae Athamanti Thebanorum regi nupta cum ei peperiſſet Learchum,& Palaemonem, & ut in regno ſuccederent patri Phrixum,& Hellen Athamanti filios ex Nebula uxore interficere uoluiſſet fugiens regis furorem in mare ſe praecipitauit una cum Palaemone, & dea facta eſt, Quam, inquit Hyginus, Liber Leucotheam uoluit appellari,nos matrem Matutam dicimus:Melicertem autem deum Palaemonem,quem nos Portumnum dicimus. ADSCRIPTIOS *ciues*, ʒ adiunctos in augmentum ciuium.tranſlatio ab iis,qui in colonias nomina dediſſent,ut eſſent coloni. HAEC *igitur indocti*. ʒ ſubaudi dicunt,aut opinantur. QVI ʒ quomodo. SIT *ſane* ʒ Conceſſio ad eludendum multitudinem deorum. QVARE *igitur plures?* ʒ ac ſi dicat,unus ſufficere uidetur.

CICERO

SED, ut haec concedantur,reliqua qui tandem nõ modo concedi, ſed omnino intelligi poßunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eße putas,qui illud,quo ueſcatur,deum credat eße? Nam,quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos; tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit; & ego diſcam libenter.quo modo nunc quidem eſt,non uideo quo pacto ille,cui in monte Oetaeo illatae lampades fuerũt,ut ait Attius,in domum aeternã patris ex illo ardore peruenerit: quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlyſſe,ſicut ceteros, qui exceſſerãt uita. quamquam,quem potiſſimum Herculem colamus,ſcire ſane uelim. plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas litteras: antiquiſſimum Ioue natum,ſed antiquiſſimo item Ioue.nam Ioues quoque plures in priſcis Graecorum litteris inuenimus.ex eo igitur et Liſyto eſt is Hercules,quem concertauiße cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur,Nilo natus, Aegyptius: quem aiunt Phrygias litteras conſcripſiſſe.tertius eſt ex Idaeis Dactylis: cui inferias afferunt.quartus Iouis eſt, Aſteriae, Latonae ſororis; quem Tyrij maxime colunt; cuius Carthaginem filiam ferunt. quinctus in India, qui Belus dicitur.ſextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit; ſed tertius Iuppiter:quoniam, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quando enim me in hunc locum deduxit oratio; docebo,meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio,& maiorum more, capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Laelius, quam rationibus Stoicorum. ſi enim uos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. Si dij ſunt,ſunt ne etiam Nymphae deae? ſi Nymphae, Paniſci etiã,& Satyri. hi autem non ſunt: ne Nymphae quidem deae igitur.at earum templa ſunt publice uota,et dedicata.quid igitur? ne ceteri quidem ergo dij, quorum templa ſunt dedicata.Age porro,Iouem, & Neptunum deum numeras: ergo etiam Orcus, frater eorum,deus,& illi,qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron,Cocytus,Styx,Phlegeton,tum Charon,tum Cerberus dij putandi.at id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? Haec Carneades agebat,non ut deos tolleret, (quid enim philoſopho minus conueniens?) ſed ut,Stoicos nihil de dijs explicare,conuinceret.itaque inſequebatur.quid enim,aiebat,ſi ij fratres ſunt in numero deorum,num de patre eorum Saturno negari poteſt? quẽ uulgo maxime ad occidentem colunt. qui ſi eſt deus, patrem quoque eius Caelum eſſe deum, confitendum eſt.quod ſi ita eſt,Caeli quoque parentes dij habendi ſunt, Aeter,& Dies,eorumq. fratres, & ſorores:qui a genealogis antiquis ſic nominantur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia,fatum,ſenectus,mors,tenebrae,miſeria,querella,gratia,fraus, pertinacia,Parcae,Heſperides,ſomnia:quos omnes Erebo, & Nocte natos ferunt.aut igitur haec monſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda.Quid? Apollinem, Vulcanũ, Mercurium,ceteros deos eſſe dices;de Hercule, Ae-

ſculapio,

ſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? at hi qui dem coluntur aeque atque illi, apud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt habendi, mortalibus nati matribus.

EXPLANATIO

VT *haec concedantur* } quamuis haec concedantur, quae omittenda duxi, cum ſint praeclara, & ueriſimilia. SED *ecquem* } Sophiſticum argumentum, Id, quo ueſcimur non eſt deus, Cerere ueſcimur, Igitur Ceres non eſt dea. NAM, *quos* } Confutatio commenti de hominibus in deos relatis. ILLATAE *lampades* } Hercules regum ſibi in monte Oeta inſtrui iuſſit, ſeque uiuum in eo combuſſit. IN *domum aeternam* } in Caelum. QVEM *tamen* } Argumentum ex circumſtantia loci, Vlyxes conuenit Herculem apud inferos, Igitur non eſt in caelo. QVAMQVAM, *quem* } Homonymia in uoce Herculis excutitur. DE *tripode* } Pindarus Epharmoſtum Opuntium celebrans, dicit, Boni uiri, & ſapientes a deo ſunt: quomodo enim contra tridentem uibraſſet clauã Hercules, contra quem pugnauit argenteo arcu Phoebus. Interpres dicit. Hercules Phoebum conſuluit. redditae ſortes, abeſſe deum, & ideo non uaticinari. indignatus Hercules, tripodem abiecit in contemptum Apollinis. IDAEIS *Dactylis*: } Ex perantiquis Maffei, & Sigonij libris, Dactylis, repoſui; cum antea, Indigenis, legeretur: ſecutus & opinionem optimi, atque eruditiſſimi uiri, Conſtantij Fanenſis, & Strabonem lib. 10. qui ſcribit, unum ex Idaeis Dactylis Herculem fuiſſe nominatum, & Diodorum in VI. cuius haec ſunt uerba. Primi in Cretam circa Idam habitarunt Idaei Dactyli appellati. Et infra: Scribunt, unum ex eis appellatum Herculem. Haec Paullus pater. CAPEDVNCVLIS *ijs*, } id eſt uaſculis anſatis, ut capi poſſint. Capis, inquit Pompeius, poculi genus, dictum a capiendo. A capide uero fit deminutiuum Capedula. & Capeduncula. IN *illa aureola oratione* } de religione ſcilicet, uti paullo ſuperius. SI *dij ſunt* } Syllogiſmus in condicionali. NYMPHE } Oceani filias, & Tethyos eſſe dixerunt antiqui, quarum aliae creditae ſunt caeleſtes, aliae terreſtres, aliae fluuiales, aliae marinae aliae ſtagnorum praeſides. PANISCI } parui Panes. Panem Acheus poeta e caelo, & terra natũ tradidit, quem deum Arcades maxime coluerunt. pars eius ſuperior pingebatur homini perſimilis, inferior deformis & perſimilis brutis. Orpheus Pana uniuerſam naturam eſſe intellexit, quippe cuius elementa, & caelũ ſint membra, ut patet ex his uerſibus:

Πᾶνα καλῶ κρατερόν, γεθέον, κόσμοιο τὸ σύμπαν
Ουρανὸν, ἠδὲ θάλασσαν, ἠδὲ χθόνα παμβασίλειαν,
Καὶ πῦρ ἀθάνατον. τάδε γὰρ μέλη ἐςὶ τὰ πανός.

SATYRI } Plinius lib. VII. nat. hiſt. animalia Satyras eſſe ſcribit velociſſima, quae quattuor pedes haberent in ſubſolanis Indorum montibus humana effigie ac recte currentia. Dicti ſunt Satyri a ſalacitate, ut ait Theocriti enarrator cum σάθη tentigo ſit & titillatio ad Venerem. Inter deos paſtorum relati ſunt. AGE *porro* } Aliud argumentum eiuſdem formae. Si Iuppiter eſt deus, etiam Orcus & infernalia monſtra erunt dij, ſed infernalia monſtra non ſunt dij. Igitur nec Orcus. ORCVS } Dis eſt, quem Graeci Plutonem dicunt, ut paullo ſupra, libro II. Cicero in actione ſexta in C. Verrem: Hic dolor erat tantus, ut Verres alter Orcus ueniſſe Ennam, & non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem uideretur. ACHERON, *Cocytus, Styx, Phlegeton,* } Quattuor fluuiorum nomina ſunt, qui in inferno eſſe traduntur, quibus defluentis animae perturbationes quattuor ſignificantur. nam Acheron dicitur, quaſi fundens dolorem, cum ἄχος Graece, dolor Latine ſit, & ῥέω, fluo. Cocytus uero ſignificat Luctum, κωκύω Graece, lugeo Latine. Phlegeton, a Platone Pyriphlegeton dicitur, hoc eſt inflammatus. Styx, quaſi συγερὸς, odioſum ſignificat. CHARON } Huius nomen laetitiam ſignificat. Senex fingebatur nauta, qui accepta mercede quam quaſi uiaticum in os ſingulis mortuis includerent, animas trans quattuor turbulenta inferorum flumina traijceret. CERBERVS } Inferorum cuſtos fingitur atrociſſimus canis, qui accedentes animas cum blanditijs excipit, at egredi conantes deturbat: quare, ſi qua celeriter effugere conetur, illam repente corripit ac uorat. Lucretius Epicureus philoſophus, quoniam haec reuocare a uoluptatibus uidebantur, non ſolum Cerberum de medio ex Epicureorum ſententia ſuſtulit, ſed omnia prorſus illa, quae ſupplicium aliquod nefarijs hominibus apud inferos poſt mortem minitarentur: cum ita ſcribat in lib. III. ſui poematis:

Cerberus, & furiae iam uero, & lucis egenus
Tartarus horriferos eructans faucibus aeſtus,
Haec neque ſunt uſquam, nec poſſunt eſſe profecta.

DE *fratribus?* } filijs Saturni, & Rheae, quorum e numero Ceres. MINVS *conueniens?* } quia philoſophus religionem reip. fundamentum labefactare non debet. SI *ij fratres* } κλίμαξ: Si Iuppiter & Neptunus fratres ſunt dij, etiam pater eorum Saturnus eſt deus. Si Saturnus eſt deus, etiam pater eius Caelum erit deus. Si Caelum eſt deus, etiam parentes eius Aether &c. Sunt dij, Item ſorores &c. GENEALOGIS } narratoribus generum, & originum. HESPERIDES } Fuerunt nymphae filiae Heſperi fratris Atlantis, quae, in Mauritania circa Atlantem ipſum conuerſum in montem, habebant hortum conſitum arboribus ferentibus mala aurea, eaq. cuſtodiebat Ladon draco inſomnis. ſed, cum Hercules Euryſthei iuſſu illuc ueniſſet, cuſtode ipſo interempto, mala decerpſit, & detulit ad Euryſtheum. Sunt, qui dicant, Heſperidum hortum nihil aliud fuiſſe, quam Cornu, quod cum Hercules Acheloo flumini contra ipſum ſub tauri forma proelianti detraxiſſet, & Heſperidibus nymphis dono dediſſet, illae malis repleuerunt, & Cornucopiae appellarunt. Quamquam etiam non deſunt, qui mala aurea Heſperidum dicant fuiſſe oues pulchras atque fecundas, quae ob id aureae nuncuparentur, quod pulcherrimum omnium rerum aurum ſit. nam μῆλα, ut poma, ſic oues quoque apud

Graecos

Graecos uocantur. Avt *prima tollenda* ʒ deorum ſcilicet origines. Qvid? *Apollinem*. ʒ A pari cultu, & condicione deorum.

C I C E R O

Qvid Ariſtaeus, qui oliuae dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorũ numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturae, qui de dea matre eſt, deus ſit neceße eſt. itaq. Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt, matre muſa nati. niſi forte maritimae nuptiae terrenis anteponuntur. ſi hi dij non ſunt, quia nuſquam coluntur; quo modo illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalibus: quod tu quoque, Balbe, uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonam deam, putes, Hecatem non putare, quae matre Aſteria eſt, ſorore Latonae? an haec quoque dea eſt? uidimus enim eius aras delubraq. in Graecia. ſin haec dea eſt; cur non Eumenides? quae ſi deae ſunt, quarum & Athenis fanum eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinae: Furiae deae ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facinorum, & ſcelerum. quod ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui cum fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus. quae quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt; dij omnes illi, qui commemorabantur a te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam ſpes, moneta, omniaque, quae cogitatione nobiſmet ipſis poßumus fingere. quod ſi ueriſimile non eſt; ne illud quidem eſt, haec unde fluxerunt. Quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, et accepimus; cur non eodem in genere Serapim, Iſimq. numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas praeterea belluas in deorum numero reponemus. quae ſi reijciamus; illa quoque, unde haec nata ſunt, reijciemus. Quid deinde? Ino dea dicetur, quae Leucothea a Graecis, a nobis Matuta dicitur, cũ ſit Cadmi filia: Circe autem, & Paſiphae, e Perſeide, Oceani filia, natae, patre Sole, in deorum numero nõ habebuntur? quamquam Circen quoque coloni noſtris Circeienſes religioſe colunt. ergo hãc deã dicis. Quid Medeae reſpondebis? quae duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. Quid huius Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuuium Egialeus? ſed illud nomen ueterum litteris uſitatius. qui ſi dij non ſunt; uereor, quid agat Ino. haec enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Boeotia deorum immortalium excepti lege cenſoria, negabant immortales eße ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed, ſi ſunt hi dij; eſt certe Erechtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, et ſacerdotem. quem ſi deum facimus: quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriae libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde haec manãt, probanda ſunt. atque in pleriſque ciuitatibus intelligi poteſt, augendae uirtutis gratia, quo libentius reip. cauſſa periculum adiret optimus quiſque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortaliũ conſecratam. ob eam enim ipſam caußam Erechtheus Athenis, filiaeq. eius in numero deorum ſunt. itemq. Leonaticum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos, non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus Alabandum deum eße confirmaret, Herculẽ negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus.

E X P L A N A T I O

Aristaevs, *qui oliuae dicitur inuentor, Apollinis filius;* ʒ Ariſtaeum Apollinis, & Cyrenes nymphae filium fuiſſe teſtatur Virgil. Georg. lib. iv. in his:

> Mater Cyrene, mater, quae gurgitis huius
> Ima tenes: quid me praeclara ſtirpe deorum,
> Si modo, quem memoras, pater eſt Tymbraeus Apollo,
> Inuiſum fatis genuiſti?

At Cicero act. vi. in C. Verrem ita de Ariſtaeo ſcripſit: Ariſtaeus, qui, ut Graeci ferunt, Liberi filius, inuentor olei eſſe dicitur, una cum Libero patre, apud illos eodem erat in templo conſecratus. Thesevs ʒ Iſocrates in Helenae laudatione, Theſeus, inquit, dictus eſt Aegei filius, ſed fuit Neptuni. Vt *enim in iure* ʒ Vbi non eſt connubium, partus ſequitur matrem. Qui igitur hoc modo ex matre libera naſcitur, liber eſt. Qvi *de dea* ʒ Dea matre natus eſt deus, Achilles eſt natus matre dea, ſcilicet Thetide, Igitur eſt deus. Astypalea ʒ inſula maris Carpathij, patria Phalaridis tyranni. Qvi ʒ Achilles nymphae Thetidis filius, & Pelei. Orphevs ʒ filius Calliopes muſae, & Oeagri regis Thracij. Maritimae ʒ quales Pelei, & marinae Thetidis. Vide *igitur* ʒ Honores, & memoria praeſtatur magnis uiris poſt mortem propter uirtutes ipſorum, non propter immortalitatem. Evmenides ʒ infernae furiae, Alecto, Tiſiphone, & Megera. Quidam Noctis, & Acherontis filias fuiſſe Eumenides tradiderunt. At Orpheus in hymno, quem ſcripſit in Eumenides, illas Plutonis, ſiue Iouis terreſtris, & Proſerpinae filias dixit in his:

> Δεῦτε μου Ευμενίδες μεγαλώνυμοι εὔφρονι, βουλῇ
> Αγναὶ θυγατέρες μεγάλοιο Διὸς χθόνοιο.

φερσε-

Φερσεφόνης τ᾽ ἐρατῆς κούρης καλλιπλοκάμοιο.

Eumenides dictae ſunt ab Oreſte, quia Palladis conſilio illas Argos profectus placaſſet, a beneuolentia, & manſuetudine, cum prius ab indignatione, & furore, Erinnyes dicerentur: ut ſcripſit Sophocles in Oedipode in Colono.

Ὥς σφας καλοῦμεν Εὐμενίδας ἐξ εὐμενῶν
Στέρνων δέχεσθαι τὸν ἱκέτην σωτήριον.

Natio § quae praeeſt naſcentibus. Qvos *colimus* §. Si cultus facit deos, etiam ferae beſtiae agentibus cultae erunt dij. Serapim § Sub forma tauri uiui, quem Serapim, hoc eſt ſacrum taurum uocabant, Solem uenerabantur Aegyptij, & Lunam ſub nomine Iſidis. Iſis priſca dicitur, inquit Euſebius, & hoc nomine appellatur Luna, quoniam ſempiterna priſcaq. ſit. E *Perſeide Oceani filia,* § Heſiodus in Theogonia ſic ſcribit: Soli infatigabili peperit inclyta Oceanis Perſeis Circem, & Aeetem regem. Aeetes autem filius Solis lucem dantis mortalibus, filiam Oceani duxit uxorem pulchram Idyiam. haec autem Pulchriſuram peperit Medeam. Aegialevs? § litoralis interpretatur. fuit enim a ſorore laceratus, & per litus diſperſus, ut inſectantis patris impetus retardaretur. Circeienses § Circeium promontorium incolentes. Retinet adhuc nomen: Romana fuit colonia. Pvblicani, § qui publica uectigalia conducebant. Erechtevs § genere Aegyptius, Athenis regnauit, docuitq. Atticos caerimonias, & myſteria Eleuſinae Cereris tranſlata ab Aegyptijs. hic immolauit filias Proſerpinae pro ciuium ſalute. Codrvs § rex Athenienſium in bello contra Dorienſes pro patria, & exercitu ſe deuouit. Atqve *in pleriſque* § Cauſſa finalis, cur in deos relati ſint uiri magni, uidelicet, ut & memoria eorum in poſteris haereret diutius, & alios ad imitationem uirtutis & induſtriae incitaret. Leocorion § id eſt caeſarum a Leo patre puellarum ſacrarium. Sudas ita ſcribit: Peſtilentia laborabat Attica regio, cuius piaculum erat filiorum iugulatio. Leos quidam filias mactauit, urbemq. liberauit, & inde locus eſt dictus Leocorium. Erat autem in Ceramico. nomina filiarum haec, Paſithea, Theope, Eubulia. Stratonicvs § urbaniſſimus fuit citharoedus, cuius meminit Strabo, & Euſtathius, Libyci Dionyſij interpres.

C I C E R O

Illa autem, Balbe, quae tu a caelo, aſtriſq. ducebas, quam longe ſerpant, non uides: Solem deum eſſe, Lunamque: quorum alterum Apollinem Graeci, alteram Dianam putant. quod ſi Luna dea eſt: ergo etiam lucifer, ceteraeq. errantes numerum deorum obtinebunt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus ſpecies non in deorũ numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata. cuius ſi diuina natura eſt; quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur quod ſi nubes retuleris in deos, referendae certae erunt tempeſtates, quae populi R. ritibus conſecratae ſunt. ergo imbres, nimbi, procellae, turbines ſunt dij putandi. noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fructibus conſueuerunt. Tum ſi eſt Ceres a gerendo; ita enim dicebas: terra ipſa dea eſt, & ita habetur. quae eſt enim alia Tellus? ſin terra: mare etiã; quem Neptunum eſſe dicebas: ergo et flumina, et fontes: itaque & fontis delubrum Marſo ex Corſica dedicauit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immenſum ſerpet; aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. nihil ergo horũ probandum eſt. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in caelum tranſlatos non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos anguſte omnes ſancteq. ueneramur. Principio, Ioues tres numerãt ij, qui theologi nominãtur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Caelo, qui genuiße Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferũt: tertium Cretenſem Saturni filium; cuius in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionyſius. ſecundi Ioue tertio nati ex Leda, Caſtor, & Pollux. tertij dicuntur a non nullis Aleo, & Melãpus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam muſae primae, quattuor, natae Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aoede, Melete. ſecundae Ioue tertio, & Mnemoſine procretae nouem. tertiae Ioue tertio Pieriae natae, & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias ſolent poetae appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximae ſuperiores. cumq. tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: Soles ipſi quam multi a theologis proferuntur? unus eorum Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegypti uolunt eſſe eam, quae Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, auum Ialyſi, Camiri, & Lindi. quinctus, qui Colchis fertur Aeetam & Circen procreauiſſe. Vulcani item, primus Coelo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. ſecundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant. quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricae traditur praefuiſſe. quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quae Vulcaniae nominabantur.

EXPLA-

EXPLANATIO

ILLA *autem Balbe* } Argumentum a non diſtributo ad diſtributum, Si Sol eſt deus, & Luna, omnes ſtellae erunt dij. CVR *autem arcus* } Iris ab εἴρειν, id eſt loqui nomen habet, propterea quod nuncia eſt, auctore Platone in Cratylo. THAVMANTE } id eſt admiratione. E *nubibus* } quoniam Solis radij in nubibus repercuſſi, uarios colores arcus exprimunt. QVARVM *una* } Nephele dicta, cõi nebularum nomine apud Graecos. CENTAVROS *peperiſſe dicitur* } De eorum ortu ita Hyginus: Ixion Leontei filius, conatus eſt Iunonem comprimere. Iuno Iouis iuſſu nubem ſuppoſuit, quam Ixion Iunonis ſimulacrum eſſe credidit, ex ea nati ſunt centauri. ſuperna parte homines, inferiore equi fuiſſe traduntur, Centauri ob id dicti, quod in taurorum morem in hoſtes impetum facerent, eſſentq. prope in re militari furibundi. Palaephatus tñ uult Centauros id nomẽ eſſe, quod tauros Catecenton, hoc eſt, pungentes feriebant: alioqui, inquit, nihil Tauri Centauris ipſis ineſt. RITIBVS } ſacris caerimonijs. inde poetae fabulantur mactatas fuiſſe uictimas hiemi, & tempeſtatibus. SPINONEM, *Anemonẽ, Hodinum*, } Haec ſunt nomina fluuiorum, ſiue riuulorum non longe ab urbe Roma. ERGO *hoc aut* } Concluſio in diſiunctiua, Aut innumerabilis erit deorum multitudo, aut omnis opinio de dijs erit falſa. DICAMVS *igitur* } De dijs, qui ex hominibus facti putantur. QVI *Theologi* } Theologi nomen commune eſt omnibus de dijs differentibus. IN *Arcadia*, } apud Azanes populos. DIOSCVRI } Iouis filii, ſcilicet Caſtor, & Pollux, ἄνακες dicti unde ἄνακτες, id eſt reges nomen habent. Διὸς Iouis nomẽ eſt, & κοῦρος Graece, Latine filius & puer. THELXIOPE } id eſt, ſuauiloqua. MNEME, } memoria. AOEDE, } cantilena. MELETE. } meditatio. PIERIAE } apud Pieriam Thraciae locum. HELIOPOLIS } Solis ciuitas. RHODI } apud Rhodũ, urbem, & inſulam eiuſdem nominis. CVSTODEM } tutelarem deum. LEMNI } inſula eſt in mari Aegeo, Vulcano ſacra. FABRICAE } artificio cuique.

CICERO

MERCVRIVS unus Coelo patre, Die matre natus: cuius obſcenius excitata natura traditur, quod adſpectu Proſerpinae commotus ſit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus, & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quinctus, quem colunt Phaeneatae, qui et Argum dicitur interemiße, ob eamq. cauſſam Aegypto praefuiſſe; atque Aegyptijs leges & litteras tradidiſſe. hunc Aegyptij Thoith appellant: eodemq. nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Aeſculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum inueniße, primusq. uulnus dicitur obligauiſſe. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoae: qui primus purgationem alui, dentisq. euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe a Luſio flumine ſepulcrum, & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quem paullo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. Alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiße traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adueniſſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianae item plures: prima Iouis, & Proſerpinae, que pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecunda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiae pater Upis traditur, Glauce mater. eam Graeci ſaepe Upim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum e Ioue, et Proſerpina natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiße: tertium Caprio patre; eumq. regem Aſiae praefuiſſe dicunt; cui Sabazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quinctum Niſo natũ, & Thione; a quo Trieterides conſtitutae putantur. Venus prima Caelo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quae nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq. concepta: quae Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe traditum eſt. Minerua prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitae colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quincta Pallantis: quae patrem dicitur interemiſſe, uirginitatem ſuam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affingunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecundus Mercurio & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. atque haec quidem, atque eiuſmodi ex uetere Graeciae fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eße, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo haec non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat.

EXPLANATIO

PHAENEATAE, } Arcades, a Pheneo opido. THOITH } Euſebius inquit, Quem Aegyptij Thoith, Alexandrini Thoth, Graeci Mercurium appellãt. idem ſentit etiam Sudas. ANNI *primus menſis* } Primus mẽſis Aegyptiorum θὼθ copulatur ab Aetio cum noſtro Septembri. Nam Aegyptij annum inchoant a quarto Kal.

Septembris. CYNOSVRIS ≷ Cynoſura, inquit Stephanus, ſummitas quaedam eſt Arcadiae, nomen habuit a Cynoſuro Mercurio. HYPERBOREI ≷ populi ſuper boream. NOMIONEM ≷ legum tributorem. NYSAM ≷ Euryſthei filiam, & Dionyſij nutricem. CVI *Sabazea ſunt inſtituta* : ≷ Ex perantiquo Sigonij libro, meliore, ut opinor ſententia, Cui Sabazea, repoſui: pro, in honorem cuius: cum antea, Cuius Abazea, legeretur. Sabazius autem Dionyſij cognomen fuit: unde Sabazia ſacra. cuius nominis etymologiam Sudas explanat in uerbo σεβάζιος, & Ariſtophanis interpres in Auibus, & Veſpis. Vt fortaſſe apud Macrob. lib. I. Saturn. legendum ſit, Sabazium, non Sebadium. Haec Paullus pater. ORPHICA ≷ ab Orpheo inſtituta, in quibus ipſe poſtea dilaceratus eſt. TRIETERIDES ≷ ita dicuntur Bacchichae ſollemnitates tertio quoque anno celebratae. ANTEROS ≷ amor oppoſitus, contrarius. SAITAE ≷ Incolae Sais urbis Aegypti. PINNARVM *talaria* ≷ pinnata calciamenta ad talos. ATQVE *haec quidem* ≷ Epilogus, monens, quorſum iſta tam longa commenticiorum numinũ enumeratio pertineat. PERTVRBENTVR ≷ propter multitudinem deorum, quib. eadem nomina tribuũtur.

CICERO

SED eo iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad haec refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, ceteraq. eiuſmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut uirtus, ut concordia: aut optandae nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autem in his uis deorum inſit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numeranda: quam nemo ab inconſtantia, & temeritate ſeiunget: quae digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exſectum a filio Coelum, uinctum itidem a filio Saturnum. haec, & alia generis eiuſdẽ ita defenditis, ut ij, qui iſta finxerunt, non modo non inſani, ſed etiam ſapientes fuiſſe uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres a gerendo. quam periculoſa conſuetudo? in multis enim nominibus haerebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quãquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una littera explicare, unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, quam ipſe Neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commenticiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quidque ita appellatum ſit, cauſſas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio, & Orbonae ad aedem Larum, et aram Malae Fortunae Eſquilijs conſecratam uidemus. omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus diſputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipſe quid ſentiam, non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis animum cum intelligentia per mare pergẽtem. idem de Cerere. iſtam autem intelligentiam, aut maris, aut terrae non modo comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. itaque aliunde mihi quaerendum eſt, ut, & eſſe deos, & quales ſint, diſcere poſſim, quam quales tu eos eſſe uelis. Videamus ea, quae ſequuntur: primum, deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde, conſulant ne dij rebus humanis. haec enim mihi ex tua partitione reſtant duo. de quibus, ſi uobis uidetur, accuratius diſſerendum puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur. nam & maiora exſpecto: et his, quae dicta ſunt, uehementer aſſentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo. ſed ſumemus tempus aliud: efficiam profecto, ut fateare.

EXPLANATIO

NAM *mentem* ≷ Mens, Fides &c. non ſunt dij. primo, quia tantum ſunt rerum appellationes. Secundo uel in nobis ſunt, uel expetendae ſunt. TVM *intelligam* ≷ Prius cognoſci, ſeu diſci oportet, quae intelligi uolumus. FORTVNA ≷ Argumentum a condicione Fortunae, Inconſtantia non cadit in deum, Fortuna eſt inconſtans, Igitur non eſt Dea. IAM *uero quid* ≷ Vituperatio ſcrupuloſae explicationis fabularum, & nominum deorum. ENODATIO ≷ originatio, quam Graeci etymologiam dicunt. QVID *Veioui facies? quid Vulcano?* ≷ ac ſi dicat, horum etymologia obſcura eſt. Sunt tamen, qui Veiouem paruum Iouem interpretentur, ſiue Iouem carentem facultate iuuandi. MAGIS *tu mihi* ≷ Locus in ineptum ductorem nominum. EOS *enim, qui* ≷ Duplex ratio ad refellendos confictos deos. Prior: Venus, Neptunus, &c. ſunt appellationes rerum naturas, non deorum figuras exprimentes. Altera: Res etiam pernicioſae pro dijs habentur, contra naturam dei. IN *Palatio, & Orbonae ad aedem Larum,* ≷ Ex peruetuſtis Maffei, & Sigonij libris hunc locum ex deprauata ad ueram lectionem reſtitui: cum haec duo uerba, Orbonae ad, in impreſſis libris non eſſent. de Orbona quidem meminit Plinius lib. 2. cap. 7. Haec Paullus pater. *Orbonae:* inducentis orbitatem, id eſt priuationem rerum cariſſimarum, ut oculorum, & filiorum, ceterorumq. id genus. VT *cum de dijs* ≷ de Deo non niſi reuerenter, & pie diſputandum. VIDEAMVS *ea, quae* ≷ Tranſit ad poſteriores duas partes diſputationis. RESTANT *duo* ≷ uidelicet, an prouidentia diuina gubernetur mundus, an etiam conſulat rebus humanis.

C I C E R O

ſed.

multa deſunt

Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio.
Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?
N obe parum ne ratiocinari uidetur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? illud uero quam callida ratione,
Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operam dabit: qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum:
Ille tranſuerſa mente mihi hodie tradidit repagula,
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo;
Mihi maerores, illi luctum; exitium illi, exſuliū mihi.
hanc uidelicet rationem, quam uos diuino beneficio homini ſolum tributam dicitis, beſtiae non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum ſimus aff ecti? atque eadem Medea patrem, patriamq. fugiens;
Poſtquam pater appropinquat, iamque, paene, ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraq. articulatim diuidit,
Perq. agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,
Vt, dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret; illū ut maeror tardaret ſequi,
Sibi ſalutem ut familiari pareret paricidio.
huic ut ſcelus, ſic nec ratio quidem defuit. Quid ille, funeſtas epulas fratri comparans, non ne uerſat huc, & illuc cogitatione rationem?
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.
nec tamen ille ipſe eſt praetereundus, qui non ſat habuit coniugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte & ueriſſime loquitur Atreus:
Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periclum, matres coinquinari, regiam
Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.
at id ipſum quam callide, qui regnum adulterio quaereret?
Addo (inquit) huc, quod mihi portento caeleſtum pater
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma,
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe e regia:
Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi.
uidetur ne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? Nec uero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo uita communis paene maioribus. ſentit domus uniuſcuiuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocij, prouinciae, ut, quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetu r; alterum & a paucis, & raro, alterum & ſaepe, & a pluribus: ut ſatius fuerit, nullam omnino nobis a dijs immortalibus datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam. ut uinum aegrotis, quia prodeſt raro, nocet ſaepiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quam, ſpe dubiae ſalutis, in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſollertiam, quam rationem uocamus, quoniam peſtifera ſint multis, admodum paucis ſalutaria, non dari omnino, quam tam munifice & tam large dari. quamobrem, ſi mens, uoluntasq. diuina iccirco conſuluit hominibus, quod ijs largita eſt rationem: ijs ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, ſi modo ulli ſunt, eſſe paucos. non placet autem, paucis a dijs immortalibus eſſe conſultum: ſequitur ergo, ut nemini conſultum ſit.

E X P L A N A T I O

SED] Plurima hic deſiderantur pertinentia ad illam diſputationem, An prouidentia diuina gubernetur mundus. Quae uero ſequuntur ad reliquam illam diſputationem pertinent, An dij conſulant rebus humanis: quae etiam pars mutila eſt. NEQVAQVAM *iſtuc iſtac ibit:*] Verba ſunt Niobes apud poetam tragicum, & difficilem habent ſenſum, quoniam praecedentia deſunt. MAGNA *ineſt certatio*] ac ſi dicat Niobe: Multum diſtat animus meus ab eo, quod ſuadetis, ut ſcilicet blanda, & humili oratione ſupplicem Latonae. numquam id faciam, quod meo ſtemmati non conuenit. ſum enim Tantali, ac Taugetes Atlantidos filia, necnon, & uxor Amphionis Thebarum regis. PARVM *ne ratiocinari*] oſtendit Cotta ratiocinationem & conſilium fuiſſe aliquando ſcelerum & flagitiorum cauſſam. idq. primum Niobes exemplo, deinde Medeae, Atrei, & Thyeſtis. ILLVD *uero quam callida ratione,*] Subaudi, dictum eſt. Tranſit Cotta ad Medeae ſententiam callida ratione ſu bnixam. QVI *uolt quod uolt*] Haec ſunt uerba Medeae nullum in rebus diſcrimen ponentis. Senſus eſt: Quaecumque res nobis deſiderata fuerit, eueniet, dummodo quantum ſatis eſt ſtudeamus ut eueniat. QVI *uerſus*] Notat Cotta hoc Medeae nefarium conſilium eſſe ſcelerum omnium originem. ILLE] ſcilicet Iaſon, qui repudiata Medea ſuperinduxerat Creuſam Creontis Corinthiorum regis filiam, ut diffuſe narrat Euripides in Medea. MIHI] Medeae ſcilicet. eius enim haec ſunt uerba. REPAGVLA, *quibus &c.*] Praebuit, inquit, cauſſam, ut ira penitus exardeſcam. *Repagula:* inſtrumenta firmiter occludendis foribus apta. Plaut. Ciſtel. Occludite aedes peſſulis repagulis. HANC *uidelicet rationem,*] Verba ſunt Cottae, damnantis humanum conſilium, & rationem, quibus ueluti peculiaribus muneribus deum hominibus conſuluiſſe tradebant Stoici. VIDES *ne igitur*] Ironia. MEDEA] Haec Aeetae patris iram metuēs, fugit, & per uiam Abſyrti fratris diſcerpta membra diſpergit, quo maerore confectus pater minus acceleret. PATRIAM] Colchos.

Colchos. Fvgiens} Argonautas ſecuta, & aureo uellere exportato. Postqvam *pater &c.*} Septenarium hunc uerſum oportet eſſe, quemadmodum & ſequentes reliqui ſunt. ut autem legitur, pedibus recte diſtingui non poteſt. neque ſecus habent antiqui libri. ſed animaduerti, uerſum, nulla mutatione, reſtitui poſſe, ſi ita ſcribatur, ut incipiat a uerbo, Appropinquat, & duae antecedentes dictiones, tamquam ſuperioris uerſus extremae, ſeiungantur. Haec Paullus pater. Qvid *ille*} Atreum innuit, qui fratri appoſuit coctos filios, & paternum pectus effecit filiorum ſepulcrum Maior *mihi moles*} uerba ſunt Atrei, quibus oſtenditur illius ratiocinatio. ut ratiocinatio non diuino munere hominibus data oſtendatur, cum tanti ſceleris cauſſa fuerit. Ille} Thyeſtes, qui etiam in primis culpandus eſt ob calliditatem, qua uſus eſt in corrumpenda Aerope Creſſa Atrei fratris uxore, e qua ſuſcepit filios, quos demum inſcius comedit. Scena} poetarum libri. Amplificatio malorum rationis. Campvs} Martius. Socii} amici Romanae reipub. quos auari quaeſtores, & praetores ſpoliabant. Provinciae} gentes Romanis legibus parentes. Altervm} recta facere. Qvamobrem *ſi*} Concluſio repetens argumentum, Dona dei ſalutaria non contingunt paucis tantum. Ratio bona perpaucis tantum contingit. Igitur ratio bona non eſt donum ſalutare. Si *modo ulli ſunt*} ita dicit, quia, ut paullo infra, aeſtimat Cotta, rationem a deo tantum pendere, bonam autem rationem, aut non bonam, ab hominibus.

C I C E R O

Hvic loco ſic ſoletis occurrere, non iccirco non optime nobis a dijs eſſe prouiſum, quod multi eorum beneficio peruerſe uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eam cauſſam eos beneficium a patribus nullum habere. Quis iſtuc negat? aut quae eſt in collatione iſta ſimilitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cum ei tunicam ſanguine Centauri tinctam dedit; nec prodeße Pheraeo Iaſoni is, qui gladio uomicam eius aperuit, quam ſanare medici non poterant. multi enim, etiam cum obeße uellent, profuerunt; &, cum prodeſſe, obfuerunt. ita non fit, ex eo, quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec, ſi is, qui accepit, bene utitur, iccirco is, qui dedit, amice dedit. quae enim libido, quae auaritia, quod facinus aut ſuſcipitur, niſi conſilio capto; aut ſine animi motu, & cogitatione, id eſt ratione, perficitur? nam omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, ſi uera; mala autem, ſi falſa eſt opinio. ſed adeo tantum rationem habemus, ſi modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis. non enim, ut patrimoniũ relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. quid enim potius hominibus dedißent, ſi ijs nocere uoluißent? iniuſtitiae autem, intẽperantiae, timiditatis quae ſemina eſſent, ſi his uitijs ratio non ſubeſſet? Medea modo, & Atreus commemorabantur a nobis, heroicae perſonae, inita, ſubductaq. ratione, nefaria ſcelera meditãtes. quid leuitates comicae, parum ne ſemper in ratione uerſantur? parum ne ſubtiliter diſputat ille, in Eunucho?

Quid igitur faciam?
Excluſit, reuocat: redeam? non, ſi me obſecret.

ille uero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore ſummo, ſummaq. inopia ſuaue eſſe dicit,

Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

atque huic incredibili ſententiae ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum
Percutias pauidum: poſtremo, a parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

idemq. facilem & liberalem patrem incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
Praeſtigias praeſtrinxit commoditas patris.

quid ergo iſti doli? quid machinae? quid fallaciae, praeſtigiaeq.? num ſine ratione eße potuerunt, o praeclarum munus deorum: ut Phormio poſſit dicere,

Cedo ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

Sed exeamus e theatro: ueniamus in forum. Seßum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incenderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplendidus eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeßus eſt. Qui trãſſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſollertius? Cognoſce alias quaeſtiones, auri Toloſani, coniurationis Iugurthinae. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: poſteriora de inceſtu rogatione Peducaea: tum haec quotidiana, ſicae, uenena, peculatus, teſtamentorũ etiam lege noua quaeſtiones. inde illa actio, Ope, conſilioq. tuo furtũ aio factũ eſſe: inde tot iudicia de fide mala, tutelae, mandati, pro ſocio, fiduciae; reliqua, quae ex empto, aut uendito, conducto, aut locato cõtra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatae lege Laetoria: inde, euerriculum malitiarum omniũ, iudicium de dolo malo: quod C. Aquillius, familiaris noſter, protulit. quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.

E X P L A N A T I O

Hvic *loco*} Praeoccupatio de abuſu rationis. Occvrrere} repugnare. Qvis *iſtuc negat*} Conceſſio, Sint quidem res bonae, & malae abuſui obnoxiae: ſed incertum tamen eſt, cum omnia facinora ratione perficiantur, boni ne, an mali cauſſa data ſit ratio. Avt *quae eſt &c.*} nulla inquit intercedit ſimilitudo, ut de eiſdem idem ferri poſſit iudicium. Deianira} filia fuit Oenei regis Aetoliae, ac uxor

 Herculis.

Herculis. Nec *nocere uoluit*] ac ſi dicat, Noluit nocere quae Nexi uerbis decepta uoluit uirum ad amorem reuoeare Quare nec ratio hominibus data poteſt oſtendere benignitatem diuinam, cum ea quae dantur non poſſint arguere ipſius dantis, id quod etiam perſequenti oppoſito exemplo manifeſtum eſt. Pheraeo *Iaſoni*] Iaſoni Phere Theſſaliae opidum uexanti. Vomicam] tumorem purulentum, ita dictum a uomendo. cuius aperitio profuit tyranno, ſed qui uulnerauit, uoluit interficere, non ſanare. Amice] animo amico. Qvae *enim libido*] Enumerat multa mala, quae ratione proficiſcuntur: ut eo magis oſtendat rationem fuiſſe munus pernicioſum. Omnis *opinio ratio eſt*] hoc eſt inſitam habet rationem. ſiue motum & cogitationem. Si *falſa eſt opinio.*] Satis eſt Si falſa: & fortaſſe ita ſcripſit Cicero. Sed *a deo tantum*] Diſtinctio rationis, ut alia ſit ſimplex, qualis a deo datur, alia cum bono, & malo commixta, qualis in homine bene uel male agendo exſiſtit Si *modo habemus*;] rationem ſcilicet diuinam. Loquitur uti Academicus, cuius decretum eſt omnia in dubium reuocare. Non *enim ut patrimonium*] Aeſtimat Cotta bonam, aut malam rationem non pendere a deo, conſequens ergo erat humanam rationem non eſſe habendam loco beneficij, ut patrimonium, & de diſſimilibus idem iudicium ferri non poſſe. Qvid *enim*] oſtendat Cotta humanam rationem etiam uideri poſſe deorum maleficio datam. ſi ratione hominibus conſulere dicantur. idq. confirmat exemplis iam allatis e tragico carmine. Heroicae] regiae. Inita, *ſubductaq. ratione*] accurata meditatione. Tranſlatio ab Arithmeticus, qui ratiocinando, tum addunt calculos, tum ſubtrahunt, ut ſummam reliqui faciant. Parvm *ne ſubtiliter*] Exempla amatorum ratione ſecum pugnantium, id eſt deliberantium contra rationem de dolis. Vt cum alter dicit, ſuaue eſſe, habere parentem auarum, fatetur quidem bonum eſſe, carere pecunia, ſed nihilominus cogitat de fallendo patre, quo pecuniam comparet. In *Eunucho?*] nomen eſt Comoediae Terentij. in qua Phaedria conſultat, an excluſus debeat redire ad Thaidem. In *Synephebis*] comoedia eſt Caecilij Statij, de qua alibi diximus. O *praeclarum munus deorum:*] Ironice loquitur Cotta. Vt *Phormio*] Terentianus ſeruus poſſit gloriari, ut herum ſuum ſenem fallacijs, ceciderit. Instrvcta] parata. Sed *exeamus*] Tranſit Cotta a commentationibus poeticis ad exempla forenſi. quibus demonſtrat homines magnos, & ſollertes ratione peccare. Ite *ſeſſum*] tamquam iudices grauiſſimas cauſſas cognituri. Qvaestiones] inquiſitiones, iudicia. Avri *Toloſani*] Huius meminit Gellius in iii. dicens: Nam cum opidum Toloſam Q. Caepio conſul diripuiſſet, multumq. auri in eius opidi templis fuiſſet, quiſquis ex ea direptione aurum attigit, miſero cruciabiliq. exitu perijt. Conivrationis *Iugurthinae*] Salluſtius Iugurthae regis Numidiae corruptelas exponens, Romanorumq. notans auaritiam, ita dicit: C. Manlius trib. pleb. rogatione ad populum promulgat, uti quaereretur in eos, quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus & imperijs pecunias accepiſſent, item qui de pace, aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Tvbvli] De eodem dictum eſt in ſecundo de Fin. Rogatione *Peducaea:*] id eſt, lege, ſeu per legem Peducaei. Pecvlatvs] pecuniae publice furta. Testamentorvm *etiam*] Id eſt, exquiſitiones nouae criminis commiſſi in teſtamentis. Illa *actio, ope*] Competit haec actio aduerſus eum, qui opem, & conſilium ad ſurripiendum rem alienam praeſtat. Pandect. lib. xlvii. tit. ii. l. in furt. Mandati] Haec actio datur aduerſus eum, qui mandatum ſuſceptum non expediuit, uel perperam geſſit &c. Pandect. lib. xvii. tit. i. l. ſi quis. Pro *ſocio*] Actio pro ſocio datur ſocio aduerſus ſocium in hoc, ut fiat collatio atque diuiſio rei, lucri, damni, &c. Inſtitu. lib. iii. tit. xxvi. de ſocietate. Fidvciae] alienationes factae interpoſita fide reſtitutionis. Rei *priuatae*] Lege Laetoria concedebatur de re priuata agere iudicio publico, quod indignum eſſe Cic. exiſtimat, quod ſatius ſit priuata priuatim componi, quam diuulgari. Lege *Laetoria:*] Sic ex antiquis nummis, & faſtis Capitolinis, non, Lectoria, ut antea, legendum eſt. Haec Paullus pater. Lege *Laetoria:* lata a Laetorio. de hac lege meminit idem Cicero in iii. de Off. & Iulius Capitolinus in M. Antonino. Everricvlvm] expurgatio. Tranſlatio ab euerriculo piſcatorum, quod eſt quoddam genus retis a uerrendo dictum: nam, quidquid piſcium inuenerit, euerrit. Ivdicivm *de dolo malo*] de his, qui doloſe aliquid egiſſent, quod mereatur paenam. Tvm *teneri*] tunc conſiſtere, committi.

C I C E R O

Hanc igitur a dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt. eſt enim malitia, uerſuta, & fallax nocendi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, ceteraque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur, ut illa anus optat,

–ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes;

ſic iſtam calliditatem hominibus dij ne dediſſent, qua perpauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſaepe a male utentibus opprimuntur. innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinum rationis, & conſilij, ad fraudem hominibus, nō ad bonitatem impertitum eſſe uideatur. Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non deorum: ut ſi medicus grauitatem morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi. quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. In hominum uitijs ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem, quae uitia, culpamq. excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia, ſpe bene tradendi, relinquimus: qua poſſumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? poetarum iſta ſunt: nos autem philo

ſophi

ſophi eſſe uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipſi dij poetici, ſi ſciſſent pernicioſa fore illa filijs, peccaſſe in beneficio putarentur. &, ſi uerum eſt, quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: poſse enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri, quod peruerſe philoſophorum diſputationem interpretarentur; tacere praeſtare philoſophis, quam ijs, qui ſe audiſſent, nocere: ſic, ſi homines rationem bono conſilio a dijs immortalibus datam, in fraudem, malitiamq. conuertunt; non dari illam, quam dari humano generi, melius fuit. ut ſi medicus ſciat, eum aegrotum, qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimq. periturum, magna ſit in culpa: ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda, quae rationem dederit ijs, quos ſcierit ea peruerſe, & improbe uſuros. Niſi forte dicitis eam neſciuiſſe. utinam quidem. ſed non audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. ſed hic quidem locus concludi iam poteſt. nam, ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſophorum, maius eſt malum, quam ſi omnia mala, & fortunae, & corporis ex altera parte ponantur; ſapientiam autem nemo aſsequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus uos optime conſultũ a dijs immortalibus dicitis. nam, ut nihil intereſt, utrum nemo ualeat, an nemo poſſit ualere: ſic non intelligo, quid interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima: Telamon autem uno uerſu locum totum conficit, cur dij homines negligant:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quid nunc abeſt.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſiquidem hominum generi conſulebant: ſin id minus, bonis quidem certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortiſſimos, & optimos uiros, in Hiſpania Poenus oppreſſit? cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Hannibal interemit? cur Paullum Cannae ſuſtulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corpus eſt praebitum? cur Africanum domeſtici parietes non texerunt?

EXPLANATIO

QVORVM *nihil nec* } Nulla fraus poteſt ſuſcipi ſine ratione. Igitur ratio eſt cauſſa efficiens fraudis. VTINAM *igitur* } Homines plerumque incolumitatibus transferunt culpam in cauſſas remotas. ſicut mulier haec cauſſam transfert in ſectionem lignorum, ex quibus nauis erat fabrefacta, in qua aduecti fuerunt Argiui. lib. II. Rhet. ad Heren. VT *illa anus* } Nutrix Medeae apud Euripidem in principio Medeae tragoediae uerba haec enunciat, quae Ennius ſic imitatus eſt: Vtinam ne in nemore Pelio caeſae ad terram cecidiſſent abiegnae trabes. nam numquam hera errans hanc moleſtiam nobis exhiberet, Medea animo aegra, amore ſaeuo ſaucia. Idem citat Cicero etiam in I. de Fin. SED *urgetis identidem,* } Repetit priorem occupationem contra abuſum rationis. ET *ſi hi quidem homunculi* } Senſus eſt: Etſi medici, & nauium gubernatores, dum uim morbi, aut tempeſtatis accuſant, oſtendunt ſe eſſe homunculos, imbecillium ſcilicet uirium; ſunt tamen ridiculi, quod id muneris profiteantur, quod praeſtare non poſſint: ij enim grauitatem morbi praeuidere debuiſſent. qui non adhiberentur, niſi grauitas morbi id exigeret. Et eadem ratio intendi poteſt in deos, inquit Cotta, & multo quidem liberius, quia in dijs nullus ineſſe debeat error. in tradendo munere, qui ineſſe poteſt homini in relinquendo patrimonio. Cum ergo Stoicus diuini muneris aſſertor, dicit culpam non eſſe in munere, ſed in hominum uitiis; debuit certe hominibus rationem eam pro munere accerſire, quae uitia, & culpam excluderet; ſiquidem deum decet effectum muneris praeuidere: alioquin diuinus error nullam excuſationem habere poterit. SI *iſta non eſsent?* } Id eſt, ſi morbus non eſſet, quid opus eſſet medicis? &c. AN *ut Sol,* } Potuit ne, inquit, decipi deus in tradenda hominibus ratione, ut Sol deceptus eſt, cum Phaetonti filio regendum currum credidit, quo ille non recte uſus eſt? AVT *Neptunus* } Nota eſt fabula Hippolyti filii Theſei. SI *uerum eſt* } tamquam Academicus nihil affirmat Cotta, ſed affirmata reuocat in dubium. ARISTO *Chius* } Cicero in ultimo de Fin. Ariſto, inquit, concinnus, & elegans, ſed ea, quae deſideretur a magno philoſopho grauitas in eo nõ fuit. NOCERE *audientibus* } Etiam bona doctrina maleuolis noxia eſt, qui, quod dextra traditur, ſiniſtra accipiunt. ASOTOS } heluones, & luxurioſos. ARISTIPPI, } qui in uoluptate ſtatuit ſummum bonum. PRAESTARE } magis conuenire. VT *ſi medicus* } exemplo Medici non ignorantis exitum medelae, neque animum aegroti, qui peruerſe uſurus ſit medicina, oſtendit, deos, ſi ſciuerint rationem hominibus obfuturam, inculpandos eſſe. VINVM } ſcilicet mixtum aqua. MERACIVS } id eſt, purnm, & fortius. SIC *ueſtra* } Concluſio repetens argumentum hactenus tractatum. Qui dat quod ſit nociturum eſſe reprehendendus eſt, Prouidentia ſiue deus dedit rationem, qua ſciuit homines pernicioſe uſuros eſſe ad exitium ſuum, Igitur deus reprehendendus eſt. HIC *locus* } haec diſputatio An ſcilicet dij conſulant rebus humanis. NAM *ſi ſtultitia* } Stultitia eſt ſummum malum, Omnes ſumus ſtulti, quia nemo aſſequitur ſapientiam Igitur omnes ſumus in malis. TELAMON } pater Aiacis, cuius grauem caſum deplorans apud tragicum poetam negat eſſe diuinam prouidentiam. DEBEBANT } haec loquitur Academicus Cotta. BONIS } iuſtis, & fortibus. DVOS *Scipiones* } Pub. & Cnaeum fratres a ducibus Carthaginienſiũ in Hiſpania caeſos. Pub. in acie, & Cnaeum in turri combuſtum. EXTVLIT *filium* } immatura morte peremptum ſepeliuit. CANNAE } id eſt, clades ad Cannas. AFRICANVN } Aemilianum Scipionem, qui noctu domi ſtrangulatus eſt fraude, ut putatur, uxoris.

CICERO

SEd haec uetera,& alia permulta: propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentiſſimus, idemq. doctiſſimus, P. Rutilius in exſulio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuae Druſus? cur, temperantiae, prudentiaeq. ſpecimen ante ſimulacrũ Veſtae pontifex maximus eſt Q. Scaeuola trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes a Cinna interẽpti? cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum, praeſtantiſſima dignitate uirum, mori potuit iubere? dies deficiat, ſi uelim numerare, quibus bonis male euenerit; nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter ſeptimum conſul domi ſuae ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? at dedit poenas. prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot ſummos uiros interficeret, quam ipſum aliquãdo poenas dare. Summo cruciatu, ſupplicioq. Q. Varius, homo importuniſſimus, perijt: ſed, quia Druſum ferro, Metellum ueneno ſuſtulerat; illos conſeruari melius fuit, quam poenas ſceleris Varium pendere. Duo de quadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimae, & beatiſſimae ciuitatis. quam multas ante hunc in ipſo Graeciae flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus poenas ſuſtulit, multis quidem ante cruciatis, & necatis. & praedones multi ſaepe poenas dant: nec tamen poſsumus dicere, non plures captiuos acerbe, quam praedones, necatos. Anaxarchum Democritium a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormẽtis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Vides ne igitur, deorum iudicio, ſi uident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinae Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: isq. cum ſecundiſſime curſum teneret, Videtis ne, inquit, amici, quam bona a dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? Atque homo acutus, cum bene, planeq. percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat: qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſset, & in fanum ueniſset Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginienſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, aeſtate graue eſse aureum amiculum, hieme frigidum: eiq. laneum pallium iniecit, cum id eſse aptum ad omne anni tempus diceret. Idemq. Aeſculapij Epidauri barbam auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater imberbis eſset. Iam menſas argenteas de omnibus delubris iuſſit auferri: in quibus quod more ueteris Graeciae inſcriptũ eſſet, Bonorum deorũ, uti ſe eorũ bonitate uelle dicebat. Idẽ uictoriolas aureas, & pateras, coronasque, quae ſimulacrorũ porrectis manibus ſuſtinebãtur, ſine dubitatione tollebat; eaq. ſe accipere, non auferre dicebat: eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle ſumere. Eundemq. ferunt haec, quae dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per praeconem uendidiſse; exactaq. pecunia, edixiſſe, ut, quod quiſque a ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoq. morbo intabeſcẽtem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt; eamq. poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam, & legitimam hereditatis loco filio tradidit.

EXPLANATIO

INNOCENTISSIMVS ʒ iuſtiſſimus. Liuius inquit, P. Rutilius uir ſummae innocentiae cum a publicanorum iniurijs Aſiam defendiſſet, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exſulium miſſus eſt, Smyrnam ſcilicet. DRVSVS ʒ M. Liuius Druſus trib. pleb. incertum a quo ueſperi occiſus eſt, in porticu domeſtica inambulans. Q. *Scaeuola* ʒ Q. Mucius Scaeuola pontifex maximus fugiens in ueſtibulo aedis Veſtae confoſſus cecidit. Commendatio eius inſignis, quod fuerit ſpecimen temperantiae, & prudentiae. PERFIDIOSISSIMVS ʒ flagitioſiſſimus. Q. *Catulum* ʒ is, ut inquit Appianus, ſponte in cubiculo accenſis carbonibus ſuffocatus eſt. SENEX *eſt mortuus?* ʒ Marius ambitione ductus conflauit bellum ciuile, mortuus eſt ſeptuagenarius. De eo ita inquit Liuius: Marius, multis editis ſceleribus, deceſſit Idibus Ianuarijs, uir, cuius ſi examinentur cum uirtutibus uitia, haud facile ſit dictu, utrum bello melior, an pace pernicioſior fuerit. TAMDIV ʒ fuit enim quater conſul, & quamuis collegas habuerit, attamen quaſi ſolus Romanam remp. ad libidinem adminiſtrauit. AT *dedit poenas* ʒ Occupatio, puniuntur tamen ſcelerati. Cinna a ſuo exercitu tandem in Piceno apud urbem Anconem obrutus eſt. PROHIBERI *melius* ʒ Melius eſt prohibere, aut impedire mala, ne fiant, quam facta punire. Igitur non excuſatus eſt deus puniens ſceleratos. ILLOS ʒ Druſum, & Metellum. CIVITATIS ʒ Syracuſarum. LOCRIS ʒ opidum eſt Lucaniae. PISISTATVS, *ac Phalaris, &c.* ʒ Tyranni fuerunt. HARPALVM ʒ Exempla praedonum, & ſacrilegorum fortunatorum, & uoces eorum contumelioſae aduerſus prouidentiam dei. TYRANNVS *Gelo:* ʒ Conſtat ex Trogo, Gelonem fuiſſe Siciliae tyrannum. CAVILLATVS *eſt,* ʒ iocoſe luſit. AESCVLAPIVS ʒ Apollinis, & Coronidis nymphae filius. EPIDAVRI ʒ Vrbs Peloponneſi Epidaurus, clara Aeſculapij templo. BONORVM *deorum* ʒ Sophiſma Dionyſij, Bono uti licet, Dij ſunt boni, Igitur dijs utendum eſt, & per conſequens licet auferre ab ijs, quae habent. NON *auferre* ʒ Aliud Sophiſma. Quod porrigitur accipiendum eſt, Dij

uel

uel ſtatuae porrigunt pateras &c. Igitur accipere licet. Ita *ad impietatem* ; Triplex eſt in facto peccatum. Primo, Sacrilegum eſt, expilare templa. Secundo, Contra ius eſt, uendere res ſacras. Tertio, Iniquum eſt, res uenditas rurſum eripere emptoribus.

CICERO

Invita in hoc loco uerſatur oratio: uidetur.n.auctoritatem afferre peccandi: et recte uideretur, niſi & uirtutis, & uitiorum, ſine ulla diuina ratione, graue ipſius conſcientiae pondus eſſet. qua ſublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec reſp. ratione quadam, & diſciplina deſignata uideatur, ſi in ea nec recte factis praemia exſtēt ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum, & malorum. At enim minora dij negligunt; neque agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur; nec, ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem reges omnia minima curant. ſic enim dicitis. Quaſi ego paullo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. Atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, uineta, ſegetes, oliueta, ubertatē frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq. uitae a dijs ſe habere: uirtutem nemo umquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum a deo, non a nobis, haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali; cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtrae laudi aſſumptum arbitramur. num quis, quod bonus uir eſſet, gratias dijs egit umquam? at quod diues, quod honoratus, quod incolumis. Iouemq. optimum maximum ob eas res appellant, non quod nos iuſtos, temperatos, ſapiētes efficiat, ſed quod ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit umquam, ſi ſapiens factus eßet. quamquam Pythagoras, cū in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaße dicitur. ſed id quidem non credo: quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſanguine adſpergeret. Ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortaliū eſt, fortunam a deo petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen haec in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriae facultas a dijs expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundaeq. res redarguunt, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum, ac poteſtatem. At non numquam bonos exitus habent boni. Eos quidem adſcribimus, attribuimusq. ſine ulla ratione dijs immortalibus. At Diagoras, cum Samothraciam ueniſſet, ἄθεος ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, quam multi uotis uim tempeſtatis effugerint, in portumq. ſalui peruenerint? ita fit, inquit. illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragium fecerunt, in mariq. perierunt: Idemque, cum ei nauiganti uectores, aduerſa tempeſtate timidi, & perterriti, dicerent, non iniuria ſibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepiſſent; oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes; quaeſiuitque, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederent. ſic enim ſeſe res habet, ut ad proſperam, aduerſam ue fortunam qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil interſit.

EXPLANATIO

Videtur *enim* ; Alia occupatio: At eleuata prouidentia confirmatur peccandi licentia. At *enim mino-*
ra dij negligunt; ; Haec eſt alia Stoicorum ratio, qua Academicorum obiectiones diſputando refelle-
bant. Nec *uiticulas perſequuntur;* ; Nec uitium carbunculationes curant. uiticulas dixit, ut oſtendat, eas
minimum quid eſſe apud deos. Quasi *ego* ; Reſpondet Cotta, ſe de maximis conqueſtum eſſe, id eſt, de
ſalute ciuium oppreſſorum, & non de agellis eorum, quae minima eſſe ducunt Stoici. Atque *hoc quidem* ;
Inuerſio. immo commoditer, quae a Stoicis minima dicuntur, omnes a deo petunt, & pro ijs acceptis gratias
agunt, ſed pro uirtute, quae bonorum maxima cenſetur, ſibi accepta referunt, & non deo. Propter *uirtu-*
tem ; Argumentum ſophiſticum: Propter alienum bonum non laudamur, ſed propter proprium. Propter
uirtutem laudamur. Igitur uirtus non eſt alienum bonum ſiue donum dei, ſed proprium, hoc eſt propria in-
duſtria partum. Pythagoras, *cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaße dici-*
tur. ; Quid in geometria nouum Pythagoras inuenerit, indicat Laertius in ipſius uita, his uerbis: Φησὶ δὲ
Ἀπολλόδωρος ὁ λογιστικὸς, ἑκατόμβην θῦσαι αὐτὸν, εὑρόντα ὅτι τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα πλευρὰ, ἴσον δύνα-
ται ταῖς περιεχούσαις. In eo diſſentit a Cicerone, quod hecatombem nominat Cicero bouem unum. Quod au-
tem ſequitur: Sed id quidem non credo: recte non credit: quia bouem quidem Pythagoras immolauit, ſed
luteum: ut ſacrificium eſſet incruentum, & religioni tamen aliqua ſacrificij ſpecie ſatisfieret. ita, quod attinet
ad cruorem, recte Cicero dixit, Non credo: bouem tamen immolatum non negat. Qua de re Gregorij Na-
zianzeni ex epiſtola ad Nemeſium uerba ſubiungam, unde luteo de boue cognoſcitur: Ἐπαινοῦσι τινὲς Πυθα-
γόραν τὸν Σάμιον, ὅτι θῦσαι δεῆσαν αὐτῷ, ἐπειδή γε ἄλλως οὐκ ἐπῄει τὸ θύειν, πηλίνῳ βοὶ τὴν θυσίαν ἀφωσιώ-
σατο. μηδὲ γὰρ χρῆναι, νεκρὰ νεκροῖς καθαίρειν, οὕτω λέγων τὰ σώματα. Quamvis *menti &c.* ; Solent Stoici ar-
guere contra Academicos delubra menti, uirtuti, & fidei dicata eſſe, ac ſi illarum facultas deo accepta
referatur.

referatur. Reſpondens Cotta, fatetur delubra, mentis, uirtutis, & fidei, ſed tamen mentem, uirtutem, & fidem, dicit in nobis conſpicue ſitas eſſet. SPEI, *ſalutis &c.*] Idipſum arguebant Stoici de ſpe, ſalute, ope, uictoria: quibus reſpondetur ex Diogenis ſententia, inconſultam eſſe deorum uim, qui etiam improbis faueant. AT *non numquam bonos &c.*] Obiectio de bono bonorum exitu. AT *Diagoras*] Opponit teſtimonium Diagorae Athei, qui de deo loquens audiendus non eſt. Ἄθεος *ille qui dicitur*] plures enim fuere huius nominis, ut alibi retulimus. ITA *fit, inquit.*] ponit uafrum Diagorae reſponſum impio cauillo nixum. PICTI *ſunt*] Etiam ſi aliqui euaſerint e periculo, tamen alibi, & temporibus alijs plurimi perierunt, qui quoque dei opem implorauere. SIC *enim*] Impia ſententia.

CICERO

NON animaduertunt, inquit, omnia dij: ne reges quidem. quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes praetermittunt, magna culpa eſt: at deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiae. quem uos praeclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum eſſe, ut, etiam ſi quis morte poenas ſceleris effugerit, expetantur eae poenae a liberis, a nepotibus, a poſteris. o miram aequitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, ſi pater, aut auus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quaenam umquam ob mortem Myrtili
Poenis luendis dabitur ſatias ſupplici?

utrum poetae Stoicos deprauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim. portenta enim, & flagitia ab utriſque dicũtur. neque enim, quem Hipponactis iambus laeſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, a deo immiſſum dolorem, non conceptum a ſe ipſo continebat: nec, cum Aegyſthi libidinem, aut cum Paridis uidemus, a deo cauſſam requirimus, cum culpae paene uocem audiamus: nec ego multorum aegrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quam ab Aeſculapio, datam iudico: nec Lacedaemoniorum diſciplinam dicam umquam ab Apolline potius Spartae, quam a Lycurgo, datam. Critolaus, inquam, euertit Corinthum, Carthaginem Haſdrubal. hi duos illos oculos orae maritimae effoderunt, non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum. at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe, quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo: ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa, ac uoluntate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq. poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantiq. ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem; ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq. poſſit: eius autem uniuerſae fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam: hanc igitur, quocumque ſe moueat, efficere poſſe quidquid uelit. itaque aut neſcit, quid poſſit: aut negligit res humanas: aut, quid ſit optimum, non poteſt iudicare. non curat ſingulos homines. non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne nationes quidem, & gentes. quod ſi has etiam contemnet; quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? Sed, quo modo ijdem dicitis, non omnia deos perſequi; ijdem uultis, a dijs immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia: iccirco ſomnia haec tecum; quia ueſtra eſt de ſomniorum ueritate ſententia. Atque ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nempe ſinguli uouent. audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo, eam non eſſet tam occupatam, quam putabatis? fac eſſe diſtentam, caelum uerſantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos otioſos deos praeficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati ſunt.

EXPLANATIO

NON *animaduertunt, inquit, omnia dij:*] Repetit Stoicorum rationem, ſimilitudine regum confirmatam. QVID *eſt ſimile?*] Negat Cotta ſimilitudinem, quam afferunt Stoici. PRAECLARE *defenditis*] Ironice loquitur, quaſi dicat: Defenſio ueſtra arguit in dijs iniquitatem. VT *etiam ſi quis*] Parentum ſcelera interdum uindicantur in poſteris. O MIRAM] Ironia. FERRET *ne &c.*] Non pateretur, inquit ulla ciuitas promulgari legem, quae a filijs & nepotibus parentũ, & maiorum poenas exigeret. Nullus aequus princeps punit inſontes, Deus punit liberos inſontes criminis parentum, Igitur deus non eſt aequus. QVINAM *Tantalidarum &c.*] Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hucuſque agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſtea quam in Maffei libro ſcriptum legi, Satias ſupplicij, non Satietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eaq. uſus, deprehẽdi uitium, quod propter continuatum uerborum ordinem latebat. ſenarios, inquam, iambicos, ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Sit? aut quaenam umquam ob mortem Myrtili
Poenis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

Satias, autem pro, Satietas, interdum ueteres dicebant: unde Lucretius lib. II.

- feſſus ſatiate uidendi.

Et lib. VI. - iuuabant
Cum ſatiate cibi.

Sed ecce ueritas elucet. Cum aliquot ante annis haec ſuperiora ſcripſiſſem, euoluendis Cariſij monumentis inueni, unde ſint hi uerſus. Sunt autem ab Attio poeta ſumpti, quem ille nominat Inſtit. gram. lib. I. QVINAM *Tantalidarum* ≷ Duo exempla recitat liberorum, qui parentum lueru nt ſcelera. NEQVE *enim* ≷ Qui Hipponactis, aut Archilochi mordacitate offenditur, ſibi ipſe cauſſa eſt doloris, quod non reſtitit dolori. TANTALIDARVM ≷ nepotum Tantali, qui numinum arcana prodidit. OB *mortem Myrtili* ≷ hunc Mercurio natum Pelops Tantali filius deiecit in mare, quod Myrtoum dictum eſt a caſu Myrtili, ut Icarium a caſu Icari. NEQVE *enim* ≷ exemplis probat mala ab hominibus non a dijs immitti, ueluti Poetae a Stoicis deprauati ſentiebant. HIPPONACTIS *iambus* ≷ hic fuit Epheſius, & notabili uultus foeditate: quamobrem Bupalus, & Anthermus imaginem eius in ridentium circulis praepoſuere. indignatus Hipponax amaritudine iamborum diſtrinxit eos in tantum, ut aliquos ad laqueum compuliſſe credatur. Meminit Horatius in Epode, ubi & de Archilocho. ARCHILOCHI *uerſus* ≷ hic in Paro inſula natus, ob denegatam Neobulem ſponſam, iambico carmine in Socerum Lycamben inuectus eſt. AEGYSTHI *libidinem* ≷ hic Thyeſtae filius Clytemneſtram patruelis Agamemnonis uxorem adulterio polluit. PARIDIS ≷ Is Priami filius Helenam Menelai uxorem rapuit. NEC *ego* ≷ exemplis contrarijs probat Cotta etiam bona ab hominibus conferri homini, & non a dijs. id facit uti Academicus, qui utrimq. de omnibus ambigere ſolet, ut liberam audientibus, & legentibus relinquatur iudiciũ. HIPPOCRATES ≷ Cous fuit, medicinae auctor maximus. AESCVLAPIVS ≷ hic Apollinis & Coronidis nymphae filius a poetis dicitur medicinae deus. AB *Apolline* ≷ ex cuius ſententia leges Lycurgi latae dicuntur. CRITOLAVS ≷ quoniam legatos Romanorum uiolauerat, cauſſa fuit, ut a L. Mummio deleretur Corinthus. HASDRVBAL ≷ qui Carthaginienſis ciuis, & dux in tertio bello Punico crudelitate in captiuos Romanos edita excitauit patriae incendium. auctor eſt Appianus. NON *iratus* ≷ Adimit deo iram, ſed auxilium in eo deſiderat. AT *ſubuenire* ≷ Intendit Cotta Stoicorum armis agere contra Stoicos, ut oſtendat deum negligere. VOS *enim* ≷ Aſſertio Stoicorum de diuina poteſtate. NIHIL *eſſe, quod deus* ≷ Contra omnipotentiam dei: Si deus omnia poſſet, conſeruaret urbes, & alia, ne euerterentur. VT *enim* ≷ Similitudo, qua Stoici probant deum facile efficere quidquid uelit. NEQVE *id dicitis* ≷ His rationibus Stoicorum Academicus quaſi proprij decreti oblitus uidetur aſſentiri, ut aduerſarios armis proprijs confodiat. NON *curat ſingulos* ≷ ita ſentiunt Stoici. quo conceſſo, Academicus a principalibus partibus ad totum adigit eos, ut ſentiant deum nihil curare. SED *quomodo, &c.* ≷ Oſtendit Cotta Stoicos pugnantia dicere. OMNIA *perſequi* ≷ Complecti, uel curare. SOMNIA *haec tecum* ≷ ſubaudi ſint. SENTENTIA ≷ ſomnia uera mitti a deo ſingulis hominibus. VIDETIS *igitur* ≷ Adhuc inſtat Cotta, Stoicos pugnantia dicere, qui uelint mentem diuinam intelligere ſingulorum uota, & tamen eſſe tam occupatam, ut ſingula curare non poſſit. ſequitur enim, ut, quae ſingulorum uota intelligit, non ſit tam occupata, quam putant. FAC *eſſe* ≷ Eſto, inquit, quod ſit occupata: cur non utitur ueteris dijs miniſtris, quos innumerabiles eſſe, & otioſos dicitis; ut curent res humanas? ac ſi dicat perperam negant Stoici, deos poſſe curare ſingulos homines, cum poſſint regum more, alios ſubſtituere, qui curent ſingula.

CICERO

HAEC fere dicere habui de natura duorum, non ut eam tollerem, ſed ut intelligeretis, quam eſſet obſcura, & quam difficiles explicatus haberet. Quae cum dixiſſet Cotta, finem fecit. Lucilius autem, Vehementius, inquit, tu quidem, Cotta, inuectus es in eam Stoicorum rationem, quae de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed, quoniam adueſperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq. urbis muris; quos uos pontifices ſanctos eſſe dicitis; diligentiusq. urbem religione, quam ipſis moenibus, cingitis. quae deſeri a me, dum quidem ſpirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, Ego uero & opto redargui me, Balbe: & ea, quae diſputaui, diſſerere malui, quam iudicare: &, facile me a te uinci poſſe, certo ſcio. Quippe, inquit Velleius qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Ioue: quae ipſa tamen tam leuia non ſunt, quam eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Haec cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottae diſputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinem uideretur eſſe propenſior.

EXPLANATIO

HAEC *fere dicere* ≷ Epilogus monens ad quem finem iſta ſint dicta, nempe ut quid probabiliter de deo diſſeri poſſet oſtenderetur. Quare ſubdit optare ſe redargui, & quae diſputauit maluiſſe diſſerere, quam iudicare, ac facile poſſe uinci a Balbo. LVCILIVS *autem* ≷ Modeſta diſſenſio Balbi cum Cotta, & pia ſi-

M gnifica-

gnificatio amoris tuendi prouidentiam. PRO *aris, & focis*] id eſt, pro religione ac ſacrificijs, quae nulla fierent, ſi deus non eſſet, aut ſi humana non curaret. QVIPPE,] certe. ironice loquitur Velleius. DICTA] diſputata. ITA] ſic diſpoſiti diſputationibus. MIHI] Aperit Cicero ſententiam ſuam, dicens, diſputationem Balbi ſibi uiſam eſſe propenſiorem ad ſimilitudinem ueritatis, uti Cottae diſputatio Velleio uiſa eſt uerior.

PERILLVSTRI
COMITI
MARIO . BEVILAQVAE

NIHIL hoc tempore mihi gratius accidere poterat, quam illuſtre nomen Tuum ad aures meas peruenire. factum hinc enim eſt, ut hoc, etiam ſi perexiguo, aliquo tamen ſigno meam in Te, Tuiq. ſimiles obſeruantiam declararem. Nobili familia natum eſſe, praeſtantesq. uirtute maiores poſſe nominare, magnae felicitatis loco a pleriſque ducitur: qui maiorum lumen poſteris quoque prodeſſe putant. ego ſecus exiſtimo. nam lumen illud nobilitatis bonum, malumq. effici, pro poſterorum meritis, iudico. Quo fit, ut Te mihi praecipue colendum propoſuerim: cum intellexerim, ad antiquam maiorum Tuorum nobilitatem (quae in Veronenſi celeberrima ciuitate florentiſsima ſemper fuit) propriam Tuam acceſsiſſe, eamq. illuſtriorem. nam, cum habeas domeſtica exempla plurima ſingularis uirtutis, belli, domique; ijs tamen non contentus, quotidie & maiores Tuos, & Te quoque ipſum bene agendo uincis. Quid? Tu, omnium laudandarum artium cognitione praeſtantiſsimus, omnes, qui in ijs aliqua cum laude uerſantur, ad maiora conanda non ſolum quacumque potes re inuitas, ſed exemplo Tuo, quod maximam uim habet, paene cogis. imagines excellentium uirorum domi ſeruas: quae a priſcis illis ſummo in honore habebantur. & merito. maxime enim nos ad uirtutes accendunt. Egoq. ipſe, Tuo exemplo commotus, Muſaeum meum, tenue illud quidem, fortaſſe tamen non prorſus indignum, quod a litteratis uiris uiſatur, ornare ijs ſtatui. In quo, Te praecipue imitans, erit, cur ſaepe Te in ore, amoreq. habeam, Tuumq. iſtum inſignem animum praedicem, Tibiq. publico nomine plurimum me debere fatear. Interim hoc a me amici, atque obſeruantis animi indicium, Commentarium in Ciceronis libros de Diuinatione, hilari uultu accipe. neque me, de facie, igno-

tum; nimis auſum eſſe exiſtima. hoc enim Virtus priuilegium habet, ut eos, qui uel in longinquis regionibus habitant, nedum proximos, amore conciliet. Deus Opt. Max. Tibi proſpera omnia largiatur.

Venetijs. Kal. Sext. ∞ D XXCIII.

Tuae laudis cupidiſsimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN
M · TVLLII · CICERONIS
DE · DIVINATIONE
LIBRVM · I.
Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

Quinctus Cicero Stoicam perſonam ſuſtinens duplex diuinandi genus conſtituit, alterum artis, alterum naturae. Ad artem refert, exta, monſtra, tonitrua, coruſcationes, auguria, auſpicia, ſtellarum, motus, cometas, ſortes, quae priſcis longo tempore obſeruata ſunt: ad naturam uero ſomnia, & furores, quae contingunt, & obſeruantur.

CICERO

VETVS opinio eſt, iam uſque ab heroicis ducta tēporibus, eaq. & populi R. & omnium gentium firmata conſenſu, uerſari quandam inter homines diuinationem, quam Graeci μαντικὴν appellant, id eſt praeſenſionem, & ſciētiam rerum futurarum. magnifica quaedam res, & ſalutaris, ſi modo eſt ulla, quaq. proxime ad deorum uim natura mortalis poſſit accedere. itaque, ut alia nos melius multa, quam Graeci: ſic huic praeſtantiſſimae rei nomen noſtri a diuis, Graeci, ut Plato interpretatur, a furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo, neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamq. barbaram, quae non ſignificari futura, & a quibuſdam intelligi, praediciq. poſſe cenſeat. Principio Aſſyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq. regionum, quas incolebant, cum caelum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, traiectiones, motusq. ſtellarum obſeruauerunt: quibus notatis, quid cuique ſignificaretur, memoriae prodiderunt. Qua in natione Chaldaei, non ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obſeruatione ſiderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut praedici poſſet, quid cuique euenturum, & quo quiſque fato natus eßet. Eandem artem etiam Aegyptij longinquitate temporum innumerabilibus paene ſaeculis conſecuti putantur. Cilicum autem, & Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus praefuimus ipſi, uolatibus auium, cantibusque, certiſſimis ſignis declarari res futuras putant. Quam uero Graeciam colonia miſit in Aetoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam, ſine Pythio, aut Dodonaeo, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt? Nec unum genus eſt diuinationis publice, priuatimq. celebratum. nam, ut omittam ceteros populos, noſter quam multa genera complexus eſt? Principio huius urbis parens Romulus non ſolum auſpicato urbem condidiße, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. deinde auguribus & reliqui reges uſi: &, exactis regibus, nihil publice ſine auſpicijs nec domi, nec militiae gerebatur. cumq. magna uis uideretur eße & in impetrandis, conſulendisq. rebus, & in monſtris interpretandis, ac procurandis in haruſpicum diſciplina: omnem hanc ex Etruria ſcientiam adhibebant; ne genus eſſet ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitarentur, uno furente, altero ſomniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eße uoluerūt. ex quo genere ſaepe hariolorum etiam, & uatum furibundas praedictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt.

Nec

Nec uero ſomnia grauiora, ſi quae ad remp. pertinere uiſa ſunt, a ſummo conſilio neglecta ſunt. quin etiam, memoria noſtra, templum Iunonis Soſpitae L. Iulius, qui cum P. Rutilio conſul fuit, de ſenatus ſententia refecit ex Caeciliae, Balearici filiae, ſomnio. Atque haec, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, quam ratione docti, probauerunt.

EXPLANATIO

DVCTA ʒ originata. AB *heroicis temporibus,* ʒ a priſcis temporibus, quando ſcilicet claruerunt homines diuini generis participes, qui ab immenſa fortitudine Heroes dicti ſunt. MAGNIFICA ʒ ampliſſima, maxima. SALVTARIS ʒ utilis ad conſeruandam ſalutem. SI *modo eſt ulla* ʒ ita dicit Cicero, quia in ſecundo libro agens Academicum, aperte oſtendat nullam eſſe diuinationem. VT *Plato interpretatur* ʒ Verba Platonis in Phaedro haec ſunt: Illud certe dignum eſt teſtificari, quod ueteres, qui nomina rebus poſuerunt, non turpe quiddam, neque ignominioſum putarunt furorem. Non enim pulcherrimae arti, qua futurum iudicatur, hoc nomen applicantes, eam manicen nominaſſent: ſed, tamquam bonum quiddam ſit furor, cum diuina ſorte prouenerit, nomen huiuſmodi indiderunt. at iuniores iſti immiſſa t. littera inepte manticen uocauerunt. Haec Plato. HVMANAM ʒ benignam, facilem. IMMANEM ʒ feram, difficilem. BARBARAM ʒ craſſi ingenij, rudem, & ab omni cultu alienam. ASSYRII ʒ hi proprie ſunt, qui Babylonem incolunt, adiacentemq. regionem. AB *ultimis* ʒ hoc eſt, a barbaris: nuper enim nationem barbaram ultimo loco recenſuit. AVCTORITATEM ʒ originem. REPETAM: ʒ hoc eſt, praepoſtero ordine procedendo petam. NOTATIS ʒ obſeruatis. CHALDAEI ʒ hi, auctore Diodoro, Babyloniorum antiquiſſimi eum locum in ſua rep. quam in Aegypto ſacerdotes, obtinuerunt. ad cultum etenim deorum electi per omnem uitam philoſophabantur. peritiſſimi Aſtrologiae habiti ſunt. Multi quadam diuinatione futura praedicebant. EANDEM *artem* ʒ ſideralem ſcientiam. PISIDARVM *gens,* ʒ Piſidae contermini ſunt Lycijs. Cicero proconſul hos populos rexit. COLONIAM ʒ Colonia dicitur multitudo hominum alio tranſſcripta, & miſſa ad habitandum, & ipſa minor urbs, quae nouos habitatores reciperet, colonia dicta. PYTHIO, ʒ Apollineo oraculo. DODONAEO, ʒ Dodona urbs eſt Moloſſorum in Epiro cum oraculo Iouis ſub Tomaro monte. Hoc oraculum Sophocles appellauit quercum uerboſam. Illic aeneum uas ui uentorum ſonabat: unde factum eſt prouerbium, Aes Dodonaeum, in loquaces, & garrulos. HAMMONIS ʒ id eſt arenarij Iouis. Hoc oraculum erat in Africa apud Naſamones in arenis habitantes. AVSPICATO ʒ aduerbium eſt: ſignificat, augurio captato. EXACTIS ʒ expulſis. INTERPRETANDIS ʒ declarandis, quid futurum monſtrent. PROCVRANDIS ʒ repellendis precatione ſollemni & legitimo ritu. HARVSPICVM *diſciplina* ʒ haruſpicina arte. Dicti ſunt Haruſpices, quaſi harugae inſpectores. Haruga uero, ut inquit Donatus, ſignificat hoſtiam ſiue uictimam. SOLVTO, ʒ non impedito. HARIOLORVM ʒ diuina mente enunciantium fata. Dictus eſt Hariolus, quaſi fariolus, a fatis, & fando. FVRIBVNDAS ʒ furore abundante emiſſas. OCTAVIANO *bello* ʒ ciuili bello inter Octauium conſulem, & L. Cinnam. GRAVIORA ʒ graue aliquid portendentia. IVNONIS *Soſpitae* ʒ huius templum erat apud Lanuuium: cui noui conſules de more ſacrificabant. BALEARICI ʒ Metellus cognominatus eſt Balearicus a deuictis Balearibus inſulis, quae & Gymneſiae appellantur, in mari Hiſpano, e regione ad Tarraconem. EVENTIS ʒ exitu, ac fine rerum.

CICERO

PHILOSOPHORVM *uero exquiſita quaedam argumenta, cur eßet uera diuinatio, collecta ſunt. ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos eſſe diceret, diuinationem funditus ſuſtulit. reliqui uero omnes, praeter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationẽ probauerunt, ſed non uno modo. nam, cum Socrates, omnesq. Socratici, Zenoque, & ij, qui ab eo eßent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia, uetere Academia, & Peripateticis conſentientibus; cumq. huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet, qui etiam ipſe augur uel let eſſe, plurimiſq. locis, grauis auctor Democritus praeſenſionem rerum futurarum comprobaret: Dicaearchus Peripateticus cetera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorum, & furoris reliquit; Cratippusque, familiaris noſter, quem ego parem ſummis Peripateticis iudico, ijſdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. ſed, cum Stoici omnia ferre ille defenderent; quod & Zeno in ſuis commentarijs quaſi ſemina quaedam ſparſiſſet; & ea Cleanthes paullo uberiora feciſſet: acceſſit, accerimo uir ingenio, Chryſippus; qui totã de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam, uno praeterea de oraculis, uno de ſomnijs. quem ſubſequens, unum librum Babylonis Diogenes edidit, eius auditor, duos Antipater, quinque noſter Poſidonius. ſed a Stoicis uel principibus eius diſciplinae, Poſidonij doctor, diſcipulus Antipatri degenerauit Panaetius: nec tamen auſus eſt denegare, uim eſſe diuinandi, ſed dubitare ſe dixit. quod illi in aliqua re, inuitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? praeſertim cum id, de quo Panaetio non liquet, reliquis eiuſdem diſciplinae ſolis uideatur luce clarius. ſed haec quidem Academiae, praeſtantiſſimi philoſophi iudicio, & teſtimonio comprobata eſt. etenim nobiſmet ipſis quaerentibus, quid ſit de diuinatione iudicandum, quod a Carneade multa acute, & copioſe contra Stoicos diſputata ſint; uerentibusque, ne temere uel falſae rei,*

uel non ſatis cognite aſſentiamur; faciendum uidetur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum ſcripſimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in aßentiendo, errorq. turpis eſt, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum eſt, quantum auſpicijs, rebusq. diuinis, religioniq. tribuamus. eſt enim periculum, ne aut, neglectis ijs, impia fraude, aut, ſuſceptis, anili ſuperſtitione obligemur. quibus de rebus & alias ſaepe, & paullo accuratius nuper, cum eſſem cum Quincto fratre, in Tuſculano diſputatum eſt. Nam, cum ambulandi caußa in Lyceum uenißemus, (id enim ſuperiori gymnaſio nomen eſt) Perlegi, inquit ille, tuum paullo ante tertium de natura deorum: in quo diſputatio Cottae, quamquam labefactauit ſententiam meam, non funditus tamen ſuſtulit. Optime uero, inquam: etenim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum deleat religionem. Tum Quinctus, Dicitur quidem iſtuc, inquit, a Cotta, et uero ſaepius, credo ne communi iure migrare uideatur: ſed, ſtudio contra Stoicos diſſerendi, deos mihi uidetur funditus tollere; eius orationi, nō ſane deſidero, quid reſpondeam: ſatis enim defenſa religio eſt in ſecundo libro a Lucilio: cuius diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatem eſt uiſa propenſior: ſed, quod praetermiſſum eſt in illis libris, credo quia commodius arbitratus es ſeparatim id quaeri, deq. eo diſſeri, id eſt de diuinatione, quae eſt earum rerum, quae fortuitae putantur, praedictio, atque praeſenſio; id, ſi placet, uideamus quam habeat uim, & quale ſit. ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quaeq. colimus, eße deos; uiciſſimq., ſi dij ſint, eſſe qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quincte defendis: ſi quidem iſta ſic reciprocantur; ut &, ſi diuinatio ſit, dij ſint; &, ſi dij ſint, ſit diuinatio. quorum neutrū tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. nam & natura ſignificari futura ſine deo poſſunt: &, ut ſint dij, poteſt fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit. Atque ille, Mihi uero, inquit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, & conſulere rebus humanis, quod eße clara, & perſpicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipſe ſentiam, ſi placet, exponam, ita tamen, ſi uacas animo, neque habes quid, quod huic ſermoni praeuertendum putes. Ego uero, inquam, philoſophiae, Quincte, ſemper uaco: hoc autem tempore, cum ſit nihil aliud, quod libenter agere poßumus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid ſentias. Nihil, inquit, equidem noui; nec quod praeter ceteros ipſe ſentiam. nam cum antiquiſſimam ſententiam, tum omnium populorum, & gentium conſenſu comprobatam ſequor.

EXPLANATIO

EXQVISITA } electa. Ex *quibus*, } e numero quorum philoſophorum. COLOPHON } urbs Ioniae, patria Xenophanis huius. BALBVTIENTEM } perplexe loquentem. VETERE *Academia* } Platonica familia. AVCTORITATEM } aeſtimationem. GRAVIS } magni momenti. DICAEARCHVS } fuit Siculus ex urbe Meſſana. IISDEM *rebus* } furori, & ſomnijs. COMMENTARIIS } libris, in quibus res breuiter, & ſummarie ſcribuntur. SEMINA } principia, & capita quaedam. ACERRIMO } acutiſſimo, & perſpicaciſſimo. DIOGENES } Stoicus fuit, e Seleucia. Babylonius tamen cognominatus propter uicinitatem. ANTIPATER } Stoicus Alexandrinus. POSIDONIVS } Apameenſis. DEGENERAVIT } deſciuit, defecit. PANAETIVS } Rhodius. INVITISSIMIS } reclamantibus, & indignantibus. ILLI *Stoico* } Panaetio. NON *liquet* } ambiguum eſt, & dubium. EIVSDEM *diſciplinae* } Stoicae profeſſionis. LAVS } gloria, de omni re dubitandi, ne cui temere uideantur aſſentiri. PRAESTANTISSIMI *philoſophi* } Panaetij ſcilicet. TEMERE } imprudenter. ETIAM *atque etiam* } crebro, ſaepe. TEMERITAS } imprudentia. ERROR } lapſus. ANILI } uana. OBLIGEMVR } adſtringamur. LYCEVM } Lyceo gymnaſio, inquit Pauſanias, a Lyco Pandionis inditum eſt nomen. Apollinis exiſtimatum olim eſt templum. LABEFACTAVIT } concuſſit, & frequenter maculauit. FVNDITVS } a fundo, omnino, penitus. ARGVMENTA } rationes. RELIGIONEM } diuinum cultum. ET *uero* } & certe. COMMVNI *iure* } publico inſtituto. MIGRARE } recedere. STVDIO } uoluntate. EXTREMO *tertio* } extrema parte tertij libri. QVAERI } quaeſtionem fieri. FORTVITAE } in fortunae arbitrio; quae nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt. PRAESENSIO } praeſagitio. QVALE *ſit* } cuius proprietatis. COLIMVS; } uenerando exercemus. ARCEM } munimentum. RECIPROCANTVR } uiciſſim reflectuntur. NATVRA } naturae dono ET, *ut* } Et, quamuis. ARGVMENTI, } indicij. SI *uacas animo* } niſi alijs curis occupatum habeas animum. PRAEVERTENDVM } praeferendum. VACO } intentus ſum. HOC *autem tempore* } quo litterae meae forenſes, ac ſenatoriae conticuerunt. AREO } cupio. PRAETER *ceteros* } qui ſentiunt clara eſſe, & perſpicua diuinationis genera. CONSENSV } affirmatione.

CICERO

DVO ſunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis eſt, alterum naturae. quae eſt autem gens, aut quae ciuitas, quae non aut extis pecudum, aut monſtra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium, (ea enim fere artis ſunt) aut ſomniorum, aut uaticinationum (haec enim duo naturalia putantur) praedictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quam cauſſas, quaeri oportere. eſt enim uis, et natura quaedam, quae tum obſeruatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu, inflatuq. diuino futuro praenunciata. Quare omittat urgere

Carnea-

Carneades: quod faciebat etiam Panaetius, requirens, Iuppiter ne cornicem a laeua, coruum a dextra canere iuſſiſſet. obſeruata ſunt haec tempore immenſo, & ſignificatione euentus animaduerſa, & notata. nihil eſt autem, quod non longinquitas temporũ, excipiente memoria, prodendisq. monumentis, efficere, atque aſſequi poſſit. Mirari licet, quae ſint animaduerſa a medicis herbarum genera, quae radicum ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atque naturam ratio numquã explicauit: utilitate & ars eſt, et inuentor probatus. Age, ea, quae, quamquam ex alio genere ſunt, tamen diuinationi ſunt ſimiliora, uideamus.

Atque etiam uentos praemonſtrat ſaepe futuros.
Inflatum mare cum ſubito, penituſq. tumeſcit;
Saxaq. cana, ſalis niueo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere uoces;
Aut denſus ſtridor cum celſo e uertice montis
Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſaepe repulſu.

atque his rerum praeſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſſas praeſenſionum poteſt? etſi uideo Boethum Stoicum eſſe conatum: qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quae in mari, caelo ue fierent. illa uero cur eueniat quis probabiliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Saepe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
Inſtat, & aſſiduas uocum iacit ore querellas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaq. non numquam curſans per litora cornix
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus haec ſigna numquam fere ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

Vos quoque ſigna uidetis aquai dulcis alumnae,
Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
Abſurdoq. ſono fontes, & ſtagna cietis.

Quis eſt, qui, ranunculos hoc uidere, ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quaedam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedesq. boues ſpectantes lumina caeli
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.

non quaero cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

Iam uero ſemper uiridis, ſemperq. grauata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fetu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ne hoc quidem quaero, cur haec arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accommodet: hoc ſum contentus, quod, etiam, ſi quo modo quidque fiat, ignorem, quid fiat intelligo. Pro omnibus ijs rebus, quas commemoraui, reſpondebo. quid ſcammoneae radix ad purgandum, quid ariſtolochia ad morſus ſerpentum poſſit, quae nomen ex inuentore reperit, rem ipſam inuentor ex ſomnio, uideo; quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio, ſic uentorum, & imbrium ſigna, quae dixi, rationem quam habeãt, non ſatis perſpicio. uim, & euentum agnoſco, ſcio, approbo. ſimiliter, quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quae cauſſa ſit, neſcio. atque horum quidem plena uita eſt. extis enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgurum ui dubitare non poſſumus? non ne cum multa alia admirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, e caelo ictus eſſet, nec uſquã eius ſimulacri caput inueniretur; haruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt; idq. inuentum eſt eo loco, qui eſt ab haruſpicibus demõſtratus. Sed, quo potius utar aut auctore, aut teſte, quam te? cuius edidici etiam uerſus, & lubenter quidem, quos in ſecundo conſulatu Vrania muſa pronunciat.

EXPLANATIO

EXTIS ʒ inteſtinis. ARTIS ʒ artificioſae diuinationis. MOVEATVR. ʒ tangatur, & afficiatur. EVENTA ʒ effectus, exitus. VIS, *& natura* ʒ poteſtas in rerum natura. OBSERVATIS ʒ notatis. INSTINCTV, ʒ impulſu. INFLATVQ. *diuino* ʒ & inſpiratione diuina. VRGERE ʒ premere, ac uexare quaeſtionibus non neceſſarijs. CORNICEM *a laeua* ʒ Bonum augurium erat, inquit Val. Probus, ſi coruus dextra, cornix ſiniſtra volant. Virgil.

Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix.

CANERE ʒ augurium facere. ANIMADVERSA, ʒ cognita. EXCIPIENTE *memoria, prodendisq. monumentis,* ʒ id eſt, ſi memoria exceperit, & proderit monumenta. ASSEQVI ʒ obtinere. VTILITATE ʒ utili experientia. ATQVE *etiam uentos* ʒ Carmina ſunt e prognoſticis Ciceronis, in cuius praeconium Q. frater illa repetit. PENITVS ʒ ab imo. CANA ʒ albicantia. TRISTIFICAS ʒ triſtiam afferentes. REDDERE *uoces;* ʒ quaſi Echo referre voces. CAELO ʒ aere. ILLA ʒ quae ſcilicet proxime deſcribentur. CANA ʒ albicanti pluma. HORRIBILES ʒ formidoloſos. TREMVLO *gutture* ʒ uocem tremulam emittente. ACREDVLA ʒ vulgo Calandra dicitur. INSTAT ʒ perſeuerat. FVSCA ʒ ſubnigra. AQVAI *dulcis alumnae* ʒ ranas intelligit, quae aqua dulci nutriuntur. ABSVRDO *ſono* ʒ rauca coaxatione. CIETIS ʒ mouetis. VIDERE ʒ praeſagire. QVAEDAM *natura* ʒ quaedam uis naturalis. PER *ſe* ʒ propria ui. CERTA ʒ clara. MOLLIPEDES ʒ molles pedes habentes. LVMIMA ʒ ſtellas. Ex *aere ſuccum* ʒ humorem aereum. GRAVATA ʒ onuſta. LENTISCVS ʒ arbor eſt in Chio inſula, e qua Maſtice defluit: a lentore nomen habuit. hoc eſt a uiſcoſitate. FRVGES ʒ fructus. MATVRITATEM ʒ tempus opportunum. SI *quo modo* ʒ ſi qua ex cauſſa. AD *purgandum,* ʒ ſcammoneae ſuccus in ſole ſiccatus digeritur in paſtillos, & ſcammonium dicitur, quod, auctore Plinio, bilem detrahit, aluum ſoluit, & ſtomachi facit diſſolutionem. VIDEO; ʒ cognoſco. RATIONEM ʒ cauſſam ſignificantem. VIM ʒ ſignificationem. EVENTVM ʒ effectum. FISSVM ʒ rima, diuiſio. FIBRA ʒ iecinorum extremitas. ACCIPIO ʒ intelligo. HORVM *plena uita eſt.* ʒ extorum, inquit, inſpectio magno

ineſt

ineſt uſu. Vi } ſignificatione. Svmmanvs } id eſt, ſummus manium. Varro de Ling. Lat. ait, a Tito Tatio inter ceteros deos Summanum repoſitum. Romani ueteres, inquit Auguſtinus lib. iv. neſcio quem Summanum deum, cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quam Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebant. Sed, poſtquam Ioui templum inſigne, ac ſublime conſtructum eſt, propter aedis dignitatem ſic ad eum multitudo confluxit, ut uix inueniatur, qui Summani nomen, quod audire iam non poteſt, ſe ſaltem legiſſe meminerit. Quod ignobilis iam factus eſſet, innuit & Ouid. VI. Faſt.

> Reddita, quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,
> Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Seruius exponens illud Virgilij, Suos quiſque patimur manes; exponit pro Genio. In *faſtigio* } templi ſcilicet. Optimi } beneficentiſſimi. Maximi, } potentiſſimi. Fictilis } e terra formatus. Plin. lib. xxxv. cap. 12. Avctore } inuentore, principe. In *ſecundo conſulatu* } Puto corrigendum, In ſecundo de conſulatu: ut ſubaudiatur, lib. Haec Paullus pater. Vrania *muſa* } De muſarum numero uariae ſunt opiniones. Ab inquiſitione, quae animae proprietas eſt, hoc eſt ἀπὸ τοῦ μώσεως dictae ſunt muſae, nihilq. aliud uidentur, quam eadem anima mundi, quae inquirendo uarios habitus induerit. Hinc prodijt illa uarietas nominum. nam anima in ſphaera, quae mundi aplanes eſt, Vrania dicitur. Eſt igitur Vrania muſa idem, quod anima caeli ſtelliferi: ſicuti caeli Saturni Polymnia, Therpſichore Iouis, Clio Martis, Melpomene Solis, Erato Veneris, Euterpe Mercurij, Thalia Lunae.

C I C E R O

Principio, aetherio flammatus Iuppiter igni
Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
Menteq. diuina caelum terraſq. peteſſit.
Quae penitus ſenſus hominum, uitaſq. retentat,
Aetheris aeterni ſaepta, atque incluſa cauernis.
Et, ſi ſtellarum motus, curſuſq. vagantes
Noſſe velis, quae ſint ſignorum in ſede locatae,
Quae uerbo, & falſis Graiorum uocibus errant,
Reuera certo lapſu, ſpatioq. feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primum aſtrorum uolucres, te conſule, motus,
Concurſuſq. graues ſtellarum ardore micantes,
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte niuales
Luſtraſti, & laeto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti, & claro tremulos ardore cometas,
Multaq. miſceri nocturna ſtrage putaſti;
Quod ferme dirum in tempus cecidere Latinae,
Cum claram ſpeciem concreto lumine Luna
Abdidit, & ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.
Quid vero Phoebi fax, triſtis nuncia belli,
Quae magnum ad columẽ flammato ardore uolabat,
Praecipites caeli partes, obituſq. petiſſet?
Aut cum terribili perculſus fulmine ciuis,
Luce ſerenanti uitalia lumina liquit?
Aut cum ſe grauido tremefecit corpore tellus?
Iam uero uariae nocturno tempore uiſae
Terribiles formae bellum, motuſq. monebant:
Multaq. per terras uates oracla furenti
Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
Atque ea, quae lapſu tandem cecidere uetuſto,
Haec fore, perpetuis ſignis, clariſq. frequentans
Ipſe deum genitor caelo terriſq. canebat.
Nunc ea, Torquato quae quondam & conſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenae gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
Ipſe ſuas arces, atque inclyta templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex aere uetus, generataq. Nattae
Concidit, elapſaeq. uetuſto numine leges:
Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,
Martia, quae paruos Mauortis ſemina natos
Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
Quae tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulſa pedum ueſtigia liquit.
Tum quis non artis ſcripta, ac monumẽta uolutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem, peſtemq. monebant:
Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
Templa deumq. adeo flammis, urbeſq. iubebant
Eripere, & ſtragem horribilem, caedemq. uereri.
Atque haec fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni poſt exciſum ad columen formata decore
Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, ſanctuſq. ſenatus
Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq. uideret.
Haec tardata diu ſpecies, multumq. morata,
Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
Atque una fixi, ac ſignati temporis hora
Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna,
Ac clades patriae flamma, ferroq. parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoq. patebat.
Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, urbeſq. modo, ac uirtute regebant;
Rite etiam ueſtri, quorum pietaſque, fideſq.
Praeſtitit, & longe uicit ſapientia cunctos,
Praecipue ingenti coluerunt numine diuos.
Haec adeo penitus cura uidere ſagaci
Otia qui ſtudijs laeti tenuere decoris,
Inq. Academia umbrifera, nitidoq. Lyceo
Fuderunt claras fecundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo iam a flore iuuentae,
Te patria in media uirtutum mole locauit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriae uoces ſtudijs, nobiſq. ſacraſti.

EXPLANATIO

PRincipio ʒ primum omnium. Flammatus ʒ incenſus. Vertitur ʒ circumuoluitur. Quae ʒ ſcilicet mens diuina. Penitus ʒ intrinſecus. Retentat ʒ crebro mouet. Saepta ʒ circumdata. Cavernis ʒ concauitatibus. Vagantes ʒ errantes. Signorum *in ſede* ʒ in ſignifero circulo, qui obli-que ambit caelum, & Graece Zodiacus dicitur. Errant ʒ errare dicuntur a Graecis, qui eas planetas, hoc eſt Errones appellant. Lapsu ʒ defluxu, motu praecipiti. Notata ʒ ſignata, obſeruata, animaduerſa. Volucres ʒ ueloces uolucrium motibus ſimiles. Te *conſule*, ʒ in tuo conſulatu. Graves ʒ terrificos. Tumulos ʒ aceruos. Lustrasti ʒ ſacrificando circuiſti. Adſcendebant enim noui conſules ad ſacrificandum Ioui Latiali in Albano monte, ac Iunoni Soſpitae apud Lanuuium. Dirum ʒ crudele, tremendum. Claram *ſpeciem* ʒ laetam faciem. Concreto *lumine* ʒ nubiloſo aere. Stellanti *nocte* ʒ ſerena nocte. Fax ʒ flammeus radius. Magnum *ad columen* ʒ ad ſummum faſtigium. Praecipites *partes*, ʒ occiduas partes. Obitus ʒ occaſus. Vitalia *lumina liquit?* ʒ exſpirauit. Gravido ʒ uentis pleno. Monebant ʒ praeſignabant. Lapsu *cecidere uetuſto* ʒ praeteritis cladibus euenere. Frequentans ʒ crebro oſtendens. Canebat ʒ praedicebat. Haruspex *Tyrrhenae gentis* ʒ Extorum inſpector apud Etruſcos, qui etiam Tyrrheni dicti ſunt a Tyrrheno duce gentis Lydiae, qui Etruſcis imperauit. Fixa ʒ certa. Tuus *annus* ʒ tempus tui conſulatus. Glomerans ʒ inuoluens. Determinat ʒ comprehendit. Ignes ʒ fulmina. Tum *ſpecies ex aere uetus, generataq. Nattae* ʒ Generoſaque, Legit Muretus: & paullo infra,

Omnes ciuili generoſa ſtirpe profectam.

Haec Paullus pater. Species ʒ imago, ſtatua. Generosa ʒ nobilis. Erat enim Natta de Pinariorum familia nobiliſſima, & uetuſtiſſima apud Latinos, etiam tempore Euandri, & Herculis. Elapsae ʒ liquefactae leges caelatae in aereis tabulis. Vetusto *numine* ʒ uetuſta dei imagine. Peremit ʒ conſumpſit. Altrix *Martia* ʒ Lupa nutrix Romuli, ac Remi filiorum Martis. Vitali *rore* ʒ lacte, quo nutriti uitam conſeruarunt. Quae ʒ lupae imago. Pedum *ueſtigia liquit* ʒ de proprio loco mota eſt. Monumenta ʒ libros tonitruales, & fulgurales. Tristificas ʒ denunciantes triſtitiam. Promebat ʒ interpretabatur. Profectam ʒ ortam. Pestem ʒ ingens, & commune malum. Exitium *legum* ʒ interitum libertatis. Ferebant ʒ praenunciabant. Adeo ʒ certe. Iubebant ʒ hortabantur. Atque ʒ ſubaudi monebant Romanos. Fixa ʒ firmata. Fundata ʒ ſtabilita. Columen ʒ faſtigium, culmen, Decore ʒ eleganter. Species ʒ ſtatua. Tum *fore* ʒ hoc eſt, tum monebant futurum eſſe. Conatus ʒ coniurationes. Patrum *ſedes* ʒ concilium ſenatorum. Populi ʒ Quiritium. Alibi idem Cicero, Haruſpices, inquit, iuſſerunt ſimulacrum Iouis facere maius, & in excelſo collocare, & contra atq. fuerat, ad Orientem conuertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod uidetis, Solis ortum, & forum, curiamq. conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quae clam eſſent inita contra ſalutem urbis, atq. imperij, illuſtrarentur, ut a S.P.Q.R. perſpici poſſent. atq. illud ſignum conſules ita collocandum ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neq. a ſuperioribus conſulibus, neq. a nobis ante hodiernum diem collocaretur. quo collocato, atq. ad uos, ſenatumq. conuerſo, omnia & ſenatus, & uos, quae erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta uidiſtis. Celsa *ſede* ʒ Capitolino faſtigio. Fixi ʒ conſtituti ab haruſpicibus. Clarabat ʒ oſtendebat. Clades ʒ exitium. Allobrogum ʒ qui legationis munere fungebantur, & coniurationem aperuerunt. Rite ʒ recte. Veteres ʒ priſci Graeci. Monumenta ʒ leges duodecim tabularum quae a Graecis petitae ſunt. Tenetis ʒ obſeruatis. Modo ʒ temperantia. Virtute ʒ fortitudine. Vestri ʒ Romani, atq. Latini. Pietas ʒ bona uoluntas erga deum, patriam, & parentes. Fides ʒ candor animi, & ſinceritas. Praestitit ʒ excelluit. Sapientia ʒ prudentia. Ingenti *numine* ʒ maxima religione. Haec ʒ ideſt talia pertinentia ad deos & religionem, & diuinationem. Adeo ʒ certe. Cura *ſagaci* ʒ ſtudio ſollerti. Otia *tenuere* ʒ tempus impendere. In *Academia*, ʒ in Platonicorum ſchola, quam umbriferam uocat, quia in utramq. partem diſputant Academici, omnia ad ambiguitatem redigentes. Vnde Horat. Atq. inter ſiluas Academi quaerere uerum. Lyceo ʒ in Ariſtotelicorum ſchola, quam nitidam appellat, quia aperte loquitur. Sciendum eſt Academiam fuiſſe in ſuburbanis Athenarum, & Lyceum intra moenia. Claras *artes* ʒ certas, & perſpicuas rationes. Fecundi *pectoris* ʒ docti, & parturientis animi. E *quibus* ʒ ſcilicet ſtudijs. In *media uirtutum mole* ʒ in reip. regimine, ubi uirtutis eſt argumentum. Anxiferas *curas* ʒ cogitationes laborioſas, & anxietatem ferentes. Requiete ʒ ceſſatione quadam. Quod ʒ quia. Voces ʒ eloquij fluenta. Patriae *ſtudijs* ʒ curis publicis. Nobisque ʒ hoc eſt, & Muſis. In hanc ſententiam Claudianus:

Aut curam imponit populis, aut otia Muſis.

CICERO

TV igitur animum poteris inducere contra ea, quae a me diſputantur, de diuinatione dicere, qui & geſſeris ea, quae geſſiſti, & ea, quae pronunciaui, accuratiſſime ſcripſeris? Quid quaeris, Carneades, cur haec ita fiant, aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor: euenire autem, te ipſum dico uidere. caſu, inquis. ita ne uero? quidquam poteſt eſſe caſu factum, quod omnes habet in ſe numeros ueritatis? quatuor tali iacti, caſu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, ſi C D *talos ieceris,*

caſu

caſu futuros putas? adſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt: num etiam Veneris Gnidiae, Coaeq. pulchritudinem effingi poſſe ad ſperſione fortuita putas? ſus roſtro ſi humi A litteram impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis, ſaxo diffiſſo, caput exſtitiſſe Paniſci. credo, aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres. ſic enim ſe profecto res habet, ut numquam perfecte ueritatem caſus imitetur. at non numquam ea, quae praedicta ſunt, minus eueniunt. quae tandem id ars non habet? earum, dico, artificium, quae coniectura continentur, & ſunt opinabiles. an medicina ars non putanda eſt? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non ne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti ſunt ab Ilio, ut profectione laeti piſcium laſciuiam intuerentur, ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

Interea prope iam occidente Sole inhorreſcit mare,
Tenebrae conduplicantur, noctisq. & nimbum occaecat nigror:

num igitur tot clariſſimorum ducum, regumq. naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit, amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reip. gerendae ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quaedam M. Catonem, non nulla etiam te ipſum fefellerunt? Similis eſt haruſpicum reſponſio, omnisq. opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur: ultra quam progredi non poteſt. ea fallit fortaſſe non numquam, ſed tamen ad ueritatem ſaepiſſime dirigit: eſt enim ab omni aeternitate repetita. in qua cum paene innumerabiles res eodem modo euenirent iiſdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadem ſaepe animaduertendo, atque notando. Auſpicia uero ueſtra quam conſtant? quae quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur, (bona hoc tua uenia dixerim) a Cilicibus, Phamphylijs, Piſidis, Lycijs tenentur. nam quid ego hoſpitem noſtrum, clariſſimum, atque optimum uirum, Deiolatum regem commemorem? qui nihil numquam, niſi auſpicato, gerit: qui cum ex itinere quodam propoſito, & iam conſtituto reuertiſſet, aquilae admonitus uolatu; conclaue illud, ubi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. itaque, ut ex ipſo audiebam, perſaepe reuertit ex itinere, cum iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam. cuius quidem hoc praeclariſſimum eſt, quod, poſtea quam a Caeſare tetrarchiae regno, pecuniaq. multatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quae ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerint, paenitere: ſenatus enim auctoritatem, & populi R. libertatem, atque imperij dignitatem ſuis armis eſſe defenſam, ſibiq. eas aues, quibus auctoribus officium, & fidem ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriam. Ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpicijs utuntur coactis. neceſſe enim eſt, offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur. quod autem ſcriptum habetis, aut tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium ſolliſtimum dicitis. itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligentia collegij amiſſa plane, & deſerta ſunt. nihil fere quondam maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui, re omiſſa, nomen tantum tenent. nam, ut nunc extis, (quamquam id ipſum aliquanto minus, quam olim) ſic tūc auibus magnae res impertiri ſolebant. itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira, & in uitioſa incurrimus. ut P. Claudius, Appij Caeci filius, eiusq. collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, cum uitio nauigaſſent. quod eodem modo euenit Agamemnoni: qui, cum Achiui coepiſſent

Inter ſe ſtrepere, aperteq. artem obterere extiſpicū,
Soluere imperat ſecundo rumore, auerſaq. aui.

ſed, quid uetera? M. Craſſo quid acciderit, uidemus, dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter uirum bonum, & ciuem egregium cenſor C. Ateium notauit, quod, ementitum auſpicia, ſubſcripſerit. eſto: fuerit hoc cenſoris, ſi iudicabat ementitum. at illud minime auguris, quod adſcripſit, ob eam cauſſam populum R. calamitatem maximam cepiſſe. ſi enim ea cauſſa calamitatis fuit; non in eo eſt culpa, qui obnunciauit; ſed in eo qui non paruit. ueram enim fuiſſe obnunciationem, ut ait idem augur, & cenſor, exitus approbauit. quae ſi falſa fuiſſent, nullam afferre potuiſſent cauſſam calamitatis. etenim dirae, ſicut cetera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſſas afferunt cur quid eueniat, ſed enunciant euentura, niſi prouideris. non igitur obnunciatio Ateij cauſſam finxit calamitatis, ſed, ſigno obiecto, monuit Craſſum, quid euenturum eſſet, niſi caui ſſet. ita aut illa obnunciatio nihil ualuit: aut, ſi, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum haereat non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperarit.

EXPLANATIO

CVR } quam ob cauſſam ARTE } ratione. CASV, } ſine certa cauſſa, aut ratione. NVMEROS } gradus. TALI } Quattuor talis ludebant antiqui. eorum autem quilibet quattuor tantum habet latera. & haec puncta, unum, tria, quattuor & ſex. Vni uero cum opponantur ſex, & quattuor tribus, ſupremus numerus in talis, qui conſtat ex punctis uiginti quattuor, dicebatur Venereus. TEMERE } caſu, inconſulte, nulla certa arte, aut ratione. PIGMENTA } colores ad pingendum praeparati. VENERIS *Gnidiae* } Plinius de Praxitele agens dicit, Sed ante omnia Venus, quam ut uiderent, multi nauigauerunt Gnidum. Gnidus inſula eſt Cariae regionis, & urbs eiuſdem nominis. COAEQ. } Cos etiam inſula, & urbs. Cois pinxit Apelles Venerem e mari exeuntem. ANDROMACHAM *Ennij* } ſubaudi, Tragoediam. CHIORVM } Chios inſula

eſt ante Ioniam. A SCOPA } fuit Scopas marmoris caelator, & ſcalptor nobilis. IMITETVR. } effingat per imitationem. QVAE *tandem &c.* } ac ſi dicat, Omnes artes, quae coniectura, & opinione exercentur, id habent. CONIECTVRA } ſignis quibuſdam dirigentibus rationem ad ueritatem. LASCIVIAM } luxum, laetitiam. PACVVIVS } Poeta fuit tragicus Ennij nepos ex filia. INHORRESCIT } turbatur. NIGROR } obſcuritas. NVM *ſuſtulit* } quaſi dicat, Non amonit nauticam peritiam. GERENDAE } adminiſtrandae. OPINABILIS } coniecturalis. NITITVR } firmatur. EA } coniecturalis interpretatio. REPETITA. } obſeruata. VESTRA } ita dicit, quia augur erat etiam Cicero, & eadem ratione ſubdit, Bona hoc tua uenia dixerim. TENENTVR } intelliguntur. HOSPITEM } iure hoſpitij nobis coniunctum. DEIOTARVS } Hic fuit Gallograeciae rex. AVSPICATO } captatis auſpicijs. PROPOSITO } deſtinato. CONCLAVE } locus concluſus claue. PERREXISSET } perſeueraſſet. REGNO *tetrarchiae* } Regno Gallograeciae in quattuor partes olim diuiſo, quae omnes in Deiotari poteſtatem deuenerant. De Deiotaro alibi inquit Cicero, Multis gradibus officiorum erga remp. noſtram ad hoc regium nomen adſcendit. MVLTATVS *eſt,* } priuatus eſt in poenam. AVCTORITATEM, } excellentiam, aeſtimationem, iudicium. DIGNITATEM } honorem. AVCTORIBVS } ſuaſoribus, ducibus. ANTIQVIOREM } cariorem. GLORIAM. } famam, laudem ſeruatae fidei, & honeſtatis. AVGVRARI. } auguria interpretari. COACTIS. } uiolentis. OFFA } eſca e pulte, ſiue carnibus, aut alia re. SCRIPTVM *habetis* } ſcilicet in libris diſciplinae auguralis. IN *ſolum* } in terram. SIC *tum auibus magnae res impetriri ſolebant.* } Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Impertiri. Eſt autem, Impetriri, uetus augurale uerbum: quod idem Cicero uſurpat lib. II. de diuinat. Qui euenit, inquit, ut is, qui impetrire uelit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? Et Plaut. in Aſin.

Impetritum, inauguratum eſt: quouis admittunt aues.

Reſtituendus etiam locus ille apud Valerium lib. I. Priſco etiam inſtituto rebus diuinis opera datur, cum aliquid commendandum eſt, precatione; cum expoſcendum, uoto; cum inquirendum uel extis, uel ſortibus, impetrito: non, ut uulgo legitur, Impertito. Quod autem hoc ipſo in lib. legitur, Impetrandis, conſulendiſq. rebus; malim legere Impetriendis, quam Impetrandis. diuerſa enim ſunt, Impetrire, & Impetrare. non enim Feſtus, ſed opinor Paullus illud ſcripſit: Impetritum, impetratum. Haec Paullus pater. EXQVIRIMVS } ſcilicet captando auguria. DIRA } res noxias. VITIOSA } culpabilia. Vnde Vitioſi magiſtratus olim dicebantur non rite electi. VITIO } inauſpicato. INTER *ſe ſtrepere &c.* } Carmen eſt ex Agamemnone Pacuuij. OBTERERE } deridere. SECVNDO *rumore* } fauentibus ijs, qui auſpicia deridebant AVERSA *aui* } contrario auſpicio. DIRARVM } rerum triſtium. OBNVNCIATIONE } imprecatione. Vide Plutarchum in uita Craſſi. COLLEGA *tuus* } ſocius in augurum diſciplina. ATEIVM } Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Aetheium: cum de Ateio Plutarchus in Craſſo mentionem faciat. Et Dio. lib. XXXIX. C. Ateium Capitonem nominet. Facile autem crediderim eum eſſe, quem Cicero appellat ep. 29. lib. XIII. Fam. his uerbis: C. Ateio Capitone familiariſſime utor. Aetheiorum gentem inter Romanas nondum inueni. Haec Paullus pater. PROVIDERIS } remedium adhibueris. FIXIT } conſtituit SIGNO *obiecto* } oppoſita face: Ateius enim trib. pleb. oppoſuit facem Craſſo conſuli in Parthos exeunti, & narrauit auſpicium non eſſe proſperum. NIHIL *ualuit* } nullam cauſſam attulit calamitatis. ID *ualuit* } id effecit. PECCATVM *haereat* } culpa ſit non in Ateio, ſed in Craſſo.

CICERO

QVID lituus iſte ueſter, quod clariſſimum eſt inſigne auguratus, unde uobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, id eſt incuruum, & leuiter a ſummo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomen inuenit; cum ſitus eſſet in curia Saliorum, quae eſt in Palatio, eaq. deflagraſſet, inuentus eſt integer. Quid mutis annis poſt Romulum, Priſco regnãte Tarquinio; quis ueterum ſcriptorum non loquitur, quae ſit ab Attio Nauio per lituum regionum facta deſcriptio? qui cũ propter paupertatem, ſues puer paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uuã ſe deo daturum, quae maxima eſſet in uinea. itaque, ſue inuenta, ad meridiem ſpectans, in uinea media dicitur conſtitiſſe; cumq. in quattuor partes uineam diuidiſſet, treſq. partes aues abdixiſſent; quarta parte, quae erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudine uuam, ut ſcriptum uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unum de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eum ad ſe rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddam. id poſſet ne fieri, conſuluit. ille, augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe praedici: tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in Comitium illatam, inſpectante & rege, & populo, nouacula eſſe diſciſſam. ex eo euenit, ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur, & populus de ſuis rebus ad eum referret. cotem autem illam, & nouaculam defoſſam in Comitio, ſupraq. impoſitum puteal accepimus. Negemus omnia; comburamus annales; ficta haec eſſe dicamus; quiduis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur: quid, quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho, non ne & augurum, & haruſpicum comprobat diſciplinam? qui, cum tabernaculum uitio cepiſſet imprudens, quod inauſpicato pomerium trãſgreſſus eſſet; comitia conſulibus rogandis habuit. nota res eſt, & a te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem confeſſione errati ſui comprobauit; et haruſpicum diſciplinae magna acceſſit auctoritas; qui recentibus comitijs in ſenatum introducti, negauerunt iuſtum

comi-

comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aßentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt; unum, quod particeps eſſet artis, alterum, quod arte careret. eſt enim ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq. motu futura praeſentiunt. quod et ſomniantibus ſaepe contingit, & non numquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Boeotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythraea. cuius generis oracula etiam habenda ſunt, non ea, quae aequitatis ſortibus dicuntur; ſed illa, quae inſtinctu diuino, afflatuq. ſubduntur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eae ſunt ſortes, quas e terra editas accepimus: quae tamen ductae, ut in rem apte cadant, fieri poße credo diuinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere.

EXPLANATIO

QVID *lituus iſte ueſter*] Inſignia, inquit, auguratus ueſtri diuinationem eſſe ueram oſtendunt. A *ſummo*] a cacumine. BACILLVM] deminutiuum eſt a baculo, quod etiam neutro genere protulit Ouid.

- baculum, quod agreſte gerebat.

LITVI, *quo canitur*] litui militaris. Eſt autem genus bucinae incuruae, quo, qui cecinerit, inquit Vegetius, dicitur Liticen. SALIORVM] Salij dicebantur Sacerdotes Martis. de quibus, inquit Liuius, Numa Salios duodecim Marti Gradiuo legit. ABDIXISSENT,] reprobaſſent, damnaſſent. DISTRIBVTA,] deſignata. CELEBRATA,] diuulgata. REFERRENT] conſilium peterent. NOMINE] fama, aeſtimatione, ueneratione. ACCERSERET] aduocaret. AVGVRATVS] auguralis muneris. CONSVLVIT.] quaeſiuit. ACTO] captato. NOVACVLA] raſorio cultello. EXPERIRI] tentare. IN *Comitium*] in loco, ubi conueniebant magiſtratus. PVTEAL] hoc nomine proprie intelligitur lapis, quo operitur os putei. Inde ponitur pro quocumque ſuperpoſito lapide ad monumentum, & recordationem. Cotem, inquit Dionyſius, & nouaculam inſculptam dicunt ſub ara quadam ſubterranea. uocatur autem a Romanis Puteal. ANNALES] hiſtoricos libros. CVRARE] habere curam. APVD *te*] in lib. II. de Nat. de. TABERNACVLVM] tugurium, e tabulis confectum, e quo augurium captarent augures. VITIO *cepiſſet imprudens*,] non legitime conſtituiſſet, non ſeruato per imprudentiam augurali ritu. POMERIVM] Pomerium, inquit Liuius, eſt circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis augurato conſecrabant: & hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis, quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, Pomerium Romani appellarunt. ROGANDIS] eligendis. AVCTORITATEM] dignitatem. IVSTVM] legitimum, quoniam in auſpicando errauerat. ARS] artificioſa diuinatio. CONIECTVRA *perſequuntur*] interpretantur obſeruatione euentorum. RATIONE] arte. CONCITATIONE] commotione, impetu, furore. QVOD] ſcilicet praeſagium. BACCHIS *Boeotius*] Piſiſtrati ex Eleone urbe Boeotiae epitheton erat Bacchis, auctore Suda, quoniam erat fatidicus. EPIMENIDES *Cres*,] Epimenidis uatis Cretenſis ſuaſione, Athenienſes erexerunt aras Deo ignoto, ut ait Laertius. Diuus Paullus in epiſtola ad Titum Epimenidem nominauit prophetam, qui ſemper mendaces cecinerat Cretenſes, malaſq. beſtias, & uentres pigros. ERYTHREA.] Erythre patria huius Sibyllae urbs eſt Ioniae. ORACVLA] ita dicuntur ſententiae diuinae humano ore enunciatae. EDITAS] emiſſas. IN *rem*] ad propoſitum. DIVINITVS] ordinatione diuina. QVORVM *omnium*] oraculorum, atque ſortium.

CICERO

QVAE eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? Non reperio cauſſam. latet fortaße obſcuritate inuoluta naturae. non enim ne deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur, nec adducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terrae ſaepe fremitus, ſaepe mugitus, ſaepe motus multa noſtrae reip. multa ceteris ciuitatibus grauia & uera praedixerint. Quid, qui irridetur, partus hic mulae, non ne, quia fetus exſtitit in ſterilitate naturae, praedictus eſt ab haruſpicibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. Gracchus, Publij filius, qui bis conſul, et cenſor fuit, idemq. & ſummus augur, et uir ſapiens, ciuisq. praeſtans, non ne, ut C. Gracchus, filius eius, ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis haruſpices conuocauit? qui cum reſpondißent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tempore eſſe moriendum; ſi feminam, ipſi: aequius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quam P. Africani filiam adoleſcentem: feminam emiſit: ipſa paucis poſt diebus eſt mortuus. Irrideamus haruſpices; uanos, futiles eße dicamus, quorumq. diſciplinam & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo caeli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus ſtellarum curſus perſequūtur: condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiae, aut uanitatis, aut imprudentiae, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent, & mentiri iudicemus, nec ſaeculorum iudiciū, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Age, barbari uani, atque fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quae Croeſo Pythius Apollo,

Apollo, (ut de naturali diuinatione dicam) quae Athenienſibus, quae Lacedaemonijs, quae Taygetis, quae Argiuis, quae Corinthijs reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore, atque teſte: quae quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unū hoc: numquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertū omnium populorū, atque regum, niſi omnis aetas oraculorū illorū ueritatem eſſet experta. iam diu idem non facit. ut igitur nunc minore gloria eſt, quia minus oraculorum ueritas excellit: ſic tum, niſi ſumma ueritate, in tanta gloria non fuißet. poteſt autem uis illa terrae, quae mentem Pythiae diuino afflatu concitabat, euanuiſſe uetuſtate, ut quoſdam exaruiſſe amnes, aut in aliū curſum contortos, & diflexos uidemus. ſed, ut uis, acciderit: magna enim quaeſtio eſt: modo maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam peruerterimus, multis ſaeculis uerax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad ſomnia. de quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomnijs colligendis, facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quae, Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, ſed exemplis grandioribus decuit uti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & aequalem temporum illorum, cum praegnans hunc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe ſatyriſcum. huic interpretes portentorum, qui Galleotae tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt, ut ait Philiſtus, eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Graeciae diuturna cum fortuna fore.

EXPLANATIO

CALLIDITAS ʒ aſtutia, & calumnia. ROBVSTAS ʒ confirmatas. CALVMNIANDO ʒ aſtuta uituperatione damnando PERVERTERE? ʒ deſtruere. NON *reperio cauſſam* ʒ ſubaudi harum diuinationum. Haec ſunt uerba calumniantium. LATET *fortaße* ʒ ſubaudi cauſſa. Haec ſunt Q. Cic. uerba, quibus inquit, ſatis eſſe cognoſci effectum, etiam ignorata cauſſa. NATVRAE ʒ illius, quae eſt natura naturarum, & cauſſa cauſſarum: hoc eſt, dei. DELIRARE, ʒ aberrare. PORTENTA ʒ monſtra. GRAVIA ʒ magna. PARTVS *hic* ʒ qui ſcilicet nuper apparuit. INCREDIBILIS ʒ numeroſus. SVMMVS ʒ peritiſſimus. PRAESTANS ʒ egregius. MATVRAM ʒ tempeſtiuam. ADOLESCENTEM ʒ Corneliam adhuc uigentem & aptam fetibus. FEMINAM ʒ ſerpentem feminam. VANOS ʒ leues. FVTILES ʒ temere effundentes. DISCIPLINAM ʒ ſcientiam. COMPROBAVIT ʒ quoniam Ti. Gracchus mortuus eſt. BABYLONIOS ʒ Chaldaeos, de quibus paullo ſupra meminit Cicero. NVMERIS ʒ ſupputationibus arithmeticis. MOTIBVS, ʒ gradibus. PERSEQVVNTVR ʒ imitantur. STVLTITIAE, ʒ ignorantiae. CDLXX *millia* ʒ Saepe mihi in eiuſmodi litteris obſeruatus error facile perſuadet, ut legendum potius exiſtimem, CCCLↃↃↃ, & deleatur millia. nam, CCCLↃↃↃ, ualet, centum millia. quo de genere in noſtris ad Atticum commentarijs & ſatis copioſe, & primi, ut opinor, diſputauimus. Haec Paullus pater. MONVMENTIS. ʒ hiſtorijs. SAECVLORVM *reliquorum* ʒ hoc eſt, hominum, qui poſterioribus temporibus eſſent futuri. PYTHIVS ʒ Apollinis cognomen, a Pythone ſerpente, quem ipſe Apollo ſagittis confecit. LOCVPLETE ʒ graui, & fide digno. SED, *ut uis,* ʒ Sed, quomodocumque uis: ac ſi dicat, nihil refert hoc, an alio modo uis illa terrae euanuerit. MODO *maneat* ʒ dummodo certum ſit. SOMNIA ʒ nocturna uiſa. ANTIPHONTIS ʒ hic, auctore Suda, fuit Athenienſis, portentorum, & ſomniorum interpres. Lucianus agens de ueris narrationibus dicit, Praeerat oraculo coniector Antiphon. GRANDIORIBVS ʒ illuſtrioribus. APVD *Philiſtum* ʒ Syracuſius hiſtoricus fuit Philiſtus, ſiue, ut Sudas ſcribit, Philiſcus. SATYRISCVM ʒ paruum Satyrum: ita & Paniſcus paruus dicitur Pan.

CICERO

NVM te ad fabulas reuoco uel noſtrorū, uel Graecorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa:

Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno.
Euridica prognata, pater quam noſter amauit.
Vires uitaq. corpu' meum nunc deſerit omne.
Nam me uiſus homo pulcher per amoena ſalicta
Et ripas raptare, locosq. nouos. ita ſola
Poſt illa, germana ſoror, errare uidebar,
Tardaq. ueſtigare: & quaerere te, neque poße
Corde capeſſere. ſemita nulla pedem ſtabilibat.
Exin compellare pater me uoce uidetur
His uerbis: O gnata, tibi ſunt ante gerendae
Aerumnae: poſt ex fluuio fortuna reſiſtet.
Haec pater effatus, germana, repente receſſit,
Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus:
Quamquam multa manus ad caeli cerula templa
Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
Vix aegro tum corde meo me ſomnu' relinquit.

haec, etiam ſi ficta ſunt a poeta, non abſunt tamen a conſuetudine ſomniorum. Sit ſane etiam illud commenticium, quo Priamus eſt conturbatus.

Quia mater grauida parere ſe ardentem facem
Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
Perculſus, curis ſumptis ſuſpirantibus
Exſacrificabat hoſtijs balantibus.
Tum coniectore poſtulat pacem petens,
Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
Quo ſeſe uertant tantae ſortes ſomnium.
Ibi ex oraclo uoce diuina edidit
Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
Poſt illa natus tempora, hunc ſi tolleret,
Eum eſſe exitium Troiae, peſtem Pergamo.

Sint haec, ut dixi, ſomnia fabularum: hiſq. adiungatur

tur etiam Aeneae ſomninm: quod in Numerij Fabij Pictoris Graecis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quae ab Aenea geſta ſunt, quaeq. illi acciderunt, ea fuerint, quae ei ſecundum quietem uiſa ſunt. Sed propiora uideamus. Cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium, de quo in Bruto Attij loquitur ipſe?

Cum iam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, ſopore placans artus languidos,
Viſum eſt in ſomnijs, paſtorem ad me appellere
Pecus lanigerum eximia pulchritudine;
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Praeclarioremq. alterum immolare me:
Deinde eius germanum cornibus connitier
In me arietare, eoq. ictu me ad caſum dari.
Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
Reſupinum, in caelo contueri maximum, ac
Mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quae ſit a coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

Rex, quae in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
Quaeq. agunt uigilantes, agitantque, ea ſi cui in ſomno accidunt,
Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
Proin uide, ne, quem tu eße hebetem deputes aeque ac pecus,
Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
Teq. regno expellat. nam id, quod de Sole oſtentum eſt tibi,
Populo commutationem rerum portendit fore.
Per propinqua haec bene uerruncent populo. nam, quod ad dexteram
Coepit curſum ab laeua ſignum praepotens, pulcherrime auguratum eſt, rem Romanam publicam ſummam fore.

EXPLANATIO

EXCITA *cum tremulis* ʒ Carmina Ennij poetae de ſomnio uirginis Veſtalis. *Excita:* uelox, & ſedula. EVRYDICA *prognata* ʒ orta ex Eurydica. NOVOS. ʒ inſuetos. POSTILLA ʒ deinde. AERVMNAE: ʒ calamitates. MVLTA ʒ multum. CAELI *templa* ʒ caeli conuexa. COMMENTICIVM, ʒ fictum. QVIA *mater* ʒ Verſus ſunt Ennij in Hecuba tragoedia. HECVBA ʒ filia fuit Ciſſei, hinc Virgil.

Nec face tantum Ciſſeis praegnans, ignes enixa iugales.

FACEM ʒ ignitum lignum. PERCVLSVS ʒ territus, conſternatus animo. CONIECTOREM ʒ interpretem. IBI ʒ tunc. ORACLO ʒ ſacrario. DIVINA ʒ fatidica. APOLLO, *puerum,* ʒ haec eſt ſomnij interpretatio. IN *Numerij Fabij* ʒ Antea, mendoſe, Innumerum Fabij. nos ex antiquis libris reſtituimus. tres enim Fabij Pictores fuere, clari omnes antiquitatis notitia, Quinctus, Numerius, Seruius: quorum antiquiſſimus Quinctus. nominantur a Liuio, Agellio, Macrobio, Oroſio, Nonio, Cicerone. Haec Paullus pater. SECVNDVM *quietem* ʒ per quietem. DE *quo ipſe* ʒ Tarquinius loquitur de ſuo ſomnio apud Attium in tragoedia, quae inſcribebatur Brutus. PLACANS ʒ refouens.

VISVM *eſt in ſomnijs, paſtorem ad me appellere*
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Duos conſanguineos arietes inde eligi, ʒ

Hos uerſus, qui antea praepoſtero ordine collocati legebantur, ita digerendos eſſe, admonuit Muretus in annotationibus, quas in Terentium edidit. Haec Paullus pater. *Appellere:* adducere. CONNITIER ʒ conatum facere, ac impetum. ARIETARE ʒ aduerſa fronte irruere. NOVO ʒ inſueto, quoniam a laeua currebat in dextram. A *coniectoribus* ʒ ab interpretibus. VSVRPANT ʒ frequenter exercent. AGITANT ʒ animo uoluunt. MINVS *mirum eſt:* ʒ Haec tota ſomnij interpretatio conſtat e ſeptenarijs. itaque non intelligo, quid ſpectauerint ij, qui ueterem lectionem mutarunt, & pro, Minus mirum eſt, legere maluerunt, Minus mirandum eſt. Haec Paullus pater. HAVD *temere* ʒ non ſine cauſſa. HEBETEM ʒ obtuſum, craſſi ingenij. DEPVTES ʒ exiſtimes. AEQVE *ac pecus,* ʒ tamquam animal brutum. MVNITVM ʒ armatum. EGREGIVM ʒ nobile. PORTENDIT ʒ denunciat. PERPROPINQVA, ʒ impendentia, cito futura. BENE *uerruncent* ʒ bene uertant: ſubaudi dij. Auerruncare eſt auertere; & Auerruncus, qui mala auertit. SIGNVM *praepotens,* ʒ Sol, qui ceterorum ſiderum dominus eſt. AVGVRATVM *eſt,* ʒ ſignificatum eſt. SVMMAM ʒ praepotentem.

CICERO

AGE *nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis, ſcribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnijs ſimulacra deorum, quae ipſa Phalaridis domi conſecrauiſſet: ex his Mercurium e patera, quam dextra manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere: qui cum terram attigißet, referueſcere uideretur ſic, ut tota domus ſanguine redundaret. quod matris ſomnium immanis filij crudelitas comprobauit. Quid ego, quae magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſij Perſicis libris proferam? nam, cum dormienti ei Sol ad pedes uiſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra appetiuiße manibus, cum ſe conuoluens Sol elaberetur, & abiret: ei magos dixiſſe, quod genus ſapientum, & doctorum habebatur in Perſis, ex triplici appetitione Solis,* XXX *annos Cyrum regnaturum eße, portendi. quod ita contigit. nam ad* LXX *peruenit, cum* XL *natus annos regnare coepiſſet. Eſt profecto quiddam etiam in barbaris gentibus praeſentiens, atque diuinans: ſi quidem ad mortem proficiſcens Ca-*

lanus

ſanus Indus cum adſcenderet in rogum ardentem, O praeclarum diſceßum, inquit, e uita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus exceſſerit. cumq. Alexãder eum rogaret, ſi quid uellet, ut diceret: Optime, inquit: propediem te uidebo quod ita contigit: nam Babylone paucis poſt diebus Alexãder eſt mortuus. Diſcedo parumper a ſomnijs; ad quae mox reuertar. Qua nocte templum Epeſiae Dianae deflagrauit, eadem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum, atque, ubi lucere coepiſſet, clamitaße magos, peſtem, ac perniciem Aſiae proxima nocte natam. Haec de Indis, & magis: redeamus ad ſomnia. Hannibalem Coelius ſcribit, columnam auream, quae eſſet in fano Iunonis Laciniae, auferre uellet, dubitaretq. utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebrauiſſe: cumq. ſolidam inueniſſet, ſtatuiſſetq. tollere, ſecundum quietem uiſam eße ei Iunonem praedicere, ne id faceret, minitarique, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene uideret, amitteret: idq. ab homine acuto non eſſe neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum eſſet baculam curaße faciendam, & eam in ſumma columna collocauiße. hoc idem in Sileni, quem Coelius ſequitur, Graeca hiſtoria eſt. is autem diligentiſſime res Hannibalis perſecutus eſt. Hannibalem, cum cepiſſet Saguntum, uiſum eſſe in ſomnijs a Ioue in deorum concilium uocari: quo cum ueniſſet, Iouem imperaſſe, ut Italiae bellum inferret, ducemq. ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi coepiße: tum ei ducem illum praecepiſſe, ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiße, elatumq. cupiditate reſpexiſſe: tum uiſam belluam uaſtam, & immanem, circumplicatam ſerpentibus, quacumque incederet, omnia arbuſta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratum quaeſiſſe de deo, quidnam illud eßet tale monſtrum; & deum reſpondiſſe, uaſtitatem eſſe Italiae; praecepißeque, ut pergeret protinus; quid retro, atque a tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptum in hiſtoria eſt, Hamilcarem Carthaginienſem, cum oppugnaret Syracuſas, uiſum eße audire uocem, ſe poſtridie cenaturum Syracuſis: cum autem is dies illuxißet, magnam ſeditionem in caſtris eius inter Poenos, & Siculos milites eſſe factam: quod cum ſenſiſſent Syracuſani, improuiſo eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremq. ab ijs uiuum eſſe ſublatum. ita res ſomnium comprobauit. Plena exemplorum eſt hiſtoria, tum referta uita communis. At uero P. Decius ille, Q. filius, qui primus e Decijs conſul fuit, cum eſset tribunus mil. M. Valerio, & A. Cornelio cos. a Samnitibusq. premeretur noſter exercitus; cum pericula proeliorum iniret audacius, moneretur que, ut cautior eſset, dixit, quod exſtat in annalibus; ſibi in ſomnijs uiſum eſse, cum in medijs hoſtibus uerſaretur, occidere cum maxima gloria. & tum quidem incolumis exercitum obſidione liberauit. poſt triennium autem, cum conſul eſset, deuouit ſe, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo eius facto ſuperati ſunt, & deleti Latini. cuius mors ita glorioſa fuit, ut eandem concupiſceret filius. Sed ueniamus nunc, ſi placet, ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cum eſset in cuſtodia publica, dicens Critoni, ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſse moriendum, uidiſse ſe in ſomnijs pulchritudine eximia feminam, quae ſe nomine appellans diceret Homericum quendam eiuſmodi uerſum:

Tertia te Pythiae tempeſtas laeta locabit.

quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur contigiſse. Xenophon Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cum Cyro minore profunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia: quorum exitus mirabiles exſtiterunt. mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? quid, ſingulari uir ingenio, Ariſtoteles, & paene diuino, ipſe ne errat, an alios uult errare, cum ſcribit Eudemum Cyprium, familiarem ſuum, iter in Macedoniam facientem Pheras ueniſse; quae erat urbs in Theſsalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur opido ita grauiter aegrum Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderent: ei uiſum eße in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore, ut breui conualeſceret, paucisq. diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipſum autem Eudemum quinquennio poſt domum eſſe rediturum. atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta, & conualuiße Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quincto autem anno exeunte, cum eßet ſpes ex illo ſomnio in Cyprum illum ex Sicilia eſſe rediturum, proeliantem cum ad Syracuſas occidiſse: ex quo ita illud ſomnium eſse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore exceſserit, tum domum reuertiſse uideatur. Adiungamus philoſophis doctiſſimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cum ex aede Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſset, in ſomnijs uidit ipſum deum dicentem qui id fecißet. quod ſemel ille, iterumq. neglexit. ubi idem ſaepius, adſcẽdit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitae comprehendi iubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. is, quaeſtione adhibita, confeſsus eſt, pateramq. retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum eſt.

EXPLANATIO

AD *externa* ʒ ad peregrina, de quibus exempla ponere ceperamus. REDVNDARET ʒ plena eſſet. Imma-
nis filij feri, & crudeliſſimi Phalaridis, qui Agragantum Siculum tyrannide occupauit. PRINCIPI ʒ
primo: fuit enim alius Cyrus, quem Xenophon ſuis monumentis celebrauit. APPETIVISSE ʒ tentaſſe ca-
pere. CALANVS ʒ Calanus, inquit Sudas, e numero Brachmanum: ſic enim appellant Indi ſapientiſſimum
uirum. VT *Herculi contigit* ʒ in Oeta monte. COELIVS ʒ Coelius Antipater Romanus hiſtoricus: de quo
etiam in Bruto. IVNONIS *Laciniae* ʒ Iunonis in Lacinio promontorio Lucaniae. ibi prope templum di-
cunt fuiſſe locum proceris abietibus ſaeptum]. SOLIDA ʒ tota aurea. SECVNDVM *quietem* ʒ per ſomnum.
BVCVLAM ʒ imaginem uitulae. PERSECVTVS *eſt* ʒ deſcripſit. CONCILIVM ʒ conſeſſum. VASTAM, ʒ

magnam,

magnam. IMMANEM} feram. PERVERTERE} proſternere. VASTITATEM} deſolationem. PROTINVS} ſtatim, ſine intermiſſione. NE *laboraret*} non curaret. HAMILCAREM *Carthaginienſem*} Giſgonis filium. REFERTA} plena. PREMERETVR} obſideretur iniquitate loci, & hoſtili agmine. OCCIDERE} mori. DEVOVIT *ſe,*} morti ſe addixit, pro ſalute patriae. Hoc autem fuit ad Veſerim Campaniae. IN *cuſtodia publica,*} in carcere. TERTIA *te Phthiae &c.*} Achilles apud Homerum IX. Iliad. ita loquitur: Quod ſi Neptunus tribuerit ſecundam mihi nauigationem, tertio die fertilem Phthiam attingam. TERTIA *tempeſtas laeta:*} tertia dies iucunda. QVI *uir,*} quam praeſtans uir. CYRO *minore*} ad differentiam Cyri maioris, de quo paullo ſupra. NOBILIS,} celebris. AB *uxoris fratribus*} uide Plutarch. in Pelopida. IN *Ariopagum*} in ſenatum. Ariopagus erat locus publici conſilij in ſummitate collis, & Ariopagitae ſenatores, & iudices. DETVLIT} aperuit, & reum fecit furem. QVAESTIONE} inquiſitione. INDICIS} demonſtratoris.

C I C E R O

SED *quid ego Graecorum? neſcio quo modo magis me noſtra delectant. omnes hoc hiſtorici, Fabij, Gellij, ſed proxime Coelius. Cum bello Latino ludi uotiui maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente eſt excitata. itaque, ludis intermiſſis, inſtauratiui conſtituti ſunt. qui ante quam fierent, cumq. iam populus conſediſſet; ſeruus per circum, cum uirgis caederetur, furcam ferens ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti uiſus eſt uenire, qui diceret, praeſultorem ſibi non placuiße ludis, idq. ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nunciare; illum non auſum: iterum eße idem iußum, & monitum, ne uim ſuam experiri uellet; ne tum quidem eſſe auſum; exin filium eius eſſe mortuum: eandem in ſomnijs admonitionem fuiße tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia lecticula in curiam eſſe delatum; cumq. ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum re uertiße. itaque, ſomnio comprobato a ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos, memoriae proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptum apud eundem Coelium eſt, ſibi in ſomnijs quaeſturam petenti Tiberium fratrem uiſum eſſe dicere, quam uellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. hoc, ante quam tribunus pl. Gracchus factus eſset, & ſe audiſse ſcribit Coelius, & dixiſſe multis. quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? Quid? illa duo ſomnia, quae creberrime commemorantur a Stoicis, quis tandem poteſt contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam proiectum mortuum uidiſset, eumq. humauiſſet, haberetq. in animo nauem conſcendere, moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſset, eum naufragio eße periturum: itaque Simonidem rediße; periſſe ceteros, qui tum nauigaſſent. Alterum ita traditum, clarum admodum ſomnium: cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram ueniſſent, alterum ad cauponem diuertiſſe, ad hoſpitem alterum: qui ut cenati quieſcerent, concubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare ut ſubueniret, quod ſibi a caupone interitus pararetur: eum primo perterritum ſomnio ſurrexiße: dein, cum ſe collegißet, idq. uiſum pro nihilo habendum eſſe duxißet, recubuiſse: tum ei dormienti eundem illum uiſum eſſe rogare, ut, quoniam ſibi uiuo non ſubueniſset, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum a caupone eſſe coniectum, & ſupra ſtercus iniectum: petere, ut mane ad portam adeſſet, prius quam plauſtrum ex opido exiret: hoc uero eum ſomnio commotum mane bubulco praeſto ad portam fuiße; quaeſiſſe ex eo, quid eſset in plauſtro: illum perterritum fugiße, mortuum erutum eſſe, cauponem, re patefacta, poenas dediſſe. Quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? Sed quid aut plura, aut uetera quaerimus? ſaepe tibi meum narraui: ſaepe ex te ſomnium audiui tuum: me, cum Aſiae prouinciae praeeßem, uidiſſe in quiete, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubito, atque delapſus in flumen, nuſquam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritum: tum te repente laetum exſtitiſſe, eodemq. equo aduerſam adſcendiſse ripam, nosq. inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihiq. a peritis in Aſia praedictum eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. Audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſaepius Salluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga, nobis glorioſa, patriae calamitoſa, in uilla quadam campi Atinatis maneres, magnamq. partem noctis uigilaſſes, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare coepiſse: itaque, quamquam inter inſtaret, te tamen ſilentium fieri iuſſiſse, neque eſse paſsum te excitari: cum autem experrectus eſses hora ſecunda fere, te ſibi ſomnium narrauiſse: uiſum tibi eſſe, cum in locis ſolis maeſtus errares, C. Marium cum faſcibus laureatis quaerere ex te, quid triſtis eſſes: cumq. tu te tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes, prehendiße eum dextram tuam, & bono animo te iuſſiſſe eße, lictoriq. proximo tradidiße, ut te in monumentum ſuum deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore. tum & ſe exclamaße Salluſtius narrat, reditum tibi celerem, & glorioſum paratum, & te ipſum uiſum ſomnio delectari. nam illud mihi ipſi celeriter nunciatum eſt: ut audiuißes, in monumento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud S. C. eſſe factum, referente, optimo, & clariſſimo uiro, conſule, idq. frequentiſſimo theatro, incredibili clamore, & plauſu comprobatum: dixiſse te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe diuinius.*

O EXPLA-

EXPLANATIO

LVDI *uotiui* ʒ Vide Dionyſium Halicarnaſſeum. SERVVS ʒ Antonij uidelicet, ut ſcribit Lactantius.
PER *circum* ʒ ſcilicet Flaminium, in quo tunc ludi celebrabantur. PRAESVLTOREM ʒ primum ſal-
tantem. DEBILEM *factum* ʒ Liuius inquit, Ingens uis morbi adorta eſt debilitate ſubita. QVAM *uellet* ʒ
quantum uellet. EODEM *leto* ʒ eodem genere mortis, impetu ſcilicet populi. PROIECTVM ʒ expoſitum,
& abiectum. CLARVM *admodum* ʒ ualde manifeſtum. ARCADES ʒ Arcadia eſt in Peloponneſo. MEGA-
RAM ʒ Megara urbs eſt media inter Peloponneſum, & Atticam regionem. AD *hoſpitem* ʒ amicum. CON-
CVBIA *nocte* ʒ noctis ſilentio: ea noctis parte, quae quieti data eſt: cum fere omnes cubarent. SE *collegiſ-
ſet*, ʒ animum timore ſolutum reſumpſiſſet. VISVM ʒ quod ei apparuerat. ME, *cum Aſiae* ʒ Enarrat Q. Ci-
cero ſomnium ſuum, ut naturalem diuinationem confirmet. EXSTITISSE ʒ apparuiſſe. ADVERSAM ʒ op-
poſitam. SALLVSTIVS *noſter* ʒ ſubaudi, Libertus. GLORIOSA ʒ gloria digna: quia a peſſimis uiris pulſi.
PATRIAE *calamitoſa* ʒ quia expulſi illius ſalutem tueri non poteramus. CAMPI *Atinatis* ʒ agri Atina-
tis. Eſt autem Atina Campaniae opidum, quod adhuc retinet idem nomen. A D *lucem* ʒ prope auroram.
ARCTE, ʒ profunde. INSTARET, ʒ neceſſarium eſſet. EXPERRECTVS *eſſes* ʒ a ſomno per te ipſum eui-
gilaſſes. SIBI ʒ Salluſtio liberto tuo. LAVREATIS ʒ lauro redimitis conſulatus inſignibus. LICTORI ʒ
miniſtro. IN *monumentum ſuum* ʒ In aedem, in qua exſtaret Marij memoria. Auctor eſt Val. Max. Senatuſ-
conſultum de reſtituendo Cicerone factum fuiſſe in aede Iouis Mariana. MAGNIFICENTISSIMVM ʒ glorio
ſiſſimum. CLARISSIMO *uiro* ʒ ſcilicet Lentulo Ciceronis amico. THEATRO ʒ populi conuentu, & ſpe-
ctaculo. PLAVSV ʒ laetis acclamationibus fauentis populi.

CICERO

AT multa falſa, immo obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quaedam: contra uera quid dicimus? quae quidem multo plura euenirent, ſi ad quietem integri iremus. nunc onuſti cibo, & uino, perturbata, & confuſa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim: Cum dormientibus ea pars animi, quae mentis, & rationis particeps ſit, ſopita langueat; illa autem, in qua feritas quaedam ſit, atque agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtupefacta potu, atque paſtu, exſultare eam in ſomno, immoderateq. iactari. itaque huic omnia uiſa obijciuntur a mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus miſcere uideamur, aut cum quouis alio uel homine, uel deo, ſaepe bellua, atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaq. facere impure, atque taetre, cum temeritate, atque impudentia. at, qui ſalubri, & moderato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte animi, quae mentis, & conſilij eſt, agitata, & erecta, ſaturataq. bonarum cogitationum epulis, eaq. parte animi, quae uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti; quorum utrumque praeſtringere aciem mentis ſolet; ſiue deeſt naturae quippiam, ſiue abundat, atque effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exſiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, duabus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetam ad ſomniandum, acremq. praebeat: tum ei uiſa quietis occurrent tranquilla, atque ueracia. Haec uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Carneades, concertationis ſtudio, modo ait hoc, modo illud. at ille quid ſentit? ſentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui, ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis, perturbationemq. afferat. ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne fabaueſcerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quaerenti uera, contrariam. Cum ergo eſt ſomno ſeuocatus animus a ſocietate, & contagione corporis, tum meminit praeteritorum, praeſentia cernit, futura prouidet. iacet enim corpus dormientis, ut mortui: uiget autem, & uiuit animus. quod multo magis faciet poſt mortem, cum omnino ex corpore exceſſerit. itaque, appropinquante morte, multo eſt diuinior. nam et id ipſum uident, qui ſunt morbo graui, & mortifero affecti, inſtare mortem. itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tumq. uel maxime laudi ſtudent: eosque, qui ſecus quam decuit uixerunt, peccatorum ſuorum tum maxime paenitet. Diuinare autem morientes, etiam illo exēplo confirmat Poſidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem ſex aequales nominaſſe, & dixiſſe, qui primus eorum, qui ſecundus, qui deinceps moriturus eſſet. ſed tribus modis cenſet deorum appulſu homines ſomniare: uno, quod prouidebat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus aer ſit immortalium animorum, in quibus tamquam inſignitae notae ueritatis appareant: tertio, quod ipſi dij cum dormientibus colloquantur: idque, ut modo dixi, facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud eſt Calani, de quo ante dixi; & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat. neque enim illud uerbum temere conſuetudo approbauiſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino.

Praeſagibat animus fruſtra me ire, cum exirem domo. ſagire enim, ſentire acute eſt: ex quo ſagae anus, quia multa ſcire uolunt, & ſagaces dicti canes. is igitur, qui ante ſagit, quam oblata res eſt, dicitur praeſagire, id eſt futura ante ſentire. ineſt igitur in animis praeſagitio, extrinſecus iniecta, atque incluſa diuinitus. ea ſi exarſit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur.

EXPLA-

EXPLANATIO

INTEGRI } ſobrii, abſque perturbationibus. POLITIA } in libris de rep. MENTIS } Intelligentiae. RATIONIS } recti diſcurſus. FERITAS } ferinus ſenſus, quem inferius Rationem uacuam nominat. AGRESTIS *immanitas*, } indomita crudelitas. OBSTVPEFACTA } maxime affecta. cum, inquit, incaluerit potu, atque paſtu. EXSVLTARE } laetitia geſtire, iactari, & quaſi fluctuare. RATIONE *uacua* } fatuitate irrationali, motu, ſiue ferino ſenſu. IMPVRE } obſcene. TAETRE } crudeliter. SALVBRI } utili. CVLTV } exercitio. VICTV } cibo, & potu. AGITATA } commota, excitata. ENECTA } proſtrata. PRAESTRINGERE } obtenebrare. EXSISTIT } ineſt. SEDATA } mitigata. TEMERARIIS } impetuoſis. COMPRESSIS } confractis. VEGETAM } uiuacem. ACREM } robuſtam. QVIETIS } ſomni. TRANQVILLA } laeta, pacata. SENTIT? } ſtatuit. ELEGANS } ratione ſubnixum. DECORVM } pulchrum, philoſopho dignum. VT } quamuis. MINVTOS } paruae auctoritatis. AFFECTIS } diſpoſitis. SEVOCATVS } liberior factus. CONTAGIONE } pollutione. PROVIDET. } praeſagit, proſpicit, diuinat. DIVINIOR } purior. INSTARE } imminere. OCCVRRVNT } apparent. LAVDI *ſtudent* } rebus laudandis incumbunt operam. AEQVALES } eiuſdem aetatis. DEINCEPS } ſucceſſiue. APPVLSV } inſpiratione. COGNATIONE } naturali ſimilitudine. TENEATVR } conſtet. INSIGNITAE } impreſſae. AVGVRENTVR. } diuinent. HOMERICI } ab Homero inducti XXII. Iliad. EA *res* } ipſa diuinatio, prouidentia, praeſagitio. PRAESAGIBAT *animus* } carmen eſt Plauti in Aulularia fabula. SAGAE } peritae, ſenſum acutum habentes: proprie tamen Saga dicitur mulier perita ſacrorum. SAGACES } odoratus acumine praeſentientes. SAGIT } ſentit, quaſi canis, qui per olfactum inueſtiget. OBLATA } oculis praeſentata. PRAESAGITIO } praeſenſio. INEST *igitur &c.* } Ita uidetur dicere: In animis praeſagitio ineſt, diuinitus incluſa: quae tamen eſt extrinſeca, ſiue caeleſtis, ſed ſpiritu ducta, ipſi animae iniecta eſt. ACRIVS } uehementius. FVROR } mentis concitatio, & feruor. A corpore, quod terreſtris eſt, atque ſemper manentis naturae. ABSTRACTVS } auulſus. DIVINO *inſtinctu* } diuino impulſu.

CICERO

SED quid oculis rapere uiſa eſt derepẽte ardẽtibus?
ubi illa paullo ante ſapiens uirginali modeſtia?
Mater optuma, tum multo mulier melior,
Miſſa ſum ſuperſtitioſis hariolationibus:
Neque me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet:
Virgines uero aequales, patris mei meum factum pudet,
Optimi uiri. mea mater, tui me miſeret, mei piget.
Optumam progeniem Priamo reperiſti extra me. hoc dolet,
Me obeſſe, illos prodeſſe; me obſtare, illos obſequi.

o poema tenerum, & moratum, atque molle. ſed hoc minus ad rem: illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.

Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atque incendio.
Multos annos latuit. ciues ferte opem, & reſtinguite.

deus incluſus corpore humano, iam non Caßandra loquitur.

Iamq. mari magno claſſis cita
Texitur, exitium examen rapit:
Aduenit, & fera ueliuolantibus
Nauibu' compleuit manu' litora.

tragoedias loqui uideor, & fabulas. at ex te ipſo non commenticiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponium ad te ueniſſe Dyrrhachium, cum praetorio imperio claſſi Rhodiae *praeeßet, cum primis hominem prudentem, atque doctum: cumq. dixiſſet, remigem quendam ex quinqueremi* Rhodiorum *uaticinatũ, madefactum iri minus* XXX *diebus Graeciam ſanguine; rapinas Dyrrhachij, & conſcenſionẽ in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore; ſed* Rhodiorum *claſſi propinquum reditum, ac domum itionem dari. tum neque te ipſum non eſſe commotum; Marcumq. Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, uehementer eßе perterritos: paucis ſane poſt diebus ex Pharſalica fuga ueniſſe Labienum: qui cum interitum exercitus nunciauiſſet, reliqua uaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum, effuſumq. frumentum uias omnes, angiportusq. conſtrauerat: & uos naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis: & noctu ad opidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, uidebatis: poſtremo, a* Rhodia *claſſe deſerti, uerum uatem fuiße ſenſiſtis. Expoſui, quam breuiſſime potui, ſomnij, & furoris oracula, quae carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio eſt, qua Cratippus noſter uti ſolet, animos hominum quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos, & hauſtos. ex quo intelligitur, eſſe extra diuinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quae ſenſum, quae motum, quae appetitum habeat, non eſſe ab actione corporis ſeiugatam: quae autem pars animi rationis, atque intelligentiae ſit particeps, [illegible] tum maxime uigere, cum plurimum abſit a corpore. itaque ex ipſis exemplis uerarum uaticinationum, & ſomniorum Cratippus ſolet rationem concludere hoc modo. Si ſine oculis non poteſt exſtare officium, & munus oculorum; poßunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt & officiũ, et munus diuinationis exſtare; poteſt autem quis, cum diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandam*

O 2 diuinatio-

diuinationem, ſemel ita eſſe aliquid diuinatum, ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia: eßeigitur diuinationem confitendum eſt.

EXPLANATIO

Sed *quid oculis* ʒ Verba ſunt Hecubae apud Pacuuium, de Caſſandra filia ab Apolline concitata. Ardentibvs? ʒ furore inflammatis Sapiens ʒ mentis ſolidae, integrae. Virginali *modeſtia?* ʒ pudore integritati uirginum congruo. Decet enim, ut uirgo ſemper metuat de aliquo caſu turpi. Mater *optuma* ʒ uerba ſunt Caſſandrae ad Hecubam Optvma ʒ integerrima. Missa *ſum* ʒ impulſa ſum. Svperstitiosis *bariolationibus:* ʒ religioſis & maximis impulſionibus. Apollo ʒ uaticinij deus. Fatis *fandis* ʒ ad enunciandum futura. Dementem ʒ non integrae mentis. Ciet. ʒ concitat, impellit. Virgines *aequales patris mei optimi uiri &c.* ʒ hoc eſt, Filias patris mei Priami optimi uiri, atque uirgines ut ego, pudet factum meum, quia ſcilicet uident me furentem. Tvi *me miſeret,* ʒ cui annuncio miſerrima. Mei *piget.* ʒ quia, quaſi non bonis moribus inſtituta, ea praedico matri, & meis omnibus, quae mihi etiam diſplicent. Optvmam ʒ integerrimis moribus inſtitutam. Extra *me* ʒ praeter me unam. Obstare ʒ praedicere aduerſa. Illos ʒ reliquam tuam progeniem. Tenervm ʒ delicatum. Moratvm ʒ honeſtis moribus plenum. Sed *hoc* ʒ ſed hae poematis dotes. Ad *rem* ʒ ad propoſitam inquiſitionem, an furor ſoleat uera uaticinari. Adest, *adeſt* ʒ Verba ſunt Caſſandrae uaticinantis de Paride aduehente Helenam. Fax *obuoluta ſanguine, & incendio:* ʒ lignum cruentum, & inflammatum, cuiuſmodi Hecuba ſe parere ſomniauerat. Examen ʒ exercitus claſſe Graecorum aduectus. Fera *manus* ʒ uis militum ferocium. Factam ʒ ueram. Eivsdem *generis* ʒ ſcilicet uaticinij per furorem, & extaſim. Dyrrhachivm ʒ urbs eſt Illyrica, quae etiam Epidamnus uocata eſt. Commotvm; ʒ territum. Ex *Pharſalica fuga* ʒ ex conflictu in agro Pharſalio. Eſt autem Pharſalus urbs Theſſaliae: unde Pharſalius, Pharſalis, & Pharſalia. Angiportvs ʒ legit Nonius, Angiporta. *Angiportus:* anguſtus portus. Constraverat: ʒ repleuerat. Onerarias ʒ quae oneribus tarde agi poſſunt. Deserti, ʒ deſtituti. Oracvla ʒ uaticinia. Vna *ratio* ʒ unica cauſſa eſt. Qvadam *ex parte,* ʒ ſcilicet, quo ad rationem atque intelligentiam. In hanc ſententiam Horatius animam appellat diuinae aurae particulam. Hvmani *autem animi.* ʒ Ponit animam ſenſitiuam, dantem motus, & appetitum. Sensvm, ʒ uim quinque ſenſuum. Motvm, ʒ corporeum, quem homo habet cum ceteris animantibus communem. Seivgatam ʒ ſeparatam, diſtinctam. Vigere ʒ uires proprias oſtendere. Absit ʒ ſeparata ſit. Vaticinationvm, ʒ praedictionum per furorem. Rationem ʒ argumentum. Exstare; ʒ eſſe, ſubſiſtere. Fortvito ʒ caſu quodam.

CICERO

Qvae *uero aut coniectura explicantur, aut euentis animaduerſa, et notata ſunt, ea genera diuinandi, ut ſupra dixi, non naturalia, ſed artificioſa dicuntur. in quo haruſpices, augures, coniectoresq. numerantur. haec improbantur a Peripateticis, a Stoicis defenduntur. quorum alia ſunt poſita in monumentis, & diſciplina; quod Etruſcorum declarant & haruſpicini, & fulgurales, & rituales libri, noſtri etiam augurales: alia autem ſubito ex tempore coniectura explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt: & ut in Siſennae ſcriptum hiſtoria uidemus, quod te inſpectante factum eſt, ut, cum Sulla in agro Nolano immolaret ante praetorium, ab infima ara ſubito anguis emergeret. cum quidam C. Poſtumius haruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sulla feciſſet, tum ante opidum Nolam florentiſſima Samnitum caſtra cepit. Facta coniectura etiam in Dionyſio eſt paullo ante quam regnare coepit; qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flumen; ſummerſus equus uoraginibus non exſtitit: quem cum maxima contentione non potuiſſet extrahere, diſceſſit, ut ait Philiſtus, aegre ferens. cum autem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubito exaudiuit hinnitum, reſpexitque, & equum alacrem laetus adſpexit, cuius in iuba examen apum conſederat, quod oſtentum habuit hanc uim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare coeperit. Quid? Lacedaemonijs paullo ante Leuctricam calamitatem quae ſignificatio facta eſt, cum in Herculis fano arma ſonuerunt, Herculisq. ſimulacrum multo ſudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuae clauſae repagulis, ſubito ſe ipſae aperuerunt, armaque, quae fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuenta. cumq. eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere coepiſſe, ut nihil intermitterent: tum augures dixiſſe Boeotios, Thebanorum eſſe uictoriam; propterea quod auis illa uicta ſilere ſoleret, canere ſi uiciſſet. eademq. tempeſtate multis ſignis Lacedaemonijs Leuctricae pugnae calamitas denunciabatur. namque & Lyſandri, qui Lacedaemoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuae, quae Delphis ſtabat, in capite corona ſubito exſtitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellaeq. aurae, quae Delphis erant a Lacedaemonijs poſitae poſt naualem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt; qua in pugna quia Caſtor, & Pollux cum Lacedaemoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellae aureae, quas dixi, Delphis poſitae; paullo ante Leuctricam pugnam deciderũt, neque repertae ſunt. maximum uero illud portentum ijſdem Spartiatis fuit, quod, cum oraculum ab Ioue Dodonaeo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, legatiq. illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent, ſimia, quam rex*

Moloßo-

Moloſſorum in delicijs habebat, & ſortes ipſas, &
cetera, quae erant ad ſortem parata, diſturbauit,
& aliud alio diſſipauit. tum ea, quae praepoſita erat
oraculo, ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedae-
monij eſſe, non de uictoria, cogitandum. Quid bel-
lo Punico ſecundo? non ne C. Flaminius, conſul ite-
rum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum
clade reip.? qui, exercitu luſtrato, cum Arretium
uerſus caſtra mouiſſet, & contra Hannibalem legio-
nes duceret, & ipſe, & equus eius ante ſignum Io-
uis Statoris ſine cauſſa repẽte concidit; nec eam rem
habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur,
ne committeret proelium. idem, cum tripudio auſpica
retur, pullarius diem proelij committendi differebat.
tum Flaminius ex eo quaeſiuit, ſi ne poſtea quidẽ pul-
li paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quie
ſcendum reſpondiſſet; Flaminius, Praeclara uero au-
ſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis ni
hil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo
tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet
mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum ac
cederent: Flaminius, re nunciata, ſuo more neglexit:
itaque tribus horis conciſus exercitus, atque ipſe in-
terfectus eſt. Magnum illud etiam, quod addidit
Coelius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret
proelium, tantos terraemotus in Liguribus, Gallia,
compluribusq. inſulis, totaq. in Italia factos eſſe, ut
multa opida corruerint, multis locis labes facta ſit,
terraeq. deſederint, fluminaq. in contrarias partes
fluxerint, atque in amnes mare influxerit.

EXPLANATIO

QVAE *uero* } Tranſit Quinctus Cicero a naturali diuinatione ad artificialem. MONVMENTIS } libris.
DISCIPLINA } ſcientia uſu comparata. NOSTRI } ita dicit, quia in augurorum numero erat M. Tul-
lius Cicero. Ex *tempore* } pro qualitate temporis. Ex *paſſerum numero* } quoniam, ut in ſecundo Iliad.
canit Homerus, octo erant pulli, & mater nona. AVGVRATVS *eſt* } diuinauit. SISENNAE *hiſtoria* } Fuit
hic ciuis Romanus & hiſtoriographus. TE *inſpectante* } quoniam in bello ſociali Cicero militauit ſub Sulla
conſule. ANTE *praetorium* } ante militare tabernaculum Sullae, quod adhuc praetorium dicebatur prae-
toribus, qui initio bella gerere conſueuerant. LEONTINVM } Leontij urbs Siciliae. VORAGINIBVS } aqua-
rum uorticibus. PHILISTVS } hiſtoricus Syracuſius. ALACREM } uigentem. VIM } ſignificationem.
LEVCTRICAM } Apud Leuctram Boeotiae opidum, ubi Lacedaemonij profligati fuere ab Epaminunda
Thebanorum duce. CALLISTHENES } hic, auctore Suda, fuit ex Olyntho, quae eſt urbs Thraciae. REPA-
GVLIS } obicibus, ſeris, & peſſulis. APVD *Lebadiam Trophonio res diuina fieret* } Lebadia opidum Boeo-
tiae, ubi erat Iouis Trophonij oraculum, quod hiatus ſubterranei deſcenſum haberet. Vide Titum Liuium
quincto quinctae decadis libro, Strabonem in IX. Sudam, & alios. TEMPESTATE, } tempore. STABAT }
erecta erat. AB *Ioue Dodonaeo* } Dodonaeus Iuppiter celebris a Dodona Epiri urbe. Pomponius Mela lib. II.
In Epiro inquit, Dodonaei Iouis templum & fons, ideo ſacer, quod, cum ſit frigidus, & immerſas faces ſicut
ceteri exſtinguat, ubi ſine igni procul admouentur, accendit. SCISCITANTES, } quaerentes. SORTES, } In
hoc loco Sortes ponuntur pro ſententijs in pagella notatis, & in urnam coniectis, quae inde puerili manu edu-
cebantur, & in rem apte interdum cadebant, quaſi numine, in cuius delubro ſiue luco id agebatur ita diſpo-
nente, ut ipſa ſors oraculum putaretur & fatum. AD *ſortem* } ad ſortilegij oraculum DISTVRBAVIT } cõ-
fudit. ORACVLO, } templo ſiue luco, ubi reſponſa dabantur. CONSVL *iterum* } in ſecundo conſulatu.
LVSTRATO } expiato. SIGNVM } ſtatuam. IOVIS *Statoris* } In X. ab V. C. apud Liuium legitur M. A-
tilium cos. cum aduerſus Samnites atrox bellum eſſet, manus ad caelum tuliſſe, uoce clara, ita, ut exaudire-
tur, templum Ioui Statori uouiſſe, ſi conſtitiſſet a fuga Romana acies. Et in I. Romulum deſcripſerat, ita di-
centem: At tu Pater deum, hominumque, hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamq. foe-
dam ſiſte: hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum ſit poſteris tua praeſenti ope ſeruatam Vr-
bem eſſe, uoueo. Quibus uerbis apparet, Iouem a militum firmitate & conſtantia Statoris nomen accepiſſe.
SIGNIFER } ferens ſignum. PRIMI *haſtati* } centurionis primi, qui primipilus, ſiue primus haſtatus di-
cebatur. Vetus conſuetudo tenuit, inquit Vegetius, ut ex primo principe legionis promoueretur centurio
primi pili, qui non ſolum Aquilae praeerat, uerum etiam quattuor centurias, hoc eſt CD. milites guberna-
bat in prima acie. Hic, tamquam caput totius legionis, merita conſequebatur, & commoda. NEC *quidquam*
proficeret } & fruſtra id tentaret. CVM *accederent* } quamuis accederent, ut eum loco mouerent. COE-
LIVS, } annalium ſcriptor. LABES } hiatus rima. DESEDERINT } in profundum delapſae ſint.

CICERO

FIVNT *certe diuinationum coniecturae a peritis.*
Midae illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti for-
micae in os tritici grana congeſſerũt. ditiſſimum fore,
praedictum eſt: quod euenit. At Platoni, cum in cu-
nis paruulo dormienti apes in labellis conſediſſent,
reſponſum eſt, ſingulari illum ſuauitate orationis fo-
re. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. Quid,
amores, ac deliciae tuae, Roſcius? num aut ipſe, aut
pro eo Lanuuium totum mentiebatur? qui, cum eſſet
in cunabulis, educareturq. in Selonio, qui eſt campus
agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nu-
trix animaduertit puerum dormientem circumplica
tum ſerpẽtis amplexu. quo adſpectu exterrita clamo
rem ſuſtulit. pater autem Roſcij ad haruſpices retulit:
qui reſponderũt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius
fore. atque hanc ſpeciem Praxiteles caelauit argen-
to, & noſter expreſſit Archias uerſibus. Quid igi-
tur exſpectamus? an, dum in foro nobiſcum dij im-
morta-

mortales, dum in uijs uerſentur, dum domi, qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, uim autem ſuam longe, lateq. diffundũt: quam cum terrae cauernis includunt, tum hominum naturis implicant. nam terrae uis Pythiam Delphis incitabat, naturae Sibyllam. quid enim? non uidemus, quam ſint uaria terrarum genera? ex quibus & mortifera quaedam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quae uidemus: & ſunt partes agrorum aliae peſtilentes, aliae ſalubres, aliae quae acuta ingenia gignãt, aliae quae retuſa. quae omnia fiunt & ex caeli uarietate, & ex diſparili adſpiratione terrarum. Fit etiam ſaepe ſpecie quadam, ſaepe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſaepe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi ſacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

Atque etiam illa concitatio declarat uim in animis diuinam. negat enim ſine furore Democritus quemquam poetam magnum eſſe poſſe. quod idem dicit Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phaedro Platonis laudatus eſt. Quid ueſtra oratio in cauſſis? quid ipſa actio? poteſt eße uehemens, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidem etiam in te ſaepe uidi, &, ut ad leuiora ueniamus, in Aeſopo, familiari tuo, tantum ardorem uultuum, atque motuum, ut eum uis quaedam abſtraxiſſe a ſenſu mentis uideretur. Obijciuntur etiã ſaepe formae, quae reapſe nullae ſunt, ſpeciem autem, offerunt. quod contigiſſe Brẽno dicitur, eiuſq. Gallicis copijs, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet. tum enim ferunt ex oraculo haec fatam eſſe Pythiam:

Ego prouidebo rem iſtam, & albae uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, et niue Gallorum obrueretur exercitus. Ariſtoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerent, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis praeſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis. animi enim integri, non uitioſi corporis, eſt diuinatio. quam quidem eße reuera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si ſunt dij, neque ante declarant hominibus quae futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuae maieſtatis, praeſignificare hominibus quae ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neque diligunt nos: ſunt enim benefici, generiq. hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt ſcire ea, quae euentura ſunt; erimus enim cautiores ſi ſciemus: neque hoc alienum ducunt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia praeſtantius: neque non poſſunt futura praenoſcere: non igitur ſunt dij, nec ſignificant futura. ſunt autem dij: ſignificant ergo: & non, ſi ſignificant, nullas uias dãt nobis ad ſignificationis ſciẽtiam; fruſtra enim ſignificarent: nec, ſi dant uias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. Hac ratione & Chryſippus, & Diogenes, & Antipater utitur.

EXPLANATIO

CONIECTVRAE } interpretationes, iudicia. ROSCIVS? } hic fuit Lanuuinus, hiſtrionum maximus. NOBILIVS } celebrius. NOSTER *Archias* } familiaritate nobis coniunctus: pro quo etiam exſtat oratio Ciceronis. DVM *uerſentur,* } quouſque uerſentur. VIM } efficaciam. PYTHIAM, *naturae Sibyllam* } Delphis urbe ſita in Parnaſſo Phocidis monte Boeotiae, quem orbis umbilicum Graeci dixere, fuit Pythij Apollinis templum toto orbe terrarum celeberrimum: ubi Pythia uates, Phoebas etiam dicta, reſponſa Apollinis dabat: de quo oraculo, praeter alios, Diodorus Siculus lib. XVI. Bibliothecae copioſe diſſerit. Id oraculum primo oſtenſum eſt a capra, deinde redditum a paſtoribus, demum a Pythia uirgine, tamdiu, quoad ab Echecreate una uiolata, ſtatutum eſt, ut ab anu, in habitu tamen puellae, redderentur in tripode ſedente. Haec itaque anus in ſacris perita, & fatidica, quia diuinum conſilium mortalibus patefaciebat, dicta eſt Sibylla: quaſi θεοῦ βουλή, & a ſciſcitandis oraculis dicta eſt Pythia, ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι. IN *Hirpinis,* } Seruius in XI. Aeneidos, ſuper illo,

Summe deum ſancti cuſtos Soractis Apollo:

Soractes, inquit, mons eſt Hirpinorum in uia Flaminia collocatus. In hoc autem monte cum aliquando Diti patri ſacrum perſolueretur, (nam manibus conſecratus eſt) ſubito uenientes lupi exta rapuerunt: quos cum diu ſequerentur, delati ſunt ad quandam ſpeluncam, halitum ex ſe peſtiferum emittentem, adeo ut iuxta ſtantes necaret. & inde orta peſtilentia eſt, quia fuerant lupos ſecuti. de qua reſponſum fuit, poſſe ſedari, ſi lupos imitarentur, hoc eſt ſi rapto uiuerent. quod poſtea quam factum eſt, dicti ſunt populi Hirpini Sorani. nam Lupi, Sabinorum lingua Hirpi uocati. Sorani uero, a Dite. nam Ditis pater, eadem lingua Soranus dicitur. PLVTONIA, *quae uidemus:* } Strabo de Hierapoli, dicit, Os Plutonium in quodam imminentis montis ſupercilio ita eſt commenſuratum, ut hominem ſuſcipere poſſit, mira profunditate. Si animal circumpoſitum uallum ingrediatur, ſtatim moritur. nos paſſeres immiſimus, qui ſubito exſpirarunt. Galli Cybeleij accedunt impune, ut etiam uſque ad os prodeant, introſpiciant, & immergantur quouſque poſſunt ſpiritum continere. Hierapolis uero, Stephanus inquit, eſt urbs inter Phrygiam, & Lydiam, calidis aquis redundans: ſic dicta, quoniam multa habet ſacra. CAELI *uarietate* } aeris diuerſitate. Idem in II. de nat. de. Licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quam illorum, qui utantur craſſo caelo, atque concreto. FIT *etiam ſaepe* } Ponit alios modos, & cauſas concitationis animorum. SPECIE *quadam* } aliqua apparente imagine, ut in lymphatis. VOCVM *grauitate,*

uitate, & cantibus ʒ ut in commotis Bacchi ſacris. CVRA, *& timore* ʒ ut in tumulis eorum, quos amamus. PELLANTVR ʒ incitentur. CVRA ʒ maerore animi. FLEXA *anima* ʒ ſcripſi, Flexanima. Hic admonitus a filio meo ſum, locum Varronis lib. VI. corrigi ex hoc loco poſſe, &, ubi legitur Flexanimat aquam lymphata, legendum, Flexanima tamquam lymphata. Probaui eius opinionem. Haec Paullus pater. *Flexanima*: commota. Verſus eſt Pacuuij in Tragoedia. LYMPHATA ʒ furens quaſi nymphis exagitata, quas Priſci Lymphas dixere; hinc Lymphati nympharum numine correpti. Proditum eſt memoriae, Quicumque ſpeciem quandam e fonte, id eſt, effigiem nymphae uidiſſent furendi finem non feciſſe. Nymphas Oceani Tethyos filias, & fluuiorum matres eſſe crediderunt, eiſque mel offerri ſolitum, quia floribus delectarentur, e quibus mel conficitur: e quorum opinione Virgil. illas flores colligentes, ait in his:

tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis, tibi candida Nais
Pallantes uiolas, & ſumma papauera carpens.

Mnaſeas Patarenſis Meliſſas Nymphas ait, mellis uſum reperiſſe in Peloponneſo ex fauo. Porphyrius, Veteres, inquit, Nymphas peculiari uocabulo Meliſſas appellabant, uidelicet, quod ſint uoluptatis auctores in nobis. Nympha item pudendi pars eſt in mulieribus, quae ad uirilis interdum ſimilitudinem excreſcit, & arrigitur, ut Iulius Pollux ſcribit. VT *Baccha* ʒ id eſt, mulier Bacchico numine afflata, & commota. Mnenades, inquit Iuuenalis, crinem rotant ululante Priapo. TVMVLIS ʒ funeralibus. SVVM ʒ a ſe dilectum. CONCITATIO ʒ furibunda commotio animi. MAGNVM ʒ excellentem. PLATONIS ʒ ſubaudi libro. In Phaedro Plato ſic ſcripſit: Tertia uero a Muſis occupatio, & furor, ſuſcipiens puram intactamq. animam, ſuſcitat illam, atque afflat. Qui autem ſine furore Muſarum poeticas ad fores accedit, ſperans arte quadam ſe bonum poetam futurum, inanis ipſe, atque eius poeſis. LAVDATVS *eſt.* ʒ uerba Platonis haec ſunt: Maxima bona fiunt nobis per furorem diuino quodam munere conceſſum. Nam, & quae Delphis futura praedicit uates, & quae in Dodona ſacerdotes furentes, multa, & magna commoda priuatim, & publicae Graecis hominibus attulerunt. ORATIO ʒ eloquentia. ACTIO ʒ geſtus in pronunciando. VEHEMENS ʒ inflammata. GRAVIS ʒ urgens. COPIOSA ʒ defluens torrentis more. COMMOTIOR? ʒ praeter ſolitum commotus. AESOPO *familiari tuo,* ʒ hic fuit hiſtrio clarus. VIS *quaedam* ʒ noua uirtus. A *ſenſu mentis* ʒ a ſtatu, ſiue firmitate mentis. OBIICIVNTVR ʒ occurrunt oculis. Ponit alium furoris modum, & commotionis animorum. REAPSE ʒ reuera. NVLLAE *ſunt* ʒ nullam habent firmitatem. SPECIEM ʒ imaginem, adſpectum, uiſionem. NEFARIVM *bellum* ʒ impium. Nefarium id dicitur, quod ſacra polluit. Ex *oraculo* ʒ ex Delphica cortina, & templo. Aliquando Oraculum ponitur pro diuino reſponſo, ut paullo infra: Ab eius ſolo, in quo humatus eſt, oracula peterentur. PROVIDEBO ʒ curabo. ALBAE *uirgines* ʒ Trogus inquit, Dum omnes opem dei ſuppliciter implorant, iuuenem ſupra humanum modum inſignis pulchritudinis, comiteſq. ei duas armatas uirgines, e propinquis Dianae Mineruaeq. aedibus occurriſſe dixerunt templi antiſtites: nec oculis tantum hoc ſe perſpexiſſe, ſed audiſſe etiam ſtridorem arcus, ac ſtrepitum armorum. Motu terrae portio montis abrupta, Gallorum ſtrauit exercitum: dux ipſe Brennus, cum dolorem uulnerum ferre non poſſet, pugione uitam finiuit. ALBAE ʒ niueo amictu pellucentes, & diuino candore fulgentes, atque conſpicuae. VIDERENTVR ʒ ipſis Gallis irruentibus. NIVE ʒ Inſecuta deinde tempeſtas eſt, dicit Trogus, quae grandine, & frigore ſaucios abſumpſit. OBRVERETVR ʒ tegeretur, & ſuffocaretur. ARISTOTELES ʒ in libro de praeſenſione per ſomnum. NEC *cardiacis, nec phreneticis.* ʒ Cardiaci dicuntur qui laborant morbo cordis. Phrenetici, qui laborant morbo mentis. Celſus lib. III. agens de phreneſi dicit, Huic morbo praecipue contrarium eſt id genus, quod cardiacum a Graecis nominatur, quamuis ſaepe ad eum phrenetici tranſeant. ſiquidem mens in ill.s labat, in hoc conſtat. INTEGRI ʒ ſani, incorrupti. VITIOSI ʒ aliquo uitio laborantis. Vitium corporis, inquit Cicero, eſt, cum partes corporis inter ſe diſſident. STOICORVM *ratione* ʒ argumentatione. SI *ſunt dij,* ʒ Deos eſſe, probatum eſt in tribus libris de natura deorum. ESSE *ſuae maieſtatis* ʒ pertinere ad diuinam excellentiam. NEQVE *non diligunt* ʒ multum diligunt. NEQVE *noſtra nihil intereſt* ʒ multum eſt utile nobis. CAVTIORES ʒ prudentiores in euitandis malis. NEQVE *non poſſunt* ʒ facillime poſſunt. SIGNIFICANT ʒ dant nobis ſigna, & notas rerum futurarum, ut caueamus.

CICERO

QVID eſt igitur, cur dubitandum ſit, quin ſint ea, quae diſputaui, ueriſſima, ſi ratio mecum facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi Graeci, ſi barbari, ſi maiores etiã noſtri; ſi denique hoc ſemper ita putatum eſt; ſi ſummi philoſophi, ſi poetae, ſi ſapientiſſimi uiri, qui res publicas conſtituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum beſtiae loquantur, exſpectamus; hominum conſentiente auctoritate contenti non ſumus? Nec uero quidquam aliud affertur, cur ea, quae dico, diuinandi genera nulla ſint: niſi quod difficile dictu uidetur, quae cuiuſque diuinationis ratio, quae cauſſa ſit. quid enim habet haruſpex, cur pulmo inciſus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur a dextra coruus, a ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorum ſalutaris ſit, Saturni, Martis ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde cauſſae ſit, cur Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamus ſapiens hoc idem

facere non queat? cur fiat quidque, quaeris? recte omnino: ſed non nunc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quaeritur: ut ſi magnetem lapidẽ eſse dicam, qui ferrum ad ſe alliciat, & trahat, rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione: quam & cernimus ipſi, & audiuimus, & legimus, & a patribus accepimus: neque ante philoſophiam patefactam, quae nuper inuenta eſt, hac de re communis uita dubitauit: &, poſtea quam philoſophia proceſſit, nemo aliter philoſophus ſenſit, in quo modo eſſet auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, praeter Xenophanem, neminem: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus diſſentit Epicurus. Quid uero hoc turpius, quam quod idem nullam cenſet gratuitam eſse uirtutem? quis autem eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata, conſignataq. antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longe optimum, eumq. ducem claſſis fuiſse: at illum auſpiciorum credo ſcientia, non locorum. Amphilochus, & Mopſus Argiuorum reges fuerunt, ſed ijdem augures, ijq. urbes in ora maritima Ciliciae Graecas condiderunt. atque etiam ante hos Amphiaraus, & Tireſias, non humiles, et obſcuri, neque eorum ſimiles, ut apud Ennium eſt; Qui ſui queſtus cauſsa fictas ſuſcitant ſententias; ſed clari, & praeſtantes uiri, qui auibus, & ſignis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere, ceteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Graeciae, deus ut haberetur, atque ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur. Quid? Aſiae Rex Priamus, non ne & Helenum filium, & Caſsandram filiam diuinantes habebat, alterum augurijs, alteram mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. Quid? Polyidum Corinthium, non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcẽti mortem praedixiſse cõmemorat? omnino apud ueteres, qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant. ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio praediti remp. religionum auctoritate rexerunt. eaq. diuinationum ratione in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, e quibus ipſe Diuitiacum Aeduum, hoſpitem tuum, laudatoremq. cognoui; qui & naturae rationem, quam phyſiologiam Graeci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur; & partim augurijs, partim coniectura, quae eſsent futura, dicebat: & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano commentandi cauſſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem uos quondam facere nonis ſolebatis. nec quiſquam rex Perſarum poteſt eſse, qui non ante magorum diſciplinam, ſcientiamq. perceperit. Licet autum uidere et genera quaedam, et nationes huic ſcientiae deditas. Telmeſſus in Caria eſt: qua in urbe excellit haruſpicum diſciplina. itemq. Elis in Peloponneſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum haruſpicinae nobilitate praeſtãtes. In Syria Chaldaei cognitione aſtrorum, ſollertiaq. ingeniorum antecellunt. Etruria autem de caelo tacta ſcientiſſime animaduertit; eademq. interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris, atque portentis. quocirca bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriae populis in diſciplinam traderentur; ne ars tanta, propter tenuitatem hominum, a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quaeſtum. Phryges autem, & Piſidae, & Cilices, & Arabum natio auium ſignificationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Vmbria accepimus.

EXPLANATIO

QVIN *ſint ea*] ſcilicet diuinationum genera. SI *ratio*] repetitione capitum, concludit praeſenſionis ueritatem. RATIO] Stoica argumentatio. EVENTA] exitus rerum prouiſarum. BARBARI] rudes habentes mores. AVCTORITATE] iudicio. RATIO] origo. QVID] quam cauſſam. BONIS] propitijs. DIRIMAT] ſeparet. PROFERAT] prorogandum eſſe oſtendat. RATVM] certum. RECTE *omnino:*] ſubaudi, quaeris. MAGNETEM.] De eo Lucretius,

Quod ſupereſt, agere incipiam, quo foedere fiat
Naturae, lapis hic ut ferrum ducere poſſit,
Quem magneta uocant patrio de nomine Graij,
Magnetum quia ſit patrijs in finibus ortus:
Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam
Saepe ex anellis reddit pendentibus ex ſe.

PHILOSOPHIAM] ſcilicet Academicam, quae omnia in dubium reuocat. NVPER] non multo ante. admodum enim recens eſt Academica philoſophia comparatione priſcae De Academica Cic. ita ſcribit in I. de nat. de. Haec ratio contra omnia diſſerendi nullamq. rem aperte iudicandi profecta a Socrate, repetita ab Arceſilae, confirmata a Carneade, uſq. ad noſtram uiguit aetatem. NEQVE *communis uita*] & nemo. DIXI *de Pythagora &c.*] id egit Cicero in principio primi libri de nat. de. QVID *uero hoc turpius,*] Eleuat auctoritatem Epicuri, dicentis in deo non eſſe gratiam. tollit quod eſt praeſtantiſſimum, iuuare ſcilicet, atque prodeſſe. Qui dat beneficia, inquit Seneca, Deum imitatur: qui repetit, feneratores. MONVMENTIS] hiſtoricis libris, & poeticis. TESTATA] teſtimonijs probata. CONSIGNATA] quaſi ſigno impreſſo roborata. tranſlatio a dictis teſtium, obſignatiſq. tabellis. AMPHILOCHVS, *& Mopſus Argiuorum reges fuerunt*] Thucydides lib. II. hiſt. Amphilochum ſcribit Amphiarai filium poſt bellum Troianum cum domum reuerſus eſſet, Argos exoſum domicilium condidiſſe in ſinu. Ambraciota urbem, quam de nomine primae urbis,

& ſuo Argos Amphilochium appellauit. Mopſus urbs eſt Ciliciae, ut auctor eſt Plinius. Eam Cicero in Epiſtolis Mopſueſtiam uocat. Stephanus dicit, Mopſueſtia urbs ad Pyramum fluuium. Euſtathius Libyci Dionyſij interpres inquit, Mallus urbs Ciliciae dicta a Mallis id eſt coronis capillorum, quas rapiens alicunde Corus, ubi urbs condebatur, depoſuit: inde Mopſus, & Amphilochus uates nomen indidere. Amphilochi oraculum in Mallo Ciliciae urbe Pauſanias ſua ipſius aetate cetera omnia ait ſuperare. AMPHIARAVS § Argiuus uates pro deo cultus poſt mortem, qui & oracula reddebat, nam poſt purgationem, & perfectis ſacrificiis iis deis, quorum in ara nomina ſculpta fuerant, & mactato ariete, cuius pellis ſubſternebatur, ubi incubantes captabant ſomnia, ex quibus interpretatis futura praenoſcebant. TIRESIAS, § Hunc Eurymi Thebani filium, ferunt cum in Cyllenio monte uirga percuſſiſſet duos concumbentes dracones, mutatum in mulieris figuram, & poſt temporis ſeriem in eodem loco percuſſis eiſdem ſerpentibus reſtitutum in priſtinam naturam. Vtrumque igitur ſexum expertus, cum arbiter adhibitus eſſet a Ioue, & Iunone, de amoris qualitate; & reſpondiſſet, uirum habere tres uncias amoris, nouem uero feminam; ab irata Iunone manu auerſa excaecatum. Iouem uero ob id feciſſe, ut ſeptem aetates uiueret, uatesq. praeter ceteros mortales eſſet. ALTERO § Tireſia. de quo Homerus in X. Odyſſ. SOLO § terra, in qua abſorptus eſt in bello Thebano. Ponitur & Solum pro ſolio, hoc eſt, regia ſede, quae ſolium dicitur a ſoliditate. ORACVLA § reſponſa tamquam a numine. Ponitur interdum oraculum pro loco, ubi redduntur oracula: ut paullo ſupra: Ferunt ex oraculo haec fatam eſſe Pythiam. POLYIDVM *Corinthium*, § Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Polybum Corinthium, ex Homeri loco, quem Cicero ſignificat, qui eſt lib. III. Iliados, his uerbis:

Ἦν δὲ τις ἐυχήνωρ πολυΐδȣ μάντιος υἱὸς,
Ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, κορίνθοθι οἰκία ναίων,
Ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ ὀλολὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε:
Πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολυΐδος,
Νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
Ἢ μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

Sic & lib. II. de leg. inter uates nominatur. Haec Paullus Pater. POLYIDVM: § Latine Multiſcium diceres. APVD *ueteres, qui rerum potiebantur, &c.* § Plato in Alcibiade, Imbui Perſarum regum filios ait Magia, ut ad mundanae reip. imaginem ſuam & ipſi remp. adminiſtrare, diſtribuereq. condiſcant. TENEBANT § callebant. AVCTORITATE § conſilio. RATIO § ars. DRVYDES, § Ita Galli ſacerdotes ſuos uocabant, quia e glandiferis arboribus, praecipue uero e robore, uiſcum illud demetebant, quo nihil habebant religioſius: quia tamquam praeſtantiſſimum numen uenena omnia pelleret, & animalium ſterilitatem. Roborum eligunt lucos, inquit Plinius, nec ulla ſacra ſine ea fronde conficiunt: ut inde appellati quoque interpretatione Graeca poſſint Dryidae uideri. Plinianae lectioni conſentiunt, qui Nymphas, Dryades a Graecis dictas uolunt, quae in glandiferis arboribus uitam haberent: & Hamadryades, quae ſint una cum ipſis arboribus natae. Ad uitam conferre, quae de Dryadibus, & Hamadryadibus commenti ſunt poetae, nemo mirabitur, qui in quodam epigrammate Virgiliano legerit:

Phoenix reparabilis ales:
Quem uos perpetuo decies praeuertitis aeuo,
Nymphae Hamadryades, quarum longiſſima uita eſt.

aut in Plutarchi lib. de ceſſatione orac. Phoenix,

Iouis alma propago,
Quem decies ueſtro Nymphae praeuertitis aeuo.

Vtcumque haec ſint, Graeci, qui priſcos homines uictum, & inde fortitudinem, ſeu uires ex glandibus comparaſſe dixere, quorumq. linguam Druydes in ſacris uſos eſſe conſtat; glandiferas arbores communi nomine uocarunt, eaſq. fortitudinis elogium fecere: quamquam Latini Roboris nomine fortitudinem, & unicam tantum ſpeciem ex omnibus glandiferis intelligunt. HOSPITEM *tuum* § amicum externum. MAGI § ita Perſae ſuos nominant ſacerdotes. FANO § In templo fanum dicitur a φανέω, hoc eſt a uiſione. VOS § Romani augures, quorum e numero erat M. Cicero. NONIS § ſingulis menſibus. Romani ſingulos menſes in kalendas & nonas diuidebant. DISCIPLINAM, § naturalem, ex cognitione rerum occultarum, ut herbarum, lapidum, ſimilium. erat enim eo tempore laudabilis, non, ut nunc, deteſtabilis ex malorum ſpirituum conſuetudine. itaque tres Magi Reges optima mente praediti Chriſto nato munera obtulerunt. Apollonium Tyaneum fuiſſe Magum, ſeu philoſophum, ut Pythagorici, ait Hironymus ad Paullum. CERTAS § hereditario iure addictas. IAMIDARVM § Cecinit Pindarus ex Apolline, & Euadne natum infantem, quem expoſitum duo dracones inter uiolas nutriuerint, unde Iamus appellatus ſit, quoniam ἴα Graeci uiolas appellent, eundemque uaticinio clarum poſteris ſuis Iamidibus tale donum reliquiſſe. GLVTIDARVM, § Herodotus, & Pauſanias hanc familiam Clytidas uocant. FLOREBAT § de fructuoſis, & utilibus cogitaret. DECREVIT § ſtatuit. DE *principium filijs ſex ſingulis Etruriae populis* § Valerius Maximus non ſex, ſed decem fuiſſe tradit, qui ſingulis Etruriae populis in diſciplinam traderentur. Haec Paullus pater. PRINCIPIVM § nobilium, optimatum. POPVLIS: § Duodecim fuere Etruriae populi, totidemq. Lucumones iuxta duodenarium numerum urbium, quas primum coluere, quarum nomina Hadria, Mantua, Felſina, Cluſium, Peruſia, Arretium, Populonia, Vetulonia, Tarquinij fanum, Volturnae, vel Tuſcanienſes. IN *diſciplinam* § ut erudirentur. TENVITATEM § deminutionem fortunarum. AVCTORITATE § dignitate. AEDVCERETVR § transferretur.

CICERO

AC mihi quidem uidentur ex locis quoque ipſis, qui a quibuſque incolebantur, diuinationum opportunitates eſſe ductae. ut enim Aegyptij, ut Babylonij, in camporum patentium aequoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi caeli officere poſset, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quod religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq. propter aeris craſsitudinem de caelo apud eos multa fiebant; & quod ob eandem cauſsam multa inuſitata partim ex caelo, alia ex terra oriebantur, quaedam etiam ex hominum, pecudum ue conceptu, & ſatu; oſtentorum exercitatiſsimi interpretes exſtiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter a maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, praedicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quod paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & aeſtate peragrantes, propterea facilius cãtus auium, & uolatus notauerunt. Eademq. & Piſidiae cauſſa fuit, & huic noſtrae Umbriae. tum Caria tota, praecipueq. Telmeſſes, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeq. fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi, gigniq. poſſunt, in oſtentis animaduertendis diligentes fuerunt. Quis uero non uidet, in optima quaque rep. plurimũ auſpicia, & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis rex umquam fuit; quis populus, qui non uteretur praedictione diuina? neque ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis, quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello, ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus. nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedaemonij regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt: itemq. Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurem intereſſe uoluerunt: idemq. de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedaemoniorum remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui praeerant Lacedaemonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheae fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſſa excubabant; quia uera quietis oracula ducebant. Ad noſtra iam redeo. Quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, & cum tres lunae, & cum faces; & cum ſol nocte uiſus eſſet; & cum ex caelo fremitus auditus, & cum caelum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaq. maximis terraemotibus conquaſſata eſset. quibus portentis magna populo R. bella, perniciosaeq. ſeditiones denunciabantur. inq. his omnibus reſponſa haruſpicum cum Sibyllae uerſibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo ſudauit, Capuae Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cum ſaepe lapidum, ſanguinis non numquam, terrae interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex caelo eſt? in Auentino portae, & homines? Tuſculi aedes Caſtoris, & Pollucis, Romaeq. Pietatis? nonne & haruſpices ea reſponderunt, quae euenerunt; & in Sibyllae libris eaedem repertae praedictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq. ſaepe reſponſis haruſpicum paruit? Caeciliae, Q. filiae, ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt a ſenatu Iunoni Soſpitae reſtitutum. quod quidem ſomnium, Siſenna cum diſputaſset, mirifice ad uerbum cum re conueniſſe, tum inſolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat; exponitque, initio belli Marſici & deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe caelum, & ex occulto auditas eſſe uoces, quae pericula belli nunciarent; & Lanuuij clypeos, quod haruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, a muribus eſſe deroſos.

EXPLANATIO

OPPORTVNITATES } aptitudines. DVCTAE } deriuatae. VT *enim Aegyptij, ut Babylonij,* } Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem, uel, Etenim Aegyptij, & Babylonij. Haec Paullus pater. IN *camporum aequoribus* } in aequatis, & complanatis campis, quos Aequora ideo appellare uidetur, quia Nilo exundante quotannis irrigabantur in aeſtate. RELIGIONE *imbuti* } ſacrificijs aſſueti. VIM } ſignificationem. TV *ſoles dicere,* } ut patet in II. de nat. de. FINGI, } conformari. MANTES } uates, a uerbo μαντεύομαι uaticinor Latine: inde μαντεῖον uaticinandi locus, & fatis fandis idoneus. REGIBVS *ſuis* } duo enim erant, & domi foriſq. id ius habebant, quod Romani conſules. ASSESSOREM } conſiliarium. SENIBVS } ſenatoribus remp. regentibus, & gubernantibus. Idem in Catone maiore dicit, Apud Lacedaemonios hi, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, ut ſunt, ſic etiam appellantur ſenes: & maiores noſtri ſummum conſilium appellauerunt Senatum. TEMPERAVIT } modificauit. AVCTORITATE } ſententia. VIGILANTIBVS *curis* } ſollerti commentatione. PASITHEAE } Paſithea, inquit Sudas nomen deae. Papinius, in Thebaide, Paſitheam e Gratijs maximam agnoſcit his uerbis:

Nam hoc Paſithea blandarum prima ſororum.

Paſitheam undique diuinam quidam interpretantur, & Cybelen eſſe autumant deorum omnium matrem, illudq. afferunt Catulli: Trepidantem eum recepit dea Paſithea ſinu. SOMNIANDI *cauſſa excubabant*;} Videtur eſſe legendum, Incubabant: quo uerbo & Virgilius, de Latino rege loquens, in ſimili ſententia lib. VII. uſus eſt, cum inquit: Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſq. petiuit. Incubabant enim, ut ſomnos caperent. at Excubare contrarium ſignificat. Haec Paullus pater. QVIETIS} ſomni. AD *libros*} ad carmina Sibyllae. DISCESSISSE} hiatum feciſſe. GLOBI} rotunditates, quas Graeci σφαῖρας uocant. DELATA} nunciata. DESEDISSET} deorſum ſediſſet. CONGRVEBANT} conueniebant. ANDROLABES} hiatus depreſſio. ANDROGYNI} habentis utrumque ſexum. Liuius, agens de portentis, dicit, Satis conſtabat, Sinueſſae natum ambiguo inter marem, & feminam ſexu infantem, quos Androgynos uulgus Graeco ſermone ad duplicanda uerba faciliore appellat. ATRATVS} nomen eſt parui fluminis non longe ab urbe, ut Spinon, & Nodinus, quorum appellationes mutatae ſunt. MODO} paucis ante annis. RESTITVTVM} inſtauratum apud Lanuuium. DISPVTASSET} rationibus affirmauiſſet. CVM *re*} cum euentu rei per ſomnium uiſae. INSOLENTER} temere, pueriliter. OSTENTA} ſigna, quae uigilantes cernere poſſunt.

C I C E R O

QVID, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus praeter modum creuiſſet, Veientem quendam ad nos, hominem nobilem, profugiße, eumq. dixiße, ex fatis, quae Veientes ſcripta haberent, Veios capi non poſſe, dum lacus is redundaret; &, ſi lacus emiſſus lapſu, & curſu ſuo ad mare profluxißet, pernicioſum populo R. ſin autem ita eſſet eductus, ut ad mare peruenire non poßet, tum ſalutare noſtris fore. ex quo illa admirabilis a maioribus Albanae aquae facta deductio eſt. Cum autem Veientes bello feſſi legatos ad ſenatum miſiſſent, tum ex his quidam dixiſſe dicitur, non omnia illum transfugam auſum eſſe ſenatui dicere: in ijſdem enim fatis ſcriptum Veientes habere, fore ut breui a Gallis Roma caperetur. quod quidem ſexennio poſt Veios captos factum eße uidemus. Saepe etiam & in proelijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicae uoces ex occulto mißae eſſe dicuntur. cuius generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox eſt a luco Veſtae, qui a Palatij radice in Nouam uiam deuexus eſt; ut muri, & portae reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt. ara enim Aio loquenti, quam ſaeptam uidemus, ex aduerſus eum locum conſecrata eſt. Atque etiam ſcriptum a multis eſt, cum terraemotus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, uocem ab aede Iunonis ex arce exſtitiſſe: quocirca Iunonem illam appellatam Monetam. Haec igitur, & a dijs ſignificata, & a noſtris maioribus iudicata, contemnimus? Neque ſolum deorum uoces Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum: quae uocant omnia. quae maiores noſtri, quia ualere cenſebant, iccirco omnibus rebus agendis, Quod bonum, fauſtum, felix, fortunatum eſſet, praefabantur: rebusq. diuinis, quae publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq. ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs ſe abſtinerent. itẽq. in luſtranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, cenſor populum luſtraret, bonis nominibus, qui hoſtias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu conſules obſeruant, ut primus miles fiat bono nomine. quae quidem a te ſcis & conſule, & imperatore ſumma religione eſſe ſeruata. Praerogatiuam etiam maiores omen iuſtorum comitiorum eſſe uoluerunt. atque ego exempla omnium nota proferam. L. Paullus, conſul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perſe gereret, obtigiſſet; ut ea ipſa die domum ad ueſperum redijt, filiolam ſuam Tertiam, quae tum erat admodum parua, oſculans animaduertit triſticulam: quid eſt, inquit, mea Tertia, quid triſtis es? mi pater, inquit, Perſa perijt. tum ille arctius puellam complexus, Accipio omen, inquit, mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego audiui, cum diceret, Caeciliam Metelli, cum uellet ſororis ſuae filiam in matrimonium collocare, exiße in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſſa; quod fieri more ueterum ſolebat: cum uirgo ſtaret, & Caecilia in ſella ſederet, neque diu ulla uox exſtitiſſet, puellam defatigatam petijße a matertera, ut ſibi concederet paulliſper, ut in eius ſella requieſceret; illam autem dixiſſe, Vero, mea puella, tibi concedo meas ſedes. quod omen res conſecuta eſt: ipſa enim breui mortua eſt, uirgo autem nupſit cui Caecilia nupta fuerat. Haec poſſe contemni, uel etiam rideri, praeclare intelligo: ſed ipſum eſt, deos non putare, quae ab ijs ſignificantur, contemnere. Quid de auguribus loquar? tuae partes ſunt: tuum, inquam, auſpiciorum patrocinium debet eſſe. Tibi P. Claudius augur conſuli nunciauit, addubitato ſalutis augurio, bellum domeſticum triſte, ac turbulentum fore: quod paucis poſt menſibus exortum, paucioribus eſt a te diebus oppreſſum. cui quidem auguri uehementer aſſentior. ſolus enim multorum annorum memoria, non decantandi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam. quem irridebant collegae tui, eumq. tum Piſidam, tum Soranum augurem eße dicebant. quibus nulla uidebatur in auguriis, aut auſpicijs praeſenſio, aut ſcientia ueritatis futurae, ſapienter, aiebant, ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones. quod longe ſecus eſt. neque enim in paſtoribus illis, quibus Romulus praefuit, nec in ipſo Romulo haec calliditas eſſe potuit, ut ad errorem multitudinis religionis ſimulacra fingerent. ſed difficultas, laborq. diſcendi diſertam negligentiã reddidit. malunt enim diſſerere, nihil eſſe in auſpicijs, quam, quid ſit, ediſcere.

EXPLANATIO

CVM *lacus Albanus*] In unum omnium curae uerſae ſunt, inquit Liuius, quod lacus in Albano monte ſine ullis caeleſtibus aquis, cauſſa ue alia, quae rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam creuit. Quidnam eo dij portenderet prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum. REDVNDARET] excreſceret. Romani, deſperata ope humana, inquit Liuius, fata, & deos exſpectant, cum legati a Delphis uenerunt ſortem oraculi afferentes, congruentem reſponſo captiui uatis: Romane aquam Albanam caue lacu contineri: caue in mare manare ſuo flumine ſinas: emiſſam per agros diſſipatamq. riuis, exſtingues. tum tu inſiſte audax hoſtium muris, memor quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi his, quae nunc panduntur, fatis uictoriam datam. Bello perfecto uictor donum amplum ad mea templa portato, ſacraq. patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata ut aſſolet facito. TVRBIDIS] periculoſis. DEVEXVS] deuergens, & accliuis. SVE *plena*] ſue grauida. MONETAM] a Moneo uidelicet uerbo. NEQVE *ſolum*] Iam agit de ominibus magna cura quondam obſeruatis. PRAEFABANTVR] praefando enunciabant. ad malum omen excludendum. FERIIS *imperandis*] cum a magiſtratibus uoce praeconis imperabantur feriae. LVSTRANDA] recenſenda, & expianda. DEDVCERET] alio duceret ad habitandum. DELECTV] electione militum. BONO] fauſto, laeto, honeſto. IMPERATORE] quoniam M.Cicero proconſul in Aſia exercitui praefuit, hoſtesq. repreſſit: unde triumphum aliquando ſperauit. PRAEROGATIVAM] id eſt tributa, quae in electione magiſtratuum prima daret ſuffragium, & uocem. IVSTORVM] legitimorum. OMEN] uocem ſignificatiuam FLAMINEM] ſacerdotem. EXSTITISSET] exiuiſſet. MATERTERA] ſoror matris, quaſi mater altera. SED *ipſum eſt &c.*] Idem eſt, inquit, ſigna deorum contemnere, & putare non eſſe deos. TVAE *partes*] tua cura, munus tuum. TIBI *P. Claudius*] Puto legendum, Ap. Claudius: qui fuit P. Clodij, Ciceronis inimici, frater, augur peritiſſimus, qui etiam de augurali ſcientia libros edidit, Ciceroniq. inſcripſit, ut ex ep. 9. lib. III. ad Appium colligitur. & augurales Appij libros nominat Feſtus. Haec Paullus pater. ADDVBITATO] non pure celebrato. TRISTE] luctuoſum. TVRBVLENTVM] saeuum CVI] Appio Claudio. MVLTORVM *annorum memoria*] id eſt, longo annorum ſpatio, & recordatione. DECANTANDI] enunciandi ad faſtum, atque iactantiam. DISCIPLINAM] artem. COLLEGAE *tui*] ceteri augures. PISIDAM] imitatorem Piſidarum & Soranorum. qui populi adhuc retinent nomen in extremo Latio. QVIEVS] nimirum collegis tuis. SAPIENTER *eſſe fictas*] a ſapientibus eſſe fictas. AD *opinionem imperitorum*] ſubaudi decipiendam. LONGE] ualde. CALLIDITAS] aſtuta fictio. ESSE *potuit*] quoniam eo tempore ſimpliciſſima erant ingenia. SIMVLACRA] fictiones. DISERTAM] eloquentem. DISSERERE] diſputando affirmare. NIHIL] nullam ueritatem. QVID *ſit*] quam habeat in ſe ueritatem.

CICERO

QVID eſt illo auſpicio diuinius, quod apud te in Mario eſt? ut utar te potiſſimum auctore.

Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
Arboris e trunco ſerpentis ſaucia morſu,
Ipſa feris ſubigit transfigens unguibus anguem
Semianimum, et uaria grauiter ceruice micantem.
Quem ſe intorquentem lanians, roſtroq. cruentans,
Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seq. obitu a Solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc ubi praepetibus pennis, lapſuq. uolantem
Conſpexit Marius, diuini numinis augur,
Fauſtaq. ſigna ſuae laudis, redituſq. notauit;
Partibus intonuit caeli pater ipſe ſiniſtris.
Sic aquilae clarum firmauit Iuppiter omen.

Atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed a certis acceptus, & poſteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioque.
Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
Solus auem ſeruans. at Romulu' pulcher in alto
Quaerit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
Certabant, urbem Romam ne, Remam ne uocarent.
Omnis cura uiris, uter eßet induperator.
Exſpectant, ueluti, conſul cum mittere ſignum
Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
Quam mox emittat pictis ex faucibu' currus:
Sic exſpectabat populus, atque ore timebat
Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
Interea Sol albu' receſſit in infera noctis.
Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux:
Et ſimul ex alto longe pulcherrima praepes
Laeua uolauit auis; ſimul aureus exoritur Sol.
Cedunt ter quattuor de caelo corpora ſancta
Auium, praepetibus ſeſe pulchriſq. locis dant.
Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
Auſpicio regni ſtabilita ſcamna, ſolumque.

Sed, unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. Si nihil queam diſputare, quamobrem quidque fiat: & tantum modo fieri ea, quae commemoraui, doceam; parum ne Epicuro, Carneadi ue reſpondeam? quid, ſi etiã ratio exſtat artificioſae praeſenſionis facilis, diuinae autem paullo obſcurior? quae enim extis, quae fulguribus, quae portentis, quae aſtris praeſentiuntur, haec notata ſunt obſeruatione diuturna. Affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam: quae poteſt eſſe etiam ſine motu, atque impulſu deorum, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quamque rem ſignificet, cre-

bra

bra animaduerſione perſpectum eſt. Altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quae phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturã deorum: a qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq. placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus: cumq. omnia completa ſint, & referta aeterno ſenſu, et mente diuina, neceſſe eſt cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi uitae neceſſitatibus ſeruiunt, diſiunguntq. ſe a ſocietate diuina, uinclis corporis impediti.

EXPLANATIO

DIVINIVS } uerius, praeſtantius. IN *Mario* } libello de augurijs, qui Marij appellatione inſcribebatur. eius meminit idem M. Cicero in principio ſuarum Legum. AVCTORE. } duce, doctore. HIC } tunc. PENNATA *ſatelles* } aquila miniſtrans Ioui fulmina. Negant, inquit Plinius, ſolam hanc alitem fulmine exanimatam, ideo armigeram Iouis conſuetudo iudicauit. ARBORIS } nimirum quercus, quae Mariana ic- circo dicta, quoniam eius in Mario meminiſſet Cicero, augurijq. principium poſuiſſet, quod Mario fugienti uiſum eſt, & intellectum. SVBIGIT } calcat, premit. VARIA } uerſicolori, & maculoſo collo. GRAVITER } moleſte, & cum dolore MICANTEM. } motus cientem. INTORQVENTEM } obliquantem, ac re- plicantem. ANIMOS } irae, impetus, & tumores. DVROS } acerbos. EFFLANTEM } moribundum. AF- FLIGIT } impingit, illidit. NITIDOS } radiantes. PRAEPETIBVS } ſublimius uolantibus, proſperis, & fe- licibus. Nigidius Figulus in lib. primo augurij priuati ita dicit, Diſcrepat dextra ſiniſtrae, praepes inferae. No- TAVIT } obſeruauit. PARTIBVS *ſiniſtris* } rationem ſiniſtri fulminis lege apud Dionyſium lib. II. PA- STORALIS } rudis, ſimplex, citra malitiam. VRBANVS } ciuilis. CERTIS } grauibus, & fide dignis. APVD *Ennium* } In primo ſcilicet annali. FRATRE } Remo. DEVOVET } deputat. SECVNDAM } proſperam, & felicem. PVLCHER } regiae dignitatis, & indolis. ALTO *Auentino* } Aliter Liuius. dicit enim, Palatinum Romulus, Auentinum Remus ad inaugurandum templa capiunt. CERNENS *genus altiuolantum* } circum- ſpiciens aues augurio ſecundas, & regni auctores, & duces. VIRIS } uirorum ſtudijs, fauoribuſque. INDV- PERATOR } princeps, & dux illius coetus, & condendae urbis. CARCERIS *oras,* } Circi extremitates, ubi equi repagulis quibuſdam tamquam carceribus includuntur, emittunturque, ut luſtrent metas, oblectent po- puli ſtudia, & contendant ad palmam. QVAM *mox* } quam cito. PICTIS *ex faucibus* } ex repagulis pi- ctis. ORE *timebat* } uultu timorem oſtendendo. ALBVS } candore conſpicuus. IN *infera noctis* } ſub ter- ram, cuius umbra noctem efficit. EXIN } deinde. CANDIDA } ſplendida. ICTA } percuſſa radijs Solis. EX *alto* } ex ſeptemtrionali parte caeli, quae nobis ſemper eſt ſublimis. Auctor eſt Dionyſius augures e cae- lo ſeruantes ad Solis ortum reſpicere, quibus in ſiniſtra ſit borealis axis, & in ſiniſtra auſtralis. felices ergo erant aues, quae ex alto apparebant. PRAEPES } proſperi augurij. CEDVNT } uolant. TER *quattuor* } Duode- cim. Tot uultures Romulo a ſiniſtra parte apparuerint. dicuntur cum ſex tantum Remo apparuerunt. SAN- CTA } ueneranda. AVIVM } Anapaeſtus eſt dactylo contrarius. duas enim ſyllabas habet breues, & ultimam longam. PRAEPETIBVS, *pulchriſque* } felicibus, & honeſtis. PRIORA, } primas partes in augurio duo- decim uulturum. REGNI *ſcamna, ſolumque.* } regni ſubſellia, & ſolium, ita a ſoliditate nuncupatum. SED, *unde huc digreſſa* } Reuertamur, inquit Q. Cicero, ad cauſſam diuinationis. DISPVTARE } diſputan- do, afferre. TANTVMMODO *doceam* } ſolum oſtendam, ita eſſe nulla reddita ratione. PARVM *ne* } ac ſi dicat, multum quidem reſponderem. RATIO } cauſſa FACILIS, } aperta, & plana. DIVINAE } ſubau- di praeſenſionis, hoc eſt, uaticinij, & ſomnij. OBSCVRIOR } remotior, & profundior. MOTV, } concitatione. QVID *ex quoque* } quid e re quaque ſoleat euenire, & ſic ab effectibus adſcenditur ad cauſſas. ALTERA *au- tem* } Tenebat nunc cauſſam naturalis diuinationis, quae tota pendet a ui, & natura diuina. HAVSTOS } acceptos. DELIBATOS } deguſtatos. AETERNO *ſenſu* } prouidentia diuina contracta ad ſenſibilia corpo- ra. COGNATIONE } affinitate quadam naturalis qualitatis. COMMOVERI. } impelli ad diuinationem. SED *uigilantes* } Reſpondet tacitae obiectioni, cur non omnes humani animi, nec ſemper diuinent, ſi diuini ſunt. SOCIETATE } commercio.

CICERO

RARVM eſt quoddam genus eorum, qui ſe a corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, ſtudioq. rapiantur. horum ſunt auguria non diuini impetus, ſed rationis humanae. nam & natura futura praeſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando caeli, atque terrarum: alij autem in rep. exercitati, ut de Athenienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudentes poſſumus dicere, id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, non plus, quam Mileſium Thalem; qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq. etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, ante quam florere coepiſſet, in agro Mileſio coemiſſe dicitur. animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem Solis, quae Aſtyage regnante facta eſt, praedixiſſe fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolae etiam multa praeſentiunt: ſed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacedaemonij ſunt, ut urbem, & tecta linquerent, armatiq. in agro excubarẽt, quod terraemotus inſtaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt. Ne Pherecides quidem ille Pythagorae magiſter potius diui-

nus

nus habebitur, quam phyſicus: qui cum uidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo, terraemotus dixit inſtare. Nec uero umquam animus hominis naturaliter diuinat, niſi cum ita ſolutus eſt, & uacuus, ut ei plane nihil ſit cum corpore: quod aut uatibus contingit, aut dormientibus. itaque ea duo genera a Dicaearcho probantur, &, ut dixi, a Cratippo noſtro: ſi propterea, quod ea proficiſcuntur a natura; ſint ſumma ſane, modo ne ſola: ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant; multa tollunt, quibus uitae ratio continetur. ſed, quoniam dant aliquid, idq. non paruum, uaticinationes cũ ſomnijs: nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, praeſertim cum ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. Ergo & ij, quorum animi, ſpretis corporibus, euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati cernunt illa profecto, quae uaticinantes praenunciant: multisq. rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhaerent, ut ij, qui ſono quodam uocum, et Phrygijs cantibus incitantur: multos nemora, ſiluaeque, multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quae futura ſunt. quo de genere illa ſunt,

Eheu uidete: iudicauit iudicium inclytum
Inter deas tres aliquis: quo iudicio Lacedaemonia
Mulier furiarum una adueniet.

eodem enim modo multa a uaticinantibus ſaepe praedicta ſunt, neque ſolum uerbis, ſed etiam

Verſibu', quos olim Fauni, uatesq. canebant.

Similiter Martius, & Publicius uates ceciniſſe dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt. Credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatae mentes oracula funderent. Atque haec quidem uatum ratio eſt: nec diſſimilis ſane ſomniorum. nam, quae uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus. uiget enim animus in ſomnijs, liberq. ſenſibus ab omni impeditione curarũ, iacente, et mortuo paene corpore, quia uixit ab omni aeternitate, uerſatusq. eſt cum innumerabilibus animis, omnia, quae in natura rerum ſunt, uidet, ſi modo temperatis eſcis, modicisq. potationibus ita eſt affectus, ut, ſopito corpore, ipſe uigilet, haec ſomniantis eſt diuinatio. Hic magna quaedam exoritur, neque ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio, eodemq. modo & oculorum, & uaticinationũ: ſunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, aes, ferrum fruſtra natura diuina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet, quemadmodum ad eorum uenas perueniretur: nec fruges terrae, baccas ue arborum cum utilitate ulla generi humano dediſset, niſi earum cultus, & condiciones tradidiſſet; materia deinde quid iuuaret, niſi confectionis eius fabricã haberemus? ſic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta eſt, per quã illa utilitas percipi poſſit. itẽ igitur ſomnijs, uaticinationibus, oraculis, quod erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitae ſunt interpretum.

EXPLANATIO

AVOCENT } remoueant. HORVM } talium hominum. AVGVRIA } praeſagitione. SOLONE } de hoc uide Laertium. DIVINOS } uates. MILESIVM *Thalem;* } Ariſt. lib. I. Polit. Sed Plinius lib. XXIX. cap. 28. hoc tribuit Democrito. COMMODVM } utile, ac placitum. SCIENTIA } naturi inueſtigatione. GVBERNATORES } nauium moderatores. EXCVBARENT } pernoctarent. INSTARET } immineret. PHYSICVS: } naturae indagator. IVGI *puteo* } perenni, ſemperq. ſcatente. INSTARE. } impendere. NEC *uero* } Ponit nunc proprietatem naturalis diuinationis, qua ſomniantes utuntur, aut uates. NATVRALITER } naturali impulſu citra artem aliquam. NIHIL *ſit* } in nullo communicet. VATIBVS } diuino afflatu praedicentibus futura. PROBANTVR, } tenentur tamquam uera. NOSTRO: } familiaritate nobis iuncto. SINT *ſumma,* } primum locum habeant. MODO *ne ſola:* } dummodo inquit, non excludantur cetera, quae arte conſtant. NIHIL *eſſe in obſeruatione* } nullam eſſe ueritatem in artificioſa diuinatione, quae obſeruationibus regitur. DANT *aliquid* } concedunt aliquam eſſe diuinationem uaticinantium ſcilicet, & ſomniantium. CVM *his* } Cratippo, & Dicaearcho. NVLLAM *diuinationem probent* } eiuſmodi ſunt Epicurei. EVOLANT } libere, & celeriter exeunt. ARDORE *quodam* } ardenti cupidine. INCITATI } ſtimulati. MVLTISQ. *rebus inflammantur* } uarijſq. modis commouentur. INFLAMMANTVR } ſuprema ui aguntur, & commouentur. CORPORIBVS *non inhaerent* } a terreſtri mole ſunt abſtracti. PHRYGIIS } Cybeleijs. Arrianus auctor eſt, Phrygas eſſe ditiſſimos, antiquiſſimoſq. omnium hominum, & furibundos propter Cybelem. FVRIBVNDA } furore commota. EHEV *uidete:* } Vaticinium eſt Caſſandrae furentis apud Ennium tragicum. INTER *deas tres* } Palladem, Iunonem, & Venerem, cui Paris aureum pomum adiudicauit. LACEDAEMONIA *mulier* } Laconica Helena. VERSIBVS, } Ennij uerſus. Varro lib. VI. & in libro de claris oratoribus. APOLLINIS *operta* } arcana abdita Oraculi Apollinei. CREDO *etiam* } Ponit aliam cauſſam naturalis diuinationis. ANHELITVS } afflatus. ORACVLA } deorum ſententias. RATIO } cauſſa. NAM *quae* } ſubaudi praeſenſiones. VIXIT } uitam accepit. AB *omni aeternitate* } ab uniuerſo caelo. IN *natura* } in eſſentia. HIC } in hac parte. EXPLANATORES } interpretes. VENAS } meatus. tranſlatio. CONDICIONES } modum bene diſponendi. MATERIA } ſubiectum formarum arte inducendarum. FABRICAM } artem.

CICERO

QVO modo autem aut uates, aut ſomniantes ea uideant, quae nuſquam etiam tunc ſint, magna quaeſtio eſt. ſed, explorata ſi ſint ea, quae ante quaeri debeant; ſint haec, quae quaerimus, faciliora. conti-

net enim totam hanc quaeſtionem ea ratio, quae eſt de natura deorum, quae a te ſecundo libro eſt explicata dilucide. quam ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locũ hunc continet, de quo agimus, eße deos, & eorũ prouidentia mundũ adminiſtrari, eoſdemq. cõſulere rebus humanis, nec ſolum uniuerſis, uerum etiam ſingulis. haec ſi tenemus, quae mihi quidem non uidentur poſſe conuelli: profecto hominibus a dijs futura ſignificari neceſſe eſt. ſed diſtinguendum uidetur, quonam modo. Non placet Stoicis, ſingulis iecorum fiſſis, aut auium cantibus intereſſe deum: neque enim decorum eſt, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto poteſt: ſed ita a principio inchoatum eße mundum, ut certis rebus certa ſigna praecurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium uiſis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta ſunt, ij non ſaepe falluntur. male coniecta, maleq. interpretata, falſa ſunt, non rerum uitio, ſed interpretum inſcitia. hoc autem poſito, atque conceſſo, eſſe quandam uim diuinam, hominum uitam continentem: non difficile eſt, quae fieri certe uidemus, ea qua ratione fiant, ſuſpicari. nam & ad hoſtiam diligendam poteſt dux eſſe uis quaedam ſentiens, quae eſt toto confuſa mundo: & tum, ipſam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio poteſt, ut aut abſit aliquid, aut superſit. paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit. quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento, quod paullo ante interitum Caeſaris contigit. qui cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea ueſte proceſſit; in extis bouis optimi cor non fuit. num igitur cenſes ullum animal, quod ſanguinem habeat, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei nouitate perculſus, cum Spurina diceret, timendum eße, ne & conſilium, & uita deficeret: earum enim rerum utrumque a corde proficiſci: poſtero die caput in iecore non fuit. quae quidem illi portendebatur a dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. Cum igitur eae partes in extis non reperiuntur, ſine quibus uictima illa uiuere nequißet: intelligendum eſt, in ipſo immolationis tempore eas partes, quae abſint, interijſſe. Eademq. efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum a dextra, tum a ſiniſtra parte canant oſcines. nam, ſi omne animal, ut uult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraque, quo uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq. ante efficit paene, quam cogitat: quanto id deo eſt facilius, cuius numini parent omnia? idemq. mittit & ſigna nobis eius generis: qualia permulta hiſtoria tradidit: quale ſcriptum illud uidemus: ſi Luna paullo ante Solis ortum defecißet in ſigno leonis, fore ut armis Darius, & Perſae ab Alexandro, & Macedonibus proelio uincerẽtur, Dariusq. moreretur: et ſi puella nata biceps eßet, ſeditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & ſi mulier leonem periſſe uiſa eßet, fore, ut ab exteris gentibus uinceretur ea reſp. in qua id cõtigißet. Eiuſdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus, Croeſi filium, cum eſſet infans, locutum: quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. Caput arſiſſe Ser. Tullio dormienti, quae hiſtoria non prodidit?

EXPLANATIO

EXPLORATA *ſi ſint* } certam habeant eſſentiam. QVAERI } ueſtigari. EA *ratio* } ea cognitio. OBTINEMVS } defendimus, & conſeruamus. HVNC *locum* } hanc quaeſtionem de diuinatione. SI *tenemus* } ſi defendimus. CONVELLI } ex animo eradicari. NECESSE *eſt* } nimirum, quia, niſi id facerent, non conſulerent hominibus. FISSIS } rimis. DECORVM *eſt* } conuenit maieſtati diuinae. NEC *fieri ullo modo poteſt:* } ut ſcilicet conueniat diuinae maieſtati, minimis quibuſque rebus intereſſe ad hoc ut per ea hominibus ſignificet, quae futura ſunt. PRAECVRRERENT } praeuenirent, antecederent. EXTIS } uiſceribus, inteſtinis. VISIS } imaginibus. VOCIBVS } enunciationibus. EA } ſigna. NON *ſaepe falluntur* } raro aberrant a ueritate, quam praecurrunt ſigna. VITIO, } culpa CONTINENTEM: } regentem, & conſeruantem. VIS *ſentiens*, } quam mundi animam Stoici opinati ſunt. CONFVSA } commiſta. TOTO *mundo:* } uniuerſae naturae. NATVRA } uis ipſa ſentiens in uniuerſa natura. AFFINGIT } addit. ARGVMENTO } indicio. NVM *cenſes* } ac ſi dicat, Impoſſibile eſt tale animal eſſe ſine corde. PERCVLSVS, } commotus, conterritus. CONSILIVM, } uirtus. VTRVMQVE } conſilium, & uitam. A *corde proficiſci* } a corde pendere. quia calor uitalis qui paſcitur ſanguine ſubtracto corde ſanguinis fonte exſtinguitur, & ceſſat animalis motus. Cor, inquit Ariſt. ſanguinolentum eſt. motus etiam laetitiae, ac triſtitiae denique omnium ſenſuum hinc oriri uidentur. VIDERET } praenoſceret. OSCINES } aues oris cantu augurantes. NAM, *ſi omne animal* } ſimilitudine oſtendit hoc eſſe diuinae menti factu facillimum. PRONO } decliui. OBLIQVO } flexo. PORRIGIT } extendit. NVMINI } imperio. INFANS, } mutus. Erat Croeſo, inquit Herodotus, filius habilis cetera, ſed mutus. QVAE *hiſtoria* } quaſi dicat, Omnia litterarum monumenta id teſtantur.

CICERO

VT igitur, qui ſe tradet ita quieti, praeparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa, & uera cernit in ſomnijs: ſic caſtus animus, purusq. uigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorumq. ſignorum, & ad extorum ueritatem eſt paratior. Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, quodq. ab ipſo in libris Socraticorum ſaepe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod Daemonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, numquam impellenti, ſaepe reuocanti. &

Socrates

Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quaerimus? Xenophonti conſulenti, ſequeretur ne Cyrum, poſtea quam expoſuit, quae ſibi uidebantur, Et noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium; ſed de rebus, & obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſeo referendum; ad quem etiam Athenienſes publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. Scriptum eſt item, cum Critonis, ſui familiaris, oculum alligatum uidiſſet, quaeſiuiſſe quid eßet: cum autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remißus eßet, in oculum recidiße; tum Socrates; Non enim paruiſti mihi reuocãti, cum uterer, qua ſoleo, praeſagitione diuina. Idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum eßet Lachete praetore, fugeretq. cum ipſo Lachete: ut uentum eſt in triuium, eadem, qua ceteri, fugere noluit. quibus quaerentibus, cur non eadem uia pergeret; deterreri a deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerant, in hoſtium equitatum inciderunt. Permulta collecta ſunt ab Antipatro, quae mirabiliter a Socrate diuinata ſunt: quae praetermittam: tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum non neceßaria. Illud tamen eius philoſophi magnificum, ac paene diuinum, quod, cum impijs ſententijs damnatus eſſet, aequiſſimo animo ſe dixit mori: neque enim domo egredienti, neque illud ſuggeſtum, in quo caußam dixerat, adſcendenti, ſignum ſibi ullum, quod conſueßet, a deo quaſi mali alicuius impendentis datum. Equidem ſic arbitror, etiam ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur, eſſe tamen diuinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, ſic in hac poße falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum, dubie datum, pro certo ſit acceptũ: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura, ſed pauciora diuinae praeſenſa, & praedicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit praedictum, praeſenſumque, ut, cum euenerit, ita cadat ut praedictum ſit, neque in eo quidquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat, eße certe diuinationem, idq. eſſe omnibus confitendum. Quocirca primum mihi uidetur, ut Poſidonius facit, a deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde a fato, deinde a natura uis omnis diuinandi, ratioq. repetenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. factum autem id appello, quod Graeci ιμαρμένην, id eſt, ordinem, ſeriẽq. cauſsarum, cum cauſsa cauſsae nexa rem ex ſe gignat. ea eſt ex omni aeternitate fluens ueritas ſempiterna. quod cum ita ſit; nihil eſt factum, quod non futurum fuerit; eodemq. modo nihil eſt futurum, cuius non cauſsas id ipſum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id, quod ſuperſtitioſe, ſed id, quod phyſice dicitur, cauſsa aeterna rerum, cur & ea, quae praeterierunt, facta ſint, & quae inſtant, fiant, & quae ſequuntur, futura ſint. ita fit, ut & obſeruatione notari poſſit, quae res quamque caußam plerumque conſequatur, etiam ſi non ſemper: nam id quidem difficile eſt affirmare. eaſdemq. cauſſas, uериſimile eſt, rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorem eas, aut in quiete uideant. Praeterea, cum fato omnia fiant, id quod alio loco oſtendetur: ſi quis modo talis poſſit eſſe, qui colligationem caußarum omnium perſpiciat animo, nihil eum profecto fallet. qui enim teneat cauſſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat, quae futura ſint. quod cum facere nemo, niſi deus, poſſit; relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam, conſequentia declarantibus, futura praeſentiat. non enim illa, quae futura ſunt, ſubito exſiſtunt; ſed eſt, quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidque replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data eſt: & ij, quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt. qui etſi cauſſas ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſſarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memoria, & diligentia, ex monumentis ſuperiorum efficitur ea diuinatio, quae artificioſa dicitur, extorum, fulgurum, oſtentorum, ſignorumq. caeleſtium.

EXPLANATIO

CASTVS ⁝ immaculatus. PVRVS ⁝ citra uitium. VERITATEM ⁝ ueram intelligentiam. Sic Q. Cicero
comprobat utramque diuinationem. DE *Socrate* ⁝ Xenoph. initio lib. I. ἀπομνημ. &c. circa finem, &
lib. III. κυπτρ. circa initium. DAEMONION *appellat*, ⁝ uim intellectiuam. Idem Cicero in Timaeo ſic ſcri
bit: Daemonas appellant Graeci, noſtri, ut opinor, Lares, ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt. At Lares
ſunt dij domeſtici ſcilicet familiarum cuſtodes. hinc & Lar familiaris, ab antiquis, teſte Plauto, in canis figu-
ram efformabatur. Plutarchús in probl. cur, inquit, Laribus, quos proprie Praeſtites uocant, canis aſſiſtit, ipſi
autem canum ueſtibus ueſtiuntur. Sunt, qui Laris nomine focum, & uniuerſam dómum uocauere. IMPEL-
LENTI ⁝ hortanti ad aliquid agendum. AVCTOREM ⁝ ducem. AD *Apollinem referendum* ⁝ hoc eſt pe-
tendum eſſe conſilium Apollinis. ADDVCTVM, ⁝ attractum. DELIVM ⁝ Liuius agens de bello Macedoni-
co ſic ſcribit. Templum eſt Apollinis Delium imminens mari, & fano lucoque, ea religione, & eo iure, quo
ſancta ſunt templa, quae ἄσυλα Graeci appellant. AEQVISSIMO ⁝ pacatiſſimo. Socrates in Apologia ſic lo-
quitur: Diuina quaedam uox mihi adeſt, quae agere quippiam aliquando prohibet, ad agendum uero pro-
uocat numquam. Vos iudices bene de morte ſperare debetis, idque unum cogitare uerum eſſe, uiro uidelicet
bono nil mali accidere poſſe, neque uiuenti, neque uita defuncto. mihi, laboribus morte liberari, bonum eſt:
& ideo diuinum illud ſignum mihi non obſtitit. SVGGESTVM ⁝ pulpitum. CONIECTVRA ⁝ iudicio, quod
ſignis nititur. PRO *certo* ⁝ pro uero, & infallibili. IPSVM ⁝ ſcilicet, ſignum datum. DIVINAE *praeſenſa*, ⁝
diuinitus praecognita. CADAT ⁝ eueniat. CASV ⁝ qui naturam ſequitur. FORTVITO ⁝ hoc eſt fortuna,
quae mentem ſequitur, ut in phyſicis aperit philoſophus. REPETENDA ⁝ requirenda. FATO ⁝ Fatum, di-
cebat Chryſippus auctore Gellio, eſt ſempiterna quaedam, & indeclinabilis ſeries rerum, & catena uoluens

ſe ſe,

ſe ſe, & implicans per aeternos conſequentiae ordines, e quibus apta, connexaq. eſt. εἱμαρμένην] ita dicitur, quoniam genita ordine quodam comprehenduntur. μαρπτω Graece, Comprehendo Latine. SERIEM] contextum quendam. FLVENS] emanans. FVTVRVM *fuerit*;] debuerit in lucem prodire ex cauſſis, in quibus quaſi tenebris latebat. SVPERSTITIOSE] praeter naturae rationem. PHYSICE] ſecundum rationem naturae. CAVSSA] ſcilicet efficiens. CVR] a qua. INSTANT,] praeſentia ſunt. QVAE *res*] quis effectus. PLERVMQVE] ſaepius. ID] quod ſcilicet ſemper conſequatur. VERISIMILE *eſt*,] ordinem uerborum, & ſententiam ſecuti, ſic emendauimus; cum antea Veriſimiles, legeretur. Haec Paullus pater. FVROREM] aflatum diuinum. QVIETE] ſomno. ALIO *loco*] alio libello, quem ſcilicet de fato compoſuit Cicero. COLLIGATIONEM] nexum, ac ſeriem quandam ad producendos effectus. TENEAT] intelligat. CONSEQVENTIA] euenientia. EXSISTVNT] ſe oſtendunt. EXPLICATIO] euolutio. TRADVCTIO] curſus. NIHIL *noui*] quia earundem cauſarum ijdem exſiſtunt effectus. REPLICANTIS] iterum inuoluentis. QVOD] quam explicationem, & replicationem. NATVRALIS *diuinatio*] quae fit per furorem, & ſomnium. CAVSSAS] uim rerum efficientem. Ex *monumentis*] obſeruationum hiſtorijs.

CICERO

NON eſt igitur ut mirandum ſit, ea praeſentiri a diuinantibus, quae nuſquam ſint: ſunt enim omnia, ſed tempore abſunt. atque, ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum, quae ex ijs progignuntur: ſic in cauſſis conditae ſunt res futurae, quas eſſe futuras, aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut coniectura praeſentit. atque ut ij, qui Solis, & Lunae, reliquorumq. ſiderum ortus, obitus, motusq. cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum ſit, multo ante praedicunt: ſic, qui curſum rerum, euentorumq. conſequentiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt, plerumque, quod ſi ne id quidem conceditur, non numquam certe, quid futurum ſit, intelligunt. Atque haec quidem, & quaedam huiuſmodi argumẽta, cur ſit diuinatio, ducuntur a fato. A natura autem alia quaedam ratio eſt: quae docet, quanta ſit animi uis ſeiuncta a corporis ſenſibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat; ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent aliquid, aut uoueant, haut dubitent, quin dij illud exaudiant: ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti uacant corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati mouentur, cernunt ea, quae permiſti cum corpore animi uidere non poſſunt. Atque hanc quidem rationem naturae difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus. ſed tamen id quoque rimatur, quantum poteſt, Poſidonius, cum eße cenſet in natura ſigna quaedam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculae diligenter quotannis ſolere ſeruare, coniecturamq. capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides, ſalubris ne, an peſtilens annus futurus ſit: nam, ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella exſtiterit, pingue, & concretum eße caelum, ut eius adſpiratio grauis, & peſtilens futura ſit: ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit, ſignificari caelum eſſe tenue, purumque, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarium immolatarum inſpicerentur exta, quorum ex habitu, atque colore tum ſalubritatis, tum peſtilentiae ſigna percipi, non numquam etiam quae ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quae ſi a natura profecta obſeruatio, atque uſus agnouit; multa afferre potuit dies, quae animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

-Nam iſtis, qui linguam auium intelligunt,
Plusq. ex alieno iecore ſapiunt, quam ex ſuo,
Magis audiendum, quam auſcultandum, cenſeo.

cur quaeſo? cum ipſe, paucis interpoſitis uerſibus, dicas ſatis luculente:

Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitq. in ſeſe omnia, omniumq. idem eſt pater,
Indidemq. eadem, quae oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

Quid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium una, eaq. communis, cumq. animi hominum ſemper fuerint, futuriq. ſint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quamque rem ſignificet, perſpicere non poſſunt?

Haec habui, inquit, de diuinatione quae dicerem. nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, neque eos, qui quaeſtus cauſſa hariolentur, ne pſychomantia quidẽ, quibus Appius, amicus tuus, uti ſolebat, agnoſcere.

Non habeo denique nauci Marſum augurem,
Non haruſpices Vicanos, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos coniectores, non interpretes ſomnium:
Non enim ſunt ij, aut ſcientia, aut arte diuini,
Sed ſuperſtitioſi uates, impudentesq. harioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiã:
Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmam ipſi petunt:
De his diuitijs ſibi deducant drachmam, reddant cetera.

atque haec quidem Ennius; qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa praedicere, leuitate, uanitate, malitia excluſa diuinationem probo. Quae cum dixiſset Quinctus, Praeclare tu quidem, inquam, paratus.

Deſunt pauca quaedam.

EXPLANATIO

NON *eſt igitur*] Docet ea eſſe in ſuis cauſſis, quae nondum exſtant, aut apparent. NVSQVAM *ſint*:] nondum appareant. SVNT *omnia*,] habent eſſe in proprijs cauſſis. TEMPORE] ſpatio temporis, & condicione. VIS] cauſſa efficiens, & procreans. CONCITATA] inſpirata, & commota. SOLVTA] libera, non occupata circa corporeos ſenſus. RATIO] ars uſu effecta. CONIECTVRA] opinabile iudicium. EVENTORVM] effectuum. DIVTVRNITATE] longo temporis uſu. NONNVMQVAM] aliquando, interdum. DVCVNTVR] originantur. A *natura*] a naturali proprietate rerum, quarum principium obtinet anima. ALIA *ratio*] alius modus. MENTE *permotis*.] furentibus, & uaticinantibus. SENTIVNT] cognoſcunt. VOVEANT] numinibus promittant. SOLVTI *corpore*] non occupati circa corpus. VACANT] uacui ſunt, nihil agunt. PERMISTI *cum corpore animi*.] Nihil muto, neque mutandum cenſeo: fuit tamen, cum dictionem, Animi, crederem abundare. Haec Paullus pater. PERMISTI *cum corpore*:] occupati circa corpus. RATIONEM *naturae*] modum naturalis diuinationis. TRADVCERE] accommodare. RIMATVR,] ſubtiliter inquirit. VT *enim Ceos*] Particulae, Vt, non uideo, quid reſpondeat. omnino in Ciceronis ſcriptis non nulla deprehenduntur, quae non eſt, quo referantur: ſed, utrum id ſcriptoris, an librariorum uitio ſit aſſignandum, ignoro. hic quidem unius litterae mutatione reſtitui poterit, Etenim Ceos. Haec Paullus pater. *Ceos*: incolentes Ceam inſulam in mari Aegaeo prope Euboeam. EXSTITERIT] apparuerit. PINGVE] craſſum. CONCRETVM] denſum. ADSPIRATIO] afflatus. GRAVIS] oneroſa, noxia. Purum, defaecatum, liquidum. HABITV] qualitate. A *natura*] a naturalibus qualitatibus. VSVS] experientia. MVLTA] ſcilicet ſigna. DIES,] tempus. IN *Chryſe*] id eſt tragoedia de Chryſe olim ſacerdote Apollinis Sminthei. eius meminit Homerus in Iliad. NAM *iſtis, qui linguam auium intelligunt*,] Si legatur, Linguas, erit integer ſenarius, omiſſa colliſione in primo pede. *Iſtis*: auguribus. ALIENO *iecore ſapiunt*] praeſentiunt ex inſpectione iecoris alieni. QVAM *ſuo*,] quam proprio iecore. Plato uult animae partem quandam, quam agreſte animal nominat, ex iecore, cui quaſi praeſepi alligata eſt, praeſenſionem capere. MAGIS *audiendum*, *quam auſcultandum*] magis praeſtandum eſſe auditum, quam obſequium. CVR *quaeſo?*] Verba ſunt Q. Ciceronis. LVCVLENTE:] ſplendide, aperte. OMNIA *animat*,] Non fit colliſio, ut ſit dactylus, & anapaeſtus. OMNIA *animat*:] omnibus animam infundit. AVGET] uegetat. CREAT] producit. SEPELIT] in ſe cadentia condit. PATER] procreator. INDIDEMQ. *eadem, quae oriuntur, de integro*] Videtur ita legendum, & diſtinguendum: Indidemq. eadem oriuntur de integro. Verſus eſt octonarius catalecticus. *Indidemque*: & ſimiliter inde. *De integro*: denuo. EODEM *occidunt*] recidunt in idem. QVID *eſt igitur, cur*,] Cur fortaſſe delendum, cum ſit infra, Cur ij. aut memoriae uitio idem a Cicerone relatum putemus. qua de re alibi diximus, adducta exemplorum copia. *Quid eſt igitur &c.*] Concludit Q. Cicero animos poſſe cognoſcere ſigna rerum futurarum, & notas. VNA *domus*] commune quoddam domicilium. Caelum intelligit quod ambit, & complectitur omnia. EX *quoque*] quacumque re. HAEC *habuit, inquit*] Verba M. Ciceronis haec ſunt, de Q. fratre. TESTABOR,] affirmabo. SORTILEGOS] eos, qui per ſortes uaticinantur. HARIOLENTVR] annuncient fata. PSYCHOMANTIA] diuinationes per animam ab inferis euocatam. AGNOSCERE] approbare, confirmare. NON *habeo denique nauci Marſum augurem*] ſcripſi, ut uerſum: cui deeſſe puto primos duos pedes. NON *habeo*:] Ennianum eſt carmen. NON *habeo nauci*:] nec minimi facio. VICANOS] circumforaneos. NON *de circo aſtrologos*,] cum hos eſſe octonarios catalecticos, plane conſtet; diſtribui uerſus in ſuos pedes commode non poſſunt, niſi Aſtrollogos, L. litera geminata, legamus, ut Relligio, Relliquiae, Rellatum: ut in Andria Terentij,

Vt pernoſcatis, ecquid ſpei ſit relliquum. Et in Phormione,

Quod ab ipſo allatum eſt, ſibi eſſe id rellatum putet.

ISIACOS] Iſidis ſacerdotes, qui diuinationem profitentur. INTERPRETES] In dimenſione abijcitur ultima littera, S: ut ſit dactylus terprete': ut illud,

Affixus ſcopulis tu dabi' ſupplicium.

SOMNIVM] hoc eſt, ſomniorum. NON *enim ſunt ij aut ſcientia, aut arte diuini.*] Hic octonarius eſſe non poteſt; cum tamen & ſuperiores omnes, & ſequentes octonarij ſint. quocirca, ut cum reliquis congruat libenter mutarem ordinem uerborum, ſi per antiquos libros liceret: ut ita legeretur:

-Non enim ſunt hi diuini aut arte, aut ſcientia.

In ſequenti uerſu tribrachum eſſe neceſſe eſt pro trocheo, in uerbo Harioli. SVPERSTITIOSI] uanj. QVIBVS *diuitias*] Quibu'di-anapaeſtus. AB *ijs*] anapaeſtus. DRACHMAM.] Genus nummi minimum. DE *his diuitijs*] quas alijs pollicentur. DEDVCANT] detrahant, auferant. LEVITATE] inconſtantia. VANITATE] mendacio. MALITIA] deceptione. PRAECLARE *paratus*] optime inſtructus, ſubaudi, aduenisti.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
DE. DIVINATIONE
LIBRVM. II.
Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

In hoc ſecundo de diuinatione M. Cicero, Academicum agens, argumenta Stoicorum confutat argumentis, & exempla exemplis, ut, diuinatione omni in dubium reuocata, cuique liberum ſit de ea arbitrari, quidquid ueriſimile uideatur. Ad legentium tamen animos demerendos nonnulla praefatur, & praeterea oſtendit, cur ad hanc philoſophicam ſcriptionem fuerit impulſus.

CICERO

QVAERENTI mihi, multumq. & diu cogitanti, quanam re poſſem prodeſſe quamplurimis, ne quando intermitterem conſulere reip. nulla maior occurrebat, quā ſi optimarum artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror conſecutum. nā & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiae ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius: &, quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeq. & conſtans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris oſtendimus. cumq. fundamentum eſſet philoſophiae poſitum in finibus bonorum, et malorum, perpurgatus eſt is locus a nobis quinque libris; ut, quid a quoque, & quid contra quemque philoſophum diceretur, intelligi poſſet. totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendum maxime neceßarias aperuerunt. primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de tolerando dolore, de aegritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus: quinctus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem ſe ipſa contentam. quibus rebus editis, tres libri perfecti ſunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quaeſtio continetur: quae ut plene eſſet, cumulateq. perfecta, de diuinatione ingreſſi ſumus his libris ſcribere. quibus, ut eſt in animo, de fato ſi adiunxerimus, erit abunde ſatisfactum toti huic quaeſtioni. atque his libris annumerandi ſunt ſex de rep. quos tunc ſcripſimus, cum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philoſophiaeq. proprius, a Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaq. Peripateticorum familia tractatus uberrime. Nam, quid ego de Conſolatione dicam? quae mihi quidem ipſi ſane aliquantum medetur: ceteris item multum profuturam puto. Interiectus etiam eſt nuper is, quem ad noſtrum Atticum de ſenectute miſimus. Inprimiſque, quoniam philoſophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noſter in horum librorum numero ponendus eſt. Cumq. Ariſtoteles, itemq. Theophraſtus, excellentes uiri cum ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiam praecepta coniūxerint; noſtri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quinctus Orator. Adhuc haec erant: ad reliqua acri tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quae caußa grauior obſtitiſſet, nullum philoſophiae locum eſſe pateremur, qui nō Latinis litteris illuſtratus pateret. quod enim munus reip. afferre maius, meliusue poſſumus, quam ſi docemus, atque erudimus iuuentutem? his praeſertim moribus,

atque temporibus:quibus ita prolapſa eſt,ut omnium opibus refrenāda,atque coercenda ſit.nec uero id effici poſſe confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcentes ſe ad haec ſtudia conuertāt.pauci utinam: quorum tamen in rep.late patere poterit induſtria.equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iam aetate prouecti in noſtris libris acquieſcunt: quorum ſtudio legendi meum ſcribendi ſtudium uehemētius in dies incitatur: quos quidem plures, quam rebar, eſſe cognoui.magnificum illud etiā, Romaniſq. hominibus glorioſum, ut Graecis de philoſophia litteris non egeant.quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero.

EXPLANATIO

CONSVLERE ʒ prouidere. VIAS ʒ formulas. PERPVRGATVS ʒ declaratus, illuſtratus. A *quoque* ʒ a cuiuſque ſectae philoſopho. BEATE ʒ tranquille. RELIQVIS ʒ metu,ſpe, libidine. EDITIS, ʒ inuulgatis. QVAESTIO ʒ inquiſitio. INGRESSI *ſumus* ʒ coepimus. VT *eſt in animo* ʒ ut nobis propoſuimus. HIS *libris* ʒ philoſophicis. MAGNVS *locus*, ʒ ampla,& multiplex materia. FAMILIA ʒ diſciplina. VBERRIME. ʒ copioſiſſime. PHILOSOPHIA ʒ philoſophicis inſtitutis. CATO *noſter* ʒ Librum ediderat Cicero Catonis nomine inſcriptum,in quo Vticenſem Catonem laudauerat. HORVM *librorum* ʒ qui ſunt de philoſophia. CVMQVE *Ariſtoteles &c.* ʒ Profitetur Cicero ſe in arte dicendi imitatorem fuiſſe ſummorum philoſophorum. SVBTILITATE ʒ ſententiarum acumine. COPIA ʒ ubertate orationis. REFERENDI ʒ adnumerandi philoſophicis libris. AD *reliqua* ʒ quae ſupererant, illuſtranda. ACRI ʒ prompto. NVLLVM *locum* ʒ nullam partem. PATERET ʒ eſſet expoſitus. HIS *moribus* ʒ deprauatis ſcilicet, ob diſciplinae publicae deprauationem. TEMPORIBVS: ʒ condicionibus temporū. PROLAPSA ʒ diſſoluta. OPIBVS ʒ auxilijs. REFRENANDA, *atque coercenda ſit* ʒ ut redeat ad officij formulam. AD *haec ſtudia* ʒ ad has exercitationes philoſophicas. LATE *patere poterit induſtria.* ʒ multum prodeſſe poterit labor:non enim reip. procurationem impedit philoſophia. ACQVIESCVNT ʒ delectantur. STVDIO ʒ cura. IN *dies* ʒ quotidie magis. QVOS ʒ aetate prouectos, & legendi ſtudioſos. ASSEQVAR ʒ efficiam. INSTITVTA ʒ mihi propoſita.

CICERO

AC *mihi quidem explicandae philoſophiae cauſſam attulit grauis caſus ciuitatis; cum in armis ciuilibus nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebam. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebūt, quod, cum eſſet in unius poteſtate reſp. neque ego me abdidi, neque deſerui, neque afflixi, neque ita geſſi, quaſi homini, aut tēporibus iratus; neque ita porro aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius, ut me meae paeniteret. id enim ipſum a Platone, philoſophiaq. didiceram, naturales eſſe conuerſiones quaſdam rerump. ut eae tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a ſingulis. quod cum accidiſſet noſtrae reip. tum priſtinis orbati muneribus haec ſtudia renouare coepimus; ut & animus moleſtijs hac potiſſimum re leuaretur, & prodeſſemus ciuibus noſtris qua re cumque poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. nunc, quoniam de rep. conſuli coepti ſumus, tribuenda eſt opera reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic ſtudio relinquendum, quantum uacabit a publico officio, & munere. Sed haec alias pluribus; nunc ad inſtitutam diſputationē reuertamur. Nam, cum de diuinatione Quinctus frater ea diſſeruiſſet, quae ſuperiore libro ſcripta ſunt; ſatiſq. ambulatum uideretur; tum in bibliotheca, quae in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quincte, et Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq. me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quae ſunt a te dicta, ſed ita, nihil ut affirmem, quaeram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipſe diffidens. ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerē; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quaerere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quae ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. numquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quam natura ipſa, ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit; poſſit, quae alba ſint, quae nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quae ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quae arte tractātur, diuinatione opus eſt. etenim ad aegros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab haruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed a muſicis. eadem in litteris ratio eſt, reliquiſq. rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, Sol maior ne, quam terra, ſit; an tantus, quantus uideatur? Lunaq. ſuo lumine, an Solis utatur? Sol, Luna quem motum habeant? quem quinque ſtellae, quae errare dicuntur? nec haec, qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorum, quae in geometria deſcribuntur, quae uera, quae falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis uero rebus, quae in philoſophia uerſantur, numquid eſt, quod quiſquam diuinorum aut reſpondere*

ſoleat,

ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim haec propria philoſophorum. Quid de officio? num quis haruſpicem conſuluit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapientes haec, non ad diuinos, referri ſolent. Quid, quae a phyſicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare poteſt, unus ne mũdus ſit, an plures? quae ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorum eſt iſta prudentia. Quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, diſſoluas? aut quemadmodum ſoriti reſiſtat? quem, ſi neceſſe ſit Latino uerbo, liceat acerualem appellare: ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, & multa uerba Graecorum, ſic ſorites ſatis Latino ſermone tritus eſt. ergo haec quoque dialectici dicẽt, non diuini.

EXPLANATIO

GRAVIS *caſus* } acerbiſſimum infortunium. IN *armis* } in diſcordijs, & diſſenſionibus. NEC *nihil* } nec minimum quid. ME *dignum* } dignitate mea. ABDIDI } abſcondi, quaſi timore ductus. HOMINI, } Caeſari dominanti. TEMPORIBVS } temporum condicionibus. ADMIRATVS } tamquam rem praeclaram, & ualde optandam. FORTVNAM } condicionem. A *Platone* } in octauo de rep. A *principibus tenerentur* } gubernarentur ab optimatibus, & nobilibus. A *populis* } Haec gubernatio popularis dicitur. A *ſingulis* } ideſt regibus, aut tyrannis. Haec gubernatio Monarchia dicitur a Graecis. HAEC *ſtudia* } philoſophica. IN *libris* } in quibus publica negocia ſcribebantur. SENTENTIAM *dicebamus*, } iudicium noſtrum aperiebamus. CONCIONABAMVR, } orationes habebamus. PROCVRATIONE } adminiſtratione. NVNC } poſt Caeſaris necem. CONSVLI } rogari ſententiam. OPERA } induſtria. HVIC *ſtudio* } philoſophico. VACABIT } uacuum tempus erit. LYCEO } gymnaſio, quod ad imitationem Ariſtotelis ea appellatione honeſtarat Cicero. NIHIL *ut affirmem*, } Academicorum enim id proprium eſt. DIFFIDENS } anceps, & dubius. ETENIM } Rationem affert ſuae ambiguitatis. NATVRA } naturalibus ſenſibus. OCVLIS *captus* } caecus. MODOS } concentus. ARTE } diſciplina, & regula. FIDIBVS } chordatis inſtrumentis muſicis, ut lyra, & cithara. IN *litteris* } in litterarum ſcientia. RATIO } reſpectus. QVINQVE *ſtellae* } Saturnus, Iuppiter, Mars, Venus, Mercurius. CONSVLI } ſententiam rogari. NEVTRVM? } quod indifferens eſt ad bonum, & malum. OFFICIO? } actione honeſta. VTENDVM *pecunia*? } ita, ut honeſtum afferat lucrum. HONORE? } dignitate. IMPERIO? } exercitus gubernatione. SAPIENTES } peritos, & prudentes. PHYSICIS, } naturae interpretibus. INITIA } elementa. PRVDENTIA } cognitio. MENTIENTEM, *diſſoluas*? } fallaciter argumentantem confutes eius ſcilicet nodos explicando. SORITI *reſiſtas*? } aceruali atgumento repugnes negando additamenta. TRITVS } uſitatus.

CICERO

QVID? *cum quaeritur, qui ſit optimus reip. ſtatus, quae leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruſpices ne ex Etruria accerſentur, an principes ſtatuent, et delecti uiri, periti rerum ciuilium? Quod ſi nec earum rerum, quae ſubiectae ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt; nec earum, quae artibus continentur; nec earum, quae in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quae in rep. uerſantur: quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo. nam aut omnium debet eſſe: aut aliqua ei materia danda eſt, in qua uerſari poſſit. ſed nec omnium diuinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem praeficere poſſimus: uide igitur, ne nulla ſit diuinatio. eſt quidem Graecus uulgaris in hanc ſententiam uerſus:*

Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quae tempeſtas impendeat, uates melius conijciet, quam gubernator; aut morbi naturam acutius, quam medicus; aut belli adminiſtrationem prudentius, quam imperator, coniectura aſſequetur? Sed animaduerti, Quincte, te caute, & ab ijs coniecturis, quae haberent artem, atque prudentiam, & ab ijs rebus, quae ſenſibus, aut artificijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq. ita definire, diuinationem eſſe earum rerum praedictionem, & praeſenſionem, quae eſſent fortuitae. Primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris praeſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut haruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum aegrotum, aut ex periculo nauem, aut ex inſidijs exercitum, quam medicus, quam gubernator, quam imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibuſdam praeſentire ſignis: in quo noſtra quaedam Aratea memoriter a te pronunciata ſunt. etſi haec ipſa fortuita ſunt: plerumque enim, non ſemper eueniunt. Quae eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum praeſenſio? quam diuinationem uocas. quae enim praeſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut coniectura poſſunt, ea non diuinis tribuenda putas, ſed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari poſſint, quae nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: ut ſi quis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis ante dixiſſet naufragio eſſe periturum, diuinaſſet profecto: nulla enim arte alia, nec ſapientia id ſcire potuiſſet. talium ergo rerum, quae in fortuna poſitae ſunt, praeſenſio diuinatio eſt. poteſt ne igitur earum rerum, quae nihil habent rationis, quare futurae ſint, ulla eſſe praeſenſio? quid eſt enim aliud ſors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic euenit, ut

uel

uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere ſit, caeco caſu, & uolubilitate fortunae, praeſentiri, & praedici poteſt? medicus morbũ ingraueſcẽtẽ ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator: tamen hi ipſi ſaepe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: ut agricola, cũ florem oleae uidet, baccam quoque ſe uiſurum putat: non ſine ratione ille quidem: ſed non numquam tamen fallitur. quod ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomnijs futura praeſentiunt?

EXPLANATIO

STATVS } condicio. MORES } conſuetudines, ritus. PRINCIPES } nobiles. DELECTI } eximij, egregij. QVOD *ſi* } A ſufficienti enumeratione partium concludit diuinationem eſſe nullam. NAM *aut omnium* } Rationem affert ſuae concluſionis. PRAEFICERE } praeponere. BENE *qui conijciet, &c.* } Μάντις δ' ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς. CONIICIET: } ſignis praenoſcet. IMPENDEAT } immineat. GVBERNATOR, } nauis rector uſu edoctus. NATVRAM } genus. ASSEQVATVR? } intelliget CAVTE } circumſpecte. ARTIFICIIS } formulis artium. ABDVCERE } amouere. EODEM } ad eandem ambiguitatem. FORTVITARVM, } plerumque, non ſemper euenientium. DIVINANTIS *eſſe* } ad diuinationem pertinere. NOSTRA *quaedam Aratea* } noſtra quaedam carmina ad Arati imitationem ſcripta. AVT *ubi* } aut in qua materia ſubiecta. PERITIS. } callentibus. M. MARCELLVM } Hic M. Marcellus nepos fuit eius Marcelli, qui bello Punico ſecundo expugnauit Syracuſas, & naufragio ad ipſam Africam perijt paullo ante coeptum bellum Punicum tertium. POTEST *ne igitur* } Negat Cicero etiam hanc partem rerum fortuitarum pertinere poſſe ad diuinationem. RATIONIS } cauſſae, a qua pendeant. FORS } exitus aliquis inopinatus. CAECO } improuido, & bruto lapſu. VOLVBILITATE } inconſtantia. RATIONE } medici peritia. INSIDIAS } hoſtiles dolos. TEMPESTATES } uentorum, impetus & fluctuum procellas. PROBABILI *coniectura* } uériſimili iudicio. EXTIS } extorum inſpectione. OSTENTIS } monſtris. ORACVLIS } furoribus, & uaticinijs.

CICERO

NONDVM *dico, quam haec ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilae, ſtellae traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco; nunc de uniuerſis. Qui poteſt prouideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſſam habet ullam, neque notam cur futurum ſit? Solis defectiones, itemq. Lunae praedicuntur in multos annos ab ijs, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur. ea enim praedicunt, quae naturae neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſſimo motu Lunae, quando illa e regione Solis facta incurrit in umbram terrae, quae eſt meta noctis, ut eã obſcurari neceſſe ſit; quandoq. eadem Luna ſubiecta Soli, atque oppoſita noſtris oculis, eius lumen obſcuret: quo in ſigno quaeque errantium ſtellarum, quoque tempore futura ſit; qui exortus quoque die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. haec qui ante dicunt, quam rationem ſequantur uides: qui theſaurum inuenturum, aut hereditatem uenturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quod ſi ea, quae ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiae, quam fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuito futurum ſit. ſi enim ſcit, certe illud eueniet. ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt praeſenſio. aut, ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quae fiunt, quaeque futura ſunt, ex omni aeternitate definita dicis eſſe fataliter: muta definitionem diuinationis, quam dicebas praeſenſionem eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni aeternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quae poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quae a te fortuitarum rerum eſt dicta praeſenſio. Quamquam dicebas, omnia, quae fierent, futura ue eſſent, fato contineri. anile ſane, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum: ſed tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicuntur. de quo alias: nunc quod neceſſe eſt. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diuinat, praedicit, id uero futurum eſt: ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quod Deiotarum, familiarem noſtrum, ex itinere aquila reuocauit. qui niſi reuertiſſet, in eo conclaui ei cubandum fuiſſet, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppreſſus eſſet. at id neque, ſi fatum fuerat, effugiſſet; nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt, quod me moueant aut ſortes; aut exta, aut ulla praedictio? ſi enim fatum fuit, claſſes populi R. bello Punico primo alteram naufragio, alteram a Poenis depreſſam interire: etiam ſi tripudium ſolliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio, & P. Clodio cos. claſſes tamen interiſſent. ſin, cum auſpicijs obtemperatum eſſet, interiturae claſſes non fuerunt: non interierunt fato. uultis autem omnia fato: nulla igitur eſt diuinatio. Quod ſi fatum fuit, bello Punico ſecundo exercitum populi R. ad lacum Thraſimenum interire: num id mutari potuit, ſi Flaminius conſul ijs ſignis, ijsq. auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus; mutari enim fata non poſſunt: aut, ſi fato, quod certe uobis ita dicendum eſt; etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs, idem euenturum fuiſſet.*

ubi

ubi eſt igitur diuinatio iſta Stiocorum? quae, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere poteſt, ut cautiores ſimus. quoquo enim modo nos geſſerimus, fiet tamen illud, quod futurum eſt. ſin autem id poteſt flecti: nullum eſt fatum, ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum eſt. nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne fiat.

EXPLANATIO

NVLLA *ſint,* } nihil ſignificent. QVI } quo modo, qua ratione. NOTAM } ſignum NVMERIS *perſequuntur.* } Mathematica numerorum ſupputatione obſeruant. NATVRAE *neceſſitas, &c.* } naturalis condicio ſiderum neceſſario perfectura eſt. CONSTANTISSIMO } inuariabili. E *regione* } ad oppoſitam regionem. META *noctis* } ueluti figura metae, conſtituere noctem. OBSCVRET: } obtenebret. QVO *in ſigno* } ex duodecim figuratis in circulo, qui ob id Signifer dicitur. QVID *ſequuntur?* } Aſtrologi, inquit, cauſſas habent certas, & inuariabiles: qui uero theſauri inuentionem praedicunt, nullam penitus. IN *qua rerum natura* } in qua parte rerum naturalium. EIVSDEM *generis,* } eiuſdem naturae, cuius theſaurum, & hereditas. TALEM *neceſſitatem* } ſimilem cauſſam neceſſario producentem. FORTE *fortuna* } fortuito euentu. RATIONI, *& conſtantiae,* } cauſſae inuariabili. CERTE } immutabiliter. NVLLA *fortuna eſt* } quia ipſius natura inconſtans eſt, & caeca. EST *autem fortuna* } hoc eſt fortuiti euentus, ut patet omnium fore nationum conſenſu, & ipſa fortunae appellatione, quae non eſſet, ſi res ipſa e rerum natura tolleretur. Ex *omni aeternitate* } ex quo fuit ſuprema natura, & diuina prouidentia. FATALITER } neceſſitate quadam. SI *enim* } oſtendit cauſſam, cur mutare debeat definitionem diuinationis. AB *omni aeternitate* } a ſuprema & ſempiterna cauſſarum cauſſa. omnia infallibiliter prouidente, quam fatum uocant. CERTVM } ſtatutum. RATO } ſtatuto. QVAE *poteſt eſſe* } quaſi dicat, nulla poteſt eſſe. ANILE } uanum, & nullum. Ita Iuuenalis de fortuna,

> Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed te
> Nos facimus, Fortuna, deam, caeloq. locamus.

SVPERSTITIONIS } inanis religionis. DE *quo alias:* } nimirum in libro de Fato. QVID *mihi diuinatio prodeſt?* } Diuinorum uanitatem ridet Phauorinus apud Gellium, nec eſſe conſulendos monet his uerbis, Aut aduerſa inquit euentura dicunt, aut proſpera. ſi dicunt proſpera, & fallunt, miſer fies fruſtra exſpectando. ſi aduerſa dicunt, & mentiuntur, miſer fies fruſtra timendo. ſi uera reſpondent, eaq. ſunt non proſpera, iam inde ex animo miſer fies, antequam e fato fias. ſi felicia promittunt, eaq. euentura ſunt, tum plane duo erunt incommoda, & exſpectatio te ſpei ſuſpenſum fatigabit, & futurum gaudij fructum ſpes tibi iam deflorauerit: nullo igitur pacto utendum eſt iſtiuſmodi hominibus res futuras praeſagientibus. Haec ille. VERO *futurum eſt* } firmiter, infallibiliter, futurum eſt. QVALE } cuius qualitatis. CVBANDVM } iacendum, & pernoctandum. FATVM } conſtans & inuariabile. MOVEANT } conturbent. NVLLA } nullius momenti. VOBIS } Stoicis. VBI *eſt igitur &c.* } nulla eſt, inquit, ſubiecta materia, in qua uerſetur haec diuinatio. CAVTIORES } prudentiores in declinandis impendentibus periculis. FLECTI } declinari. NE *diuinatio quidem,* } ſubaudi, eſt. PROCVRATIONE } depulſione, remedio. Hactenus non eſſe diuinationem aſſeuerauit.

CICERO

ATQVE ego ne utilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. quae enim uita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcentia ſciſſet, quos euentus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus a fabulis: propiora uideamus. Clariſſimorum hominum noſtrae ciuitatis grauiſſimos exitus in Conſolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus ſuperiores, M. ne Craſſo putas utile fuiſſe, tum, cum maximis opibus, fortunisq. florebat, ſcire, ſibi, interfecto Publio filio, exercituq. deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore eſſe pereundum? An Cn. Pompeium cenſes, tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, laetaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu, poſt mortem uero ea conſecutura, quae ſine lacrymis non poſſumus dicere? Quid uero Caeſarem putamus? ſi diuinaſſet fore, ut in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pompeiana, ante ipſius Pompeij ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, a nobiliſſimis ciuibus, partim etiam a ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ità iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, ſed ne ſeruorum quidem quiſquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuiſſe? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt, quam ſcientia. Nam illud quidem dici, praeſertim a Stoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius: non tranſiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellum ciuile Caeſar. Non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuiſſet illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitae ſuperioris perdidiſſent. quid enim poſſet ijs eſſe laetum, exitus ſuos cogitantibus? ita, quoquo ſe uerterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſollertia. ſi enim, quod euenturum eſt, uel hoc, uel illo modo poteſt euenire: fortuna ualet plurimum: quae autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt. ſin autem certum eſt, quid quaque de re, quoq. tempore futurum ſit: quid eſt, quod me adiuuent haruſpices, cum res triſtiſſimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, omnia leuius caſura, rebus diuinis procuratis. ſi enim

nihil

nihil fit extra fatum, nihil leuari re diuina poteſt. hoc ſentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra factum eripere non poſſet. hoc idem ſignificat Graecus ille in eam ſententiam uerſus:

Quod fore paratum eſt, id ſummũ exſuperat Iouem.

totum omnino: fatum etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur. ſed in rebus tam ſeueris non eſt iocandi locus. concludatur ergo ratio. Si enim prouideri nihil poteſt fututum eſſe eorum, quae caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt: diuinatio nulla eſt. ſin autem iccirco poſſunt prouideri, quia certa ſunt, & fatalia: rurſus diuinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed haec fuerit nobis tanquam leuis armaturae prima orationis excurſio: nunc comminus agamus: experiamur itaque, ſi poſsumus cornua commouere diſputationis tuae. Duo enim genera diuinandi eſse dicebas, unum artificioſum, alterum naturale: artificioſum conſtare partim ex coniectura, partim ex obſeruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate, unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſae diuinationis illa fere genera ponebas, extiſpicum, eorumque, qui ex fulguribus, oſtentisq. praedicerent, tum augurum, eorumque, qui ſignis, aut ominibus uterentur: omneq. genus coniecturale in hoc fere genere ponebas. illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus, & curis uacuo prouideri. duxiſti autem diuinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. ſed tamen, cum explicare nihil poſses, pugnaſti commenticiorum exemplum mirifica copia. de quo primo hoc libet dicere.

EXPLANATIO

ATQVE *ego* ʒ oſtendit M. Cicero, diuinationem, etiam ſi eſſet fore damnoſam. QVAE *uita* ʒ quam anxia uita. PROPIORA ʒ recentiora. GRAVISSIMOS ʒ acerbiſſimos. OPIBVS, *fortuniſque* ʒ diuitijs, & clientelis. TRIBVS *triumphis* ʒ uidelicet, Europaeo, Libyco, & Aſiatico. EA, *quae ſine lacrymis &c.* ʒ uidelicet oppreſſionem reip. interitum libertatis, & legum, Caeſaream denique tyrannidem. SENATV ʒ ſenatorum coetu. COOPTASSET ʒ elegiſſet, ſubſtituendo in aliorum locum. POMPEIANA, ʒ a Cn. Pompeio dedicata Victoriae. ORNATIS ʒ honeſtatis, & in primis Bruto, qui Caeſaris filius habebatur. NAM *illud* ʒ Remouet Cicero Stoicorum obiectionem, aſſerentium neceſſitatem fatalem, & praeſenſionem rerum futurarum. NON *igitur &c.* ʒ Inconueniens eſt, inquit, dicere aliquid caueri poſſe, quod neceſſario ſit futurum. DIVINARE: ʒ praenoſcere. FRVCTVM ʒ oblectationem. IACEAT ʒ ceſſet. SOLLERTIA. ʒ callida argumentatio. ADIVVENT ʒ ſubleuent, dicentes poſſe leuius reddi imminens malum. TRISTISSIMAS ʒ infeliciſſimas. LEVIVS ʒ tolerabilius. Vnde Seneca, Quae multo ante prouiſa ſunt, languidius incurrunt. PROCVRATIS ʒ celebratis. NIHIL *leuari* ʒ nullum imminens malum leuius reddi. HOMERVS ʒ XV. Iliados. ubi Iouem ſic loquentem inducit: Heu mihi quoniam fatale eſt dilectiſſimum Sarpedonem a Patroclo Menoetiade ſuperari. ATELLANIO ʒ Satyrico. Atellanae dictae ſunt Latinae Satyrae, ab Atella Oſcorum ciuitate, in qua primum coeptae. SEVERIS ʒ grauibus, & ſerijs. RATIO ʒ argumentatio contra Stoicos. COMMINVS ʒ propius. CORNVA ʒ duas robuſtiſſimas acies, uidelicet naturalem, & artificialem diuinationem: quas Cicero cornua uocat, tranſlatione a re militari ſumpta, in qua robuſtiſſimae uires exercitus nunc Cornua, nunc Alae dicuntur. CONIECTVRA ʒ obſeruatione ſignorum. ANIMVS ʒ uniuſcuiuſque hominis. ARRIPERET ʒ celeriter ad ſe raperet. EXCIPERET ʒ in ſe conciperet. EXTRINSECVS *ex diuinitate* ʒ ab aethere extrinſecus ambiente omnem animam. HAVSTOS, *aut libatos haberemus* ʒ toto pectore conciperemus. quaſi potum, aut cibum aliquem. Aetheris naturam ad diuinandi ſcientiam conferre, teſtificatus eſt Hiarchas Indus, quem Apollonio Thianaeo ita dixiſſe ferunt: Mirari nemo debet, o Apolloni, te diuinandi ſcientiam conſecutum, cum tantum aetheris in anima geras. OMINIBVS ʒ uocibus humanis, in ſignum acceptis. HOC *genere* ʒ artificioſae diuinationis. CONCITATIONE ʒ feruore. EDI ʒ emitti. FVNDI ʒ liquefieri, & extendi. Id uerbum a metallariis uſurpatum eſt, quo & liquefactionem igni factam, & liquefacti metalli extenſionem innuunt. ANIMO *ſenſibus, & curis uacuo* ʒ abſtracto a corporea mole, in qua uigent ſenſus, & ſoliciti ſumus. DVXISTI ʒ originaſti. EXPLICARE ʒ rationibus confirmare. COMMENTICIORVM ʒ fictorum.

CICERO

HOC ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti; qui aut caſu ueri, aut malitia falſi, fictiq. eſse poſsunt. argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita ſit, docere, non euentis, ijs praeſertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab haruſpicina, quam ego reip. cauſsa, communisq. religionis colendam cenſeo: ſed ſoli ſumus: licet uerum exquirere ſine inuidia, mihi praeſertim de pleriſque dubitanti: inſpiciamus, ſi placet, exta primum. Perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea, quae ſignificari dicuntur extis, cognita eſse ab haruſpicibus obſeruatione diuturna? ecquam diuturna iſta fuit? aut quam longinquo tempore obſeruari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quae pars inimici, quae pars familiaris eſset; quod fiſsum periculum, quod commodum aliquod oſtenderet? an haec inter ſe haruſpices Etruſci, Elij, Aegyptij, Poeni contulerunt? at id, praeterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt. alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec eſse unam omnium diſciplinam. & certe, ſi eſt in extis aliqua uis, quae declaret futura: neceſse eſt eam aut cum rerum natura eſse coniunctam, aut

conforma-

conformari quodam modo numine deorum, uiq. diuina. cum rerum natura tanta, tamq. praeclara, in omnes partes, motusq. diffuſa, quid habere poteſt commune, non dicam gallinaceum fel, (ſunt enim, qui uel argutiſſima haec exta eſſe dicant) ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare poſſit, quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcite nugatur, ut phyſicus: quo genere nihil arrogantius.

Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: caeli ſcrutantur plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari cenſet, hoc dumtaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum: cui certo ſcio ludum numquam defuiſſe. hunccine hominem tantis delectatum eſſe nugis, ut non uideret, tum futurum id ueriſimile, ſi omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum ſe, coloremq. conuerterent? ſed, ſi eadem hora aliae pecudis iecur nitidum, atque plenum eſt, aliae horridum, & exſile: quid eſt, quod declarari poſſit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydeum illud, quod eſt a te dictum? qui, cum aquam uidiſſet ex puteo hauſtam, terrae motum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quod, cum factus eſſet motus, dicere audent, quae uis id effecerit: etiam ne, futurum eſſe, aquae iugis colore praeſentiunt? Multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed, credere omnia, uide ne non ſit neceſſe. uerum ſint ſane iſta Democritea uera. quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid eiuſmodi, ab haruſpice inſpectis extis, audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denunciant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuentum, nihil putant accidere potuiße triſtius. haec obſeruari certe non potuerunt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis; ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quae ut uno conſenſu iuncta ſit, & continens; quod uideo phyſicis placuiße, eisq. maxime, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundus poteſt cum theſauri inuentione coniunctum? ſi enim extis pecuniae mihi amplificatio oſtenditur, idq. fit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo; deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet phyſicos haec dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: (multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum, quae in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere: iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios; oſtreisq. & conchilijs omnibus contingere, ut cum Luna creſcant pariter, pariterq. decreſcant; arboresq. ut hiemali tempore, cum Luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatae ſint, tempeſtiue caedi putentur. quid de fretis, aut de marinis aeſtibus plura dicam? quorum acceſſus, & receßus Lunae motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appareat) demus hoc: nihil enim huic diſputationi aduerſatur: num etiam, ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturae, & quaſi concentu, atque conſenſu, quam συμπάθειαν Graeci appellant, conuenire poteſt, aut fiſsum iecoris cum lucello meo, aut meus quaeſticulus cum caelo, terra, rerumq. natura? concedam hoc ipſum, ſi uis: etſi magnam iacturam cauſsae fecero, ſi ullam eſse conuenientiam naturae cum extis conceſsero: ſed tamen, eo conceſſo, qui euenit, ut is, qui impetrire uelit conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non rebar poſse diſsolui. at quam feſtiue diſsoluitur.

EXPLANATIO

VT *ordiar ab haruſpicina.* } in ſpecie ſe de diuinatione diſputaturum dicitur Cicero. REIP. *cauſa* } publici commodi gratia. COLENDAM } exercendam. SOLI *ſumus:* } non eſt, a quibus cauere debeamus. SINE *inuidia* } ſine offenſione imperitorum. DE *pleriſque dubitanti:* } Academice philoſophanti. COLLATA } communicata. QVAE *pars inimici eſset* } quid pertineret ad inimicum, ſiue inimicitiam ſignificaret. QVOD *fiſsum* } quae rima ſcilicet in iecore. FINGI } rationabiliter imaginari. VNAM } ſimilem. VIS } efficacia. CONFORMARI *quodammodo* } componi, ſi ita dicere licet. NVMINE } maieſtate, eſſentia. VI } efficacia, poteſtate. RERVM *natura* } ſenſibilium generatio. TANTA } tam ampla. PRAECLARA } excelſa, illuſtris. IN *omnes partes, motuſq.* } in uniuerſum ambitum mobilem. DIFFVSA } extenta. ARGVTISSIMA } ſignificandis rebus aptiſſima. NATVRALE } proprium. NON *inſcite nugatur* } impudenter loquitur. QVO *genere* } hominum ſcilicet in phyſicis nugantium. NIHIL *arrogantius* } non inuenitur aliud impudentius, cum aperte mentiantur, & tamen naturae interpretationem ſibi uindicent. QVOD *eſt ante pedes, &c.* } Taxat Democriti uanitatem uetuſto carmine, quale ancilla reſpondiſſe dicitur Thaleti in foueam delapſo, dum caeli templa ſuſpiceret. Socrates certe laudandus, qui de caelo ad urbes philoſophiam deuocauit. IS } Democritus. HABITV } qualitate, diſpoſitione, ut pinguedine, ac macie. GENVS } naturam. TENVITATEM: } exſilitatem. LVDVM } riſum. Ita Iuuenalis.

Perpetuo riſu pulmonem agitare ſolebat
Democritus.

HVNCCINE *&c.* } Non decuit, inquit Cicero, talem, tantumq. uirum in nugis contriuiſſe curas. HABITVM } naturae qualitatem. PLENVM } pingue. HORRIDVM } male coloratum. EXSILE: } macie confectum extenuatum, & rimoſum. PARVM *impudenter* } cum aliqua impudentia. AQVAE *iugis colore praeſentiunt?* }

ac ſi dicat M.Cicero, Abſurdum eſt aquae perpetuo ſcatentis colore praeſagiri motum terrae. IN *ſcholis:* ʒ in umbratili philoſophantium diſertatione. ISTA *Democritea* ʒ quae Democriti haruſpicinam aemulari uidentur. EA ʒ Nihil tale, inquit Cicero, ab haruſpicibus exquirimus, aut enunciatum audiuimus, ex colore extorum, quale ipſi ex coloribus aquae enunciant, quaſi haruſpicum aemulatores. AB *aqua* ʒ hydromantici. AB *igni* ʒ Pyromantici. MOVENT: ʒ praedicant. FISSVM *familiare* ʒ iecoris rimam propitiam. TRACTANT ʒ tractantes conſiderant. CAPVT *iecoris* ʒ principaliorem partem iecoris. Ita in primo de diuin. Poſtero die caput in iecore non fuit. NON *potuerunt* ʒ longo ſcilicet tempore. SI *eſt ars ulla* ʒ Academicum agit, omnia in dubium reuocans, & iure optimo reuocat, cum res incognitae artificiali formula non comprehendantur. CVM *rerum natura* ʒ cum particularibus naturalis. QVAE *ut uno conſenſu iuncta ſit &c.* ʒ Quamuis inquit unaquaeq. res naturalis iungatur, & contineatur unica natura communi, in qua omnes conſentiunt, & fiunt unum, quod priſcis naturae interpretibus placuit, qui etiam id unum ex omnibus mundum uocauere, non tamen uideo quomodo hic mundus conſentiat, & communicet cum inuentione theſauri. MEVM *lucrum* ʒ inuentio theſauri. VT *enim* ʒ quamuis enim. COGNATIO ʒ coniunctio, communicatio. MVSCVLORVM ʒ paruorum murium. BRVMALI *die,* ʒ primo die hiemis. Plinius, Miretur, inquit, hoc, qui non meminerit ipſo brumali, die pulegium in carnarijs florere. adeo nihil eſſe occultum natura uoluit. IAM *neruos &c.* ʒ Neruias, in fidibus, alias digitis pelli, alias ſonare, ſatis ſuperq. compertum eſt. PVLSIS ʒ tactis plectro, aut digitis. SENESCENTES, ʒ areſcentes. TEMPESTIVE ʒ opportune. DISTANTIVM ʒ ſeparatarum. COGNATIO ʒ coniunctio, communicatio. DEMVS *hoc* ʒ concedamus eſſe naturalem cognationem. CVIVSDAM *modi* ʒ id eſt, tale, aut non tale. NVM *etiam lucrum oſtenditur?* ʒ ac ſi dicat id fieri non poteſt cognatione naturae. Συμπάθειαν ʒ Sympathia, componitur a σύν, id eſt, Cum, & πάσχω, id eſt, patior Latine: cui contraria eſt ἀντιπάθεια. Sympathia a Cicerone conſenſus transfertur, quoniam compaſſio dura eſt Latinorum auribus appellatio. CONVENIRE ʒ conſentire. LVCELLO *meo* ʒ paruo meo lucro. QVAESTICVLVS ʒ exiguus quaeſtus. RERVM *natura* ʒ qualitate, ac genere. CAVSSAE ʒ diſputationi. QVI *euenit,* ʒ quomodo euenit. IMPETRIRE. ʒ Vetuſtum uerbum, quo haruſpices utebantur, pro impetrare, obtinere. REBVS *ſuis* ʒ quas ſcilicet obtinere uelit. HOC *erat* ʒ Stoicorum, inquit, ratio haec erat: nimirum cognatio, conſenſus naturae, coniunctio, & nodus quidam naturalis, qui etſi mihi aliquando uiſus eſt indiſſolubilis, facile tamen diſſoluitur.

C I C E R O

PVDET me nō tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum a te, ad hoſtiam deligēdam ducem eſſe uim quandam ſentientem, atque diuinam, quae toto confuſa mundo ſit. Illud uero multo etiam melius, quod & a te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cum immolare quiſpiam uelit, tum fieri extorum mutationem, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim numini parere omnia. Haec, mihi iam crede, ne aniculae quidem exiſtimant. an cenſes, eundem uitulum ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum; ſi alius, cum capite? haec deceſſio capitis, aut acceſſio ſubito ne fieri poteſt, ut ſe exta ad immolantis fortunam accommodent? non perſpicitis, aleam quandam ineſſe hoſtijs deligendis, praeſertim cū res ipſa doceat? cum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil uidetur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſaepe pulcherrime. ubi illae minae ſuperiorū extorum? aut quae tam ſubita facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi extis immolante Caeſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandum eſſe, tum interiſſe cor, cum immolaretur. Qui fit, ut alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterum, non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quo auolare? ego enim poſſum uel neſcire, quae uis ſit cordis ad uiuendum: uel ſuſpicari, contactum aliquo morbo bouis exſile, et exiguum et uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. tu uero quid habes, quare putes, ſi paullo ante cor fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? an, quod adſpexit ueſtitu purpureo excordem Caeſarem, ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiae, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. nam, dum haruſpicinam ueram eſſe uultis, phyſiologiam totam peruertitis. Caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet, ſimul ac molam, & uinum inſperſeris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat. quis hoc phyſicus dixit umquam? haruſpices dicunt. his igitur, quam phyſicis, potius credendum exiſtimas? Quid, cum pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quae autem inconſtantia deorum eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſaepe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianae non bona? quid eſt tam perſpicuum, quam, cum fortuito hoſtiae adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obtigerit hoſtia?

E X P L A N A T I O

MEMORIAM ʒ quam recenſendis Stoicorum rationibus, & magna exemplorum copia oſtendiſti. SENTIENTEM, ʒ nimirum per naturae conſenſum. QVAE *toto confuſa mundo ſit.* ʒ & proinde omnia ſentiat. NVMINI ʒ potentiae. HAEC ʒ quae de duce deligente hoſtiam dicta ſunt, & de mutatione extorum.

rum. ANICVLAE } uetulae delirantes, ac ſuperſtitioſae. ALIVS } unus quiſpiam alterius condicionis. SI *alius cum capite?* } ac ſi dicat non eſt credendum, ut exta ſe accommodent ad condicionem illius, qui hoſtiam deligit. ALEAM } ſortem quandam. IPSA *res* } experientia. DIRIVS: } infelicius. Dirum dicitur, quaſi ira deorum. PROXIMA *hoſtia litatur* } altera hoſtia proxime, confeſtimq. litatur ab eodem ſcilicet, qui primam litatus eſt. PVLCHERRIME } feliciſſime. SVPERIORVM *extorum?* } quae portendebantur per exta prioris hoſtiae. OPIMI } pinguis, bonae habitudinis, ut mirum fuerit cor non habuiſſe. QVI *fit* } quomodo euenit. EGO *enim* } qui Academicam gero perſonam. EXSILE } tenue. EXIGVVM } paruum. VIETVM } uitiatum, uiribus priuatum, languidum. QVID *habes,* } qua ratione duceris. AN *quod adſpexit* } Iocatur Satyrice, Caeſarem taxans. PVRPVREO } Regio, & Pontificio. EXCORDEM } ſine prudentia: quoniam, dum in patria libera imperare uoluit, nobiliſſimos ciues in ſuam necem irritauit. VRBEM *philoſophiae,* } Tranſlatione ſumpta a re militari, in qua urbes interdum deſeruntur, ut paruae quaedam munitiones defendantur, oſtendit M. Cicero, Stoicos, dum extorum uim defendunt, deſerere omnes formulas philoſophiae, & illius dignitati aduerſari. NAM } oſtendit exemplo, quod per tranſlationem enunciauerat. PHYSIOLOGIAM } rationem rerum naturalium. PERVERTITIS. } deprauatis ea aſſerendo, quae naturae ratio non admittit. SIMVL *ac* } cum primum. MOLAM, } farinam ita a Molendo dictam, quam ſale adſpergebant, ſacrificantes. hinc Virgilius ſalſas fruges appellauit, quibus uictimarum capita oblinebantur. DEVS } efficacia diuina. CONFICIET } conſumet. AVT *exedet* } quaſi animal. NATVRA } naturalis. QVIS *hoc phyſicus &c.* } quaſi dicat, Per uiam naturae non conceditur aliquid ex nihilo oriri, & in nihilum recidere. QVI *euenit,* } quo modo euenit. LITETVR *alijs* } ſacrificio placentur dij nonnulli. INCONSTANTIA } uolubilitas. DISSENSIO } diſcordia. PROXIMOS, } coniunctiſſimos genere. QVID *eſt tam perſpicuum* } Negat M. Cicero exta hoſtiarum non ſe accommodare ad condicionem alicuius, quia adducantur ex delectione cuius deus ipſe ſit dux. nam hoſtiae ipſae fortuito adducuntur.

C I C E R O

AT enim id ipſum habet aliquid diuini, quae cuique hoſtia obtingat, tamquam in ſortibus quae cui ducatur. Mox de ſortibus. quamquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmans ſortium ſimilitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum. An, cum in Aequimelium miſimus qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſeruus deducitur? nam, ſi caſum in eo quoque dicis eſſe, quaſi ſortem quandam cum deo rum uoluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos noſtros Epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe. non enim ignoras, quam iſta derideant. & quidem illi facilius facere poßunt: deos enim ipſos, iocandi cauſſa, induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tamquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos propter metum ruinarum; eosq. habere putat eadem membra, quae nos, nec ullum uſum habere membrorum. ergo is, circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. ſed non, ut hic ſibi conſtat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negotij, non poteſt hominibus diuinationem impertire: ueſter autem deus poteſt non impertire, ut nihilo minus mundum regat, et hominibus conſulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere ſolent. ſi dij ſunt, eſt diuinatio. ſunt autem dii, eſt ergo diuinatio. multo eſt probabilius: non eſt autem diuinatio, non ſunt ergo dij. uide, quam temere committant, ut, ſi nulla ſit diuinatio, nulli ſint dij. diuinatio enim perſpicue tollitur: deos eſſe, retinendum eſt. Atque, hac extiſpicum diuinatione ſublata, omnis haruſpicina ſublata eſt: oſtenta enim ſequuntur, & fulgura: ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis ratio, plerumque coniectura adhibetur. Quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? caelum in XVI *partes diuiſerunt Etruſci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. Primum, id quid intereſt? deinde, quid ſignificat? nonne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua, iactusq. fulminum extimuiſſent, credidiße, ea efficere rerum omnium praepotentem Iouem? itaque in noſtris commentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe reip. cauſſa conſtitutum eſt: comitiorum enim non habendorum cauſſas eße uoluerunt. itaque comitiorum ſolum uitium eſt fulmen, quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit. de auſpicijs alio loco: nunc de fulguribus. Quid igitur minus a phyſicis dici debet, quam quidquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nam eßet mirabile, quo modo Iuppiter toties iaceret, cum unum haberet. Nec uero fulminibus homines, quid aut faciendum eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terrae, qui frigidi ſint, cum fluere coeperint, uentos eße: cum autem ſe in nubem induerint, eiuſq. tenuiſſimam quamque partem coeperint diuidere, atque diſrumpere, idq. crebrius facere, & uehementius, tum et fulgura, & tonitrua exſiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. Quod igitur ui naturae, nulla conſtantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo ſignificationem rerum conſequentium quaerimus? ſcilicet, ſi iſta Iuppiter ſignificaret, tam multa fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altiſſimos montes? quod plerumque fit. quid, cum in deſertas ſolitudines? quid, cum in earum gentium oras, in qui-*

bus haec ne obſeruantur quidem? At inuentum eſt caput in Tiberi. Quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem. diuinationem nego. caeli enim diſtributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen uenerit, quo conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ratio docet. Sed urget me meis uerſibus:

Nam pater altitonans, ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuas arces, atque inclyta templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.

tum ſtatua Nattae, tum ſimulacra deorum, Romulusque, & Remus cum altrice bellua, ui fulminis icti, conciderunt, deq. his rebus haruſpicum exſtiterunt reſponſa ueriſſima.

EXPLANATIO

AT *enim* ʒ Haec eſt altera Stoicorum ratio, qua Haruſpicinam defendere nitebantur: inquiunt enim, ha-
ruſpices praedicere poſſe ex uictimis etiam ſorte adductis. nam deus ipſe director eſt ſortium, & proin-
de eligit eiuſmodi uictimas, in quorum extis appareant ſigna, ex quibus ipſi ex arte praedicunt. SED *infir-
mas collatione hoſtiarum* ʒ nimirum quia nec in ſortibus magis inuenitur ueritas, ut mox de ſortibus oſten-
detur. AEQVIMELIVM ʒ Forum erat Romae rerum uenalium. Scribit Liuius in eo foro fuiſſe domum Spu
rij Melij damnati, eo quod regnum affectaſſet. IS ʒ talis. REBVS ʒ negotijs, quae obtinere, aut inqurere
uelim. SORTEM *quandam* ʒ quoddam accidens, aleam quandam. NOSTROS ʒ nobis familiares, & ami-
cos. Ironice loquitur. EPICVREIS ʒ deos, & diuinationem tollentibus. FACVLTATEM ʒ opportunitatem,
anſam. FACILIVS ʒ minori nota. IOCANDI *cauſſa,* ʒ ad uoluptatem. PERLVCIDOS ʒ tranſparentes. PER-
FLABILES ʒ facile mobiles. DVOS *lucos* ʒ Quod luci numinibus ſacrati eſſent, non modo gentium hiſtoria,
uerum ſacra declarat. Scribit Tacitus, Germanos ueteres alia nulla deorum templa habuiſſe, quam lucos,
nemoraq. deorum ſuorum nominibus appellata. Notat & Seruius Manes, & heroum animas, qui Lares ui-
tales dicerentur, lucos tenere. hinc & Virgilius in VI. dicit:

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Nec aliter lucos umquam poſuit Poeta, ſine conſecratione.
CIRCVITIONE ʒ flexu quodam uerborum, & ambitu. non enim audebat aperte propter metum Athenien-
ſium, qui impios plectebant. RECTE ʒ conuenienter: conſequitur enim, ut, ſi deus non eſt, nec diuinatio, quae
a deo nomen mutuata eſt. ILLIVS *enim &c.* ʒ Ratio conſtantiae Epicuri, & Stoicorum inconſtantiae. NE-
GOTII, ʒ curae, laboris. IMPERTIRE: ʒ diſtribuere. VESTER *deus* ʒ deus a uobis Stoicis inductus. Quin-
ctus enim Cicero, ad quem ſermo dirigitur, Stoicorum partes tutatus eſt. INDVCITIS ʒ Duo uerba, quae ſe-
quuntur, Captiones, & Explicetis, facile me adducunt, ut legendum putem, Induitis: qua ratione item in
Verrem dixit, Induere ſe in laqueos: Et Lucr. lib. IV. Ac nos in fraudem induimus fruſtra nimis ipſi. Haec
Paullus pater. IN *eas captiones &c.* ʒ in eiuſmodi uiſcum, retia, laqueos, ex quibus explicare uos non poſ-
ſitis. CVM *magis properant,* ʒ cum potioribus, ualidiſſimiſq. eorum argumentis nituntur. PROBABILIVS ʒ
uero ſimilius. COMMITTANT, ʒ errent. PERSPICVE ʒ euidenter. RETINENDVM *eſt.* ʒ ſentiendum, &
retinendum eſt. OMNIS *haruſpicina* ʒ quae non ſolum praedicit quid oſtendant exta, ſed & fulgura interpre-
tatur. QVATTVOR, *quas non habemus,* ʒ ortum ſolis, occaſum, ſeptemtrionem, & meridiem. QVID *in-
tereſt?* ʒ Nihil, inquit, id facit ad confirmandam haruſpicinam, & praedictionem fulminum. QVID *ſigni-
ficat?* ʒ Nihil, inquit, ſignificant fulmen undecumq. ueniat. PRAEPOTENTEM ʒ ſumma potentia praedi-
tum. COMMENTARIIS ʒ auguralibus libris. erat enim M. Cicero de augurum numero. NEFAS ʒ illicitum,
impium, contra religionem. HOC *fortaße* ʒ Explicat Cicero rationem huius inſtituti. CAVSSAS *eſſe uo-
luerunt* ʒ ut ſcilicet optimates aliquo praetextu differre poſſent plebis uota. SOLVM *uitium* ʒ non, ſolum ui-
tium; ſed, comitiorum ſoluum: cum ceteris in rebus non ſit uitium, ſi modo ſiniſtrum ſit. EVM, ʒ talis opi-
nionis. CYCLOPAS ʒ hi finguntur Vulcani miniſtri in Aetna Siciliae monte, Aeolijsq. inſulis, ubi ignis eſt
perpetuus, elaborantes Ioui fulmen, & deorum arma. unde Virgil. lib. IIX.

Ferrum exercebant uaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyracmon.

Sunt, qui pro Pyracmone Harpen nominent. Pyracmon multus ignis interpretatur, Harpes uero rapiens.
Certe ignem, niſi ad ſe aerem rapiat, exſtingui compertum habemus. Brontes autem tonus interpretatur. &
Steropes fulgur, & ſplendor, qui fulmina antecedit. Cyclopes communi nomine dicti ſunt ab oculo circula-
ri, quem unicum omnes in fronte habebant. PLACET *enim Stoicis,* ʒ Explicat naturalem cauſſam fulminum
ex Stoicorum ſententia. ANHELITVS ʒ exhalationes. FLVERE ʒ exhalare. DISRVMPERE ʒ ui frangere.
FVLGVRA, ʒ coruſcationes. TONITRVA ʒ ſtrepitus. CONFLICTV ʒ colliſu, & attritu. CONSEQVEN-
TIVM ʒ futurarum. SCILICET, ʒ Certe. ironiam ſapit. ORAS ʒ regiones. CAPVT ʒ Sumani dei. ISTO-
RVM ʒ fulminalium interpretum. CAELI *enim* ʒ Docet poſſibile eſſe ſciri, a qua parte caeli fulmen deſcen-
derit, & quo tacta impulerit. NVLLA *ratio* ʒ nulla ars, & diſciplina. ALTRICE *bellua,* ʒ lupa ubera
praebente.

CICERO

MIRABILE *autem illud, quod eo ipſo tempore, quo fieret iudicium coniurationis in ſenatu, ſignum Iouis biennio poſt, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (ſic*

enim mecū agebas) cauſſam iſtā & contra facta tua, et cōtra ſcripta defendere? Frater es: eo uereor. uerū quid tibi hic tandē nocet? res ne, quae talis eſt; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico; a te rationem totius haruſpicinae peto. ſed te mirificam in latebram conieciſti. quod enim intelligeres fore, ut premerem te, cum ex te cauſſam uniuſcuiuſque diuinationis exquirerem; multa uerba feciſti, te, cum res uideres, rationem, cauſſamq. non quaerere; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quaſi ego aut fieri concederem; aut eßet philoſophi, cauſſam, cur quidque fieret, non quaerere. Et eo quidem loco & prognoſtica noſtra pronunciabas, & genera herbarum, ſcammoneam, ariſtolochiamq. radicem: quarum cauſſam ignorares, uim, & effectum uideres. Diſſimile totum. nam & prognoſticorum cauſſas perſecuti ſunt & Boethus Stoicus, qui eſt a te nominatus, & noſter etiam Poſidonius: &, ſi cauſſae non reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſae obſeruari, animaduertiq. poſſunt. Nattae uero ſtatua, aut aera legum de caelo tacta quid habent obſeruatum, ac uetuſtum? Pinarij Nattae nobiles. a nobilitate igitur periculum. hoc tamen callide Iuppiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. ubi igitur periculū oſtenditur, ei, quam ille condidit. quā ſcite per notas nos certiores facit Iuppiter? At eodem tempore ſignum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu ſcilicet mauis numine deorum id factum, quam caſu, arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, ſed a dijs immortalibus ad iſtam horam reſeruatus eſt? non equidem plane deſpero iſta eße uera, ſed neſcio, & diſcere a te uolo. nam, cum mihi quaedam caſu uiderentur ſic euenire, ut praedicta eſſent a diuinantibus: dixiſti multa de caſu; ut, uenerium iaci poſſe caſu, quattuor talis iactis; quadringentis, centum uenerios non poße caſu conſiſtere. Primum neſcio, cur non poſſint: ſed non pugno: abundas enim ſimilibus: habes & reſperſionem pigmentorum, & roſtrum ſuis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Paniſci. Quaſi non potuerit id euenire caſu, & non in omni marmore neceſſe ſit ineße uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quidquam illuc affertur a Praxitele: ſed, cum multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum eſt; tum intelligas; illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapicidinis Chiorum exſtitiſſe. Sed ſit hoc fictum. quid? in nubibus numquid animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed, quoniam de extis, & fulguribus ſatis eſt diſputatum; oſtenta reſtant, ut tota haruſpicina ſit pertractata. Mulae partus prolatus eſt a te: res mirabilis, propterea quia non ſaepe fit: ſed, ſi fieri non potuiſſet, facta non eßet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, numquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum, caußarum enim ignoratio in re noua mirationem facit, eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, non miramur. nam, qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quae natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eße cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus prope neceßarius. Sed, quid plura? ortum uideamus haruſpicinae: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, & ſulcus altius eßet impreſſus, exſtitiße repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorū, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiße prudentia. eius adſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq. maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq. breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint. litteriſq. mandauerint: omnem autem orationem fuiſſe eam, qua haruſpicinae diſciplina contineretur: eam poſtea creuiſse rebus nouis cognoſcendis, et ad eadem illa principia referendis. Haec accepimus ab ipſis: haec ſcripta cōſeruant. hunc fontem habent diſciplinae, num ergo opus eſt ad haec refellenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat exaratum eſſe, deum dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porro illa potuit, quae docebat alios, ipſe didiciſſe?

EXPLANATIO

LOCATVM } pretio datum architectis, ut ſignum illud ita collocarent. CAVSSAM *iſtam* } de hac re diſputationem. EO *uereor.* } quia frater es, in dubium reuoco, non contradico. HIC } in hac parte. TALIS } non facile cognoſcibilis. NIHIL *contra dico;* } quia frater es. A *te rationem peto.* } quia uerum explicari uolo. QVOD } quoniam. VNIVSCVIVSQVE } naturalis, & artificialis. AD *rem* } ad utilitatem. QVASI *ego* } Ita enunciabas, inquit M. Cicero, tamquam ego concederem talia fieri eo modo ut dicitis, aut ego ſtatuerem cauſſam non eſſe quaerendam. PERSECVTI *ſunt* } indagarunt. AERA *legum* } duodecim aereae tabulae, quibus inſculptae erant leges. QVID *habent obſeruatum,* } Quaſi dicat, nihil. quoniam alias id non acciderat. VETVSTVM? } ab antiquis obſeruatum. HOC *tamen &c.* } Commentum hoc deridet Academicus. LACTENS } ubera ſuggens. QVAM *ſcite* } ironice hoc dicitur. PER *notas* } per ſigna. ET *tu ſcilicet* } ironiam ſapit hic ſermo. REDEMPTOR } ipſe architectus, qui columnam ſtatuendam conduxerat, unde Redemptores etiam cauſſarum dicuntur, & litium. Idem in Ep. ad Att. Redemptori tuo dimidium pecuniae curaui.

Inopia } defectu potentiae, & pecuniae. Ad *iſtam horam* } ad iſtam temporis opportunitatem. Non *plane deſpero &c.* } ſibi ipſi blanditur M. Cicero, ut qui uellet deorum curam auſpicatiſſimum effeciſſe ſuum conſulatum. Pigmentorum } colorum temperatorum. Vel *Praxitelia* } etiam Praxitelis arte ſcalpta. Illa *ipſa* } capita ſcalpta. Efficiuntur } formantur. Detractione } ablatione ſcilicet quadam partium lapidearum. Intus } in natura ipſius marmoris. Sua *ſponte* } propria natura. Hoc } de Paniſci capite. Quod *modo negabas* } paullo ante. Restant, } ſuperſunt pertractanda. In *re noua* } in re inſolita, & rara. Quae *natura* } uis naturalis ſanguinis, uidelicet menſtrui, & ſeminis, uicem coaguli in conceptu praebentis. Ortum } principium, & originem. Tarquiniensi } ubi eſt Tarquinij, ſiue Tarchonis opidum. In Etruria eius ueſtigia adhuc exſtant, corruptaq. appellatio, inter Tuſcanellam, & Cornetum, olim Grauiſcas ab aere graui ac peſtilenti. Altius } profundius. Exstitisse } apparuiſſe. Disciplina } arte, ac ratione. Fontem } originem. Disciplinae } haruſpicinae artis. Exaratum } arando refoſſum, & inuentum. Contra *naturam* } contra proprietatem naturae non diuinae ſolum, ſed etiam humanae. Superiore *ex loco* } ex loco eminenti, conueniente diuino faſtigio.

CICERO

Sed ego inſipientior, quam illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem: uetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quod non rideret haruſpex, haruſpicem cum uidiſſet. quota enim quaeque res euenit praedicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias, cum Hannibali apud eum exſulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quod exta prohiberent. an tu, inquit, carunculae uitulinae mauis, quam imperatori ueteri, credere? quid? ipſe Caeſar, cum a ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, non ne tranſmiſit? quod ni feciſſet, unum in locum omnes aduerſariorum copiae conueniſſent. Quid ego haruſpicum reſponſa commemorem, (poſſum quidem innumerabilia) quae aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quam multa luſerunt? quae nobis in Graeciam Roma reſponſa haruſpicum miſſa ſunt? quae dicta Pompeio, etenim ille admodũ extis, et oſtentis mouebatur: non lubet cõmemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi praeſertim, qui interfuiſti: uides tamen omnia fere contra, ac dicta ſunt, eueniſſe. Sed haec hactenus: nunc ad oſtenta ueniamus. Multa me conſule, a me ipſo ſcripta, recitaſti: multa ante Marſicum bellum, a Siſenna collecta, attuliſti: multa ante Lacedaemoniorum malam pugnam in Leuctris, a Calliſthene commemorata, dixiſti. de quibus dicam equidem ſingulis, quoad uidebitur; ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. Quae eſt enim iſta a dijs profecta ſignificatio, & quaſi denunciatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes, quae ſine interpretibus non poſſumus intelligere; deinde ea, quae cauere nequeamus? ad hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates praedicant, quas illi effugere nullo modo poßint: ut medici, quamquam ſaepe intelligunt, tamen numquam aegris dicunt, illo morbo eos eße morituros. omnis enim praedictio mali tum probatur, cum ad praedictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes, uel Lacedaemonios olim, uel nuper noſtros adiuuerunt? quae ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerunt? ſi enim, ut intelligeremus, quid eſſet euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, ſi ea ſciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominum in multas, ac diuerſas, aut etiam contrarias partes ſaepe deducitur. ut enim in cauſſis iudicialibus alia eſt coniectura accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſque credibilis: ſic in omnibus ijs rebus, quae coniectura inueſtigari ſolent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum caſus affert non numquam, etiam errorem creat ſimilitudo; magna ſtultitia eſt, earum rerum deos facere effectores, caußas rerum nõ quaerere. Tu uates Boeotios credis Lebadiae uidiße ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam eſſe Thebanorum; quia galli uicti ſilere ſolent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantae ciuitati ſignum dabat? an illae aues, niſi cum uicerint, canere non ſolent? at tum canebant, nec uicerant. id enim inquies, oſtentum. magnum uero: quaſi piſces, non galli, cecinerint. quod autem eſt tempus, quo illi non cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quod ſi uictores alacritate, & quaſi laetitia ad canendum excitantur: potuit accidiße alia quoque laetitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis cauſſam explicat, cur ante lucem galli canant: depulſo enim de pectore, & in omne corpus diuiſo, & modificato cibo, cantus edere quiete ſatiatos: qui quidem ſilentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus ruſſis: cãtu, plauſuq. premunt alas. cum igitur hoc animal tam ſit canorum ſua ſponte, quid in mentem uenit Calliſtheni dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet.

EXPLANATIO

Scitum } prudens dictum in deliramenta haruſpicum. Quota } quaſi dicat, Ferme nulla. A *ſummo haruſpice* } Spurina. Luserunt? } iocati ſunt. Contra *ac* } contra quam. Ante *Marſicum bellum,* } quod Sociale dictum eſt, atque Italicum. Malam } infelicem. Quoad *uidebitur;* } ſubaudi, ſufficere ad propoſitum. ne modum excedat oratio. De *uniuerſis* } hoc eſt, de oſtentis in genere. ſic in genere

egit

egit de diuinatione ipſa, deinde ad partes deſcendit. QVAE *eſt* ʒ cuius naturae. CAVERE ʒ declinare aliquo conſilio. PROBATVR ʒ commendatur, laudatur. CAVTIO ʒ modus cauendi. CONIECTVRA ʒ opinabile iudicium ex circumſtantijs. NITITVR ʒ fundatur. ANCEPS *oratio.* ʒ ambigua interpretatio. QVASI *piſces* ʒ oſtentum, inquit, eſſet, ſi piſces ceciniſſent, & non galli natura canori. OPTIMIS *uerbis* ʒ probabilibus rationibus. QVIETE ʒ dormitione. FAVENT *faucibus* ʒ ſilent parcendo faucibus, per quas cantus emittitur. SVA *ſponte,* ʒ propria natura.

CICERO

SANGVINEM *pluiſſe, ſenatui nunciatum eſt, atratum fluuium fluxiße ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quemquam phyſicum crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi e corpore eſt. ſed & decoloratio quaedam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe, & humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. Atque haec in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. Accedit illud etiam, quod in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. nos autem ita leues, atque inconſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc unum, monſtrum putemus. Ante uero Marſicum bellum, quod clypeos Lanuuij, ut a te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum haruſpices eſſe dixerunt. Quaſi uero quidquam interſit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam, ſi iſta ſequimur: quod Platonis Politiam nuper apud me mures corroſerint, de rep. debui pertimeſcere: aut, ſi Epicuri de uoluptate liber uitioſus eßet, putarem annonam in macello cariorem fore. An uero illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa, aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quidquid enim oritur, qualecumque eſt, cauſſam habeat a natura neceſſe eſt: ut, etiam ſi praeter conſuetudinem exſtiterit, praeter naturam tamen non poſſit exſiſtere. Cauſſam igitur inueſtigato in re noua, atque admirabili, ſi poteris: ſi nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa: eumq. errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturae ratione depellito. ita te nec terrae fremitus, nec caeli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec traiectio ſtellae, nec faces uiſae terrebunt. quorum omnium cauſſas ſi a Chryſippo quaeram; ipſe ille, diuinationis auctor, numquam illa dicet facta fortuito, naturalemq. rationem omnium reddet. nihil enim fieri ſine cauſſa poteſt: nec quidquam fit, quod fieri non poteſt: nec, ſi id factum eſt, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portēta ſunt. nā, ſi, quod raro fit, id portentum putandum eſt: ſapientem eſſe portentū eſt. ſaepius enim mulam peperiſſe arbitror, quam ſapientem fuiſſe. Illa igitur ratio concluditur; nec id, quod non potuerit fieri, factum umquam eſſe; nec, quod potuerit, id portentum eſſe; ita omnino nullum eße portentum. quod etiam coniector quidam, & interpres portentorum non inſcite dicitur ei reſpondiſſe, qui cum ad eum retuliſſet quaſi oſtentum, quod anguis domi uectem circumuectus fuiſſet, tum eſſet, inquit, oſtentum, ſi anguem uectis circumplicaßet. hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit nihil habendum eſſe portentum, quod fieri poſſet. C. Gracchus ad M. Pomponium ſcipſit; duobus anguibus domi comprehenſis, haruſpices a patre conuocatos. qui magis anguibus, quam lacertis, quam muribus? quia ſunt haec quotidiana, angues non item. quaſi uero referat, quod fieri poteſt, quam id ſaepe fiat. ego tamen miror, ſi emiſſio feminae anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emiſſio autem maris anguis erat mortifera Corneliae, cur alterutram emiſerit. nihil enim ſcribit reſpondiſſe haruſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eßet futurum. at mors inſecuta Gracchum eſt. cauſſa quidem, credo, aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis. neque enim tanta eſt infelicitas haruſpicum, ut ne caſu quidem umquam fiat, quod futurum illi eße dixerint. Nam illud mirarer, ſi crederem, quod apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos otioſi conuertimus, loquitur Agamemnon:*

EXPLANATIO

CONTAGIONE ʒ corruptione, ac uitio, quod aquae fluore terra contrahit. TECTORIIS ʒ parietibus incruſtatis. AVSTRO ʒ uentus eſt calidus, & humidus, a meridiano cardine ſpirans. Quattuor cardinales uentos Pontanus eleganti hoc diſtico complexus eſt,

A ſummo Boreas, Auſter imo ſpirat Olympo,
Occaſum inſedit Zephyrus, uenit Eurus ab ortu.

IMPVNIVS. ʒ & ideo licentioſius, nemine contradicente. DIEM *& noctem* ʒ ſemper. SCVTA, *an cribra* ʒ Scutum eſt circularis teſtudo, quam, miles laeua protendens in bello ictus excipit aduerſarij. Cribrum uero circularis eſt faſcia lignea ſubditam habens pellem extenſam perforatam, & clauibus illi inhaerentem, quo inſtrumento circulariter moto uillici granum iniectum coagitando expurgant a ſordibus. POLITIAM ʒ libros de ciuili gubernatione. ANNONAM *in macello cariorem fore* ʒ eo anno carnem in carnificina apotheca cariorem fore. PORTENTOSA ʒ ſignificantia aliquod praeſagium, quia acciderint praeter uſitatum naturae ordinem. CAVSSAM ʒ efficientem, ſcilicet uim. EXPLORATVM ʒ certum. TRAIECTIO ʒ tranſitus. AVCTOR ʒ aſſertor. SAPIENTEM *eſſe* ʒ perfectum eſſe, & omnes numeros habere ut uolunt Stoici. CON-

IECTOR ʒ

IECTOR ʒ interpres. NON *inſcite* ʒ ſapienter. CIRCVMVECTVS ʒ circumuolutus. A *patre* ʒ Tib.Graccho. QVI *magis* ʒ cur magis. ALTERVTRAM ʒ e duobus unam. AVGVRATVM: ʒ ſubaudi, fuiſſe. LOQVITVR *Agamemnon:* ʒ μνημονικὸν ἁμάρτημα. non enim Agamemnon, ſed Vlixes haec loquitur apud Homerum ἐν τῷ β.

CICERO

*F*ERTE *uiri, & duros animo tolerate labores,*
Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
Namque omnes memori portentum mẽte retentant,
Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
Quae Priamo cladem, & Troiae, peſtemq. ferebant;
Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris diuum placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani ſpecie, tortuq. draconem
Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſaeptos
Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq. peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.
Tum Calchas haec eſt fidenti uoce locutus:
Quidnam torpentes ſubito obſtupuiſtis Achiui?
Nobis haec portenta deum dedit ipſe creator,
Tarda & ſera nimis, ſed fama ac laude perenni.
Nam quot aues taetro mactatas dente uidetis,
Tot nos ad Troiam belli exantlabimus annos:
Quae decumo cadet, & poena ſatiabit Achiuos.
Edidit haec Calchas: quae iam matura uidetis.

quae tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius, quam aut menſium, aut dierum? cur autem de paſſerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremo, quid ſimile habet paßer annis? nam de angue illo, qui Sullae apparuit immolanti, utrumque memini, & Sullam, cum in expeditionem educturus eſſet, immolauiße, & anguem ab ara exſtitiſſe, eoq. die rem praeclare eſſe geſtam, non haruſpicis conſilio, ſed imperatoris. atque haec oſtentorum genera mirabile nihil habent: quae cum facta ſunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut, illa tritici grana in os pueri Midae congeſta, aut apes, quas dixiſti in labris Platonis pueri conſediße, non tam mirabilia ſint, quam coniecta bene: quae tamen uel ipſa falſa eſſe, uel illa, quae praedicta ſunt, fortuito accidiſſe potuerunt. De ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circumligatus fuerit angui: ſed, ut in cunis fuerit anguis, non tam eſt mirum, in Selonio praeſertim, ubi apud focum angues nundinari ſolent. nam, quod haruſpices reſponderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſtendiſſe Africano. Atque etiã a te Flaminiana oſtenta collecta ſunt, quod ipſe, & equis eius repente conciderit: non ſane hoc quidam mirabile: quod euelli primi haſtati ſignum non potuerit: timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionyſij equus quid attulit admirationis, quod emerſit ex flumine? quodq. habuit apes in iuba? ſed, quia breui tempore regnare coepit; quod caſu acciderat, uim habuit oſtenti. At Lacedaemonijs in Herculis fano arma ſonuerunt: eiuſdemq. dei Thebis ualuae clauſae ſubito ſe aperuerunt: eaq. ſcuta, quae fuerant ſublime fixa, ſunt humi inuenta. horum cum nihil fieri potuerit ſine aliquo motu, quid eſt, cur diuinitus ea potius, quam caſu, facta eſſe dicamus? At in Lyſandri ſtatuae capite Delphis exſtitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. ita ne cenſes? ante coronam exſtitiße, quam herbarum conceptum eſſe ſemen? herbam autem aſperam credo auium congeſtu, non humano ſatu. iam, quidquid in capite eſt, id coronae ſimile uideri poteſt. Nam, quod eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris, & Pollucis Delphis poſitas decidiſſe neque eas uſquam repertas eße dixiſti: furum id magis factum, quam deorum uidetur. Simiae uero Dodoneae improbitatem hiſtorijs Graecis mandatam eſſe demiror. quid minus mirum, quam illam monſtruoſiſſimam beſtiam urnam euertiſſe, ſortes diſſipauiſſe? & negant hiſtorici Lacedaemonijs ullum oſtentum hoc triſtius accidiße. Nam illa praedicta Veientum, ſi lacus Albanus redundaßet, isq. in mare fluxiſſet, Romam perituram; ſi repreßus eſſet, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, non ad arcem, urbemq. retinendam. At paullo poſt audita uox eſt monentis, ut prouiderent, ne a Gallis Roma caperetur: ex eo Aio Loquenti aram in Noua uia conſecratam. quid ergo? Aius iſte Loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: poſtea quam & ſedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta poteſt: a qua, praeterquam de ſue plena, quid umquam moniti ſumus? Satis multa de oſtentis. ✲

EXPLANATIO

FERTE *uiri,* ʒ tolerate. FATA ʒ praeſagia. RATOS ʒ certos, ueros, ac firmos. AN *uanos* ʒ incertos, irritos. PECTORIS *orſus:* ʒ animi praeſenſiones. LVMINA ʒ uitas. PRIMVM, *ut* ʒ ſtatim, poſtquam. VESTITA *eſt nauibus* ʒ inſtructis, pulchriſq. nauibus repleta eſt. AVLIS, ʒ Boeotiae urbs eſt. AVRIGERIS *tauris* ʒ tauris cornua aurata gerentibus. PESTEM ʒ mortem. AQVAI ʒ aquae. IMMANI ʒ truculenta, &

horrenda

horrenda figura. TORTV ʒ flexu corporis. IOVIS *pulſu* ʒ Iouis imperio. PVLLOS ʒ paſſerculos. FERVS ʒ Draco crudelis. LVCI ʒ ad lucem. ABDIDIT ʒ Hom. I. β. τὸν μὲν ἀρίζηλον θῆκεν θεός. Vt uideatur legendum, τὸν μὲν ἄρα ἄδηλον. DVRO *formauit &c.* ʒ effinxit lapideum draconem. FIDENTI *uoce* ʒ conſtanti uoce. TORPENTES *obſtupuiſtis* ʒ hoc eſt, poſt corporis contractionem mentem quoque contraxiſtis. torpor eſt corporis, ſtupor uero mentis contractio, conſtipatio, & rigor. CREATOR ʒ Iuppiter. TARDA, *& ſera nimis* ʒ quo ad animos noſtros. EXANTLABIMVS ʒ perficiemus, ſuperabimus. Vetuſtum eſt uerbum. IAM *matura* ʒ quaſi perfecta. EXPEDITIONEM ʒ proelium. INTERPRETATIONE ʒ declaratione per quandam ſimilitudinem. NVNDINARI ʒ conuentus facere ſicuti celebrantes nundinas, ſiue ferias. NOBILIVS ʒ celebrius. CLARITATEM ʒ hiſtrionicae gloriae ſplendorem. FLAMINIANA ʒ de Flaminio conſule, ad lacum Peruſinum. PRIMI *haſtati* ʒ primipili centurionis. FIDENTER ʒ conſtanti, & libero animo. SVBLIME ʒ alte. CONGESTA ʒ accumulatione. IMPROBITATEM ʒ petulantiam, laſciuiam. SVBVRBANI, ʒ uicini muris urbis. ARÇEM ʒ Capitolium. VRBEM ʒ Romam. SVE *plena* ʒ grauida.

CICERO

AVSPICIA reſtant, & ſortes, eae quae ducuntur, non illae quae uaticinatione funduntur: quae oracula uerius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. Reſtat etiam de Chaldaeis. ſed primum auſpicia uideamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum, Marſo fortaße, ſed Romano facillimus. non enim ſumus ij nos augures, qui auium, reliquorum ue ſignorum obſeruatione futura dicamus. & tamen credo Romulum, qui urbem auſpicato condidit, habuiſſe opinionem, eſſe in prouidendis rebus augurandi ſcientiam. errabat enim multis in rebus antiquitas: quam uel uſu iam, uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. retinetur autem, & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates reip. mos, religio, diſciplina, ius augurum, collegij auctoritas. Nec uero non omni ſupplicio digni P. Claudius, L. Iunius conſules, qui contra auſpicia nauigarunt. parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt, alter mortem ſibi ipſe conſciuit. Flaminius non paruit auſpicijs: itaque perijt cum exercitu. at anno poſt Paullus paruit: num minus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu? etenim, ut ſint auſpicia, quae nulla ſunt; haec certe, quibus utimur, ſiue tripudio, ſiue de caelo, ſimulacra ſunt auſpiciorum, auſpicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auſpicia eſſe. uolo, reſpondet: audiui. Hic apud maiores noſtros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem eſſe neceße eſt eum, qui, ſilentium quid ſit, intelligat. id enim ſilentium dicimus in auſpicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris eſt. Illi autem, qui in auſpicium adhibetur, cum ita imperauit is, qui, auſpicatur: dicito, ſi ſilentium eſſe uidetur: nec ſuſpicit, nec circumſpicit: ſtatim reſpondet, ſilentium eſſe, uideri. tum ille, dicito ſi paſcuntur aues: paſcuntur. quae, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipſo nominatur pullarius. hae ſunt igitur aues internunciae Iouis: quae paſcantur, nec ne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, poſt terripudium dictum eſt, hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſolliſtimum nunciant. ergo hoc auſpicium diuini quidquam habere poteſt, quod tam ſit coactum, & expreßum? quo antiquiſſimos augures non eße uſos, argumento eſt, quod decretum collegij uetus habemus, omnem auem tripudium facere poſſe. tum igitur eſſet auſpicium, ſi modo ei eſſet liberum ſe oſtendiſſe: tum auis illa uideri poſſet interpres, & ſatelles Iouis. nunc uero incluſa in cauea, & fame enecta, ſi in offam pultis inuadit, & ſi aliquid ex ore cecidit; hoc tu auſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Iam uero, de caelo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nunc imperant pullario: ille renunciat. fulmen ſiniſtrum auſpicium optimum habemus ad omnes res, praeterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum reip. cauſſa eſt, ut comitiorum, uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, & Figulus, quod augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerunt. Quis negat augurum diſciplinam eſſe? diuinationem nego. At haruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in praerogatiua referenda ſubito concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. Primum uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriae fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem, ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt, ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci haruſpices, aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerunt? equidem aſſentior. C. Marcello potius, quam Ap. Claudio; qui ambo mei collegae fuerunt: exiſtimoq. ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea reip. cauſſa conſeruatum, ac retentum.

EXPLANATIO

DVCVNTVR, ʒ trahuntur ex aliquo urna. MARSO ʒ de quo in extremo primi, nauci Marſum augurem appellauit. NOS *augures* ʒ Romano more augurantes. AVSPICATO ʒ captatis auſpicijs. RETINETVR ʒ obſeruatur. MOS ʒ inſtitutum patrium. RELIGIO ʒ caerimoniarum ritus. DISCIPLINA ʒ ſcientia, & ars augurandi. CONTVMACITER ʒ ſuperbe, & impie. PAVLLVS ʒ qui conſul cecidit in Cannenſi pu-

gna. VT ʒ quamuis. TRIPVDIO ʒ Gallorum augurio. SIVE *de caelo* ʒ ceterarum auium uolatu. SIMVLACRA ʒ ſimilitudines quaedam. Q. FABI *&c.* ʒ Haec erant uerba precantis augurem, ut pro re ſua uelit augurari. RESPONDET ʒ nimirum augur ipſe requiſitus. ADHIBEBATVR ʒ aduocabatur. IS *qui auſpicatur* ʒ qui pro ſe captat augurium. NEC *ſuſpicit* ʒ Hoc pertinet ad illud, ſeruare de caelo: ſequitur mox de tripudio. PVLLOS ʒ gallinaceos gallos. HAE *ſunt* ʒ Deridet M. Cicero eiuſmodi auſpicium penitus coactum. AD *auſpicia* ʒ ad auſpiciorum ueritatem. PAVIRE ʒ paſcendo percutere. inde terripauium, terripudium, & tripudium. OFFA ʒ eſca. NVNCIANT. ʒ ij, qui aduocati ſunt ſocij ad augurandum. EXPRESSVM? ʒ uiolentum. DECRETVM ʒ ſententia, dogma. TRIPVDIVM ʒ quale auſpicium nunc pullis tantum gallinaceis attribuimus. SATELLES ʒ miniſtra. INVADIT ʒ impetum facit. SINISTRVM ʒ a ſiniſtra caeli parte ueniens. INSTITVTVM ʒ decretum. IN *iure* ʒ in ordinatione ciuili. VITIO ʒ non rite. DIVINI: ʒ diuinandi ſcientia praediti. IN *praerogatiua referenda* ʒ in narranda uoluntate primae centuriae, quae ſententiam rogabatur. IVSTVM ʒ legitimum, non uitioſum. GENERE ʒ natura rei. C. MARCELLO. ʒ Ep. IX. lib. 15. famil. COLLIGAE ʒ in augurali dignitate. IVS ʒ ordinationem.

CICERO

SED de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quae ſunt non tam artificioſa, quam ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus fere auibus utuntur, nos admodum paucis. alia ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percunctari noſtri augurij diſciplinam, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat: ut quaedam eſsent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum a populo auſpicia accepta habemus, quam multum ijs utimur? Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri, niſi auſpicato, noluerunt: quam multi anni ſunt, cum bella a propraetoribus, & proconſulibus, adminiſtrantur? qui auſpicia non habent: itaque nec amnes tranſeunt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, iam M. Marcellus ille quinquies conſul totum omiſit, idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quae, quoniam ab ijs, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta uidetur, a bellicis eſse ſublata. & quidem ille dicebat; ſi quando rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere. huic ſimile eſt, quod nos augures praecipimus, ne iuge auſpicium obueniat, ut iumenta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri a Ioue, niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, ſi fiat, uideri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Deiotarum auſpiciorum, quae ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, paenitere; quod fidem ſecutus, amicitiamq. populi R. functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſse laudem, & gloriam, quam regnum, & poſseſſiones ſuas. credo id quidem: ſed nihil ad auſpicia. nec enim ei cornix canere potuit, recte eum facere, quod populi R. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant, aut aduerſos, aut ſecundos: uirtutis auſpiicijs uideo eſſe uſum Deiotarum: quae uetat ſpectare fortunam, dum praeſtetur fides. aues uero ſi proſperos euentus oſtenderunt, certe fefellerunt. fugit ex proelio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Caeſarem eodem tempore, & hoſtem, & hoſpitem uidit: quid hoc triſtius? is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuißet, & aſſeclae ſuo Pergameno neſcio cui dediſſet; eiſdemq. detraxiſſet Armeniam, a ſenatu datam; cumq. ab eo magnificentiſſimo hoſpitio acceptus eßet; ſpoliatum reliquit, & hoſpitem, & regem. Sed labor longius: ad propoſitum reuertar. Si euenta quaerimus, quae exquiruntur auibus: nullo modo proſpera Deiotaro. ſin officia: a uirtute ipſius, non ab auſpicijs, petita ſunt. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuiße comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet eße in philoſophia commenticijs fabellis loci. illud erat philoſophi, totius augurij primum naturam ipſam uidere, deinde inuentionem, deinde conſtantiam Quae eſt igitur natura, quae uolucres, huc & illuc paſſim uagantes, efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs a dextra, alijs a laeua datum eſt auibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? Quo modo autem hoc, aut quando, aut a quibus inuenta dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinae ſuae: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Piſidarum, aut Cilicum, aut Phrygum iſta inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes utuntur auſpicijs. quaſi uero quidquam ſit tam ualde, quam nihil ſapere, uulgare: aut quaſi tibi ipſi in iudicando placeat multitudo. quotus quiſque eſt, qui uoluptatem neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. num igitur eorum frequentia Stoici, de ſententia deterrentur? aut num plerique in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſplicere non poſſint?

EXPLANATIO

NVNC *hactenus:* ʒ hucuſque hoc dumtaxat ſit dictum. SVPERSTITIOSA ʒ uanam religionem oſtendentia. SINISTRA ʒ proſpera. DVM *a populo &c.* ʒ id eſt, dum magiſtratum gerimus. a populo enim auſpicia cum magiſtratu accipimus. QVAM *multum ijs utimur* ʒ quaſi dicat, parum, & fere nihil. PRO

CONSVLIBVS ʒ

CONSVLIBVS } bellum poteſtate conſulari adminiſtrantibus. AVSPICIA *non habent:* } quae praetores, & conſules habent in urbe: non enim ad bella nunc eunt, ut olim. AMNES } fluuia, unde perennia dicta auſpicia. IVGE *auſpicium* } ex iumentis iugalibus: quod eſt, ut inquit Pompeius, cum iunctum iumentum ſtercus facit. ANTIQVIOREM } pretioſiorem. NIHIL *ad auſpicia* } non enim id iubent auſpicia, ſed uirtus, ut non paeniteat. RECTE } iuſte, officioſe. SENTIEBAT, } ſtatuebat uti officioſus. VIRTVTIS *auſpicijs* } bonitate, & prudentia. DVM } quando. GRAVE *tempus*, } moleſtum, cum e proelio fugeret uictus. LVCTVOSA } maeſta, cum ab amico Pompeio diuelleretur. TROGINORVM *tetrarchiam* } Trogini ſunt Gallograeciae, ſiue Galatiae populi, qui Maeoniae, & Paphlagoniae regionem incolunt. Erat autem Galatia in tetrarchias diuiſa. Vide Plin. ASSECLAE } miniſtro. HOSPITIO } hoſpitali apparatu. LABOR } diſcurro, & uagor. OFFICIA } honeſtas actiones. A *uirtute* } ab animi integritate, & electione bona. IN *philoſophia* } in ea ſcientia, quae rationibus nititur. NATVRAM } naturale, & proprium ſubiectum. CONSTANTIAM } firmitatem. QVAE *natura*, } quae naturalis proprietas. ALIIS *a dextra*, } ut coruo, uel cantu, uel uolatu ALIIS *a laeua* } ut pico, & cornici cantu tamen. Plaut. in Aſin. actu. II. RATVM } certum, firmum. AVCTOREM } principem magiſtrum. HVMANITATIS *&c.* } eruditionis, expertes, ac barbari. VVLGARE } multitudinem populi. QVOTVS *quiſque eſt*, } quaſi dicat, Nullus ferme. BONVM? } numerandum inter bona. FREQVENTIA } multitudine. EORVM } Stoicorum. IMBECILLI } imperiti. SVPERSTITIOSA } uana. DISPICERE } diſcernere, iudicare.

CICERO

QVAE autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

Cum tonuit laeuum bene tempeſtate ſerena.

At Homericus Vlyßes, apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat:

Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs, & barbaris dextra meliora. quamquam haud ignoro, quae bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq. dextrum, quia plerumque melius id uidebatur. haec quanta diſſenſio eſt? Quid, quod alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione, multa fallendo? Atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omnia adiungere. Aemilia Paullo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Caecilia ſororis filiae, ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & praerogatiuam omen comitiorum. Hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, & diſertum. quando enim, iſta obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? itane? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Craſſus exercitum Brundiſij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, ſi placet, monitum ab eo Craſſum, caueret ne iret: non fuiſſe periturum, ſi omini paruiſſet. quae ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiae, & ſternutamenta erunt obſeruanda. Sortes reſtant, & Chaldaei: ut ad uates, & ſomnia ueniamus. Dicendum igitur putas de ſortibus. Quid enim ſors eſt? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod teßeras: quibus temeritas, & caſus, non ratio, nec conſilium ualet. tota res eſt inuenta fallacijs, aut ad quaeſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. atque, ut in haruſpicina fecimus, ſic uideamus clariſſimarum ſortium, quae tradatur inuentio. Numerium Fuffetium Praeneſtinorum monumenta declarant, honeſtum hominem, & nobilem, ſomnijs crebris, ad extremum etiam minacibus, cum iuberetur certo in loco ſilicem caedere, perterritum uiſu, irridentibus ſuis ciuibus, id agere coepiſſe: itaque, perfracto ſaxo, ſortes erupiſſe, in robore inſculptis priſcarum litterarum notis: is eſt hodie locus ſaeptus religioſe propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone, in gremio Fortunae ſedens, mammam appetens, caſtiſſime colitur a matribus. Eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunae ſita aedes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt, haruſpicesq. dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumq. iuſſu ex illa olea arcam eße factam, eaq. conditas ſortes, quae hodie Fortunae monitu tolluntur. quid igitur in his poteſt eße certi, quae Fortunae monitu, pueri manu miſcentur, atque ducuntur? quo modo autem iſtae poſitae in illo loco? quis robur illud cecidit, dolauit, inſcripſit? Nihil eſt, inquiunt, quod deus efficere non poſſit. Vtinam ſapientes Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſolicitudine, & miſeria crederent. ſed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis exploſit. Fani pulchritudo, & uetuſtas, Praeneſtinarum etiam nunc ſortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? ceteris uero in locis ſortes plane refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem, quam Praeneſte uidiſſe Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldaeorum monſtra ueniamus: de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorum hominum facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit: Chaldaeis in praedictione, & in notatione cuiusque uitae ex natali die, minime eſſe credendum. Nominat etiam Panaetius, qui unus e Stoicis aſtrologorum praedicta reiecit; Archelaum, & Caſſandrum, ſummos aſtrologos illius aetatis, qua erat ipſe, cum in ceteris aſtrologiae partibus excellerent, hoc praedictionis genere non uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familia-

ris Panaetij, excellens in aſtrologia, idemq. in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum praedicendi genus repudiauit. Sed, ut ratione utamur, omiſſis teſtibus; ſic iſti diſputant, qui haec Chaldaeorum natalicia praedicta defendunt. uim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui Graece ζωδιακὸς *dicitur, talem, ut eius orbis unaquaeque pars alia alio modo moueat, immutetq. caelum, perinde ut quaeque ſtellae in ijs, finitimisq. partibus ſint quoque tempore; eamq. uim uarie moueri ab ijs ſideribus, quae uocantur errantia. cum autem in eam ipſam partem orbis uenerint, in qua ſit ortus eius, qui naſcitur; aut in eam, quae coniunctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea triangula illi, & quadrata nominat. etenim, cum tempore anni, tempeſtatumque, caeli conuerſiones, commutationesq. tantae fiant acceſſu ſtellarum, & receſſu; cumq. ea ui ſolis efficiantur, quae uidemus: non ueriſimile ſolum, ſed etiam uerum eſſe cenſent, perinde utcumque temperatus ſit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq. ingenia, mores, animum, corpus actionem uitae, caſus cuiuſque, euentusq. fingi. O delirationem incredibilem. non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut praedicere poſſint, dumtaxat quali quiſque natura, & ad quam quiſque maxime rem aptus futurus ſit: cetera, quae profiteantur, negat ullo modo poſſe ſciri: etenim geminorum formas eſſe ſimiles, uitam, atque fortunam plerumque diſparem.*

EXPLANATIO

ET *coniuncta conſtantia?* ʒ quaſi dicat, Nulla. AD *noſtri &c.* ʒ Accommodauit ſe, inquit, Ennius ad ritum Romanorum in augurijs. TEMPESTATE ʒ tempore. HOMERICVS ʒ ab Homero inductus Iliad. lib. IX. Graece ſic cecinit Homerus:

Ζεὺς δὲ σφὶν κρονίδης ἐνδέξια σήματα φαίνων ἀστράπτει.

QVERENS ʒ dolens. ITA *nobis* ʒ Sophocles ea Aiace ἐπ᾽ ἀριστερά. *Nobis:* auguribus Romanis. DEXTRA *ſint.* ʒ appellentur dextra, nimirum ab externis. NOSTRI ʒ Romani ſcilicet, qui auguria obſeruarunt. ID ʒ quod Romanis in ſiniſtra eſſet, & externis in dextra. DISSENSIO ʒ opinionis diuerſitas. HORVM ʒ augurum omnium, qui nunc ſunt. PARTIM *errore, partim ſuperſtitione,* ʒ Neceſſe eſt, inquit, ut haec opinionum diuerſitas referatur ad proprium cuiuſque errorem in augurando, & ad alienum, priſcorum ſcilicet, ut, qui uanis religionibus fuerint addicti, poſteris quoque fallendi anſam tradiderint. NON *dubitaſti* ʒ quippe, qui optima ratione ad hoc ductus eſſes, ut crederes ſuperſtitionibus adiungenda eſſe omina. ET *praerogatiuam omen comitiorum* ʒ Et in comitijs prius rogari de omine. HOC ʒ adiunctio ominum ad ſuperſtitiones. ESSE *contra ſe* ʒ nam, ſi talia ſectabimur, habebimus uanam quandam religionem ducem rerum gerendarum. ITA *ne?* ʒ Abſurdum eſt, inquit Cicero, angi, aut laetari alienis uerbis, quae quiſpiam de re ſua dixerit, etiam ſi illa rebus tuis gerendis uideantur apta. ALACRITATEM? ʒ animae dilatationem ex ſpe concepta. CARICAS ʒ ficas aridas. QVAE ʒ qualia omnia. RECIPIAMVS ʒ admittamus, & obſeruemus. SORTES *reſtant, & Chaldaei* ʒ Reliquum eſt, inquit, ut dicamus de Sortibus, & de Chaldaeorum praedictionibus, ex aſtris. AD *uates* ʒ ad naturalem diuinationem. MICARE ʒ ludendo cum altero, aut pluribus, ad libitum digitos explicate, & omnium explicatorum numerum diuinare. SVPERSTITIONEM ʒ uanam religionem. ERROREM ʒ deceptionem. CLARISSIMARVM ʒ nobiliſſimarum, toto orbe, communiq. conſenſu. MONVMENTA ʒ annales, & hiſtoriae. HONESTVM ʒ uirtute praeditum. NOBILEM, ʒ claros natales habentem. CERTO ʒ deſignato. SAEPTVS ʒ ſaepe circumclauſus PRISCARVM ʒ antiquiſſimarum. LACTENS ʒ lac ſuggens. CASTISSIME ʒ puriſſime. SVMMA *nobilitate* ʒ ſumma fama, & celebritate nominis. MONITV ʒ iuſſu. TOLLVNTVR, ʒ extrahuntur. QVID *igitur &c.* ʒ Deridet has ſortes M. Cicero, tamquam incertas. CECIDIT *&c.* ʒ ſecus, expoliuit, ſcalpſit. INQVIVNT, ʒ Stoici. SVPERSTITIOSA *ſollicitudine* ʒ uana anxietate. VITA *communis* ʒ omnes fere uiuentes. EXPLOSIT. ʒ reiecit. IN *uulgus* ʒ apud multitudinem popularem. QVIS *magiſtratus* ʒ quis publico munere functus. REFRIXERVNT ʒ quaſi extinctae ſint. CLITOMACHVS ʒ Carneadis ſucceſſor. FORTVNATIOREM ʒ feliciorem. MONSTRA ʒ prodigioſas ſupputationes, & praedictiones. FACILE ʒ ſine controuerſia. Ex *natali die* ʒ ex qualitate ſignorum in die natiuitatis. QVI *unus* ʒ qui primus, uel ſolus. HALICARNASSEVS ʒ Halicarnaſſus Cariae urbs: unde Halycarnaſſeus, & Halycarnaſſius auctore Stephano. CHALDAICVM, ʒ aſtrologicum, a Chaldaeis Babyloniorum ſacerdotibus inſignibus in aſtrologia. ZODIACVS ʒ animalium circulus. ita a Graecis dicitur, quem noſtri ſignififerum, propter animalium effigies, quae in eo ſignatae continentur. VNAQVAEQVE *pars* ʒ quae animalis effigie inſignita eſt. Sunt autem ſigniferi circuli duodecim partes, qua ſunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Piſces. CAELVM ʒ caeleſtem qualitatem, & impreſſionem. FINITIMIS ʒ uicinis. QVOQVE *tempore;* ʒ quocumque tempore. ORBIS ʒ ſigniferi. TRIANGVLA *illi, & quadrata nominant.* ʒ Duodecim cum ſint ſigna in Zodiaco, & ſidus ſub orbe errans diſtat a ſigno adſcendente duobus ſignis dicitur adſpicere illum adſpectu ſextili, cum tribus ſignis, quadrato adſpectu, cum quattuor ſignis, triangulari, quia diſtantia duorum ſignorum eſt ſexta pars Zodiaci, trium quarta, quattuor, tertia. Ex quattuor his interuallis, quae aliquod habent momentum, M. Cicero duo tantum poſuit, quae maiores habent uires. TEMPORE *anni* ʒ temperato annuo curſu ipſius caeli. PERINDE ʒ ſic. ANIMARI ʒ animam recipere, uiuificari, atque conformari. INGENIA ʒ qualitates ingeniorum, docilitates, hebetudines. MORES ʒ diſpoſitiones, leues, graues; molles, ſeueras; iocoſas ſerias. ANIMVM ʒ fortem, ignauum; celerem, tardum; magnum, puſillum. ACTIONEM *uitae,* ʒ modum uitae degendae.

gendae. O *delirationem* ʒ inſaniam. Deridet M. Cicero has Stoicorum rationes. ERROR ʒ inconſtans opinio. STVLTITIA ʒ hebetudo, & imprudentia. PROFITEANTVR, ʒ affirment. FORMAS ʒ lineamenta corporis. VITAM ʒ uiuendi modum, & metam. FORTVNAM ʒ externa bona.

C I C E R O

PROCLVS, & Euriſthenes, Lacedaemoniorum reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidem annos uixerunt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq. is fratri rerum geſtarum gloria praeſtitit. At ego id ipſum, quod uir optimus Diogenes Chaldaeis quaſi quadam praeuaricatione concedit, nego poſſe intelligi. etenim, cum, ut ipſi dicunt, ortus naſcentium Luna moderetur, eaq. animaduertant, et notent ſidera natalicia Chaldaei, quaecumque Lunae iuncta uideantur: oculorum fallaciſſimo ſenſu iudicant ea, quae ratione, atque animo uidere debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam iſtis notam eſſe oportebat, quanta humilitate Luna feratur, terram paene contingens; quantum abſit a proxima Mercurij ſtella, multo autem longius a Veneris; deinde alio interuallo diſtet a Sole, cuius lumine colluſtrari putatur, reliqua uero tria interualla infinita, & immenſa, a Sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad caelum ipſum, quod extremum, atque ultimum mundi eſt. quae poteſt igitur cōtagio ex infinito paene interuallo pertinere ad Lunam, uel potius ad terram? Quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quae incolatur, eoſdem eſſe, eademq. omnibus, qui eodem ſtatu caeli, et ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſſe; non ne eiuſmodi ſunt, ut ne caeli quidem naturam interpretes iſtos caeli noſſe appareat? cum enim illi orbes, qui caelum quaſi medium diuidunt, & adſpectum noſtrum definiunt, qui a Graecis ὁρίζοντες nominantur, a nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habeant, alijq. in alijs locis ſint: neceſſe eſt, ortus, occaſusq. ſiderum non fieri eodem tēpore apud omnes. quod ſi eorum ui caelum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui poteſt eadem uis eſſe naſcentium, cum caeli tanta ſit diſſimilitudo? in his locis, quae nos incolimus, poſt ſolſtitium canicula exoritur, & quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitium: ut, ſi iam concedamus aliquid uim caeleſtem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum ſit illis, eos, qui naſcuntur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter caeli diſſimilitudinem. minime illis placet. uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique ſint nati, eadem condicione naſci. ſed, quae tanta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibuſq. caeli nihil interſit, qui uentus, qui imber, quae tempeſtas ubique ſit? quarum rerum in proximis locis tantae diſſimilitudines ſaepe ſunt, ut alia Tuſculi, aliae Romae eueniat ſaepe tempeſtas. quod, qui nauigant, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſaepe ſentiant. haec igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio caeli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet. Illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quae a Luna, ceteriſq. ſideribus caeli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. Quid, quod non intelligunt ſeminum uim, quae ad gignendum, procreandumq. plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet, & formas, & mores, & pleroſque ſtatus, ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret. ſed temperatio Lunae, caeliq. moderatio. Quid, quod uno eodemq. temporis puncto nati diſſimiles et naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarant nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum. num quis igitur talis fuit?

E X P L A N A T I O

PROCLVS, ʒ Patrocles a Strabone lib. x. uocatur. PRAESTITIT ʒ anteceſſit. OPTIMVS ʒ ſimpliciſſimus, non uerſatus in diſputationibus. PRAEVARICATIONE ʒ tranſgreſſione ſui muneris, & tutelae ueritatis. INTELLIGI. ʒ ab ipſis Chaldaeis, id profitentibus, qualis ſit quiſque futurus, & cui negotio aptus, uel ineptus. NATALICIA ʒ genituram informantia. VIDEANTVR ʒ iudicio oculorum appareant. EA ʒ ſiderum interualla. MATHEMATICORVM ʒ ita dicuntur, qui Geometriam, Arithmeticam, Muſicam, & Aſtronomiam profitentur. HVMILITATE ʒ ad humum depreſſione. ABSIT ʒ diſtet. CONTAGIO ʒ coniunctio, conſenſus. AD *terram*? ʒ ubi exercetur generatio, quae longiſſime diſtat a ſideribus. EOSDEM ʒ ſimiles. STATV ʒ ſitu, condicione. EIVSMODI *ſunt* ʒ hoc eſt, ita obtuſi. ALII ʒ diuerſi. TEMPERATVR ʒ modum recipit. TROGLODYTAS, ʒ Troglodytae populi ſunt Africae cauernas incolentes: & inde nomen τρώγλη enim cauerna: & δύω ingredior. TEMPESTAS ʒ temporis qualitas. FLECTENDIS ʒ luſtrandis, & ambiendis. VIM ʒ efficaciam. FVNDITVS *tolli*, ʒ omnino remoueri. NATVRAS ʒ naturales qualitates, docilitatem, hebetudinem. VITAS ʒ ſtudia, modos uitae degendae. AD *agendam uitam* ʒ ad uiuendi modum.

CICERO

QVID? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſsent, ut quaedam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cum ſe ipſa reuocaſset, aut arte, aut medicina? aut quorũ linguae ſic inhaererent, ut loqui non poſſent, eae ſcalpello reſectae liberarẽtur? Multi etiam naturae uitium meditatione, atque exercitatione ſuſtulerunt, ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum rho diceret requiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret. quod ſi haec aſtro ingenerata, & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſset. Quid? diſſimilitudo locorum non ne diſſimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos & Perſas, Aethiopas, & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas, diſſimilitudoq. ſit. ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, quam Lunae tractus, ad naſcendum ualere. Nam, quod aiunt quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis, experiundiſq. pueris, quicumque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum. neminẽ autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factũ ſciat. Vides ne me nõ ea dicere, quae Carneades, ſed ea, quae princeps Stoicorum Panaetius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro, omnes ne, qui Cannenſi pugna ceciderunt, uno aſtro fuerint. exitus quidem omnium unus & idem fuit. Quid? qui ingenio, atque animo ſingulares, num aſtro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles naſcantur? at certe nemo ſimilis Homeri. &, ſi ad rem pertinet, quo modo caelo affecto, compoſitisq. ſideribus quodque animal oriatur: ualeat id neceſse eſt etiam in rebus inanimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldaeis rationibus eruditus, urbis etiam noſtrae natalem diem repetebat ab ijs Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romamque, cum eſſet in iugo Luna, natam eſſe dicebat; nec eius fata canere dubitabat. o uim maximam erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim ſtellarum, & Lunae pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione caeli primum ſpiritum duxerit: num hoc in latere, aut in caemento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit ualere? ſed, quid plura? quotidie refelluntur. quam multa ego Pompeio, quam multa Craſſo, quam multa huic ipſi Caeſari a Chaldaeis dicta memini, neminem eorum, niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum: ut mihi permirum uideatur, quemquam exſtare, qui etiam nunc credat ijs, quorum praedicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Reſtant duo diuinandi genera; quae habere dicimur a natura, non ab arte; uaticinandi, et ſomniandi: de quibus Quincte, inquam, ſi placet, diſseramus. Mihi uero, inquit, placet. his enim, quae adhuc diſputaſti, prorſus aſſentior: et, uere ut loquar, quamquam tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea ſponte nimis ſuperſtitioſam de diuinatione Stoicorum ſententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicaearchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui cenſent eſse in mentibus hominum tamquam oraculum aliquod, ex quo futura praeſentiant, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moueatur, ac libere. his de generibus quid ſentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire ſane uelim. Quae cum ille dixiſſet, tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere. Non ignoro, Quincte, te ſemper ita ſenſiſse, ut de ceteris diuinãdi generibus dubitares, iſta duo, furoris, & ſomnij, quae a libera mente fluere uiderentur, probares. dicã igitur, de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uideatur; ſi prius, Stoicorũ rationis cõcluſio, & Cratippi noſtri quid ualeat, uidero. Dixiſti & Chryſippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus, quae futura ſint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire, quid ſit futurum; aut non cenſent eſſe ſuae maieſtatis, praeſignificare hominibus, quae ſint futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generiq. hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quae futura ſunt; erimus .n. cautiores, ſi ſcierimus: neque hoc alienum ducunt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia praeſtantius: neque non poſſunt futura praenoſcere: non igitur dij ſunt, nec ſignificant nobis futura: ſunt autem dij, ſignificant ergo. & non, ſi ſignificant futura, nullas dant nobis uias ad ſignificationum ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent: neque, ſi dant uias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. O acutos homines: quam paucis uerbis negotium confectum putant. ea ſumunt ad concludendum, quorum ijs nihil conceditur. concluſio autem rationis ea probanda eſt, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. Vides ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere ſolent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne eſſe dicimus, in infinitum eſſe concluſerit? quod finitum eſt, inquit, habet extremum. quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinſecus. hoc quoque eſt concedendum. at, quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus. ne hoc quidem negari poteſt. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſse eſt.

EXPLANATIO

DEPRAVATA} corrupta. REVOCASSET} reſtituiſſet. INHAERERENT} obligatae eſſent. MEDITATIONE,} inuentione, artificio. PLANISSIME} nullo impedimento, explicatiſſime. SITVS} uarias poſitiones. TRACTVS,} uarias influentias. FALLVNT} decipiunt mentientes. SINGVLARES} excellentes. AFFECTO} uarie diſpoſito. COMPOSITIS} uarie collocatis. QVODQVE *animal*} licet inter ſe differant.

differant. Parilibvs } A Pale paſtorum dea, immutata littera L, dicta ſunt Parilia, quae ſacra in honorem ipſius deae celebrabantur xii. Kal. Maij, qui Romae natalis dies fuit. Variae eo die fieri ſolebant purgationes, & expiamina. quorum Ouidius meminit Faſt. iv.

Alma Pales faueas paſtoria ſacra canenti,
 Proſequar officio ſi tua facta meo.
Certe ego de uitulo cinerem, ſtipulamq. fabalem,
 Saepe tuli plena februa toſta manu.
Certe ego tranſilui poſitas ter in ordine flammas,
 Virgaq. rorales laurea miſit aquas.

In *iugo* } in ſigno librae, quae duos fingitur habere lances tranſuerſo ueluti iugo pendulos. quod etiam inſtrumentum iuſtitiae ſimbolum tradunt. Proprie tamen Iugum eſt fabrefactum lignum, cui ſubactis ceruicibus boues pariter iuncti currum trahunt, aut aratrum. Priſci ciuitatum conditores religionis cauſſa auſpicato die pariter iunctis bobus tauro, ſcilicet & ad eius dextram uacca, interiore aratro circumagebant ſulcum, & deſignabant loca murorum, tenebantq. ſtiuam incuruam, ut glebae omnes intrinſecus caderent. Qui dies erat natalis urbi. Quare, quod dicit Mathematicus Tarutius Romam tunc fuiſſe conditam, cum eſſet in iugo Luna, Aegyptiacum quid redolet: Aegyptios enim, a quibus Mathematicae artes profluxere, palam eſt ſummos eorum reges, ac deos Oſiridem, atque Iſidem, quos Solem & Lunam arbitrati ſunt poſt mortem ſub bouis, ac iuuencae effigie coluiſſe. Natam } inchoatam, exaratam, deſcriptam, deſignatam. Canere } publicare, praedicere. Fac *referre* } Eſto quod referat Latere } Lateres ſunt cretaceae maſſae quadrangularis formae oblongae, quae fornacibus dureſcunt: & inde fiunt muri tenaciſſimi. Caemento } eſt glutinum, ſimul iungens lateres in aedificijs. Claritate } ſplendore nominis. Svperstitiosam } uanam, credulam. Oracvlvm } locum ſacrum. Fvrore } impetu abalienante animum a mente. Infirmes } debilites, atque refellas. Valeat } an ſcilicet neceſſitatem importet. Avt *ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt* } Mihi hoc totum fruſtra uidetur inculcatum: quorſum enim iteretur? cum idem ſignificet, id quod dixit, Aut, quid euenturum ſit ignorant. Haec Paullus pater. O *acutos homines* } Ironica locutio. Confectvm } abſolutum, recte concluſum. Efficitvr } concluditur. Hebetem } craſſi ingenij. Rvdem } ignarum. Extremvm } extrinſecus definientem. Dederit } tamquam manifeſte uerum conceſſerit. Qvod *omne eſt* } quod in ſe continet quidquid eſt.

C I C E R O

Vides ne ut ad rem dubiam, conceſſis rebus, peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum, quae ab omnibus concedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc ſumitis. ſi ſunt dij, benefici in homines ſunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus ne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui; an noſter Ennius, qui magno plauſu loquitur, aſſentiente populo?

Ego, deum genus eße, ſemper dixi, & dicam caelitum:
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

et quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubijcit. ſed nihil eſt neceße dicere, quae ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium, controuerſumq. ſit. Sequitur porro, nihil deos ignorare, quod omnia ſint ab ijs conſtituta. hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe haec a dijs immortalibus conſtituta? at noſtra intereſt ſcire, quae euentura ſint. magnus Dicaearchi liber eſt, neſcire ea, melius eße, quam ſcire. ✲ *negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſſas omnium introſpicere, ut uideant, quid cuique conducat. Neque non poſſunt futura praenoſcere. negant poſſe ij, quibus non placet eſſe certum, quid futurum ſit. Vides ne igitur, quae dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atque conceſſis? Deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus cōceditur: ſignificant ergo. ne id quidem ſequitur: poßunt enim non ſignificare, & tamen eſſe dij, nec, ſi ſignificent, non dare uias aliquas ad ſcientiam ſignificationis. at id quoque poteſt, ut non dent homini, ſed ipſi habeant. cur enim Tuſcis potius, quam Romanis darent? nec, ſi dant uias, nulla eſt diuinatio. Fac dare deos: quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? Extremum, eſt igitur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt. ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, uerum effici non poteſt: iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc ad optimum uirum, familiarem noſtrum, Cratippum. Si ſine oculis, inquit, non poteſt exſtare officium, & munus oculorum; poßunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernētium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, & munus diuinationis exſtare; poteſt autem, cum quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandam diuinationem, ſemel aliquid ita eße diuinatum, nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia: eſſe igitur diuinationem confitendum eſt. Feſtiue, & breuiter: ſed, cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo poteſt. Si, inquit, aliquando oculi peccēt, tamen, quia recte aliquādo uiderint, ineſt in ijs uis uidendi. item, ſi qui ſemel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cum peccet,*

cet, tamen exiſtimandus ſit habere uim diuinandi. uide, quaeſo, Cratippe noſter, quam ſint iſta ſimilia: nam mihi quidem non uidentur. oculi enim uera cernentes, utuntur natura, atque ſenſu: animi ſi quando uel uaticinando, uel ſomniando uera uiderunt, uſi ſunt fortuna, atque caſu. niſi forte conceßuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia pro ſomnijs habent, ſi quando aliquod ſomnium uerum euaſerit, non id fortuito accidiſſe. Sed demus tibi iſtas duas ſumptiones, ea, quae λήμματα *appellant dialectici; ſed nos Latine loqui malumus: praeſumptio tamen, quam* πρόληψιν *ijdem uocant, non dabitur. aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles praeſenſiones non fortuitae. at ego dico nullam. uide, quanta ſit controuerſia. iam, aßumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. quid eſt perſpicuum? multa uera, inquit, euadere. quid, quod multo plura falſa? non ne ipſa uarietas, quae eſt propria fortunae, fortunam eſſe cauſſam, non naturam, docet? deinde, ſi tua iſta concluſio, Cratippe, uera eſt; (tecum enim mihi res eſt) non ne intelligis, eadem uti poſſe & haruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & Chaldaeos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, ſicut praedictum ſit, euaſerit. ergo aut ea quoque genera diuinandi ſunt, quae tu rectiſſime improbas: aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur haec duo ſint, quae relinquis. qua ergo ratione haec inducis, eadem illa poßunt eße, quae tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iſte, quem diuinum uocatis, ut, quae ſapiens non uideat, ea uideat inſanus, & is, qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aßecutus ſit? Sibyllae uerſus obſeruamus, quos illa furens fudiße dicitur: quorum interpres nuper, falſa quadam hominum fama, dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem re uera regem habebamus, appellandum quoque eße regem, ſi ſalui eſſe uellemus. hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callide enim, qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcumque accidißet, praedictum uideretur, hominum, & temporum definitione ſublata. adhibuit etiam latebram obſcuritatis, ut ijdem uerſus alias in aliam rem poſſe accommodari uiderentur. non eſſe autem illud carmen furentis, cum ipſum poema declarat, (eſt enim magis artis, & diligentiae, quam incitationis, & metus) tum uero ea, quae* ἀκροστιχὶς *dicitur, cum deinceps ex primis uerſus litteris aliquid connectitur, ut in quibuſdam Ennianis. id certe magis eſt attenti animi, quam furentis. atque in Sibyllinis ex primo uerſu cuiuſque ſententiae primis litteris illius ſententiae carmen omne praetexitur. hoc ſcriptoris eſt, non furentis; adhibentis diligentiam, non inſani. quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum eſt a maioribus, iniuſſu ſenatus ne legantur quidem libri, ualeantq. ad deponendas potius, quam ad ſuſcipiendas religiones: cum antiſtitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quam regem, proferant: quem Romae poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur. At multi, ſaepe uera uaticinati, ut Caßandra:*

Iamq. mari magno. -

eademq. paullo poſt:

Eheu uidete. -

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quae delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, ſententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commenticijs rebus adiungere. Eodemq. modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, numquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata ſunt. Quid, inquies, remex ille de claſſe Coponij; non ne ea praedixit, quae facta ſunt? ille uero & ea quidem, quae omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus: uidebaturq. nobis exercitus Caeſaris et audaciae plus habere, quippe qui patriae bellum intuliſſet; & roboris, propter uetuſtatem. caſum autem proelij, nemo noſtrum erat, quin timeret, ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Graecus, quid mirum, ſi magnitudine timoris, ut plerumque fit, a conſtantia, atque a mente, atque a ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quae, ſanus cum eſſet, timebat ne euenirent, ea demens euentura eſſe dicebat. utrum tandem, per deos atque homines, magis ueriſimile eſt, uaeſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipſum conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe?

EXPLANATIO

EFFICIATIS ʒ concludatis. QVIS *hoc uobis dabit?* ʒ quaſi dicat, Nemo. RATIONEM *ſubijcit.* ʒ confutatam in primo de natura deorum. CONTROVERSVM *ſit* ʒ redarguarur, cui non omnes aſſentiant. HIC ʒ in hac parte. AT *noſtra intereſt* ʒ Ita dicebant Stoici. NEGANT *enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſſas omnium introſpicere,* ʒ Apparet, haec ſuperioribus eſſe attexenda, locumq. ita corrigendum: Negant etiam id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet caſas omnium introſpicere. quo enim ordine Chryſippus, Diogenes, & Antipater, rationes, cur diuinatio eſſet attulerant; eodem ordine eas ipſas rationes conatur Cicero confutare. Negant etiam, inquit, id eſſe alienum maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere: εἰρωνικῶς: quaſi dicat; maxime eſt alienum maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere, ut uideant, quid cuique conducat. Et dixit Caſas potius, quam Domos, ut humilitate uerbi maior eſſet ironia. domos enim principes uiri habitare ſolent, caſas non ſolent, quae agreſtium propriae ſunt. Dictionem autem illam, Scilicet, ita accipimus, ut per ironiam poſita ſit, non ut, Id eſt, ſignificet. Neque, Maieſtate, Lego, pro, Maieſtatis; cum Alienus etiam generandi caſu coniungatur: ut lib. 1. de Fin. Quis alienum putet eius eſſe dignitatis, quam mihi quiſque tribuit? Et de Vniuerſitate: Naturam fugientem, & eius copulationis alienam.

nam. Et Salluſtius in Catil. Domus D. Bruti propinqua foro, neque aliena conſilij propter Semproniam. Et
Lucr. lib. VI. Alienaq. pacis eorum. Et ibidem infra, Nec tamen haec ita ſunt aliarum rerum aliena. Haec
Paullus pater. CONTORQVENT, } obliquant concluſionem ad partem negatiuam. PERFECTVM } opti-
me concluſum. EXTREMVM, } quod ultimo aſſerunt Stoici. eſt illatio, quae ſequitur. EFFECTVM } con-
cluſum. AB *ipſis* } Stoicis dialectica ratione ſubnixis. OPTIMVM *uirum* } ſimpliciſſimum, minime uerſa-
tum in dialecticis. FESTIVE } iucunde. VIDE *quaeſo &c.* } Negat M. Cicero ſimilitudinem a Cratippo
allatam poſſe probare, ueram eſſe diuinationem. HABENT, } exiſtimant. λήμματα } a uerbo λαμβάνω, id
eſt Sumo, & Capio. PRAESVMPTIO } ea eſt, quam recentiores dialectici maiorem propoſitionem uocant.
ſicuti minorem propoſitionem, quae a M. Cicerone aſſumptio. AT *ego* } Negat M. Cicero Cratippi aſſum-
ptum ſiue minorem propoſitionem. EVADERE } euenire. VARIETAS } inconſtantia. SORTILEGOS } di-
uinantes. ſortium ductu. QVORVM *generum* } ad artificioſam diuinationem pertinentium. RECTISSI-
ME } optimo iure. QVAE *tollis.* } quae eſſe negas. OBSERVAMVS, } audimus illis credentes. QVORVM
interpres } L. Cotta, de quo Suetonius in Iulio Caeſare his uerbis: Percrebuit fama, L. Cottam XV uirum
ſententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi a rege non poſſe uinci, Caeſar
rex appellaretur. Ex quo Ciceronis locus illuſtratur, & ſimul intelligitur, libris Sibyllinis interpretandis XV
uiros praefuiſſe. Haec Paullus pater. IN *quem hominem* } ita dicit, quoniam in libris Sibyllinis poneba-
tur, nec hominis nomen, nec tempus, quo ille rex appellandus eſſet. DEFINITIONE } determinatione.
LATEBRAM } confugium. ALIAS } alio tempore. FVRENTIS } mentis a ſenſibus abſtractae, & commo-
TAE. ἀκροςιχὶς } id eſt, compoſitio e ſummitate uerſuum. ἀκρὸν enim Graece ſummum Latine, & ςίχος uer-
ſus, unde ἀκροςιχὶς. DEINCEPS } ſucceſſiue, per ordinem. VALEANT } efficaces ſint. ANTISTITIBVS }
librorum Sibyllinorum interpretibus. POSTHAC } poſt Caeſaris mortem. NVM *igitur* } Reijcit M. Cicero
poeticis ingenijs conficta. FIDEM } credulitatem. NESCIO *cui* } his uerbis Publicij antiqui uatis auctori-
tatem adimit M. Cicero. OPERTIS } oraculis ſecretis, aut cortinis. ILLE *uero.* } Fatetur M. Cicero remi-
gem praedixiſſe. COLLATA } coniuncta, ut pugna differri non poſſet. QVIN } qui non. CONSTANTI-
BVS } grauibus. DEMENS } mente commotus.

C I C E R O

SED iam ad te uenio,
O ſancte Apollo, qui umbilicum terrarum certum obſides,
Vnde ſuperſtitioſa primum ſaeua euaſit uox fera.
tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit partim falſis, ut ego opinor; partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſaepiſſime; partim flexiloquis, & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referenda ſit ad ſortes; partim ambiguis, & quae ad dialecticum referenda ſint. nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiae,
Croeſus Halym penetrans magnam peruertet opum uim;
hoſtium uim ſeſe peruerſurum putauit, peruertit autem ſuam. utrum igitur eorum accidißet, uerum oraculum fuiſſet. cur autē hoc credam umquam editum Croeſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Croeſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,
Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?
primum, Latine Apollo numquam locutus eſt: deinde, iſta ſors inaudita Graecis eſt: praeterea, Pyrrhi temporibus iam Apollo uerſus facere deſierat: poſtremo, quamquam ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,
Stolidum genus Aeacidarum;
Bellipotentes ſunt magi, quam ſapientipotentes: tamen hanc amphibologiam uerſus intelligere potuiſſet, uincere te Romanos nihilo magis in ſe, quam in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quae Croeſum decepit, uel Chryſippum potuißet fallere: haec uero ne Epicurum quidem. Sed, quod caput eſt, cur iſto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra aetate, ſed iam diu, iam ut nihil poſſit eße contemptiuus? hoc loco cum urgentur, euanuiße aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terrae fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De uino, aut ſalſamento putes loqui, quae euaneſcunt uetuſtate. de ui loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam diuina: quae quo tandem modo euanuit? uetuſtate, inquies. quae uetuſtas eſt, quae uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinum, quam afflatus ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, ſed etiam numero, uerſuq. pronunciet? quando autem iſta uis euanuit? an, poſtquam homines minus creduli eße coeperūt? Demoſthenes quidem, qui abhinc annos prope CCC. fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id eſt quaſi cum Philippo facere. hoc autem eo ſpectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret: quo licet exiſtimare, in alijs quoque oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe. Sed neſcio quo modo iſti philoſophi, ſuperſtitioſi, & paene fanatici, quiduis malle uidentur, quam ſe non ineptos. euanuiſſe mauultis, & exſtinctum eße id, quod ſi umquam fuit, certe aeternum eßet, quam ea, quae non ſunt credenda, non credere. Similis eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita quam longe eſt? diuinos animos cenſent eſſe noſtros, eosq. eße tractos extrinſecus, animorumq. conſentientium multitudine completum eſſe mundum: hac igitur mentis, & ipſius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus, cerni quae ſint futura. contrahi autem animum Zeno, & quaſi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe dormire. iam Pythagoras, & Plato, locupletiſſimi auctores, quo in ſomnijs certiora uideamus, praeparatos quodam cultu, atque

tu, atque uictu proficiſci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abſtinere: quaſi uero eo cibo mens, non uenter, infletur. ſed neſcio quo modo nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum. Vtrum igitur cenſemus dormientium animos per ſemetipſos in ſomniando moueri, an, ut Democritus cenſet, externa, & aduenticia uiſione pulſari? ſiue enim ſic eſt, ſiue illo modo, uideri poßunt permulta ſomniantibus falſa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quae ſtant, & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernae lumina. quid dicam, inſanis, quid, ebrijs, quam multa falſa uideantur? quod ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt; cur ſomnijs credatur, neſcio. nam tam licet de his erroribus, ſi uelis, quam de ſomnijs diſputare: ut ea, quae ſtant, ſi moueri uideantur, terrae motum ſignificare dicas, aut repentinam aliquam fugam; gemino autem lucernae lumine declarari diſſenſionem, ac ſeditionem moueri. iam ex inſanorum, aut ebriorum uiſis innumerabilia coniectura trahi poſſunt, quae futura uideantur. quis eſt enim, qui, totum diem iaculans, non aliquando collineet? totas noctes ſomniamus; neque ulla fere eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod ſomniauimus, euadere? quid eſt tam incertum, quam talorum iactus? tamen nemo eſt, quin, ſaepe iactans, uenereum aliquando iaciat, non numquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quam caſu, dicere? Quod ſi ceteris temporibus falſis uiſis credendum non eſt: non uideo, quid praecipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ueris. Quod ſi ita natura paratum eſſet, ut ea dormientes agerent, quae ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubitum irent. maiores enim, quam ulli inſani, efficerent motus ſomniantes. Quod ſi inſanorum uiſis fides non eſt habenda, quod falſa ſunt: cur credatur ſomniantium uiſis, quae multo etiam perturbatiora ſunt, non intelligo. an, quod inſani ſua uiſa coniectori non narrant, narrãt, qui ſomniauerunt? Quaero etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium ne exſpectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? Atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: praeſens enim poena ſit. Quid igitur conuenit aegros a coniectore ſomniorum potius, quam a medico, petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt nobis praeſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus non poteſt? &, ſi ſine medico medicinam dabit Minerua; muſae ſcribendi, legendi, ceterarumq. artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt? at, ſi curatio daretur ualetudinis, haec quoque, quae dixi, darentur: quae quoniam non dantur, medicina non datur: qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum.

EXPLANATIO

O *ſancte Apollo* } alicuius Tragici poetae carmen eſt. VMBILICVM *terrarum certum obſides,* } reſides in templo Delphico, quod terrarum umbilicum uocatum alibi retulimus. EVASIT *uox &c.* } exiuit fatum, maximo terrore plenum, crudele, ac dirum. Videntur Oedipi uerba Apollinis uoce damnati ob polluta natalia, caedem patris, & impium cum matre thorum. ORACVLIS } deorum reſponſis. INTERPRES } ipſe Apollo. SORS *ipſa.* } ipſum reſponſum per ſortes. AD *ſortes* } ut iterum ſortiamur, quid ſibi uelit ipſa ſors. AMBIGVIS } quae ad utramque partem trahi poſſint. AD *dialecticum referenda ſint* } ut ipſe dicat, quid de illo ambiguo ſentiat. CROESVS *&c.* } Κροῖσος ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει. HALYM } Halys fluuius eſt, qui Medum, & Lydum imperium diſterminabat, fluens ex Armenia. VIM } copiam. DVCAM } exiſtimem. ILLE } Herodotus. PRIMVM } confutat M. Cicero eiuſmodi oracula uti commenticia. ISTA *ſors &c.* } tale reſponſum ambiguum non eſt in Graecorum monumentis. STOLIDVM *genus Aeacidarum;* } craſſi, & hebetis ingenij, ab Aeaco trahentes originem. Ex his Achilles fuit, Pyrrhus, & alij heroes, inſipientes quidem, ſed bellaciſſimi. AMPHIBOLOGIAM } ambiguitatem. IN *ſe* } contra ſe. HAEC } ex Apolline relata de Aeacide, ac Romanis. NE *Epicurum quidem* } quaſi dicat hominem dialectices expertem. CAPVT *eſt,* } primo conſiderandum eſt. HOC *loco* } in hac parte. ANHELITVS } exhalatio. DE *uino, aut ſalſamento &c.* } ſenſus eſt. De ui loci, & diuina ea proferunt, poſſunt concedi de uino, & ſalſamento, hoc eſt carne ſale condita. nam a uino euaporat ſpiritus quidam, atque a carne ſal exit, ut longo temporis tractu utrumque poſſit deficere. CONFICERE } deſtruere. PROVIDAM } praeſagam. NON *ſinceri* } non puri, corrupti. nam ob id ad utramque partem conſultationis uergentia reſpondebat Pythia, ut inde diteſceret diuinationis officina. SVPERSTITIOSI, } nimis creduli. FANATICI } Lymphati, Fatui, ſiue Fauniaci. A Fauno Fana dicuntur, quod Pontifices ſacrificando illic fantur. Seruius in VII. Aeneid. ἀπὸ τῆς φωνῆς dictum fuiſſe Faunum ſcribit, quod uoce, non ſignis futura oſtenderet. Exſtat Horatij carmen lib. III. carm. ad Faunum:

> Faune, Nympharum fugientum amator &c.

Porphyrion ait Faunum exiſtimatum fuiſſe inferum, ac peſtilentem deum. Eius aedes in inſula Tiberina fuit, cuius Ouid. meminit in Faſt.

> Idibus agreſtis fumant altaria Fauni,
> Hic, ubi diſcretas inſula rumpit aquas.

E contra Fauni ſoror, & uxor nomine Fatua, quia fata caneret mulierum caſtiſſima fuiſſe traditur: Ideo eam Romani Bonam deam appellauere, cuius templum fuit in ſaxo Auentini montis, unde ingreſſus maribus prohibebatur, & ei feminae tantum ſacrificabant. INEPTOS } Cicero in II. de orat. In aliquo genere inconcinnus,

cinnus,

cinnus, aut multus, is ineptus eſt. Hoc uitio cumulata eſt eruditiſſima illa Graecorum natio: itaque, quod uim huius mali Graeci non uident, ne nomen quidem ei uitio impoſuerunt. QVAM *longe*} quam alte. ET *ipſius*} animi ſcilicet. DIVINITATE} quam animus ex mente habet. CONIVNCTIONE} conſenſu, naturali communicatione, & ueluti coniugio. EXTERNIS} caeleſtibus. CONTRAHI} e diffuſo ambitu, ueluti in centrum trahi, artari, & conſtringi. QVO} ut. CVLTV} ueſtitu, & cerimoniis. FABA} Pythagoras percunctatus, ut eſt apud Lucianum, De Philoſophorum uitis, cur fabas non ederet an eas faſtidio haberet, reſpondet, Minime uero. ABSVRDE} irrationabiliter. ILLO *modo*} ſcilicet, ut per ſemetipſos in ſomniando moueantur. VISIS} apparitionibus. COLLINEET?} ad lineam dirigat. EVADERE?} euenire. QVIN} qui non. AGERENT,} exercerent. MOTVS} perturbationes. SOMNIVM} imago per ſomnum. PRAESENS} parata. SERAPIS} maximus Aegyptiorum deus, quem ſub tauri effigie coluere.

C I C E R O

SED haec quoque in promptu: nunc interiora uideamus. Aut enim diuina uis quaedam conſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturae, quam uocant συμπάθειαν, *quid cuique rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quamque rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quaedam obſeruatio conſtans, atque diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. Primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci a numine deorum. noſtra enim cauſſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſque, qui ſomnijs pareat? qui intelligat? qui meminerit? quam multi uero, qui contemnant, eamq. ſuperſtitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid eſt igitur, cur his hominibus conſulens deus, ſomnijs moneat eos, qui illa non modo cura, ſed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus poteſt, quia mente quiſque ſit: nec, fruſtra, ac ſine cauſſa quid facere, dignum deo eſt: quod abhorret etiam ab hominis conſtantia. ita, ſi pleraque ſomnia, aut ignorantur, aut negliguntur: aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomniorum ſignificatione utitur. ſed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur a deo ſomnijs ſignificari fatendum eſt. Illud etiam requiro, cur, ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſſa dat, non uigilātibus potius det, quam dormientibus. ſiue enim externus, & aduenticius pulſus animos dormientium commouet; ſiue per ſe ipſi animi mouentur; ſiue quae cauſſa alia eſt, cur ſecundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem cauſſa uigilantibus eßе poterat; idq. ſi noſtra cauſſa ſecundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, praeſertim cum Chryſippus, Academicos refellens, permulto clariora, & certiora eſſe dicat, quae uigilantibus uideantur, quam quae ſomniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum conſuleret nobis, clariora uiſa dare uigilantibus, quam obſcuriora per ſomnium. quod quoniam non fit, ſomnia diuina putanda non ſunt. Iam uero, quid opus eſt circuitione, & amfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quam directo deus, ſi quidem nobis conſulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret; idq. uiſum uigilanti potius, quam dormienti, daret? Iam uero, quis dicere audeat, uera omnia eſſe ſomnia? aliquot ſomnia uera, inquit Ennius: ſed omnia non eſt neceſſe. quae eſt tandem iſta diſtinctio? quae uera, quae falſa habet? &, ſi uera a deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? nam, ſi ea quoque diuina, quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt, quam mentes mortalium falſis, & mendacibus uiſis concitare? ſin uera uiſa diuina ſunt, falſa autem, & inania humana: quae eſt iſta deſignandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod, quoniam illud negatis, hoc neceſſario confitendum eſt. naturam autem eam dico, qua numquam animus inſiſtens agitatione, & motu eſſe uacuus poteſt. is cum languore corporis, nec membris uti, nec ſenſibus poteſt, incidit in uiſa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhaerentibus earum rerum, quas uigilans geſſerit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum exſiſtunt ſpecies ſomniorum. quae ſi alia uera, alia falſa: qua nota internoſcantur, ſcire ſane uelim. ſi nulla eſt; quid iſtos interpretes audiamus? ſin quaepiam eſt; aueo audire, quae ſit. ſed haerebunt. uenit enim iam in contentionem, utrum ſit probabilius, deos ne immortales, rerum omnium praeſtantia excellentes, concurſare omnium mortalium, qui ubique ſunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum ſtertentes aliquos uiderint, obijcere his uiſa quaedam tortuoſa, & obſcura, quae illi exterriti ſomnio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrum philoſophia dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatione naturae? ut, ſi iam fieri poſſit coniectura uera ſomniorum, tamen iſti, qui profitentur, eam facere non poßunt. ex leuiſſimo enim, & indoctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quemquam, niſi ſapientem, diuinum eſſe poße. Chryſippus quidem diuinationem definit his uerbis, uim cognoſcentem, & uidentem, & explicantem ſigna, quae a dijs hominibus portendantur: officium autem eius eſſe, praenoſcere, dij erga homines mente qua ſint, quidq. ſignificent, quemadmodumq. ea procurentur, atque expientur. idemq. ſomniorum coniectionem definit hoc modo, eſſe uim cernentem, & explanantem, quae a dijs hominibus ſignificentur in ſomnijs. quid ergo? ad haec mediocri opus eſt prudentia, an & ingenio praeſtanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam ſi diuinationem tibi eſſe conceſſero, quod numquam faciam; neminem tamen diuinum reperire poſſimus.*

qualis autem iſta mens eſt deorum, ſi neque ea nobis ſignificant in ſomnijs, quae ipſi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere poſſimus? ſimiles enim ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt, quorum neque ſcientiam, neque explanationem habeamus, tamquam ſi Poeni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loquerentur. Iam uero, quo pertinent obſcuritates. & aenigmata ſomniorum? intelligi enim a nobis dij uelle debebant ea, quae noſtra cauſſa nos monebant. Quid? poeta nemo, nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obſcurus, minime Democritus: num igitur conferendi? Mea cauſſa me mones, quod non intelligam: quid me igitur mones? ut, ſi quis medicus aegroto imperet, ut ſumat Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam,
potius quam, hominum more, cochleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion:

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite breui, ceruice anguina, adſpectu truci,
Euiſcerata, inanima cum animali ſono,

cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: non intelligimus, niſi aperte dixeris. at ille uno uerbo, teſtudo. non potueras hoc igitur a principio cythariſta dicere? Defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq. circumdatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declaraſſe, reliquum argentum. nemo ne igitur umquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? quam multi inopes, digni praeſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? quam autem ob cauſſam tam eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, quam aperte theſaurum quaerere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? Ergo obſcura ſomnia minime conſentanea ſunt maieſtati deorum.

EXPLANATIO

IN *promptu* } in manifeſto, & ad manus. INTERIORA } magis recondita. QVIETEM } ſomnium. PRIMVM *igitur* } Probat M Cicero deos non immittere ſomnia. ID *facerent* } hoc eſt, ſomnia immitterent. QVOTVS *eſt quiſque,* } ac ſi dicat, Nullus fere eſt. SVPERSTITIONEM } credulitatem. ANILIS } creduli, inepti. CONSTANTIA. } grauitate. ADVENTICIVS *pulſus* } extrinſecus inſtinctus. AMFRACTV } obliquitate. DIRECTO } expeditiſſime, abſque ambagibus, atque interpretibus. DISTINCTIO } uarietas, diuiſio. INSCITIVS } inſipientius. DESIGNANDI } diſtinguendi. NATVRA } uis in naturalibus operatrix. HOC *neceſſario confitendum eſt.* } Sine dubio abundat, Hoc. nam ſententia ita ſe habet: Quod neceſſario confitendum eſt, quoniam illud negatis. INSISTENS } reſidens tamquam in ſubiecto. LANGVORE } torpore. NOTA } ſigno, obſeruatione. GRABATOS } portatiles lecticas. TORTVOSA } obliqua. SAGARVM } anuum ſacrorum peritiam profitentium. SVPERSTITIONE } credulitate. PORTENDANTVR } monſtrentur. MENTE *qua ſint,* } propitia ſcilicet, an irata. PROCVRENTVR } expurgentur, & propulſentur. EXPIENTVR. } prece, ac uoto declinentur. DIVINVM } praeſagum, uaticinum. OBIICIVNT } oſtendunt. AENIGMATA } inuolucra, & ambiguitates. EVPHORION } hunc nominat Athenaeus. MELIOR? } utilior. HERACLITVS } qui propter obſcuritatem σκοτινός, id eſt, tenebroſus cognominatus eſt. QVID *ne igitur mones?* } ac ſi dicat, Fruſtra mones, quod non intelligam. CASSAM, } uacuam. PACVVIANVS *Amphion,* } de quo in tragoedia ſcripſit Pacuuius. Filius Iouis Amphion fuiſſe traditur, & ſono teſtudinis muros Thebanos erexiſſe. HVMILIS } depreſſa. TRVCI } horrido. ANIMALI *ſono,* } uocali. DE *uitello?* } de luteo ipſius oui, quo pullus ex albumine formatus, & in cortice incluſus uiuit. Vitulus uero dicitur bubulus pullus, quouſque ſuggit lac. CONSENTANEA } conuenientia.

CICERO

AD aperta, & clara ueniamus, quale eſt de illo interfecto a caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus eſt nauigare; quale etiam de Alexandro: quod a te praeteritum eſſe miror: qui, cum Ptolemaeus, familiaris eius, in proelio telo uenenato ictus eſſet, eoq. uulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & ſimul dicere, quo illa loci naſceretur: (neque is longe aberat ab eo loco) eius autem eſſe uim tantam, ut Ptolemaeum facile ſanaret: cum Alexander experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quaererent. qua inuenta, & Ptolemaeus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. Multa etiam ſunt a te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Poeni Hamilcaris, Hannibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de praeſultore, Gracchi etiam, & recens Caeciliae Balearici filiae ſomnium. ſed haec externa, ob eamq. cauſſam ignota nobis ſunt: non nulla etiam ficta fortaſſe. quis enim auctor iſtorum? de noſtris ſomnijs quid habemus dicere? tu demerſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis me in ſuum deduci iubente monumentum? omnium ſomniorum, Quincte, una ratio eſt: quae, per deos immortales, uideamus, ne noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quem enim tu Marium uiſum a me putas? ſpeciem, credo, eius, & imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam imaginem: a corporibus enim ſolidis, & a certis figuris uult fluere imagines.

quod

quod igitur Marii corpus erat, ex eo, inquit, quod fuerat, plena ſunt imaginum omnia iſta. Igitur me imago Marij in campum Atinatem perſequebatur: nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginum. quid ergo? iſtae imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut, ſimul atque uelimus, accurrant? etiam ne earum rerum, quae nullae ſunt? quae eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quã non ſibi ipſe animus poſſit effingere? ut, quae numquam uidimus, ea tamẽ formata habeamus, opidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quae uolumus, nota nobis eſſe poßunt: nihil eſt enim, de quo cogitare nequeamus: nullae ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus, nec omnino fluũt illae: nec cognoui quemquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorum eſt ea uis, atque natura, ut uigeant uigilantes; nullo aduenticio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. cum autem haec ſubtracta ſunt, deſertusq. animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſe: itaque in eo & formae uerſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. haec ſcilicet imbecillo, remiſſoq. animo multa omnibus modis confuſa, & uariata uerſantur: maximeq. reliquiae earum rerum mouentur in animis, & agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi, temporibus illis, multum in animo Marius uerſabatur, recordanti, quam ille grauem ſuum caſum magno animo, quam conſtanti tulißet. hanc credo cauſſam de illo ſomniandi fuiſſe. tibi autem de me cum ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine. inerant enim in utriuſque noſtrum animis uigilantium cogitationum ueſtigia. At quaedam adiuncta ſunt; ut mihi de monumento Marij; tibi, quod equus, in quo ego uehebar, mecum una demerſus rurſus apparuit. An tu cenſes ullam anum tam deliram futuram fuiße, ut ſomnijs crederet, niſi iſta caſu non numquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uiſus eſt. poteſt omnino hoc eſſe falſum, poteſt uerum: ſed, utrum ſit, non eſt mirabile. non enim audiuit ille draconem loquentem, ſed eſt uiſus audire: & quidem, quo maius ſit, cum radicem ore teneret, locutus eſt. ſed nihil eſt magnum ſomnianti. quaero autem, cur Alexandro tam illuſtre ſomnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. mihi quidem, praeter hoc Marianum, nihil ſane, quod meminerim. fruſtra igitur conſumptae tot noctes, tam longa in aetate. nunc quidem, propter intermiſſionem forenſis operae, & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non ſolebam: nec tam multum dormiens ullo ſomnio ſum admonitus, tantis praeſertim de rebus: nec mihi magis uſquam uideor, quam cum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum uideo, ſomniare. Etenim ex diuiſione hoc ſecundum eſt, quae eſt continuatio, coniunctioq. naturae, quam, ut dixi, uocant συμπάθειαν, eiuſmodi, ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibuſdam rebus & aduenientes, & creſcentes morbos intelligunt: nonnullae etiam ualetudinis ſignificationes, ut hoc ipſum, pleni, enecti ne ſimus, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. Theſaurus uero, & hereditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiuſdem, qua cum ſomnijs naturali cognatione iunguntur? Dicitur quidam, cum in ſomnijs complexu uenereo iungeretur, calculos eieciſſe. uideo ſympathiam: uiſum eſt enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturae uis, non opinio erroris, effecerit. Quae igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi, a qua uetaretur nauigare? aut quid naturae copulatum habuit Alcibiadis quod ſcribitur ſomnium? qui paullo ante interitum uiſus eſt in ſomnijs amicae eſſe amictus amiculo. is, cum eſſet proiectus inhumatus, ab omnibusq. deſertus iaceret; amica corpus eius texit ſuo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, & cauſſas naturales habebat; an, & ut uideretur, & ut eueniret, caſus effecit? Quid ipſorum interpretum coniecturae, non ne magis ingenia declarant eorum, quam uim, conſenſumq. naturae? Curſor, ad Olympia proficiſci cogitans, uiſus eſt in ſomnijs curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, Vinces, inquit: id enim celeritas ſignificat, & uis equorum. poſt idem ad Antiphontem. is autem, Vincare, inquit, neceſſe eſt. an non intelligis quattuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor, atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt Cryſippi liber, plenus Antipatri: ſed ad curſorẽ redeo ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnijs uiſum eße factum. at ille, Viciſti: iſta.n.aui uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, Tu uero, inquit, te uictum eſse non uides? iſta enim auis, inſectans alias, & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. Parere quaedam matrona cupiens, dubitans eſset ne praegnans, uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obſignata fuiſset, concipere potuiſse. at alter praegnantẽ eſse dixit: nã inane obſignari nihil ſolere. Quae iſta eſt ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quae dixi, & innumerabilia, quae collecta habẽt Stoici, quidquam ſignificãt, niſi acumen hominum ex ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? Medici ſigna quaedam habent ex uenis, & ex ſpiritu aegroti, multisq. ex alijs futura praeſentiunt. gubernatores cum exſultantes loligines uiderint, aut delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatẽ ſignificari putant. haec ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt: ea uero, quae paullo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (haec enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſsunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam praepoſtere, tam incondite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur haec infinita, et ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poßumus?

EXPLANATIO

QVALE *etiam de Alexandro:* } Vide Curtium. SECVNDVM *quietem* } per ſomnum. HAEC *externa:* } quae? nam Romana externa non ſunt. DEMERSO *me,* } De emerſo me, legerem. VNA *ratio* } eadem proprietas. DEPRAVATIONE } falſa interpretatione. SPECIEM } ſimilitudinem. SOLIDIS, } ſoliditatem, ſeu firmitatem habentibus. FLVERE } emanare. OMNIA *iſta* } hoc uniuerſum. SPECIES } forma aliqua uiſibilis. QVID *ergo?* } Deridet M. Cicero Democriti, & Epicuri opinionem de imaginibus. FORMATA } depicta. PELLIT? } pulſat. NVLLAE *ergo &c.* } Concludit ex abſurdo ſuperiore. nam, ſi abſurdum eſt, credere, omnia nobis nota eſſe poſſe: ſequitur, animos dormientium diuinare non poſſe: nam, ſi diuinarent ingreſſu imaginum aſſidue fluentium; omnia noſſent. OBREPVNT } ſubintrant. AVCTORITATE } confidentia. NIHIL *diceret* } inania effutiret. VIGEANT } uigorem habeant, & moueantur. SVO } proprio. FORMAE } rerum imagines. REMISSO } languido. CASVM } exſilium, & fugam in Africam. VESTIGIA. } reliquiae, ac notae quaedam. DELIRAM } aberrantem. OPERAE } induſtriae. LVCVBRATIONES } uigilias ad nocturnam lucernam. MERIDIATIONES } meridianum ſomnum. TANTIS } tam magnis, ut de interitu legum, & libertatis. FORO } loco iudicij. MAGISTRATVS, } ut praetores urbani, aediles currules. ETENIM } certe. tranſit M. Cicero ad aliud membrum diuiſionis, uidelicet ad ſympathiam rerum, & coniectores. REBVS } ſignis in rebus. VALETVDINIS } ſanitatis. PLENI } onerati humoribus ſuperfluis. ENECTI } exhauſti, & fere conſumpti humoris inopia. QVA *cognatione iunguntur?* } quaſi dicat, Nulla. CALCVLOS } lapillos in ueſica concretos, ex uiſcoſo humore aduſto. VIDEO } agnoſco. TALE *obiectum* } eius generis imago. EVENIT, } ſucceſſit. ERRORIS, } falſi ſomnij. COPVLATVM } coniunctum. CVM *eſſet proiectus inhumatus* } Vide Plutarch. in Alcibiade. HOC } ut ſcilicet pallio tegeretur. INGENIA } acumina, & uerſutiam. ANTIPHONTEM } Athenienſis fuit, & ſomniorum interpres. eius meminit Lucianus agens de adyto ſomniorum. HVIC *equidem Antipho, Tu uero, inquit,* } Non placet, Equidem, cum tertia perſona coniungi. & ſuſpicor de mendo. Haec Paullus pater. OBSIGNATAM } ſigni impreſſione occluſam. INANE } uacuum. SPIRITV } anhelitu. LOLIGINES } Loligo piſcis eſt. Mollia, inquit Plinius, Loligo, Sepia, Polypi. Loligo uolitat extra aquam ſe efferens: quod & pectunculi faciunt. HAEC } ſigna. AD *naturam* } ad naturalem uim. AT *enim* } Refellit nunc diuturnitatem obſeruationis. NOTANDIS *rebus* } notando res. PRAEPOSTERE, } peruerſe. INCONDITE, } inordinate MONSTRVOSE } contra uſitatum naturae ordinem. ORDO } tenor conſtans.

CICERO

ASTROLOGI *motus errantium ſtellarum notauerunt. inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui non putabatur. cedo tandem, qui ſit ordo, aut quae concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia a falſis, cum eadem & alijs aliter euadant, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirum uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit, aliquod non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant. Si igitur neque deus eſt effector ſomniorum; neque naturae ſocietas ulla cum ſomnijs: neque obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendum ſit; praeſertim cum illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent, ij, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam; caſus autē innumerabilibus paene ſaeculis in omnibus plura mirabilia, quam in ſomniorum uiſis, effecerit; neque coniectura, quae in uarias partes duci poſſit, non numquam etiam in contrarias, quidquam ſit incertius. Explodatur haec quoque ſomniorum diuinatio pariter cum ceteris. nam, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatē occupauit. quod & in iis libris dictum eſt, & qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus. multum enim & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſuſtuliſſemus. Nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam, & maiorum inſtituta tueri ſacris, caerimoniisq. retinendis, ſapientis eſt; & eſſe praeſtantem aliquam, aeternamq. naturam, & eam ſuſpiciendam, admirandamq. hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq. rerum caeleſtium cogit confiteri. quamobrem, ut religio propaganda etiam eſt, quae eſt iuncta cum cognitione naturae: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eiiciendae ſunt: inſtat enim, & urget, &, quocumque te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auē adſpexeris, ſi Chaldaeū, ſi haruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de caelo, ſi oſtēti ſimile natum, factum ue quippiam: quorum neceſſe eſt plerumque aliquid eueniat: ut numquam liceat quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum, & ſollicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimae curae, metuſq. naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerent, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, & conſequentia, & repugnantia uidentes: qui prope iam abſoluti, & perfecti putantur. quorum licentiae niſi Carneades reſtitiſſet; haud ſcio, an ſoli iam philoſophi iudicarentur. cum quibus omnis fere nobis diſceptatio, contentioq. eſt: non quod eos maxime contemnamus: ſed quod uidentur acutiſſime ſententias ſuas, prudentiſſimeq. defendere. cum autem proprium ſit Academiae, iudicium ſuum nullum interponere; ea probare, quae ſimillima ueri uideantur;*

tur;

tur; conferre cauſſas, & quid in quamque ſententiam dici poſſit, expromere; nulli adhibita ſua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem, a Socrate traditam, eaq. inter nos, ſi tibi, Quincte frater, placebit, quam ſaepiſſime utemur. Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quae cum eſſent dicta, ſurreximus.

EXPLANATIO

CEDO ≷ dic quaeſo. CONCVRSIO ≷ conuenientia. ALIIS *aliter euadant* ≷ alijs fine diſſimili eueniant. DEROGANT ≷ detrahunt. SCIENTIA ≷ ars interpretandi ſomnia. CONIECTVRAM ≷ collationem ſimilitudinis ſignorum. NON *naturam*; ≷ non ſigna propria cuiuſque rei naturalis. VISIS ≷ imaginationibus. EXPLODATVR ≷ irriſione, & plauſu reijciatur. OPPRESSIT ≷ proſtrauit. RELIGIO ≷ deorum uene- ratio, & cultus. SVSPICIENDAM ≷ colendam. CONFITERI. ≷ affirmare. PROPAGANDA ≷ diffundenda. COGNITIONE *naturae:* ≷ ſcientia rerum naturalium. STIRPES *omnes eijciendae ſunt:* ≷ Elidendae, puto corrigendum: ut cum uerbo Stirpes, & ad uerbo item, Propaganda, quod in ſuperiore membro poſitum eſt, in tranſlatione conſentiat. Sic etiam locutus eſt Tuſculana III. Stirpes inquit, aegritudinis, trunco euerſo, omnes elidendae. INSTAT ≷ ſtimulat. ACVTI ≷ eruditi. LICENTIAE ≷ temerariae libertati. CONFERRE *cauſſas* ≷ comparare rationes. EXPROMERE ≷ proferre, explicare. AVCTORITATE ≷ certa ſententia. INTEGRVM ≷ ad utrumlibet declinabile, arbitrarium.

PERILLVSTRI VIRO AVGVSTINO·IVSTO GADII . COMITI

FATO quodam,planeq. bono fato contigit,ut,quo tempore Commentarius in Ciceronis librum de Fato mihi edendus eſſet,Te,de facie ignotum, perhonorifico tamen Gabrielis Cauatij teſtimonio noſſem . Multa is , ſpectatae uir uirtutis , de Te magnifica, multa praeclara , multa ad ſolidam gloriam directa conſilia narrare ſolitus eſt . cui cum ego maximam fidem , ob acerrimum,quo praeditus eſt,iudicium,habeam; ferreus ſim,ni Te,Tuasq. miras & animi , & ingenij dotes amem , colam, praedicem . Abundare opibus,populis imperare,ſunt,qui in laude ponant. uerum ego maiorem laudem ſtatuo iis deberi, qui diuitiis honeſte uti ſciant,ijsque, qui ſeipſos potius regere norunt,glorioſumq. immortalitatis iter,maiorum ſuorum ueſtigijs impreſſum,ingreſſi,poſteris quoque uirtute praelucent . Cui autem notum non eſt, praecipuos ex Familia Tua fuiſſe uiros, qui non Veronam tantum nobiliſſimam ipſorum Patriam , ſed Italiam ipſam ſuarum uirtutum lumine illuſtrarunt ? Inter quos uel maxime enitet Hieronymi Nicolae Iuſti memoria,qui a Federico III. Caeſare Equeſtri dignitate,ſummo Veronenſium plauſu , ornatus , maximo dignitati ornamento ipſe fuit. Proxime uero Marcum Antonium recordari poſſumus,praeſtanti integritate,morumq. probitate conſpicuum,iisq. omnibus uirtutibus,quae uere nobiles homines reddunt,inſignem,terrena ſemper contemnentem,caeleſtia appetentem,& in ijs toto animo defixũ; ut ſingulare in eo Chriſtianae benignitatis exemplum adſpiceremus. Hos Tu imitatus , multis uirtutibus multas item addens, ad ueram uirtutem natus , mirum uideri non debet, ſi Te Verona, ſi Te boni omnes amant, in cuius praeſidio maximam ſuae felicitatis partem ſitam ducunt. Quo fit, ut non ſolum Te ciuem ſuum Verona ſuſpiciat,& Academia Philarmonica perinſignis,& perilluſtris

ſtris maxime ſe Tibi debere ſentiat, qui, Poeticae, Muſicae, Picturae uehementer deditus, eos omnes, qui in iis artibus aliqua cum laude uerſantur, foueas, & iuues; ſed maximi etiam Principes, in primisq. Magnus Etruriae Dux, Franciſcus Medices, ingenio, iudicioq. praeſtantiſſimus, Te in ſuis numerare uoluerit, & Te ſibi cariſſimum eſſe plurimis iam indicijs oſtenderit. Cum igitur ego in Tuorum numerum ſummopere cupiam a Te referri, meam hanc uoluntatem obſcuram eſſe non ſum paſſus. uolui hoc, qualecumque eſt, animi mei, & obſeruantiae ſignum Tibi primum ipſi, deinde alijs, qui haec legent, notum eſſe. Maiora a nobis in dies exſpecta. Iacta ſint fundamenta, quibus aedificium, & uirtuti tuae, uotoq. meo conueniens, aliquando ſuperaddatur. Haec Tibi Valerius Palermus meus, meus, inquam, quem Tuum, ſi non eſt, (cur autem, non eſſe, dubitem?) eſſe cupio, tradet. qui cum me plane cognoſcat, meamq. in nobiliſſimam Familiam Tuam propenſam uoluntatem, praecipueq. in Iulium Iuſtum, Comitem, quem iamdiu, praeſtantiſſimi uiri, Franciſci Morandi, teſtimonio, noui; ſpero fore, ut ſuo ſermone Tuam mihi beneuolentiam aliquo modo conciliet. in quo & ipſe mihi in officio conſtabit, & ego maximum laboris mei fructum ex ea percepiſſe laetabor. Tu interim inter praeſtantiſsimorum uirorum imagines, quas domi undique ſummo ſtudio collectas (maximum animi tui nobiliſsimi indicium) ſeruas, hoc obſeruantiae meae teſtimonium fac, quaeſo, ne adſpernere. Felicia Tibi omnia a Deo opt. max. precor. Venetijs. Kal. Oct. ∞ D X X C I I I

Tuarum uirtutum obſeruantiſsimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN M. TVLLII. CICERONIS LIBRVM DE. FATO

Commentarius Aldi Mannuccij.

ARGVMENTVM

Quia moralem philoſophiae partem Cicero ſibi Latinis litteris illuſtrandam, ſuisq. ciuibus tradendam ſumpſiſſet, ut ipſe Tuſculanarum diſputationum principio teſtatur; conſequens erat, ut & libros de natura deorum, de diuinatione, ac de fato ſcriberet, quod colligitur ex principio libri ſecundi de diuinatione: pertinet enim ad moralem philoſophiam Fati diſquiſitio, quia, ſi fati neceſſitas ulla eſſet, fruſtra praeciperetur de moribus, qui praeceptis adiuuari nihil poſſent. Maxime uero id ſibi faciendum, quod magnis contentionibus pendentibus ex ratione diſſerendi res ipſa ſit obſcura. Quare Poſidonium, Diodorum, Epicurum, Carneadem & ueteres philoſophos de fato diſputantes, ſed eos tamen Cicero omnium arbiter conciliat, oſtendens ad eundem exitum omnes uenire, uerbisque, & non re diſſentire. Epicuri tamen modum philoſophandi grauiter increpat, ut qui ea dicat, quae omnium mentes refugiant, & aſpernentur.

CICERO

QVIA pertinet ad mores, quos ἤθη Graeci uocant, nos eam partem philoſophiae de moribus appellare ſolemus. ſed decet augentem linguam Latinam nominare moralem. explicanda uis eſt, ratioq. enunciationum: quae Graeci ἀξιώματα uocãt: quae de re futura cũ aliquid dicunt, deq. eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quam uim habeant, obſcura quaeſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq. eſt λογική: quam rationem diſſerendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemq. in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id a quoque probaretur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac diſputatione de Fato, caſus quidam, ne facerem, impediuit. nam, cum eßem in Puteolano, Hirtiusq. noſter, conſul deſignatus, ijſdem in locis, uir bonus, & nobis amiciſſimus, & ijs ſtudijs, in quibus nos a pueritia uiximus, deditus; multum una eramus, maxime nos quidem exquirentes ea conſilia, quae ad pacem, & ad concordiam ciuium pertinerent. cum enim omnes, poſt interitum Caeſaris, nouarum perturbationum cauſſae quaeri uiderentur; hisq. eſſe occurrendum putaremus: omnis fere noſtra in his deliberationibus conſumebatur oratio: idq. & ſaepe alias, & quodam liberiore, quam ſolebat, & magis uacuo ab interuentoribus die, cum ille ad me ueniſſet, primo illa, quae erant quotidiana, & quaſi legitima nobis, de pace, & de otio. quibus acceptis, Quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitatio

nes non tu quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiam illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere. nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quamquam flagrantiſſimum, acceperam: nec ea, quae nunc tracto, minuunt, ſed augent potius illam facultatem. nam cum hoc genere philoſophiae, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudij noſtra poſſeſſio eſt; hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hirtius, Gratiſſimum, inquit, & tuorum omnium ſimile. nihil enim umquam abnuit uoluntas tuo meo ſtudio. ſed, quoniam mihi rhetorica ueſtra ſunt nota; teq. in his & audiuimus ſaepe, & audiemus; atque hanc Academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanae diſputationes: ponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies, ut Romanum *hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus diſputandi, ut longo interuallo haec ſtudia repetentem. Ita, inquit, audiam te diſputantem, ut ea lego, quae ſcripſiſti. proinde ordire.*

Multa deſunt.

EXPLANATIO

QVIA *pertinet* ʒ Similiter Ariſtoteles principium induxit lib. I. Polit. Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν. QVOS ἤθη ʒ ἦθος ſignificat mores, id eſt uirtutes, uitia, & omnes denique habitus, & affectus animi. MORALEM ʒ ἠθικὴν philoſophiam nouo, ſiue deducto nomine reddit moralem; quod ſuperiores periphraſi dicebant, de moribus. VIS, *ratioque enunciationum:* ʒ cum de hac re parum conueniret inter Chryſippum, & Diodorum. *Enunciationum:* Enunciatio eſt oratio uerum falſum ue ſignificans. Dicitur etiam Enunciatum, ſicut Effatum. Ἀξιώματα ʒ uocabulum Stoicorum. Ariſtoteles ἀπόφανσιν, ſiue ἀποφαντικὸν λόγον. QVAM *uim habeant* ʒ An, quod futurum dicunt, ſit neceſſarium. περὶ δυνατῶν. ʒ Titulus fuit Graecis philoſophis uſitatus in hac quaeſtione, ſicut hodie Chriſtianis eſt, de libero arbitrio. δυνατὸν inquit Quinctilianus, cap. III. de ſuaſoria, & proſopopeia, noſtri poſſibile nominant, quae ut dura uideatur appellatio, tamen ſola eſt. TOTAQVE *eſt* λογικὴ ʒ tota pendet ex ratione diſſerendi. QVOD *autem* ʒ Prolepſis, quod haec de Fato diſputatio non in utramque partem diſputetur perpetua oratione. DE *natura deorum* ʒ ad quem philoſophiae locum cum pertineat diſputatio de Fato, aliter tractari non deberet. IN *utramque partem* ʒ qui mos fuit Academiae nouae, quam maxime probauit Cicero. PERPETVA ʒ non interrupta, ſed libere perſequens, quod ſuſcepit uſque ad extremum. IN *Puteolano* ʒ Notat Cicero reliquas circumſtantias, nunc locum, In Puteolano, poſtea tempus, Poſt interitum Caeſaris. Puteolanum ea forma dictum eſt, qua Tuſculanum, Campanum, ubi uel agrum, uel campum intelligas. HIRTIVS ʒ In tertia Philippica Hirtium, & Panſam deſignatos conſules appellat. Fuit autem Ciceronis diſcipulus, ut IX. lib. ad Papirium ſcribit Cicero: Hirtium inquit, & Dolabellam dicendi diſcipulos habeo, cenandi magiſtros. Puto enim te audiſſe, ſi forte ad uos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, me apud eos cenitare. ET *jis ſtudijs deditus;* ʒ Ineptus uideatur, ſi de philoſophia conferret cum eo, qui ab ea eſſet alienus. IDQ. *& ſaepe alias* ʒ ſcilicet fecimus. INTERVENTORIBVS ʒ Qui nobis aliquid egentibus interueniunt, Interuentores dicuntur. alibi Interpellatores appellat, ut ad Atticum: Sed interpellatores illic minus moleſti. Et in off. Dictitat ſe hortulos emere uelle, ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſit. LEGITIMA ʒ uſitata ueluti legis praeſcripto. Additur, Quaſi ad innuendam tranſlationem. QVIBVS *acceptis* ʒ auditis. NEC *ea, quae nunc tracto* ʒ Philoſophiae coniunctione augetur eloquentia. Sic I. Tuſc. ait Ariſtot. exemplo ſe cum eloquentia philoſophiam coniungere: & in Oratore negat eloquentiam perfectam fore ſine philoſophia. ALIQVID ʒ aliquam tuam commentationem, & diſputationem de philoſophia. VEL *audire, uel dicere.* ʒ ut libuerit me audies, aut ipſe declamabis. GENERE *philoſophiae* ʒ ſcilicet moralis. SVBTILITATEM ʒ haec ad inuentionem ſpectat, ſicut prudentia ad diſpoſitionem inuentorum in enunciatione. REDDIT *ubertatem* ʒ Ita Cicero ad Brutum in Paradoxis: Ea nos philoſophia plus utimur, quae peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quae non multum diſcrepant ab opinione populari. QVONIAM *noſtra poſſeſſio eſt;* ʒ Verbis utitur iuris ciuilis. Quoniam, inquit, Academici, & oratores ſumus. GRATISSIMVM ʒ ſubaudi, Mihi eſt. Laudat Hirtius Ciceronis liberalitatem, & optionis ſibi factae partem alteram remouet, ut retineat alteram. Non declamemus inquit, ſed philoſophemur. RHETORICA ʒ ad rhetoricam ſpectantia. CONTRA *propoſitum* ʒ contra aliorum ſententias propoſitas. TVSCVLANAE *diſputationes* ʒ In Tuſculana uilla habitae. Ex hoc loco perſpici poteſt, inſcriptionem Tuſculanarum eſſe potius, diſputationum, quam, quaeſtionum. AN *mihi* ʒ concludit exordium modeſta, & decora ſui extenuatione. VT *Romanum hominem* ʒ ſtudijs ſcilicet politicis magis deditum, quam ſcholaſticis diſputationibus. Erat enim Romanorum hominum in militaribus, & publicis ſtudijs ſe occupare, ſicut Graecorum in diſputationibus philoſophicis uerſari. PROINDE *ordire.* ʒ Plurima hic deeſſe nemo uidet. Nec enim quaeſtio de more ponitur, quae fuerat ante illa, Proinde ordire, & apparet contra Stoicos Fati aſſertores Poſidonium, & Chryſippum fuiſſe diſputatum, quia de Poſidonij argumentis quaedam hic recolliguntur: & Cicero tandem dicet, Videamus in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui.

tractaui. At de aſſenſionibus hic nullum uerbum eſt. Stoicorum autem capita fatum probantia hodie apud Plutarchum exſtant. In aduerſario genere, inquit, prima, ac praecipua captio uidetur eſſe. Nihil abſque cauſſa fieri, ſed omnia fieri antecedentibus cauſſis: altera, Mundum adminiſtrari natura, ipſum ſibi conſentientem, & conſpirantem: tertia, teſtimonium quoddam potius uidetur eſſe. Aduocatur enim primum diuinatio, quae cum hominum opinione floret, tum in Deo opt. max. re uera uiget, deinde in ijs, quae eueniunt, ſapientum hominum approbatio omnia recte ordineq. fieri praedicantium: poſtremo peruagatum illud, Pronunciatum omne uerum, uel falſum eſſe. Sed, ut captioſa Plutarchus cenſet, ita a Cicerone hic refutantur.

CICERO

CONSIDERAMVS, Hirti, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in ſimul aegrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiuſmodi naturae contagio ualet: quam ego non tollo: uis eſt nulla fatalis. in alijs autem fortuita quaedam eſſe poſſunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quaedam etiam Poſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci uidetur. ſunt inquam quidem abſurda. quid enim? ſi Daphitae fatum fuit, ex equo cadere, atque ita perire; ex hoc ne equo, qui cum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quaſi uero capulo ſit occiſus. Quid autem magnum, naufragum illum ſine nomine in riuo eße lapſum? quamquam huic quidem hic ſcribit praedictum, in aqua eße pereundum. Ne Hercule Icadij quidem praedonis uideo fatum ullum: nihil enim ſcribit ei praedictum. quid mirum igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura eius incidiſſe? puto enim, etiam ſi Icadius tum in ſpelunca non fuißet, ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. nam aut nihil eſt omnino fortuitum; aut hoc ipſum potuit euenire fortuna. Quaero igitur, atque hoc late patebit, ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis eßet, & forte, temere, caſu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum ſine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunam ue referatur? Sed Poſidonium, ſicut aequum eſt, cum bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipſa rerum contagione reſpondeamus: reliqua poſtea perſequemur. Inter locorum naturas quantum interſit, uidemus, alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes, in alijs eße pituitoſos, & quaſi redundantes, in alijs exſiccatos, atque aridos: multaq. ſunt alia, quae inter locum, & locum plurimum differant: Athenis tenue caelum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: craſſum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue caelum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam, aut Theophraſtum audiat; neque craßum, ut Nemea potius, quam Iſthmo uictoriam petat. diſiunge longius. quid enim loci natura afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius, quam in campo, ambulemus? tecum, quam cum alio? idibus potius, quam kalendis? ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet, ad quaſdam autem nihil: ſic affectio aſtrorum ualeat, ſi uis, ad quaſdam res, ad omnes certe non ualebit. at enim, quoniam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubamara delectent; alij libidinoſi, alij iracundi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura diſtat; quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus cauſſis eße factas? haec differens, qua de re agatur, & in quo cauſſa conſiſtat, non uidet. non enim, ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſſas naturales, & antecedentes; iccirco etiam noſtrarum uoluntatum, atque appetitionum ſunt caußae naturales, & antecedentes. nam nihil eſſet in noſtra poteſtate, ſi ita res ſe haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne ſimus, non eſſe id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ut ne ſedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis eſſe; is non uidet, quae quamque res conſequatur. ut enim & ingenioſi, & tardi ita naſcantur antecedentibus cauſſis, itemq. ualentes, & imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere eos, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus cauſſis definitum, & conſtitutum ſit.

EXPLANATIO

CONSIDERAMVS] Sequitur Fati aſſertio, ex duabus ſententijs Poſidonij, & Chryſippi: prima eſt Poſidonij, qui confirmare uoluit Fatum contagione naturae, & ſiderum affectione. Fuit autem Poſidonius Stoicus in primis nobilis, de quo Cicero ſecunda Tuſculana: ad quem audiendum, licet aegrotum, & in lectulo iacentem, tamen Rhodum diuertit Pompeius, tum Orientis ſpolijs, & uictorijs ſuperbus: intraturuſque fores de more percuti a lictore uetuit, & faſces lictorios ianuae ſummiſit is, cui ſe Oriens, occidensq. ſummiſerat. Plin. lib. VII. cap. 30. ANTIPATRO] Antipater Sidonius poeta, omnibus annis uno die natali tantum corripiebatur febre, & eo conſumptus eſt ſatis longa ſenecta. Plin. lib. VII. cap. 51. Natali ſuo certo illo circuitu morbi conſumptus eſt. Val. Max. lib. I. cap. 8. BRVMALI *die nati*] quo Pulegium aridum floret in carnarijs, ait Plin. lib. XVIII. cap. 25. quod idem ait Cicero II. de Diuinat. & refert ad contagionem. AEGROTANTIBVS *fratribus*] Diuus Auguſtinus de Ciuit. Dei lib. V. cap. 2. & 3. ſic ait: Cicero dicit Hippocratem nobiliſſimum medicum ſcriptum reliquiſſe, quoſdam fratres, cum ſimul aegrotare coepiſſent, & eorum morbus eodem tempore ingraueſceret, eodem leuaretur, geminos ſuſpicatum: Quos Poſidonius Stoicus, multum Aſtrologiae deditus, eadem conſtitutione aſtrorum natos, eademq. conceptos ſolebat aſſerere &c. VT *in urina, & in unguibus*] Ex urina, & unguibus medici permulta augurantur. Plin. lib. XXVI. cap. 6. Au-

guria

guria ualetudinis ex urina traduntur, ſi mane candida, dein ruſa ſit, illo modo concoquere, hoc concoxiſſe ſi-
gnificatur: mala ſigna rubrae, peſſima nigrae: mala bullantis, & craſſae, in qua quod ſubſidit ſi alba eſt ſi-
gnificat circa articulos, aut uiſcera dolorem imminere: eadem uiridis, morbum uiſcerum, pallida bilis, ru-
bens ſanguinis: mala & in qua furfures, atque nubeculae apparent: diluta quoque alba uitioſa eſt, mortife-
ra uero craſſa graui odore, & in pueris tenuis, ac diluta. Ex unguibus mollibus ingenium colligunt: ex cur-
uis, & concauis imprudentiam, & ignorantiam: ex candidis probitatem, honores, opes: ex nigris contraria:
ex deciduis lepram. Natvrae *contagio* ʒ Naturae conuenientia, quae contactu afficit, quaſi magnes con-
tactum ferrum: hinc & peſtilens morbus Contagium dicitur. de quo querens Ariſtoteles in Probl. cur afficiat
eos, qui ad laborantes eo morbo prope acceſſerint, ſubdit, An quod is ſolus omnium morborum communis
omnibus hominibus eſt? Itaque peſtem facile omnibus infert, qui ſcilicet deprauato iam habitu ſunt: fit
enim, ut morbo cubantis ueluti quodam fomite ſuccedente, uitium illud protinus exſultet, concipiaturq.
in alijs. *Contagio:* concentus, cognatio, coniunctio, conſenſus naturae, Graecis συμπαθέια dicitur: ut Cicero II.
de diuinat. interpretatur. Vis *eſt nulla fatalis* ʒ Negat ex contagione Naturae, quam concedit Fatum pro-
bari. In *alijs* ʒ ſcilicet exemplis. Icadio ʒ de Icadio praedonem ſaxi ruina interfecto Cicero paullo poſt Ica-
diam ſaeuiſſimum piratam fuiſſe ſcribit Sextus Pompeius. Daphita ʒ Val. Max. Daphidam uocat, quam
iuſſu regis Attali ab eo contumelioſis dictis ſaepenumero laceſſiti e ſaxo cui Equi nomen erat praecipitatum
fuiſſe ſcribit. Strabo uero lib. XIV. ſcribit in Thorace monte crucifixum fuiſſe Daphidam grammaticum,
propterea quod reges uerſibus inceſſeret. Ex quo natum illud, Caue Thoracem. uerſus autem hos ponit:

Πορφύρεοι μώλωπες Ἀποῤῥινίματα γάζης
Λυσιμάχε, Λύδων ἄρχετε καὶ φρυγίης.
Purpurei ſtimuli faex ultima diuitiarum
Lyſimachi, Lydos ſubditis, & Phrygiam.

Pace *magiſtri* ʒ Poſidonij. de quo libro I. de Nat. de. Et principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Poſido-
nius, a quibus inſtituti ſumus. Philippvs ʒ Val. de Oraculo: Eodem oraculo Macedonum rex Philippus
admonitus, ut a quadrigae uiolentia ſalutem ſuam cuſtodiret, toto regno diſiungi currus iuſſit, eumq. locum,
qui in Boeotia Quadriga uocatur ſemper uitauit: nec tamen denunciatum periculi genus effugit: nam Pau-
ſanias in capulo gladij, quo eum occidit, Quadrigam habuit caelatam. Qvadrigvlas ʒ Quadrigarum
nomine ſignificatur currus quattuor equis iunctus; quales in Circenſibus ludis certabant. Qvid *autem ma-
gnum, & naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum?* ʒ Tollenda ſtellulae nota neſcio quo modo e re-
gione poſita. Senſus eſt: Quid mirum eſt, naufragum quoque illum in riuo eſſe lapſum? Intulit autem poſt
uocem Magnum, particulam, Et; propterea quod iam exemplum de Daphita, & de Philippo confutarat:
quaſi diceret, Praeterea. Haec Paullus pater. Sine *nomine* ʒ cuius nomen Poſidonius non poſuit, ut fortaſ-
ſe commenticium ſit ad libidinem exemplum. Qvaero *igitur* ʒ Concludit refutationem Poſidonij: Cum
omnium propoſitorum exemplorum cauſſae referri poſſint ad naturam, aut ad fortunam, Fato nihil opus eſt.
Late *patebit* ʒ non ad hoc tantum exemplum pertinebit. Si *fati omnino* ʒ Eius, quod fieri poteſt. Sed
Poſidonium ʒ Secunda fati aſſertio ſequitur, quae eſt Chryſippi. Laqveos ʒ captioſas concluſiones. Erat
enim Chryſippus callido & acutiſſimo ingenio, qui, ut inquit Cicero lib. II. Academ. quaeſt. fulcire uideba-
tur porticum Stoicorum. ſicut e contra Epicurus hebes tardus, ac rudis. De *ipſa rerum contagione* ʒ de qua
Poſidonio reſpondimus. Locorvm *naturas* ʒ Lib. I. de Diuinat. Sunt partes agrorum aliae peſtilentes,
aliae ſalubres, aliae, quae acuta ingenia gignant, aliae, quae retuſa: quae omnia fiunt ex caeli uarietate & ex
diſparili adſpiratione terrarum. Alios *eſſe ſalubres* ʒ ut Crotonem urbem. Alios *peſtilentes* ʒ ut Sardi-
niam inſulam. Redvndantes ʒ ſuperfluentes paluſtres. Tenve *caelum* ʒ ſubtilem aerem. Caelum aer
plerumque dicitur: Plinius, Namque & hoc caelum appellauere maiores, quod alio nomine aera. Cras-
svm *Thebis* ʒ In aere craſſo ſtupidi, & pingui (ut dicitur) Minerua plerumque ſunt, qui naſcuntur; ſed cor-
pore proceriore, & firmiore adoleſcunt. Pingves, *& ualentes* ʒ ſtupidi, & robuſti, Veteres in Boeotorum
ſtuporem cauillantes Suem Boeoticam dicebant. Crassvm ʒ ualentem, fortem, robuſtum, certationibus
corporum aptiorem. Nemea ʒ In Nemea ſilua Achaiae certamina ſacra erant Herculi. Isthmo ʒ Iſthmus
proprie terra eſt anguſta inter duo maria, ut Porthmos mare anguſtum inter duas terras. ſumitur hic pro Iſth-
mo Corinthiaco ubi certamina ſacra erant Neptuno. Afferre ʒ impellere. In *porticu Pompeij* ʒ Porticus
Pompeij ad ſimilitudinem Amphiteatri Romae erat ampliſſima, cuius meminit Plinius lib. XXVI. cap. 15.
In *Campo* ʒ Martio. Idibvs ʒ medio menſe. Kalendis ʒ prima die menſis. Vt *igitur* ʒ Concludit refu-
tationem contagionis, quod non omnia fiant neceſſitate uel naturae, uel aſtrorum, cauſſasq. naturales diſci-
plina domari poſſe. At *enim* ʒ Proponit argumentationem Chryſippi. Haec *differens* ʒ Reprehenſio ar-
gumentationis Chryſippi quod alienam rem concludat, non propriam quaeſtionem. Non *enim* ʒ Obie-
ctioni Chryſippi reſpondet. In *noſtra poteſtate* ʒ Hoc contra Chryſippum, qui tametſi fatum probabat reti-
nebat liberum arbitrium, ut erit in fine libri huius. In *nobis* ʒ in noſtra poteſtate. Vt *autem* ʒ Diſtinguit
naturalium cauſſarum effectus, ab effectibus uoluntariarum. Vt *enim* ʒ quamuis enim. Principalibvs ʒ
naturalibus, antecedentibus.

CICERO

STYLPONEM Megaricum, philoſophum, acutum ſane hominem, & probatum temporibus illis, accepimus. hunc ſcribunt ipſius familiares & ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neque hoc ſcribunt uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam, & compreſſam eſſe doctrina, ut nemo umquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis ueſtigium uiderit. Quid? Socratem non ne legimus quemadmodum notarit Zopirus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores, naturasq. ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit, & bardum, quod iugula concaua non haberet: obſtructas eas partes, & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam, mulieroſum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. ſed haec ex naturalibus cauſſis uitia naſci poßunt: exſtirpari autem, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, a tantis uitijs auocetur, non eſt id poſitnm in naturalibus cauſſis, ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina. quae tolluntur omnia, ſi uis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim, ſi eſt diuinatio, quibuſnam a perceptis artis proficiſcitur? percepta appello, quae dicuntur Graece θεωρήματα. non enim credo nullo percepto aut ceteros artifices uerſari in ſuo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura praedicere. ſunt igitur aſtrologorum percepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſſa, oriente canicula natus eſt, is in mari non morietur. uigila, Chryſippe, ne tuam cauſſam, in qua tibi cum Diodoro, ualente dialectico, magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerum eſt, quod ita connectitur; ſi quis oriente canicula natus eſt, in mari non morietur: illud quoque uerum eſt; ſi Fabius oriente canicula natus eſt, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo haec inter ſe, oriente canicula natum eſſe, & in mari Fabium moriturum: &, quoniam certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eum canicula oriente; haec quoque pugnant, & eſſe Fabium, & in mari moriturum. ergo haec quoque coniunctio eſt ex repugnantibus, & eſt Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt: ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt: omne ergo, quod falſum dicitur in futuro, id fieri non poteſt. at hoc, Chryſippe, minime uis: maximeq. tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt: ille enim id ſolum fieri poße dicit, quod aut ſit uerum, aut futurum ſit uerum: &, quidquid futurum ſit, id dicit fieri neceße eſſe; & quidquid non ſit futurum, id negat fieri poſſe. tu, & quae non ſint futura, poße fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id numquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quamquam id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eßet. at, ſi iſta comprobabis diuina praedicta: & quae falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatnr Africanum Carthagine potiturum, etſi uere dicatur de futuro, idq. ita futurum ſit, dicas eſſe neceßarium. quae eſt tota Diodori uobis inimica ſententia. etenim, ſi illud uere connectitur; ſi oriente canicula natus es; in mari non moriere; primumque, quod in connexo, natus es oriente canicula, neceſſarium eſt; omnia enim uera in praeteritis neceſſaria ſunt, ut Chryſippo placet dißentienti a magiſtro Cleanthe, quia ſunt immutabilia, nec in falſum e uero praeterita poſſunt conuerti. ſi igitur quod primum in connexo eſt, neceſſarium eſt, fit etiam quod conſequitur neceßarium. quamquam id Chryſippo non videtur ualere in omnibus. ſed tamen, ſi naturalis eſt caußa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non poteſt.

EXPLANATIO

STYLPONEM } Stilpo fuit Euclidis diſcipulus, Zenonis Stoici magiſter, cuius uita eſt lib. II. apud Laertium. EBRIOSVM } naturaliter procliuem ad ebrietatem. QVID? *Socratem* } Alterum exemplum, quo apparet naturales uitiorum cauſſas uoluntarijs ſtudijs edomari. NOTARIT } indicarit. QVI *ſe profitebatur,* } Phyſiognomi definitio. BARDVM } ingenio rudem, & tardum. IVGVLA } ita dicuntur concauitates in extrema thotacis parte ſub clauibus, quae σφαγαὶ Graece dicuntur. ALCIBIADES } Athenienſis, princeps, Socratis auditor, dialogis Platonis abunde celebratus. SED *haec* } Concludit naturales cauſſas uoluntarijs ſtudijs domari poſſe. QVAE *tolluntur omnia,* } Poſito Fato, & ex diuinatione conſtituto, nullus relinquetur locus uoluntati, ſtudio, diſciplinae. Diuinatio enim non erit, niſi quaecumque futura praedicentur neceſſario eueniant. Ex *diuinationis ratione* } Alterum caput, quo Stoici confirmant Fatum. PERCEPTIS } obſeruatis experientijs, ex quibus principijs conſtat ars praedicendi. CANICVLA } Minore cane, quae, quia oritur ante maiorem canem, Anticanis etiam dicitur, & a Graecis Procyon. Ab ea dies caniculares dicuntur, & quandiu Sol in ipſa eſt peſtifera. VIGILA } Apoſtrophe ad Chryſippum iocularia quaſi in hac quaeſtione ſuccumbentem Diodoro. DIODORO } Plures fuere huius nominis. Hic autem Diodorus uidetur eſſe Cronus cognominatus, qui primus fertur inueniſſe inuolutum & cornutum dicendi genus, qualis erat in primis hoc libro ipſius diſputatio. Vide Laertium in ſecundo. MAGNA *luctatio* } Metaphora eſt ab Athletis. SI *enim* } Sequuntur Diodori laquei aduerſus Chryſippum, ualde contorti: Sorites eſt ſeptem graduum. SI. *Fabius* } Veteres in exemplis hominum liberorum Fabij nomen uſurpare ſolebant. Cicero lib. II. de diuinat. Q. Fabi, te mihi in auſpicio eſſe uolo. In Topicis, Si ita Fabiae pecunia legata eſt a uiro. In ſeruis Manium dicere ſolebant. Cato de re Ruſt. Cum diuis uolentibus, quodque bene eueniat, Mando tibi, Mani. PVGNANT } contraria ſunt. CONIVNCTIO } Enunciatio coniunctione copulatiua coniuncta. OMNE *ergo* } Hic poſtre-

mus

mus ſortire gradus concluditur. AT *hoc* ʒ Comparat apertius Diodori, Chryſippiq. ſententiam. CYPSELVM ʒ
Cypſelus tyrannus fuit Corinthiorum, de quo Ariſt. in Polit. & Cicero Tuſc. v. Demaratus, inquit, Tarqui-
nij regis pater Tyrannum Cypſelum, quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi fortunas ſuas
conſtituit, ac liberos procreauit. Hiſtoria narratur apud Herod. quomodo genitus ſit ex Aetione, & Labda,
& regnum ſit ei praedictum ab Apolline. AT *ſi iſta comprobabis* ʒ Si ueram ſtatues diuinationem. Quo-
niam Diodorum, & Chryſippum committit inter ſe Cicero, finge pro Diodoro Ciceronem ſic agere. IN *bis
habemus* ʒ in his, quae praedicta ſunt fore falſa, ineſt, iuxta ſententiam noſtram, neceſſitas quaedam. VT *ſi di-
catur* ʒ exemplum ab oppoſito. AFRICANVM ʒ Scipio maior Carthaginem tributariam Romanis reddi-
dit, minor eam deleuit. ETENIM ʒ Repetit aſtrologicum diuinationis exemplum, & complexionem ex eo
factam neceſſariam eſſe contendit ex ſyllogiſmi quadam circumſtantia, in qua ſi uera ſit propoſitio, & aſſum-
ptio neceſſaria, neceſſaria quoque ſit complexio. DISSENTIENTI *a magiſtro Cleanthe,* ʒ Chryſippus praete
rita propter immutabilitatem neceſſaria exiſtimabat. At Cleanthes eius magiſter neceſſitatem metiebatur
non ex immutabili condicione temporis, ſed potius ex natura rerum. Itaque natus eſt Fabius oriente Cani-
cula, ei neceſſarium non uidebatur. Fuit Cleanthes auditor, & ſucceſſor Zenonis Stoici. Vita eius eſt apud
Laertium. QVAMQVAM *id Chryſippo* ʒ Chryſippi inconſtantiam notare uidetur, qui, ut dictum eſt, diſſen-
tire uoluerit a Cleanthe, & tamen, ut effugiat Diodori laqueos, cum Cleanthe ex rerum natura neceſſitatem
metire cogitur.

CICERO

HOc loco Chryſippus aeſtuans falli ſperat Chaldaeos, ceterosq. diuinos, neque eos uſuros eße coniunctionibus, ut ita ſua percepta pronuncient; ſi quis natus eſt oriente canicula, is in mari non morietur; ſed potius ita dicant, nō et natus eſt quis oriente canicula, & is in mari morietur. o licentiam iocularem: ne ipſe incidat in Diodorū, docet Chaldaeos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. quaero enim, ſi Chaldaei ita loquantur, ut negationes infinitarum coniunctionum potius, quam infinita connexa, ponant; cur idem medici, cur geometrae, cur reliqui facere non poſſint? medicus in primis, quod erit ei perſpectum in arte, non ita proponet; ſi cui uenae ſic mouentur, is habet febrem: ſed potius illo modo; non & huic uenae ſic mouentur, & is febrem non habet. itemq. geometres non ita dicet; ſi in ſphaera maximi orbes ſunt medij inter ſe diuiduntur: ſed potius illo modo; non & ſunt in ſphaera maximi orbes, et hi non medij inter ſe diuiduntur. quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex connexo trāsferri ad coniunctionum negationem? & quidem alijs modis eaſdem res efferre poſſumus. modo dixi, ſi in ſphaera maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuiduntur: poßum dicere, ſi in ſphaera maximi orbes erunt. poßum dicere, quia in ſphaera maximi orbes erunt. multa genera ſunt enunciandi, nec ullum diſtortius, quam hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldaeos contentos Stoicorum cauſſa fore. illorum tamen nemo ita loquitur. maius eſt enim, has contortiones orationis, quam ſignorum ortus, obitusque, perdiſcere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, anquiritur. Placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerum futurum ſit. qui locus attingit hanc quaeſtionem, nihil fieri, quod non neceſſe fuerit; &, quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurū eſſe; nec magis commutari ex ueris in falſa ea poſſe, quae futura ſunt, quam ea, quae facta ſunt; ſed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibuſdam quia non apparent, ne ineße quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum ſit. ita fit, ut commutatio ex uero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam morietur Scipio, talem uim habet, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen id non poſſit conuerti in falſum. de homine enim dicitur, cui neceße eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo Scipio, ui oppreſſus; uere diceretur. id enim fore diceretur, quod eſſet futurum. futurum autem fuiße, ex eo, quia factum eſt, intelligi debet. nec magis erat uerum, morietur Scipio, quam, morietur illo modo: nec minus neceſſe eſt mori Scipioni, quam illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falſum, necatus eſt Scipio, quam, necabitur Scipio: nec, cum haec ita ſint, eſt cauſſa, cur Epicurus fatum extimeſcat, & ab atomis petat praeſidium, eaſq. de uia deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles; unam, ut ſine caußa fiat aliquid, ex quo exſiſtet, ut de nihilo quippiam fiat; quod nec ipſi, nec cuiquam phyſico placet: alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum e regone moueatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enunciatum aut uerum, aut falſum eſſe, non uereri, ne omnia fato fieri ſit neceße. non enim aeternis cauſſis, naturae neceſſitate manantibus, uerum eſt id, quod ita enunciatur: deſcendit in Academiam Carneades: nec tamen ſine cauſſis: ſed intereſt inter caußas fortuito antegreſſas, & inter caußas cohibentes in ſe efficientiā naturalem. ita & ſemper uerum fuit, morietur Epicurus, cum duo & ſeptuaginta annos uixerit, Archonte Pitarato: neque tamen erant caußae fatales, cur ita accideret: ſed quod ita cecidißet, certe caſurum, ſicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia eſſe, quae futura ſint, nec poſſe uerum futurum conuerti in falſum, fati neceſſitatem confirmant, ſed uerborum uim interpretantur. at, qui introducunt caußarum ſeriem ſempiternam, ij mentem hominis, uoluntate libera ſpoliatam, neceſſitate fati deuinciunt.

EXPLA-

EXPLANATIO

AESTVANS } ualde laborans, nimirum in alienis etiam cauſſis ſe occupans. FALLI *ſperat Chaldaeos* }
locatur in Chryſippum, qui Chaldaeorum rebus intendat, inde ſperans aliquid, quo cauſſam propriam
aliquando tueatur. Chaldaei philoſophi erant Aſſyriorum, qui habitarunt ad confluentem Tigris, & Euphra-
tis. Eos Cicero I. de Diuinat. recenſet primos inuentores Aſtrologiae. CONIVNCTIONIBVS } copulatis
propoſitionibus. INCIDAT *in Diodorum* } in Diodori ſententiam laboratur. INFINITARVM } infinitum
a Cicerone dicitur, quod in ſchola indefinitum. PERSPECTVM } cognitum, & certum. VENAE } Plinius
lib. XI. cap. 37. Inter neruos latent arteriae, id eſt, ſpiritus ſemitae. His innatant uenae, id eſt, ſanguinis riui.
Cicero II. de nat. de. Venae, & arteriae micare non deſinunt, quaſi quodam igneo motu. Si *in ſphaera* } Geo-
metra praecipit communiter de omni globo, ſiue ſphaera, & non de ſphaera tantum caeleſti. Et ſicut plures li-
neae in circulo, quae in medio illum diuidant neceſſe eſt, ut & ipſae ſe inuicem in medio diuidant. ſic & in
corpore orbiculari ſi plures orbes deſcribantur, qui in medio illud diuidant, neceſſe erit, ut & ipſi ſe inuicem
in medio diuidant. MVLTA *genera* } Exagitat Chryſippum, quod illuſtria pronunciationis genera repudiet,
& omnium abſurdiſſimum ſequatur. lib. II. de Diuinat. de Stoicis ita ſcribit. Deinde contorquent, & ita con-
cludunt: Non igitur ſunt alij, nec ſignificant futura. Hoc aſperum dicendi genus, Stoicorum dumeta alibi ap-
pellat. STOICORVM *cauſſa* } ne Stoicorum praecepta labefactare uideantur, ſi aliter enuncient. MAIVS }
difficilius. SIGNORVM *ortus &c.* } Chaldaeorum ſtudium. SED *ad illam* } Explicat Diodori ſententiam,
qua contendit, ſiquid in futuro uerum ſit non poſſe, non euenire. NEC *magis commutari* } Declaratur Dio-
dori ſententia comparatione temporis praeteriti cum futuro, quod illic immutabilitas appareat, hic non ap-
pareat. VT *in eo* } Expoſitio comparationis de duobus morbis, altero aperte neceſſario, altero minus. ITA
fit } Complexio, quod omne uerum futurum ſit neceſſarium. MORIETVR *Scipio* } Aemilianus, qui cum
Flacco, Graccho, & Carboni fortis, ualensq. aduerſatus eſſet, poſtridie mortuus inuentus eſt in cubiculo. Et
uim Carbo attuliſſe exiſtimatus eſt, ut ſcribit Cicero ad Paetum, quod & hic ſequitur. Alij uenenum ei ab
uxore Sempronia Gracchi ſorore datum ſuſpicati ſunt. Liuius lib. LIX. NEC *magis erat uerum* } Colligi-
tur triplex comparatio de uero, neceſſario, immutabili. VERVM } neceſſarium intellige: nam & ſubdit, Nec
minus neceſſe eſt: quod perinde eſt, ac ſi dicat, Nec minus uerum eſt. CVM *haec ita ſint* } Quamquam enun
ciationes neceſſitatem ueri, uel falſi habent. EPICVRVS } Tres de fato ſententiae diſputatae ſunt Poſidonij,
& Chryſippi, qui fatum confirmant, ac Diodori fatum oppugnantis. Nunc de Epicuro agitur. EXTIME-
SCAT } nam fatum Epicurus confirmari putabat, ſi omnis enunciatio non eſſet, uel falſa, ideoque omnem
enunciationem ueram, uel falſam eſſe negauit, & motum declinationis Atomorum induxit, cuius ope fatum
tollatur. INENODABILES } indiſſolubiles. NEC *cuiquam phyſico* } Cum ceteris phyſicis Epicurus ex nihi-
lo nihil fieri, nec in nihilum quidquam reuerti celebrat in epiſtola ad Herodotum, de phyſicis, & ipſe Epicu-
reus Lucretius lib. II. ita cecinit,

De nihilo quoniam fieri nil poſſe uidemus.

DVO *indiuidua* } ita Cicero appellat Atomos Epicureos. Atomi proprie ſunt corpuſcula illa aerea, quae ſur-
ſum deorſum, ac fortuito ferri ſolaribus radijs conſpiciuntur: eorum motum deorſum naturalem appellat
Epicurus, uiolentum uero huic oppoſitum tertium, denique fortuitum, & declinationem: iuxta triplicitatem
aeris a Stoicis celebratam. Tres hoſce motus Lucretius lib. II. ampliſſime deſcribit, & Cicero hoc libro com-
plectitur. Indiuidua uocat aerea illa corpora, quae oppoſitis motibus feruntur ſurſum deorſum, & a Stoicis
maris, ac feminae nominibus decorantur Neptuni ſcilicet, ac Iunonis. PER *inanitatem* } per caeli ſpatium
indiuidua comprehendentem. LICET *enim Epicuro* } Hic ſe Cicero patronum praebet Epicuro, & docet eum
Chryſippo melius reſpondere potuiſſe ex diſtinctione cauſſarum, quia non ſequeretur, ſi diceret Epicurus for-
tuitis cauſſis omnia fieri, ut iccirco ſine cauſſis fieri diceret. adſunt enim cauſſae uoluntariae, in quibus nulla
ineſt neceſſitas, id quod exemplo Carneadis oſtendit non neceſſitate deſcendentis in Academiam, nec tamen
ſine cauſſis. Carneades nouae Academiae philoſophus, & dialecticus accerrimus fuit, nec ullam rem umquam
in ſuis diſputationibus defendat, quam non probarit, nullam oppugnauit, quam non euerterit, ut ait Cicero
II. Orat. DESCENDIT *in Academiam* } ab Athenis edito loco ſitis, in Academiam deſcendebatur. Ita & Ci-
cero in Tuſculano Lyceum nitidum edito loco, Peripateticos imitatus, ſibi conſtituerat, & in Tuſculani par-
te inferiore umbriferam Academiam Platonicorum more. de quibus in primo de diuinatione ſic refert: Nu-
per, cum eſſem cum Q. fratre in Tuſculano, diſputatum eſt. nam, cum ambulandi cauſſa in Lyceum ueniſſe-
mus, id enim ſuperiori gymnaſio nomen eſt, &c. Et in Tuſcul. III. Vt enim in Academiam noſtram deſcendi-
mus inclinato, iam in pomeridianum tempus die. &c. Diuiditur ſectis philoſophia, nec mirum cum diuidan-
tur etiam nauigatio, alij enim maiore arcto fidunt, ut qui Peloponneſum incolunt: alij uero minore arcto,
ut Phoenices, qui & tutius nauigare dicunt. Auctor eſt Aelianus lib. IX. de Varia hiſt. Cum quidam ex me-
dicis Platoni conſilium daret, ut relicta Academia loco peſtilentiſſimo in Lyceum ſcholam transferret reſpon-
diſſe, ſe producendae uitae cauſſa, ne in Atho quidem ſummitatem tranſmigrare uelle. FORTVITO *ante-
greſſas* } ſuperius cauſſas antecedentes, & principales nominauit. in quibus nihil eſt definitum neceſſitate
fatali. ARCHONTE *Pitarato:* } Morem Athenienſium Cicero Graeca dictione, ſed Latine declinata ex-
preſſit. ut enim Romae, per conſules Faſti praeſcribebantur, & anni ſic Athenis per Archontes. Sic cum de
Gallicis quibuſdam proprijs rebus Caeſar loquitur uocabulis Gallicis utitur forma dumtaxat Latina expreſ-

ſis,ut conſtat de Soldurijs de Vergobreto Aeduorum. Suidas auctor eſt Archontes fuiſſe nouem. Nec *ij* ʒ Diodorum inquit fatum non conſti tuiſſe, ſed quaeſiuiſſe, quae uis earum enunciationum eſſet, in quibus aliquid fieri poſſe, aut non poſſe dicebatur. At *qui introducunt* ʒ ut Stoici.

CICERO

Sed haec hactenus: alia uideamus. Concludit enim Chryſippus hoc modo: ſi eſt motus ſine cauſſa,non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut uera, aut falſa erit. caußas enim efficientes quod non habebit, id nec uerum, nec falſum erit. omnis autem enunciatio aut uera, aut falſa eſt: motus ergo ſine caußa nullus eſt. quod ſi ita eſt, omnia, quae fiunt, cauſſis fiunt antegreſſis: id ſi ita eſt, fato omnia fiunt: efficitur igitur fato fieri quaecumque fiant. Hic primum ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare omnem enunciationem, aut ueram eſſe, aut falſam, eam plagam potius accipiam, quam fato omnia fieri comprobem. illa enim ſententia aliquid habet diſputationis, haec uero non eſt tolerabilis: itaque contendit omnes neruos Chryſippus, ut perſuadeat omne ἀξίωμα aut uerum eſſe, aut falſum. ut enim Epicurus ueretur, ne, ſi hoc conceſſerit, concedendum ſit, fato fieri quaecumque fiant; ſi enim alterutrum ex aeternitate uerum ſit, eße id etiam certum; &, ſi certum, etiam neceſſarium; ita & neceſſitatem, & fatum confirmari putat: ſic Chryſippus metuit, ne, ſi non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut uerum eße, aut falſum, omnia fato fieri poſſint ex cauſſis aeternis rerum futurarum. ſed Epicurus deelinatione atomi uitari fati neceſſitatem putat. itaque tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cum declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem ſine caußa fieri, ſi minus uerbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulſa declinat: nam, qui poteſt pelli alia ab alia, ſi grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut iam ſi ſit atomus, eaq. declinet, declinare ſine cauſſa. hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus, auctor atomorum, accipere maluit |, neceſſitate omnia fieri, quam a corporibus indiuiduis naturales motus auellere. Acutius Carneades, qui docebat poße Epicureos ſuam caußam ſine hac commenticia declinatione defendere. nam, cum doceret eſſe poße quendam animi motum uoluntarium; id fuit defendi melius, quam introducere declinationem, cuius praeſertim caußam reperire non poſſunt. quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere. cum enim conceſſiſſent, motum nullum eſſe ſine cauſſa; non concederent, omnia, quae fierent, fieri cauſſis antecedentibus: uoluntatis enim noſtrae non eße cauſſas externas, & antecedentes. communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine caußa. ita enim dicimus, ſine cauſſa, ut dicamus, ſine externa, & antecedente caußa, non ſine aliqua. ut, cum uas inane dicimus, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cum, ſine cauſſa moueri, dicimus, ſine antecedente, & externa cauſſa moueri, non, omnino ſine cauſſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cum per inane moueatur grauitate, & pondere, ſine cauſſa moueri, quia nulla cauſſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes a phyſicis irrideamur, ſi dicamus, quidquam fieri ſine cauſſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipſius indiuidui hanc eſſe naturam, ut pondere, & grauitate moueatur, eamq. ipſam eſſe cauſſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum motus uoluntarios, non eſt requirenda externa cauſſa. motus enim uoluntarius eam naturam in ſe ipſe continet, ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſq. pareat: nec id ſine cauſſa: eius enim rei cauſſa, ipſa natura eſt. quod cum ita ſit; quid eſt, cur non omnis pronunciatio aut uera, aut falſa ſit? niſi conceſſerimus, fato fieri, quaecumque fiant. quia futura uera, inquit, non poſſunt eſſe ea, quae cauſſas, cur futura, ſint, non habent. habeant igitur cauſſas neceſſe eſt, ut ea, quae uera ſunt, ita cum euenerint, fato euenerint.

EXPLANATIO

Alia *uideamus.* ʒ argumenta Stoicorum, quibus fatum probant. Motvs *ſine cauſſa* ʒ ut appetitio, & uoluntas, cuius motus eſt liber, antecedens cauſſas neceſſitarem imponentes. Eam *plagam* ʒ illam Epicuri ſententiam. Metaphora ſumpta a gladiatoribus, qui plagari malunt, quam letali uulnere laedi. tolerabilius autem eſt, cum Epicuro ſentire, quam fatum recipere. Illa *ſententia* ʒ Epicuri, negantis omnem enunciationem, aut ueram eſſe, aut falſam. Aliqvid *diſputationis* ʒ quaeri enim poteſt, quae ſit uis illarum enunciationum. Haec *uero* ʒ quae fatum comprobat. Vt *enim Epicurus* ʒ Comparat Epicuri, & Chryſippi in hac diſputatione metum. Veretvr ʒ quod tamen uerendum non eſt, cum ex eo non ſequatur fatum eſſe, ut ſuperius dictum eſt. Sic *Chryſippus metuit* ʒ & merito metuit. Sed *Epicurus* ʒ Tertium quendam motum, ſiue atomum excogitauit Epicurus, autecedentem ſcilicet canſſam, in qua fati, ſiue atomi pondus abſque ea cauſſa declinans, & plagam inferens ita cum oppoſitio, aequilibrat, & temperat, ut per eam uoluntatis libertatem retineat: id quod atomi, ſiue fati declinationem uocat. Tunc autem declinat abſque plaga, quomodo atomus ipſa declinans, ſiue fatum, minimum quid diſtat a temperie, ſiue aequilibrio.

Ad

Ad *perpendiculum*] recta linea. Perpendiculum enim eſt inſtrumentum, quo recta linea perpenditur ad mundi centrum tendens. Corpora *indiuidua*] Venit in mentem, haec duo uerba intruſa eſſe ab ijs, qui gloſſis, ut nunc uocant, omnia referſerunt. quis enim non uidet ſubaudiri, Atomos, de quibus perſpicue Cicero loquitur? Haec Paullus pater. Ne *contingat quidem*] quia ambae atomi deorſum recta linea feruntur. Vt *iam ſi ſit atomus*] Particula, Si, quid hic habeat loci, non intelligo. quod ſi tollatur, fortaſſe nihil deſiderabitur. Haec Paullus pater. Sine *cauſſa*] Ita Epicurus appellabat ſublimen aerem omnia ambientem, unde fortuitae pendent cauſsae, tamquam cauſſam ſine cauſſa, a qua ipſa pendeat: hinc & principalem, antecedentem, atque externam nominauit. In libris de nat. deo. Sublimis aether Ioui tribuitur, ac menti. Quod igitur inferius dicetur, antecedentem cauſſam non eſſe incluſam naturae, id ipſum eſt, quod Mercurium docuit Pimander mens diuina, ſcilicet, Non omnes homines mentem poſſidere: Deum autem iuſſiſſe, ut homo mentis particeps ſe ipſum animaduerteret. Hanc *rationem*] hanc antecedentem cauſſam, ſine qua declinat atomus. Gravitate] pondere. Nihil *liberum*] In hanc ſententiam ita Lucretius:

Denique, ſi ſemper motus connectitur omnis,
Et uetere exoritur ſemper nouus ordine certo,
Nec declinando faciunt primordia motus,
Principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
Ex infinito ne cauſſam cauſſa ſequatur,
Libera per terras, unde haec animantibus exſtat?
Vnde eſt haec, inquam, fatis auulſa uoluntas?

Democritvs *auctor atomorum*] Sextus Emp. adu. math. auctor eſt, Poſidonium Stoicum ſcripſiſſe Moſchum Phoenicem fuiſſe atomorum auctorem. Laertius Leucippum fuiſſe praedicat. Cicero Democritum dicit, forte, quia eius imitator fuerit Epicurus. Accipere] admittere. Necessitate] fato. Acvtivs] ſubtilius. Carneades] Quattuor de Fato ſententiae diſputatae ſunt, Poſidonij, Chryſippi, Diodori Epicuri: quincta ſupereſt Carneadis, qui Chryſippi captiones damnat. Svam *cauſſam*] quae fatum tollit, & libertatem uoluntatis conſtituit. Cavssam *reperire non poſſunt*] externam ſcilicet, antecedentem. Commvni] Prolepſis pro Epicuro, quem dicerent Epicurei uulgi more locutum, cum dixiſſet, ſine cauſſa aliquid fieri, quod ſimilitudine phyſica declaratur. Qvod *cum ita ſit*] ut natura ſit uoluntarij motus cauſſa. Qvid *eſt,*] Dialogiſmus hic quidam eſt Carneadis, & Chryſippi. Inqvit] ſcilicet, Chryſippus.

C I C E R O

Confectvm negotium, ſi quidem tibi concedendum eſt, aut fato omnia fieri, aut quidquam poſſe fieri ſine cauſſa. an aliter haec enunciatio uera eſſe non poteſt; capiet Numantiam Scipio, niſi ex aeternitate cauſſa cauſſam ſerens hoc erit effectura? an hoc falſum potuiſſet eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſaeculis ante dictum? & ſi tum non eſſet uera haec enunciatio, capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem euerſa uera eſt haec enunciatio, capiet Numantiam Scipio. poteſt igitur quidquam factum eſſe, quod non uerum fuerit futurum eſſe. nam, ut praeterita ea uera dicimus, quorũ ſuperiore tempore uera fuerunt inſtantia: ſic futura, quorum conſequenti tempore uera erunt inſtantia, ea uera dicemus. nec, ſi omne enunciatum aut uerum, aut falſum eſt, ſequitur ilico, eſſe caußas immutabiles, easq. aeternas, quae prohibeãt quidquam ſecus cadere, atque caſurum ſit. fortuitae ſunt cauſſae, quae efficiant, ut uere dicantur, quae ita dicentur; ueniet in ſenatum Cato; non incluſae in rerum natura, atque mundo. & tamen tam eſt immutabile uenturum, cum eſt uerum, quam ueniſſe; nec ob eam cauſſam fatum, aut neceſſitas extimeſcenda eſt. etenim erit confiteri neceſſe, ſi haec enunciatio, ueniet in Tuſculanum Hortenſius, uerum non eſt: ſequitur, ut falſum ſit. quorum iſti neutrum uolunt: quod fieri non poteſt. nec nos impediet illa ignaua ratio, quae dicitur. appellatur enim quidam a philoſophis ἀργὸς λόγος: *cui ſi pareamus, nihil omnino agamus in uita. ſic enim interrogant: ſi fatum tibi eſt, ex hoc morbo conualeſcere; ſiue medicum adhibueris, ſiue non adhibueris, conualeſces. item; ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere; ſiue tu medicum adhibueris, ſiue non, conualeſces. & alterutrum fatum eſt: medicum ergo adhibere nihil attinet. Recte genus hoc interrogationis ignauum, atque iners nominatum eſt, quod eadem ratione omnis e uita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas ſententiam, hoc modo. ſi ex aeternitate uerum hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces. itemque, ſi ex aeternitate hoc falſum fuit, ex iſto morbo non conualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, non conualeſces: deinde cetera. Haec ratio a Chryſippo reprehenditur. quaedam enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quaedam copulata. ſimplex eſt, morietur eo die Socrates. huic, ſiue quid fecerit, ſiue non fecerit, finitus eſt moriendi dies. at, ſi ita fatum ſit, naſcetur Oedipus Laio, non poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue non fuerit: copulata enim res eſt, & confatalis: ſic enim appellat: quia ita fatum ſit, & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut, ſi eſſet dictum, luctabitur Olympijs Milo; & referret aliquis, ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit, luctabitur: erraret: eſt enim copulatum, luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. omnes igitur iſtius generis captiones eodem modo refelluntur. ſiue tu adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces. captioſum. tam enim eſt fatale medicum adhibere, quam conualeſcere. haec, ut dixi, confatalia ille appellat.*

EXPLANATIO

CONFECTVM *negotium* } Haec Carneades aduerſus Chryſippum. SINE *cauſsa.* } quod tibi non conceditur. CAVSSA *cauſsam ferens* } hoc eſt, fatum, quod & hinc cauſſarum ſeries dicitur, quia inuicem cauſſae ſic conſitae exiſtimantur, uti ferreus anulus, qui ab altero ui magnetis affecto pendeat. quorum anulorum numerum ſatis magnum ſic per ordinem pendere conſpeximus, ut cathena uideretur. AN *hoc* } Diodorus quarto loco huc reuocatur. Primus enim locus fuit Omne falſum impoſſibile, omne uerum neceſſarium: ſecundus de commutatione ueri. SEXCENTIS } Pro innumeris Sexcenta Latini dicere ſolent. Cicero ad Atticum, Belli periculum, militum improbitas, ſexcenta praeterea alia. ET *ſi tum* } cum nondum eſſet euerſa. VERA *eſt haec enunciatio,* } quaſi dicat, non eſt uera. POTEST *igitur* } quaſi dicat, non poteſt. INSTANTIA: } praeſentia. AVT *uerum, aut falſum eſt* } ut perſuadere nitebatur Chryſippus. ESSE *cauſſas immutabiles* } id quod metuebat Epicurus. FORTVITAE *ſunt* } hoc eſt externae, & antecedentes, non incluſae in rerum natura, ſine quibus eſt ipſa natura, atque mundus. CVM *eſt uerum* } cum fortuita illa cauſſa complexa eſt naturam, & facta naturalis. & hoc eſt, quod etiam Chryſippus ſuperius dixit. Si naturalis eſt cauſſa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non poteſt. VERVM *non eſt* } nam Cicerone haec condente iam mortuus erat. ISTI } qui fatum ſtatuunt, ut Chryſippus, in eo, quod diſſentit a magiſtro Cleanthe. NEC *nos* } qui fatum ita ſtatuimus, ut & ſuperſit tertius motus, quo declinari fatum ualeamus. QVIDAM } Syllogiſmus, qui proxime ſequitur, ſcilicet, Si fatum tibi eſt, &c. ἄργος λόγος: ignaua ratio, ſicut ſuperius expoſuerat Carneades. INTERROGANT: } Synecdoche eſt partis pro toto, interrogare enim pro diſputare ſeu diſſerere dicitur. Interrogare autem uidetur, qui ea proponit, quibus reſpondendum ſit. FATVM *eſt* } Fato decretum, fixum, & ratum. EADEM *ratione* } quae ad omnem rem gerendam accommodari poteſt. DEINDE *cetera,* } licebit eadem ratione enunciare quaecumque nolueris ad tollendam e uita omnem actionem. HAEC *ratio* } quae ignaua dicitur, quia tollit e uita omnem actionem. A *Chryſippo reprehenditur.* } qui a Cleanthe fatum aſſerente diſſentiebat, ut fortuitas cauſſas retineret, quamquam ita diſſentiebat, ut non uideret in qua cauſſa conſiſteret. OEDIPVS } Oedipus natus eſt ex Laio & Iocaſta, quem reſponderat Apollo parris interfectorem futurum. Ergo infans iuſſu patris expoſitus eſt, ut transfixis pedibus in arbore ſuſpenſus. Hinc dictus Oedipus a tumore pedum. Hic poſtea patrem interfecit, ac matrem uxorem duxit. FVERIT *cum muliere* } pro, Rem habuerit cum muliere, honeſte, & uerecunde dicebant Romani, ut auctor eſt Varro. OLYMPIA } Ita dicebantur certamina Ioui ſacra in monte Olympo quincto quoque anno celebrari ſolita. MILO; } Crotoniates athleta, de quo uide Plin. lib. VII. cap. 20. REFERRET } reſponderet. REFELLVNTVR. } reprehenduntur.

CICERO

CARNEADES genus hoc totum non probabat, & nimis inconſiderate concludi hanc rationem putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat haec concluſio. ſi omnia antecedentibus cauſſis fiunt, omnia naturali colligatione conſerte, contexteq. fiunt. quod ſi ita eſt, omnia neceſſitas efficit. id ſi uerum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autẽ aliquid in noſtra poteſtate. ac, ſi omnia fato fiunt, omnia cauſſis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quaecumque fiunt. haec artius adſtringi ratio non poteſt. nam, ſi quis uelit idem referre, atque ita dicere; ſi omne futurum ex aeternitate uerum eſt, ut ita certe eueniat, quemadmodum ſit futurum, omnia colligatione naturali conſerte, contexteq. fieri: nihil dicat: multum enim differt, utrum cauſſa naturalis ex aeternitate futura uera efficiat, an etiam ſine aeternitate naturali, futura quae ſint, ea uera eſſe poſſint intelligi. itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea, quorum cauſſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. quid enim ſpectans deus ipſe diceret, Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat hoc quidem uerum ex aeternitate, ſed cauſſas id efficientes non habebat. ita ne praeterita quidem ea, quorum nulla ſigna tamquam ueſtigia extarent, Apollini nota eſſe cenſebat: quominus futura: cauſſis enim efficientibus quamque rem cognitis, poſſe denique ſciri quid futurum eſſet: ergo nec de Oedipo potuiſſe Apollinem praedicere, nullis in rerum natura cauſſis praepoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quidquam eiuſmodi. quocirca, ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt huiuſmodi oracula, ceteraque, quae ad diuinationem pertinent, cõprobare; ijs autem, qui, quae futura ſunt, ea uera eſſe ex aeternitate dicunt, non idem dicendum eſt: uide, ne non eadem ſit illorum cauſſa, & Stoicorum. hi enim urgentur anguſtijs: illorum ratio ſoluta, ac libera eſt. quod ſi cõcedatur nihil poſſe euenire niſi cauſſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſſa non ex aeternis cauſſis apta ducatur? cauſſa autem ea eſt, quae id efficit, cuius eſt cauſſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque non ſic cauſſa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei cauſſa ſit, ſed quod cuique efficienter antecedat: nec, quod in campum deſcenderim, id fuiſſe cauſſae, cur pila luderem: nec Hecubam cauſſam interitus fuiſſe Troianis, quod Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clytemneſtram. hoc enim modo uiator quoque bene ueſtitus cauſſa graſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur. ex hoc genere illud eſt Ennij,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

licuit

licuit uel altius, utinā ne in Pelio nata ulla umquam eſſet arbor; etiam ſupra, utinam ne eſſet mons ullus Pelius: ſimiliterq. ſuperiora repetentem regredi infinite licet.

Ne ue inde nauis inchoandae exordium
Cepiſſet.

quorſum haec praeterita? quia ſequitur illud,

Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea animo aegro, amore ſaeuo ſaucia;
non ut hae res cauſſam afferrent amoris.

EXPLANATIO

CARNEADES] Improbat Carneades rationem ignauam, NEC *ullam adhibebat calumniam:*] ueluti Chryſippus, qui rationem ipſam captioſam dicebat. CONCLVSIO] Summa eorum, quae dicebat, tam pro aduerſarijs, quam pro ſe ipſo. SI *omnia*] haec pro aduerſarijs. EST *autem*] reſponſio Carneadis, remouentis concluſionem ex antecedentibus cauſſis, ut ea remota remoueantur, & cauſſae. OMNIA *ex antecedentibus cauſſis fiunt*] ut uolunt aduerſarij. ARTIVS] ſtrictius: tranſlatio a faſcibus, qui uinculis adſtringuntur. REFERRE] retorquere. MARCELLVM] Cicero lib. II. de Diuinat. Vt ſi quis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis ante dixiſſet eſſe naufragio periturum, diuinaſſet profecto. DENIQVE] tum demum. QVOCIRCA] colligit omnia eſſe liberiora Diodoreis, quam Stoicis. non enim illis neceſſe eſt oracula approbare, ſicut eſt Stoicis ſi ſibi conſtare uelint. Non ex aeternis cauſſis, quae principales, & antecedentes ſunt. QVAE *id efficit, cuius eſt cauſſa*] quae proxime antecedit effectum ſuum. IN *campum deſcenderim*] in campum Martium, ubi ſe exercebat Romana iuuentus. Cicero de Orat. Vt in illum Titium, qui, cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſq. cur in campum non ueniſſet requirerent, excuſauit Veſta Terentius, quod eum brachium fregiſſe diceret. Mars Romanis ſummo cultu uenerabatur, quod exiſtimarent parentem ipſum fuiſſe Romuli. Ab ἄρης M, litteram addendo quidam dictum putant. Certe ab ἀρης ſummum Athenienſes de capite iudicium Areopagum, id eſt Martis pagum uocauere, & in eo iudices Areopagitae. HECVBAM] Priami uxorem, quae praegnans ſomniauit accenſam facem ſe parere, quae patriam totam inflammaret. ALEXANDRVM] qui rapta Helena Troiae excidij cauſſa fuit. TYNDAREVM] Tyndarus rex Oebaliae uir Laedae, Tyndareus etiam dicitur. Ouid. VII. Epiſt.

Me tibi Tyndareus uita grauis & auctor & annis
Tradidit.

CLYTEMNESTRAM] quae Agamemnonem maritum, ab Aegyſtho Agamemnonem adultero interficiendum curauit.

CICERO

INTERESSE *autem aiunt, utrum eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici non poſſit; an eiuſmodi, cum quo aliquid effici neceſſe ſit. nulla igitur earum cauſſa eſt, quoniam nulla earum rerum ſua ui efficit id, cuius dicitur cauſſa: nec id, ſine quo quippiam non fit, cauſſa eſt; ſed id, quod cum acceſſit, id, cuius cauſſa eſt, efficit neceſſario: non dum enim ulcerato ſerpentis morſu Philoctეta, quae cauſſa in rerum natura continebatur, fore, ut is in inſula Lemno linqueretur? poſt autem cauſſa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit cauſſam: ſed ex aeternitate uera fuit haec enunciatio, relinquetur in inſula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falſum poterat conuerti: neceſſe eſt enim in rebus contrarijs duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt inuito Epicuro alterum uerum eſſe, alterum falſum: ut, ſauciabitur Philoctetes, omnibus ante ſaeculis uerum fuit; non ſauciabitur, falſum. niſi forte uolumus Epicureorum opinionem ſequi, qui tales enunciationes nec ueras, nec falſas eſſe dicunt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod eſt impudentius, ueras eſſe ex contrariis diſiunctiones; ſed quae in his enunciata eſſent, eorum neutrum eſſe uerum. O admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcitiam diſſerendi. ſi enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falſum eſt, certe id uerum non eſt. quod autem uerum non eſt, qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, qui poteſt non uerum eſſe? tenebitur id, quod a Chryſippe defenditur, omnem enunciationem aut ueraat, aut falſam eſſe, ratio ipſa coget, & ex aeternitate quaedam uera eſſe, & ea non eſſe nexa cauſſis aeternis, & a fati neceſſitate eſſe libera. Ac mihi quidem uidetur, cum duae ſententiae fuiſſent ueterum philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij; Chryſippus, tamquam arbiter honorarius, mediū ferire uoluiſſe; ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt. dū autē uerbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatem fati cōfirmet inuitus. atque hoc, ſi placet, quale ſit, uideamus in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui. eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantnr, ui effici, & neceſſitate dicebant: qui autem ab his diſſentiebant, fato aſſenſiones liberabant; negabantque, fato aſſenſſionibus adhibito, neceſſitatem ab his poſſe remoueri: ijq. ita diſſerebant. Si omnia fato fiunt, omnia fiunt anteecedente cauſſa: &, ſi appetitus, illa etiam, quae appetitum ſequuntur, ergo etiam aſſenſiones. at, ſi cauſſa appeti-*

tus

tus non eſt ſita in nobis, ne ipſe quidem appetitus eſt in noſtra poteſtate. quod ſi ita eſt, ne illa quidem, quae appetitu efficiuntur, ſunt ſita in nobis: non ſunt igitur neque aſſenſiones, neque actiones in noſtra poteſtate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iuſtae ſint, nec uituperationes; nec honores, nec ſupplicia. quod cum uitioſum ſit, probabiliter concludi putant, non omnia fato fieri, quaecumque fiant.

EXPLANATIO

SERPENTIS *morſu* ʒ Alij a ſerpente ulceratum Philoctetem ſcribunt: alij cecidiſſe in eius pedem ſagittam Hydrae cruore imbutam. POST *autem* ʒ Poſteaquam Lemnum uenit in expeditione belli Troiani. LEMNO ʒ Inſula eſt Aegei maris, ubi Vulcanus colebatur. ab Oriente Troiam ſpectat, ab Occaſu Athon, a Borea Thraciam, ab Auſtro Cretam. RATIO *igitur* ʒ Scimus enim, quod ex euentu relictus ſit in Lemno. AIT *quid,* ʒ Affirmat. ALTERVM *uerum &c.* ʒ Ita in ſuperioribus arguebat Diodorus. TALES *enunciationes* ʒ quae de futuro aliquid dicunt, quod fieri poſſit, aut non poſſit. EX *contrarijs* ʒ Sauciabitur, aut, Non ſauciabitur Philoctetes, uerum dicebant: nec tamen Sauciabitur, uerum, nec Non ſauciabitur, falſum. IN *eloquendo* ʒ in enunciando. TENEBITVR ʒ Concludit contra Epicurum omnem enunciationem eſſe ueram, aut falſam. AC *mihi* ʒ Declarat plenius Chryſippi ſententiam Fatum probantis, neceſſitatem tamen improbantis, ad eamque rem ponuntur contrariae ueterum ſententiae, quarum medium Chryſippus ſequi uoluerit. ARISTOTELES ʒ Aut hoc nomen eſt corruptum; aut alios, qui non exſtant, Cicero legit Ariſtotelis libros. nam in his quidem, quos habemus, non haec, ſed ea, quae ſequitur ſententia defenditur. TAMquam *arbiter honorarius,* ʒ is eſt, quem litigantes honoris cauſſa delegerunt diſceptatorem controuerſiae ſuae. Haec forenſis ſimilitudo declarat, a Chryſippo neutram ueterum ſententiarum penitus damnatam, nec omnino etiam probatam eſſe. MEDIVM *ferire* ʒ Fati neceſſitatem, quaſi Gordianum nodum Chryſippus diſcindere uoluit; ſed in eorum tamen eſt ſententiam propenſior, qui uoluntatis motus liberos non coactos putant, cum in Fato neceſſitatem non ponat, ſed propenſionem, & inclinationem. DVM *uerbis utitur ſuis* ʒ dum ipſe de ui, & poteſtate Fati diſſerit. IN *aſſenſionibus,* ʒ in enunciatis, quae ipſe approbat. VI *effici* ʒ ui fatali, quae ſcilicet contagio naturae afficit, & efficit omnia. DISSEREBANT ʒ argumentabantur. ET, *ſi appetitus* ʒ ſubaudi, ſunt. Appetitus a Graecis dicitur ὁρμὴ, Cicero in II. Academ. Nam aliter, inquit, appetitio (eam enim eſſe uolumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod eſt uiſum, moueri non poteſt. ILLA *etiam* ʒ ſubaudi, ſunt. ETIAM *aſſenſiones* ʒ approbationes conſenſus, quae appetitum ſequuntur: nam antequam agamus, id approbamus. NON *eſt ſita in nobis* ʒ quia pendeat a fato. QVOD *cum uitioſum ſit.* ʒ Fomentum ſit uitiorum nullatenus ferendum.

CICERO

CHRYSIPPVS *autem cum et neceſſitatem improbare, et nihil uellet ſine praepoſitis cauſſis euenire, cauſſarum genera diſtinguit, ut et neceſſitatẽ effugiat, & retineat fatum. cauſſarum enim, inquit, aliae ſunt perfectae, & principales, aliae adiuuantes, & proximae. quamobrem, cum dicimus omnia fato fieri antecedentibus; non intelligi uolumus, cauſſis perfectis, & principalibus, ſed cauſſis antecedentibus adiuuantibus, & proximis. itaque illi rationi, quam paullo ante concluſi, ſic occurrit; ſi omnia fato fiant, ſequi illud quidem, ut omnia cauſſis fiant antepoſitis, uerum non principalibus cauſſis, & perfectis, ſed adiuuantibus, & proximis. quae ſi ipſae non ſint in noſtra poteſtate, non ſequitur, ut ne appetitus quidem ſit in noſtra poteſtate: at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis, & principalibus cauſſis fieri diceremus, ut cum hae cauſſae non eſſent in noſtra poteſtate, ne ille quidem eſſet in noſtra poteſtate. quamobrem, qui ita fatum introducunt, ut neceſſitatem adiungãt, in eos ualebit illa concluſio: qui autem cauſſas antecedentes non dicunt perfectas, neque pincipales, in eos nihil ualebit: quod enim dicantur aſſenſiones fieri cauſſis antepoſitis, id quale ſit, facile a ſe explicari putant. nam, quamquam aſſenſio non poſſit fieri niſi commota uiſo: tamen, cum id uiſum proximam cauſſam habeat, non principalem, hanc habet rationem, ut Chryſippus uult, quã dudum diximus, non ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus excitata, (neceſſe eſt enim aſſenſionem uiſo commoueri) ſed reuertitur ad cylindrum, & turbinem ſuum, quae moueri incipere, niſi pulſa, non poſſunt: id autem cum accidit, ſuapte natura, quod ſupereſt, & cylindrum uolui, & uerſari turbinem putat. ut igitur, inquit, qui protruſit cylindrum, dedit ei principium motionis, uolubilitatem autem nõ dedit: ſic uiſum obiectum imprimet illud quidem, et ſpeciem ſuam quaſi ſignabit in animo, ſed aſſenſio noſtra erit in poteſtate, eaque, quẽadmodum in cylindro dictum eſt, extrinſecus pulſa, quod reliquum eſt, ſuapte ui, & natura mouebitur. quod ſi aliqua res efficeretur ſine cauſſa antecedente; falſum eſſet, omnia fato fieri. ſin omnibus, quaecumque fiunt, ueriſimile eſt cauſſam antecedere; quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum ſit? modo intelligatur, quae ſit cauſſarũ diſtinctio, ac diſſimilitudo. Haec cum ita ſint a Chryſippo explicata; ſi illi, qui negãt aſſenſiones fato fieri, fateantur tamen eas nõ ſine uiſo antecedẽte fieri, alia ratio eſt: ſed, ſi cõcedũt anteire uiſa, nec tamẽ fato fieri aſſenſiones, quod proxima illa, & continens cauſſa non moueat aſſenſionem; uide, ne idem dicant. neque enim Chryſippus, concedens aſſenſionis proximam, & continentẽ*

cauſſam

cauſsam esſe in uiſo poſitam, eam causſam eſse ad asſentiendum necesſariam concedet, ut, ſi omnia fato fiant, omnia fiant cauſſis antecedentibus, & necesſarijs: itemq. illi, qui ab hoc disſentiunt, confitentes non fieri asſenſiones ſine praecurſione uiſorum, dicent, ſi omnia fato fierent eiuſmodi, ut nihil fieret niſi praegresſione causſae, confitendum esſe fato fieri omnia. ex quo facile intellectu eſt, cum utrique, patefacta, atque explicata ſententia ſua, ad eundem exitum ueniant, uerbis eos, non re, diſſidere. omninoq. cum haec ſit diſtinctio, ut quibuſdam in rebus uere dici poſſit, cum hae cauſſae antegresſae ſint, non esſe in noſtra poteſtate, quin illa eueniant, quorum causſae fuerint: quibuſdam autem in rebus, cauſſis antegreſſis, in noſtra tamen esſe poteſtate, ut illud aliter eueniat; hanc diſtinctionem utrique approbant: ſed alteri cenſent, quibus in rebus cum causſae antecesſerint, non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illa eueniant, illas fato fieri? quae autem in noſtra poteſtate ſint, ab his fatum abeßе.

EXPLANATIO

CHRYSIPPVS *autem* ʒ Declarat, quid Chryſippus inter ueteres medium ſequatur. SINE *praepoſitis* ʒ ſine antecedentibus. CAVSSIS *perfectis, & principalibus* ʒ ex quibus ſcilicet conſurgit tertius ille motus, quo Epicurus fatum declinare ſtudebat, quia non ſint incluſae in rerum natura, atque mundo. ALIAE *adiuuantes, & proximae* ʒ eae ſcilicet, ex quibus conſurgunt duo illi oppoſiti motus, qui fiunt ſurſum, & deorſum infra ſupremam cauſſam, quam inanitatem nominat, ut in praecedentibus habetur. ILLI *rationi* ʒ illi ratiocinationi, Si omnia fato fiunt, &c. QVAE *ſi ipſae non ſint* ʒ quae principales cauſſae iam dictae, quamuis non ſint. CVM *hae cauſsae* ʒ principales. INTRODVCVNT, ʒ nimirum proximis cauſſis. NE *illae quidem* ʒ appetitus. ILLA *concluſio:* ʒ Non ſunt aſſenſiones, neque actiones in noſtra poteſtate, &c. COMMOTA *uiſo:* ʒ ui cogitatiua, quae ſpecies, ſeu imagines effingit. quam φαντασίαν Graeci nominant. ID *uiſum* ʒ ipſa uis commouens. NON *ut illa* ʒ ſcilicet, aſſenſio. SED *reuertitur, &c.* ʒ Ad peculiare ſuum exemplum cylindri, ac turbinis, reuertitur Chryſippus, ut oſtendat. quod & nos diximus, ſcilicet aſſenſionem extrinſecus commoueri. CYLINDRVM ʒ Cylindrus eſt lignea Columella teres, cuius uſus in ludo: nam prona in terram iacitur, ut ſuo circulari motu introrſum pellat, & deijciat ligneas columellas ad circuli circumferentiam erectas. iacitur enim extra circulum. ſed ad ipſum paullatim declinat. Ab hac ſimilitudine gemmae pretioſiores nominantur Cylindri. Plinius ultimo lib. de naturali hiſt. de Berillis ſcribens, Ideo, inquit, cylindros ex his facere malunt, quam gemmas, quoniam eſt ſumma commendatio in longitudine. Conſimiliter Solinus idem tradens ait: Indici reges hoc genus gemmarum in longiſſimos Cylindros amant fingere. Eſt etiam Cylindrus inſtrumentum ruſticum terrae aequandae paratum, de quo poeta,

Area tum primum eſt ingenti aequanda Cylindro.

Anaximander uero dixit terram eſſe formae Cylindraceae. TVRBINEM ʒ Turbo eſt pyramidale lignum pueris familiare, quod euerſum quamdiu loris uerberant circulariter mouetur. QVOD *ſupereſt* ʒ deinceps. QVASI *ſignabit* ʒ Ductum ab anulis ſignatorijs ſpeciem in cera ſignantibus. DISTINCTIO ʒ ut quaedam ſint principales, & quaedam adiuuantes. AC *diisſimilitudo* ʒ nam ex adiuuantibus cauſſis tantum fatum texitur. NEGANT *fato fieri,* ʒ quia uelint eſſe liberas. ALIA *ratio eſt;* ʒ non enim uerbis tantum, ſed re etiam diſſentirent. EAM *cauſſam* ʒ proximam, & continentem. OMNINOQ. ʒ Repetit diſtinctionem cauſſarum principalium, & adiuuantium. SED *alteri,* ʒ ſcilicet, qui diſſentiunt a Chryſippo. AB *his* ʒ ſubaudi, cenſet Chryſippus.

CICERO

HOC *modo hanc cauſſam diſceptari oportet, non ab atomis errantibus, & de uia declinantibus praeſidium petere. Declinat, inquit, atomus. primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt a Democrito impulſionis, quam plagam ille appellat, a te Epicure grauitatis, & ponderis. quae ergo noua cauſſa in natura eſt, quae declinet atomum? aut num ſortiũtur inter ſe, quae declinet, quae non? aut cur minimo declinent interuallo, maiore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem eſt, non diſputare. nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuiſſe caußae, cur ea non e regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factũ eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. ita, cum attulißet nullam cauſſam, quae iſtam declinationẽ efficeret; tamen aliquid ſibi dicere uidetur; cum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur, ac reſpuant. Nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerum, ſuſtuliſſeq. motus animi uoluntarios, quam hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe, niſi ad has commenticias declinationes confugißet. nam, ut eſſent atomi, quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamen declinationes iſtae numquam explicarentur. nam, ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributũ eſt neceſſitate naturae; quod omne pondus, nulla re impediente, moueatur, & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolunt, omnibus, naturaliter.*

Multa deſunt.

EXPLA-

EXPLANATIO

HOc *modo* ʒ Concluſa ſuperiorum concordia reuertitur ad Epicurum, & eius modum philoſophan-
di inſectatur. INQVIT ʒ ſcilicet, Epicurus. PLAGA ʒ Opponitur ponderi: & ambo ſunt motus.
Ideo ſuperius inquit Cicero. Tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam. Pondus etiam eſt
naturalis motus, qui declinat, & proinde idem quod fatum, ut patet ex illis Ciceronis uerbis paullo ſupe-
rius dictis, nimirum, Plagam potius accipiam, quam fato omnia fieri comprobem. SORTIVNTVR *inter*
ſe ʒ Alluſio ad ſortes, quibus communi conſenſu uniuerſus terrarum orbis diuiſus fingitur inter Iouem, Neptu
num, & Plutonem. OPTARE ʒ Volentis alicuius, & optantis pronunciatum hoc eſſe uidetur, non autem
diſputantis. Ita in Lucullo: Somnia cenſet haec eſſe Democriti, non docentis, ſed optantis. & II. Tuſc. Op-
tare hoc quidem eſt, non docere. IN *illo inani,* ʒ in uacuo ſpatio. E *regione ferretur* ʒ adſcenderet. ſic enim
ſuperius, Cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum e regione moueatur, alterum declinet. CVM
attuliſset nullam cauſſam ʒ Tertium ſcilicet motum, qui eſt extra plagam, & pondus. Hunc enim motum,
quia proficiſcitur a ſupremo ambitu, quem inanitatem uocauit. Nullam cauſſam Epicurus more ſuo nomi-
nat, ſibi quidem ſapiens, ſed reliquis impoſturam faciens huiuſmodi ludicris. ALIQVID *ſibi dicere uide-*
tur ʒ Vnde ſcilicet fati declinatio fieret. CVM *hoc dicat, quod omnium mentes aſpernarentur.* ʒ Ratio haec
eſt, cur Epicurum inuehat Cicero: Merito autem, reprehendi, & contemni ſolent, qui in rebus ſerijs ita di-
cunt, ut ſibi ipſis tantum dicere uoluiſſe uideantur, & ſuis interim inuolucris alijs negotium facere.

PERILLVSTRI COMITI ALFONSO . BECCARIAE

QVOD maxime mihi erat in optatis, ut aliquam Tibi gratiam referrem, pro multis in me collatis officijs, id nunc eueniſſe uehementer laetor. Cum enim Papiam ſuperiore anno ueniſſem, ut illuſtrem multis nominibus Vrbem uiſerem, & Bartholomaeum Capram, Octauianumq. Ferrarium, quos uiros Patris mei teſtimonio iamdiu colebam, alloqui, eorumq. ſuauiſſima conſuetudine frui mihi conceſſum eſſet; dici uix poteſt, quantum ornamenti acceſſiſſe mihi putarim, cum Tu, quae Tua ſingularis eſt humanitas, tam liberaliter Tuam mihi amicitiam detuliſſes. Ne me exiſtimes hoc auribus Tuis dare. norunt, qui Te norunt, maximam in Te humanitatem conſpici; &, cum ex ea Familia ſis natus, ex qua Tot illuſtres Heroes, tamquam ex equo Troiano prodiere, omnium fere maiorum Tuorum uirtutem in Te ſitam. quo fit, ut ſummam Tui nominis celebritatem non ſolum in celeberrima iſta ciuitate, ſed etiam apud exteras omnes gentes Tibi compararis. Totos dies recte agendo ducis. nihil Te, uel ex hiſtoria, humanae uitae uera cuſtode, uel ex ijs legibus, quae nos bona ſequi, mala uitare iubent, fugit. Opportune igitur peritiſſimo Legum omnium Alfonſo Beccariae Commentarium in Ciceronis libros de Legibus dicandum ſtatui. Vt exſtet hoc de Tuis uirtutibus, ſi non quale cupio, aliquod tamen teſtimonium. Erit fortaſſe, cum ingrati animi uitio me non laborare affirmabis. Laelium Gauardum, qui tamdiu a me abeſt, neque tamen, cum iſtic ſit, abeſſe uidetur, mihi carum, Tibi non ingratum, cupio ſalutari meo nomine. Ab eius diſceſſu, uel quod reditum properet, uel maximarum occupationum cauſſa, adhuc litteras exſpecto, quas tamen frequentes fore promiſerat. reliqua Tute noſti, qui meos ſenſus, & meum in illum animum cognoſcis. fac igi-

tur, quaeſo, ut haec illi communia ſint. Deus opt. max. proſpera Tibi omnia concedat. Venetijs, Nonis Oct. ∞ DXXCIII.

Tibi deuinctiſſimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
DE. LEGIBVS
LIBRVM. I.
Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

Lvcvs *quidem ille, & haec Arpinatium quercus agnoſcitur, ſaepe a me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, haec eſt profecto. etenim eſt ſane uetus.* QVINCTVS. *Manet uero, Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt enim ingenio: nullius autem agricolae cultu ſtirps tam diuturna, quam poetae uerſu, ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo, Quincte? aut quale eſt iſtud, quod poetae ſerunt? mihi enim uideris, fratrem laudando, ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſane: uerumtamen, dum Latinae loquentur litterae, quercus huic loco non deerit, quae Mariana dicatur: eaque, ut ait Scaeuola de fratris mei Mario,*

Caneſcet ſaeclis innumerabilibus.

niſi forte Athenae tuae ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt: aut, quod Homericus Vlyßes, Deli ſe proceram, & teneram palmam uidiſſe, dixit, hodie monſtrant eandem. multaq. alia multis locis diutius commemoratione manent, quam natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

Nuncia fulua Iouis, miranda uiſa figura,

nunc ſit haec: ſed, cum eam tempeſtas, uetuſtas ue conſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Att. Non dubito id quidem: *ſed haec iam non ex te, Quincte, quaero, uerum ex ipſo poeta, tui ne uerſus hanc quercum ſeuerint, an, ita factum, de Mario, ut ſcribis, acceperis.* MARCVS. *Reſpondebo tibi equidem, ſed non ante, quam mihi tu ipſe reſponderis, Attice; certe: non longe a tuis aedibus inambulans, poſt exceßum ſuum Romulus Proculo Iulio dixerit, ſe deum eſſe, & Quirinum uocari, templumq. ſibi dedicari in eo loco iuſſerit; & uerum ne ſit, Athenis, non longe item a tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo ſuſtulerit. ſic enim eſt traditum. Att. Quorſum tandem, aut cur iſta quaeris? M. Nihil ſane, niſi ne nimis diligenter inquiras in ea, quae iſto modo memoriae ſint prodita. Att. Atqui multa quaeruntur in Mario, ficta ne, an uera ſint, & a non nullis, quod & in recenti memoria, & in Arpinati homine: ſed ueritas a te poſtulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari: ſed tamen iſti, Tite noſter, faciunt imperite, qui in iſto opuſculo non ut a poeta, ſed ut a teſte ueritatem exigant. nec dubito, quin ijdem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putent. Q. Intelligo te, frater, alias in hiſtoria leges obſeruandas putare, alias in poemate. M. Quippe, cum illa ad ueritatem, Quincte, referatur, in hoc ad delectationem pleraque: quamquam & apud Herodotum, patrem hiſtoriae, & apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulae. Att. Teneo, quam optabam occaſionem, neque omittam. M. Quam tandem, Tite? Att. Poſtulatur a te iam diu, uel flagitatur potius hiſtoria. ſic enim putant, te illam tractante, effici poſſe, ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. atque, ut audias, quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi uideris eorum ſtudijs, qui tuis litteris delectantur, ſed etiam patriae debere hoc munus; ut ea, quae ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata. abeſt enim hiſtoria litteris noſtris, ut & ipſe intelligo, & ex te perſaepe audio. potes autem tu profecto ſatisfacere in ea; quippe cum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. Quamobrem aggredere, quaeſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quae eſt a noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam, poſt annales pontificum maximorum, quibus nihil poteſt eße iucundius, ſi aut ad Fabium, aut ad eum, qui*

tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Venonium uenias: quamquam ex his alius alio plus habet uirium; tamen quid tam exſile, quam iſti omnes? Fannio autem aetate coniunctus Antipater paullo inflauit uehementius, habuitq. uires agreſtes ille quidem, atque horridas, ſine nitore, ac palaeſtra; ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceſſere huic belli, Clodius, Aſellio: nihil ad Coelium, ſed potius ad antiquorum languorem, & inſcitiam.

EXPLANATIO

LVCVS *quidem ille*} Ad dialogum Cicero praeter morem ſuum deſcendit abſque prooemio. Initium autem ſumit ex loci adiunctis, inducens Atticum antiquitatis, & hiſtoriae ſtudioſiſſimum uirum, qui tum primum in Arpinatem agrum uenerit (ut ex lib. II. conijcitur) oculis eum lucum, & quercum agnoſcere, de quibus ſaepe legerat in Ciceronis poemate, cuius inſcriptio erat Marius, ſiquidem in eo Marij popularis, & municipis ſui res geſtas cecinerat, adhuc adoleſcens. Is liber paullo poſt ſic citatur: De fratris mei Mario. Et, Atqui multa quaeruntur in Mario. Et I. de Diuinat. Quod apud te eſt in Mario. *Lucus:* Luci deorum templa priſcis temporibus fuere: Scribit enim Tacitus, Germanos ueteres alia nulla deorum templa habuiſſe, quam Lucos, nemoraque deorum ſuorum nominibus appellata. Notat & Seruius Manes, & heroum animas, qui Lares uitales dicerentur, lucos tenere. Hinc & Virgil.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Et in VI. de Faſt. Ouid.

Adiacet antiquus Tiberino lucus Helernae,
Pontifices illuc nunc quoque ſacra ferunt.
Inde ſata eſt nympha, Cranam dixere priores, &c.

QVERCVS} fortitudinis elogium uidetur, ſicut & Robur, & id genus glandiferarum arborum, quae temporis iniuriae diutiſſime reſiſtunt. Hinc de Ilice Plinius lib. XVII. cap. 44. Vetuſtior urbe in Vaticano Ilex, in qua titulus aereis litteris Etruſcis, religione arborem iam tum dignam fuiſſe ſignificat. E roboribus natos primos homines fabulati ſunt poetae, & glandibus paſtos: quae tamen ſuibus dicatae nunc ſunt. ETENIM} Ratio propoſitionis ex adiunctis. MANET} Amphibologia eſt: Manet enim quercus fama, non natura. SEMPER *manebit*} ſemper exſiſtet. quod autem ſemper exſiſtit, a Graecis hoc ſigno ✻ notatur, ἀεὶ exprimitur. FRATREM *laudando ſuffragari tibi,*} Ad poeticam facultatem ſatis promptus, Cicero Quincto tamen fratri priores partes tribuit in epiſtola uiceſima tertij libri, & ſexdecim diebus quattuor tragoedias ab eo abſolutas dicit eiuſdem libri epiſt. uiceſima ſecunda. Ergo, dum Quinctus Marcum poeticae nomine laudat, ſe ipſum quoque laudat, qui poeta quoque ſit, & aeternitate donari putet ea, de quibus poetae memorant. QVAE *Mariana dicatur:*} HAEC paullo poſt deſcribitur glandifera, ex qua olim euolauit Nuncia fulua Iouis miranda uiſa figura. Quernum igitur truncum fuiſſe, hinc ſatis conſtat, e quo Aquila morſu ſerpentis ſauciata fuit, dum Marius augurium captaret, ut in I. de Diuinat.

Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
Arboris e trunco ſerpentis ſaucia morſu, &c.

An igitur & quercus ea fuit, in qua aquila ſeptem pullos peperit, de quibus in Marij uita Plutarchus? At Plutarchus nihil de quercu loquitur. CANESCET} durabit. tranſlatio. NISI *forte*} Similium collatio, cum ironia. Sic Athenis Olea, Deli palma permanſit fama, non natura. ATHENAE *tuae*} De Pomponio Attico ita Cicero in principio lib. V. de Fin. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noſter iocari uidetur: & fortaſſe ſuo iure. ita enim Athenis ſe collocauit, ut ſit paene unus ex Atticis, ut id etiam in uita Attici. SEMPITERNAM *oleam*} Eam intellige, quam in Acropoli cum laetam, & uirentem, tum fructiferam Minerua edidit, & in coronam capitis intorquens omnium calculo ſuo nomine Athenas nuncupauit. ſic enim Plinius lib. XVI. cap. 44. Athenis olea durare creditur, in certamine edita a Minerua. In Acropoli (arcem nominant ueteres Regum tabernaculum, quod munitionis, ſecuritatisq. gratia ſummis urbium cacuminibus ſit exſtructum) ante Mineruae ſimulacrum, quod e caelo delapſum fama tenet, propendebat lychnus aureus Callimachi opus. Eum ubi oleo impleſſent, eundem anno circumacto diem obſeruabant, nec interim deficiebat oleum, etiamſi interdiu, noctuq. colluceret lychnus. Lino carpaſio conſtabat Ellychnium, in id enim nullum omnino ius ignis. In Academiam tranſlatas fuiſſe oleas, memorat Ariſtoph. Ἀλλ' εἰς Ἀκαδημίαν κατιὼν, ὑπὸ ταῖς μορίαις ἀποθρέξει. Oleam, ſi lambendo capra lingua contigerit, depaueritq. primo germinatu, ſterileſcere, auctor eſt Varro. Oleae in Syria, & aliubi baccas ferunt uuae modo congeſtas ubertate ſoli. Fabulantur, Latonam Ioue grauidam, iuſſu illius ab Aquilone delatam in Ortygiam inſulam nobilem, ibi peperiſſe Dianam, & Apollinem, dum oleam palma teneret. Quidam tamen dicunt, Latonam, in Ortygia, ut feliciter pareret, manu altera palmam, altera oliuam apprehendiſſe. Inſulamque, quae poſt partum Delos eſt dicta, adeo firmatam, ut numquam motus aliquos paſſa ſit, ideoque Delium oraculum ſaxo uetuſto fundatum Virgilium ſcripſiſſe. HOMERICVS *Vlyſſes*} Locus eſt Odyſſ. de ζ. Nauſicaa uirgine, cuius pulchritudinem ſimilitudine Palmae Deliae Vlyxes collaudat.

Δήλῳ δήποτε τοῖον Ἀπόλλωνος παρὰ βωμῷ·
Φοίνικος νέον ἔρνος ἀνερχόμενον ἐνόησα·

DELI *proceram, & teneram palmam*] Plinius lib. XVI. cap. 44. Palma, inquit, Deli ab eiuſdem Apollinis aetate conſpicitur. Idem lib. XVI. cap. 40. Palma eſt mollis. Et lib. XIII. cap. 4. Iudaea inclyta eſt, uel magis palmis. QVARE *glandifera*] Definitur quercus illa Mariana ſuis adiunctis, quod glandifera ſit. NVNCIA] Periphraſis eſt aquilae. De aquila ita Plinius lib. X. cap. 4. Romanis eam legionibus C. Marius ſecundo conſulatu ſuo proprie dicauit. Et lib. X. cap. 4. Negant umquam ſolum hanc alitem fulmine exanimatam, ideo armigeram Iouis conſuetudo indicauit. Et lib. X. cap. III. Lapis aetites, quem aliqui dixere gagatem ad multa remedia utilis nihil igne deperdens. EX *ipſo poeta*] nimirum M. Cicerone. AN *ita factum*] An ex hiſtoriae fide ſcripſeris de Mario. CERTE, *dixerit*] certum ne eſt, dixerit. NON *longe a tuis aedibus*] Titus Pomponius Atticus in Quirinali monte domum habuit Pamphilianam hereditate ſibi relictam a Quincto Caecilio auunculo, non aedificio amenam, ſed ſilua, ut ſcribit Cornelius Nepos. POST *exceſſum ſuum Romulus*] Romulus cum ad Capreae paludem exercitum recenſeret, ſubita cohorta tempeſtate, tam denſo opertus eſt nimbo, ut conſpectus eius concioni eriperetur. Itaque hanc oceaſionem nacti Patres Regem interemere. Vide Liuium lib. I. ab. v. c. TVA *illa antiqua domo*] Pomponij Attici antiquam domum Athenis ad Iliſſum fluuium fuiſſe conijcimus, cum ad Iliſſum Orithyia uirgo Erecthei regis Athenienſium filia ab Aquilone, ſiue Borea uento rapta ſit in Thraciam: ex qua Zeten, Calain, & Cleopatram ſuſtuliſſe dicitur. Socrates in principio Phaedri fabulam interpretatur, quod Boreas uentus Orithyiam uirginem impetu ſui flatus in fluuium praecipitarit. NIHIL *ſane*] ſignificat tam ueram eſſe Marianam quercum, quam uera ſit ἀποθέοσις Romuli, & raptus Orithyiae: fabuloſa nempe, & ficta eſſe omnia. ET *a nonnullis*] Quo diligentius hunc locum perpendo, eo magis ineſſe mendum ſuſpicor. QVOD & *in recenti memoria*] quia exſtant, qui de eo teſtimonium perhibere poſſint. ET *in Arpinati homine*] qui in paruo municipio natus facile poſſit cognoſci. VERITAS *a te poſtulatur*] quippe qui eiuſdem es municipij, ac de eo ſcripſeris. ISTO *opuſculo*] in Mario. SED *ut a teſte*] Alius eſt poeta, alius teſtis ueritatis. NEC *dubito*] Paria figmenta rurſus opponuntur. De Egeria ſic Liuius lib. I. Lucus erat, quem medium ex opaco ſpecu perennis rigabat aqua: quo quia ſe ſaepe Numa ſine arbitris, uelut ad congreſſum deae, inferebat, Camoenis eum lucum ſacrauit, quod earum ſibi conſilia cum coniuge ſua Aegeria eſſent. Aegeriam autem colebant Romanae matronae, quod egerendo partui praeeſſet, ſicuti & Fluoniam, quod ſanguinis fluorem in partu ſiſteret. TARQVINIO] Tarquinio Priſco. Vide Liuium lib. I. APICEM] Pileum. Apex eſt ſummitas pilei, qualis erat in flaminis pileo uirga lanata, ſed ex parte totum pileum ſignificat. Ita Valerius lib. I. de ſeruata religione. At Sulpicio inter ſacrificandum e capite apex prolapſus ei ſacerdotium abſtulit. QVIPPE,] ita profecto. PATREM *hiſtoriae*] primarium hiſtoricum, qui uberius, & ornatius, quam ſuperiores dixerit. TENEO *quam optabam*] Ex loci proximi occaſione Atticus hiſtoriam exigit, quaſi debitam. IN *hoc genere*] hiſtorico. ABEST *enim*] Ratio finis, nempe laus patriae. POTES] quia orator es. ANNALES *pontificum maximorum*] Romae pontifices maximi hiſtoriam ſcribebant, ut apud Hebraeos, prophetae; apud Perſas, Magi; apud Aegyptios ſacerdotes. IVCVNDIVS] In cognitione antiquitatis iucunditas. FABIVM] Pictorem, litterarum, & antiquitatis bene peritum, ut eſt in Bruto. CATONEM] qui libros Originum ſcripſerat, ut in Bruto. PISONEM] qui annales ſane exſiliter ſcriptos reliquit. Fuit in Bruto. FANNIVM] annalium ſcriptorem, de quo in Bruto. VENONIVM] de quo Cicero lib. XII. ad Atticum, At moleſte fero Venonij hiſtoriam me non habere. QVID *tam exſile*] ratio, quod abſit hiſtoria Latinis litteris. ANTIPATER] de eo in Bruto, Laelius Antipater ſcriptor (quemadmodum uidetis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam ut L. Craſſi magiſter. INFLAVIT] maiorem uocis ſonum addidit. Metaphora a tibicinibus. Cicero in Acad. Simul ac inflauit tibicen, a perito carmen agnoſcitur. VIRES *agreſtes*] Hac metaphora innuit Antipatrem bonis quidem ſententijs uſum, ſed inornatis. AC *palaeſtra;*] ac ſine contentione. ASELLIO] Sempronius Aſellio, qui ſub Aemiliano Scipione tribunus militum ad Numantiam fuit, reſque eas, quibus gerendis ipſe interfuit, conſcripſit. Vide Gellium lib. II.

CICERO

NAM, quid Acrum memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia, ſed ex librariolis Lati-
* *nis: in orationibus autem multus, & ineptus, elatio ſummā impudentiā. Siſenna, eius amicus, omnes, adhuc noſtros ſcriptores, niſi forte qui non dum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperauit. is tamen neque orator in numero ueſtro umquam eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque quemquam praeterea de Graecis, legiſſe uideatur, eum tamen uelle dumtaxat imitari: quem ſi aſſequi poßet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet. Quare tuum eſt munus: hoc a te exſpectatur, niſi quid Quinctio uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil: & ſaepe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quaedam inter nos parua dißenſio. A. Quae tandem? Q. A quibus temporibus ſcribendi capiat exordium. ego enim, ab ultimis, cenſeo; qnoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem: ipſe autem aequalem aetatis ſuae memoriam depoſcit: ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. Att. Ego uero huic potius aſſentior. ſunt enim maximae res in hac memoria, atque aetate noſtra. tum autem, hominis amiciſſimi, Cn. Pompeij laudes illuſtrabit. incurret etiam in illum memorabilem annū ſuum. quae ab iſto malo praedicari, quam, ut aiunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem, a me iſtum laborem iam diu poſtulari, Attice: quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuum tempus, & liberum. neque enim occupata opera, neque*

impedi-

impedito animo res tanta ſuſcipi poteſt. utrumque opus eſt, & cura uacare, & negotio. Att. Quid? ad cetera, quae ſcripſiſti plura, quam quiſquam e noſtris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum? M. Subſeciua quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior: ut, ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum acommodentur, quae ſcribimus. Hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi praeparato otio, nec exiguo tempore abſolui: & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel quid orſus traducor alio: neque tam facile interrupta contexo, quam abſoluo inſtituta. Att. Legationem aliquam nimirum iſta oratio poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceßationem liberam, atque otioſam. M. Ego uero aetatis potius uacationi confidebam: cum praeſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem; ſenectutisq. non inertis grato, atque honeſto fungerer munere. ſic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, & multis uberioribus, atque maioribus operae quantum uellem dare. Att. Atqui uereor, ne iſtam caußam nemo noſcat, tibiq. ſemper dicendum ſit, & eo magis, quod te ipſe mutaſti, & aliud dicendi inſtituiſti genus: ut, quemadmodum Roſcius, familiaris tuus, in ſenectute numeros in cantu ceciderat, ipſasq. tardiores fecerat tibias; ſic tu a contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid: ut iam oratio tua non multum a philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poße uideatur, nullam tibi a cauſſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. quamobrem, cum placebit, experiundum tibi id cenſeo. M. Siquidem, Quincte, nullum eſſet in experiundo periculum. ſed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam; atque ad illam caußarum operam, ad quam ego numquam, niſi paratus, & meditatus, accedo, adiungatur haec iuris interpretatio; quae non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam maiorem umquam caußam ſum auſus accedere. Att. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſeciuis, ut ais, temporibus, & conſcribis de iure ciuili ſubtilius, quam ceteri? nam a primo tempore aetatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scaeuolam uentitarem: neque umquam mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut ius ciuile contemneres. M. In longum ſermonem me uocas, Attice: quem tamen, niſi Quinctus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiam; &, quoniam uacui ſumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim. quid enim agam potius? aut in quo melius hunc conſumam diem? M. Quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedesq. pergimus, ubi cum ſatis erit ambulatum, requieſcemus? nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quaerentibus. Att. Nos uero, & hac quidem adire, ſi placet, per ripam, & umbram. ſed iam ordire explicare, quaeſo, de iure ciuili quid ſentias. M. Egone? ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui id interpretari populo, & reſponſitare ſoliti ſunt; ſed eos magna profeßos, in paruis eſſe uerſatos. quid enim eſt tantum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quam eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quam eſt populo neceßarium? Nec uero eos, qui ei muneri praefuerunt, uniuerſi iuris fuiſſe expertes exiſtimo: ſed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quod populo praeſtare uoluerunt: id autem incognitum, eſt minus neceßarium. Quamobrem, quo me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de ſtillicidiorum, ac de parietum iure? aut, ut ſtipulationum, & iudiciorum formulas componam? quae & ſcripta a multis ſunt diligenter, & ſunt humiliora, quam illa, quae a uobis expectari puto.

EXPLANATIO

NAM *quid Acrum memorem?* ʒ Sigonius in Scholijs, quibus Fragmenta Ciceronis, ab ipſo diligentiſſime collecta, illuſtrauit, pro, Acrum, legendum exiſtimat, Macrum: ut ſit C. Licinius Macer, cuius in hiſtoria Liuij mentio creberrima. quae me ratio, & quia ex Acrum in Macrum facillima mutatio, facile perſuaſit, ut aſſentirer doctiſſimo uiro, cuius auctoritas, uel ſine ulla ratione, plurimi eſt apud me ponderis. Haec Paullus pater. LIBRARIOLIS *Latinis* ʒ hiſtoricorum Latinorum exſilitate, & ueluti infantia. DACIO *ſumma impudentia.* ʒ Si legas, In mendacio, ut eidem Sigonio placet; patebit ſententia. & ſane mendacij Macrum Liuius lib. VII. uidetur arguere. Haec Paullus pater. Verum, cum hic de ingenio, non de fide hiſtoricorum, agat Cicero, mihi magis arridet, quod in uetere libro legitur; Multus, & ineptus, ad ſummam imprudentiam. SISENNA ʒ hiſtoricus fuit, de quo in Bruto. EDIDERVNT ʒ publicarunt. CLITARCHVM ʒ Clitarchus Alexandri comes in Aſiam fuit, & geſtorum eius ſcriptor, cuius tamen probatur ingenium, fides infamatur, ut ait Quinctilianus lib. X. cap. I. De eo Cicero IX. epiſt. II. famil. ita ſcribit: Quo loco, ut ſaepe ex te audiui, Clitarchus tibi narrauit, Darium ab Alexandro eſſe ſuperatum. QVARE ʒ Abſoluta inductione Latinorum hiſtoricorum, concluditur hiſtoriae poſtulatio AB *ultimis* ʒ a fundatione urbis, uel eiuſmodi alijs longiſſime a nobis diſtantibus. AEQVALEM ʒ coaeuam. ILLVM *annum* ʒ Periphraſis eſt conſulatus Ciceroniani, de quo tamen Atticus, & Cicero commentarios iam ſcripſerant, ut eſt prima epiſtola ſecundi ad Atticum. QVAM *de Remo, & Romulo.* ʒ quam de longe a nobis diſtantibus. NEQVE *enim* ʒ Ratio, cur poſtulatam hiſtoriam recuſet ſcribere. QVID? ʒ Obiectio. SVBSECIVA ʒ Solutio obiectionis ex otio, quod maius in hiſtoria requiritur. Subſeciua tempora dicuntur, quae a legitimis negotijs ſubſecantur, & detrahuntur. ANIMI *pendere* ʒ cruciari. LEGATIONEM *aliquam* ʒ Legationes nonnumquam ſenatores, ut libere in prouincijs adeſſe poſſent a procuratione reipub. interdum etiam petebant uoti cauſſa. AETATIS *uacationi* ʒ Nam ſenibus uacatio dabatur ab onere forenſium. MORE *patrio ſedens in ſolio,*

lio,

lio, &c. § Videtur eiuſmodi iuris interpretationem ſignificare, qualem de Q. Mucio Scaeuola ita meminit in Bruto: Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operae dabam Q. Scaeuolae P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendo docebat. ATQVI § Refutatio uacationis ex oppoſita cauſſa. ROSCIVS § De eo Cic. lib. I. de Orat. Solet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus aetatis ſibi accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. NVMEROS § uerſus, carmina. A *philoſophorum lenitate* § Mollis eſt enim philoſophorum (ut eſt in orat.) oratio, & umbratilis, nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popularibus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta liberius, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nil mirabile, nihil aſtutum, caſta uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo, atque ſermo potius quam oratio. QVOD *ſuſtinere* § ſententia propoſitionis: Si ſuſtinere dictionem tuam ſenectus poſſit, non dabitur uacatio. SIQVIDEM § Recuſatio poſtulationi iuris interpretandi, ex adiunctione labore. PARATVS § confectis ſcilicet commentarijs cauſſarum. COGITATIONEM § meditationem, commentationem. HVNC *diem?* § aeſtiuum, quo perorata dicetur haec quaeſtio. QVIN *igitur* § occaſione aeſtus diurni decoratur dialogus adiunctis loci ad Platonis imitationem, qui primo legum ſedes opacas ad requieſcendum proponit. Eſt illud etiam genus orationis in Phaedro de Iliſſo flumine, de aquila, platano, uento, herba. SPATIA *noſtra*, § loca deambulationi philoſophicae deſtinata. A deambulatione Peripatetica ſchola denominationem habet. ALIVD *ex alio quaerentibus* § ſermonibus nos inuicem conſolantibus, modo ambulando, modo ſedendo. NOS *uero* § ſubaudi, parati ſumus. PER *ripam, & umbram*, § per laborem, ac requiem, per ſuprema, & infima, inter aſpera, & leuia. Sic paullo ſupra in hanc ſententiam meminit de procera, & tenera palma. EGO *ne?* § Sic loqui ſolent, qui ad reſpondendum parati ſunt. MAGNA *profeſſos in paruis, &c.* § Videtur imitari Platonem, in cuius libro primo Legum, Hoſpes Cretenſem, & Laconicam reſpub. reprehendit, quod fortitudinem militarem, particulam uirtutis, non totam uirtutem, legibus ſuis amplecterentur. QVAM *eſt populo neceßarium?* § Hoc ad laudem ſpectat: Cicero autem contra potius ſignificat: dixit enim: Quid autem tam exiguum, quam eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quare ſuſpicor de mendo: niſi ſi quis εἰρωνικῶς dictum uelit. Muretus continuandam orationem putabat, hoc modo, Conſuluntur, cum eſt populo neceſſarium? mutatio autem fere nulla. nam, Cum, ueteres ſcribebant, Quom. Haec Paullus pater. CIVILE, *quod uocant* § Nec enim ius ciuile totum eſt, quod a ueteribus eſt deſcriptum: ſed id demum ius ciuile fuerit, quo penitus ciuitas regitur. INCOGNITVM, § populo ſcilicet.

C I C E R O

ATT. Atqui, ſi quaeres, ego quid expectem; quoniam ſcriptum eſt a te de optimo reipublicae ſtatu, conſequens eſſe uidetur, ut ſcribas tu idem de legibus. ſic.n. feciſſe uideo Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille cum Crete Clinia, et cum Lacedaemonio Megillo, aeſtiuo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſietis Gnoſiorum, & ſpatijs ſilueſtribus crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis rerump. ac de optimis legibus diſputat; ſic nos inter has procerriſſimas populos, in uiridi opacaq. ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quaeramus ijſdem de rebus aliquid uberius, quam forenſis uſus deſiderat? Att. Ego uero iſta audire cupio. M. Quid ait Quinctus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem. nam ſic habetote, nullo in genere, diſputando, honeſte patefieri, quid ſit homini natura tributum; quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendiq. cauſſa nati, & in lucem editi ſimus; quae ſit coniunctio hominum, quae naturalis ſocietas inter ipſos. his enim explicatis, fons legum & iuris inueniri poteſt. Att. Non ergo a praetoris edicto, ut plerique nunc, neque a XII tabulis, ut ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putas. M. Non enim id quaerimus hoc ſermone, Pomponi, quemadmodum caueamus in iure, aut quid de quaque conſultatione reſpondeamus. ſit iſta res magna, ſicut eſt; quae quondam a multis claris uiris, nunc ab uno ſumma auctoritate & ſcientia ſuſtinetur. ſed nobis ita complectenda in hac diſputatione tota cauſſa eſt uniuerſi iuris ac legum; ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam & anguſtum locum concludatur. natura enim iuris explicanda nobis eſt, eaq. ab hominis repetenda natura: conſiderandae leges, quibus ciuitates regi debeant: tum haec tractanda, quae compoſita ſunt, & deſcripta, iura, & iuſſa populorum: in quibus ne noſtri quidem populi latebunt quae uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, et, ut oportet, a capite, frater, repetis, quod quaerimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iuſtitiae, quam litigandi tradunt uias. M. Non ita eſt, Quincte: ac potius ignoratio iuris litigioſa eſt, quam ſcientia. Sed haec poſterius, nunc iuris principia uideamus. Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit a lege: haud ſcio, an recte: ſi modo, ut ijdem definiunt, lex eſt ratio ſumma, inſita in natura, quae iubet ea, quae facienda ſunt, prohibetq. contraria. eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata, et confecta, lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq. rem illi Graeco putant nomine a ſuum cuique tribuendo appellatam: ego, noſtro, a legendo. nam ut illi aequitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus: et proprium tamen utrumque legis eſt. quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerumque uideri ſolet; a lege ducendum eſt iuris exordium. ea eſt enim uaturae uis, ea mens ratioq. prudentis, ea iuris atque iniuriae regula. Sed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio; populariter interdum loqui neceße erit, & eam legem, quae ſcripto ſancit, quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus, appellare. Conſtituendi uero iuris ab illa

ſumma

ſumma lege capiamus exordium, quae ſaeculis omnibus ante nata eſt, quam ſcripta lex ulla, aut quam omnino ciuitas conſtituta. Q. Commodius uero, & ad rationem inſtituti ſermonis aptius. M. Viſne ergo ipſius iuris ortum a fonte repetamus? quo inuento, non erit dubium, quo ſint haec referenda, quae quaerimus. Q. Ego uero ita faciendum eße cenſeo. Att. Me quoque adſcribito fratris ſententiae. M. Quoniam igitur eius reipublicae, quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis & ſeruandus ſtatus, omnesq. leges accommodandae ad illud ciuitatis genus; ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris a natura; qua duce nobis omnis eſt diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. VII *M. Das ne igitur hoc nobis, Pomponi, (nam Quincti noui ſententiam) deorum immortalium ui, natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbum, quo planius ſignificem quod uolo, naturam omnem regi? nam ſi hoc non probas, ab eo nobis cauſſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſane, ſi poſtulas. etenim, propter hunc concentum auium, ſtrepitumq. fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt. ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci. nec uero ferent, ſi audierint, te primum caput libri optimi prodidiſſe, in quo ſcripſit, nihil curare deum, nec ſui, nec alieni.*

EXPLANATIO

SIc *enim feciße uideo Platonem* ȝ Argumentum a ſimili. ILLVM *tuum* ȝ Tuſc. I. M. Cicero: Etenim, inquit, ſi nullam rationem afferret Plato, uide quid homini tribuam, ipſa auctoritate me frangeret. VT *ille* ȝ Hoſpes Athenienſis diſputat in legibus, cum Crete Clinia, & Megillo Lacedaemonio. Hoſpitem igitur Cicero interpretatur eſſe Platonem. AESTIVO *die in cupreßetis* ȝ Locus eſt primo Legum, ubi a Platone fingitur progreſſio a Gnoſijs ad Iouis antrum, & ſacrum. Creta autem ubi cupreſſeta a Platone aſperior, at ſiluestris deſcribitur. INSTITVTIS ȝ moribus. NVLLO *in genere,* ȝ Attingit capita diſputationis. NON *ergo* ȝ A duodecim tabulis ueteres iuriſconſulti ciuilis iuris interpretationem incipiebant, & a praetoribus poſteriores. CAVEAMVS ȝ demus operam. AB *uno* ȝ fortaſſe a Seruio Sulpicio peritiſſimo iuriſconſulto, quem in Bruto mirum in modum laudat. NOBIS *ita complectenda* ȝ Sic emendauimus ex antiquo libro; cum antea legeretur Noris iſta. & infra, ex eodem libro ſuſtulimus dictionem, Naturae; quae erat poſt, Concludatur. Haec Paullus pater. NATVRA *enim* ȝ Partitio quedam eſt librorum de legibus. ALTE, *& ut oportet a capite* ȝ Confirmatio poſitae partitionis. Laudari ſe a fratre permittit Cicero: idq. tamen non ſine exemplo aliquo ſui Platonis, qui cum de repub. Cretica, & Laconica primo legum diſſeruiſſet, ita ſe laudari facit a Clinia: Ὦ ξένε Ἀθηναῖε, οὐ γὰρ Ἀττικὸν ἐθέλοιμ' ἂν προσαγορεύειν. δοκεῖς γάρ μοι τῆς θεοῦ ἐπωνυμίας ἄξιον εἶναι μᾶλλον ἐπονομάζεσθαι: O Hoſpes Athenienſis, non enim Atticum te uelim nominare, uideris enim deae agnomine potius appellandus eſſe. Hic Clinias deae, ῆς Ἀθηνᾶς nempe, cognomento facit Platonem. A *capite* ȝ a principio. ET *qui aliter, &c.* ȝ ut qui a praetoris edicto, aut a XII. tabulis. non enim ij a capite ius ciuile quaerunt, ut breuiter enunciare poſſint ratas ſententias ad beate uiuendum. NON *ita eſt* ȝ Correctio ex diſſimili. DOCTISSIMIS *uiris* ȝ philoſophos intelligit, quos III. legum ſignificat ſibi propoſitos fuiſſe. LEX *eſt ratio* ȝ Legis definitio. SVMMA ȝ perfecta, & abſoluta. INSITA *in natura* ȝ Ad hanc definitionis partem refertur reliqua primi libri diſputatio. CONFECTA ȝ definita. ITAQVE ȝ E legis definitione concluditur, prudentiam eſſe legem, & notatio nominis Graeci, ac Latini profertur. A *legendo* ȝ hoc eſt, colligendo. AEQVITATIS ȝ iuſtae diſtributionis. DELECTVS *uim* ȝ libere colligendi uim. VTRVMQVE ȝ ſcilicet ius diſtribuens, & uis colligens. Religio autem a Relegendo alibi deducta eſt, ut ſit diſtributorum recollectio. QVOD *ſi ita* ȝ Concluditur a legis definitione recte duci legis exordium. hinc initio ſecundi Cicero: Nihil porro, inquiet, tam aptum eſt ad ius, quod cum dico, legem a me dici intelligi uolo. EXORDIVM ȝ origo. SED *quoniam* ȝ Prolepſis quaedam eſt, quod populus ſecus legem ſibi definiat, & nullam legem niſi ſcriptam intelligat. CONSTITVENDI *uero iuris* ȝ Contra populi abuſum definienda lex a natura NATA ȝ ſic pro Milone eleganter, & magnifice lex naturalis deſcribitur: Eſt enim, iudices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus. QVAM *ſcripta lex ulla* ȝ Cum patres Romae, plebſq. de legibus diutius contendiſſent, tandem placuit aequandae libertatis cauſſa tres legatos Athenas mitti: qui Solonis inclytas leges deſcriberent, & aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraq. noſcerent. Itaque a decemuiris primum decem tabulae compoſitae ſunt: quibus duae poſt adiectae ſummam Romani iuris compleuerunt, & hae leges decemuirales, quibus Tabulae XII. eſt nomen. in aes inciſae ſunt, & in publico propoſitae. Vide Liuium lib. III. SERENDI *etiam mores* ȝ ſerenda eſt politica uita, ut ciues ſint beati ſecundum naturam. REPETAM *ſtirpem* ȝ repetam originem. ISTA *duce* ȝ Natura, quos ducit, errare non permittit. In hoc ſumus ſapientes (ait in ſenectute Cato) quod naturam optimam ducem, tamquam deum ſequimur eique paremus. Quid enim eſt aliud, Gygantum more bellare cum dijs, niſi naturae repugnare? DAS *ne* ȝ Poſtulatur ab Attico prouidentia deorum mundum regi, quia, ut Epicurus otioſos eſſe deos, nec ſibi, nec alteri negotij quidquam exhibere docuerat. NAM *Quincti noui ſententiam* ȝ qui Stoicos imitatus deorum prouidentiam multis argumentis probauerit. lib. I. de diuinat. DO *ſane* ȝ conceſſio iocularia ex adiunctis loci Epicureae perſonae congruis. FLVMINVM ȝ Liris, & Fibreni. CONDISCIPVLORVM ȝ conſectantium Epicuri doctrinam. VIRORVM *bonorum eſt iraſci* ȝ Simplicium eſt uirorum, ut, qui ratione non poſſunt, iracundia ſectas ſuas propugnare ſoleant. De Epicureis autem ita Cicero Tuſc. I. Multi iam eſſe libri Latini dicuntur ſcripti inconſiderate, ab optimis illis quidem

dem uiris, ſed non ſatis eruditis. Te *primum caput libri optimi prodidiſſe* ʒ Defeciſſe a dogmate, quod Epicurus ſcripſit primo capite libri, cuius quidem Cicero meminit II. de Fin. dum Epicureus alloquitur: Quis enim ueſtrum ait, non edidicit κυρίας δόξας, id eſt maxime ratas, quia grauiſſimae ſunt, & ad beate uiuendum breuiter enunciatae ſententiae? Libri *optimi* ʒ Niſi, Viri, Legas, non erit, unde pendeat uerbum, Scripſit. Hactenus enim de Epicureis, non de uno Epicuro, locutus eſt. In *quo ſcripſit, &c.* ʒ Epicuri uerba ἐν ταῖς κυρίαις δόξαις: τὸ μακάριον, καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει. Hinc lib. I. de diuinat. ita inquit Cicero, Video nonnullis uideri Epicurum ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe.

CICERO

Att. Perge, quaeſo: nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat, exſpecto. M. Non faciam longius. huc enim pertinet: Animal hoc, prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, praeclara quadam condicione generatum eſſe a ſummo deo. ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atque naturis, particeps rationis, & cogitationis; cũ cetera ſint omnia expertia. quid eſt autem, non dicam in homine, ſed in omni caelo, atque terra, ratione diuinius? quae cum adoleuit, atque perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur (quoniam nihil eſt ratione melius, eaq. & in homine, & in deo) prima homini cum deo rationis ſocietas: inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt: quae cum ſit lex, lege quoque conſociati homines cum dijs putandi ſumus: inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt: quibus autẽ haec ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt: ſi uero ijſdem imperijs, & poteſtatibus parent, multo etiam magis. parent autem huic caeleſti deſcriptioni, mentiq. diuinae, & praepotenti deo: ut iam uniuerſus hic mundus, una ciuitas communis deorum, atque hominum exiſtimanda ſit. & quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoq. praeclarius, ut homines deorum agnatione, & gente teneantur. nam, cum de omni natura quaeritur, diſputari ſolent nimirum iſta; perpetuis curſibus, conuerſionibus caeleſtibus exſtitiſſe quandam maturitatem ſerendi generis humani; quod ſparſum in terras, atque ſatum, diuino auctum ſit animorum munere: cumq. alia, quibus cohaerent homiues, e mortali genere ſumpſerint, quae fragilia eſſent, et caduca: animum tamen eßе ingeneratum a deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum caeleſtibus, uel gens, uel ſtirps appellari poteſt. itaque ex tot generibus nullum eſt animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipſiſq. in hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quae nõ, etiam ſi ignoret, qualem habere deum deceat, tamen habendum ſciat. ex quo efficiunt illud, ut is agnoſcat dum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur, & agnoſcat. Iam uero uirtus eadem in homine, ac deo eſt, neque alio ullo ingenio praeterea. eſt autem uirtus nihil aliud, quam in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quae tandem eſſe poteſt propior, certior ue cognatio? itaque ad hominum commoditates, et uſus tantam rerum ubertatem natura largita eſt, ut ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata uideantur: nec ſolum ea, quae frugibus, atque baccis terrae fetu profunduntur, ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum, partim ad ueſcendum procreatas. Artes uero innumerabiles repertae ſunt docente natura. quam imitata ratio, res ad uitã neceſſarias ſollertia conſecuta eſt. Ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus tamquam ſatellites attribuit, ac nũcios: et rerum plurimarum obſcuras, & neceßarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae; figuramq. corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam, cum ceteras animantes abiecißet ad paſtum, ſolum hominem erexit, & ad caeli, quaſi cognationis, domicilijq. priſtini, conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris, ut in ea penitus recõditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur; & is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante eſſe praeter hominem poteſt, indicat mores: cuius uim Graeci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates, habilitatesq. reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quae conciliatrix eſt humanae maxime ſocietatis. neque enim omnia ſunt huius diſputationis, ac temporis: & hunc locum ſatis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc, quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum eſſe uoluit, generauit, & ornauit deus; perſpicuum ſit illud, (ne omnia differantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quae, etiam nullo docente, profecta ab ijs, quorum ex prima, & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit.

EXPLANATIO

Multiplex ʒ eruditus. multiplicitati opponitur ſimplicitas, & bonos uiros ſimplices, & non ſatis eruditos dicimus. Solum *eſt enim* ʒ Ariſt. lib. I. Polit. λόγον δὲ μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων. Non *dicam in homine* ʒ ſupra enim dixit legem in hominis mente confirmatam eſſe prudentiam. Perfecta *eſt* ʒ nihil ineruditionis habens. Rationis *ſocietas:* ʒ Idem in compendio ſententiarum Stoicarum ſcri-

bit Arius, κόσμον πόλιν ἕναι ἐκ θεων, καὶ ἀνθρώπων συνεςῶσαν. κοινωνίαν δ' ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐςι φύσει νόμος. Lege *conſociati homines cum dijs*] hinc a Legendo Legem deduxit, & a Relegendo Religionem: quae ciuitatum fundamentum dicitur. Caelesti *deſcriptioni,*] ſapientiae. Vniversvs *hic mundus*] natura colligens ſumma, & infima. Vna *ciuitas*] Stoici, ut patet III. de Fin. cenſent mundum quaſi communem ciuitatem hominum & deorum, & unumquemque noſtrum huius mundi eſſe partem. Agnatione] Proprie agnatio eſt propinquorum per uirilis ſexus conſanguinitatem coniuctio. Nam mulier, ut ait Paullus iuriſconſultus, familiae ſuae & caput, & finis eſt. Gente] Gentiles uulgata ſignificatione nobiles appellantur, ita a plebeijs diſtincti, ut ij aliquando ſtirpis nomine uideantur appellari quaſi plantalem tantum uitam non etiam animalem degerent. Facit cum hac ratione Hominis uocabulum apud Graecos, qui eum ἄνθρωπον, hoc eſt arborem euerſam dixere. Facit etiam, quod Cicero in Timaeo ſic ſcribit: In quibus, qui tales creantur, ut deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneantq. omnium animantium principatum. De *omni natura*] de communi natura. Dispvtari *ſolent nimirum iſta;*] Vetus liber Maffei habet, Diſputari ſolet nimirum iſta: unde mihi orta coniectura eſt, Nimirum iſta, gloſſam fuiſſe, eamq. omnino eſſe inducendam: quod tamen prius non adducar, ut faciam, quam id mihi per antiquos libros licere perſpiciam. Haec Paullus pater. Perpetvis] perennibus, numquam intermittentibus. Matvritatem] opportunitatem. Generis *humani;*] ſeminis, ex quo homo generaretur. Avctvm] uegetatum. Itaqve *ex tot &c.*] Ex proprietate diuinae notitiae probatur humanum animum a Deo ingeneratum. Efficivnt] concludunt. Virtvs *eadem*] ſed Platonici, quae in deo ſunt, in homine ſummiſſiora cenſent. Aiunt Stoici igniculos nobis quoſdam uirtutum natura inſitos eſſe, qui cum adulti ſunt perfectam uirtutem efficiunt. Est *autem uirtus*] Definitio uirtutis. ſic V. de Fin. ex Academica ſententia definitur uirtus rationis abſolutio. Ariſt. lib. VII. cap. 15. ὁ δὲ λόγος &c. Est *igitur*] Concluditur agnatio deorum, & hominum. Itaqve *ad hominum*] Continuatur eadem diſputatio longa beneficiorum diuinorum erga homines inductione, ex qua pateat illa dei parentis in homines filios agnatio. Artes.] Platonis in Gorgia ſententia eſt, artes omnes imitatione, obſeruatione, & experientia repertas eſſe. Celeritate] Thaleti attribuitur apud Laertium illud, Τάχιςον νοῦς, διὰ παντὸς γὰρ τρέχει. Velociſſimum mens, per omnia enim permeat. Intelligentias] notiones mente perceptas. Ad *caeli conſpectum*] ut mente naturam caeleſtem conſideraret. Oris] faciei, uultus. Argvti] indicium praebentes indiciari. Nomen *omnino non habent.*] Graecam linguam in ceteris locupletiſſimam in re tam familiari indignum fuiſſe tam mirabile uidetur, ut potius conſulto id factum fuiſſe, facile ſuſpicari poſſit. De uultu ſic in Piſonem Cicero: Non piloſae genae, non dentes putridi deceperunt: oculi ſupercilia, frons, uultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt. Omitto] longiorem diuinorum beneficiorum inductionem perſtringit. Conciliatrix] Sic a Cicerone Orat. II. Sed tantam uim habet illa, quae a bono poeta dicta eſt, flexanima, atque omnium regina rerum Oratio. In *ijs libris*] Lib. VI. de rep. ut ait Lactant. de opificio cap. I. Nvnc, *quoniam*] Concluditur princeps quaeſtio, cur homo ad legem naturaliter tendit. Principivm] nobiliſſimum. Longivs] ad maiorem gradum nobilitatis. Inchoata] imperfecta.

CICERO

X. *Att. Dij immortales, quam tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quae exſpectabam a te de iure ciuili, ſed facile patiar, te hunc diem uel totum in iſto ſermone conſumere. ſunt enim haec maiora, quae aliorum cauſſa fortaſſe complecteris, quam ipſa illa, quorum haec cauſſa praeparantur. M. Sunt haec quidem magna, quae nunc breuiter attinguntur: ſed omnium, quae in hominum doctorum diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto praeſtabilius, quam plane intelligi, nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. id iam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem, coniunctionemq. perſpexeris. nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tã par, quam omnes inter noſmetipſos ſumus. quod ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionum uanitas non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocumque coepiſſet: ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quam omnes ſunt omnium. itaque, quaecumque eſt hominis definitio, una in omnes ualet. quod argumenti ſatis eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere: quae ſi eſſet, non omnes una definitio contineret. etenim ratio, qua una praeſtamus belluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid, concludimus, certe eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam & ſenſibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quae mouent ſenſus, itidem mouent omnium: quaeq. in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatae intelligentiae, ſimiliter in omnibus imprimuntur: interpreſq. eſt mentis oratio, uerbis diſcrepans, ſententijs congruens. nec eſt quiſquam gentis ullius, qui, ducem nactus, ad uirtutem peruenire non poſſit.* XI. *Nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nam & uoluptate capiuntur omnes: quae etſi eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quiddam ſimile naturalis boni. lenitate enim, & ſuauitate delectans, ſic ab errore mẽtis tamquam ſalutare aliquid adſciſcitur. Similiq. inſcitia mors fugitur, quaſi diſſolutio naturae; uita expetitur, quia nos. in quo nati ſumus, continet: Dolor in maximis malis ducitur, cum ſua aſperitate, tum quod naturae interitus uidetur ſequi. Propter honeſtatis, & gloriae ſimilitudinem, beati, qui honorati ſunt, uidentur; miſeri autem, qui inglorij. Moleſtiae, laetitiae, cupiditates, timores ſimiliter omnium mentes peruagantur. Nec, ſi opiniones aliae ſunt apud*

alios, iccirco, qui canem, & felem, ut deos, colunt, non eadem ſuperſtitione, qua ceterae gentes, conflictantur. Quae autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quae ſuperbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos nõ aſpernatur, non odit? Quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur; illud extremum eſt, quod recte uiuendi ratio meliores efficit. Quae ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos uero nihil: ut pro utroque reſpon-
XII *deam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandumq. inter omnes, iuſtos natura nos eſſe factos: (atque hoc in omni hac diſputa-*
✻ *tione ſic intelligi uolo, quod dicam naturam eße) tantam autem eſſe corruptelam malae conſuetudinis, ut ab ea tamquam igniculi exſtinguantur a natura dati, exorianturq. & confirmentur uitia contraria. quod ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines humani, ut ait poeta, nihil a ſe alienum putarent: colere tur ius aeque ab omnibus. quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiam recta ratio data eſt: ergo & lex, quae eſt recta ratio in iubendo, & uetando: & ſi lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus. recteq. Socrates exſecrari eum ſolebat, qui primus utilitatem a natura ſeiunxißet. id enim querebatur caput eße exitiorum omnium, unde eſt illa Pythagorica uox, ✻ Ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam, tam late, longeq. diffuſam, uir ſapiens in aliquem pari uirtute praeditũ contulerit, tum illud effici, quod quibuſdam incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quam alterum, diligat. quid enim eſt, quo differat, cum ſint cuncta paria? quod ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit; amicitiae iam nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, quam alteri, maluerit, nulla ſit. Quae praemuniuntur omnia reliquo ſermoni, diſputationiq. noſtrae, quo facilius ius in natura eſſe poſitum intelligi poſſit. de quo cum perpauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo haec omnis eſt nata oratio.*

EXPLANATIO

QVAM *longe* ʒ quam alte. COMPLECTERIS ʒ perſtringis. HOMINVM *doctorum* ʒ Philoſophorum. AD *iuſtitiam* ʒ ad cultum iuſtitiae. QVOD *ſi* ʒ Docet unde diſſimilitudo inter homines eſſe uideatur, argumentatque naturalem hominem ſocietatem, unde naturalem quoque legem eſſe conſtet, ex ſimilitudine hominum inter ſe communi, nempe definitione, ratione, rationisq. communibus inſtrumentis, ſenſibus, intelligentijs inchoatis, oratione, communi natura, communibus affectibus, communi tum uirtutum amore, tnm uitiorum odio. IN *genere* ʒ in natura. QVAE *mouent ſenſus* ʒ Periphraſis eſt ſenſilium. INTERPRES ʒ nuncia. VERBIS *diſcrepans* ʒ non enim uerba apud omnes eadem ſunt, ſed ſenſa, quia a natura proficiſcuntur. ILLECEBRA *turpitudinis* ʒ definitio uoluptatis. Illecebra, δέλεαρ κακῶν, eſca malorum in Timaeo dicitur, de quo ſic de Senectute Cicero: Diuine enim Plato eſcam malorum uoluptatem appellat, quod ea uidelicet homines capiantur, uelut hamo piſces. QVI *canem & c.* ʒ De ijs ſuperſtitionibus ample Iuuen. Satyra xv. ILLVD *extremum eſt, quod recte uiuendi ratio meliores efficit.* ʒ Hoc uidetur dicere: Illud extremum eſt, recte uiuendi ratione meliores effici. ad hanc ſententiam, ſi quis uſum, & proprietatem Latinae linguae tenet, profecto intelliget, non recte accommodari, Quod. quamquam, cum alia eiuſdem generis exempla intueor, ambigo, quid ſentiam: quae collegimus in Commentarijs noſtris epiſt. ad Atticum, cum illud in epiſtola ultima lib. XI. interpretaremur, Quod minimum uellem ſpiritum reliquum eſſe. Haec Paullus pater. *Illud extremum eſt*: illud concludendum relinquitur. *Recte uiuendi ratio*: quae ſumma, & concluſio legis eſt, meliores enim efficiens homines, uidetur hominis naturae congruere. SEQVITVR *igitur* ʒ nimirum in ordine quaeſtionum propoſitarum. IVSTOS *natura nos eſſe factos* ʒ id eſt, ad iuſtitiam nos eſſe natos, ut antea: Nihil eſt profecto praeſtabilius, quam plane intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos. QVOD *dicam naturam eße.* ʒ Fortaſſe gloſſema fuit, Quod dicam natura eſſe: ut explanaretur illud proxime dictum, Iuſtos natura nos eſſe factos. HAEC Paullus pater. CORRVPTELAM ʒ Antea dixit: Quod ſi deprauatio conſuetudinum, &c. IGNICVLI *exſtinguantur* ʒ Corruptelam, ſiue turpitudinem, aut deprauationem qua Stoici exſtingui cenſent uirtutis igniculos, conſentaneum eſt ab eiſdem exiſtimatam fuiſſe aqueam. VT *ait poeta,* ʒ Terentium innuere uidetur, in cuius comoedia, Heaut. Chremes ſic inquit: Homo ſum, humani a me nihil alienum puto. RECTEQ. *Socrates* ʒ Cicero lib. III. de offic. Itaque accepimus Socratem exſecrari ſolitum eos, qui haec naturae cohaerentia opinione diſtraxiſſent: cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut quidquid honeſtum eſſet, id utile eſſe cenſerent: nec utile quidquam, quod non honeſtum. PYTHAGORICA *uox* ʒ τὰ τῶν φίλων κοινά. φιλίαν ἰσότητα. Res amicorum communes, & amicitiam aequalitatem. QVID *enim* ʒ Argumentum a contrario. PRAEMVNIVNTVR ʒ praeparantur, corroborantur. DISPVTATIONIQ. *noſtrae* ʒ nimirum de iure ciuili.

CICERO

XIII *Q. Tu uero iam perpauca ſcilicet. ex his enim, quae dixiſti, Attico ✻ uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius. Att. An mihi aliter uideri poſſit, cum haec iam perfecta ſint? primum, quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſecundo autem loco, unam eſſe hominum inter ipſos uiuendi parem, communemq. rationem: deinde, omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quae cum uera eſſe, recte, ut arbitror, con-*

ceßerimus; qui iam licet nobis a natura leges, & iura ſeiungere? M. Recte dicis; & res ſe ſic habet: uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiae, quae fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim, diſtincteq. dicuntur. nec enim ſatisfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim, hoc ipſum naturae eße ius, diſputarint. Att. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amißa eſt: aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper ita: ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad reſp. firmandas, & ſtabiliendas iure, ſanandos populos, omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur: nam id fieri non poteſt: ſed ut ijs, qui omia recta, atque honeſta per ſe expetenda dixerunt; & aut nihil omnino in bonis numerandum, niſi quod per ſe ipſum laudabile eſſet; aut certe nullum habendum magnum bonum, niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. His omnibus (ſiue in Academia uetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſiue Ariſtotelem, & Theophraſtum, cum illis re congruentes, genere docendi paullum differentes, ſecuti ſunt: ſiue, ut Zenoni uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula: ſiue etiam Ariſtonis difficilem, atque arduam, ſed iam tamen fractam, & conuictam ſectam ſecuti ſunt, ut, uirtutibus exceptis, atque uitijs, cetera in ſumma aequalitate ponerent) his omnibus haec, quae dixi, probentur. ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atque omnia, quae ſequantur in uita, quaeq. fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam ſi uera dicunt, (nihil enim opus eſt hoc loco litibus) in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate reip. cuius partem nec norunt illam, nec umquam noſſe uoluerunt, paulliſper faceßant, rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arceſila, & Carneade recentem, exoremus, ut ſileat. nam, ſi inuaſerit in haec, quae ſatis ſcite nobis inſtructa, & compoſita uidentur, miras edet ruinas: quam quidem ego placare cupio, ſubmouere non audeo. ✲ *Nam & in ijs ſine illius ſufficientis expiati ſumus. at uero ſcelerum in homines, atque impietatum, nulla expiatio eſt. itaque poenas luunt, non tam iudicijs, quae quondam nuſquam erant, hodie multifariam nulla ſunt; ubi ſunt tamen, perſaepe falſa ſunt; quam ut eos agitent, inſectenturq. furiae, non ardentibus taedis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiae, fraudisq. cruciatu. quod ſi homines ab iniuria poena, non natura, arcere deberet: quaenam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax umquam fuit, quin aut abnueret a ſe commißum eße facinus; aut iuſti ſui doloris cauſſam aliquam fingeret, defenſionemq. facinoris a naturae iure aliquo quaereret. quae ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur a bonis? quod ſi poena, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaq. uita: nemo eſt iniuſtus; at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem; qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua, atque fructu; callidi ſimus, non boni. nam, quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet, niſi teſtem, & iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit, imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic, natura iuſtus uir, ac bonus, etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet: is uero, qui nihil alterius cauſſa faciet, & metietur ſuis commodis omnia, uidetis, credo, quid ſit acturus. quod ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturum: numquam ob eam caußam negabit, quod id natura turpe iudicet, ſed quod metuat ne emanet, id eſt, ne malum habeat. o rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcant. Iam uero illud ſtultiſſi-* XV
mum, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quae ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. etiam ne, ſi quae ſint tyranorum leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent; aut ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus; num iccirco, hae leges iuſtae haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noſter tulit, ut dictator, quem uellet ciuium, indicta cauſſa impune poßet occidere. eſt enim unum ius, quo deuincta eſt hominum ſocietas, & quod lex conſtituit una, quae lex eſt recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue illa eſt ſcripta uſpiam, ſiue nuſquam.

EXPLANATIO

TV *uero* ʒ Aſſenſione Attici Epicurei, & Quincti Stoici confirmatur illa concluſio, Ius natura eſſe poſitum. ATTICO ✲ *uidetur* ʒ Tale quippiam ſuſpicor deeſſe, Vt opinor. Vt ita continuata oratione legatur: Attico, ut opinor, uideatur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius. nam illud, Mihi quidem certe, anteire ſignificat: Vt opinor, uel aliquid eiuſmodi. Haec Paullus pater. AN *mihi aliter* ʒ Attribuitur Attico ad confirmandum eius aſſenſionem epilogus trium antecedentium argumentorum. NON *ueterum* ʒ ut Thaletis, Heracliti, Democriti, Anaxagorae, &c. SED *eorum* ʒ ut Platonis, & Ariſtotelis. ET *ſcilicet* ʒ Reſiſtitur factae praemunitioni ex adiunctis: Tu liber es, nec ſoles aliorum opiniones curare. NON *ſemper* ʒ Profitetur Cicero plerumque ut in quaeſtionibus Academicis, Natura deorum, Diuinatione Academicum ſe eſſe, interdum uero ut hic, de omnibus ſectis ſequitur, quod ſibi commodius eſt, ad finem diſputationis ad omnes populos ſpectantis. IIS, *qui omnia recta, &c.* ʒ ut Platonici, Peripatetici, Stoici, Ariſtonij. ET *aut nihil omnino* ʒ ut Stoici. AVT *certe nullum* ʒ ut Platonici, & Peripatetici. SIVE *in Academia uetere* ʒ Platonica doctrina. Cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone, hi in Academia Platonis gymnaſio ſucceſſerunt. Polemo e luxurioſo conſtantiſſimus philoſophus effectus eſt. Vide Laertium. Ariſtoteles uero in Lyceo altero gymnaſio docuit, in eodemque Theophraſtus, & eius ſucceſſores. RE *congruentes* ʒ Ita & in I. Academ. Vna,

&

& conſentiens duobus uocabulis philoſophiae forma inſtituta eſt Academicorum, & Peripateticorum; qui rebus congruentes nominibus differebant. ARISTONIS] Ariſto Zenonis auditor fuit, de quo Cicero lib. II. de Fin. Quae prima natura appetit, Ariſtoni, & Pyrrhoni uiſa ſunt pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauiſſime aegrotare nihil dicerent intereſſe: contra quos recte iam diu deſitum eſt diſputari. HAEC *quae dixi probentur*] Profitebuntur legem eſſe naturalem, iuſque non opinione hominum, ſed natura conſtare, quoniam quod eſt honeſtum ducunt expetendū per ſe, ſuaque natura, non opinione. SIBI *autem indulgentes*] Epicureos innuit. IN *hortulis*] in hortulis ſuis Epicurus Athenis philophatus, eos teſtamento legauit ſectatoribus ſuis: De his in Fin. ſic Atticus loquitur: Sum equidem multum cum Phaedro in Epicuri hortis, cuius imaginem nō ſolum in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis, & anulis habent. AB *omni ſocietate reip. faceſſant*] ne his opinionibus perturbent animos ciuium. lib. I. de Fin. ait, Vellem equidem, aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior (eſt enim non ſatis politus ijs artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruiſſet alios a ſtudijs. ACADEMIAM *recentem*] quae res ab alijs decretas, & firmatas in utrumque partem uerſabat. EGO] ut uetus Academicus. SVBMOVERE *non audeo*] improbare non audeo: poteſt enim diſputationibus ſuis aliquid emendare, quod perperam affirmatum ſit, ſed in ijs, quae inſtruximus, & compoſuimus, cupio ut quieſcat. NAM *ſine illius ſuffimentis expiati ſumus*] Metaphora a ſacerdotibus ſumpta, qui a noxijs, & fraudibus expiabant, quae poterant expiari. innuit, nihil ſceleris contineri in his, quae inſtruxit, & compoſuit, ſed neque indigere illius expiationibus. nam, cum ius naturale eſſe ſtatuatur; nullibi poſſunt impij tacitum iudicium conſcientiae ſubterfugere. QVAE *quondam*] ut aurea aetate, de qua Ouid. I. Metamorph.

Aurea prima ſata eſt aetas, quae uindice nullo,
Sponte ſua ſine lege fidem, rectumque colebat.

MVLTIFARIAM] multis in locis. PRAESEPE *falſa ſunt*] hinc quidam Leges araneorum telis perſimiles dixit. IN *fabulis*] In tragoedia furiae Oreſtem inſectantur. SED *angore conſcientiae*] Ouid. Faſt. I.

Conſcia mens, ut cuique ſua eſt, ita concipit intra
Pectora pro facto ſpemque metumque ſuo.

QVOD *ſi homines*] ſi ius non eſſet naturale, remoto ſupplicij metu, nullus eſſet impijs, conſcientiae terror. QVORVM *tamen*] Remoto ſupplicij metu, tamen conſcientiae terror ſupereſt impijs. QVAE *ſi appellare auaent impij, &c.*] Si, inquit, impij confitentur haec iudicia a natura proficiſci, quanto magis id facere debent boni? CALLIDI] Cicero lib. III. de Natura deo. Verſutos, inquit, appello, quorum mens celeriter uerſatur: callidos autem, quorum tamquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. NAM *quid*] Diſſimilitudo iuſti, & incauti. NOSTER *quidem*] Iuſtus ſi omnes peccandi occaſiones habeat, a iuſtitia tamen numquam diſcedet. IS *uero*] Iniuſtus ſi nil nocuerit, calliditatis cauſſa, non iuſtitiae id aget. IAM *uero*] In eos diſputat, qui ius nihil aliud eſſe cenſent, quam quod lege cautum eſt: ut hominum inſtitutis, non natura conſtare uideatur. TRIGINTA *illi Athenis*] Hiſtoria eſt apud Iuſtinum lib. V. INTERREX *noſter*] L. Flaccum intelligit, de quo in Rullum ſic loquitur: Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit, ut omnia, quaecumque ille feciſſet, eſſent rata. Etiam regibus exactis Romae dicebatur Interrex, qui, propter abſentes, aut mortuos conſules, nouis conſulibus creandis, aut dictatori creando comitijs praeerat, ut tum L. Flaccus.

C I C E R O

QVOD ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutisq. populorū; etſi, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt; negliget leges, easq. perrumpet, ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. ita fit, ut nulla ſit omnino iuſtitia, ſi neq. natura eſt, & ea, quae propter utilitatem conſtituitur, utilitate alia conuellitur. Atque, ſi natura confirmatura ius non erit, uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas? ubi patriae caritas? ubi pietas? ubi aut bene merendi de altero, aut referendae gratiae uoluntas poterit exſiſtere? nam haec naſcuntur ex eo, quod natura propenſi ſumus ad diligendos homines; quod fundamentum iuris eſt. Neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos caerimoniae, religionesq. tolluntur: quas non metu, ſed ea coniunctione, quae eſt homini cum deo, conſeruandas puto. quod ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententijs iudicum, iura conſtituerentur: ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamenta falſa ſupponere, ſi haec ſuffragijs, aut ſcitis multitudinis probarentur. quae ſi tanta poteſtas eſt ſtultorum ſententijs, atque iuſſis, ut eorum ſuffragijs rerum natura uertatur: cur non ſanciunt, ut, quae mala, pernicioſaq. ſunt, habeantur pro bonis, ac ſalutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere poſſit, bonum eadem facere nō poſſit ex malo? atqui uos legem bonam a mala nulla alia, niſi naturae, norma diuidere poſſumus: nec ſolum ius, & iniuria natura dijudicatur, ſed omnino omnia honeſta; ac turpia. nam & commmunis intelligentia nobis notas res efficit, eaq. in animis noſtris inchoauit, ut honeſta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. Haec autem in opinione exiſtimare, non in natura poſita, uere dementis eſt. nam nec arboris, nec equi uirtus quae dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt; ſed in natura. quod ſi ita eſt; honeſta quoque, & turpia natura dijudicanda ſunt. nam, ſi opinione uniuerſa uirtus, eadē eius etiam partes probarentur. quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa indicet? Eſt enim uirtus perfecta ratio: quod certe in natura eſt: igitur omnis honeſtas eodem modo. nam, ut uera & falſa, ut conſequentia & contraria ſua ſponte, non aliena, iudicantur; ſic conſtans, & perpetua ratio uitae, quae eſt uirtus,

tus, itemq. inconſtantia, quod eſt uitium, ſua natura probatur. Nos ingenia iuuenum non item ad ingenia: natura uirtutes, & uitia, quae exſiſtunt ab ingeniis, iudicabuntur. an ea non aliter? honeſta, & turpia non ad naturam referri neceſſe erit? Quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. ipſum enim bonũ non eſt in opinionibus, ſed in natura: nam, ni ita eſſet, beati quoque opinione eſſent. quo quid dici poteſt ſtultius? Quare, cum & bonum, & malum natura iudicetur; & ea ſint principia naturae; certe honeſta quoque, & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq. diſſenſio: &, quia non idem contingit in ſenſibus, hos natura certos putamus; illa, quae alijs ſic, alijs ſecus, nec iiſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit a uero: animis omnes tenduntur inſidiae, uel ab iis, quos modo enumeraui, qui teneros & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quae penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditijs corrupti, quae natura bona ſunt, quia dulcedine hac, & ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut concluſa mihi iam haec ſit omnis oratio, id quod ante oculos ex iis eſt, quae dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam aequitatem, & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni, errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum: per ſe igitur ius eſt expetendum, & colendum. quod ſi ius: etiam iuſtitia: ſic in ea reliquae quoque uirtutes per ſe colendae ſunt.

EXPLANATIO

OBTEMPERATIO *ſcriptis legibus* ʒ Interdum nomina regunt caſus ſuorum uerborum, ut Reditus in gratiam: ſic Obtemperatio legibus. quod ubi fiat a bonis auctoribus, obſeruandum eſt, temere nihil innouandum. VT *iidem dicunt,* ʒ Epicureos notat, quorum duo capita comparat, & collidit, ius ab inſtitutis ortum eſſe, & ab utilitate profectum: nam utilitate perrumpentur leges & inſtituta. ATQVI *ſi* ʒ Inductione probat uirtutes omnes tolli, ſi lex non ſit naturalis. QVOD *ſi populorum* ʒ Si iuſtum opinione contineretur, ius eſſet latrocinari. ATQVI *nos* ʒ ex oppoſito concludit legem non conſtare opinione, quia ſcilicet natura conſtet. NAM & ʒ Confirmatio concluſionis ex efficiente cauſſa legis. HAEC *autem* ʒ Argumentum a paribus, Si arboris, & equi uirtus natura conſtat, conſtat & hominis. NAM *ſi opinione* ʒ Argumentum a genere ad ſpecies. CATVM ʒ Varro Catum acutum interpretatur. Et apud Lucilium: Cata dicta. AD *ingenia* ʒ ad opiniones. QVOD *laudabile* ʒ Diſputatur ex effectis ad cauſſam: Si bonum natura non conſtat, neque beatitudo. QVARE ʒ Concluſio: Bona, & mala natura conſtant, ergo honeſta, & turpia. SINT *principia naturae* ʒ referantur ad naturam, quae inter utraque uerſatur. IMITATRIX ʒ quia ſimile quiddam habeat naturalis boni, lenitatem ſcilicet, & ſuauitatem delectans mentem aberrare facit. SCABIE ʒ pruritu. SEQVITVR, ʒ Vltimum huius diſputationis caput, quo concluditur primaria quaeſtio. Quidquid a bonis diligitur, per ſe diligendum eſt: Ius a bonis diligitur, Eſt igitur per ſe diligendum. QVOD *ſi ius* ʒ Argumentum a coniugatis.

CICERO

QVVID liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine praemio benigna eſt, gratuita; ſi cum mercede, conducta. nec eſt dubium, quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium, non fructum, ſequatur. Ergo item iuſtitia nihil expetit praemij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq. omnium uirtutum cauſſa, atque ſententia eſt. Atque etiam, ſi emolumentis, non ſuapte ſponte, uirtus expetitur; una erit uirtus, quae malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quaecumque agit, ita minime eſt uir bonus: ut, qui uirtutem praemio metiuntur, nullam uirtutem niſi malitiam putent. Vbi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſſa benigne facit? ubi gratus, ſi non eum ipſum, cui referunt gratiam, ipſi cernũt grati? ubi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deſerendus, & abiiciendus eſt, deſperatis emolumentis, & fructibus. quo quid poteſt dici immanius? quod ſi amicitia per ſe colenda eſt; ſocietas quoque hominũ, & aequalitas, & iuſtitia per ſe expetenda. quod ni ita eſt; omnino iuſtitia nulla eſt. id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, iuſtitiae mercedem quaerere. Quid XIX
uero de modeſtia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq. dicemus? infamide ne metu non eſſe petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo, & uerecundi ſunt, ut bene audiant; &, ut rumorem bonũ colligant, erubeſcunt pudici etiam ✤ Ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo notatum, putant. quid enim? poſſumus eos, qui a ſtupro arcentur infamiae metu, pudicos dicere, cum ipſa infamia propter rei turpitudinem conſequatur? nã quid aut laudari rite, aut uituperari poteſt, ſi ab eius natura receſſeris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, ſi erunt perinſignes, habebunt aliquid offenſionis; animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipſis uitijs facillime perſpici poteſt. quid. n. foedius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate, et ſtultitia dici poteſt? quid ergo? eos, qui ſingulis uitiis excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miſeros dicimus,

dicimus, an propter uim, turpitudinemq. uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtutem dici poteſt. Poſtremo, ſi propter alias res uirtus expetitur; melius eſse aliquid, quam uirtutem, neceſſe eſt. Pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quae & cum adſunt, perparua ſunt; &, quam diu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. An, id quod turpiſſimum dictu eſt, uoluptatem? at in ea quidem ſpernenda, & repudianda, uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta ſeries rerum, ſententiarumq. ſit, atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi me retinuiſsem. Q. Quo tandem? libenter enim, frater, ad iſtam orationem tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quo referuntur, & cuius adſciſcendi cauſſa ſunt facienda omnia, controuerſam rem, et plenā diſſenſſionis inter doctiſſimos, ſed aliquando tamen iudicandam. A. Qui iſtud fieri poteſt, L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? A. Quia me Athenis audire ex Phaedro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum pro conſul ex praetura in Graeciam ueniſset, Athenis philoſophos, qui tum erant, in locum unum conuocaſſe, ipſiſq. magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum: quod ſi eſsent eo animo, ut nollent aetatem in litibus conterere, poſse rem conuenire: & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum. M. Ioculare iſtud quidem, Pomponi, & a multis ſaepe deriſum: ſed ego plane uellem me arbitrum inter antiquam Academiam, & Zenonem datum. Att. Quo tandem iſtud modo? M. Quia de re una ſolum diſſident, de ceteris mirifice congruunt. At. Ain' tandem? de una re eſt ſolum diſſenſio? M. Quae quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod ſecundum naturam eſſet, quo iuuaremur in uita, bonum eſſe decreuerint; hic, niſi quod honeſtum eſset, nihil putarit bonum. Att. Paruam uero controuerſiam dicis, ac non eam, quae dirimat omnia. M. Probe quidem ſentis, ſi re, ac non uerbis, diſſiderent.

EXPLANATIO

QVID *liberalitas* } Eadem diſputatio continuatur inductione uirtutum, quae per ſe, & ſua natura
expetuntur, non opinione, & fructu. ERGO *item* } E paribus concluditur idem de reliquis uir-
tutibus. ATQVE *etiam* } Ex adiunctis argumentatur: Si uirtus fructu expetitur, malitia tantum e-
rit, & aſtutia. MALITIA } Cicero lib. III. de nat. deo. Eſt enim malitia uerſuta, & fallax nocen-
di ratio. Et Tuſc. IV. Virtutis contraria eſt uitioſitas: ſic enim malo, quam malitiam appellare, eam,
quam Graeci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiuſdam uitij nomen eſt, uitioſitas omnium. VBI
enim } Argumentum a coniugatis illuſtrat propoſitionem per inductionem partium uirtutis. SANCTA }
quam uiolare nefas ſit. AMICITIA } Cicero lib. I. de nat. deo. Carum ipſum uerbum eſt amoris,
ex quo amicitiae nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda,
quem diligimus: non erit iſta amicitia, ſed mercatura quaedam utilitatum ſuarum. prata, & arua, &
pecudum greges diliguntur iſto modo. TOTO *pectore* } toto animo. QVOD *ſi* } A paribus, & adiun-
ctis concludit iuſtitiam per ſe expetendam. QVID *uero* } Continuatur inductio aliarum uirtu-
tum, quae per ſe expetuntur. MODESTIA } Virtus eſt, per quam honeſtus pudor moderationem
conſeruat. TEMPERANTIA } Virtus eſt, per quam moderate dominamur libidini, ac reliquis non
rectis impulſibus animi. CONTINENTIA } Virtus eſt, per quam in uictu modeſte dominamur ap-
petitui. VERECVNDIA } Virtus eſt, per quam ueremur homines offendere. PVDOR } Virtus
eſt, per quam timemus dedecus, & ruborem affert. PVDICITIA } Virtus eſt, per quam corporis
abuſus non permittitur. PETVLANTES } Vitium eſt, ſuperioribus omnibus uirtutibus oppo-
ſitum. INNOCENTES } Virtus eſt, per quam nemini nocemus, & ab alieno abſtinemus ma-
nus. NVLLVM } neminem. IVDICIO *ipſo* } ipſa lege ſcripta. PERINSIGNES } ualde no-
tabiles. ANIMI *deformitas* } Collatio minoris ad maiorem. AD *contrariam laudem* } nam beati uir-
tutis laude beati, ſicut miſeri uitij, turpitudine miſeri ſunt. SI *propter alias res* } Ex adiunctis diffe-
ritur, uirtutem non ob aliud expeti. VIDETIS *ne,* } Ex fine bonorum, qui ſecundum naturam eſt,
concludit, legemq, quia ſibi proponit doctrinam ſummi boni, eſſe ſecundum naturam. PLENAM *diſ-
ſenſionis* } Nam iſta de finibus diſſenſio ſectas philoſophorum potiſſimum diſtinxit. L. GELLIO } Ora-
tor erat hic Gellius, ut eſt in Bruto: & Ciceroni ciuicam coronam deberi a repub. dixit, ut eſt in Pi-
ſonem. Sed, & pro Sextio a Cicerone uir clariſſimus, & fortiſſimus conſul dicitur. Meminit & huius.
Plutarchus in Cicerone. EX *Phaedro meo* } Epicureus fuit hic Phaedrus, de quo Cicero lib. I. de Fin
Niſi tu Phaedrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum utrumque audiui &c. PROCON-
SVL } cum imperio conſulari. AVCTOREM } hortatorem, ſuaſorem. POLLICITVM. } Foedum
gloſſema ſequebatur in omnibus libris: Si poſſet inter eos aliquid conuenire: quod ſcriptus liber non
habet, nec omnino ſententia poſtulat: itaque deleuimus. Haec Paullus pater. QVIA *de re una* } de
ſummo bono. quod enim Zeno ſolum ſummum bonum, Academia ſummum quidem bonum, ſed non ſo-
lum, aiebat eſſe. QVIPPE *cum* } Diſſenſio in definitione boni. PERPARVAM *uero* } id eſt, neque paruam,
& eam, quae dirimat omnia.

CICERO

A. Ergo *aſſentiris Antiocho, familiari meo, (magiſtro enim, non audeo dicere) quo cum uixi, & qui me ex noſtris paene conuellit hortulis, deduxitq. in Academiam perpauculis paſſibus. M. Vir iſte fuit ille quidem prudens, & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihique, ut ſcis, familiaris: cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari. A. Qui iſtuc tandem uides? M. Quia ſi, ut Chius Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret, quod honeſtum eſſet; malumque, quod turpe; ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſsent, intereſſe: ualde a Xenocrate, & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet; eſſetq. inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio: nunc uero, cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerant, hic ſolum; bonum dicat; itemq. dedecus illi ſummum malum, hic ſolum, diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod Xenocrates, quod Ariſtoteles, loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus: in qua, quoniam uſucapionem* XII. *tabulae intra quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci ueterem poſseſsionem Academiae ab hoc acuto homine non ſinemus; nec Mamilia lege ſinguli, ſed nos tres arbitri fines rogemus. Q. Quamnam igitur ſententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pegerit, iјsq. parere. Q. Praeclare, frater; iam nunc a te uerba uſurpantur ciuilis iuris, & legum: quo de genere expecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna diiudicatio eſt, ut ex te ipſo ſaepe cognoui. & certe ita res ſe habent, ut, ex natura uiuere, ſummum bonum ſit, id eſt, uita modica, & apta, uirtute perfrui, aut naturam ſequi, & eius quaſi lege uiuere, id eſt, nihil, quantum in ipſo ſit, praetermittere, quo minus ea, quae natura poſtulet, conſequatur; quod inter haec uelit uirtute tamquam lege uiuere. quapropter hoc dijudicari, neſcio an umquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt: ſiquidem id, quod ſuſcepimus, perfecturi ſumus. A. At ego huc declinabam, nec inuitus. Q. Licebit alias: nunc id agamus, quod coepimus, cum praeſertim ad id nihil pertineat haec de ſummo malo, bonoq. diſſenſio. M. Prudentiſſime, Quincte, dicis. nam, quae a me adhuc dicta ſunt,* *

Q. Nec Lycurgi leges, neque Solonis, neque Charondae, neque Zaleuci, nec noſtras XII. *tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem uiuendi, & diſciplinam daturum eſſe.*

EXPLANATIO

Ergo *aſſentiris*] Significat huius conciliationis auctorem fuiſſe Antiochum, qui, ut eſt primo de Natu. deo. librum edidit de hac conciliatione. Non *audeo*] propter Epicureos. Hortulis,] Metonymia eſt, pro ſecta Epicurea. Perpauculis *paſſibus*] uel minimis diſputationibus. Vir *iſte fuit*] Sic Antiochus in Lucullo laudatur; Antiochus me ualde mouet, uel quod amaui hominem, ſicut ille me, uel quod ita iudico politiſſimum, & acutiſſimum noſtrae memoriae philoſophorum omnium. Nunc *uero*] Declaratur conſenſio rerum in bonis corporis, & fortunae. Quoniam *uſucapionem*] Iocus ex ambiguo de finibus agrorum, & bonorum. Vt enim per arbitros reguntur fines agrorum ſpatio quinque pedum, quod uſucapi non poſſit, & terminis per ueterem poſſeſſorem, a quo pacti ſunt demonſtratis: ſic per nos arbitros conſtituantur bonorum, & malorum definitiones differentia a ueteribus lata, & poſita. Depaſci] uſucapi. Acuto *homine*] Periphraſis eſt Zenonis Stoici. Nec *Mamilia lege ſinguli, ſed nos tres arbitri fines regemus.*] Pro, Nos, antiqui libri habent, Ex ijs, mendoſe, ſed unde tamen elici ueritas poſſit. nam a Cicerone ſcriptum, E XII, ſuſpicari licet: ut de XII. tabulis intelligatur. Praeclare, *frater*] Ad dialogi decorum collaudatur Cicero ſicut ante, his uerbis, Alte uero, & ut oportet a capite frater repetis, quod quaerimus. Ita *res ſe habent*,] hi ſunt termini, quos Socrates pegit. Inter *haec*] quae natura poſtulat. Siquidem *id*,] onus nimirum oſtendendi terminos. Nec *Lycurgi leges*,] Lycurgus Lacedaemonijs, Solon Athenienſibus leges tulerunt, eaq. Graecorum legiſlatorum praecipua lumina fuerunt. De ijs Plutarchus, in eorum uitis. Charondas Tyrius Catanenſibus leges tulit, & Zaleucus Locrenſis Zephyrijs Italiae populis. De ijs Valerius lib. VI. capit. 5. Plebiscita] Liuius lib. III. De lege Horatia, omnium primum cum ueluti in controuerſo iure eſſet, tenerentur ne patres plebiſcitis, legem centuriatis comitijs tulere, ut, quod tribuni plebis iuſſiſſent, populus teneret.

CICERO

M. *Eſt huius uero diſputationis, Quincte, proprium id, quod exſpectas, atque utinam eſset etiam facultatis meae: ſed profecto ita ſe res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatricemq. uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit mater bonarum omnium rerum ſapientia: a cuius amore, Graeco uerbo, philoſophia nomen inuenit: qua nihil a dijs immorta-*

*immortalibus uberius, nihil florentius, nihil prae-
ſtabilius hominum uitae datum eſt. haec enim una
nos cum ceteras res omnes, tum, quod eſt difficilli-
mum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus. cuius
praecepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non
homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam,
qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſe habere ſentiet
diuinum; ingeniumq. in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum
aliquod, dedicatum putabit; tantoq. munere deo-
rum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet;
&, cum ſe ipſe perſpexerit, totumq. tentarit, in-
telliget quemadmodum a natura ſubornatus in ui-
tam uenerit, quantaq. inſtrumenta habeat ad obti-
nendam, adipiſcendamq. ſapientiam; quoniam prin-
cipio, rerum omnium quaſi adumbratas intelligen-
tias animo, ac mente conceperit; quibus illuſtratis
ſapientia duce, bonum uirum, & ob eam ipſam
XXIII cauſſam cernat ſe beatum fore. nam, cum animus,
cognitis perceptisq. uirtutibus, a corporis obſequio,
indulgentiaq. diſceßerit, uoluptatemque, ſicut la-
bem aliquam decoris, oppreßerit; omnemq. mor-
tis, dolorisq. timorem effugerit; ſocietatemq. cari-
tatis coierit cum ſuis; omnesq. natura coniunctos
ſuos duxerit; cultumq. deorum, & puram religio-
nem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum,
ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijcienda
contraria; quae uirtus ex prouidendo eſt appellata
prudentia: quid eo dici, aut cogitari poterit bea-
tius? idemq. cum caelum, terras, maria, rerumq.
omnium naturam perſpexerit; eaque unde genera-
ta, quo reditura, quando, quo modo obitura, quid
in iJs mortale, & caducum, quid diuinum, aeter-
numq. ſit, uiderit; ipſumq. ea moderantem, & re-
gentem paene prehenderit; ſeſeq. non unis circum-
datum moenibus popularem alicuius definiti loci,
ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis agnoue-
rit: in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc
conſpectu, & cognitione naturae, dij immortales,
quam ſe ipſe noſcet, quod Apollo praecepit Py-
thius; quam contemnet, quam deſpiciet, quam pro
nihilo putabit ea, quae uulgo dicuntur ampliſſi-
ma. Atque haec omnia, quaſi ſaepimento aliquo,
uallabit diſſerendi ratione, ueri, & falſi iudican-
di ſcientia, & arte quadam intelligendi, quid
quamque rem ſequatur, & quid ſit cuique contra-
rium. cumq. ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſen-
ſerit; non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi uten-
dum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua ora-
tione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua
caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet
claros uiros, qua praecepta ſalutis, & laudis ap-
te ad perſuadendum edat ſuis ciuibus, qua horta-
ri ad decus, reuocare a flagitio, conſolari poſſit af-
flictos, factaque, & conſulta fortium, & ſapientum
cum improborum ignominia ſempiternis monumen-
tis prodere. quae cum tot res, tantaeq. ſint, quae
in homine ineſſe perſpiciantur ab ijs, qui ſe ipſi
uelint noſſe; earum parens eſt, educatrixq. ſapien-
tia. Att. Laudata quidem a te grauiter, & ue-
re: ſed quorſus haec pertinent? M. Primum ad
ea, Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quae
tanta eße uolumus. non enim erunt, niſi ea fue-
rint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio
& libenter, &, ut ſpero, recte, quod eam, cuius
ſtudio teneor, quaeq. me, quicumque ſum, effecit,
non poſſum ſilentio praeterire. A. Enimuero fa-
cis & merito, & ipſe; fuitq. id, ut dicis, in hoc
ſermone faciendum.*

EXPLANATIO

VITIORVM *emendatricem &c.*} Duo propria legis officia, emendatio uitiorum, & commendatio uirtutum. FIT *mater ſapientia*} Ab ea enim proficiſcitur lex uitiorum emendatrix, & uirtutum commendatrix. QVA *nihil*} E Timaeo Platonis, id acceptum eſt, cum de oculis loquitur: Ἐξ ὧν ἐποριςάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν, οὔθ' ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν: E quibus philoſophiam adepti ſumus, quo bono maius nec accedit, nec accidet umquam mortalium generi donatum a dijs. Idem Cicero Tuſcul. I. Philoſophia uero omnium mater artium, quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum; ut ego, inuentum deorum? SED *Delphico deo*} Sapientum ſententiae Delphis in Apollinis templo ſculpebantur, & tamquam oracula deo attribuebantur. Tres autem ſententias Chilo Lacedaemonius Delphis conſeruauit, (ut eſt apud Plinium lib. VII.) quae ſunt: Noſſe ſe quemque: Nihil nimium cupere: Comitem aeris alieni, atque litis, eſſe miſeriam. NAM, *qui ſe ipſum*} Delphici oraculi uis declaratur. INGENIVM} Animum. IN *ſe*} in corpore. SICVT *ſimulacrum*} Plato in Phaedone, & in Theaeteto docet hominem eſſe dei ſimilitudinem, & beatum fore, cum recuperarit ſuae ſimilitudinis exemplar. TANTO *munere*} animo ſcilicet, qui ingenitus eſt corpori. SVBORNATVS} adumbratus. In malam partem accipimus, cum ſubornatos teſtes audimus. VENERIT} deſcenderit. QVONIAM *principio,*} Quoniam, dixit, ut cauſſam afferret, cur dixiſſet, A natura ſubornatus. QVIBVS *illuſtratis*} Quibus intelligentijs in lucem poſitis. NAM, *cum animus,*} Inductio trium philoſophiae partium, nimirum Ethicae, Phyſicae, & Dialecticae, quas percepimus e primis intelligentijs a natura illuſtratis. SOCIETATEMQVE *caritatis*} Putarit ſe caritate, & amicitia cum hominibus coniunctum. EX *prouidendo*} Notatione ſui nominis prudentia definitur, ſicut antea lex a legendo. VNDE *generata*} In elementis, & inde compoſitis comprehenditur Phyſica. QVOD *in ijs mortale*} Plato praeter deum animoſque tum ſtellarum, tum hominum, nil aeternum facit: mundum enim creatum docet, & ita compactum, ut diſſolui quidem non poſſit, niſi ab eo, qui colligauit, ut eſt in Timaeo. IPSVMQVE} Periphraſis eſt ſummi dei. SESEQVE} Stoicorum ſententia eſt, de qua etiam in Academicis. IN *hac ille*} ſtatuit Apollinis oraculum expleri cognitione Phyſica. QVASI *ſaepimento.*}

Sumpſit hoc de Stoicorum opinionibus. nam hi, ut oſtendit Laertius, Dialecticam περιφράγματι, id eſt ſaepimento, comparabant. ILLA *ſubtili*] Zenonis eſt hoc poſt Ariſtotelem, dicere omnem uim loquendi in duas diſtributam partes, Dialecticam, & Rhetoricam. Rhetoricamque, quod fuſa, & perpetua ſit, palmae ſimilem eſſe, Dialecticam uero pugno, quod Dialectici compreſſius, & ſubtilius diſputent. Quod diſcrimen etſi perſaepe ſequitur Cicero, aliquando tamen aperte deridet, ut II. de Fin. Quaſi uero, inquit, perpetua oratio Rhetorum ſolum, non etiam philoſophorum ſit. QVA *regat*] collaudatio Rhetoricae. QVAE *cum tot*] Concluſio eſt, quod eae res ſint naturales homini, & philoſophiae partes. unde conſtat philoſophiam in natura poſitam. PRIMVM *ad ea*] Ratio laudatae philoſophiae eſt, ut lex quoque laudetur, quae philoſophia ipſa eſt, & quia Cicero ex ea effectus eſt orator. QVICVMQVE *ſum*,] Sic in Oratore perfecto: Et fateor me Oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex Rhetorum officinis, ſed ex Academiae ſpatijs exſtitiſſe. ET *merito*,] Eſt enim philoſophia omni laude digna. ET *ipſe*;] qui eius ſtudio teneris, & effectus es, quicumque es.

IN
M. TVLLII. CICERONIS
DE. LEGIBVS
LIBRVM. II.
Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

SED uis ne, quoniam & ſatis iam ambulatum eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, & in inſula, quae eſt in Fibreno, (nam id opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M. Sane quidem. nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecum ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo; magnificaſq. uillas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti nilos, & euripos uocant, quis non, cum haec uideat, irriſerit? itaque, ut tu paullo ante, de lege, & de iure diſſerens, ad naturam referebas omnia: ſic in his ipſis rebus, quae ad requietem animi, delectationemq. quaeruntur, natura dominatur. quare antea mirabar, (nihil.n.his in locis, niſi ſaxa, et montes, cogitabam: idq. ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc contra miror, te, cum Roma abſis, uſquam potius eſſe. M. Ego uero, cum licet plures dies abeße, praeſertim hoc tempore anni, & amoenitatem, & ſalubritatem hanc ſequor. raro autem licet. ſed nimirum me alia quoque cauſſa delectat, quae te non attingit ita. Att. Quae tandem iſta caußa eſt? M. Quia, ſi uerum dicimus, haec eſt mea, & huius fratris mei germana patria. hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nunc quidem eſt, lautius aedificatam patris noſtri ſtudio: qui, cum eßet in firma ualetudine, hic fere aetatem egit in litteris: ſed hoc ipſo in loco, cum auus uiueret, & antiquo more parua eßet uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eße natum. quare ineſt neſcio quid, et latet in animo, ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſi quidem etiam ille ſapientiſſimus uir, Ithacam ut uideret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. Att. Ego uero tibi iſtam iuſtam caußam puto, cur huc libentius uenias, atque hunc locum diligas. quin ipſe, uere dicam, ſum ipſi uillae amicior modo factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus, & procreatus es. mouemur enim, neſcio quo pacto, locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt ueſtigia. me quidem ipſae illae noſtrae Athenae non tam operibus magnificis, exquiſitisq. antiquorum artibus delectant, quam recordatione ſummorum uirorum, ubi quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus: ſtudioſeq. eorũ etiam ſepulcra contemplor. quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula paene mea tibi oſtendiſſe. Att. Et quidem, me cognoße, admodum gaudeo. ſed illud tamē quale eſt, quod paullo ante dixiſti, hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam eße ueſtram? num quid uos duas habetis patrias? an ne eſt una illa patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi, et omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unam naturae, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi R. ciuitatem ſuſceptus eſt. ita, cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut ueſtri Attici, prius quam Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes conferre ſe iuſſit, & Sunij erant ijdem, & Attici: ſic nos & eam patriam dicimus, ubi nati & illam, qua excepti ſumus. ſed neceße eſt caritate eam praeſtare, qua reip. nomen uniuerſae ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos

totos dedere, & in qua noſtrà omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus. dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quae genuit, quam illa, quae excepit. itaque ego hanc meam eſſe patriam prorſus numquam negabo, dum illa ſit maior, & haec in ea contineatur.

EXPLANATIO

ILLI *alteri flumini*] Duo enim flumina Ciceronis fundum Arpinatem alluebant, Liris, & Fibrenus. Silius lib. IIX. QVI *nunc*] adulta aeſtate. MAGNIFICASQ. *uillas*,] Vt Luculli, Hortenſij, Philippi. NILOS *& Euripos*] Ita uocarant aquaeductibus exundantes, & Euboici Euripi ſimilitudinem habentes. NISI *ſaxa*] Cicero ad Att. Nam Arpinum quid ego te inuitem: τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος, οὔτι ἔγωγε ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι. ET *uerſibus*] Vt Mario poemate. PLVRES *dies abeſſe*] Aberat enim Roma Arpinum. Hoc *tempore anni*] eſtate. AMOENITATEM] Ita in epiſt. ad Q. fratrem: Ego ex magnis caloribus, non enim meminimus maiores, in Arpinati ſumma cum amoenitate fluminis me refeci ludorum diebus. GERMANA *patria.*] uera patria. ORTI *ſtirpe antiquiſſima*] Ferunt Ciceronem Arpini natum matre Heluia, patre equeſtris ordinis, ex regio Volſcorum genere. VT *illa Curiana in Sabinis*,] De hac Curij uilla ita Cicero in lib. de ſenectute Catonem loquentem inducit: Ergo in hac uilla M'. Curius cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, conſumpſit extremum tempus aetatis, cuius quidem uillam ego contemplans, abeſt enim non longe a mea, admirari ſatis non poſſum uel hominis ipſius continentiam, uel temporum diſciplinam. ITHACAM *ut uideret*] Ita lib. I. de Orat. Cuius rei tanta uis, ac natura eſt, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis tamquam nidulum affixam, ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret. MOVEMVR *enim*] Eadem lib. 5. de Finibus. OPERIBVS] qualia erant propylaea illa a Pericle exſtructa. EXQVISITISQ. *artibus*] ut picturis, & ſtatuis. INCVNABVLA] Ita uocantur lectuli infantium in cunis. ILLA *patria communis?*] nimirum Roma. Ea enim eſt Municipum communis patria, & ita municipes ciues Romani. VNAM *naturae*,] id eſt, in qua nati ſunt. ALTERAM *ciuitatis:*] nimirum, cuius facti ſunt municipes. LOCI *patriam*] germanam ſcilicet. ALTERAM *iuris:*] ciuitatis, in quam ſuſceptus eſt. VT *ueſtri Attici, prius quam Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes conferre ſe iuſſit, & Symfrantidem & acticis: ſic nos &c.*] Sic duo ueteres libri: a quibus minimum ceteri diſſentiunt. mendum tollere, & integritatem loco reſtituere conatus eſt, homo doctrina inſigni, Hadrianus Turnebus; &, litterarum ſimilitudinem imitatus, legendum putauit, pro, Et Symfrantidem[ͅ] & acticis, Et Sunij erant ijdem, & Attici. qui licet ab antiqua ſcriptura non longe diſceſſerit; ueritatem tamen fortaſſe non attigit. quo enim teſte probatur, & Sunios fuiſſe eoſdem, & Atticos, prius quam a Theſeo ex agris in unam urbem cogerentur? Sunium in Attica Promontorium ſatis notum: incolae tamen Atticae regionis, in qua duodecim opida fuere, non ab uno Sunio potius, quam a reliquis, nomen capere debuerunt. quamquam nec Sunium inter ea uideo nominatum. nam duodecim illa opida ſic a Strabone appellata: Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelia, Eleuſis, Aphydna, Thoricus, Brauro, Cytherus, Sphettus, Cepheſia, Phalerus. itaque uerius, ut mihi uideor, legendum opinor: Et Symfratoras eſſe ex Atticis: id eſt, ut, qui erant antea, & dicebantur Attici a regione, in unam urbem congregati, tribuum ſocietate iungerentur. φρατρία enim tribus: unde φράτορες: quo uerbo uſus eſt Ariſtophanes in Pluto, & Ariſtoteles Polit. II. inde Συμφράτορες. Illud quoque, Prius quam Theſeus, mutandum credo, & reponendum, Poſtquam Theſeus. nam, cum hic Cicero loquatur de duabus patrijs, naturae una, ciuitatis altera: naturae, qualis Catoni Tuſculum fuit, Arpinum Ciceroni; Ciuitatis, qualis utrique Roma: quomodo ad hanc ſententiam pertinet exemplum Atticorum, prius quam ex agris in urbem ſe conferrent, id eſt, cum unam tantum naturae patriam laberent, illam alteram ciuitatis adepti nondum eſſent? IN *aſtu*] Athenas. Terent. An in aſtu uenit. QVA *reip.*] Caritate ciuitas reip. nomen obtinet. QVASI *conſecrare*] ut ab ea recedere, aut aliquid auferre non liceat, quaſi dijs in perpetuum dicauerimus.

CICERO

AT. *Recte igitur Magnus ille noſter, me audiente, poſuit in iudicio, cum pro Balbo tecum ſimul diceret, remp. noſtrã iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe, quod ex eo duo ſui conſeruatores exſtitiſſent: ut iam uidear adduci, hãc quoque, quae te procreauit, eſſe patriam tuam. Sed uentũ in inſulam eſt. hac uero nihil eſt amoenius. ut enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus; & diuiſus aequaliter in duas partes latera haec alluit; rapideq. dilapſus, cito in unum confluit; & tantũ complectitur, quod ſatis ſit modicae palaeſtrae, loci: quo effecto, tamquam id habuerit operis, ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandũ, ſtatim praecipitat in Lirem, &, quaſi in familiam patriciam uenerit, amittit nomen obſcurius, Liremq. multo gelidiorem facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim; ut uix pede tentare id poſſim: quod in Phaedro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita: ſed tamen huic amoenitati, quemadmodum ex Quincto ſaepe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil, opinor, conceſſerit. Q. Eſt ita, ut dicis. caue enim putes Attici noſtri Amaltheo, plataniſq. illis quidquã eſſe praeclarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in*

umbra,

umbra, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſ
ſi ſumus, reuertamur. M. Praeclare exigis, Quin-
cte: at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi horum nihil
deberi poteſt. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi to-
tum dicamus diem. M. Ab Ioue Muſarum pri-
mordia, ſicut in Aratio carmine orſi ſumus. Q. Quor-
ſum iſtuc? M. Quia nunc itidem ab eodem, & a ce-
teris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda
primordia. Q. Optime uero, frater: & fieri ſic de-
IV *cet. M. Videamus igitur rurſus prius, quam ag-*
grediamur ad leges ſingulas, uim, naturamq. legis:
ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur
interdum errore ſermonis, ignoremusq. uim ſermo
nis eius, quo iura nobis definienda ſint. Q. Sane qui-
dem hercle: & eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc
igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, le-
gem neque hominum ingenijs excogitatam, nec ſci-
tum aliquod eſſe populorum; ſed aeternum quid-
dam, quod uniuerſum mundum regeret, imperandi,
prohibendiq. ſapientia. ita principem legem illam,
& ultimam, mẽtem eſſe dicebant, omnia ratione aut
cogentis, aut uetãtis dei: ex qua illa lex, quam dij hu
mano generi dederunt, recte eſt laudata. eſt enim ra-
tio, mensq. ſapientis ad iubendum, & ad deterren-
dum idonea. Q. Aliquoties iam iſte locus a te ta-
ctus eſt: ſed, ante quam ad populares leges uenias,
uim iſtius caeleſtis legis explana, ſi placet; ne aeſtus
nos conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morem
uſitati trahat. M. A paruis enim, Quincte, didi-
cimus, Si in ius uocat, *atque eiusmodi alias leges*
nominare. Sed uero intelligi ſic oportet, & haec,
& alia iuſſa ac uetita populorum, uim nõ habere ad
recte facta uocandi, & a peccatis auocandi: quae uis
non modo ſenior eſt, quam aetas populorum, & ci-
uitatum, ſed aequalis illius, caelum, atque terras
tuentis, & regentis, dei. neque enim eſſe mens diui-
na ſine ratione poteſt: nec ratio diuina non hanc uim
in rectis, prauiſq. ſanciendis habet. nec, quia nuſ-
quam erat ſcriptum, ut contra omues hoſtium co-
pias in ponte unus adſiſteret, a tergoq. pontem inter-
ſcindi iuberet, iccirco minus Coclitem illlum rem geſ
ſiſſe tantam fortitudinis lege, atque imperio putabi-
mus. nec ſi, regnante L. Tarquinio, nulla erat Romae
ſcripta lex de ſtupris, iccirco non contra illam legem
ſempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiae, Trici-
pitini filiae, attulit. erat enim ratio, profecta a re-
rum natura, & ad recte faciendũ impellens, & a de-
licto auocans: quae non tum denique incipit lex eſſe,
cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt: orta eſt au
tem ſimul cum mente diuina. Quamobrem lex uera,
atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum,
ratio eſt recta ſummi Iouis. Q. Aſſentior, frater,
ut, quod eſt rectum, uerum quoque ſit, neque cum
litteris, quibus ſcita ſcribuntur, oriatur, aut oc-
cidat.

EXPLANATIO

POsvit ʒ dixit. Cvm *pro Ambio* ʒ Quis hic Ambius fuerit, ignoratur: neque pro eo Ciceronem, aut
Pompeium dixiſſe, comperimus: utrumque autem pro Balbo; pro quo exſtat luculenta Ciceronis oratio:
itaque repoſui, Balbo, approbante Maffei libro ſcripto. Haec Paullus pater. Dvo *ſui conſeruatores* ʒ Ma-
rius, & Cicero. Hoc *quaſi roſtro finditur Fibrenus;* ʒ Alluſio ad aquilam Promethei in Caucaſo religati,
fibras exedentem. quamquam & nauium roſtris finduntur aquae. Modicae *palaeſtrae* ʒ Graecorum mo-
re palaeſtras in uillis Romani Ciceronis aetate habere coeperunt. Qvasi *in familiam patriciam* ʒ Tranſla-
tio ab ijs, qui in adoptionem tranſeuntes propriae familiae nomen relinquebant. Amittit *nomen* ʒ nam
poſt confluentem non iam Fibrenus, ſed Liris tantum dicitur. Lirem ſulphureum nominat Silius lib. I I X.
Facit *Socrates* ʒ In Platonis Phaedro in fontem, qui erat iuxta Ilyſſum, pede immiſſo frigus aquae tactu ex-
plorat. Thebanvs ʒ Mendoſum uerbum. fortaſſe, Thyamis. quod in Epiro flumen fuit ad Att. epiſt. I I.
lib. I. Plin. lib. I V. cap. I. Amaltheo ʒ Sic uocabatur amoeniſſimum in Pomponij uilla gymnaſium ab
Amalthea capra. Graecis etiam nominibus erant in Tuſculano Lyceum, & Academia, duo Ciceronis gymna-
ſia. Varro, Nec putant ſe habere uillam niſi multis uocabulis retineant Graecis. Cicero lib. I. ad Att. Velim
ad me ſcribas, cuiuſmodi ſit ἀμαλθεῖον tuum, quo ornatu, qua τοποθεσία, & quae poemata, quaſque hiſtorias
de ἀμαλθεία habes, ad me mittas. Nihil *deberi poteſt* ʒ non uis tibi deberi. Ab *Ioue Muſarum primordia* ʒ
Aratus Solenſis φαινόμενα ſcripſit, quorum principium eſt Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν ἄρρη-
τον. id eſt, Ab Ioue incipiamus, quem numquam mittamus indictum, & tacitum. Hunc imitatus Virgil.
Ecl. I I I. dixit, Ab Ioue principium Muſae. Iouem Stoici ſolum deorum omnium eſſe immortalem putant,
alijs omnibus in exuſtione pereuntibus: Arcemq. illius quandam in mundi centro commenti ſunt. Recta
docendi uia ʒ Vt a definitione proficiſcatur omnis inſtitutio. Hominvm *ingenijs* ʒ Vt Legislatorum. Prin-
cipem, *& ultimam* ʒ ſupremam, & infimam. Ex *qua* ʒ principe lege. Illa *lex.* ʒ ultima ſcilicet. Hv-
mano *generi* ʒ unde dicta eſt naturalis. Recte *eſt laudata* ʒ nam legis humanae laus ex diuina redundat.
Ad *populares leges* ʒ id eſt, ſcriptas, ut ſentit uulgus. Istivs *caeleſtis legis* ʒ quam ſupra principem dixit.
Aestvs *conſuetudinis* ʒ altera lex nimirum, ciuilis eſt, quae in opere aeſtuat, & Ioui dicata eſt. Absor-
beat, ʒ attrahat: Metaphora ab aeſtuantibus. A *paruis* ʒ dum eſſemus paruuli. Si *in ius uocat* ʒ Initium
eſt alicuius legis X I I. tabularum, de quibus infra: Diſcebamus enim pueri X I I. ut carmen neceſſarium, quas
iam nemo diſcit. Sed & communem patriam, patriam iuris paullo ſupra nominauit Cicero. Non *modo*
ſenior ʒ ſublimior. Caelvm ʒ caeleſtem legem. Atqve *terras* ʒ humanas, ſiue ciuiles leges. Sine *ra-*
tione ʒ qua tueatur, & regatur. In *rectis, prauiſq.* ʒ & proinde correlatiuis. Adsisteret, ʒ praeſens ſta-
ret. Fortitvdinis *lege,* ʒ ſumma ratione inſita in natura. Coclitis hiſtoria narratur a Liuio lib. I I. ab

v.c. & eiuſdem lib. 1. hiſtoria Sex. Tarquinij. A *rerum natura* ȝ Naturam Zeno definit eſſe ignem artificioſum ad gignenduin progredientem uia. QVAMOBREM ȝ legis principis definitio. RATIO *eſt recta* ȝ id eſt ad recte faciendum impellens. VERVM *quoque ſit* ȝ id eſt, uerae legis poteſtatem obtineat.

CICERO

M. Ergo, ut illa diuina mens, ſumma lex eſt; item, quod in homine eſt perfectum, eſt in mente ſapientis. quae ſunt autem uarie, & ad tēpus deſcripta populis, fauore magis, quam re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quae quidem recte lex appellari poſſit, eßе laudabilem, quibuſdam talibus argumentis docent. Conſtat profecto, ad ſalutem ciuium, ciuitatumq. incolumitatem, uitamq. hominum & quietam, & beatam inuentas eſſe leges; eoſque, qui primum eiuſmodi ſcita ſanxerint, populis oſtendiſſe ſe ea ſcripturos, atque laturos, quibus illi adſcriptis, ſuſceptiſque, honeſte, beateq. uiuerent: quae cum ita compoſita, ſanctaq. eßent, eas leges uidelicet nominarent. ex quo intelligi par eſt, eos, qui pernicioſa, & iniuſta populis iußa deſcripſerint, cum contra fecerint, quam polliciti, profeſſiq. ſint, quiduis potius tuliße, quam leges: ut perſpicuum eße poſſit, in ipſo nomine legis interpretando ineße uim, et ſententiam iuſti, & iuris legendi. Quaero igitur a te, Quincte, ſicut illi ſolent; quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſſam, quod eo careat, pro nihilo habenda ſit, id eſt ne numerandum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autē carens ciuitas eſt ne ob ipſum habēda nullo loco? Q. Dici aliter non poteſt. M. Neceſſe eſt igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorſus aſſentior. M. Quid, quod multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcuntur in populis, quae non magis legis nomen attingunt, quam ſi latrones aliqua cōceßu ſuo ſanxerint? nam neque medicorum praecepta dici uere poſſent, ſi quae inſcij, imperitiq. pro ſalutaribus mortifera conſcripſerint; neque iu populo lex, cuicuimodi fuerit illa, etiam ſi pernicioſum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq. diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quae ſupplicio improbos afficiunt, defendunt, ac tuentur bonos. Q. Praeclare intelligo: nec uero iam aliam eße ullam legem puto non modo habendam, ſed ne appellandam quidem. M. Igitur Titias, & Appuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidē? M. Et recte, quae praeſertim uno uerſiculo ſenatus, puncto temporis, ſublatae ſint. lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quae numquam abrogentur? M. Certe, ſi modo acceptae a duobus uobis erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus philoſophorum omnium, qui princeps de rep. conſcripſit, idemq. ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, prius quam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam: quod idem & Zaleucum, & Charondam feciße uideo: cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed reip. cauſſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerint: quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoque legis putauit eße, perſuadere aliquid, non omnia ui, ac minis cogere. Q. Quid, quod Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timaeus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior, mea quidem ſententia: meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed, ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem: loquimur, quod traditum eſt. Sit igitur hoc iam principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe omnium rerum, ac moderatores deos, eaque, quae gerantur, eorum geri ui, ditione, atque numine, eoſdemq. optime de genere hominum mereri, & qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri, piorumque, & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutae mentes haud ſane abhorrebunt ab utili, & a uera ſententia. quid eſt enim uerius, quam neminem eße oportere tam ſtulte arrogantem, ut in ſe rationem, & mentem putet ineſſe, in caelo, mundoq. non putet? aut ut ea, quae uix ſumma ingenij ratione comprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorū ordines, quem dierum, noctiumq. uiciſſitudines, quem menſium temperatio, quemq. ea, quae gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogunt, hunc hominem omnino numerari qui decet? cumq. omnia, quae rationem habent, praeſtent ijs, quae ſint rationis expertia; nefaſq. ſit dicere, ullam rem praeſtare naturae omnium rerum; rationem ineſſe in ea, confitendum eſt. Vtiles eße autem has opiniones, quis neget? cum intelligat, quam multa firmentur iureiurando, quantae ſalutis ſint foederum religiones, quam multos diuini ſupplicij metus a ſcelere reuocarit, quamq. ſancta ſit ſocietas ciuium inter ipſos, dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus. Habes legis prooemium: ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero, frater, & in hoc admodum delector, quod in alijs rebus, alijſq. ſententijs uerſaris, atque ille. nihil enim tam diſſimile eſt, quam uel ea, quae ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortaſſe: quis enim id poteſt, aut umquam poterit imitari? nam ſententias interpretari perfacile eſt: quod quidem ego facerem, niſi plane eße uellem meus. quid enim negotij eſt, eadem prope uerbis ijſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior: uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione.

EXPLANATIO

QVOD *in homine eſt perfectum,* ȝ id eſt ſumma lex, & ratio. AD *tempus* ȝ pro condicione temporis. CONSTAT *profecto,* ȝ A fine docet leges eſſe laudabiles. SVSCEPTIS ȝ & quo de-

lectus

lectus in lege, quemadmodum dixit lib. I. COMPOSITA } collecta. LEGENDI. } id eſt colligendi, & eligendi. ILLI *ſolent;* } nimirum Stoici, a quibus iſta de ſumma lege ſumpta ſunt. HABENDA *nullo loco?* } nihili aeſtimanda? NAM *neque medicorum* } A ſimili ſumpto ex Platonis dialogo de lege probat legem eſſe non poſſe, quae pernicioſa decernat. CVICVIMODI } id eſt, cuiuſcumque modi. Ita pro Roſcio: Vereor enim, cuicuimodi es, Roſci, ne ita hunc uideat ſeruare, ut tibi non pepercerim. AD *antiquiſſimam naturam* } ſimulacrum antiquiſſimae rerum naturae. IGITVR *Titias, & Appuleias leges nullas putas?* } Vbi mendoſum aliquid in libris occurrit, primum inſpicere diligenter ſoleo ueteres libros, non modo ut litteras omnes, ſed ipſam etiam litterarum formam conſiderem; quo facilius mendi originem deprehendam: deinde, ſi ſcriptis etiam in libris ueritas obſcuratur, ad coniecturam confugio, quae magnam ſaepe lucem attulit; ut hic, niſi fallor. nam, cum in antiquo libro uiderem, Tucias, & Appuleias leges putaui, ſuam loco integritatem reſtitui, ſi legeretur, Titias, & Appuleias; minime dubitans, quin eae ſignificentur leges, quas Sex. Titius, & L. Appuleius Saturninus, inuita nobilitate, plebis commodo, & uoluntati ſeruientes, pertulerunt: quas poſtea ſenatus, quod non modo parum utiles reip. uerum etiam exitioſae uiderentur, ſuſtulit. hiſtoriae teſtimonia requirentur: haec ſunt: Cicero pro C. Rabirio, perduellionis reo, Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi ſuae, condemnatus eſt. Et Val. Max. lib. IIX. cap. I. Sex. quoque Titium ſimilis caſus proſtrauit. erat innocens: erat, agraria lege lata, gratioſus apud populum: tamen, quia Saturnini imaginem domi habuerat, ſuffragijs eum tota concio oppreſſit. Libro etiam de Oratore ſecundo hic noſter: Nam & teſtimonium ſaepe dicendum eſt, ac non numquam etiam accuratius; ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. reſtitiſſem: quaeq. ab eo contra remp. facta arbitrarer, expoſui. Cum igitur conſtet, eodem tempore & amiciſſimos, & tribunos pl. malarumq. legum latores fuiſſe Titium, & Saturninum; &, cum in antiquo libro ſcriptum eſſe uideam Tucias: non dubito, quin mihi hoc ſtudioſi libenter tribuant, ut, Titias, reponam. Haec Paullus pater. NE *Liuias quidem* } M. Liuij Druſi trib. pl. leges omnes, Philippus Cos. obtinuit a ſenatu, ut uno ſenatuſconſulto tollerentur. Aſconius auctor. VERSICVLO } cum pronunciatum eſt contra auſpicia, referente Philippo cos. latas uideri. PERSVADERE *aliquid* } Plato omnibus fere legibus exordium praeponit, quo legis aequitatem ſuadet. TIMAEVS? } Simile quid legitur lib. VI. ad Att. Fuit is Timaeus hiſtoricus acerbiſſimus in omnes conuiciator. QVID *enim uerius,* } Argumento Stoicorum probat deum eſſe. Nam ſi in homine ineſt ratio, multo magis in mundo: ratio autem illa, & mens deus eſt. ASTRORVM *ordines* } Ab aſtrorum ordine probat dei prouidentiam. GRATVM *eſſe* } pium, & religioſum aduerſus deos ex memoria beneficiorum. CVMQVE *omnia* } Hoc etiam argumentum refertur a Balbo lib. II. de nat. deo. NATVRAE *omnium* } mundo. QVANTAE *ſalutis* } quam ſalutares.

CICERO

M. *Expromam equidem, ut potero; &, quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum leges uoce proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legum uerba, Quincte, neque ita priſca, ut in ueteribus ijs, ſacratiſq. legibus; & tamen, quo plus auctoritatis habeant, paullo antiquiora, quam hic ſermo eſt. eum morem igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem a me edentur non perfectae, nam eſſet infinitum, ſed ipſae ſummae rerum, atque ſententiae. Q. Ita uero neceſſe eſt. quare audiamus.*

M. Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. ſeparatim nemo habeſſit deos, neue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colunto. conſtructa a patribus delubra in urbibus habento: lucos in agris habento: & larum ſedes, ritus familiae, patrumq. ſeruanto. diuos, & ollos, qui caeleſtes ſemper habiti, colunto: & ollos, quos endō caelum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum, aſt olla, propter quae datur homini adſcenſus in caelum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem: earumq. laudum delubra ſunto, nec ulla uitiorū. ſacra ſollemnia obeunto. ferijs iurgia amouento, eaſq. in famulis, operibus patratis, habento: itaque, ut ita cadat in annuis amfractibus, deſcriptum eſto: certaſq. fruges, certaſq. bacas ſacerdotes publice libanto, hoc certis ſacrificijs, ac diebus: itemq. alios ad dies ubertatem lactis, feturaeq. ſeruanto. id quod ne committi poſſit, ad eam rem ratione curſus annuos ſacerdotes finiunto: quaeq. quoique diuo decorae, grataeq. ſint hoſtiae, prouidento: di uiſq. alijs alij ſacerdotes, omnibus pontifices, ſingulis flamines ſunto: uirgineſq. Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum: quoq. haec priuatim, & publice modo, rituq. fiant, diſcunto ignari a publicis ſacerdotibus: eorum autem duo genera ſunto; unum, quod praeſit caerimonijs, & ſacris; alterum, quod interpretetur fatidicorū, & uatū effata incognita, quom ſenatus populuſq. adſciuerit: interpretes autem Iouis optimi maximi publici augures ſignis, & auſpicijs poſtea uidento, diſciplinam tenento: ſacerdotes uineta, uirgetaque, & ſalutem populi auguranto: quiq. agent rem duelli, quiq. popularem, auſpicium praemonento: olliq. obtemperanto: diuorumq. iras prouidento, ijſq. apparento: caeliq. fulgura regionibus ratis temperanto: urbemque, agros, & templa, liberata, & effata habento: quaeq. augur iniuſta, nefaſta, uitioſa, dira defixerit, irrita, infectaq. ſunto: quiq. non paruerit, capital eſto: foederum, pacis, belli, indutiarum, oratorum, fetiales iudices ſunto: bella diſceptanto: prodigia, portenta ad Etruſcos, & haruſpices, ſi ſenatus iuſſit, deferunto: Etruriaq. principes diſciplinam doceto: quibus diuis creuerint, procuranto:

to: ijdemq. fulgura, atque obſtita pianto: nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, praeter olla, quae pro populo rite fient: ne ue quam initianto, niſi, ut aſſolet, Cereri, Graeco ſacro: ſacrum commiſſum, quod neque expiari poterit, impie commiſſum eſto; quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto: ludis publicis, quod ſine curriculo, ſine certatione corporum fiat, popularem laetitiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderanto, eamq. cum diuum honore iungunto: ex patrijs ritibus optima colunto: praeter Idaeae matris famulos, eosq. iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito: ſacrum, ſacro ue commendatum qui clepſit, rapſitque, paricida eſto: periurij poena diuina, exitium; humana, dedecus: inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto: impius ne audeto placare donis irã deorum: caute uota reddunto: poena uiolati iuris eſto. ne quis agrum conſecrato. auri, argenti, eboris ſacrandi modus eſto. Sacra priuata perpetua manento: deorum manium iura ſancta ſunto: homines leto datos, diuos habento: ſumptum in ollos, luctumq. remouento.

EXPLANATIO

IN *ueteribus ijs, ſacratisq. legibus* } Cum in antiquo libro ſit, Ex ijs, pro IIS; legendum puto, In ueteribus XII, ſacratiſq. legibus. ADEVNTO *caſte:* } Columella, His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe, continentemq. oportere: quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur uaſcula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut abſtinentiſſimo rebus uenereis. PIETATEM } Pietas, ut Triſmegiſtus, Lactantiuſq. demonſtrant, nihil aliud eſt, quam dei notio, & cultus. primus autem deorum cultus, ut inquit eleganter Seneca, eſt deos credere, deinde reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla eſt maieſtas. HABESSIT } id eſt, habeat. Confuſionem enim haberet religio, ſi quis priuatos deos coleret. NE *ue nouos, ſed ne aduenas,* } Veram lectionem puto, Ne ue nouos, & ne aduenas; parua admodum, & prope nulla mutatione; ſiquidem, Set, ueteres ſcribebant pro, Sed: & ſaepe hoc mendi genus deprehendimus, cum alicuius uerbi prima littera ex ultima antecedentis ſumpta, & repetita eſt. Maffei liber habet, Ne ue nouos, ſiue aduenas. antiquitatem magis oleret, Ne ue nouos, ne ue aduenas. Haec Paullus pater. LVCOS } Siluas, quas dijs conſecratas ferro temerare nefas erat. Plinius de Arboribus, Haec fuere numinum templa, & in ijs ſilentia ipſa adoramus. LARVM *ſedes* } Teſte Plauto, familiae Lar pater habebatur ab antiquis: & in canis figura efformabatur. Ouidius in Faſtis Lares domus cuſtodes uigiles dicit, quos geminos ediderat Lara Nympha, primum compreſſa a Ioue, deinde a Mercurio in Luco. Plutarchus in Problemat. Cur, inquit, Laribus, quos proprie Praeſtites uocant, Canis aſſiſtit, ipſi autem Lares canum ueſtibus ueſtiuntur? Plautus in Aulul. Larem familiarem loquentem facit, thure, uino, coronis ſibi quotidie ſacrificari. QVI *caeleſtes ſemper* } qui diui ſemper fuerunt, non per ἀποθέωσιν facti. OLLOS, *quos endo caelum* } In Caelum: Endo, pro, In, ueteres utebantur. Cicero lib. II. de nat. deo. Suſcepit autem uita hominum, & conſuetudo communis, ut beneficijs excellentes uiros in caelum fama, ac uoluntate tollerent: hinc Hercules, Caſtor, & Pollux &c. NEC *ulla uitiorum.* } Hoc, a ſequentibus uerbis ſeiunctum, cum antecedentibus coniunxi, quod animaduerſum non dum erat. Haec Paullus pater. FERIIS *iurgia* } Ita Cicero lib. I. de diuinat. Rebuſq. diuinis, quae publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq. ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs ſe abſtinerent. EASQ. *in famulis* } feriari ſinant famulos abſolutis operibus ruſticis. IN *annuis amfractibus* } in anni curriculis, & faſtis. CERTASQ. *fruges* } Antiqui frugibus in ſacrificijs utebantur. Plinius ſcribit Numam inſtituiſſe deos fruge colere, & mola ſalſa ſupplicare, & far torrere. ALIOS *ad dies* } ad alias ferias, ut ſcilicet rerum iſtarum copia ſuo tempore ſuppetat ſacrificijs. ID *quod ne committi poßit* } In quo ne peccari poſſit, utq. iſtarum rerum ſuppetat ubertas. DECORAE } idoneae. Non enim fetus illico ſacris idoneus erat, uerum ouis die ſeptimo, ſuis decimo. GRATAEQ. } ſingulis dijs ſuae quondam erant hoſtiae, Cereri porca, Baccho caper, Neptuno taurus: nec aliena hoſtia deus placabatur. IGNEM *foci* } Veſtae ſacer erat focus, in quo ſeruabatur ignis ſempiternus, a uirginibus, quae Veſtales dicebantur, & in eo res diuina Laribus plerumque fiebat. CAERIMONIIS, *& ſacris;* } placandis dijs. EFFATA *incognita* } ut quae in Sibyllinis continebantur. AVGVRES } Hos lib. III. Ioui conſiliarios, & adminiſtros eſſe datos ait. POSTEA *uidento* } Si Poſtea, pro, Deinde, accipiamus; otioſum uerbum uidebitur in lege breuiſſime conſcripta. itaque aliter interpretor: ut ſit, Poſtea, pro, In futurum, & quod poſtea euenturum eſt. DISCIPLINAM } Auguralem ſcientiam. AVGVRANTO } augurio capto exoranto. AVSPICIVM *praemonento* } premonento eos, quale ſit eorum auſpicium. DIVORVMQ. *iras* } num irati ſint dij. APPARENTO } more priſco: Id eſt parento, ut nihil geratur irato deo. RATIS } certis, definitis. TEMPLA *liberata & effata.* } Ex antiquorum teſtimonio, & auctoritate repoſuimus, Effata. nam M. Varro de lingua Lat. Hinc, inquit, Effata dicuntur, quod augures finem auſpiciorum caeleſtium extra urbem agris ſint effati. hinc Effari templa dicuntur. ab auguribus effantur, qui in his fines ſunt. hinc Fana nominata, quod pontifices in ſacrando fati ſint finem. Et Gellius lib. XIII. cap. 14. de pomerio, his uerbis: Pomerium quid eſſet, augures populi R. qui libros de auſpicijs ſcripſerunt, iſtiuſmodi ſententia definierunt: Pomerium eſt locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum, pone muros, regionibus certis determinatus: qui facit finem urbani auſpicij. Et in eodem cap. Neque poſtea D. Iulius, cum pomerium proferret, intra effatos urbis fines incluſerit. Pomerium eſt circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant. Vti appareat, Effari, & Conſecrari idem eſſe. Praeterea Liuius lib. I. Iouis Statoris

aedem

aedem notam, ut Romulus ante uouerat: ſed fanum tantum, id eſt locus templo effatus iam ſacratus fuerat. Haec Paullus pater. *Liberata:* Liberata, inquit Feſtus, antiqui pro Effata, id eſt Locuta dixere. DEFIXERIT ʒ praemonuerit. CAPITAL ʒ Ita priſci. Plautus: Numquam aedepol fugiet, tametſi capital fecerit. FETIALES ʒ Collegium Fetialium his rebus, quas lex memorat, praeerat, ut Liuius, & Dionyſius explicant. Ius Fetialium etiam eſſe ait Dionyſius diſceptare iuſto ne, & pio bello res repeti poſſint. AD *Etruſcos, & haruſpices,* ʒ Placeret, Ad Etruſcos haruſpices. uide de Diu. lib. I. ETRVRIAQ. *principes, &c.* ʒ Etruſci ex diſciplina ſua doceant principes. Cicero lib. I. de diuinat. Etruria autem de caelo tacta ſcientiſſime animaduertit, eademq. interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris, atque portentis. Quocirca bene apud maiores noſtros ſenatus, tum cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriae populis in diſciplinam traderentur. OBSTITA ʒ Cloatius, & Aelius Stilo Obſtitum eſſe aiunt uiolatum, tactumq. de caelo. Eſt & Obſtitum obliquum & mendoſum. Lucret. Omnia mendoſe fieri, atque obſtita neceſſe eſt. PRAETER *olla, quae &c.* ʒ praeter ſacrificium Bonae deae, quod noctu pro populo fiebat, Damium dicebatur hoc ſacrum, ut Feſtus ſcribit, & Bona de Damia, & eius ſacerdos Damias. De hoc ſacro ita Seneca in epiſtolis: Credat aliquis pecuniam eſſe uerſatam in eo iudicio, quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caeſaris uxore in operto commiſerat, uiolatis religionibus eius ſacrificij, quod pro populo fieri dicebatur, ſic ſemotis extra conſpectum omnibus uiris, ut picturae quoque maſculorum animalium contegerentur. Eius ſacri meminit & Iuuen. CERERI, *Graeco ſacro:* ʒ quod a feminis innuptis fiebat. Dionyſius lib. I. Cicero pro Cornelio Balbo, Sacra Cereris, Iudices, ſumma maiores noſtri religione confici caerimoniaq. uoluerunt: quae cum eſſent aſſumpta de Graecis & per Graecas ſunt ſemper curata ſacerdotes, & Graeca omnia appellata. SACRVM *commiſſum* ʒ peccatum in dies feſtos, & ſacra, uel prudenter commiſſum eſt, uel imprudenter. prudentia impia eſt, nec expiari poteſt: imprudentia expiatur: Macrobius: Praeter multam uero affirmabant, eum, qui talibus diebus imprudens aliquid egiſſet, porco piaculum dare debere: prudentem expiari non poſſe Scaeuola pontifex aſſeuerabat. SIVE *curriculo, ſiue certatione* ʒ In hoc meam potius coniecturam, quam ueteres libros, ſequi placuit. nam, Sine, ut antea legebatur, ſententiae repugnat, quam indicat Cicero infra, his uerbis: Ludi publici ſint corporum certatione. &c. Haec Paullus pater. Ego mendoſum locum opinor. Cum enim & Circenſes ludi, & ſcenici ſignificentur, ut infra patet. quibus neceſſe eſt, circenſibus tribui curriculum, & certationem corporum, ſcenicis uero cantum, fides, tibias. IDEAE *matris* ʒ Ab Ida monte Phrygiae ita appellabatur Mater magna, quam ex Peſſinunte Romam aduectam Naſica hoſpitio accepit Megalenſibus eius famuli Galli ſtipem cogebant. CLEPSIT, *rapitq.* ʒ id eſt clepſerit, & rapuerit, ut ſupra, Iuſſit, pro Iuſſerit. VIOLATI *iuris* ʒ Violatae religionis. Sic infra interpretatur hunc locum. SACRA *priuata* ʒ Ita Cicero pro Murena: Sacra interire illi uoluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa reperti ſunt. DEORVM *manium* ʒ Animos humanos e corpore liberatos, quia manere crederent, Manes a ueteribus uocatos uideri poteſt, cum ſepulcris inſcriberent, D. M. eiſq. parentarent, & ſacra priuata perpetuo manere uellent.

C I C E R O

ATTT. Concluſa quidem eſt a te tam magna lex ſanequam breui: &, ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionum a legibus Numae, noſtriſq. moribus. M. An cenſes, cum in illis de rep. libris perſuadere uideatur Africanus, omnium rerump. noſtram ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optimae reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo exſpectate leges, quae genus illud optimum reip. contineant: &, ſi quae forte a me hodie rogabuntur, quae non ſint in noſtra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum, qui tum, ut lex, ualebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem; ut ego, Vti rogas, poſſim dicere. M. An tandem, Attice, non es dicturus aliter? Att. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uoles, remittam hoc tibi. atque mea quidem ſententia eſt. M. At, ne longum fiat, uidete. Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caſte iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis: ſed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori praeſtet, obſeruetur q. ut caſta corpora adhibeantur, multo eſſe in animis id ſeruandum magis. nam inceſtum uel adſperſione aquae, uel dierum numero tollitur: animi labes, nec diuturnitate uaneſcere, nec manibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet: ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum. quid eſt enim, cum paupertatem diuitijs etiam inter homines eſſe aequalem uelimus, cur eam, ſumptu ad ſacra adhibito, deorum aditu arceamus? praeſertim cum ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quam non omnibus patere ad ſe placandum, & colendum uia. Quod autem non iudex, ſed deus ipſe uindex conſtituitur: praeſentis poenae metu religio confirmari uidetur. Suoſq. deos, aut nouos, aut alienigenas coli, confuſionem habet religionum, & ignotas caerimonias, non a ſacerdotibus, non a patribus acceptos. Deos ita placet coli, ſi huic legi paruerint ipſi. Patrum delubra eſſe in urbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum: quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia, ac libera; quorumq. hic mundus omnis templum eſſet, & domus. melius Graeci, atque noſtri, qui, ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos urbes, quas nos, incolere uoluerunt. affert enim haec opinio reli-

gionem utilem ciuitatibus: ſiquidem & illud bene dictum eſt a Pythagora, doctiſſimo uiro, tum maxime & pietatem, & religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Thales, qui ſapientiſſimus in ſeptem fuit; homines exiſtimare oportere, omnia, quae cernerent, deorum eſſe plena: fore enim omnes caſtiores, uelutiq. in fanis eſſent, maxime religioſos. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Eandemq. rationem luci habent in agris. Neque ea, quae a maioribus prodita eſt, cum dominis, tum famulis, poſita in fundi, uillaeq. conſpectu, religio Larum repudianda eſt. Iam ritus familiae, patrumq. ſeruari, id eſt, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos, a dijs quaſi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & ceteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium, bonorumq. diuinos. Bene uero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides conſecratur manu: quarum omnium Romae dedicata publice templa ſunt: ut, illa qui habeant, habent autem omnes boni, deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud uitioſum Athenis, quod Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente, fecerunt Contumeliae fanum, & Impudentiae. uirtutes enim, non uitia conſecrare decet. araq. uetus ſtat in Palatio Febris: & altera in Exquilijs malae Fortunae, deteſtataeq. omnia eiuſmodi repudianda ſunt. quod ſi fingenda nomina uice poetae, at potius uincendi, atque potiundi ſtataßandi cognomina, quae Statoris, & Inuicti Iouis, rerumq. expetendarum nomina, ut Salutis, Honoris, Opis, Victoriae. quoniamq. exſpectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam ſpes a Calatino conſecrata eſt: Fortunaque; ſit uel Huiuſce diei; nam ualet in omnes dies: uel Reſpiciens, ad opem ferendam: uel Fors, in quo incerti caſus ſignificantur magis: uel Primigenia, a gignendo

Multa deſunt.

EXPLANATIO

NVMAE] qui Romanae reip. religionem, & caerimonias conſtituerat. VTI *rogas*] Alluſit ad tabellas, in
quibus ſcriptum erat, Vti rogas. uide ad Att. lib. I. & Liuium lib. XXXIII. Haec Paullus pater. DI-
CERE.] pro, Sciſcere. nam ad ueterem conſuetudinem reſpexit: cum ſuffragium uoce ferebatur ante legem
Carbonis, de qua meminit infra lib. III. Haec Paullus pater. AN *tandem, Attice, non es dicturus aliter?*]
Rectius opinor, Ain tandem? Sic locutus alibi quoque. ut lib. I. Ain tandem? etiam a Stoicis iſta tractata ſunt?
& epiſt. 21. lib. IX. Fam. & lib. IV. de Fin. in principio. Nec ſemel Terentius. Haec Paullus pater. REMITTAM
hoc] nimirum, ut ſuadeas. ATQVE *mea quidem ſententia eſt.*] Non ſatis hoc apte mihi uidetur coniungi,
cum antecedentibus Attici uerbis: & malim ad M. Ciceronem transferri: qui ſe quoque dicat idem ſentire de
ſuadenda lege, ſed uereri, ne mox Attico, & Quincto longior uideatur oratio. Haec Paullus pater. INCESTVM]
libidinis pollutionem inceſtum dixit quaſi non caſtam rem, ne foeda loqueretur. NEC *manibus ullis*] quan-
tum uis te manibus eluas. SVOS] priuatos, ac proprios, qui non coluntur publice. ACCEPTOS] approba-
tos. INFLAMMASSE *templa Graeciae*] Id Aeſchylus in Perſis conqueritur. EANDEMQ. *rationem*] quam
in urbis habent delubra, ut augeatur hominum pietas in deos. ID *eſt, tueri.*] hoc ipſum tuetur. CONSE-
CRATVR *manu.*] Cicero pro domo, Poſtem teneri oportere in dedicatione templi uideor audiſſe. Liuius lib.
II. de dedicatione templi Capitolini, Poſtem iam tenenti conſuli foedam inter precationem deum nuncium
incutiunt. CYLONIO *ſcelere*] De Cylonio Phauorinus. ita legendum, non Celonio, ex Thucy. Hiſtoriam
ita ſcribit Thucydides lib. I. Cylon quidam Athenienſis fuit uir Olympionices, uetuſta nobilitate, magnaque
potentia. ipſi Delphis oraculum conſulenti reſpondit deus, uti maximis Iouis ferijs Athenarum arcem occu-
paret. Is poſtquam Olympia, quae in Peloponneſo celebrantur, aduenere, arcem inuaſit. Quod ubi cognitum
eſt, Athenienſes ex agris populariter in eos ad opem urbi ferendam concurrerunt, ac ſedentes iuxta obſede-
runt. Ceterum, qui cum Cylone obſeſſi erat, & ab annona, & ab aqua miſere conflictabantur. Cylon igitur,
eiuſque frater clam fugam faciunt: reliqui ad aram, quae in arce erat, ſupplices conſident: quos ſedibus extra-
ctos Athenienſium cuſtodes, ut in aede iamiamq. animam acturos uiderunt, ne quid ſceleris admitterent, ex-
tra abductos obtruncarunt. ſed & quoſdam, qui ad Eumenidum aras conſederant, in tranſitu iugularunt. Inde
piaculares deaeque ſacri ipſi poſteriq. eorum uocati ſunt. Epimenidem decem ante res Perſicas annis Athe-
nas ſcelere Cylonio ex dei oraculo expiaſſe meminit Plato primo legum. Luſtrauit autem non ſolum Athe-
nas, uerum etiam alias multas nubes Epimenides, ſi Pauſaniae fides habenda eſt. ARAQ. *uetus, &c*] Mure-
tus ita legit: Araque, quae uetus ſtat in Palatio, Febris, & altera Eſquilijs Malae Fortunae, deteſtataq. omnia
eiuſmodi, repudianda ſunt. uide de nat. de. lib. III. Haec Paullus pater. VICE *poetae*] fortaſſe legendum,
Victae, & Potuae: de quibus deabus Arnobius aduerſus gentes. STATORIS] Statori Ioui aedem uouit Ro-
mulus. auctor Liuius. INVICTI *Iouis*] Iuppiter inuictus Romae colebatur. Ouid. lib. VI. Faſt. HVIVSCE
diei;] Huiuſque diei, in antiquo libro, & in uetere lapide Capitolino. Pl. l. XXXIV. cap. 8. FORS] Varro lib.
V. de ling. Lat. PRIMIGENIA,] Plutarch. in Problem.

CICERO

CVM eſt uel feriarum, feſtorumq. dierum ratio, in liberis requietem habet litium, & iurgiorum; in ſeruis, operum, & laborum: quas compoſitio anni conferre debet ad perfectionem operum ruſticorum. quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fetusq. pecorum, quae dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio interkalandi eſt: quod inſtitutum perite a Numa, poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis pontificum, & haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtijs immolandum cuique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui feminis. Plures autem deorum omnium, & ſinguli ſingulorum, ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & conferendarum religionum facultatem afferunt. Cumq. Veſta quaſi focum urbis, ut Graeco nomine eſt appellata, quod nos prope idem Graecum interpretatum nomen tenemus, complexa ſit; ei colendae uirgines praeſint: ut aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis; & ſentiant mulieres in natura feminarum omnem caſtitatem peti. Quod ſequitur uero, non ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, ut ſine ijs, qui ſacris publice praeſunt, religioni priuatae ſatisfacere non poſſint. continet enim remp. conſilio, & auctoritate optimatum ſemper populum indigere: deſcriptioq. ſacerdotum, nullum iuſtae religionis genus praetermittit. nam ſunt ad placandos deos alij conſtituti, qui ſacris praeſunt ſollemnibus; ad interpretanda alij praedicta uatum, neque multorum, ne eſſet infinitum, neque ut ea ipſa, quae ſuſcepta publice eſſent, quiſquam extra collegium noſſet. Maximum autem, & praeſtantiſſimum in rep. ius eſt augurum, & cum auctoritate coniunctum. neque uero, quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt, ſi de iure quaerimus, quam poſſe a ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitiatus, & concilia uel inſtituta dimittere, uel habita reſcindere? quid grauius, ✲ quam rē ſuſceptam dirimi, unus ſi augur, Aliter, dixerit? quid magnificentius, quam poſſe decernere, ut magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius, quam cum populo, cum plebe agendi ius, aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere, ut etiam decreto collegij, ut Liuias conſilio Philippi conſulis, & auguris? nihil domi, nihil militiae per magiſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate, poſſe cuiquam probari? Att. Age, iam iſta uideo, fateorq. eſſe magna: ſed eſt in collegio ueſtro inter Marcellum, & Appium, optimos augures, magna diſſenſio. nam eorum ego in libros incidi, cum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatem eſſe reip. compoſita, alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinare uideatur poſſe. hac tu de re, quaero, quid ſentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Graeci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, & huius hanc ipſam partem, quae eſt in auibus, ceteriſq. ſignis diſciplinae noſtrae: quod cum ſummos deos eſſe concedamus, eorumq. mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominum conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere; non uideo, cur eſſe diuinationem negem. ſunt autem ea, quae poſui; ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & cogitur. Iam uero, permultorum exemplorum, & noſtra plena eſt reſp. & omnia regna, omnesq. populi, cunctaeq. gentes, augurum praedictis multa incredibiliter uera cecidiſſe. neque enim Polyidi, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tantum nomen fuiſſet; neque tot nationes id ad hoc tempus retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeq. Piſidarum, niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet. nec uero Romulus noſter auſpicato urbem condidiſſet: neque Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad ueritatem admirabilia dixiſſent. Sed dubium non eſt, quin haec diſciplina, & ars augurum euanuerit iam & uetuſtate, & negligentia. ita neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat, umquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiam nunc putat. quae mihi uidetur apud maiores fuiſſe duplex, ut ad reip. tempus nonnumquam, ad agendi conſilium ſaepiſſime pertineret. Att. Credo hercle ita eſſe; iſtiq. rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cetera. M. Reddam uero, & ſi potero, breui.

EXPLANATIO

FERIARVM, *feſtorumque* } Feſti dies latius putent, quam feriae, cum ludi feſti dies ſint, non tamen feriae. Interkalatio anni confert, ut feriae anniuerſario ſuo tempore redeant prrfecto opere ruſticorum, & libamenta, quae ferijs quibuſque offerenda ſunt, ſuo tempore habeantur. CONFERENDARVM } Sic antiquus liber: & omnino melius, quam, Confitendarum, ut ante. plures autem ſacerdotes ideo probat, ut de religionibus inter ſe conferre poſſint. Haec Paullus pater. CVMQ. *Veſta* } Veſta a Graecis ἑστία dicitur: quae dictio ἐσχάραν quoque id eſt focum ſignificat. Cicero lib. II. de nat. deo. In ea dea, quae eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. OPTIMATVM } nam pontifices ex optimatibus ſunt, & principibus ciuitatis, cum ex ſenatoribus creentur. ALII *praedicta natum* } ut Decemuiri libris Sybillinis praefecti. NEQVE *multorum*, } Multa enim ſunt uaticinandi genera, quae Rom. populus non probauit. SVM *augur* } Ab exſulio reuerſus Cicero in augurum collegium ab Hortenſio cooptatus fuit. COMITIATVS } comitia. CONCILIA } Laelius Felix apud Gellium ſic ait: Is, qui non uniuerſum populum, ſed partem aliquam adeſſe iubet, non comitia, ſed concilium edicere debet. SI *unus augur*, *Aliter, dixerit.* } Sic antiquus liber. ego, quo minor mutatio fiat, legerem, Ali die, pro, Alio die: antique: cum etiam in generandi caſu dicerent, Alius, a nomiaatiuo, hic, & haec Alis, & hoc Ale. de hoc augurum more in nunciando, cum

impedire comitia uellent, in II. Philippica: Confecto negotio bonus augur, Alio die, inquit. Sed in his libris de legibus libentius, quam alibi, antiqua uerba Cicero uſurpat; quo plus auctoritatis ipſa res, ab antiquis etiam ducta moribus, habeat. Haec Paullus pater. Se *abdicent conſules:* } Vide lib. II. de natu. deo. Agendi *ius* } nam augurato id fiebat. Qvid, *leges, non iure rogatas tollere, ut etiam decreto collegij, ut Liuias conſilio Philippi conſulis, & auguris?* } Nulla certior eſt coniectura, quam quae nititur hiſtoria. hic pro, Etiam, ſatis liquet, nomen legis eſſe reponendum, quae ſicuti Liuiae leges, a Druſo latae, ex uoluntate ſenatus, decreto augurum, ſublata ſit. &, quoniam hoc ipſo in libro mentio jam facta eſt de legibus Titijs, Appuleijs, Liuijs; quod rationibus, ut puto, non leuiſſimis probaui: propterea crederem & hic legendum eſſe, Titiam, non Etiam. Haec Paullus pater. Nihil *domi,* } nihil in urbe. Inter *Marcellum, & Appium,* } De his lib. II. de diuinat. Equidem aſſentior C. Marcello potius, quam Appio Claudio, qui ambo mei collegae fuerunt: exiſtimoque ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea reip. cauſſa reſeruatum, ac retentum. Ceterisqve *ſignis* } de quibus lib. I. de diuinat. Neqve *illi aßentior* } nimirum Marcello. Neqve *illi, qui eſſe &c.* } nimirum Appio. Ad *reip. tempus* } Ad reipub. utilitatem, ut ſcilicet religionem animis obijceret. Ad *agendi conſilium* } ad explorandum deorum conſilium in rebus agendis.

C I C E R O

Seqvitvr enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius plurimum ualet, & fides: horumq. ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de haruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus, ſatis ſuperq. in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior; quoniam omnis haec in religione uerſatur oratio. M. At uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſane quaero, Tite. Att. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. Att. Ego uero aßentior, excepto praeſertim in ipſa lege, ſollemni ſacrificio, ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidaeq. ueſtri, & auguſta illa myſteria, ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo Rom ſed omnibus bonis, firmisq. populis leges damnas. Att. Excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia, diuinaq. uidentur Athenae tuae peperiſſe, atque in uita hominum attuliße, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti, immaniq. uita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus, initiaq. ut appellantur, ita re uera principia uitae cognouimus. neque ſolum cum laetitia uiuendi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. ❦ Quid autē mihi diſpliceat in nocentes, poetae indicant comici. qua licentia Romae data, quidnam egißet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne imprudentiam, quidem oculorum adijci fas fuit? A. Tu uero iſtam Romae legem ro-

XV *gato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtras igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat; initienturq. eo ritu Cereri, quo Romae initiantur. quo in genere ſeueritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & conſulum, exercitu adhibito, quaeſtio, animaduerſioq. declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Graecia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. Nouos uero deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes, facetiſſimus poeta ueteris comoediae, uexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alij dij, peregrini iudicati, e ciuitate eijciantur. Publicus autem ſacerdos imprudentiam, conſilio expiatam, metu liberet; audaciā in admittendis religionibus foedis damnet, atque impiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſint cauea, circoq. diuiſi, ſint corporum certatione, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq. equorum uſque ad certam uictoriam circo conſtitutis: cauea, cantu, ac fidibus, & tibijs, dummodo ea moderata ſint, ut lege praeſcribitur. aſſentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quam uarios canendi ſonos: quorū, dici uix poteſt, quāta ſit uis in utramque partem. nāque & incitat languētes, et languefacit excitatos: & tum remittit animos, tum contrahit. ciuitatumq. hoc multarum in Graecia interfuit, antiquum uocum ſeruare modum. quarum mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine, corruptelaq. deprauati, ut quidam putant: aut quod, cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tum fuit in auribus, animiſq. mutatis etiam huic mutationi locus. quamobrem ille quidem ſapientiſſimus Graeciae uir, longeq. doctiſſimus, ualde hanc labem ueretur: negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec plane contemnendum puto. illa quidem, quae ſolebant quondam compleri ſeueritate iucunda Liuianis, & Naeuianis modis, nunc ut eadem exſultēt, ceruices oculoſq. pariter cum modorum flexionibus torqueant. grauiter olim iſta uindicabat uetus illa Graecia, longe prouidens, quam ſenſim pernicies illapſa ciuium animos malis ſtudijs, maliſq. doctrinis, repente totas ciuitates euerteret. ſiquidem illa ſeuera Lacedaemon neruos iuſſit, quos plures quam ſeptem haberet, in Timothei fidibus demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs colan-* XVI

tur optimi. de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſſimum religiones tenerent; oraculum editum eſt, eas, quae eſſent in more maiorum. quo cum iterum uenißent; maiorumq. morem dixiſſent ſaepe eſſe mutatum; quaeſiſſentque, quem morem potiſſimum ſequerentur e uarijs: reſpondit, optimum. & profecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam ad paucos dies, propriam Idaeae matris, excepimus. implet .n. ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego

poena

poena eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit; ſed etiam ei, qui ſacro cõmendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solos in delubro pecuniam dicitur. Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiae, ciuis egregius, cum rebus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periurijs, de inceſto nihil ſane hoc quidem loco diſputandum eſt.

EXPLANATIO

PVBLICI *interpretes eſſent* ʒ quos Fetiales nominauit. Dionyſius Fetialium collegium a Numa inſtitutum ſcribit. IN *religione* ʒ cui parendum eſt, & non contradicendum. EXCEPTO *ſacrificio* ʒ nimirum publico illo, quod Veſtales Bonae deae faciebant. IACCHVM ʒ Multi fuere Bacchi, primum tamen e Ioue, & Proſerpina natum dixit Cicero lib. III. de nat. deo. his uerbis: Dionyſios multos habemus, primum e Ioue, & Proſerpina natum &c. & lib. II. Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſancteq. Liberum cum Cerere, & Libera conſecrauerunt. Quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt. Primum hunc ſiue Bacchum, ſiue Iacchum (nam Iacchi nomen Eleuſinij deabus ita familiare fuiſſe, inquit Herodotus, ut Dianae Virbius, Adonis Veneri, & Atys Cibeli) quidam in fabulis biformem relatum dicunt, quia primus nuptias inſtituerit: alij, quia primus boues ad iugum iunxerit: Orpheus tamen in hymno in Miſen Bacchum, ita cecinit: Ἄῤῥενα καὶ θῆλυν διφυῆ. id eſt Femina, maſq. ſimul, gemina huic natura. Huic qui initiaretur, bis eum inuocare ſolitos dicunt, clamando ἴακχ᾽ ὦ ἴακχε. ad innuendam eius duplicem naturam. Iacchi meminit etiam Claudianus in his:

Ecce procul ternis Hecate uariata figuris
Exoritur, laetuſq. ſimul procedit Iacchus,
Crinali florens hedera, quem Parthica tigris
Velat, & auratos in nodum colligit ungues,
Ebria Meonijs figit ueſtigia thyrſis.

EVMOLPIDAEQ. *ueſtri* ʒ Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Eumolpidaeq. noſtri. Haec Paullus pater. *Eumolpidae:* Eumolpus Eleuſinius fuit, Muſaei poetae filius, Orphei diſcipulus. Initiandi ritum inuenit, & de ſacris Cereris, & myſterijs conſcripſit, ab eoque Eumolpidae uocabantur myſteriorum illorum ſacerdotes. Bacchanalia nocturnum ſacrum Graecum ſeminarium omnium ſcelerum inueſtigata, & multorum poena ſublata fuere Sp. Poſtumio, & Marcio Philippo cos. auctor Liuius belli Maced. lib. IX. QVIBVS *initiati ſumus* ʒ tamquam auguſta, ſanctaque. PRINCIPIA *uitae* ʒ nam inuento frumento Ceres homines feros, & uagantes collegiſſe dicitur, eoſq. legibus ſubiugaſſe, quibus iuſtitia omnibus ſeruaretur. CVM *ſpe meliore* ʒ credebant enim apud inferos in beatorum inſulis futuros initiatos, reliquos autem in coeno uolutari, ut eſt apud Diogenem Laertium, & apud Ariſtoph. in Ranis. IN *nocentes* ʒ Longe diſcedit ab antiquis libris eorum coniectura, qui legendum exiſtimant, In nocturnis. alij coniungunt cum poſteriore ſententiae parte: ut ſit: poetae comici indicant in nocentes. mihi omnino mendoſum uidetur. Haec Paullus pater. POETAE *indicant Comici* ʒ Quorum comoediae ſaepe habent argumenta puellarum ſtupratarum in Cereris peruigilationibus. Plaut. in Aulul. Qui illam ſtuprauit nocte Cereris uigilijs. EGISSET *ille* ʒ Clodium notat, de quo paullo ſupra. ADIICI *fas* ʒ Perſuaſum enim erat oculos amitti ab ijs, qui ſacra ea uidiſſent, Cicero de haruſpicum reſponſis: Aut quod oculos, ut opinio illius religionis eſt, non perdidiſti. NOBIS ʒ Athenienſibus. INITIENTVRQ. ʒ Interdiu, non ut Athenis, noctu. LEGE *perpetua* ʒ nam ad bonitatem, & firmitatem populorum legem inſtituebat. ſic ſupra Cicero dixit: Non enim populo Romano, ſed omnibus bonis, firmiſq. populis leges damus. VETERIS *comoediae* ʒ Nunc non exſtat comoedia, quam Cicero citat. SABAZIVS, ʒ Liber pater, ſiue Bacchus, a σαβάζειν, quod eſt Bacchari Sabazius dicitur. Inde Sauazare iuxta Italicum idioma uir doctus deflexum putauit. Diodorus lib. v. de Sabazio ita ſcribit: Traditur quoque & alter multa prior aetate fuiſſe Dionyſius, quem ferunt ex Ioue, & Proſerpina natum, a nonnulliſq. appellatum Sabazium, cuius genus, ſacra, honores, propter pudorem, nocturna occultaq. agunt. hic dicitur propter ingenij acumen primus boues ad iugum iunxiſſe, eorumq. opera iacta ſemina frugem reddidiſſe, qua ex re illum cum cornibus finxerunt. CONSILIO *expiatam,* ʒ cum, quod imprudenter commiſit, id ſciens expiauit. ADMITTENDIS *religionibus foedis* ʒ Iulius Paulus Sentent. v. Qui nouas, inquit, & uſu, uel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum mouentur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur. CVRSV ʒ Triplex equorum curſus, κέλητι, id eſt equo uno; ἵπποις, duobus deſultorijs; ἅρματι bigis, aut quadrigis. Vide inſcriptiones Odarum Pindari. Homerus Iliad. Ψ poſuit octo ludorum genera, equorum curſus caeſtus, lucta, curſus, certamen lanceae, diſcus, ſagitta, iaculum. CAVEA ʒ id eſt theatro, CANTV, *uoce,* ʒ Suſtuli dictionem, Voce, tum quia non erat in antiquo libro, tum quia gloſſema uiſa eſt antecedentis dictionis. praeterea, qui locus legis hic exponitur, in eo Vocis nulla mentio. ſunt enim ibi haec: Populum laetitiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderanto. Haec Paullus pater. PLATONI ʒ in lib. de rep. & de legibus. MORES *lapſi* ʒ hinc ſimplicem, & antiquam muſicam probat Plato, nihilq. in ea innouari permittit. Aegyptios laudans, apud quos neque pictura, neque choreae, nec muſica immutabatur; ſed Iſidis poemata ſemper canebant. NEGAT *enim* ʒ Plato lib. IV. de rep. refert Damonem dixiſſe, Muſicae modos in rep. mutari non poſſe, quin protinus maximarum legum ſequatur immutatio. LIVIANIS, *& Naeuianis* ʒ Cicero modos antiquos probat, quales a Liuio Andronico, & Naeuio antiquis poetis compoſiti erant. EADEM *exſultent,* ʒ eadem ſaltent. CVM *modorum flexionibus* ʒ cum cantici flexionibus. TORQVEANT. ʒ

Meliore,

Meliore, ut opinor, ſententia, legeretur, Torquent. Haec Paullus pater. Timothei *fidibus demi.*] Cum in antiquo libro ſcriptum uideam, Inde, pro, Demi; in alio autem, Inde demi: malim, Incidi. nam Graeco uerbo, ἀποτέμοι, quo Plutarchus utitur, cum hanc rem narrat, ἐν λακωνικοῖς ἀποφθ. magis reſpondet, Incidi, quam, Demi. Haec Paullus pater. Implet *ſuperſtitione*] olim namque Iſidis ſacerdotes, alijq. diuinatione quadam, & caerimonia non exiguum aes colligebant, & prauam religionem inducebant. quod genus homines Aeruſcatores fere uocabant. Apvd *Solos*] Ita uocatur Ciliciae urbs apud Iſſum. Solebant autem ueteres diuitias ſuas templis committere, quaſi ſeruarentur deorum religione, & fide. Atheniensis *Cliſthenes*] Ab hoc temp. expulſis tyrannis, optime conſtitutam fuiſſe, ſcribit Iſocrates in Areopagitico. Ivnoni *Samiae*] hoc eſt Sami religioſe culta. Eſt autem Samus inſula Cariae oppoſita, Parthenia prius, alijsq. nominibus appellata, teſte Stephano. Varro ſcribit, Sami Iunonem adoleuiſſe, & etiam Ioui nupſiſſe, itaque ibi nobiliſſimo, & antiquiſſimo templo eius fuiſſe ſimulacrum in habitu nubentis figuratum, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarum ritu celebrata.

CICERO

*D*Onis *impij ne placare audeant deos, Platonem audiant: qui uetat dubitare, qua ſit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit. Diligentia uotorum ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſponſio, qua obligamur deo. Poena uero uiolatae religionis, iuſtam recuſationem non habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis, quorum plenae tragoediae? quae ante oculos ſunt, ea potius attingantur. etſi haec commemoratio, uereor, ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen, quoniã ſermo mihi eſt apud uos, nihil reticebo: uelimq. hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratum potius uideri, quam graue. Omnia tum perditorum ciuium ſcelere, diſceſſu meo, religionum iura polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſedibus exaedificatũ templum Licentiae: pulſus a delubris is, qui illa ſeruarat. circumſpicite celeriter animis, (nihil enim attinet quemquam nominari) qui ſint rerum exitus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi non ſumus; eamq. ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus; iudicia ſenatus, Italiae, gentium denique omnium conſeruatae patriae conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini praeclarius? quorum ſcelere religiones tum proſtratae, afflictaeq. ſunt; partim ex illis diſtracti, ac diſſipati iacent; qui uero ex ijs & horum ſcelerum principes fuerunt, & praeter ceteros in omni religione impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam ſepultura, & iuſtis exſequiarum caruerunt. Q. Equidem iſta agnoſco, frater; & meritas dijs gratias ago: ſed nimis ſaepe ſecus aliquanto uidemus euadere. M. Non enim, Quincte, recte exiſtimamus, quae poena diuina ſit: & opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus: quae fateor humana eſſe, & multis bonis uiris accidiſſe: ſceleris autem poena triſtis, &, praeter eos euentus, qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus, qui niſi odiſſent patriam, numquam nobis inimici fuiſſent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum conſcientia; quid agerent, modo timentes, uiciſſim contemnentes religiones; iudicia perrupta ab ijſdem, corrupta hominum, non deorum. Reprimam iam, & non inſequar longius, eoq. minus, quo plus poenarum habeo, quam petiui. tantum ponam, duplicem poenam eſſe diuinam, quod conſtet & uexandis uiuorum animis, & ea fama mortuorum, ut eorum exitium et iudicio uiuorum, & gaudio comprobetur. "Agri autem ne conſecrentur, Platoni prorſus aſſentior: qui, ſi modo interpretari potuero, his fere uerbis utitur; "Terra igitur, ut focus domiciliorum, ſacra deorum omnium eſt. quocirca ne quis iterum idem conſecrato. Aurum autem, & argentum in urbibus, et priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt. Tum ebur ex inanimo corpore extractum, haud ſatis caſtum donum deo. Iam aes, atque ferrum, duelli inſtrumenta, non fani ligneum autem quodque uoluerit, uno e ligno dedicato, itemq. lapideum, in delubris communibus. Textile, ne operoſius, quam mulieris opus menſtruum. Color autem albus praecipue decorus deo eſt, cũ in ceteris, tum maxime in textili. tincta uero abſint, niſi a bellicis inſignibus. Diuiniſſima autem dona aues, & formae ab uno pictore uno abſolutae die. itemq. cetera huius exempli dona ſunto." Haec illi placent. ſed ego cetera nõ tam reſtricte praefinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs temporum uictus. terrae cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam, ferroq. ſubigendam, ſuperſtitionis aliquid acceſſerit.*

EXPLANATIO

NE *placare*] ſcilicet, faciendo dijs rem diuinam. Platonem] lib. IV. de leg. Παρὰ δὲ μικροῦ δῶρα οὔτ' ἄνδρ' ἀγαθὸν, οὔτε θεὸν ἐστι ποτὲ τό γε ὀρθὸν δέχεσθαι. Diligentia *uotorum*] qua uota redderent. Violatae *religionis*] ſupra dixit: Poena uiolati iuris eſto: Ivstam *recuſationem non habet*] cum fraudis, & impietatis cruciatu ſemper uexentur. Ne *ſupra hominis fortunam &c.*] ne mihi nimium arrogare uidear. Apvd *uos,*] Ita ſuperius dixit, Quoniam & ſermo, & locus familiaris eſt. Nostri *lares familiares:*] Sunt enim etiam Lares publici. Templvm *Licentiae*] Cicero pro Domo: Tu in ciuis domo ſimulacrum non Libertatis publicae, ſed Licentiae collocaſti. Plutarchus in Cicerone: Ὁ δὲ Κλώδιος ἐξελάσας τὸν Κικέρωνα,

κέρωνα, κατέπρησε μὲν αὐτοῦ τὰς ἐπαύλεις, κατέπρησε δὲ τὴν οἰκίαν, καὶ τῷ τόπῳ ναὸν ἐλευθερίαι ἐπῳκοδόμησε. id eſt, Clodius Ciceronis, quem exterminarat, & uillas inflammauit, & aedes incendit, illicq. Libertati templum conſtruxit. ILLAM *cuſtodem urbis* ʒ Mineruam intelligit: nam Plutarch. Ea, inquit, Ciceroni probabantur: ac protinus Mineruae ſimulacrum, quod iamdiu domi locatum ſupra modum colebat, in Capitolium delatum dicauit, ſubſcripſitq. Mineruae Romae cuſtodi. IN *ipſius patris domum* ʒ In templum Iouis Capitolini. IVDICIA *conſeruatae patriae* ʒ nam Pater patriae dictus. PARTIM ʒ Salluſt. quoque in oratione C. Cottae ſemel Partim uſurpat: Quorum alia toleraui, partim repuli deorum auxilijs, & uirtute mea. DISTRACTI ʒ a coniurata ſocietate. IVSTIS *exſequiarum* ʒ ad Clodium reſpicit, cuius cadauer ſemiuſtulatum dilaniandum prope canibus relictum eſt, ut in orat. pro Milone docet. OPINIONIBVS *uulgi* ʒ exiſtimantis miſerias dolore corporis. OFFENSIONE ʒ condemnatione. HVMANA ʒ in homines expetere ſolere. EOS *euentus*, ʒ cruciatus. IVDICIA *perrupta* ʒ ea intelligit, quibus abſolutus eſt de Clodius de uiolata religione Bonae deae. TANTVM *ponam, duplicem poenam eſſe &c.* ʒ Hunc locum ope duorum ueterum librorum, quorum unum doctiſſimus uir, omniumque; quos nouerim, humaniſſimus, Hannibal Cruceius mihi commodauit, facile correxi: coniectura nihil opus fuit. Haec Paullus pater. VTITVR ʒ lib. XII. de legibus. γῆ μὲν οὖν ἑστία τε τῆς οἰκήσεως ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν. &c. INVIDIOSA *res* ʒ Quae finitimos ad inuidiam impellit, & nonnumquam ad inferendum bellum ſpe praedae. INANIMO *corpore* ʒ Ante, Inani: ego & ex uetere libro, &, ut puto, recte, Inanimo. minor etiam mutatio, Inanimi, ex Inani: ſed antiquum librum ſequi malo. Haec Paullus pater. NON *ſatis caſtum* ʒ non ſatis conueniens deorum ſimulacris, & fanorum ornamentis. quidquid enim ex cadauere eſt, funeſtum cenſebant. DVELLI *inſtrumenta non fani* ʒ ubi deorum pacem petimus. ALBVS. ʒ quia non eſt infectus. TEXTILI ʒ Vt panno, uel tela, quae dicabitur. FORMAE ʒ imagines. SVNTO. ʒ ἔστω, dixit Plato. SED *ego cetera &c.* ʒ Aſſentior, inquit, Platoni terram non eſſe conſecrandam: cetera, de quibus praecipit, non tam reſtricte praefinio. FERROQ. *ſubigendam* ʒ uomere arandam, & ligone paſtinandam. *Subigendam:* Sic opinor, melius, quam Subijciendam, ut antea legebatur. hoc quoque ex antiquo libro. Haec Paullus pater.

CICERO

ATT. *Habeo iſta: nunc de ſacris perpetuis, et de manium iure reſtat. M. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi iſta exciderant. Att. Ita credo: ſed tamen hoc magis eas res & memini, et exſpecto, quod & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vero: & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in hoc omni ſermone noſtro, quod ad cumque legis, genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ut ipſe notus ſit, ex quo ducatur quaeque res, & ars iuris: ut non difficile ſit, quaecumque noua cauſa, conſultatio ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias a quo ſit capite repetendum. Sed iuriſconſulti, ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura, & difficiliora ſcire uideantur; ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi; (nam non ſolum, ſcire aliquid, artis eſt, ſed quaedam ars etiam docendi) ſaepe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpertiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quam magnum illud Scaeuolae faciunt, pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? ſaepe, inquit Publij filius, ex patre audiui, pontificem bonum neminem eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totum ne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? ergo quod cum religione coniunctum eſt. (id autem quantulum eſt?) de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, et ſi quid eiuſmodi eſt. cur igitur haec tanta facimus, cũ cetera perparua ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, haec ſit una ſententia, ut conſeruentur, & deinceps familijs prodantur: &, ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra. hoc poſito, haec iura, pontificum auctoritate, conſecuta ſunt, ut, ne morte patrisfamilias ſacrorum memoria occideret, ijs eſſent ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinae ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quaeruntur enim, qui adſtringantur ſacris. Heredum cauſſa iuſtiſſima eſt. nulla eſt enim perſona, quae ad uicem eius, qui e uita emigrarit, propius accedat. Deinde qui morte, teſtamento ue eius tantundem capiat, quantum omnes heredes: id quoque ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt, accommodatum. Tertio loco: ſi nemo ſit heres, qui de bonis, quae eius fuerint, cum moritur, uſuceperit plurimum. Quarto: ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius, qui plurimum ſeruet. Externa illa perſona eſt, ut is, qui ei, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminiq. eam ſoluerit, proinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Haec nos a Scaeuola didicimus, non ita deſcripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant: tribus modis ſacris adſtringi, hereditate, aut ſi maiorẽ partem pecuniae capiat; aut, ſi maior pars pecuniae legata eſt, ſi inde quippiam ceperit. ſed pontificẽ ſequamur. Videtis igitur omnia pendere ex uno illo, quod põtifices pecuniam ſacris coniungi uolunt: ijſdemq. ferias, & caerimonias adſcribendas putant: atque etiam dant hoc Scaeuolae, quod eſt partitionis caput; ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſit, ipſiq. minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione, hoc idem ſecus interpretãtur. et quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt: quod eo inſciente factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis quaeſtiunculae multae naſcuntur, quas qui non intelligat, ſi ad caput referat, per ſeipſe facile perſpiciat: ueluti, ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, ac poſt de eius heredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte, id,*

quod

quod ab eo, cuius ipſe heres eſſet, praetermiſſum fuiſſet; eaq. pecunia non minor eſſet facta, cum ſuperiore exactione, quam heredibus omnibus eſſet relicta; qui eam pecuniam exegiſſet, ſolum, ſine coheredibus, ſacris alligari.

EXPLANATIO

AD *pontificium ius*, ȝ ad religionem. AD *ciuile* ȝ ad ius ſingulorum. VERO: *& apertiſſima ſunt* ȝ Hoc meum eſt. nam omnes & ſcripti, & impreſſi, quos uiderim, libri, Vera, & apertiſſima ſunt. mihi & conſuetudo uetus Latine loquendi, & ipſa ſententia, Vero, demonſtrauit eſſe uerius. eſt enim pro, Sane. Sic locutus eſt in Bruto: ſic alibi. Locus etiam de Diuinatione lib. I. mendoſe legebatur, &, Vere, pro, Vero, impreſſi libri habebant. Haec Paullus pater. IN *hoc omni ſermone* ȝ ſcilicet, de legibus. NOSTRVM ȝ Romanumq. SED *ita, &c.* ȝ non uerboſe, ſed eatenus, ut intelligi poſſit. QVAEQVE *res* ȝ quaeque pars. DIFFICILE *ſit, qui paullum modo ingenio poſſit moueri, quaecumque noua, &c.* ȝ Hoc, Qui paullum modo ingenio poſſit moueri, in noſtrum librum ut reciperem, uiſum non eſt. nam neque uidi eſſe in antiquis libris, & ſpeciem gloſſematis aliquam praeſefert. etiam, Ingenio moueri, quam Latinum, & uſitatum ſit, uidendum. Haec Paullus pater. CAVSSA *conſultatioue* ȝ Cauſſa in foro tractatur ab Oratoribus: Conſultatio a Iuriſconſultis explicatur. POSITVM *eſt in una cognitione* ȝ ſimplici capite comprehenditur. SCAEVOLAE *ambo,* ȝ nimirum P. Mucius pater, & Q. Mucius Publij filius, cui Cicero operam dedit. QVID *ita?* ȝ Non eſt, inquit, pontifici neceſſarium ius ciuile; ſed ius tantum priuatorum ſacrorum. Quare adiunctione iuris ciuilis perturbatum eſt ius pontificium. HAEC *tanta facimus* ȝ ciuilibus iuribus addimus pontificia. CETERA ȝ iura, quae pontifici neceſſaria ſunt. PERPETVA *ſint ſacra.* ȝ Superuacaneum eſt, Sacra. PECVNIA ȝ bona hereditaria. AD *uicem* ȝ ad locum, ſiue munus, ut eadem prope perſona uideatur. ID *quoque ordine* ȝ Id quoque recte dicitur. PROINDE *habeatur,* ȝ Ita habeatur ſacris obnoxius. A *Scaeuola* ȝ Q. Scaeuola. AB *antiquis* ȝ ſcilicet, pontificibus. PONTIFICEM ȝ Q. Scaeuolam, iuris pontificij peritiorem. PECVNIAM ȝ hereditatem, quae pars eſt ciuilis iuris. PARTITIONIS *caput;* ȝ Hoc ex ingenio, uir acumine ingenij, doctrinaq. excellens, Ranconetus praeclare, apteq. in primis ad ſententiam, emendauit. Veteres libri, Partitio ut! Sed ſupra dictum eſt: Dant hoc Scaeuolae, quod eſt partitionis caput. Haec Paullus pater. DEDVCTA ȝ ea pars, quae deducta eſt ab herede, quo minus caperet, quam ceteris heredibus relinqueretur. Haec Paullus pater. SECVS ȝ diſſentiunt a ſe ipſis. in teſtamento enim, quod ſcriptum non eſt, probant tamen. In donatione uero filij familias, ſi donauit inſciente patre non probant. Haec Paullus pater. IN *eius donatione* ȝ in re ab eo donata. SI *ad caput referat* ȝ ad legem, ex qua pendent, referat. SVPERIORE *exactione,* ȝ coniuncta cum ea, quam primus heres cepiſſet.

CICERO

QVIN *etiam cauent, ut, cui plus legatum ſit, quam ſine religione capere liceat, is per aes & libram heredes teſtamenti ſoluat: propterea quod eo loco res eſt, ita ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet. Hoc ergo loco, multisq. alijs, quaero a uobis Scaeuolae, pontifices maximi, & homines meo quidem iudicio acutiſſimi, quid ſit, quod ad ius pontificium ciuile appetatis. ciuilis enim iuris ſcientia pontificium quoddam modo tollitis. nam ſacra cum pecunia, pontificum auctoritate, nulla lege coniuncta ſunt. itaque, ſi uos tantummodo pontifices eſſetis, pontificalis maneret auctoritas: ſed, quod ijdē iuris ciuilis eſtis peritiſſimi, hac ſcientia illa eluditis. placuit P. Scaeuolae, & Coruncanio, pontificibus maximis, itemq. ceteris, qui tantundem caperent, quantum omnes heredes, ſacris alligari. habeo ius pontificium: quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum nummi deducerentur. inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. quod ſi hoc, qui teſtamentum faciebat, cauere noluiſſet; admonet iuriſconſultas hic quidem ipſe Mucius, pontifex idem, ut minus capiat, quam omnibus heredibus relinquatur. ſuper dicebant; qui quid cepiſſet, adſtringi: rurſus ſacris liberantur. Hoc uero nihil ad pontificium ius, & e medio eſt iure ciuili, ut per aes & libram heredes teſtamenti ſoluant; & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet, ſi is, cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt, ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitq. ea non * * * doctum hominem ſane, cuius fuit Attius perfamiliaris. ſed menſem credo extremum anni, ut ueteres Februarium, ſic hic Decembrem ſequebatur. Hoſtia autem maxima parentare pietatis adiunctum putabat. Iam tanta religio eſt ſepulcrorum, ut extra ſacra, & gentem inferri fas negent eſſe: idq. apud maiores noſtros. A. Torquatus in gente Popillia indicauit. nec uero tam Denicales, quae a nece appellatae ſunt, quia reſidunt mortui, quam ceterorum caeleſtium quieti dies, feriae nominarentur, niſi maiores eos, qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent. eas in eos dies conferre ius, quibus nec ipſius, neque publicae feriae ſint. totaq. huius iuris compoſitio pontificalis magnam religionem, caerimoniamq. declarat. Neceſſe eſt ediſſeri a nobis, qui finis funeſtae familiae, quod genus ſacrificij lare, ueruecibus fiat, quemadmodum os receptū, terra obtegatur, quaeq. in porca contracta iura ſint, quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe, & religione teneatur. Ac mihi quidem antiquiſſimum ſepulurae genus illud fuiſſe uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terrae corpus, & ita lo-*

catum,

catum, ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur. eodemq. ritu in eo ſepulcro, quod procul ad Fontis aras, regem noſtrum Numam conditum, accepimus: gentemq. Corneliam uſque ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe uſam. C. Marij ſitas reliquias apud Anienem diſſipari iuſſit Sulla uictor, acerbiore odio incitatus, quam ſi tam ſapiens fuiſſet, quam fuit felix. quod haud ſcio, an timens ſuo corpori poſſe accidere, primus e patricijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat etenim Ennius de Africano,

Hic eſt ille ſitus.

uere: nam ſiti dicuntur ij, qui conditi ſunt. nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quam iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc communiter in omnibus ſepultis ponitur, ut humati dicantur id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq. morem ius pontificale confirmat. nam prius, quam in os iniecta gleba eſt, locus ille, ubi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba, tum & ille humatus eſt, & ſepulcrum uocatur, ac tum denique multa religioſa iura complectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet, decreuit P. Mucius, familiam puram, quod os ſupra terram non exſtaret, porcam heredi eſſet: C. Cotta cenſet habendas triduum ferias, & porco femina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem praeter piaculum, & ferias.

EXPLANATIO

SINE *religione* } ſine crimine. religio enim eſt, id eſt animi culpa, plus capere, quam liceat. PONTIFI-
CVM *auctoritate,* } Ipſi enim pontifices ſacra cum pecunia coniunxerunt: cum lex id tantum caueat, ne
ſacra intereant. HAC *ſcientia illa eluditis.* } nam calliditate iuris ciuilis pecuniam onere ſacrorum liberan-
tes, ius pontificum euertitis. CORVNCANIO } auctor eſt Pomponius T. Coruncanium Romae ius profite-
teri primum coepiſſe, & multa eius reſponſa exſtaſſe. HABEO *ius pontificium*: } nimirum, ne ſacra intereant.
PARTITIONIS *caput* } Ita & in praecedentibus. CAVERE *noluiſſet*; } deductionem facere noluiſſet ad
liberandum legatarium. DOCTVM *hominem* } Decimum Brutum intelligit, de quo idem Cicero pro Ar-
chia, Decimus quidem Brutus ſummus uir, & imperator, Attij amiciſſimi ſui carminibus templorum, ac
monumentorum aditus exornauit ſuorum. Illuſtratur hic locus ex Plutarch. problem. ubi inquit: Cur, cum ce-
teri Romani Februario mortuis parentarent, Decimus Brutus, ut Cicero ſcribit, id Decembri faciebat. Ho-
STIA *maxima* } ut iuuenco, aut tauro. DENICALES } Denicales, inquit Feſtus, feriae colebantur, cum ho-
minis mortui cauſſa familia purgabatur. RESIDVNT } quieſcunt. FVNESTAE } funere pollutae. Os *re-*
ceptum, } in reliquo corpore comburendo. Recipere, antiqua lingua Latina, ualet, excipere: ut cum ruta cae-
ſa recipi dicuntur in lege praediorum. Haec Paullus pater. IN *porca* } Feſtus ait porcam Cereri mactari ab
eo, qui mortuo iuſta non feciſſet, id eſt glebam non iniecisset. Varronis uero uerba haec ſunt, Quod humatus
non ſit heredi porca praecidanea ſuſcipienda Telluri, & Cereri, aliter familia pura non eſt. QVO *tempore* }
nam, ut infra docebit, ſepulcrum non ante incipit, quam iniecta ſit gleba. APVD *Xenophontem Cyrus* } ſic
enim apud Xenophontem humari ſe praecipit Cyrus, Meum autem corpus, filij, cum e uita migrauero, ne-
que in auro, neque in argento, neque alio quopiam loculo condatis: uerum terrae quamprimum reddatis.
quid enim praeſtabilius, ac beatius, quam cum humo miſceri, quae omnia bona parit, & educat? AD *Fon-*
tis aras, } Liuio, Plutarcho, & Plinio teſtibus, Numa in Ianiculo in arcis lapideis cum ſuis libris ſepultus eſt.
C. *Mary* } Plinius lib. VII. cap. 54. Ipſum cremare apud Romanos non fuit ueteris inſtituti: terra condeban-
tur. At poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Et tamen multae familiae priſ-
ſcos ſeruauere ritus: ſicut in Cornelia nemo ante Sullam dictatorem traditur crematus: idq. uoluiſſe, ue-
ritum talionem, eruto C. Marij cadauere. FELIX. } Sic malo, quam, Vehemens: quod antea legebatur. ma-
lo autem, quia & in antiquo libro ſic eſt, & habet quiddam, quod magis cum ſententia congruere uideatur.
Haec Paullus pater. NEC *tamen &c.* } Transfert ſermonem ad eos, qui cremabantur. nam, ſi hoc uelis refer-
re ad id, quod proxime anteceſſit, Qui conditi ſunt: pugnabunt inter ſe cum ſubiungatur, Corpus incenſum
eſt: quod non dicitur de ijs, qui conduntur. C. *Cotta* } Sic antiquus liber: alij, Contra: ut ad Mucium refe-
ratur: quo ſenſu, ego non uideo. nam, quem hic locum habet, Contra? non enim opponi uideo poſſe proxi-
mis ſuperioribus uerbis. malo igitur, C. Cotta fuit enim pontifex, ſicut Mucius, ut ex libris de nat. dea. II. &
III. conſtat. Haec Paullus pater.

CICERO

XXII *ATT. Video, quae ſint in pontificio iure: ſed quaero, ecquidnam ſit in legibus. M. Pauca ſane, Tite, &, uti arbitror, non ignota uobis: ſed ea non tam ad religionem ſpectant, quam ad ius ſepulcrorum. hominem mortuum, inquit lex in XII, in urbe ne ſepelito, ne ue urito. credo, uel propter ignis periculum. Quod autem addit, Ne ue urito, indicat non, qui uratur, ſepeliri, ſed qui humetur. Att. Quid? qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt clari uiri? M. Credo, Tite, fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſſa tributum eſt, ut Publicolae, ut Tuberto, quod eorum poſteri iure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut Fabricius, uirtutis cauſſa ſoluti legibus conſecuti ſunt. ſed in urbe ſepeliri lex uetat. ſic decretum a pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtis extra portam Collinam aedem Honoris. aram in eo loco fuiſſe, memoriae proditum eſt. ad eam cum lamina eſſet inuenta,*

& in ea ſcriptum, Domina honoris; *ea cauſſa fuit aedis huius dedicandae. ſed, cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. ſtatuit enim collegium, locum publicum non potuiße priuata religione obligari. Iam cetera in* XII. *minuendi ſumptus, lamentationesq. funeris, tranſlata de Solonis fere legibus. hoc plus, inquit, ne facito. rogum aſcia ne polito. noſtis, quae ſequuntur. diſcebamus enim pueri* XII, *ut carmen neceſſarium, quas iam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & uinculis purpurae, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. Mulieres genas ne radunto: ne ue leßum funeris ergo habento. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius, non ſatis intelligere ſe dixerunt; ſed ſuſpicari, ueſtimenti aliquod genus funebris. L. Aelius, leſſum, quaſi lugubrem eiulationem, ut uox ipſa ſignificat: quod eo magis iudico uerum eſſe, quia lex Solonis id ipſum uetat. haec laudibilia, & locupletibus fere cum plebe communia, quod quidem maxime e natura eſt, tolli fortunae diſcrimen in morte. Cetera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. Homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus facit. excipit bellicam, peregrinamq. mortem. Haec praeterea ſunt in legibus, de unctura. Quae ſeruilis unctura tollitur, omnisq. circumpotatio. quae & recte tolluntur, neque tollerentur, niſi fuiſſent. Ne ſumptuoſa reſperſio, ne longae coronae: nec acerrae praetereantur. Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam uirtute partam, & ei, qui peperiſſet, & eius parenti, ſine fraude eße lex impoſitam iubet, credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq. plures inferrentur, id quoque ne fieret, lege ſanctum eſt: qua in lege cum eſſet, Ne ue aurum addito, quam humane excipit altera lex, ut, quoi auro dentes uincti eßent, aſt im cum illo ſepelire, nrere ne ſi fraude eſto. & ſimul illud uidetote, aliud habitum eſſe, ſepelire, & urere. Duae ſunt praeterea leges de ſepulcris: quarum altera priuatorum aedificijs, altera ipſis ſepulcris cauet. nam, quod rogum buſtum ue nouum uetat propius ſexaginta pedes adijci aedes alienas inuito domino, incendium ueretur acerbum: Quod autem forum, id eſt, ueſtibulum ſepulcri, buſtium ue uſucapi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. haec habemus in duodecim, ſane ſecundum naturam; quae norma legis eſt: reliqua ſunt in more; funus ut indicatnr, ſi quid ludorum; domusq. funeris utatur accenſo, atque lictoribus; honoratorum uirorum laudes in concione memorentur; easq. etiam cantus ad tibicinem proſequatur, cui nomen Naeniae; quo uocabulo etiam Gracchos cantus lugubres nominantur. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari, maiorumq. ſapientia admodum delector. M. Sed credo, Quincte, ut ceteri ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem, alioqui multa exſtarent ampla maiorum. Noſtrae quidem legis interpretes, quo capite iubemur ſumptus, & luctum remouere a deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec haec a ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam illo more a Cecrope, ut aiunt, permanſit hoc ius terra humandi: quam cum proximi iniecerant, obductaq. terra erat, frugibus obſerebatur: ut ſinus, & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur. ſequebantur epulae, quas inirent propinqui coronati: apud quas de mortui laude cum quid ueri erat praedicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. poſtea quam, ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, & lamentabilia coepiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem prope uerbis noſtri decemuiri in decimam Tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraque illa, Solonis ſunt: de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt: Mulieres genas ne radunto, ne ue leßum funeris ergo habento.*

EXPLANATIO

IN *legibus* ʒ in XII. tabulis. IN *urbe ne ſepelito* ʒ Haec lex a Solone ſumpta eſt. Initio enim quiſque in
ſuis aedibus ſepeliebatur, cineres tamen. IN *loco publico* ʒ in urbe. ſepulcra enim iuris priuati ſunt. MI-
NVENDI *ſumptus* ʒ quae pertinerent ad minuendum ſumptum. HOC *plus* ʒ Quid, ſi, Opus, legas? nam &
iufra: Opere tectorio ſepulcrum exornari non licebat. Aut, Hoc plus, intellige, plus eo quod ſupra definitum
eſſet. omittuntur enim fortaſſe quaedam ex lege XII. tabularum. Sed magis placet, Opus ne facito. quod
explanatur ſequentibus uerbis: Rogum aſcia ne polito. nam, rogum aſcia polire, eſt opus facere. Sunt, qui
ita diſtinguant: Hoc plus inquit: Ne facito rogum, aſcia ne polito. Sed non puto rogum prohiberi, cum uri
concedatur. prohibebatur autem rogus aſcia politus, non omnis rogus. Haec Paullus pater. RICINIIS ʒ
Sunt, qui Ricinium dictam putant ueſtem, cuius dimidia retrorſum iaceretur a reijciendo. DECEM *tibicini-
bus*, ʒ In nobilium olim funeribus tuba, in pauperum, & plebeiorum tibi a canebant. GENAS *ne radunto:* ʒ
Plin. lib. XI. cap. 38. Infra oculos malae homini tantum, quas priſci genas uocabant XII. tab. interdicto radi a
feminis eas uetante. Pudoris haec ſedes. Ibi maxime oſtenditur rubor. Solon, inquit Plutarchus, ἀμυχὰσ
κοπτομένων ἀφεῖλεν, i. lacerationes plangentium ſuſtulit. NE *ue leßum* ʒ Cicero Tuſc. II. Et hic nimirum eſt
fletus, quem XII. tab. in funeribus adhiberi uetuerunt. E *natura* ʒ ſecundum naturam. POST *funus fa-
cit* ʒ & per conſequens duplicantur impenſae, cum iuſtus non ſtatim ſepelitur, aut alibi. EXCIPIT *&c.* ʒ pium
enim eſt reliquias maiorum ſepulcris inferri. VNCTVRA, *quae* ʒ Mancum puto locum eſſe, & fortaſſe ſup-
plendum ſic: Vnctura, circumpotationeque: deinde ſequantur uerba legis: Seruilis unctura tollitur. men-
doſum enim opinor, Tollitur. Haec Paullus pater. NE *ſumptuoſa reſperſio* ʒ Plin. lib. XIV. cap. 12. Numae
legis Poſtumia lex eſt, Vino rogum ne reſpergito. ACERRAE ʒ arae ante mortuum poni ſolitae, in quibus
odores

odores incendebant, auctor Feſtus. PRAETEREANTVR. } Quid hoc ſignificat? interpres, unus ille, qui omnium eſt optimus, aut quaſi nimis apertum, aut, qnod ſibi parum ſatisfaceret, omiſit. mihi placeret magis, & mutatione fieret minima, Praeferantur. Haec Paullus pater. SEPELIRE, *urere ne ſi fraude eßet* } Antiquus liber mendoſe, Sepeliretur, & ne ſe fraudi eſſet. Alij emendarunt, Sepelire, urere ue, ſe fraude eſto: ſuamque correctionem Sex. Pompeij teſtimonio probare conantur, aiunt enim: Se, Pompeius inquit, pro ſine, inueniuntur poſuiſſe antiqui. Hoc an ipſi ita ſcriptum in Feſto uiderint, ignoro: ego ſcriptum uideo, Sed: & in antiquo lapide, nuper in Gallia reperto, eodem modo. Itaque malui legere ſic: Sepelire, urere, ne ſi fraude eſto. mutatione minima; praeterea Feſti auctoritate adductus. is enim: Ne ſi, pro ſine, dictum a ueteribus tradit. Haec Paullus pater. ACERBVM: } Corrupta dictio, meo quidem iudicio. quid enim hic addatur, Acerbum? obſeruetur in antiquis libris, an ueſtigia ſint aliqua ueritatis; unde fortaſſe Aedium, aut Aedificiorum, legi poſſit. Haec Paullus Pater. SI *quid ludorum* } ſi ludi ſint. DOMVSQ. *funeris* } Multis ab hinc annis adduxit me locus interrogationis in Vatinium, ipſaq. ſimul ſententia, ut legendum ſuſpicarer, Dominuſq. funeris. meam coniecturam probauit in ſuo commentario is, qui mihi probatur maxime, Hadrianus Turnebus. Haec Paullus pater. ACCENSO, } miniſtro magiſtratuum, qui populum uocet. Varro, Qui exercitum imperaturus erat, accenſo dicit hoc, Calpurni noca in Licium omnes Quirites huc ad me. accenſus dicit ſic: Omnes quirites in Licium uiſite huc ad iudices. GRACCHOS } Ignota mihi dictio: ſed ita eſt in antiquis libris. Graecos, Pariſini. Haec Paullus pater. SED *credo, Quincte*, } Ita pergit Marcus oratione continuata, quaſi Quinctus nihil dixerit. quod eſt in dialogis uſitatum. hoc monere uolui, quia uideo nonnullos de mendo ſuſpicari, offenſos, ut puto, particula Sed. Haec Paullus pater. CREDO *uides ſed.* } Ceteri omnes libri: Vidiſſe credo. ego, coniectura ductus, Vides. ſed credo. Nec dubito, quin ordinem uerborum attente conſiderantibus, noſtra correctio probetur. Haec Paullus pater. IAM *illo more* } quo nondum ſcriptis legibus regebatur ciuitas. A *Cecrope* } Cecrops ex Aegypto profectus urbem Athenarum primus omnium mortalium condidiſſe dicitur: eamque de nomine Palladis, quae Sais apud Aegyptios uocabatur, ut ait Charax Mitilenaeus, Athenas nominaſſe. Phauorinus Cecropem Athenis primum nuptias inſtituiſſe ſcribit, & Iunonem Gameliam, hoc eſt nuptialem, & Gameliona menſem: atque ob id in fabulas relatum fuiſſe biformem, ſeu naturae duplicis. PROXIMI *fecerant,* } Pro, Fecerant, repoſui Iniecerant. nam, cum in corrigendo tum litterarum ſimilitudinem, tum ſententiam ſequi ſolitus ſim; hoc in loco neque a litteris longius diſcedo; cum Iniccerant, de litteris extremis antecedentis uerbi, & de Fecerant, conficiam: neque ſententiam, ut opinor, a Ciceronis mentem alienam induco. nam ipſemet ante oſtendit, hic legendum, Iniecerant. ut ſubaudiatur, Terra. dixit enim. Quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicuntur; id erat proprium tum in ijs, quos humus contegeret. Haec Paullus pater. AD *iuſta coniecta erant.* } Mendum omnes uident, tollere nemini adhuc licuit. conanti quidem uiro docto, quem ego probare ſoleo maxime, non ſucceſſit. ſua tamen, quod ille ait, cuique ſponſa. mihi placet ſic: Iuſta confecta erant. funeris enim extrema pars erat laudatio. ea cum erant abſoluta iuſta confecta erant. Haec Paullus pater. POSTEA *quam,* } Suſpicor, cum in antiquis libris eſſet, Poſtea quom, factum eſſe ab imperitis librarijs: Poſtea quam, qui non intelligerent, pro, Cum, ſcribi ſolere, Quom. quod mendum in ultimam quoque epiſtolam lib. II. fam. irrepſerat. quo in loco, & in hoc ipſo, magis omnino placet, Poſtea cum. Haec Paullus pater.

CICERO

DE ſepulcris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quam ne quis ea deleat, ne ue alienum inferat, poenaq. eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari τύμβον*) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto, propter has amplitudines ſepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quam quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos, quos uocant, licebat imponi: nec de mortui laude, niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio, ſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum, ac mulierum, quo lamentatio minueretur. habet enim luctum cõcurſus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quemquam uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius, increbuiße eam funerum ſepulcrorumq. magnificentiam, quae nunc fere Romae eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe: fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam ciuis e rep. maxime, tuendaeq. ciuitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptum minuit non ſolum poena, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulcris autem nouis finiuit modum. nam ſuper terrae tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam, , tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certum magiſtratum praefecerat. Haec igitur Athenienſes tui. ſed uideamus Platonem, qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum: quem nos morem tenemus. de ſepulchris autem dicit haec: Vetat ex agro culto, eo ue qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro: ſed quae natura agri tantummodo efficere poſſit, ut mortuorũ corpora ſine detrimento uiuorum recipiat, ea potiſſimum ut compleatur. quae autem terra fruges ferre, et ut mater cibos ſuppeditare poſſit, eã ne quis nobis minuat, ne ue uiuus, ne ue mortuus. extrui autẽ uetat ſepulcrum altius, quam quod quinque diebus homines quinque abſoluerint: nec e lapide excitari plus, nec imponi, quam quod capiat laudem mortui inciſam ne plus quattuor herois uerſibus, quos longos appellat Ennius. habemus igi-*

 tur hu-

tur huius quoque auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris: a quo iterum funerum ſumptus praefinitur ex cenſibus, a minis quinque uſque ad minam. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, poenis impiorum. Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero, frater, & copioſe quidem, ſed perge cetera. M. Pergam equidem: &, quoniam libitum eſt uobis me ad haec impellere, hodierno ſermone conficiam, ſpero, hoc praeſertim die. uideo enim Platonem idem feciſſe, omnemq. orationem eius de legibus, peroratam eſſe uno aeſtiuo die. ſic igitur faciam, & dicam de magiſtratibus: id enim eſt profecto, quod conſtituta religione remp. contineat maxime. Att. Tu uero dic, & iſtam rationem, quam coepiſti, tene.

EXPLANATIO

ALIENVM ʒ ſcilicet cadauer. MONVMENTVM ʒ Quidquid mortui cauſſa factum eſt, etiam ſi ibi ſepultus non ſit. CERAMICO ʒ Ceramici duo erant Athenis, ut alibi diximus. HERMAS ʒ Hermae erant Mercurij ſtatuae truncae, quae ſepulcris imponebantur. PVBLICIS *ſepulturis* ʒ quae in Ceramico publice excitabantur ijs, qui bello occubuerant cum inſcriptionibus indicantibus ubi quiſque perijſſet. SI *qui publice* ʒ Malim, Niſi qui publice. quod, ut mihi uidetur, ipſa poſtulat ſententia. Haec Paullus pater. PITTACVS ʒ Hic in ſeptem Graeciae ſapientibus eſt numeratus. EFFERRI ʒ cum in urbe ſepelire non liceret. NOVIS ʒ quae in poſterum fierent. MENSAM ʒ quadratum lapidem in menſae formam. LABELLVM ʒ lapidem concauum in parui labri formam. DICIT *haec:* ʒ lib. XII. de legibus. VT *compleatur* ʒ Subaudi, iubet. nam ex negante uerbo, Vetat, elicit affirmationem, ut epiſt. 30. lib. XII. Fam. Nec mihi moleſtiam &c. quo loco uide noſtros comment. EADEM *illa* ʒ quae in Phaedone, & alibi multis locis diſſerit. PERGE ʒ ſubaudi, explicare. HOC *praeſertim die* ʒ aeſtiuo, ſcilicet.

IN M. TVLLII. CICERONIS DE. LEGIBVS LIBRVM. III.

Commentarius Aldi Mannuccij.

CICERO

SEQVAR *igitur, ut inſtitui, diuinum illum uirum, quem, quadam admiratione commotus, ſaepius fortaſſe laudo, quam neceße eſt. Att. Platonem uidelicet dicis. M. Iſtum ipſum, Attice. Att. Tu uero eum nec nimis ualde umquam, nec nimis ſaepe laudaueris. nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuum laudari uolunt, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & uita, & oratio conſecuta mihi uidetur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cū humanitate. Att. Sane gaudeo, quod te interpellaui: quandoquidem tam praeclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimonium. ſed perge, ut coeperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam ueris, & proprijs generis ſui laudibus. Att. Sane quidem, ſicut de religionum lege feciſti. M. Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut praeſit, praeſcribatq. recta, & utilia, & coniuncta cum legibus. ut enim magiſtratibus leges, ita populo praeſunt magiſtratus: uereq. dici poteſt, magiſtratum, legem eſſe loquentem; legem autem, mutum magiſtratum. nihil porro tam aptum eſt ad ius, condicionemq. naturae, (quod cum dico, legem a me dici intelligi uolo) quam imperium: ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam & hic deo paret, & huic oboediunt maria, terraeque, & hominum uita iuſſis ſupremae legis obtemperat. atque, ut ad haec citeriora ueniam, & notiora nobis, omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperij primum ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur. idq. in rep. noſtra maxime ualuit, quoad ei regalis poteſtas praefuit. deinde etiam deinceps poſteris prodebatur, quod & in ijs etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autem regia poteſtas non placuit, non ij nemini, ſed non ſemper uni parere uoluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quaeq. de optima rep. ſentiremus, in ſex libris ante diximus; accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis ſtatum. Magiſtratibus igitur opus eſt, ſine quorum prudentia, ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt, quorumq. deſcriptione omnis reip. moderatio continetur. neque ſolum ijs praeſcribendus eſt imperandi, ſed etiam ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, uidetur, qui aliquando imperet, dignus eſſe. itaque oportet & eum, qui paret, ſperare ſe aliquando imperaturum; & illum, qui imperat, cogitare breui tempore ſibi eſſe parendum. nec uero ſolum ut obtemperent, oboediantq. magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant, diligantque, praeſcribimus, ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter uero Plato Titanum e genere ſtatuit eos, qui, ut illi caeleſtibus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. quae cum ita ſint, ad ipſas iam leges ueniamus, ſi placet. Att. Mihi uero & iſtud, & ordo iſte rerum placet.*

EXPLANATIO

SEQVAR ⁏ imitabor. NOSTRI *illi*, ⁏ ſcilicet, Epicurei. ELEGANTIA *tua* ⁏ cultu uitae tuae. DIFFICILLIMAM ⁏ Hinc Cicero de Bruto, Quid enim, inquit, tam diſtans, quam a ſeueritate comitas? quis tamen umquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? LEGEM *ipſam* ⁏ quam de magiſtratibus rogaturi ſumus. VT *praeſit* ⁏ Magiſtratus definitio. VT *enim magiſtratibus, &c.* ⁏ Cicero pro Cluentio: Legum miniſtri, magiſtratus: legum interpretes, iudices. NEC *domus ulla &c.* ⁏ Gradatim adſcendit a familia ad mundum communem deorum, & hominum ciuitatem. CITERIORA ⁏ terris uiciniora. REGIBVS ⁏ Ariſt. lib. I. Polit. καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη. AD *iuſtiſſimos* ⁏ Cicero lib. II. de Offic. Ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandum deligi ſolitos, quorum de iuſtitia magna eſſet opinio multitudinis. MAGISTRATIBVS ⁏ Ariſtot. lib. VI. capit. 8. τῶν ἀναγκαίων ἀρχῶν χωρὶς ἀδύνατον εἶναι τὴν πόλιν. QVORVMQVE ⁏ Ariſt. lib. VI. Polit. cap. 8. τῶν δὲ πρὸς εὐταξίαν, καὶ κόσμον, ἀδύνατον, οἰκεῖσθαι καλῶς. CHARONDAS ⁏ Charondae uerba apud Stobaeum.

CICERO

MIuſta imperia ſunto, ijſq. ciues modeſte, ac ſine recuſatione parento. magiſtratus nec oboedientē & noxium ciuē multa, uinculis, uerberibus ue coerceto: ni par, maior ue poteſtas, populus ue prohibeſſit, ad quos prouocatio eſto. cum magiſtratus iudicaſſit, irrogaſſit ue, per populum multae poenae certatio eſto. militiae ab eo, qui imperabit, prouocatio ne eſto. quodq. is, qui bellum geret, imperaſſit, ius, ratumq. eſto. minores magiſtratus, partiti iuris, plures in plera ſunto. militiae quibus iuſſi erunt imperanto. aerarijq. tribuni ſunto. domi pecuniam publicam cuſtodiunto. uincula fontium ſeruanto. capitalia uindicanto. aes, argentum, aurum ue publice ſignanto. lites cōtractas iudicanto. quodcumque ſenatus creuerit, agunto. ſuntoq. aediles curatores urbis, annonae, ludorūq. ſollemnium. olliſq. ad honoris amplioris gradum is primus adſcenſus eſto. Cenſores populi aeuitates, ſoboles, familias, pecuniaſq. cenſento. urbis templa, uias, aquas, aerarium, uectigalia tuentor; populiq. partes in tribus diſtribuunto. exin pecunias, aeuitates, ordines partiuntor. equitum, peditumq. prolem deſcribunto. caelibes eſſe prohibento. mores populi regunto. probrum in ſenatu ne relinquunto. bini ſunto. magiſtratum quinquennium habento. reliqui magiſtratus annui ſunto. eaq. poteſtas ſemper eſto. iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat, praetor eſto. is iuris ciuilis cuſtos eſto. huic poteſtate pari, quotcumque ſenatus creuerit, populus ue iuſſit, tot ſunto. regio imperio duo ſunto: ijq. praeeundo, iudicando, conſulendo, praetores, iudices, conſules appellantor. militiae ſummum ius habento, nemini parento. ollis ſalus populi ſuprema lex eſto. eundem magiſtratum, ni interfuerint X anni, ne quis capito, aeuitatē annali lege ſeruāto. aſt, quando duellum grauius, diſcordiae ciuium, eſtunto ne amplius ſex mēſes, ſi ſenatus creuerit: idem iuris, quod duo conſules, teneto. iſque aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. equitem cumque qui regat, habeto, pari iuri cum eo, quicūque erit iuris diſceptator. aſt, quando conſulis eſt, magiſtratus ue populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto; olliq. ex ſe produnto, qui comitiatu creare conſules rite poſſit. imperia, poteſtates, legationes, cum ſenatus creuerit, populus ue iuſſit, ex urbe exeunto. duella iuſta iuſte gerunto. ſocijs parcunto. ſe & ſeruos continento. populi ſui gloriam augento. domum cum laude redeunto. rei ſuae ergo ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe, contra uim, auxilii ergo, X creaſſit, tribuni eius ſunto. quodq. ij prohibeſſint, quodq. plebem rogaſſint, ratum eſto. ſanctiq. ſunto: ne ue plebem orbam tribunis relinquunto. omnes magiſtratus auſpicium, iudiciumq. habento: ex quis ſenatus eſto. eius decreta rata ſunto. aſt, ni poteſtas par maior ue prohibeſſit, S.C. perſcripta ſeruanto. is ordo uitio uacato. ceteris ſpecimen eſto. creatio magiſtratuum, iudicia populi, iuſſa, uetita cum ſciſcentur, ſuffragia optimatibus nota, plebi libera ſunto. aſt, quid erit, quod extra magiſtratus coaeratore uſu ſit, qui coaeret, populus creato, eiq. ius coaerandi dato. cum populo, patribuſq. agendi ius eſto, conſuli, praetori, magiſtro populi equitumque, eique, quem produnt patres conſulum rogandorum ergo: tribuniſque, quos ſibi plebes rogaſſit, ius eſto cum patribus agendi. ijdem ad plebem, quod cenſuerint, ferunto. quae cum populo, quaeq. in patribus agentur, modica ſunto. ſenatori qui nec aderit, aut cauſſa, aut culpa eſto. loco ſenator, & modo orato: cauſſas populi teneto. uis in populo abeſto. par, maior ue poteſtas plus ualeto. aſt, qui turbaſſit in agendo, fraus actoris eſto. interceſſor rei malae, ſalutaris ciuis eſto. qui agent, auſpicia ſeruanto. auguri parento. promulgata, propoſita, in aerario ✲ cognita, agunto. nec plus quam de ſingulis rebus conſulunto. rem populum docento: doceri a magiſtratibus, priuatiſq. patiuntor. priuilegia ne irroganto. de capite ciuis niſi per maximū comitiatum, olloſque, quos cenſores in partibus populi locaſſint, ne ferunto. donum ne capiunto, ne ue danto, ne ue petenda, ne ue gerenda, ne ue geſta poteſtate, quodquis earum rerum migraſſit, noxiae poena par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiunto. priuati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi ſunto.

Lex recitata eſt: diſce rem, & tabellam iubebo dari.

EXPLANATIO

IVSTA *imperia* ʒ id eſt, cum legibus iuncta. MVLTA ʒ pecunia. NI *par &c.* ʒ non enim decet eſſe imperium ſine prouocatione. PROHIBESSIT ʒ id eſt, prohibuerit. POENAE ʒ Poenae ue, antiquus liber. non diſplicet. CERTATIO ʒ diſceptatio. populus enim ſuffragijs uel firmabat, uel abrogabat multam, quam magiſtratus dixiſſet. PARTITI *iuris* ʒ cuiuſmodi erant quaeſtores tribuni militum, & aerarij, qui non habebant ius uniuerſum, ſiue non partitum, ut illi, qui cum imperio praeſunt exercitui. PLERA ʒ id eſt pleraque. ita Pacuuius apud Feſtum in Teucro, & Priſcianus lib. V. AERARIIQ. *tribuni ſunto.* ʒ Sic duo ueteres libri. placet. nam & auctoritatem habet antiquitas; &, Aerarij, addi placet: ut aerarij tribuni diſtinguantur ab alijs tribunis, nempe a tribunis mil. a tribunis pl. Haec Paullus pater. CAPITALIA *uindicanto.* ʒ de hoc magiſtratu ſic Salluſtius: In eum locum poſtquam demiſſus eſt Lentulus, uindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam fregere. & Cicero ad Trebatium, Treuiros uites cenſeo: audio capitales eſſe: mallem auro, aere, argento eſſent. CVRATORES ʒ Cicero in Verrem: Nunc ſum deſignatus aedilis. habeo rationem, quid a populo Rom. acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum caerimonia Cereri, Libero, Liberaeq. faciendos: mihi Floram matrem populi Rom. plebiq. Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione, Ioui, Iunoni, Mineruaeq. eſſe faciundos: mihi ſacrarum aedium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam. POPVLI *aeuitates* ʒ ſcilicet, aetatem militiae aptam, ſuffragijs ferendis, publicis muneribus, & ciuilibus obeundis. SOBOLES *&c.* ʒ Annotabant etiam prolem ſeruos, & cenſum, ut munia, & tributa pro facultatibus irrogarentur. CAELIBES *eſſe* ʒ Plato quoque pecunia multandum, & ignominia notandum cenſet, qui neglexiſſet a triceſimo anno ad triceſimum quinctum uxorem ducere. PROBRVM *&c.* ʒ probroſos ſenatores eijciebant e ſenatu. SEMPER *eſto* ʒ cauet, ne intermittatur: cenſoria poteſtas. nam id ſaepe factum eſt. TOT *ſunto* ʒ nam praetorum numerus certus non erat. IIQ. *praeeundo* ʒ Feſtus, Praetoria, inquit, porta in caſtris appellatur, qua exercitus in proelium educitur: quia initio praetores erant, qui nunc conſules, & ij bella adminiſtrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur praetorium. ANNALI *lege* ʒ cauebat enim, qua aetate quis honores peteret. AVT *ſiniſtra* ʒ Varro, Quod, quae ſiniſtra ſunt bona auſpicia exiſtimantur. Cicero. Quamquam non ignoro, quae bona ſint ſiniſtra nos dicere. AST, *quando conſul is eſt, magiſtratus ue populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto;* ʒ Alij putant intelligi, neque conſulari umquam imperio, neque dictatoris poteſtate magiſtratus reliquos tolli. mihi longe alia mens eſt. loquitur enim hic Cicero de comitijs conſularibus. quae cum habere conſul tantum poſſet, ut apud Gellium lib. XIII. capit. 14. Meſſalla ſignificat; uidetur ſignificare Cicero, Si conſul in rep. non ſit, ei muneri interregem a patribus creatum, ſuccedere oportere. id ita eſſe, quae ſubſequuntur uerba declarant: olliq. ex ſe produnto, qui comitiatu creare conſules rite poſſit. Sed utinam, quam facile ſententiam uidere, item uerba corrigere liceret. conemur tamen, quantum in nobis eſt: & primum antiquo libro, deinde etiam coniectura duce ueritatem inueſtigemus. Habet igitur Sigonij ſcriptus liber: Aſt, quando conſulis eſt, magiſtratus ue populi nec Romani, reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto. Ego ſuſpicor ſcripſiſſe Ciceronem: Aſt, quando conſul iiſſet, magiſtratus ue populi Rom. reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto. Iiſſet, autem explano, Perijſſet: primum, quod uti leniore uerbo, ominis cauſſa, Cicero uoluerit: deinde, quod ab uſu tamen Latinae linguae non receſſerit. nam Lucretius, tum poeta ingenioſus, tum optimus Latinitatis auctor, idem uerbum ad eandem ſententiam tranſtulit lib. VI.

Qui fuerant autem, praeſto contagibus ibant.

Graeci etiam, Οἰχέται, pro, Obijt, interdum dicunt, & Οἰχόμενος, mortuus. Magiſtratus autem populi Rom. praetor fuit, ea cauſſa primum creatus, ut abſentibus conſulibus, populo Rom. ius diceret. itaque ſaepe praetor populi Rom. nominatur. Quod ſequitur, Reliqui magiſtratus ne ſunto, ualet: reliqui magiſtratus nihil iuris in auſpicijs, quod quidem attinet ad creationem conſulum, habento. nam, etſi, praeter conſulem, & praetorem, reliqui omnes magiſtratus auſpicari poterant, creandis tamen conſulibus auſpicia habere non poterant. conſul enim, & praetor, ut ait idem Meſſalla, tantum a conſule creabantur. ad reliquos autem magiſtratus centuriata comitia, id eſt ea, quibus & praetor, & conſul creabantur, nihil attinebant. propterea interrex a patribus prodebatur, qui conſules crearet. Auſpiciorum autem patricios omnes magiſtratus fuiſſe participes, indicat illud in epiſtola ad M. Brutum, Dum unus erit auſpicius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſent. Qui ſunt, quaeret aliquis, praeter conſulem, & praetorem, auſpiciorum participes magiſtratus? omnes reliqui, ſiue patricij, ſiue plebeij: patricij quidem, a quo primum tempore ſunt inſtituti; quod Liuius, & alij ſaepe teſtantur. plebeij autem, non cum creari coepti ſunt, ſed aliquanto poſt, rerum paene omnium communionem plebe poſtulante. Patricij uero magiſtratus, praeter conſulem, & praetorem, qui maiores magiſtratus dicebantur, duo tantum erant ordinarij, id eſt quotannis creati, aedilis curulis, & quaeſtor: item ordinarius quidem cenſor, non tamen quotannis creatus, ſed quincto quoque anno, nec annuo umquam magiſtratu, ſed primum quinquennali, poſt annuo, & ſemeſtri. atque is quoque inter maiores magiſtratus numerabatur. Dictator autem extraordinarius erat, periculoſiſſimis reip. temporibus, extremi remedij gratia, dictus. Plebeij magiſtratus, tribunus pl. aedilis pl. triumuiri, & alij, annuo iure. Ergo, ut ad prima redeam conſule, & praetore exſtinctis, creari a patribus interregem Cicero iubet; & addit, Ex ſe, id eſt, e gente patricia. nec enim plebeia familia natus, licet ſenator eſſet, interrex fieri poterat, Cicerone, & Pediano teſtibus.

Patres

Patres autem hic non ſenatus uniuerſus,ſed patricij tantum ſenatores intelliguntur: ut in epiſtola ad Paetum: Ad patres, cenſeo, reuertare. nam interregem, ut patricium, ſic a patricijs tantum creari oportebat: ergo non a cuncto ſenatu: cum alij ſenatores patricij, alij plebeij eſſent. Verum, ſi praetor neque conſulem, neque praetorem rogare poterat; quod Meſſalla tum ex perpetua maiorum conſuetudine, tum ex Tuditani commentarijs probat: cur addit Cicero, Magiſtratus ue populi Romani? Quia poterat praetor conſulare munus in rep. ſuſtinere: unde illud in epiſtola ad Plancum: Litteras ad Cornutum, praetorem urbanum, detulimus: qui, quod conſules aberant, conſulare munus ſuſtinebat more maiorum. Quod ſi non ſolum conſule, ſed praetore etiam reſp. careret; optimum Ciceroni uidetur, antequam annus exeat, interregem prodi. quod antea numquam ante exitum anni factum erat. Sin, mortuo conſule, praetor ſupereſſet: indicat,non eſſe prodendum interregem; cum ſit a quo reſp. geratur; ſed exitum anni exſpectandum, cum, remp. nullo magiſtratu capeſſente, interregem creari neceſſe eſſet: a quo centuriatis comitijs conſules, & mox a conſulibus praetores, ac reliqui deinceps magiſtratus fierent. Haec Paullus pater. CONTINENTO ʒ ne ſcilicet audeant in ſocios. PLEBES ʒ ita antiquitus. ſenſus eſt, ut plebs creet decem tribunos. ad quos prouocationem habeatur aduerſus uim conſulum. SANCTIQ. *ſunto* ʒ id eſt, inuiolabiles. INDICIVM ʒ prouocationem. AST, *ni poteſtas par, maior ue prohibeßit, S. C. perſcripta ſeruanto.* ʒ Praeclare corrigit hunc locum antiquus liber, hoc modo: Aſt poteſtas par, maior ue prohibeſſit, perſcripta ſeruanto. nam, Aſt, ſignificat, At ſi. quod etiam eodem modo paullo poſt bis uſurpatur. Deleui autem illud, S. C. eo fidentius, quod uideo hic non de ſenatus conſultis, ſed de ſenatus decretis, quibus intercederetur, intelligi: quae non Senatus conſulta, ſed Senatus auctoritates uocabantur. non enim omnia decreta, ſenatus conſulta ſunt, ſed ea,quibus interceſſum non eſt, aut quae legitimo die, loco, ſaluis denique legibus facta ſunt. quod ſi uel interceſſum eſſet, uel non legitimo ſenatorum numero, aut die, aut loco facta eſſent, Senatus auctoritates dicebantur: qua de re plenius in noſtris Commentarijs epiſt. Fam. Hoc igitur dicit Cicero: Si ſenatus decretis interceſſerit magiſtratus aliquis, par ei magiſtratui, aut maior, quo referente decretum fuerit; tunc ea decreta perſcripta ſeruanto. Verbum autem, Decreta, iterandum non fuit, cum proxime dixiſſet, Eius decreta ratam ſunto. Haec Paullus pater. SVFFRAGIA *optimatibus nota* ʒ Hic ego, quod olim adoleſcentulus mutaui, neque nunc laudo, quia ueteribus in libris aliter uideo ſcriptum eſſe, ſic, inquam, Cum ſuffragio conſciſcerentur, optimatibus nota; neque tamen, cur reprehendam, habeo; cum ſententia ſatis apta ſit ad id, de quo agitur; eaq. ab ipſo Cicerone, ſuas leges interpretante, confirmetur. eſt enim infra ſic: Proximum autem eſt de ſuffragijs: quae iubeo nota eſſe optimatibus. Haec Paullus pater. COERATORE *oeſus ſit; qui coeret, populus creato, eiq. ius coerandi dato.* ʒ Ita legendum. Et paullo poſt: Ad plebem, quod oeſus erit, ferunto. pro, Quod cenſuerint; quod eſt in uulgatis. Antiqui Coeratorem, pro Curatorem, & Coerare, pro, Curare dixere. Cicero I. ad Att. epiſt. Thermus eſt curator uiae Flaminiae. ROGANDORVM ʒ rogatis ſuffragijs creandorum. CVM *patribus agendi* ʒ referendi ad ſenatum. MODICA ʒ modeſta. LOCO ʒ id eſt,ordine inſtituto. ſic enim Tranquillus; Ac poſt nouam affinitatem Pompeium primum rogare ſententiam coepit, cum Craſſum ſoleret: eſſetq. conſuetudo, ut quem ordinem interrogandi ſententias cos. Kal. Ian. inſtituiſſet, eum toto anno conſeruaret. VIS *in populo abeſto* ʒ nihil per uim agatur cum populo. PROPOSITA ʒ & populus otioſe poſſit eam cognoſcere. IN *aerario cognita,* ʒ Quis putet, In aerario, mendoſum non eſſe? Interpres tamen, ut ſincerum, & apertum, tacitus praeterijt. cui quia plurimum tribuo; ueritus interdum ſum,ne ſine cauſſa de mendo ſuſpicarer. Sed profecto non inanis eſt noſtra ſuſpicio. non enim aut ita hoc poteſt coniungi, Propoſita in aerario; aut hoc modo, In aerario cognita. nam neque, ſi quid agendum cum populo eſſet, proponebatur in aerario, neque cognoſcebatur. proponebatur autem in foro, ut populus cognoſceret. deinde agebatur: & populus de re iam cognita ſuffragium ferebat. Quare, niſi eſſet contra meum inſtitutum aliquanto liberior coniectura, libenter legerem, Propoſita in foro, cognita agunto. uel ſic etiam, Promulgata in foro, cognita agunto. nam Promulgare, eſt proponere, quaſi Prouulgare, ut ait Feſtus. Vt fortaſſe aliquis addiderit, Propoſita, ut interpretaretur, Promulgata. NEC *plus quam &c.* ʒ C c:ro pro domo. Quae eſt alia uis, quae ſententia Caeciliae legis, & Didiae, niſi haec, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod uelit accipere, aut id quod uelit repudiare? PRIVILEGIA *ne irroganto.* ʒ Cicero pro domo. Vetant leges ſacratae, uetant XII. tabulae, leges priuatis hominibus irrogari: id eſt enim priuilegium. QVOD *quis earum rerum migraſſit* ʒ Video eſſe, qui legendum putent, Quo, pro, Quod, offenſi opinor non ſatis uſitato genere loquendi: cum tamen eodem modo dixerit Cicero lib. III. de Fin. Qui id conſeruaret, eum iuſtum; qui migraret, iniuſtum ferre. Et lib. I. de diuin. ubi legitur, Ne communi iure migrare uideatur, habent ueteres aliquot libri, Communia iura. Quaſi, Migrare, ualeat, Mutare. Gellius quoque lib. II. cap. 29. Caſſita, inquit, nidum migrat. Haec Paullus pater. LEX *recitata eſt:* ʒ Legum rogationes imitatur Cicero. DISCE *rem,* ʒ cum alloquatur duos, non placet magnopere, unitatis numero, Diſce rem: &, quoniam mos hic erat apud Romanos, ut, lege recitata, diſcederent, magiſtratu ita iubente; deinde tabellis diſtributis, ſuffragia ferrentur: propterea non diſpliceret, Diſcede, pro, Diſce rem. Pedianus morem illum ſignificat his uerbis: His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, iubet unumquemque is, qui legem fert, diſcedere. Haec Paullus pater.

CICERO

Q. Quam breui frater, in conſpectu poſita eſt a te omnium magiſtratuum deſcriptio, ſed ea paene noſtrae ciuitatis: etſi a te paullum allatum eſt noui. M. Rectiſſime, Quincte, animauertis. haec eſt enim, quam Scipio laudat in libris illis, & quam maxime probat, temperationem reip. quae effici non potuiſset, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote, magiſtratibus, ijsque, qui praeſint, contineri remp. & ex eorum cõpoſitione, quod cuiuſque reip. genus ſit, intelligi. quae res cum ſapientiſſime, moderatiſſimeq. conſtituta eſset a maioribus noſtris: nihil habui, ſane non multum, quod putarem nouandum, in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu, & rogatu meo, ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſſis maxime placeat iſta deſcriptio. M. Faciam Attice, ut uis; & locum iſtum totum, ut a doctiſſimis Graeciae quaeſitum, diſputatumq. eſt, explicabo; &, ut inſtitui, noſtra iura attingam. Att. Iſtud maxime exſpecto diſſerendi genus. M. Atqui pleraque ſunt dicta in illis libris, quod faciendum fuit, cum de optima rep. quaereretur: ſed huius loci de magiſtratibus, ſunt propria quaedam a Theophraſto primum, deinde a Diogene Stoico quaeſita ſubtilius. Att. Ain tandem?
VI etiam a Stoicis iſta tractata ſunt? M. Non ſane, niſi ab eo, quem modo nominaui, & poſtea a magno homine, & in primis erudito, Panaetio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem, atque ciuilem, de rep. diſſerebant. ab hac familia magis iſta manarunt, Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum: Heraclidesq. Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophraſtus uero, inſtitutus ab Ariſtotele, abundauit, ut ſcitis, in genere rerum: ab eodemq. Ariſtotele doctus Dicaearchus, huic rationi, ſtudioq. non defuit. poſt a Theophraſto Phalereus ille Demetrius, de quo feci ſupra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq. non modo in ſolem, atque in puluerem, ſed in ipſum diſcrimen, aciemq. produxit. Nam & mediocriter doctos, magnos in rep. uiros, & doctiſſimos homines, non minus in rep. uerſatos, multos commemorare poſſumus: qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinae ſtudijs, & regenda ciuitate princeps eſſet,
VII quis facile, praeter hunc, inueniri poteſt? Att. Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus nobis. ſed perge, ut coeperas. M. Quaeſitum igitur ab illis eſt, placeret ne unum in ciuitate eſse magiſtratum, cui reliqui parerent: quod, exactis regibus, intelligo placuiſſe noſtris maioribus: ſed, quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, poſtea non tam regni, quam regis uitijs repudiatum eſt; nomen tantum uidebitur regis repudiatum, res manebit, ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedaemone ſine cauſſa a Theopompo oppoſiti regibus, nec apud nos conſulibus tribuni. nam illud quidem ipſum, quod in iure poſitum eſt, habet conſul, ut ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno, qui poſt exſtitit, ne id, quod fuerat, eſſet. hoc enim primum minuit conſulare ius, quod exſtitit ipſe, qui eo non teneretur: deinde, quod attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam priuatis conſuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum. nam iſta poteſtate nata, grauitas optimatium cecidit, conualuitq. ius multitudinis. M. Non eſt ita, Quincte: non enim ius illud ſolùm ſuperbius populo, ſed uiolentus uideri neceſse erat, quo poſteaquam modica, & ſapiens temperatio acceſſit, conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

donum cum laude redeunto. nihil enim praeter lau- VIII
dem bonis, atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neque a ſocijs reportandum. Iam illud apertum profecto eſt, nihil eſſe turpius, quam quemquam legari, niſi reip. cauſſa omitto quemadmodum iſti ſe gerant. atque geſſerint, qui legatione hereditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur. in hominibus eſt hoc fortaſse uitium. ſed quaero, quid reapſe ſit turpius, quam ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo reip. munere? quod quidem genus legationis ego conſul, quamquam ad commodum ſenatus pertinere uideatur, tamen approbante ſenatu frequentiſſimo, niſi mihi leuiſſimus tribunus pl. tum interceſſiſſet, ſuſtuliſsem: minui tamen tempus: & quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed iam, ſi placet, de prouincijs diſcedatur, in urbemq. redeatur. Att. Nobis uero placet: ſed ijs, qui in prouincijs ſunt, minime placet. M. At uero, Tite, ſi parebunt his legibus, nihil erit ijs urbe, nihil domo ſua dulcius; nec laborioſius, moleſtiusq. prouincia.

EXPLANATIO

EA *paene* ʒ nam pauca immutauit Romanorum magiſtratuum. IN *illis libris,* ʒ quos de rep. Rom. conſcripſit. TEMPERATIONEM ʒ moderatam mixtionem ex ſummis, medijs, & infimis ordinibus. QVOD *cuiuſque reip. ſit,* ʒ ut tyrannidem, monarchiam, oligarchiam, ariſtocratiam, democritiam. NOVANDVM ʒ mutandum. DOCTISSIMIS ʒ philoſophis. VERBO *tenus,* ʒ nam fingebant rem. AB *hac familia* ʒ Stoicorum. PLATONE *principe:* ʒ cuius dogma ſecuta eſt. ABVNDAVIT ʒ ualde uerſatus eſt. Ex *umbraculis eruditorum,* ʒ nam Stoici ciuem nullum niſi ſapientem putabant, & nullam ciuitatem niſi e ſapientum coetu conſtantem. IN *ſolem, atque in puluerem,* ʒ ad agricolas. SED *in ipſum diſcrimen* ʒ In militiam. INTELLIGO *placuiſſe* ʒ conſules enim exactis regibus regium imperium habebant Romae. THEOPOMPO ʒ Vi-

de Ariſt.lib.v.Polit.cap.xi. Ne *id, quod fuerat, eſſet.* ⁊ Ne regia poteſtas, quae urbe exacta eſt, maneret in conſulibus. Attvlit *auxilium* ⁊ nam ad tribunum pl. ſaepe appellabant. aduerſus uim conſulum. Ivs *multitudinis* ⁊ Nam, ut inquit Salluſtius, Cn. Pompeio, & M. Craſſo cos. tribunicia poteſtas reſtituta eſt, homines adoleſcentes ſummam poteſtatem nacti, quibus aetas, animuſq. ferox erat, coepere, ſenatum criminando, exagitare plebem. Temperatio ⁊ quae tribunicia poteſtate cos. oppoſita, acquiſita eſt. Conversa *lex in omnes eſt.* ⁊ omnes legibus teneri coeperunt. Iam *illud apertum eſt* ⁊ Liberas reprehendit legationes, de quibus ita etiam in Rullum: Hereditatum obeundarum cauſſa, quibus nos legationes dediſtis, qui & priuati, & priuatim ad negotium exierunt non maximis opibus, neque ſumma auctoritate praediti: tamen auditis profecto, quam graues eorum aduentus ſocijs ueſtris eſſe ſoleant. Legari ⁊ legatum mitti. Reapse ⁊ re ipſa. De *prouincijs diſcedatur* ⁊ noſtra, inquit, oratio e prouincialibus magiſtratibus tranſeat ad Romanos. His *legibus* ⁊ quae iubent, ne quis rei ſuae cauſſa ſit legatus.

CICERO

Sed ſequitur lex, quae ſancit eam tribunorum pl. poteſtatem, quae in rep. noſtra eſt. de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego, frater, quaero de iſta poteſtate quid ſentias. nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quae in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit. cuius primum ortum ſi recordari uolumus, inter arma ciuium, & occupatis, & obſeſſis urbis locis, procreatam uidemus. deinde, cum eſſet cito legatus tamquam ex xii *tabulis, inſignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multo quoque taetrior, & foedior natus eſt. quem enim ille non edidit? qui primum (ut impio dignum fuit) patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit: cum afflixiſſet principum grauitatem, numquam tamen conquieuit. atque, ut C. Flaminium, atque ea, quae iam priſca uidentur, propter uetuſtatem relinquam, quid iuris bonis uiris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? & ſi, quinquennio ante, D. Brutum, & P. Scipionem conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus tribunus pl. C. Curiatius in uincula coniecit: quod ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, & ijs ſicis, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non ne omnem reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio, reliquisq. dicam? quos ne depellere quidem a ſe ſine ferro potuit reſp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quam & noſtra, & recentia? quis umquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret umquã de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunicium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo nulla in domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi in tenebris reip. perturbandas putauerunt: quod nobis quidem egregiũ, & ad immortalitatem memoriae glorioſum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet tribuno. Sed ille quas ſtrages edidit? eas uidelicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impurae belluae multorum inflammatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re uehementer Sullam probo, qui tribunis pl. ſua lege iniuriae faciendae poteſtatem ademerit, auxilij ferendi reliquerit: Pompeiumq. noſtrum in ceteris rebus omuibus ſemper ampliſſimis, ſummisq. effero laudibus: de tribunicia poteſtate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum. M. Vitia quidem tribunatus praeclare, Quincte, perſpicis: ſed eſt iniqua in omni re accuſanda, praetermiſſis bonis, malarum enumeratio, uitiorumq. ſelectio. nam iſto quidem modo uel conſulatus uituperabilis eſt, ſi conſulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali: ſed bonum, quod eſt quaeſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt tribunorum pl. quis negat? ſed uis populi multo uehementior, multoq. ſaeuior; quae, ducem quod habet, interdum lenior eſt, quam ſi nullum haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem ſui non habet. At aliquando incenditur. & quidem ſaepe ſedatur. quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit? quin per ✱ per ipſum Ti. Gracchum non ſolum ✱ nectus, uerum etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illum aliud perculit, niſi quod poteſtatem intercedendi collegae abrogauit? ſed tu ſapientiam maiorum in illo uide. conceſſa plebi a patribus iſta poteſtate arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari ſe putarint: in quo uno fuit ciuitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt. &, praeter eos, quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos; leues etiam nunc, bonos fortaſſe plures. inuidia quidem ſummus ordo caret: plebs de ſuo iure pericuLoſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi reges non fuerunt; aut plebi re, non uerbo, danda libertas: quae tamen ſic data eſt, ut multis praeclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſſa, qnae, optime, & dulciſſime frater, incidit in tribuniciam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum grauiſſimo reip. tempore: cui ſi non ceſſiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus cara non eſſet? quod ſi is caſus fuiſſet rerum, qas pro ſalute reip. geſſimus, ut non omnibus gratus eſset: ſi nos multitndinis uis furentis, inflammata inuidia, pepuliſset: ſi tribunus aliquis ſic in me populum, ſicut Gracchus*

in Lae-

in Laenatem, Saturninus in Metellum, incitaſset: ferremus, o Quincte frater, conſolarenturq. nos non tam philoſophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quam clariſſimi uiri, qui, illa urbe pulſi, carere ingrata ciuitate, quam manere in improba, maluerunt.

EXPLANATIO

AD *ſeditionem nata ſit.*} conualeſcente enim multitudinis iure effectum eſt, ut aliquando Romae maiores eſſent plebis, quam ſenatus opes. Cvivs } nimirum, tribunatus, quem inferius puero deformi comparat. Procreatam *uidemus* } nam plebs, quae ob ſcelus Appij in Auentinum ſeceſſerat, reconciliari non potuit patribus, niſi interpoſita fide publica, & datis decem tribunis. Cito *legatus* } Pro Cito legendum arbitror, Ita: & Legatus, id eſt ablegatus, amandatus, refero non ad uerbum, Poteſtatem, ſed ad eius ſignificationem, id eſt tribunatum pl. cuius uim fractam eſſe Quinctus oſtendit, uel Graecorum nece, uel poſtea Sullae dictatoris lege. TAmqvam *ex* xii. *tabulis &c.* } Alludit ad quoddam xii. tabularum caput, in quo de inſignitis pueris ageretur. Ille *non edidit* } Tribunatum pl. intelligit. Patribvs *honorem eripuit* } nam Canuleius tribunus pl. legem tulit de promiſcuis patrum, plebiſque nuptijs, quod xii. tabulis uetabatur. Principvm } id eſt, ſenatus. C. *Flaminium* } tribunum pl. qui de agro Gallico, & Piceno uiritim diuidendo tulit. Bonis *uiris* } optimatibus ſenatoribus. Qvinqvennio *ante* } nimirum, ante tribunatum C. Flaminij. Qvod *ante factum non erat.* } Oratorie, quod ante perquam raro, uel fortaſſe etiam ſemel dumtaxat factum erat, id numquam eſſe factum dixit. nam L. Lucullus, & A. Albinus conſules, cum delectum ſeuere nimis agerent, uacatione nemini conceſſa, in carcerem a tribunis pl. quia nihil pro amicis rogando impetraſſent, coniecti ſunt. id a Liuio proditum, indicat epitome lib. xliix. Haec Paullus pater. Statim *permutauit?* } nam ex legibus agrarijs, & frumentarijs, a C. Graccho latis, contentiones, & pugnae inter plebem, & optimates natae ſunt. Nisi *mucronem aliquem tribunicium* } Clodium notat, qui ex genere patricio lege Curiatia nullo iure, uel pontificio, uel ciuili lata, contra leges in adoptionem ſe dedit C. Fonteio homini plebeio, & iuniori. ut eſſe poſſet tribunus pl. Gentes *perturbandas* } iura gentilitatis, quas perturbauit Clodius. Gentilitas multas domos habet. In *tenebris reip.* } in diſcrimine reip. Nisi *cui &c.* } nam Clodius contra leges effectus tribunus pl. M. Ciceronem in exſulium egit, & domum eius, & uillas incendit. Svllam } Cornelium Sullam. De *tribunicia poteſtate* } quam reuerſus ex Hiſpania, & cos. cum Craſſo creatus plebi reſtituit. Reprehendere *libet* } quia amicus. Praetermissis *bonis*, } quae malorum compenſatione ſunt aeſtimanda. Qvod *eſt quaeſitum* } pro publica ſalute. Inceditvr. } quaſi inflammatus furit in ſenatum. Qvin *per* ✲ *per ipſum Ti. Gracchum non ſolum* ✲ *nectus, uerum etiam ſublatus interceſſor fuerat.* } Omnino uidetur hoc aduerſus tribuniciam poteſtatem: itaque pronunciari a Cicerone miror, eam defendente. puto autem hoc totum reijciendum ad Quincti ſermonem, & poſt illa uerba collocandum, Quid iuris bonis uiris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? &, quia mendi quiddam ſupereſt, ita legendum arbitror: Quin per ipſum Ti. Gracchum non ſolum neglectus &c. Haec Paullus pater. Percvlit } Iulius Obſequens ait, obſeruatum, Neminem, qui magiſtratum collegae abrogauiſſet, annum ſuperuixiſſe. Ex his fuit Brutus, Ti. Gracchus, P. Tarquinius. Temperamentvm, } moderatio, concordia, quae ſeditionem omnem reſtinxit. At *duo Gracchi fuerunt, & praeter eos, quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos, leues etiam nunc, bonos fortaſſe plures.* } Inuitus diſſentio a doctiſſimis hominibus: uerum, quando ipſis etiam ueritate prius eſſe nihil uideo, imitemur eorum exemplum, & ſtudioſorum utilitati, quam fere ſpectamus unam, ſeruiamus. non enim hic mendi labe ſententia deprauatur, ſed ita fortaſſe uerborum tegitur inuolucro, ut aperienda uideatur. Refellit Marcus obiecta a Quincto contra tribuniciam poteſtatem. Gracchos, inquit, nominas, qui remp. iniquiſſimis rogationibus in tribunatu perturbarint. licet, praeter eos, quamuis multos Gracchis non diſſimiles, id eſt, ſeditioſos, ac turbulentos, enumeres: id quod difficile non eſt: cum deni non modo nunc, ſed Gracchorum etiam aetate, atque adeo multis ante ſaeculis crearentur; & ex tot collegijs, uel maximum non optime ſentientium tribunorum numerum liceat colligere. ſcrutare, inquam, uniuerſam antiquitatem; replica memoriam temporum, ex quo deni creari coepti ſunt: neminem tamen reperies pernicioſum, leues quidem hodie quoque, bonos fortaſſe plures. non enim Gracchos, aut Saturninum, aut Flaminium, aut Curiatium, quos nominaſti, aut quemlibet de multis, qui numerari poſſunt, pernicioſos patriae fuiſſe concedo. uexauerint remp. incommodis etiam aliquot affecerint: perniciem certe, quamuis improbus, & ſeditioſus, nemo attulit. nec enim ſine plebis ope exitioſus eſſe quiſquam poteſt: at ea (quod proxime ſubiungitur) de ſuo iure periculoſas contentiones non facit, principum cedit auctoritati. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto etiam terrore militari. quod ſi plebs ipſa contra remp. non pugnat: (id enim perſpicue Cicero ſignificat) quid relinquitur uel perditiſſimis tribunis, ut pernicioſi eſſe poſſint? Puto igitur, correctione locum non egere. nam, ſi pro, Nullos, legatur, Non nullos: Quincti ſententia defendetur; cum eam ſtudeat Marcus infirmare, Quid enim aliud Quinctus oppoſuerat, quam, pernicioſos fuiſſe non nullos? praeterea, cum ad Latinae linguae conſuetudinem intueor, probabilius uidetur, Nullos in omni memoria reperies, quam, Nonnullos. Crearentui autem, inquit, quod priſca etiam tempora, quibus item deni creabantur, animo repetere Quinctum uelit. Haec Paullus pater. Cvm *tribunatu.* } numquam enim Cicero plebis libertatem oppugnauit, quam tribuni tueri debent. Vincvla } carcerati. Servitia } ſerui. Terrore *militari* } gladiatoribus, atque exercitu Caeſaris, qui ad urbis portas

erat. Illa *peſte* ʒ Clodium intelligit. Gravissimo *reip. tempore:* ʒ cum omnia commoueri uiderentur. Sicvt *Gracchus in Laenatem,* ʒ C. Gracchus in exſulium egit P. Popillium Laenatem, quia praetor Ti. Gracchi amicos in exſulium egiſſet. Satvrninvs *in Metellum* ʒ cum legem agrariam Appuleius Saturninus per uim tuliſſet, diem dixit Metello Numidico, qui in eam iurare noluerat, & in exſulium egit. Hoc *facere debent,* ʒ cum philoſophiae, ſe dediderint, ita ſcribere, & ita uiuere debuerunt. Illa *urbe pulſi* ʒ ut Ariſtides, & Themiſtocles.

C I C E R O

Pompeivm uero quod una iſta in re non ita ualde probas, uix ſatis mihi illud uideris attendere, non ſolum ei, quid eſſet optimum, uidendum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium. ſenſit enim deberi non poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſset carere cognita? ſapientis autem ciuis fuit, cauſsam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſset obſiſti, niſi pernicioſe, populari ciui non relinquere. Scis ſolere, frater, in huiuſmodi ſermone, ut tranſiliri alio poſſit, dici admodum. Att. Prorſus eſt ita. Q. Haud equidem aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perſeueras tu quidem, & in tua uetere ſententia permanes. Q. Nunc mehercule. Att. Ego ſane a Quincto noſtro diſſentio: ſed ea, quae reſtant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur: iudicia, ut eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent morae: ſaepe enim populi impetum iniuſtum auſpicijs dij immortales repreſserunt. Ex ijs autem, qui magiſtratum coeperunt, quod ſenatus efficitur: populare eſt ſane, neminem in ſummum locum, niſi per populum, uenire, ſublata cooptatione cenſoria: ſed praeſto eſt huius uitij temperatio, quod ſenatus lege noſtra confirmatur auctoritas: ſequitur enim. Eius decreta rata ſunto. nam ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus dominus ſit publici conſilij, quodq. is creuerit, defendant omnes; & ſi ordines reliqui principis ordinis conſilio remp. gubernari uelint; poſſit ex temperatione iuris, cum poteſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille moderatus, & concors ciuitatis ſtatus; praeſertim ſi proximae legi parebitur. nam proximum eſt. Is ordo uitio careto. Q. Praeclara uero, frater, iſta lex: ſed & late patet, ut uitio careat ordo, & cēſorem quaerat interpretem. Att. Ille uero, etſi eſt totus tuus ordo, gratiſſimamq. memoriam retinet conſulatus tui, pace tua dixerim, non modo cenſores, ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta, Attice: non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint, haec habetur oratio. nam, cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem umquam uitij particeps. id autem difficile factu eſt, niſi educatione quadam, & diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſse, ſi quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam ſi praeterieris, repetam a te iſtum de educatione, & de diſciplina locum. M. Tu uero & iſtum, Attice, & ſi quem alium. Ceteris ſpecimen eſto. quod ſi eſt, tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs inſici ſolet tota ciuitas, ſic emendari, & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus efferebatur, quaſi commodiſſime reſpondiſſet, cum eſſet obiecta magnificentia uillae Tuſculanae, duos ſe habere uicinos, ſuperiorem equitem R. inferiorem libertinum: quorum cum eſsent magnificae uillae, concedi ſibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. nō uides, Luculle, a te id ipſum natum, ut illi cuperent? quibus, id ſi tu non faceres, non liceret. quis enim ferret iſtos, cum uideret eorum uillas ſignis, & tabulis refertas, partim publicis, partim etiam ſacris, & religioſis? quis non frangeret eorum libidines, niſi illi ipſi, qui eas frangere deberent, eiſdem tenerentur? nec enim tantum mali eſt peccare principes, (quamquam eſt magnum hoc per ſe malum) quantum illud, quod permulti etiam imitatores principum exſiſtunt. nam licet uidere, ſi uelis replicare memoriam temporum, qualeſcumque ſummi ciuitatis uiri fuerint, talem ciuitatem fuiſſe; quaecumque mutatio morum in principibus exſtiterit, eandē in populo ſecutam. idq. haud paullo eſt uerius, quam quod Platoni noſtro placet, qui, muſicorum cantibus, ait, mutatis, mutari ciuitatum ſtatus: ego autem, nobilium uita, uictuq. mutato, mores mutari ciuitatū puto. quo pernicioſius de rep. merentur uitioſi principes, quod non ſolum uitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatem; neque ſolum obſunt, quod illi ipſi corrumpuntur, ſed etiam quod corrumpunt, pluſq. exemplo, quam peccato, nocent. Atque haec lex, dilatata in ordinem cunctum, coanguſtari etiam poteſt. pauci enim, atque admodum pauci, honore, & gloria amplificati, uel corrūpere mores ciuitatis, uel corrigere poſsunt. Sed haec & nunc ſatis, & in illis libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus.

E X P L A N A T I O

Deberi ʒ differri tamquam ſolutionem. Nisi *pernicioſe* ʒ Additum eſt a nobis, Niſi, ex antiquo libro; qua de cauſſa, ita conſtat, ut explicandum non ſit. Haec Paullus pater. In *huiuſmodi ſermone* ʒ In dialogis. Dici *admodum* ʒ aſſenſum praeſtari. Vt *eſſet populi poteſtas* ʒ id eſt, magiſtratus, ad quem laeſi confugerent. Comitiatvs ʒ conuentus populi. non enim niſi auſpicato haberi poſſunt. Popvlare *eſt* ʒ

id eſt,

id eſt, beneficium populi efficitur. In *ſummum locum* ꝫ in ordinem ſenatorium. Nisi *per populum* ꝫ niſi per eos magiſtratus, quos populus mandat. Svblata *&c.* ꝫ aut enim iure geſti magiſtratus, aut lecti a cenſoribus in ſenatum ibant. quam cooptationem lege Cicero tollit, & ex magiſtratibus tantum efficit ſenatum. Consvlatvs *tui* ꝫ quo ordinis illius potentiam defendiſti. Potest *defatigare* ꝫ quia numquam uitio careat. Nisi *educatione &c.* ꝫ neque enim ſine educatione, & diſciplina fructus eſt ullus bonarum legum. Libertinvm: ꝫ Libertini dicebantur non tantum qui ex iuſta ſeruitute fuerant manumiſſi, ſed etiam ex his ingenue procreati. Signis, *& tabulis* ꝫ ſtatuis, & picturis. Nec *enim* ꝫ Ariſt. Polit. lib. II. cap. 9. Ὅτι δ' ἂν ὑπολάβῃ τίμιον εἶναι τὸ κύριον, ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἄλλων πολιτῶν δόξαν ἀκολουθεῖν τούτοις. Platoni *noſtro* ꝫ lib. IV. de rep. Ego *autem nobilium &c.* ꝫ Ariſt. lib. V. Polit. cap. IV. Concipivnt ꝫ quaſi parituri. Illis *libris* ꝫ qui de rep. conſcripti ſunt.

C I C E R O

PRoximvm *eſt autem de ſuffragijs : quae iubeo*
nota eſſe optimatibus, populo libera. Att. Ita me
hercule attendi, nec ſatis intellexi, quid ſibi lex, aut
quid uerba iſta uellēt. M. Dicam, Attice, & uerſabor
in re difficili, ac multum, & ſaepe quaeſita : ſuffra-
gia in magiſtratu mandando, aut de reo iudicando
aut in lege, aut rogatione ſciſcenda, clam an palam
ferre melius eſſet. Att. An etiam id dubium eſt?
Q. Vereor ne a te rurſus diſſentiam. M. Non facies,
Quincte: nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe
ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius:
ſed, obtineri an poſſit, uidendum eſt. Q. Frater, bona
tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit
imperitos, & obeſt ſaepiſſime reip. cum aliquid ue-
rum, & rectum eſſe dicitur. ſed obtineri, id eſt obſi-
ſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur,
cum agitur ſeuere: deinde, ui opprimi in bona cauſſa
eſt melius, quam male cedere. quis autem non ſen-
tit, omnem optimatum auctoritatem tabellariam le-
gem abſtuliſſe? quam populus liber numquam deſi-
derauit, idem oppreſſus dominatu, ac potentia princi
pum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentiſ-
ſimis hominibus extant uocis, quam tabellae. quam-
obrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſſis
eripienda fuit potentibus, non latebra danda po-
pulo, in qua, bonis ignorantibus, quid quiſque ſen-
tiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaque
XII *iſti rationi neque lator quiſquam eſt inuentus, nec*
auctor umquam bonus. ſunt enim quattuor leges ta-
bellariae : quarum prima de magiſtratibus mandan-
dis : ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto, & ſordido.
ſecuta biennio poſt Caſſia eſt, de populi iudicio. ea a
nobili homine lata L. Caſſio, ſed (pace familiae di-
xerim) diſſidente a bonis, atque omnes rumuſculos
populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia, de
iubendis legibus, ac uetandis, ſeditioſi, atque impro-
bi ciuis; cui ne reditus quidem ad bonos, ſalutem a
bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui uide-
batur uocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius excepe-
rat, perduellionis. dedit huic quoque iudicio Coelius
tabellam; doluitq. quoad uixit, ſe, ut opprimeret C.
Popillium, nocuiſſe etiam reip. & auus quidem no-
ſter ſingulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit,
reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem,
auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabella-
riam. excitabat enim fluctus in ſimpulo, ut dici-
tur, Gratidius: quos poſt filius eius in Aegaeo exci-
tauit mari, ac noſtro quidem, qui cum res eſſet ad ſe
delata, Scaurus cos. Vtinam, inquit, M. Cicero, iſto
animo, atque uirtute in ſumma rep. nobiſcum uer-
ſari, quam in municipali, maluiſſes. quamobrem, quo
niam non recognoſcimus nunc leges populi R. ſed aut
repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus; non quid
hoc populo obtineri poſſit, ſed, quid optimum ſit, ti-
bi dicendum puto. nam Caſſiae legis culpam Scipio
tuus ſuſtinet : quo auctore lata eſſe dicitur: tu ſi ta-
bellariam tuleris, ipſe praeſtabis. nec enim mihi pla-
cet, nec Attico noſtro, quantum e uultu eius intelli-
go. Att. Mihi uero nihil umquam populare pla- XI
cuit: eamq. optimam remp. eſſe duco, quam hic con-
ſul conſtituerat, quae ſit in poteſtate optimorum. M.
Vos quidem, ut uideo, legem antiquaſtis ſine tabel-
la : ſed ego, etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio,
tamen libertatem iſtam largior populo, ut & aucto-
ritate ualeant, & utantur bonis. ſic enim a me reci-
tata lex eſt de ſuffragijs, optimatibus nota, plebi
libera ſunto. quae lex hanc ſententiam continet, ut
omnes leges tollat, quae poſtea latae ſunt, quae te-
gunt omni ratione ſuffragium; ne quis inſpiciat tabel-
lam, ne roget, ne appellet. pontes etiam lex Maria
fecit anguſtos : quae ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut
ſunt fere; non reprehendo: ſin ualuerint tantum le-
ges, ut, ne ſint ambitus; habeat ſane populus tabel-
lam, quaſi uindicem libertatis: dummodo haec opti-
mo cuique, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq. of-
feratur; ut in eo ſit ipſo libertas, in qua populo po-
teſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq. nunc
fiet illud, quod a te modo, Quincte, dictum eſt, ut mi-
nus multos tabella condemnet, quam ſolebat uox:
quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uo-
luntas auctoritati, aut gratiae traditur. itaque, ut
omittam largitione corrupta ſuffragia, non uides, ſi
quando ambitus ſileat, quaeri in ſuffragijs, quid op-
timi uiri ſentiunt? quamobrem lege noſtra libertatis
ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, conten-
tionis cauſſa tollitur.

E X P L A N A T I O

SEd *populo libera* ꝫ Libera ſunt, quando non uoce, ſed tabella feruntur. Lege, *aut rogatione* ꝫ Lex eſt populi Rom. conſtitutio ſenatorio ordine, ut conſule rogante. Rogatio uero, eſt eiuſdem populi Rom. conſtitutio

ſtitutio

ſtitutio plebeio magiſtratu, ut tribuno interrogante. CLAM, *an palam*] per tabellam, an per uocem. OBTINERI *an poſſit*] Populus enim per tabellam liberiore animo ſententiam ferebat, quam uoce, cum optimatum auctoritati refragari non auderet. Cicero pro Plancio. Populo grata eſt tabella, quae frontes operit, hominum mentes tegit, datq. eam libertatem, ut quod uelint faciant. Hinc in Rullum: Sed tamen magnificentius, atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quod meis comitijs non tabellam indicem tacitae libertatis, ſed uocem uiuam prae uobis indicem noſtrarum erga me uoluntatum, ac ſtudiorum tuliſtis. GABINIA] quae tabellam dabat dumtaxat in creandis magiſtratibus. CASSIA] qua cautum erat, ut populus, cum iudicaret, niſi in perduellionis crimine, tabella ſententiam ferret. CARBONIS] quae legum lationi, & abrogationi tabulam dedit. CVI *ne reditus &c.*] quia, etſi cum bonis ſentite coepit, quod in lib. de Amicitia conſtat: accuſatus eſt tamen a L. Craſſo, & condemnatus. Cicero in Bruto In primo de Orat. In epiſt. ad Paetum. PERDVELLIONIS] hoſtilitatis aduerſus remp. uel principem. ſic in Poſtumi cauſſa ad atrocitatem facti occiſo ſacro ſancto tribuno, iudicium perduellionis fuit, ut eſt apud Liuium. C. *Popillium,*] de quo Cicero pro Cornelio Balbo. C. Popillius in exſulium actus Nuceriae ciuem ſe dicauit. FLETVS] Fluctus, recte putat eſſe legendum Hieronymus Ferrarius, uir pereruditus. Eſt autem ſenſus: Faciebat Gratidius Arpini, quod poſt Romae filius eius Marius fecit. hoc autem tranſlatis uerbis eleganter expreſſit. Sic deinde & in antiquo libro ſcriptum eſſe, ſignificauit mihi per litteras homo ſingularis ingenij, ſummaeq. doctrinae Hannibal Cruceius. Haec Paullus pater. IN *ſimpulo,*] Simpulum, auctore Feſto, uas paruum eſt, non diſſimile cyatho, quo uinum in ſacrificijs libabatur: unde & mulieres rebus diuinis deditae Simpulatrices uocantur. Varro inquit, Veteres res minutas nulliuſq. pretij Simpularias appellabant. IN *Aegeo mari,*] In re ampliſſima. nam Aegeum in mediterraneo mari uaſtiſſimum eſt. hinc illud Horatij, Aegeum nauta ſecet mare. AC *noſtro quidem, qui cum*] Si relatiuum, Qui, tollatur, mendi nihil ſupererit. non enim aſſentior ijs, qui illud, Ac noſtro quidem, cum antecedenti membro connectunt: ex quo inepta plane, atque inſulſa fieret ſententia. Noſter autem, ſine ſubſtantiuo, interdum ueteres uſurpabant, ut Terent. in Phorm. Noſter, quid ageret, neſcire: & Cicero in epiſt. Fam. Quod noſtra tibi gratias agit. Haec Paullus pater. NOSTRO] ſcilicet, auo. MVNICIPALI,] In Arpinati rep. RECOGNOSCIMVS] recenſemus, enumeramus. SCIPIO *tuus*] qui in tuis de rep. libris loquitur. QVAM *hic conſul conſtituerat*] Ita Cicero ad Att. lib. I. Reip. ſtatum illum, quem tu meo conſilio, ego diuino confirmatum putabam, qui bonorum omnium conſenſione, & auctoritate conſulatus mei fixus, & fundatus uidebatur, niſi quis nos deus reſpexerit, elapſum ſcito eſſe de manibus uno hoc iudicio. SINE *tabella*] ne populus tabella ferat ſuffragia. OPTIMATIBVS *nota ſunto*] inſpiciantur a ſenatu. POSTEA] poſt leges tabellarias. VINDICEM *libertatis*] per quam poſſit libere ferre ſuffragia. IN *qua,*] Malim, In quo. LICERE] habere ius libere damnandi tabella. QVAERI *in ſuffragijs,*] in comitijs quaeri a rogatore, aut praecone, LIBERTATIS *ſpecies*] aſſimulatio libertatis, non libertas uera, cum ſuffragia oſtendere bonis cogatur.

CICERO

SEQVITVR, *quibus ius ſit cum populo agendi, aut cum ſenatu: deinde grauis, &, ut arbitror, praeclara lex. Quae cum populo, quaeq. in patribus agentur, modica ſunto: id eſt, modeſta, atque ſedata. actor enim moderatur, & fingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed paene uultus eorum, apud quos agit: quod in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ſenator is, cuius non ad actorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit: nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt, rogatus: ut modo; ne ſit infinitus. nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt umquam longa oratione utendum, niſi aut exſpectante ſenatu, quod fit ambitione ſaepiſſime; cum, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt: aut cum tanta cauſſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroque magnus noſter Cato eſt. Quodq. addit, Cauſſas populi teneto: eſt ſenatori neceſſarium noſſe rēp. idq. late patet, quid habeat militum, quid ualeat aerario, quos ſocios habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios, qua quiſque ſit lege, condicione, foedere: tenere conſuetudinem decernendi, noſſe exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne, ſcientiae, diligentiae, memoriae eſſe: ſine quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt. Deinceps ſunt cum populo actiones: in quibus primum, & maximum, Vis abeſto. nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quam compoſita, & conſtituta rep. quidquā agi per uim. Parere iubet interceſſori: quo nihil praeſtantius. impediri enim bonam rem melius, quam concedi malam. Quod uero actoris iubeo eſſe fraudem,* XIX
id totum dixi ex Craſſi, ſapientiſſimi hominis, ſententia: quam ſenatus eſt ſecutus; cum decreuiſſet, C. Claudio conſule de Cn. Carbonis ſeditione referente, inuito eo, qui cum populo ageret, ſeditionem non poſſe fieri: quippe cui liceat concilium, ſimul atque turbari coeptum ſit, dimittere. quod qui permanet, cum agi nihil poteſt, uim quaerit: cuius impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud: Interceſſor rei malae, ſalutaris ciuis eſto. quis non ſtudioſe reip. ſubuenerit, hac tam praeclara legis uoce laudatus? Sūt deinde poſita deinceps quae habemus ēt in publicis inſtitutis, ac legibus: auſpicia ſeruāto, auguri parēto. eſt autem boni auguris, meminiſſe, maximis reip. temporibus praeſto eſſe debere, Iouiq. opt. max. ſe conſiliarium, atque adminiſtrū datum, & ſibi eos, quos in auſpicio eſſe iuſſerit, caeliq. partes ſibi definitas eſſe traditas: e quibus ſaepe reip. ferre opem poſſit. Deinde de promulgatione, de ſin-

gulis

gulis rebus agendis, de priuatis, magiſtratibus ue audiendis. Tum leges praeclariſſimae de XII *tabulis tranſlatae duae: quarū altera priuilegia tollit; altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat. nondum initis ſeditioſis tribunis pl.* ✻ *ne rogacialis quidem, admirandum, tantum maiores in poſterum prouidiſſe. in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim prluilegium: quo quid eſt iniuſtius? cum legis haec uis ſit, ſcitum, & iuſsum in omnes. ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitijs, noluerunt: deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilij, quam fuſe in tribus conuocatus. quo uerius in cauſſa noſtra uir magni ingenij, ſummaq. prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſse de nobis: praeter enim quam quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, praeterea neque tributa capitis comitia rata eſſe poſſe, neque ulla priuilegia: quocirca nihil nobis opus eſse lege, de quibus nihil omnino actum eſſet legibus. ſed uiſum eſt & uobis, & clariſſimis uiris, melius, de quo ſerui, & latrones ſciuiſse ſe aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid ſentiret, oſtendere. Sequuntur de ui, de captis pecunijs, & de ambitu leges. quae cum magis iudicijs, quam uerbis, ſancienda ſint, adiungitur, Noxiae poena par eſto, ut in ſuo uitio quiſque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia ſanciatur.*

EXPLANATIO

ET *fingit*] fortaſſe melius, Effingit. QVOD *in ſenatu non difficile eſt:*] abundare, Non, indicant ea, quae ſequuntur. CVIVS *non ad actorem &c.*] cuius animus habitum, & affectum ſumat ex dicentis ore, ſed ex ſua prudentia exiſtimari uult. EXSPECTANTE *ſenatu*] Alij, Spectante ſenatu; ex ingenio, an ex ueteribus libris, ignoro. abeſt certe ab ijs libris, quos ego uidi. nec ſatis poſſum intelligere, ſi, Spectante, legatur, quid ſententiae ſit. at, Exſpectante, ſumptum eſt ex Hannibalis Crucei j libro: nec eſt obſcura ſententia. nam Oratione, inquit, longa tum eſt utendum, cum exſpectat ſenatus, ut, mala re relata, dies dicendo tollatur; ne ſcilicet perniciosum reip. ſenatuſconſultum fiat. Haec Paullus pater. MAGNVS] diffuſus. NOSSE *remp.*] ut de ea ſententia dicere poſſit. QVOS *ſocios reſp. habeat,*] Sic omnes & impreſſi, & ſcripti libri. delere tamen dictionem, Reſp. ut manifeſtum gloſſema, non dubitaui. Haec Paullus pater. CVM *decreuiſſet*] in ſententia dixiſſet. DE *C. Carbonis ſeditione*] Cum ueteribus libris lego, De Cn. Carbonis. nam Caius multo ante, quam conſulatum geſſit C. Claudius, obierat, accuſatus a L. Craſſo adoleſcentulo, ut in ep. 21. lib. IX. Fam. & de Orat. lib. I. & III. & in Bruto, & apud Tacitum in dialogo de Oratoribus. SIMVL *atque interceſſum, turbariq. coeptum ſit*] Melius, opinor, ut nos ex uetere libro correximus, Simul atque turbari coeptum ſit. & in ipſa lege ſupra recitata, interceſſionis nulla mentio. Haec Paullus pater. QVOD *qui permanet,*] Sic ueteres libri, & rectius, opinor, quam, Permouet: quod antea legebatur. Qui permanet, ait, in concione, cum uidet, commota ſeditione, nihil a ſe agi poſſe; uim quaerere uidetur. alioqui concilium dimitteret. Haec Paullus pater. SALVTARIS] optimus. SVBVENERIT] nimirum, intercedendo. MAXIMIS] periculoſis. ADMINISTRVM] interpretem. CAELI *partes*] ſcilicet anticam poſticam dextram laeuam. OPEM *referre*] Opem reip. ferre, coniecturam ſecutus, emendo. erroris origo, ut opinor, fuit, quod, in antiquis libris cum eſſet ſcriptum, R. P. ferre, pro, reip. ferre, ab imperitis immutatum eſt, & ſcriptum, Referre. Haec Paullus pater. DE *promulgatione*] ſcilicet, legum. DE *ſingulis*] cum populo. MAXIMO *comitiatu*] conuentu totius populi. NONDVM *initis*] antiquus liber, Nondum nitis. utrumque mendoſum. fortaſſe legendum, Nondum uiſis ſeditioſis tribunis plebis, nec alijs quidem, admiraudum, &c. Nemo enim antea legem in priuatos homines tulerat. FVSE] abſque ordine ex urbis & regionis partibus, quae tribus uocantur. NOBIS] ad reuocandum nos ab exſulio. LEGIBVS.] ſecundum leges. SERVI, *& latrones*] In antiquis libris, Serui, atque patroni, &, Serui, & patroni tui, legebatur: nos, Serui, & latrones, emendauimus: ut tamen, ſi quis melius attulerit, libenter eum ſecuturi ſimus. Haec Paullus pater. SEQVITVR *de ui, de captis pecunijs, & de ambitu legis.*] Adiutus a uetere ſcriptura, emendaui: Sequuntur de ui, de captis pecunijs, & de ambitu leges. tria enim capita, quorum unum ad uim, alterum ad captas pecunias, tertium ad ambitum pertineret, Leges appellat: ut paullo ante, cum dixit, Leges praeclariſſimae de XII. tabulis tranſlatae duae, quarum altera priuilegia tolli; altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu uetat. Haec Paullus pater.

CICERO

EXTREMAE *leges ſunt non uſitatae, reip. neceſſariae. legum cuſtodiam nullam habemus. itaque hae leges ſunt, quas apparitores noſtri uolunt. a librarijs petimus: publicis litteris conſignatam memoriam publicam nullam habemus. Graeci hoc diligentius, apud quos* νομοφύλακες *creantur. nec ij ſolum litteras, (nam id quidem etiam apud maiores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legesq. reuocabant. haec detur cura Cenſoribus: quandoquidem eos in rep. ſemper uolumus eſſe. apud eoſdem, qui magiſtratu abierint, edant, & exponant, quid in magiſtratu geſſerint: deq. ijs Cenſores praeiudicent. hoc in Graecia fit, publice conſtitutis accuſatoribus: qui quidem graues eſſe non poſſent, niſi ſint uoluntarij. quocirca melius eſt, rationes referri, cauſsamq. exponi cenſoribus, integram tamen legi, accuſatori, iudicioq. ſeruari. Sed ſatis iam diſputatum de maſtratibus: niſi forte quid deſideratis. Att. Si nos tacemus, locus ipſe te non admonet, quid tibi ſit deinde dicendum? M. Mihi ne? de*

iudicijs,

iudicijs, arbitror, Pomponi: id eſt enim iunctum magiſtratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum inſtituiſti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in rep. uerſantur, turpiſſimum puto. nam, ut modo a te dictum eſt, leges a librarjs peti; ſic animaduerto, pleroſque in magiſtratibus, ignoratione iuris ſui, tantum ſapere, quantum apparitores uelint. quamobrem, ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quoniam de religione leges propoſueras; faciendum tibi eſt, ut, magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate, tum iure diſputes. M. Faciam breuiter, ſi conſequi potuero. nam pluribus uerbis ſcripſit ad patrem tuum M. Iunius ſodalis, perite, meo quidem iudicio, & diligenter. At de iure naturae cogitare per nos, atque dicere debemus; de iure populi R. quae relicta ſunt, & tradita. A. Sic profecto cenſeo; & id ipſum, quod dicis, exſpecto.

Multa deſunt.

EXPLANATIO

EXTREMAE *leges* ʒ ſcilicet, de cenſoribus. GRAECI ʒ Xenophon in Oeconomicis. Νομοφύλακες ʒ id eſt, legum cuſtodes: De ijs ſic Columella lib. XII. ſcribit, Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atque optimatibus non ſatis uiſum eſt, bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos Graeci νομοφύλακας appellant. horum erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus; eos autem, qui non parerent, poena multare. PRAEIVDICENT ʒ notent ea, de quibus poſtea fiat iudicium. nam, ut inquit Cicero lib. IV. de rep. Cenſoris iudicium nihil fere damnato affert, praeter ruborem. VOLVNTARII ʒ Grauior eſt accuſator uoluntarius, quam qui publice conſtitutus. LEGI ʒ qua iudicium conſtituitur. QVID *tibi ſit deinde dicendum?* ʒ tamquam iunctum magiſtratibus. A *librarijs* ʒ ut leges ſint, quas librarij magiſtratuum apparitores uelint, cum publice nulla earum cuſtodia ſit. QVANTVM *apparitores* ʒ a quibus diſcunt leges. M. IVNIVS ʒ Huius Commentarios citat Varro: Hoc modo inueni in M. Iunij commentarijs. COGITARE *per nos,* ʒ ex inchoatis intelligentijs.

MEMORIAE
IACOBI . CRITONII

VEL mortuum enim Te laudari, par eſt, IACOBE . CRITONI, quem importuna mors nobis abripuit. Quis enim Te uiuum non admiratus eſt? Quis mortuum non luget? Ego quidem, Te uiuo, maximum iudicij mei fructum capiebam; mortuo, doloris modum non inuenio. Vixiſſes, Critoni, uixiſſes. neque umquam Te Virgilij Patria uidiſſet. Fato enim quodam nobis miſero contigit, ut, quae ipſi ortum dedit, ſuperiore anno, (cum nondum XXII. aetatis annum expleſſes, gloriaeq. ſatis, nobis minimum uixiſſes) Tibi ui uitam eriperet. Semper ego Tui memoriam colam. ſemper Tua imago ante oculos obuerſabitur. ſemper idem mihi eris; qui idem ſemper eris bonis omnibus. Faxit Deus, ut caeleſtia omnia Tibi felicia contingant; qui caeleſtia uiuens ſemper adamaris, & in eorum contemplatione totus uerſatus ſis. O diem funeſtum V. non. Quinct. Haec ad Te, ex hoc infelici ad illud caeleſte domicilium, bona omnia precans, ſcribo.

Venetijs, IV. non. Nou. ∞ D XXCIII.

Qui Te uiuum coluit, mortuumq. obſeruat,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

IN M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBRVM COMMENTARIVS

CICERO

MVLTA ſunt a nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos; & ſaepe cum P. Nigidio, Carneadeo more, & modo diſputata: fuit enim uir ille cum ceteris artibus, quae quidem dignae libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator, & diligens earum rerum, quae a natura inuolutae uidentur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina exſtincta eſt quodam modo, cum aliquot ſaecula in Italia, Siciliaq. uiguiſſet, hunc exſtitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem Epheſi exſpectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens; ueniſsetq. eodem Mitylenis, mei ſalutandi, & uiſendi cauſſa, Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidium uidi, & Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.

Deſunt multa.

quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec umquam ſit? quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum ſemper, atque idem eſt: alterum, quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers, quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec umquam eſſe uere poteſt. omne autem, quod gignitur, ex aliqua cauſſa gigni neceſſe eſt: nullius enim rei, cauſsa remota, reperiri origo poteſt. quocirca, ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem quae ſemper eſt eadem, intuebitur, atque eam ſibi proponet exemplar, praeclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam, quae gignitur: numquam illam, quam expetet, pulchritudinem conſequetur. omne igitur caelum, ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatus ſit. de quo id primum conſideremus, quod principio eſt in omni quaeſtione conſiderandum, ſemper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit, an ab aliquo temporis principatu ortus eſt, quandoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. omnia autem talia ſenſum mouent: ſenſusq. mouentia quae ſunt, eadem in opinatione conſidunt: quae ortum habere, gigniq. diximus, nihil autem gigni poſſe ſine cauſſis. atque illum quidem quaſi parentem huius uniuerſitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rurſus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unum, & idem, & ſui ſimile, an id, quod generatum, ortumq. dicimus. Atqui, ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius artifex profecto ſpeciem aeternitatis imitari maluit. ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt: generatum exemplum eſt pro aeterno ſecutus. non igitur dubium, quin aeternitatem maluerit exſequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque eius aedificatore praeſtantius. ſi ergo generatus, ad id effectus, quod ratione, ſapientiaq. comprehenditur, atque immutabili aeternitate continetur. ex quo efficitur, ut ſit neceſſe hunc, quem cernimus, mundum, ſimulacrum aeternum eſſe alicuius aeterni. difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium. de ijs igitur, quae diximus, haec ſit prima diſtinctio. in omni oratione cum ijs rebus, de qui-

bus explicandum uidetur, eſse cognitio. itaque, cum de re ſtabili, & immutabili diſputatur, oratio talis ſit, qualis ſit illa, quae neque redargui, neque conuinci poteſt. cum autem ingreſſa eſt imitata, & effecta ſimulacra, bene agi putat, ſi ſimilitudinem ueri conſequatur. quantum enim ad id, quod ortum eſt, aeternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca, ſi forte de deorum natura, ortuq. mundi diſſerentes, minus id, quod habemus animo, conſequimur, ut tota dilucide, & plane exornata oratio ſibi conſtet, & ex omni parte ſecum ipſa conſentiat: haud ſane erit mirum: contentiq. eſse debebitis, ſi probabilia dicentur: aequum eſt enim meminiſſe, & me, qui diſſeram, hominem eſſe, & uos, qui iudicatis: ut, ſi probabilia dicentur, nil ultra requiratis.

EXPLANATIO

EXPLICANDVM *uidetur, eſſe cognitio.* § Verba Platonis in Timaeo haec ſunt: ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧνπερ εἰσὶν ἐξηγηταί, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. ex quibus apparet legendum eſſe, Cognatio, non, Cognitio: ut fortaſſe ita locus reſtituendus ſit: In omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur eſſe cognatio. Haec Paullus pater.

CICERO

QVAERAMVS *igitur cauſſam, quae eum impulerit, qui haec machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouam quaereret. probitate uidelicet praeſtabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia ſui ſimilia generauit. haec nimirum gignendi mundi cauſſa iuſtiſſima. nam, cum conſtituiſſet deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiſcere, quoad natura pateretur: quidquid erat, quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed immoderate agitatum, & fluctuans: idq. ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſse praeſtantius. fas autem nec eſt, nec umquam fuit, quidquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſse eorum, quae natura cernerentur, non intelligens intelligente in toto genere praeſtantius. quocirca intelligentiam in animo, animum concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectum eſse pulcherrimum. quam ob cauſſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq. intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorum quidem, quae ſunt nobis nota animantia: ſunt enim omnia in quaedam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quaedam eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in uniuerſo genere cernatur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur, animantes, complexu rationis, & intelligentiae, ſicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia quae ſub adſpectum cadunt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt; cum deus ſimilem mundum efficere uellet, animal unum, adſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixerimus, an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius, & melius. unus profecto, ſi quidem factus eſt ad exemplum. quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non poteſt eſse cum altero. rurſus enim alius animans, qui eum contineat, ſit neceſſe eſt, cuius partes ſint animantes ſuperiores, caelumq. hoc ſimulacrum illius ultimi ſit, non proximi. quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus eſset animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quod ſolus, atque unus eſſet, iccirco ſingularem deus hunc mundum, atque unigenam procreauit. Corporeum autem, & adſpectabile, itemq. tractabile omne neceſse eſt eſse, quod natum eſt. nihil porro igni uacuum uideri poteſt: nec uero tangi, quod careat ſolido: ſolidum autem nihil, quod terrae ſit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terram primum, ignemque iungebat. omnia autem duo ad cohaerendum tertium aliquid anquirunt, & quaſi nodum, uinculumq. deſiderant. ſed uinculorum id eſt aptiſſimum, atque pulcherrimum, quod ex ſe, atque de his, quae adſtringit, quam maxime unum efficit. id optime aſsequitur, quae Graece* ἀναλογία, *Latine (audendum eſt enim, quoniam haec primum a nobis nouantur) comparatio, proportio ue dici poteſt. quando enim trium uel numerorum, uel figurarum, uel quorumcumque generum contingit, ut quod medium ſit, uti primum proportione, ita id poſtremo comparetur, uiciſſimq. ut extremum cum medio, ſic medium cum primo conferatur: id, quod medium eſt, tum primum fit, tum poſtremum; poſtrema uero, & prima media fiunt. ita neceſſitas cogit, ut eadem ſint ea, quae deiuncta fuerunt. eadem autem cum facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unum.*

EXPLANATIO

IN *uniuerſo genere* § Viſum eſt hoc eſſe rectius, quam, ut antea, In diuerſo. uertit hunc locum Cicero, quod attinet ad ordinem uerborum, paullo liberius. Haec Paullus pater. RECTE *ne igitur &c.* § Videtur ita incorrigendum: Recte ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures, & innumerabiles,

dictu'

dictu'uerius, & melius? tranſtulit enim Platonis locum totidem uerbis: quem ſubijciemus, ut, ſi quis uelit, conferre poſſit. πότερον οὖν ὀρθῶς, ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἢ, πολλοὺς, καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον. Haec Paullus pater. Deivncta ʒ Ex ſenſu, & Platone corrigo, Deuincta. Haec Paullus pater.

C I C E R O

Qvod ſi uniuerſitatis corpus planum, & aequabile explicaretur, neque in eo quidquam eſſet requiſitum: unum interiectum medium & ſe ipſum, & ea, quibus eſſet interpoſitum, colligaret. ſed, cum ſoliditas mundo quaereretur, ſolida autem omnia uno medio numquam, duobus ſemper copulentur, ita contingit, ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq. poneret, eaq. inter ſe compararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodum ignis animae, ſic anima aquae, quodq. anima aquae, id aqua terrae proportione redderet. qua ex coniunctione caelum ita aptum eſt, ut ſub adſpectum, & tactum cadat. itaque & ob eam cauſſam, & ab ijs rebus numero quattuor mundi eſt corpus effectum, ea conſtructum proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe concordi quadam amicitia, & caritate complectitur; atque ita apte cohaeret, ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodem, a quo eſt colligatus. earum autem quattuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatae ſunt, ut nulla pars huiuſce generis excederet extra, atque in hoc uniuerſo ineſſent genera illa uniuerſa. id ob eas cauſſas, primum ut mundus animans poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus, deinde ut unus eſſet, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, poſtremo ne quis morbus eum poſſit, aut ſenectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos, ſenectutemq. compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq. deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis abſolueretur, quod omni morbo, ſenio ue careret. formam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. a quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes, hunc ea forma figurauit, qua una omnes reliquae formae concluduntur: et globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὲς *Graeci uocant: cuius omnis extremitas paribus a medio radijs attingitur. idq. ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil amfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſnm, omneſq. partes ſimillimae omnium, quoad eius praeſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totam figuram mundi leuitate circumdedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circumfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret: nec uero deſiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem confecti, & conſumpti cibi: neque enim ulla deceſſio fieri poterat, neque acceſſio. neque uero erat unde: ita ſe ipſe conſumptione, & ſenio alebat ſui, cum ipſe per ſe, & a ſe & pateretur, & faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum; nec pedes, nec alia membra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motum enim dedit caelo eum, qui figurae eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem, atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una conuerſione, atque eadem ipſe circum ſe torquetur, & uertitur. ſex autem reliquos motus ab eo ſeparauit: itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hanc igitur conuerſionem, quae pedibus, & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. haec deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem eum effecit, & undique aequabilem, & a medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: caeloq. ſoliuago, & uolubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſiderare alterum, ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille aeternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cum corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectum minori parere maiorem.*

E X P L A N A T I O

Altera *gigneretur,* ʒ Alter, legendum eſſe, & ſenſus, & uerba Platonis oſtendunt. mirum autem, tam multis mendis hunc de Vniuerſitate librum ad hanc diem refertum fuiſſe, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, ſed certe plurimis in locis potuerit emendari. Haec Paullus pater. Concludvntvr: *& globoſus* ʒ Recte: neque mutatione opus eſt. Graece tamen ſic: διὸ καὶ σφαιροειδής. quod eſt, Quare & globoſus. Haec Paullus pater. Qvo *ad eius praeſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo.* ʒ Senſus requirit, ut legatur, Quod eius: idq. potius Graeca uerba ſignificant: νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμοιον ἀνομοίου. Haec Paullus pater. Ingressvs *corpore ſuſtineret:* ʒ Maffei liber, Ingreſſurus corpus ſuſtineret. ueram lectionem puto, Ingreſſus corpus ſuſtineret. Graeca uerba, οὐδ' ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας. Haec Paullus pater. Figvrae *eius* ʒ Antea, Figuratus. nos Graeca uerba ſecuti, Figurae eius, emendauimus, & proxime, Cohiberet maxime, cum antea legeretur, Cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio etiam mutabat. Haec Paullus pater. Qvi *erat,* ʒ Graeca lectio, ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: ut uideatur legendum, Qui ſemper erat. Haec Paullus pater.

CICERO

SED nos multa inconſiderate, ac temere dicimus. deus autem & ortu, & uirtute antiquiorem genuit animum, eumq. ut dominum, atque imperantem oboedienti praefecit corpori: idq. molitus tali quodam eſt modo. ex materia, quae indiuidua eſt, et quae ſemper uniuſmodi, ſuiq. ſimilis, & ex ea, quae corporibus diuidua gignitur, tertium materiae genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturae, & quod alterius: idq. interiecit inter indiuiduum, atque id, quod diuiduum eßet in corpore. ea cum tria ſumpſiſſet, unam in ſpeciem temperauit: naturamq. illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienam permiſcens cum materia, cum ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea, quae decuit, membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperauit. fuit autem talis illa partitio. unam principio partem detraxit ex toto: ſecundam autem primae partis duplam: deinde tertiã, quae eſſet ſecundae ſeſquialtera, primae tripla: deinde quartam, quae ſecundae dupla eßet: quinctam inde, quae tertiae tripla: tum ſextam octuplam primae: poſtremo ſeptimam, quae ſeptem, et uiginti partibus antecederet primae. deinde inſtituit dupla, & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans. quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eßent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas Graeci μεσότητας appellant: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earum alteram, eadem parte praeſtantem extremis, eademq. ſuperatam, alteram pari numero praeſtantem extremis, pariq. numero ſuperatam. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulae interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq. in extremis, quam habent CCLVI *cum* CCXLIII. *atque ita permiſtum illud, ex quo haec ſecuit, iam omne conſumpſerat. hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediaeq. accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit, ut & ipſae ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quae e regione eſſet, iungerentur: eoq. motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq. modo ciebatur, undique eſt eas circumplexus. atque ita, cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem, illum eiuſdem naturae, hunc alterius nominauit: eamque, quae erat eiuſdem, detorſit a latere in dextram partem; hanc autem citimam a media linea direxit ad laeuam: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet, ſeptem orbes diſpares duplo, & triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus. eorum autem trium fecit pares celeritates, ſed quattuor et inter ſe diſpares, & diſſimiles trium reliquorum.*

EXPLANATIO

NATVRAMQ. *illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit* § Vel, expungendum; &, Vi, reponendum. Τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταυτὸ συναρμόττων βίᾳ. Errori cauſſam praebuit ſimilitudo: quia ſcribebant ueteres, Vei, pro Vi. unde factum ab imperitis librarijs Vel. qua coniectura ducti, olim emendauimus locum illum in Tuſc. 1. Quaſi uero iſta ui quidquam. ubi legebatur, Iſta uel. Haec Paullus pater. PERMISCENS *cum materia,* § Diſtinguendum a ſuperioribus, &, Autem, addendum: ut legatur, Permiſcens autem cum materia. μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας. Haec Paullus pater. ATQVE *ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem,* § Et ſenſus, & Graeca uerba indicant haec duo uerba deſiderari, Alterum interiorem: ut hic ordo ſit: Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterum interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur; cum ſubijciat, Illum eiuſdem naturae, hunc alterius nominauit. Graeca uerba haec ſunt: καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ᾽ ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταυτοῦ φύσεως, τὴν δ᾽ ἐν τῆς θατέρου. Haec Paullus pater. EAMQVE, *quae erat eiuſdem, detorſit a latere in dextram partem; hanc autem citimam a media* § Ex Graecis uerbis uidetur emendandum, Eumque, qui erat eiuſdem, detorſit a latere in dextram partem; hunc autem alterius, a media &c. eſt enim de orbibus oratio, ut in Platone perſpicitur, & uerbum, Citimam, non eſt in Maffei libro, ſed, Item, pro eo. Haec Paullus pater.

CICERO

ANIMVM igitur cum ille procreator mundi deus ex ſua mente, & diuinitate genuißet, tum denique omne, quod erat concretum, atque corporeum, ſubſternebat animo, interiuſq. faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. ſic animus a medio profectus, extremitatem caeli a ſuprema regione rotundo ambitu circumiecit, ſeſeq. ipſe uerſans, diuinae, ſempiternae, ſapientiſq. uitae induxit exordium. & corpus quidem caeli ſpectabile effectum eſt. animus autem oculorum effugit obtutum. eſt autem unus ex omnibus, rationis, contentioniſq. (ἁρμονίη Graece) ſempiternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium compos, & particeps: quo nihil ab optimo, & praeſtantißimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq. natura, adiuncta materia temperatione trium

partium

partium proportione compacta, ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuiſſet, & cum rurſus indiuiduam, atque ſimplicem, per quam omnis mouetur, diſcernitq. quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cetera dijudicat, quid cuique rei ſit maxime aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tempore contingat: quaeq. diſtinctio ſit inter ea, quae gignantur, & ea, quae ſint ſemper eadem. ratio autem uera, quae uerſatur in ijs, quae ſunt ſemper eadem, et in ijs, quae mutantur, cum in eodem, & in altero mouetur ipſa per ſeſe ſine uoce, & ſine ullo ſono, cum eandem partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius generis alterius immutatus, & rectus omnia animo, mentiq. denunciat: tum opiniones, adſenſionesq. firmae, ueraeq. gignuntur. cum autem in illis rebus uertitur, quae manentes ſemper eaedem, non ſenſu, ſed intelligentia continetur, tum cognitio, ſcientiaq. efficitur, atque abſoluitur.

Deſunt multa.

Ratione igitur, & mente diuina, ad originem temporis, curriculum inuentum eſt Solis, & Lunae.

Deſunt non pauca.

ita uim ſuam natura conuertit, ut terram Lunae curſus proxime ambiret, eiq. ſupra terram proxima Solis circumuectio eſſet. Lucifer deinde, & ſancta Mercurij ſtella curſum habent Solis celeritati parem, ſed uim quandam contrariam: eaq. conuerſione, quam inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincunt, uiciſſimq. uincuntur. Reliquorum ſiderum quae cauſſa collocandi fuerit, quaeq. eorum ſit collocatio, in ſermonem alium differendum eſt, ne in eo, quod attingendum fuit, quam in eo, cuius cauſſa id attigimus, longior ponatur oratio. quando igitur unumquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, e quibus erat motus temporis conſignandus; colligatisq. corporibus uinculis animalibus, tum animantia orta ſunt, eaq. imperio parere didicerunt, tunc ex alterius naturae motione tranſuerſa, in eiuſdem naturae motum incurrentia, in eoq. haerentia, atque impedita, cum alia maiorem luſtrarent orbem, alia minorem, tardiusq. maiorem, celeriusq. minorem, motu uero unius, eiuſdemq. naturae, quae uelociſſime mouebantur, ea celeritate uinci a tardioribus, et, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis enim orbis eorum quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quam bifariam contrarie ſimul procedentia efficiebant, ut, quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo.

EXPLANATIO

RATIONIS, *contentionisq. &c.* ʒ Totum hunc locum opinor ita eſſe corrigendum: Rationis concentioniſq. (ἁρμονίη Graece) compos, & particeps: quo nihil ab optimo, & praeſtantiſſimo ſempiternarum rerum, & ſub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum. λογισμοῦ δὲ μετέχουσα ϗ ἁρμονίας ψυχή· τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων. Haec Paullus pater. QVIPPE *qui &c.* ʒ Hic locus ex Graecis uerbis ita corrigendus. Quippe qui ex eadem iunctus, alteraq. natura, adiuncta materia, temperatione trium partium, proportione compaſtus, ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuit, & cum rurſus indiuiduam, atque ſimplicem, in ſe omnis mouetur, &c. Haec Paullus pater. RATIO *autem uera,* ʒ Alij, Ratio autem utraque: non recte. iiſdem enim uerbis Graeca lectio reſpondet: λόγος δὲ ἀληθής Haec Paullus pater. SINE *uoce, & ſine ullo ſono,* ʒ Si quis Graecam lectionem ſequatur, intelliget addendum reuoluta: φερόμενος ἄνευ φθόγγου ϗ ἠχῆς. & quod ſequitur, legendum, Cum eam partem, non, Cum eandem partem, ex Graecis uerbis, ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται. Haec Paullus pater. ORBIS *illius generis alterius* ʒ ut hoc totum ſine interſpiratione cum ſuperioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tum opiniones; crederem legendum, Orbiſq. illius generis alterius: ex Graecis uerbis, ϗ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. quae etiam uocem, Illius, abundare ſignificant. Haec Paullus pater. ITA *uim ſuam* ʒ Recte a ſuperioribus interuallo diſtinctum: nam ad quinquaginta uerſus intercepti ſunt. Haec Paullus pater. QVANDO *igitur &c.* ʒ Hoc totum ſi cum Graeco conferas, intelliges ad hunc fere modum eſſe reſtituendum: Quando igitur unumquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, quibus erat motus temporis conſignandus: colligataq. corpora uinculis animalibus animantia orta ſunt; tum imperio parere didicerunt. Haec Paullus pater.

CICERO

ATQVE, *ut eßet menſura quaedam euidens, quae in iſtis octo curſibus celeritates, tarditatesq. declararet; deus ipſe Solem, quaſi lumen, accendit ad ſecundam ſupra terram ambitum, ut quam maxime caelum omnibus colluceret, animantesque, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq. cognoſcerent. nox igitur, & dies ad hunc modum, & ob has generata caußas, unum circuitum orbis efficit ſapientiſſimum, atque optimum: menſis autem, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem conſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuum totum confecit, & peragrauit orbem. ceterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, praeter admodum paucos, neque nomen appellant, neque inter ſe numero commetiuntur: itaque neſciunt hos ſiderum errores id ipſum eße, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili praeditos, attamen illud perſpici, & intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq. numero temporis, abſolutum, perfectumq. annum, tunc*

compleri

compleri denique, cum ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerũt, cumq. eos permenſus eſt idem, & ſemper ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſſas nata aſtra ſunt, quae per caelum penetrantia ſolſtitiali ſe, & brumali reuocatione con uerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad aeternitatis imitationem ſimillimum. & cetera quidem uſque ad temporis ortum impreſſa ab illis, quae imitabatur, effinxerat. ſed, quia nondum omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum influens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mun do ſecum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quattuor, quorum unum diuinum, atque caeleſte, alterum pennigerum, et aerium, tertium ✲ terreſtre quartum. diuinae animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & adſpectu pulcherrimus. cumq. ſimilem uniuerſitatis naturae efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq. eum ſapientia quam optimae mentis effecit, circumq. caelum aequaliter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctum bene Graeci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unum, quod ſemper eſſet in eodem aeque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterum, quod in anticam partem a conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinque autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit exper tem, immobilem, & ſtantem. ex quo genere ea ſunt ſidera, quae infixa caelo non mouentur loco: quae ſunt animantia, eaq. diuina, ob eamq. cauſſam ſuis ſedibus inhaerent, & perpetuo manent. quae autem uaga, & mutabili ratione labuntur, ita generata ſunt, ut ſupra diximus. iam uero terram altricem noſtram, quae traiecto axe ſuſtinetur, diei, noctisq. effectricem, eandemq. cuſtodem, antiquiſſimam deorum uoluit eſſe eorum, qui intra caelum gignerentur, flexiones autem deorum, & inter ipſos deos concurſiones, quaeq. in orbibus deorum conuerſiones, anteceſſionesq. eueniant, cumq. inter ſe paene contingant, eos, qui prope copulentur contraria regione, & pone quos, aut ante labuntur, quibusq. temporibus a noſtro adſpectu obliteſcant, rurſusq. emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed haec ſatis ſunt dicta nobis. quae de deorum, qui cernuntur, quiq. orti ſunt, natura praefati ſumus, habeant hunc terminum. reliquorum autem, quos Graeci δαίμονας appellant, noſtri opinor lares, ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt, & noſſe, & nunciare ortum eorum maius eſt, quam ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus, & priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant. itaque eorum uocabula nobis prodiderunt. noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficile factu eſt, a dijs ortis fidem non habere: quamquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: ſed, quia de ſuis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq. parendum eſt.

EXPLANATIO

TERTIVM ✲ *terreſtre quartum.* § Reſtituo, Tertium aquatile, terreſtre quartum. haec enim Graeca uerba: τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος: πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον. Haec Paullus pater. CVMQ. *ſimilem uniuerſitatis naturae efficere uellet,* § Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuerſitatis figurae, quam, Vniuerſitatis naturae. τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων. Haec Paullus pater. COMITEQ. *eum ſapientia quam optimae mentis effecit* § Adſcribam Graeca uerba, quibus Latina haud plane reſpondent. τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν ἐκείνῳ ξυνεπόμενον. Haec Paullus pater. HVNC *uarietate diſtinctum* § Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac uarietate diſtinctum, reſtituo. Haec Paullus pater. IAM *uero tertiam &c.* § Graeca uerba recitemus, ut, quo modo Latina ſint reſtituenda, uideamus. γῆν δὲ τροφὸν μὲν ὑμετέραν, εἱλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φύλακα καὶ δημιουργὸν νυκτός τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. Ex quibus apparet, Latinam orationem ita eſſe corrigendam. Iam uero terram, altricem noſtram, quae traiecto axe ſuſtinetur, diei noctisq. effectricem, eandemq. cuſtodem, primam & antiquiſſimam corporum uoluit eſſe eorum, quae intra caelum gignerentur. Maffei liber non nihil hanc emendationem adiuuat: nam pro, Eorum qui, habet Eorumque: cum uera lectio ſit, Eorum quae. Haec Paullus pater. RVRSVSQ. *emerſi errorem incutiant rationis expertibus,* § Corrigo, Terrorem incutiant, uel, ut eſt in Maffei libro, Horrorem incutiant. καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβον καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι. Haec Paullus pater.

CICERO

SIc igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanum, Salaciamq. caeli ſatu, terraeq. conceptu generatos, editosq. memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum, & opem: deinceps Iouem, atque Iunonem, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatosq. uſurpare, atque appellare uidemus, & eorum, ut utamur ueteri uerbo, proſapiam. quando igitur omnes, & qui mouentur, palamq. oſtenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipſi uolunt, creati ſunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit fatur. Haec uos, qui deorum ſatu orti eſtis, attendite: quorum operum ego parens, effectorq. ſum, quae per me facta, non ſunt diſſoluta me inuito: quamquam omne colligatũ ſolui poteſt: ſed haud quaquam boni eſt, ratione uinctum uelle diſſoluere. ſed, quoniam orti eſtis, immortales uos quidem

eſſe,

eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis: neutiquam tamen diſſoluemini, nec uos ulla mortis fata periment, nec fraus ualentior, quam conſilium meum: quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram, quam illa, quibus eſtis tum, cum gignebamini, colligati. quid ſentiam igitur, cognoſcite. tria nobis genera reliqua ſunt, eaq. mortalia: quibus praetermiſſis, caeli abſolutio perfecta non erit: omnia enim genera animalium complexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut ex eodem ne quid abſit. quae a me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſint adaequare. ut igitur mortali generentur condicione, uos ſuſcipite, ut illa gignatis, imiteminiq. uim meam, qua in ueſtro ortu me uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneantq. omnium animantium principatum, uobisq. iure, & lege uolentes pareant: quorum uobis initium, ſtatusq. traditur a me. uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes, quos & uiuos alatis, & conſumptos ſinu recipiatis. Haec ille dixit. deinde ad temperationem ſuperiorem reuertit: in qua omnem animum uniuerſae naturae temperans permiſcebat, ſuperisq. permixtionis reliquias fundens aequabat, eodem modo ferme, niſi quod non ita incorrupta, ut ea, quae ſemper idem, ſed a dijs ſecundum ſumebat, atque tertium. toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorum, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currum uniuerſitatis impoſuit, commonſtrauitq. leges fatales, ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq. moderatum, atque conſtantem, nec ab ullo imminutum: ſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore, uti certis temporum interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed, cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebant, ut praeſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora cum neceſſitate inſeuiſſet, cumq. ad corpora neceſſitate tum acceſſio fieret, tum abſceſſio, neceſſe erat ſenſum exſiſtere unum, communemq. omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq. naturae, deinde uoluptate, & moleſtia mixtum amorem, poſt iram, et metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. atque ille, qui recte, & honeſte curriculum uiuendi a natura datum confecerit, ad illud aſtrum, quocum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate, & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet; & ſi ne tum quidem finem uitiorum faciet, grauis etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum trāſferetur, neque malorum terminum prius adſpiciet, quam illam ſequi coeperit conuerſionem, quam habeat in ſe ipſe eiuſdem, & unius ſimul innatam, & inſitam: quod tum eueniet, cum illa, quae ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, denique ratione depulerit, & ad primam, atque optimam affectionem animi peruenerint.

EXPLANATIO

VSVRPARE, *atque appellare uidemus* ⟩ Paſſiue puto eſſe legendum, Vſurpari, atque appellari uidemus. nam in Platone, λεγομένους ἴσμεν. Haec Paullus pater. NON *ſunt diſſoluta me inuito* ⟩ Alij, Haec ſunt indiſſoluta me inuito. Corrigendum puto, Haec ſunt indiſſolubilia me inuito. hoc enim Graeca uerba ſignificant, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος: id eſt, quae per me facta ſunt, non diſſoluentur, ſi ego noluero. Cicero uertit illud, ἐμοῦ γε θέλοντος: me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me uolente: ut, qui conſiderabit accuratius, intelliget. Haec Paullus pater. TENEAT *autem oportebit, ut ex eodem ne quid abſit, quae a me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſint adaequare* ⟩ Corruptus locus, & fortaſſe mutilus: quem ex Graecis uerbis, qui uoluerit, emendabit. δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλειος ἱκανῶς εἶναι, δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετασχόντα θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν. ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poſſit: Teneat autem oportebit, ut ex eo ne quid abſit: ſed quae a me ipſo effecta ſint, deorum uitae poſſint adaequare. nam & Maffei liber uerbum, Quod, inducit. Haec Paullus pater. SVPERISQ. *permiſtionis* ⟩ Forte, Superiorisq. permiſtionis. τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων. Haec Paullus pater. NISI *quod, &c.* ⟩ Plato ſic. ἀκήρατα δ' οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα, καὶ τρίτα: quae referuntur ad uerbum ὑπόλοιπα, ut uideatur in Cicerone legendum: Niſi quod non ita incorruptas, ut eae, quae ſemper idem, ſed a dijs ſecundas ſumebat, atque tertias. Haec Paullus pater. CVM *autem animis corpora cum neceſſitate inſeuiſſet, cumq. ad corpora neceſſitate tum abſceſſio fieret, tum acceſſio, neceſſe erat, &c.* ⟩ Tralatio cum Graecis uerbis non plane congruens. quod ſi uerius uertere quis uelit, ita ſcribet: Cum autem animos corporibus neceſſitate inſeuiſſet, cumq. ad corpora tum acceſſio fieret, tum abſceſſio: primo neceſſe fuit ſenſum exſiſtere unum, communemq. omnium, uehementiore motu excitatum, coniunctumq. naturae. quam electionem & antiqui libri quadam ex parte probant. Graeca autem uerba haec ſunt. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι, τὸ δ' ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι. Haec Paullus pater.

CICERO

QVAE *cum ita deſignaſſet, ſeſeque, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſſamq. poſuiſſet, alios in terra, alios in Luna, alios in reliquas mundi partes, quae ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notae conſtitutae, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem* eam

eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq. eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quae conſequentia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principem ſe, ducemq. praeberet, uitamq. eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriae quaereret. atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur. itaque, cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem, & effectorem ſui, particulas ignis, & terrae, & aquae, & aeris a mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, easq. inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quae cerni non poſſent propter paruitatem: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq. in eo influente, atque effluente animo diuino ambitus illigabant. itaque illi in flumen immerſi, neque tenebant, neque tenebantur, ſed ui magna tum ferebant, tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, ſed immoderate, & fortuitu, ut ſex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad laeuam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modo illuc.

Deſunt non nulla.

ſed, ſi in ſplendore conſedit, tum uel eadem ſpecies, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quae laeua ſunt; quia contrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. reſpondent autem dextra dextris, laeua laeuis conuerſione luminum, cum ea inter ſe non cohaereſcunt. id fit, cum ſpeculorum laeuitas hinc, illincq. altitudinem aſſumpſit, & ita dextra detruſit in laeuam partem oculorum, laeuaq. in dextram. ſupina etiam ora cernuntur depulſione luminum: quae conuertens inferiora reddit, quae ſunt ſuperiora: atqui haec omnia ex eo genere ſunt, quae rerũ adiuuant cauſſas. quibus utitur miniſterijs deus, cum optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. ſed aeſtimant plerique non haec adiuuantia cauſſarum, ſed has ipſas eſſe omnium cauſſas, quae uim habeant refrigerandi, calfaciendi, concreſcendi, liquendi. careant autem omni intelligentia, atque ratione, quae, niſi in animo, nulla alia in natura reperiantur. animus autem ſenſum omnẽ effugit oculorum. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora ſunt, eaq. cernuntur. illum autem, qui intelligentiae, ſapientiaeq. ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis, ſapientisq. naturae primas cauſſas conquirere, deinde ſecundas cauſſas rerum earum, quae neceſſario mouent alias, cum ipſae ab alijs mouentur. quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere cauſſarum, ſeparatim autem de ijs, quae cum intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum, de ijs, quae uacantes prudentia, inconſtantia, perturbataq. efficiunt. Ac de oculorum quidem cauſſis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, ſatis ferme eſſe dictum puto. maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. nam haec, quae eſt habita de uniuerſitate, oratio a nobis haud umquam eſſet inuenta, ſi neque ſidera, neque Sol, neque caelum ſub oculorum adſpectum cadere potuiſſent. nunc uero dies noctesq. oculis cognitae, tum menſium, annorumq. conuerſiones ad numerum machinatae ſunt, & ſpatium temporis dimenſae, & ad quaeſtionem totius naturae impulerunt. quibus ex rebus philoſophiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum praeſtantius, neque datum eſt mortalium generi deorum conceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

EXPLANATIO

ALIOS *in terra, alios in luna,* } Terram & Lunam accuſandi caſu, rectius legetur. Graeca quidem uerba ſignificant, Solem & Lunam, non Terram & Lunam. *τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ᾽ εἰς σελήνην.* Haec Paullus pater. DEINDE *ut huic animanti &c.* } Si Graeca uerba ſequamur, ita corrigemus: Deinde ut huic animanti principes ſe, duceſq. praeberent, uitamq. eius pulcherrime regerent, & gubernarent, niſi ſi ipſe ſua culpa ſibi aliquid miſeriae quaereret. *καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾷν ζῶον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.* Haec Paullus pater. MODO *huc, modo illuc.* } Poſt haec uerba, ubi ſpatium in noſtris libris eſt, amplius LXXX uerſus deſiderantur. Haec Paullus pater. CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit.* } Non nihil deeſt: nam in Platone ſic. *τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γιγνομένῳ.* ADIVVANTIA *cauſſarum,* } lego, Adiumenta cauſſarum, & ex Maffei libro, & ex Platonis uerbo: quod enim ille dixit, *ξυναίτια*, recte uertit Cicero, Adiumenta cauſſarum.

ILL.RI ADOLESCENTI
STANISLAO · NIEGOSSEVVSKI
POLONO

OPTIME cecidit, Stanislae praeſtantiſſime, ut, quod ego ſummopere optabam, id Tu uiciſſim optares. Nota mihi Tua uirtus erat. nota Tuarum laudum gloria. reſtabat, ut Tu mihi, ego Tibi de facie notus eſſem. maximopere igitur deuinctum me eſſe profiteor Gabrieli Cauatio, ingenij, & iudicij laude praeſtanti, qui effecit, non ſolum ut Te noſſem, ſed ut Tuum congreſſum, excellentemq. uirtutem guſtarem. Ego Te magni faciebam. nunc fateor, uiciſſe Te opinionem meam: diuinumq. ingenium Tuum eſſe, a uulgo longe remotum; qui ea praeſtes, quae homines neque mirari ſatis pro dignitate poſſunt. O te felicem. o me quoque felicem, cui contigit Te noſſe, Tuaq. amicitia frui. Fac, quaeſo, diutius nos non eſſe in Tui deſiderio. neque Tuam praeſentiam nobis nega; qui, Te praeſente, aliquid ſumus; abſente, nihil prorſus eſſe nobis uidemur. Vt igitur mei memoriam Tibi renouem, haec ad Te mitto, Arati uerſus a Cicerone conuerſos: Poetam Poetae: malum Poetam bono Poetae. Librum de Vniuerſitate Critonio meo, uel mortuo, dedi: Tibi, Critonij laudatori ne dicam, an aemulo? an utrique? an ſuperiori? Aratum do. Mirum, dum ſcribo, me inflammat Tui uidendi deſiderium. totos dies tecum libenter eſſem: qui ex Tua conſuetudine maximum fructum capio. Tu uerſus non ſcribis, ſed fundis. Vt uere Poetam te natum eſſe omnes iudicent. Non Tu Thomam Peregrinum, in celeberrimo iſto Patauino Gymnaſio Metaphyſicen, eximia ſui gloria, & auditorum utilitate, publice docentem, mortuum in funere carmine, ex tempore publice laudaſti? Quid plura? Nae, qui Te laudare uult, neque initium, neque finem reperiet Tuarum laudum: quae cum maximae ſint, & immortales, immortali praeconio dignae ſunt; & Te ipſum laudatorem quaerunt. Redeo igitur ad primum illud: Fac, Venetias reuertens, ut poſſimus Te reguſtare; & omnibus Tuam uirtutem communicare. occultam enim eam eſſe non ego facile patior: neque ea eſſe uult. modeſtus ſis, quantum

uis. modeſtiam Tuam ſuperabunt amici Tui; neque Te latere uolent, qui nimium iamdiu latueris, modeſtiae Tuae uitio: hoc enim titulo appellare libet. Maiorum Tuorum nobilitas, uel maxima, nihil Te illuſtrat. nihil ex ea ad Te redundat, bonorum omnium iudicio. nobilitatem ipſam illuſtras, per Te ipſum: qui tantum ei ſplendoris affers, quantum alij ex ea accipere ſaepe gloriantur; &, ſi ſaperent, non gloriarentur. Vera nobilitas eſt, uirtute praeſtare; & a ſe ipſo nobilitatem petere. ijq. mihi ueri nobiles uidentur, qui, uel ſi maxime nobiles ſint, qualis Tu praecipue es, nobilitatis uet uſtis titulis, contemptis, nobilitatem a ſe ſumnt, in eaq. glorientur. O ueram gloriam. quam qui conſequuntur, beati illi mihi, boniſq. omnibus uideri ſolent, & beati certe ſunt.

Deus opt. max. Te, qui tantam uirtutem (nondum XIIX. annum natum, quod eſt mirum dictu) poſſides, diu felicem eſſe uelit.

Venetijs, IV. non. Nou. ∞ D XXCIII.

Tui obſeruantiſſimus,

Aldus Mannuccius, P. F. A. N.

ARATI · VERSVS A. M. TVLLIO. CICERONE CONVERSI

Et, ubi aliquot in locis, iniuria temporis amiſſi Ciceronis uerſus deſiderantur, eos addidimus, quos, a Virgilio, Germanico Caeſare, Rufo Auieno conuerſos, colligere potuimus: qui, eorum nominibus e regione notatis, internoſcuntur.

VIRG. 3.ecl. AB Ioue principium, Muſae, Iouis omnia plena.

✲

VIRG. 1 Geor. Atque, haec ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Aeſtusque, pluuiaſque, & agentes frigora uentos
Ipſe pater ſtatuit.
GER. Nunc uacat audaces in caelum tollere uultus Sideraque, & uarios aſtrorum noſcere motus:

✲

Haec ego dum laetis cogor praedicere muſis,
Pax tua, tuq. adſis nato, numenq. ſecundes.
CIC. Cetera labuntur celeri caeleſtia motu,
Cum caeloq. ſimul nocteſque, dieſq. feruntur.
GER. Axis ſtat, motus ſemper ueſtigia ſeruat,
Librataſq. tenet terras, & cardine firmo
Orbem agit extremum.
CIC. Extremuſq. adeo duplici de cardine uertex
Dicitur eſſe polus.
VIRG. Hic uertex nobis ſemper ſublimis, at illum
1.Geor. Sub pedibus ſtyx atra uidet, maneſq. profundi.
CIC. Hunc circum ἄρκτοι duae uertuntur.
GER. Tres temone, rotiſq. micant, ſublime quaternae,
Si melius dixiße feras, obuerſa refulgent
Ora feris, caput alterius ſuper horrida terga
Alterius lucet. pronas capit orbis in ipſos
Decliuis humeros.
Croeſia uos tellus aluit, moderator Olympi
Donauit caelo. meritum cuſtodia fecit,
Quod fidei comites prima incunabula magni
Fuderunt Iouis attonitae, cum furta parentis
Aerea pulſantes mendaci cymbala dextra
Vagitus pueri patrias ne tangeret auras
Dictaei exercerent dominae famuli Corybantes
Ex his altera apud Graecos Cynoſura uocatur CIC.
Altera.
Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare triones.
Dat Graiis Helice curſus maioribus aſtris. GER.

✲

Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto. CIC.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte uidetur.
Haec uero parua eſt, ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.
Sidoniamq. ratem numquam ſpectata fefellit. GER.
Has inter ueluti rapido cum gurgite flumen CIC.
Toruu' draco repit, ſubter ſupraq. reuoluens
Seſe, conficienſq. ſinus e corpore flexos.

✲

Huic non uno modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſq. oculis duo feruida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet,
Obſtipumq. caput tereti ceruice reflexum
Obtutum in cauda maioris figere dicas.

✲

Hoc caput hic paullum ſeſe, ſubitoq. recondit.
Ortus ubi atque obitus partem miſcentur in unam.
Attingens defeſſa uelut maerentis imago
Vertitur.
ἐνγόνασιν dicunt, genibus quod nixa feratur.

✲

Dextro

GER. *Dextro namque genu nixus, diuerſaq. tendens*
Brachia, ſuppliciter paſſis ad numina palmis
Serpentis capiti figit ueſtigia ſaeua.
CIC. *Hic illa eximio poſita eſt fulgore Corona.*
GER. *Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.*

✲

CIC. *Atque hoc a tergo propter caput Anguitenentis,*
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον *nomine Graij,*

✲

GER. *Illis languet honos humeris, manet integer ar dor*
Luna etiam menſem cum pleno diuidit orbe.

✲

CIC. *Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,*
Atque eo ipſe manet religatus corpore toto.
Namque uirum medium Serpens ſub pectore cingit:
Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus pectuſq. Nepai.
GER. *Eſt impar manibus pondus, nam dextra paruam*
Partem Anguis tenet, a laeuaq. attollitur omnis.
Quantumq. a laeua diſtantia certa notantur,
Erigitur tantum Serpens, atque ultima mento
Stella ſub aethera lucet crinita Corona.
Ad quam ſed dorſo peruadit lubricus Anguis.
Inſignes caelum perfundunt lumine Chelae.
CIC. *Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe Bootes,*
Quod quaſi temone adiunctam prae ſe quatit arctū.
Hinc autem ſubter praecordia fixa uidetur
Stella micans radijs Arcturus nomine claro.
Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo
GER. *Quam te diua uocant, tangunt mortalia ſi te*
Carmina, nec ſurdam praebes uenantibus aurem.
Exoſa haud mortale genus, medio mihi curſu
Stabunt quadrupes, & flexis laetus habenis
Teq. tuumq. canam terris uenerabile numen.
Aurea pacati regeret cum ſaecula mundi
Iuſtitia, inuiolata malis, placidiſſima uirgo,
Siue illi aſtra genus fuerit, quem fama parentem
Tradidit aſtrorum, ſeuero intercipit aeuo.
Ortus fama tui medijs te laeta ferebat
Sublimis populis, nec dedignata ſubire
Tecta hominum, & puros mores ſine crimine diua
Iura dabas, cultuq. nouo rude uulgus in omnem
Formabas uitae ſinceris artibus uſum.
Nondum uaeſanos rabies nudauerat enſes,
Nec cum ſanguineis fuerat diſcordia nata,
Ignotiq. maris curſus: priuataq. tellus
Grata ſatis: neque per dubios auidiſſima uentos
Spes procul amotas fabricata naue petebant.
Diuitias, fructusq. dabat placata colono
Sponte ſua tellus, nec parui terminus agri
Praeſtabat dominis ſigno tutiſſima rura.
At, poſtquam argenti creuit deformior aetas,
Rarius inuiſit maculatas fraudibus urbes.
Seraq. ab excelſis diſcendens montibus, ore
Velato, triſtiſq. genas abſcondita ripa,
Nulliuſq. larem, nullos adit illa penates.
Tantum cum trepidum uulgus, coetuſq. notauit,
Incipit, O patrum ſoboles oblita priorum,
Degenereſq. habuit ſemperq. habitura minores:
Quid me nunc habitus ſemper & mala uota uocatis?
Quaerenda eſt ſedes nobis. noua ſaecula ueſtra
Artibus indomitis tradam, ſceleriq. cruento,
Haec effata, ſuper montes abit alite curſu,
Attonitos linquens populos, grauiora pauentes.
Aerea ſed poſtquam proles terris data, nec iam
Semina uirtutis initijs demerſa reſiſtunt:
Quiſque priora tenet ueſtigia, quiſque ſecunda.
Ferriq. inuento mens eſt laetata metallo,
Polluit & taurus menſes aſſuetus aratro:
Deſeruit propere terras iuſtiſſima uirgo,
Et caeli ſortita locum, qua proximus illi
Tardus in occaſum ſequitur ſua plauſtra Bootes.
Virginis at placidae praeſtanti lumine ſignat
Stella humeros, Helicen nec clarior ambit
Quaeq. micat, claudaq. armum praefulget ad ipſum,
Quaeq. priora tenet ueſtigia, quaeq. ſecunda
Clunibus hirſutis, & quae ſua ſidera reddit,
Namque aliae, quibus expletum ceruixque, caputq.
Vatibus ignotae priſcis ſine honore feruntur

✲

Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti CIC.
Subiectus medio eſt Cancer, pedibuſq. tenetur
Magnu' Leo, tremulā quatiens e corpore flammam.
Huic ubi contigerit Phoebi uiolentior axis GER.
Accenſa in Cancro, iam tunc geminabitur aeſtas,
Tunc lymphae tenues, tunc eſt triſtiſſima tellus,
Et denſas laetus ſegetes bene condit arator.
Ne mihi tunc tenuis pulſet uaga caerula puppis.
Dem potius uentis excluſo uela rudente,
Excipiamq. ſinu Zephyris ſpirantibus auras.

✲

Sub laeua Geminorum obductus parte feretur CIC.
Aduerſum caput, huic Helice truculenta tuetur.
At Capra laeuum humerum clara obtinet.
Nomina praeterea ſecum trahit una putata GER.
Nutrix eſſe Iouis.
Verum haec eſt magno, atque illuſtri praedita ſigno. CIC.
Contra Haedi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
Cuius ſub pedibus,
Corniger eſt ualido connixus corpore Taurus.
Et caput, & ſcapulas, nares & cornua Tauri GER.
Fronte micant Hyades, quae cornua ſumma ſiniſtri
Summa tenent. ſub haec ueſtigia dextra
Aurigae, mediaq. ligant compagine. diuus
Myrtilus exoritur, ſummo cum piſcibus ore
Totus cum Tauro lucet, ruit oceano Bos,
Ante ſuper terras cum fulget Myrtilus ore.
Has Graeci ſtellas Hyadas uocitare fuerunt. CIC.

✲

Iaſides etiam caelum cum coniuge Cepheus GER.
Adſcendit totaq. domo, quia Iuppiter auctor
Eſt generis, prodeſt maieſtas ſaepe parentis.
Ipſe breuem patulis manibus ſtat poſt Cynoſuram.
Namq. ipſum ad tergum Cynoſurae uertitur Arcti. CIC.
Diducto paſſim quantum latus a pede dextro, GER.
Cepheus extremam tangit Cynoſurida caudam,
Tantundem a laeuo diſtat minor. utraque iungit
Regula, Cepheos ueſtigia baltheus ambit.

✲

(Hunc antecedit) obſcura ſpecie ſtellarū Caſſiopeia: CIC.
Clara, etiam pernix, caelo cum Luna refulget, GER.
Sed breuis, & paucis decorata in ſidere flammis,
Qualis ferratos ſubicit clauicula dentes,
Succutit, & foribus praeducit uincula clauſtri:

Talis diſpoſitis ſtellis, ipſa horrida uultu
Sic tendit palmas, ceu ſit planctura relictam
Andromedam meritae non iuſta piacula matris.
CIC. *Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter*
Andromede, fugiens adſpectum maeſta parentis.
GER. *Nec procul Andromede totam quam cernere nondũ*
Obſcura ſub nocte licet, ſic emicat ore,
Sic magnis humeris candens nitet, ac media ambit
Ignea ſubſtricta fulget qua zonula palla.
Sed poenae facies remanet, diſtrictaq. pandit
Brachia, ceu magni teneantur robore ſaxi.

✻

CIC. *Hinc Equus ille iubam quatiens fulgore micanti*
Summum contingit caput aluo, ſtellaq. iungens
Una tenet duplices communi lumine formas.
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
GER. ✻ *tres armo, ſed latera aequis*
Diſtinguunt ſpatijs. capiti triſtiſſima forma,
Et ceruix ſine honore obſcuro lumine ſordet.
Spumanti mandit ſed quae ferus ore lupato,
Et capite, & longa ceruice inſignior exit
Stella nitens armis, lateriq. ſimillima magno.
Nec totam ille tamen formam per ſingula reddit,
Primo praeſtat Equo, medio rapta ordine membra
Deſtituent uiſus, radijs hinc ſurgit imago.
Gorgonis hinc proles in Pierio Helicone
Vertice cum ſummo nondum decurreret unda
Muſaeos fontes dextri pedis ictibus hauſit:
Inde liquor genitus nomen tenet Hippocrenen,
Fontes nomen habent. ſed Pegaſus aethere ſummo
Veloces agitat pennas, & ſidere gaudet.
CIC. *Exin contortis Aries cum cornibus haeret*
✻ *qui longe maxima torret,*
Orbis & ad finem ſpatijs non tardior ipſe
Peruenit, quam ✻ *Lycaonis Arctos*
Claraq. non illi eſt facies, nec ſidera poſſunt
Officiat ſi Luna, ſua uirtute nitere
Sed quaerendus erit Zonae ratione micantis.
CIC. *hanc ſubter poſſis cognoſcere fultum.*
Iam caeli mediam partem terit, ut prius altae
Chelae, tum pectus quod cernitur Orionis.
Et prope conſpicies paruum ſub pectore claro
Andromedae ſignum. Deltωton dicere Graij
Quod ſoliti, ſimili quia forma littera claret.
Huic ſpatio ductum ſimili latus exſtat utrumque,
At non tertia pars lateris. nam non minor illis,
Sed ſtellis longe denſis praeclara relucet.
Inferior paullo eſt Aries, & flamen ad auſtri
Inclinatior. atque etiam uehementius illi
Piſces, quorum alter paullo praelabitur ante,
Et magis horriſonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum & caudis duplices uelut eſse catenae
Dicantur, ſua diuerſae per lumina ſerpunt,
Atque una tandem in ſtella communiter haerent,
Quam ueteres ſoliti caeleſtem dicere nodum.
Andromedae laeuo ex humero ſignum
Ac poſitum poteris ſupra cognoſcere piſcem.
Et pedibus uatum ſummo natum Ioue Perſeum,
Quos humero retinet defixo corpore Perſeus,
Qua ſumma ab regione Aquilonis flamina pulſant.
Hic dextram ad ſedes intendit Caſſiopeiae,
Diuerſoſq. pedes uinctos talaribus aptis.
Puluerulentus uti, de terra lapſu' repente
In caelum uictor magnum ſub culmine portat.
At propter laeuum genu omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce uidebis.
Hae ſeptem uulgo perhibentur more uetuſto
Stellae, cernuntur uero ſex undique paruae.
At non interijſſe putari conuenit unam.
Sed fruſtra temere a uulgo ratione ſine ulla
Septem dicier ut ueteres ſtatuere poetae,
Aeterno cunctas aeuo qui nomine dignant.
Alcyone, Meropeque, Celeno, Taygeteque,
Electre, Steropeque, ſimul ſanctiſſima Maia,
Hae tenues paruo labentes lumine lucent,
At magnum nomen ſigni, clarumq. uocatur,
Propterea quod & aeſtatis primordia claret,
Et poſt hiberni praepandens temporis ortus,
Admonet, ut mandent mortales ſemina terris.
Inde fides leuiter poſita, & conuexa uidetur,
Mercurius paruus manibus quam dicitur olim
Infirmis fabricatus, in alta ſede locaſse.
Quae genu ad laeuum Niſi delapſa reſedit,
Atque inter flexum genu, & caput alitis haeſit.
Namque eſt Ales auis, lato ſub tegmine caeli
Quae uolat, & ſerpens geminis ſecat aera pennis,
Altera pars huic obſcura eſt, & luminis expers:
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen.
Haec dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Geſtit, iam uero clinata eſt ungula uehemens
Fortis Equi propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens multis Equus ille tenetur
Piſcibus. hinc ceruix dextra mulcetur Aquari.
Tum gelidum ualido de corpore frigus anhelans
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe,
Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore curſum.
Hoc caue te ponto ſtudeas committere menſe:
Nam non longinquum ſpatium labere diurnum,
Non hiberna cito uoluetur curriculo nox.
Humida non ſeſe ueſtris aurora querellis
Ocius oſtendet, clari praenuncia ſolis:
At ualidis aequor pulſabit uiribus auſter,
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus,
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui ſignorum cedunt, neque flamina uitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus,
Atque etiam ſupero naui, pelagoq. uagato
Menſe Sagittipotens ſolis tum ſuſtinet orbem.
Nam iam cum minus exiguo lux tempore praeſto eſt,
Hoc ſignum ueniens poterunt praenoſcere nautae.
Iam prope praecipiti ante licebit uiſere nocti,
Vt ſeſe oſtendens emergat Scorpius alte
Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
Iam ſupra cernes Arcti caput eſse minoris,
Et magis erectum ad ſummum uerſarier orbem.
Tum ſeſe Orion toto iam corpore condit
Extrema prope nocte, & Cepheus conditur ante
Lumborum tenus a palma depulſus ad undas
Hic miſſ ✻ *iacet una ſagitta*
Quam propter nitens penna conuoluitur ales,
Et clinata magis paullo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat,

Igniferum

Igniferum mulcens tremebundis aethera pennis,
Non nimis ingenti cum corpore, ſed graue maeſtis
Oſtendit nautis perturbans aequora ſignum.
Tum magni currens Capricorni corpora propter
Delphinus iacet, haud nimio luſtratu' nitore.
Praeter quadruplices ſtellas in fronte locatas
Quas interuallum binas diſterminat unum,
Cetera pars laete tenui cum lumine ſerpit,
Illae quae fulgent luces ex ore coruſco
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatae,
Atque inter ſpatium, & laeti ueſtigia ſolis.
At pars inferior Delphini fuſca uidetur,
Inter ſolis iter, ſimul inter flamina uenti,
Viribus erumpit qua ſummi ſpiritus auſtri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens,
Inferiora tenet truculenti corpore Tauri.
Quem qui ſuſpiciet in caelum nocte ſerena,
Late diſperſum non uiderit, abdita uero
Cetera ſe ſperet cognoſcere ſigna poteſſe.
Namque pedes ſubter rutilo cum lumine claret,
Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulgens.
Hunc tegit obſcuris ſubter praecordia ueſper.
Ver toto ſpirans rabido de corpore flammam,
Aeſtiferos ualidis erumpit flatibus ignes,
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic ubi ſe pariter cum ſole in lumina caeli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine fruſtra
Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere.
Nam, quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit,
Haec augens anima uitali flamina mulcet.
At, quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat folijs ramos, & cortice truncos.
Hunc propter, ſubterq. pedes, quos diximus ante,
Oriona, iacet leuipes Lepus: hic fugit, ictus
Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti:
Nam Canis infeſto ſequitur ueſtigia curſu.
Praecipitantem agitans, oriens iam denique paullũ,
Curriculum numquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens praelabitur Argo,
Conuerſam prae ſe portans cum lumine puppim.
Non aliae naues, ut in alto pandere proras
Ante ſolent, roſtro Neptunia prata ſecantes,
Sed conuerſa retro caeli ſemper loca portat.
Sicut cum coeptant tutos conſtringere portus
Obuertunt nauem magno cum pondere nautae.
Aduerſamq. trahunt optata ad litora puppim.
Sic conuerſa uetus ſuper aethera uertitur Argo,
Atque uſque a prora ad caelum ſine lumine malum,
A malo ad puppim cum lumine clara uidetur,
Inde gubernaculum diſperſo lumine fulgens
Clari poſteriora Canis ueſtigia condit.
Exin ſemotam procul, in tutoq. locatam
Andromedã, tamen explorans fera quaerere Piſtrix
Pergit, & uſque ſitam ualidas Aquilonis ad auras
Caerula ueſtigat, finita in partibus auſtri.
Hanc Aries tegit, & ſquammoſi corpore Piſces,
Fluminis illuſtris tangentem corpore ripas
Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum,
Caeli funeſtum magnis cum uiribus amnem,
Quem lacrymis maeſtae Phaethontis ſaepe ſorores
Sparſerunt, letum maerenti uoce canentes.
Hunc Orionis ſub laeua cernere planta
Serpentem poteris, proceraq. uincla uidebis,
Quae retinent Piſces caudarum parte locata.
Flumine mixta retro ad Piſtricis terga reuerti
Hinc una ſtella uertuntur, quam iacit ex ſe
Piſtricis ſpina ualida cum luce refulgens.
Exinde exiguae tenui cum lumine multae
Inter Piſtricem fuſae, ſparſaeq. uidentur
Atque Gubernaclum ſtellae, quas contigit omnes
Formidans acrem morſum Lepus his neque nomen
Nec formam ueteres certam ſtatuiſſe uidentur.

✻

Nam, quae ſideribus claris natura poliuit,
Et uario pinxit diſtinguens lumine formas,
Haec ille aſtrorum cuſtos ratione notauit,
Signaq. ſignauit caeleſtia nomine uero.
Has autem, quae ſunt paruo ſub culmine fuſae,
Conſimili ſpecie ſtellas, pariliq. nitore,
Non potuit nobis nota clarere figura.

✻

Voluitur inferior Capricorno Piſcis ad Auſtrum,
Piſtricem obſeruans, procul illis piſcibus haerens:
At prope conſpicies expertes nominis omnes
Inter Piſtricem, & Piſcem quem diximus Auſtri,
Stellas ſub pedibus ſparſas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obſcurum dextra rigat amnem
Exiguo qui ſtellarum candore niteſcit.
E multis tum his duo late luuiua fulgent.

✻

Vnum ſub magni pedibus cernetur Aquari
Quod ſupereſt gelido delapſum lumine fontis,
Spumiferam ſubter caudam Piſtricis adhaeſit:
Aſt omnes ſtellae perhibentur nomine aquai.
Hic aliae uolitant paruo cum lumine clarae,
Atque priora pedum ſubeunt ueſtigia magni
Arcitenentis, & obſcurae ſine nomine condunt,
Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen
Aram quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri,
Exiguo ſuperum quae lumina tempore tranat.
Nam procul Arcturo eſt aduerſa parte locata,
Arcturo magnum ſpatium ſupra dedit, orbem
Iuppiter hunc paruum inferiori parte locauit:
Hic tamen aeterno inuiſens loca curriculo nox
Signa dedit nautis, cuncti quae noſcere poſſent,
Commiſerans hominum metuendos undique caſus.
Nam, cum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media caeli regione locatam,
A ſumma parte obſcura caligine tectam:

✻

Tum ualidis fugito deuitans uiribus auſtrum.

✻

Quem ſi proſpiciens uitaueris, omnia caute
Armamenta locans, tuto labere per auras:
Sin grauis inciderit uehementi flamine uentus,
Perfringet celſos defixo robore malos
Vt res nulla feras poſſit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Coeperit, & ſubitis auris diduxerit Ara.

✻

Sin humeros medio in caelo Centaurus habebit,
Ipſeq. caerulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans ueſtiet umbra,
Ad ſignorum obitum uis eſt metuenda Fauoni,

Ille autem Centaurus in alta ſede locatus.
✻
Qua ſeſe clarum collucens Scorpios infert,
Haec ſubter partem praeportans ipſe uirilem,
✻
Cedit, equi & partes properat coniungere Chelis.
Hic dextra pergens quadrupes qua uaſta tenetur,
Quam nemo certo donauit nomine Graium,
Tendit, & illuſtrem truculentus cedit ad Aram.
Hic ſeſe inferni de partibus erigit Hydra
Praecipiti lapſu flexo cum corpore ſerpens.
Hoc caput, atque oculos torquens ad terga Nepai,
Conuexoq. ſinu ſubiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda.
In medioq. ſinu fulgens Cratera relucet:
Extrema nitens plumato corpore Coruus,
Roſtro tundit, & hic, Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante canem Graio Procyon qui nomiue fertur.
Haec ſunt, quae uiſens nocturno tempore ſigna,
Legitimo cernes caelum luſtrantia; curſu.
Nam, quae per bis ſex ſignorum labier orbes
Quinque ſolent ſtellae, ſimili ratione notari
Non poſſunt: quia, quae faciunt ueſtigia curſu,
Non eodem ſemper ſpatio portata teruntur.
Sic malunt errare uagae per nubila caeli,
Atque ſuos uario motu metirier orbes.
Haec faciunt magnos longinqui temporis annos,
Cum redeunt ad idem caeli ſub tegmine ſignum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere curſus:
Verum haec, quae ſemper certo uoluuntur in orbe
Fixa, ſimul magnos ſimiles uertentibus orbes
Quattuor, aeterno luſtrantes lumine mundum,
E quibus annorum uolitantia lumina noſces,
Quae denſis diſtincta licebit cernere ſignis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos
Vinctos inter ſe, & nodis caeleſtibus aptos,
Atque pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
Nam, ſi nocturno cognoſcens tempore caelum,
Cum neque caligans detergit ſidera nubes,
Nec pleno ſtellas ſuperaret lumine luna,
Vidiſti magnum candentem ſerpere Circum:
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
Sed ſpatio multum ſupereſt praeſtare duobus:
Dicitur & late caeli luſtrare cauernas,
Quorum alter tangens Aquilonis uertitur auras
Ora petens Geminorum, illuſtratum genu ardens,
In ſeſe retinens Auriga portat utrumque.
Hunc ſupra, laeua Perſeus, humeroq. ſiniſtro,
Tangit, ad Andromedē hic dextra de parte tenetur,
Imponitq. pedes duplices Equus, & ſimul Ales
Ponit auis caput, & clinato corpore tergum,
Anguitenens humeris connititur, illa recedens
Auſtrum conſequitur deuitans corpore Virgo.
Inde Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo conſiſtens conuertit curriculum Sol
Aeſtiuus, medio diſtinguens corpore curſus.
Hic totus medius circo diſiungitur ipſo.
Pectoribus ualidis, atque aluo poſſidet orbem.
✻
Hunc octo in partes diuiſum noſcere circum,
Si potes, inuenies ſupero conuertier orbe,
Quinque pari ſpatio. partes tres eſſe relictas,
Tempore nocturno quas uis inferna frequentet.
Alter ab infernis Auſtri conuertitur auris.
Aſt alter medium ſubterſecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum riuum fundentis Aquari,
Caeruleaeq. feram caudam Piſtricis, & illum
Fulgantē Leporē, inde pedes Canis, et ſimul amplam
Argolicam retinet crebro cum lumine Nauem.
Tergaq. Centauri, atque Nepai portat Acumen.
Inde Sagittari defixum poſſidet arcum.
Hunc a clariſonis auris Aquilonis ad Auſtrum
Condens poſtremum tangit rota feruida ſolis:
Exinde in ſuperas brumali tempore flexu
Se recipit ſedes. hinc orbi quinque tributae
Nocturnae partes ſupra, tres luce dicantur
Haſce inter, mediam in partem retinere uidetur
Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis.
In quo autumnali, atque iterum ſol lumine uerno
Exaequat ſpatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries ſublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens.
Orion claro contingens pectore fertur,
Hydra tenet flexu Crateram, Coruus adhaeret.
✻
Et paucae Chelis ſtellae, ſimul Anguitenentis
Sunt genua, & ſummi Iouis Ales nuncius inſtat.
Propter Equus capite & ceruicum lumine tangit,
Hoſce aequo ſpatio deuinctos ſuſtinet axis,
Per medios ſummo caeli de uertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus,
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et ſimul a medio media de parte ſecatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur,
Vt nemo, cui ſancta manu doctiſſima Pallas
Sollertem ipſa dedit fabricae rationibus artem,
Tam tornare cate contortos poſſiet orbes,
Quam ſunt in caelo diuino lumine flexi,
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine tranſuerſo retinentes ſidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti uoluuntur eodem,
Sed tantum ſupra terras, ſemper tenet ille
Curriculum oblique inflexus.
Quanto eſt diuiſus Cancer ſpatio a Capricorno,
Ac ſubter terras ſpatium par eſſe neceſſe eſt.
Et quantos radios iacimus de lumine noſtro,
Quis Lunae conuexum ✻ contingimus orbem,
Sex tantae poterunt ſub eum ſuccedere partes
Bina pari ſpatio caeleſtia ſigna tenentes.
Zodiacum hunc Graeci uocitant, noſtriq. Latini
Orbem ſigniferum perhibebunt nomine uero.
Nam gerit hic uoluens bis ſex ardentia ſigna.
Aeſtifer eſt pandens feruentia ſidera Cancer.
Hunc ſubter fulgens cedit uis torua Leonis,
Quem rutilo ſequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectae claro cum lumine Chelae,
Ipſaq. conſequitur lucens uis magna Nepai.
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum.
Poſt hunc ore fero Capricornus uadere pergit.
Humidus inde loci collucet Aquarius orbem.
Exin ſquamiferi ſerpentes ludere Piſces.
Queis comes eſt Aries obſcuro lumine labens:
Inflexoq. genu proiecto corpore Taurus:

Et

Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Haec ſol aeterno conueſtit lumine luſtrans,
Annua conficiens uertentia tempora curſus.
Hic quantum terris conuexus pellitur orbis,
Tantundem patens ſupra mortalibus exſtat.
Sex omni ſemper cedunt labentia nocte.
Tot caelum iuſſu fugientia ſigna reuiſunt.
Hoc ſpatium tranans caecis nox conficit umbris,
Quod ſupra terras prima de nocte relictum eſt.
Quod ſi ſolis aues certos cognoſcere curſus,
Ortis ſignorum nocturno tempore uiſes,
Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit unum.
Sin autem officiens ſignis mons obſtruet altus,
Aut adiment lucem caeca caligine nubes,
Certas ipſe notas caeli de tegmine ſumes.
Ortus, atque obitus omnes cognoſcere poſſit.
Quae ſimul exſiſtant cernes, quae tempore eodem
Praecipitent obitum nocturno tempore noſces.
Iam ſimul ut ſupero ſe toto lumine Cancer
Extulit, extemplo cedit delapſa Corona.
Et loca conuiſit cauda tenus infera Piſcis.
Dimidiam retinens ſtellis diſtincta Corona
Partē, etiam ſupera, atque alia de parte repulſa eſt.
Quam tamen inſequitur Piſcis, nec totus ad umbras
Tractus, ſed ſupero contectus corpore cedit,
Atque humeros uſq. a genibus, Cancrumq. recondit
Anguitenens ualidis magnum a ceruicibus Anguem.
Iam uero Arctophylax non aequa parte ſecatur.
Nam breuior clara caeli de parte uidetur.
Amplior infernas depulſus poſſidet umbras,
Quattuor hic obiens ſecum deducere ſigna
Signifero ſolet ex orbi. tum ſerius ille,
Cum ſupera ſeſe ſatiauit luce, recedit,
Poſt mediam labens claro cum corpore noctem.
Haec obſcura tenens conueſtit ſidera tellus,

*

At parte ex alia claris cum lucibus errat,
Orion humeris, & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non caſſum luminis enſem.
Sed, cum de terris uis e patefacta Leonis,
Omnia, quae Cancer praeclaro detulit ortu,
Cedunt obſcurata ſimul uis maior *
Pellitur, ac flexo confidens corpore Niſus.
Iam ſupero ferme depulſus lumine cedit,
Sed laeuum genu, atque illuctrem liquit in altum
Plantam. tū contra exoritur clarum caput Hydrae,
Et Lepus, & Procyon, qui ſeſe feruidus inferi
Ante Canem, inde Canis ueſtigia prima uidentur.
Non pauca e caelo depellens ſigna repente,
Exoritur candens illuſtria lumina Virgo,
Cedit clara Fides Cyllenia: mergitur unda
Delphinus, ſimul obtegitur depulſa Sagitta:
Atque auis ad ſummam caudam, primaſq. recedit
Pennas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus a capite, & longa ceruice lateſcit.
Longius exoritur iam claro corpore ſerpens,
Crateraq. tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis oſtendit iam poſteriores,
Et poſt ipſe trahit claro cum lumine puppim.
Inſequitur labens per caeli numina Nauis,
Haec medium oſtendit radiato ſtipite malum.
Et iamiam toto proceſſit corpore Virgo.

At, cum procedunt obſcuro corpore Chelae,
Exſiſtit pariter larga cum luce Bootes.
Cuius in aduerſo eſt Arcturus corpore fixus,
Totaq. iam ſupra fulgens prolabitur Argo,
Hydraque, quod late caelo diſperſa tenetur,
Nondum tota latet, non caudam contigit umbra,
Iam dextrum genu, & decoratam lumine ſuram
Erigit ille uagans uulgato nomine Niſus,
Quem nocte exſtinctum, atque exortum uidimus una
Perſaepe, ut paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genu, & ſuram cum Chelis erigit alte:
Ipſe autem praeceps obſcura nocte tenetur,
Dum Nepa, & Arcitenens inuiſant lumina caeli.

*

Nam ſecum medium pandet Nepa, tollere uero
In caelum totum exoriens conabitur arcum.
His tribus elatus cum ſignis corpore toto
Lucet, at exoritur media de parte Corona.
Caudaq. Centauri extremo candore refulget.
Hic ſe iam totum caecas Equus abdit in umbras,
Quem rutila fulgens pluma praeteruolat Ales.
Occidit Andromedae clarum caput, & fera Piſtrix
Labitur horribiles epulas funeſta requirens.
Hanc contra, Cepheus non ceſſat tendere palmas,
Ille uſque ad ſpinam mergens ſe caerula condit:
At Cepheus caput, atq. humeros, palmaſq. reclinat.
Cum uero uis eſt uehemens exorta Nepai,
Late fuſa uolat: per terras fama uagatur,
Vt quondam Orion manibus uiolaſſe Dianam
Dicitur, excelſis errans in collibus amens,
Quos tenet, Aegaeo defixa in gurgite *
Brachia quae uiridi conueſtit tegmine uitis.
Ille feras uaecors amenti corde necabat,
Oenopionis auens epulas cenare nitentes.
At uero pedibus ſubito perculſa Dianae
Inſula diſceſſit, diſiectaq. ſaxa reuellens
Perculit, & caecas luſtrauit luce lacunas.
E quibus ingenti exſiſtit cum corpore, prae ſe
Scorpios infeſtus praeportans flebile acumen.
Hic ualido cupide uenantem perculit ictu,
Mortiferum in uenas figens per uulnera uirus:
Ille graui moriens conſtrauit corpore terram.
Quare, cum magnis ſeſe Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum uero fugit Andromeda, & Neptunia Piſtrix
Tota latet. cedit conuerſo corpore Cepheus,
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput, & ſuperas potis eſt demergere partes,
Infera lumborum numquam conueſtiet umbra:
Nam retinent Arctoi luſtrantes lumine ſuras.
Labitur illa ſimul gnatam lacrymoſa requirens
Caſſiopia, neque ex caelo depulſa, decore
Fertur: nam uerſo contingens uertice primum
Terras poſt humeros euerſa ſaepe refertur.
Hanc illi tribuunt poenam Nereides almae,
Cum quibus, ut perhibent, auſa eſt cōtendere forma.
Haec obit inclinata, at pars exorta Coronae eſt
Altera. cum caudaq. omnis iam panditur Hydra.
At caput, & totum ſeſe centaurus opacis
Eripit e tenebris, linquens ueſtigia parua.
Ipſe feram dextra retinet, prolabitur inde

*

Anguitenẽs capite, et manibus profert ſimul Anguis
Iam caput, & ſummum flexo de corpore lumen.

✲

Hic ille exoritur conuerſo corpore Niſus,
Aluum, crura, humeros, ſimul et praecordia luſtrãs:
Et dextra radios laeto cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens ſuperas conuiſere luces
Inſtitit, & mergit Niſi caput. & ſimul effert
Seſe clara Fides, & promit corpore Cepheus.
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obijt Lepus abditus umbra.

✲

Inferiora cadunt Aurigae.

✲

Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigam, inſtantẽq. Capram paruos ſimul Haedos.
Et magnam antiquo depellit nomine Nauem,
Crus, dextrumq. pedem linquens obit infera Perſeus
In loca. tum cedens a puppi linquitur Argo.

✲

Obruitur Procyon, emergunt Alites una.
Et uolucris terris exſiſtit clara Sagitta.
AVIE. ✲ perq. notum rutila cum numinis Hydra
Delphinum paruas promit Capricornus in auras.
Et matutino conſurgit Aquarius orbe.
Os Equus, atque pedes nouus exſerit. ecce cadentis
Parte poli trahit occiduum nox atra ſub aequor
Centaurum cauda, ſed non caput, aut humerorum.
Vaſta ſimul recipit, perſiſtit pectore celſo.
Cornipedis ſpecies, & caelum uertice fulcit.
Ora dehinc Serpens & prima uolumina tantum
Conditur, ingentis late tamen agmina caudae
Pone trahit, ſubit iſta ſolum, ſubit aequora rurſum,
Integer Oceani cum ſe Centaurus in undas
Iecerit, atque nouo uibrauit ſidere Piſcem:
His ſumma caeli ſurgentibus, ille per Auſtrum
Piſcis item planta quam pulcher Aquarius urget
Redditur. haud toto tamen hic ſe corpore promit,
Sed manet alterius uenientis tempora ſigni.
✲ ſic brachia maeſtae
Andromedae, ſic crura dehinc, humeriq. nitentes
Paullatim recauo redeunt maris aurea caelo
Poſtquam adolent Piſces, incendia denique Piſces
Cum rutilant mũdo, dextram haec attollet in ulnam
Laeuaq. Virginei rurſum ſe corporis edunt.
Phryx poſtquam pecoris proruperit ortus,
Auſtralem hic Aries Aram procul admouet undis,
Gurgitis occidui qua lux redit, excitat idem
Perſea proceri ſuſtollere uerticis aſtra,
Et claros fulgere humeros. at cetera nondum
Sunt exempta ſolo, quin totum hoc inuida ueri
Natura ambigua rerum ratione reliquit,
Extimus an reliquos Aries produceret artus
Perſeos, an Tauro freta pelleret aſsurgente.
Hoc una caelum ſubit integer. haud
Viſcera naſcentis noua Tauri deſerit aſtra.
Quippe huius flammis Aurigae ſidus inhaeret,
Nec tamen hunc totum ſuſtollit Taurus in aethram.
Aurigam ſalſis euoluunt fluctibus amnem
Surgentes Gemini, Taurum Capra, plantaq. laeua
Atque Haedi exſuperãt, cũ primum rurſus ab undis
Cetoſa in ſuperum referuntur uiſcera caelum.

Eminus ingentem condit pars prima Booten.
Quattuor hic etenim ſignis ſurgentibus altum
Vix penetrat pelagus. neq. ſumma totus ab aethra
Labitur Arcturus, manus olli quippe ſiniſtra
Iuge, manet, celſiſq. ✲ ſubducitur Vrſis.
At, cum iam pedibus repetit fluxus Ophiuchus
Vt genua Oceanus uaſto procul aequore condat,
Signum erit Eoa Geminos procedere parte,
Nec lateri Piſtrix cuiquam uicina uidetur:
Sed, cum tota ſuper ſuſtollitur, expuit atram
Iam pelagus ſpeciẽ, nec adhuc tamen extima ſorbẽt:
Quin nec naſcentis ſuſpectat nauita ponto
Agmina prima Padi caelo tum feruere aperto,
Vicinaſq. faces rutili manet Orionis.
Curricula ut ſollers uero mox indice diſcat
Certa tenebrarum, poſſitq. fideliter aſtro
Explorare notos, & tuto carbaſa ponto:
✲ monet alta Iuppiter aethra
Singula nos. facilis ueram dedit arbiter artem.
Nonne uides, primum cum Phoebe in cornua ſurgit
Tenuia, & anguſto lumen iacit ore per aethram
Decedente die, pronoq. ab tramite Solis,
Promat ut ingreſſi ſollers tibi tempora menſis?
✲ ſunt tales quattuor ortus
Marcentis Lunae, quales ſub menſe renato
Quattuor exſurgunt languentis luminis umbrae,
Atque bis octonas includunt ordine luces.
At decedentis poſtrema crepuſcula noctis,
Bis ſex ſigna tibi quae uerſat ſignifer orbis
Monſtrabunt. ✲ nam Phoebus ſingula mutat
Semper & alterno ſuccedit omnia lapſu
✲ uel cum deuexus in undas
Labitur, & rebus formam abſumpſere tenebrae
Vel matutino redit in cunabula ✲
Cum pelago, & rebus ſuffudit luce colores.
Sic diuerſa diem comitantur ſidera ſemper.
Sed prim ✲ exordia ſumpſit ab anno,
Torreret rutilo cum Phoebus ſidere Cancrum,
Cingula cum ueheret pelagus procul Orionis,
Et cum caeruleo flagraret Sirius aſtro.
Hoc ut fontem, unde & duxit tempora Lunae
Nauita quo longum facili rate curreret aequor,
Et quo ruris amans telluri ſacra parenti
Crederet, ingentiq. petat indagine ſemper,
Seu qui uela ſalo, ſeu qui dat ſemina terrae,
Haec mora diſcendi breuis, huc labor, et breue tẽpus
Poſcitur, innumeros habet autem induſtria fructus.
Vtilitas te certa manet, praenoſcere motus
Si libet aerios, & tempeſtatibus ipſis
Edere principium. te primum ſponte procellis
Arcebis rapidis, te rurſum principe fluctus
Vitabunt alij, ſi certis ſingula ſignis
Tempora diſcernas.
Saepe etenim quamquam tranquillae noctis amictu
Mitia portenti requieſcunt terga profundi,
Doctus ſecuram ſubducit ab aequore claſſem
Nauita, & actea retinet ſtatione phaſelum,
Cum matutinae praeſenſit ſigna procellae.
Namque alias caelo tum tertia lumina Phoebus
Exſerit.
Crebro quincta dehinc lux commouet amphitritem.
Saepe inopina mali clades ruit. omnia certis

Indicijs tibi Luna dabit, ſeu lucis utrimque
Caeſa facem, ſeu cum teretem concreſcit in orbem.
Sol quoque uenturas aperit tibi ſaepe procellas
Sidera producens, & cum ✻ ſidera condit,
Nec minus ex alijs aderit cognoſcere motus
Aequoris, & magnos caeli callere tumultus.
Cynthia cum primum caelo noua cornua promit,
Cautus utrimque deam circumſpice. nāque reuerſae
Nequaquam ſemper ſimilis lux imbuit ortum.
Sed ſpecies diuerſa trahit, uarioq. notatur
Formarum primi cum ſurgit luminis igne.
Tertia cum rutilat, tum maior ſideris aethram
Scandit, & aereas quarta face luminat oras:
Ingredientis erit plene tibi nuncia menſis:
Haec caſtigato ſi tertia fulſerit ortu
Pura, ſic ut foedis ab ſyrtibus abfore dicat,
VIR. *Clara ſerena diu.*
I.Geor. *At, ſi uirgineum ſuffuderit ore ruborem,*
Ventus erit. uento ſemper rubet aurea Phoebe.
AVIE. *Luminis iſta dehinc ſi craſſior, atque retuſis*
Cornibus ingreditur, ſi quarti ſideris ortum
Percurſo, ut tenuem protendat corporis umbram,
Imbribus aut Zephyris hebetabitur: arguet ultro
Flabra Noti, aut pluuias
Tertia ſi rurſum protollat Cynthia currus,
Sic ſubiecta faces, & acumina lenta coruſcans,
Vt nec curua quaſi declinet cornua, nec ſe
Fuſa ſupinato diducat lumen in auras:
Occiduo Zephyrum praedicet ſurgere mundo,
Aut Libyae de parte Notum. ſin quattuor autem
Cynthia curriculis caelum ſubit, atque coruſcis
Cornibus immodice praeſtantibus uſſerit ignes:
Vix prolixa ſalum ciet ocius omnia Cauri.
Iſtius in Boream quod ſe ſuſtollit acumen,
Sic curuum ſpecie uelut armat: affore caelo
Saeua proceloſi praedicet flabra Aquilonis
Inferiore plaga, ſi Lunam tertius ortus
Proferat, atque Deae conuoluat circulus oras
Suffuſus rutilo: mox tempeſtate ſonora
Spumoſum late pelagus caneſcere cernes,
Maior & hac rauci uerſabit gurgitis undas.
Ipſa quoque immodice ſi uultum Luna rubeſcat,
Contemplator item ſeu plenum luminis orbem
Cynthia diſtendit, ſeu cum tertius ambitus olli
Caeditur, & mediae uelut indiga lucis utrimque
Suſtinet obductae ſibimet diſpendia formae,
Cornua prima replens, & cornua feſſa dehiſcens.
Induit & qualem procedens ore colorem,
Hinc perpende oculis, ipſo monitore dierum
Signa tene, ac totum diſcerne in tempora menſem.
Non unum deprehenſa diem tibi ſigna loquuntur,
Nec uulgo in cunctis adſunt praecepta diebus,
Sed quae ſigna nouo dederit mox tertia in ortu
Quarta ue, ſuſtollit medios dum Cynthia uultus
Durabunt caelo medio quae edixerit ore.
Ille alias trino conuoluit tramite Lunam,
Et geminus plerumque meat Sol, & unicus idem.
Cingere ſi ſimplex circumuerſabitur orbem
Signa procellarum certiſſima, ſigna ſereni
Praeferet: abruptos ſubito praenunciat Euros
Marceſcens tenui ſenſim caligine, & aethra
Digeſtus patula, docet undis adfore pacem.

Si duo ſe Lunae, circumfudere repente,
Maxima uis pontum, uis uertet maxima terras.
Maioresq. dehinc agitabunt ſtagna procellae,
Si trinus rutilum conſtrinxerit ambitus orbem.
Et magis immodica formidine ſaeuiet Auſter
Zonarum taeter fuerit ſi tractus in aethra.
Denique diſrumpant ſi ſeſe cingula Lunae,
Vltima tempeſtas ruet imi gurgitis aeſtum.
Sol quoque & exoriens, & cum ſe condit in undas, VIR.
Signa dabit. Solem certiſſima ſigna ſequentur, I.Geor.
Et quae mane refert, & quae ſurgentibus aſtris.

✻

Non hic cum primo ſeducet gurgite uultum AVIE.
Ceu picturato diuerſos ore colores
Proferet. haud etenim tali tibi ſole reuecto
Mitia iam caeli fas exſpectare ſerena.
Et ſi tranquillo conuexa cucurrerit auſtro,
Indideritq. facem ponto deus integer, atra
Nube carens, purusq. coma, & ſpendidus orbe:
Conuenit Eoae facem praeſumere lucis.
Sed non ora cauo ſimilis, medioq. recedens
Orbe, quaſi uel ſi radios diſcingitur ultro
Figat, ad Auſtralem porrecto ſidere partem,
Aut Borea rigidi iaculetur luminis igne:
Et uento, & pluuijs reparata in luce carebit.
Denique per flammas procul, atque incendia ſollers
Ipſa die cedunt blandi ſi lumina Solis,
Tende oculos, certa hoc ducentur ſigna ſiniſtro.
Et ne ſanguineus late rubor imbuat ora,
Qualia protractu uaga nubila ſaepe rubeſcunt.
Aut ne labenti piceus color abdat amictu
Lampada, quaere diu ſi taetro craſſior orbe eſt,
Vueſcet pluuijs tellus.
Vis ſimul amborum ſi uultum Solis oberret
Cuncta Noti quatient, imbres procul arua rigabunt.
Ecce alas primo naſcentis Solis in ortu,
Vel cum praecipites pelago deus inſerit ignes,
Si coeunt radij.
Omnibus his ſignis in terram defluit imber.
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe VIR
Diuerſi rumpent radij: I.Geor
✻ *nimbis ingentibus arua madebunt.*
At matutini ſi Phoebum in litoris ✻
Maiorem ſolito produxerit, atque per aethram
Marcenti ſimilis defluxerit extimus orbis,
Alta dehinc ſcandens minuat iubar igniferum Sol:
Pura ſerena aderunt.
✻ *hic quoque magnis*
Cum madefacta die ſub tempeſtatibus horret,
Pallidus ora cadens, promittet pura ſerena.
Quin naſcente die uenturos conuenit imbres
Noſcere, cum proni procul ad confinia caeli
De ✻ *piceo ſpectans nubila tractu:*
Et cum declinant radij, ſed partem in utramque
Lucis in occaſu, nox ut ſerat algida rores,
Imber erit. puras ſi Phoebus condit habenas,
Et Calpetano tranquillum gurgite lumen
Tingat, at in lapſu nubes ignita ſequatur:
✻ *numquam te craſtina fallet* VIR
Hora, nec inſidijs noctis capiere ſerenae. I.Geor
✻ *ſed cum radijs marcentibus ardor* AVI
Languet, uel tenui tenduntur acumine fruſtra
Phoebei

Phoebei crines: nimbos aget atra procella,
Talis & obducti cernetur forma diei,
Qualem fraternos ſubtexens luna iugales
Lucem habitat;
✻ aut ubi curſum
Cum matutinos molitur Lucifer ortus,
Ebria ſanguineas ſubuoluunt uellera nubes.
Namque grauis caelo fundetur protinus imber.
Nec ſi Sole procul rutila inter ſtagna morante
Emineant radij, radios quoque craſſior umbra
Contegat: ille dies pluuijs, uentoq. carebit.
Quin erit imber item, ſi Solem circulus ater
Ambiat exortum. maior ſi denique nimbus
Vrgebit caelo, maior ſola perluet imber,
Circumfuſa adeo ſi cingula neſcia ſolui
Seruarent terram ſpeciem torpentia noctis.
Saepe etiam Phoebo nubes percuſſa rubeſcit,
Et meditata dei formam procul igne recepto,
Concipit effigiem ſimulato luminis orbe.
Id qua parte poli ſpectaueris, adfore ab ipſa
Parte tene uentos. tamen, haec tamen omnia ſemper
Decedente die melius uentura docebunt.
✻

Conuenit hic etiam paruum Praeſepe notare,
Id nubi nomen, quae Cancro obuoluitur alto,
Graecia docta dedit. quapropter denique Aſellos
Suſpice, quorum unus ſeptem uicina trioni
Aſtra adolet, tepidũ procul alter ſpectat in Auſtrũ,
In medio quod nube quaſi concreſcit adacta,
Id Praeſe uocant. Porro hoc Praeſepe repente
✻

Si ſeſe ex oculis procul auferat, ardeat autem
Congruus aeriis late rubor ignis Aſſellis:
Nequaquam tenues agitabunt ſtagna procellae.
At, ſi ſideribus ſimilis lux duret, & illi
Taetra ſit effigies: ruet altis nubibus imber:
Sin Boreae de parte trucis uelut indiga iuſtae
Stella facis, lento marceſcere cernitur igne,
Et procul alterius iuba late flagrat Aſelli:
Protinus Aethiopum ſurget conuallibus Auſter.
At regione Noti ſi lucem ſtella ſeneſcat,
Saeuus Riphaeis Aquilo crepitabit ab oris.
CIC. Atque etiam uentos praemonſtrat ſaepe futuros.
Inflatum mare, cum ſubito, penitusq. tumeſcit.
Saxaq. cana ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere uoces,
Aut denſus ſtridor cum celſo e uertice montis
Ortus adaugeſcit, ſcopuli ui ſaepe repulſus.
VIR. Iam ſibi tum curuis male temperat unda carinis,
Cum medio celebres reuolant ex aequore mergi,
Clamoremq. ferunt ad litora. cumq. marinae
In ſicco ludunt fulicae, notasq. paludes
Deſerit, atque allam ſupra uolat ardea nubem.
AVIE. Denique cum caelo tenduntur pura ſerena,
Saeuitura polo ſunt flamina ✻
✻

VIR. Saepe etiam ſtellas uento impendente uidebis
Praecipites caelo labi, noctisq. per umbras,
Flammarum longos a tergo albeſcere tractus,
AVIE. Quod ſi diuerſis ſe paſſim partibus ignes
Excutiant: uerret pelagus ſine, fine modoq.
Turba procellarum.

✻
At Boreae de parte trucis cum fulminat, & cum VIR.
Euriq. Zephyriq. tonat domus: omnia plenis
Rura uatant foſſis, atque omnis nauita ponto.
✻
✻ aut bibit ingens
Iris.
Si ſtellam taeter uelut ambiat aequora propter AVIE.
Iam uarias Pelagi uolucres, & quae Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri.
Aut arguta lacus circumuolauit Hirundo.
✻

Et ueterem in limo ranae cecinere querellam.
✻

Et matutinis Acredula uocibus inſtat, CIC.
Inſtat, & aſſiduas uocum iacit ore querellas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaq. nonnumquam curſans per litora cornix,
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.
✻

Mollipedesq. boues ſpectantes lumina caeli,
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.
Saepius & tectis penetralibus extulit oua VIRG.
Anguſtum formica terens iter.
✻

Inſerit interius terrarum redditus aeſtus, AVIE.
Pectora cum curuo purgat gallinula roſtro.
✻

Agmine cum denſo circumuolitare uidetur
Graculus, & tenui cum ſtridunt gutture corui,
Cum procera ſalum repetit languore frequenti
Ardea. ✻
✻ cum paruae defigunt ſpicula muſcae,
Et ſi nocturnis ardentibus undique teſtis
Concreſcunt fungi, ſi flammis emicet ignis
Effluus, aut lucis ſubſtantia langueat ultro:
Conuenit inſtantes praenoſcere protinus imbres.
✻

Nec nocturna quidem carpentes denſa puellae VIRG.
Neſciuere hiemem, teſta cum ardente uiderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
✻

Si nimium ad montem nebularum craſſus amictus AVIE.
Tendatur, ſummo nudentur uertice ſaxa.
✻

Et cum pontus item freta per diſtenta quieſcit
Nubila ſi longo ſe procumbentia tractu
Diffundunt caelo, & Thetidi, terrisq. ſupinis
Pax aderit, nuſquam mundo, ruet effluus imber.
Sed, cum traquillo tenduntur craſſa ſerena,
Sub Ioue uenturae praenoſcere ſigna procellae
Conuenit, & cum perfurit aeris horror
Inſpice, quam referant terris, pelagoq. quietem,
Inter prima tamen paruum praeſepe notatur,
Arduus excelſo quod Cancer cardine uoluit
Cum minus & primo purgatur flamine uenti
Tempore. ✻
Nec quidquam ſeros exercet noctua cantus. VIRG.
✻

Tum ueſpertinum cornix longaeua reſultat AVIE.
Tum liquidas corui preſſo ter gutture uoces VIRG.
Aut quater ingeminant, & ſaepe cubilibus altis,
Neſcio

Neſcio qua praeter ſolitum dulcedine laeti
Inter ſe folijs ſtrepitant. iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulceſq. reuiſere nidos.
✻
AVIE. ✻ *tunc pennis corpora plaudunt,*
Tunc & Strymonias circumuolitare repente
Suſpicies, & per aperta ubi mitior annus
Sponte procelloſum diſiecerit aera caeli.
VIRG. ✻ *tum ſtellis acies obtuſa uidetur.*
AVIE. *Nubila nec craßos circumduxere meatus*
Vt iubar occulerent, flagrantibus obuia flammis,
Nec caligo inhibet rutilantis lampados ignis,
Orbe nec expleto ſacra ſidera luna recondit.
Sed iam ſponte ſua ſtellarum lumina marcent,
Conuenit hibernae praenoſcere dura procellae
Nubila. ✻
Gramina ſi carpit ſemeſa petatius anſer,
Si nocturna tibi cornix canit: Heſperus aethra
Cum redit, innumero ſi cantu craculus inſtat,
Si matutino fringuilla reſultat ab ore,
Si fugiunt uolucres raptim freta turbida Nerei,
Orchilos infeſtus ſi floricomis hymenaeis
Ima petit terrae, ſi denque paruus Eritheus,
VIRG. ✻ *& e paſtu deſcendens agmine magno,*
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.
AVIE. *Cecropias ſi paſtus Apis uicinus ab ipſa.*
Caſtra inhibet, florumq; ſimul libamina maeſtae
Proxima decerpunt. ſi Treiciae per aperta
Sponte Grues trepidant, nec ſeſe audacius aethrae
Committunt, ✻
✻ *ſi ſoluit aranea caßes.*
Tenuia ſi toto uehit Auſter licia caelo,
Mox tempeſtates, & nubila taetra cientur.
Quid maiora canam ✻ *? cinis ipſe repente*
Cum coit, albenti nix terras ueſtit amictu,
Nix operit terras, rutilis ubi lumina pruinis
Summa rubent, erantq. breui caligine craßa,
Interius nebulae, & denſa iam fomes in igni
Marceſcit, penitus pluuios mox arguet auſtros.
✻
Induit immodicis cum ſemet floribus ilex.
Et cum flore nouo, cum brachia glande grauantur
Vuentis caeli ſibi nutrimenta latenter
Sponte operata docet.
CIC. *Iam uero ſemper uiridis, ſemperq. grauata*
Lentiſcus, triplici ſolita grandeſcere fetu
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.
✻
AVIE. *Ter prorumpentis Scyllae teres erigitur flos,*
Sulcandiq. ſolum ter monſtrat tempus adeſſe,
✻
Sic & crabronum rauca agmina ſi uolitare
Fine ſub Autumni conſpexeris aethere longo:
Iam ueſpertinos primos cum commouet ortus
Vergilias, pelago dices inſtare procellas:
Siq. ſues lentae, ſi lanae ſedula nutrix,
Si Capra dumoſis errans in ſaltibus ultro
In Venerem pergat.
Et tempeſtates, & nubila protinus atra
Adfore praecipites.
✻
✻ *quin & gaudebit arator,*
Quiq. ſolum iuſti uerſabit menſibus anni
Plebe gruum prima: gaudebit tardus arator
Agmine pigrarum, ſi quadam lege deorum.
✻
His comes eſt imber: ſi denique terram
Lanigerae fodiant, caput aut tendatur in Arcton,
Cum madidus per marmora turbida condit
Pleiadas occaſus, cum brumae in frigora cedit
Frugifer autumnus, ruet aethra concitus imber.
At, ſi perruptis terrarum dorſa lacunis
Infodiant pecudes:
Suſpecti tibi ſint imbres. namque urget ab alto VIRG.
Arboribusq. ſatisq. Notus pecoriq. ſiniſter.
Nix herbas laedet teneras, nix uret ariſtas. AVIE.
✻
At, ſi contigerit plures ardere cometas,
Inualidas ſegetes torrebit ſiccior aer.
✻
Contemplator item ſi longo plurima ponto
Agmina feſtinant uolucrum, ſolidamq. frequentes
Succedunt terram: ſterilis deſaeuiet aeſtus,
At ſitient agri.
Sed ſi ✻ *producant agmina ab undis*
Nec trepido paſſim uerſent conuexa uolatu,
Laetitia eſt duris paſtoribus, adfore parcos
Praeſumunt imbres. Sic in contraria ſemper
Vota homines agimur, noſtriq. cupidine fructus
Poſcimus alterius diſpendia, denique & ipſa
Sollers natura, & rerum genitalibus ordo.
Certa ſuis ſtudijs affixit ſigna futuri.
Namque & ouis cupido ſi gramina tondeat ore
Inſaturata cibi decerpens latius agros,
Paſtor indicium pluuialis frigoris edet.
Et ſi perſultans aries laſciuius herbas
Appetit, aut ſeſe ſuſtollant ſaltibus haedi:
Vel ſi iuge gregi cupiant haerere, nec uſquam
Matribus abſcedant, & ſi ſine fine, modoq.
Pabula delibent, cum tutas ueſpera dire
Compellat caulas: monſtrabunt adfore nimbos.
✻
Bubus arator item trahit atro ſigna procellae.
Lambere ſi lingua prima bos ueſtigia forte
Viderit, aut dextrum proſternere corpus in armum.
✻
Vel ſi prolixis auras mugitibus implent
Paſcua linquentes uix ueſpere.
✻
✻ *dat capra moti*
Rurſum ſigna poli, cum ſpinis ilicis atrae
Multa inhiat. docet haec eadem ſus horrida coeno
Gurgitis illuuie ſi ſaepius inuoluatur.
Martius ipſe lupus uillarum proxima oberrans
Affectansq. locos hominum, lectumq. laremq.
Sponte petens, craßo conſurgere nubila caelo
Praemonet. ✻
✻ *id parui cum ſtridunt denique Mures*
Cum geſtire ſolo, cum ludere forte uidentur
Portendunt, tibimet canis in praeſentia ultro
Tellurem fodiens. tamen haec tamen omnia rerum
Adfore, uel primo nimbis mox Sole docebunt:
Vel cum curriculis lux ibit coepta ſecundis,

Tertius aut uerſo cum uenerit ortus olympo.

*

Non ſpernenda tibi ſint ulla, ſed memor uni
Adde aliud ſemper, ſi tertia denique ſigna
Proueniat, firmo uenturum pectore fare,
Et tranſactorum ſollers componere menſum
Signa laborabis, ſi ſic fluxere reperta,
Nequaquam trepidare pudor perſuadeat ullos
Aſtrorum lapſus, aſtrorum protinus ortus.
Diſcute, ſi caſus ſimilis, & ſtella per aethram
Prodidit exacti iam ſumma crepuſcula menſis,
Et ſurgentis iter primordia conſcius artis
Fare ſacrae menſum confinia ſumma duorum
Caeca latent lucis haec ſemper ſemet in octo
Inſcia lunaris tendunt facis. Ipſe fideli
Perquires ſtudio, & ſi quid tibi forte repertum
Pluribus indicijs, ſollers fulcire memento.

F I N I S.

IN
Q. CICERONIS
DE. PETITIONE
CONSVLATVS
AD. M. TVLLIVM. FRATREM
LIBRVM
VALERII. PALERMI. VERONENSIS
COMMENTARIVS

IO · BAPTISTAE
FOSCARENO
IACOBI . FOSCARENI . EQVITIS
ET . D . MARCI . PROCVRATORIS . F.
VALERIVS . PALERMVS
S . P . D .

INSTITVERAM olim, ex quotidianis ſcholae obſeruationibus, commentarium quendam conſcribere, in Q. Ciceronis de petitione conſulatus libellum. De eoq. eram cum Aldo Mannuccio, quocum mihi uetus intercedit neceſſitudo, collocutus; cum ille, qui tanta cum laude ſemper litterarum ſtudioſis fauit, quanta cum omnium admiratione litterarum ſtudia coluit, auctor mihi fuit, ut hunc ipſum iam inchoatum abſoluerem, abſolutum expolirem, atque ederem. Ego igitur, etſi aliud ab initio cogitaram, doctiſſimi hominis, mihiq. amiciſſimi auctoritate permotus, & ſupremam manum operi addendam, & animum etiam ad editionem applicandum, ſi cui forte ea res uſui futura eſſet, cenſui. In ea autem cogitatione, cum illud inſuper (ut fit) coepiſſem deliberare, cui nam potiſſimum laborem hunc meum, qualiſcumque eſſet, dedicarem; cui & res ipſa per ſe, & magis etiam, ut a me miſſa, conuenire uideretur; ſic demum ſtatui: nulli hominum generi, hoc de petitione commentariolum, noſtro tempore accommodatius eſſe poſſe, quam Venetis. Neque omnibus tamen aeque, ſed nobilibus tantum, & reip. adminiſtrationem capeſcentibus. Apud quos, cum Romanae libertatis, dignitatiſq. imago cernitur non obſcura, tum honores ipſi, ratioq. eorum obtinendorum, non adeo eſt antiquae diſſimilis. Nam, uere ut loquamur, ubi tales, tamq. praeclari magiſtratus urbani, ſeu prouinciales, iuſtis comitijs mandantur, quos operae pretium ſit eo ſtudio petere, ac labore, quo petendos docet hic libellus, praeterquam Venetijs? Vbi

tantum nobilitati ſimul, atque induſtriae hominum tribuitur, quantum apud Venetos? Vbi grauioribus de rebus, & ſaepius diſceptare, & conſilium capere opus eſt, quam in ipſa Venetorum Republica? Vbi crebriora, eaq. grauiora exercentur iudicia, in quibus liceat ingenij uires, & eloquentiae declarare, quam in ea urbe, quae eſt multorum populorum portus, quae columen Italici nominis, quae Chriſtianae reip. decus, & praeſidium? Merito igitur apud quos ſummi mandantur honores, ab ijs potiſſimum eorum adipiſcendorum ratio perdiſcenda, pertractandaq. eſt. Atque haec eſt praecipua cauſſa, cur Veneto tibi, ac Veneta familia nobiliſſima orto, hoc eſſe dicandum opuſculum cenſui. Sed haec eadem cum alijs quam plurimis eſt communis. Illa igitur tibi, & mihi maxime propria; quod hoc, quidquid eſt operae, quod in hoc ipſo opuſculo, tum explanando, tum a multis mendis, quibus, quaſi tricis quibuſdam, impeditum tenebatur, expediendo, praeſtitiſti. Id eo potiſſimum tempore me praeſtitiſſe memini, cum, te apud nos ſtudiorum gratia commorante, ego de ſuperiore loco, haec ipſa de petitione praecepta interpretabar. Qua quidem explicatione tu magnopere, (quantum ipſe potui animaduertere) praeter ceteros aequales tuos, delectabaris. Vt non contentus ijs, quae ego diſputando attuliſſem, alia quaerere, de alijs dubitare frequenter ſoleres. Quare non temere utrique noſtrum conuenire credidi, ut, quae ex ingenio noſtro, cum tu aderas, explicationes eſſent depromptae, eaedem etiam abſenti tibi dicatae, in manus hominum peruenirent. Qui enim non probatum iri ſperem librum hunc illi, noſtris additis explanationibus, cui nudum ipſum per ſe ſatis iam placuiſſe cognorim? aut cur non ſit is libenter litterarum monumentis ea commendata tractaturus, quae ſumma olim uoluntate ex ore noſtro profecta excipiebat? Accedit eo, ut, quemadmodum illius temporis memoriam tibi iucundam eſſe, de multis audio, ſic perhonorificum mihi fore ducam, teſtimonium aliquod exſtare, uel mea erga te paternae beneuolentiae, uel tuae erga me (ut ipſe loqueris) obſeruantiae. Cum praeſertim (quod mihi nullo modo contemnendum eſt,) meis me ciuibus gratiſſimum in eo facturum ſciam. Apud quos cum pater tuus uir clariſſimus atque optimus Iacobus Foſcarenus magnificentiſſima praetura functus ſit, anno ille memorabili, cum, Italia fere tota fame laborante, ſumma praetoris uigilantia, integritate, & liberalitate factum eſt, ut ciuitas noſtra ſola propemodum nullos famis morſus ſentiret; tam alte defixa, & in animis omnium impreſſa eſt inſignis illa praetura, ut nemo non libentiſſime eius memoriam uſurpet, nemo non toto pectore amplectatur, & exoſculetur, quidquid ad tanti uiri laudes renouandas, & gratam erga illum, totamq. eius domum uoluntatem animi declarandam pertineat. Quid eſt autem quod propius attingere parentem optimum poſsit, quam filius optimus, animi ſimul, & corporis paterni certiſsima effigies? Ob has igitur tot, tantaſq. cauſſas non imprudenter feciſſe me, qui hunc tuo nomini librum dicarim, mihi facile perſuadeo. Reſtat, ut,

quam-

quamquam domi habes, unde diſcas: diſciplinam nempe, & exempla patris ſapientiſsimi; qui unus, uel hoc potiſsimum ſcriptorum omnium praecepta ſuperauit, quod, quae alij multo ſudore ambientes aſſequuntur, ille, ultro delata, ac prope inuitus accepit. Veluti cum poſt praeturam Veronenſem, Dalmaticae orae periculoſiſsimo Reip. tempore praepoſitus eſt. Vel cum ex ea nondum reuerſus, totius claſsis Imperator, qui Sebaſtiano Venerio, at cui uiro? qui Sebaſtiano Venerio (inquam) ſuccederet, eſt creatus. Vel cum deinde ſummo cum imperio in Cretam, ut eam Inſulam dictator conſtitueret, miſſus eſt. Vel demum, cum ob praeſtantiſsima in Remp. merita D. Marci procurator eſt factus. Aliaq. poſt alia praeclariſsima munera, tibi magis, quam mihi nota, domi foriſq. honorificentiſsime accepit, & adminiſtrauit. Reſtat igitur, id quod dixi, ut, quamquam magiſtrum tam excellentem, non petendorum ſolum, ſed & gerendorum magiſtratuum domi habes, quem ſi eris imitatus, quod facturum te ſperant omnes, aberrare numquam poſsis: haec tamen Q. Ciceronis praecepta, quae, uel ob ipſam antiquitatem, plurimum habere debent auctoritatis, non contemnas. Sed, quod iam conſueſti, ſummo ſtudio complectare; eademq. quantum res patitur, tuae perſonae accommodes. Quod, ſi tibi non licet in foro uerſari, aut dicendo conciones tenere, (neque enim omnia poſſumus omnes;) at liceat ſaltem humaniora ſtudia colere; hiſtorias, & ueteres, & recentes tractare, multaq. uolumina tam Latine, quam Etruſce ſcripta uerſare; ex quibus ingentem rerum colligas copiam, quibus te ipſum in omni uita meliorem, in conſulendo, agendoq. prudentiorem, & in ſermone etiam quotidiano inſtructiorem efficias. Quo multis prodeſſe, bonam de te ſpem concitare, & uoluntates hominum allicere facile poſsis. Sic igitur facies; &, cum de petendis magiſtratibus cogitabis, illud prae omnibus praeceptum Plauti in ore, atque in animo habeto:

Virtute ambire oportet, non fauitoribus,
Sat habet fauitorum, qui recte facit.

Sed haec hactenus. Tu officium hoc noſtrum ab optimo animo, & tui ſtudioſiſsimo profectum, hilari fronte, ut accipias, & amorem mihi tuum, qua adhuc pietate feciſti, conſerues, etiam atque etiam te rogo. Vale.

Veronae, VI. Kal. Octob. ∞ D XXCIII.

IN
Q. CICERONIS
DE. PETITIONE
CONSVLATVS
AD. M. TVLLIVM. FRATREM
LIBRVM
VALERII. PALERMI. VERONENSIS
COMMENTARIVS

INTER *ceteros libros, qui, a Latinis ſcriptoribus editi, ad manus noſtras peruenerunt, non poſtremum obtinere locum commentarium de petitione conſulatus, ſtatuendum eſt. Siue rem ſpectemus, ſiue rationem Latini ſermonis. Continet quippe praeclaram* διδασκαλίαν *magiſtratuum adipiſcendorum, quae omnibus, qui in ciuilibus muneribus uerſaturi ſunt, magno uſui eſſe poſſit. &, quia de honore illo agit, qui omnium, qui Romae mandarentur, erat maximus; multarum rerum, quae ad Romanam hiſtoriam pertinent, notitiam affert non contemnendam. Eſt uero in primis Latine, & eleganter ſcriptum, & in illo aequabili genere, quo praecepta traduntur, tam preſſe, ſimul & plane, & tanto ordine adhibito, ut nihil purius, nihil dulcius legi poſſit. Cuius auctoritas eſſe apud nos non mediocris debet; uel propter tempora, quibus eſt ſcriptum; cum ad ſummum faſtigium Latina iam lingua peruenerat: uel propter ipſum ſcriptorem, qui, quod eloquentisſimi hominis frater erat, nihil non perfectum, & dignum domo Ciceronum uidetur emiſſurus fuiſſe. Ac uideo eſſe etiam, qui putent, non a Quincto, ſed a Marco hoc opuſculum eſſe conſcriptum, & in fratris gratiam Quincti nomine diuulgatum. Quorum opinio, ni fallor, diuinatione potius quadam, quam certa ratione nititur. Ideoq. non eſt de eo magnopere altercandum. Mihi ſane libet credere, huius libelli ſcriptorem Quinctum fuiſſe, quem in doctrina percipienda, non ſolum multum ſtudij a pueritia poſuiſſe teſtatur Marcus; ſed & eundem alias ut poetam commendat, alias ſummis de rebus diſputantem cum doctisſimis uiris inducit. ita tamen, ut non uerear, quin a Marco fuerit perpurgatus, & expolitus: de quo eum in ipſius libri calce*

Quinctus

Quinctus rogarat: atque ideo, quaſi ex Marci officina profectus, ita accipiendus eſt. Sed, ſiue hic, ſiue ille, ſiue uterque ſcripſerit, parui refert: illud igitur ſatis; librum litterarum humaniorum ſtudioſis perutilem fore. Atque, ut magis ſit, noſtris lucubrationibus, quoad eius fieri poteſt, perpurgabitur, illuſtrabiturque. Sed interim pauca quaedam, tum de ſcriptore ipſo, atque libelli inſcriptione, tum de ſcriptionis genere, & ſcribentis conſilio de more praefari conſilium eſt.

Quinctus igitur Cicero, frater fuit M. Tullij Ciceronis, Quinctus dictus ab ordine naſcendi, quod quincto loco eſſet natus. Fuit diſciplina Stoicus, ut in lib. de diuinatione apparet. Fuit poeta, & Tragoedias ſcripſit, ut lib. 2. & 3. epiſt. ad ipſum. Romae praeturam adeptus eſt, & ex praetura in Aſiam profectus, eam per triennium adminiſtrauit, ut lib. 1. epiſt. ad eum. Fuit legatus Caeſaris in Gallia, & ipſius Ciceronis in Cilicia; ut in epiſt. fam. Uxorem habuit Pomponiam ſororem Attici, ut Nepos in Attici uita. Ex ea filium ſuſcepit natura improbum, ut in ep. ad Att. Natura fuit ualde ad iracundiam propenſus, ut ep. 1. ad ipſum. Statura autem parua, unde Scomma Ciceronis in illum de quo Macrobius lib. 2. cap. 3. Saturnalium. In bello ciuili ſecutus eſt cum M. Fratre Pompeium, ut ep. 12. lib. ij. ad Atticum. Occiſus demum cum filio in proſcriptione Triumuirali, ut Plutarch. in uita Ciceronis. Quo tempore quanta apparuerit alterius in alterum pietas, amorque, lege apud Dionem lib. 47.

De petitione conſulatus inſcribitur, quia, qua ratione petendus ſit M. Ciceroni conſulatus, ita, ut obtineatur, docet; Conſulatus autem, non cuiuſuis alius magiſtratus. nam hic maximus honor in rep. in eoq. maxime laborandum.

Spectat autem hoc praecipue Quinctus, ut quidquid de eo dici posſit, breuiter, & per capita quaedam complectatur, ut ſic petenti fratri labor minuatur. Nam, quamquam haec praecepta aliqua ex parte, ad alios etiam, qui honores petant, transferri poſſunt, tamen ad Marcum proprie, & ad eius petitionem, uidentur pertinere, ut in fine libri dicitur.

Genus dicendi in hoc libro eſt ſubtile, & acutum, quali in docendo utendum eſſe dicunt oratores. In quo ſit illuſtris breuitas, & ſine magno ornatu, rectae, & acutae ſententiae. Quincto autem ſubtilitatem orationis tribuit Cicero in 2. de orat.

Et, quoniam ad rerum intelligentiam plurimum lucis afferre putatur diuiſio, capita quaedam praecipua totius operis nunc proponam. In extremo autem libro ſingula in ſuas partes diſtributa, diligentius in tabula deſcribam. Diuiditur igitur hoc opuſculum in Caput, ut ſic loquar, Corpus, & Pedes. Ideſt in exordium, in ipſius rei tractationem, & concluſionem. Exordium illuc uſque producitur. CIVITAS QVAE SIT &c. Inde incipiunt praecepta de petitione. Clauditur opus illic, HAEC SVNT &c. Sed de exordio, & clauſula, ſuis locis. Tractatus ipſe diſtinguitur in perſonam, quae petit; in rem, quae petitur; in locum, ubi petitur. & in ſingulis fere haec duo ſpectantur: impedimenta quae obſtent, & rem difficiorem faciant; & quae ſubſidia aduerſus impedimenta, ut negotium facilius reddatur, ſint paranda.

Q. CICERONIS
DE · PETITIONE CONSVLATVS AD · M · FRATREM
LIBER

QVINCTVS.

ETSI *tibi omnia ſuppetunt, quae conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poßunt: tamen ab amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te perſcribere ea, quae mihi ueniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti. non ut aliquid ex ijs noui adijcerem, ſed ut ea, quae in re diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe, ratione, & distributione ſub uno adſpectu ponerentur. Quamquam plurimum natura ualet, tamen uidetur in paucorum menſium negotio poße ſimulatio naturam uincere.*

EXPLANATIO

CVM hic liber ſuaſionem quandam, & conſilium contineat, quod uelit Quinctus in petendo conſulatu Marcum ſequi, uidetur in eo genere ſcriptus, quod συμβολευτικὸν a conſilio dando, appellant: Atque ideo praecepta, quae ad eam rem faciunt, diligenter ſunt obſeruata. principia in eo genere breuia eſſe debent, ut inquit Tullius in Partitionibus, quod non ſupplex, ut ad iudicem, uenit orator, ſed hortator, atque auctor. Hoc breue eſt. Proponere idem debet, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus ſit. Id ad amuſſim eſt factum. Tota denique oratio ſimplex, & grauis, & ſententijs debet ornatior eſſe, quam uerbis. neque hoc quidem quiſquam in hoc libello deſiderat. Praeterea in ipſo principio, non ſolum quo ad breuitatem, ſed quo ad reliqua exordij propria munera, mire cum arte conſenſit ſcriptor. Si beneuolentiam quaeras; a M. Tullij perſona, & ſua, & unicuique uidere licet, optime captat. ſi attentionem: rei utilitas propoſita, eam per ſe parit. Si docilitatem; quae mox ſubſequetur, breuis diuiſio, facillime comparabit.

ETSI *tibi omnia.*§ Initium a cauſſa, cur ſe ad ſcribendum contulerit, per ante occupationem. Nam, cum ſuadere, & diſſuadere grauiſſimae perſonae ſit, ut ait M. Tullius in lib. 2. de orat. & qui conſilium ſuum de maximis rebus apud alterum exponit, ſapientiorem ſe uideatur profiteri eo, apud quem exponit, ideo haec praetexenda eſt excuſatio. Qua utitur ipſe Marcus ſaepe in epiſt. & praecipue Sulpicius ad Ciceronem lib. 4. fam. Quae in praeſentia mihi in mentem uenerunt, decreui breui ad te perſcribere. non quod ea te fugere exiſtimem, ſed quod forſitan, dolore impeditus, minus ea perſpicias. SVPPETVNT.§ Abunde adſunt. Cic. primo officiorum: Ad largiendum ſuppetunt copiae. QVAE *conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poßunt.*§ Tria ponit, quibus homines periti rerum fiunt, & quorum praeſidio nihil non bene poſſunt adminiſtrare. Ingenium, quod a natura habetur. Vſum, qui eſt ab exercitatione. Diligentiam, qua utrumque perficitur. Quae conuenire uidentur cum tribus illis, quae ad inueniendum in dicendo oratori eſſe neceſſaria, dicebat M. Antonius lib. 2. de orat. Acumen nimirum, artem, & diligentiam. ſic tamen, ut intelligamus pro arte, quae in dicendi ratione certa eſt, hic ſubſtitutum eſſe uſum, qui in ciuilibus muneribus, in quibus ars non eſt, uim artis habet. INGENIO & *uſu.*§ Cicero ep. 16. lib. 13. Valet ingenio, habet uſum. Ingenium, & diligentiam, in orat. pro P. Quinctio. Quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiam

comparaui. Vltimo loco ponitur diligentia. Nam in 2.de orat. ea una uirtute, omnes uirtutes reliquas contineri, & ipſum ingenium diligentia incitari, dicit. CONSEQVI *ingenio, aut uſu homines.* ʒ M. Antonius Muretus, uir omni noſtra laudatione maior, τὸ Homines, ab omnibus antiquis libris abeſſe aſſerebat, ideoq. ab indoctis inculcatum, & uerbum Conſequi παθητικῶς poſitum eſſe arbitrabatur, in ſuis in Propertium ſcholijs. Nos, ut nonnulla ex huiuſmodi uerbis, aliqua in parte, aliquando, ſignificatione paſſiua inueniri non negamus; ita in tribus codicibus ſcriptis, quos habemus, Homines, eſſe affirmamus; aures uero noſtrae etiam id exigunt, quod ſine eo neſcio quid curtum ſentiant. TAMEN *ab amore noſtro non ſum arbitratus alienum.* ʒ In libris ſcriptis omiſſa praepoſitione Ab, legitur, Tamen amore noſtro. id etſi parui refert, & utrumque Latine dicitur, tamen non eſt omnino negligendum. quod apud M. Ciceronem ſine praepoſitione ſaepiſſime alienum, in hac ſignificatione inuenias, ut epiſt. 17. lib. 6. fam. Faciſq. nihil alienum neceſſitudine noſtra. & 27. lib. 11. Quidquam a me commiſſum, quod eſſet alienum noſtra amicitia. AD *te perſcribere.* ʒ Male in non nullis Praeſcribere. Legendum eſt enim Perſcribere. ſic in fine, Ad te perſcripta mittere. NON *ut aliquid ex ijs noui adijcerem.* ʒ Ad ea, quae tibi ſuppetunt adderem. SED, *ut ea, quae in re, diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe.* ʒ Suſpendenda eſt lectio ad illud In re, deinde addendum Diſperſa, atque &c. Diſperſa, quo ad ordinem; infinita, ad numerum. Ad quae reſpondent duo ſequentia; Ratio, & diſtributio. Quae enim infinita ſunt, ratione ad certum numerum rediguntur; Quae diſperſa, diſtributione ad ſuas quaeque partes referuntur. Sic in prima agraria: Quae totius rei ratio, atque deſcriptio. Ratione; id eſt arte, inuenientur, quaecumque erunt potiſſimum in petitione obſeruanda: diſtributione, diſponentur eadem ad uaria hominum genera, cum quibus erit agendum. SVB *uno adſpectu.* ʒ Ita breuiter comprehenſa, ut uno adſpectu ea intueri poſſit. ut lib. 3. de legibus: Quam breui frater in conſpectu poſita eſt a te omnium magiſtratuum deſcriptio? & in fine huius libelli, iterum: Putaui non melius ſcire me, quam te, ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe. QVAMQVAM *plurimum natura ualet.* ʒ Occurrit obiectioni, quod nihil praecepta ualeant, niſi adiuuante natura, ut Quinctil. lib. primo. Haec prima igitur, inquit, in omni re, quam agas, certe requiritur. Nihil enim decet inuita (ut aiunt) Minerua, id eſt aduerſante, & repugnante natura. Plurimum natura ualet, ſi quis habeat a natura ea, quae petitori bono conueniunt, praecipue blanditiam, & uarium ingenium, quod ſit ad tantam morum, ſermonum, ac uoluntatum uarietatem accommodatum, ut dicit infra. TAMEN *uidetur in paucorum menſium negotio poſſe ſimulatio naturam uincere.* ʒ Si quis haec iam dicta non habeat, ut ipſe met Cicero, de quo infra. Quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, ut natura facere uideare. Item illud difficilius, & magis ad tempus, quam ad naturam accommodatum tuam. IN *paucorum menſium.* ʒ Bene, Paucorum. Nam ait Publius in Mimis: Ficta ad naturam cito redierint ſuam. & Seneca, Nemo poteſt perſonam diu ferre, de Clem. cap. 1. Horatius etiam in epiſt. Naturam expellas furca; tamen uſque recurret. PAVCORVM *menſium.* ʒ Vnius anni, ſed ſic loquitur. διεξουθενισμὸν, per extenuationem. Nam initium prenſandi facere ſe uelle dixit, ad XVI. Kal. Sext. cum petiturus eſſet comitijs conſularibus ſequentis anni, quae menſe Quinctili fere habebantur. epiſt. prima ad Att. Sic Ad cogitationem conſulatus bimeſtris dicitur lib. 10. epiſt. Fam. cum quinque menſium ſpatium eſſet.

QVINCTVS

CIVITAS quae ſit cogita, quid petas, qui ſis. Prope quotidie ad forum tibi deſcendenti meditatum hoc ſit, Nouus ſum, conſulatum peto, Roma eſt. Nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis, ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. Non poteſt qui dignus habetur patronus conſulari um, indignus conſulatu putari. Quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, & quidquid es, ex hoc es; ita paratus ad dicendum uenito, quaſi in ſingulis cauſſis iudicium de omni ingenio futurum ſit. Eius facultatis adiumenta, quae tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata, ac prompta ſint cura, & ſaepe quae de Demoſthenis ſtudio, & exercitatione ſcripſit Demetrius recordare.

EXPLANATIO

CIVITAS *quae ſit,* ʒ Breuis, & abſoluta diuiſio, propoſitionem continens totius de petitione commentarij; nimirum, locum, rem, perſonam; id eſt qui, quid, & ubi petat. a quibus ceu a tribus fontibus manat, quidquid de toto hoc genere traditurus eſt. PROPE *quotidie ad forum tibi deſcendenti.* ʒ Eandem propoſitionem repetit, & interpretatur, ut, quantam uim habeat, penitus intelligat. Quod enim dixit Cogita; nunc dicit quoties, quando, & quantum. Nempe quotidie, deſcendenti ad forum, meditatum ſit; Quod dixit qui ſis; nunc nouus ſum. Quid petas, Conſulatum. Ciuitas quae ſit, Roma eſt. & obſeruandum non eodem ordine reddidiſſe haec tria, neque tractaſſe, quo propoſuerat, quod fieri ſolere non ſemel animaduertimus. Vt in lib. 1. de Inuent. Conſiderandum eſt, inquit, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Mox de ſcripto prius, quam de ratione agit. & in lib. 2. Hic neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere. Primo loco non neceſſarium, deinde non facile probat. Atque ipſemet Cicero in eodem lib. praeceperat, ut prima quaeque pars, pro ut expoſita eſſet in partitione, ſic ordine tranſigeretur. Sed hanc eſſe figuram uſitatam, ut non eo ordine reſpondeamus, quo propoſuerimus, notauit Seruius in principio libri primi Aeneid. illa figura yſteron proteron dicitur, qua uſus eſt ipſe Cicero, in princip. orat. pro Quinctio. AD *forum deſcen-*

denti

***denti tibi*.** } Proprie. nam habitauit Cicero in Palatio. Pub. Victor, In regione decima. Forum autem campus eſt inter Palatinum, Capitolinumq. collem, ut Liuius lib. 1. ex hoc fluxit illud Deſcendere ad accuſandum, quod in foro iudicia exercerentur. De hoc autem epiſt. 16. libri primi ad Att. Cum ad forum ſtipati gregibus amicorum deſcendimus. MEDITATVM. } in patiendi ſignificatione, quod frequens eſt apud M. Tullium. in ſcriptis codicibus legitur Meditandum hoc ſit. & in fine etiam, ubi epilogo utitur, Quotidie ad forum deſcendenti meditandum hoc eſſe dixeramus. NOMINIS *nouitatem.* } Iam incipit praecepta tradere. & primum quidem, quod in eo impedimentum ſit maximum proponit, & quomodo ei occurrat. Tum quibus rationibus eam rem faciliorem faciat. Quod igitur maxime obſtabat Ciceroni, ipſa erat nominis nouitas. Nam quemadmodum omnes boni ſemper nobilitati fauent, tum quia utile eſt reip. Nobiles homines eſſe dignos maioribus ſuis, tum quia ualet clarorum hominum, & bene de rep. meritorum memoria, etiam mortuorum, ut eſt in orat. pro P. Sextio. Sic hominibus nouis fere ſolebat inuideri. Salluſt. in Catilinae de M. Tullij petitione. Antea pleraque nobilitas inuidia aeſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, ſi eum, quamuis egregius, homo nouus adeptus foret. Idem in bello Iugur. Conſulatum nobilitas inter ſe per manus tradebat, nouus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. DICENDI *gloria maxime*. } In orat. pro L. Murena. Duae ſunt artes, quae poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis. Vna Imperatoris, altera oratoris boni: per illam Marius, per hanc Cicero, uterque homo nouus emerſit. De Mario, Salluſt. in Iugurt. De Cicerone, ipſemet in orat. pro Murena: Cum ego tanto interuallo clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem. SEMPER *ea res*. } Cicero in primo de orat. ad Q. Fratrem: Eloquentia in omni libero populo, maximeq. in pacatis, tranquilliſq. ciuitatibus, praecipue ſemper floruit, ſemperq. dominata eſt. & in orat. ad M. Brutum: In rep. noſtra primas eloquentia tenuit ſemper, urbanis, pacatiſq. rebus. Sed faciunt ad hunc locum uel maxime uerba ex orat. pro L. Murena. Grauis etiam illa eſt, & plena dignitatis dicendi facultas, quae ſaepe ualuit in conſule deligendo: poſſe conſilio, atque oratione, & ſenatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permouere. Quaeritur conſul, qui dicendo non numquam comprimat tribunicios furores: qui concitatum populum flectat: qui largitioni reſiſtat: Non mirum, ſi ob hanc facultatem homines ſaepe etiam non nobiles, conſulatum conſecuti ſunt: praeſertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia pariat. NON *poteſt, qui dignus habetur* } Quoniam uult ut perſuaſum habeat omnem petitionis ſpem uiribus eloquentiae niti. Ideo ad uim illius probandum addit argumentum, quod ex coniugatis ſumptum uidetur. Propter illas duas uoces, quae ſunt eiuſdem generis, conſulatus, & conſularium, qui dignus patronus eſt conſularium, dignus etiam erit conſulatu. Vel etiam a minori. Qui tuetur uiros conſulares, multo magis tuebitur conſulatum. QVAMOBREM, *quoniam ab hac laude proficiſceris &c.* } Quaecunque es aſſecutus propter unam eloquentiam obtinuiſti. in lib. de clar. orat. Et praetor primus, & incredibili populari uoluntate ſum factus. Nam cum propter aſſiduitatem in cauſſis, & induſtriam: tum propter exquiſitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me, dicendi nouitate conuerteram. QVIDQVID *es, ex hoc es* } Venuſta iteratio, ut illa Marci epiſt. 11. lib. 2. Quidquid erit, tibi erit. in orat. pro Murena: Praemia mihi tanta, pro hac induſtria ſunt data, quanta antea nemini. ITA *paratus ad dicendum uenito* } Primum praeceptum, ut quantum maximum poteſt ſtudium in agendis cauſſis ponat. In eoque tria facienda dicit. Timendum in ſingulis cauſſis. Habenda in promptu quaecumque ad ornandam eloquentiam olim ſibi comparauit. Voluenda animo, quae Demoſthenes eloquentiae cauſſa feciſſe dicitur. QVASI *in ſingulis cauſſis* } Quaſi agatur exiſtimatio, quae de tuo ingenio eſt. Non erat ſane quidquam Ciceroni timendum, in quo, quidquid eſſet, multo ante, ut ille in Bruto dicit, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam uidebatur; & erat iam aliquot annos, in plurimis cauſſis, & in principibus patronis uerſatus. ſed metus prouidentiam docet. Nimis confidens, incautus eſt. IVDICIVM *de ingenio* } In primo de orat. quoties dicimus, toties de nobis iudicatur. Diuinat. in Verrem, ut non nullum etiam de ſuo ingenio iudicium fieri arbitretur. ET *ius facultatis*. } Oratoriae artis. QVAE *tibi ſcio eſſe ſepoſita.* } Ex longo ſtudio, & exercitatione, quod ipſe de ſe teſtatur, in Bruto ad finem. & Diuinat. in Verrem. VT *parata, ac prompta* } Non ſatis eſt ſeponere haec, quibus in dicendo utamur, eadem ipſa uſu pertractata habeamus, oportet. & ut in 2. de orat. Genus earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. ET *ſaepe quae de Demoſthene* } Aemulatio alit ingenia. Vt Velleius lib. 1. in animo autem gloriae cupido, qualis fuit Ciceronis, plurimum poteſt. Atque illius hominis mentio praecipue, cuius uim, quae fuit ſine dubio ſumma, exprimendam ſibi ſtatuerat. De ſtudio, & induſtria Demoſthenis lib. 1. de orat. & Val. Max. lib. 8. DEMETRIVS. } Hic eſt Demetrius Phalereus, de quo lib. 2. de diuinat. Multi, inquit, naturae uitium meditatione, atque exercitatione, ſuſtulerunt. ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum Rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret.

QVINCTVS

DEINDE & amicorum multitudo, & genera appareant. Habes enim ea, quae noui habuerunt, omnes publicanos, totum fere equeſtrem ordinem, multa praeterea municipia, multos abs te defenſos homines cuiuſque ordinis, aliquot collegia. praeterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem, & frequentiam. Haec, cura, ut teneas commendan-

do, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant, qui debent tua cauſſa referendae gratiae, & qui uolunt, obligandi tui tempus ſibi aliud nullum fore.

EXPLANATIO

DEINDE *& amicorum multitudo* ⁊ Tribus rationibus putat ſubleuari poſſe nouitatem nominis illius. Eloquentia, amicorum multitudine, competitorum uitijs. De prima iam dictum. Nunc de amicorum ſtudio. In hoc uidendum, ut & plurimi, & uarij ſint, id eſt ex omni genere, ex omni ordine, aetate, & gradu. Nec dicit ut ſint, ſed ut appareant, non modo, quia in petitione, qui uere ſunt amici, tum ſe ſe oſtendant, oportet, operam nauando, ſed etiam, quia in ratione ambitus plura ad ſpeciem, quam ad ueritatem comparantur. infra iterum, multitudo eorum, quos tua cauſſa ueniſſe appareat. HABES *enim ea.* ⁊ Ideo facile poterunt apparere, quoniam habes, quae deſiderantur. QVAE *noui habuerunt.* ⁊ Aliqua cum alijs communia. Aliqua tua propria. OMNES *publicanos, totum fere ordinem equeſtrem.* ⁊ Coniungit publicanos cum equitibus, quia nulli alij fuerunt publicani, quam equites Romani. Cicero pro Cn. Plancio, Flos equitum Roman. ornamentum ciuitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur. Erant autem publicanorum ſocietates, quae plurimum in rep. poterant. Cic. orat. pro Sextio. Nulla erat Romae ſocietas uectigalium, nullum collegium, aut concilium, quod tum non honorificentiſſime decreuiſſet de mea ſalute. Atque hos fauturos fuiſſe Ciceroni ueriſimile eſt, cum & ipſe equeſtri loco eſſet ortus. ut ait in prima agraria. Eoſdem etiam fauiſſe reliquis hominibus nouis, nihil mirum. Nam equites fere, noui erant homines. quippe qui donec equites eſſent magiſtratus non caperent; ubi coepiſſent, equites eſſe deſinerent, & ſenatores fierent. Nobilitas autem magiſtratibus curulibus gerendis tantum parabatur. Quae omnia diſertiſſime, & copioſiſſime tractat Carolus Sigonius in aureis libris de iure Ciuium Romanorum. QVAE *noui habuerunt.* ⁊ Hoc loco non ignoro Lambinum negationem, ante Habuerunt, inſerere. Scio etiam Muretum expungere uerbum Habuerunt, & Noui uerbum eſſe exiſtimare. ſed ſuum cuique, ut aiunt; ego a recepta ſcriptura non recedo. ſententia praeſertim non abſurda. MVLTA *praeterea municipia.* ⁊ Homines ex municipijs, qui ius ciuitatis habebant, & ad comitia uentitabant. de his etiam infra. MVLTOS *abs te defenſos homines.* ⁊ in quorum ſtudio tantum ponebat, ut ijs praecipue fretus, initium petendi fecerit, ut paullo poſt dicetur. ALIQVOT *collegia.* ⁊ Opificum, artificumq. conuentus intelligit. Qui, ut alij dicunt, a Numa; ut alij, a Seruio Tullio inſtituti ſunt. Erant in ijs deſcripti ciues, qui ius ſuffragij ferendi habebant. ut ex Ciceronis orationibus paſſim colligitur. de ijs, idem numquam ſatis commendatus Sigonius. Multa praeterea & Paullus Mannuccius, in quo noſtra tempeſtate ueteris eloquentiae enituit imago, in ſuo in orationem pro P. Sextio. commentario. Aliquot cum dicit, potius quam omnia, innuit fuiſſe aliqua collegia honeſta, & probata, quae optimus quiſque amica habere recte poſſet; aliqua minus probata, quibus carum eſſe, nulla eſſet laus. Quae aliquando legibus, & ſenat. cons. ſublata ſunt. Cic. orat. pro Sextio. ut collegia, non modo illa uetera contra ſenat. conſ. reſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia alia noua conſcriberentur. & Pedianus in Comelianam. PRAETEREA *ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos* ⁊ Quales M. Craſſus, M. filius Item M. Coelius. Plurimum autem ualuiſſe in ſuffragando adoleſcentulorum ſtudia, & in hoc libro ſaepe dicetur, & innuitur etiam ep. 6. lib. 2. fam. QVOTIDIANAM *amicorum aſſiduitatem, & frequentiam* ⁊ Plutarch. in uita Ciceronis ſingulis diebus non pauciores domum ad Ciceronem adijſſe refert, quam qui ob diuitias Craſſum, ob militarem gloriam Pompeium ſalutabant. Qui duo, tum omnium erant maximi, & ſumma in admiratione apud omnes habebantur. Cura ut teneas dicit, quoniam iam habebat, ſic paullo poſt adoleſcentes nobiles, elabora, ut habeas, uel ut teneas quos habes. QVI *debent tua cauſſa* ⁊ Quibus ipſe benefeceris. QVI *uolunt* ⁊ A ſuperiori repete. Tua cauſſa, id eſt, tui ſtudioſi ſunt, etiamſi nihil abs te habeant, nihil tibi debeant. Iam formae illae loquendi, uolo tua cauſſa, debeo tua cauſſa, ita ſunt frequentes, & neceſſe non ſit, de his aliquem commune facere. Meminerimus tamen, quod docet Pedianus, locutionem non eſſe plenam, ſed ſubaudiendum, facere. TEMPVS *ſibi aliud nullum.* ⁊ Haec eadem ſententia bis infra repetitur.

QVINCTVS

ETIAM hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouum hominem, hominum nobilium uoluntas: & maxime conſularium: prodeſt, quorum in locum, ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegandum, perſuadendumq. eſt ijs, nos ſemper cum optimatibus de rep. ſenſiſſe: minime populares fuiſſe: ſi quid locuti populariter uidemur, id nos eo conſilio feciſſe, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus; ut eum, qui plurimum poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non aduerſarium. Praeterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas ſtudioſos, quos habes: multum dignitatis afferent. Plurimos habes; perfice ut ſciant quantum in his putes eſſe. ſi adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt.

EXPLANATIO

ETIAM *hoc multum uidetur adiuuare poſse.*§ Immo longe plurimum, quia ut ſupra ex Salluſt. retulimus, nobilitas inter ſe, quaſi per manus conſulatum tradebat. Et nouos homines illo honore indignos putabat. opponuntur enim noui nobilibus. Cic. pro Mur. Nec mihi umquam minus in Q. Pomp. nouo homine, & fortiſſimo uero uirtutis eſſe uiſum eſt, quam in homiue nobiliſſimo M. Aemilio. NOBILIVM *uoluntas.*§ Voluntatem pro fauore poſuit, ut Terent. in prologo Phorm. Voluntas ueſtra ſi ad poetam acceſſerit. MAXIME *conſularium.*§ Quorum maior eſt dignitas, ut qui conſulatum geſſerint. PRODEST *quorum in locum, ac numerum peruenire.*§ Ratio haec uim habet, generalis ſententiae, quippe omnibus conuenire poteſt: nemo enim in eum locum, quem ipſe obtinuit, alium ſe indigniorem peruenire uult, ideoq. quem ipſe probat, huic quaſi teſtimonium uirtutis praebet. Quod ualuit ad impellendum C. Octauium, ut hereditatem, & nomen ſibi a C. Caeſare relictum adire non dubitaret; contra multorum ſententiam; cum dictitaret, nefas eſſe, quo nomine Caeſari dignus eſſet uiſus, ſemet ipſum uideri indignum. Velleius lib. poſt. Prodeſt hoc loco imperſonaliter, ut loquimur, poſitum eſt. Quomodo apud hunc ſaepius. Graeci συμφέρτι dicunt. id eſt confert; eſt uero elegans conduplicatio in repetitione illorum uerborum, locum numerum, loco numero. HI *rogandi omnes ſunt diligenter a nobis, & ad eos allegandum.*§ Amici ſcilicet ſummittendi, qui pro nobis rogent. allegare eſt pro priuata cauſſa aliquem mittere, quod pro publica legare dicimus. Cicero ep. 10. lib. 15. famil. Si mihi tecum minus eſſet, quam eſt cum tuis omnibus, allegarem ad te illos, a quibus intelligis, me praecipue diligi, & notandum, allegare abſolute poſitum, ſine adiunctione perſonae, quae mittatur, ſciunt etiam infra. & Philip. 5. Quemadmodum ad hunc reus alleget? NOS *ſemper cum optimatibus de rep. ſenſiſſe, minime populares fuiſſe.*§ Hic in orat. pro Sextio. Duo genera, inquit, ſemper in hac ciuitate fuerunt eorum, qui uerſari in rep. atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt. Quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi, & eſſe uoluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeq. dicebant, multitudini iucunda eſſe uolebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. Haec igitur cauſſa eſt, cur ad colligendam nobilium, & conſularium gratiam, profiteri eum uult, ſe optimatem fuiſſe ſemper, non popularem. Quod populare nomen in rep. Romana, apud bonos inuiſum eſſet. SI *quid locuti populariter uidemur.*§ In gratiam populi, contra optimates, ut pro lege Manil., quam promulgatam a trib. pleb. Manilio, ſuaſit aduerſus auctoritatem Q. Catuli, & Q. Hortenſij. Et in Cornelij defenſione, de qua in hoc ipſo dicetur. Et bene opponit Locuti, ad Senſiſſe: nam non tam ſpectandum quid quiſque dicat, quam quo animo dicat. ſic infra Multitudo ex eo quod oratione in concionibus popularis fuiſti. ID *nos eo conſilio feciſse, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus.*§ Conciliaremus, fautorem haberemus. Quod orationibus iam dictis facile conſequi potuiſſet, cum in lege Manilij, de bello aduerſus Mithridatem Pompeio mandando ageretur. Cornelius autem Pompeij quaeſtor fuiſſet. In oratione ipſa pro lege Manilia, aperte dicit, ſe non eam cauſſam egiſſe, ut Pompeij gratiam ſibi conciliaret. ſed oratorie, non ex rei ueritate dictum eſt. AVT *amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non aduerſarium.*§ Quamuis enim tum abeſſet ab urbe Pompeius, potuiſſet tamen uel litteris, uel ipſa etiam opinione plurimum obeſſe, uel prodeſſe. Huic ſententiae illa ſimilis uidetur, quae in epiſt. 9. libri primi fam. eſt. Rogauit, ut eius dignitatem ne oppugnarem, ſi nollem, aut non poſſem tueri. Et aduertendum in hoc uerborum tractu, quam ſuauiter deflexerit a ſecunda perſona ad primam: & cum ad Fratrem loqueretur, ſe ipſum quoque admiſcuerit, quaſi non de Fratre tantum, ſed de ſe quoque ageretur. ſic infra, In praetura competitorem habuimus. ſic M. Cic. lib. 10. Fam. Gloriae, quam conſecuti ſumus. PRAETEREA *adoleſcentes nobiles.*§ Non idem repetit, quod paullo ante dictum eſt. Nam illic enumerauit, quae haberet; hic, quae curare debet, ut habeat. aut ſeruet, ſi habet. illic de quibuſuis adoleſcentibus, hic praecipue de nobilibus. VT *habeas, uel ut teneas ſtudioſos.*§ Tale eſt illud in ep. prima ad Att. Vides in quo curſu ſumus, & quam omnes gratias non modo retinendas, uerum etiam acquirendas putemus. PERFICE *ut ſciant, quantum in his putes eſſe.*§ Quantum ſpei tibi in illis ponas. SI *adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt.*§ Horum uerborum ſenſus parum efficax, uel, ut dicam, frigidus, & ſine ullo acumine uidetur. Quis enim neſcit, plurimum conducere rationibus noſtris, ſi, qui antea nobis aduerſabatur, mox noſtri cupidus fiat, hoc enim ſignificant illa uerba. Qui nolunt cupiant. Quare eum in ſcripro meo legatur Non uolunt, ſuſpicatus ſum, legendum eſſe Non nolunt. Non nolle autem eſt, nec magnopere uelle, nec magnopere recuſare. ut in 2. de orat. Inuitatus Hannibal ab hoſpitibus ſuis, ut Phormionem Peripateticum, ſi uellet, audiret, cumq. is ſe non nolle dixiſſet. Erit enim hic ſenſus, &, ut puto efficacior: ſi efficies, ut, qui nunc tibi non aduerſantur quidem, ſed nec admodum fauent: Mox tuis uerbis adducti, ita incitentur, ut tua cauſſa cupere uideantur, id erit tibi perutile, aut fortaſſe legendum uolunt; ut, qui nunc tantum uolunt, etiam cupiant. Plus eſt in cupiditate, quam in uoluntate, ep. 4. lib. 15. Fam. Huic meae uoluntati, in qua ineſt aliqua uis deſiderij. Atque huc reſpiciunt illa in fine libri, ſi noſtros ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus.

QVINCTVS

AC *multum etiam nouitatem tuam adiuuat, quod eiuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo ſit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quam tibi uirtutem prodeſſe oportere. Iam P. Galbam, & L. Caſſium,*

ſium, ſummo loco natos, qui eſt, qui petere conſulatum putet? Vides igitur ampliſſimis ex familijs, homines, qui ſine neruis ſint, tibi pares eſſe non poſſe. at Antonius, & Catilina moleſti ſunt; imo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes.

EXPLANATIO

AC *multum etiam nouitatem.* § Tertia tatio, qua ſubleuetur nouitas Ciceronis, eſt competitorum indignitas, de quibus, quid ſcripſerit Aſcon. Pedianus, operae pretium eſt uidere. Ille igitur in commentario orat. in competitores, Sex competitores, inquit, in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam. quattuorq; plebeios, ex quibus duos nobiles, C. Antonium M. Antonij oratoris filium, L. Caſſium Longinum, duos, qui tantum non primi ex familijs ſuis magiſtratum adepti erant. Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. ceteri eius competitores, modeſte ſe geſſere, uiſiq. ſunt Cornificius, & Galba ſobrij, ac ſancti uiri; Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners, ac ſtolidus, tum magis, quam improbus uideretur, poſt paucos menſes in coniuratione Catilinae eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem. Itaque hi quattuor pro re iacebant. Ex ijs igitur quattuor tantum nominat Quinctus, nobiles nimirum, de Cornificio, & Licinio, hominibus nouis nullum uerbum. Eivsmodi *nobiles.* § Vno tempore quattuor ipſos nobiles complectitur, ac ſi comparetur omnium nobilitas cum unius Ciceronis uirtute, illam non plus, quam hanc, ualere debere dicit. Deinde ad ſingulos deſcendit, ac de P. Galba, & L. Caſſio addit, non ſolum praeferendos non eſſe Ciceroni, licet ſummo loco nati ſint, uerum mirum etiam eſſe, eos conſulatum audere petere. Quare, quod non nulli τὸ Iam, in Nam, mutare uoluerunt; tamquam rationem reddat, cur illis plus nobilitas, quam Ciceroni uirtus prodeſſe non debeat, mihi non placet, cum haec non ad reddendam rationem magis, quam ad amplificandam, addita ſint. Svmmo *loco natos.* § Erat quidem alter patricius, alter plebeius; Sed erant permultae familiae plebeiae, amplae, & honeſtae. Qvis *eſt, qui petere conſulatum putet?* § Galba enim, licet modeſtiſſimus, atque optimus uir eſſet, ut eſt in orat. pro L. Murena, tamen imprudentia uidetur damnari, in prima ep. ad Att. ubi de eius praepropera prenſatione fit mentio; nec multae auctoritatis homo apparet, quod ei prenſanti uulgo negarent. De Caſſio uero iam dictum eſt, ex Aſconio. Qvi *ſine neruis ſint.* § Sine uiribus, ſine auctoritate, ſine uirtute; Hic, pro Qui, legendum uidetur, Quod: reddit enim cauſſam. At *Antonius, & Catilina moleſti ſunt.* § Occupatio. alij ſint ſine neruis, at non tales ſunt Antonius, & Catilina. De ijs idem Aſconius. Catilina, & Antonius, quamquam omnibus maxime infamis eorum uita eſſet, tamen multum poterant. Coierant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu deijcerent, adiutoribus uſi firmiſſimis M. Craſſo, & C. Caeſare. Immo *homini nouo optandi competitores.* § Quia illorum uitiorum comparatione, tuae uirtutes magis apparebunt, & ſic facilius eos ſuperabis, quod contraria inter ſe collata maxime eluceſcant, ut eſt apud Ariſt. lib. 3. Rhet. Hinc etiam paullo poſt dicet meliorem fortunam petitionis Ciceroni datam, quam homini nouo, C. Coelio, nempe propter uitia competitorum. Apvd *eos, qui res iudicant.* § Id eſt, apud iudices. ſic loquuntur Latini ſaepe, ep. 14. lib. 8. Fam. Item in prima Philipp. Qui ordines duxerunt, res & iudicant, & iudicauerunt. In Diuinat. in Verr. Ordo alius ad res iudicandas poſtulatur. Innocenti, *diſerto, gratioſo.* § ſic in ſequentibus. Vt forti homini, innocenti, diſerto. Gratiosvs *porro.* § Ob innocentiam, & eloquentiam. Ambo *ſicarij.* § Infra duas ſicas appellat. Ambo *libidinoſi, ambo egentes.* § Quaſi ex libidine orta ſit eorum egeſtas, & certe apud Plautum, In prologo Trinummi: Inopia luxuriae filia fingitur.

QVINCTVS

E*orvm alterius bona proſcripta uidimus, uocem denique audiuimus iurantis, ſe Romae iudicio aequo cum homine Graeco certare non poße; & ex ſenatu eiectum ſcimus. Optima uero cenſorum exiſtimatione, in praetura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, quod ad tabulam, quos poneret, non habebat. Quo tamen in magiſtratu amicam, quam palam domi haberet, de machinis emit. In petitione autem conſulatus, caupones omnes hic compilare, per turpiſſimam legationem maluit, quam adeſſe, & populo Romano ſupplicare.*

EXPLANATIO

Eorvm *alterius bona proſcripta uidimus* § Hactenus de utriſque coniuncte, nunc ſeparatim de ſingulis. Ac de Antonio prius, cuius aeris alieni magnitudo quanta eſſet, hinc cognoſcimus, Quod eius bona proſcripta dicit. nempe a creditoribus. proſcripta autem, ut uenderentur. Proſcribi enim bona dicuntur, cum fixis publice libellis, uenditio eorum bonorum in diem certam edicitur. ſic lib. 3. off. Proſcribere aedes. debitorum bona proſcribi ſolere docet. Cic. in orat. pro P. Quinctio. Conſiderant, quid, & quantum ſit, alterius bona proſcribere. Atque ad hoc non nihil uidentur facere uerba in orat. Cic. in competitores, ex qua, & ex Pediani in eam commentario, multa ſumenda ſunt, ad multa ex ijs explicanda. Ille igitur de Antonio loquens, ait; Alter pecore omni diuendito, & ſaltibus prope addictis, paſtores retinet, ex quibus ait ſe, cum nelit, ſubito fugitiuorum bellum excitaturum. Et Aſconius antea dixerat, ſenatu motum a cenſoribus Anto-

nium

nium ob has cauſſas, quod ſocios diripuiſſet, quod iudicium recuſaſſet, quod propter aeris alieni magnitudinem, praedia mancipaſſet, bonaq. ſua in poteſtate non haberet. VOCEM *denique audiuimus iurantis* ʒ Huius loci expoſitio tota ex iam dicta oratione in toga candida, & Aſconio petenda. Cic. Quem clientem habere poteſt is, (de Antonio loquitur) qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit, ſe iudicio aequo certare poſſe. Ibi Aſconius, Antonius multos in Achaia ſpoliauerat, nactus de exercitu Sullano equitum turmas. Deinde Graeci, quos ſpoliauerat, eduxerant Antonium in ius, ad M. Lucullum praetorem, qui ius inter peregrinos dicebat, egit pro Graecis etiam tum adoleſcentulus C. Caeſar, & cum Lucullus, id quod Graeci poſtulabant, decreuiſſet, appellauit tribunos Antonius, iurauitq. ſe ideo appellare, quod aequo iure uti non poſſet. De hoc etiam Plutarch. in Caeſare. Quod igitur dicit Vocem iurantis, intelligimus apud tribunos, apud quos iurare neceſſe erat ei, qui appellaſſet, aequo iudicio certare non poſſe, quaſi aut iudicis iniquitate, aut impotentia aduerſariorum opprimeretur. Appellabantur autem tribuni pleb. apud Romanos, ſicut hodie in Rep. Veneta Aduocatores, quos dicunt Communis, quod eorum poteſtas magiſtratuum omnium decretis poſſet intercedere. Cic. lib. 3. de legibus. Plebes, quos pro ſe, contra uim auxilij ergo decem creaſſit, tribuni eius ſunto, quodq. ij prohibeſſint, quodq. plebem rogaſſint, ratum eſto. De huiuſmodi tribunorum appellatione, habes etiam in orat. pro P. Quinctio. Appellantur tribuni, a quibus cum eſſet certum auxilium petitum. Itemq. praetor decernebat, tribuni appellabantur. ET *ex ſenatu eiectum ſcimus* ʒ Hoc iam relatum eſt ex Aſconio. Cenſores hi fuerunt L. Gellius, & Cn. Lentulus, de quibus eſt in Epitoma Liu. XCVIII. Cn. Lentulus, & L. Gellius cenſores aſperam cenſuram egerunt, quattuor & ſexaginta ſenatu motis. OPTIMA *uero cenſorum exiſtimatione in praetura competitorem habuimus* ʒ Apparet haec dicta eſſe per ironiam. ſignificat enim non meliore fuiſſe exiſtimatione cum praeturam peteret, quam ante, cum ſenatu motus eſt. Quid tamen hoc ſit, mihi non conſtat: hoc certe patet, de eo non ſatis bene populum exiſtimaſſe, cum dicat Cic. in orat. in toga candida, ſe praetorem primum eſſe factum; Antonium conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & Ciceronis maxime beneficio, e poſtremo in tertium locum eſſe ſubiectum. Vbi illud obſeruandum, cenſorum notam non potuiſſe impedire, quo minus alicuius ratio haberetur in petendis magiſtratibus. Quod legimus in orat. pro A. Cluentio, ubi refert Cic. C. Getam, cum a L. Metello, & Cn. Domitio cenſoribus ex ſenatu eiectus eſſet, cenſorem ipſum poſtea eſſe factum. Nam cenſoris iudicium nihil fere damnato affert, niſi ruborem, ut eſt apud M. Tullium in fragmentis lib. 4. de Rep. AMICO *Sabidio, & Panthera, quod ad tabulam, quos poneret, non habebat.* ʒ Quam tabulam hic intelligat, dubitant aliqui, utrum auctionariam, an argentarij cuiuſdam, an ſuffragatoriam; ego, quia hic neque de bonis auctione uenditis, neque de pecunia accepta, aut expenſa, & in tabulas relata agitur, ſed de petitione magiſtratus; de tabula, quae ad comitia pertineat, puto accipiendum. neque tamen tabellam accipio illam, qua in ciſtam coniecta, ſuffragium ferebatur, quae uindex libertatis dicitur, in 3. de legibus, ſed in qua numerus ſuffragiorum, quae quiſque candidatus tuliſſet, punctis quibuſdam notaretur, quae ipſorum candidatorum amicis, qui ad ea colligenda ſingulis centurijs praeficiebantur, dabatur, ne quid fraudis in ſuffragatione admitteretur. Quod pluribus proſequitur Nicolaus Gruchius de com. Rom. lib. 1. ad quod pertinere uidetur Varronis locus lib. 3. cap. 5. de re ruſtica. Narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprehenſum, teſſerulas conijcientem in loculum; eum ad conſulem tractum a fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quod eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus. Amico ergo Sabidio, & Panthera, quorum opera uſus eſt, cum alios non haberet, quos cuſtodes ad tabulam apponeret. in quo notatur, quam inops ab amicis eſſet Antonius, qui homines de faece populi, quales putamus Sabidium, & Pantheram fuiſſe, ad hoc munus adhibuit, cum moris eſſet honeſtiores propinquos, aut graues amicos adhibere. Cic. ipſe in Piſonis comitijs, primus praerogatiuae cuſtos praepoſitus eſt, ut in orat. poſt reditum in ſenatu. & in ea in Piſonem legimus, cum lex de reuocando Cicerone ferretur, honoris cauſſa ſenatores ipſos rogatores, diribitores, cuſtodes, fuiſſe tabularum. Atque ij priuato nomine uidentur praefuiſſe. Nam illi, qui Nongenti uocabantur, publice praepoſiti ſunt ad cuſtodiendas ciſtas ſuffragiorum in comitijs. de quibus Plinius lib. 33. cap. 2. QVO *tamen in magiſtratu amicam* ʒ Notauit egeſtatem, & amicorum inopiam, nunc libidinem, & impudentiam. Quod in magiſtratu, in quo decet eſſe continentem, amicam emerit, quod domi palam habuerit, nulla habita pudoris ratione. DE *machinis emit* ʒ Hic locus torſit multos, quod alibi, quid ſit de machinis emere non legatur. Ideoq. alij idem ualere putant, quod de lapide emere. Alij eminentiorem quendam locum, ubi res uenales exponerentur. mihi in hac ambiguitate uenit in mentem ſuſpicari corruptum eſſe locum, & pro Machinis legendum Drachmis. Illud uero De numeri notam eſſe, ut C.L. uel D. quae ſignificet, uel centum quinquaginta, uel quingentas drachmas, quibus empta ſit illa mulier, ut ex pretij uilitate perſonae condicio habeatur. ut facit Thraſo Terentianus de ancilla Thaidi dono a riuali miſſa. Hic ſunt tres minae. eſt uero drachma centeſima pars minae, ut obſeruat Budaeus, ideoque pro parui ualoris nummo ponitur, ut in fine lib. 1. de Diuinat. Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmas ipſi petunt. & Terent. in Andria. Vix, inquit, drachmis obſonatus eſt decem, ut fortaſſe hic etiam decem drachmis legi poſſit; ſed, ut ut ſit, ſatis eſt meam me ſuſpicionem indicaſſe, quam confirmet locus Horat. ſat. 7. lib. 2. Vbi de ſeruo ait, ſtultior ipſo Quingentis empto drachmis deprenderis. IN *petitione autem conſulatus caupones omnes hic compilare.* ʒ Pertinent haec ad Antonium, item ut ſuperiora, non ad Catilinam, ut aliqui arbitrantur, quoniam de Catilina mox agere ibi incipiet. Alter uero Dij boni, Obijcit uero hoc loco Antonio, cum negligentiam in petendo, quod obire legationem tum uoluerit, cum petendum eſſet; tum ingluuiem, & rapacitatem. quippe, qui in ea legatione cauponum, ad quos diuerterat, bona compilarit, ac diripuerit, dum ſibi, ut populi Rom. legato, quae uellet, ſine ſuo ſumptu iuberet ſubminiſtrari. Sed eſt in hac tota ſententia,

quod

quod negotium faceſſat τὸ Hic, quod neque aduerbium dicere poſſumus, cum opponatur uerbo illi, Adeſſe, & ideo contrarium aliquid ſignificare debeat: neque pronomen, quia neque Antonij nomen referre opus eſt, quod per ſe ſatis intelligitur, neque Catilinae, de quo non hic, ſed paulo poſt agitur, itaque aut, ut ſine cauſſa intruſum, tollendum, aut, ſi pronomen aliquod interponendum ſit, Idem potius, quam Hic, admittendum. Per *turpiſſimam legationem.* ⁊ Munus legationis per ſe non eſt turpe. ipſe etiam Cic. petitionis ſuae anno, qui fuit idem, qui & Antonij, ſe ad Piſonem excurrere legatum uelle dixit, epiſt. 1. lib. 1. ad Att. legatione nimirum libera. at eadem res diuerſis de cauſſis ſuſcepta, modo turpis, modo honeſta uideri poteſt. Turpiſſima igitur Antonij legatio, uel quia non aliam ob cauſſam, niſi ut caupones compilaret, eam ſuſcepit. Legatis enim, & magiſtratibus P. R. procul ab Vrbe proficiſcentibus, quaedam publice praebebantur, ab ijs, qui parochi dicebantur, ut apud Horat. ſat. 5. lib. 1. uel quia turpiſſime obita ſit. orat. pro Fonteio, legationibus flagitioſe obitis.

QVINCTVS

*A*lter *uero, dij boni, quo ſplendore eſt? Primum nobilitate eadem, qua Catilina. Num maiore? non, ſed uirtute. Quamobrem, qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in caede ciuium. Cuius primus ad remp. aditus in equitibus Rom. occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sulla unum Catilinam praefecerat, in quibus ille hominem optimum Q. Caecilium, ſororis ſuae uirum, equitem Rom. nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam aetate iam quietum ſuis manibus occidit.*

EXPLANATIO

Alter *uero, dij boni.* ⁊ Haec de Catilina dici, libris omnibus, quos uidi, & hominibus etiam, quos eſſe aliquos ſcio, inuitis contendo. Nam cum ambos ſimul propoſuerit, & mox dicturus de ſingulis coeperit, Eorum alterius &c. atque ea dixerit, quae omnia in Antonium conueniant, neceſſe eſt, ut, cum iam ad alterum tranſeat, haec omnimode de Catilina ſcripta ſint, cum praeſertim ea dicat, quae ab ipſo Catilina facta plane conſtat. Et licet nominatur in ijs uerbis Catilina, tamquam comparetur cum illo altero, de quo uidetur ſermo inſtitutus: tamen non dubito, quin ex hoc loco eijcienda ſit uox illa, Catilina, & pro ea, admittenda Antonius. Videtur enim irrepſiſſe in textum errore librarij, qui uiderat adſcriptum in margine, Catilina, ut indicaret hic de Catilina agi. Nam & ſimile mendum notatum eſt in ep. 32. lib. 7. Fam. Vbi per Antonij perſonam diſputatum eſſe dicit de ridiculis, cum Iulius, non Antonius, de ridiculis diſputauerit, in 2. de orat. Alter *uero, dij boni.* ⁊ Similis exclamatio in orat. pro P. Sextio ubi de Gabinio agit. Alter, o dij boni, quam taeter &c. Qvo *ſplendore.* ⁊ qua dignitate, quo honoris gradu. Splendor autem complectitur nobilitatem, opes, uirtutem. Primvm *nobilitate eadem, qua Catilina.* ⁊ Qua C. Antonius, legendum putat Paullus Mannuccius. aliter enim Catilina cum Catilina comparabitur. de quo ſermonem eſſe, indicant uerba ſubſequentia. Vel igitur, Qua C. Antonius, legendum putat; uel abuudare credit, Qua Catilina. Primvm *nobilitate eadem, qua Antonius.* ⁊ Haec ironice dicta ſunt. non enim confert re uera generis nobilitatem, ſed, dum agere de ea uidetur, innuit procul dubio eos eſſe, ut ad extremum dicet, non tam genere inſignes, quam uitijs nobiles. Nvm *maiore? non, ſed uirtute.* ⁊ Si quis attente cogitet, non dubito, quin uideat, otioſam eſſe hanc interrogationem, Num maiore? ſi ad nobilitatem referas, quam in utroque iam parem dixit. Quid ergo? uideor mihi propemodum coniectura attingere, ut hic aliquid deſit. nam cum his non minus egeſtatem obijciat, quam pleraque grauiſſima uitia, atque ideo antea ambos ſicarios, ambos libidinoſos, ambos egentes appellarit; hic in commemoranda (licet per ironiam) nobilitate, & uirtute, non erant omittendae diuitiae, quarum opportune fiet mentio, ſi legamus Non maiore re? fuit autem uenuſtum incrementum, ut primum dicat, Catilinam nobilitate parem Antonio; mox quaerat num opibus ſit ſuperior; & per ſubiectionem reſpondendo neget; demum addat, uirtute illum ſuperare, nempe flagitijs, audacia, & crudelitate, in qua Catilinam Antonio praeſtitiſſe apparet. Fuit uero procliue ſcriptoribus omittere illud Re, quae erat ſyllaba eadem, cum praecedentis uerbi poſtrema. Neque non alibi ſaepe hoc modo peccatum eſt. Nam quod attinet ad uerba, Maiore re, pro maioribus opibus, recte dici nemo neſcit, qui nouit, quid ſit Rem facere, Rem augere, & illud in Catone maiore, Vir haud magna cum re. Qvamobrem *qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem.* ⁊ Collector prouerbiorum Vmbram ſuam metuere dicit, prouerbialiter eſſe, pueriliter trepidare, ubi nihil omnino ſit periculi. mox, id quod omnes uident, locum deprauatum eſſe ait, & corrigit, Quamobrem, qui manium umbram ſuam metuit &c. Intelligitq. Catilinam ita expaueſcere, ut qui arbitrantur ſe ſuos uidere manes. ſed longe mihi melior eorum correctio uidetur, qui legunt, Quamobrem C. Antonius umbram ſuam metuit, hic ne leges quidem: natus in patris egeſtate, educatus in ſororis ſtupris, corroboratus in caede ciuium. Optime enim cum dixerit Catilinam maiore audacia eſſe, quam Antonium, ſubdit, quod ſit ad utriuſque naturam accommodatum, nempe Antonium timidiſſimum eſſe, qualem ante deſcripſit, cum Romae, cum homine Graeco iudicio certare non auſus ſit. Hunc audaciſſimum, qui ne leges quidem timeat. Quam ſententiam non nihil adiuuat ſcriptus liber, quem mihi Aldus Mannuccius commodauit, iuuenis in benemerendo de optimis ſtudijs, a patris, atque aui ueſtigijs nequaquam, ut

norunt

norunt iam omnes, recedens, in quo legitur, Natus, Educatus, Corroboratus recto caſu, ut conueniat cum eo, Ne leges quidem metuit. accedit & locus Cic. in prima orat. in Catilinam: Tu non ſolum ad negligendas leges, & quaeſtiones, uerum etiam ad euertendas, perfringendaſq. ualuiſti. NATVS *in patris egeſtate.* De egeſtate Catilinae omnes loquuntur, de patris eius non facile inuenias. Salluſt. in Catil. Agitabatur magis, magiſq. in dies animus ferox inopia rei familiaris. IN *ſororis ſtupris.* De ſororis ſtupro, non alibi legi. ſororem habuiſſe mox uidebimus: ſed, qui libidinis cauſſa filium non dubitabit occidere, ne a ſororis quidem concubitu abſtinebit. hinc Cic. orat. 2. in illum: Quae caedes per hoſce annos ſine Catilina facta eſt? Quod nefarium ſtuprum non per illam? & in orat. in toga candida: Stupris ſe omnibus, ac flagitijs contaminauit; caede nefaria cruentauit; diripuit ſocios, leges, quaeſtiones, iudicia uiolauit. CORROBORATVS *in caede.* Hoc probant ea, quae ſubſequentur. ſed notandum tale incrementum factum in uitijs a Catilina, qnale ſolet in uita hominum a natura eſſe. primum enim naſcimur, mox educamur, tum corroboramur, immo etiam de ipſa arte Cic. in 2. de orat. Quae ſunt orta iam in nobis, & procreata educat, atque confirmat. CVIVS *primus ad remp. aditus in equitibus Romanis occidendis fuit.* Nimirum ſub Sulla, in cuius partibus Catilina fuit, equites uero Romani contra Sullam, ut ait Aſconius in orat. in toga candida. Ideoq. in ea Cic. A quibus enim petis conſulatum? ab equeſtri ordine, quem trucidaſti? NAM *illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum, capita demebant, Sylla unum Catilinam praefecerat.* Legimus apud Dionem lib. 37. Catilinam accuſatum fuiſſe, quod proſcriptorum multos occidiſſet, atque in iudicio abſolutum. QVOS *meminimus.* Nam haec uiginti fere annis, antequam haec ſcriberentur, acciderant. TITINIORVM. Titinij nominantur a Cicerone in lib. 9. ep. ad Att. a T. Liuio lib. 5. VANNIORVM. In ſcriptis eſt Nauiorum, & Nanniorum. P. Mannuccius in commentarijs ep. ad Att. libri primi, Nanneiorum legit. TANVSIORVM. Videndum, num Tantaſiorum legendum ſit, quandoquidem Aſconius inter eos, qui a Catilina occiſi ſunt, L. Tantaſium ponit. IN *quibus ille hominem optimum Q. Caecilium ſororis ſuae uirum equitem Rom.* Inter alios a Catilinae occiſos nominat Aſconius etiam Q. Caecilium. ideoq nihil mutandum arbitror, licet in ſcriptis non uno modo ſit ſcriptum hoc nomen. NVLLARVM *partium cum ſemper natura, tum.* Haec ad augendam facti indignitatem; Nullarum partium, qui nec Sullanos, nec Marianos ſecutus eſſet, ſicuti M. Tullius ciuem bonarum partium appellat, C. Coelium in orat. pro eo, quod bonis adhaereat. hominem nullarum partium nunc uulgo Neutralem dicimus Ep. 31. lib. x. Famil. Tum uero non liceret mihi nullius partis eſſe. Cic. huiuſmodi homines appellat Otioſos, qui in diſſenſionibus ciuilibus ſoli quieſcant, ep. 6. lib. 9. Fam. & lib. 11. ad Att. Satis autem conſtat apud Plutarch. in Sulla, & Vell. lib. poſter. in proſcriptione Sullana, inſontes multos propter priuatas uel inimicitias, uel opes fuiſſe interfectos. SVIS *manibus.* Magni odij ſignum, quod non per alios. ſic illud magni amoris: Ipſa ſuis manibus quondam Sidonia Dido Fecerat. Virg. lib. 4. Paullo poſt de caede Marij, collum gladio ſua dextra ſecuerit. Item caput ſua manu tulerit.

QVINCTVS

QVID ego nunc dicam petere eum tecum conſulatum, qui hominem cariſſimum pop. Rom. M. Marium, inſpectante pop. Rom. uirgis per totam urbem ceciderit? ad buſtum egerit? ibi omni cruciatu lacerarit? uiuo ſtanti collum gladio ſua dextra ſecuerit? cum ſiniſtra capillum eius a uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter digitos eius riui ſanguinis fluerent; qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet. Qui nullum in locum tam ſanctum, ac tam religioſum acceſſit, in quo non, etſi in alijs culpa non eßet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret; qui ex curia Curios, & Annios; ab Atrijs Sapalas, & Caruilios: ex equeſtri ordine Pompilios, & Cnaeos, ſibi amiciſſimos, comparauit. Qui tantum habet audacia, tantum nequitiae, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum, prope in gremijs praetextatos liberos conſtuprarit.

EXPLANATIO

PERGIT in deſcribendis crudelibus Catilinae facinoribus, atque in uno praecipue immoratur. Quod ita oratorie deſcribit, ut oculis paene ſubijciat. Illud autem eſt, M. Marij Gratidiani caedes. De qua Plutarch. in Sull. Catilina M. Marium aduerſae factionis hominem confodit, & ad Sullam in foro ſedentem caput eius attulit. HOMINEM *cariſſimum pop. Rom.* De hoc M. Tullius lib. 3. offic. Nemo umquam multitudini fuit carior. omnibus uicis ſtatuae factae ſunt. Ad eas thus, & cerei. & in orat. in toga candida. Inſpectante populo collum ſecuit hominis maxime popularis. Quo igitur erat clarior, eo debuit Catilina eſſe inuiſior. Ideo in eadem orat. ut oſtenderet, non eſſe, cur ille petere conſulatum auderet, dixit, A plebe petis? Cui ſpectaculum eiuſmodi tua crudelitas praebuit, ut nemo ſine luctu adſpicere, ſine gemitu recordari poſſet. VIRGIS *per totam urbem ceciderit.* Non muto uulgatam lectionem, etſi in ſcriptis ſit Viribus; ex quo aliqui Vitibus fecerunt. neque tamen ignoro, ſolitos eſſe interdum uitibus milites caedi, ut Plin. lib. 14. cap. primo. & Iuuen. ſat. 8. Verum hoc non in urbe, ſed in caſtris, neque a quouis ciue, ſed a centurione gerebatur. Praeterea uitibus caedebantur, qui ciues erant, minoris ignominiae cauſſa; ut in epitoma 57. Scipio, quem

 militem

militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, uitibus; ſi extraneus, uirgis cecidit. Quam rationem non erat habiturus Catilina in Mario, quem omnibus modis lacerare ſtudebat. Ad *buſtum egerit.* § Buſtum dicitur locus, in quo mortuus eſt combuſtus, & ſepultus. Feſt. Pomp. Quod igitur Buſtum hic intelligimus? Catuli. L. Florus lib. 3. M. Marius ducis ipſius ſtater, apud Catuli ſepulcrum, oculis, manibus, cruribuſq. defoſſis, ſeruatus aliquandiu, ut per ſingula membra moreretur. Ibi *omni cruciatu lacerarit.* § Seneca lib. 3. cap. 18. de ira, M. Mario, L. Sulla perfringi crura, erui oculos, amputati manus iuſſit, & quaſi toties occideret, quoties uulnerabat, paullatim, & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? quis, niſi Catilina omne facinus in Mario exercens? ſic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat. Val. Max. lib. 9. cap. de crudelitate, & Oroſius lib. 5. cap. 21. Liuius in epit. 88. Vivo, *ſtanti collum gladio ſua dextra &c.* § Haec dicuntur per hypotypoſin, qua ita res uerbis expreſſae ſunt, ut cerni potius uideantur, quam audiri. Itaque ſingula uerba ponderanda, nam unicuiq. ſua uis ineſt, neque ab ijs abhorrent ea, quae ſcripſit Virg. de nece Priami lib. 2. Aeneid. Qvi *poſtea cum hiſtrionibus.* § Nunc de libidine, & nequitia. Hiſtrionia ars turpis apud Romanos, FF. De his qui notantur infamia. Ait Praetor, qui in ſcenam prodierit, infamis eſt. & M. Cic. lib. 4. de rep. in fragmentis idem aſſerit. in orat. etiam pro Roſcio Comoedo. Optimo hiſtrione, & uiro, artifex, eiuſmodi eſt, ut ſolus dignus uideatur, qui eo non accedat. Horum commercio uiri molles, & laſciui delectati ſunt, ut de Sulla Plutarch. ſodalicia cum mimis, mulierculis, citharoedis, ſcenicis hominibus agitabat. & de M. Antonio Cic. in Philippicis: Quod uero hic de Catilina dicit Q. Cſc. eadem fere dicit M. in orat. 2. in eundem. Nemo eſt in ludo gladiatorio, paullo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinae eſſe fateatur. Nemo in ſcena leuior, & nequior, qui ſe non eiuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Qvi *nullum in locum tam ſanctum.* § Salluſt. Iam pridem adoleſcens Catilina multa nefanda ſtupra fecerat cum uirgine nobili, cum ſacerdote Veſtae, & alia huiuſmodi contra ius, faſque. ſed huius loci expoſitio ex orat. in toga candida ſumenda eſt, ad ea uerba, Cum ita uixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quo non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret. Ibi Aſconius: Fabia uirgo Veſtalis cauſſam inceſti dixerat, cum ei Catilina obijceretur, eratq. abſoluta haec Fabia, quia ſoror erat Terentiae Ciceronis, Ideo ſic dicit, Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet. Ita & ſuis pepercit, & nihilo leuius inimico ſummi opprobrij turpitudinem obiecit. Tamen *ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem &c.* Talis enim erat, & habebatur Catilina, ut & ad quos ille occideret, & qui ad ſe accederent, ijs ex ſua conſuetudine turpitudinis notam adſpergeret. Hinc Salluſt. Scio fuiſſe non nullos, inquit, qui ita exiſtimarent, iuuentutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. Sed ex alijs rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama ualebat. Qvi *ex curia Curios.* § Haec de comitibus Catilinae, ex omni ordine, & genere collectis, qui omnes, quales fuerint, uno, aut altero poſito, intelligi uult. eos uero apertiſſime deſcripſit Salluſt. Quicumque impudicus, adulter, ganeo, uentre, manu, pene, bona patria diſſipauerat, quiq. aes alienum grande conflauerat, quo flagitium, aut facinus redimeret; praeterea omnes undiq. parricidae, ſacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes; ad hoc, quos manus, atque lingua periurio, aut ciuili ſanguine alebat; poſtremo omnes, quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat: hi Catilinae proximi, familiareſq. erant. Per Curios igitur, Annios, & Sapalas, huiuſmodi homines accipiendi ſunt. & de Curio quidem Aſcon. in orat. in compet. Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatuſq. poſtea eſt. Salluſt. in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obſcuro loco, flagitijs, atque facinoribus coopertus, quem ſenatu cenſores probri gratia mouerant. Atque hic eſt, per quem detecta eſt coniuratio. Quaeſiuit autem ornatum ex annominatione, ex curia Curios. ut M. Tul. lib. 1. de leg. Ad Vennonium uenias. Et *Annios.* § Q. Annium ſignificat, quem ſimul cum Curio ex ſenatorio ordine, participem fuiſſe coniurationis Salluſt. narrat. Ab *Atrijs Sapalas, & Carulilios.* § Atria haec ſunt loca, in quibus bona obaeratornm diuendebantur, quae ob id auctionaria dicta ſunt. Cic. prima orat. in Rullum: Hoc etiam nequiſſimi homines conſumptis patrimonijs faciunt, ut in Atrijs auctionarijs, potiuſquam in Triuijs, aut in compitis auctionentur. Per hos ergo putamus intelligi homines egentes, quorum bona in ijs Atrijs uenijſſent, aut qui uide aliquod officium in ijſdem exercuiſſent. ut praeconium, aut quid tale. Cic. orat. pro P. Quinctio: Tollitur ab Atrijs Licinijs, atque e praeconum conſeſſu Naeuius. Sapalas. § In uno ſcripto eſt Exiſtrapalas, omnino nomen ignotum. Ex *equeſtri ordine Pompilios, & Cnaeos.* § Hi, qui fuerint, ignoramus, in uoce Cneios, aliqua uarietas eſt in ſcriptis. ſed uideo placere doctis Cnaeos, qui etiam obſeruarunt Cnaeos, Gentem a praenomine Cnaeo deductam. Compararit § Aldi codex ſcriptus, Comparauit, Quod probo. Qvi *tantam habet audaciae.* § Dictum eſt antea de Catilinae libidine, ſed ſeruauit in extremo factum in re Venerea tam audax, quam nefandum, quod hyperbolice uidetur augere, ſed ita, ut non longe abſit a ueritate, ſi Catonis in illum declamatio legati, qui eius domum, ſacrarium libidinum, appellauit. Nam quod in parentum gremio ſtupratos liberos dicit, intelligimus ipſis parentibus (pro pudor) conſentientibus; uel quod & ipſi ex Catilinae gregibus eſſent; uel quod ab eius uafro ingenio, ut multi boni decepti, filios domum eius frequentare non prohiberent. Atque ideo dixiſſe puto, tantum artis, & efficacitatis habere. Efficacitas. § Verbum rarum, ſed tantam uim ſono ipſo habens, quantum re ſignificat, uerba autem materiae modo cernenda ſunt. Quinct. lib. 8. Praetextatos. § Impuberes, qui toga praetexta utebantur, uſque ad decimum ſeptimum aetatis annum, cum ſumebant puram togam. Cic. de amicitia, Summi puerorum amores, ſaepe una cum praetexta, ſumpta toga, depcnuntur. Constvprarit. § ſatis erat dicere ſtuprarit, ſed & ſonum, & rem illud conauget, ut in Conſceleratus, Contrucidare. ac uideo hunc ſcriptorem uerbis ita compoſitis delectatum, ut infra, Concerno, Commonendo, Concelebrare.

QVINCTVS

QVID ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt. & tu ea ſaepius legito. ſed tamen hoc mihi non praetermittendum uidetur, quod primum tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quam quidam iudices eius, ante illud iudicium fuerunt; deinde tam inuidioſus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetis. Hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiam ſi quieuerit, quam ut contemnat, ſi quid commouerit.

EXPLANATIO

DE Africae adminiſtratione, & de illius accuſatione, haec habentur apud Aſconium. Catilina ex praetura Africam prouinciam obtinuit, quam cum grauiter uexaſſet, legati Afri in ſenatu, iam tum abſente illo, queſti ſunt, multaeq. graues ſententiae, in ſenatu de eo dictae ſunt. Deinde cum redijſſet ex Africa, accuſatus eſt repetundarum a P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceronis fuit. Sed eo iudicio abſolutus eſt, infamia iudicium. Vt & Clodius infamis fuerit, quippe qui praeuaricatus eſt. Nam & reiectio iudicum ad arbitrium rei uidebatur eſſe facta. De hoc in orat. pro M. Coelio: Fuit aſſiduus mecum praetore me, non nouerat Catilinam, Africam tum praetor ille obtinebat, ſecutus eſt annus; cauſſam de pecunijs repetundis Catilina dixit. Sall. Catilina pecuniarum repetundarum reus, prohibitns erat petere conſulatum, quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit. in orat. de haruſp. reſponſis: A Catilina Clodius pecuniam accepit, ut turpiſſime praeuaricaretur. ET *ea tu ſaepius legito.* § Vt intelligas ab huiuſmodi competitore eſſe tibi nihil timendum. nam licet abſolutus ſit, ex teſtium dictis, qualis ſit, apparet. in orat. in toga candida. In iudicijs quanta uis eſſet, didicit, cum eſt abſolutus; ſi aut illud iudicium, aut illa abſolutio nominanda eſt. TAM *egens ex eo iudicio diſceſſit.* § Dum multa ad corrumpendos iudices largitur. ſic de Clodio in orat. de haruſpicum reſponſis: Niſi forte tibi ignotum putas, quod te iudices dimiſerunt excuſſum, & exhauſtum: Diſcedere ex iudicio. 1. Dimitti a iudicibus. orat. pro P. Quinctio Diſcedere ſuperiorem. Diuin. in Verr. Diſcedere cum ſcelere, & pro A. Caecina Superiorem diſcedere. Modum eſſe loquendi Graecum obſeruauit P. Victorius Var. lect. lib. 5. cap. 2. QVAM *quidam iudices eius ante illud iudicium.* § Videntur ij iudices fuiſſe, quales qui Clodium abſoluerunt, quos fames magis, quam fama commoueret, ut eſt lib. 1. ep. 14. ad Atticum. De quibus illic etiam legitur: Maculoſi ſenatores, nudi equites, tribuni non tam aerarij, ut appellantur, quam aerati. DEINDE *tam inuidioſus.* § Inuiſus, quia corrupto iudicio abſolutus ſit. VT ALIVD, *in eum iadicium.* § Cic. in toga candida. O miſer qui non ſentias, illo iudicio te non abſolutum, uerum ad aliquod ſeuerius iudicium, ac maius ſupplicium reſeruatum. Item in Clodium. Erras Clodi, non te iudices urbi, ſed carceri reſeruarunt. ep. 14. lib. 2. ad Att. VT ALIVD *iudicium.* § Non quidem repetundarum, a quo iam abſolutus ſit, ſed corrupti iudicij. Quo damnari uidentur potuiſſe & corrupti iudices, & corruptores eorum, & ſequeſtres, & interpretes, & emiſſarij, ut eſt apud Aſcon. in Diuin. Flagitetur autem, & ardenter, & ab omnibus. HIC *ſe ſic habet ut magis.* § Non timendum eſt, inquit, ut aliquid commoueat, & conſulatum per largitionem adipiſci paret. Nam tantum abeſt, ut contemnat accuſationem, ſi aliquid huiuſmodi tentarit; ut timeat, ne accuſetur, etiam ſi nihil egerit. HIC *ſe ſic.* § In non nullis editum uideo, Res ſe ſic habet. quod nec improbo, nec tamen magnam mutandi cauſſam puto.

QVINCTVS

QVANTO melior tibi fortuna petitionis data eſt, quam nuper homini nouo C. Coelio? Ille cum duobus hominibus, ita nobiliſſimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris eſſent, quam ipſa nobilitas. Summa ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma raiio, ac diligentia petendi. Tamen eorum alterum, cum deeſſet alter: Coelius etiam multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re paene, ſuperauit. Quare, ſi facis ea, quae tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur: Quae temporis tui ratio deſiderat: Quae potes, quae debes, non erit difficile certamen, cum ijs competitoribus, qui nequaquam ſunt tam genere inſignes, quam uitijs nobiles. Quis enim reperiritam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, quae ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui, nunc de magnitudine petitionis dicendum uidetur.

EXPLANATIO

QVANTO *melior tibi fortuna.* § Hoc exemplum eo adductum eſt, ut rationem petitionis, ob competitorum uitia facilem probet. NVPER. § Ante xxx. annos. appellatur hic C. Coelius Craſſi aequalis, & homo ibidem nouus in 1. de orat. ILLE *cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat.* § Erant, inquit, competitores Coelij nobiliſſimi homines, ſed ita, ut non nobilitate ſola eorum petitio niteretur, uerum multo magis uirtutibus, ac diligentia. Et tamen ſuperior exſtitit Coelius: ex quo uidere licet, quid ſperandum ſit Ciceroni, qui competitores habeat nobiles quidem, ſed uitijs obrutos. IN IIS *omnia pluris eßent.* § cetera omnia, praeter nobilitatem, pluris aeſtimanda eſſent, quam ipſa nobilitas: Haec autem erant, ingenia, pu-

dor,

dor, beneficia &c. BENEFICIA. § In populum collata, propter quae ſuffragatores propenſiores haberent. TAMEN *eorum alterum, cum deeſſet alter; Coelius etiam cum multo.* § Qui fuerint illi duo, quibuſcum Coelius conſulatum petierit, quaeri uideo. ego ut de utroque reſpondere non poſſum, ſic de altero nihil dubito, quin fuerit L. Domitius, qui cum eodem, conſul factus eſt: quem ideo ſuperatum a Coelio dixit, quoniam prior fortaſſe, conſul renunciatus ſit. qui locus omnino erat dignior. itaque numquam omittit Cic. dicere, ſe priorem aedilem, primum praetorem, priorem item conſulem factum eſſe. licet autem ſuſpicari Coelium priorem renunciatum, quod & in faſtis Capitolinis, & apud Caſſiodorum priore locò ponitur. CVM *deeſſet alter.* § Hoc quid ſit, ignoratur a multis; neque fortaſſe eſt adeo obſcurum. innuit ex duobus Coelij competitoribus, unum abfuiſſe, quo tempore ſunt lata ſuffragia. Ideoque non potuit dicere utrumque a Coelio ſuperatum, ſed unum tantum, cum alter deeſſet. Sed hoc uerbum Deeſſet, non plane ſatisfacit, nam potius Abeſſet dicendum fuerat. arbitramur igitur legendum Deceſſet per ſyncopen, id eſt mortuus eſſet. quomodo correxit in hoc ipſo uerbo olim. in ep. 20. lib. 5. fam. Paul. Mannuccius: Quod iam depoſitis rationibus ex prouincia deceſſemus. & ut eſt apud Terentium in prologo Heautontim. Seruo currenti in uia deceſſe populum. Atque hanc correctionem noſtram probauit ſine dubitatione Adamus Fumanus, uir longe iudicio, & integritate praeſtans, quem ego honoris cauſſa nominatum uolo. QVARE *ſi facies ea.* § Epilogus huius primae partis de ſubſidijs nouitatis. QVAE *potes, quae debes.* § Ad duo praecedentia uerba reſpondent. Potes, quia natura, & ſtudia largiuntur. Debes, quia ratio temporis deſiderat. Natura, & ſtudia ſimul iuncta plurimum ualent. ut ep. 31. lib. x. Fi. Natura mea, & ſtudia trahunt me &c. Tempus uero pro neceſſitate, & praeſenti negotio ponitur. ſic in prooemio lib. 2. off. Quantum ſuperfuerat amicorum, & reip. temporibus. & in orat. pro Archia: A nullius me umquam tempore, aut commodo, aut otium meum abſtraxerit. &c. Et infra, Si hoc tuo tempore non ſatisfecerint. NON *erit difficile certamen cum iis competitoribus.* § ſcripti omittunt particulam Cum. QVI *nequaquam ſunt tam genere inſignes, quam uitijs nobiles.* § Quos quam extollit nobilitas, tam deprimunt uitia: Nobiles uitijs, bene elegit uocabulum medium, Nobile: quo ſignificatur, quidquid in re, uel bona, uel mala ita notum ſit, ut excellat. Quare orat. 4. in Verr. dicitur. Facinus nobile: Et lib. 2. off. Nobilitata Phalaridis crudelitas. Itemque nobilis meretrix, nobilis gladiator. QVIS *enim reperiri tam improbus?* § Vix uериſimile putat, ut aliquis eis ſuffragetur, quos reip. pernicioſos fore intelligat. VNO *ſuffragio.* § Non poterat quis una tabella utriſque ſuffragari. Nam in ſuffragijs ferendis, tot tabellae, quot erant candidati, dabantur: Sed idem eſt, quod unis comitijs, & uno tempore tabellis in ciſtam coniectis. De quo more Nic. Gruchius de comitijs. DVAS *in remp. ſicas diſtringere.* § Per ſicas metonymice, homines ſicarios. id eſt Catilinam, & Antonium intelligit, qui quaſi duae ſicae eſſent futuri contra remp. ſi conſules crearentur. Hic autem loquendi modus eſt etiam apud M. Cic. in orat. in toga candida, Duas uno tempore conantur in remp. ſicas diſtringere. in orat. 3. in Catil. Gladios in remp. diſtrictos retundimus. QVONIAM *igitur quae ſubſidia.* § Tranſitio ad ſecundum huius tractatus caput.

QVINCTVS

CONSVLATVM petis, quo honore nemo eſt, qui te non dignum arbitretur, ſed multi, qui inuideant. Petis enim homo ex equeſtri loco, ſummum locum ciuitatis; atque ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti, multo ille idem honos plus amplitudinis, quam ceteris afferat. Noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu, cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. Eos uero, qui, conſularibus familijs nati, locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. Etiam nouos homines praetories exiſtimo, niſi qui tuo beneficio uincti ſunt, nolle abs te, ſe honore ſuperari. Iam in populo, quam multi inuidi ſunt: quam multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam non uullos tibi iratos ex ijs cauſſis, quas egiſti, neceſſe eſt. Iam illud tu te circumſpicito, quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quos tibi putes ob eam cauſſam eſſe amicos. Quamobrem, cum & ſummum locum ciuitatis petas, & uideas eſſe ſtudia, quae tibi aduerſentur, adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam.

EXPLANATIO

CONSVLATVM *petis* § cum quadam emphaſi hoc dictum eſt. idem enim ualet, ac ſi rem maximam diceret, quam ſummo etiam labore uix conſequi poſſit. Id quod a Quincto conſulto factum eſt, ut intelligat Cicero, eo maiorem adhibendam diligentiam, quo res difficilior eſt. augeamus ſuſpicionem, augebimus ſimul & diligentiam, inquit in orat. pro Marcel. Difficultatem uero duobus praecipue modis oſtendit, & ex rei magnitudine, & ex aduerſantium ſtudiis. Atque in hac ratione duo genera hominum ſpectanda illi proponit, aduerſarios alios, a quibus caueat; alios amicos, quorum auxilio utatur. De aduerſariis primum. Aduerſantur alij inuidia impulſi; ut ſunt conſulares homines; conſularibus familiis nati. Noui homines praetorii, quod aegre ferant Ciceronem tantum dignitatis adipiſci. Alii etiam ira: Vel horum annorum conſueſuetudine alienati: Vel irati ob alias actas cauſſas. Vel inimici, quia Pompeium ornet. NEMO *eſt, qui te non dignum arbitretur, ſed multi qui iuuideant.* § Simul ſpem, ſimul timorem iniicit: neque enim poteſt non ſperare, qui ſcit ſe dignum putari; neque non timere, qui putat ſibi inuideri. quamquam & in ipſa inuidia eſt te-

ſtimonium

ſtimonium uirtutis cuius eſſe inuidiam comitem dicunt. cum contra ignauis nemo ſoleat inuidere;ut eſt apud Plautum in Bacchidibus. PETIS *enim homo ex equeſtri loco, ſummum locum ciuitatis* .] Tamquam antitetha ponuntur haec: equeſtri loco, ſummum locum. Ac ſi dicat, petis plus, quam tibi uideatur conuenire: quod non ex ſummo, ſummum petas. Ex *equeſtri loco.*] Cuius pater eques fuerit, ipſe in ſenatum primus lectus ſit. ſic 1. orat. in Rull. Quem equeſtri ortum loco conſulem uidet; & quidem ſolus ex omnibus competitoribus,ut ait Aſcon. in argum. orat. in competit. & orat. pro Cn. Plancio. Mihi equitis Romani filio. SVMMVM *locum.*] Ideſt conſulatum. Honorum enim populi finis eſt conſulatus. Vt in orat. pro Cn. Plancio.Infra iterum, ſummum locum appellat conſulatum. ATQVE *ita ſummum, ut forti.*] Haec eſt inuidiae cauſſa. Ait enim Ariſt. lib. 2. Rhet. ſolere homines ei inuidere, qui ſi uoti compos fuerit, ac bene rem geſſerit,ipſi dedecus ſuſcipient. VT *forti homini, diſerto, innocenti,*] Habebit enim,ubi uirtutem ſuam oſtendat, ex ſententia Biantis: Magiſtratus uirum declarabit. NOLI *putare eos, qui ſunt eo honore uſi,non uidere.*] Etenim honorum gradus ſummis hominibus, & infimis ſunt pares, gloriae diſpares, itemque, Eſt in uirtute multis adſcenſus,ut is gloria maxime excellat,qui uirtute plurimum praeſtet.pro Cn. Plancio. TV CVM *idem.*] Idem dixit genere neutro. cum ante Eo honore dixerit, uidebatur ergo dicendum, Eundem. ſed Latini ſaepe ſic ſolent. Terent. in Hecy. act. 3. ſe. 1. Tot meas iniurias, quae nullo umquam patefecit loco.Cic.epiſt.9. lib. 1. fam. Tota uero interrogatio mea nihil habuit aliud,niſi reprehenſionem illius tribunatus; in quo omnia dicta ſunt libertate, animoq. maximo.& ep. 8. lib. 2. Nullis in alijs, niſi de reip. ſermonibus uerſatus ſum, quae nec poſſunt ſcribi, nec ſcribenda ſunt. EOS *uero, qui conſularibus familijs nati.*] Alterum genus inuidorum, eorum eſt, qui putant ſibi magis, quam Ciceroni,conſulatum deberi, quod ſint ex parentibus nati, qui ante geſſerint conſulatum. Verſatur autem praecipue inuidia in ijs, quae homines appetunt, & putant conuenire ſe habere. Ariſt. lib. 2. Rhet. CONSVLARIBVS *familijs*] In quibus conſulatus fuerit. orat. pro Cn. Plancio. Quaeſiſti utrum mihi putarem equitis R. filio, faciliorem fuiſſe ad adipiſcendos honores uiam, an futuram eſſe filio meo, qui eſſet familia conſulari. NISI *qui admodum te amant*] Recte hos excipit. nam, qui amat, laetatur commodis, & condolet incommodis eius, quem amat.ut Ariſt. lib. 2. Rhet. Inuidus uero contra prorſus facit. ETIAM *nouos homines.*] Cauſſa inuidiae in ijs eſt, ipſa honorum contentio. nam,quoniam homines cum competitoribus, & riualibus, & omnino eadem expetentibus,de honore contendunt, fit,ut ijs potiſſimum inuidere neceſſe ſit. Ariſt. NOVOS *homines praetorios.*] Quaſi dicat, qui tibi pares ſunt. nam inter hos etiam uiget inuidia: Cic. 2. de orat. Inuident homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent euolaſſe. & Ariſt. lib. 2. ubi de ſtomach. NISI *qui tuo beneficio iuncti.*] Vt propter beneficia te amare cogantur. Legitur autem, & Iuncti, & Vincti, & utrumque recte. Niſi rectius ſit Victi. IAM *in populo.*] Vno uerbo homines obſcuros complectitur, qui & ipſi inuideant. Mox de ijs, qui irati eſſe poſſint, agit. QVAM *multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati:*] Interpretantur non nulli, ab honoribus nouis, pro ab hominibus nouis, quibus honores darentur. ego ueram lectionem puto eſſe Ab hominibus nouis. nam & Honores pro hominibus durum eſt; & pro Hominibus, ſcribere Honoribus procliue fuit. Quae ſit autem horum annorum conſuetudo, mihi non eſt compertum; niſi dicat multos alienatos ab hominibus nouis, propter Marium, nonum hominem, & alios eius generis, qui ciuiles diſſenſiones excitarunt, & inſolenter ſe geſſerunt. & ſane homines in diuitijs, & potentia noui inſolentiores eſſe ſolent. Ariſt. lib. 2. Rhetoricorum. VENIRE *tibi in mentem certo ſcio.*] Hic interpungendum, & ſubſiſtendum, contra quam in multis codicibus eſt. Quod cum ita ſit, in principio huius ſententiae legēdum uidetur, Quam multi inuidi ſint. ESSE *etiam non nullos tibi iratos.*] Etſi enim monet Cic. lib. 2. off. ut aduertamus, ne, cum alios iuuare uelimus, alios offendamus, tamen ibidem oſtendit, cogi nos interdum, uel inuitos, aliquem offendere. De ijs iterum dicet, cum, quomodo placandi ſint, quos laeſerit, dum contra eos pro amico diceret, docebit. Quod uero multos laeſiſſet, dicit Dio lib. 38. Plurimos M. Cicero laeſerat, nec tantum apud eos, quibus profuerat, fauoris habebat, quantum eorum, quos offenderat, animos a ſe ab alienauerat. IAM *illud tu te circumſpicito.*] Tu ipſe animaduerte, me etiam nihil dicente. QVOD *ad Cn. Pompeij.*] Praecipue in ſuadenda lege Manilia, ut ſup. TE *dediſti.*] Mannuccij liber ſcriptus, item alter, quem ab homine mihi amiciſſimo, & praeſtanti ingenio, & doctrina praedito, Federico Cerruto accepi, Dedidiſti, habet. Quod tanto magis placet, quanto plus eſt Dedere, quam Dare. NVM *quos tibi putes ob eam cauſſam.*] Ipſemet. Cic. in fine orat. pro L. Manil. Tantum abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quaeſiſſe uidear, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, uobis non inutiles, ſuſcepiſſe. De ijs uidetur intellexiſſe ep. 2. lib. 1. ad Att. Summa hominum eſt opinio, tuos familiares, nobiles homines, aduerſarios honori noſtro fore. etiam Aſcon. Pedianus in arg. orat. in competit. dicit M. Craſſum & C. Caeſarem adiuuiſſe Catilinam, & Antonium, ut Ciceronem conſulatu deijcerent. NVM *quos tibi putes ob eam cauſſam eſſe amicos.*] Lege ſine interrogatione, & Amicos pro Inimicos explana, ſicut in ep. 5. lib. 1. Fidem pro Perfidia ponit Cic. & Terent. in Andria. act. 4. ſc. 6. Quam mihi ſit facile, atque utile: pro, difficile, & inutile: idq. comicum eſſe, dicit Donatus. QVAMOBREM *cum & ſummum locum.*] Epilogus utriuſque rei, quae petitionem difficilem faciunt, ut mox tradat, quibus rationibus omnis difficultas euincatur. Nam gratis nihil acquiritur. Epitectus cap. 15. Summam autem ſe adhibuiſſe diligentiam in omni munere candidatorio fungendo teſtatur ipſe Marcus ep. 1. ad Atticum.

QVINCTVS

ET petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia, beneficijs, & officijs, & uetuſtate, facilitate, ac iucunditate naturae parata eſſe oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quam in cetera uita. Quiſquis eſt enim, qui oſtendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen, qui ſunt amici ex cauſſa honeſtiore cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſſitudinis, his earum, & iucundum eſſe maxime poteſt. Deinde, ut quiſque optimus, ac maxime domeſticus, ut is amet, quiſque fideliſſimum eße te cupiat, ualde elaborandum puto. tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, poſtremo etiam ſeruitus. nam fere omnis ſermo ad forenſem famam a domeſticis emanat auctoribus.

EXPLANATIO

ET *petitio magiſtratuum.* ʒ Hic agere incipit tum de ijs, per quos, tum a quibus adepturus eſt conſulatum. De amicis nimirum, qui non ſuo ſuffragio ſolum, ſed & pro eo prenſandi opera, illum adiuturi ſunt. tum de populi uoluntate, qui ſuis ſuffragijs, honorem ipſum demandaturus eſt. ſed hoc poſterius. In priori igitur illud ſeruat, ut alios amicos, quos habeat conſeruandos, ac confirmandos dicat, alios comparandos. Atque in eis quidem, quos iam habet, id curandum, ut ſe ament, carumq. habeant. Tantoq. magis, quo ſunt coniunctiores. IN *duarum rationum.* ʒ Hoc nomen Ratio, in hoc libello uarias accipit ſignificationes, quae ſuo quaeque loco conſiderandae ſunt. ſicut in ep.1.& 2. ad Att. Vbi quinquies poſitum obſeruauimus. AMICORVM *ſtudia beneficijs, & officijs.* ʒ Perfecta amicitia, cum multis eſſe non poteſt, ut ait Ariſt. lib.8.de moribus. Cum igitur hic tam multos memoret, quos habere amicos oporteat, non de uera, & perfecta amicitia haec dicta fuerint, ſed de uulgari, aut mediocri. quae tamen ipſa etiam delectat, & prodeſt, ut ait Cic. in Laelio. cognoſcitur autem ex eo, quod dicit, parta eſſe debere haec amicorum ſtudia beneficijs, officijs &c. Nam cum amicitiae tres ſoleant eſſe cauſſae, honeſtas, iucunditas, utilitas, ut eſt apud eundem Ariſt. ea ſola uera eſt amicitia, cuius conciliatrix eſt uirtus, ut etiam Cic. dicit in Lael. At hic uidetur tangere reliquas duas cauſſas, utilitatem nimirum, & iucunditatem, propter quas etiam cum malis intercedere ſolet amicitia, licet huiuſmodi amicitia, ex ſimilitudine potius, quam proprie amicitiae dicantur. Idem Ariſt. lib.8.de moribus. Id quod non ignorauit Quinctus, cum dixit amicorum nomen in petitione latius patere, quam in cetera uita. huiuſmodi amicitias Cic. ipſe in ep.lib.primi ad Att. Ambitioſas, fucoſaſq. uocat. Quae ſunt in ſplendore forenſi, fructum domeſticum non habent. Quod uero de beneficijs, & facilitate dicit, quibus comparantur ſtudia amicorum, ſcripſit M. Cic. lib.2. offic. Beneuolentiam beneficijs capi maxime, & fama, & opinione earum uirtutum, quae pertinent ad manſuetudinem morum, ac facilitatem. PARTA *eſſe oportet.* ʒ ſic infra: Quamquam partis, & fundatis amicitijs, fretum ac munitum eſſe oportet. LATIVS, *patet.* ʒ plures complectitur, ad plures ſe effundit. ſic in 5. de finibus. Nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum. QVAM *in cetera uita.* ʒ In qua non eſt amici nomine ullus appellandus, niſi uarijs modis de eo periculum ſit factum; ex quo illud apud Ariſt. in eodem de moribus. & M.Cic. in Lael. Multos modios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiae munus expletum ſit. uide quiddam ſimile infra: In ceteris moleſtijs habet hoc tamen petitio commodi, ut poſſis honeſte, quod in cetera uita non queas, quoſcumque uelis adiungere ad amicltiam. QVISQVIS *eſt enim, qui oſtendat aliquid.* ʒ Ex ſignis etiam leuioribus, uult, ut quis amicus dicatur, licet ea ficta eſſe poſſint. Quamobrem illum paullo poſt monebit, ut caueat, ne facile omnibus credat. Atque huiuſmodi homines, quos dicit eum colere, aut domum ad illum uentitare, ſunt ij, quos deinde, ſalutatores, deductores, aſſectatores uocat. SED *tamen, qui ſunt amici ex cauſſa honeſtiore:* ʒ Paullatim in anguſtum contrahit amicitiae gradus. Nam primi aliquid tantum uoluntatis oſtendunt: ſecundi uero ſunt neceſſitudine etiam coniuncti: tertio loco ponuntur domeſtici, & uicini. Primis ſatis eſt tribuere, ut amicorum numero habeantur. Alteris curandum, ut iucundi ſimus. A tertijs petendum, ut nos ament, & honori noſtro maxime faueant. AMICI *ex cauſſa honeſtiore.* ʒ Amicitia ſocietas eſt quaedam. Ariſt. lib.9. de moribus. itaque in omni ſocietate, amicitia aliqua reperitur. Ariſt.lib.8. Vt igitur uariae ſunt ſocietatis cauſſae hominum inter homines, ſic uariae ſunt amicitiae. Nam & compotores, & colluſores, & uenatores, & philoſophi inter ſe amicos ſe eſſe dictitant. Alia igitur, alia honeſtior. bene ergo dixit honeſtiore cauſſa amicos eſſe, qui propter cognationem, quam qui propter ſalutationem tantum. SODALITATIS. ʒ Sodalitatis nomen hoc loco, non conſuetudinem, aut conuictum quendam uoluptatis cauſſa ſignificat, ſed collegium. ut Iuriſconſultus. De collegijs illicitis. Sodales ſunt, inquit, qui eiuſdem collegij ſunt. Sodalitates autem hae uidentur, uel ſacrorum, uel alicuius negotiationis cauſſa conſtitutae. Vt in eadem lege eſt. Has in ambitu, & comitijs plurimum ualuiſſe, in hoc ipſo apparebit, cum quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorum ſibi obligaſſe Ciceronem dicet. Atque ob id de ijs aliquando lex Licinia lata eſt, quae de ambitu erat, ut in orat. pro Cn. Plancio. AVT *alicuius neceſſitudinis.* ʒ Quae uis arcta ſanguinis, amicitiae, familiaritatis coniunctio, neceſſitudo dicitur. Vnde illud fluxit, Quocum mihi omnes neceſſitudines ſunt, ep.12. lib.13. Fam. & in orat. pro P. Sextio: M. Craſſus, quocum mihi

erant

erant omnes amicitiae neceſſitudines. Itaque in orat. pro Q. Ligario, ubi legitur, Haec ego noui, propter communes neceſſitudines, quae mihi ſunt cum L. Tuberone, pro Communes, recte repoſitum eſt, Omnes, ut eſt etiam in meo lib. ſcripto. HIS *carum, & iucundum eſſe.* § Amat Cic. haec duo nomina coniungere ad perfectam beneuolentiam exprimendam, ut ep. 9. libri primi ad finem. & ep. 2. & 10. lib. 2. & 10. lib. 3. Fam. ad finem. MAXIME *poteſt.* § In ſcriptis legimus Prodeſt: nec aliter legendum eſt, ut ſupra: Prodeſt quorum in locum peruenire uelis. DEINDE *ut quiſque optimus, ac maxime domeſticus.* § Hic complectitur maxime coniunctos, ac caros. Sed, quid optimo cum domeſtico? Corrigo igitur, & pro Optimo, repono Intimus, quo uerbo iſta ſumma coniunctio ſignificatur, & fere Intimus cum nomine domeſtico copulatur. ep. prima lib. 3. Eſt ex meis domeſticis, atque intimis familiaribus. ep. prima, lib. primi, Ab intimis, ac domeſticis Pompeij. QVISQVE *fideliſſimum eſſe te cupiat.* § Fideliſſimum procul dubio corruptum eſt. Aliqui emendarunt Fideliſſimus eſſe re cupiat. nempe iſte domeſticus. hoc non placet. Aliqui etiam ampliſſimum eſſe te cupiat. hoc melius, niſi malimus. honeſtiſſimum eſſe te cupiat, ut illud ep. 15. lib. 2. Fam. Caeſarem honeſtum eſſe cupio. TVM *ut tribules.* § Homines ex eadem tribu, a quibus amari laudabile erat, ut ſumma erat ignominia, in petitione, tribum ſuam non ferre. Cic. in Vatin. Scias te tribulium tuorum iudicio notatum, nec poſt Romam conditam, praeter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe. & paullo poſt: Si te uicini, ſi affines, ſi tribules, ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint. TVM *ut uicini, ut clientes.* § Si ſic legatur, haec pendent a uerbo Cupiat. Sed ſi expungatur illud, Tum, quod abeſt a ſcriptis, ſubaudiendum eſt, ſunt. Atque illud, Vt, erit expoſitio intimorum, ac domeſticorum. Atque haec planior uidetur lectio. POSTREMO *etiam ſeruitus.* § Sic habent omnes libri, quos uidi. ueram tamen correctionem puto, Serui tui. Nam Seruitus pro ſeruis nimis durum. NAM *fere omnis ſermo.* § Non fuit omittenda haec ratio, quia abſurdum uideri poſſet, ut in petitione, earum ſe ſeruis eſſe curaret. Eſt neceſſarium, inquit, nam ſerui de dominorum uita, ac moribus, diſſeminare ſermones ſolent, ex quibus bona, uel mala fama excitatur. A *domeſticis emanat auctoribus.* § Quippe quibus maxime creditur, quod omnium optime, nos cognitos habeant, ex quo illud emanauit prouerb. Domeſticus teſtis; de eo, qui facile noſſe, & cuius teſtimonio fides haberi poſſit. Sic enim uidetur interpretandum, licet de hoc in uarias ſententias ſcriptores diſcedant.

QVINCTVS

*D*EINDE *inſtituendi ſunt cuiuſcumque generis amici. ad ſpeciem hominis illuſtris, honore, ac nomine, qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis: ad iuſtitiam obtinendam magiſtratus; ex quibus maxime conſules, deinde tribuni plebis; ad conficiendum centurias, homines excellenti gratia. Qui tribuent centuriam, ut aliquod abs te beneficium, aut habeant, aut ut habeant ſperent, eos prorſus magnopere compara, & confirma. Nam per hos annos homines ambitioſi, uehementer omni ſtudio, atque opere laborarunt, ut poſſent a tribulibus ſuis, ea, quae peterent, impetrare. Hos tu homines, quibuſcumque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint, laborato.*

EXPLANATIO

DEINDE *inſtituendi ſunt.* § Ad amicos, quos habet, alios, atque alios, ex diuerſis hominum generibus, addendos dicit, eoſq. uarijs de cauſſis. Tria igitur hominum genera ponit, quorum alij illuſtres ſunt, licet priuati, alij magiſtratum gerunt; alij gratia excellunt. Illuſtres, dignitatem petitori afferunt; magiſtratus, ne fraus fiat, prouident. Gratioſi centurias conficiunt. haec eſt loci huius ſententia, ſed ita erant corrupta uerba, & interpunctiones perturbatae, ut elici commode non poſſet, niſi in eo ante alij laboraſſent. AD *ſpeciem, homines illuſtres.* § Ad ornatum quendam exteriorem comparandum. Sic loquitur M. Cic. tertia Verr. Forum, comitiumq. adornatum, ad ſpeciem magnifico ornatu. Cum his autem conſentiunt, illa quae dicuntur ad finem. Tota petitio cura, ut pompae plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis, ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem. HOMINES *illuſtres.* § Male in omnibus libris, legebatur, Hominis illuſtris, ſecundo caſu, Illuſtres honore ac nomine, qui magiſtratum geſſerint. id enim ualet honos; & ex illuſtri ſint familia. nam nomen pro familia ſaepe accipitur. SVFFRAGANDI *ſtudia non nauant.* § Non enim patitur eorum dignitas, ut pro quibusuis populum rogent, niſi magna cauſſa urgeat. Vt de Q. Metello Pio conſule dicitur, qui praetorijs comitijs petente Q. Calidio, pop. Romano ſupplicare non dubitauit, ut gratus in illum uideretur, Cuius lege Q. Metellus pater ab exſulio reuocatus eſſet. Cic. pro Plancio, & Val. Max. lib. 5. cap. 2. AD *iuſtitiam obtinendam.* § Duriuſcule dictum uidetur obtinere iuſtitiam, in ueteribus libris dicunt aliqui eſſe, Ad ius obtinendum. id ſi uerum eſt, non dubit, quin ita legendum ſit; ſin ſecus, idem cenſeo quod infra dixi, de reſtituenda gratia. Eſt autem ad iuſtitiam obtinendam, Ad impetrandum, ut iuſte omnia in comitijs, & ſuffragijs ferendis agantur, ne quid fraudis fiat. id uero magiſtratus praeſtare poterant, & praecipue conſules, qui centuriatis comitijs praeerant, & Tribuni etiam pleb. qui intercedendo poterant comitia dirimere. Nicol. Gruchius lib. 2. de comitijs. DEINDE *tribunos plebis.* § Et hic interpungendum eſt, & legendum Tribuni, nominandi caſu, non accuſandi. Nam pendent omnia a primo uerbo inſtituendi ſunt magiſtratus. S. Conſules, Tribuni plebis. Tum homines excellenti gratia. AD *conficiendum centurias*

turias

turi as homines excellenti gratia. § Hic deſinit tertium membrum, Homines excellenti gratia, hi ſunt, quos gratioſos in ſuffragijs uocat, Cic. ep.6. lib.2. fam. Conficere autem alicui centurias, eſt, efficere ut centuriae alicui in ſuffragijs faueant. ſic ep. 16. lib. 2. fam. Mitte ad lupum, ut is nobis eas centurias conficiat. QVI *tribuet centuriam.* § Et hic locus male ſe habet, nec medium adhuc certum nactus eſt. Qui tribuet, eſt in libris uulgatis. in ſcriptis, Qui abs te tribuniciam, aut centuriam. Cotrupte. ſed ſic emendandum. Qui abs te tribum iam, aut centuriam. item ſequentia non uno modo leguntur. ſed omnino male. ergo ex ſcriptis, ſic emendari poſſunt. Aut aliquod beneficium aliud habuerunt; aut ut habeant, ſperant, eos &c. Hoc nempe ſenſu, inter ceteros amicos, hos praecipue compara, & confirma, qui abs te beneficium aliquod acceperint, & in hoc maxime genere, in quo tu eos tibi cupis gratificari, ut, qui in ſuis petitionibus, olim aut tribum aliquam tributis comitijs, aut centuriam centuriatis, tua opera habuerint. AVT *ut habeant ſperant.* § In poſterum, ſi iam ante non habuerint. Nam & paullo poſt: Et ſpe reliquorum tuorum officiorum, & recentibus beneficijs &c. Nam cum alijs de cauſſis, ad ſuffragandi ſtudium ducuntur homines, Tum his duabus praecipue, beneficio, & ſpe. ut ipſemet dicet. ſed iam omnia ſubſcribam, pro ut legenda eſſe puto.

Deinde inſtituendi ſunt cuiuſcumque generis amici. Ad ſpeciem homines illuſtres honore, ac nomine. Qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis. Ad iuſtitiam obtinendam, Magiſtratus; ex quibus maxime conſules, deinde Tribuni plebis: ad conficiendum centurias, homines excellenti gratia. Qui abs te tribum iam, aut centuriam, aut aliquod beneficium aliud habuerunt, aut ut habeant ſperant, eos prorſus magnopere compara, & confirma. NAM *per hos annos homines ambitioſi.* § Ratio quaedam haec eſt, in qua ineſt argumentum a minori. ſi ambitioſi homines, uehementer laborarunt, ut a ſuis tribulibus impetrarent, quod peterent, quos uerisimile eſt ultro fauere debuiſſe. quanto magis laborandum eſt nobis, ut idem ab alienis hominibus illuſtribus, & gratioſis obtineamus? Per hos annos, inquit, quibus ambitus maxime ferueret, cum antea idem fieri non ſoleret. Hocq. ſignificatur in 2. Philip. Vbi eſt: Cum conſulatus petebatur, non rogabatur. VEHEMENTER *omni ſtudio.* § Sic uidetur dictum ſine copula, ut illud, Vehementer, Etiam atque etiam. OMNI *ſtudio atque opere.* § Aliquibus uidetur parum Latine dictum, Omni opere laborare. & opera mallent. eſt omnino uſitatius hoc. ſed neque illud damnandum, niſi forte male locutum Terentium putamus, cum dixit, Thais maximo te orabat opere, Eunuc. act. 5. ſc. 3. & Cic. ep. 7. lib. 13. Fam. Quantoq. opere; Aut aliud eſſe omni opere ſeiunctum, quam illa coniuncta, ſummopere, magnopere. Si quis tamen emendare cupiat opera, aut quod huic par eſt, ope, per me id faciat, licet Cic. ep. 14. lib. 14. ad Att. Omni ope, atque opera enitar. HOS *tu homines quibuſcumque.* § Concludit hanc partem, adiuncta breui cohortaciuncula. In his autem uerbis, ſi coniungamus hos homines cum uerbo, Laborato, erit modus loquendi non probandus. Aut igitur, Hi tu homines, legendum eſt. Aut aliquid deeſt, ueluti Nactus, aut quid ſimile. ut ſit. Hos tu homines nactus. Aut eſt genus locutionis, quod abſolutum dicitur, quo uſus eſt Terent. Cic. Virg. Vide Donatum in ſcen. 1. act. 3. Hecy. Ibi: Nam nos omnes, quibus eſt alicunde, aliquis obiectus labor, omne, quod eſt interea tempus, priuſquam id reſcitum eſt, lucro eſt. VT *ex animo, & illa ſumma uoluntate.* § Non ficte, non ſegniter agant, & illa, cum emphaſi, quae in huiuſmodi negotio deſideratur. SVMMA *uoluntate.* § Ep. 9. libri primi, umma Suoluntate ceſſerit, & egregia animi alacritate abfuerit.

QVINCTVS

QVOD ſi ſatis grati homines eſſent, haec omnia parata eſſe debebant, ſicut parata eße concerno. Nam hoc biennio, quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti: M. Fundanij, Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini, & horum in cauſſis ad te deferendis, quid nam eorum ſodales receperint, & confirmarint, ſcio, nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt, ut idem ab ijs, quod debent, exigas; ſaepe commonendo, rogando, confirmando, curando, ut intelligant, nullum tempus aliud ſe umquam habituros reſtituendae gratiae. Profecto homines, & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs, ad ſtudium ſeruandum excitabuntur. Et omnino, quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata eſt, quod cauſſarum defenſionibus adeptus es. Fac, ut plane ijs omnibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. Et, quemadmodum memini, quod nulla in re illis umquam moleſtus fuiſti, ſic cura, ut intelligant, omnia te, quae ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe.

EXPLANATIO

QVOD *ſi ſatis grati homines eßent.* § Confirmat ſpem fratris, quod eum munitum uidet ijs amicorum praeſidijs, quibus opus eſt. Tum monet, quid, & quomodo ab uno quoque exigat. HAEC *omnia.* § Scripti, Illa omnia. SI SATIS *grati homines.* § Haec in uniuerſum de omnibus hominibus dicuntur. Si uigeret in hominibus, grati animi uirtus. HAEC *iam parata eſſe debebant.* § Nam, quod ad te attinet, tu ea feciſti, cur ea tibi comparare poſſes. PARATA *eſſe concerno.* § Placuit quibuſdam mutare Concerno, in Confido. ego a uulgata lectione non recedo, quae eſt in ſcriptis. At Concerno non facile inuenias. penes Quinctum ſit huius uerbi defenſio, noſtrum non eſt mutare, quae ſcriptoris ſunt, ſed exponere. Quaſi non alia multa huiuſmodi uerba apud probatos ſcriptores habeantur. ne repetam illa, quae iam ſunt dicta ad uerbum,

Conſtu-

conſtuprarit. NAM *hoc biennio quattuor ſodalitates.*] Ratio, quod iam ſibi illa parauerit. HOC *biennio.*] Aſcon. orationem pro Cornelio dictam refert L. Cotta. L. Torquatio coſ. poſt annum, quam ſuperiores, ideſt poſt orationes pro Q. Gallio, M. Fundanio habitas. Qui duo anni praecedunt annum petitionis Ciceronis. AD *ambitionem gratioſiſſimorum.*] Qui in ambiendo plurimum gratia ualent. Ambitio hic, non improbata ambitio eſt, ſed ſimplex quoddam honorum ſtudium, quod eſſe in hominibus politicis ſolet. Cic. de ſe epiſt. 15. lib. 1. ad Att. Me ambitio quaedam ad honorum ſtudium duxit. Item ep. 27. lib. 2. fam. Ambitio noſtra, & uitae diſſimilitudo, non eſt paſſa uoluntates noſtras conglutinari. M. FVNDANII, *Q. Galli.*] De his orationibus uide fragmenta Ciceronis a Carolo Sigonio Romanae antiquitatis inſtauratore collecta. De ea pro Cornelio apud eundem Sigonium, & Aſconium Pedianum. Anno poſtquam praetor fuerat Cicero Cornelium defendit. CN. *Cornelii.*] Non Cn. ſed C. praenomen fuit Cornelij, & C. eſt in duobus ſcriptis. De oratione pro L. Coruino mentionem nullam uidi. Coruinus cognomen gentis Valeriae, Coruus autem primum cognominatus eſt Valerius ille, qui coruo fauente feliciter aduerſus Gallum pugnauit: de quo Liuius lib. 7. Itaque putarunt docti quidam eius etiam poſteros cognominandos eſſe coruos. ſed ſine cauſſa. Nam praeter quam quod innumera ſunt cognomina apud Romanos, ita inflexa, ut Rufinus, Marcellinus, Longinus, Paetinus, Criſpinus, a Rufo, Paeto, Marcello, Longo, Criſpo. Faſti ipſi conſulares, & Poetae etiam ſatis docent Coruinos, non coruos dictos eſſe illos, qui a Valerio Coruo originem duxerunt. Horat. Od. 11. lib. 3. Iuuenal. ſaty. 1. HORVM *in cauſſis ad te deferendis.*] Proprie locutus eſt. defert enim cauſſam litigator ad patronum. Recipit patronus, qui cauſſam defendendam ſuſcipit. Deferri etiam dicitur ad praetorem, qui iudicaturus eſt, ut ep. 58. lib. XIII. fam. RECEPERINT, *& confirmarint.*] Vt Recipere plus eſt, quam promittere, prout apparet ep. 8. lib. 5. fam. ubi eſt, Tibi promitto, ac recipio. & epiſt. 10. lib. 13. ſic uidebitur plus Confirmare, quam Recipere. tamen Cic. ep. 12. lib. 6. & 28. lib. 13. diuerſo ordine poſuit, Confirmauit, atque recepit. SCIO, *nam interfui.*] Optima ratio ad faciendam fidem. ut illa ep. 18. lib. 10. Ex ipſis cognoſcere potuiſti, qui omnibus rebus interfuerunt. QVARE *hoc tibi faciendum eſt.*] commonitio. QVOD *debent, exigas.*] Exigas, quia debent. Infra, Debent, quia tu defendiſti, illi promiſerunt. Ep. 1. ad Att. Illi ita uulgo negant, ut mihi ſe debere dicant. SAEPE *commonendo, rogando.*] Vide diligentis hominis officium. CONFIRMANDO.] In eo, quod promiſerunt. CVRANDO *ut intelligant.*] haec eſt ſententia, quam ſupra iterum uidimus, & paullo poſt etiam habetur. HABITVROS *reſtituendae gratiae.*] Video in non nullis impreſſis libris pro Reſtituendae, poſitum Referendae. quod ſi ex antiquis codicibus ſumptum eſt, admittendum cenſeo; ſin certo alicuius iudicio inuectum, reſtituendum in ſuum locum, Reſtituendae; non quin uſitatius illud ſit, ſed quia ſtandum eſt magis ſcriptoris iudicio, quam noſtro, qui fortaſſe uariandi cauſſa hanc formam dicendi innouauit, cum illa ſatis nota eſſent Referre, Reddere, Rependere. PROFECTO *homines, & ſpe reliquorum officiorum tuorum.*] Nam Publius Mimographus inquit, Beneficia plura recipit, qui ſcit reddere. ETIAM *recentibus.*] Etiam in omnibus legitur, ſed illud, Et, quod eſt in membro praecedenti, exigit alterum, Et: quod quia unius tantum uirgulae ſuperadiectione mutari in Etiam potuit, ſuſpicor, potius Et quam Etiam legendum. RECENTIBVS *beneficijs.*] Monet hic locus, ut obſeruemus aliud eſſe Officium, aliud Beneficium. Officium eius uidetur, qui antea obligatus, referendae gratiae cauſſa aliquid agit. Beneficium eius, qui benefaciendo alterum ſibi deuincit. Haec differentia uidetur obſeruata in ep. 7. lib. 1. famil. Noſtra defenſio dignitatis tuae, propter magnitudinem beneficij tui, fortaſſe pleriſque officij maiorem auctoritatem habere uideatur, quam ſententiae. Itidem ep. 23. lib. 10. Opto, ut mihi liceat, iam praeſenti pietate meorum officiorum, tua beneficia tibi facere iucundiora. & ſeparatim de utroque. ep. 5. lib. 5. ego ſi abs te ſumma officia deſiderem, & 7. lib. 13. Homines honeſtiſſimos ſummo beneficio, in perpetuum tibi, tuiſq. deuinxeris. Eadem etiam differentia ſupra agnoſcitur, ubi de amicorum ſtudijs agere incipit. AD STVDIVM *ſeruandum exercitabantur.*] Non audeo, quod quidam faciunt, temere receptam lectionem mutare. Seruare ſtudium, non uidetur hoc loco impropriе dictum. imo maxime conuenire, quia de illis loquitur, qui ante receperant ſe illi eſſe fauturos. eſt igitur tamquam Seruare fidem, & Seruare promiſſum; quare neſcio, cur in mentem alicui ueniat legere Nauandum ſtudium. EXCITABVNTVR.] Vt infra: Ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus. ET *omnino, quoniam eo genere amicitiarum.*] Nihil non aequum praecipio, nihil non antea prouiſum, acceſſiſti ad petendum, fretus amicorum ſtudiis, quibus in iudicio adfuiſti. Vtere ergo eorum opera, quam ad hoc praecipue tempus reſeruaſti. EO GENERE *amicitiarum.*] Sine amicorum ope, nemo auderet petere. Sed amicos non omnes eadem uia ſibi pariunt; Ciceronis amicitiae cauſſarum defenſionibus partae erant. Nam ſupra dixit, Quidquid es, ex hoc es. INITIATA *eſt.*] Sic in uno ſcripto, in duobus eſt Nunciata; corrupte. Alij emendarunt Munita. propius ad ſcripturam ueterem accedit Initiata. Quod uerbum licet ſaepius de ſacris dicatur, quid prohibet tamen ad cuiuſuis rei initium transferre? Muretus legit Innixa. Et haec fortaſſe germana eſt lectio. Nam & M. Tull. lib. & ep. 1. ad Att. In quo uno ambitio noſtra maxime nititur. QVOD *cauſſarum defenſionibus.*] Philipp. 7. Omne curriculum induſtriae meae in foro, in amicorum periculis propulſandis elaboratum eſt. Hinc honores ampliſſimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus. DESCRIPTVM, *& diſpoſitum.*] Diſtributum, ut unuſquiſque ſciat, quid ſibi faciendum ſit, de qua diſtributione, infra ſuo loco pluribus agetur. Deſcriptum, pro Diſtributum, ut infra. & Horat. in Poet. Deſcriptas ſeruare uices, Cic. ep. 10. lib. 16. fam. Italiae regiones deſcriptae ſunt. ET, *quemamodum memini quod*] Locus corruptus, & a M. Antonio Mureto ſic emendatus, Variarum lect. lib. 7 cap. 12. Nemini ulla in re umquam moleſtus fuiſti. Libri etiam ſcripti habent Nemini. AD *hoc tempus reſeruaſſe.*] Etſi officia meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare, qui contulit. ut in Laelio, Cic. Nec enim, ut idem

in eodem inquit, benefici, liberalesq. ſumus, ut exigamus gratiam, quod beneficium non feneramur; ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus. Tamen, quia beneficium dare, docere eſt reddere. ut P. in Mimis & ſine ijs mutuis officijs hominum ſocietas ſeruari non poſſet, ideo non iniquum eſt, cum egeas, ab eo petere, de quo benemeritus ſis, & ad illum excitandum, etiam fateri te ab eo aliquid tale aliquando exſpectaſſe. eoque magis, ſi, ut mox ſubdet, qui nobis obligati erunt, ita rogabuntur, quaſi ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur.

QVINCTVS

SED, *quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atque haec ſuffragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum eſt, quemadmodum cuique horum generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſſae putent, ſe ad ſtudium ſuffragationis dediße: nedum ij, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos, & intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini umquam fore. quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur.*

EXPLANATIO

SED, *quoniam tribus rebus homines.* Diuidit rationem parandae beneuolentiae, de qua ſupra confuſius egerat. & triplicem eam facit, aut in fructu praeteritorum, aut in ſpe futurorum, aut in animorum similitudine. Illud interim ſciendum, non eſſe eandem beneuolentiam, & amicitiam, licet amicitiae principium ſit beneuolentia; nec eoſdem beneuolos, & amicos. de quo uide Ariſt. lib. 8. & 9. de moribus. VEL *uoluntate.* Interpretatur, quid ſit animi adiunctione adduci ad ſuffragandi ſtudium. nempe uoluntate, quod non utilitate ulla moueatur; ſed libera quadam animi propenſione. ideoque hoc genus ſtudiorum uoluntarium deinceps uocatur. QVEMADMODVM *cuique horum genere ſit inſeruiendum.* Quomodo cum ſingulis agendum, ut eorum nobis ſtudium comparemus. Inſeruiendum dicit, quod genus quoddam ſit ſeruitutis, tam uarijs uoluntatibus, tam diuerſas ob cauſſas ſe accommodare. Cic. pro Murena. Huic inſeruias, huic te oſtentes oportet. & pro Cn. Plancio: Seruire populo. & in 1. Off. Gloriae cupiditatem, quae eadem eſt, quae & ambitio, eripere dixit libertatem. MINIMIS *beneficijs.* De prima ratione eum bene ſperare iubet. hoc argum. ſi alij leuioribus beneficijs ſibi perſuadent, obligaſſe ſibi homines, ut ſuffragari debeant, quanto magis tu, a quo grauiſſima ſunt beneficia profecta? uult tamen eum ita rogare, quaſi non gratiam repetat, ſed ut ſi ipse obligandus eſſet. MINIMIS *beneficijs.* dandis. AD *ſtudium ſuffragationis.* promerendum. NE *dum ij, quibus ſaluti fuiſti.* Argum. ordo petebat, ut diceret, nedum tu ſperare poſſis. ſed ad certiorem eius ſpem oſtendendam, inuertit, ac dixit. nedum homines, qui a te beneficium acceperunt, intelligant, quaſi rem nimis apertam, & claram. ſe ita tibi debere, ut non poſſint ſine ſumma infamia tibi deeſſe. QVIBVS *ſaluti fuiſti.* Quod eſt omnium, beneficium maximum. id uero cauſſarum defenſionibus conſecutus erat. ET *intelligant.* Etſi conſentiunt ſcripti cum impreſſis, qui habent, Et intelligant: tollenda tamen uidetur illa copula, Et. Verbum autem cum praecedentibus coniungendum: De quo alij iudicent. SI HOC *tuo tempore non ſatisfecerint.* Scripti amplius habent, Tibi non ſatisfecerint. quod placet. SE *probatos nemini* Quia ingrati habebuntur. Dixeris porro maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris. Pub. Mimogra. QVOD *cum ita ſit.* Vt non poſſint huiuſmodi homines honeſte tibi deeſſe, tamen, ad euitandam arrogantiam, rogandi ſunt; ne in mercedis potius, quam beneficij loco, quod petis, numerare uidearis. ut dicit Cic. ep. 6. lib. 2. fam. IN *eam opinionem adducendi* Ideſt, illis perſuadendum. VT *qui nobis adhuc obligati.* Beneficijs noſtris. IIS *uiciſſim nos obligari.* Vt non ſolum relatam nobis gratiam, ſed quaſi beneficio accepto, nos ijs obligatos etiam putemus. ut fiat quod ait Geta Terent. Adeo res redijt, ſi quis quid reddit, magna habenda eſt gratia.

QVINCTVS

QVI *autem ſpe tenentur, quod genus hominum multo ev diligentius, atque officioſius; ijs fac, ut propoſitum, ac paratum auxilium tuum eſſe uideatur. Denique, ut ſpectatorem te ſuorum officiorum intelligant eſſe diligentem, ut uidere te plane, atque animaduertere, quantum ab uno quoque proficiſcatur, appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium, quod agendis gratijs, accommodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudioſus eſſe uidebitur, ſignificanda erga illos pari uoluntate, adducenda amicitia in ſpem familiaritatis, & conſuetudinis, confirmari oportebit. atque in ijs omnibus generibus iudicato, & perpendito, quantum quiſque poſſit, ut ſcias, & quemadmodum cuique inſeruias, & quid a quoque exſpectes, & poſtules.*

EXPLA-

EXPLANATIO

QVi *autem ſpe tenentur.* § Secundum hominum genus, qui aliquid a nobis ſperant. Mvlto *eſt diligentius, atque officioſius.* § Quam ij, qui acceperunt beneficium. Recte ſane, dum enim aliquid cupiunt homines, & exſpectant, nihil non promittunt, nihil non ſe facturos eius cauſſa oſtendunt, a quo exſpectant. Vbi uero, quod optant, acceperunt, fit illud, quod aiunt, ſimul & miſertum eſt, & interijt gratia. Ideo Cic. lib. 2. de orat. Plus proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficij commemoratio. Iis *fac ut propoſitum, ac paratum auxilium.* § Vt, quo certius ſperabunt, eo diligentius laborent. Duo autem in hoc proponit, ut oſtendatur auxilium paratum, & ut ſpectator credatur, & exiſtimator eius, quod praeſtitum fuerit. Esse *uideatur.* § Hic eſt numerus, quo quia frequenter uſus eſt in clauſulis M. Cic. notatus eſt ab obtrectatoribus. iteratur infra, ut fratrem Ciceronis agnoſcas. Spectatorem *ſuorum officiorum.* § Sic incenduntur milites in pugna, qui ſeſe ſpectari a duce putant. Salluſt. in Catil. Quiſque hoſtem ferire, murum adſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat. & Liuius lib. 26. Teſtis, ſpectatorq. uirtutis, atque ignauiae cuiuſque adeſt Scipio. Et Caeſar lib. 1. Bel. Gal. Vti eos teſtes ſuae quiſque uirtutis haberet. Et lib. 1. Bel. ciuil. Sub oculis domini ſuam probare uirtutem ſtudebant. Vt *uidere te plane, atque animaduertere.* § Tum ut ſciant ſe non praeſtitiſſe operam homini inſcio: tum, ut non audeant fucum facere. ita paullo poſt, ut ipſi intelligant te uidere quid a quoque exſpectes. Item, Ijs ſignificato, te animaduertere. Tertivm *illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium.* § Eorum, qui nihil acceperunt, nihil exſpectant, ſed ſola uoluntate adducti nobis ſtudent. Hi quattuor rationibus confirmandi ſunt, gratiarum actione, ſermonum communicatione, paris animi ſignificatione, ſpe familiaritatis. Agendis *gratijs.* § De eo, quod ſua ſponte ante egerint. Accommodandis *ſermonibus* § ut de ijs rebus loquamur, quibus quiſque capi uidebitur. Ennius, amicum illum deſcribens, omnium horarum hominem, apud Aul. Gel. lib. 12. cap. 14. ait ſecunda loquens in tempore, commodus, &c. Stvdiosvs *eſſe uidebitur.* § Qui ſtudeat nobis, praeſtantia aliqua ductus, quae in nobis, puta eloquentiae, antiquitatis, aut alicuius rei ſimilis, de ea libenter cum eo agamus, ſtudio eius morem geramus. Significanda *erga illos pari uoluntate.* § Sic enim confirmatur amicitia, efficiturq. quod eſt in amicitia mutuum, cum par uoluntas accipitur, & redditur, ut eſt ep. 2. lib. 5. Fam. Quamquam hic non tam reddi, quam ſignificari oportere ait, quod hoc ad praeſens tempus ſatis eſſe uideatur. Addvcenda *amicitia in ſpem.* § Poteſt eſſe inter aliquos amicitia, non autem familiaritas. Iucundior tamen fit familiaritate amicitia. Cic. pro rege Deiot. Quo cum mihi amicitiam reſp. conciliauit, hoſpitium uoluntas utriuſque coniunxit, familiaritatem conſuetudo attulit. hic non diſſimulabo eſſe in ſcriptis, In ſpeciem. Quod non puto eſſe omnino reijciendum. nam in hac tota ratione, non tam res ipſa ſpectatur, quam ſpecies, & demonſtratio quaedam. ideo ante, Ad ſpeciem homines illuſtres. Atqve *in his omnibus generibus.* § Concluſio cum praecepto, quomodo cum tam uarijs amicorum generibus agendum ſit. Ivdicato, *& perpendito.* § Ordo uidetur exigere, ut prius perpendamus, deinde iudicemus. ſed defendi ſic poteſt, ut iudicemus, quid quiſque poſſit, tum perpendamus, & conſideremus quantum illud ſit, multum ne, an parum petitioni noſtrae conducat. Niſi forte dicamus ea eſſe tamquam ſynonima, ut in 3. de orat. Non arte aliqua perpenditur, ſed quoddam quaſi naturali ſenſu iudicatur. Qvemadmodvm *cuique inſeruias.* § Neque enim omnibus pari ſtudio inſeruiendum eſt. Sed quod iubet Cic. primo offic. ut in ſuſcipienda actione animaduertatur, quanta illa res ſit, quam efficere uelimus, ne ue minor, ne ue maior cura, & opera ſuſcipiatur, quam cauſſa poſtulet. Sic petitionis noſtrae adiutoribus, pro cuiuſque merito ita tribuere, atque inſeruire aequum eſt. Postvles *& exſpectes.* § Poſtulare, & exſpectare poſſis; exſpectare quod ab eis ſponte fiat, poſtulare quod ipſe exigas M. Cic. ep. 5. lib. 2. A te hoc ciuitas, uel omnes potius gentes, non exſpectant ſolum, ſed etiam poſtulant.

QVINCTVS

SVnt *enim quidam homines in ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi: ſunt diligentes, & copioſi, qui, etiam ſi antea non ſtuduerunt huic gratiae, tamen ex tempore elaborare, eius cauſſa cui debent, aut uolunt, facile poſſunt. His hominum generibus ſic inſeruiendum eſt, ut ipſi intelligant, te uidere, quid a quoque exſpectes; ſentire, quid accipias; meminiſſe, quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil poſſunt, aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. Hos internoſcas: & uideto, ne, ſpe in aliquo maiore poſita, praeſidij parum comparetur.*

EXPLANATIO

SVnt *enim quidam.* § Ratio, cur iudicandum ſit, quantum quiſque poſſit, cum diſtinctione duorum generum hominum. In *ſuis ciuitatibus & municipijs;* § Ciuitas nomen generale, ad omnes hominum coetus iure ſociatos; ut M. Cic. lib. 6. de rep. Municipium uero ſpecies ciuitatis, proprio quodam iure affecta, de quo dicetur. Sic loquitur etiam in orat. pro Murena: Grauiter homines honeſti, atque in ſuis ciuita-

 tibus,

tibus, & municipijs gratioſi tulerunt. SVNT *diligentes, & copioſi,* ʒ Qui diligentia, & copiis ualent. Copiae, & diuitias ſignificant, ut in Lael. Opibus, & copijs praeditus. & quantumcumque ualemus auctoritate, & gratia, ep. 2. lib. 4. ad Att. Hinc Copioſus. ANTEA *non ſtuduerunt huic gratiae.* ʒ Prenſandi, petendi, in quo praecipue laboratur de retinenda, & acquirenda hominum graria. Ex *tempore elaborare.* ʒ Repente ad id aggredi, quod antea non fecerint. CVI *debent, aut uolunt.* ʒ Liber ſcriptus, Debent ac uolunt; ut illud ep. 75. lib. 13. Cuius cauſſa omnia tum cupio, tum mehercule etiam debeo; neque tamen τὸ Aut reprobandum, quod poſſit quis non debere, & tamen uelle. CVI *debent, aut uolunt.* ʒ Velle, cum caſu dandi, pro fauere, bene cupere. ut Cic. pro Cn. Plancio: Filio meo omnia malo, quam mihi. ſic uerbum cupio. Terent. in Andria act. 5. ſc. 4. Vel quod ipſi cupio Glycerio. IIS *hominum generibus.* ʒ Quorum alij gratioſi, alij diligentes ſunt &c. VT *ipſi intelligant.* ʒ Ita cum illis agas, ut poſſint intelligere. TE *uidere quid a quoque.* ʒ Dilucida, & expedita diſtributio; Videre futura, ideo exſpectes; ſentire praeſentia, ideo accipias; meminiſſe praeterita, ideo acceperis. Si intelligent te uidere, quid exſpectes, non licebit illis eſſe negligentibus; ſi ſentire, quod accipias, non ſe operam perdere cognoſcent; ſi meminiſſe, quod acceperis, laetabuntur officio, quod tibi homini memori praeſtiterint. SVNT *autem alij.* ʒ Diuerſum a ſuperioribus genus. AVT *nihil poſſunt.* ʒ Auctoritate & gratia, apud tribules. opponitur ad illud, In ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi. AVT *etiam odio ſunt.* ʒ Qui obeſſe potius poſſint, quam prodeſſe. ſi quis, odio illorum, petitori, cui ipſi faueant, aduerſetur. NEC *habent tantum animi, aut facultatis.* ʒ Ad illud ex tempore laborare facile poſſunt. Itaque homines nullius pretii eſſe prorſus oſtendit, qui nec poſſint, nec uelint quidem, aut audeant pro amico eniti, & periclitari. HOS *internoſcas.* Bene Internoſcas; quaſi malos a bonis. id enim ualet. in lib. de amicitia ad finem. Secerni blandus amicus a uero, & internoſci poteſt adhibita diligentia. ET *uideto &c.* ʒ Variauit modum. nam cum Internoſcas modo coniunctiuo dixiſſet, mox Videto imperando dixit. etſi autem uterq. modus idem ſignificat, uim tamen maiorem habet imperatiuus, quam coniunctiuus. Videto igitur cum dicit, legem quandam praeſcribit, ac ualde attentum facit fratrem, ad eam obſeruandam. NE *ſpe in aliquo maiore.* ʒ Maiore quam ponenda eſſet. PARVM *praeſidij.* ʒ Quaeſiuit ornatum ex contrarijs. Multum ſpei, parum praeſidii, fiet enim, quod prouerbio dicitur, Scipioni arundineo inniti, eritq. praeſidium ficulnum, ut uulgo fertur.

QVINCTVS

ET quamquam partis, & fundatis amicitijs fretum, ac munitum eſſe oporteret, tamen in ipſa petitione amicitiae permultae, ac perutiles comparantur. nam in ceteris moleſtijs, habet hoc tamen petitio commodi, ut poſſis honeſte, quod in cetera uita non queas, quoſcumque uelis adiungere ad amicitiam: quibus cum ſi alio tempore agas, ut te utantur, abſurde facere uideare: in petitione autem, niſi id agas, & cum multis, & diligenter, nullus petitor eſſe uideare.

EXPLANATIO

ET *quamquam partis.* ʒ Meminerimus agi in hoc loco de ea parte petitionis, quae poſita eſt in amicorum ſtudiis, quae parta iam eſſe oportere dixit. iccirco tranſiturus ad eas amicitias, quae in ipſa petitione comparari poſſunt, breuiter repetit: Quod de partis iam dictum eſt. PARTIS, *& fundatis.* ʒ Prius partis, deinde fundatis, ideſt firmatis, & ſtabilitis, quae amicitiae omnium optimae ſunt. OPORTERET. ʒ libri ſcripti habent Oportet, modo indicatiuo, quod placet. IN *ipſa petitione.* ʒ Cum utendum eſt ſtudijs amicorum, tum tamen noui amici acquiruntur. NAM *in ceteris moleſtijs, habet hoc commodi.* ʒ Venuſta oratio, ex contrarijs, ut ep. 9. lib. 1. fam. In moleſtia gaudeo, & 21. lib. 15. In ea uoluptate hunc accepi dolorem. QVOD *in cetera uita.* ʒ In ceteris uitae partibus, aut ceteris obeundis muneribus, ut ſupra. Latius patet, quam in cetera uita. QVOSCVMQVE *uelis.* ʒ Dum prenſando ab iis petis, iis te uiciſſim offers. ADIVNGERE *ad amicitiam.* ʒ ſic loquitur paullo poſt: Homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam. VT *te utantur.* ʒ Vt te amicum habeant, ut tibi familiares eſſe uelint. ALIO *tempore.* ʒ Tanta uis eſt & loci, & temporis: Cic. 1. off. ABSVRDE ʒ Nam inepta, & impudens eſt ſui uenditatio, & ſuſpecta etiam eſſe ſaepe ſolet. Quare & Pythagoras dixit, Ne cui uis dexteram inieceris, & Iſocrates ad Daemonicum, Tarde fias amicus. NVLLVS *petitor.* ʒ Nullius pretii. ſic ep. 3. lib. Nullus imperator fuit. liber Aldi non habet Eſſe.

QVINCTVS

EGO autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorum ſit adiunctus, a quo non facile, ſi contenderis, impetrare poſſis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, & ſibi ut debeas: modo intelligat te magni aeſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere; fore ex eo non breuem, & ſuffragatoriam, ſed firmam, & perpetuam amicitiam: nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis ſit, qui hoc tempus, ſibi oblatum amicitiae tecum conſtituendae pratermittat; praeſertim cum id tibi caſus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda ſit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint.

EXPLA-

EXPLANATIO

EGo *tibi hoc.* § Suadet a facilitate, & ſatis fidenter, ego tibi confirmo. NISI *ſi aliqua.* § Recte hi excipiuntur, quos ueriſimile eſt, neceſſarijs ſuis potius, quam alijs fauturos. Itaque ſtultum eſt de his ſperare. NISI *ſi.* § Terentianum eſt, ut in Andria, Niſi ſi, id eſt, quod ſuſpicor. SI *contenderis.* § Diligenter egeris, uehementer petieris. VT *ſuo beneficio.* § ſuo ſuffragio tibi praeſtito. SE *ut ames, ſibi ut debeas.* § Quis enim non cupiat a ſummo uiro amari, eundemq. ſibi habere deuinctum? MODO *intelligat.* § Scripti habent Modo ut. TE *magni aeſtimare.* § Amicitiam illorum ſcilicet. bene autem addit, Has cautiones, ut ſciat, quomodo agendum. Nam quis uelit beneficium ſuum profundere, ac perdere? EX *animo agere.* § A ſuperiori, Te, repetendum. ex animo agere, non ſimulare, quod tali tempore fere fit. BENE *ſe ponere.* § Apud hominem gratum collocare beneficium. ſic infra, Apud quos optime poni arbitraretur. Cic. ep. 55. lib. 13. Quam bene poſiturus ſis ſtudium tuum. idem ualet Praeclare ponere. NON *fore ex eo breuem, & ſuffragatoriam.* § Qualis ſolet eſſe inter eos, qui ſuffragiorum cauſſa tantum amici facti ſunt. Huiuſmodi amicitiae temporariae appellantur, apud Senecam, ep. 9. lib. primi. NEMO *erit.* § Non ſolum dicit impetraturum Ciceronem facile, quod petet; ſed homines ipſos eam occaſionem libentiſſime amplexuros, ut cum Cicerone amicitiam conſtituant. IN *quomodo aliquid uirtutis ſit.* § Nam, cum eadem in te ſit, facile contrahet amicitiam uirtus, ut Cic. in Lael. Si qua ſignificatio uirtutis eluceat, ad quam ſe ſimilis animus applicet, & adiungat. AMICITIAE *tecum conſtituendae.* § Id eſt, conciliandae. ſic locutus aliquando eſt M. Tul. lib. 2. de Finibus. Si utilitas amicitiam conſtituet. Hic noſter iterum: Quoniam de amicitijs conſtituendis. PRAESERTIM *cum id tibi.* § Vnus ſcriptus liber habet Cum hic tibi caſus. quod non aeque placet. VTI *tecum petant.* § Videtur illud Vti diſiungendum, & legendum Vt ij, ut ſit ad quod reſpondeat τὸ Quorum. id quod etiam uidit M. Antonius Muretus. QVORVM *amicitia aut contemnenda, aut fugienda.* § Duo dicit contra duos competitores. Alterum in Antonium, alterum in Catilinam. Sic M. Cic. in orat. in toga candida, quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot ciues trucidauit, aut clientem, qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit ſe iudicio aequo certare poſſe? Contemnenda igitur, ad alterius ſordes; Fugienda, ad alterius ſcelera refertur. QVOD *ego te hortor.* § Facere ſcilicet. Niſi uelimus ſic dictum, ut illud, Quod te oro, in prima orat. in Catil. Certe eſt, Quod te iam dudum hortor. NON *modo non aſſequi, ſed ne incipere.* § Id eſt, tentare, quod minus eſt. Incipere autem proprie dicimus, Magna. Donatus in Terent.

QVINCTVS

*N*AM *quid incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam. quos per ſe ſuo nomine appellare non poſſit? Mihi quidem ſtultius nihil uidetur, quam exiſtimare eum ſtudioſum tui, quem non noris. Eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo, quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus meritis, honore afficiant. Namque, ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cum infamia, nullis amicis ſaeptus, hominum plurimorum ſtudio, atque omnium bona exiſtimatione munitum praecurrat, ſine magna culpa negligentiae fieri non poteſt.*

EXPLANATIO

NAM *quid incipiat Antonius.* § Excurrit ad probandum quod propoſuit, facilius eſſe Ciceroni, quam competitoribus, amicos adiungere. &, cum de duobus propoſuerit, de uno tantum probat, ut, quod in altero ſit probatum, facilius in altero credatur. Nam ſi nihil poterit ille, cuius amicitia contemnenda, multo minus ille, cuius etiam fugienda. PER *ſe ſuo nomine appellare.* § Amicitiae initium, cognitio: cognitionis ſignum, appellatio proprij nominis. Per ſe autem dicit, quia multi in petendo utebantur nomenclatoribus. licet lex eſſet, quae candidatos uti nomenclatoribus uetatet. ut dicit Plutarch. in Catone Minore. quam Cato unus aliquando ſeruauit, ut idem inquit. ſed non eſſe ſemper ſeruatam docet Cic. in orat. pro L. Murena: Quid? quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis, ac decipis. Nam, ſi nomine appellari abs te ciues tuos honeſtum eſt, turpe eſt eos notiores eſſe ſeruo tuo, quam tibi. de hoc intelligit Horat. ep. 6. Mercemur ſeruum, qui dictet nomina. Valet autem ad beneuolentiam conciliandam, ſuo nomine ciues appellare. in quo commendatur Themiſtocles, Cyrus, alij. uide Val. Max. Ideo infra de populari ratione dicit, Primum, id quod facis, ut homines noris, ſignifica. QVEM *ſtudioſum tui.* § Enallage perſonae. cum de Antonio loquatur, ad Ciceronem ſermonem accommodat. quod eleganter factum eſt. MIHI *quidem nihil.* § Homines enim, cum alicui inſeruiunt, ne operam uideantur perdere, ſe cognoſci ab ijs cupiunt, quibus inſeruiunt, ſicuti & qui ulciſcuntur, ſciri uolunt ab ijs, quibus moleſtiam exhibuerunt, qui ſint. Ariſt. lib. 2 Rhet. TVI § Secunda perſona pro tertia. Vt Terent. And. ſce. 1. Nam ſi illum obiurges. EXIMIAM *quandam.* § Si qui ſunt, quibus homines etiam ignoti, & nullis beneficijs affecti, operam nauent, honoribus eorum ſtudeant, ij ſunt, in quibus eſt ſingularis aliqua dignitas, & de quibus eſt eximia quaedam opinio, ut cum Scipio, & Marius abſentes, conſules creati ſunt; ut cum alij etiam inuiti. Haec igitur cum in Antonio non ſint, & cum ille homines non norit, ad ſuam amicitiam inuitare neminem poterit. NVLLIS *ſuffragantibus*

tibus

tibus meritis. § Cuius merita nulla exſtent,quibus adducti homines illi ſuffragentur. NAMQVE *ut homo iners.* § Cum talis igitur ſit Antonius, turpe eſſet te ab eo uinci. prout glorioſum eſt ab inimico praeſtanti ſuperari. Haec coniunctio Namque non uidetur conuenire. Alij, Vt quidem, legunt. Mihi placeret, Itaque INERS § ſine arte. Cum contra Cicero eloquentiam haberet. SINE *officio.* § Minime officioſus. Qualem facile agnoſcas in epiſtola M.Tullii ad illum, quae eſt 5.li.5. Fam. CVM *infamia.* § Propter eas cauſſas, quas iam expoſuit. NVLLIS *amicis ſaeptus.* § Qui expleant, quod illi deeſt. Parum igitur timendum ab eo, qui & ipſe infamis ſit; & nullos amicos habeat. ut ep. prima ad Att. Qui ſic inopes ab amicis & ab exiſtimatione ſunt. SAEPTVM, *& munitum amicis.* § Translationes, & pulchrae, & frequentes. HOMINVM *plurimorum.* § Libri ſcripti, & aliqui ex impreſſis legunt Hominem. quod probo. Vt mutuo ſibi reſpondeat. Homo ſaeptus, Hominem munitum. ſicuti & illa. Nullis amicis, & Plurimorum ſtudio. Item illa, Cum infamia, & Omnium bona exiſtimatione. PRAECVRRAT. § ſuperet in petitione. Translatio a curſoribus, ſicuti. Tuorum honorum curſus cui ſuſpectus umquam fuit? ep.2.lib.3. Fam. & ep.1. ad Att. Vides in quo curſu ſumus. SINE *culpa negligentiae.* § Non illum plus te ualuiſſe, ſed te illo negligentiorem fuiſſe dicerent.

QVINCTVS

QVAMOBREM omnes centurias, multis, & uarijs amicitijs, cura ut confirmatas habeas. & primum, id quod ante oculos eſt, ſenatores, equites Romanos: ceterorum hominum, nauos homines, & gratioſos complectere. Multi homines urbani, & induſtrij, multi libertini gratioſi, in foro namque uerſantur, quos per te, quos per communes amicos poteris ſumere. Cura, ut tui cupidi ſint. elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio te afficere oſtendito. Deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum; ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquam multitudinem facile tenebis.

EXPLANATIO

QVAMOBREM *omnes centurias.* § Adiungendos eſſe amicos in uniuerſum oſtendit, & quomodo fieret, docuit. Nunc de ſingulis ordinibus diſtincte. Et primum de iis, qui in urbe; tum de ijs, qui extra. In urbe igitur, complectendi ſenatores, equites, ceteriq. gratioſi. tum principes collegiorum, & pagorum. OMNES *centurias.* § Quia conſulatus, ut & reliqui magiſtratus maiores, comitijs centuriatis, id eſt maioribus, creabantur, ideo centuriarum fit mentio. Nam, cum populus Romanus uniuerſus a Seruio Tullio rege, in ſex claſſes diſtributus eſſet; ut eſt apud Liuium lib.1. claſſes autem in centum, & nonaginta tres centurias, cenſu, & aetate diſtinctas; ſinguli ciues ita ſuffragia ferebant, ut, quem cuiuſque centuriae ciues plures conſulem feciſſent, is ab ea centuria factus diceretur. Singularum autem centuriarum ſuffragia, pro uno ſuffragio habebantur. &, licet nomen centuriae a centum ductum ſit, tamen cum ſingulae claſſes ex cenſu cuiuſque certum haberent numerum centuriarum, licet longe plures, aut pauciores numero eſſent ciues in una quaque claſſe, quam ferret iuſtus numerus centuriarum, non tamen eorum ſuffragia plura ducebantur, quam numerus centuriarum, quae in ipſa claſſe eſſent. itaque, ut dixi, una centuria unum erat ſuffragium, ſicuti & tributis comitijs, uni tribui, unum ſuffragium erat conceſſum. Dionyſius Halicarnaſeus, Antiquit. Rom. lib.4. CONFIRMATAS *habeas.* § Ad tui ſtudium; Confirmatas autem dicit, quaſi, quae per illum iam eſſent paratae; amicorum ſtudis eſſent confirmandae. ſupra, Eos prorſus magnopere compara, & confirma. PRIMVM *id quod ante oculos.* § Tangit tres ordines praecipuos ciuium Romanorum; Senatorium, Equeſtrem, Plebeium: Primum Senatores ponit, quia ordo ille ampliſſimus, ac ſummus in urbe erat. Ideoq. dicit, Ante oculos eſt. Tum Equites. Demum ceteros homines ex plebe. CETERORVM *hominum.* § Et ſi omnes libri ſic habent, tamen ſuſpicor legendum Ceterorum ordinum. Nam illa repetitio Ceterorum hominum, Nauos homine, inſulſa eſt. Neque nouum uideatur, cum dixerimus tres fuiſſe ordines Romae, poſitis duobus, in tertio dicere Ceterorum ordinum. Si quidem in ipſa plebe, non unus erat hominum ordo, id eſt, gradus, ſeu condicio, ſed plures. In antiquis monumentis appellatur ordo ſcribarum, ordo praeconum, & uiatorum, itemq. alij. Denique ſic locutus eſt Cicero pro Rabirio perduel. reo: Quid de Equitibus Romanis dicemus, qui tum una cum ſenatu ſalutem reip. defenderunt? Quid de tribunis aerarijs, ceterorumq. ordinum hominibus? & pro lege Manilia: Publicani ſuas rationes, & copias in eam prouinciam contulerunt, deinde ceteris ex ordinibus, homines naui, & induſtrij. Haec cum iampridem ſcripſiſſem, uidi ſic etiam a Lambino emendatum. NAVOS *homines, & gratioſos.* § non quoſuis, ſed nauos, id eſt induſtrios, & gratioſos, qui gratia ualeant. Nauos. alias, Gnauos. Vide Feſtum. COMPLECTERE. § Mirus eſt in uariando. *Complectere.* ad amicitiam adiunge. ſume. habe. MVLTI *homines urbani.* § Alias homines urbani ſunt culti, elegantes, politici. hic homines de plebe urbana, quales mercatores, artifices, libertini, & ſimiles, qui in tribubus urbanis ſuffragium ferebant, quae erant minus honeſtae, quam ruſticae. Plin. lib. 18. cap.3. De his Liuius lib.9. Q.Fabius omnem forenſem turbam excretam in quattuor tribus coniecit, urbanaſq. eas appellauit. In has etiam aliquando libertini redacti ſunt. ut epitoma 20. Liuij. MVLTI *libertini.* § Et ſi non optimum ius in ciuitate habebant: Vt qui in quattuor tribub. urbanis cenſerentur, quod fruſtra in ruſticas migrare ſaepe tentaſſent; tamen ſi qui eſſent gratioſi & induſtrij, ij poterant prodeſſe. IN *foro namque uerſantur.* § Vt ſcribae, mercatores, inſtitutores, argentarij, magiſtratuum apparitores. De quibus uide Carolum

Sigon.

Sigon. lib. 2. de iure ciuium Romanorum. NAMQVE. ʒ Omnes impreſſi ita habent. Scriptus, Nauiq. Quod non dubitandum eſt, quin rectum ſit. QVOS *per te.* ʒ ſine alterius opera. PER *communes amicos.* ʒ Vt per Atticum iam alios conciliare ſibi ſtuduit, ad quem ſunt illa lib. primo, epiſtola prima: Illam manum tu mihi cura, ut praeſtes. & ep. 2. Ad eorum uoluntatem mihi conciliandum maximo te mihi uſui fore uideo. PER *communes amicos.* ʒ Sic loquitur Cicero ep. 2. lib. 5. fam. CVRA *ut tui cupidi ſint.* ʒ Supra: Si adduxeris, ut ij qui uolunt, cupiant. APPETITO ʒ ſtudioſe petito. idq. per te: infra etiam, Cognoſcas, appetas, confirmes. ALLEGATO. ʒ Miſſis communibus amicis. ſupra, Rogandi ſunt diligenter, & ad eos allegandum. SVMMO *beneficio te afficere oſtendito.* ʒ Eos ſcilicet. quod non poſitum, tamen eſt intelligendum. eſt uero amphibologia, quae per paſſiuum tollitur, ideſt te ab ijs affici, ut docet Quinctil. lib. 7. cap. 10. Itaque etiam hoc loco Afficit legit Lambinus. Haec ſententia infra, Cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. DEINDE *habe oratores urbis totius.* ʒ Haec lectio primo adſpectu plauſibilis uidetur, quia oratorum maxima eſſet gratia in urbe. Verum, quia agit hoc loco Quinctus de uarijs ciuium ordinibus, atque infirmorum quidem, Oratorum autem nomen, non ordinem certum ſignificat, ſed peritiam quandam dicendi, quae in ſummis, infimiſq. hominibus aeque eſſe poteſt: Ideo & uerbum illud Oratores, mihi ſemper fuit ſuſpectum, & non poſſum non probare correctionem illorum, qui, Habeto rationem urbis totius, legunt. Nam, cum antea Quinctus locutus ſit per tempus futurum, Appetito, allegato, oſtendito, etiam ueriſimile eſt dixiſſe Habeto. Facillimum autem fuit librario, ex Habeto rationem, facere Habe oratores. Praeterea, ratio etiam id perſuadet. Vt, cum, de plebe agens, primum eos, qui in foro uerſantur, poſuerit, paullatim, ſe ad alias urbis partes extendat, pro ut demum etiam extra urbem egreditur. ſed illud addendum, ut legamus, Etiam collegiorum ſecundo caſu, & iungamus cum eo Omnium. deinde ſubdamus Pagorum; uicinitatum per aſyntheton. COLLEGIORVM *omnium.* ʒ De collegijs dictum ſupra. PAGORVM. ʒ Pagi erant caſtella quaedam in locis editis, quo ſe agreſtes homines, ubi incurſiones ſubitae hoſtium fierent, recipiebant, a Ser. Tullio in agro Romano conſtituti, ut Dionyſ. Halicar. lib. 4. Eorum incolae, pagani dicti, in plebe urbana numerabantur, quia in urbanis tribubus conſerentur. De ijs M. Tullius in orat. pro domo ſua: Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, quoniam plebi quoque urbanae maiores noſtri conuenticula, & quaſi concilia quaedam eſſe uoluerunt. VICINITATVM. ʒ Locorum uicinorum. M. Cic. orat. pro Sex. Roſcio. & pro A. Cluentio: Non ſolum municipij, ſed etiam regionis illius, & uicinitatis facile princeps. Ex *ijs principes.* ʒ Si ad ordines ſuperiores referas, uiros primarios intellige. Si ad collegia, & pagos, accipiendum eſt de pagorum, & collegiorum magiſtris, qui ſic dicti ſunt, quia magis ceteris poſſent. Feſt. Pomp. Ex *ijs principes.* ʒ Facta enim principum, plerique ſtudioſe imitantur. M. Cic. 1. offic. & lib. 3. de legibus. Permulti imitatores principum exſiſtunt. Hinc Mobile mutatur ſemper cum principe uulgus, Claudianus. de 4. conſulatu Honor.

QVINCTVS

POSTEA *totam Italiam, fac ut in animo, ac memoria diſtributam, comprehenſamq. habeas, ne quod municipium, coloniam, praefecturam, locum denique Italiae, ne quem eſſe patiare, in quo non habeas firmamenti, quod ſatis eſſe poſſit. Perquiras etiam, & inueſtiges homines ex omni regione, eoſque cognoſcas, appetas, confirmes, cures, ut in ſuis ciuitatibus, tibi aliquos petant, & tua cauſſa quaſi candidati ſint. Volent te amicum ſi ſuam a te amicitiam expeti uidebunt. Id ut intelligant, oratione, quae ad rationem pertinet, conſequere.*

EXPLANATIO

EGREDITVR iam ex urbe, & agro Romano, & uniuerſas Italiae partes, quae ius ſuffragij habent, pro ut & in ciuitate fecit, complectitur. iubetque, ut eas in animo comprehenſas habeat. Tum ut perquirat, & confirmet homines, qui ſibi faueant. Facileq. id illum poſſe, ſi apta ad id oratione utatur. POSTEA *totam Italiam.* ʒ Ius ciuitatis R. toti aliquando Italiae, ideſt municipijs, colonijs, praefecturis, foederatis ciuitatibus, foris, conciliabulis, uarijs temporibus, uarijsq. legibus, datum eſt. Vt probat pluribus Car. Sigon. in lib. de antiq. iure Italiae. IN *animo, ac memoria.* ʒ In animo diſtributam. in memoria comprehenſam. licet comprehendere animo, & memoria apud M. Ciceronem ſaepe ſit. NE *quod municipium.* ʒ Quod uno uerbo dixit, nunc per partes diſtribuit. Nomina ciuitatum Italiae ex iure ducta, ſunt, municipia, coloniae, praefecturae, foederata opida, fora, conciliabula. Sig. lib. 2. de iure Ital. ſed tangit tria tantum prima, quia illa maiora ſunt. Sic Cic. pro P. Sextio: Nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla praefectura, quae non honorificentiſſime decreuiſſet de ſalute mea. & Philip. 2. Omnia municipia, praefecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Municipia erant opida iure ciuium Romanorum donata: Coloniae erant opida, quo P. R. ciues ſuos ad incolendum deduxerat. in quo differant haec inter ſe, A. Gel. lib. 16. Praefecturae autem erant opida in Italia, in quae Romani quotannis praefectos mittebant, qui ius dicerent, a quo onere libera erant municipia, & coloniae, quae ſuis magiſtratibus utebantur. Vide eundem Sigonium. LOCVM *ne quem.* ʒ Hoc ad reliquas partes, ut ſunt conciliabula, fora. FIRMAMENTI *ſatis.* ʒ Ad ſuffragationem. Habere parum firmamenti. orat. pro A. Cluent. PERQVIRAS. ʒ Sicuti loca habere nota debet, ita homines ipſorum locorum, non omnes quidem, ſed eos, qui prenſandi officio pro eo fungi poſſint. PERQVIRAS, & *inueſtiges.* ʒ

inueſtiges. ʒ Verba ſignificantia, prius perquiras, rum inueſtiges. Quaerendo enim inueſtigatur, ideſt inuenitur. Terent. in Heauton.act.4.ſc. 1. Nihil tam difficile eſt, quin quaerendo inueſtigari poſſit. COGNOSCAS. ʒ Bono ordine infra, Hi cognoſcendi primum ſunt. APPETAS. ʒ ſupra. CIVITATIBVS. ʒ Placet quod eſt in ſcriptis, Vicinitatibus. Nam & ſupra Vicinitatum mentionem fecit. QVASI *candidati.* ʒ Notum eſt Candidatos dictos, qui magiſtratum petebant, a toga candida, quam eo tempore geſtabant. hic ergo dicit, quaſi candidati, ut qui pro te petunt. VOLENT *te amicum.* ʒ Supra, neminem eſſe, a quo non facile impetres ut item: Nemo erit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiae tecum conſtituendae. SI *ſuam a te amicitiam.* ʒ Nam, ut dicit Seneca, Iuuitis nemo libenter dat.lib.3.cap.13.de Ben. ID *ut intelligant.* ʒ Te expetere amicitiam. ſupra: Modo intelligant te magni aeſtimare. ORATIONE *quae ad rationem.* ʒ Qua utendum petitionis tempore. ſignificat autem orationem blandam, quam neceſſariam eſſe petitori, dicit infra.

QVINCTVS

HOMINES municipales, & ruſticani, nomine tantum noti, in amicitia ſe eßе arbitrantur. ſi uero etiam praeſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putant, non amittunt occaſionem promerendi. Hos ceteri, & maxime tui competitores, ne norunt quidem. Tu & noſti, & facile cognoſces. Sine queis amicitia eſſe non poteſt. Neque id tamen ſatis eſt; tametſi magnum eſt, ſed ut conſequatur ſpes utilitatis, atque amicitiae; ne nomen clator ſolum, ſed amicus etiam bonus eße uideare. Ita, cum & hos ipſos, propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos, plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in centurijs habebis: & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium, propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima ſpe eße debebis.

EXPLANATIO

HOMINES *municipales.* ʒ In negotio alioqui laborioſo nititur oſtendere eſſe facilitatem, ſi diligentiam adhibeat, atque ideo bene eſſe ſperandum. Agit igitur de municipalibus per ſe, & per comparationem competitorum; eoſque primum cognoſcendos dicit. tum ſpem utilitatis illis oſtendendam. MVNICIPALES *ruſticani.* ʒ Sic Verr. 3. Homines ruſticani ex municipijs. Ruſticani autem, quaſi dicat ſimplices. ut contra, Vrbani, aſtuti. Ab ἀςῦ, quod urbem ſignificat. NOMINE *tantum noti.* ʒ Quae leuis eſt amicitia. Quare Hora. de amico illo importuno, ſat.9.lib.1. Notus mihi nomine tantum. NOMINE *tantum noti.* ʒ Aliqui addunt, Si. & Sint. ſine quibus etiam integra eſt ſententia. IN *amicitia.* ʒ Alij legunt, In amicis. neſcio cur mutandum ſit, cum & illud Latine dictum: Vt Eſſe in clientela. in fide. & ita habetur in libris ſcriptis. SI VERO *etiam praeſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putant.* ʒ Si, dum tibi inſeruierint, praeſidium in te aliquod conſtituere putabunt, quod te ſibi obligauerint, ſententia patet. uideo tamen ab alijs mutatum, praeſidij in ſe aliquid tibi conſtitutum eſſe putent. diuerſo prorſus ſenſu. utrum bene, nec ne, iudicent alij. Ego puto hos homines ſpectaturos potius, ut ſibi conſtituant in Cicerone praeſidium, quam ut in ſe Ciceroni conſtitutum putent. Infra, Multi ſpe praeſidij tui teneantur. Poſtremo his duobus membris, Nomine tantum noti: etſi uero etiam praeſidij &c. Reſpondent duo, quae ſequuntur. Tu noſti. &, ut conſequatur ſpes utilitatis. PROMERENDI. ʒ Vt ſuo merito ſibi debeas, ut dixit ſupra. HOS *ceteri, & maxime.* ʒ Iam per comparationem rem faciliorem oſtendit, quod fecit etiam antea: NE *norunt quidem.* ʒ Si non norunt, non ſperandum eſt, ut eos ſui ſtudioſos habeant, pro ut Paullo ante probauit. TV *& noſti, & facile cognoſces.* ʒ Plus eſt Cognoſcere, quam Noſcere. Terent. in Eunuc. act.5.ſc.4. Meretricum ut mores poſſet noſcere. Mature, ut cum cognorit. ibi Donat. Cognoſcere plenae perſpicaciae eſt. SINE *queis.* ʒ Pro quibus, id eſt plena, & perfecta cognitione, Queis pro quibus, etiam ep.9.lib.10.ad Att. Mirandum autem eſt, cur, cum in omnibus ſcriptis, non his ſolum de petitione, ſed Virgilianis, & Epiſtolarum ad Att. libris, quos ipſe uiderim, &, in antiquis etiam lapidibus, Quis pro quibus. i. ſimplici ſcriptum ſit, neque ulla apud Grammaticos, qui de hoc nomine ſcribunt, diphtongi ſit mentio; noſtris tamen temporibus cum diphtongo ſcribatur. NEQVE *id tamen* ʒ Noſſe tantum de facie, aut nomine. TAMETSI *magnum.* ʒ Eſt enim initium amicitiae, ut dictum eſt. SED *ut conſequatur.* ʒ Videtur deeſſe uerbum Oportet. niſi ſine uerbo ita exponamus: Magnum eſt, ſed ita, ut conſequatur: alij legunt, Si non conſequatur. SPES *utilitatis.* ʒ Amicitia, non ſpe mercedis: Sed quod omnis eius fructus, in ipſo amore ineſt, expetenda eſt. M.Cic. de amicitia. ſed nomen amicorum in petitione latius patet, quam in cetera uita. CONSEQVENTER *ſpes utilitatis.* ʒ Cicero in Laelio: Multae, & magnae utilitates conſecutae ſunt. NOMENCLATOR *ſolum.* ʒ Qui nomen nouerit: Sed & amicus, qui amet, & cum opus ſit, inſeruiat amico. De nomenclatione mox plura dicentur. nunc de nomenclatore hoc tantum. Mirari me, cur quidam antiquitatis amatores, Nomenculator malint, quam Nomenclator; cum ſic habeant libri ſcripti. cum Cariſius ex Verrio referat ſine, u, dici debere, quaſi Nominis clator. cum apud Graecos, unde hoc nomen ſumptum eſt, ſic habeatur ὀνομακλήτωρ. Ac demum in monumentis antiquae Vrbis legatur, T. POMPONIVS REPENTINVS NOMENCLATOR. PROPTER *ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos.* ʒ Hoc prouocabulum, Qui, ab alijs motum loco eſt, & poſitum ibi; Qui propter ſuam ambitionem. ſed certe ſine cauſſa. nam quid prohibet quin & hoc loco quadret, Qui apud tribules ſuos. cum praeſertim Quinctus ipſe delectetur his traiectionibus, ut ſupra, Parentum prope in gremijs. & item illa, Adoleſcentulorum ad amicitiam aetas. PROPTER *ambitionem* ʒ ſupra, Hominum ad ambitionem gratioſiſſimorum. GRATIA *poſſint.* ʒ Lego, Poſſunt. Nam in altero

tero membro eſt, qui ualent, gratia & auctoritate poſſe.ep. 9.lib. 6. fam. Et *ceteros.*] Qui minus quidem, ſed tamen aliquid ualent. Propter *municipij rationem.*] Ideſt, ob aliquod munus in municipio curatum. Cvpidos *tui.*] Vide uarietatem. ſtudioſos habebis, cupidos conſtitueris.ep. 12. lib. 6. fam. Tui ſtudioſiſſimum, mei cupidum. In spe *optima.*] Dicimus, Eſſe bona ſpe, ep. 28. lib. 12. & Eſſe in magna ſpe, ep. 19. li. 13.

QVINCTVS

Iam equitum centuriae multo facilius mihi diligentia poſſe teneri uidentur, primum cognoſcendi ſunt equites, deinde adipiſcendi. multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam aetas adiungitur. Deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quemque, & ſtudioſiſſimum humanitatis. Tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis. ſi abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem ſolum uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. Iam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in aſſectando mirifice & magna, & honeſta ſunt.

EXPLANATIO

Eqvitvm *centuriae.*] Ser. Tullius, cum P. R. in claſſes, & centurias diuiſit, ex ijs alias equitum, alias peditum eſſe uoluit. fuerunt autem equitum centuriae decem, & octo, & primae ad ſuffragium ferendum uocabantur. Liuius lib. 1. Hactenus igitur de peditibus, nunc de equitibus. De ijs eodem fere ordine, quo & antea de alijs. Primum oſtendit facile eſſe, ut habeantur, cauſſae porro duae; quia iuuenes, quia ſequentur ordinis equeſtris auctoritatem. Tamen agendum cum ijs diligenter, tum quomodo: quamque uarius ſit futurus fructus docet. Primvm *cognoſcendi.*] Sine notitia amicitia eſſe non poteſt, ut dictum eſt, ideo hoc praecedat oportet; ſemper igitur fere id inculcat. Mvlto *enim facilius.*] Ratio neceſſaria, quia breuiter admodum dixerat, Cognoſcendi, deinde adipiſcendi; ut ſi nullo negotio id fieri poſſet. Multo enim facilius, inquit, adoleſcentulorum aetas ad amicitiam adiungitur, quam ceterorum hominum, cum quibus, & per communes amicos agendum eſt. & ſpes utilitatis oſtendenda. atque hoc dictum eſt ex doctrina Ariſt. lib. 8. de moribus. ubi ait Iuuenes celeriter & amicos fieri, & amare deſinere. Deinde *habebis.*] Suo loco omnia ſunt poſita. cum cognoueris, &, id quod facile eſt, adeptus fueris, tum tecum habebis. Haec cum ita ſint connexa, ut oſtendi, & ita legantur in libris impreſſis, & ſcriptis: Lambinus tamen inuerſo ordine haec duo membra edidit. ut priore loco ponat. Deinde habebis tecum. Tum ſubijciat: Multo enim facilius. Habebis *tecum optimum quemque, & ſtudioſiſſimum humanitatis.*] Qui te adiuuent in petitione. In ijs autem duo requirit potiſſimum, bonitatem, & humanitatem: Quibus commendari adoleſcentes ſolent. M. Cicero pro Coelio: Sed ego Atratino humaniſſimo, atque optimo adoleſcenti ignoſco. Tvm *autem quod equeſter ordo.*] Correctio huius loci extat apud Corradum in Quaeſtura. Hoc modo: Tum autem quod equeſter ordo tuus eſt, ſequentur illi, huius auctoritatem ordinis. neque aliter prorſus legendum eſt. nam in uulgata lectione, uidebantur collocati equites in ordine diuerſo ab equeſtri. & equeſter ordo ſecuturus eſſe partem ſui, ideſt equites. cum potius ſecus eſſe debeat. Eqvester *ordo tuus eſt.*] Vt in principio: Habes omnes publicanos, totum fere equeſtrem ordinem. Tvvs *eſt.*] Hic loquendi modus, qui ad popularem proxime accepit, frequens eſt apud Latinos. Terent. Andria ſc. ult. Tuus eſt nunc Chremes. Plane. ep. 24. lib. x. fam. Me proprie: tuum eſſe tibi perſuadeas. & M. Cic. ep. 8. lib. xv. Neceſſe eſt, ut ſim totus ueſter. Seqventvr *illi huius ordinis.*] Illi equites ſequentur auctoritatem huius ordinis equeſtris, ut pars totum ſequi ſolet. Si *abs te adhibebitur diligentia.*] Si curabis, ut non ſolum totum ordinem in uniuerſum amicum habeas, ſed praecipue has centurias. Volvntate.] Illa animi propenſione, quae eſt uniuerſo ordini communis. Sed *etiam ſingulorum amicitijs.*] Vt ſingulari alicuius amici opera, & gratia, magis, ac magis confirmentur. Iam *ſtudia adoleſcentulorum.*] Hi ſunt diligentiae fructus. In *ſuffragando.*] Ipſo comitiorum tempore, ut in cauſſa Clodiana. cum dies ueniſſet rogationis, inquit M. Cicero lib. 1. ad Att. Concurſabant barbatuli iuuenes, & populum, ut antiquaret, rogabant. In *obeundo, in nunciando.*] Si tuo nomine adiri aliquem uelis, eique aliquid nunciari. Obire pro adire, ſaepe apud ueteres. uide Feſtum Pomp. infra cum obeunt plures competitores. In *aſſectando.*] De officio aſſectationis, mox uidebimus. Magna uero, quod ſtudia haec dicit, ad ſuffragandum refer. Honeſta ad aſſectandum, quia magnam afferunt dignitatem.

QVINCTVS

Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt, id quoque curandum eſt, ut quotidiana cuiuſque generis, & ordinis, & aetatis utare. Nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo uirium, & facultatis habiturus. Huius autem rei tres partes ſunt. Vna ſalutatorum, cum domum ueniunt. Altera deductorum. Tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus, qui magis uulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quae nunc eſt, plures ueniunt, hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium eorum, tibi gratiſſimum eſſe uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs ſignifi-

cato, te animaduertere, & eorum amicis, qui illis renuncient, oſtendito, ſaepe ipſis dicito. ſic homines ſaepe, cum obeunt plures competitores, & uident unum eſſe aliquem, qui haec officia maxime animaduertat, ei ſe dedunt, deſerunt ceteros. Minutatim ex communibus, proprij, ex fucoſis, firmi ſuffragatores euadunt.

EXPLANATIO

ET *quoniam aſſectationis.* ᵹ Quoniam in petitione utendum eſt amicis, non ſolum in ſuffragio ferendo, uerum in plurimis alijs officijs, ut paullo ante tetigit, ideo facta mentione aſſectationis, arripit occaſionem agendi pluribus de ijs ipſis. Diuidit igitur in tres ſpecies. Salutatorum, qui domum ueniunt. Deductorum, qui comitantur ad forum. Aſſectatorum, qui uſque ſectantur. Atque in ſalutatoribus quidem officium illorum leuius eſſe dicit, ſed oſtendendum tamen id eſſe gratiſſimum, quod id utile futurum ſit. ET *quoniam mentio.* ᵹ Modus connectendi. ſic de claris oratoribus: Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio. CVIVSQVE *generis.* ᵹ Nobilium, ignobilium. ORDINIS. ᵹ Patriciorum, & Plebeiorum. AETATIS. ᵹ Adoleſcentiorum, ſeniorum. ſupra, inſtituendi ſunt cuiuſcumque generis, amici. VTARE. ᵹ libri duo ſcripti habent Vtare frequentia, quae uox non eſt in impreſſis. & fortaſſe deſideratur. licet uerbum Vtare, referri etiam poſſit ad aſſectationem. IN *ipſo campo.* ᵹ Martio. ubi magiſtratus creabantur, dictum per ecclipſim, ut ep. 30. lib. 7. fam. VIRIVM. ᵹ Si enim multi te aſſectabuntur, indicium erit te multos habiturum fautores. Quare ualde etiam ad rem pertinere dicit, Vt ſemper ſit cum multitudine. Non diſſimilis eſt illa ſententia in orat. pro Murena. Ex uultu candidatorum coniecturam faciunt, quantum quiſq. animi & facultatis habere uideatur. HVIVS *autem rei.* ᵹ Diuiſio. VNA *ſalutatorum.* ᵹ Quibus primae duae diei horae tributae erant. Martialis lib. 4. Prima ſalutantes, atque altera detinet hora. De hoc M. Cic. ep. 20. lib. 9. Mane ſalutamus domi bonos uiros. Virg. lib. 2. Georgic. Mane ſalutantum totis uomit aedibus undam. QVI *magis uulgares.* ᵹ Minoris pretij. & ideo deductorum officium maius, quam ſalutatorum dicet. Nam hi, ubi ſalutauerant, diſcedebant. AD *hanc conſuetudinem.* ᵹ Salutandi. Cic. ep. 16. lib. primi, ad Att. Cum bene completa eſt domus tempore matutino. HOC *ipſum minimum officium.* ᵹ Licet minimum, tamen uideatur gratiſſimum. nam ſperant multo gratiores fore in maximis. QVI *domum tuam uenient.* ᵹ Vt te ſalutent, ut ep. 28. lib. 2. Fam. Veni conſulis Antonij ſaepe domum ſalutandi cauſſa. SIGNIFICATO *te animaduertere.* ᵹ Supra, Te uidere plane, atque animaduertere, quantum ab unoquoque proficiſcatur: ſic enim libentius agunt. ET *eorum amicis oſtendito.* ᵹ Tribus uerbis utitur. Significare. Oſtendere. Dicere. Significare minus eſt, quam Oſtendere, ut etiam in ſequentibus. Nam, nutu etiam ſignificamus. Vt Ouid. lib. 5. eleg. 2 de triſtibus: Per geſtum res eſt ſignificanda mihi. Oſtendere autem non ſolum oculis obijcere, & contra tendere: Sed etiam uerbis. M. Cic. plurimis in locis, ut ep. 1. lib. 4. Fam. Oſtendi me eſſe dicturum. & Terent. in Adelphis ſc. 2. act. 1. Te plura peccare oſtendam, id eſt probabo. SAEPE *ipſis dicito.* ᵹ Aperte. poſuit ergo in medio, quod utriuſque commune eſt. SIC *homines.* ᵹ Hoc igitur ex hac diligentia conſequitur. OBEVNT. ᵹ Adeunt. ſupra. HAEC *officia animaduertat.* ᵹ Sciant, ſe ea non profundere. DEDVNT *ſe.* ᵹ Totos, uni, in perpetuum. DESERVNT. ᵹ Verba ex militia ſupra. MINVTATIM. ᵹ Paullatim. Aduerbium, quo ſaepe Lucretius utitur. lib. 5. Inde minutatim proceſſit ferreus enſis. & Virg. lib. 3. Georg. Ex *communibus proprij.* ᵹ Iam enim dixit, Deſerunt ceteros. Communes, & proprij. anthiteta ſunt. Cic. de ſenect. Non proprium ſenectutis uitium, ſed commune ualetudinis. & ep. ult. lib. 4. Non debes propriam poſtulare, aut communem recuſare. Ex *fucoſis.* ᵹ Id eſt, ſimulatis, non ueris. ſic Fucoſae amicitiae, ep. 16. libri primi ad Atticum.

QVINCTVS

IAM *illud teneto diligenter, ſi cum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle audieris, aut ſenſeris, ut te id audiſſe, aut ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quod ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate numquam dubitaße, nec debere dubitare. Is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt: Scire autem oportet, quo quiſque animo ſit, ut etiam quantum cuique confidas conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quo maius eſt, quam ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atque oſtendito. & quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. Magnam affert opinionem, magnam dignitatem, quotidiana in deducendo frequentia.*

EXPLANATIO

IAM *illud.* ᵹ Alterum, quod in ſalutatoribus obſeruandum illud eſt, Ne nos quidquam ſenſiſſe de alicuius uoluntate oſtendamus, etiam ſi ſciamus eum decipere nos uelle. immo etiam cauſſam nullam eſſe ſuſpicandi de illo affirmemus. Praeterea in deductoribus oſtendendum, carum eſſe eorum officium, & cum ijs deſcendendum aliquando ad forum. FVCVM *facere.* ᵹ Prouerbium. id eſt, artificioſis uerbis deludere. Aliud pro alio uenditare. Vt, qui oris colorem, a naturali diuerſum pigmentis mentiuntur. Huic contrarium eſt illud ſine fuco, & fallacijs. ep. 1. lib. 1. ad Att. VT *te id audiſſe.* ᵹ Ab alijs. AVT *ſcire.* ᵹ Per te. DISSIMVLES. ᵹ celes. Si hoc tamen illud ſatis exprimit. Nam Terent. utrumque coniunxit ſce. 1. And. Diſſimulatum

amorem,

amorem, & caelatum indicat. Vult autem eum facere, quod prouerbio dicitur, Cretiza cum Cretenſi. SI *quis tibi ſe.* ʒ Vt ſolent, qui ſui animi ſibi ſunt conſcij. Terent. Heauton. act. 4. ſce. 1. Neſcio quid peccati portat haec purgatio. AFFIRMES *te de illius.* ʒ Duplex reſponſio; Nec dubitaſſe, nec dubitandi cauſſam eſſe. NEC *dubitaſſe.* ʒ quod in te eſt. Nec debere dubitare, quod ab illo nulla praebeatur occaſio. Poteſt autem quis non dubitare, etiam ſi cauſſa oblata ſit. QVI *ſe non putat ſatisfacere.* ʒ Excuſationem ſuam ueram probare. ſatisfacere. uerbis ſe excuſare. ep. 12. lib. 8. Fam. Ne cui ſatisfaceret quidem. & ep. 13. lib. 7. Nec ſatisfactionem meam accipis. AMICVS *eſſe nullo modo poteſt.* ʒ Vt qui timet, ne iniquo in illum animo ſimus. Huc refer, quae de amico ſcribit Seneca ep. 3. lib. 1. Fidelem ſi putaueris, facies. Multi fallere docuerunt, dum timent falli. & illi ius peccandi, ſuſpicando fecerunt. SCIRE *autem.* ʒ Ita diſſimulandum eſt, ut tamen demus operam, ut perſpectum cuiuſque animum habeamus. ſupra. Perpendito, quid quiſque poſſit, ut ſcias, & quid a quoque exſpectes. & paullo poſt: Ne ſpe in aliquo maiore poſita, praeſidij parum comparetur. IAM *deductorum officium.* ʒ Alterum hominum genus, qui Deductores dicti ſunt, quod ſenatores domo deducerent, reducerentq. quod praecipuum erat munus clientum erga patronos, & iuuenum etiam erga natu maiores, quo die ſenatus habebatur. ut Val. Max. lib. 2. Erat mos etiam deducere candidatos in campum. Vt M. Cic. ep. 1. lib. 2. ad Atticum. QVO *maius eſt.* ʒ Quo, habent ſcripti. Quod, impreſſi. non bene. QVAM *ſalutatorum.* ʒ Quod illi poſt ſalutationem diſcedunt. deductores comitantur, & reducunt. QVOAD *eius fieri poterit.* ʒ Quantum licuerit. ſic loquitur Cic. ep. 2. lib. 3. & 8. lib. 5. Fam. & alij. Eius autem per παρέλκον additum eſt. ut obſeruat Budaeus in commentario linguae Graecae. DESCENDITO. ʒ Ad forum. ut ſupra. MAGNAM *affert opinionem.* ʒ Apud populum. DIGNITATEM. ʒ Quod attinet ad tuam perſonam. QVOTIDIANA *in deducendo frequentia.* ʒ Vt multi, & quotidie te domo deducant.

QVINCTVS

TERTIA eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. In ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant, te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. Qui autem tibi debent, ab ijs plane hoc munus exige: qui per aetatem, ac negotium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint. Qui ſi ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant; ualde ego te uolo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. Praeterea magnam affert laudem, & ſummam dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui a te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. Haec tu plane ab ijs poſtulato, ut quoniam nulla impenſa, alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerant, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent.

EXPLANATIO

TERTIA *eſt.* ʒ De aſſectatoribus. Hi, quoniam plurimum poſſunt, ideo pluribus de ijs agitur. Horum alij uoluntarii, alij debent. Hi ſi poſſint nobiſcum ſint; ſi non poſſint, alios conſtituant. exigendum uero id hac ratione, quod nullo alio tempore gratiam referre melius poſſint. TERTIA *eſt,* ʒ Pars ſcilicet, a ſuperioribus. ASSIDVA. ʒ Qui adeſt, Aſſiduus dicitur. Varr. & Aſſiduitas pro iugi officio comitandi. M. Cic. pro Deiotaro: Praebere aſſiduitatem alicui. QVOS *uoluntarios.* ʒ Nullo beneficio tuo. TE *ſummo beneficio.* ʒ Supra: Te ſummo beneficio affici oſtendito. QVI *autem tibi.* ʒ Tuo beneficio. AB *ijs plane.* ʒ Aperte. ut paullo poſt: Plane ab iis poſtulato. EXIGE ʒ Quia debitum. ſup. QVI *per aetatem, ac negotium.* ʒ Duo ſunt enim impedimenta, ſi ſenes ſint, & ſi occupati, ut aſſectari nequeant. Non ſunt ab amicis petenda, quae praeſtare non poſſunt. NECESSARIOS *ſuos conſtituant.* ʒ Qui referant eorum perſonam. M. Cic. Dare uicarium. & ſuccedere uicarium muneri alterius dixit. VALDE *ego* ʒ Redit ad initium, ex ipſa copia coniectura fieri poterit. ut ſupra. ET *ad rem.* ʒ Neceſſarium putat, ut multos ſecum habeat. Honeſtum uero, ut ex iis praecipue, quos defendit. AFFERT *laudem, & dignitatem.* ʒ Supra etiam, Opinionem, & dignitatem; laudem apud populum. dignitatem tibi. QVI *a te defenſi.* ʒ Apparebit enim, qualis uir ſis. dicit autem, prius, qui defenſi ſunt; deinde qui ſeruati; quod non omnes, qui defenduntur, iidem ſeruantur. VT *quoniam.* ʒ Honeſta cauſſa. NVLLA *impenſa.* ʒ Erat enim lex Cincia de donis, & muneribus, aduerſus eos, qui pretio cauſſas orauiſſent. de qua meminit Cornelius Tacitus lib. 13. & 15. M. etiam Cic. in 2. offic. dicit, in moribus patriis fuiſſe, ut oratores cauſſas gratuito defenderent. REM *honeſtam.* ʒ M. Antonius Muretus legit Honeſtatem. Idque probari uideo. Erit autem Honeſtas, honor ſeu exiſtimatio, ut pro Rabirio Poſtumo, Si honeſtate ſpoliatum audierit. Ac tangit tria illa praecipue, quae ſolent hominibus eſſe cariſſima, & de quibus in iudicijs ſaepe diſceptant. Dignitatem, ſalutem, opes; quorum alia in aliis iudiciis, interdum omnia uno in iudicio in diſcrimen ueniunt. ut pro Rabirio pruduel. reo. In hac defenſione capitis, famae, fortunarum omnium. Ad quae tria reſpexiſſe arbitror Curium in ep. 29. lib. 7. fam. cum dixit: Quod ſimus, quod habeamus, quod homines exiſtimemur. Ponit uero primo loco honeſtatem, ut quae praeferri ceteris rebus ſoleat. Nam inuenti multi ſunt, qui non modo pecuniam, ſed uitam etiam profundere pro patria parati eſſent, iidem gloriae iacturam ne minimam quidem facere uellent, ut lib. primo off. Coniungit demum ſalutem, ac fortunas, quod fere iidem in iudiciis, & de ſalute, & de fortunis hominum agi ſoleret. ep. 8. lib. 6. Eius ſalutem, & fortunas tueri. & pro. P. Sextio: De capite ciuis, & de bonis proſcriptio

ferretur.

ferretur. Nec *aliud ullum.* ₰ Supra, Vt intelligant nullum tempus aliud ſe umquam habituros reſtituendae gratiae. Hoc *te officio.* ₰ Si grati eſſe uelint.M.Cic. pro Murena: Homines tenues, unum habent in noſtrum ordinem aut promerendi,aut referendi beneficii locum,hanc in noſtris petitionibus operam,atque affectationem.Quod licet non magnum ſit,ipſa opportunitate fit magnum,ut eſt in Graecorum ſententiis ὡς μέγα τὸ μικρὸν ἐςὶν ἐν καιρῷ δοθέν.

QVINCTVS

ET *quoniam in amicorum ſtudijs haec omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, praetermittendum non uidetur. Fraudis, atque inſidiarum, & perfidiae plena ſunt omnia. Non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, & ſimulator diiudicari poßit. Tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus, eoſdem homines, & ſimulare tibi eße amicos, & inuidere, coget. Quamobrem* Ἐπιχάρμειον *illud teneto, Neruos, atque artus eße ſapientiae, non temere credere.*

EXPLANATIO

IN unaquaque praeceptione, alia traduntur, quae facere;alia,quae cauere oporteat;hactenus de amicis, & amicorum ſtudijs parandis;nunc,quid in his cauendnm ſit, docet; multos eſſe amicos fictos, qui illi inuideant. Videat igitur ne temere credat.In *amicorum ſtudijs.*₰Quae eſt prior ex duabus partibus,in quas diuiſit rationem petendi. Fravdis, *atque inſidiarum.* ₰ Sententia apud ſcriptores frequens. Virgil.lib.4. Aeneid. Nuſquam tuta fides. & Terent. in Adelphis, ac. 3. ſc. 2. Quid credas iam, aut cui credas? & in And. Nulla ne in re eſſe homiui cuiquam fidem? Plena *ſunt omnia.* ₰ Sic M. Cic. ep. 22. lib. 9. Stultorum plena ſunt omnia. & in orat. Inuidis referta ſunt omnia. Non *eſt huius temporis.* ₰ Occurrit, cur non det praecepta, quibus dignoſcat amicum a ſimulatore. Non eſt, inquit, huius temporis id tractare. Qvibvs *rebus beneuolus, & ſimulator.* ₰ Hoc tractat iuſto uolumine Plutarch. Et Maximus Tyrius ſermone quarto. Svmma *tua uirtus.* ₰ Nihil amabilius uirtute. Cicero de amicitia: Sed improbi quidam, cum uirtutem oderint, tamen ſimulant ſe amare: timentes publicum odium, aut poenam. Et *inuidere.*₰ Hanc eſſe ſui ſaecali labem dixit M. Cic. orat. pro Cornelio Balbo, Virtuti inuidere. Sed ego ſaeculorum omnium hoc malum eſſe arbitror. Themiſtocles quidem etiam num adoleſcens cognoſcebat, Se nihil ſplendide geſſiſſe, quod ſibi adhuc nemo inuideret. ut Plurach. de inuidia & odio. & Liuius lib. 48. Caecam eſſe inuidiam dixit, nec quidquam aliud ſcire, quam detrectare uirtutes. Qvamobrem Ἐπιχάρμειον. ₰ Epicharmus fuit poeta Comicus ex Sicilia, ut Suidas. Quem imitatus eſt Plautus. Horat. epiſtola prima lib. 2. Huius apud M.Ciceronem aliquae exſtant ſententiae. & haec in primis, lib. primo ep. ad At. Νῆφε, καὶ μέμνασ᾽ ἀπιςεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. Ideſt, Vigila, & memento non credere. artus hi quippe ſunt mentis. ſed elegantius eam extulit Quinctus. Habetur etiam apud Lucianum in Dialogo de ſectis, & apud Suidam in uerbo, Νῆφε. Euripides Helena, Prudenti incredulitate nihil eſſe mortalibus utilius, dixit. Multo uero ante, in Eccleſiaſtico lectum eſt, Eum, qui cito credit, leuem eſſe corde. Sed totam hanc rem Iſocratis praecepto concludamus, qui ad Democritum ita ſcribit. προσήκειν ἡγοῦ τοῖς πονηροῖς ἀπιςεῖν ὥσπερ τοῖς χρηςοῖς πιςεύειν. Id eſt, Aeque conuenire exiſtima, & malis non credere, & bonis credere. Docet etiam Graecus ille uerſiculus. Μὴ πάντα πειρῶ πᾶσι πιςεύειν ἀεί. Neque omnia credenda eſſe, neque omnibus, neque ſemper.

QVINCTVS

ET *cum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſariorum rationes, & genera cognoſcito. Haec tria ſunt: unum ex ijs, quos laeſiſti; alterum, qui ſine cauſſa non amant. Tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos laeſiſti, cum contra eos pro amico diceres, his te purgato plane: neceßitudines commemorato: in ſpem adducito, te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delenies; dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uoluntas erit abs te, propter competitorum amicitias, alienior, his quoque inſerui, oratione, qua ſuperioribus. etſi, probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos beneuolo eße animo, oſtendito.*

EXPLANATIO

ET *cum tuorum amicorum.* ₰ Nemo umquam ita ab omni parte omnibus probatur, quin habeat aliquos aemulos, & obtrectatores, qui ei aduerſentur. ergo, ut parare amicos, ſic aduerſarios lenire neceſſe eſt, de hoc igitur nunc. Horum tria ſunt genera. Quos laeſerit. Qui ſine cauſſa non amant. Qui competitoribus ſint amici. Primis ſe ſe purgare. Alteros delenire. Vltimis, beneuolo nos eſſe animo erga. Competitores probare opus eſt. Et *cum tuorum amicorum.* ₰ De quo hactenus egit. Tvm *etiam obtrectatorum.* ₰

Qui

Qui nos maledictis laedunt, in inuidiam adducendo. ADVERSARIORVM.§ Qui aduerſus nos aperte agunt: ſupra dixit, eſſe ſtudia, quae illi aduerſentur. HAEC *tria ſunt.*§ Nam aut cum cauſſa, aut ſine cauſſa aduerſantur. cum cauſſa, aut ſua, aut aliorum .ſine cauſſa unum eſt genus. QVOS *laeſiſti cum contra eos .*§ Etiam alijs modis laeſiſſe poterat, ſed, ut cauſſarum defenſionibus nitebatur eius petitio, ſic obtrectatores ex hoc potiſſimum naſcebantur. Nam & mordacitate dicendi, & teſtimonio, multos oppreſſerat.ut Plutarch. in uita. NECESSITVDINES *commemorato.*§ Quae tibi cum eo fuerint, pro quo dixeris. IN *ſpem adducito .*§ Ratio optima. nam cum eo pacto nos graues, & in amicitia conſtantes probamus: tum tales nos fore cum illis, ſi opus fuerit, oſtendimus. Pulchre enim de parandis amicis Iſocrates: Talem ſpera erga te fore amicum, qualis erga alios fuerit. PARI *ſtudio.*§ Hoc docet & M.Cic.lib. 2.offi. Vtendum eſt excuſatione, inquit, aduerſus eos, quos inuitus offendas, quacumque poſſis, quare id quod feceris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris; ceterisq. operis, & officijs erit, quod uiolatum eſt, compenſandum. STVDIO, *atque officio.*§ ſtudium animi eſt, officium opera probatur.coniunguntur ep.6.& 7. lib.1.& 24.lib.12.fam.& ep.1.lib.1.ad Atticum. SI *ſe in amicitiam.*§ Si tibi amici ſint facti.M.Cic.ep.17. lib.7.Cum te in amicitiam meam, ac fidem contuliſſes. SPONDETO.§ Hoc uerbum aut uacat, nam ſatis eſt In ſpem adducito; aut ſeparatim pronunciandum eſt, Vt in ſpem adducat: tum & ſpondeat etiam. QVI *ſine cauſſa non amant.*§ Praua aliqua animi inductione, nulla noſtra culpa.ep.17.lib.2.Bibuli uoluntas a me ſine cauſſa abhorreret. AVT *beneficio, aut ſpe.*§ ſupra, Beneficium aut habeant, aut ut habeant ſperent. DELENIES.§ Mulcebis, flectes. ſic pro Milone: Plebem tribus patrimonijs deleniret. DANS *operam, ut* § Non dixit, Delenies, ac deduces, ſed dans operam, ut deducas, quaſi rem arduam oſtenderet. DE *illa prauitate deducas.*§ demoueas, abſtrahas. Sic Deducere de ſententia ep.5.lib.2.Att.Ab eo deduci non poteſt, ep.1.lib.1.fam. QVORVM *uoluntas.*§ Vide uarietatem. Quos, Qui, Quorum. VOLVNTAS *alienior.*§ Aduerſa, inimica. uſurpatum eſt comparatiuum, pro poſitiuo. quod nouum non eſſe uel Plutarch. obſeruauit Sympoſiacon lib. 5. quaeſtione 4. Sic M.Cic. ep.17. lib.2. Sin a me eſt alienor. HIS *quoque inſerui.*§ Non deſperandum eſt, ſed patientia uincendum. INSERVI§ Alij, Inſeruito legunt, ut reſpondeat ad illud Oſtendito. Sed libri ſcripti habent Inſerui, & fortaſſe rectius. nam illud Inſeruito inſuaue eſt auribus, & haec temporum uariatio, ſupra etiam habetur; Cura, ut tui cupidi ſint, elaborato &c. ORATIONE *qua ſuperioribus .*§ Significando tua erga illos ſtudia futura. ET, SI *probare poteris.*§ Te amicum eſſe amicorum illorum, ualde proderit. nam minus acerbe contra te agent; ſi probare, inquit, poteris. ne uidearis aperte mentiri. Nam uix uериſimile uidetur.

QVINCTVS

QVONIAM de amicitijs conſtituendis ſatis dictum eſt, dicendum de illa altera parte petitionis, quae in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat Nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in rep. Primum, id quod facis, ut homines noris ſignifica; ut appareat, & auge, ut quotidie, melius fiat. Nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, ut natura facere uideare. Non comitas tibi neceſſe eſt ea, quae bono, ac ſuaui homine digna ſunt; ſed opus eſt magnopere blanditia; quae, etiam ſi uitioſa eſt, & turpis in cetera uita, tamen in petitione neceſſaria. Tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt; cum amiciorem, non tam uituperanda. Petitori uero neceſſaria eſt, cuius & frons, & uultus, & ſermo ad eorum, quoſcumque conuenerit, ſenſum, & uoluntatem commutandus eſt.

EXPLANATIO

QVONIAM.§ Petitionem magiſtratuum in duas partes diuiſam eſſe iam dixit, quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate poſita eſſet. De amicis hactenus. Nunc ad alteram, qua populi uoluntas conciliatur, tranſit. Proponit ergo ſex, quae ad id faciunt, & de ſingulis in tota hac parte agit. Prima uerſatur in cognoſcendis ciuibus, & ſuo nomine appellandis: quod gratiſſimum populo eſſe dicit: Secunda in quadam ſimulatione, qua ſe ſtandum hominibus oſtendat, etiam ſi non ſit. quod alio tempore uitioſum eſſe fatetur, in petitione etiam neceſſarium. DE *amicitijs.*§ Aldi liber ſcriptus habet Amicis. ſupra dixit iterum, Conſtituere amicitiam. Itaque hoc probatur. DICENDVM.§ Vſitatus epilogus, cum praeparatione ad futura, quam tranſitionem uocat auctor ad Herennium lib. 4. Haec, cum oſtendit breuiter quid dictum ſit; proponit, item breuiter, quod conſequitur. IN *populari ratione.*§ Quae ad populum in uniuerſum pertinet, non ad ſingulos amicos. EA *deſiderat.*§ Singula ſi ponderentur, & neceſſaria, & bono ordine poſita uidebuntur. SPEM *in rep.*§ Liber ſcriptus legit; Spem in remp. Lambinus correxerat Speciem in rep. quia uerba illa infra poſita, Cura, ut petitio tota pompae plenae ſit, ad hoc uideantur reſpondere. Sed nullam uideo mutationis neceſſitatem, cum conſentiant omnes libri, cumque huic membro reſpondeant illa: Atque etiam uidendum, ut ſpes reip. bona de te ſit. Praeterea praeceptum hoc de ſpe reip. de Cicerone neceſſarium omnino uidetur. Illa autem de ſpecie, & pompa ad epilogum ſpectant, ut ſuo loco dicemus. PRIMVM.§ Hoc ad Nomenclationem attinet. ID *quod facis.*§ Ita monet, ut eum potius laudet, & comprobet, quod facit, quam moneat. Ouid.lib.5.eleg.2.Triſt. Qui monet ut facias, id quod facis. ille monendo, Laudat, & hortatu comprobat acta ſuo. VT *noris ſignifica .*§ Eos nomine ſuo appellando. de hoc ſupra. ET *auge*§

ſupra

ſupra: Hos tu & noſti & facile cognoſces. Vt *quotidie melius.* § Obliuio enim nominum ad concitandam iram ualet. nam negligentiae ſignum uidetur, ut Ariſt. lib. 2. Rhet. NIHIL *tam populare* § Valet ad conciliandam beneuolentiam, ſi maior minorem nomine appellet. Sic Donatus in Adelphos Terentij, ac. 5. ſc. 6. Moris eſt inferiores proprio nomine appellare, ſi blandiri uelis. Soſipater Cariſius ex P. Rutilio Rufo: Pompeium elaboraſſe, refert, ut populum Romanum noſſet, eumq. artificioſe ſalutaret. Iſocrates etiam Demonicum ſuum monet, ut in appellando, ſalutandoq. comis, atque affabilis eſſe uelit. & M. Cic. lib. 2. offic. Difficile dictu eſt (inquit) quantopere conciliet animos comitas, affabilitasq. ſermonis. DEINDE *id, quod natura.* § Hoc ad blanditiam pertinet, in qua ſimulandum eſt, & aſſentandum hominibus. NATVRA *non habes.* § ep. 5. lib. 12. ad Att. ſe minime eſſe blandum dicit. VT *natura facere uideare.* § In huius libri principio dixit, In paucorum menſium negotio, ſimulationem poſſe naturam uincere. Haec autem ſumma ars eſt, artem tegere. de hoc lib. 3. Rhet. Curandum, ut a natura dicere uideamur: hoc enim ualet ad fidem. ſin ficte, contra. Hinc Ouid. de arte: Si latet ars, prodeſt, affert deprenſa pudorem. NON *comitas tibi neceſſe eſt ea.* § Hic locus deprauatus eſt, in libris tam calamo exaratis, quam impreſſis. & licet tentatus ſit a nonnullis, non ſatis correctus eſt. Comitas primum non eſt uerbum, ſed nomen, & uirtutem illam ſignificat affabilitati coniunctam, de qua paullo ante. Itaque iu libris ſcriptis habetur unico, M, & unico, T, ſcriptum. Deinde illud neceſſe eſt, hic locum non habet, ſiue rationem Latini ſermonis ſpectes. quis enim ſic loquitur, Non neceſſe eſt comitas? ſiue etiam ſententiam ſcriptoris. non enim negat neceſſariam illi eſſe comitatem, quae neceſſaria prorſus erat, ſed, cum eam habeat, opus tamen eſſe etiam blanditia dicit. Quare uidetur legendum, Non comitas tibi deeſt ea, quae bono, ac ſuaui homine digna ſit. Quod ideo dicit, quia quaedam eſt comitas adulationi proxima, quae non eſt homine bono digna. Cicero in Laelio: In obſequio comitas adſit, aſſentatio amoueatur. Verum autem eſſe, quod dicit Quinctus de Fratre, non deeſſe illi comitatem, confirmat Plutarchus, qui, in comparatione Ciceronis cum Demoſthene, ſcribit, eum ad iocos, & facetias aptum natura fuiſſe, uultumq. illius riſum, & hilaritatem quandam praeſetuliſſe. Haec ego ſic correxi, & expoſui, ut dixi. ſunt tamen, qui, uulgatam lectionem defendentes, exponant. Non comitas tibi neceſſe eſt, pro non neceſſaria eſt, non opus eſt. ideo autem non neceſſaria, quia ea abundas. quorum ego ſententiam neque damno, neque probo. BLANDITIA *quae etiam ſi uitioſa.* § Fatetur eſſe uitioſam, ſicut in 4. de rep. M. Cic. In ciue excelſo, atque homine nobili, blanditiam, oſtentationem, ambitionem nimiam, eſſe leuitatis. & in lib. de amic. Beneuolentiam ciuium, blanditijs, & aſſentationibus colligere turpe eſſe dicit. IN *petitione.* § Vt fautores compares. TIBI *enim cum deteriorem.* § Spectandus eſt finis, quo quis ad agendum mouetur. TIBI *enim.* § Illud tibi corruptum uidetur Lambinus edidit, Etenim. Mihi placet, Tunc enim. CVM *amicorum non tam.* § Vituperanda igitur, ſed non tantum. ETIAM *neceſſaria.* § Vt colligat beneuolentiam. CVIVS *& frons, & uultus.* § Proprium hoc aſſentationis, Cic. lib. de amicitia: Qui ad alterius non modo ſenſum, ac uoluntatem, ſed etiam uultum, atque nutum conuertitur. ET *ſermo.* § Ex quo illud, Loqui ad uoluntatem.

QVINCTVS

IAM aſſiduitatis nullum eſt praeceptum; uerbumq. ipſum docet, quae res ſit. Prodeſt quidem uehementer, nuſquam deeſſe: ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolum eſſe Romae, atque in foro, ſed aſſidue petere, ſaepe eoſdem appellare, non committere, ut quiſquam poſſit dicere, quod eius ſit, conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum, & ualde, ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet, & eſt in re familiari, quae, quamquam ad multitudinem peruenire non poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt. Eſt in conuiuijs, quae facete abs te, & amicis tuis concelebrentur, & paſſim, & tributim.

EXPLANATIO

IAM *aſſiduitatis.* § De hac pauciora tradit, quia per ſe ſatis patet, tamen magnum eius fructum eſſe dicit, ſi aſſiduus ſit Romae & in foro, & ſaepe eoſdem appellet: propoſito etiam metu iuſtae reprehenſionis, ſi ſibi defuerit. De benignitate pluribus agit, & triplicem illam facit, in re familiari, in conuiuijs, & opera. & de ſingulis ſeparatim. NVLLVM *eſt praeceptum.* § Quid agendum ſit, Nam, ut aſſidui ſimus, uerbum ipſum indicat, de quo ſupra ex Varrone. Hinc M. Cic. tertia Verr. Vt probet emptam a Verre praeturam, non aſſiduitate paratam, dicit, eum Romae, poſt quaeſturam, uix triduum conſtitiſſe. Contra uero pro Plancio: Valuit Plancius aſſiduitate, ualuit obſeruandis amicis, ualuit liberalitate. Fuit in oculis, petiuit. & ante dixerat, numquam eum ex urbe abfuiſſe. PRODEST *quidem.* § Nam aſſiduitate, quodlibet aſſequi datur, ut eſt in Graecorum ſententijs. NON *ſolum eſſe Romae.* § Habitare in oculis dicit pro Plancio: Senſi Populum Romanum aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere. ATQVE *in foro* § Quippe in forum conueniebant candidati, ut ſupplicarent. Val. lib. 4. cap. 5. de L. Craſſo. SAEPE *eoſdem appellare,* § Nihil ueritus, ne moleſtus ſis. Inde uerbum Prenſare frequentatiuum. NON *committere.* § Quaſi tu tibi deeſſe uidearis. QVOD *eius ſit.* § Verba accuſantis negligentiam candidati. Quod eius ſit: ideſt ſuffragium illius conſequi poſſis. modo tu diligenter roges. SI *abs te non ſit rogatum.* § libri ſcripti non habent negationem,

Non.

non. Et prorſus eſt expungenda. Et *ualde, ac diligenter rogatum.* § Haec duplicatio neceſſaria eſt. non enim ſatis eſt, quid, ſed quomodo. Nam facit eos populus, a quibus maxime eſt ambitus. ut orat. pro Cn. Plancio. Benignitas *autem late patet.* § Ideſt, liberalitas ad multos extenditur, & multis modis exerceri poteſt. Cic. lib. 2. off. Benignitas, quae conſtat ex opera, latius patet. Et *eſt in re familiari.* § Illud, Et, in principio primi membri non placet, cum praeſertim non uideam in ſecundo membro alterum, Et, cum quo connectatur. libri ſcripti habent Etiam. Puto legendum, Ea. Cic. 2. offic. Duplex liberalitatis ratio. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. & Terent. Phorm. act. 5. ſc. 3. Paritor nunc opera me adiuues, ac dudum re opitulata es. Qvae *quamquam ad multitudinem.* § Largitio, quae fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit; qua, quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. Cic. offic. lib. 1. Tamen *ab amicis.* § Idem Cic. Largiendum eſt nonnumquam, nec omnino hoc liberalitatis genus repudiandum, ſed diligenter, atque moderate. Quamquam autem largitio, quae corrumpendi populi gratia fiebat, legibus prohibebatur, erat tamen aliqua conceſſa largitio. Quare Romae habebant ſingulae tribus, legitimos diuiſores, cum aliquid in populum diſtribuendum erat. Cic. in 2. Verr. Diuiſores omnium tribuum nominat. Qui primus Romae populo, aut iudici pecuniam largitus ſit, ignoratur. Plutarch. in Coriolano. Est *in conuiuijs* § Licuiſſe candidatis, petitionis ſuae cauſſae, conuiuia populo facere, ex hoc loco apparet. Sed mox referente Cicerone conſule S. C. factum eſt, in quo erat, contra legem Calpumiam, quae de ambitu erat, factum uideri, ſi prandia uulgo eſſet data, ut in orat. pro Mure. Qvae *facere abs te.* § locus corruptus. Libri ſcripti, Quae facere oportet. Lambinus, Quae facito & abs te. Sed malim, Quae fac & abs te, & ab amicis. Et *amicis tuis.* § Tuo nomine; ut in eadem orat. pro Mur. Concelebrentvr § Frequentetur. Lucret. lib. 1. Quae mare nau. quae terras frug. Concelebras. & M. Cic. pro Mur. Si domus celebratur. Passim. § Vulgo, apud uniuerſos, in eadem orat. Tribvtim § Tribulibus tuis. in eadem orat.

QVINCTVS

Est etiam in opera, quam peruulga, & communica; cura, ut aditus ad te diurni, atque nocturni pateant, neque foribus ſolum aedium tuarum, ſed etiam uultu, & fronte, quae eſt animi ianua. Quae ſi ſignificant uoluntatem abditam eſſe, ac retruſam, parui refert patere hoſtium. Homines enim non modo promitti ſibi, praeſertim, quae a candidato petant, ſed etiam large, ac honorifice promitti uolunt. Quare hoc quidem facile praeceptum eſt. Vt, quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe, ac libenter eſſe facturum; illud difficilius, & magis ad tempus, quam ad naturam accommodatum tuam; quod facere non poſſit, ut id iucunde neges. Quorum alterum eſt boni uiri, alterum boni petitoris.

EXPLANATIO

Est *etiam.* § De tertia parte benignitatis, quae opera fit; quam iubet cum omnibus liberaliſſime communicare. Ea condicione, ut, quod facturus ſit, libenter faciat; quod facere nequeat, iucunde neget. Cvra, *ut aditus ad te diurni, atque nocturni pateant.* § Hoc eſt, quod ſe feciſſe dicit. M. Tull. in orat. pro Plancio: Neminem a congreſſu meo, neque ianitor meus, neque ſomnus abſterruit. & in ep. 2. lib. 6. ad Att. Aditus ad me minime prouinciales, nihil per cubicularium. Ante lucem inambulabam domi; ut olim, candidatus. Grata haec, & magna, mihiq. nondum laborioſa, ex illa uetere militiae. Sed *etiam multa, & fronte.* § Vt per fores introſpicimus, & cognoſcimus, quid in aedibus fiat, ſic per uultum & frontem animum cernimus. Ideo ſuaui metaphora dixit Frontem animi eſſe ianuam. M. Cic. lib. 3. de orat. & in orat. Imago animi uultus, indices oculi. Volvntatem *abditam eſſe, ac retruſam.* § Vt nulla appareat agendi uoluntas, etiam ſi ſecus loquantur. Solent autem nonnulli fronte, ac uultu ſimulationem facillime ſuſtinere. Alij, cum aliud ſentiant, & loquantur, non tamen tantum ualent ingenio, ut non appareat, quid cupiant. Quod de Pompeio ſcripſit Coelius ep. 1. lib. 8. Fam. Abditam *ac retruſam* § Coniungit haec duo Cic. & in Verr. & lib. 1. de orat. Parvi *refert patere oſtium.* § Vt facile admittantur. Nam, ut dicit Seneca libro ſexto de beneficijs, In pectore amicus, non in atrio quaeritur. Iſocrates ad Demonicum, Μηδὲ τὰς χάριτας ἀχαρίςως χαριζόμενος. ὅπερ πάσκασιν οἱ πολλοί, ποιοῦντες μὲν ἀηδῶς δὲ τοῖς φίλοις ὑπουργοῦντες. Id eſt, Neque beneficium ingrate conferens. Quod accidit multis, qui faciunt quidem, ſed iniucunde amicis inſeruiunt. Homines *enim.* § Seneca ep. 81. Non quantum ſit, ſed a quali uoluntate profectum perpenditur. & lib. primo. de Benef. Non quid fiat, aut quid detur refert, ſed qua mente. quia beneficium, non in eo, quod fit, aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis, aut facientis animo. Ideo apud eundem: Gratiae ridentes pinguntur, quia promerentium uultus hilares eſſe debent. & lib. 2. Beneficium aſpere datum, panis lapidoſus uocatur. Praesertim *quae a candidato.* § Qui, quod eget aliorum opera, omnia agere debent, ut ſibi omnium deuinciat uoluntates. Large, *ac honorifice promitti.* § Vt honos etiam habitus uideatur ijs, quibus promiſſum eſt. Scripti libri habent Atque honorifice. quod quamquam leue uidetur, tamen ſciendum, obſeruatum eſſe apud M. Ciceronem, raro, ne dicam numquam, poſt coniunctionem, Ac, ſequi uerbum a uocali, ſed fere a conſonante incipiens. Qvare *hoc quidem facile praeceptum eſt.* § Quod obſeruare facile poſſit. Stvdiose, *ac libenter eße facturum.* § Cic. ep. prima lib. 13. Prius uelim tibi perſuadeas, ut hoc mea cauſſa libenter facias, quam ut facias. Illvd *difficilius.* § Quia contra naturam tuam. Ad *tempus.* §

pus.} Petitionis tuae, cui inſeruiendum eſt, & faciendum etiam id, quod a natura non habes, ut ſupra iam dixit. ACCOMMODATVM.} Aptum, conueniens. ſic ep.67. lib. 13. Ad meae uitae rationem accommodatum. VT *id iucunde neges.*} Ea prudentia, & iucunditate, ut negando etiam gratus uideare. Huc reſpicit Publij ſententia: Pars beneficlj eſt, qund petitur, bene ſi neges. Hoc loco membrum deeſſe ſuſpicati aliqui ſunt, & legerunt ex ingenio, Aut iucunde promirtas, aut ingenue neges, quia ſequitur, Quorum alterum eſt boni uiri, alterum boni petitoris; ut ſuo cuique membro, alterum reſpondeat. Ego nullius coniecturam damno; ſed tamen conſenſum ſcriptorum librorum non remere reiiciendum puto. Cum praeſertim illa duo, Alterum, & Alteram habeat, quo referantur, nullo nouo addito membro. Nempe ad duo praecepta, paullo ante poſita. Alterum eſt boni uiri, quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe, ac libenter eſſe facturam. Alterum boni petitoris, id eſt, candidati, quod facere non poſſis, ut iucunde neges.

QVINCTVS

*N*Am, *cum id petitur, quod honeſte, aut ſine detrimento noſtro promittere non poſſumus, quomodo ſi quis roget, ut contra amicum aliquam cauſſam recipiamus, belle negandum eſt, ut oſtendas neceſſitudinem, demonſtres quam moleſte feras; alijs te id rebus exſarcturum eſſe perſuadeas. Audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſſam ſuam detuliſſet, gratiorem ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaſſet, quam illius, qui recepiſſet. ſic homines fronte, & oratione magis, quam ipſo beneficio, req. capiuntur.*

EXPLANATIO

NAm; *cum.*} Ratio, cur iucunde negandum, ut conſerues amicum, & quomodo id ſit faciendum, docet. QVOMODO *ſi quis roget.*} Exempli gratia, quod autem hic in exemplum proponit, pulchre uſu uenit Ciceroni, ut apparet in epiſt. 1. ad Att. ſed parum profuit ſeruaſſe fratris praecepta, ſi quidem res fuit cum Caecilio homine acerbiſſimo, & narura difficillima, qui illi grauiter iratus eſt, quod eius cauſſam non recepit. DEMONSTRES *quam moleſte feras.*} Non poſſe id facere, quod ille petat. ALIIS *te id rebus exſarcturum.*} Etſi libri ſcripti habent Exacturum, placet tamen Exſarcturum, ideſt compenſaturum, ut illud epiſt. 62. lib. 13. Sed idem ſarciam. Hoc ita faciendum eſſe, docuit ipſe etiam M. Cicero lib. 2. off. ut iam a nobis relatum eſt. AVDIVI *hoc dicere.*} Comprobat a teſtimonio. GRATIOREM *fuiſſe orationem eius, qui negaſſet.*} Quoniam iucunde negaſſet. QVAM *illius, qui recepiſſet.*} Quia inuitus recepiſſe uideretur. SIC *homines.*} Clauſula. In omnibus enim rebus uoluntatem ſpectare oportet, ut lib. 2. de Inuent. CAPIVNTVR} delectantur, ut ep. 15. lib. 9. Mirifice capior facetijs.

QVINCTVS

*V*ERVM *hoc probabile eſt. Illud alterum ſubdurum, tibi homine plane perito ſuadere. ſed tamen tempori tuo conſulam. Quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamen ij poſſunt abs te placati, aequiq. diſcedere. Quibus autem iccirco negaris, quod te impeditum eſſe dixeris, aut amicorum negotijs, aut grauioribus cauſſis, aut ante ſuſceptis, inimici diſcedunt, omnesq. hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quam negare.*

EXPLANATIO

VERVM *hoc probabile.*} Aliud praeceptum, ut promittat, etiam quod facere non poſſit, ne ſibi, ſi neget quemquam inimicum faciat. PROBABILE.} Tibi probari facile poteſt, ut belle neges. ILLVD *alterum*} Vt mentiaris. SVBDVRVM.} Ideſt, difficile, quod concoquere non poſſit. HOMINI *plane perito.*} Non uideo, quid obſtet, cur homini perito non perſuadeatur, ut aliquando commodi ſui cauſſa mentiatur, cum id ſaepe etiam ſponte ſua periti homines faciant. Quare ſuſpicor de mendo, eoque magis, quod referunt nonnulli, eſſe libros, qui habeant, Platonico. quod nequaquam ſatisfacit. ſi eſſet locus coniecturae, Plane aperto, legere auderem. Apertus enim, & ſimplex dicitur is, cui contrarius eſt, obſcurus, aſtutus, fallax. ut M. Cic. lib. 3. off. Huic autem hominum generi difficillime perſuaderi poteſt, ut mentiantur. TEMPORI *conſulam tuo.*} Notum illud Tempori ſeruire, Sapientes eſſe. & Cic. ipſe ep. 1. ad Att. Aequum eſſe eum, & officio meo conſulere, & tempori. QVIBVS *enim te.*} Hoc dicit, non temere eſt omnibus, & quauis de cauſſa negandum. Nam alij aequo animo ferent, alij inimici fient. Ferent fortaſſe, aequo animo, qui te impeditum officio neceſſitudinis ſentient. Abalienabuntur, qui te aliorum amicorum negotia, & cauſſas, etiam ſi grauiores, & ante ſuſceptas, ſuis praeponere uidebunt. AEQVIQVE} Non irati. Terent. Andria ac. 2. ſc. 5. PROPTER *aliquod officium neceſſitudinis.*} Vt contra amicum cauſſam recipiamus, ut ſupra dixit. AVT *grauioribus cauſſis.*} Exemplum habes in ep. 24. lib. 7. fam. Phameae cauſſam ſuſceperam, is ad me uenit, dixitq. iudicem ſibi operam dare conſtituiſſe, eo ipſo die, quo de P. Sextio in conſilium iri neceſſe erat. Reſpondi, nullo

modo

modo me facere poſſe, cum uellem; alium diem ſi ſumpſiſſet, me ei non defuturum. Ille autem diſceſſit a me, ut mihi uidebatur, iratior. Sibi *te mentiri malint.* ȝ Nolunt quidem te ſibi mentiri, ſed minus moleſte ferunt, ſi mox praeſtare non poſſis, quod promiſeris, quam ſi ſtatim neges.

QVINCTVS

C. Cotta, in ambitione artifex, dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quod non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus, impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur. ideoque ſe negare nemini, quod ſaepe accideret cauſſa, cur is, qui pollicitus eſſet, uacuus foret, pluſquam putaret, neque poſſe domum eius compleri, qui tantummodo reciperet, quantum uideret, ſe obire poſſe. Caſu fieri, ut agantur ea, quae non putaris; illa, quae credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſſa non agantur. Deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. Id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus; ſin autem id neges, ſtatim abalienant ſe, & inimicantur. plures enim multo ſunt, qui rogent, ut uti liceat opera alterius, quam qui utantur. quare ſatius eſt, ex ijs aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quam omnes continuo domi. Praeſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quam ei, quem uideant ea cauſſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit.

EXPLANATIO

C. Cotta. ȝ Auctoritate Cottae oratoris probat, ſatius eſſe polliceri, ac mentiri, quam ſtatim negare, facta comparatione commodi, atque incommodi, quod ex eo conſequi poteſt. Qui negat, omnes, certe, ſtatim abalienat. Qui promittit, aliquos tantum, & non ſemper, ac tum demum, cum praeſtare oportet promiſſa, neque licet. Quod nec ſemper utantur opera noſtra omnes, qui petierint: & qui ſe uſuros ſperant, beneuoli nobis ſint, uſque ad utendi tempus, & ignoſcant facilius, ſi uideant, nos uelle ſibi operam dare, nec poſſe. C. Cotta. ȝ Hic eſt C. Aurelius Cotta orator acutus, & ſubtilis, de quo mentio eſt & in libris de Oratore, & de claris oratoribus, & alijs in locis ſaepe apud M. Ciceronem, qui ſine ullo munere, adeptum ſe eſſe omnia, que haberentur ampliſſima, dicebat. ut lib. 2. off. Artifex *in ambitione.* ȝ Peritus in ijs, quae ad ambitionem pertinent. Sic alias Artifex comparandae uoluptatis. & Artifices ad corrumpendum iudicium. Qvod *non contra ſuum officium.* ȝ Aliqui legunt Quoad. ſed eſt interpretatio particulae, Quod, quae interdum pro quoad, uel quatenus ponitur. Terent. Heauton. ac. 3. ſc. 1. Quod potero, adiutabo ſenem. Similis mutatio facta eſt in ep. 7. lib. 2. ad Att. Vbi impreſſi libri Quoad potes habent. ſcripti, Quod. Qvod *non contra officium rogaretur.* ȝ Tunc enim negabat, in quo bonum uirum agnoſcis, qui ita ambitioſus erat, ut contra officium nihil ageret. Apvd *quos optime poni.* ȝ Qui poſſent gratiam referre. Et in hoc agnoſcis aſtutum. Bene ſe ponere, ſupra. Accideret *cauſſa.* ȝ Hoc uerbum Cauſſa, uidetur aliquibus redundare: ſed habetur in ſcriptis, & tale eſt, ut illud, Accidere tempus, ep. 10. lib. 3. fam. Is qvi *pollicitus.* ȝ Cui habent ſcripti. & placet. Nam refertur ad illud, Cotta dicebat de ſe, ſaepe accidere, cur is, cui pollicitus eſſet operam ſuam, uacuus foret, ab illo nempe negotio, & moleſtia, pro qua ad patronum confugerat, pluſquam putaret, ſe fore. Ideoque non uteretur patroni opera. Haec quidem ſic exponi poſſunt. Corradus tamen in Quaeſtura refert, in non nullis libris ſic legi, Quod ſaepe accideret cauſſa, cur is, cui pollicitus eſſet, non uteretur; ſaepe ut ipſe magis eſſet uacuus, quam putaſſet. Qua lectione nihil planius. & Vacuus tum refertur ad oratorem. Putaſſet etiam eſt in Aldi libro, non putaret. Neqve *poſſe domum eius compleri.* ȝ Domum oratoris, multitudine clientium, & amicorum, ut illud lib. 2. ep. 16. ad Att. Cum bene completa domus eſt tempore matutino &c. Tantvm *modo reciperet.* ȝ Negotiorum, & cauſſarum. Obire *poſſe.* ȝ Exſequi. Tranſigere. Sic Obire munus, negotia. Qvae *non putaris.* ȝ Fieri poſſe, cum promittebas. In *manibus eſſe.* ȝ Propinqua, in promptu, quae facile fieri poſſent. Forma dicendi ſatis uſitata apud ſcriptores Latinos. Aliqva *de cauſſa non.* ȝ Quia multa inter os, & offam, ut Prouerb. fertur. Deinde *eſſe extremum.* ȝ Si nihil accideret ex ijs, quae dixiſſet, reliquum eſſe, ut iraſceretur is, cui mendacium dictum eſſet. Cvi *mendacium dixeris.* ȝ Hic uides ueram non eſſe differentiam, quam inter Mentiri, & Mendacium dicere, ſtatuiſſe Nigidium referant A. Gellius, &. Non. Marcellus, ut Mentiri ſit eius, qui fallere conatur, Mendacium dicere, eius, qui ipſe, quantum in ſe eſt, non fallit, ſed imprudens fallitur. Nam hoc loco mendacium dicere, eſt eius, qui prudens, ac ſciens mentitur. Id, si *promittas.* ȝ Diſtingue poſt Id; & expone Id, ut iraſcantur ſcilicet. Incertvm *eſt.* ȝ Quia non ſemper fit, ut iraſcantur, ſed ignoſcant, cum uideant te non facere poſſe, quod promiſeris. Et *in diem.* ȝ In futurum tempus, uel in longam dilationem, ut exponit Donatus apud Teren. in Eunuc. act. 5. ſc. 7. Quam ſignificationem non nouit fortaſſe Laur. Valla, ubi de In diem, & In dies egit lib. 3. Elegant. numquam enim omiſiſſet. Et *in paucioribus.* ȝ Quia non omnes iraſcuntur. Sin *autem id neges, ſtatim &c.* ȝ Hic locus corrupte legitur in pluribus libris. Corradus in Quaeſtura correctum edidit. Tum & Lambinus. Sic autem legendum: Sin autem id neges, & certe abalienes, & ſtatim, & plures. plures enim multo ſunt, qui rogant &c. Vbi ſingula ſingulis optime reſpondent. Certe, ad illud, Incertum eſt. Statim, ad illud In diem, Plures ad illud In paucioribus. Plvres *enim multo.* ȝ Ratio ex rerum humanarum mutabilitate, & hominum inconſtantia, quibus ſaepe eadem placent, moxq. diſplicent. Qvare *ſatius.* ȝ Concluſio per collectionem iam dictorum, cum eleganti contentione, Aliquos, Aliquando: In foro, Omnes: Continuo, Domi. Magis *iraſcantur ijs, qui*

negent. § Quia uidentur nolle inſeruire. QVAM *ijs, quem.* § Vel caeco apparet legendum, Ei. Quam ſi quem uideant, repoſuerat Mannuccius, coniectura fretus. CVPIAT, *ſi ullo modo poſſit.* § Itaque accipitur pro re uoluntas. cum cupiat tantum facere, neque poſſit. ſenſus autem, qui uidetur imperfectus, ſupplendus eſt, extrinſecus aſſumptis, Sed nullo modo poſſit.

QVINCTVS

AC, ne uidear aberraſſe a diſtributione mea, qui haec in hac populari parte petitionis diſputem: hoc ſequor, haec omnia non tam ad amicorum ſtudia, quam ad popularem famam pertinere. Etſi ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum, ac periculis; tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere poſſis. ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui praeſidij teneantur, & amiciores abs te diſcedant, quam acceſſerint, ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleant.

EXPLANATIO

AC, *ne uidear.* § Corrigit ſe, quod, cum de populari ratione agat, ea dicat, quibus amici comparentur. Docet igitur haec ad utrumque pertinere. A *diſtributione mea.* § antea facta, cum petitionem magiſtratuum, in amicorum ſtudia, in popularem uoluntatem diſtribuit. Egitq. de amicitijs prius. Tum ad popularem rationem acceſſit. ABERRASSE. § Translate: Sicut alias, Aberrare propoſito, prima Tuſculana. HOC *ſequor.* § Non temere hoc facio, hoc ſpecto, hoc cogito. M. Cic. ep. 7. lib. 4. ad Att. Quid eſſent in decernendo ſecuti. & ep. 8. lib. 3. fam. Non idem uterque ſecutus ſit. Translatum & hoc, quod reſpondet ad uerbum Aberrare. HAEC *omnia.* § Benignitatem dicit, & cetera, de quibus hactenus. ETSI *enim ineſt.* § Occurrit obiectioni, uideri quidem hoc loco multa dici, quae ad amicos comparandos faciant, ſed ea cauſſa tantum dici, quod ijs etiam aura popularis captetur. Atque hic placet interponi coniunctionem, Enim, cuius ueſtigia in ſcripto ſunt, & aliqui iam admiſerunt. Ex *illo genere.* § Superiore. Vbi de amicorum ſtudijs agitur, quae beneficijs, officijs, uetuſtate, facilitate, iucunditate naturae comparanda ſunt. Quae eadem fere ſunt cum his, benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum. MVLTITVDINEM *capere.* § Allicere ad beneuolentiam. VT *de nocte domus compleatur.* § Hominum frequentia. infra, Domus ut multa nocte compleatur. SPE *tui praeſidij.* § De hac ſpe etiam ſupra. VT *amiciores abs te diſcedant.* § Capti tua benignitate. Et eſt ſententia facta, ad imitationem illius Terentianae, in Eunucho: Numquam accedo, quin abs te abeam doctior. licet diuerſa in re: & in Terentiana neſcio quid argutiae lateat. VT *quamplurimorum aures.* § Dum de te idem apud alios loquantur. Complere autem aures ſermone, elegans locutio. ſic 3. orat. in Rullum. Completi ſunt animi, aureſq. ueſtrae Quirites. & de ſomn. Scipionis. Quis eſt, qui complet aures meas, tantus, & tam dulcis ſonus?

QVINCTVS

SEQVITVR enim, ut de rumore dicendum ſit, cui maxime ſeruiendum eſt. Sed, quae dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent. Dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorum, quos tua cauſſa ueniſſe appareat: Bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue, ac diligenter petere, benignum, ac liberalem eſſe, bene loqui exiſtimare. Domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adſit, ſatisfiat oratione omnibus; re, operaq. multis. perficiatur, id quod fieri poteſt, labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur.

EXPLANATIO

SEQVITVR. § Redit ad ea, quae propoſita fuerant ad popularem rationem pertinentia, ac de rumore agit, cui inſeruiendum eſſe dicit. ualere autem ad bonam famam ea omnia, quae hactenus dicta ſunt ad ipſam petitionem in uniuerſum facientia; quorum breuem anacephalaeoſim facit. Tum perficiendum, ut his ipſis rebus populus etiam delectetur. SEQVITVR *enim.* § Aut delendum eſt Enim, aut pro Enim, Nunc, legendum. Sequitur autem, idem ualet, quod Reſtat, aut, quod dicit M. Cicero, Conſequens eſt. CVI *maxime ſeruiendum.* § Curandum, ut homines de nobis bene exiſtiment, ac loquantur. Tale eſt, ut illud pro P. Sextio: Poſteritati, ac gloriae ſeruire. AD *celebrandum rumorem.* § Ad diuulgandum, ut ipſe Marcus ep. 1. ad Q. Fratrem: Conſtanti fama, atque omnium ſermone celebratum eſt. DICENDI *laus.* § Prima illa quatuor ad nominis nouitatem leuandam pertinent. EORVM, *qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs*

multitu-

multitudo. ʒ Haec duo continent omnia illa, quae in amicorum ſtudijs poſita ſunt, quorum alij in urbe, alij extra urbem erant. ex omnibus autem amicis eos praecipue nominat, qui ab eo defenſi ſint, quoniam, ut dictum eſt, eo amicitiarum genere eius petitio maxime nitebatur. Bene *homines noße.* ʒ Iam haec, quae ſequuntur, ad ea pertinent, quibus ratio popularis continetur, quae omnia pluribus ſunt tractata. Bene *loqui exiſtimare.* ʒ In uerbo, Exiſtimare, mendum eſt. Corradus ſeiungebat, Bene loqui, tum legebat, Aeſtimare, pro ſpectare. ſed non placet. Lambinus in initio horum membrorum interpoſita coniunctione, Vt, Bene ut homines noſſe, mutatiſq. nonnullis caſibus, prout ſibi commodum fuerat, demum, Exiſtimere, correxerat. Quam nimiam eſſe licentiam, non dubito, quin omnes ſint exiſtimaturi. ego unius litterae mutatione, Exiſtimari, lego. ut dicat, ualere ad celebrandum rumorem, ſi exiſtimetur bene loqui. & referat illud, quod dixit antea, Oratione homines capi. Domvs *ut multa nocte compleatur.* ʒ Mira uarietas. Primum per nomina, laus, ſtudia, &c. Tum per uerba infinita, noſſe, appellare, petere. Demum per coniunctiua, ut compleatur, adſit, ſatisfiat. Satisfiat *oratione omnibus.* ʒ Ex Cottae praecepto, & Ouidij etiam lib. 1. de arte: Promittas facito, quid enim promittere laedit? Pollicitis diues quilibet eſſe poteſt. Re, *operaq. multis.* ʒ quia facta uerbis difficiliora. M. Cicero ad Q. Fratrem ep. 6. lib. 1. Proficiatvr *id quod.* ʒ Omnino legendum Perficiatur. Id quod fieri poteſt. Phraſis uſitata. Valet, prout fieri poteſt. Sicut ep. 25. lib. 10. fam. Si intereſt, id quod homines arbitrantur. & 14. lib. 7. Id quod erat aequius. Non *ut ab ijs omnibus.* ʒ Neque enim ab omnibus ijs oritur fama, ſed ex alijs oritur, orta uero ab alijs alitur, & celebratur. oritur a laude dicendi, a uoluntate nobilium, & ſimilibus. alitur comitate, & liberalitate; celebratur aſſiduitate, & frequentia hominum: ergo curandum, ut in ijs, quibus fama frequentatur, populus uerſetur.

QVINCTVS

IAm *urbanam illam multitudinem, & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quae adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij cauſſa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt. quae adhuc habuit nemo, quin idem ſplendorem omnium, uoluntateſq. haberet. Efficiendum etiam illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio cura, ut pompae plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis, ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem, ut etiam ſi quid poſſit, ne competitoribus tuis exſiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia.*

EXPLANATIO

IAm *urbanam.* ʒ Ne pars ulla populi in epilogo praetermiſſa uideatur, Plebis etiam urbanae mentionem facit. eiuſq. ſtudia & excitanda eſſe, & quomodo id fiat, docet. Ad extremum curandum, ut in petitione illius ſumma dignitas, in competitoribus infamia aliqua appareat. Qvi *conciones tenent.* ʒ Qui in concionibus ſemper adſunt. Hos Concionarium populum uocat ep. 4. lib. 2. ad Q. Fratrem, & Concionalem hirudinem aerarij, ep. 14. lib. 1. Att. In *Pompeio ornando.* ʒ Quod fecit in orat. pro lege Manilia. ut dicit ipſemet Marcus in oratore. Manilii *cauſſa recipienda.* ʒ Manilius ille eſt, qui legem de bello aduerſus Mithridatem Pompeio mandando tulerat, ob eamq. rem, & erat plebi gratus, & ſenatui inuiſus. accuſatus itaque eſt, & a Cicerone eius defenſio ſuſcepta. de quo uide Plutarchum in uita Ciceronis, & Dionem lib. 36. & in prima Corneliana. Apud Nonium, in uerbo. Profitetur. Mentio eſt orationis pro Manlio. Vbi legendum puto, pro Manilio, & de hac cauſſa intelligi. Cornelio *defendendo.* ʒ Qui accuſatus fuerat de maieſtate, propter ea, quae geſſerunt in tribunatu. De quibus Dio lib. 36. & Aſconius in argumento orationum pro ipſo Cornelio. Excitanda *nobis ſunt.* ʒ Hic ſoloeciſmum agnoſcit Corradus. Multitudinem, & ſtudia excitanda ſunt. quare Multitudo urbana, legendum cenſet. Quid, ſi ſermo ſit figuratus? ut illud Virgilij: Vrbem quam ſtatuo ueſtra eſt. & illud Plauti: Naucratem, quem conuenire uolui, in naui non erat. & Terentij: Eunuchum quem dediſti nobis, quas turbas dedit? & quod profertur ex ep. 3. lib. 6. ad Att. ut eſt etiam in meo ſcripto: Scaptius, qui fuit in Cappadocia, puto eſſe ſatisfactum. Sic & hoc loco. Multitudinem, & ſtudia, quae adeptus es: quamuis mollior eſſet oratio, inuerſo ordine: Quae adeptus es in Pompeio ornando multitudinem urbanam, & ſtudia, excitanda ſunt. Qvae *adhuc nemo habuit:* ʒ Ergo tanto magis pro ijs laborandum. Splendorem *omnium, uoluntateſq. haberet:* ʒ Quaſi hos ceteri ſequerentur, quod mirandum non eſt: ſunt enim (ut inquit M. Tullius pro Murena) comitia populi, ac multitudinis. Pompeii *ſummam erga te eſſe uoluntatem* ʒ Cum enim eſſet Pompeius populo gratiſſimus, populus ei fauturus fuiſſet, in quem Pompeij uoluntatem propendere cognouiſſet. Et *uehementer ad illius rationes.* ʒ Nam, cum eo tempore Pompeius bellum cum Mithridate gereret, fieri poſſe uidebat, ut eius res geſtae, lauſq. & honor earum in M. Cic. conſulatum inciderent. id quod factum eſt, Nam confecto bello Mithridatico, repente conſule Cicerone, decem dierum ſupplicatio Pompeio directa eſt. M. Cic. de prouincijs conſularibus. Postremo *tota petitio.* ʒ Haec ad illam partem pertinent. ubi de affectatione egit, ubi eum quotidiana, cuiuſcumque generis frequentia uti iuſſit, quod ea magnam opinionem, magnam laudem petitori afferret. Popvlaris *ſit.* ʒ Splendorem, & plauſum popularem habeat, & populo grata uideatur, Vt *etiam ſi quid poſſit, ne competitoribus.* ʒ Ne illud quidem in epilogo praetermittendum duxit, quod de competitorum uitijs dictum fuerat, quibus illum plurimum adiuuari poſſe exiſtimabat. Etiam *ſi quid poſſit ne.* ʒ Locus corruptus, quod ab aliis aliter corrigitur. ego ſic putabam: ut

etiam ſi qua poſſit, in competitoribus tuis exſiſtat infamia, mutato Quid in Qua. & ex Ne, facto In. Nam negatiua nulla hic requiritur. AVT *ſceleris.* § Vt in Catilina. AVT *libidinis.* § Vt in Antonio. AVT *largitionis.* § Vt in reliquis. ACCOMMODATA *ad eorum mores.* § Nam, ut inquit Tullius, orat. pro Sex. Roſcio. Vt non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis, ſic non omne facinus in omni uita naſcitur. Alia igitur aliis infamia pro eorum moribus accommodatior.

QVINCTVS

ATQVE etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. Nec tamen in petendo, reſp. capeſſenda eſt. neque in ſenatu, neque in concione. Sed haec ſunt tibi retinenda, ut ſenatus te exiſtimet, ex eo, quod ita uixeris, defenſorem auctoritatis ſuae fore. Equites Romani boni, & locupletes, ex uita acta, te ſtudioſum otij, ac rerum tranquillarum: multitudo ex eo dumtaxat, quod oratione in concionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te a ſuis commodis alienum non futurum.

EXPLANATIO

ATQVE *etiam in hac petitione.* § Nunc tandem de ſexto illo membro agit, quod ultimo loco poſitum fuerat. ut bona de illo ſpes ſit in rep. Quod alij in Speciem, non ſatis apte mutuauerant. Atque in hoc itidem, ut in aliis, monet, quae cauenda, quae facienda ſint. SPES *reip. bona de te ſit.* § Vt bene de te ſperet. HONESTA *opinio.* § Vt nihil non honeſtum, & rectum te facturum homines exiſtiment. ſic lib. primo Rhet. Si de his quam honeſta ſit exiſtimatio oſtendetur. Hoc autem tantam uim habet, ut, ſi ſileat ambitus, ideſt nulla ſit inter competitores contentio, quaeri tantum ſoleat, quid optimi uiri de candidatis ſentiant, ut ſcribit M. Tullius lib. 3. de legibus. NEC *tamen in petendo reſp. capeſſenda eſt.* § Tempote petitionis, ne quemquam forte offendas, qui tibi poſtea aduerſetur. Hoc ſe feciſſe ſcribit alias, cum periculum a Clodio impenderet ep. 22. lib. 2. ad Att. Rempub. nulla ex parte attingimus. & 23. Nos publicis conſiliis nullis interſumus. & ep. 8. lib. 2. ad Q. Fratrem: Ego me libenter a curia, & ab omni parte reip. ſubtraho. Et cum accuſaturus eſſet Verrem, & aedilitatem peteret. Agere, inquit, quae ad iudicium pertinebant libere comitiorum metu deterrebar. 2. Verr. NEQVE *in concione.* § Ad populum. immo multi a republ. prorſus receſſerunt, alii inuidiam, alii laborem uitantes. Pythagoricum illud obſeruantes, A fabis abſtineto. quos damnat M. Cicero primo off. Ex *eo quod ita uixeris.* § Ex ante acta uita, in qua te bonarum partium eſſe oſtendiſti. quod in initio ſtatim ſui conſulatus ſe facturum pollicitus eſt, cum pacem, tranquillitatem, otium ſe afferre pronunciauit. orat. 2. contra Rullum. TE *ſtudioſum otij, ac rerum tranquillarum.* § Hoc eſt enim, quod maxime exoptant uiri locupletes, ut ſuis rebus in otio fruantur: Contra uero, quibus opes nullae ſunt, odio ſuarum rerum mutari omnia ſtudent, turba, atque ſeditionibus ſine cura aluntur. Quoniam egeſtas facile habetur ſine damno. Sall. in Catil. MVLTITVDO *ex eo.* § Tertius ordo Ciuium, quibus praecipue probantur ii, qui de plebis commodis cogitarent. Sed, quoniam huiuſmodi homines fere apud bonos male audiebant, quod ut plurimum ſeditioſi eſſent, & legum pernicioſarum auctores, ideo oratione dumtaxat popularem fuiſſe illum dixit, cum de repub. cum optimatibus ſenſerit, ut dictum eſt. TE *a ſuis commodis alienum non futurum.* § λιτότης. minus dicit quam ſignificat. ut illud, A noſtris ſtudiis non abhorret. ep. 22. lib. 13. Pro Sex. Roſcio Am. Vt ne a litteris quidem alienus eſſes. atque in eo uarietati inſeruiuit, prius enim dixit. Defenſorem auctoritatis foro. Tum ſtudiorum otii. Mox non alienum a ſuis commodis. Sciendum autem ob eam ſpem praecipue, quae de Ciceronis uirtute erat in rep. eum ad conſulatum, & a patribus, & a plebe ſublatum, cum de Catilina, eiuſq. conſilijs, graues rumores diſſipati eſſent. ut apud Plutarch. legitur.

QVINCTVS

HAEC mihi ueniebant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eße dixeramus. Nouus ſum, conſulatum peto. Tertium reſtat, Roma eſt. Ciuitas ex nationum conuentu conſtituta, in qua multae inſidiae, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſantur. Multorum arrogantia, multorum contumacia: multorum maleuolentia: multorum ſuperbia; multorum odia, ac moleſtia perferenda eſt. Video eſſe magni conſilij, atque artis, in tot hominum, cuiuſque modi uitijs, tantiſq. uerſantem, uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias. eſſe unum hominem accommodatum, ad tantam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere iſtam uiam quam inſtituiſti. excelle dicendo. hoc & tenentur Romae *homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac laedendo repelluntur.*

EXPLANATIO

HAEC *mihi ueniebant in mentem.* § Breui epilogus partium praecipuarum totius operis. ex quibus pertractatis duabus. Tertiam aggreditur de loco, in quo petit. enumeratis itaque incolentium uitijs, ſum-

ma opus eſſe prudentia dicit; ut ita caueantur, ne noceant. unum autem eum habere praeſidium, quo hominum alios alliciat, alios a laedendo repellat, dicendi artificium, quod eum diligenter retinere uult. De *duabus illis commotionibus matutinis.* ꝫ Commotionibus, habent libri noſtri, & ſcripti, & impreſſi; Corradus in alijs legi dicit Commotionibus. quae lectio melior uidetur, ſed omnium fortaſſe optima erit, Commentationibus, id eſt cogitationibus, uel meditationibus. Conſentit enim cum illis uerbis. Ciuitas quae ſit cogita, & ad forum tibi deſcendenti meditatum ſit. uult enim ipſum Ciceronem haec commentari, atque animo agitare. Qvo *tibi.* ꝫ Quatenus. quod attinet ad illud, Quod dixeramus. Civitas *ex nationum conuentu conſtituta.* ꝫ Aliter in alijs ciuitatibus agendum: ubi habitatores indigenae potius ſint, quam aduenae, & uniuſmodi fere moribus utantur. at Romae aliter, quae ex diuerſorum hominum conuentu conſtat. Nam & ab initio condita ab ijs, qui cum Romulo fuerunt ciues Albani, & eorum locorum paſtores: Tum uero paullatim aucta, confluente in Aſylum multitudine perditorum hominum. demum incrementa accepit ingentia, acceptis in ciuitatem Sabinis, Tuſculanis, Aequis, Hernicis, Volſcis, & ceteris, qui eo migrare uoluerunt. Nam, ut dicit in orat. pro Cornelio Balbo, Numquam eſt intermiſſa a Romanis largitio, & communicatio ciuitatis. Mvlta *in omni genere uitia uerſantur.* ꝫ Prout neceſſe eſt, ubi ex diuerſis locis homines in unum conueniunt. De turba porro Romana pulchre Seneca lib. de Conſol. ad Alb. cap. 6. Maxima pars illius turbae patria caret. ex municipijs, & colonijs ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. alios abducit ambitio, alios neceſſitas officij publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum, & opportunum uitijs locum quaerens, alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula, quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendae uirtuti nacta materiam: quidam uenalem formam attulerunt. quidam uenalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & uirtutibus, & uitijs magna pretia ponentem. Haec Seneca. prudenter itaque feciſſe putantur Spartani, qui & ciuibus ſuis, ne peregrinarentur, interdixerunt, ne mores peregrinos addiſcerent; & peregrinos ipſos urbe arcuerunt, ne mali aliquid ciues edocerent. ut Plutarchus in Laconicis inſtitutis. Mvltae *inſidiae.* ꝫ Hae occulte laedunt. Mvltorvm *arrogantia,* ꝫ Haec uero palam. Magni *conſilij, atque artis.* ꝫ Differunt haec, nam conſilio utitur, qui honeſtis rationibus, arte uero, qui etiam dolo agit. M. Cicero ep. 16. lib. 9. Non ſatis eſt conſilio pugnare, artificium quoddam excogitandum eſt. & Diuinat. in Verrem. Numquam ille me opprimet conſilio, numquam ullo artificio peruertet. Cvivsqve *modi uitijs.* ꝫ Cuiuſque modi, Cuius uis generis. ſic 6. in Verrem. Tot homines cuiuſque modi, apud Salluſt. Et Cuiuſque modi, & Cuiuſcumque modi. idem eſt. Vitare *offenſionem.* ꝫ Ne quemquam offendas, effugere offenſionem, dicit ep. 4. lib. 4. fam. Vitare *fabulam.* ꝫ Ne fias uulgi fabula. Horat. Od. 11. Per urbem fabula quanta fui? Ouid. lib. 4. eleg. 10. de Triſtibus. Nomine ſub noſtro fabula nulla fuit. Esse *unum hominem accommodatum ad tantam.* ꝫ Qui hoc praeſtare poteſt, Polypi mentem obtinere prouerbio dicitur. Qualis fuit Vlyſſes, qui ob id πολύτροπος uocatur. Demoſthenes dixit, Rem omnium difficillimam eſſe, multis placere. Qui ſapit, innumeris moribus aptus erit. Ouid. lib. 1. de arte. Perge *tenere iſtam uiam.* ꝫ M. Tullius in orat. pro Cn. Plancio. Vt te ad curſum iſtum tenendum, quem a prima aetate ſuſcepiſti, cohortentur. In 2. de legibus. Iſtam rationem, quam coepiſti, tene. Excelle *dicendo.* ꝫ Haec eſt uia, quam tenere illum iubet. & bene coniungit extrema cum primis. dixit enim in initio: Quoniam ab hac laude proficiſceris, & quidquid es, ex hoc es, paratus ad dicendum uenito. Tenentvr *homines.* ꝫ Aut delectantur; ut illud, Iiſdem ſtudijs tenentur, ep. 33. lib. 7. fam. Aut Tenentur, pro retinentur. ut hoc ad illos referatur, qui ſunt amici. Alliciuntur, ad eos, qui nondum ſunt amici, repelluntur ad inimicos.

QVINCTVS

ET, quoniã in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas, quod largtione interpoſita, uirtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet, in hoc fac, ut te bene noris, id eſt, ut intelligas, eum eſſe te, qui iudicij, ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. Fac itaque, ut ſe abs te cuſtodiri, atque obſeruari ſciant; cũ diligentiam tuam, tum auctoritatem, uimq. dicendi, tum profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcent. atque haec ita te uolo illis proponere, ut uideare occaſionem non meditari, ſed ut hoc terrore facilius, hoc ipſum, quod agis, conſequare. Et plane ſic contende omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiſcamur, quod petimus. Video eſſe nulla comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquae centuriae renuncient ſuos maxime neceſſarios.

EXPLANATIO

ET, *quoniam in hoc.* ꝫ Romanae ciuitatis uitia generatim complexus eſt, nunc de illo uno, quo maxime erat corrupta, ideſt largitione loquitur. Propoſita ratione, qua ei ſit occurrendnm. Nempe iniecto terrore accuſationis, aduerſus eos, qui ea uſi fuerint. In *hoc uel maxime uitioſa.* ꝫ Itaque illud uulgo iactabatur, Romae uenalia eſſe omnia, apud Salluſt. & Iuuenal. ſat. 3. Omnia Romae Cum pretio. Virtvtis, *ac dignitatis obliuiſci.* ꝫ Homines, in quibus uirtus ſit, ideoq. dignos praeterire, & deſpicere ſolet, honores autem illis dare, a quibus plurimum acceperit. Vt cum Vatinium praetorem fecit, Catone neglecto. Haec autem fuit praecipua Romanae reip. pernicies. ex quo dictum eſt, Illum primum Romanum populum perdidiſſe, qui primus ei epulum, largitionemq. dediſſet. Plutarch. in Coriolano. Fac, *ut te bene noris.* ꝫ Reſpicit ad celebre dictum. Noſce te ipſum, quod non ad arrogantiam minuendam ſolum dictum eſt, uerum etiam ut

bona

bona noſtra norimus, ut dicit M.Tullius ad Q.Fratrem lib.3.ep. Et Graecus uerſiculus, Τὸ γνῶθι σαυτὸν πανταχοῦ 'στι χρήσιμον, in omnes partes hoc ualere docet. IDESD *ut intelligas.* ʒ Interpretatio, qua utitur ſaepe M. Cicero, uerbo, aut ſententia ambigua prius poſita, ut ep.19.lib.5.& ep.1.& 8.lib.9.fam. Hoc igitur dicit; Cognoſco te ualere eloquentia, & qui facile poſſis in iudicium trahere, ac damnare competitores tuos, ſi largitione uſi fuerint. Quare inijce illis hunc timorem. METVM *maximum.* ʒ Mannuccii liber ſcriptus, Maxime habet. hoc ſenſu. poſſe cum aliis etiam, ſed competitoribus maxime metum afferre. FAC *itaque, ut ſe abs te cuſtodiri.* ʒ Sic enim cauebunt, ne committant, ut accuſari poſſint. CVM *diligentiam tuam.* ʒ In obſeruando. TVM *auctoritatem, uimq. dicendi.* ʒ In accuſando. TVM *profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium.* ʒ In iudicando. Nam tres eo tempore ordines iudicabant. Senatores. Equites. Tribuni aerarij. Aſconius. ERGA *te ſtudium.* ʒ De quo ſupra, in principio. ATQVE *haec ita te uolo.* ʒ De modo, quo agendum ſit. nam ſumma prudentia opus eſt. VT *uideare occaſionem non meditari.* ʒ Placet quod in nonnullis legitur: Non ut uideare accuſationem meditari. nam ſic loquitur in orat. pro Murena: Simulatq. candidatus accuſationem meditari uiſus eſt, honorem uidetur deſperaſſe. quibus uerbis locus hic pulchre & emendatur, & declaratur, ſubdita cauſſa, cur meditari accuſationem eo tempore non debeat. de qua iterum in eadem oratione: Non placet mihi inquiſitio candidati, praenuncia repulſae. pro meditari accuſationem, cogitare etiam dicit in eadem. HOC *ipſum quod agis conſequare.* ʒ Vt eos tantum a largitione abſterreas. ET *plane.* ʒ Extremum praeceptum, idque maxime generale. Plane autem non aperte ſignificat, ſed prorſus, quantum poteſt. ut in libro de claris orator. Perfecte, planeq. eruditus. CONTENDE *omnibus neruis, ac facultatibus.* ʒ Omnibus ueribus enitere. Tranſlatio, qua ſupra etiam uſus eſt, cum dixit: Homines qui ſine neruis ſint. AC *facultatibus.* ʒ Hoc uerbo proprio declarauit translatum. in ep. fam. lib.x. Cur non omnibus facultatibus, quas habemus, utamur? VIDEO *eſſe nulla comitia.* ʒ Plurimum quidem ualet in comitijs largitio, ſed uideo tamen aliquas ſemper eſſe centurias, quae ſe integras ſeruent, & ſuis amicis, ſine ulla ſpe largitionis, ſponte ſuffragentur. COMITIA *inquinata largitione.* ʒ Corrupta. Largitio enim in malam partem capitur, ut liberalitas in bonam. lib.2. de oratore. GRATIS. ʒ Sine mercede. Vnde comitia, & ſuffragia gratuita, quae ſine ulla mercede habentur. RENVNCIENT. ʒ faciant, declarent. Renunciare. uerbum eſt comitiorum; proprium eius, qui comitia habet, & qui, antequam populum dimittat, qui nam creati ſint, pronunciat. M. Tull. pro Murena: Comitijs centuriatis conſulem renunciaui. & pro domo ſua: A L. Piſone conſule praetorem renunciari. Praeco etiam renunciare dicebatur, cum toties creatum aliquem proclamabat, quoties ſingularum centuriarum ſuffragia erant numerata. M. Tull. ult. Verr. Tu cum eſſes praetor renunciatus, non ipſa praeconis uoce excitatus es, qui te toties ſeniorum, iuniorumq. centurijs illo honore affici pronunciauit. Dicebatur demum populus renunciare aliquem, cui ſuis ſuffragijs magiſtratum mandaſſet. ut hoc loco. & 2. Philip. de comitijs Dolabellae: Prima claſſis uocatur: renunciatur. SVOS *maxime neceſſarios.* ʒ In ſcriptis, Suos ſibi maxime neceſſarios, habetur, quod non eſt in excuſis. de quo monendum lectorem duxi. Si quidem non ineleganter dictum uideri poſſit.

QVINCTVS

QVARE, *ſi aduigilamus pro rei dignitate, et ſi noſtros, ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus, et ſi hominibus ſtudioſis, gratioſiſq. noſtri ſuum cuique munus deſcribimus, & ſi competitoribus iudicia proponimus, ſi ex equeſtribus metum inijcimus, diuiſores ratione aliqua coercemus; perfici poteſt, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat.*

EXPLANATIO

QVARE *ſi aduigilamus.* ʒ Concluſio huius partis, cum congerie earum rerum, quibus occurri poſſit largitioni, ſi tantum ſtudij adhibeat, quantum res poſtulat. hinc amicos excitando, & ſuum cuique munus diſtribuendo, inde competitoribus minitando, & omnes, qui in largitionibus operam praeſtant, deterrendo. PRO *rei dignitate.* ʒ Solon: Quod praeclarum eſt, accurate agendum. Erat autem haec res maxima, ut dixit in ep.1. ad Att. Ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην ex Iliad.x. Tale & illud: Pro magnitudine rei celeritatem adhibens. ep.21.lib.x.Fam. Ideoq. uſus eſt uerbo compoſito aduigilamus. Vbi, Ad, habet uim auctiuam. Sicut Terent. Phor. act.1.ſc.4. Tanto magis te aduigilare aequum eſt. AD *ſummum ſtudium beneuolos excitamus.* ʒ Vt qui nobis tantum bene uolunt, incitentur ad ſummum ſtudium praeſtandum. HOMINIBVS *ſtudioſis, gratioſiſq. noſtri.* ʒ Videtur in his uerbis ordo inuerſus. Legendum itaque recte monuit Paullus Mannuccius, Gratioſis, ſtudioſiſq. noſtri. non enim dicimus Gratioſus noſtri, ſed Studioſus noſtri. Sic etiam praepoſtere poſitum fuiſſe conſtat Conſul & Cenſor. ep.21.lib.IX.Fam. SVVM *cuique munus deſcribimus.* ʒ Aſſignamus. Mandamus quid quemque facere uelimus, & curare. ſupra: Vt deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. onera deſcripta multis. pro C. Rabirio Poſt. SI *competitoribus iudicia proponimus.* ʒ Id eſt, poenam iudiciorum; & fore, ut, ſi contra leges petierint, in iudicium a nobis uocentur. SI *ex equeſtribus.* ʒ Locus corruptus in omnibus, quem miror non correctum fuiſſe, cum & mendum cognoſcere facile ſit, nec difficilis correctio. Eſt igitur legendum, Si ſequeſtribus. ſunt enim Sequeſtres, apud quos pecunia deponitur, qua corrumpenda ſint ſuffragia. Vt Aſconius in orat. in Verrem. DIVISORES *ratione aliqua coercemus.* ʒ Poſt Sequeſtres nominat diuiſores. nam apud illos pecunia deponitur a candidato, ab ijs uero populo diuiditur. ideoq. coniunguntur in orat. pro Plancio: Vnam tribum delige, doce per quem ſequeſtrem, quo diuiſore corrupta

ſit. &

ſit.& in eadem antea, Sequeſtrem fuiſſe, pronunciaſſe, diuiſiſſe. ALIQVA *ratione.* § Vt pote minis. Vt fecit iam in ſecunda in Verrem. AVT *nulla fiat.* § Coercitis ijs, a quibus fieri poſſet. AVT *nihil ualeat.* § Etiam ſi fiat, cum plus poterit ſtudium amicorum, ut in aedilitatis petitione itidem accidit, nam oppugnatus pecunijs Verris, non tamen deijci aedilitate potuit. ut in 2. orat. in Verrem.

QVINCTVS

HAEC ſunt, quae putaui non melius ſcire me, quam te, ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe, & ad te perſcripta mittere. Quae tamen etſi ita ſcripta ſunt, ut non ad omnes, qui honores petant, ſed ad te proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant, tamen tu, ſi quid mutandum eſſe uidebitur, aut omnino tollendum, aut ſi quid erit praeteritum uelim hoc mihi dicas. Volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

EXPLANATIO

HAEC *ſunt.* § Clauſula operis, in qua, ut extrema cum primis connectat, breuiter repetit cauſſam, cur ſe ad haec ſcribenda accinxerit, ipſumq. opus a M. Cicerone ita corrigi petit, ut nihil omnino ei ad perfectionem deſit. HAEC *ſunt.* § Delectatur huiuſmodi clauſulis in fine librorum etiam M. Tull. ut in 3. de Nat. Deorum. Haec fere dicere habui. & in lib. de Senect. & Amicitia, nec non in Oratore ad Brutum. Pulcherrima uero illa in 3. off. Habes a patre manus, Marce fili. HIS *tuis occupationibus.* § Si ad praeſcriptum grammaticorum loquendum eſſet, Iſtis tuis dicendum foret. Quod Hic ad primam perſonam, Iſte ad ſecundam referri doceant. ſed pluris eſſe debet antiquorum auctoritas, qui aliter locuti ſunt. ut Terent. in Andria act. 3. A me opinionem hanc tuam eſſe amotam uolo. & Cicero in Epiſt. lib. 9. fam. Equidem hos tuos Tuſculanenſes dies. &, His tuis factis ſic incenſus ſum. Et hic noſter paullo poſt, Ad hanc tuam petitionem. & ſupra, Hoc tuo tempore. Occupationes uero intelligit cauſſarum defenſiones, quibus fere ſemper diſtinebatur. VNVM *in locum.* § In principio dixerat, Sub uno adſpectu ponerentur. & in lib. de claris oratoribus, Vno in conſpectu omnia uiderem. QVAE *tamenetſi.* § Ita legendum aliqui affirmant, licet ſcripti habeant Tametſi contractum. alij etiam omittunt illud, Etſi, quorum opinio non placet. Tamenetſi habetur etiam ep. ult. lib. 4. fam. & ep. 17. lib. 5. ad Att. VT *non ad omnes, qui honores.* § Neque enim omnes ſunt homines noui, aut oratores, ut M. Cicero. neque omnes tales habent competitores, quales Cicero. ideo Ad te proprie dicit. TAMEN *tu, ſi quid mutandum.* § Etſi non omnes eo ſunt uſuri, uolo tamen id omnibus probari. ideoq. omni ratione emendari. Emendatoris autem triplex eſt munus, ut Quinctil. docet. lib. 10 cap. 4. Adijcere, Detrahere, Mutare. Mutare quod minus deceat. Detrahere, quod ſuperuacaneum ſit. Demum addere, quod omiſſum uideatur. Quae omnia aperte hic habes. Tanguntur etiam a M. Tullio in 3. de orat. cum dicit, Quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris. VELIM *hoc mihi dicas* § Vt, te monente, corrigi poſſit. Alias etiam emendari, atque ediſuos annales a fratre petijt. ut eſt ep. 16. lib. 2. ad Att. Sumant autem hinc ſibi praeceptum adoleſcentes; atque adeo omnes, quibus curae eſt ea ſcribere, quae, cum in hominum manus peruenerint, legi poſſint, ut aequo animo ferant ſua ſcripta a doctoribus emendari, cum uideant id praeſtantiſſimos uiros factitaſſe, ut praeter Quinctum, ipſum etiam Marcum, qui ſuarum orationum Ariſtarchum uocat Atticum, ut faciendum eſſe docet Horat. in Poet. & qui, quod docuit, etiam re uidetur praeſtitiſſe, cum Albium Tibullum ſermonum ſuorum iudicem nominat. Sciant uero nulla in re facilius homines amore ſui decipi ſolere, quam in iudicandis ijs, quae ex ſuo ingenio pepererint; & ad eruditionem plus proficere amici, & docti hominis diligentem emendationem, quam diuturnum eius ſtudium, qui ſe emendatori ſubijcere recuſet. Equidem, ſi quid umquam profeci, quod perexiguum eſſe non inficior, ſed quantulumcuque illud eſt, profiteor me fidelibus monitis, & doctis correctionibus Franciſci Morandi I. C. debere, cuius cum eſſet iudicium peracre, & doctrina non uulgaris, tantus erat animi candor, ut diſſimulare nihil poſſet, quod ſcriptori notam aliquam allaturum ſuſpicaretur. Afficiebatur enim non ſecus erga aliena ſcripta, quam ſi propria fuiſſent. Idque cum in ceteris, tum praecipue in carminibus praeſtabat. In quibus, & ſcribendis, & diiudicandis excellebat. Sed non eſt mihi propoſitum huiuſce uiri uirtutes deſcribere, quae & per ſe notae ſatis ſunt, & clarioribus monumentis teſtatae. Volui tantum doctori optimo, & amico integerrimo, meritae etiam in hac parte laudis teſtimonium reddere. Ad prima redeo. Neque magnos poſſe in ſcribendo profectus illum facere, qui turpem putet in ſcriptis, metuatq. lituram, ut ait Horat. Neque ullos patientius reprehendi, quam qui maxime laudari merentur. ut eſt apud Plinium lib. 7. epiſt. VOLO *enim hoc commentariolum.* § Sciant lectores in antiquis libris legi, Volo enim hoc mihi commentariolum. ubi Mihi, ad ornatum inſertum ſuſpicarer, ut ſaepe adud Terentium, M. Tullium, Liuium: niſi imprudenter a librario inculcatum uiderem, ex praecedentibus uerbis, Velim hoc mihi dicas. COMMENTARIOLVM. § Nomine ipſo indicat, quale ſit hoc opuſculum, nempe in quo ſummatim capita quaedam rerum ſint comprehenſa. Hoc enim ualet Commentarium. OMNI *ratione perfectum.* § Ita, ut alijs etiam hominibus in ſuis petitionibus uſui eſſe poſſit. & artificioſe eo uerbo opus abſoluit, quo non perfectio rei ſolum, ſed & finis ſignificatur. Talis eſt finis libri de ſomnio Scipionis: Ille diſceſſit, ego ſomno ſolutus ſum. & lib. 2. de Finib. Finem fecimus & ambulandi, & diſputandi. & in 4. de

Finib. & in 2. de Diuinat. Quæ cum eſſent dicta, diſceſſimus: Quod imitari etiam uoluit, ut alia quamplurima, quiſquis ille fuit, (nam fuiſſe Ciceronem mihi non ſit uериſimile) qui libellum De conſolatione, noſtro tempore edidit. Hoc enim fine uſus eſt: Iucundiorem congreſſum noſtrum futurum intelligam, quam inſuauis, & acerbus digreſſus fuit. Ac ne hoc quidem tacitum relinquam, Quinctum, ſuum hoc commentariolum Cretico, & ſpondeo pede clauſiſſe, quem numerum multum habere decoris, in clauſulis dicunt, eoque ita delectatus eſt M. Tullius, ut non ſententias tantum plurimas, ſed plurimos etiam ex ſuis libris, & orationibus eodem numero clauſerit. Quod quoniam cuiuis obſeruare in promptu eſt, exemplis adducendis ſuperſedebo.

F I N I S.

INDEX

RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS

Quae in hoc uolumine continentur.

A

A Capite repetere — alte, & a capite repetere 175
ab Ioue Muſarum primordia 189
abdicare — conſules abdicauerunt 42
abdicere — cum tres partes aues abdixiſſent &c. 100
aberrant a coniectura qui ſuſpicati ſunt, &c. 25
ablegatus tanquam ex 12. tabulis inſignis ad deformitatem puer, &c. 210
abnuere — nihil umquam abnuit uoluntas tua meo ſtudio 156
abſorbere — ne aeſtus conſuetudinis nos abſorbeat 189
abſyrtus Medeae frater, qui eſt apud Pacuuium Aegialeus 78
abutens ad omnia Atomorum regno & licentia 16
abutimur communi conſuetudine ſermonis, cum ita dicimus, uelle aliquem quippiam, aut nolle ſine cauſſa 162
academia uetus, & Zeno, una de re diſſentiunt 183
academiae proprium eſt, iudicium ſuum nullum interponere 150
academiae ueteres principes 180
academici prudenter a rebus incertis aßenſionem cohibuerunt 1
acceſſio fit ad corpora & abſceſſio 225
acc ſſus, diſceſſuſq. ſolis, ſolſtitijs brumiſq. 35
acceſſus & receßus marinorum aeſtuum lunae non gubernantur 129
acceßus & receßus maritimorum 73
accipio omen, inquit, mea filia 115
accipere calamitatem maximam ob aliquam caußam 99
accipere — nullum eſt animal, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem 74
accuſare rem aliquam — ſed eſt iniqua in omni re accuſanda praetermiſſis bonis malorum enumeratio, uitiorumq. ſelectio 210
accuſatores niſi ſint uoluntarij, graues eſſe non poſſunt 215
acerualis Latine, Sorites Graece 125
Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton non ſunt dij 76
Achillem Aſtypalea inſula maxime colit 78
acies, qua cernimus, quae pupilla uocatur 63
acilius — iuris interpres 202
acredula triſte carmen interdum canit 96
actio non poteſt eſſe uehemens, nec oratio, niſi eſt ipſe animus commotior 110
actio — ope conſilioq. tuo furtum aio factum eſſe 83
acumen — auſpicium ex acuminibus totum militare eſt: quod totum M. Marcellus ille, qui quinquies conſul fuit, omiſit 137
acutiora ſunt eorum ingenia, & ad intelligendum aptiora, qui terras incolunt eas, quam illorum qui utantur craſſo caelo, atque concreto 41
ad perpendiculum rectis lineis feruntur deorſum corpora indiuidua 162
adaequare uitam deorum poſſint 225
adduxit in ordinem ex inordinato 220
adducito eos in ſpem 276
adducendi in hanc opinionem 266
adductum ramulum, ut remiſſus eſt, in oculum recidiſſe 120
adhibere calumniam — nec ullam adhibebat calumniam 163
adhibere coniecturam — qui ſomnia interpretantur, coniecturam adhibent, non naturam 150
adhibere omnem rationem & curam & laborem & diligentiam 260
adiectae uoce — ne abiectae uoces laborentur, atque errarent, priuſquam ab his ſenſibus pulſus eſſet 64
aditus pateant ad te diurni, atque nocturni 16
adiumenta caußarum 458
adiungere atque inuitare homines ad amicitiam 268
adiungere non debemus ullam auctoritatem, nec fidem commenticijs rebus 144
adiungere ſibi aliquem — ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus 276
adiungi facile ad amicitiam 273
adiunctio animi, uel uoluntatis 264
adiuuare — quae rerum adiuuant cauſſam 273
adminicula — uites adminicula clauiculis, tamquam manibus apprehendunt 59
adnunciate roſtrorum cibum arripiunt quaedam animalia 59
Aeacidarum genus, ſtolidum. — Bellipotentes ſunt magis, quam ſapientipotentes 145
aedificator mundi deus 219
aediles curatores urbis, annonae, ludorumq. ſollemnium 212
Aegiſthi libido, aut Paridis 88
aegri non debent a coniectore ſomniorum medicinam petere 146
aegris datur ſalus ab Hipocrate potius, quam ab Aeſculapio 88
aegritudo morſum doloris efficit 105

Aegyptum Nilus irrigat 61
Aegyptij & Babylonij, in camporum patentium aequoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi officeret, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt 114
Aegyptij longinquitate temporum artem diuinandi conſecuti putantur 93
Aegyptij —— nefando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatam ab Aegyptio 20
Aegyptij nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt 25
Aegyptij fere omne genus beſtiarum conſecrauerunt 75
aequalis noſtrae aetatis hiſtoria 173
aequalis temporum illorum 102
aequilibritas —— ſic enim, ſi placet, aequilibritatem appellemus 26
Aequimelium —— an cum in Aequimelium miſimus, qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, &c. 131
aequora camporum patentium 112
aer —— animabilis, ſpirabiliſq. natura, cui nomen eſt aer —— Graecum illud quidem, ſed receptum iam tamen uſu a noſtris 54
aer caeli tenuitate & calore temperatus, uitalem & ſpiritalem ſpiritum praebet animantibus 59
aer cur effeminatus, & Iunonis nomine conſecratus 47
aer interiectus inter mare & caelum Iunonis nomine conſecratur, quae eſt ſoror & coniux Iouis 47
aer mari finitimus tum fuſus & extenuatus in ſublime fertur, tum autem concretus in nubes cogitur, humoremq. colligens terram auget imbribus, tum effluens huc & illuc uentos efficit, &c. 55
aer natura maxime humidus, non eſt expers caloris —— ortus ex reſpiratione aquarum 37
aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat: mouetur nobiſcum: quacumque enim imus, quacumque mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere 51
aer plenus eſt immortalium animorum 106
aes & libra —— per aes & libram heredem teſtamenti ſoluere 199
aes atque ferrum duelli inſtrumenta 198
aeris, argenti, auri uenae penitus abditae 65
aeſculapius primus Apollinis: quẽ Arcades colunt: is ſpecillum inueniße, primuſque uulnus obligaſſe dicitur 80
aeſculapij Epidaurij barbam auream demi iuſſit Dionyſius 86
aeſculapij plures 80
Aeſopus —— in Aeſopo ſaepe uiſus tantus ardor uultuum, atque motuum, ut eum uis quaedam abſtraxiße a ſenſu uideretur 110
aeſtuare — hoc loco aeſtuans Chryſippus, &c. 160
aeſtus conſuetudinis —— ne aeſtus uos conſuetudinis abſorbeat 189
aeſtus maritimi, fetorũq. anguſtiae ortu, aut obitu lunae commouentur 35
aeſtus maritimi tum antecedentes, tum recedentes 61
aeſtus maritimi, uel Hiſpanienſes, uel Britannici, eorumq. acceſſus, uel receßus 73
aetatem egit in litteris Cicero pater 183
aether, caeli complexus, qui idem aether uocatur, extrema ora, & determinatio mundi 52
aether conſtat ex altiſſimis ignibus —— mutuemus hoc quoque uerbum, dicaturq. tam aether Latine, quam dicitur aer 54
aether —— ex aethere innumerabiles flammae ſiderum exſiſtunt 54
aether non ſatis aptus uidetur ad ſtellas continendas 44
aether ſumma pars caeli, & ſuum retinet ardorem aeris tenuem, nullaque admiſtione concretum, & cum aeris extremitate coniungitur 58
aethera eſſe eum, quem homines Iouem appellarent 101
aetneorum ignium eruptio 55
affecti morbo graui, & mortifero 106
affectio aſtrorum ualet fortaße ad quaſdam res: ad omnes non 158
affectio caeli —— ex qua affectione caeli primum ſpiritum puer duxerit, fortaſſe refert 15
affectum caelum —— ad rem pertinet, quomodo affecto caelo, compoſitiſq. ſideribus quodque animal oriatur 142
alere alicui cauſſam alicuius rei agendae —— As mihi quidem explicandae philoſophiae cauſſam attulit grauis caſus ciuitatis 124
afferre errorem, & perturbationem animis 106
afferre metum aliquibus 59
afficere deorum honore res deformes 10
afficere ſepultura — moueri uiſus eſt ab eo, quem ſepultura affecerat 105
affingere — Deus mundo neque manus, neque pedes affinxit 221
affingere —— quae procreationis cauſſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit Deus 22
afflatus diuinus — nemo umquam uir magnus ſine aliquo afflatu diuino fuit 68
afflatus ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, diuinam quiddam eſt, neque uetuſtate confici poteſt 145
affligit —— laceratum affligit in undas 116
affluit ad nos infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis 13
P. Africanus — Tuditano & Aquillio conſulibus P. Africanns ſol alter exſtinctus eſt 34
Africanum domeſtici parietes non texerunt 85
Agatholes hiſtoricus 104
ager cultus — Plato uetat ex agro culto, eo ue, qui toli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro 204
agri multa ferunt manu quaeſita, quae uel ſtatim conſumantur, uel mandentur condita uetuſtati 65
agros conſecrari non uult Plato 67
aggredior ſic ad hanc diſputationem, quaſi, &c. 70
agnationem nobis eße tum caeleſtibus, uel genus uel ſtirpem 162
agnationibus familiarum diſtinguũtur ſtatus in ciuitatibus 174
agnoſcere — uereor, ne iſtam cauſſam nemo agnoſcat 177
ago tecum liberaliter 16
agere ad buſtum —— ad buſtum egerit 287
agere —— qui nihil agit, mihi eße omni-

omnino non uidetur 41
aio loquenti an dedicata 115
ἀκροστιχὶς —— cum deinceps ex primis uerſuum litteris aliquid connectitur, ut in quibuſdam Ennianis, Q. Ennius fecit 144
Alabandum conſecrarunt Alabandij 75
Alabandenſes ſanctius Alabandum colunt, quam quemquam nobilium deorum 78
alacri animo ad reliqua tendebamus 123
Albanum Pompeij 120
alcaeum delectat naeuus in articulo pueri 19
alcmaeo Crotoniates Soli, & Lunae, reliquiſq. ſideribus diuinitatem dedit 7
alea quaedam ineſt in hoſtijs deligendis 253
Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud ſolem in delubro pecuniam dicitur 197
Alexandro draco loqui uiſus eſt 149
Alexandri mors praedicta a Caleno Indo 104
alio die — quid grauius, quam rem ſuſceptam dirimi, ſi unus augur, alio die dixerit 195
aliquid ſibi dicere uidetur Epicurus 167
alucinari —— quae Epicurus oſcitans alucinatus eſt 17
alui natura ſubiecta ſtomacho, tibi eſt receptaculum —— multa ibidem de aluo 50
aluo continere —— cum praegnans hunc ipſum Dionyſium aluo contineret 102
amaltheum Attici, platani, &c. 188
Amfractus annui 191
Amfractus —— nihil inciſum angulis, nihil amfractibus 442
amicitia —— in uera amicitia nihilo ſe plus alter, quam alterum diligit 179
amicitia nō breuis et ſuffragatoria, ſed firma, & perpetua 456
amicitia non eſt ad fructum noſtrū referenda, nam ad illius commoda, quem diligimus alioqui non erit iſta amicitia, ſed mercatura quaedam utilitatum ſuarum 31
amiculum aureum grandi pondere Ioui Olympio detraxit Dionyſius 86
amicus eſſe non poteſt, qui ſe non putat ſatisfacere 457
amicorum nomen in petitione latius patet, quam in cetera uita 455
amittere occaſionem —— non amittere occaſionem promerendi 459
Ammon Iuppiter Ammon Afris, alius, quam Capitolinus Romanus 20
amnes quoſdam exaruiſſe, aut in alium curſum contortos, & deflexos eſſe 102
amphiaraus, & Tireſias non humiles & obſcuri 112
amphiaraus, & Triphonius, ſintne dij habendi 28
amphiaraum ſic honorauit fama Graeciae, deus ut haberetur, atque ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur 112
amphilochus, & Mopſus Argiuorum reges, ijdem augures, &c. 112
amſancti in Hirpinis 110
anaces Διόσκουροι 79
analogia —— Latine comparatio, proportione dici poteſt 220
anatum oua gallinis ſaepe ſupponimus 60
anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem, & modum mentis infinitae ui, ac ratione deſignari, & confici uoluit 7
anaxarchum Democritum, a Cyprio tiranno excarnificatum accepimus 86
Anaximander Phyſicus Lacedaemonios monuit, ut urbem & tecta relinquerent, armatique in agro excubarent, quod terraemotus inſtaret, &c. 117
anaximandri opinio eſt natiuos eſſe deos, &c. 7
anaximenes aera Deum ſtatuit, eumque gigni 7
ancipites beſtiae in utraque ſede uiuentes 25
androgyni ortus nōne fatale quoddam noſtrum fuit? 114
andromacha Ennij poſſitne deſcribi roſtro ſuis 99
andromeda 229
andromedā quaerit Piſtrix 231
anguis domi uectem circumnexus eſt 135
angues a C. Graccho domi comprehenſi 135
anhelitus quidam terrae fuerunt, quibus inflatae mentes oracula funderent 118
anima, ex qua animantium conſtat animus 75
anima quae in pulmones ſpiritu ducitur, &c. 50
animam mundi quomodo, & unde fecerit deus 222
animabilis, ſpirabilisq. natura —— aer 54
animal omne ad accipiendum uim externum, & ferendam paratum eſt 74
animal omne eſſe mortale probatur eo quo ſentiat: & contraria ſentiant, ut calida, frigida: iucunda, iniucunda &c. & eo, quod in eo appetitio, & declinatio ſit naturalis 74
animal omne patibilem naturam habet 74
animalis, id eſt aerea —— uel terrena, uel ignea, uel animalis, uel humida natura 74
animalia, quibus, & quam uarijs modis ad paſtum accedant 58
animantes adſpiratione aeris ſuſtinentur 51
animantes mortales a dijs minoribus geniti 225
animantes ſuis ſe armis quaeque defendunt, cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones: aliae fuga ſe, aliae occultatione tutantur 59
animantium aliae, corijs tectae, aliae uillis ueſtitae, aliae ſpinis hirſutae, pluuia alias, alias ſquama uidemus obductas, &c. 59
animantium aliae mares, aliae feminae, quod perpetuitatis cauſſa machinata natura eſt 60
animantium genera quatuor a deo effictarum 224
animantium ortum aliorum eſſe in terra, aliorum in aqua, in aere aliorum: abſurdum igitur eſſe in ea parte, quae ſit ad gignendum aptiſſima, animal gigni nullum 41
animus —— caſtus animus purusq. uigilantis, & ad aſtrorum, & auium, reliquorumq. ſignorum, & ad extorum ueritatem eſt paratior 119
animus commotus, nec oratio in cauſſis, nec ipſam actio poteſt eſſe uehemens, & grauis, & copioſa, niſi eſt ipſe animus commotior 110
animus contuens ortus, obituſque, & curſus ſiderum, &c. accipit in his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſti-

iuſtitia eſt 66
animus deorum cognatione tenetur 106
animus deus intelligentiam in animo, animum concluſit in corpore 220
animus diuinus extra eſt:unde humanus ducitur 107
animus, & mens hominis —— de quibus multa 64
animus hominis in belluae uitam deferetur, niſi tertio ortu recte & honeſte uixerit 225
animus mundi ut in mundi medio collocauit, ita per totum tetendit deus 221
animus mundi & ortu, & uirtute antiquior genitus eſt a deo, quã corpus 222
animus numquam diuinat, niſi cum ita ſolutus, & uacuus eſt, ut ei plane nihil commune ſit cum corpore 118
animus ſenſum omnem effugit oculorum 226
animus ſomno ſeuocatus a ſocietate, & a contagione corporis, meminit praeteritorum praeſentia cernit, futura prouidet 106
animus uelociter in domum ſuam peruolauit, ſi iam tum, cum erit incluſus in corpore, eminebit foras, & ea, quae extra ſunt, contemplans, quam maxime ſe a corpore abſtrahet 32
animus uidet in ſomnis, liber a ſenſibus, atque ab omni impeditione curarum iacente, & mortuo paene corpore 118
animi concitatio declarat, uim in animis eßе diuinam 110
animi deformitas multo plus habet offenſionis, quam corporis 182
animi ianua frons & uultus 458
animi labes, nec diuturnitate euaneſcere, nee omnibus ullis elui poteſt 193
animum dominum, atque imperantem oboedienti praefecit corpori Deus 222
animum eſſe hominibus ingeneratum a deo 177
animum tale quiddam eſſe, ut ſit ex igne, atque anima temperatus probabilius eſt 75
animo, & ſenſibus ea, quae extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus 64
animi corporibus ſoluti, ſi recte homines uixerint, reuertuntur ad illud aſtrum, cui apti fuerint: qui autem immoderate, & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram mulierem transfert 225
animi corporibus ui, ac neceſſitate 225
animi duobus modis ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitantur, uno furente, altero ſomniante 93
animi eorum, qui ſe corporis uoluptatibus dediderunt, earumq. ſe quaſi miniſtros praebuerunt, & cet. corporibus elapſi circum terram ipſam uoluntantur 212
animi hominum quadam ex parte extrinſecus tracti, & hauſti ſunt 106
animi praeclarorum hominum, diuini ſunt, & aeterni 71
animi ſaepe pelluntur uehementius ſpecie quadam, ſaepe uocum grauitate, & cantibus 110
animi ſi quando, uel uaticinando, uel ſomniando uera uiderunt, uſi ſunt fortuna, atque caſu 144
animi uigilantes uitae neceſſitatibus ſeruiunt, diſiunguntq. ſe a ſocietate diuina iunctis corporis impediti 116
animorum affectus 225
animorum commigratio in diuerſa corpora & diſſimiles figuras animantum 225
animorum eſt ea uis, atque natura, ut uigeant uigilantes, nullo adiuuento pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate, & cet. Cum autem haec ſubtracta ſunt, deſertusq. animus, &c. 149
animorum mira iactatio, & in ſimillimas ſuis moribus figuras pecudum, & ferarum tranſlatio 225
animorum ſenſus omnium communis 225
animis omnes tenduntur inſidiae 181
animos a natura deorum hauſtos & delibatos habemus. al. delibatos 117
animos habemus ex diuinate hauſtos, aut acceptos, aut libatos 128
annales Numerij Fabij Pictoris 103
annales pontificum —— annalibus pontificum nihil iucundius —— al. nihil nudius 171
Annibalis reſponſum Pruſiae regi, neganti ſe audere pugnare, quod exta prohiberetur: an tu, inquit, carniculae uitulinae mauis, quã imperatori ueteri credere 134
annus eſt, ubi ſol ſuum totum confecit, & peragrauit orbem 223
annorum 470. millia monumentis comprehenſa continent Babylonij, & qui ex Caucaſo caeli ſi qua ſeruant, &c. 101
an quirendum non eſſe nimis diligenter in ea, quae certo modo memoriae ſuut prodita 171
antecanis. Procyron 232
antica pars 224
anticipationem quandam deorum ſine doctrina habetur — omnes, πρόληψιν, id eſt, ante ceptam animo rei quandam informationem 12
Antiochus Attici familiaris, Academicus 184
Antiocho Stoici cum Peripatecis, re conſentire uidentur 4
antipater duos libros edidit de diuinatione 94
antipater poeta quotannis, die natali febri corripiebatur 157
antipater hiſtoriam paullo inflauit uehementius, habuitq. uires agreſtes, atque horridas, ſine nitore palaeſtra 172
antiphon ſomniorum oraculorum, & uaticinationũ interpres 118
antiquare legem —— uos legem antiquaſtis ſine tabella 213
antiquiorem fuiße Deiotaro laudem & gloriam, quam regnum & poſſeſſiones ſuas 137
antiquiorem ſibi fuiſſe poßeſſionibus ſuis gloriam 99
antiquiſſimum, id habendum eſt, quod optimum 196
antiquitas clariſſimis monumentis teſtata, & conſignata 111
antiquitas —— errabat multis in rebus antiquitas 137
Antonius, & Catilina cum Cicerone petiuerunt 254
Antonij bona proſcrtpta, uox iurantis, ſe Romae iudicio aequo cum homine Graeco certare non poſſe 454.1
anus fatidica πρόνοια Stoicis inducitur 50
anus fatidica Stoicorum, πρόνια 5
apis ſanctus Aegyptorum bos 20
Apollines plures —— antiquiſſimus cuſtos Athenarum 80
Apollo imberbis, Iuppiter barbatus 20
Apollo numquam Latine locutus eſt 147

Apollo

Index

Apollo Pyrrhi temporibus uerſus facere deſierat 145
Apollinis nomen eſt Graecum: quē ſolent eſſe uolunt 49
Apollinis opertis non eßе credendum 144
Apollinem non poße futura praedicere, niſi ea, quarum cauſſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet 164
Apollo Pythius ab Athenienſibus conſultus, quas potiſſimum religiones tenerent, reſpondit, eas, quae eſſent in more maiorum, quo cum iterum ueniſſent, &c. reſpondit optimum 196
Apollo Pythius praecepit, ut nos ipſi noſceremus 185
Apollodorus tyrannus multo homines ante Dionyſium in ipſo Graeciae flore ſuſtulit 86
apparitores —— plerique in magiſtratibus ignoratione iuris ſui tantum ſapiunt, quantum apparitores uelint 216
appellare homines comiter 459
appetuntur quae ſecundum naturam ſunt. declinantur contraria 206
Appius bonus augur, cenſor P. Atium notauit parum ſcienter, quod ementitum auſpicia ſubſcripſerit 99
App. Clodius Augur Ciceroni conſuli nunciauit, bellum domeſticum triſte, ac turbulentum fore —— ibid. laudatur Ap. Clod. 115
Appius —— pſychomantia, quibus Appius uti ſolebat 121
apta —— cauſſa ex aeternis cauſſis apta ducatur 164
apta inter ſe & cohaerentia 69
aqua —— humor omnis ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq. poteſt 74
aquae admiſtum eßе calorem 37
aquam & animā deus inter ignem & terram poſuit 221
aquarum inductionibus terris fecunditatem damus 65
aquatiles beſtiae crocodili, fluuiatileſq. teſtudines, & quaedam ſerpentes 60
aquilone Orcthyiam ſuſtulerit 171
ara, quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri 232
Arabes, Phryges, Cilices, cur cantus auium & uolatus facilius notauerint 114
araneolae retetexunt, ut, ſi quid inhaeſerit, conficiant 59
arati carmina a Cicerone admodum adoleſcentulo conuerſa 56
arati prognoſtica 96
aratea Cic. —— aratea quaedam noſtra memoriter a te pronunciata 125
arbiter honorarius —— uidetur Cryſippus tamquam arbiter honorarius, medium ferire uoluiſſe 165
arbores hiemali tempore cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatae ſunt, tempeſtiue caedi putantur 129
arbores —— in arborum autem, & earum rerum, quae gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur 38
arborum confectio, omniſq. materia & culta, & ſilueſtris 65
Artem Stoicorum Quincte defendis 95
Arceſilas dicebat omnia eſſe falſa quae ſenſibus uiderentur 17
arceſſitu —— cum ad eum ipſius rogatu, arceſſituq. ueniſſem 4
Archelaus & Caſſander ſummi aſtrologi, aequales Panaetij 139
Archias poeta ſpeciem Roſcij pueri dormientis circumplicati ſerpentis amplexu expreſſit uerſibus 569
Archilochi uerſu uulneratus 88
Archimedes non plus ualuit in imitandis ſphaerae conuerſionibus, quam natura in efficiendis 52
arthitecti auertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quae profluentia neceßario taetri eſſent aliquid habitura 63
Archonte Pitharato mortuus Epicurus 160
arcte & grauiter dormitare coepiſſet. al. dormire 105
Ἄρκτοὶ duae numquam accedentes circum axem feruntur, quarum altera Cynoſura, altera Helice dicitur 56
arcturus 229
ardentes tum cupiditatum aeſtu, tum conſcientia uidimus 198
ardor mundi non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte mouetur 38
Argo nauis a paſtore e monte conſpecta admiratione ei excitauit 52
Argo ad caudam canis 233
Ἀργὸς λόγος —— ignaua ratio —— dißoluitur a Chryſippo 163
Argo, uehiculum Argonauticum 521
Ariolorum, & uatum furibundae praedictiones 93
Aries 449
Arietare. —— in me arietare, eoq. ictu me ad caſum dari 103
Ariſteus oliuae inuentor, Apollinis filius 78
Ariſtippi ſchola —— Aſoti ex Ariſtippi ſchola exire poßunt 75
Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos ijs, qui benedicta male interpretarentur 75
Ariſto Chius, ſolum bonum eſſe dixit, quod honeſtum eſt: malumq. quod turpe, ceteras res omnes plane partes, ne minimum quidem, utrum adeßent, an abeſſent, intereße 184
Ariſtonis difficilis, atque ardua ſecta 180
Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli ſententia 185
Ariſtonis ſententia de dijs magno in errore eſt 10
ariſtolochia, quae nomen ex inuenta re reperit, ad morſus ſerpentum multum poteſt 96
Ariſtophanes, facetiſſimus poeta ueteris comoediae, nocturnas peruigilationes uexat 196
Ariſtoteles cenſebat eos, qui ualetudinis uitio furerent, habere aliquid in animo praeſagiens 110
Ariſtoteles & Theophraſtus excellentes uiri cum ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiam praecepta coniunxerunt 123
Ariſtoteles in tertio de philoſ. libro de Deo diſputans multa turbat a magiſtro Platone non diſſentiens 8
Ariſtoteles omnia, quae mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate 41
Ariſtotelis uerba ex quodam libro qui non exſtat, quibus ſignificat intelligi ex caeli ornatu, & ceteris rebus, quae mundo continentur, Deos eſſe 54
Arpinum germana Ciceronum patria 187
arquus ex imbribus efficitur quodammodo coloratus 79
arqui ſpeciei cur non in deorum numero reponatur 79
arripere mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo modo probabilem 19

ars

ars eſt Etruſcorum aliqua: diuinatio non eſt 130
ars medendi, gubernatoris, & imperatoris, praeſenſio eſt rerum fortuitarum 125
ars —— nulla ars imitari naturae ſollertiam poteſt 22
ars eſt quaedam docendi 199
artis maxime proprium eſt creare & gignere. Zeno 44
artes innumerabiles docente natura repertae 50
artes omnes habent quendam abſoluti operis effectum 25
artes plures, quam uellem, ad ſenſus narium, guſtandi, tangendi, capiendos, & perfruendos repertae 64
artes, quae coniectura continentur, & ſunt opinabiles hoc habent, ut eas multa fallant 99
Artes ex rebus comprehenſis, collatis, & comparatis efficimus, partim ad uſum uitae, partim ad oblectationem neceſſarias 62
artes non tollit euentus artium minus felix, & non reſpondens earum praeceptis 99
artificioſae praeſenſionis ratio, difficilior eſt 116
arteria a pulmouibus uſque ad os intimum pertinet 65
arteria aſpera oſtium habet adiunctum linguae radicibus, excipitq. animam eam, quae ducta eſt a ſpiritu, eandemq. a pulmonibus reſpirat, ac reddit. &c. 50
Artophylax 234
Artophylax, uulgo Bootes 229
Aſcia. —— rogum aſcia ne polito 202
aſcripticij ciues—— quos quaſi nouos & aſcripticios ciues in caelum receptos putant 29
aſcribito ne fratris ſententiae 176
Aſdrubal Carthaginem euertit 75
Ἀσώματον *uult eſse deum Plato* 88
aſpectabile 220
aſpectabile & tractabile eſt omne quod natum eſt 442
Aſpernari, & reſpuere —— cum id dicat, quod animum menties aſpernentur, ac reſpuant 167
Aſperſione aquae, aut dierum numero tollitur corporis labes. 193
aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant ommes Iouem 31 & 47
aſſectatio 273
aſsentiri rei non ſatis cognitae non eſt ſapientis 95
aſſenſio non poteſt fieri niſi commota uiſio 166
aſsenſiones —— ſi aſſenſiones & actiones, non eſſent in noſtra poteſtate, neque laudationes iuſtae eſſent, neque uituperationes, nec honores, nec ſupplicia 166
aſsenſiones, ui effici & neceſſitate dicebant illi ueteres, quibus omnia fato fieri uidebantur: qui autem ab his diſſentiebant, fato aſſenſiones liberabant 165
aſsequar id quod uolo, ſi inſtituta perfecero 124
aſſiduitas quid ſit, uerbum ipſum docet 278
Aſſyrij propter planitiem, magnitudinemq. regionum, quas incolebant, &c. traiectiones motuſq. ſtellarum obſeruauerunt 83
Aſteria Latonae ſoror 76
aſtra in aethere uoluuntur; quae ſe & nixu ſuo conglobata continent, & forma ipſa, figuraq. ſua momento ſuſtentant 58
aſtra in deorum numero ſunt ducenda 41
aſtra quas ob cauſsas nata ſint 224
aſtrorum motus eſt uoluntarius 41
aſtrorum motus in orbem circumfertur 41
aſtrologi de circo, uicani haruſpices 121
aſtrologi ſummi, Archelaus, & Caſsander, Scylax 136
aſtrologorum praecepta qualia 159
aſtrictus neceſſitate——nulla eiuſmodi aſtrictus neceſſitate, ut mihi, uelim nolim, ſit certa quaedam tuenda ſententia 147
aſtu——Theſeus Atticus ex agris demigrare, & in aſtu ſe conferre iuſſit 59
Atellanio uerſu fatum irriſum 128
Athenis tenue caelum: ex quo acutiores putantur Attici 157
Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes, quos mantes uocant, adhibuerunt 114
atomi, ſeu indiuidua corpora per inanitatem feruntur 160
atomorum concurſus non poteſt mundum conficere: nam, ſi poſſet, magis poſſet porticum, templum, domum, urbem, quae ſunt minus operoſa, & multo faciliora 54
atomorum declinatio quamobrem ab Epicuro ſit excogitata 17
atomorum innumerabilium uis infinita uolitat in hac immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, &c. 13
Atratus fluuius ſanguine fluxit 114. & 135
Atreus funeſtas epulas fratri comparans 82
attinet ——quid attinet inculcare fatum, cum ſine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunamq. referatur? 157
Attius, multus, & ineptus, ad ſummam impudentiam 173
Attius Nauius *—— ab Attio* Nauio *per lituum facta regionum deſcriptio* 100
Attij Nauij lituus, quo ad inueſtigandam ſuem regiones uineae terminauit 33
Atij Nauij lituus 75
Attij nomen memoria diu floruit 195
Attio Nauio aliquot annis antiquior Romulus, *&* Remus 137
auctoribus ciuibus 99
auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur, obeſt plerumque ijs, qui diſcere uolunt 3
auctoritatis momenta, in diſputando quaerere 3
audiendum ijs magis, quam auſcultandum cenſeo 121
auditus ſemper patet, eius enim ſenſu etiam dormientes egemus: ——ibidem multa de auditu & auribus 64
augures —— ius augurum, diuinationis opinione principio conſtitutum, poſtea reip. cauſſa conſeruatum, ac retentum 137
augures mendaces, qui ſui quaeſtus cauſſa fictas ſuſcitant ſententias 112
augures —— Polydius, Melampus Mopſus, Amphiaraus, Chalcas, Helenus 195
augures ueteres Mopſus, Tireſias Amphiaraus, Calchas, Helenus 33
augurum maximum, & praeſtantiſsimum in rep. munus 195
augurum praedictis multa incredibiliter uera cecidiſſe 195
augurum diſciplina, et ars euanuit uetuſtate & negligentia 195
auguribus caeli partes definitae traditae 214
auguria —— apud ueteres, qui re-

rum

rum potiebantur, ijdem auguria tenebant 112
auguria multa amiſſa, multa auſpicia, negligentia collegij 99
auis ales 230
aues —— aliae gentes omnibus fere auibus utuntur in augurijs, & auſpicijs, Romani paucis 137
aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos 137
auibus auctoribus —— eas aues, quibus auctoribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene ſibi conſuluiſſe 99
auium ſignificationibus quae nationes maxime obtemperent 112
auocari non poteſt a uitijs is, qui ad ea propenſus fuerit, ſine uoluntate, ſtudio, diſciplina 159
aures cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur, recte in altis corporum partibus collocatae ſunt 50
aures duos & quaſi corneolos habent introitus, multiſq. cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur ſonus 64
aures extra eminent, & tegendi cauſſa factae 64
augurium eſt admirabiles quoddam, artificioſumq. iudicium, &c. 64
aureum genus hominum, ut poetae loquuntur 55
aurigeris diuum placantes munera tauris 136
auri Toloſani quaeſtio 83
auſcultare —— audire —— audiendum ijs magis, quam auſcultandum cenſeo 121
auſpicato —— Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri, niſi auſpicato noluerunt 137
auſpicato —— nihil fere quendam maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem gerebatur 99
auſpicato urbem condidit Romulus 93
auſpices nuptiarum 99
auſpicium ex acuminibus, quod totum militare eſt, M. Marcellus, ille quinquies conſul, idem imperator, idem augur optimus, totum omiſit 137
auſpicium ratum facere, —— ut aues ratum auſpicium facere poſſint 137
auſpicium iuge —— ne iuge auſpicium obueniat 137
auſpicia ad utilitatem reipub. eße compoſita, &c. 64
auſpicia neglecta populo Rom. magnas clades attuliſſe 33
auſpicia, & reliqua diuinandi genera, in optima rep. maxime ualuerunt 114
auſpicia nunc a Romanis auguribus ignorantur: a Cilicibus, Pamphylijs, Piſidis, Lycijs tenentur 99
auſpicia —— ſaepe populi impetum iniuſtum auſpicijs dij immortales repreſſerunt 212
auſpicia —— ſimulacra auſpiciorum, auſpicia nullo modo —— multa de auſpiciorum deprauatione 137
auſpicijs coactis utuntur noſtri magiſtratus 99
ἀξίωμα —— omnis enunciatio, aut uera, aut falſa 16. & 165
ἀξίωματα —— iis enunciationum, quae Graeci ἀξιώματα uocant 155
axis —— mundus uerſatur circum axem admirabili celeritate 13

B

Babylonii —— contemnamus etiam Babylonios 101
Babylonios quadringenta, & ſeptingenta millia annorum in periclitandis, experiendiſq. pueris, quicumque eſſent nati, poſuiſſe 142
bacchanalia —— de Bacchanalibus quaeſtio, & animaduerſio cōſulum exercitu adhibito 196
bacis Baeotius, uates 101
balantes hoſtiae 102
Barbarorum dij, boues, equi, ibes, accipitres, aſpides, crocodili, piſces, canes, lupi, feles, &c. 78
beatam uitam ponunt Epicurei in animi ſecuritate, & in omnium uacatione munerum 13
beatitas, ſiue beatitudo, utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis uerba ſunt 24
beatus eſſe nemo poteſt ſine uirtute 22
bellum —— in bello et ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo, ius plurimum ualet, & fides 196
bellum Marſicum —— initio belli Marſici & deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiße caelum, & clypeos a muribus deroſos 114
bellum Octauianum 34. & 93
bellum Punicum ſecundum 109
bellum Veiens —— Veienti bello, cum lacus Albanus praeter modum creuißet, &c. 115
belli tempus —— in bello plura & maiora oſtenta uidentur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace 135
bellis reip. ſalus continetur 33
bene agi putat, ſi, &c. 220
beneficentia nihil eſt praeſtantius 110
beneuolentia —— tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atque ad ſuffragandi ſtudia ad ducuntur 264
beneuolus & ſimulator, quibus rebus dijudicari poſſint 182
bene reſpondere 458
benignitas late patet, & eſt in re familiari, & in conuiuijs, & in opera 187
beſtia ſui generis beſtia maxime delectatur 19
beſtiae hominum cauſſa generatae ſunt, nedum beſtiarum cauſſa arborum fructus, & terrae fruges, & tot rerum copiae comparatae ſint 66
beſtiae aliae terrenae, partim aquatiles, aliae quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſed etiam quae ex igne naſci putentur 25
beſtiarum quantus amor in educandis, cuſtodiendiſq. ijs, quae procreauerint, uſque ad eum finem, dum poſſint ſeipſa defendere 61
beſtijs ſenſum et motum dedit natura, & cum quodam appetitum acceſſum ad res ſalutares, & a peſtiferis receßum 38
biceps —— puella biceps, portendit ſeditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi 119
blanditia tibi opus eſt: quae etiam ſi uitioſa eſt, & turpis in cetera uita, tamen in petitione eſt neceſſaria 277
Boethus Stoicus, & Poſidonius prognoſticorum cauſſas praeſecuti ſunt 133
bona cauſſa —— ui opprimi in bona cauſſa eſt melius, quam male cadere 213
boni non eſt, ratione uinctum uelle diſſoluere 225
bono animo te iuſſit eſſe 105
bonum eſt πολύσημον 72
bonum & malum natura iudicantur 182
bonum non eſt in opinionibus, ſed in natura 182

bonum non eſt ſine aliquo malo—— bonum, quod eſt quaeſitum in conſulatu ſine iſto malo non habemus 210
bonorum deorum—— menſis argenteis inſcriptum 86
bonis externis, ut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtrae laudi aſſumptum arbitramur 87
bonis nominibus qui hoſtias ducerent, eligebant 115
boues caelum ſpectantes, & naribus ſuecum ex aere ducentes pluuiam praeſignificant 96
boum terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natae ad iugum, &c. 66
bobus nulla uis afferebatur ab illo aureo genere 66
boues, equos, ibes &c. colunt barbari 78
braſſicae—— a braſſicis, ut a peſtiferis, & nocentibus uites refugere dicuntur 59
Brenno, Gallorum duci, formae obiectae 110
breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia 214
brumali die nati 157
bucula—— buculam curaße ex eo faciendam 104
buſtum—— ſi quis buſtum: (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, aut columnam uiolarit, &c. 203

C

CACHINNVM *dicitur ſuſtuliße Alcibiades cum Zopyrus Socratem mulieroſum eße dixiſſet* 159
cadunt ſub adſpectum 220
cadere ſub adſpectum oculorum 226
cadere in cogitationem—— ne in cogitationem quidem cadit 6
cadere in—— cadit in uirum bonum mentiri emolumenti ſui cauſſa, criminari, praeripere, fallere. 220
cadere in—— quidquid caderet in cernendi ſenſum 220
cadere ſub adſpectum, & tactum 221
Caeciliae Balearici filiae ſomnium 94
caelibes eſſe prohibento 204
Caelius Hiſtoricus, de Hannibale 104
Caelius hiſtoricus de clade Roma. duce C. Flaminio 109
caelum aſtris diſtinctum, & ornatum 54
caelum craſſum Thebis: itaque pingues Thebani, & ualentes 157
caelum in 16. partes diſtribuerunt Etruſci 131
caelum diſceſſiſſe uiſum eſt 114
caelum—— nulla in caelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas ineſt, contraq. omnis ordo, ueritas, ratio, conſtantia 44
caelum, ſeu aether omnium pater, &c. 121
caelum tenue Athenis: ex quo Attici acutiores 157
caeli atque terrarum deflagrationem aliquando futuram 117
caeli cerula templa 102
caeli complexus, qui idem aether uocatur, extrema ora, & determinatio mundi 56
celi parentes Aether, & Dies: fratres & ſorores, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, &c. 76
caeli partes definitae a quibus traditae 214
caeli planior natura ——hebetiora ſunt hominum ingenia propter caeli pleniorem naturam 35
caeleſtem, aethereamq. naturam, quae per ſe omnia gigneret, uoluerunt uacare ea parte corporis, quae coniunctione alterius egeret ad procreandum 46
caelus a filio exſectus, uinctus a filio Saturnus 81
caelus exſectus a filio Saturno 46
caelus Saturni pater 76
Caeſar cum a ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam traſmitteret, tranſmiſit 134
Caeſar interpres Sibyllae uerſuum dicturus putabatur in ſenatu, eum, quem reuera regem habebamus, appellandum quoque regem, ſi ſalui eſſe uellemus 144
Caeſar——paullo ante interitum Caeſaris, cum immolaret, illo die, quo primum in ſellam auream ſedit, & cum purpura ueſte proceſſit, in extis bouis opimi cor non fuit 123. & 130
Caeſaris & exercitus uidebatur et audaciae plus habere, quippe qui patriae bellum intulißet, & roboris propter uenuſtatem 144
C. Aquillius iudicium de dolo malo protulit 83
C. Coponius, cum primis homo prudens & doctus praetorio imperio claſſi Rhodiae praeerat 106
C. Cotta academicus 4
C. Flaminius conſul iterum neglexit rerum futurarum praeſignationes magna cum laude reip. 108
C. Figuli ſepulcrum 202
C. Gracchus ramis ſiccis omnem reip. ſtatum permutauit 210
C. Gracchi tribunatus 105. & 148
C. Laelius augur & ſapiens 69
C. Marcellus, Ap. Claudius augures, collegae Ciceronis 137
C. Marius omnium perfidioſiſſimus, cur Q. Catulum praeſtantiſſimum dignitate uirum mori potuit iubere. 86
C. Poſtumius haruſpex 108
Calanus Indus ad mortem proficiſcens, cum adſcenderet in rogum ardentem: O praeclarum diſceſſum (inquit) e uita, &c. 104
calchas apud Homerum, ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt, &c. 108
calidum & igneum——omne, quod eſt calidum & igneum, cietur & agitatur motu ſuo 56
callidi, non boni ſunt ij, qui non ipſo honeſto mouentur, ut boni uiri ſint, ſed utilitate aliqua, atque fructu 108
callidos eos appello, quarum tamquam manus opere, ſic animus uſu concalluit 73
Calliſthenes hiſtoricus —— Thebis in templo Herculis ualuae clauſae repagulis ſubito ſe ipſae aperuerunt 108
Calliſthenes —— quid in mentem uenit Calliſtheni dicere, Deos gallis ſignum dediſſe cantandi, cum id natura, uel caſus efficere potuiſſet? 134
calore maximo fultas mundi partes ſuſtineri 57
canendi modi uarij — aſſentior Platoni, nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quam uarios canẽdi modos 196
canis ſimilis lupo 24
canes uomitione purgantur 60
canum tam fida cuſtodia: tamq. amans dominorum adulatio, tan-

Index

tantumq. odium in externos, &c. ſignificant ſe ad hominum commoditatẽ eſſe generatos 66
canicula in his locis, quae nos incolimus, poſt ſolſtitium exoritur, & aliquot diebus apud Troglodytas, ante ſolſtitium 141
canicula —— ortum caniculae diligenter ſeruant Cei 121
canicula obſcurior, quaſi caliginoſa, & contra illuſtris & perlucida, quid ſignificet 65
Cannenſis pugna, etiam hoc requiro omneſq. qui Cãnenſi pugna ceciderunt, uno aſtro fuerint 142
cantus & modi —— uis cantuum & modorum quanta ſit 196
cantibus immutatis, mores pariter ſunt immutati in Graecia 196
cantibus, & uocum grauitate ſaepe pelluntur animi 110
capere coniecturam, ſalubriſne, an peſtilens annus futurus ſit, ex ortu caniculae 121
captiones —— omnes iſtius generis captiones eodem modo refelluntur 163
caprae ferae in Creta confixae uenenatis ſagittis, herbam quaerunt, quae dictamus uocatur, quam cum guſtauerũt, ſagittae excidere dicuntur e corpore 60
cardiaci phrenitici melãcholici 110
caritas hominum & amicitia, gratuita eſſe debet 29
Carnades concertationis ſtudio modo ait hoc, modo illud 106
Carneades docebat, poſſe Epicureos ſuam cauſſam, id eſt liberam uoluntatem, ſine commenticia atomorum declinatione defendere 162
Carneades libenter in Stoicos inuehebatur 97
Carneades quaerere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, &c. 124
Carneadeo more multa ſunt a Cicerone diſputata contra phyſicos 219
carpi animos noſtros ex Deo, qui animus ſit per naturam rerum commeans 7
Caſſandra —— Deus incluſus corpore humano, non Caſſandra loquitur 106
Caſſandra furens cur futura proſpiciat, Priamus ſapiens hoc idem facere non queat 111
Caſſandra. —— iamque mari magno: eademque, &c. 144
Caſſiopeia 230
caſte adire deos iubet lex, animo uidelicet 193
caſtimonia corporis, & animi 193
Caſtor & Pollux ex Ioue tertio nati, & Leda 79
Caſtor & Pollux in acie Rom. ex equis pugnare uiſi ſunt 32
Caſtoris equi ungulae ueſtigium in ſilice apud Regillum apparet 71
Caſtori & Polluci aedes in foro dedicata ab A. Poſtumio 71
caſtra caſtris collata 144
caſus —— multa de ijs, quae caſu fieri poſſunt 99
caſus numquam perfecte ueritatem imitatur 99
Catilina, & Antonius cum M. Cicerone petiuerũt, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes 255
Catilina ne leges quidem metuit, natus in patris egeſtate, educatus in ſororis ſtupris, &c. 256
Catilinae in M. Marium credulitas 257
Catonis patria utrum ſit, Tuſculum, an Roma 187
Catonis uetus quiddam ſcitum: qui mirari ſe aiebat, quod non rideret haruſpex haruſpicem cum uidiſſet 134
catus —— prudens, &, ut ita dicam, catus 182
Caucaſus — ijs, qui ex Caucaſo caeli ſigna ſeruãtes, numeris et motib. ſtellarũ curſus pſequũtur 101
cauere in iure 175
caules & braſſicae —— uites a caulibus & braſſicis, ſi prope ſati ſunt, refugere dicuntur 59
cauno aduectae caricae 139
cauponari bellum 95
cauſſa — cauſſa non ſic debet intelligi, ut, quod cuique antecedat, id ei cauſſa ſit, ſed quod cuique efficienter antecedat 164
cauſſa ea eſt, quae id efficit, cuius eſt cauſſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris 164
cauſſa ex aeternitate cauſſam ferens 163
cauſſa —— id, ſine quo quippiam non fit, non eſt cauſſa 165
cauſſa inuoluta obſcuritate naturae latet 101
cauſſa mundi gignendi iuſtiſſima 51
cauſſa —— nihil fieri poteſt ſine cauſſa 135
cauſſa —— nullius rei, cauſſa remota, reperiri origo poteſt 219
cauſſã muri oppoſuit Romulus 159
cauſſae aliae fortuito antegreſſae, aliae cohibentes in ſe efficientiam naturalem 160
cauſſae fatales, cur ita accideret 160
cauſſae — in cauſſis conditae ſunt res futurae, quas eſſe futuras aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut coniectura praeſentit 121
cauſſae primae —— cauſſae ſecundae 226
cauſſas primas intelligentis, ſapientiſq. naturae conquirere oportet eum, qui ſe intelligentiae, ſapientiaeq. amatorem profitetur 226
cauſſae ſecundae, quae neceſſario mouent alias, cum ab alijs moueantur 226
cauſſae principales —— principalibus cauſſis 159
cauſſae uoluntatum & appetitionum noſtrarum non ſunt ullae naturales & antecedentes 157
cauſſarum aliae ſunt perfectae & principales: aliae adiuuantes & proximae 166
cauſſarum ignoratio in re noua mirationem facit 133
cauſſarum ſeriem ſempiternam qui introducunt, ij mentem hominis uoluntate libera ſpoliatam, neceſſitate fati deuinciunt 160
Cecrops —— mos Athenis a Cecrope permanſit corporis terra humandi: quam cum proximi iniecerant, obductaq. terra erat, frugibus obſerebatur 202
Cei ortum caniculae diligenter quotannis obſeruant 121
celebrare rumorem 459
celebritas uirorum, & mulierum 202
cenſores Cicero uult eſſe νομοφύλακας 215
centauri ex quadam urbe nati 79
Cepheus 224
Ceres a gerendo dicta eſt: quod ſi uerum eſt, terra dea eſt 79
Ceres —— terra, ea, quae Ceres dicitur 10
Ceres —— fruges, Cererem: uinum, Liberum eum dicimus: genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe 76
Ceres Proſerpinae mater a gerendis fructibus, tamquam Geres, & δημήτηρ quaſi γημήτηρ 47
certationes corporum, curſu, pugilatione, luctatione, curriculiſq. equorum 196

ceruae paullo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quae ſeſelis dicitur 60
Chaldaei, ceteriq. diuini 15
chaldaei —— in Syria Chaldaei cognitione aſtrorum, ſollertiaq. ingeniorum antecellunt 112
Chaldaei non ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati ſcientiam putantur effeciſſe, ut praedici poſſet, quid cuique euenturum, & quo quiſque fato natus eſſet 94
Chaldaei —— Chaldaeis in praedictione & notatione cuiuſque uitae ex natali die minime eſſe credendum 139
Chaldaeorum natalicia praedicta qui defendunt, quemadmodum diſputent 139
Chaldaeorum uanitas —— quam multa ego Pompeio, quam multa huic Caeſari Chaldaeis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate moriturum 142
Charon, Cerberus, non ſunt dij putandi 76
Charondas & Zaleucus leges ciuitatibus ſuis ſcripſerunt 190
Chelae 230
Chryſippus —— Chryſippo placet, omnia eſſe uera in praeteritis: quia ſunt immutabilia nec in falſam, e uero praeterita poſſunt conuerti 159
Chryſippus cum et neceſſitatem improbaretur, & nihil uellet ſine praepoſitis cauſſis euenire, cauſſarum genera diſtinguit, ut & neceſſitatem effugiat, & retineat fatum 166
Chryſippus dum ſtudioſe omnia conquiſiuit contra ſenſus & perſpicuitatem, &c. ipſum ſibi reſpondentem inferiorem ſe fuiſſe, & armatum ab eo eſſe Carneadem 120
Chryſippus quamquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur 35
Chryſippus quomodo diſſoluat ignauam rationem, ſeu ἀργὸν λόγον 163
Chryſippus Stoicorum ſomniorum uaferrimus interpres magnam turbam congregat ignotorum deorum 10
Cryſippus totam de diuinatione explicauit ſententiam 34
Chryſippo cum Diodoro, ualente Stoico, magna luctatio eſt 159
Chryſippum numquam niſi Cheſippũ uocabat Zeno Epicureus 23
cibus confectus et conſumptus 221
cibus —— quo cibo utare, intereſſe ad mentis aciem putant 41
cibum ullum tam grauem negat eſſe Chryſippus, quin is die, & nocte concoquatur 36
Cicero a primo tempore aetatis iuri ſtuduit 174
Cicero cogitabat efficere, ne Romani Graecis de philoſophia litteris egerit 124
Cicero conſeruatae patriae iudicia ſenatus, Italiae, gentium denique omnium conſecutus eſt 198
Cicero eum eſſet in unius poteſtate reſp. numquã ſe abdidit, neque deſeruit, neque afflixit, neque ita geſſit, quaſi homini, aut temporibus iratus, &c. 124
Cicero cum minime uidebatur tum maxime philoſophabatur 3
Cicero cur tam ſero philoſophica litteris mandare coeperit 3
Cicero de ſuo diſceſſu, & exſulio ſuo 198
Cicero de ſuo caſu loquitur 210
Cicero —— Hiſtoria a Cicerone poſtulatur, uel flagitatur potius 171
Cicero in ſenectute ſeipſe mutarat, & aliud dicendi genus inſtituerat 174
Cicero —— multa ſunt a Cicerone conſcripta contra phyſicos 219
Cicero inſtitutus a Diodoro, Philone, Antiocho, Poſidonio 3
Cicero numquam niſi paratus, & meditatus cauſſarum operam accedebat 174
Cicero ſine dicendi cogitatione ad nullam maiorem umquam cauſſam accedebat 174
Cicero ſic paratus ad ſcribendum, ut, niſi quae cauſſa grauior obſtitiſſet, nullum philoſophiae locum pateretur, qui non Latinis litteris illuſtratus pateret 123
Ciceronis libri philoſophici in uoculas maleuolorum, & reprehenſorum inciderunt 3
Ciceronis pater aetatem egit in litteris Arpini 187
Ciceronis uerſus ex lib. 2. de conſulatu, quos Vrania pronunciat 96
Ciceroni explicandae litteris Latinis philoſophiae cauſſam quid atulerit 124
cieri —— cumq. eam partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt 224
Cilicum, & Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, uolatibus auium, cantibuſq. ut certiſſimis ſignis declarari res futuras putant 93
Cinna crudeliſſimus omnium diu regnauit 86
cinna —— cur tot ciuitatis principes a Cinna interfecti 27
Circe & Paſiphae, e Perſeide Oceani filia natae patre Sole, ſint ne in numero deorum habendae 78
circuitio & amfractus —— quid opus eſt in circuitione & amfracto, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quam directo Deus, ſi quidem nobis conſulabat, diceret hoc facito, &c. 147
circumfuſi caligine 172
circumnexus —— anguis uectem circumnexus eſſet 135
circumplicata ſerpentibus bellua 104
circumſpicite celeriter animo, qui ſint rerum exitus conſecuti 193
circumuectio ſolis proxima 17
Cleanthes pater Stoicorum nihil affert, quare mundum ratione uti putemus 73
Cleanthes quattuor de cauſſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones 34
Cleanthes quattuor modis formatas in animis hominum putat deorum notiones 71
Cleanthes, qui Zenonem audiuit nota cum Ariſtone, tum mundum Deum dicit eſſe, tum totius naturae menti, atque animo hoc nomen tribuit 10
clepere —— ſacrum, ſacro ue commendatum, qui clepſit, rapſitue, parricida eſto 192
Cliſthenes Athenienſis, ciuis egregius, Iunoni Samiae filiarum dotes credidit, cum rebus teneret ſuis 197
Clitarchus, Hiſtoricus Graecus —— quem Siſenna uidetur uelle imitari 173
Clodius —— ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit 196
Clodius Quadrigarius, hiſtoricus & alij 172

clypei

Index

clypei a muribus deroſi : quod haruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſt 114

Cn. Pompeius tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria non eſſet actatus, ſi ſciſſet, ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu, &c. 127

coagmentatio naturae ad mundi incolumitatem conſentiens 59

coagmentatio omnis corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbum ſenectutemq. compellitur 225

coagmentatio non diſſolubilis 5

coanguſtari —— dilatari —— opp. 212

Cochlea —— terrigena, herbigrada, domiporta, &c. 148

Cocles a tergo ponte̅ reſcindit fortitudinis lege, atque imperio 189

Codrus, et ceteri, qui pugna̅tes pro patriae libertate ceciderunt 78

cognatio eſt omni orationi cum ijs rebus, de quibus explicandum eſt 220

cognationem aliquarum eſſe rerum in natura. al. contagionem 129

coinquinari matres 82

coire ſocietate̅ caritatis cu̅ ſuis 185

colligatu̅ omne diſſolui poteſt 224

colligatio naturalis, —— omnia naturali colligatione conſerte, contexteq. fiunt 164

colligere bonum rumorem —— innocentes, & uerecundi ſunt, ut bene audiant : & pudet impudica loqui, ut rumorem bonum colligat 182

colligere —— eum primo perterritum ſomnijs ſurrexiſſe, deinde, cum ſe collegiſſet, idq. uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe 105

collimare —— quis eſt, qui totum diem iaculans, non aliquando collimet. al. collinet 146

collocare eum uellet in matrimonium ſororis ſuae filium 115

colonia, praefectura, municipiu̅ 271

color albus praecipue decorus deo eſt 198

cometas ſtellas Graeci, crinitas Latini uocant, quae bello Octauiano magnarum calamitatum fuerunt praenunciae 34

comicae leuitates 83

comitiorum ſolum uitium eſt fulmen 131

comitia centuriata 215

comitia —— Ioue tonante, fulgurante comitia populi habere nefas eſſe 131

comitia largitione inquinata 285

comitiatus, —— ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent 212

commemoratio —— multa multis locis diutius, commemoratione manent, quam natura potuerunt 171

commenticiae, futileſq. ſente̅tiae 5

comminus agamus. —— ſed haec fuerit nobis tamquam leuis armaturae prima orationis excurſio: nunc comminus agamus 128

commiſſura 221

commoditates —— rerum multarum ubertas ad hominum commoditates, & uſus 177

commouere ſtudia diſcendi, & ſcribendi —— multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoui 3

commutabilis eſt omnis cera 74

commutatio ex uero in falſum, ne in futuro quidem ulla fieri poteſt 160

compilare —— caupones compilare maluit 256

comple a̅t aures quamplurimorum optimo ſermone 282

compleatur domus tua, de nocte 276

compleri domum eius non poſſe, qui tantummodo reciperet, qua̅tum uideret ſe obire poſſe 182

componere formulas ſtipulationu̅ & iudiciorum 174

compoſitio anni conferre debet & ad perfectionem operum ruſticorum, & ad remiſſionem animorum 195

compoſitio membrorum, conformatio lineamentorum 12

compoſitiones unguentorum, ciborum condiciones, corporum lenocinia 64

compotem rationis & conſilij eſſe mundum 38

comprehenditur intelligentia et ratione id, quod ſemper eſt, nullumq. habet ortum 219

concentio —— ἁρμονία 222

concidit totis uoluminibus Timocratem Metrodori fratrem Epicurus 23

concipere animo flagitia 16

concitabat mentem Pythiae diuino afflatu, uis terrae 102

concluſio rationis ea probanda eſt, in qua ex rebus dubijs id, quod dubitatur, efficitur 142

concretum —— omne corpus, aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt: aut quod eſt concretum ex his, &c. 74

concreta e plurimis naturis natura 75

concubia nocte 105

condemnatis ceteros cauſſa incognita 50

condiciones ciborum, compoſitiones unguentorum 64

confatalia, quae appellet Chryſippus 164

confatalis —— copulata res, confatalis 163

confectio eſcarum 62

conferre cauſſas, & quid in quamque ſententiam dici poſſit, expromere 151

confirmare —— quamquam nec argumentis, nec rationibus certis eoru̅ ratio confirmatur 225

confiteri peccatum ſuum, quod celari poſſet, maluit, quam haerere in rep. religionem 42

conflictu, atque attritu lapidum elici ignem uidemus 37

conformatio animi —— omnem enim talem conformationem animi ceteri philoſophi motum inanem uocant 25

conformatio lineamentorum, compoſitionem membrorum 12

conformatio membrorum, animantis figura 51

coni, pyramidis, cylindri, quadrati forma 6

conieciſti te in miram latebra̅ 133

conijcere acute morbi natura̅ 125

conijcere — bene qui conijciet, uate̅ hunc perhibeto optimum 125

coniectionem ſomniorum quomodo definiat Chryſippus 147

coniector —— tum coniectorem poſtulat, pacem petens 102

coniectura alia eſt accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſque credibilis: ſic in omnibus ijs rebus, quae co̅iectura inueſtigari ſole̅t, anceps reperitur oratio 134

coniectura aſſequi — nemo belli adminiſtratione̅ prude̅tius qua̅ imperator, co̅iectura aſſequetur 125

coniectura inueſtigare — in omnib. ijs rebus, quae coniectura inueſtigari ſolent, anceps reperitur oratio 134

coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominu̅ in multas, ac diuerſas, aut etia̅ contrarias partes ſaepe deducitur 134

coniecturae interpretantium ſomnia in utramque partem 149
coniecturam modo huc, modo illuc ducere 149
coniunctio ex repugnantibus, & eſt Fabius, & in mari Fabius morietur: ſi Fabius oriente canicula natus eſt 159
coniurationis Iugurthinae quaeſtio 83
connexa, & apta inter ſe omnia 55
conniuentibus ſomno oculis 63
conquaßata maximis terraemotibus Apulia 114
conſcendere nauem —— cum haberet in animo nauem conſcendere 105
conſcientia —— ardentes tum cupiditatum aeſtu, tum conſcientia 198
conſcientiae graue pondus eſt 87
conſecrarunt noſtri maiores auguſte, ſancteq. Liberum, Cererem, & Liberam 45
conſecratae, & publice dedicatae ſunt Mens, Fides, Virtus, Concordia 50
conſequentia euentorum —— curſum rerum, euentorumq. conſequentiam diuturnitate pertractata notauerunt 121
conferte, —— ſi omnia antecedentibus cauſſis fiunt, omnia naturali colligatione conferte, contexteq. fiunt 164
conſecrare —— Aegyptij nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt 25
conſolatio clariſſimorum hominum noſtrae ciuitatis grauiſſimos exitus in conſolatione collegimus 127
conſolatio —— liber de Conſolatione etiam ipſi Ciceroni aliquãtulum medetur 123
conſopitus ſomno Alexander 148
conſtituunt neceßarij, an hoc munere, ij, qui non poterunt aſſectari 275
conſuetudo mala, & impia eſt contra deos diſputandi, ſiue ex animo id fiat, ſiue ſimulate 68
conſuetudo oculorum —— difficile eſt a conſuetudine oculorum aciem mentis abducere 42
cõſuetudinis malae corruptela igniculi a natura dati extinguuntur 51
conſuetudini oculorum aßueſcunt animi 55
conſuetudinum deprauatio, & opinionum uanitas animorum imbecillitatem: torquet, & flectit quocumque coepit 51
conſultrix & prouida utilitatum, opportunitatumq. omnium natura mundi 45
conſumpſimus primum tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione 219
conſumebatur in his deliberationibus omnis fere noſtra oratio 155
contagio naturae. al. cognatio συμπάθεια 129
contagio naturae ualet in ſimul aegrotantibus fratribus, in urina, in unguibus, &c. 157
contagio —— quae poteſt igitur contagio ex infinito paene interuallo pertinere ad Lunam, uel potius ad terram 141
contemplari oculis pulchritudinẽ earum rerum, quas diuina prouidentia dicimus conſtitutas 55
contende omnibus neruis, ac facultatibus 285
continentur intelligentia —— res, quae cont. intellig. 223
continentur omnia uno diuino, & continuato ſpiritu 36
contineri ſtirpibus —— ea, quae a terra ſtirpibus continentur, arte naturae uiuunt, & uigent 51
contineri ſtirpibus —— res, quae altae, aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur 60
continuatio, coniunctioq. naturae, quam, ut dixi, συμπάθειαν uocant 149
continuatio, ſeriesq. rerum admirabilis, & alia ex cauſſa nexa, & omnes inter ſe aptae, colligataeq. uideantur 3
contortiones orationis Stoicorum diſcere maius eſt, quam ortus obitusq. ſignorum 160
contra Stoicos multa diſſeruit Carneades contra deorum prouidentiam 2
contrahere uniuerſitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos 67
contraria hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat 165
controuerſia res, & plena diſſenſionis inter doctiſſimos uiros 183
controuerſia de finibus 184
conuenientia, conſenſusq. naturae, συμπάθεια 206
conuenientiam nullam eße naturae cum extis 129
conuenientiam eſſe naturae, cum extis 129
conuertere ſe ad ſtudia —— Nec uero effici poſſe confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcentes ſe ad haec ſtudia conuertant 124
conuerſa —— eadem uerbis iiſdem conuerſa dicere facile eſt 190
conuerſiones eße quaſdam naturales rerum publicarum, &c. a Platone diſcimus 124
cor animantis alicuius euulſum ita molliter palpitat, ut imitetur igneam celeritatem 37
cor —— nullum animal, quod ſanguinem habeat, ſine corde eße poteſt 119
cor —— per uenam cauam cibus confectus, & coactus ad cor perlabitur: a corde autem diſtribuitur per uenas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes 50
Corinthus, & Karthago —— Critolaus, & Haſdrubal duos illos oculos orae effoderunt, non iratus alicui, quem omnino iraſci poße negatis, deus 88
cornix a ſiniſtra facit iratum 111
cornix curſans per litora 96
cornua —— experiamur cornua cõmonere diſputationis tuae 128
corona 230
corona tibi, & iudices defuerunt 31
corpus adſpectabile eff ctũ eſt 222
corpus omne eſt mutabile: ergo nullum immortale 74
corporis prauitates, ſi ſint perinſignes, habent aliquid offenſionis 182
corpora quaedam ſolida, atque indiuidua ſua ui, & grauitate deorſum ferri, mundumq. effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum concurſione fortuita —— Epicurus 54
corporum quattuor ſunt genera: quorum uiciſſitudine continuata natura eſt 51
corpuſcula indiuidua non colore, non qualitate aliqua, qua ποιότητα Graeci uocant, non ſenſu praedita —— ex his concurrentibus, temere, atque caſu mundum eſſe perfectum, uel innumerabiles potius in omni puncto, temporis alios naſci, alios interire 54
Corpuſcula quaedam laeuia, alia

aſpera:

aſpera: rotunda alia, partim angulata, curuata quaedam, & quaſi aduncata: ex his effectum eſt caelum, &c. 16
correpitis in dumeta 17
corrigiae abruptio, pedis offenſio, ſternutamentum, &c. 139
coruncanium, aut Scaeuolam pontifices maximos te audire dicas 27
coruus —— plumato corpore coruus 234
coruus a dextra facit ratum 111
coryphaeus Epicureorum Zeno 15
cotem in comitium illatam inſpectā te & rege, & populo Attius Nauius diſcedit 100. & 137
cotta Academicus incipit refellere, quae ſunt a Valerio diſputata de dijs 16
cotta Academicus incipit refellere Stoicorum ſententiam de prouidentia Deorum 70
cotta, & Torquatus conſules 97
craſſitudo aeris —— propter aeris craſſitudinem 114
Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps 219
cratippus, quod diuinationis genus probarit 94
cratippus uerarum uaticinationū rationem quomodo concludat 107
creare errorem —— in ijs rebus, quas tum natura, tum caſus affert, nõnumquam errorem creat ſimilitudo 133
credere —— non temere credere, nerui, atque artus ſapientiae 276
credere debeo maioribus noſtris, etiam nulla ratione reddita 70
critolaus euertit Corinthum 88
critonis oculum alligatum, cum uidiſſet Socrates, & cauſſam eius rei audiſſet, quid ei dixerit 120
Crocodilli cum parum ediderint, in terra oua obruunt, deinde diſcedunt 58
croeſi filium, cum eſſet infans, locutum 119
croeſo quae praedixerit Pythius Apollo 16
cultus deorum optiſſimus, & caſtiſſimus deorum, qui 49
cultum deorum, & puram religionem ſuſcipere 185
cum bona gratia Poſidonium dimittamus 157
cuneolis iniectis 226
cupreſſeta Gnoſiorum 175
curae ſunt optimae de ſalute patriae 320
curiana uilla in Sabinis 187
cupidines 80
curriculum uiuendi a natura datum conficere recte & honeſte 225
curru quadrigarum uehi 149
curſus aequabiles, aeterniq. ſtellarum 73
curſus certi & conſtantes 73
curſus maritimi incredibili celeritate 67
curſus rerum, —— ij, quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt 120
curſus rerum, euentorumq. conſequentia 121
curſum fecundiſſime tenere 86
cuſtodiunt ſe diligentiſſime beſtiae —— quanto ſe opere cuſtodiant beſtiae, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant 60
cyclopes Ioui fulmen in Aetna non ſunt fabricati 131
cylindrus, & turbo moueri incipere, niſi pulſa non poſſunt 166
cylindri, quadrati, coni, pyramidis forma 6
Cylonium ſcelus —— Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente fecerunt Athenis contumeliae fanum, & impudentiae 194
Cynoſura 229
Cynoſura —— parua urſa 56
Cypſellum non fuiſſe neceſſe regnare Corinthi 159

D

DAEMONIVM —— Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, &c. 119
dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus 89
dare alicui teſtimonium iudicij ſui 205
dare poenas —— prohiberi Cinnam melius fuit, impediriq. ne tot ſummos uiros interficerent, quā ipſum aliquando poenas dare 86
dare ſe ad dicendum —— numquam mihi uiſus es, ita te ad dicendum dediſſe, ut ius ciuile contemneres 47
Daphita ſophiſta de ſaxo, cui equo nomen erat, praeceps actus Attali iuſſu 157
Darius —— ſi luna paullo ante ſolis ortum defeciſſet in ſigno leonis, fore ut armis Darius, & Perſae ab Alexandro, & Macedonibus proelio uincerentur. Dariuſq. moreretur 119
de nocte 282
debent tua cauſſa —— qui debent tua cauſſa 252
deceſſio —— acceſſio, oppon. 221
decentia —— colorum, & figurarum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam, oculi iudicant 64
deciorum deuotione placati dij 71
Decimus Brutus Decembri menſe mortuis parentauit 200
declinat —— non ab atomo pulſa atomus declinat, cum omnes grauitate deorſum ferantur ad perpendiculum, rectis lineis 162
declinantur quae ſunt contra naturam 74
declinationem atomorum quamobrem excogitarit Epicurus 17
declinatione boni fati neceſſitatem uitari poſſe putat Epicurus 17
declinationes atomorum, ut eſſent atomi, numquam explicarentur 167
declinationem atomi eſſe non poſſe 167
decoloratio —— decoloratio quaedam ex aliqua contagione terrena maxime, poteſt ſanguinis ſimilis eſſe 135
decuſſauit —— quaſi decuſſauit 222
dedicata aedes in foro Caſtori & Polluci ab A. Poſtumio 71
dedicatam uidemus in Capitolio a M. Aemilio Scauro, fidem, & mentem 45
deducimus a timore perterritos eloquentiae ui 65
deducere de —— da operam, ut eos de animi prauitate deducas 276
deductio Albanae aquae facta a maioribus noſtris 115
deferebant ad eum primas ex noſtris hominibus Epicurei 4
deferre cauſſam ſuam ad aliquem 182
deficiebat ex ea parte ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo 224
defectiones Solis & Lunae praedicuntur in multos annos ab ijs, qui

quí ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur 126
defectiones Solis & Lunae ab hominibus cognitae, praedictaeq. in omne poſterum tempus, &c. 66
definitio hominis in omnes ualet 178
deflagrationem futuram aliquando caeli, atque terrarum 117
defoſſum eſſe ſub lecto theſaurum 77
Deianira Herculi nocere noluit, cum ei tunicam ſanguine Centauri, tinctam dedit 83
Deiotarus a Caeſare Tetrarchiae regno, pecuniaq. multatus eſt: et tamen eum auſpiciorum, quae ei ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, non paenituit 137 & 99
Deiotarus ex itinere quodam propoſito, & iam conſtituto reuertit, aquilae admonitus uolatu 99
Deiotarus nihil umquam niſi auſpicato gerebat 99
Deiotarus fugit ex proelio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo; luctuoſa res. Caeſarem eodem tempore & hoſtem, & hoſpitem uidit 137
Deiotarum ex itinere ab Aquila reuocari non debuiſſe 126
deletus —— homines morte deletos reponere in deos 10
delenito eos aut beneficio, aut ſpe 276
delirantium ſomnia —— non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia 12
deliratio —— O delirationem incredibilem: non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda 140
delphinus haud nimio luſtratus nitore 230
delphini ſe in portum coniicientes, tempeſtatem gubernatoribus ſignificant 149
Deltoton 230
demetati curſus Solis & Lunae, &c. 66
demetata —— Atque demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus diuina ſollertia appareat 56
Demetrius increbuiſſe rurſus Athenis, ait eam funerum, ſepulcrorumq. magnificentiam, quae nunc fere Romae eſt 203
Demetrius Phalereus mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq. non modo in ſolem, atque puluerem, ſed in ipſum diſcrimen, aciemq. produxit 210
Demetrius tuendae ciuitatis peritiſſimus —— idem funerum ſumptus minuit non ſolum poena, ſed etiam tempore. ante lucem enim iuſſit efferri 203
Democritus auctor atomorum, hoc accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quam e corporibus indiuiduis naturales motus auellere 162
Democritus a corporibus ſolidis, & a certis figuris uult fluere imagines 149
Democritus cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarum inſpicerentur exta 121
Democritus & Epicurus ſimulacra & imagines inducentes negant quodammodo deos eſſe 50
Democritus imagines, earumq. circuitus in deorum numerum refert, &c. 7
Democritus minime eſt obſcurus 148
Democritus nutare uidetur in natura deorum 28
Democritus negat, quemquam poetam ſine furore magnum eſſe poſſe 110
Democritus non inſcite nugatur, ut phyſicus: quo genere nihil arrogantius 129
Democritus optimus uerbis cauſſam explicat, cur ante lucem galli canant. depulſo enim de pectore, & in omni corpus diuiſo, & modificato cibo cantus edere quiete ſatiatos, &c. 134
Democritus praeſenſionem rerum futurarum comprobauit 94
Democriti fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit 28
Democriti, ſeu etiam Leucippi flagitia, eſſe corpuſcula quaedam laeuia, alia aſpera, &c. 70
Demoſthenes φιλιππίζειν Pythiam dicebat 145
Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime loqueretur 142
denicales feriae a nece appellatae, quia reſidentur mortui 200
dentes chordarum ſimiles 65
dentibus in ore conſtructis manditur, & mollitur cibus 62
depingere cogitatione —— mens noſtra quiduis uidetur cogitatione poſſe depingere 10
derogare fidem uni ſomnio debent Stoici ex multis falſis potius, quam ex uno uero innumerabilia confirmare 150
deroſi a muribus clypei initio belli Marſici 115. & 135
deſcribere amicis ſuum cuique munus 285
deſcriptio omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſſa, nihil ſuperuacaneũ eſt 22
deſcriptio partium, ſubtilis, & ſollers, & admirabilis fabrica membrorum in figuris animantium, ad paſtum capeſſendum, & conficiendum 59
deſcriptione magiſtratuum omnis reip. moderatio continetur 235
deſecans partes ex toto 222
deſedit terra — cum ad infinitam altitudinẽ terra deſediſſet 114
deſederunt terrae 22
deſignatio omnis, atque apparatus totius orbis 6
deterrere de ſententia 138
detorſit a latere 222
detuliſſe rem ad amicos 105
deuexus a Palatij radice 115
deuotione Deciorum placati dij 71
Deus, cum mundum fabricaretur, ſpeciem aeternitate imitatus eſt 219
Deus, cum dormientes nos moneat, uigilantes negligat 111
Deus —— de Deo uariae philoſophorum opiniones 7
Deus effector, molitorq. mũdi 221
Deus Epicuri, nihil habet, nec ſui, nec alieni negotij 131
Deus — eſſe praeſtantem aliquam, aeternamq. naturam, admirandamq. hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq. rerum caeleſtium cogit confiteri 150
Deus eſt animans, & Deo nihil eſt omni natura praeſtantius 42
Deus intelligi non poteſt ſine uirtute: in Deo non eſt uirtus: non igitur Deus. In Deo non eſſe uirtutem oſtendit Cotta ex uirtutis partibus 75
Deus —— ipſis in hominibus nulla gens eſt. neque tam immanſueta, neque tam fera, quae non etiam ſi ignoret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum ſciat 177
Deus nihil agit, nullis occupationibus eſt implicatus, nulla opera

ra mo-

ra molitur 13
Deus —— nihil eſt, quod Deus efficere non poſſit 139
Deus non poteſt ignorare qua quiſque mente ſit 147
Deus omne, quod erat concretum, atque corporeum ſubſternebat animo 222
Deus periurij uindex conſtituitur 193
Deus — quis non timeat omnia pro uidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotij Deũ 14
Deus ſi humana ſit figura, non digito uno redundat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, membris, femoribus, cruribus 25
Deus —— ſi talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur, ualeat, quid enim dicam, propitius ſit 29
Deus —— ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat, quid caſu, & fortuito futurum ſit 126
Dei opera non ſunt diſſolubilia eo inuito 224
Dei, qui omnia genuit, ad deos a ſe genitos oratio 224
Dei ſpeciem percipi cogitatione, nõ ſenſu, &c. dicebat Epicurus 25
Deo Delphico tributum praeceptum, Noſce teipſum 185
Deo ne excuſatio quidem inſcientiae eſt 88
Deo nihil minus gratum futurum eſt, quam non omnibus patere ad ſe placandum, & colendum uiam 193
Deo non eſt inuiſus, aut a Deo neglectus eſt, cuius ſegetibus, aut uineis tempeſtas nocuerit, aut cui e uitae commodis aliquid caſus abſtulerit 68
Deum eſſe mundum, quibus argumentis probarit Zeno 36
Deum eſſe probatur Phyſicis rationibus 36
Deum quae cauſſa impulerit originem & molitionem nouam quaerere 220
Deum uult eſſe ἀσώματον Plato 8
dij alij, quos δαίμονας appellant Graeci, Latini, Lares, &c. 224
dij —— ab Ioue, & ceteris dijs immortalibus, ſunt nobis agendi capienda primordia 189
dij conſulunt non ſolum uniuerſo generi hominum, ſed etiam ſingulis 67
dij immortales uim ſuam longe lateq. diffundunt 110
dij immortales non conſulunt paucis 250
dij iuniores 227
dij magna curant, parua negligunt 99
dij minora negligunt, neque agellos ſingulorum, neque uiticulas perſequuntur 87
dij neque ſalutem dant aegris, neque calamitatem important hominibus, ſed & medici cuiuis ſunt ſaluti, & homines ipſi ſibi calamitatem pariunt ſententia impia 88
dij non curant res humanas: nam, ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt 75
dij perlucidi, & perflabiles ab Epicuro inducti 131
dij quae agunt, non moliuntur cum labore operoſo, ac moleſto, non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur, nec ijs eſtis, aut potionibus ueſcuntur, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, &c. 45
dij ueteres 225
dij utilitatum magnitudine conſtituti, qui utilitates quaſque gignebant 45
deorum aliae multae naturae ex magnis beneficijs eorum non ſine cauſſa, & a Graeciae ſapientibus, & a maioribus noſtris conſtitutae, nominataeq. ſunt 45
deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe quid quiſque ſentiat 121
deorum bella, & proelia 49
deorum cultus caſtiſſimus qui 49
deorum cupiditates, aegritudines, iracundiae 49
deorum eximiam quãdam, & praeſtantem eſſe naturam, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem 27
deorum forma qualis ſit, ex Epicuri ſententia 12
deorum formae, aetates, ueſtitus, ornatus, genera, coniugia, cognationes, &c. 49
deorum formas eſſe humanas ait Epicurus —— refellitur hoc a Cotta 19
deorum formae —— hominum ſpecies cur in Deo, collatae ſint 19
deorum immortalium nunc, atque poteſtate urbe adminiſtrari 56
deorum immortalium ui, natura, ratione, poteſtate, mente, numine naturam omnem regi 176
deorum magna multitudo fluxit ex ratione Phyſica 46
deorum mente, atque ratione omnem mundum adminiſtrari 2
deorum muneribus nos eſſe inſtructos 175
deorum natura —— quaeſtio de natura deorum, & ad agnitione animi pulcherrima eſt, ſed moderandam religionem neceſſaria 1
deorum non eſſe corpus, ſed quaſi corpus; non ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem 12
deorum nomine omnia fingi, moueri, mutari poſſe 88
deorum praeſtans natura, hominum pietate colenda 12
deorum prouidentia mundum adminiſtrari probatur 59
deorum ſaepe praeſentiae declarant ab his, & ciuitatibus, & ſingulis hominibus conſuli 68
deos ab hominibus non eſſe colendos, neque ullam eſſe pietatem, ſi non modo hominibus non conſulant, ſed omnino nihil curent, nihil agatur 27
deos certos diſcriminum, & periculorum comites principibus heroum, quamobrem adiunxerit Homerus 68
deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq. uoluerunt 20
deos eſſe cenſet Ennius, ſed non curare, quid agat humanum genus 121
deos intelligi neceſſe eſt, quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus 12
deos eſſe, licet intelligere ex adſpectu terrae, maris, & caeli, & ceterarum rerum, quae in mundo inſunt, & fiunt 54
deos eſſe, non omnibus nationibus eſſe perſuaſum 16
deos eſſe omnium rerum dominos, ac moderatores: eaque, quae gerantur, eorum geri iudicio, ac numine, &c. 61
deos eſſe plerique dixerunt 1
deos immortales ad omnium mortalium, qui ubique ſunt, non modo lectos, uerumetiam grabatos concurſare non eſt probabile 147
deos eſſe rerum omnium dominos: al. ſummos: & eorum mente mundum regi 195
deos impij ne audeant donis placare

care 198
deos neque habere negotij quidquam, neque exhibere alteri: itaque neque ira, neque gratia teneri 12
deos non ſignificare, aut denunciare hominibus calamitates 134
deos nouos, ac alienigenas coli, confuſionem habet religionum 193
deos nullam omnino habere humanarum rerum procurationem 1
deos nullos eſſe putauerunt Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus 1
deos omnia cernere, & deorum omnia eſſe plena, dixit Thales 194
dextra Graecis, & Barbaris meliora ſunt; ſiniſtra Romanis 139
dextri fulgores —— proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit 139
Diagondas Thebanus noctu omnia ſacra lege perpetua ſuſtulit 196
Diagoras atheos, quid reſponderit uectoribus, qai ei una nauiganti aduerſa tempeſtate perterriti dicerent, non iniuria ſibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepiſſent 87
Diagoras, qui atheos dictus eſt, & Theodorus, aperte deorum naturam ſuſtulerunt 16
Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus nullos eſſe deos putauerunt 1
Diagoras, & Theodorus, qui deos eſſe omnino negabant, ſuperſtitioſi eſſe non poterunt 28
Diagorae eius, qui atheos dictus eſt, reſpõſum datum ei, qui quaerebat ab eo, numquid animaduerteret ex tot tabellis pictis, quam multi uobis uim tempeſtatis effugerint, in portumq. ſalui peruenerint 87
Diana anniuaga in ſeptem numeratur tamquam uagantibus 49
Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret 49
Dianae Epheſiae tempum deflagrauit, qua nocte natus eſt Alexander 49
Dianae Epheſiae templum, qua nocte deflagrauit, eadem conſtat, ex Olympiade natum eſse Alexandrum 104
Dianam, & Lunam eandem eſſe putant 49
Dianae plures 80
Dicaearchus doctus ab Ariſtotele huic rationi, ſtudioq. non defuit 209
dicaearchus Peripateticus cetera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorum, & furoris reliquit 94
Dicaearchi liber eſt, neſcire quae nobis ſint euentura, melius eſſe, quam ſcire 143
dicendi gloria nominis nouitatem maxime ſubleuabis 250
dicere alicui mendacium 281
dictamus —— herba, qua guſtata ſagittae, quibus caprae ferae in Creta confixae ſunt, excidunt e corpore 60
dictata —— quaſi dictata redduntur 17
dictator, magiſter populi 206
didere —— omnia concocta, atque confecta, in reliquum tempus didantur 50
dies liberior, & magis uacuus ab interuentoribus 155
dies me deficiat, ſi uelim numerare, quibus bonis male eueniat, improbis optime 156
dies multa afferre potuit, quae animaduertendo notarentur 121
dies natalis urbis Romae 142
diei, noctisq. uiciſſitudo conſeruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi 89
differre inter — quid inter Indos, & Perſas, Aethiopas, & Syros differat, corporibus, animis 142
differendum in ſermonem aliũ 223
digitorum contractio facilis, facilisq. porrectio propter molles commiſsuras, & artus, nullo in motu laborat 65
dijudicabis eam controuerſiã, quae mihi fuit cum auunculo tuo, &c. 69
dilectus —— obſeruant in dilectu, ut primus miles fiat bono nomine 15
dimicare proelio cum, &c. 32
dimittere aliquem cum bona gratia 157
Diodorus ualens Stoicus —— cum hoc magna Chryſippo luctatio eſt 169
Diodori ſententia qualis 159
Diodoro placet id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerum futurum ſit 160
Diodorus Philo, Antiochus, Poſidonius Ciceronem inſtituerunt 3
Diogenes Apollionates aerem Deũ putat 7
Diogenes Babylonius, Chryſippi auditor, unum librum edidit de diuinatione 94
Diogenes Babylonius librum ſcripſit de Minerua 10
Diogenis Cynici dictum ab Harpalo 86
Dion Stoicus 345
Dionyſius duo de quadraginta annos tyrannus fuit opulentiſſimae, & beatiſſimae ciuitatis 86
Dionyſius, quamuis impius, atque iniuſtus, neque a Ioue fulmine percuſſus eſt, neque ab Aeſculapio, miſero, diuturnoq. morbo intabeſcens, interemptus: ſed in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt, &c. 86
Dionyſij dicta, & facta impia 86
Dionyſij, eius, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, matris ſomnium 102
Dionyſij equus ſubmerſus uoraginibus, &c. 108
Dionyſios multos habemus 80
Διοσκουροι apud Graecos multis modis nominantur 79
dira —— in dira, & uitioſa incurrimus 99
dirae; ſunt cetera, ut auſpicia, ut omnia, ut ſigna non cauſſas afferunt, cur quid eueniat, ſed denunciant euentura, niſi prouideris 99
dirarum obnunciatione neglecta, quid M. Craſſo acciderit, uidemus 99
dirimit tempus, & profert diem pulmo inciſus 111
dirimi rem ſuſceptam 195
dirum —— cum triſtiſſima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil uidetur eſse dirius 133
diſcedunt abs te inimici 180
diſcedunt abs te placati, aequique 277
diſceſſit a conſtantia, atque a mente, atque a ſe ipſo magnitudine timoris 147
diſceſſiſſe caelum uiſum eſt 114
diſceſsus caeli te non terrebit 135
diſceptari hoc modo cauſſam oportet 167
diſertam negligentiam fecit difficultas, laborq. diſcendi 115
diſiunctiones —— traditum eſt a Dialecticis, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut Etiam, aut Non ponatur, alterutrum eſſe uerum: quod non probat Epicurus 17
diſparilis terrarum adſpiratio 110
diſpicere uerum non poſsunt animi imbecilli 138
diſſerendi contra omnia ratio, nullamq.

lamq. remp. aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade 146
diſserendi ratio a ſapiente non negligetur 185
diſſimilitudo hominum inter ſe — quid inter Indos, et Perſas, Aethiopas, & Syros differat corporibus, animis 142
diſſimilitudo locorum, diſſimiles hominum procreationes habet 142
diſſimilitudines uentorum, imbriũ, tempeſtatum in proximis locis ſaepe maximae ſunt 141
diſsoluere—boni non eſt, ratione uinctum uelle diſſoluere 224
diſſolubiles—ſed quoniam diſſolubiles orti eſtis, immortales uos quidem eſse, & indiſsolubiles non poteſtis &c. 225
diſtentus—fac, prouidentiam eſſe diſtentam, caelum uerſantem, terram tuentem, maria moderantem, &c. 88
diſtortum enunciandi genus 160
diti patri, qui apud Graecos eſt πλούτων terrena uis omnis, atque natura dedicata eſt, &c. 47
diuinare, ut ſapere, regale ducebant ueteres 112
diuinandi artem, quae gentes ſint conſecutae 93
diuinandi duo eſse genera, alterum artis, alterum naturae 95
diuinandi duo genera Dicaearcho, & Cratippo probantur: unum ex furore, & uaticinationibus, alterum ex ſomnijs 118
Diuinandi duo genera poſita ſunt lib. 1. de diuinatione, unum artificioſum, alterum naturale 128
diuinandi duo genera tantum probata ſunt Peripateticis, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moueatur, ac libere 142
diuinandi genns artificioſum: in quo haruſpices, augures, coniectoreſq. numerantur, improbatur a Peripateticis, a Stoicis defenditur 108
diuinandi genera artificioſa quae 95
diuinandi genera naturalia, quae 95
diuinandi ſcientiae genera, nationes deditae 112
diuinandi uis omnis, & ratio a Deo, fato, natura repetenda 120
diuinatio a Cratippo confirmatur 107
diuinatio ad nullam earum rerum, quae ſenſu accipiuntur, adhibetur 124
diuinatio animi integri eſt, non uitioſi corporis 110
diuinatio artificioſa unde, & quomodo efficiatur 121
diuinatio ducta eſt a tribus rebus, a Deo, a fato, a natura 128
diuinatio — Carneades quaerere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, &c. 124
diuinatio eſt earum rerum, quae fortuitae putantur, praedictio, atque praeſenſio 95
diuinationem eſse earum rerum, quae eſsent fortuitae, praedictionem, & praeſenſionem 125
diuinationem eſſe ratione Stoicorum concluditur 110
diuinationem his uerbis definit Chryſippus, uim cognoſcentem, uidentem, atque explicantem ſigna, quae a dijs hominibus portendantur 147
diuinationem non ideo minus eſſe, quod multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur 120
diuinationem, quam Graeci, μαντικὴν appellant, & praſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum, uerſari inter homines, uetus opinio eſt, &c. 93
diuinationem, quam Graeci μαντικὴν appellant, eſſe 195
diuinationum opportunitates ex locis ipſis, qui a quibuſque incolebantur, ductae 114
diuinationem qui philoſophi probarint, qui improbarint 94
diuini — falli ſperat Chaldaeos, ceteroſq. Chryſipp. 160
diuini ſupplicij metus multos a ſcelere reuocauit 190
diuinam quandam eſse uim, hominum uitam continentem: quo poſito, & conceſſo eſſe diuinationem 119
diuinatio eſt, quae multis locis, rebus, temporibus, apparet 67
diuinatio naturalis aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo praeuideri 128
diuinatio naturalis phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum 116
diuinatio nihil nos admonere poteſt, ut cautiores ſimus. quoquo modo enim nos geſserimus, fiet tamen illud, quod futurum eſt, &c. 127
diuinatio non eſt opus in ijs rebus, quae arte tractantur 124
diuinatio nõ prodeſt, ſi omnia fato fiunt 126
diuinatio per ſomnia & furorem 93
diuinatio, quae μαντική dicitur a Graecis 15
diuinatio refellitur a Marco 125
diuinatio rerum eſt fortuitarum earum, quae nulla arte, nec ſapientia prouideri poſsunt. 125
diuinationis ars effecta eſt, eadem ſaepe animaduertendo, atque notando 99
diuinationis artificioſae quae genera poſita ſint lib. 1. de diuinatione 128
diuinationis duo genera: unum artis particeps: alterum, quod arte caret 101
diuinationem eſſe conceſserunt omnes ueteres philoſophi, praeter Xenophanem omnes recentiores praeter Epicurum 112
Diuitiacus Aeduus phyſiologiam, id eſt, naturae rationem ſibi notam eſſe profitebatur 125
docere, atque erudire iuuentutem — Quod munus reip. afferre maius, meliuſue poſſumus, quam ſi docemus, atque erudimus iuuentutem? 124
docendi ars quaedam eſt 199
docendi ignoratio 199
docendi uia recta, quae 189
doctrina — animus ſine doctrina fructuoſus eſſe non poteſt 65
Dodonaeus Iuppiter 108
dolor — ad quem dolor ueniat, ad eundem etiam interitum uenire 75
dolum malum tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum 83
domeſtici — fere omnis ſermo ad forenſem famam a domeſticis emanat auctoribus 262
domicilia uitae ſunt, cerebrum, cor, pulmones, iecur 31
dominus funeris utatur accenſo 202
domus animi — cum animus e corpore exceſſerit, tum domum reuerti uidetur 104

domus compleatur 282
domum eius compleri non poſſe, qui,&c. 280
domus eſt una omnium, eaq. communis 121
domus & reſp. in qua nec recte factis praemia exſtãt ulla, nec ſupplicia peccatis, non uideatur ratione quadam & diſciplina deſignata 87
dormire — contrahi animum Zeno & quaſi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe dormire 145
dormientis corpus iacet, ut mortui; uiget autem & uiuit animus 106
dormientes — dij cum dormientibus colloquuntur 106
dormientium animi uel extremo, et aduenticio pulſu commouentur, uel ipſi per ſe, uel aliqua alia cauſa 147
Draco — toruũ perdraco 229
druides in Gallia, augures, & ſapientes 112
druſus domi ſuae interfectus 86
ducimus aerem ſpiritu — aliud habemus ab aere eo, quem ſpiritu ducimus 35
duo — omnia duo ad cohaerendum, tertium aliquod requirunt, & quaſi nodum, uinculumq. deſiderant 220
duodecim tabulae uſucapionem inter quinque pedes eſſe uoluerunt 184
duodecim tabulas diſcebant pueri, ut carmen neceſſarium 70
dyrrhachini ſtudioſi Ciceronis 62
Δυσδιάγνωστον 82
Δύσουσα *tua mihi ualde moleſta eſt* 171
Δύσχρηστα 120

E

EBRIIS *& inſanis multa falſa uidentur* 146
ebrioſus, & mulieroſus Stilpo Megaricus 159
edere clamorem — cum clamorem maiorem cum admiratione edidiſſet 133
edere — quae enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus honorem eripere auſus eſt &c. 210
edere ruinas — miras edet ruinas 80
educere exercitum in expeditionem 108
effata fatidicorum, & uatum 191
efficitur ex his & colligitur. al. cogitur 195
efficienter — quod cuique efficienter antecedit, id ei cauſſa eſt 164
efficientia naturalis — cauſſae cohibentes in ſe efficientiam naturalem 160
efficientia — tum etiam ſolis efficientiam cognouiſſent 54
effingere — quae eſt forma tam inuſitata, tam nulla, quam non ſibi animus poſſit effingere 148
effingere — & cetera quidem uſque ad temporis ortum expreſſa de illis, quae imitabatur, effinxerat 224
effugit oculorum obtutum animus mundi 222
Egeria — Numa ſit ne cum Egeria collocutus 171
εἱμαρμένη *fatalis neceſſitas* 14
εἱμαρμένη *fatum, id eſt ordo, ſerieſq. cauſſarum, ea eſt ex omni aeternitate fluens ueritas ſempiterna* 120
elegantes ab eligendo, intelligentes ab intelligendo 49
elementa inter ſe uertuntur, & uiciſſim retrocommeant 74
elementa quattuor corpora ſunt, & cernuntur 226
elementorum collatio 221
elementorum comparatio inter ſe, ſeu proportio 221
elementorum uiciſſitudine mundi continuata natura eſt 52
elephanto belluarum, nulla prudentior, at figura quae uaſtior 24
elephãtorum acutiſſimis ſenſibus ad utilitatem noſtram abutimur 65
elephantis manus data eſt, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtus 59
eleuatur argumentatione perſpicuitas 70
Eleuſina ſancta & auguſta, ubi initiantur gentes orarum ultimae 28
elicimus ferrum e terrae cauernis, rem ad colendos agros neceſſariam 65
elicere — ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt admotione digitorum 65
elicere cauſſas praeſenſionum quis poteſt 96
elici ignem conflictu, atque attritu lapidum 37
elidendae ſtirpes aegritudinis 102
Elis in Peloponneſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Cluditarum haruſpicinae nobilitate praeſtantes 112
eloquendi uis domina rerum — ibidem multa de eloquentiae utilitate 65
eloquentia a ſapiente adhibetur, qua regat populos, &c. 185
eludere — quae eſt iſta ars coniectionis eludentis ingenio? 149
eluuiones aquarum 117
emerſus ſubito ex flumine 149
emerſi — rurſuſq. emerſi 224
eminentia — alij nullam ſoliditatem habent, nec eminentiam 25
Empedocles quattuor naturas, ex quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet 7
Engonaſin 230
enarrare — enarrauiſſet ſenatui ſomnium ſuum 105
enecti fame — pleni, an fame enecti ſimus 149
enectus fame — auis fame enecta 137
Ennius — uerſus ex Ennio de Romulo & Remo 273
Ennij uerſus — cum tonuit Laeuum bene tempeſtate ſerena 139
Ennij uerſus — Ego deum genus eſſe ſemper duxi caelitum: ſed eos non curare opinor, quid agat humanum genus 143
Ennij uerſus, quibus deos eſſe cenſet, ſed eos non curare quid agat humanum genus 121
enodatio nominum, & explicatio fabularum 81
enunciatio omnis, quod ἀξίωμα *dialectici appellant, aut uera, aut falſa erit* 162
enunciatum omne, aut uerum, aut falſum eſt: nec tamen ex eo ſequitur, eſſe cauſſas immutabiles, eaſq. aeternas, &c. 163
Ephori Lacedaemone non ſine cauſſa a Theopompo oppoſiti regibus 209
ἐπιχάρμειον *illud, neruos atque artus eſſe ſapientiae, non temere credere* 276
Epicurus Archonte Pitharato mortuus 160

Epicurus

Index

epicurus auſus eſt dicere eße innumerabilia mundorum millia 24
epicurus balbutiens de natura deorum, diuinationem non probat 94
epicurus circuitione quadam deos tollens recte non dubitat diuinationem tollere 191
epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem uexauit, Phaedoni Socratico turpiſſime maledixit, &c. 23
Epicurus declinationem atomi induxit ob eam rem, quod ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eßet, cũ ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur 160
epicurus declinatione atomi uitari fas neceſſitatem putat 17
epicurus dicebat, nullum ſe bonum ne intelligere quidem, quod non ſit ſeiunctum a delicatis & obſcenis uoluptatibus 26
epicurus fatum extimeſcens ab atomorum declinatione praeſidium petit, & eas de uia deducit 209
epicurus gloriabatur ſe magiſtrum habuiße nullum 17
epicurus homo minime uafer 20
epicurus homo non aptiſſimus ad iocandum 42
epicurus inuenit, quomodo neceſſitatem effugeret 17
epicurus iocandi cauſſa Deos induxit perlucidos & perflabiles, & habitantes tamquam inter duos lucos ſic inter duos mundos 131
epicurus ita diuidit — omniũ, quae ſunt, naturam eſſe corpora, & mane, quaeque his accidant 55
epicurus librum ſcripſit de ſanctitate & pietate aduerſus deos, in quibus ita loquitur, ut Coruncanium, aut Scaeuolã, pontifices maximos, te audire dicas 27
epicurus negat enunciationem eſſe ueram, aut falſam 165
epicurus negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui 143
epicurus nihil tam irridet, quam praedictionem rerum futurarum 67
epicurus primo capite libri optimi ſcribit nihil curare Deum nec ſui, nec alieni 176
epicurus quaedam immutauit ex Democriteis: ſed pleraque ſecutus eſt 18
epicurus quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat 25
epicurus — quemadmodum omne, quod in natura rerum infinitum eſſe dicimus, id infinitum eſſe cõcluſerit Epicurus 142
epicurus —— quod aeternum, beatumq. eſt, id nec habet ipſum negotij quidquam, nec exhibet alteri 12
epicurus re tollit, opinione relinquit deos 29
epicurus ſibi conſtat: Stoici non item 131
Epicurus ſuſtulit omnem funditus religionem ne manibus, ut Xerxes, ſed rationibus deorũ immortalium tẽpla & aras euertit 27
Epicurus tãtummodo negare deos eße non audet, ne quid inuidiae ſubeat, aut criminis, &c. 69
Epicurus timuit, ne, ſi unum uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerũ: itaque ſenſus omnes, ueri nuncios eſſe dixit 17
Epicurus uidit eſſe deos, quod in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura 12
Epicurus uno tempore ſuſcipit res duas inenodabiles, &c. 160
epicuri de dijs ſententia 12
epicuri de regula, et iudicio liber 12
Epicuri κύριαι δόξαι 20
epicuri pater Neocles agripetas amum profectus eſt 17
epicuro nullos deos uideri ſcripſit Poſidonius, quaeque is de dijs immortalibus dixerit, inuidiae deteſtandae gratia dixiße 29
Epicurum hebetem & rudem dicere ſolent Stoici 142
Epicurum ne in offenſionem Atherienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliße 20
Epicuri ſententia de atomis, et mundis innumerabilibus, de dijs refellitur 76
epicurei —— o admirabilem licentiam & miſerabilem inſcientiam differendi 165
epicurei neminem niſi ſuum laudari uolunt 205
epicurei contumelioſi in omnes alios philoſophos 23
Epimenides Cres 101
epulas inibant parentes coronati 202
equus uehendi cauſſa factus, arandi bos, uenandi cuſtodiendi canis 39
equo incitato immittentem ſe in hoſtes imperatorem perſequeretur exercitus 71
Erichtheus, eiuſque filiae in numero deorum ſunt Athenis 78
Erichthei delubrum Athenis uiſum eſſe & ſacerdotem 78
Eridanum cernes in caeli parte locatum 232
errare —— nihil erat, quod in omni aeternitate conſeruat progreſſus & regreſſus, reliquoſq. motus conſtantes & ratos 43
errans & uagans ſententia — opp. ſtabili, et certae 31
errantes —— quinque ſtellae, quae falſo uocant errantes 43
eruditus omni doctrina 73
eruditus puluis ——numquam eruditum illum puluerem attigiſtis 42
eruditi Graecis inſtitutionibus 3
eſt ut ——non eſt, ut mirandum ſit, &c. 124
eße optima ſpe debebis 273
ἑστία quae a Graecis dicitur, eadem a Latinis Veſta tracto ab illis uocabulo 47
eteſiae uenti, tempeſtiui, & ſalutares non modo hominum, ſed etiã pecudum generi 61
Etruria de caelo tacta ſcientiſſime animaduertit 111
Etruria —— non adducar, ut rear in extis totam Etruriam delirare 101
etruriae populis ſingulis, de principum filijs ſex in diſciplinam tradebantur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur 111
etruſci caelum in 16. partes diuiſerunt 130
etruſci quod religione imbuti ſtudioſius & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitione ſe maxime dediderunt 114
etruſcorum & haruſpicum diſciplina 33
euadere——eadem ſomnia, & alijs aliter euadunt, & ijſdem non ſemper eodem modo 150
euadere —— nimis ſaepe ſecus aliquanto uidemus euadere 198
euaſurum ex morbo aegrotum optima omniũ conijciet medicus 125
euanuiſſe uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terrae fiebat, quo Pythia mente incitati oracula ederet 145
euaneſcunt uetuſtate, uinum, & ſalſamenta 145
eudoxus Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorum hominum

minum

minum facile princeps, ſic opinatur Chaldaeis in praedictione, & notatione cuiuſque uitae ex natali die minime eſſe credendum 139
euenire —— bonis male euenit, improbis optime 86
euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo 84
Eufrates Meſopotamiam fertilem efficit, in quam quotannis quaſi nouos agros inuehit 61
Euhemerum interpretatus & ſecutus eſt praeter ceteros Ennius, ille autem mortes & ſepulturas demonſtrat deorum 28
euidens —— in cauſſis ſi quid eſt euidens, de quo inter omnes conueniat, argumētari non ſoleo 70
euidens menſura 223
euigilare — in quo euigilauerunt curae, & cogitationes meae 224
Eleuſin ſancta & auguſta, ubi initiantur gentes orarum ultimae 29
Eumenides ſit ne deae —— earum Athenis fanum eſt 78
Eumolpidae, & auguſta illa myſteria 198
Eunuchus Terentij —— ex Eunucho uerſus 83
Euphorion, poeta nimis obſcurus 148
Euripo Chalcidico in motu identidem reciprocando quid fieri poteſt conſtantius? 73
ex animo agere 268
exacuere ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijcienda contraria 185
examen apum conſedit in iuba equi Dionyſij tyranni 108
exantlabimus —— tot nos ad Troiam belli exantlauimus annos 136
Exaratus —— eſtne quiſquam, qui credat, exaratum eſſe deum dicam, an hominem 133
excarnificatus —— Anaxarchum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus 86
excellere —— habet uenerationem iuſtam quidquid excellit 12
excepti —— & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus 188
excitata eſt repente ciuitas ad arma 105
exemplum ſequi 219
exemplis claris, & illuſtribus uſus eſt 124
exige ab ijs hoc munus 275
exitus ſomniorum mirabiles extiterunt 104
exitum reperire —— male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt 25
exiſtimatio —— bona omnium exiſtimatione munitus 269
exordium —— difficillimum eſt in omni conquiſitione rationis exordium 219
exorſum dicere —— quaſi ab alio principio exorſus dicere 142
explere mundum bonis omnibus conſtituit Deus 220
expletum quiddam eſt omnibus ſuis numeris, ac partibus, mundus 38
explicare uerbis 224
explicatio rudentis —— quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidque replicantis 120
expoliti bonis artibus 124
exportatio earum rerum, quibus abundamus 176
exquirerem ex aliquo cauſſam uniuſcuiuſque rei 133
exquirentes ea conſilia, quae ad pacem, & concordiam pertinerent 255
exſpectatione rerum bonarum erigitur animus 194
exta hoſtiarum immolatarum, ut inſpicerentur, ſapienter inſtituiße ueteres, &c. 121
exta non accommodare ſe ad immolantis fortunam 133
exta —— tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare poſſit, quid furtum ſit 129
exta —— ea, quae ſignificare dicuntur, extis cognita eße ab haruſpicibus obſeruatione diuturna 129
extorum fieri mutationem, cum immolare quiſpiam uelit 130
extis omnes gentes utuntur 96
extiſpicum diuinatione ſublata, omnis haruſpicina ſublata eſt 130
extabuiſſe — uidemus ceteras opiniones, fictas, atque uanas diuturnitate extabuiſſe 32
exterebrare —— ex auro, quod exterebratum eſſet, baculam curaſſe faciendam 15
extremum, & perfectum aliquid eſt in omni rerum inſtitutione 39
exuri mihi ex animo non poteſt 70

F

FABA Pythagorei abſtinuere, quaſi uero eo cibo mens, non uenter infletur 146
Faba — Pythagoreis interdictum eſſe putatur, ne faba ueſcerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quaerenti uera contrariam 106
fabellae Orphei, Muſaei, Heſiodi, Homeri ad ea, quae dicuntur de dijs immortalibus, accommodare 10
Fabij Pictoris annales 105
fabrica nautae incredibilis 50
fabricator tanti operis 219
fabulae impiae —— phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas 45
fabularum explicatio, & nominum enodatio 81
fabularum reddere rationem conati ſunt Zeno, Cleanthes, Chryſippus 81
facio —— ratio mecum facit 111
fac in puero ex qua affectione caeli primum ſpiritum duxerit, referre 142
facere fucum —— ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle audieris &c. 274
factum —— nihil fit, quod fieri non poteſt: ſed, ſi id factum eſt, quod fieri potuit, portentum debet uideri 135
faceßere —— pauliſper faceſſant rogemus 180
facultatem alijs dare ſui irridendi 131
falli ſpe —— ſpe poßumus falli 84
falſa conuincere facilius, quam uera inuenire 22
falſa —— ex falſis uerum effici non poteſt 143
falſum in futuro, fieri non poteſt 159
familia puta erat citra portam heredi, ſi is, cuius heres eſſet, in naui necatus deinde in mare proiectus eſſet 201
fana, delubra —— in fanis, & delubris pecunia deponi ſolebat 197
fanatici —— philoſophi iſti ſuperſtitioſi, & paene fanatici, quiduis malle uidentur, quam ſe non eſſe ineptos 145
fatalis neceſſitas, εἱμαρμένη 14
fataliter —— ex omni aeternitate

fata-

Index

fataliter omnia definita 126
fatum eſt cauſa aeterna rerum, cur, & ea, quae praeterierunt, facta ſint,& quae inſtant fiunt, & quae ſequuntur, futura ſint 120
fatum — duae ſententiae ueterum philoſophorum de fato,una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret,in qua ſententia Democr. Heracl. Empedocl. Ariſt.fuit: altera eorum,quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij 165
fatum — Homerus Iouem quaerentem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non poßet 128
fatum,quod Graeci dicunt εἱμαρμένη, ideſt ordo,ſeriesq. cauſarum cum cauſſa, cauſae nexa rem ex ſe gignat,&c. 120
fatum — ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo conualeſcere, ſiue medicum adhibueris, ſiue non adhibueris,conualeſces 162
fatum — ſi fatum fuit, claſſes populi Rom. bello Punico primo alteram naufragio, alteram a Poenis depreſſam interire, etiā ſi tripudium ſolliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio, & P. Clodio cos. claſſes tamen populi Rom. interiſſent 126
fatum — uerſus in hanc ſententiam, Graecus, Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Iouem 128
fati neceſſitatem quomodo effugerit Epicurus 17
fati nomen, anile, & plenum ſuperſtitionis. al. anilis ſuperſtitionis plenum 126
fata mutari non poßunt 126
fata mortis ualentiora non ſunt, quam dei conſilium 225
fauere linguis — rebus diuinis, quae publice fierent,ut fauerēt linguis imperabatur 114.39
fannius hiſtoricus 172
fauni in proelijs ſaepe auditi 115
faunorum uoces ſaepe exauditae, ſaepe uiſae formae deorum 33
fauni uocem equidem numquam audiui 71
febris fanum in Palatio 81
febres tertianae,& quartanae non iccirco diuinae ſunt, quod earum reuerſione, & motu nihil ſit conſtantius 73
Februario menſe Romani mortuis parentari uoluerunt: qui tum extremus anni menſis erat 200
fel gallinaceum— ſunt qui uel argutiſſima haec exta eſſe dicant 129
felicitatem & proſperitatem uitae homines ſe a dijs habere putāt: uirtutem autem nemo umquam acceptam Deo retulit 87
feriatus — deum ſic feriatū uolunt Epicurei ceſſatione torpere, ut ſi ſe commouerit, uereantur ne beatus eſſe non poſſit 25
ferrum e terrae cauernis elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam 65
ferrea tum uero proles exorta repente eſt 66
feta frugibus terra 66
fibrenus fluminis nomen 187
fibrenus, frigidiſſimum flumen— nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, ut uix pede tentare id poſſim 188
fibrenus — hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus aequaliter in duas partes latera haec alluit, rapideq. delapſus cito in unum confluit,&c. 188
fides Cyllenia 236
fides, ſeu lyra, quam Mercurius in cunis fabricatus eſſe dicitur 231
figere maledictis — Zeno Apollodorum figebat maledictis 23
figuli ſepulcrum 202
figura — quid pulchrius ea figura, quae ſola omnes alias figuras complexa continet &c. 42
filij condemnari nō debent, ſi pater deliquerit 88
fingere cogitatione— omnia, quae cogitatione nobiſmetipſis fingere poßumus 78
fiſſum familiare, & uitale 129
fißum in extis, & fibra quid ualeant, accipio: quae cauſa ſit, neſcio 96
fißum iecoris — quis inuenit fiſſum iecoris 71
fißum — quod fißum, periculum; quod commodum, oſtendat 127
flagitia Democriti, ſiue etiam Leucippi, eſſe quaedam corpuſcula laeuia,&c. 16
flamini exercitus tribus horis conciſus, atque ipſe interfectus eſt 109
flectere — in flectendis promontorijs maximas uentorum mutationes ſentiunt ij, qui nauigant 141
flexiones modorum 196
flexuoſum iter habet auditus, ne quid intrare poſſit 64
floruit doctiſſimorum hominum familiaritatibus domus Ciceronis 3
flos oleae — agricola cum florem oleae uidet, bacam quoque ſe uiſurum putat 126
fluctibus hoſtiam immolare conſueuerunt duces Romani mare ingreßuri 79
fluxiße — multum uideo fluxiſſe, uariumq. ſermonem de noſtris libris 2
fluitantes,& innatātes belluae 55
flumine inanium uerborum non cō turbor 31
flumine orationis reprehenſoris uitia diluuntur: anguſtia concluſae orationis, non facile ſe ipſa tutatur 36
flumina arcemus, dirigimus,auertimus 65
flumina in contrarias partes fluxerunt 109
fluuius atratus ſanguine fluxit 112
fluuij — animum liquores perlucidi 55
fluuiorum nomina in augurū precatione 79
fons legum, & iuris quibus rebus explicatis inueniri poſſit 175
fontis delubrum Marſo ex Corſica dedicauit 79
fontium gelidae perennitates 55
forma inter homines nonne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? 24
forma rotunda, & globoſa reliquas omnes formas continet 221
formoſi pauci — quotus quiſque formoſus eſt? 19
fors, fortuna, caſus, euentus, eſt, cum ſic aliquid ce cidit, ſic euenit,ut uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere,atque euenire potuerit 125
fortis Deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo: quorum Deum nihil attingit 75
fortuita,certa eſſe non poſſunt 127
fortuito facta & creata omnia uolunt Epicurei 147
fortuna amica uarietati, conſtantiam reſpuit 50
fortuna — ara malae Fortunae

Eſqui-

Index

Eſquilijs conſecrata 82
fortuna —— Clitomachus ſcribit Carneadem dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunationem, quam Praeneſte uidiſſe Fortunam 139
fortuna huius diei, Fors, Primigenia 194
ſortuna —— nihil eſt tam contrarium rationi, quam fortuna, &c. 126
fortuna non eſt, ſi omnia certe eueniunt, & ſi futura ex omni aeternitate fataliter ſunt definita 126
fortunam a deo petendam, a ſeipſo ſumẽdam eſſe ſapientiam 87
fortunam nemo ab inconſtantia, & temeritate ſeiunget: quae digna certe non ſunt deo 81
fratres ſimul aegrotantes 157
fraudis, atque inſidiarum, & perfidiae plena ſunt omnia 276
fremitus ex caelo auditus 114
fretum, ac munitum eſſe oporteat pactis ac fundatis amicitijs 273
frons, animi ianua 279
fronte, & oratione magis, quam ipſo beneficio, neque homines capiuntur 28
frontones, capiones, ſili, flacci, paeti, ſtrabones 20
fucoſi ſuffragatores 274
fuga nobis glorioſa, patriae calamitoſa 105
fugere noſtrae intelligentiae uim, & notionem uidetur 7
fulgura —— in fulguribus ualet obſeruatione diuturna 131
fulgurales, haruſpicum, rituales 108
fulguratores, & interpretes oſtentorum 144
fulix fugiens e gurgite ponti nunciat procellas inſtare 96
fulmen — comitiorum ſolum uitium eſt fulmen, quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit 131
fulmen Cyclopes in Aetna non ſunt fabricati 131
fulmen non iaci a Ioue. Quid enim proficit cum in medium mare fulmen iacit? quid cum in altiſſimos montes? quod plerumque fit: &c. ſic Lucret. lib. 6. In mare qua porro miſtat ratione? quid undas arguit: &c. 16
fulmen ſiniſtrum, optimum habebant Ro. ad omnes res, praeterquam ad comitia 139
fulmina —— nonne perſpicuum eſt, ex prima admiratione, homines, quod tonitrua, iactuſq. fulminum extimuißent, credidiſſe, ea efficere rerum omnium praepotentem Iouem 131
fuluiaſter 149
ſundo oracula phyſicorum 16
funditur hoc quaſi roſtro Fibrenus 188
furem occidere ſi ſe telo defendat, licet: aliter non licet 287
furiae agitant, & inſectantur impios non ardentibus taedis, ſed angore conſcientiae, fraudiſq. cruciatu 180
furiae, ſpeculatrices, & uindices facinorum, & ſcelerum 78
furinae lucus 78
furor a Platone laudatus in Phaedro 110
furor diuinus —— quid habet auctoritatis furor iſte, quem diuinum uocatis, ut, quae ſapiens non uideat, ea uideat inſanus 144
furor —— ineſt in animis praeſagitio extrinſecus iniecta, atque incluſa diuinitus: ea ſi exarſit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abſtractus diuino inſtructu concitatur 106
futurum cognoſci poſſe, cauſſis efficientibus, quamque rem cognitis, non aliter 164
futurum —— ſaepe ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum ſit 71
futura a dijs ſignificari, & a quibuſdam hominibus intelligi, praediciq. poſſe 93
futura hominibus a dijs ſignificari 119
futura uera quae 160
futurorum malorum ignoratio utilior eſt, quam ſcientia 127
ſuturarum rerum ſcientiam non eſſe nobis utile 127

G

GALLEOTAE in Sicilia portentorum interpres 102
gallus animal canorum ſua ſponte 134
galli cur ante lucem canant, cauſſam explicat Democritus 134
galli gallinacei aſſidue canere coeperunt, ut nihil intermitterent, ante uictoriam Thebanorum 108
galli gallinacei uicti ſilere ſolent, canere ſi uicerint 108
galli ſilentio noctis, fauent faucibus ruſſis, cantu, plauſuq. premunt alas 134
gallinae, aueſq. tot reliquae & quietem requirunt ad pariendum locum, & cubilia ſibi, nidoſq. conſtruunt, &c. 190
Gemini —— Proclus & Euriſthenes Lacedaemoniorum reges Gemini fratres fuerunt 141
geminorum formae ſimiles, uita, atque fortuna plerumque diſpar 141
genae ab inferiore parte oculos tutantur ſubiectae, leuiterq. eminentes 63
generatores ſuos noſſe optime poterant antiqui 224
gentibus & nationibus omnibus, eadem eſſe uideri recta, & honeſta 179
gemini dentes intimi, qui conficiunt eſcas 62
genus hominum ſocietatum eſſe inter ſe intelligitur 51
genus —— in genere hominum nulla ineſt diſſimilitudo 178
geram tibi morem, & agam quam breuiſſime potero 31
germana patria —— haec eſt mea germana patria 187
gleba in os iniecta —— prius quam in os iniecta gleba eſt, locus ubi crematum corpus eſt, nihil habet religionis 201
globus: ſic enim σφαῖραν interpretari placet 42
globoſae formae extremitas omnis a medio radijs attingitur 221
globoſus eſt fabricatus mundus, σφαιροειδῆς 221
Gracchus in Lenatẽ, Saturninus in Metellum populũ incitant 211
Graecia multos habet ex hominibus deos 75
gratia —— excellente gratia homines 263
gratia —— cum bona gratia aliquẽ dimittere 157
gratiam tollit Epicurus ex deorum natura, quod cum facit, tollit id, quod maxime proprium eſt optimae, praeſtantiſſimaeq. naturae 28
gratuitas eße omnes uirtutes, & ſuapte natura eſſe 182
grauidata ſeminibus terra omnia parit, & fundit ex ſe, &c. 35
grauitatis cum humanitate ſocietas difficillima 205

grues

grues —— de gruibus quiddam mirabile, ab Ariſtotele animaduerſum 60
gubernatores cum exſultantes loligines, aut delphinos ſe in portum conijcientes uiderint, tempeſtatem ſignificari putant 149
gurguſtium —— antea uidelicet in tenebris tamquam in gurguſtio habitauerat 148
guſtaſſe phiſiologiam primis labris 147
guſtatus praeclare ſaeptus eſt 64
guſtatus, qui ſentire eorum, quibus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis natura patefecit 63
Gylo Carthaginienſem tyrannus Iouem Olympium ornarat auro amiculo grandi pondere ex manubijs 86

H

HABVERVNT exitus —— haruſpicum reſponſa aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios 134
habere aliquam rem religioni 136
habere rationem —— cum hanc rationem habuiſſet Deus, reperiebat, &c. 220
habitator, ineſſe non ſolum habitatorem, in hac caeleſti, ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tamquam architectum tanti operis, tantiq. muneris 53
haedi 230
haerere in rep. religionem —— confiteri peccatum ſuum, quod celari poſſet, maluit, quam haerere in rep. religionem 42
hamilcaris Carthaginienſis ſomnium 104 & 148
harioli —— ea, quae in geometria deſcribuntur, ſunt Mathematicorum, non Hariolorum 124
harpalus praedo felix contra deos teſtimonium dicebat, quod in illa tamdiu fortuna uiueret 86
haruſpicem non ridere, cum haruſpicem uideat, mirabile uidetur 17
haruſpices —— Vetus illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quod non rideret haruſpex, haruſpicem cum uidiſſet: ibidem multa in haruſpice 134
haruſpices, harioli, aſtrologi, interpretes ſomniorum, lege hic in hoc genus hominum multa 121. 122
haruſpicum ars, diuina 34
haruſpicina reip. cauſſa, communisq. religionis colenda 128
haud ſcio an melius fuerit non dari omnino rationem humano generi, quam tam munifice, & tam large dari 82
hecates matertera Aſteria, mater Latona 78
Hector Homericus moriens propinquam Achilli mortem denunciat 106
hecubam non fuiſſe Troianis cauſſam interitus, &c. 164
helice 229
helice —— urſa maior —— ſeptemtriones 56
helicis inflexio 223
Heraclides Ponticus, doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis 103
Heraclides Ponticus rebus puerilibus referſit libros, errantibus ſtellis diuinitatem tribuit 8
Heraclides Ponticus profectus a Platone
Heraclitus cõſulto erat obſcurus 19
Heraclitus ignem principium rerum poſuit 75
Heraclitus, quid intelligeret, intelligi noluit 75
Heraclitus ualde eſt obſcurus, minime Democritus 148
herbarum, & radicum genera a medicis animaduerſa, ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, &c. 95
Hercules, Caſtor & Pollux, Aeſculapius, Liber in caelum ſublati propter beneficia in humanum genus 45
Hercules plures tradunt ij, qui interiores ſcrutantur, & reconditas litteras 76
Hercules tibi ſit iratus 79
Herculis indicis fanum 105
Herculi decumam nemo uouit umquam, ſi ſapiens factus eſſet 87
Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas cuncta Graecia conſecrauit 75
Herculem non potuiſſe in domum aeternam patris ab illo ardore peruenire 76
heredes —— nulla eſt perſona, quae ad uitam eius, qui e uita emigrauerit, proprius accedat, quam heres 199
hereditatem tribus modis ſacris adſtringi 199
Hermae —— nec Hermas, quos uocant, licebat ſepulcris imponi 203
Hermachus —— Epicurus, Metrodorus, Hermachus 22
Herodotus pater hiſtoriae — apud Herodotum ſunt innumerabiles fabulae 171
Heroici uerſus, quos longos appellat Ennius 203
Heſiodi theogoniam interpretatur Zeno 10
Hippocrates —— ab Hippocrate potius, quam ab Aeſculapio, ſalus datur 88
hiſtoria abeſt litteris Latinis 171
hiſtoria aequalis noſtrae aetatis 173
hiſtoria —— aliae in hiſtoria leges obſeruandae, aliae in poemate 171
hiſtoria —— in hiſtoria omnia ad ueritatem referuntur 171
hiſtoria nec inſtitui poteſt, niſi praeparata otio, nec exiguo tempore abſolui 174
hiſtoria, opus eſt oratorium maxime 171
hiſtorici —— Fabius, Gellius, Coelius 105
Hiſtorici Latini, Fabius, Cato, Piſo, Fannius, Venonius, Antipater, Clodius, Aſellio, Attius, Siſenna 172
Homerus certos deos diſcriminum & periculorum comites principibus heroum cur adiunxerit 68
Homerus Herculem cõueniri apud inferos ab Vlyſſe facit 76
Homerus non eſt obſcurus 148
Homerus quaerentem Iouem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non poſſet 127
Homerus, quid ſignificare uoluerit per Sirenum cantus 163
Homeri nemo ſimilis naſcitur 142
Homeri uerſus de octo paſſeribus, & matre, quorum numero Calchas auguratus eſt annos belli Troiani 135
Homericus uerſus —— Tertia te Pthiae tempeſtas laeta locabit 104
homo —— animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilij: quem uocamus hominẽ 177
homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe 19

homo ——

homo — nullum eſſe animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei 175
homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed quaedam particula perfecti 39
homo quibus ex partibus conſtet, & a quibus, & quomodo creatus 230
hominis creatio 230
hominis fabricatio, & humanae naturae figura, atque perfectio 64
hominis figura habilis & apta ingenio humano 177
hominis natura quanto omnes anteeat animantes 66
homini cum Deo prima eſt rationis ſocietas: ergo & legis: ſi legis, ergo & iuris 177
homini ſenſus tamquam ſatellites, ac nuncios attributos eſſe a natura 177
homines conſecratos coli lex Ciceronis iubet, ſicut Herculem, & ceteros 194
homines cum taciti optāt aliquid, aut uouent, haud dubitant, quin dij illud exaudiant 121
homines e terra, non ut incolae, & habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque caeleſtium 50
homines — ex hominibus deos multos habent in Graecia 75
homines humo excitatos celſos, & erectos conſtituit deus, ut deorum cognitionem caelum intuentes capere poſſent 50
homines in caelum ſublati ob beneficia in hominum genus 45
homines omnes inter ſe ſimiles 178
hominum cauſſa eſſe facta, & parata omnia, quae ſint in hoc mūdo, quibus utantur homines 66
hominum inter ipſos unam eſſe, communemq. ratione 179
hominum membra nulla contentione, mente ipſa moueri 88
hominum naturae — in hominum naturis, diſsimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubamara delectent: alij libidinoſi, &c. 157
hominum ratio non in caelum uſque penetrauit? & ibid. multa de ijs, quae hominum ratione inuenta ſunt 65
hominum ſenſus multo antecellit ſenſibus beſtiarum 64
hominum ſocietas, & communitas iuſtitiam procreauit 79
hominum ſollertia, et diligentia acceſſit ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit conſeruationem, & ſalutem 61
hominum uita dijs iunioribus regenda tradita eſt a deo eſt 226
honeſtum, quod ex uirtutibus exoritur, & in his haeret, per ſe eſt expetendum 167
honeſta, & turpia ad naturam referenda ſunt, & natura iudicantur 181
honeſta in uirtute eſſe ponenda, in uitiis turpia, communis intelligentia nobis notum efficit 181
honorum contentio — qui inter ſe contenderet, uter potius rempubl. adminiſtraret, ſimiliter facere, ut ſi nautae certarent, quis eorum potiſſimum gubernaret 103
honos, uictoria, ſalus, &c. non ſunt dij 148
hortuli Epicureorum 180
hoſtia — ad hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe uis quaedam ſentiens, quae eſt toto confuſa mundo, &c. 123
hoſtiae quae cuique diuo decorae, grataeq. 191
hoſtiae — quibus hoſtijs immolandum cuique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui feminis 195
hoſtilius rex Atij augurio maxima bella geſſit 33
humanus animus ex diuino ducitur 107
humani generis duplex natura, mas, & & femina 225
humanae — mos corporis terra humandi, a Cecrope Alſenis per manſit, &c. 202
humati proprie dicebantur, quos terra contegat 201
humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq. poſſit 74
hyades 230
hyades a pluendo. ὕειν enim eſt pluere: noſtri imperite ſuculas, quaſi a ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatae 57
Hydra — praecipiti lapſu flexo cum corpore ſerpens 233

I

IACET tota concluſio 148
Iacere fundamenta — Romulus auſpicijs, Numa ſacris conſtitutis fundamenta iacet noſtrae ciuitatis 70
iactus fulminum — quod tonitrua, & iactus fulminum extimuiſſent homines, deos eſſe crediderunt 131
Ianus ab eundo dictus: quem principem in ſacrificando eſſe noluerunt, quia prima & extrema, uim habent maximam: a quo fores in liminibus priuatarum aedium, ianuae nominantur 47
Iaſon Phaereus — Phaereo Iaſoni prodeſſe non uoluit is, qui gladio uomicam eius aperuit 83
ibes Aegyptiae aluo ſe curant 60
ibes maximam uim ſerpentium cō ficiunt, cum ſint aues excelſae, cruribus rigidis, corneo, proceroq. roſtro 25
ichneumones Aegyptijs utiles, crocodili, feles 25
ictus in Capitolio ex caelo centaurus 114
idaeae mater 196
idaea matris famuli 192
idaei dactyli — a quibus Hercules tertius 76
ignaua ratio — ἀργὸς λόγος 163
ignis corporum noſtrorum (corporeus) uitalis & ſalutaris eſt, omnia conſeruat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq. afficit 39
ignis & aer omni impulſu facile pellitur, naturaq. cedens maxime & diſſipabilis 74
ignis ex ſe ipſe animal non eſt nulla ſe alia admiſcente natura 75
ignis hic noſter, quem uſus uitae requirit, confector eſt, & conſumptor omnium: idemq. quocumque inuaſit, cuncta diſturbat, ac diſſipat 41
ignis — nihil igni uacuum uideri poteſt 220
ignem omnem paſtu indigere, nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur, placet Stoicis 75
igniculi a natura dati, a mala conſuetudine exſtinguuntur 170
ignoratio cauſſarum in re nouam mirationem facit 133
illicere mulierem in ſtuprum 82
imago ne aliqua me pellat earum rerum, quas numquam uidi, cum eas cogito 149
imagines a corporibus ſolidis, & a certis figurit uult fluere Democritus 149
imagines mortuorum morbo graui affectis plerumque occurrunt 106

imagi-

imagines —— Epicuri ſententia de imaginibus refellitur 26

imagines —— quid? ergo iſtae imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut, ſimul atque uelimus, accurrant 149

imbecillitas —— uos autem quid mali datis, cum in imbecillitate gratificationem & beneuolentiã ponitis? 29

imber lapidum, ſanguinis nonnumquam, terrae interdum; quondã etiam lactis defluxit 114

imitati exemplar, quod ſemper eſt unũ & idẽ, & ſui ſimile &c. 219

imitata & efficta ſimulacra 220

immenſitas latitudinum, longitudinum, altitudinum in qua uolitat atomorum innumerabilium uis infinita 13

immenſa, & interminata regionum magnitudo 12

imperare —— qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: &, qui modeſte paret, uidetur, qui aliquando imperet, dignus eſſe 209

imperator —— nemo belli adminiſtrationem prudentius, quam imperator, coniectura aſsequetur. 125

imperium —— ſine imperio nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt 205

impetriri —— ut nunc extis, ſic tũ auibus magnae res impetriri ſolebant 99

impetus caeli —— cum uidemus impetum caeli admirabili cum celeritate moueri, & uerti conſtantiſſime, conficientẽ uiciſſitudines anniuerſarias, &c. 55

impij ne audeant donis deos placare, Platonem audiant, qui uetat dubitare, qua mente ſit futurus deus, &c. 108

imponimus onera, & iuga quibuſdam beſtijs 65

impoſuit ĩ currũ uniuerſitatis 225

impoſuiſtis ceruicibus noſtris ſempiternum dominum 14

improborum, & impiorum proſperitates, ſecundaeq. redarguuntur, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum, ac poteſtatẽ 87

in manibus —— locus, qui nunc eſt in manibus 180

in quiete cauſſas rerum uideri, aut per furorem 120

in quiete uidiſſe 105

inane —— cum uas inane dicimus; non ita loquimur, ut phyſici, quibus inane nihil eſſe placet, ſed ita uerbi cauſsa, ſine aqua, ſine uino, &c. 162

inaurata extrinſecus ſtatua —— ſolida —— opp. 104

increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorumq. magnificentiam 203

incubabant ſomniandi cauſſa —— al. excubabant 114

inculcare —— quid attinet inculcare fatum, &c. 157

incunabula —— gaudeo me incunabula mea paene tibi oſtẽdiſse 171

inchoare —— rerum plurimarum obſcuras, nec ſatis apertas intelligentias inchoauit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae, natura 177

incidiſſe —— moleſte ferebam tantum ingenium in tam leues, ne dicam in tam ineptas ſentẽtias incidiſſe 15

incutere terrorem 224

indiuidua corpora —— atomi 26

indiuidua, ſeu atomi per inanitatem, alia deorſum feruntur e regione, alia declinant, ut uult Epicurus 160

inducere poteris animum de diuinatione dicere contra, &c. 98

inductionibus aquarum terris fecunditatem damus 65

induere —— cur uos induitis in eas captiones, quas numquam explicetis? 131

induere —— cum uenti ſe in nubem induerint, &c. 131

indus omnium fluuiorum maximus non aqua ſolum agnos laetificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit 61

inerrantes ſtellae habent ſuã ſphaeram ab aetherea coniunctione ſecretam & liberam 44

inerrantes ſtellae —— quarum eſt conueniens, conſtanſq. conuerſio 44

inferi —— quae anus tam excors inueniri poteſt, quae illa, quae quondam credebantur apud inferos, portenta extimeſcat? 32

informare coniectura —— ita ignoti dij, ut eos ne coniectura informare poſſimus 10

informationem quandam dei in animo inſitam habemus 25

informatas deorum notiones quattuor de cauſſis dixit eſse, Cleanthes 34

ingenia iuuenum non ratione, ſed natura iudicamus 182

ingenia ſunt acutiora, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolunt eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quam illorum, qui utuntur craſso caelo, atque concreto 41

ingenue negare 179

inglorij — beati, qui honorati ſunt, uidẽtur; miſeri, qui inglorij 178

ingredi timide ad aliquod genus diſputandi 156

inijciens & intendens ſe animus in immenſam regionum magnitudinem, ita late longeq. peregrinatur, ut nullã tamẽ ortam ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere 13

inijcere metum ſequeſtribus 286

inuita gleba, tũ mortuus, & humatus eſt, et tumultus uocatur 201

inire epulas — ſequebãtur epulae, quas inibant parentes coronati 202

inire pericula proeliorum audacius 104

inita, ſubductaq. ratione nefaria ſcelera meditantes 83

initia — initiaque, ut appellantur, ita reuera principia uitae cognouimus, neque ſolum cũ laetitia uiuendi rationẽ accepimus, ſed etiam cũ ſpe meliori moriẽdi 196

initiati — ſacra, quibus initiati ſumus 196

innumerabilitas atomorum 26

Ino, quae Leucothea a Graecis, a Latinis Matuta dicitur, ſit ne dea habenda 78

inordinatum —— adduxit in ordinem ex inordinato 220

inſculpſit in mentibus noſtris ipſa natura, ut deos aeternos, & beatos haberemus 12

inſculptum —— omnibus innatum, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos 34

inſidiarum & perfidiae plena ſunt omnia 276

inſignitae notae ueritatis 106

inſtinctus diuinus, afflatus —— oracula, quae inſtinctu diuino, afflatuq. funduntur 101

inſtructa, et cõpoſita facit ſcite 180

inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia 83

inſultat in omnes Epicurus 50

intelligens —— nihil eſt non intelligẽs intelligẽte praeſtantius 220

intelligẽtia prima et inchoata 178

intelligentia primum, deinde conſequentium cum primis coniunctio, & comprehenſio 64

intelligentiae, quae animis imprimuntur, ſimiliter omnium animis imprimuntur 178
intelligentiae rerum omnium quaſi adumbratae 185
intelligentiam in animo, animus deus concluſit in corpore 220
interceßor rei malae, ſalutaris ciuis eſto 206
Interkalare —— diligenter habenda ratio interkalandi eſt 195
intermittere —— nequando intermittere conſulere reip. 125
interuentores —— quodam liberiore, & magis uacuo ab interuentoribus die 155
Intueri ſpeciem optimam, eamq. ſibi proponere exemplum 219
intueri in ſpeciem rerum 224
inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur 200
inueſtigari coniectura —— ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt 220
inuidere —— probus inuidet nemini 220
inuita in hoc loco uerſatur oratio 87
inultus —— mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur 105
inuoluta obſcuritate naturae cauſſa 101
inuolucrum clypei caußa, & uagina, gladij facta eſt 38
inuolutae res a natura 219
iocandi locus non eſt in rebus ſeueris 128
ioculare iſtud quidem, & a multis ſaepe deriſum 183
iraſci uirorum bonorum eſt 176
iſiaci coniectores 121
ἰσονομίαν appellat Epicurus, ideſt aequatilem tributionem: ideſt cum omnia omnibus paria paribus reſpondent 13
iudicium de dolo malo, euerriculum malitiarum omnium, quod C. Aquillius protulit 83
iudicium publicum rei priuatae lege Laetoria 83
iudicio cuique ſuo eſt utendum 69
iudicia de fide mala, tutelae, mandati, pro ſocio, fiduciae, &c. 83
iugula concaua Socratis 159
iugum —— cum eßet in iugo luna, Romam natam eſſe dicebat L. Tarutius Firmamus 142
Iunius tempeſtate claſſem amiſit, cum auſpicijs non paruiſſet, & propterea necem ſibi ipſe conciuit 33
Iunonis Soſpitae ornatus, qualis 20
Iuppiter —— Ab Ioue Muſarum primordia 228
Iuppiter Capitolinus 70
Iuppiter Dodonaeus —— cum oraculum ab Ioue Dodonaeo petiuißent, &c. 108
Iuppiter, id eſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus, a iuuando Iouem, a poetis pater diuumq. hominumq. dicitur 47
Iuppiter ſemper barbatus, Apollo ſemper imberbis, Mineruae oculi caeſij, Neptuni caerulei 20
Iuppiter Stator —— ante ſignum Iouis Statoris, C. Flaminius conſul iterum, & equus eius ſine caußa repente concidit 109
Iouis, aut Veneris ſtella coniuncta cum luna cur ad ortus puerorum ſalutaris ſit 111
Iouis ſtella interiecta inter Saturni ſtellam & Martis illuſtrat, & temperat 59
Iouis ſtella, quae φαέθων dicitur infra Saturnum 12. an. 12. ſignorum orbem conficit 43
Iouem eße aethera 11
Ioue fulgente, tonante 47
Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas eße 131
Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur 79
ius ciuile —— pontificem bonum eße neminem, niſi qui ius ciuile cognoſſet 199
ius & iniuria a natura dijudicantur 181
ius ex iniuria lex facere non poteſt 181
ius natura cõfirmatum ſi non erit, uirtutes omnes tollentur 181
ius non opinione, ſed natura eſſe conſtitutum 178
ius reſpondere —— ſi te ad ius reſpondendum dedißes 174
iuris conſtituendi ab illa ſumma lege capiendum eſt exordiũ 175
iuriſconſulti —— multa in iuriſconſultos 199
iuriſconſulti —— ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui ius ciuile interpretari populo, & reſpondere ſoliti ſint: ſed eos magna profeſſos, in paruis eſſe uerſatos 174
iuris diſciplina haurienda penitus eſt ex intima philoſophia 175
iuris exordium a lege ducendum eſt 175
iuris ignoratio, non ſcientia, litigioſa eſt 175
iuris natura ab hominis natura repetenda eſt 175
iuris ortum a fonte repetamus 176
iura & iußa populorum 175
iura manium —— Venio ad manium iura, quae maiores noſtri & ſapientiſſime inſtituerunt, & religioſiſſime coluerunt 200
iuſiurandum —— multa firmantur iureiurando, magnae ſaluti ſunt foedera religionis 100
iuſſa iuſſis populorum —— principum decretis, ſententijs iudicum iura non conſtituuntur. 181
iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum Plato 203
iuſta omnia exiſtimare ea, quae ſita ſunt in populorum inſtitutis aut legibus, ſtultiſſimum eſt 180
iuſtitia —— intelligendum eſt nos ad iuſtitiam eſſe natos 178
iuſtitia nihil expetit praemij, nihil pretij 182
iuſtitia non eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutiſq. populorum 180
iuſtitia, quae ſuũ cuique diſtribuit, quid pertineat ad deos 75
iuſtitiae mercedem quaerere, id ipſum iniuſtiſſimum eſt 182
iuuentas, & Ganymedes pocula dijs miniſtrantes 26
iuuentus ita prolapſa, ut omnium opibus refrenanda, atque coercenda ſit 123

K

Κόσμος —— mundus 224
Κυρίας δόξας. —— in illis ſelectis, breuibuſq. ſententijs, quas appellatus Κυρίας δόξας 20

L

LABEFACTAVIT ſententiam meam, non tamen funditus ſuſtulit Cottae diſputatio 95
labes agri Priuernatis ad ſenatum delata eſt, cum ad infinitam altitudinem terra deſedißet 114
labes multis locis facta 109
Labienus uenit ex Pharſalica fuga 106
labi errore ſermonis 189
lapſu & curſu ſuo ſi ad mare profluxiſſet locus Albanus 115
Lacedaemonijs paullo ante Leuctricam calamitatem nulla oſtenta facta ſunt 108

Lace-

Lacedaemonij regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt 114
Lacedaemoniorum diſciplina non ab Apolline, ſed a Lycurgo Spartae data eſt 48
Lacedaemonijs multis ſignis Leuctricae pugnae calamitas denunciabatur 108
lacteſcere — omnis fere cibus matrum lacteſcere incipit 61
lacteus circulus, ſeu circus 233
lacunoſum — nihil eminens, nihil lacunoſum. al. laciniosum 42
lacus Albanus — Veios capi non poſſe, dum lacus redundaret 114
laelij oratio aureola — in qua dicit de capedunculis ijs, quas Numa reliquit 76
laeuitas ſpeculorum 226
leuitas — omni totam figuram mundi laeuitate circũdedit Deus 221
lamina inuenta ad aram quandam extra portam Collatinam 341
languere otio — beatã uitam in Deo negas eſſe, niſi otio langueat 16
languere otio — cum otio langueremus 3
laqueata tecta 187
lari ueruecibus ſacrificiũ fiebat 200
lares — reliquorum deorum, quos daemonas appellabant Graeci, Latini Lares, ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt, & noſſe, et enunciare maius eſt, quã ut profiteri ſcire nos audeamus 224
largitur tempus longitudo diei 212
latebram dare — non fuit latebra danda populo 213
latinae feriae — cum Latinis ferijs ad eum ueniſſem 4
latona filia Hecate 78
laudationes mortuorũ in epulis — apud quas mẽtiri nefas erat 202
laus — domum cum laude redeunto, nihil enim praeter laudem bonis, atque innocentibus neque ex hoſtibus, neque a ſocijs reportandum 209
laudes honoratorum uirorum in concione memorabantur 202
legari quemquam niſi reip. cauſſa, turpiſſimum 203
legatio, aut eiuſmodi quaepiam ceſſio libera, atque otioſa 174
λήμματα ſumptiones 144
lemnus — Praetereo Samothraciam, eaque, quae Lemni nocturno aditu occulta coluntur, ſilueſtribus ſaepibus denſa 28
lentiſcus ter fruges fundens tria tempora monſtrat arandi 96
leocorion, delubrum Athenis 78
lepus acrẽ morſum formidans 233
lepus, leuipes 233
leſſum — neue leſſum funeris ergo habento — leſſum alij ueſtimenti genus funebris, alij lugubrem eiulationem eſſe dicũt 202
leucotheam, quae fuit Ino, & eius Palaemonẽ filium, cuncta Graecia conſecrauit 75
leuctrica calamitas — Lacedaemonijs paullo ante Leuctricam calamitatem quae ſignificatio facta eſt cum in Herculis fano arma ſonuerunt 108
leuctricae pugnae calamitas multis ſignis, Lacedaemonis denunciabatur &c. 108
leuis armaturae excurſio — ſed haec fuerit nobis tamquam leuis armaturae prima orationis excurſio 118
lex a Carbone lata de iubendis legibus ac uetandis, ſeditioſo atque improbo ciue 205
lex annalis — aeuitatem annali lege ſeruanto 206
lex bona a mala nulla alia, niſi naturali, norma diuidi poteſt 182
lex Caſſia de populi iudicio 213
lex debet eſſe uitiorum emẽdatrix, commendatrixq. uirtutum 184
lex dicta a legendo 175
lex eſt iuſtorum, iniuſtorumq. diſtinctio ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quae ſupplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos 190
lex eſt ratio ſumma, inſita a natura, quae iubet ea, quae facienda ſunt, prohibetq. contraria 175
lex eſt recta ratio imperandi atque uetandi 180
lex eſt recta praeſaeptio, prauiq. depulſio 50
lex Gabinia de magiſtratibus mandatis lata ab homine ignoto & ſordido 213
lex habet uim ad recte facta uocandi, & a peccatis auocandi: quae uis non modo ſenior eſt, quam aetas populorum & ciuitatum, ſed aequalis illius caelum atque terras tuentis & regentis Dei 189
lex ius ex iniuria facere nõ põt 54
lex Laetoria 83
lex Manilia — nec Manilia lege ſingulis, ſed nos tres arbitri ſareis regemus 184
lex Maria põtes fecit anguſtos 213
lex mutus magiſtratus 205
lex neque hominum ſentẽtijs excogitata eſt, neque ſcitum aliquod eſt populorum, ſed aeternum quiddam 189
lex princeps & ultima, eſt mens omnia ratione, aut cogentis, aut uetantis 189
lex, recta ratio eſt in iubendo, & uetando 179
lex tabellaria — quis non ſentit, omnẽ auctoritatem optimatiũ tabellariã legem ſuſtuliſſe? 213
lex Titia — al. Sulpicia 195
legem omnem, quae recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem, quibus argumentis doceant philoſophi 190
lege carens ciuitas, ob id ipſum nullo loco habenda 190
leges a Cicerone rogatae in libris de legibus 206
leges ad ſalutem ciuium, ciuitatumque, incolumitatemque, uitamq. omnium quietam, & beatam conditas eſſe 174
leges Appuleiae 190
leges de religione 191
leges — diſputatione de legibus patefit maxime, quod ſit homini natura tributum, &c. 175
leges fatales, ac neceſſariae 225
leges Liuiae 195
leges Lycurgi, Solonis, Charondae, Zaleuci, 12. tabularum 184
leges praeſunt magiſtratibus, populo magiſtratus 205
leges tabellariae, quattuor 213
leges Titiae. al. Tutiae — alias Sulpiciae 190
leges tyrannorum, non ſunt leges iuſtae 180
legum cuſtodiam nullam habent Ro. 215
liber ad ſcribendi licentiam Epicurus 29
Liber, & Libera Cerere nati iccirco dicti, quod ex nobis natos liberos appellamus 45
liber, Cato inſcriptus, de laudibus Catonis, in numero librorũ philoſophicorum ponendus eſt 123
liber de conſolatione ipſi Ciceroni aliquantum medetur 123
liber de fato adiunctus libris de diuinatione 123
liber de ſenectute ad Atticum miſſus 123
liber — obducuntur libro, aut cortice trunci, quo ſint a frigoribus, & a caloribus tutiores 59
libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius,

ſius, ad philoſophiae ſtudium cohortatus eſt Cicero 123
libri duo de diuinatione ſcripti ſunt poſt libros tres de natura deorum 123
libri Oratorij a Cicerone ſcripti: tres de oratore: quartus, Brutus, quinctus, Orator. qui tum ſcripti erant, cum libros de Diuinatione ſcribebat 123
libri ſex de rep. tum ſcripti a M. Tullio, cum gubernacula reip. tenebat 123
libri tres de natura deorum ſcripti ſunt poſt quinque lib. Tuſculan. quaeſtionum 123
libri Tuſcul. quaeſt. res ad bene uiuendum maxime neceſſarias aperuerunt 123
librorum philoſophicorum a Cicerone ſcriptorum ordo eſt numerus 123
libris Academicis quattuor oſtendit Cicero, quod genus philoſophandi minus eßet arrogans, maximeq. conſtans 123
liberalis & benignus, qui dicitur, officium, non fructum, ſequitur 182
liberalitas gratuita eſt, non mercenaria 182
licentia iocularis 160
licentiae templum in ſedibus Laris Ciceronis exaedificatū 198
licet —— quidquid non licet, nefas putare debemus 7
limatus moribus domeſticis, & noſtrorum hominū urbanitate 50
lineamenta oris 133
lineamenta oris effingere 99
lingua —— quorum linguae ſic inhaerent, ut loqui non poſſint, eae ſcalpello reſectae liberãtur 142
lingua, ſita eſt in ore, finita dentibus, &c. 65
linguam ad radices eius haerēs excipit ſtomachus 49
linguam plectri ſimilem noſtri ſolent dicere, chordarum dentes, nares cornibus 59
liquere —— ſic haberem aliquid, quod liqueret, &c. 31
liquores perlucidi amnium 55
liris —— Fibrenus ſtatim praecipitat in Lirem: &c. quem multo gelidiorem facit, &c. nec enim ullum hoc frig. fl. 188
litare —— proxima hoſtia litatur ſaepe pulcherrime 130
litare —— qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur 130
litibus, & iurgijs ut ſe abſtinerent in ferijs imperandis, imperabatur. al. indicendis 115
litterae —— innumerabiles unius & uiginti formae litterarum, uel aureae, uel quales libet ſi aliquo conijciantur, poſſitne ex his in terram excuſſis, Annales Ennij, ut deinceps legi poſſint, effici 54
litterae interiores, & reconditae —— qui ſcrutantur litteras interiores, & reconditas 76
litterae —— rectum quod eſt, uerum quoque eſt, neque cum litteris, quibus ſcita ſcribuntur, aut oritur, aut occidit 190
litora —— agri, inſulae, litora operis hominum diſtincta tectis, & urbibus collucent 55
lituus clariſſimum inſigne auguratus: eo Romulus regiones duxerit tum, cum urbem condidit 100
lituus, id eſt incuruum, & leniter a ſummo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomen inuenit, &c. 100
lituus in curia Saliorum ſitus, cum ea deflagraßet, repertus eſt integer 100
lituus Romuli in magno incendio non potuit comburi 138
locus —— locus ijs etiam naturis, quae ſine animis ſunt, ſuus eſt cuiq. proprius 25
loci natura nihil afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius, quã in campo ambulemus 157
loca — cum in locis ſemen inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, &c. 61
locorum diſſimilitudo diſſimiles hominū procreationes habet 142
locorum naturae —— inter locorum naturas, quantum interſit, uidemus 157
locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt ueſtigia, neſcio quomodo mouemur 187
Locri Crotoniatas ad fl. Sacram maximo proelio deuicerint, &c. 32
λογικὰ —— quaeſtio περὶ δυνατῶν. tota eſt λογικὴ, quam rationē diſserendi uoco 100
loligines — gubernatores, cum exſultantes loligines, aut delphinos ſe in portum conijcientes uiderint, tempeſtatem ſignificari putant 149
longinquitas temporum —— nihil eſt, quod non longinquitas temporum excipiente memoria, prodendis monumentis, efficere, atque aßequi poſſit 96
longinqui temporis uſu, & periclitatione 67
lubricos fecit oculos natura & mobiles 63
Lucifer & ſancta Mercurij ſtella curſum habent ſolis celeritate parem, ſed uim quandam contrariam 223
L. Cotta dicebat, nihil omnino actū eße de Cicerone, &c. 215
L. Flaccus interrex legem tulit, ut dictator quem uellet ciuium, indicta caußa impune poſſet occidere 180
L. Gellius philoſophos unum in locum Athenis cōuocauit, ipſisq. magnopere auctor fuit, ut aliquando controuerſiarum aliquē facerent modum 183
L. Iunio, & P. Clodio cos. claßes populi Rom. interierunt 126
L. Lucullus Antiochum Philonis auditorem ſecum habuit quaeſtor, & poſt aliquot annos imperator 126
L. Luculli commodiſſimum reſponſum, cum eſſet ei obiecta magnificentia uillae Tuſculanae 212
L. Paullo obtigit, ut bellum cum rege Perſe gereret 115
L. Sullae dictatori lege L. Flauij interregis licebat quemlibet ciuē indicta cauſſa impune occidere 180
L. Tarutius Firmanus in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam Romae natalem diē repetebat ab ijs Parilibus, quibus condita fuerat 142
L. Tubulus, Lupus, Carbo, periuri, & impij 16
lucubratio —— uix digna lucubratione anicularum 23
lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi 149
ludi inſtauratiui 105
ludi publici cauea, circoque diuiſi 196
ludi uotiui maximi bello Latino primum facti 105
luna a lucendo nominata: eadem Lucina, eadem Lucifera 49
luna a Sole illuminata grauiditates, & partus affert, maturitateſq. gignendi 59
Luna — docent Mathematici, quan

ta

ta humilitate luna feratur, terram paene contingens, &c. 141
luna mater eſt, quam dimidia pars terrae: et tum congrediens cum Sole, tum degrediens, & eam lucem, quam a ſole accipit, mittit in terras, & uarias ipſa mutationes lucis habet, &c. 56
luna —— multa ab ea manant, quibus & animantes alantur, augeſcantque, & pubeſcant, maturitatemq. aſſequantur, quae oriuntur e terra 43
luna ſi paullo ante ſolis ortum defeciſſet in ſigno Leonis, quid Dario, & Perſis praeſignificaret 33
luna —— tres lunae uiſae 85
luna ſolis annuos curſus ſpatijs menſtruis conſequitur 42
luna tum ſubiecta, atque oppoſita ſoli radios eius & lumen obſcurat: tum ipſa incidens in umbram terrae cum eſt eregione ſolis, interpoſita, interiectuq. terrae repente deficit 56
lunae curſus terram proxime ambit 223
lunae defectio, quam ob cauſſam fiat 126
lunae motus conſtantiſſimus 126
lunae uarietas, tum creſcētis, tum ſeneſcentis 54
lunae motu acceſſus, & receſſus marinorum aeſtuum gubernantur 129
Lupus, Carbo, Tubulus Nept. fil. impij 16
luſtrare animis, tamquam oculis terram 67
luſtrare orbem maiorem —— minorem 223
Lyceum —— cum ambulandi cauſſa in Lyceum ueniſſemus 95
Lycurgus, qui Lacedaemoniorum remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit 114
Lyſander cum uellet Lycurgi leges commutare, ab Apolline Delphico prohibitus eſt 114
Lyſandri ſtatuae in capite corona ex aſperis herbis ſubito exſtitit 108

M

MACHINAE *—— amicam de machinis emit Antonius* 254
machinari ſibiipſi nefariam peſtem uidetur 82
machinatio —— cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut ſphaeram, ut horas, non dubitamus, quin illa opera ſint rationis 55
machinatio quaedam, atque ſollertia data eſt quibuſdam beſtijs 59
magi —— genus ſapientum, & doctorum in Perſis 103
magi in Perſis augurantur, & diuinant 112
magorum portenta, Aegyptiorūq. dementia 12
magis Perſarum auctoribus Xerxes templa Graecae inflammaſſe dicitur, &c. 193
magiſtratibus, ijſque, qui praeſunt, continetur reſp. 209
magiſtratus lex loquens 205
magiſtratibus opus eſt, ſine quorum prudentia, ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt 205
magiſtrum ſe habuiſſe nullum gloriabatur Epicurus: quod tamen etiam non praedicanti facile quiuis crederet 17
magnes lapis, qui ad ſe ferrum allicit, &c. 112
magnus annus a mathematicis qui dicatur 43
male accipere — magiſtrum ſuum male accepit Epicurus 23
malitia eſt uerſuta, & fallax nocendi ratio 84
mammarum data eſt multitudo ijs animantibus, quae multiplices fetus procreant, ut ſues, & canes, paucas habent eae, quae pauca gignunt 61
mammas appetunt ea, quae paullo ante nata ſunt, ſine magiſtro, duce natura, earumq. ubertate ſaturantur 61
manare —— Herculis ſimulacrum multo ſudore manauit 108
manere conſtanter in ſuo ſtatu 226
manias, & umbram ſuam metuere 256
manus multarum artium miniſtras dedit homini natura —— multa hic de manibus 65
manibus noſtris in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur 65
μαντικὴ *a furore: diuinatio a diuis* 88
μαντικὴ *diuinatio, id eſt praeſenſio, & ſcientia rerum futurarum* 93
μαντικὴ, *Latine diuinatio* 14
Marcellus, & Appius, augures 195
Marcellum Hannibal interemit 85
Marcellus, qui ter conſul fuit, naufragio perijt 125
M. Marcellus dicebat, ſi quando rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere 137
Marcius, & Publicius uates 118
Marcij, fratres, nobili loco nati, diuinabant 112
Marcijs uatibus non eſſe credendum 144
M. Craſſo exercitum Brundiſij imponenti quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. —— caue ne eas 139
M. Craſſo non fuit utile, cum maximis copijs fortunaq. florebat, ſibi interfecto P. filio, exercituq. deleto, trans Eufratem cum ignominia & dedecore eſſe peremptum 127
M. Craſſo quid acciderit, uidemus dirarum obnunciatione neglecta 99
M. Cratidius aui Ciceronum ſororem in matrimonio habebat 215
M. Marius a Catilina inſpectante populo Ro. uirgis per totam urbem caeſus 256
M. Valerio, A. Cornelio cos. 104
M. Varro, & M. Cato, docti homines, uehementer perterriti 106
mare cum ſupra terram ſit, medium tamen terrae locum expetens, conglobatur undiq. aequaliter, neque redundat umquam, neque effunditur 58
mare in amnes influxit 109
mare terram appetens, ſic litoribus clauditur, ut una ex duabus naturis conflata uideatur 55
maris & uentorum, quas res uiolentiſſimas natura genuit, earum rerum moderationem nos ſoli habemus 65
maris pulchritudo ſpecies uniuerſi, multitudo, & uarietas inſularum 55
maria agitata uentis tepeſcunt 37
Mariana quercus 154
Marius —— poema Ciceronis: uerſus ex eo poemate 116
Marius ſeptimum cōſul domi ſuae ſenex eſt mortuus 86
Martis ſtella proximum Iouis ſtellae inferiorem orbem tenet, πυρόεις *a Graecis dicitur* 44
Martis ſtella, quae media eſt, incendit 59

Marſus

Marſus augur —— non habeo nauci Marſum augurem 121
mas,& femina —— in mare, & in femina commiſcendorum corporum mirae libidines 61
mas, & femina. —— quid loquar quanta ratio in beſtijs ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? Nam primum aliae mares, aliae feminae ſunt: quod perpetuitatis cauſſa machinata natura eſt,&c. 61
matre natus libera, liber eſt iure ciuili: item iure naturae, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt 78
materia, una indiuidua, altera diuidua, tertium genus materiae, ex utraque conflatum 222
materiam quandam ſerendi generis humani extitiſſe perpetuis curſibus, conuerſionibuſq. caeleſtibus 177
materiam rerum totam eſſe flexibilem,& commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq. poſſit 88
matertera —— Aſteria Hecates matertera 78
Mauors, quia magna uertat 47
Maximus extulit filium conſularem 85
Medea duobus auis, Sole,& Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt 78
Medea patrem, patriamq. fugiens, quae facinora faciat 82
medicamentorum ſalutarium pleniſſimae terrae 61
medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtatem gubernator 126
medici, quamquam ſaepe intelligunt, tamen numquam aegris dicunt, illo morbo eos eſſe morituros 134
medici ſaepe falluntur 71
medici ſigna quaedam habent ex uenis,& ex ſpiritu aegroti, multiſq. ex alijs, quibus futura praeſentiunt 149
medicorum praecepta dici non poſſunt, ſi qua inſcij imperitiq. pro ſalutaribus mortifera conſcripſerint 190
medietates uix audet dicere Cicero, quas Graeci μεσότητας uocant 22
mediũ ferire —— Chryſippus tãquã arbiter honorarius uidetur medium ferire uoluiſſe 166
medium in ſphaera eſt infimum 59
melancholici — melancholicos cenſet Ariſt. habere aliquid in animis praeſagiens, atque diuinum 110
Mens, Fides, Spes, Virtus,&c. non ſunt dij 81
mentem ab oculis ſeuocare difficile non eſſe 72
mentem, & rationem eſſe in caelo & mundo multo magis, quam in homine 190
mentem unde homo arripuit, niſi ex mente diuina ut ait apud Xenoph. Socrates 35
mente nihil interius 7
Menſis eſt, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem conſecuta eſt 224
Menſes dicti, quia menſa ſpatia conficiunt 49
mentientem, quem ψευδόμενον uocant, quo modo diſſolutas, dialectici dicent, non diuini 123
Mercurius unus Aegyptijs leges, litteras tradidiſſe dicitur 80
Mercurij plures 80
Mercurij ſtella infra Martis ſtellã: ea ςίλβων appellatur a Graecis, quae anno fere uertente ſigniferum luſtrat orbem 44
merere —— quid enim mereas, ut Epicurus eſſe deſinas? 16
meridiationes addidi, & lucubrationes detraxi 149
metiri omnia ſuis commodis 190
Metrodorus accuſat fratrem ſuum, quod dubitet omnia, quae ad beatam uitam pertinent, uentre metiri 27
Metrodorus Epicuri collega ſapientiae 27
metuere manias,& umbram ſuam 256
Midae Phrygio, cum puer eſſet, dormienti formicae in os tritici grana congeſſerunt 109
migrare —— qui quam earum rerum migraſſet, noxiae poena par eſto 206
miluo bellum eſt quoddam naturale cum coruo 60
Minerua dicta, quia, uel minueret, uel minaretur 47
Minerua galtata, Iuppiter barbatus 25
Minerua inuentrix, & princeps belli 79
Mineruae multae 80
minimum nihil eſſe —— lege annotat. 16
minutatim ex communibus proprij fiunt,&c. 274
modica, id eſt modeſta, atque ſedata 214
modi Liuiani,& Naeuiani 196
molitio —— cuiuſnam cauſſa tantarum rerũ molitio facta ſit 61
momenta rationis, in diſputando quaerenda magis, quam auctoritatis 3
moneta Iuno cur appellata 115
moneta ſitne Dea 78
monogrammos deos,& nihil agentes commentus eſt Epicurus 45
montes — impendentium montium altitudines 55
Mopſus, Tireſias, Amphiaraus, Calchas, Helenus, haugres 33
moralis, philoſophia, ſed decet augentem linguam Latinam nominare mentem 155
morbo mortifero affectus imagines mortuorum plerumque occurrunt: & tum eos, qui ſecus, quã decuit, uixerunt, peccatorum ſuorum maxime paenitet 106
morientes diuinare 106
mors fugitur, quaſi diſſolutio naturae 178
mortis fata 225
mortales animãtes generati a dijs minoribus 225
mortuos lex in urbe ſepeliri, aut uri uetat. clari tamen uiri uirtutis cauſſa in urbe ſepulti ſunt 201
mortuos in deorum numero Romani eſſe uoluerunt 200
mortuis parentari uoluerunt antiqui Romani Februario mẽſe 200
mouebit me nemo ea opinione, qua a maioribus accepi de cultu deorum immortalium 69
mouere ſenſum —— quae ſunt corporata, ſenſum mouent 219
moueri natura —— quae mouentur natura, aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime feruntur 41
motus deorſum, naturalis eſt, & proprius omnium ponderum, ſeu corporum grauium 167
motus —— duo genera motus diuinis dedit Deus 224
motus caeli eius figurae aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus menti, atque intelligentiae conuenit maxime 221
motus —— Platoni placet duos eſſe motus, unum ſuum, alterum externum 38
motus ſex, ante, pone: ad laeuam,

ad dextram; ſurſum, deorſum 226
motus tertius ab Epicuro excogitatus extra pondus, & plagam, quo declinat atomus interuallo minimo, id appellat ἐλάχιστον 17
motus uoluntarij cauſa eſt ipſa natura 162
motu, atque exercitatione corpora noſtra recaleſcunt 37
mugitus terrae 101
mulae partus —— Quid, qui irridetur partus hic mulae, nōne quia fetus exſtitit in ſterilitate naturae, praedictus eſt ab haruſpicibus incredibilis partus malorum 101
mulier leonem peperiſſe uiſa —— quid hoc portenderet 119
mulieres genas ne carpunto 202
mulierum fama —— diligentiſſime ſanciendum, ut mulierum famā multorum oculis lux clara cuſtodiat 196
mulierum, & aſinorum utilitates perſequi longum eſt 57
multus & ineptus ad ſummam impudentiam 173
mundus, animal eſt intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum 220
mundum — Deum quae cauſa impulerit, ut originem rerum, & molitionē nouā quaereret 220
mundus deine, an hominum cauſſa factus ſit 6
mundus deorum, hominumq. cauſſa factus eſt 66
mundus eſt quaſi communis deorum, atque hominum domus, aut urbis utrorumq. 66
mundus —— euenturum putant, ut mundus igneſceret, cum, humore conſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhauſta eſſe non poſſet 59
mundus expletus eſt omnibus ſuis numeris, ac partibus 38
mundus hic animanti abſoluto ſimillimus 220
mundus —— hic mundus una ciuitas communis deorum, atque hominum eſt exiſtimanda 177
mundus hic, quem cernimus, ſimulacrum aeternum eſt alicuius aeterni 219
mundus ita apte cohaeret, ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodem, a quo eſt colligatus 221
mundus ita ſtabilis eſt, atque ita cohaeret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſet aptius 58
mundus —— κόσμος 224
mundus nec oculis, nec auribus, &c. legebat 221
mundus, ortus eſt, quandoquidem cernitur, & tangitur, ut eſt undique corporatus 225
mundus, perfectus, unus: neque morbo, neque ſenectute affligi poteſt 221
mundus ſi in aeterno praeteriti tēporis ſpatio fuit inſipiens, numquam profecto ſapientiam conſequetur 38
mundus, ſiue caelum, ſiue quo alio nomine gaudet, ſemper ne fuerit, nullo generatus ortu, an ortus ſit ab aliquo temporis principatu 219
mundus una conuerſione, atque eadem circum ſe torquetur, & uertitur 221
mūdi corpus adſpectabile effectus eſt, animus autem oculorum effugit obtutum 222
mundi corpus qua proportione cōſtructum 221
mundi eſt propria uirtus 39
mundi forma, qua omnes reliquae formae concluduntur 221
mundi gignendi cauſſa iuſtiſſima 220
mundi motus, eius figurae aptiſſimus 221
mundi natura omnes motus habet uoluntarios, conatusq. & appetitiones, quas ὁρμὰς Graeci uocant, &c. 45
mundi parentem inuenire difficile eſt, ut cum inueneris indicare in uulgus nefas 219
mūdi pars quarta tota natura feruida eſt 37
mundi partes ita conſtitutae ſunt, ut neque ad uſum potuerunt eſſe meliores, neque ad ſpeciem pulchriores 52
mundi partes omnes maximo calore fultas ſuſtineri 37
mundi partes undique medium locum capeſſentes nituntur aequaliter 58
mundi uolubilitas, niſi in globoſa forma eſſe non poteſt 42
mundum a natura eſſe conformatum, non a Deo aedificatum 206
mundum animo, & ſenſibus praeditum, rotundum, ardentem, uolubilem Deum 5
muudum cur Deus concupiuerit ſignis & luminibus tamquam aedilis ornare 6
mundum efficere moliens deus, terram primum ignemq. iungebat, &c. 220
mundum effectum eſſe eorum animantium cauſſa, quae ratione utuntur 62
mundum effectum eſſe natura: nihil opus fuiſſe fabrica, &c. Epicurus 13
mundum eſſe animantem: in eo eſſe intelligentiam 38
mundum eſſe unum, non plures, neque innumerabiles 220
mundum non canere ad harmoniā, ut Pythagoras exiſtimat 74
mundum non eſſe deum, quia niſi quietum, nihil beatū ſit, &c. 13
mundum non eſſe deum oſtendit Cotta 72
mundum non poſſe eſſe ſempiternum, ſi ortus ſit, & manu paene factus, ut uult Plato 8
mundum omni erratione liberauit deus 221
mundum ſapientem eſſe, naturāq. eam, quae res omnes complexa teneat, perfectione mentis excellere, eoque deum eſſe mundum, &c. 38
mundo nihil eſt pulchrius 219
mundo nihil omnium rerum melius eſt, nihil praeſtabilius, nihil pulchrius 35
mundos eſſe, & fieri, & interire quotidie innumerabiles. Epic. 13
municipium, praefectura, colonia 271
municipibus omnibus duae ſunt patriae, altera loci, altera ciuitatis 187
munitus omnium bona exiſtimatione 269
munita petitio certo genere amicitiarum 264
munus ſuum cuique deſcriptum, ac diſpoſitum 264
mures apud Ciceronē Platonis politiam corroſerunt 135
mures —— deraſi a muribus clypei initio belli Marſici 115
muros urbis pontifices ſacros eſſe dicunt 89
murrhata —— quod erat factitatum, ut murrhatam inijcerent, &c. 202
muſae multis modis nominātur 79
muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri 129
muſicorum cantibus mutatis, muri ciuitatum ſtatuti ait Plato —

Cicero autem nobilium uita, uictuq. mutato; mores mutari ciuitatum 212
muſicas leges mutari poſſe negat Plato ſine mutatione legum publicarum 196
myſteria — auguſta illa myſteria 196
myſteria — nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti, immanique uita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus: initiaq. ut appellantur, ita reuera, principia uitae cognouimus 196
myſteria — quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt 45

N

NAE ego incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus ſim 31
nae ille eſt implicatus moleſtis negotijs, & operoſis 13
naeniae — cantus, quo tibicines laudes honoratorum uirorum proſequebantur 202
naeuus in articulo pueri delectat Alcaeum 19
nares contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit peruadere 64
nares cornibus ſunt ſimiles ijs, quae ad neruos reſonant in cantibus 65
nares, quod omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt, &c. 63
naſcendi tempus nihil ad agendam uitam pertinere 141
natalicia ſidera notant Chaldaei quaecumque lunae iuncta uideantur 141
natio ſit ne dea — Natio a naſcentibus nominata 78
nationes, quae auguria retinuerũt Arabes, Phryges, Lycaones, Cilices, Piſidae 195
naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interiectus uideatur 63
natare mihi magis eſt, quam ipſe Neptunus 81
natare uidetur in natura deorum Epicurus 28
nattae ſtatua, ſimulacra deorum, Romulusq. & Remus, cum altrice bellua ui fulminis icti conciderunt 132
natura ad hominum commoditates, & uſus quantam rerum ubertatem largita ſit 177
natura — ars — meliora ſunt, quae natura, quam quae arte perfecta ſunt 52
natura blanda conciliatrix, & quaſi ſui luna 19
natura eſt, quae contineat mũdum omnem, eumq. tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu, atque ratione 37
natura expers eſt rationis 41
natura — in rebus ijs, quae ad quietem animi, & delectationẽ quaeruntur, natura dominatur 187
natura iuſtum, ac bonum eſſe oportet, non metu poenae, aut ſpe utilitatis 180
natura mundi omnes motus habet uoluntarios, &c. 45
natura mundi non ſolum artificioſa, ſed plane artifex a Zenone dicitur, conſultrix, & procreatrix utilitatum, opportunitatumq. omnium 45
natura, niſi quae uis obſtitit, ſuo quodam itinere ad ultimum peruenit 39
natura non patitur ut aliorum ſpolijs noſtras facultates, & copias augeamus 167
natura, norma legis eſt 202
natura prouida, & ſollers 61
natura — quidquid oritur, qualecumque eſt, cauſſam habeat a natura neceſſe eſt 135
natura — tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui naturae cuſtodiam, &c. 60
natura, ut a Zenone definitur, eſt ignis artificioſus ad gignendum progrediens uia 44
naturae benignitas, quae tam multa ad ueſcendum, tam uaria, tamq. iucunda gignat 61
naturae eſſe ſubiecta omnia, eaq. ab ea pulcherrime regi 51
natura nulla uis eſt, ut ſui diſſimilia efficere poſſit 73
naturae ſollertiam nulla ars imitari poteſt 22
naturae uitium — multi naturae uitium meditatione & exercitatione ſuſtulerunt, ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, &c. 142
naturae uitia exſtirpari, & funditus tolli, non eſt id poſitum in naturalibus cauſſis, ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina 159
naturam definiunt alij, alio modo 51
natura duce errari nullo pacto poteſt 176
natura duce omnis de legibus diſputatio eſt explicanda 176
naturam eam dico, qua numquam animus inſiſtens agitatione, & motu eſſe uacuus poteſt 147
naturam excellentem, atque praeſtantem pie, ſancteq. colendam dicunt Epicurei 15
naturam omnem artificioſam eſſe putabat Zeno 44
naturam omnium eſſe corpora, & inane, & quae his accidant, Epicurus 51
natura conſtare, adminiſtrariq. mundum, quo modo intelligendum ſit 51
natura nihil poteſt eſſe callidius 63
natura nos eſſe iuſtos 179
nauare ſtudia ſuffragandi 262
naufragus quidam in riuo lapſus 157
nauigatio claſſium, inſtructio exercitus 51
nauigantibus moueri uidentur ea, quae ſtant 146
nauigiorum curſibus ſuppeditantur omnes undiq. ad uitam copiae 65
nauſeare, atque ipſum ſibi diſplicere 20
Nauſiphanes Democritus auditus ab Epicuro 17
nec oboedientem, & noxium ciuem multa, uinculis, &c. magiſtratus coercento 206
nefas — cum huius uniuerſitatis parentem inueneris, indicare in uulgus nefas 219
nepa pectus 230
Neptunus, aer, qui per maria manat 10
Neptunus animus cum intelligentia per mare pergens 81
Neptunus falſus fuit, cum Theſeus filium perdidit 84
Neptuno datum maritimum regnum, nomenq. productum, ut Portunus a portu: ſic Neptunus a nando, paullum primis litteris immutabis 47
nerui — a neruis artus continentur 50
nerui — homines ſine neruis 267
neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios 129
nihil dicere — nec cognoui quemquam, qui maiore auctoritate nihil diceret 149
nihil fieri ſine cauſſa 160.162

Index

Nili & Euripi 187
Nilus Aegyptum irrigat 61
Niobe ſibi ipſa nefaria peſtem machinatur 82
Niſus —— uulgato nomine Niſus 247
nitor — uires agreſtes ſine nitore, & palaeſtra 172
niti coniectura —— diuinatio coniectura nititur: ultra quam progredi non poteſt 99
nobiles, qui cum Cicerone petiuerunt, quales 254
nobiles uitijs —— non tam genere inſignes, quam uitijs nobiles 259
nomen —— erat in magno nomine Graecia 100
nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis 250
nominum enodatio, Saturnum dictum eſſe, quia ſe ſaturet annis, &c. refellitur 80
nomenclatio, blanditia 277
nomenclator —— ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare 272
νομοφύλακες *legum cuſtodes* 216
νομὸς *——lex a ſuum cuiq. tribuendo appellata nomine Graeco: a legendo Latino* 175
non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare 24
noſcere ſeipſum —— cuius praecepti tanta uis, tanta ſentētia, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur, &c. 185
notare —— Aſtrologi motus errantium ſtellarum notauerunt 150
nouitas non debet nos magis, quā magnitudo rerum ad exquirendas cauſſas excitare 55
nouis rebus noua ſunt ponenda nomina 12
noctem efficit umbra terrae ſoli officiens 42
nocturna —— quid mihi diſpliceat in nocturnis, poetae indicant comici 65
nocturna ſacrificia & mulierum, & alia tollit Cicero 65
nocturnus peruigilationes Ariſtophanes facetiſſimus poeta ueteris comoediae uexat, &c. 65
nouitas hominis 250
nouus homo 250
nubes ——in nubibus numquam animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? 133
nubes quaedam centauros peperiſſe dicitur 79
nullus petitor eſſe uideare, niſi id agas 268
Numa ſit ne cum Aegeria collocutus 171
numeros omnes ueritatis habere 98
Numerius Suffecius Praeneſt. honeſtus homo & nobilis, ſomnijs crebris, ad extremum minacibus admonitus 139
Numerij Fabij Pictoris annales. 103
nuncupatas eſſe deorum uocabulis & eas res, quae eſſent utiles, ac ſalutares, & earum inuentores 10
nympharum templa publice dedicata 76

O

OBFVERVNT *multi, cum prodeſſe uellent; profuerunt multi, cum obeſſe uellent* 83
obijcere tortuoſa quaedam, & obſcura uiſa, dormientibus deos non eſt probabile 147
obijciuntur ſaepe formae, quae reipſa nullae ſunt, ſpeciem autem offerunt 110
obijciendi erroris cauſſa 109
obire —— cum obeunt plures competitores, &c. 256
obire —— qui tantummodo reciperet quantum uideret ſe obire poſſe 281
obiurgatores beneuolos placare 2
obligari aut impia fraude, aut anili ſuperſtitione 95
obligari —— locus publicus non poteſt priuata religione obligari 202
oblimati agri —— mollitos, & oblimatos agros ad ſerendum relinquit 61
obliteſcere ab adſpectu —— quibuſque temporibus a noſtro adſpectu obliteſcant, rurſuſq. emerſi terrorem incutiant, &c. 224
obrepunt —— nullae ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus, aut omnino fluunt illae 149
obriguit niue, & pruina pars regionum terrae 6
obſequere huic errori meo 205
obſeruare acerrime —— al. aſſeuerare 175
obſeruando notare, memoria complecti 150
obſeruatio conſtans, atque diurna 146
obſignari nihil inane ſolet 149
obſignata iam epiſtola ſuperiore, non placuit ei dare, cui conſtitueram 149
obſignatores teſtamenti 201
obſtipum caput 230
obſtipum caput, & tereti ceruice reflexum 56
obſtita —— fulgura, & obſtita pianto 192
obſtringere religione uoti 349
obtulit eam ſpeciē natura — quae natura obtulit eam ſpeciem Simonidi, a qua uetaretur nauigare 149
obturbant me ſcriptio & litterae, non leniunt 200
obuiam itio 187
occultari —— aperiri, oppon. tum occultantur, tum rurſus aperiuntur 43
occupo —— tanta deſperatio rerum Pompeij omnium regum, & populorum animos occuparat, ut quocumque ueniſſet, hoc putarem futurum 180
oceanus 224
oceani feruor illis in locis Europam, Libyamq. rapax ubi diuidit unda 73
octupla 222
oculi —— a conſuetudine oculorum animum abducere difficile eſſe dicebat Balbus 72
oculi —— duo lumina ab animo ad oculos perforata nos uelint habere natura 70
oculi falluntur —— quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernae lumina uidentur 146
oculi hominum multa cernunt ſubtilius, quam reliquarum animantium 64
oculi —— mentem ab oculis ſeuocare non eſt difficile 72
oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur 177
oculi rerum optimarum cognitiones nobis attulerunt 226
oculi tamquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent 50
oculorum cauſſae 226
oculorum conſuetudo —— difficile eſt a conſuetudine oculorum aciem mentis abducere 42

oculorum fallaciſſimo ſenſu iudicare quae ratione & animo uidere debeas 141
oculorum ignis 226
oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſaepſit natura 63
odorare —— tu tamen ſi quid potes, odorare 72
odor —— omnis odor ad ſuperiora fertur 51
offa obiecta neceſſe eſt fruſtum cadere ex ore pulli cum paſcitur 99
offendere alicuius animum 188
offendere animum Pompeij manens in Italia non uult Cicero 167
offerre ſe gratulationi 149
officinas inſtruere alicuius rei —— officinas quaſi ſapientiae inſtruxerunt 180
offundens noctem quandam rebus Academica philoſophia 3
olere —— nihil olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis 17
ominis capiendi cauſſa exiſſe in quoddam ſacellum 115
omina —— multa de ominibus 115
omina —— neque ſolum deorum uoces Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum quae uocant omina 115
omina ualere cenſebant ueteres: iccirco ominibus rebus agendis: quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumq. ſit, praefabantur 115
omne —— quod in natura rerum omne eſſe dicimus, quemadmodum in infinitum eſſe concluſerit Epicurus 142
omnium una, eaq. communis domus eſt 121
onerare iudicem quamplurimis argumentis 70
opacare —— cum terras nox opacaſſet 54
ope omnium rerum Ciceronis ſe uti uelle ſcribit Caeſar 160
ope rerum omnium —— in epiſtola Caeſaris quid ſibi ea uerba uelint, aut quid ſignificent 165
operam reip. tribuere, uel omnem potius in ea cogitationem, & curam ponere 124
operta Apollinis 118
ophiuchus 230
opinabile 219
opinio omnis, ratio eſt: & quidem bona ratio, ſi uera: mala autem, ſi falſa opinio eſt 83
opinio uetus eſt iam uſque ab heroicis ducta temporibus, eaq. & populi R. & omnium gentium firmata conſenſu, uerſari quandam inter homine diuinationem 89
opinione ſtultorum tantae res iudicari non debent 70
opiniones aſſenſioneſq. firmae ueraeq. quando gignantur 223
opiniones, quas accepimus a maioribus de dijs immortalibus, ſacra, caerimonias, religiones defenderem 69
opinionum commenta delet dies, naturae iudicia confirmat 32
opinionibus uulgi rapimur in errorem 198
oppetere mortem maturam 101
opportunitas & utilitas membrorum in homine 22
optimus maximus cur dicatur Iupiter 47
optare hoc quidem eſt non diſputare 167
optata magis, quam inuenta uidentur 5
optio —— quoniam utriuſque ſtudij, (oratorij, & philoſophici) noſtra poſſeſſio eſt, hodie utro frui malis, optio ſit tua 156
opus eſt tibi blanditia 277
operis hominum, ideſt manibus, cibi etiam uarietas inuenitur et copia 65
oraculum Apollinis Delphicum, quamobrem minore gloria fuerit aetate Ciceronis 102
oraculum Delphicum celebre, & clarum, & magnis domis refertum omnium populorum, atque regum 102
oraculum Pythium, Dodonaeum, Hammonis 93
oracula —— anhelitus quidam terrae fuerunt, quibus inflatae mẽtes, oracula funderent 118
oracula cur iamdiu Delphis, quomodo olim non edantur 145
oracula innumerabilia a Chryſippo collecta 102
oracula —— hic multa commemorant oracula 145
oraculis totum uolumen impleuit Chryſippus, partim falſis, ut ego opinor, partim caſu ueris, &c. partim flexiloquis & obſcuris 145
ὡραῖος πλοῦς *egregie probo fore, ut dum uagamur* ὁ πλοῦς ὡραῖος *obrepat* 156
oratio —— omni orationi cum ijs rebus, de quibus explicandum eſt, uidetur eſſe cognatio 220
orbatus filio Hippolyto Teſeus 191
orbati priſtinis muneribus haec ſtudia renouare coepimus 124
orbis exterior, orbis interior. 222
orbis qui κύκλος *Graece dicitur* 42
orbis ſignifer 44
orbis 12. ſignorum 44
orbis ſignifer Zodiacus 234
orbes maximi in ſphaera, medij inter ſe diuiduntur 160
orbes, qui caelum quaſi medium diuidunt, & adſpectum noſtrum definiũt, qui a Graecis ὁρίζοντες *nominantur, a nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habent; &c.* 141
orbonae fanum ad aedem Larum 80
ortus Iouis & Neptuni frater 76
ordior —— ordire explicare, de iure ciuili, quid ſentias 174
ordo, & conſtantia —— nihil eſt, quod ratione, & numero moueri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil uacuum, nihil fortuitum 41
ordine —— ordine adminiſtrantur domeſtica 200
orientis pueros ita animari, & formari, proinde utcumque temperatus ſit aer: ex eoq. ingenia, mores, animum, corpus; actionem uitae, caſus cuiuſque, euentuſq. fingi. 104
origo —— nullius rei, cauſſa remota, reperiri origo poteſt. 219
orion 225
orion, obliquo corpore nitens. 231
oris habitus ad uitae firmitatem nihil pertinet 24
ὁρίζοντες *Latine finientes, orbes, qui caelum quaſi medium diuidunt, &c* 141
oro & obteſtor te precibus omnibus 166
orat multis, & ſupplicibus uerbis 209

oratio — ad uſum orationis quanta opera machinata ſit natura 65
oratio interpres mentis, uerbis diſcrepans, ſententijs congruens 178
oratio omnis de legibus uno die aeſtiuo perorata 204
oratio, quae conciliatrix eſt humanae maxime ſocietatis 177
orator magnam habet ſocietatem cum philoſophia Academica 156
otropus 205
Orpheus &, Rheſus matre muſa nati, ſint ne dij 78
Orphei, Muſaei, Heſiodi, Homeri fabellae ad ea, quae dicuntur de dijs immortalibus, accommodatae 10
Orpheum poetam docet Ariſtoteles numquam fuiſſe 26
Orphica ſacra quarto Dionyſio conſici putantur 80
ortus — quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habeat ortum 219
ortus naſcentium luna moderatur 141
ortus omnes omnium, quicumque gignuntur in omni terra, quae incolatur, ijdem ſunt, eademq. omnibus, qui eodem ſtatu caeli & ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſt 141
ortum eſse mundum 219
ortum quod eſt, immortale eſse non poteſt 224
os ad percipiendum cibum, potionem, ſpiritum aptiſſimum: quod adiunctis naribus ſpiritu augetur 62
oſcines — aues quaſdam, & alites, & oſcines rerum augurandarum cauſsa natas putamus 67
oſcines — tum a dextra, tum a ſiniſtra parte canāt oſcines 119
oſsa ſubiecta corpori, mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem 50
oſtenditur ſpes — praeſertim cum ne ſpes quidem ulla oſtendatur fore melius 183
oſtentum — quidam retulit ad interpretem portentorum quaſi oſtentum, quod anguis domi uectem circumnectens fuiſset: ille autem, tum eſſet, inquit, oſtentum, ſi anguem uectis circumplicaſset 135
oſtenta — atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, numquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum: ſin potuerit, non eſse mirandum 133
oſtenta, deorum ſigna 134
oſtenta — in oſtentis, ratio, plerumque coniectura adhibetur 13
oſtenta, monſtra, portenta, prodigia unde dicta 33
oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicta, quia oſtendunt, portēdunt, monſtrant, praedicunt, ſeu prodicunt 114
oſtreis & conchylijs omnibus contingere, ut cum luna pariter creſcant, pariterq. decreſcant 129
ὀυδέμοι ἦτορ Εμπέδον, ἀλλ' ἀλαλύκτημαι 150
oues quid aliud afferunt, niſi ut earum uillis confectis, atque contextis homines ueſtiantur? 66
ὀυκ ἔς' ἔτυμος ὁ λόγος 167

P

PALAEMONEM Leucotheae filium cuncta Graecia conſecrauit 75
palatium caeli, ut ait Ennius 42
palmaris ſententia 5
palpebrae munitae tamquam uallis pilorum 63
palpebrae tegumenta oculorum 63
Pamphilus quidam Platonis auditor, auditus ab Epicuro Sami 17
Pamphylia, Cilicia, Piſidarum gens uolatibus, & cantibus auium, ut certiſſimis ſignis declarare res futuras putantur 93
Pan ex Mercurio, & Penelopa natus 80
Panaetius, doctor Poſidonij, diſcipulus Antipatri, degenerauit a Stoicis: nec tamen auſus eſt negare artem eſſe diuinandi, ſed dubitare ſe dixit 86
Panaetius unus ex Stoicis Aſtrologorum praedicta reiecit. 137
Paniſci caput exſtitiſse ſaxo diſſiſo in Chiorum lapidicinis 99. 133
Paniſci, Satyri, Nymphae non ſunt dij 76
pantherae, quae uenenata carne capiuntur, remedium quoddam habent, quo cum ſunt uſae, non moriuntur 60
parendum ueteri legi, moriq. 224
parentare — hoſtia maxime parentare 220
parentem habere auarum, illepidum, in liberos difficilem, &c. in amore ſummo, ſummaq. inopia, ſuaue eſse 83
parentem huius uniuerſitatis inuenire difficile eſt, & cet. 219
parentes — formas, mores, pleroſque ſtatus, ac motus effingunt a parentibus liberi 141
partus matureſcunt, aut ſeptem nonnumquam, aut plerumque nouem lunae curſibus 49
Parmenides deum facit, Stephanen quendam 7
partium deſcriptio ſubtilis, & ſollers, & membrorum fabrica admirabilis in figuris animantium ad paſtum capeſſendum 57
participare — ad participandum alium alio 179
partitio eius totius, unde conſtat animus, qualis a Deo facta ſit 222
Paſitheae fanum 114
paſſis palmis — Cepheus paſſis palmis 57
patefacta atque explicata ſententia ſua 167
patefactus. a. um — cauponem re patefacta poenas dediſſe 105
patere — quorum in republ. late patere poteſt induſtria. 124
patibilem naturam habet omne animal 74
patria ea, quae genuit, dulcis eſt non multo ſecus, quam quae excepit 188
patria — ſapientiſſ. mus ille uir, Ithacam ut uideret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe 187
patriae duae ſunt municipibus omnibus 187
pauimenta marmorea 187

Index

Paullum Cannae ſuſtulerunt 85
pecudum nulla neque ſerendi, neque colendi, neque tempeſtiue demetendi, percipiendiq. fructus, &c. ſcientia eſt 67
pecunia —— in pecunia ſpernenda, & repudianda uirtus maxime cernitur 183
pedibus non opus eſt ſine ingreßu, nec manibus, ſi nihil comprehendatur 22
penates — dij penates, ſiue a penu ducto nomine, (eſt enim omne, quo ueſcuntur homines, Penus.) ſiue ab eo, quod penitus inſident: ex quo etiam Penetrales a poetis uocantur 47
pennigerum, & aerium animantium genus 224
percello —— ſi nos multitudinis uis furentis inflãmata inuidia perculiſſet, &c. 210
percello —— Ti. Gracchum quid aliud perculit, niſi quod poteſtatem intercedendi collegae abrogauit 210
percepta, appello, quae dicuntur Graece θεωρήματα 159
percurrere oratione diſſimiles hominum procreationes, facile eſt 142
perennia —— nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus 33
perfidiae plena ſunt omnia 276
perforata nos ab animo ad oculos duo lumina uoluit habere natura 70
περὶ δυνατῶν —— deeo, quod poßit fieri, aut non poſſit, quam uim habeant, quaeſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellant 155
periculum —— qui in iſto periculo non ut a poeta, ſed ut a teſte ueritatem exigant 171
peripatetici Ariſtoteles, Theophraſtus 180
peripatetici duo tantum genera diuinandi probant, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomnus relaxatus ſolute moueatur ac libere 142
peripatetici honeſta commiſcent commodis 4
peripatetici mediocritatem perturbationum, uel morborum animi mihi non ſane probant 84
perlucidae oculorum membranae factae a natura, ut per eas cerni poſſet 63
perlucidus —— exſilem quendam, & perlucidum deum 29
Perſae —— in Perſis augurantur, & diuinant magi 112
Perſarum magis auctoribus Xerxes templa Graeciae inflammaſſe dicitur, quod parietibus includeret deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera 193
Perſarum rex nemo poteſt eſſe, qui nõ ante magorum diſciplinam, ſcientiamq. perceperit 112
Perſen uictum nunciauerunt Tyndaridae 32
perſeuerabat in eadem ſententia 86
Perſeus 233
Perſeus Citieus ea, quae prodeſſent hominum uitae, deorum in numero habita eſſe dixit 28
Perſeus Zenonis auditor, eos dicit deos eſſe habitos, a quibus magna utilitas ad uitae cultum eſſet inuenta 10
perſpicuitas argumentatione eleuatur 70
perterebrare —— columnam auream perterebraſſe 104
pertractare totam philoſophiam 3
peruenire uelle in locum, ac numerum nobilium 252
peteßo —— caelum, terraſq. peteſcit. al. petiſſo 96
petiuerunt oraculum ab Ioue Dodonaeo 108
petitio in ceteris moleſtijs habet hoc tamen commodi, ut poſſis honeſte, quod in cetera uita non queas, quoſcumque uelis ad amicitiam adiungere 268
Phaedro nihil elegantius, nihil humanius 23
phaethontem filium cum in currum ſol ſuſtulit, falſus fuit 84
Phalaris ante Dionyſium multos homines in ipſo Graeciae flore ſuſtulit 86
Pharſalica fuga 106
Pherae urbs in Theſſ. quae ab Alexandro tyranno crudeli dominatu premebatur. al. tenebatur 104
Pherecydes Pythagorae magiſter cum uidiſſet aquam de iugi puteo terrae motus dixit inſtare 72.118
φιλιππίζειν dicebat Pythiam Demoſthenes, id eſt, quaſi cum Philippo facere 144
Philippus quadrigas uitare monebatur 157
Philiſtus doctus homo, & diligens, & aequalis temporum illorum 99
philocteta nondum ulcerato ſerpentis morſu, quae cauſſa in rerum natura continebatur, fore, ut is in inſula Lembo linqueretur 156
philoſophia ab amore ſapientiae nomen inuenit 185
philoſophia Academica noctem quandam rebus effundens 2
philoſophiae bono nullum optabilius, nullum praeſtantius, neque datum eſt mortali generi, deorũ conceſſu, atque munere, neque dabitur 226
philoſophiae explicãdae quid cauſſam attulerit Ciceroni 124
philoſophiae fundamentum poſitum in finibus bonorum, & malorum 123
philoſophiae praecepta omnia referuntur ad uitam 3
philoſophiam adepti ſumus ex totius naturae quaeſtione, ad quã nos impulerunt menſium, annorumq. conuerſiones, &c. 226
philoſophi —— neſcio, quo modo nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum 146
philoſophi non eſt teſtibus uti, qui aut caſu ueri, aut malitia falſi, fictiq. eſſe poſſunt 128
philoſophi omnes ueteres, praeter Xenophanem: recentiores praeter Epicurum, diuinationem probauerunt 112
philoſophi phyſici —— quod eſt ante pedes, nemo ſpectat, caeli ſcrutantur plagas 129
phormio Terentianus —— Cedo ſenem, &c. 83
phryges, Piſidae, Cilices, Arabes auium ſignificationibus plurimũ obtemperant 112
Phrygij cantus —— quae Prygijs cantibus incitantur 118
phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas 44
phyſicis rationibus probatur deũ eſſe 36
phyſicus, id eſt ſpeculator, uenatorq. naturae 20
phyſiologiam totã peruertere 150
pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima uirtus tollatur neceſſe eſt 2
pietas eſt iuſtitia aduerſus deos 27
pigmenta temere in tabula adſperſa, oris lineamẽta effingere poſſunt

ſunt 99.233
φιλία, ἰσότης 179
pinarij Nattae nobiles fuerũt 133
prima duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi 58
piſcem Syri uenerantur 75
piſces 231
piſces, cum oua genuerunt, relinquunt 61
piſcium multitudo, & ſuauitas 67
Piſidia, & Vmbria maxime notarunt cantus, & uolatus auium 114
Piſiſtratus, Phalaris, Apollodorus multos homines, in ipſo Graeciae flore ſuſtulerunt 86
piſtrix Andromedam quaerere pergit 232
pittacus uetat accedere, quemquã in funus aliorum 203
Platani —— caue enim putes Attici noſtri Amaltheo, plataniſq. illis, quidquam eſſe praeſtantius 188
Plato ait muſarum cantibus mutatis mutari ciuitatum ſtatus, Cicero, nobiliũ uita, uictuq. mutato, mores mutati ciuitatũ 212
Plato —— aſſentior Platoni nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quam uarios canendi modos 196
Plato & Socrates, ut rationem nõ redderent, auctoritate tamen hoc minutos philoſophos uincerent 106
Plato & philoſophia docet, naturales eſſe conuerſiones quaſdã rerum publ. 124
Plato formam rotundam ait eſſe omnium pulcherrimam 6
Plato iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum 203
Plato — quibus oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtitui à deo, atque aedificari mundus facit? 5
Plato quaſi quidam deus philoſophorum 38
Plato ſapientiſſimus Graeciae uir, longeq. doctiſſimus 196
Plato ſic ad ſomnum corporibus affectis proficiſci iubet, ut nihil ſit, quod errorem animis, perturbationemq. afferat 106
Plato uetat ex agro culto, eo ue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro 203
Plato, uir diuinus —— qui nec nimis ualde, nec nimis ſaepe laudari poteſt 209
Plato, uir doctiſſimus, atque idem grauiſſimus, omniumq. princeps 190
Platonis inconſtantia de deo 8
Platonis locus de ſomno, & de uiſis, quae obijciuntur 106
Platoni paruulo in cunis dormienti apes in tabellis cõſederãt 109
Platonem audiant impij, qui uetat dubitare, qua ſit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit 198
Platonem Cicero admiratur, omnibus anteponit, maxime diligit 175
Plutonia in Aſia 110
poema —— in poemate pleraque ad delectationem referuntur 171
poema tenerum, & moratum, atque molle 106
poema diuina quid ſit, non recte exiſtimamus 198
poena duplex eſt, diuina, & humana 198
poena non arcet homines, ſed natura 180
poena ſceleris triſtis eſt 198
poenitet eos, qui mortifero morbo affecti ſunt, ſi ſecus, quam debuit, uix erunt, peccatorum ſuorum maxime poenitet 110
poeta —— a poeta ueritas non eſt exigendã tamquam a teſte 171
poetae —— a poetis portenta, ut flagitia dicuntur 88
poetae ipſa ſuauitate nocent, qui & ita inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos 12
poetae tragici cum explicare argumenti exitum non poſſunt: confugiunt ad deum 13
poetae uerſus —— nullius agricolae cultu ſtirps tam diuturna, quam poetae uerſu ſeminari poteſt 183
Polyidius Corinthius multa multa praedixit 112
pompae plena petitio, illuſtris, ſplẽdida, popularis 283
Pompeius admodum extis, & oſtẽtis mouebatur 134
Pompeius —— Magnus ille noſter, &c. 188
Pompeius — reſtituit ordinem tribunicium 210
Pompeio, Craſſo, Caeſari Chaldaei dixerant neminem eorum niſi ſe uectute, niſi domi, niſi cum claritate periturum 142
Pompeium noſtrum ceteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis, ſũmiſq. effero laudibus: de tribunicia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum 210
ponderamus hominum miſerias, morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij 198
ponderare omnia uoluptatibus, & doloribus 180
ponere omnem cogitationem, & curam in rep. 124
ponere orationem in aliqua re —— ne in eo, quod attingendum fuit, quam in eo, cuius cauſſa id attigimus, longior ponatur oratio 223
ponere ſe extra omnem culpam, cauſſamq. 225
ponere ſub oculis —— nullo poſito ſub oculis ſimulacro 224
ponerentur ſub uno adſpectu 249
pontes lex Maria fecit anguſtos 213
pontificem bonum eſſe neminem, niſi qui ius ciuile agnoſcet 199
popillia gens 200
populi impetus periculi ſui rationem non habet 78
porta Collina —— extra portã Collinam aedes Honoris 202
portae iecoris — uia quaedam ductae, ac directae ad portas iecoris 77
portentum —— ſi, quod raro fit, id portentum putandum eſt, ſapientem eſſe portentum eſt 135
portenta, & oſtenta multa hic commemorantur 108
Poſidonius in libro quincto de natura deorum, dixit nullos eſſe deos Epicuro uideri: quaeq. is de dijs immortalibus dixerit, inuidiae deteſtandae gratia 29
Poſidonius quinque libros edidit de diuinatione 94
Poſidonius ſphaeram effecit, cuius ſingulae conuerſiones idem efficiebant in Sole, & in Luna quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in caelo ſingulis diebus, & noctibus 52
poſſeſſio quae ſe ſuis uiribus ſuſtinet 287
praeberent ſe huic animanti principes, ducesq. 226
praecipitat in Lirim Fibrenus 188
praecipitare hoc quidem eſt non deſcendere 22
praeciſe dicitur, prouidentia mundum adminiſtrari: deeſt enim

deo-

Index

deorum 50
praecurſio—— non fieri aßenſiones ſine praecurſione uiſorum 167
praedictio mali tum probatur, cũ ad praedictionem cautio adiungitur 134
praedictionem rerum futurarum irridet Epicurus 67
praedictiones hariolorum, & uatum furibundae 93
praedictiones, & praeſenſiones rerum futurarum, quid aliud declarant, quam, ea, quae ſunt, oſtendi, monſtrari, portendi, praedici? 33
predicta Chaldaeorũ uidemus quotidie re & euentis refelli 142
praegreſſio cauſſae— ut nihil fieret ſine praegreſſione caußae 167
praemia recte factis, ſupplicia peccatis exſtare debent 87
praemuniuntur haec omnia reliquo ſermoni 179
praeneſtinae ſortes —— Fani pulchritudo, & uenuſtas Praeneſtinarum etiam ſortium retinet nomen 139
praepoſita oraculo ſacerdos 109
praerogatiuam maiores noſtri omen iuſtorum comitiorum eſſe uoluerunt 115
praeſagire, id eſt futura ante ſentire 106
praeſagitio diuina 120
praeſagitio ineſt in animis extrinſecus iniecta, atque incluſa: ea ſi acrius exarſit, furor appellatur 106
praeſcribendus eſt, & magiſtratibus imperandi, & ciuibus obtemperandi modus 205
praeſens, ac praepotens deus 31
praeſentiam ſuam ſaepe diui declarant 32
praeſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtunius, &c. 70
praeſenſio rerum futurarum 34 72
praeſignificãt dij hominibus, quae euentura ſunt 110
praeſtantem aliquã eße naturam neceße eſt, qua nihil ſit melius: haec autem deus eſt 42
praeſtigiae—— doli, fallaciae, praeſtigiae num ſine ratione eße poſſunt? 83
praeſtinguere aciem mentis ſolent ſatietas, & inopia 106
praeſtinxit omnes meos dolos, fallacias, praeſtigias commoditas patris 83
praeſultor —— praeſultorem ſibi non placuiſſe ludis 105
praeſumptio, πρόληψις 144
praeterita uera quaenam dicamus 19
praetor iuris diſceptator, qui priuata iudicet iuris cuſtos 208
praeuerti —— ſi nihil habes, quod huic ſermoni praeuertendum putes 95
praeuaricatio —— Diogenes quaſi quadam praeuaricatione hoc Chaldaeis concedit 141
prauitas animi 276
prauitates corporis, ſi ſunt perinſignes, habent aliquid offenſionis 182
praxiteles fictor ſpeciem Roſcij pueri dormientis circumplicati ſerpentis amplexu expreſſit uerſibus 110
praxiteles —— Praxitelia capita neceße eſt ineße in omni marmore. illa enim efficiũtur detractione, &c. 133
Priami regis filius Helenus, & filia Caßandra diuinabant: alter augurijs, alter mentis incitatione, & permutatione diuina 112
Priamo quae uita fuiſſet, ſi ab adoleſcentia ſcißet, quos euentus ſenectutis eßet habiturus? 112
primigenia Fortuna 64
primus rogatorum, repente mortuus 33
principatum dico, quod Graeci ἡγεμονικὸν *uocant* 54
principes —— neque enim tantum mali eſt peccare principes, quantum illud quod permulti imitatores principum exſiſtunt 212
principes uitioſi eo pernicioſius de rep. merentur, quod non ſolum uitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatẽ, &c. pluſq. exemplo, quam peccato peccant 212
principum cupiditatibus, & uitijs infici ſolet tota ciuitas: emendari, & corrigi continẽtia 212
principia bene prouiſa, & diligenter explorata ponere 180
Priſcus —— rex Priſcus Tarquinius Attium Nauiũ arceſſit 100
priuilegium —— admirandum, tantum maiores in poſterum prouidiße: in priuatos homines leges ferri noluerunt: ideſt enim priuilegium 215
priuilegia ne irroganto de capite ciuis, niſi per maximum comitatum 208
probabilia eſſe multa, quibus ſapientis uita regi poßet 4
probus inuidet nemini 220
proceritate collorum adiuuantur cygni, grues, cameli 59
procreatio uitis, aut arboris 51
procuratio —— ut procuratio fieret ſue plena uocem ab aede Iunonis ex arce exſtitiſſe 115
procuratis rebus diuinis omnia leuius caſura 127
prodere urbem philoſophiae, caſtella defendere 130
prodeße —— profuerunt multi, cũ obeße uellent 83
proficiſceris ab hac laude 250
prognoſtica ex Arato 96
prognoſticorum caußas Boethus, Stoicus, & Poſidonius perſecuti ſunt 133
progreßus multorum dierũ uiã 99
proiectus, inhumatus, ab omnibuſque deſertus iacens Alcibiades 149
prolapſa —— his moribus, atque temporibus ita prolapſa iuuentus eſt, ut omnium opibus refrenanda, atque coercenda ſit 124
πρόληψις, *id eſt antecepta animo rei quaedam informatio, ſine qua nec intelligi quidquã, nec quaeri, nec diſputari poſſit* 12
πρόληψις, *praeſumptio* 144
promittere iucunde, ingenue negare 279
promittere large, et honorifice 279
promontoria flectere —— in flectendis promontorijs maxime uentorum mutationes animaduerterunt 141
πρόνοια, *quam Latine licet Prouidentiam dicere* 5
propẽſior ad ueritatem uiſa eſt Lucilij Balbi diſputatio 95
proportio, ſeu comparatio ἀναλογία 220
propter Tuberonem iuſſit aſſidere 167
proſapia —— eorum, ut utamur ueteri uerbo, proſapiam 225
proſerpinam dis rapuit eam, quae Graece περσεφόνη *nominatur: quã frugum ſemen eſſe uolunt, abſconditamq. quaeri a matre fingunt* 48
proſtratae, & afflictae religiones impiorum ſcelere 198
protagoras Abderites ſophiſtes, cum in principio libri ſui hoc poſuißet —— de dijs, neque ut ſunt, neque ut non ſunt, habeo dicere, Athenienſium iußu urbe, atque agro exterminatus eſt,

libriq.

libriq. eius in concione combuſti 16
protragoras dubitauit ſint ne dij 1
protagoras negat, ſe de dijs habere quod liqueat 7
protagorae neutrũ licuit, dij ſint, an non ſint 28
protenus —praecepiſſe, ut pergeret protenus 104
prouecti aetate nonnulli in libris Ciceronis acquieſcebant 124
prouerbium —manias & umbrã ſuam metuere 256
prouerbium uulgare Graecorum, Certiora, quam quae apud Sagram 71
prouidebo rem iſtam 110
prouidentia deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari, probatur, tribus rationibus 50
prouidentia, mens mundi, Graece πρόνοια 45
prouidentiam diuinam eſſe fictricem, et moderatricem materiae uniuerſae 88
prouidentiam reprehẽdendã, quae rationem dederit ijs, quos ſciret ea peruerſe, & improbe uſuros 75
prouocatio ad maiorem poteſtatẽ, aut populum 206
proximat —capiti equi proximat aquarij dextra 58
prudentes, ideſt prouidentes 117
prudentia eſt, ſcientia rerum bonarum, & malarum: & nec bonarum, nec malarum. haec uirtus in deo eſſe non poteſt 75
prudentia ex prouidendo appellata 185
Pruſias rex, cum Hannibali apud eum exſultanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quod exta prohiberent 134
Ψευδόμενος —mentientem, quem Ψευδόμενον uocãt diſſoluere 125
pſychomantia: quibus Appius uti ſolebat 121
publicani, cum agri deorum immortalium in Boeotia excepta eſſent lege cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent 78
P. Africanus, ſol alter Tuditano, et Aquillio cos. exſtinctus eſt 34
P. Claudius Ap. Caeci fil. eiuſque collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, cum uitio nauigaſſent 99. 137
P. Claudius L. Iunius cos. omni ſupplicio digni, qui contra auſpicia nauigarunt 137
P. Claudius per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam iuſſit, ut biberent, quoniam eſſe nolent 33
P. Curiatius trib. homo omnium infimus, D. Brutum, P. Scipionem conſules conſules in uincula confecit 210
P. Decius, cũ conſul eſſet, in faciẽ Latinorũ irrupit armatus 104
P. Galba & L. Caſſius petiuerunt conſulatum cum Cicerone 254
P. Nigidius cum ceteris artibus, quae dignae libero ſunt, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator earum rerum, quae a natura inuolutae uidentur 219
P. Rutilius, uir innocentiſſimus, idemq. doctiſſimus, cur in exſulio eſt 86
P. Vatienus e praefectura Reatina regem Perſen illo die captum, ſenatui nunciauit 32
pulchre eſt —mihi pulchre eſt: ego beatus ſum 27
pulchum eſſe nihil poteſt, quod ſit imperfecto, nec abſoluto ſimile 220
pulegium aridum floreſcere dicitur ipſo brumali die 129
pulli eſurientes —praeclara uero auſpicia ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur 109
pullarius, a pullis nominatur 137
pulmo inciſus dirimit tempus, & profert diem 111
pulmones —in pulmonibus ineſt raritas quaedam, & adſimilis ſpongijs mollitudo ad hauriendum ſpiritum aptiſſima, &c. 50
puncto —uno, eodemq. temporis puncto 141
pupilla —acies, qua cernimus, quae pupilla uocatur 63
puteal —cotem illam, & nouaculam defoſſam in comitio ſupraq. impoſitum puteal accepimus 100
putei —ex puteis iugibus aquam calidam trahi, hibernis temporibus, quod magna uis caloris terrae cauernis contineatur 37
Pyramidis, coni, quadrati, cylindri forma 6
Pythagoras Apollini Delio hoſtiã immolare noluit, ne arã ſanguine adſpergeret 87
Pythagoras celare ſolebat alienos ſuas rationes 19
Pythagoras cẽſuit deum animum eſſe per naturam rerum omnem intentum, & commeantem, ex quo noſtri animi carperentur 7
Pythagoras cum in geometria quiddam noui inueniſſet, Muſis bouem immolabit —falſum 87
Pythagoras, & Plato locupletiſſimi auctores 145
Pythagoras exiſtimat mundum canere ad harmoniam 74
Pythagoras —illud bene dictum eſt a Pythagora doctiſſimo uiro, tum maxime & pietatem, & religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus 194
Pythagoras —ipſe dixit, ipſe autem Pythagoras 3
Pythagoras magnam auctoritatẽ tribuit diuinationi, qui etiam ipſe augur uellet eſſe 94
Pythagorea uox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, & φιλίαν ἰσότητα 179
Pythagorei etiam hominum uoces, quae uocant omnia obſeruauerunt 115
Pythagoreorum diſciplina exſtincta, quae aliquot ſaecula in Italia, Siciliaq. uiguit 219
Pythagoreis cur interdictum ſit, ne faba ueſcerentur 106
Pythia —euanuiſſe uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terrae fiebat, quo Pythia mente incitata oracula edebat 145
Pythiam Delphis terrae uis incibat 110
Pythius Apollo quae Croeſo, & Athenienſibus, & Lacedaem. & Tegeatis, &c. reſpõderit 102

Q

QVA de re agatur, & in quo cauſſa conſiſtat, non uidet 157
quaerere ſibi aliquid miſeriae ſua culpa 226
quaeſtionem de dijs immortalibus diuidunt Stoici in partes quattuor, &c. 31
quaeſtiones auri Toloſani, coniurationis Iugurthinae, &c. 83
quaeſtiones teſtamentorum lege noua 83
quaeſticulus —qua ex contagione naturae, meus quaeſticulus conuenire poteſt cum caelo, terra, rerumq. natura? 129
quattuor libris Academicis reſpõſum

ſum ſatis eſt a Cicerone ijs, qui mirantur, eum hanc potiſſimum diſciplinam ſecutum 3
quercus Mariana 177
qui uolt, qui uolt, ita dat ſe res, ut operam. Verſus ſeminator omnium malorum 82
quidquid in ſolum ——al. in ſolem uenit 16
quid enim? poßumus eos, qui ſtupro arcentur, &c. 182
quid enim? non uidemus, &c. 210
quid enim? ſi Daphitae fatum fuit de equo cadere, &c. 157
quid ergo? ad haec mediocri opus eſt prudentia? 147
quid ergo? eos, qui ſingulis, etc. 182
quid ergo? in quod ille, quoniam, &c. 155
quinque formae, ex quibus reliquae formantur, apte cadentes ad animum formandum, pariendosq. ſenſus 5
Q. Catulus dilexit Roſcium comoedum: in quem illud eſt eius: Conſtiteram exorientem, &c. 19
Q. Lucilius Baßus magnos progreſſus habebat in Stoicis 4
Q. Scaeuola pontifex max. temperantiae prudentiae ſpecimem, ante ſimulacrum Veſtae trucidatus 86
Q. Varius, homo importuniſſimus, qui Druſum ferro, Metellum ueneno ſuſtulerat, ſummo cruciatu, ſupplicioq. perijt 86
Quirinum quidam eundem putant, atque Romulum 87
quoad eius fieri poterit 274
quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumq. ſit, omnibus rebus agendis praefabantur maiores Ro. 115

R

RABERE 107
R ramum adductum, ut remiſſus eſſet, in articulum recidiſſe 120
ranae aquae dulcis alumnae pluuiam praenunciant 96
ranae marinae dicuntur obtinere ſeſe arena ſolere, & moueri prope aquam 60
ranunculis mire quaedam natura ineſt ſignificans aliquid, &c. 96
rapi cura omni, ſtudioq. ad diuinarum rerum cognitionem 117
ratio ——motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſollertiam, quam rationem uocamus, quoniam peſtifera ſit multis, paucis admodum ſalutaris, humano generi non dari omnino, quã tam munifice, & tam large dari melius fuit 82
ratio, qua una praeſtamus belluis, per quam coniectura ualemus, & cet. omnium hominum communis eſt 178
rationem hominibus datam, plus mali afferre, quam boni 82
rationem nobis nullam a dijs immortalibus eße datam, ſatius fuit, quam tanta cum pernicie datam 82
rationem non poſſe eſſe niſi in hominis figura 22
ratione in omni caelo, atque terra nihil diuinius, quae cum adoleuit, atque perfecta eſt, nominatur rite ſapientia 177
rationem quemadmodum recte fit, ita & peccatur 82
rato tempore —— quod nulla conſtantia, nullo tempore uidemus effici 131
rati aſtrorum ordines, certi caeli motus 54
rati, immutabilesq. ſiderum curſus 54
ratis ordinibus omnia moderata 53
reapſe nihil turpius, quam ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo reip. munere 209
reapſe —— obijciuntur ſaepe formae, quae reapſe nullae ſunt, ſpeciem autem offerunt 110
recentiore memoria ijdem Tyndaridae, &c. 32
recipere cauſſam contra amicũ honeſte non poſſumus 180
recipere in fidem nationes bello deuictas 193
reciprocantur iſta —— ſi diuinatio ſit, dij ſunt; ſi dij ſint, diuinatio eſt 145
reconditae auri, argentiq. uenae 55
rectis lineis ad perpendiculum feruntur corpora indiuidua 162
retulit ad coniectorem matrona 149
retulit ad haruſpices 109
referre ad aliquem de ſuis rebus 100
referri ſolent haec ad ſapientes, quemadmodum ſit parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum 125
regalis poteſtas poſteris prodebatur 205
regale ciuitatis genus probatum quondam, poſtea non tam regni, quam regis uitijs repudiatum eſt 210
Regillum —— ueſtigium ungulae Caſtoris equi in ſilice apud Regillum apparet 70
regio imperio duo ſunto 206
regredi in infinitum 165
reguli corpus Poenorum cruditati cur eſt praebitum 85
relaxare aliquid a ſummis contentionibus 174
religio neglecta quot & quantas clades attulerit 33
religio omnis populi R. in ſacra, & in auſpicia diuiſa eſt: tertium adiunctum eſt, ſiquid praedictionis cauſſa ex portentis et monſtris Sybillae interpretes, haruſpiceſue monuerint 70
religio —— qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionem fictã eße ab hominibus ſapientibus reip. caußa, ut, quos ratio nõ poſſet, eos ad officium religio duceret, ij omnem religionem funditus ſuſtulerunt 28
religioni parendum eſt, nec patrius mos contumaciter repudiandus 137
religionem nullam eſſe, ſi dij non habeant curam rerum humanarum 1
religione, ideſt cultu deorum, Romani alijs populis multo ſuperiores 33
religiones eae colendae, quae optimae 196
religiones ſapienter ad opinionem imperitorum eße fictas, refellitur 115
religioſi dicti a relegendo 4
reliquiae cibi quemadmodum depellantur 50
remunerent te hoc officio 275
reperire exitum —— nec uos exitum reperitis, totaq. res uacillat, & claudicat 26
replicare memoriam temporum 212
res, in quibus uis maior ineſt aliqua, deorum nominibus appellatae, ut fides, mens, &c. 45
rerum a natura inuolutarum acer inueſtigator P. Nigidius 219
rerum publicarum omnium, ueterem Romanam fuiße optimam 193
rerum publ. quaſdam eſſe conuer-

ſiones

ſiones naturales, &c. docet Plato 124
reſeruabo illa in id tempus 72
reſpondent in ſpeculis dextra dextris, & laeua laeuis conuerſione hominum, cum ea inter ſe non cohaereſcunt 226
reſpondere benigne 282
reſpondere conſulentibus ſedentem in ſolio 174
reſpondere ius —— ſi te ad ius reſpondendum dedißes 174
reſp. —— de rep. magnus locus, philoſophiaeq. maxime proprius, a Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaq. Peripateticorum familia tractatus uberrime 123
reſp. optima, quae ſit in poteſtate optimorum 213
reſtituere gratiam — nullum tempus aliud ſe umquam habituros reſtituendae gratiae 264
retinet gratiſſimam memoriam cōſulatus tui 212
reuolueris eodem 125
rex — nuper interpres uerſuum Sibyllae falſa quadam hominū fama dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem reuera regem habebamus, appellandum quoque eſſe regem, ſi ſalui eſſe uellemus 144
rex Perſarum nemo poteſt eße, qui ante magorum diſciplinam, ſcientiamq. perceperit 112
regem Romae poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur 144
reges in regnis non omnia minima curant 87
reges olim erant & augures, ac diuinatores 112
reges —— omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. 205
reges ſi quid ſcientes praetermittunt, magna culpa eſt 88
ricinium —— extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & clauis purpureis, &c. 202
rimatur —— ſed tamen rimatur id quoque quantum poteſt Poſidonius 121
rituales libri, fulgurales, haruſpicini 102
rogator comitiorum non iuſtus 33
rogator iuſtus —— haruſpices negauerunt, iuſtum comitiorum rogatorem fuiße 101
Roma, ciuitas ex nationum conuentu conſtituta: in qua multae inſidiae, multae fallaciae 284
Roma —— in hoc maxime eſt uitioſa haec ciuitas, quod largitione interpoſita uirtutis ac dignitatis obliuiſci ſolet 285
Romulus augur, cum fratre augure 116
Romulus inambulans poſt exceſſum ſuum dixerit, ne Proculo Iulio ſe deum eße, & Quirinum uocari, &c. 171
Romulus lactens fulmine ictus. 133
Romulus lituo regiones direxit tum, cum urbem condidit 100
Romulus urbis Ro. parens non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed etiam ipſe optimus augur fuiſſe traditur 93
Romulus urbem auſpicato condidit 195
Romulum, aliosq. complures Romani conſecrarunt 75
Romulum credibile eſt habuiße opinionem, eße in prouidendis rebus augurandi ſcientiam. 137
Romulum quidam eundem Quirinum putant 46
Roſcius erat peruerſiſſimis oculis 19
Roſcius in ſenectute numeros, & cantus remiſſiores: ipſasq. tardiores fecerat tibias 174
Roſcius puer dormiens circumplicatus ſerpentis amplexu, &c. 109.136
rotundauit ad uolubilitatem mundum deus 224
rumor — quae ualeant ad celebrandum rumorem 282
rumori maxime ſeruiendum eſt. 282
ruſcis faucibus fauent galli 134
ruſticari —— ſi qui dies ad ruſticandum dati ſunt, ad earum numerum accommodentur, quae ſcribimus 134

S

SABAZVS, nouus deus, e ciuitate reijcitur ab Ariſtoph. 196
Sabazea ſecundo Dionyſio ſunt inſtituta 80
ſacerdotes alij ad placandos deos conſtituti, qui ſacris praeſint ſollemnibus: ad interpretanda alijs praedicta uatum, &c. 195
ſacra cum pecunia nulla lege coniuncta ſunt 200
ſacra —— pietatem lex iubet adhiberi, opes amouere: quo ſignificat probitatem gratiam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum 193
ſacra ſemper conſeruanda, & deinceps familijs prodenda 199
ſacrorum moleſtia —— inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur 200
ſacris quinam adſtringantur 199
ſaecula nūc dico, non ea, quae dierum, noctiumq. numero annuis curſibus conficiuntur, &c. 5
ſaepimentum —— haec omnia quaſi ſaepimēto aliquo, uallabit diſſerendi ratione 185
ſaeptus —— nullis amicis ſaeptus 269
ſagarum ſuperſtitione ſomnia interpretari, an explicatione naturae, utrum ſit philoſophia dignius 147
ſagaces canes 106
ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur 65
ſagire ſentire acute eſt: ex quo ſagae anus eſt 106
ſagra —— de Sagra Graecorum etiam uulgare prouerbium: qui, quae affirmant, certiora eße dicunt, quam illa, quae apud ſagram 71
ſagra Fl. —— ad Fl. Sagram Locri Crotoniatas maximo proelio deuicerunt 33
ſalem iſtum, quo uos Epicurei caretis, nolite in irridendis nobis conſumere 50
ſaliuae ab ora maritima remotiſſimae 61
ſaliorum curia, quae eſt in palatio 100
ſalutatores 273
Samothracia —— praetereo Samothraciam, &c. 28
ſanctitas eſt ſcientia colendorum deorum 28
ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur 50
ſapiens ciuis totius mundi 185
ſapientis qualis ſenſus, cogitatio, uita 184
ſapientes incōmoda uitae, cōmodorum compenſatione leniunt 4
ſapientes ſapientibus ſunt amici etiam ignotis 28
ſapientia mater eſt omnium bonarum artium, a cuius amore Graeco uerbo philoſophia nomen inuenit 195
ſapientiae, intelligentiaeq. amato-

rem neceſſe eſt intelligentis, ſapientiſq. naturae primas cauſſas conquirere 226
ſapientiae neruos, & artus eſſe, non temere credere 276
ſatias —— pro eo quod nunc, ſatietas 88
ſatisfacere —— is, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus nullo modo eſſe poteſt 274
Saturninus in Metellum, Gracchus in Laenatem populum incitauit 211
Saturninus —— Quid iam de Saturnini ſupplicio, reliquisq. dicam? 210
Saturnus a filio Ioue uinctus 46
Saturnus eſt appellatus, quod ſaturetur annis. ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit aetas temporum ſpatia, annisq. praeteritis inſaturabiliter expletur, &c. 47
Saturni, Martisue ſtella cum luna coniuncta cur ortibus puerorum ſit peſtifera 111
Saturni ſtella, quae ſumma eſt, refrigerat 59
Saturni ſtella 30. fere annis curſum ſuum conficit: φαίνων a Graecis dicitur 43
Saturnum eum eſſe uoluerunt, qui curſum, & conuerſionem ſpatiorum, ac temporum contineret 47
Saturnum maxime ad Occidentem colunt 76
ſcabies — quae natura bona ſunt, quia dulcedine, & ſcabie uoluptatis carent, non cernimus ſatis 182
ſcamoneae radix ad purgandum utilis 96
ſceleris poena, triſtis eſt 198
ſcenicorum uerecundia tanta eſt, ut eorum nemo in ſcenam ſine ſubligaculo prodeat 167
ſcire quae euentura ſunt, utrum noſtra interſit, necne 143
ſcire quid futurum ſit, ſaepe ne utile quidem eſt 71
ſcientia ne in deo quidem eſt res ulla praeſtantior 64
ſcientiam rerum futurarum non eſſe nobis utilem. ibid. exempla 127
Scipio, & Figulus, quod augures iudicaſſent, eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicarunt 137
Scipiones duos, fortiſſimos, & optimos uiros in Hiſpania Poenus oppreſſit 85
Scopa —— credo aliquam non diſſimilem figuram exſtitiſſe, ſed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres 99
Scylax Halycarnaſſeus, familiaris Panaetij, excellens aſtrologia, idemq. in regenda ſua ciuitate princeps, totum Chaldaicum praedicendi genus repudiauit 141
ſe fraude, id eſt, ſine fraude. 202
ſecundo rumore, & aduerſa aui. al. auerſa 99
ſeditionem magnam in caſtris inter Poenos, & Siculos eſſe factam 104
Selonium, campus agri Lanuuini 136
ſemen cum in locis inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, eoq. ſaeptum fingit animal, &c. 61
ſemen incluſum eſt in intima parte earum bacarum, quae ex quaque ſtirpe funduntur 60
ſeminis uim eſſe tantam, ut id, quamquam ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem, comprehendentemq. naturam, nactaq. ſit materiam, qua ali, augeriq. poſſit, fingat, & efficiat in ſuo quidque genere, &c. 51
ſeminum uis ad gignendum, & procreandum plurimum ualet 141
ſementē tantam malorum a dijs immortalibus arbitramur eſſe factam? 84
ſeminator, ſator, parens, educator, altor omnium rerum, quae natura adminiſtrantur, mundus 52
ſemitam ſibi non ſapiunt, alteri monſtrant uiam 121
ſenatori neceſſarium eſt noſſe rempubl. idq. late patet 214
ſenatus quoties decemuiros ad libros ire iuſſit? 114
ſenes Lacedaemonij: ſic enim publicum conſilium appellant. 114
ſenſus —— quidquid eſt, hoc ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat, & uoluptatem, & dolorem 75
ſenſus interpretes, ac nuntij rerum, in capite tamquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collati ſunt 50
ſenſus falli in ijs, quae ſubiecta ſunt ſenſibus 146
ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, &c. deprauat 282
ſenſus omnes ueri nuncios eſſe dixit Epicurus 17
ſenſibus, & animo ea, quae extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus 64
ſententiam non errantem, & uagantem ut Academ. habere, ſed ſtabilem, & certam 31
ſepeliri —— qui uritur, non ſepelitur, ſed qui humatur 70
ſepiae atramenti effuſione ſe tutantur 60
ſeptemtriones 229
ſepulcrum exſtrui uetat altius Plato, quam quod quinque homines quinque diebus abſoluerint, nec e lapide excitari plus, nec imponi, quam quod capiet laudem mortui inciſam quattuor heroicis uerſibus, quos longos appellat Ennius 206
ſepulcrum mortuorum non ante eſt, quam iuſta facta, & corpus ceſſum 201
ſepulcrorum amplitudines lege uetitae Athenis 203
ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam 71
ſepulturae genus antiquiſſimum, quo apud Xenoph. Cyrus utitur, redditur enim terrae opus, &c. 200
ſequeſtres — ſequeſtribus metum inijcimus 286
Serapis —— An Aeſculapius, an Serapis poteſt praeſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus non poteſt? 146
Serapis, & Iſis 78
ſeries rerum admirabilis, ut alia ex alia nexa, &c. 3
ſeriphij lepores, & uulpes habent: leones, & pantheras non habent 22
ſerere mores —— ſerendi mores, nec ſcriptis omnia ſancienda 176
ſerpo —— illa quam longe ſerpant, non uides 79
ſerpet hoc in immenſum 79
ſeruare de caelo —— ſeruabant de caelo olim ipſi, qui auſpicabantur, &c. 137
Ser. Tullo caput arſiſſe 119
ſerui ut nos ament, elaborandum eſt, nam fere omnis ſermo ad forenſem

renſem famam a domeſticis emanat auctoribus 162
Seſelis —— ceruae paullo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quae ſeſelis dicitur 60
ſeſquialtera 222
ſeſquialtera interualla, & ſeſquitertia, & ſeſquioctaua 222
Sex. Tarquinius contra legem ſempiternam uim Lucretiae Tricipitini filiae attulit 189
Sibylla Erythrea 101
Sibyllae carmen non eſſe furentis, cum ipſum poema declarat, tum uero ea, quae ἀκροστιχὶς dicitur 144
Sibyllae libri —— in ſibyllae libris eaedem praedictiones repertae ſunt 114
ſibyllae libri ualent ad deponendas potius, quam ad ſuſcipiendas religiones 144
ſibyllae uerſus —— inque his omnibus reſponſa haruſpicum cum ſibyllae uerſibus continebāt 114
ſibyllae uerſus alias in aliam rem poſſunt accommodari 144
ſibyllae uerſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur 144
Sibyllam naturae uis incitabat 110
Sibyllinis uerſibus furoris diuinationem maxime contineri putarunt Rom. eorumq. decem interpretes delectos e ciuitate eſſe uoluerunt 93
ſibyllinae uaticinationes 33
ſiccitas orationis 31
ſidera aetheream mundi partem incolunt, & marinis, terreniſq. humoribus longo interuallo extenuatis aluntur: iccirco probabile eſt praeſtantem in eis intelligentiam eſſe 41
ſidera aethereum locum obtinent 42
ſidera —— aliorum ſiderum, quam ſolis & lunae ambitus ignorantes homines, praeter admodum paucos, neque nomine appellāt, neque inter ſe numero commetiuntur 223
ſidera eſſe ignea, duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putabat, tactus & oculorum 41
ſidera ex nobiliſſima, puriſſimaſque aetheris parte gignuntur: tota ſunt calida, atque perlucida, animantia eſſe, ſentire, intelligere 41
ſidera, quibus motus temporis erat conſignandus 223
ſiderum deſcriptio ex Arato Latine facto a Cicer. 56
ſiderum duo ſunt genera 42
ſignum a deo mali impendentis, datum 120
ſigna —— certis rebus ſigna certa praecurrunt 119
ſigna, quae conſequentia declarant 2
ſigna haec nulla ſunt, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilae, ſtellae traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia 126
ſigna rerum fortunarum neglecta a C. Flaminio magnam cladem reip. attuleunt 109.136
ſigna rerum futurarum, & portenta multa hic commemorantur 108
ſignificationibus rerum futurarum, quae tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur, intelligitur a dijs & ſingulis hominibus, & ciuitatibus conſuli 64
ſilentium dicitur in auſpicijs, quod omni uitio caret 137
Sili, Flacci, Frontones, Capitones, Paeti, Strabones 146
ſimia, monſtruoſiſſima bellua 136
ſimia quam ſimilis turpiſſima beſtia nobis 24
ſimile a cauſſis iudicialibus 134
ſimile a clypei inuolucro, & gladij uagina 38
ſimile a deorum animis, qui ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua, ſentiunt inter ſe quid quiſque ſentiat 121
ſimile a domo, & reip. qua nec recte factis praemia exſtent ulla, nec ſupplicia peccatis 87
ſimile a fidibus & tibijs 66
ſimile a mali aedificij demum glorianti ſe nullum architectum habuiſſe 17
ſimile a medico, qui ſciat, eum aegrotum, qui uiſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum 85
ſimile a pictura & fabrica 38
ſimile a profluente amni, & contra concluſa aqua 36
ſimile a ſeminibus —— atque ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum, quae ex ijs progignuntur: ſic, &c. 121
ſimile a tibijs modulate canentibus ex oliua naſcentibus 36
ſimile a uino, quod aegrotis datur 82
ſimile a uite, & pecude 39
ſimile ab architectis 63
ſimile ab eo, qui cylindrum protruſit 166
ſimile ab eo, qui domum magnam, pulchramq. uiderit, &c. 35
ſimile ab eo, qui ingrediatur aliquod gymnaſium, aut domum, &c. cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, &c. 34
ſimile ab eo, qui ſe tradit quieti praeparato animo & bonis cogitationibus, & rebus ad tranquillitatem accommodatis 119
ſimile ab ijs, qui Solis & Lunae, reliquorumq. ſiderum ortus, obitus, motuſq. cognorunt, &c. 121
ſimile ab urbibus, Athenis, & Lacedaemone 66
ſimile Cratippi ab oculis, ad probandam diuinationem, refellitur 143
ſimiles ſunt dij, tamquam ſi Poeni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loquantur, ſi ea nobis obijciunt, &c. 148
ſimilitudo inſignis, generis humani 178
ſimilitudo nonnumquam creat errorem in ijs rebus, quas tum natura, tum caſus affert 134
Simonides, cum quaeſiuiſſet de eo tyrannus Hiero; quid eſſet deus, unum diem poſtulauit, deinde biduum, & ita deinceps duplicauit numerum dierum, &c. 15
ſimpulum —— M. Cratidium fluctus excitabat in ſimpulo, quas poſt eius filius Marius in Aegeo excitauit mari 213
ſimulandum eſt, ut id, quod natura non habemus, natura furere uideamur 277
ſimulatio uidetur paucorum menſium negotio naturam poſſe uincere 250
ſimulator, & beneuolus quibus rebus diiudicari poſſint 276
ſincerum —— ex quo licet exiſtimare, in alijs quoque oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe 145
ſingulares uiri apud ſingulas ciuitates dijs immortalibus cari 67
ſingulis hominibus dij conſulunt, non ſolum generi uniuerſo 67
ſiniſtra Romanis, Graecis & barbaris dextra meliora 139
Siſenna hiſtoricus de ſomnio Caeciliae 114

Index

Siſenna hiſtoricus —— Multa oſtenta a Siſenna collecta 134
Siſenna omnes ſuperiores hiſtoricos Latinos ſuperauit —— in hiſtoria puerile quiddam conſecratur 173
Siſennae hiſtoria —— in Siſennae hiſtoria ſcriptum quiddam de Sulla 108
Sitella —— cum Ti. Gracchum uidere uideor concionantem in Capitolio, de M. Octauio deferentem ſitellam, &c. 26
ſiti dicuntur, qui conditi ſunt 201
ſocietas difficillima grauitatis cũ humanitate 205
Socrates cum apud Delium male pugnatum eßet Lachete praetore, fugeretq. cum ipſo Lachete, ut uentum eſt in triuiũ, eadem, qua ceteri fugere noluit 120
Socrates, cum impijs ſententijs dãnatus eſſet, aequiſſimo animo ſe dixit mori, &c. 120
Socrates de rebus obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſebat referendum 120
Socrates exſecrari eum ſolebat, qui primus utilitatem ab honeſtate ſeiunxiſſet 179
Socrates — permulta collecta ſunt ab Antipatro, quae mirabiliter a Socrate diuinata ſunt 120
Socrates quaerit apud Xenophontẽ, unde animam arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo 73
Socrates —— quid dicam de Socrate, cuius morti illacrumari ſoleo, Platonem legens 86
Socrates —— termini quos Socrates pegit 184
Socratem parentem philoſophiae ſcurram Atticum fuiſſe dicebat Zeno Epicureus 23
Socratem Zopyrus phiſiognomon duxit eße ſtupidum, bardum mulierem 157
ſol aſtrorum obtinet principatũ 42
ſol curſum inflectens, tum ad ſeptẽtriones, tum ad meridiem, aeſtates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adiunctũ eſt, alterum aeſtati 42
ſol dictus, uel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, uel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet 49
ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit 13
ſol —— eam cauſſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq. brumali, ne longius diſcedat a cibo 75
ſol modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo contrarias facit 56
ſol Oceani alitur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poteſt permanere 41
ſol Phaetontem filium, cum in currum ſuſtulit, falſus fuit 84
ſol ſiderum princeps, omnia clariſſima luce colluſtrãs multis partibus maior, atque amplior, quã terra uniuerſa 54
ſolis acceßus, deceßusq. ſolſtitijs, brumiſq. 36
ſolis candor illuſtrior eſt, quam ullus ignis, &c. 41
ſolis defectio unde fiat 126
ſolis defectiones, itemq. lunae praedicũtur in multos annos ab ijs, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur 126
ſolis, & lunae, reliquorumq. ſiderum circuitus ſpectaculum hominibus praebent 66
ſolis ignis ſimilis eſt eorum igniũ, qui ſunt in corporibus animantium: iccirco ſolem quoq. animantem eße oportet 41
ſolis orbium circulus quot diebus conuerſionem cõficiat annuã 42
ſolis magnitudine multis partibus terra ſuperatur 56
ſolis proxima poſt lunam circumuectio eſt 223
ſolis tum acceßus modici, tum receßus, & frigoris, & caloris modum temperant 42
ſolem, lunam reliqua aſtra ali aquis alia dulcibus, alia marinis 75
ſolem quaſi lumen deus accẽdit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quam maxime caelum omnibus colluceret 223
ſoles —— duo uiſi ſoles, tres lunae, ſol nocte, &c. 114
ſoles multi a Theologis proferuntur 79
ſolarium uel deſcriptum, uel ex aqua 52
ſolida omnia uno medio numquam, duobus ſemper copulantur 221
ſolidum nihil eße poteſt, quod terrae ſit expers 220
ſoliuagum, & uolubile caelum, & in orbem incitatum 221
ſollertia ingeniorũ antecellunt 112
ſolium —— cum praeſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem 174
Solon Athenienſis orientem tyrannidem multo ante proſpexit 117
Solonis leges —— tranſlata quaedam de Solonis legibus, in 12. tabulas 202
ſolſtitiatis, & brumalis reuocatio 224
ſoluto ſomno animi, & corpore uacantes 121
ſomniamus ea, de quibus uigilantes, aut cogitauimus, aut egimus 149
ſomniare —— nihil tam praepoſtere, tam incondite, tam monſtroſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare 149
ſomnianti nihil eſt magnum 149
ſomniantium uiſa multo interdum perturbatiora ſunt, quam inſanorum 146
ſomnium Aeneae 103
ſomnium Alcibiadis, de amicae amiculo 149
ſomnium Alexandri: cum Ptolemaeus in proelio uenenato telo ictus eſſet, &c. 147.148
ſomnium Hannibalis 102.104
sõniũ Caeciliae Balearici filiae 148
ſomnium Caeciliae Q. Filiae 114
ſomnium C. Gracchi 105
ſomnium cuiuſdam, qui cũ in ſomnis complexu Venereo iungeretur, calculos dicitur eieciſſe 149
ſomnium cuiuſdam ruſtici Romani 105
ſomnium Cyri 103.148
ſomnium de praeſultore 105.148
ſomnium Eudemi Cyprij familiaris Ariſtotelis 104
ſomniũ eius curſoris, qui ad Olympia proficiſci cogitabat 149
ſomnia grauiora, ſi quae ad remp. pertinere uiſa ſunt, a ſummo conſilio non ſunt neglecta 94
ſomnium Hamilcaris Carthaginiẽſis 104
ſomnium M. Ciceronis 105
ſomnium matris Phalaridis 103
ſomnium matronae parere cupientis, quae uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturam 149
ſomnium —— ouum pendere ex faſcia lecti cubicularis — reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto, &c. 148
ſomnium Priami quo eſt conturbatus 102
ſomnium P. Decij Q. Filij 104.148

ſomnium

ſomnium —— quidam ad interpretem detulit, ſe aquilam in ſomnis uiſum eſſe factum 149
ſomnium Q. Fratris 105
ſomnium Socratis 104
ſomnium Sophoclis 104
ſomnium Tarquinij Superbi 103
ſomnium Veſtalis apud Enniū 102
ſomnia diuina non ſunt 147
ſomnia duo Simonidis 105
ſomnia eorum, qui immoderato cibo, & potu onuſti ad quietem accedunt qualia 106
ſomnia eorum, qui ſalubri, & moderato cultu, & uictu quieti ſe tradunt 106
ſomnia—multa hic de ſomnijs 102
ſomnia obſcura, minime obſcura ſunt maieſtati deorum 147
ſomnia—probabilius eſt natura fieri, ut mobiliter agitatus animus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur 148
ſomnia —— quae in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident. Quaeque agunt uigilantes, agitantque, ea ſi cui in ſomno accidunt, minus mirū eſt 103
ſomnia —— theſaurus, hereditas, honos, uictoria, multa generis eiuſdem, qua cum ſomnijs naturali cognatione iūguntur 149
ſomnia unde —— cum animus languore corporis, nec membris uti, nec ſenſibus poteſt, incidit in uiſa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhaerentibus earum rerum, quas uigilans geſſerit, aut cogitarit 147
ſomnia Xenophontis Socratici 104
ſomniorum cōiectionem quo modo definiat Chryſippus 148
ſomniorū obſcuritates, aenigmata quo pertinent 147
ſomniorum patrocinium ſuſceperunt philoſophi non contemptiſſimi 150
ſomnijs credi non oportere 114
ſomnus, & quies——ſi ad quietem integri iremus, multo plura ſomnia uera euenirent: nunc onuſti cibo, & uino perturbata, & cōfuſa cernimus 106
ſomnus, perfugium omnium laborum, & ſollicitudinum 150
ſomnus —— qui ſe tradit ita quieti, praeparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus, ad tranquillitatem accommodatis, certa & uera cernere in ſomnis 119
ſomno ſoluti animi, & uacantes corpore 121
ſonus natura in ſublime fertur 50
ſonorum uarietas, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta auribus iudicantur 64
Sophocles, doctiſſimus homo, poeta diuinus 104
ſordes aurium —— in ſordibus aurium tamquam in uiſco inhaereſcet 64
ſoriti, quem Latino uerbo licet acerualem appellare, quemadmodum reſiſtendum 125
ſors idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras 139
ſors pro oraculo——iſta ſors inaudita Graecis eſt: nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi, &c. 145
ſortes Lacedaemoniorum a ſimia quadam diſturbatae, & diſſipatae 108
ſortes eae, quae ducuntur, nō illae, quae uaticinatione funduntur: quae oracula uerius dicimus 137
ſortes —multa hic de ſortibus 139
ſortes — ſortes e terra editae. ibid.
ſortes ductae, ut in rem apte cadant, fieri credo poſſe diuinitus 101
ſortilegi, & ij, qui quaeſtus cauſſa hariolantur 121
Q. Soſius eques Ro. ex agro Piceno ſe tabularium incendiſſe confeſſus eſt 83
Soſpita — Iuno Soſpita, quam numquam ne in ſomnis quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis 20
ſpecies——cura, ut petitio tua pompae plena ſit, ut illuſtris, ut ſplēdida, ut popularis, ut habeat ſūmam ſpeciem, ac dignitatē 283
ſpecies in rep. 277
ſpecies —— nulla eſt inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſollertiamq. praeſtantior, quam ſpecies ſolis & lunae, & reliquorum ſiderum 66
ſpecies —— ueritas, opp. —— ueritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta 33
ſpecimen —— ſenatus ceteris ſpecimen eſto 79
ſpecimen temperantiae, & prudentiae, Q. Scaeuola, pontifex maximus, ante ſimulacrum Veſtae trucidatus 86
ſpecimen ——ſenatus uitio uacato, ceteris ſpecimen eſto 206
ſpecula —— multa de ſpeculis, & de eorum ratione 226
ſpeculorum laeuitas 226
ſpes a Calatino conſecrata eſt 194
ſphaera omnium figurarum, pulcherrima 42
ſphaera —— ſi quis in Scythiam, aut in Britanniam ſphaeram aliquam tulerit, hanc, quam nuper effecit familiaris noſter Poſidonius, &c. 52
ſpicum illuſtre tenens ſplendenti corpore uirgo 56
ſpirare —— dum ſpirare potero 89
ſpiritus per arterias in omne corpus diffunditur 50
ſplendor huius ſcientiae deletus eſt 129
ſpoliare fama probatū hominē 147
ſtabilis opinio ——non tam ſtabilis opinio permaneret 32
Statius in Synephebis. Pro deum, &c. 4
ſtatuae efficiuntur ex marmoribus detractione, nec quidquam illuc affertur a Praxitele: ſed, cum multa ſunt detracta, et ad lineamenta oris peruentum eſt, tum intelligas, illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe 133
ſtellae naturae ſunt flammeae. quo circa terrae, maris, aquarum uaporibus aluntur ijs, qui a ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur, &c. 59
ſtellae quaedam falſo dicuntur erraſſe 97
ſtellae ſingulae dij numerantur, ijq. aut belluarum nomine appellantur, ut capra, taurus: aut rerum inanimarum, ut Argo, ara, corona 75
ſtellarum curſus aequabiles, atque aeterni 73
ſtellarum inerrātium maxima multitudo 56
στερέμνια —— ut ea, quae propter ſoliditatem στερέμνια appellat Epicurus 13
ſtigmatias, —— o miſerum, qui fideliorem barbarum, & ſtigmaticum putaret, quam coniugē 121
ſtillicidiorum, aut parietum ius — libellos conficiam de ſtillicidiorum, aut parietum iure 174
Stilpo Megaricus, ebrioſus, & mulieroſus natura, uitioſam naturam edomuit 159
ſtipem ſuſtulit Cicero ſua lege, niſi eam, quam ad paucos dies propriam Idaeae matris excepit. implet enim ſuperſtitione animos,

mos,& exhaurit domos 196
ſtirpes —— ea,quorum ſtirpes terra continentur 37
ſtirpes eorum,quae gignuntur e terra,& ſtabilitatem dant ijs,quae ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quae radicibus continentur,&c. 59
Stoici,dialectici appellantur 143
Stoici omnia ad uim igneam referre ſolent,Heraclitum,ut opinor, ſequentes 75
Stoici omnia diuinationis genera probant 94
Stoici ſibi non conſtant, ut Epicurus 131
Stoici totã quaeſtionem de dijs immortalibus in partes quattuor diuidunt 33
Stoicorum ratio, qua reuera diuinationem eße concluditur 110
Stoicorum rationis concluſio, & Cratippi de diuinatione refellitur 142
Stoicorum ſententia de diuinatione nimis ſuperſtitioſa 142
Stoicorum ſollertia quoquo ſe uerterint,iaceat neceſſe eſt 127
Stoicos re cum Peripateticis cõſentire putat Antiochus, uerbis diſcrepare 4
Stoicos doleo tantam Epicures irridendi ſui facultatem dediße 131
ſtomachus linguam excipit ad radices eius adhaerens 50
ſtrages edere —— quas ille ſtrages edidit 210
ϛρατήγημα, —— conſilium imperatorum, quod Graeci ϛρατήγημα appellant 71
Strato Theophraſti auditor, qui phyſicus appellatur, omnem uim diuinam in natura ſitam eſſe cenſet 8
Stratonicus quidam,facetus,& dicax, quid reſponderit Alabandẽſi cuidam,Alabandum deum eße confirmanti 78
ſtrictim —— quibus de quaeſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere 72
ſtudere,cum generandi caſu 83
ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum,& periculis 282
ſtultitia conſenſu omnium philoſophorum maius malum eſt,quam ſi omnia mala, & fortunae, & corporis ex altera parte ponantur 85
Styx,Phlegethon, Acheron,Cocytus,non ſunt dij 76
ſubijcit rationem —— cur ſic opinetur,rationem ſubijcit 143
ſubiectae ſenſibus res ad diuinos non pertinent 125
ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem 75
ſubſiciua, ſeu ſubſeciua tempora 174
ſubſiciua quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior 174
ſubtiliore ratione non eſt opus ad haec refellenda 81
ſubtilitatem ab Academia mutuatus eſt Cicero,& ei uiciſſim ubertatem reddidit orationis & ornamenta dicendi 156
ſuccus is,quo alimur,ſecretus a reliquo cibo 50
ſudauit Apollo Cumis, Victoria Capuae 114
ſudauiße deorum ſimulacra initio belli Marſici 114
ſuffimenta —— ſine illius ſuffimentis expiati ſumus 180
ſuffragia —— ego in iſta ſum ſententia, ut nihil fuerit in ſuffragijs uoce melius 80
ſuggerere — atque huic incredibili ſententiae ſuggerit 83
ſuggeſtum —— ſuggeſtum, in quo cauſſam dixerat, adſcendenti, nullum ſignum ſibi a Deo quaſi mali alicuius impendentis eſſe datum 120
ſumant ea ad concludendum, quorum ijs nihil conceditur 142
ſumpſi legem in manus 14
ſumere aliud initium —— &, quoniam tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, &c. 187
ſumptiones 144
Summanus in faſtigio Iouis optimi, maximi,de caelo ictus 96
ſummae rerum,ac ſententiae 191
ſupercilia —— ſuperiora oculorum ſupercilijs abducta ſudorem a capite & fronte defluentem repellunt 63
ſuperſtitio fuſa per egentes,oppreſſit omnium fere animos 150
ſuperſtitionem a religione ſeparauerunt ueteres Ro. 49
ſuperſtitione tollenda religio non tollitur 10
ſuperſtitiones paene aniles 49
ſuperſtitioſe, & aniliter 88
ſuperuacaneum —— non modo in homine,ſed etiam in arbore quid ſuperuacaneum ſit, aut uſum non habeat obſtat 24
ſuppetunt tibi ocia,quae homines cõſequi ingenio,aut uſu poßunt 24
ſus,quid habet praeter eſcam, cui quidem, ne putiſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eße Chryſippus 67
ſus —— animus datus eſt illi pecudi pro ſale,ne puteſceret 72
ſuſcepit magnam moleſtiam, & minime neceſſariam 81
ſuſcepimus patrocinium deſertarum rerum, relictarumq. 3
ſuſcipere cultum deorum & purã religionem 185
ſuſtinetur —— iuris reſpondendi munus nunc ab uno (Ser. Sulpicio) ſuſtinetur 175
ſuſtinenda muneris difficultas 50
Sulla —— cum Sulla in agro Nolano immolaret ante praetoriũ, te inſpectante factum eſt, ut infima ara ſubito anguis emergeret 108.136
Sulla primus e patricijs Cornelius uoluit cremari 201
Sulla uictor C. Marij reliquias apud Anienem ſitas diſſipari iuſſit, aut acerbo odio incitatus 201
συμπάθεια conuenientia, conſenſuſque naturae 74
συμπάθεια, conuenientia, & coniunctio naturae 147
συμπαθεια —— continuatio, coniunctioq. naturae 149
συμπάθεια Graece, Latine cognatio naturae, (alias contagio) & quaſi contentus, & conſenſus —— multa hic de hoc conſenſu, ſeu conuenientia naturae 129
ſynephebi —— uerſus ex Synephebis 83
ſyri piſcem uenerantur 75

T

TA' τῶν φίλων κοινά 179
Tabella —— non fuit latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus quid quiſque ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium 213
Tabulas publicas tranſcripſit L. Alenius cum Chirographum ſex primorum imitatus eſt 83
Tabularium a Q. Soſio ſplendido equite Ro. incenſum 83
Tacta de caelo —— Etruria de caelo tacta ſcientiſſime animaduertit 112
Tactus toto corpore aequaliter fuſus eſt,&c. 63
tadius praedo, ſeu pirata —— in eius crura ſaxum incidit, & ita mortuus eſt, cum a tali periculo ſe

ſe longè abeſſe exiſtimaret 150
Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi cum terra araretur, et ſulcus altius eſſet impreſſus, ex ſtitiſſe repente, & eum affatus, qui arabat &c. 135
tali quattuor iacti caſu Venereum efficiunt 98.133
talorum iactus, incertiſſimum quid dam eſt 146
tardigrada quadrupes, agreſtis, &c. teſtudo 148
Tarquinio fuerit ne ab aquila apex impoſitus 171
taurus truculentus 233
taurus qui uexit Europam 19
Taygetus mons Lacedaem. —— ex Taygeto extrema quaſi puppis auulſa eſt 117
tegumenta corporum, uel texta, uel ſuta 65
Telamon uno uerſu locum totum conficit, utrum dij homines negligant. Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt 85
tellus —— terra ipſa dea eſt, quae eſt enim alia tellus 79
Telmeſſus urbs in Caria; qua in urbe excellit haruſpicum diſciplina 112
Telmeſſenſes agros uberrimos, maximeq. fertiles incolunt 114
temerarium, aut falſum ſentire, aut quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere 1
temeritas in aſſentiendo, errorq. turpis eſt 95
temeritate nihil foedius 1
temperauit tria in unam ſpeciem. 222
temperantia conſtat ex praetermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in caelo eſt, eſt etiam uoluptatibus 75
tempeſtatis deſcriptio ex Pacuuio 93
tempeſtates populi R. ritibus conſecratae ſunt 79
templum Iunonis Soſpitae refert L. Iulius conſul P. Rutilij collega de ſenatus ſententia ex Caeciliae Balearici filiae ſomnio 94
templum Opis, Salutis, Concordiae, Libertatis, Victoriae, Cupidinis, Voluptatis, Libentinae Veneris 50
templa deorum eſſe, utile eſſe reip. &c. 193
tempus —— homines neſciunt, ſiderum errores idipſum eſſe, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili praeditos 223
tempus —— ſidera, quibus temporibus motus erat conſignandus 223
temporum mutationes, maturitates, uiciſſitudines 24
tendebamus ad reliqua alacri animo 123
tenem conſecrarunt Tenedi 75
Tenere uiam — perge tenere iſtam uiam, quam inſtituiſti 284
tenentur ſpe 266
teneantur ſpe tuì deſiderij 282
teneri —— equitum centuriae facile mihi diligentia poſſe teneri uidentur 277
tentare —— Priſcus rex tentat Attij Nauij ſcientiam auguratus 100
Terentius —— ſine Cerere & Libero friget Venus 45
terminare fines 177
terminum malorum non prius adſpiciet animus, quam, &c. 225
terra altrix noſtra, quae traiecto axe ſuſtinetur, diei, noctisq. effectrix, eademq. cuſtos antiquiſſima corporum, quae intra caelum gignuntur 224
terra eſt infima, quam craſſiſſimus circumfundit aer, &c. 35
terra facta fructibus, & uario legu minum genere 66
terra grauidata ſeminibus omnia parit & fundit ex ſe 51
terra locata in media mundi ſede, ſolida, & globoſa, & undiq. ipſa in ſe ſuis nutibus conglobata, &c. 55
terra —— omnia in terras recidunt, & oriuntur e terris 47
terra — partes agrorum aliae peſtilẽtes, aliae ſalubres: aliae, quae acuta ingenia gignunt; aliae, quae retuſa 110
terra, qua mortuus humatus erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum ut uiuis tribueretur 202
terra ſita in media mundi parte cir cumfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq. natura, cui nomen eſt 54
terra —— ſolidum nihil eſſe poteſt, quod terrae ſit expers 220
terrae exſpirationibus aer alitur, & aether, & omnia ſidera 51
terrae fremitus, mugitus, motus 101
terrae maximas regiones, inhabitabiles, atque incultas eſſe 6
terrae motus tanti, ut multa opida corruerint 109
terrae uis Delphis Pythiam incitat 110
terram lunae curſus proxime ambit 223
terram, quae fruges ferre, &, ut mater, cibos ſuppeditare poſſit, eam ne quis nobis minuat, neue uiuus, neue mortuus 203
terrarũ adſpiratio diſparibilis 110
terrarum ſitus, plus ualent ad naſcendum, quã lunae tractus 142
terrena uis omnis, & natura Diti patri adiudicata eſt 47
terrenum omne diuiditur 74
terrenorum cõmodorum omnis eſt in homine dominatus 65
terrigena, herbigrada, domiporta, ſanguine caſſa, cochlea 148
teſtamenta falſa ſupponere 181
teſtudo — quadrupes, targigrada, agreſtis, humilis, aſpera, &c. 148
teſtudines, & crocodili in terra obruunt oua, deinde diſcedunt 61
thales —— a Thalete bene dictum eſt, homines exiſtimare oportere deos omnia cernere, deorum omnia eſſe plena 194
thales Mileſius aquã dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret 6
thales Mileſius omnem oleam, antequã florere coepiſſet, in agro Mileſio coemiſſe dicitur 117
thales Mileſius primus defectionẽ ſolis, quae Aſtyage regnante facta eſt, praedixiſſe fertur 117
Theodorus, & Diagoras aperte naturam deorum ſuſtulerunt 16
Theophraſtus inſtitutus ab Ariſtotele, habitauit in eo genera rerum, (ciuilium) 209
Theophraſti inconſtantia in quaeſtione de deo 8
Theopompus — apud Theopompũ ſunt innumerabiles fabulae 171
Θεωρήματα —— Latine appellat Cicero percepta 159
theſaurus quomodo ex ouo intelligi debet 149
theſaurum inuentum iri, aut hereditatem uenturam, aegre, aut omnino non poſſe praedici 126
theſeus Atticos ex agris demigrare, & in aſtu quod appellatur, omnes ſe conferre iuſſit 187

Theſeus

Theſeus Neptuni filius, ſit ne deus 78

Theſeus ter optādi a Neptuno patre habuit poteſtatem 84

thyamis Epirotes fluu. 189

Tib. Gracchus auſpiciorum auctoritatem cōfeſſione erratri ſui comprobauit 100

Ti. Gracchus conſul cum P. Scipionem, C. Figulum conſules iterum crearet, &c. 33

Ti. Gracchus ex prouincia litteras ad ſenatum miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eſſe uitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe in hoſtes Scipionis 33

Ti. Gracchus P. Fil. bis conſul, & cenſor, ſummus augur, & uir ſapiens duobus anguibus domi, comprehenſis haruſpices conuocauit, &c. 101.135

Ti. Gracchus tabernaculum uitio cepit imprudens, &c. 100

Ti. Gracchi tribunatus 210

Timaeus Zaleucum negat fuiſſe: Theophraſtus contra 190

Timotheus — ſeuera Lacedaemon neruos iuſſit, quod plures, quam ſeptem haberet, ut Timothei fidibus incidi 196

Tireſias prouiſione, aut permotione mentis non poſſit, quae alba ſint, quae nigra dicere 124

Tireſias — Tireſiam Homerus ait ſolum ſapere, ceteros umbrarum uagari modo 112

titanum e genere ſtatuit eos Plato, qui, ut illi caeleſtibus, ſic hi aduerſantur magiſtratibus 205

T. Coruncanius, P. Scipio, P. Scaeuola, pontifices maximi 69

tollere in caelum — ſuſcepit uita hominum, conſuetudoq. communis, ut in beneficijs excellentes uiros in caelum fama, ac uoluntate tollerent 45

tolli diem — cum tolli diem utile eſt 214

tonitrua & fulgura exſiſtere, cum anhelitus terrae, qui frigidi ſunt, ſe in nubem indicerint, eiuſque tenuiſſimam quamque partem diuidere, atque diſrumpere coeperint, &c. 131

tonſillae — ſtomachus utraque ex parte tonſillas attingens palato extremo, atque intimo terminatur 50

tornare cate 232

tornare — mundum ita tornauit deus, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, &c. 121

torpedines piſces ſe torpore defendunt, ac tutantur 60

torſit in orbem 205

tortuoſa, & obſcura uiſa obijcere dormientibus deos, non eſt probabile 147

tortuoſa loca — ex tortuoſis locis, & incluſis ſoni referuntur ampliores 64

toto pectore — ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, (ut dicitur) ubi illa ſancta amicitia? 182

tradere uiam optimarum artium, ſuis ciuibus 123

traductio temporis, quaſi rudentis explicatio 120

trahi poſſunt innumerabilia coniunctura ex inſanorum, aut ebrioſis uiſis, quae futura uideantur 146

tranſſcribere tabulas publicas 83

triangula & quadrata, ad ortum eius, qui naſcitur, pertinentia 140

tribuere operam reip. uel omnem potius cogitationem, & curam ponere 124

tribuni conſulibus oppoſiti apud Ro. multa his de tribunatu 209

tribuni plebis decem, ſancti, &c. 206

tribunos pernicioſos nōnullos fuiſſe in omni memoria, cum deni crearentur, non mirum eſt 210

tribunicius mucro — niſi mucronem tribunicium exacuiſset in nos 210

tribunicia poteſtas, nimia eſt: mala igitur, ſed uis populi ſaeuior, multo uehementior 210

tribunicia poteſtas, peſtifera 210

tribuniciae poteſtatis facinora reipu. pernicioſa 210

tribunitiae poteſtatis primus ortus, inter arma ciuium, & occupatis, & obſeſſis urbis locis procreatus 210

Trieterides a quarto Dionyſio conſtitutae putantur 80

Triginta Athenienſium tyranni 180

tripudium aui fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit 99

Tripudium coactum, tripudium ſolliſtimum 99

tripudium ſoliſtimum — etiam ſi tripudium ſolliſtimum pulli feciſſent L. Iunio, & P. Clodio coſ. claſſes tamen interiſſent, ſi fatum fuit, claſſes populi R. bello Punico primo alterā naufragio, alteram a Poenis depreſſam interire 126

Tripudium ſolliſtimum: tripudium coactum & expreſſum 137

tripudium, terripudium, terripadium, ab eo quod eſt terram pauire 137

tripudio auſpicari — cū Flaminius tripudio auſpicaretur, pullarius diem proelij committendi differebat 109

triſticula — filiolam ſuam animaduerterit triſticulam 115

troginorum tetrarchiā Diotaro Caeſar eripuit, &c. 137

troglodytae — apud Troglodytas ante ſolſtitium canicula exoritur 141

tubulus pecuniam cepit ob rem iudicandam 83

tuditano, et Aquillio conſulibus P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt 34

tuſci, ac barbari 33

tuſculanae quaeſtiones indicant, Ciceronem ſuſcepiſſe Academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem 150

tindareum Agamennoni cauſſam interitus fuiſſe &c. 164

Tyndaridae Caſtor et Pollux ſepulti Lacedaemone 70

Tyndaridae Perſen uictum nunciauerunt 32

V

VACARE *cura, & negotio* 174

uacatio — aetatis uacationi confidebam 174

uacatione donatus eſt P. Vatienus 32

uacuum tempus & liberum — non recuſarem iſtum laborem, ſi mihi ullum tribueretur uacuum tempus & liberum 174

Valere ad — haec ualent ad celebrandum rumorem 282

uallo pilorū munitae palpebrae 63

ualuae clauſae repagulis Thebis ſubito ſe ipſae aperuerunt 108

uarietas propria eſt fortunae 144

uates optimus — bene qui coniiciet, uatem hunc perbibeto optimum 125

uaticinari — remex quidam ex quinque remi Rhodiorum uaticinatus, madefactum iri minus 30. diebus Graeciam ſanguine 106

uaticinationum & ſomniorum uerorum

rorum

rorum ratio a Cratippo concluſa 107
uehebat in equo 149
uehiculum Argonautarum Argo 52
uectiones quadrupedum 65
Velleius — C. Velleius ſenator Epicureus 4
uenae aeris, argenti, auri penitus abditae 65
uenae, & arteriae a corde tractae, & profectae in corpus omne du cuntur 50
uenae, & arteriae micare non deſinunt quaſi quodam igneo motu 37
uenari — immanes & feras belluas nanciſcimur uenando ad ſimilitudinem bellicae diſciplinae. 67
uenia — bona tua uenia dixerim 213
uenire ad opiniones — equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit 24
uenire in contentionem — uenit enim iam in contentionem, utrũ ſit probabilius, &c. 147
ueniſſe rem illam populo in religionem ſenſit Gracchus 33
uenti, tonitrua, fulgura unde exſiſtant ſententia Stoicorum 131
uentriculus cordis 50
Venus Coa, — corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori 19
Venus dicta, quia ad res omnes ueniret, a qua uenuſtas 49
Veneris Cnidiae, Coaeq. pulchritudo 99
Veneris ſtella quinque errantium infima eſt, terraeq. proxima, quae φωσφόρος Graece, Lucifer Latine dicitur, cum Solem antegreditur: Heſperos a Graecis, a noſtris Veſper cũ ſubſequitur 44
Veneres multae 80
Venereus — quattuor tali iactu, caſu Venereum efficiũt 98. 133
uerbis conceptis ſe pro rep. deuouerunt 33
ueridicae uoces in rebus turbidis ex occulto miſſae 115
uero mea puella tibi concedo meas ſedes 115. 39
uerruncare — haec bene uerruncent populo 103
uerſari in re difficili, ac multum, et ſaepe quaeſita 213
uerti — cum in illis rebus uertitur, &c. 223
uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur 73
uerum futurum non poſſe conuerti in falſum 160
uera omnia in praeteritis, neceſſaria ſunt, ut Chryſippo placet 159
ueris omnibus adiuncta quaedam eſſe falſa 4
Veſta, quaſi focum urbis complexa eſt 195
Veſtae colendae cur uirgines praeeſſe debeant 195
Veſtae nomen a Graecis eſt. ea eſt enim, quae ab iliis ἑςία dicitur: uis autem eius ad aras & focos pertinet 47
ueſtigia — inerant in utriuſque noſtrum animis uigilantium cogitationum ueſtigia 149
ueſtitus denſiſſimi montium 67
ueteribus, & priſcis credendum eſt, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant 224
uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione affert incredibilem ſcientiam 116
uetuſtas — res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere 101
uiciſſitudines dierum, ac noctium 190
uidere — non quia quippiam non uidimus, iccirco id eſſe negare debemus 24
uidiſſe in quiete 105
uiſa anteeunt aſſenſiones, nec tamen fato fiunt aſſenſiones 166
uiſa quietis quando occurrãt tranquilla & ueracia 106
uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe 130
uinculum — maxime corpora inter ſe iuncta permanent, cum quodam quaſi uinculo circumdata colligantur 58
uinculum — omnia duo ad cohaerendum, tertium aliquod requirunt, & quaſi nodum, uinculumq. deſiderant 220
uinculorum id aptiſſimum, & pulcherrimum eſt, quod ex ſe, atque ex ijs, quae adſtringit, quam maxime unum efficit 220
uindicati in libertatem ab Epicuro 15
uinum aegrotis non adhibere melius eſt, quam ſpe dubiae ſalutis in apertam perniciem incurrere 82
uiri feminis praeſtantiores 225
uirorum bonorum aduerſi caſus, et calamitates, & miſerabiles interitus 85
uirorum fortium memoria honore deorum immortaliũ conſecrata eſt, quo libentius reip. cauſſa periculum adiret optimus quiſque 78
uirgiliae aeſtatis primordia clarant 231
uirgiliae, & earum nomina 231
uirtus actuoſa eſt: deus nihil agit: in deo igitur uirtus non eſt 28
uirtus arboris, equi, in quo abutimur nomine 181
uirtus eadem in homine, ac Deo eſt 177
uirtus eoſdem & ſimulate nobis ſe eſſe amicos, & inuidere cogit 276
uirtus, malitia recte dicetur, ſi emolumentis, non ſuapte natura expetitur 182
uirtus nec eripi, nec ſurripi umquã poteſt: nec naufragio, nec incendio amittimur, nec tempeſtatũ, nec temporum permutatione mutatur: qua qui praediti ſunt, ſoli ſunt diuites 232
uirtus nihil aliud eſt, quã in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura 177
uirtus — non eſt quiſquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus, ad uirtutem peruenire non poſſit 178
uirtus non opinione, ſed natura probatur 181
uirtus — propter uirtutem iure laudamur, & de uirtute recte gloriamur 87
uirtus uetat ſpectare fortunam, dũ ſpectetur fides 137
Virtutis templum, Honoris a M. Marcello renouatum 45
uirtutis ubertates & copiae — ſatis dictum eſt a Socrate de ubertatibus, & copijs uirtutis 64
uirtutem ad beate uiuendum ſeipſa contentam eſſe, docet liber 5. Tuſcul. quaeſt. qui locus totam philoſophiam illuſtrat 123
uirtutem nemo acceptam Deo retulit 87
uirtute nihil eſſe melius 176
uirtutes conſecrare, non uitia decet 194
uirtutes omnes per ſe colendae ſunt 178

uir-

uirtutes omnes tollentur, ſi ius natura confirmatum non erit 181
uirtutibus hominum honores habentur, non immortalitatibus 78
uis —— nihil exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, nihil minus ciuile & humanum, quam compoſita & conſtituta republ. quidquam agi per uim 214
uita animantium tribus rebus tenetur, cibo, potione, ſpiritu 62
uita expetitur, quia nos, in qua nati ſumus, continet 176
uita —— omne, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum calorem 37
uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias 284
uitellus —— nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declaraſſe 148
uites a caulibus, braſſicisque, ſi prope ſati ſunt, ut a peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eas ulla ex parte contingere 59
uites, oliuae —— quarum uberrimi, laetiſſimiq. fructus nihil omnino ad beſtias pertinent 66
uites ſic clauiculis adminicula, tamquam manibus apprehendunt, atque ita ſe erigunt, ut animantes 59
uitio creati conſules 42
uitio nauigare —— P. Claudius Appij Caeci filius, eiuſque collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, cum uitio nauigaſſent 99
uitia conſecrare non oportet 194
uitia nobis eorum, quos amamus, iucunda ſunt 19
ulcus —— quidquid horum attigerit, ulcus eſt 25
ultima —— ab ultimis capiendum exordium, hiſtoriam ſcribere conanti 173
Vlyſſes Homericus Deli ſe proceram & teneram palmam uidiſſe dixit 171
Vlyſſes —— ſapientiſſimus ille uir, Ithacam ut uideret, immortalitalitatem ſcribitur repudiaſſe 187
umbra terrae ſoli officiens noctem efficit 44
umbracula eruditorum, otiumq. 209
unctura —— ſeruilis unctura, omniſq. circumporatio tollitur. 202
unguentorum compoſitiones, ciborum condiciones 64
unguium tenacitate cibum arripiunt quaedam animalia 59
unigena —— ſingularem Deus hunc mundum, atque unigenam procreauit 220
uniuerſitatis corpus non eſt planum, neque aequabile, ſed ſolidum 221
unum eſſe in ciuitate magiſtratum, cui reliqui parerent, &c. ſit ne utile reip. 209
uolubilitas fortunae —— quod temere fit, caeco caſu, & uolubilitate fortunae, praeſentiri, & praedici non poteſt 126
uolubilis & rotundus deus 42
uoluntatis noſtrae non eſſe cauſſas externas, & antecedentes 162
uoluntatum, & appetitionum noſtrarum non ſunt cauſſae naturales & antecedentes 157
uoluptas penitus in omni implicata, imitatrix boni, malorum mater omnium 182
uoluptate capiuntur omnes: quae etſi eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quiddam ſimile naturalis boni 178
uomica —— Phaereo Iaſoni prodeſſe non uoluit is, qui gladio uomicam eius aperuit 83
uota ſuſcipi dijs oportere 88
uotorum diligentia 198
uox principium a mẽte ducens per arteriam percipitur & funditur 65
Vocis genera permulta, canorum, fuſcum; lene, aſperum; graue, ac acutum; flexibile, durum 64
Vrania lex in lib. 2. de conſulatu Ciceronis 87
urbs, uel opidum —— eiuſmodi coniunctionem rectorum opidum uel urbem appellarunt 142
urbis diem natalem non eſſe. 167
urbis muros ſanctos eſſe pontifices dicunt 89
uredo, grando —— nec ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit 87
urgentur anguſtijs —— hi urgentur anguſtijs 164
uſi eo honore 26
ut quiſque maxime ad ſuum commodum refert quaecumque agit, ita minime eſt uir bonus 182
uti rogas —— ſuade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego, uti rogas, poſſim dicere 193
utilitatem ab honeſtate non eſſe ſeiungendam: &, qui hoc feciſſet, eum Socrates exſecrari ſolebat 179
utilitates multae partes ſunt, multa pericula depulſa, diuinatione & cognitione futurorum 67
utinam ne in nemore Pelio, &c. 84
utinam ne in nemore Pelio ſecuribus, &c. 164
uua mirabili magnitudine ab Atio Nauio inuenta 100
Vulcanus Athenis, in quo ueſtito leuiter appareat claudicatio nõ deformis, quem fecit Alcamenes 20
Vulcani complures 79
uultus —— is, qui appellatur, uultus, qui nullo in animali, eſſe praeter hominem poteſt, indicat mores 177

X

Xenocrates, Ariſtoteles, & illa Platonis familia. 184
Xenocrates, Ariſtotelis condiſcipulus, deos octo facit, &c. 8
Xenophanes Colophonius diuinationem funditus ſuſtulit, cum deos tamen eſſe diceret 94
Xenophanes omne quod eſſet infinitum deum uoluit eſſe 7
Xenophon eadem fere peccat, quae Plato, in quaeſtione de deo 8
Xenophonti conſulenti, ſequeretur ne Cyrum, quid reſponderit Socrates 120
Xerxes, magis Perſarum auctoribus templa Graecia inflammaſſe dicitur 193

Z

Zaleucus & Charondas leges ciuitatibus ſuis ſcripſerunt 190
Zeno Coryphaeus Epicureorum 15

Index

Zeno naturalem legem diuinam eſſe cenſet, &c. 10
Zeno primus, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus magnam moleſtiam ſuſceperunt, & minime neceßariam, commenticiarum fabularum reddere rationem 76
Zenonis argumenta, quibus probabant deum eſſe 36
Zenonis argumentationes, quibus probare conatur, mundum ratione praeditum, ſapientem deum, eßeinfirmas, & inanes 72
Zenonis ſchola—e Zenonis ſchola poßunt exire acerbi 85
Zenonis Stoicorum principis ſententiae, & rationes 44
ζωδιακὸς — uim quandam eſſe ſignifero in orbe, qui Graece ζωδιακὸς dicitur, talē, ut eius unaquaeque pars alia alio modo moueat, immutetq. caelum &c. 140
Zopyrus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores, naturaſq. ex corpore, oculis uultu, fronte pernoſcere 159

FINIS

INDEX
RERVM · ET · VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS
Quae in his Commentarijs continentur.

ABderitarum deliratio. 29
aberrare 282
Academia, gymnaſium Platonicum. 18
Academica ſecta 5
accenſus, qui 203
Academia 189
accidere tempus. 281
accommodatum; aptum 280
Acheron, quid ſignificet 77
acies, cuiuſque rei acumen 64
Acredula, uulgo, Calandra 96
aduigilare 286
aedilis, & eius munus 6
Aegeria, dea 173
Aegeum mare, uaſtiſſimum 214
Aegialeus, litoralis 79
Aegyptij, quomodo Solem, & Lunam uenerabantur 79
Aegyptij, quomodo annum inchoarent 80
Aegyptus, unguentis accommodatiſſima 64
Aegyſthus 89
Aequimelium. 132
in Aequinoctiis temperies magna 47
aequus. 280
aer duplex 48
Aeſculapius. 89
Aeſculapius corporibus medendis inſudauit 46
aetas aurea 181
aeternum quid 23
aether quid 40
agnatio, quae 178
agripeta qui 18
ain tandem? genus loquendi. 194
Ἀκροστιχίς. 145
Alabandus, Callirhoes filius 76
Albucius 23
Alcaeus Lesbius 20
Alcmaeo Crotoniates 7
alienus, generandi caſu iungitur. pag. 144
alienum, cum praepoſitione, & ſine 250
alio die 195.196
allegare, quid ſignificet 253
altilia 65
alui deſcriptio 62
Amaltheum gymnaſium 189
amfractus quid 43
amicitia in omni ſocietate reperitur 262
amicitia perfecta cum multis eſſe non poteſt 262
amicitia uera, quae 262
amicitiae cauſſa triplex 262
amicorum res communes 179
Amphiaraus, uates Argiuus 113
Amphion, filius Iouis 148
Androgynus 115
annus magnus 44
Anticanis 159
Antipater 173
Antipater Sidonius 157
Antiphon Athenienſis 102
Antiſthenes Athenienſis 9
apex, quid 173
Aphroditis 49
Apollonia, Vallona 8
appetitus, ὁρμή. 166
aqua cur in puteis hiberno tempore calefiat 38
Arcades 106
Archias 110
Archilochus 89
Archimedes 53
Archontes 162
Arctos 57
Areopagus, quid, & unde dictus. pag. 50
Argo, nauis 53
arioli qui 15
Ariopagus 105
Ariſtaeus 78
Ariſto Chius 85
Ariſto philoſophus 11
Ariſto Zenonis auditor 181
ars, unde exſtruatur 64
artifex 281
artius; ideſt, ſtrictius 165
aſſiduitate quidlibet aſſequimus. pag. 278
aſſiduus, qui 275
aſſumptio 145
Aſſyrij populi 94
aſtrorum temperies 55
aſtu 188.272
atellanae fabulae 128
atina, Campaniae opidum 106
atomi corpora aerea ſunt 15
atomorum auctores, qui 163
atomus, quid 161
Atreus 83
atria, quae loca 258
Atticae regionis opida quot, & quae 188
auerruncare, & auerruncus, quid ſignificent 103
augures qui 15
augures, e caelo ſeruantes, quo reſpicerent 117
aurum Toloſanum habere, prouerbialiter dictum, quid 84
auſpicia, unde dicta 5
auſpiciorum participes, qui Romae 207
auſter, uentus, qualis 135
axis, quid 14

B

BAcchi multi 197
Bacchi, Boeotius 101
Bacillum 101
bellum Marſicum 134
beneficium 265
beneficium in dantis animo conſiſtere 279
beneficij, & officij differentia. pag. 265
beneficia qui dat, Deum imitatur; qui repetit, feneratores. pag. 112
benignitas late patet 279
blanditia, uitioſa 278
Bona dea, Damia dicta, & eius ſacrificium Damium 193
boni aliqui fiunt natura, aliqui do-

ctrina 40
bonum honeſti, & utilis commune genus, ſecundum Peripateticos 5
boum ueneratio, apud antiquos 67
Britanni 53
buſtum, quid 258

C

CAELVM, quo modo dicatur ſaeculum, ſaeculorum 6
caelum, pro aere ſaepe ponitur 42
caelum mundi ſedes, atque omnium ambitus 55
C.Cotta 281
Calanus 104
Calliſthenes 109
Calones, militares ſerui 71
Campania, roſarum ferax 64
Campus; id eſt, Martius 274
candidati, qui, & cur ita dicti. 272
canicula 58
Canicula, Anticanis, & a Graecis Procyon dicta 159
canterij 71
canum ſagacitas 65
capedunculi 77
capere, allicere 282
capi, delectari 280
capis, genus poculi, unde dictum 77
capital 193
capitones 21
Carbo, & Lupus, ciues impij. 17
cardiaci, qui dicantur 111
Carnades Cyrenaicus 3
Carneades, philoſophus 161
carum; id eſt, pretioſum 30
carus, & iucundus 263
caſae, agreſtium habitationes. 144
Catulus 86
Catus; id eſt, acutus 182
cauſſa effectu perfectior 52
cauſſa, in foro 200
Cecrops primus Athenarum conditor 203
celare 274
celebrare 282
Centauri, quo modo orti 80
centuriae equitum, quot 273
Cepheus 58
Ceramici duo, Athenis 204
Cerberus, inferorum cuſtos 77
cerebrum, animi ſedes, ſecundum Platonem 71
Ceres, & Liber 46
Ceres a Neptuno compreſſa ob pudorem nigram ueſtem induit. 48
Chalcas Graecus 33
Chalcis opidum 73
Chaldaei, Babylonum antiquiſſimi 94
Charon, quid ſignificet 77
Charondas Tyrius Catanenſibus leges tulit 184
Chilo Lacedaemonius; & eius ſententiae in Apollinis templo ſculptae 185
Chios, inſula 99
Chryſippus Solenſis 11
Cicero ubi habitaret 251
ciuitas 267
ciuitas nomen generale ad omnes coetus hominum 267
ciuitatum Italiae nomina ex iure ducta, quae 271
in Claſſes diſtributus populus R. 270
claſſes in centurias diſtinctae. 270
Cleanthes Aſſus 11
clepſydra 53
Clitarchus, Alexandri comes in Aſia: & rerum eius geſtarum ſcriptor 174
Clytemneſtra 165
Cocytus quid ſignificet 77
Codrus Athenienſium rex 79
Coelius Antipater 33. 104. 109
coerare; pro, curare 208
cognoſcere 272
cognoſcere, & noſcere quid inter ſe differant 272
colonia, quid 94. 271
Colophon 95
comitiatus, conuentus populi. 212
commentationes 285
competitores, quos Cic. in petitione conſulatus habuit 254
complere aures ſermone 282
concalluit 74
concilia 195
concionarius populus 283
condus, qui 65
conficere centurias alicui, quid. 264
confirmare 265
coniectores, qui 15
conſtituere amicitiam 269
conſtuprare 258
conſultatio, iuriſconſultorum 200
conſumere ſalem in irridendis alijs, quid ſignificet 50
continentia, quid 183
conus 6
copiae 268
copioſius 268
corneoli 64
cornus, maſculini generis 65
corpus eſt figura trinam habens dimenſionem 14
Coruncanius 68.201
Coruinus, cognomen gentis Valeriae 265
Cornus Valerius primus cognominatus, & cur 265
Coryphaeus, Latine qui 15
Cos, inſula 99
cremare cadauera, quando apud Ro. inſtitutum 201
cribrum, quid 135
Critolaus 89
Crotoniates Alcmaeo, qui 7
cuicuimodi 191
cuiuſque modi 285
cupidus 273
Curij uilla 188
curſus equorum triplex 197
curſus honorum 270
Cyclopae, Vulcani miniſtri 132
cylindrus, quid 6.167
Cylon, qui 194
Cynoſura 81
Cynoſurae, ſtellae, interpretatio 57
Cypſelus, Corinthiorum tyrannus 160
Cyrus, quo modo ſe humari legarit 201

D

DAEMONION 120
Damium, ſacrificium 195
Daphita, ex ſaxo, cui equi nomen erat, praecipitatus 158
deductores qui, & unde dicti 275
Deianira, Oenei, regis Aetoliae, filia 83
delenire 277
Delium 120
Delphin, omnium animalium uelociſſimus 54
Demetrius Phalereus 251
Democriteus, Democriti ſectator 18
Democritus Abderita 8.29
Democritus, atomorum auctor. 18
Demoſthenes 251
denicales feriae 201
dentes genuini, unde dicti 62
dentes molares, unde dicti 62
deſcribere; aſſignare 286
deſcribere; id eſt, diſtribuere 265
Deus a Pythagora anima mundi putabatur 9
Deus, mens diuina omnium antiquiſſi-

quiſſima eſt 9
Diagoras philoſophus ex Melo inſula 2
Dialecticae,& Rhetoricae differentia 186
Diana Epheſia 49
diaphanum corpus 30
dicere 274
dij boni 256
Diodori plures 159
Diogenes Apolloniates 8
Diogenes, cur Babylonius dictus. pag. 11
Dioſcuri 80
dirum,quaſi deorum ira 131
Dis Latinis idem,quod Graecis Pluton 48
diſciplinae philoſophorum praecipue quattuor 5
diſſimulare 274
diuinationis, & medicinae differentia 72
diuiſores 286
Dodona, urbs Moloſſorum 94
Dodoneus Inppiter 109
domus aeterna, caelum 77
Drachma, centeſima pars minae pag. 255
Druſus 86
Dryades, unde dictae 113
Duillius 68

E

Effari,conſecrari 192
efficacitas 258
Elephas 65
Eleuſis,urbs 29
elidere ſtirpes 151
emendatoris munus, quotuplex. pag. 287
Empedocles Agragantinus 8
endo; pro,in. 192
Engonaſis,ſtella,unde nomen inuenit 57
enodatio,etymologia 81
enunciatio,quid 156
Epheſus,urbs Ionice. 49
Epicharmus, qui. 276
Epicuri ſchola, hortenſis uocata. pag. 23
Epidaurus 86
Epimenides Cres 101
Erechtheus Aegyptius 79
Erinnyes 79
eſſe in manibus 287
Eteſiae,uenti 61
Etruriae populi,duodecim 113
Etruſci haruſpices 34.193
Etruſci, Tyrrheni 98
euerriculum,quid 84
Euhemerus 29
Eumenides 78
Eumolpus, qui 197
Euphorion 148
Euripi 188
exhedra,qui locus 5
exigere quaſi debitum 275
exſarcire,compenſare 280
exſpectare 267

F

Fabij tres,Pictores 103
Fabius Pictor 173
fabula 285
facere fucum 274
fana,cur ita dicta 192
Fatua,Fauni ſoror 146
fatum,quid 120
fatum, commune ſolatium 72
fatuus, qui, & unde dictus. 72
Fauni,numina 33
Fauni, unde dicti 72
feriae denicales 201
feriae Latinae, quae dicantur. pag. 5
Fetiales; & eorum officium 193
fetialium collegium, quis inſtituerit 197
fides nuſquam tuta 276
firmamentum 271
Flacci,qui dicantur 21
flagitium, quid 17
flexanima 111
flumina infernalia,quae 77
flumina, quae Cic. agrum Aepinatem alluebant 176.188
formica,prouida 73
fortius,ideſt obſtinatius 2
forum,ubi Romae eſſet 251
Frontones 21
fruge quis Deos colere inſtituerit. pag. 192
frugibus in ſacrificijs uſi ueteres. pag. 192
frumentum, ubi primum inuentum, & ſeminatum, & a quo. pag. 46
fucum facere 274
furiae infernales 78
fuſcina,telum piſcatorium 25

G

Gemini dentes 62
genas radere 202
gentiles,qui appellentur 178
genus aureum 67
glandulae 62
Gnidus,inſula 99
Γνῶθι σεαυτόν. 286
gradus naturarum quattuor 39
gratioſus 286
Gruum hiſtoria 60
gubernare,&regere 25
gurguſtium, habitatio anguſta. pag. 6
gymnaſia Cicero in Tuſculano. pag. 189
gymnaſium quid 35

H

Halicarnaſſus, Cariae urbs. pag. 140
Halys,fluuius 146
Hamadryades,unde dictae 113
Hamilcar Carthaginienſis 105
haruga,quid 94
haruſpices qui 15
Haſdrubal 89
haſta Romani reges ſuos inſignibant 46
Hecuba,filia Ciſſei 103
Helena, Lacedaemonia mulier. pag. 118
Helenus Troianus 33
Helice 57
Heniochus 58
Heraclitus philoſophus 75
Heraclitus, Obſcurus cognominatus,& cur 19.148
Hercules monſtra domauit 46
Hercules ſe in rogo combuſſit. 77
Hermachus Mitylenaeus 23
Hermae,Mercurij ſtatuae 204
Heroſtratus, templi Dianae Epheſiae incenſor 49
Heſperides nymphae 77
hic, & iſte, quomodo inter ſe differant 287
Hiero, rex Syracuſiorum 16
Hippolyti fabula 85
Hippocrates,Cous. 89
Hipponax 89
Hirpini populi,unde dicti 110
Hirtius,Ciceronis diſcipulus 156
hiſtrionia, ars turpis apud Rom. pag. 258
honeſtas 275
horae aqua diuiſae a Scipione Naſica 53
hortus Heſperidum 77
hoſtiae certae, & propriae diis ſacrificari ſolebant 192
hydrargirum 59
Hyperborei populi,qui 81

I

Iacchus 197
Ianus,cur bifrons,aut biceps fingeretur 48
Iaſon,Phaereus 84
icadius praedo 158

ichneumon. 13
ignis duplex, elementaris, & uitalis. 41
ignis, licet unus, tamen, regionis diuerſitate, multis nominibus uocatur. 54
ignis reſidens in aere ſublimi aetherem conſtituit. 48
impetrire. 130
impetriri, uetus augurale uerbum. pag. 100
inanimum corpus. 199
inceſtus, libidinis pollutio. 194
in diem. 281
ingenium, & uſus. 249
initiandi ritus, a quo inſtitutus. pag. 197
innocentia, quid. 183
inopia, Luxuriae filia. 254
intermundia, ſpatia mundi. 5
internoſcere. 268
interuentores, qui. 156
intimus. 263
inueſtigare 271
Inuidia, in quibus praecipue uerſetur 262
Iouis Statoris aedes 194
Iris 80
Iſis 79
iſte, & Hic, quomodo inter ſe differant 287
Iſthmus, quid 158
iudicare res; ideſt, iudicem eſſe. pag. 254
iugum, quid. 143
Iuno Lacinia 104
Iuno Lamia 198
Iuno Soſpita. 21.94
Iuppiter Dodoneus a Dodona, urbe Epiri, dictus 109
Iuppiter Statorius, unde dictus. pag. 109
ius Ciuitatis R. toti Italiae datum. pag. 271
iuſtitia, uirtus communis. 2

K

Κύριος. 21
Κῦρος, ideſt ſanctio. 21

L

Labellum, quid. 204
lacus Regillus. 32
lanugo ab anno quartodecimo pullulat 52
lanuuium, ciuitas Lauini 20
Lar familiae pater, ab antiquis habitus 192
Lares 192.198
Lares, dij domeſtici 120
largitio 286
largitio, in malam partem accipitur 286
late patere 262
later, quid 143
Lebadia, opidum Boeotiae 109
legati R. ad Solonis leges deſcribendas Athenis miſſi 176
leges a Sex. Titio, & L. Saturnino inuita nobilitate latae 191
legis officia, emendatio uitiorum, & commendatio uirtutum. pag. 185
legum cuſtodes, eorumq. officium. pag. 216
Lemnos, inſula Aegei maris. 29.80.166
lentiſcus arbor 96
leocorion 79
Leontium, Siciliae urbs 109
leſſum 202
Leucippus, quis 17
Leucothea, Cadmi, & Harmoniae filia 76
Leuctra, opidum Boeotiae 109
lex, quid 213
lex annalis 207
lex Cincia 275
lex Laetoria 84
liber Ciceronis de petitione conſulatus, cur ita inſcriptus 248
Liber 197
Liber, inuentor uini 46
liberalitas 286
liberalitatis ratio duplex 279
liberata, ideſt, effata 193
libertini, qui 213
Licentiae templum 198
lituus, quid 33
lituus militaris, quid 101
M. Liuius Druſus 86
Locris, Lucaniae opidum 86
loligo, piſcis 150
Lubentina uocata Venus 46
luci numinibus conſecrati 132
luci, antiquitus deorum templa fuere 172
ludorum genera octo ab Homero poſita 197
Luna, quo ſpatio curſum ſuum conficiat 44
Lunae effectiones inſignes 44
Lunam Aegyptij uenerabantur. 79
Larpus, & Carbo, ciues impij 17
Lutatius 68
lyceum gymnaſium 95. 98. 189
lyceum, gymnaſium Ariſtotelicum. pag. 18
Lycurgus Lacedaemonijs leges tulit 184
lymphae 111

M

Magi, qui apud Perſas dicerentur. 12
magiſtratus 206
magnes 111
malitia, quid 183
manes, animi humani a corpore liberati 193
manibus ſuis 257
Manilius a Cic. defenſus 283
Marius 86
M. Marcellus 126.165
Maſtice unde defluat 96
mater Matuta 76
matertera, quae 116
Mathematici, qui 57.141
maturum, quid 40
Medea 82
Medicinae, & diuinationis differentia 72
meditari, paſſiua ſignificatione. 251
megara 106
mel, nymphis offerri ſolitum. pag. 111
mendacium dicere 281
mentiri 281
mentiri, & mẽdacium dicere, quid inter ſe differant 281
mentis officia 51
Mercurius 80
meridiationes 150
Meſopotamia, cur ita dicta 61
Metellus 68
Metellus Balearicus 94
migrare; pro, mutare 208
Milo Crotoniates 164
Minerua, inuentrix artium 11
Minerua, cuſtos urbis 199
minutatim 274
modeſtia, quid 183
mola 151
molares dentes 62
monarchia, quae dicatur 125
monogrammi 46
Mopſus, Argiuorum rex 33
Mopſus, urbs Ciliciae 113
moralis philoſophia 156
Mucius Scaeuola 86
mundi partes quattuor 40
municipium, ciuitatis ſpecies. 267. 271
murum; pro, murium 67
Muſarum nomina diuerſa 97
Muſae, unde dictae 97
muſtela, uulgo, Donnola 36
Myrtilus 89

N

Natura, quid, ſecundum Zenonem 190

naui; ideſt, induſtrij 270
Nauſiphanes Teius 18
nefarium bellum, quod 111
nemet ſilua 158
Nepa 57
Neptuni filij, qui dicantur 17
Neptuni tridens 25
nerui, ideſt uires 254.286
Nili 188
niſi ſi 269
nobile, medium uocabulum 260
nomenclator, qui 272
nomophylaces 216
Noſcere, & Cognoſcere, quid inter ſe differant 272
noſſe ſeipſum 285
nouacula 101
nullus, ideſt, nullius pretij 268
nutus, quid 32
Numa, caerimoniarum inſtitutor 194
numen, quaſi nutus mentis 32
Nymphae, Oceani, & Tethyos filiae 77
Nymphae, a priſcis Lymphae dictae 111
Nymphis mel offerri ſolitum. 111

O

OBIRE 281
Obire; pro, adire 273
obſtitum: uiolatum 193
obtrectatores, qui 277
Oceanus, pater homium, atque deorum 7.47
Oe; pro, V 208
Oedipus, ex Laio, & Iocaſta natus 164
officium 265.277
officij, & beneficij differentia. 265
Olea, a Minerua in Acropoli edita 172
olea, caprae lingua cunctata ſterileſcit 172
Olympia, regio Peloponneſi 33
opere maximo 264
oratio philoſophorum, qualis. 175
Orbona, dea 81
Orcus 77
ordo: & quae in omni ordine inſint 55
Orithyia uirgo Erectei regis Athenienſium filia a Borea in Thraciam rapta 173
Oſcines aues, quae 119
oſtendere 274
oſtendere, & ſignificare, quid inter ſe differant 272

P

PACVVIVS, poeta 100
Paeti, qui dicantur 21
pagi, quae loca, & a quo conſtituti 271
Palaemon, deus 76
Pales, dea paſtorum 143
palmaris ſententia, quae 6
Palus Griphi 32
Paniſcus 77.102
Parilia, Pales, paſtorum deae, ſacra 143
Paris, Priami filius 89
Parmenides Italus 8
partim, ſemel uſurpatum 199
partus ſequitur matrem, ubi non eſt connubium 78
Paſithea 114
paſſim, ideſt uulgo 279
patere late 262
Paullus Aemilius Perſen cepit 32
Pelaſgi in Italiam antiquitus migrarunt 54
peregrinari uetuerunt Spartani. 285
perfecta amicitia cum multis eſſe non poteſt 262
Peripatetici, quomodo tria bonorum genera diſtribuerent 5
perpendiculum, quid 163
Perſeus Citieus 11
Phaedrus Epicureus 23.183
Pharſalus, urbs Theſſaliae 108
Philippus, Macedonum rex, a Pauſania occiſus 158
Phauorinus, quomodo diuinorum uanitatem rideret 127
φιλαυτία 50
Philiſtus Syracuſius, hiſtoricus. 102.109
philoſophia nullum maius bonum a Deo datum 185
Philoſophus, ideſt, ſapientiae amator 71
Phlegeton, quid ſignificet 77
phrenetici, qui dicantur 111
Phrygae, omnium antiquiſſimi. 118
phyſiologia, id eſt, naturalium rerum ſermo 6.11
pietas, quid 192
pinna, marina concha 60
Piſidae 98
Pittacus 204
plane; id eſt, aperte 275
Platonis ſententia de mundo 6
plebiſcita 184
plebs, quae in Auentinum ſeceſſerat, quo modo reconciliata. 211
plectrum, quid 65
plera; pro, pleraque 207
Pluton, Graecis; Dis, Latinis. 48
Polyidus Corinthius 113
pomerium, quid 34. 181. 192
populares, qui 253
populus R. in claſſes diſtributus. 270
Porca Cereri mactabatur 201
Portunus 48.76
Poſidonicus Stoicus 157
poſtilla; pro, Poſtea 103
poſtulare 267
praecurrere 270
praefecturae, quae 271
praeſumptio 145
praetextati, impuberes 256
primates, qui 253
primipilus, qui 109
Procyon 159
Prodicus Chius 29
promus, qui 65
propoſitio maior, & minor 145
proſcribi bona, quando dicerentur 254
Protagoras Abderites 8.16
prouidentia, & de ea Stoicorum ſententia 6
publicani, qui 79.252
pudicitia, quid 183
pudor, quid 183
pulmo, & eius officium 63
puteal, lapis, quo os putei operitur 101
pyramis, quid 6
Pythagoras Samius 7
Pythius, Apollo, unde dictus 102

Q

QVADRATVS 6
Quadrigae 158
queis; pro, quibus 272
quercus, fortitudinis elogium. 172
Quinctus Cicero, frater M. T. Cic. cur Quinctus dictus 248
& alia multa de eo ibid.
quiris; id eſt, haſta 46
quoad eius fieri poterit 275
quod, non bene uſurpatum 179

R

RECIPERE 265
redemptores cauſſarum, & litium 135
regere, & gubernare 25
Regillus, lacus 32
religioſus, unde dicatur 49

renunciare, comitiorum uerbum 286
repagula 82
Rhetoricae, & Dialecticae differentia 186
ricinium, quid 202
rogatio, quid 213
Roma quomodo incrementum acceperit 285
Roſcius 175
P. Rutilius 86

S

SABAZIVS 81
Sabazius, Liber pater, cur dictus 197
Saca, flumen Lucaniae 33
ſag, quid 107
ſagare, acute ſentire 65
Salij ſacerdotes 101
ſalutatores 274
Samothracia, inſula 29
Samus, inſula Cariae 18.198
ſatias; pro, Satietas 88
Sardinia prouincia 34
Satyrae, ubi primum coeptae. 128
Satyri, unde dicti 77
ſatyriſcus 102
Scipio Aemilianus, noctu domi ſtrangulatus 85
Scipio maior, & minor 160
Scipio Naſica, primus aqua diuiſit horas 53
Scopa, ſculptor 100
ſcutum, quid 135
Scythae 53
Sempronius Aſellio 173
ſenatus conſulta, quae 208
ſententiae ſapientum in Apollinis templo ſculptae 185
ſequeſtres, qui 286
Serapis 79
Serapis, Aegyptiorum deus 147
Seriphus, parua inſula in mari Aegeo 22
ſermo, quid 65
ſexcenta, ideſt, innumera 164
Sibylla, cur ita dicta 110
Sibylla Erythrea 101
ſica, id eſt, ſicarius 260
ſignificare, & oſtendere, quid inter ſe differant 274
ſili, qui dicantur 21
Simonides Ceius 16
ſimplum, quid 214
Siſenna, hiſtoricus 109.124
ſitella, quid 26
ſodalitas, quid 262
Sol omnium planetarum medius 54
Sole Aegyptij uenerabantur 79
Solon Athenienſibus leges tulit. 184
Solos, Ciliciae urbs 198
Soractes, mons 110
Sorani 110
ſorites 23
ſortiri; ſorte uenari 24
Spartani, ciuibus ſuis interdixerunt, ne peregrinarentur; & peregrinos ab urbe arcuerunt 285
Sphaera Archimedis 43
ſplendor 156
ſquilla, piſciculi genus 60
Statius, poeta comicus 5
Statorius Iuppiter 109
ſtellae fixae magnitudinem certam habent 55
ſtellarum nomina, unde inuenta 57
Stephane, montis uertex 8
Stephanos, corona 8
Stereum, corpus ſolidum 14
ſtomachus 62
Strabones, qui dicantur 21
Strato, phyſicus Lampſacenus 9
Stratonicus 79
ſtudioſus 273.286
ſtudium 277
Stylpo, diſcipulus Euclidis 159
Styx, quid ſignificet 77
Sulla primus in Cornelia familia crematus 201
Summanus, deus qui 97
ſuppetere, abunde adeſſe 249
ſus, animam pro ſale habet 67
ſympathia, nomen, quomodo componatur 130

T

TABVLAE duodecim, quibus leges Romanae continebantur 176
tali, quibus Romani ludebant 99
tameneſi 287
Tauromínium, opidum Siciliae 49
Telamon 85
temo, unde dictus 57
temperantia, quid 183
temperies magna in aequinoctijs 47
tempori ſeruire 280
tempus ſubſeciuum, quod 174
teneri; delectari; uel retineri 285
Tenes, Cycni filius 76
terra a gerendis ſeminibus Geres dicta, deinde prima littera immutata, Ceres 48
terrae filij, ignotis parentibus nati dicuntur 17
Theogonia, origo deorum 11
Theologi, de dijs differentes 80
Timaeus Platonis 5
Timaeus hiſtoricus 49
Tireſias Thebanus 33
Tireſias, Eurymi Thebani filius, in mulieris figuram conuerſus 113
Toloſanum aurum 84
tonſillae 62
triones, quaſi terriones, id eſt, boues 57
tribules 263
tribuni pl. qui apud Romanos 255
tridens Neptuni 25
Trieterides 81
Triton, tubicen Neptuni 53
Trogini populi 139
Tubulus, uir malus 17
turbo, quid 167
Tuſculanae diſputationes 156
tuus ſum 273
Tyndaridae 71
Tyndarus 165
Tyrrheni, Etruſci 98

V

VALERIVS Coruinus 265
Vallona, Apollonia 8
uates, qui 15
Velleius 7
uenae 161
uenti cardinales, quattuor 135
Venus, & Mercurius Soli aſſiſtunt 60
Venus, quomodo orta 49
Venus Coa 19
Venus Gnidia 99
Venus, cur Lubentina uocata 46
uerecundia, quid 183
Vergiliae 58
Vero; pro, Sane 200
Veſta, & de ea Ouidij carmina 48
Veſtales uirgines 192
Virgines Veſtales 48
uitia, in quibus aliquando iucunda 20
uitioſitas uirtuti contraria 183
uini inuentor Liber 46
umbram ſuam metuere; prouerbialiter dictum 256
unguentorum uarietate nares oblectantur 64
ungues, & quomodo ex ijs ualetudinis auguria tradantur 157
uoluntate ſumma 264
uoluptas, malorum eſca 179
uomica 84
Vrania muſa 97
urina, & quomodo ex ea ualetudinis auguria tradantur 158

Vrſa,

Vrſa, ſtella 57
uſus, & ingenium 249
Vulcania, ſecuris 11

X

XENOCRATES, Platonis diſcipulus 9
Xenophanes Colophinius 8, 95
Xerxes 28

Z

ZALEVCVS Locrenſis Zephyrijs leges tulit 184
Zeno, dux familiae Stoicae. 45
Zeno, quis fuerit 10
Zeno Sidonius 16
Zodiacus, Latine Signifer 9
Zodiaci partes duodecim, & totidem ſigna in illis 140

FINIS

C 1676

Aldine
583
C568m
2-SIZE
V. 9